

BİR KENTİN KİMLİK DEĞİŞİMİ -SELANİK- (1908-1928)

Veysel ÇOLAKER

**Aralık 2022
DENİZLİ**

BİR KENTİN KİMLİK DEĞİŞİMİ -SELANİK- (1908-1928)

**T.C.
Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Anabilim Dalı**

Veysel ÇOLAKER

**Danışman
Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK**

**Aralık 2022
DENİZLİ**

BİLİMSEL ETİK FORMU

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğine beyan ederim.

Veysel ÇOLAKER

ÖNSÖZ

Bir Kentin Kimlik Değişimi -Selanik- (1908-1928) adlı tez çalışması uzun bir süreçte tamamlanmıştır. Selanik gibi Osmanlı Devleti'nin en önemli şehirlerinden birinin etnik yapısını ve bu yapının dönüşümünü çalışmak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi dışında birçok arşivi taramayı gerektirmiştir. Bundan hareketle çalışma hazırlanırken Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) ve Denetleme Başkanlığı Arşivi, Kızılay Arşivi ve Selanik'te Bulunan Makedonya Tarih Arşivi (İstoriko Arheio Makedonias (İAM)'nde bulunan konu ile ilgili kaynaklar incelenmiştir.

Çalışmada mümkün olduğunca yalın bir dil kullanılmıştır. Ancak belgeler değerlendirilirken, Osmanlı Hükümeti (Babıali), Musevi (Yahudi), avdeti (dönme) gibi bazı kurum ve kavramların kullanımında belgelere bağımlı kalınarak esnek davranılmıştır.

Tez çalışmasının hazırlanmasında birçok kişinin katkısı bulunmaktadır. İlk andan bu yana sabırla bana rehberlik etmeyi sürdüren değerli bilgilerini, tavsiyelerini ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK'e teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Değerli görüş ve yönlendirmeleriyle çalışmama katkılar sunan ve tez izleme komitemde yer alan hocalarım Prof. Dr. Mithat AYDIN ve Ercan HAYTOĞLU'na ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Makedonya Tarih Arşivi'nde çalışmamda bana rehberlik eden arşiv çalışanlarına, özellikle de Ekaterina Yannukaku'ya teşekkür ederim.

Maddi ve manevi desteğiyle akademik hayata devam etmemde en büyük payı olan saygıdeğer babam Selahattin ÇOLAKER'e çok teşekkürü bir borç bilirim. Bu uzun ve meşakkatli tez yolculuğunda en büyük dayanağım sevgili ailem oldu. Gösterdikleri sabır ve fedakârlıklar için sevgili eşim Şeyda Nur YILDIZ ÇOLAKER ile biricik kızım İnci ÇOLAKER'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

ÖZET

BİR KENTİN KİMLİK DEĞİŞİMİ -SELANİK- (1908-1928)

Veysel ÇOLAKER

TARİH ABD

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

ARALIK 2022, Sayfa Sayısı: 506

Selanik, günümüzde Yunanistan'ın ikinci büyük kenti, Atina'nın rakibi ve Yunan Makedonya'sının yönetim merkezidir. M.Ö. 316'da kuruluşundan itibaren şehir, Helenler, Arnavutlar, Romalılar, Bizanslılar, Normanlar, Fraklar, Lombardlar ve Venediklilerin yönetiminde kalmış, Sultan II. Murat döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı yönetimi altında Selanik, çeşitli etnik dinlere ve gruplara mensup -Türkleri, Yunanlıları, Slavları, Arnavutları, Ermenileri, Yahudileri ve Çingeneleri- insanları kucaklayan kozmopolit bir kent olmuştur.

Selanik'in yakın dönem Türk tarihinde özel bir yeri vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal'in (Atatürk) doğduğu şehirdir. 1908'den sonra Türk Milliyetçiliğinin belli başlı merkezlerinden biri olmuştur.

Türk-Müslümanlar, Selanik'te İmparatorluğun diğer şehirlerine oranla azınlıkta kaldıklarından ve gayrimüslim cemaatle bir arada yaşadıklarından, Makedonya'daki etnik çatışma ortamında Türklük bilincine, imparatorluğun diğer bölgelerine nazaran daha erken varmışlardır. Tanzimat uygulamaları ile modernleşerek gelişen kozmopolit Selanik, II. Meşrutiyet döneminde 120.000 nüfusuyla, İmparatorluğun belli başlı düşünce ve politik odaklarından biri haline gelmiş, Jön Türk hareketiyle birlikte "Kâbe-i Hürriyet" vasfını kazanmıştır.

Selanik, 8 Ekim 1912 yılında başlayan Balkan Savaşları'nın başından itibaren Balkan devletleri için, özellikle Yunanistan ve Bulgaristan için savaşın odağında yer almıştır. Yunanistan ile yapılan savaşlar sonunda şehir düşmana teslim olurken, binlerce er, subay ve on binlerce silah, cephane ve top düşman eline geçmiştir. Bu olay birçok araştırmacı tarafından, "Türk ordusunun şerefli geçmişine ve Türk tarihinin büyüklüğüne sürülen kara bir leke" olarak değerlendirilmiştir.

Balkan Savaşları'nda Selanik Yunanistan'ın eline geçtikten sonra, Osmanlı dönemi boyunca cemaatler arasında var olan denge bozulmuştur. Yunan yönetimi altında şehirde bulunan Bulgarlar, Müslümanlar ve Yahudiler şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Öte yandan, Makedonya topraklarının Balkan devletleri arasında paylaşılmasıyla Selanik'in iç bölgeleri (hinterland) ile bağlantısı kesilmiştir. Bu durum, yıllar içerisinde Selanik'in siyasi, kültürel ve ekonomik olarak güç kaybetmesini getirmiş, şehir bir ticaret ve sanayi kenti olmaktan çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Selanikliler, Etnik Dönüşüm, Selanik'te Eğitim, Selanik Ekonomisi, Makodonya.

ABSTRACT

IDENTITY CHANGE OF A CITY -THESSALONIKI- (1908-1928)

ÇOLAKER Veysel

History Department

Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

December 2022, 506 Pages

Today Thessaloniki is the second biggest city of Greece, rival of Athens and the control center of Aegean Macedonia. Since it was founded in 316 BC, it was under the sovereignty of Helens, Albanians, Romans, Byzantines, Normans, Franks, Lombards and Venetians. It fell under the Ottoman domination in the period of the Sultan, Murad II. Under Ottoman sovereignty, Thessaloniki was a cosmopolitan city embracing Turks, Greeks, Albanians, Armenians, Jews and Gypsies of various religions and ethnical groups.

Thessaloniki has a special place in the recent Turkish history. It is the city that the founder of the Turkish Republic, Mustafa Kemal (Atatürk) was born. It became one of the principal centers of Turkish Nationalism after 1908.

As Turkish-Muslims were minorities, compared to the other cities of the Empire and lived with a non-Muslim community, they achieved an awareness of Turkishness earlier in ethnical conflicts in Macedonia than the other regions of the Empire. The cosmopolitan Thessaloniki that modernized and developed with reforms became one of the specific thought and political foci with its population of 120.000 during the 2nd Constitutional Era and gained the quality of “Kâbe-i Hurriyet” through the Young Turk movement.

Thessaloniki was in the focus for Balkan countries, especially for Greece and Bulgaria since The Balkan Wars that started on 8.10.1912. As a result of the wars with Greece, the city fell, thousands of soldiers, officers and ten thousands of guns, armouries and cannon balls were surrendered to the enemy. This event was evaluated by many researchers as a “black mark” on the honorable past of the Turkish army and greatness of the Turkish history.

After Thessaloniki was surrendered to Greece in the Balkan Wars, the balance between the communities in the Ottoman domination was disordered. Under the Greek sovereignty, Bulgarians, Muslims and Jews had to leave the city. On the other hand, when Macedonian lands were shared among Balkan countries, the relationship of Thessaloniki with its internal regions (hinterland) was cut. Thus, Thessaloniki lost its political, cultural and economic power and its quality of being a commercial and an industrial city in years.

Key Words: Thessaloniki, Thessalonian, Ethnical Transformation, Education in Thessaloniki, Economy of Thessaloniki, Makedonia.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GÖRSELLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE BALKAN SAVAŞLARI SIRASINDA SELANİK

1.1. II. MEŞRUTİYET’İN İLANININ ŞEHRE YANSIMASI	10
1.2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SELANİK’TE CEMAATLER (MİLLETLER) VE MİLLİYETÇİ SÖYLEMLER.....	12
1.2.1. Müslümanlar.....	12
1.2.1.1. Müslümanların Şehirdeki Durumu.....	12
1.2.1.2. Türk Milliyetçiliğinin Gelişiminde Selanik’in Rolü (Genç Kalemler) ve İttihat ve Terakki Cemiyeti	14
1.2.1.3. Dernekler, Kulüpler ve Cemiyetler	17
1.2.1.4. İttihat ve Terakki Genel Merkezi Faaliyetlerinin Şehre Yansımaları	21
1.2.2. Museviler.....	35
1.2.2.1. Musevilerin Şehirde Durumu.....	36
1.2.2.2. l'Alliance İsraelite et Universelle’e Bağlı Cemiyet, Dernek ve Kulüpler	43
1.2.3. Rumlar	51
1.2.3.1. Rumlar’ın Yaşamındaki Yerleri	52
1.2.3.2. Megali İdea ve Selanik’e Yansımaları	56
1.2.3.3. Rum İhtilalci Örgütlerinin Faaliyetlerinin Şehre Yansımaları	61
1.2.4. Slavlar.....	65
1.2.4.1. Bulgarlar.....	65
1.2.4.1.1. Selanik’te Bulgarların Durumu	66
1.2.4.1.2. Bulgar Dernekler, Kulüpler, Cemiyetler	72
1.2.4.1.3. Bulgar Milliyetçiliğinin Selanik Şehrine Yansımaları	77
1.2.4.2. Sırlar	81
1.2.5. Ermeniler	85
1.2.6. Ulahlar (Romenler).....	87
1.2.7. Selanik’te Yabancılar	92
1.3. BALKAN SAVAŞLARI VE SELANİK	103
1.3.1. Balkan İttifakının Oluşması, Savaşın Başlaması ve Selanik	103
1.3.2. Selanik Özelinde Balkan Savaşları.....	107
1.3.3. Selanik’in Yunanistan’a Teslimi	110

II. BÖLÜM

İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPIDA DEĞİŞİM (1900-1928)

2.1. OSMANLI DÖNEMİNDE İDARİ YAPI.....	117
2.1.1. Selanik Valiliği ve Vilayet Meclisi	118
2.1.2. Hükümet Daireleri ve Memurlar	122
2.1.3. Selanik Belediyesi	126
2.2. YUNAN İDARESİ ALTINDA SELANİK (1912-1928)	131
2.2.1. Selanik'te Yunan-Bulgar-Sırp İşgali (9 Kasım 1912-14 Kasım 1913)	131
2.2.2. Teslim Anlaşmasının Uygulanışı, Rumlar, Müslümanlar ve Yahudiler	139
2.2.3. Osmanlı Bürokrasisinin Tasfiyesi	151
2.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ŞEHRİN DURUMU	153
2.3.1. Rumlar	160
2.3.2. Birinci Dünya Savaşı'nda Selanik'te İslam Cemaati	164
2.3.3. Yahudiler	174
2.4. İSTİKLÂL HARBİ'NDE SELANİK.....	176
2.5. DEMOGRAFİK YAPIDA DEĞİŞİM (1900-1928)	177
2.5.1. Müslüman Nüfusunda Değişim 1908-1917	182
2.5.2. 1917 Yangınının Müslüman Nüfusuna Etkisi	191
2.5.3. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Selanik	193
2.5.4. Rum Nüfusunda Değişim	200
2.5.5. Musevi (Yahudi) Nüfusunda Değişim	203
2.5.6. Bulgar Nüfusunda Değişim	208

III. BÖLÜM

SOSYAL YAPIDA DEĞİŞİM (1900-1928)

3.1. MAHALLELER.....	211
3.1.1. Müslüman Mahalleleri	213
3.1.2. Musevi Mahalleleri.....	219
3.1.3. Rum Mahalleleri.....	225
3.1.4. Hamidiye Mahallesi	232
3.1.5. Çayır Mahallesi	240
3.1.6. Baron Hırş (Bara) ve Kalamaria Mahalleleri	244
3.1.7. 1912 Sonrasında Selanik Mahalleleri.....	246
3.2. DİNİ KURUMLAR	249
3.2.1. Camiler ve Mescitler	249
3.2.2. Tekke ve Zaviyeler.....	256
3.2.3. Yunan İdaresi Altında Müslüman Dini Kurumları.....	260
3.2.4. Kiliseler	261
3.2.4.1. Rum Kiliseleri	261
3.2.4.2. Ermeni Kilisesi.....	265
3.2.4.3. Bulgar Kilisesi.....	266
3.2.4.4. Yabancılara Ait İbadethaneler.....	268
3.2.5. Havralar	269
3.3. KABRİSTANLAR (MEZARLIKLAR).....	273
3.3.1. Müslüman Mezarlığı	274
3.3.2. Musevi Mezarlığı	276
3.3.3. Rum Mezarlığı.....	277
3.3.4. Bulgar Mezarlığı.....	278
3.3.5. Ermeni Mezarlığı.....	278

3.3.6. Ulah Mezarlığı.....	279
3.3.7. Katolik ve Sırp Ortodoks Mezarlıkları Meselesi.....	279
3.4. HASTANELER.....	280
3.4.1. Selanik (Askeri) Hastanesi	281
3.4.2. Hamidiye (Belediye) Hastanesi.....	284
3.4.3. Rum Theagenio Hastanei	288
3.4.4. Musevi Hirsh Hastanesi.....	289
3.4.5. İtalyan Hastanesi	290
3.4.6. Rus Hastanesi	292
3.5. SOSYALLEŞME VE EĞLENCE MEKÂNLARI.....	294

IV. BÖLÜM

EĞİTİM KURUMLARINDA DEĞİŞİM (1900-1928)

4.1. EĞİTİMDE MODERNLEŞME VE SELANİK VİLAYETİNE YANSIMALARI.....	299
4.2. MÜSLÜMANLARIN KURDUĞU OKULLAR	301
4.2.1. İlk ve Ortaöğretim Okulları	306
4.2.1.1. Sıbyan/İbtidai Mektepleri	306
4.2.1.2. Rüşdiyeler	308
4.2.2. Selanik İdadi-i Mülki Mektebi	310
4.2.2.1. Mektebin Kuruluşu ve Okutulan Dersler	310
4.2.2.2. Öğrenci Sayısı ve Gayrimüslim Öğrencilerin Durumu.....	312
4.2.3. Özel Okullar (Mekâtib-i Hususiye-i İslamiye).....	314
4.2.3.1. Şemsi Efendi Mektebi	315
4.2.3.2. Yedigâr Terakki Mektebi	316
4.2.3.3. Feyziye Mektebi.....	317
4.2.3.4. Ticaret Şubesi (Mektebi).....	318
4.2.3.5. Darütedris.....	319
4.2.4. Selanik Hukuk Mektebi.....	320
4.2.5. Meslek Okulları.....	326
4.2.5.1. Hamidiye Ziraat Ameliyyat Mektebi ve Numune Çiftliği	326
4.2.5.2. Selanik Hamidiye (Mithat Paşa) Mekteb-i Sanayi.....	330
4.2.5.3. Jandarma Mektepleri.....	334
4.2.5.4. Polis Mektebi	336
4.2.6. 1912 Sonrası Müslüman Eğitim Kurumları	339
4.2.6.1. Okullar	339
4.2.6.2. Öğretmen ve Öğrenciler.....	342
4.3. GAYRİMÜSLİM OKULLARI	343
4.3.1. Musevilerin Kurduğu Okullar	344
4.3.1.1. Havralar Bünyesindeki Okullar ve Talmud Tora Okulu.....	344
4.3.1.2. Moise Allatini (Lippmann) Okulu	346
4.3.1.3. l'Alliance İsrailite et Universelle (AİU) Okulları	346
4.3.2. Rumların Kurduğu Okullar	351
4.3.2.1. II. Meşrutiyet Döneminde Selanik'te Bulunan Rum ve Yunan Okulları	352
4.3.2.2. Öğrenciler ve Okulların Öğrenci Sayıları	358
4.3.2.3. Okutulan Dersler ve Ders Kitapları	359
4.3.2.4. 1912 Sonrası Rum Okulları.....	362
4.3.3. Bulgar Okulları.....	365
4.3.4. Ulah (Romen) Okulları.....	375
4.3.5. Sırpların Kurduğu Okullar.....	380

4.4. YABANCILARIN KURDUĞU OKULLAR	386
4.4.1. Fransız Okulları	388
4.4.1.1. Hamidiye Mahallesinde Büyükdere’de Rum-Fransız Ticaret Okulu...	390
4.4.1.2. Fransız Ticaret Okulu.....	390
4.4.1.3. Fransız Lisesi	391
4.4.1.4. Sör de Şarite Okulu (Soeurs de la Charité-Rahibeler Okulu)	393
4.4.1.5. Firerler Okulu (Delasal)	395
4.4.1.6. Sörlere Okulu	396
4.4.2. İtalyan Okulları.....	396
4.4.2.1. İtalyan Erkek ve Kız Okulu.....	398
4.4.3. Alman Okulları.....	400
4.4.3.1. Alman Lisesi	401
4.4.3.2. Pastör Willy Langihof Alman Lisesi (Deutsche Hoehere Schule).....	404
4.4.4. Amerikan Ziraat Okulu	406

V. BÖLÜM

EKONOMİK YAPIDA DEĞİŞİM (1908-1928)

5.1. VİLAYETİN GELİR KAYNAKLARI VE CEMAATLER	408
5.2. TARIM VE HAYVANCILIK.....	411
5.3. SELANİK’TE TİCARET VE TÜCCARLAR.....	416
5.3.1. Selanik’te Ticaretin Gelişimi.....	416
5.3.2. İhracat ve İthalat	419
5.3.3. Selanik Ticaretinde Cemaatler	422
5.3.3.1. Musevi Tüccarlar	425
5.3.3.2. Müslüman Tüccarlar	427
5.4. SANAYİİ	429
5.4.1. Kurulan Şirketler ve Fabrikalar	430
5.4.1.1. Museviler ile Yabancılara Ait Şirket ve Fabrikalar	433
5.4.1.2. Müslümanlara Ait İşletmeler.....	438
5.5. ŞEHİR EKONOMİSİNİ ETKİLEYEN KURUMLAR.....	445
5.5.1. Bankalar ve Bankerler	445
5.5.2. Selanik Kulübü (Selanik Locası), “Cercle de Salonique”	452
5.5.3. Selanik Ticaret Mahkemesi	453
5.5.4. Ticaret Odaları.....	454
5.6. 1912-1928 YILLARI ARASINDA SELANİK EKONOMİSİ	456
SONUÇ	462
KAYNAKÇA.....	468
ÖZGEÇMİŞ	492

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1: 1917 Yangınından Etkilenen Bölgeler	192
Görsel 2: Selanik'in Mahalleleri	212
Görsel 3: Müslüman Mahalleleri	213
Görsel 4: Musevi Mahalleleri	220
Görsel 5: Rum Mahalleleri.....	226
Görsel 6: Tekke ve Zaviyelerin Bulunduğu Yerler.....	259
Görsel 7: Selanik'te Bulunan Havraların Yerleri.....	271
Görsel 8: Mezarlıkların Yerleri.....	274
Görsel 9: Mevlevihane'nin Yanındaki Müslüman Mezarlığı	275
Görsel 10: Şehrin Doğusundaki Mezarlık.....	275
Görsel 11: Rum Mezarlığı.....	277
Görsel 12: Hastanelerin Bulunduğu Yerler.....	282
Görsel 13: İtalyan Hastanesi'nin Krokisi.....	291
Görsel 14: Rus Hastanesi'nin Krokisi.....	293
Görsel 15: Rum-Yunan Bankaları.....	449

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Slanik'in 1519 Tarihli Tahrire Göre Nüfusu	177
Tablo 2: 1882-1928 Yılları Arasında Selanik'in Nüfus Yapısı	179
Tablo 3: 1913 Nüfus Sayımına Göre Selanik'in Nüfusu	180
Tablo 4: 1882-1928 Yılları Arasında Selanik'te Müslüman Nüfus	183
Tablo 5: 1882-1916 Yılları Arasında Rum Nüfus.....	200
Tablo 6: 1928 Yılına Kadar Selanik'e Yerleşen Rumların Sayısı	202
Tablo 7: 1882-1928 Yılları Arasında Musevi Nüfus	205
Tablo 8: 1882-1928 Yılları Arasında Bulgar Nüfus	209
Tablo 9: Selanik'te Bulunan Camiler.....	250
Tablo 10: Selanik'te Bulunan Mescidler.....	255
Tablo 11: Selanik'te Bulunan Tekke ve Zaviyeler	257
Tablo 12: Selanik'te Bulunan Kiliseler.....	262
Tablo 13: Selanik'te Bulunan Sinagoglar/Havralar	269
Tablo 14: Selanik'te Bulunan Mezarlıklar	273
Tablo 15: Selanik'te Bulunan Hastaneler	281
Tablo 16: Osmanlı Kaynaklarına Göre Selanik'teki Müslüman Okulları	303
Tablo 17: İlköğretim Okullarında Okutulan Dersler.....	308
Tablo 18: Hukuk Mektebi'nde Birinci ve İkinci Yıllarda Okutulan Dersler ve Ders Veren Öğretmenler.....	322
Tablo 19: Hukuk Mektebi'nde Dört Yıl Boyunca Okutulan Dersler ve Ders Veren Öğretmenler.....	323
Tablo 20: Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi'nde 1907-1908 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan Dersler	332
Tablo 21: 1908 Yılında Polis Mektebi Görevlileri	337
Tablo 22: Balkan Savaşları Sonrasında Selanik'ten Gelen Okul Müdürü ve Öğretmenlerin Atandıkları Okullar	342
Tablo 23: 1907-1912 yılına kadar Selanik'te bulunan Musevi Okulları	348
Tablo 24: Osmanlı Kaynaklarına Göre II. Meşrutiyet Döneminde Selanik'te bulunan Rum ve Yunan Okulları	352
Tablo 25: Yunan Kaynaklarına Göre Rum Cemaati'ne Ait Okullar	354
Tablo 26: Selanik'te Bulunan Rum-Yunan Okulları ve Öğrenci Sayıları	358
Tablo 27: 1913 Yılında Rum Okulları ve Öğrenci Sayıları	363
Tablo 28: Selanik'te Bulunan Bulgar Okulları	366
Tablo 29: 1908 Yılında Bulgar Okullarına Atanan Öğretmenler.....	373
Tablo 30: 1906 Yılında Selanik'te Bulunan Sırp Okulları	385
Tablo 31: 1907 Yılında Selanik'te Bulunan Yabancı Okullar	387
Tablo 32: 1907-1908 Eğitim Öğretim Yılında Fransız Ticaret Okulu'nda Bulunan Öğrencilerin Milliyetlere Göre Dağılımı	391
Tablo 33: 1907-1908 Eğitim-Öğretim Yılında Fransız Lisesinde Bulunan Öğrencilerin Milliyetlerine Göre Dağılımı(.....	392
Tablo 34: 1909-1910 Eğitim Öğretim Yılında Sör de Şarite Okulu Öğrencileri.....	394
Tablo 35: 1890-1891 Eğitim Öğretim Yılında Frereleler Okulu Öğrencileri.....	395
Tablo 36: 1896-1897 Eğitim Öğretim Yılında İtalyan Okulları Öğrencileri	397
Tablo 37: 1896-1897 Eğitim-Öğretim Yılında İtalyan Erkek ve Kız Okulu Öğrencileri	399
Tablo 38: 1902-1903 Eğitim-Öğretim Yılında İtalyan Ticaret Okulu'nda Okutulan Dersler	400

Tablo 39: 1888-1906 Yılları Arasında Alman Lisesi Öğrencileri	402
Tablo 40: 1908-1914 Yılları Arasında Alman Lisesi Öğrencilerinin Milliyetlerine Göre Dağılımı	402
Tablo 41: 1897-1914 Yılları Arasında Alman Lisesi Öğrencilerinin Anadillerine Göre Dağılımı	403
Tablo 42: 1908-1909 Eğitim Öğretim Yılında Langoff Lisesi Öğrencileri	405
Tablo 43: 1907 Yılında Musevilerden Alınan Bedel-i Askeri Vergisi	409
Tablo 44: Allatini ve Saulzadelere Ait Çiftlikler	414
Tablo 45: Selanik Limanı İhracat Oranı.....	418
Tablo 46: Selanik’te Faaliyet Gösteren Tüccarlar	422
Tablo 47: Selanik’te Açılan Büyük Şirket ve Fabrikalar	431
Tablo 48: 1896-1909 Yılları Arasında Buz Fabrikası Üretimi	435
Tablo 49: Selanik’te Bulunan Bankalar	446
Tablo 50: Kazım Emin Kumpanyası Şube ve Çalışanları.....	458

GİRİŞ

1.Araştırmanın Amacı ve Konunun Sınırlandırılması

Bu araştırma, Osmanlı Devleti ve Yunanistan'ın idaresi altında Selanik'te yaşayan Cemaatleri (etnik unsurları) odağına almıştır. Araştırmanın temel konusu II. Meşrutiyet döneminde ve Yunanistan'ın eline geçtikten sonra Selanik'te yaşayan “cemaatler (etnik unsurlar)”ın fikri, idari, sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarındaki değişimi ortaya koymaktır.

Araştırmanın sağlıklı yürütülebilmesi ve sonuçların değerlendirilebilmesi adına araştırma konusu, II. Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 ve Yunan Hükümetinin yaptığı 1928 nüfus sayımına kadar olan yıllar arası ile sınırlandırılmıştır. Zira bu tarihler arasında Selanik'te yaşayan cemaatlerin durumlarında değişikliğe neden olan üç önemli kırılma noktası bulunmaktadır. Öncelikle II. Meşrutiyetin ilanı ile Selanik'te yaşayan etnik kimlikler, siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan birtakım dönüşümlere uğramışlardır. Balkan Milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir merkez olan Selanik, Türk Milliyetçiliğinin gelişimine de büyük katkı sunmuştur. Bu dönemde Rumlar, Museviler ve Bulgarlar başta ekonomik olmak üzere, etnik unsurlar, her yönden şehirde ön plana çıkmak için çaba sarfetmişlerdir. İkinci olarak 8 Kasım 1912'de Selanik'in Yunanistan tarafından işgali ile, şehre yansıyan “Helenizm” politikası sonucunda on yıl içerisinde şehrin kozmopolit yapısı değişikliğe uğramıştır. 1923 yılında başlayan Nüfus mübadelesi bu süreci sonuçlandırmış, 1928'e gelindiğinde Selanik, kozmopolit bir Osmanlı şehri görünümünü tamamen kaybederek her açıdan Rum/Yunanlıların ağırlığını hissettirdiği ulus devlet şehri görünümü kazanmıştır.

Osmanlı (Türk) ve Yunan tarihi açısından önemine binaen şehir ile ilgili yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda şehrin tarihi değişik boyutlarıyla ele alınmıştır.

Tanzimatla birlikte şehrin modernleşmesi ve bunun sakinleri üzerindeki etkisi üzerinde duran iki önemli çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki Meropi Anastassiadu'nun “Salonique 1830-1912, Une Ville Ottomane a L'age des Reformes” adlı 1997 tarihli basılmış doktora tezidir. Çalışma Işık Ergüden tarafından “Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Kenti Selanik 1830-1912” ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.¹ Eserde yazar,

¹ Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Kenti Selanik*, Çeviren Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

1830'lu yıllardan 1900 yılına kadar Selanik'in modernleşme sürecinde değişimini Tanzimat öncesi ve sonrası kurgusu ile karşılaştırmalı bir yöntemle incelemiştir.

Şehrin modernleşme süreci ile ilgili diğer bir çalışma Bülent Özdemir'in, 1830-1850 yılları arasında Tanzimat reformlarının Selanik'te uygulanışı, şehirde meydana gelen sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmeleri ve Tanzimat uygulamalarının şehirde yaşayan Yahudi, Ortodoks ve Müslümanlar üzerindeki etkilerini inceleyen "Ottoman Reforms and Social Life: Reflections From Salonica 1830-1850" adlı eseridir.² Yine Giles Veinstein'in editörlüğünde hazırlanan "Selanik 1850-1918, Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı", başlıklı çalışma Selanik şehrinin kuruluşundan 1918 yılına kadar olan dönemi inceleyen çeşitli makalelerden oluşmaktadır.³

Bu çalışmalardan başka, Selanik'le ilgili çeşitli yerli ve yabancı üniversitelerde hazırlanmış doktora ve yüksek lisans tezleri mevcuttur. Örneğin r. Selahattin Bayram'ın, 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunduğu "Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912" başlıklı doktora tezinde ise, Selanik Limanı'nın önemini, liman için Osmanlı yöneticilerinin yaptığı yatırımları, eski limanın yenilenmesini ve liman üzerinden yapılan ticari faaliyetleri incelemiştir.⁴ Yine Nurdan İpek, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce kabul edilen "Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)" başlıklı doktora tezinde aynı dönemde Selanik'te bulunan zengin Yahudi ailelerini incelemiştir.⁵

Araştırmamızı kapsayan konu ile ilgili en önemli çalışma, Gül Çağalı Güven'in Türkçe'ye kazandırdığı, Mark Mazower'ın "Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950" başlıklı eseridir.⁶ Mazower çalışmasında, Selanik'te bulunan etnik unsurların ve şehrin altı yüz yıl içerisinde geçirdiği değişimi genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmanın eksik yönü, Yunan idaresi altında şehirde yaşanan sosyal kültürel ve idari dönüşümün yeterince ele alınmaması olmuştur.

² Bülent Özdemir, *Ottoman Reforms and Social Life: Reflections From Salonica 1830-1850*, The İsis Press, İstanbul, 2019.

³ *Selanik 1850-1918*, Hazırlayan: Gilles Veinstein, Çeviren: Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

⁴ Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.

⁵ Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler 1830-1908*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011.

⁶ Mark Mazoer, *Selanik:Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler(1430-1950)*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul, 2004.

Salim Aydın ise Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde, Selanik-Manastır Demiryolunun yapımı ve sosyal-ekonomik sonuçlarını çalışmıştır.⁷ Bunun dışında Selanik'in belli dönemlerini veya belirlenmiş bazı yönlerini ele alan başka çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bir bütün olarak Osmanlı ve Yunan yönetimi altında Selanik şehrini bir bütün olarak ele alan araştırma mevcut değildir. Çalışmanın bir nebze de olsa bu alandaki boşluğu doldurabileceği ve alanla ilgili gelecek çalışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın birinci bölümünde II. Meşrutiyet döneminde Selanik'te bulunan cemaatlerin ve yabancıların durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle milliyetçi söylemlerin cemaatler üzerindeki etkisi ve şehre yansımaları incelenmiştir. Ayrıca Balkan Savaşları sırasında şehirde bulunan cemaatlerin ve yabancıları savaşa bakışları ve şehri Yunanistan tarafından işgal süreci incelenmiştir. İkinci bölümde, Yunan işgalinden sonra şehrin idari yapısı ile nüfus ve idari yapının dönüşümüne odaklanılmıştır. Bu süreçte Selanik üzerinde yaşanan Bulgar-Yunan çatışmasının şehir halkına yansımaları ve Selanik'in geleceği konusunda cemaatlerin düşünceleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Osmanlı döneminde Selanik'in sosyal kurumları ve Yunanistan'ı şehri ele geçirmesinden sonra sosyal değişim konu edilmiştir. Dördüncü bölümde, Osmanlı döneminde Selanik'te bulunan eğitim kurumları incelenmiştir. Eğitim kurumlarının gelişimi, cemaatlere ait okulların yapısı ve öğrenci-öğretmenlerin durumu, Selanik'in Yunan yönetimine geçtikten sonra cemaatlere ait eğitim kurumlarının dönüşümü üzerine odaklanılmıştır. Beşinci ve son bölümde hem Osmanlı hem Yunan idaresi altında Selanik ekonomisinde cemaatlerin ve yabancıların etkisi değerlendirilmiştir.

2.Kimlik ve Kent Kavramları

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte “Kimlik”: “*Toplumsal bir varlık olan insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü; herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü*” olarak açıklanmaktadır.⁸ Yani “Kimlik” kavramı, bireyin veya nesnelerin ayırt edilebilir karakteri ya da özelliği olarak tanımlanmaktadır.⁹ Kent kavramı ise sanayileşmenin getirdiği modern bir toplum yapısını ifade etmektedir. Kent, yoğun nüfus ve farklılaşmış toplumsal bütünlüğü olan bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Kent olgusu sanayileşme sonucunda gerçekleşen ekonomik

⁷ Salim Aydın, *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

⁸ “Kimlik” <https://sozluk.gov.tr/>

⁹ Derya Oktay, “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış”, *İdealkent Dergisi*, Sayı 3, Mayıs 2011, s. 9.

açından farklılaşma ve bunun getirdiği toplumsal ve siyasi dönüşümler sonucunda şekillenmiştir.¹⁰

Tarih boyunca her kent bir kimlik oluşturup oluşturdukları kimlikle anılmaktadır. Kentlerin kimliği yüzyıllar içerisinde biçimlenir ve biçimlenen bu kimlik o kentin ruhunu yansıtır. Bir kentin kimliği doğal çevre özellikleri yanında sosyal-kültürel ve sosyal ekonomik çevre özelliklerinin bileşimi ile ortaya çıkar.¹¹ Bir kentte yaşayan kişi ve toplumun değerleri bütüncül bir kimlik oluşturur ve bu kent kimliğine yansır. Dolayısıyla bir kentin kimliği değişik kesimlerin sağladığı mozaikler bütününe yansır.¹² Öte yandan kentler buldukları bölgenin genel özelliklerini bünyesinde barındırır.¹³

Bu bağlamda Osmanlı Makedonya'sının merkezi olan Selanik XX. yüzyılda birçok değişiklik yaşamıştır. Yüzyılın hemen başlarında Balkan milliyetçiliğinin ortaya çıkardığı baskıya rağmen Selanik, II. Abdülhamit rejimi altında her alanda bir gelişme kaydetmiş, 1908 hareketiyle birlikte siyasi ve politik olarak imparatorluğun merkezi konumuna yükselmiştir. 1912 yılından sonra şehir Osmanlı kimliğinden sıyrılarak Yunan kimliğini kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Selanik'in, kuzeyden güneye iç mekânı ve yönü değişmiştir. 1917 yangını ile şehir, geleneksel görüntüsünü ve mimari özünü kaybetmiştir. 1922-1928 yılları arasında ise Selanik, çok uluslu yapısını kaybederek homojen nüfusa sahip "Helen" kimliğine kavuşmuştur.¹⁴

3. II. Meşrutiyet'in İlanına Kadar Selanik Şehri

Selanik, Makedonya kralı Kassander tarafından, Makedonya kralı II. Philip'in kızı olan eşi Thessalonike'nin adına M.Ö. 315-316 yıllarında kurulmuştur.¹⁵ Zaman içerisinde "Salonik" adını alan şehir Osmanlılar fethettikten sonra Selanik olarak adlandırılmıştır.¹⁶ Büyük İskender'den sonra Makedonya İmparatorluğu'nun zayıflaması ve M.Ö. 168 yılında Roma'ya Pidena Savaşında yenilmesi ile Selanik Roma'nın egemenliği altına

¹⁰ Rauf Belge, "Denizli Kent Kimliğini Oluşturan Coğrafi Ögeler", *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt 27, Sayı 2, 2018, s. 168.

¹¹ Alpaslan Aliğaoglu-Mirioğlu Güldane, "Balıkesir Kent Kimliği", *International Journal of Geography and Geography Education*, Volume 42, 2020, s. 375.

¹² Şafak Kaypak, "Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, 2010, s. 376.

¹³ Belge, *a.g.m.*, s. 168.

¹⁴ Aleka Karadimou Gerolimbu, "Poleodomikos Shediasmos ke Prosfigiki Engatastasi mia Siskoli Shesi (Şehir Planlaması Ve Mülteci Yerleşimi Zor Bir İlişki)", *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s. 22.

¹⁵ Machiel Kiel, "Selânik", *İslam Ansiklopedisi (IA.)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, C. 36, s. 352.

¹⁶ *Selanik Vilayeti Salnamesi (SVS)*, 1325/1907, s. 205.

girmiştir.¹⁷ Roma İmparatorluğu döneminde limanın bulunması ve “Egnetia” yolunun geçmesi nedeniyle Selanik, “İlirya” adı ile Makedonya bölgesinin önemli merkezlerinden biri olmuştur.¹⁸ M.S. 50 yılında Havari Paulus ve daha sonra başka Hıristiyan büyükleri Selanik’i ziyaret edip dini vaazlar vermişler, bir iddiaya göre 732 yılına kadar Selanik Doğu kilisesinin merkezi olmuştur.¹⁹ Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu’nun yönetimi altına giren şehir, Osmanlı Devleti’nin fethinden önce Avarlar, Slav Bulgarlar ve diğer bazı kavimlerin saldırılarına maruz kalmış, Bulgarlar bir süreliğine şehre hâkim olmuştur. IV. Haçlı Seferleri sırasında Latinlerin egemenliği altına giren Selanik’i 1349’da Bizans yeniden ele geçirmiştir.²⁰

Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda fetihlerine hız verdiği yıllarda Selanik, Osmanlı-Bizans-Venedik mücadelesine sahne olmuştur. 1387 yılında Çandarlı Hayrettin Paşa ve Gazi Evrenos kumandasındaki Osmanlı birlikleri Selanik’i ele geçirmişse de şehre hâkim olamamışlar, Bizans 1403’te şehri geri almıştır. Ancak Osmanlı baskısının sürekli hale gelmesi ve II. Murat’ın şehri kuşatma altına alması sonucunda Bizans 1423’te Selanik’i Venedik Devleti’ne satmıştır.²¹ Venedik’in bütün çabalarına rağmen kuşatmayı kararlılıkla sürdüren Padişah II. Murat 2 Mart 1430’da Selanik’i ele geçirmiş ve şehirde 1912 yılına kadar sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.²² Bizans hakimiyetinin son yıllarında nüfusu azalan, ekonomisi alt üst olan Selanik Osmanlı hakimiyetine girmesi ile yeniden eski konumunu kazanmaya başlamıştır.²³

1430’dan Tanzimat dönemine kadar Rumeli Beylerbeyliğine bağlı bir şehir olan Selanik, sahip olduğu Termaikos Körfezi ile antik ticaret yollarının kesiştiği noktada olmasından dolayı Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda bulunan en önemli merkezleri arasında yerini almıştır. 1492’den itibaren Yahudilerin şehre gelişi, liman üzerinden yapılan ticaretin yoğunlaşması, yüzyıllar boyunca bölgede barışın hüküm sürmesi

¹⁷ Dilek Yücel, *Osmanlı Arşiv Belgeleri İle Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2014, s. 11.

¹⁸ Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s. 9.

¹⁹ Tayyip Gökbilgin, “Selanik”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt 10, İstanbul 1990, s. 338.

²⁰ Ayşe Eryaman, *Osmanlı Devleti’nin Selanik Politikaları 1908-1912*, (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Tokat, 2016, s. 7.

²¹ Kiel, *a.g.m.*, s. 352.

²² Venedik kaynakları Selanik’in Osmanlılar tarafından alınma tarihini 13 Mart olarak vermektedir. Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 341.

²³ Mehmet Tuğrul, *Balkanlarda Şehir Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik ve Sofya*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, s. 47.

Selanik’i durağan bir şehir olmaktan korumuştur. Selanik’teki ekonomik canlılık Yabancı tüccarları şehre çekmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Selanik Musevi, Müslüman, Rum, Bulgar ve Ulah, Ermenilerden oluşan Osmanlı tebaasının ve Yabancıların yaşadığı kozmopolit bir şehir haline gelmiştir. Tanzimat reformları ve Mithat Paşa, Sabri Paşa gibi bunları uygulayacak kabiliyette valilerin Selanik’te göreve getirilmeleri Selanik’in adeta yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Surların yıkılması, modern bir liman inşasına başlanması, Belediye örgütünün kurulması, şehrin aydınlatılması, yeni caddelerin ve kültürel ve ekonomik gelişimi hızlandıracak okulların açılmasıyla Selanik bir Orta Çağ kenti olmaktan sıyrılmış, dinamik ve gelişmekte olan bir yer olmuştur.²⁴

Selanik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeye paralel olarak Osmanlı siyasetinde de önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Tanzimattan sonra Selanik’te Osmanlı siyasetine yansıyan ilk önemli olay 1876’da yaşanan Saatli Camii olayı olarak da bilinen Fransız ve Alman konsoloslarının öldürülmeleri olmuştur. Bulgar isyanının devam ettiği 5 Mayıs 1876’da Avrethisarlı bir Bulgar kızı Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçerek Müslüman Mustafa ile Selanik’e kaçmış, bu durumu önceden haber alan ve Selanik’teki Bulgarlar üzerinde misyonerlik faaliyeti yürüten ABD Konsolosu Lazzaro, yanına aldığı 150 kadar Hristiyan’la gara inen Bulgar kızını alıkoyup ABD Konsoloslğuna götürmüştür. Bu durumu öğrenen üç beş bin kadar Müslüman 6 Mayıs 1876’da Valilik binası yanında bulunan Saatli Camii (Selim Paşa) önünde toplanarak kızın teslim edilmesini istemiştir. Çıkabilecek olayları yatıştırmak amacıyla Camiye gelen Fransız ve Alman konsolosları kızın teslimini sağlayamayınca, galeyana gelen halk tarafından öldürülmüşlerdir. Osmanlı Hükümetinin suçluları yargılayıp cezalandırması, Avrupalı devletlerin şehirde Müslüman-Hristiyan çatışmasına ve uluslararası bir krize yol açmamak için olayı itidalle karşılamaları olayın üstünün kapatılmasını sağlamıştır.²⁵

1878 Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan “Makedonya Sorunu” zaman içerisinde kaçınılmaz olarak bölgenin merkezi olan Selanik üzerinde düğümlenmiştir. Makedonya’da yıllarca süren terör olayları, II. Abdülhamit rejimine olan güveni sarsmış, 1889’da anayasayı yeniden yürürlüğe koyarak baskı rejimini sonlandırmayı ve Osmanlı birliğini sağlamayı amaçlayan İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurulması ile Jön Türk hareketi doğmuştur.²⁶ Cemiyet, yönetime muhalif kişilerle kurulan ilişki sonucu kısa

²⁴ Eryaman, *a.g.t.*, s. 10.

²⁵ Geniş bilgi için bakınız: Muzafferv Tepekaya, “Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, *Bellekten*, Cilt 77, Sayı 80, s. 1037.

²⁶ Başlangıçta “İttihad-ı Osmani” adını taşıyan cemiyet kurucuları, Arnavut asıllı İbrahim Temo, İshak Sukuti, Çerkez Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet adlarındaki dört tıbbiye öğrencisidir. Cemiyetin adında

zamanda büyümüş, ülke içinde ve dışında gizli şubeler açmıştır.²⁷ 1902-1906 yılları arasında yaşanan iç ve dış olayların etkisiyle yurt dışından yönetilen Jön Türk hareketi özellikle Selanik'te bulunan III. Ordu subayları ve yerel bürokratlar arasında yayılarak güçlenmiştir.²⁸ Bu sırada Selanik'te II. Meşrutiyetin ilanını sağlayan eylemlere yön veren güçlü bir hareket ortaya çıkmıştır. 1906 yılında Selanik'te bazı bürokratlardan ve III. Ordu subaylarından oluşan on kişilik bir grup²⁹ "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adında yeni bir örgüt kurmuştur. Cemiyetin, Talat Bey, İsmail Canbolat ve Rahmi Bey'den oluşan bir de merkez komitesi bulunmaktaydı.³⁰ Komitenin ilk toplantısı 8-18 tarihleri arasında Allatini köşkünün karşısında bulunan Ömer Naci Bey'in evinde gerçekleştirmiştir. Daha sonra Mithat Şükrü ve İsmail Canbolat'ın evlerinde de toplantılar yapılmıştır.³¹ Cemiyetin amacı, devletin iç işlerine müdahale eden Rusların Bulgarları koruma politikasını redderek orduda görevli subaylar arasında taraftar toplamaktı. Ülke içindeki ortam da buna müsaitti. Bu nedenle hareket, kısa sürede Selanik'ten diğer önemli Balkan şehirlerine yayılmış, Manastır, Resne, Ohri, Üsküp ve Serez gibi şehirlerde birbirlerine etkili bir kontrol ağıyla bağlı komiteler kurulmuştur.³² Bu komitelerle Avrupa'dakiler

da anlaşılacağı gençler Osmanlılık siyasetini savunmaktaydı. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C: II, Tarih Vakfı Yay. Ankara 1984, s. 19. Daha sonra bu dörtlüye, Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekkeli Sabri ve Selanikli Nazım gibi kişiler katılmışlardır. Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (Çev: Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s. 32.

²⁷ Yayılma programının uygulanmaya başladığı kesin tarih bilinmemekle beraber Ramsaur 1896 yılından iki ya da üç yıl önce cemiyete giren bazı ünlü kişilerin cemiyetin önderliğini ele aldıklarını söylemektedir. Hacı Ahmet Efendi ve Şeyh Naili Efendi bu kişiler arasındadır. Ramsaur, *a.g.e.*, s.36.

²⁸ İstanbul'daki Mercan İdadisinde kurulan "Cemiyet-i İnkılâbiye" kurulmuştur. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Ankara 2004, s. 202. Şam'da içinde Mustafa Kemal'in de bulunduğu küçük bir subay grubu 1906'da "Vatan ve Hürriyet Cemiyetini" kurmuştur. Bu gizli cemiyeti Mustafa Kemal daha sonra gelişmesi için daha müsait bir ortam vadeden Selanik'e taşımıştır. Ancak burada İttihat ve Terakki cemiyetinin gölgesinde kalmış ve cemiyet İttihat Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır. Lewis, *a.g.e.*, 203.

²⁹ Cemiyetin kurulduğu günlerde yaşlarına göre numaralandırılan 10 kişi şunlardır: 1. Selanik Askeri Rüüşdiye Müdürü Binbaşı Bursalı Tahir Bey, 2. Selanik Askeri Rüüştiye Fransızca Hocası Binbaşı Nakî Bey. 3. Selanik Posta memuru Talat Bey. 4. Maarif memuru Midhat Şükrü Bey. 5. Selanik eşrafından Rahmi Bey. 6. Üçüncü Ordu Müşir Yaveri Yüzbaşı Kazım Nami Bey. 7. Mülâzimievvel Ömer Naci Bey. 8. Mülâzimievvel Hakkı Baha Bey. 9. Mülâzimievvel İsmail Canbolat Bey. 10. Yüzbaşı Edip Servet Bey. Taner Aslan, "İttihad-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 47, 2008, s. 104.

³⁰ Hikmet Çiçek, *Dr. Bahattin Şakir, İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, s. 233

³¹ Aslan, *a.g.m.*, s. 105.

³² Bu sırada İstanbul Edirne ve İzmir gibi şehirlerde henüz bir örgütlenme yoktu. Bkz. Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*, Emre Yayınları, İst: 2000, s. 251. 1908 yılı şubat ayında Selanik Hukuk mektebi öğrencilerinden birinin verdiği bilgiler üzerine 10'a yakın okul öğrencisiyle bazı subaylar tutuklanmış fakat delil yetersizliğinden serbest bırakılmışlardır. Cemiyetin ortaya çıkarılmamasında sıkı örgütlenme biçimi ve Selanik'teki asker sivil bürokrasi üzerindeki etkisi rol oynamıştır. Zira o tarihlerde hukuk mektebi Müdürü Nazmi Bey, Manyasizade Refik Bey, Gümrük Müdürü Hacı Adil Bey gibi belli başlı hocaları cemiyetin aktif üyeleri arasındaydılar. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*", (Çev: Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15.

dâhil bütün örgütler 27 Eylül 1907'de³³ Paris'ten Selanik'e gelen Doktor Nazım'ın girişimleriyle Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla birleşmiştir.³⁴

1908'de Panislavizm, Pangermenizm ve Panhelenizm akımlarının rekabet halinde olduğu Rumeli'de, Makedonya Sorununda yaşanan hızlı gelişmeler, İttihat ve Terakki komitelerini harekete geçirmiştir.³⁵ Büyük devletlerin Makedonya'da idari reform için yaptıkları müdahalelerden sonra, bölgeye Hıristiyan bir vali tayin ettirmek yolunda tasarılar ileri sürmeleri üzerine 3 Mayıs 1908'de Selanik Merkezi, Makedonya sorunuyla ilgili bir manifesto kaleme alarak Selanik'teki Avrupa temsilciliklerine bildirmiştir.³⁶ 9 Haziranda Reval'de İngiliz Kralı Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Makedonya üzerinde bir reform taslağı konusunda anlaşmaları İttihat ve Terakki'yi acil olarak harekete zorlamıştır.³⁷ İlk olarak kovuşturmayla uğrayan Enver Bey Resne dağlarına çıkmış, onu 4 Temmuz 1908'de Kolağası Niyazi Bey önderliğinde bir grup asker izlemiştir.³⁸ Niyazi Bey önderliğindeki grubu etkisiz hale getirmek için Manastır'a gönderilen Kosova Vilayeti komutanı General Şemsi Paşa, Manastır'dan ayrılmak üzereyken İttihatçı bir subay tarafından öldürülmüştür.³⁹ Padişah II. Abdülhamid Rumeli'deki askerlerle bu işi başaramayacağını anlayınca Anadolu'dan 47 tabur asker göndererek ayaklanmayı bastırmayı planlamış, ancak İzmir'den Selanik'e sevk edilen askerler Doktor Nazım'ın etkisiyle İttihat ve Terakki saflarına katılmıştır.⁴⁰

³³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara, 1980, s.92.

³⁴ Çiçek, *a.g.e.*, s.70; Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 15. Bu birleşme asker kökenli Jön Türklerin sayısının cemiyet içinde sayılarının artmasına neden olmuş, örgütün fikir dünyasına askeri kavramlar hâkim olmaya başlamıştır. Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Kitap, İstanbul 2012, s. 19

³⁵ Zira o günlerde "Tan" gazetesinin değerlendirmesine göre Makedonya vilayetlerinde, "...adalet terazisinin her bir gözünde cinayet mevcuttu..." ve "Berlin Antlaşmasından sonra ortaya atılan ve uygulanan reform programları hemen hemen hiçbir sonuca varamamıştı". BOA Y. PRK. TKM. 50/11, (20 Mayıs 1323/2 Haziran 1907).

³⁶ Cemiyet bir anlamda kendi varlığını koruyabilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim cemiyet hafiyelere karşı kesin ve acımasız davranma kararı almıştır. Ahmad, *a.g.e.*, s.16.

³⁷ Feroz Ahmad'ın Makedonya Mali Komisyonu Fransız Delegatesi M. Steeg'e dayandığına göre, Reval görüşmeleri ve Makedonya'da Reform söylemlerinin yoğunlaşması Cemiyetin harekete geçmesinin ikincil nedenidir. Cemiyetin asıl amacı yozlaşmış mutlakiyetçi II. Abdülhamit idaresine bir an önce son vermektir. . Ahmad, *a.g.e.*, s. 18.

³⁸ Lewis, *a.g.e.*, s. 205. Aslında başlayan bu eylemlerde cemiyetin Selanik merkezinin rolü tartışmalıdır; ancak Enver Bey'in dağa çıkması kararını Selanik merkezinin verdiği bilinmektedir. Bu nedenle Selanik'in bu süreçte hem manevi hem de doğrudan etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Kerimoğlu, *İttihat Terakki ve Rumlar*, s. 21; Tekeli-Selim İlkin, *a.g.m.*, s. 95.

³⁹ Aykut Kansu, *1908 Devrimi, İletişim Yay.*, İst: 2001, s. 124.

⁴⁰ Lewis, *a.g.e.*, s. 205. Öte yandan Selanik valisi Rauf Paşa'da görevinden alınmış, Selanik valiliğine Makedonya'da olayların yoğunlaştığı günlerde 18 Temmuz 1908'de Cezair-i Bahr-i Sefid valiliğinde bulunan Nazım Paşa atanmıştır. BOA. BEO. 3360/251964, (7 Temmuz 1324/20 Temmuz 1908); BOA. BEO. 3360/251930, (3 Temmuz 1324/19 Temmuz 1908).

20 Temmuz'da Firzovik'ten 30.000 Arnavut'un Kanun-u Esasi'nin ilanını için yemin ettiklerine dair Yıldız Sarayına 180 imzalı bir telgraf çekilirken 22 Temmuz'da İttihatçılar artık bütün Makedonya'ya el koymuşlardı.⁴¹ Selanik komitesi 22-23 Temmuz gecesi telgraf binasını ele geçirmiş ve bütün şubelere Meşrutiyet'in ilanını emrini vermiştir. Nihayet 23 Temmuz'da birbirleriyle bağlantılı İttihat ve Terakki şubeleri şehirlerin meydanlarında anayasal rejim ilan etmişlerdir. Manastır ile birlikte Siroz, Resne, Debre gibi şehirlerde aynı gün meşrutiyet ilan edilmiştir.⁴² Bu olaylar üzerine Rumeli'de denetimini kaybettiğini anlayan II. Abdülhamid, iktidarının yıkılmasını önlemek amacıyla 23/24 Temmuz gecesi, 1876 anayasasını yeniden yürürlüğe koyacağını bir irade ile duyurmak zorunda kalmış, böylece tarihimizde II. Meşrutiyet olarak anılan dönem başlamıştır.⁴³

Selanik merkezli hareketin başarıya ulaşmasında, II. Abdülhamit rejiminin Avrupa devletlerinin politikalarını artık dizginleyemeyecek derecede zayıflaması yanında, Avrupa'da gelişen yirmi yıllık hareketin sağladığı birikimin içte ve dışta yarattığı elverişli ortamın etkisi büyüktür.⁴⁴ Öte yandan Selanik'in toplumsal yapısının belirleyiciliği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşumunda ve Meşrutiyet'in ilanında etkili olmuştur.⁴⁵

⁴¹ Tekeli-Selim İlkin, *a.g.m.*, s. 98

⁴² Selanik merkez olmasına rağmen komite Meşrutiyet'i burada bir gün sonra ilan etti. Bunun sebebi Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın şehirde olması dolayısıyla cemiyetin oyalama taktiği idi. Kansu, *1908 Devrimi, İletişim Yay.*, s. 131. Selanik'te cemiyetin merkezi umumisi o gece çok aktifti. Hüseyin Hilmi Paşa'nın verdiği bilgiye göre 10 Temmuz gecesi iki zabıt tarafından Yalılar Mahallesinde bir hayli evrak asıldığı görülmesi üzerine polis idaresince hemen toplattırılmıştır. BOA.Y.EE.71/74-1, (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908). Yapıştırılan ilanlar toplattırıldıktan sonra subayların toplu buldukları yerlerde yine aynı şekilde evrak telifine başladıkları ve toplatılma girişiminde bulunan polis memurlarının ellerinde silahlarıyla tehdit edildikleri görülmüştür. BOA.Y.EE.71/74-2, (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908).

⁴³ Faik Reşit Unat, *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, T.T.K. Ankara, 1995, s. 15.

⁴⁴ Tekeli-Selim İlkin, *a.g.m.*, s. 5

⁴⁵ Tekeli-Selim İlkin, *a.g.m.*, s. 7.

I. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE BALKAN SAVAŞLARI SIRASINDA SELANİK

1.1. II. Meşrutiyet'in İlanının Şehre Yansıması

Meşrutiyetin ilanı Selanik'te büyük bir coşku ile karşılanmıştır.⁴⁶ Daha birkaç gün önce birbirleriyle Osmanlı askeriyle çatışan Bulgar, Rum, Sırp- İttihat ve Terakki Cemiyeti ile uzlaşp silah bırakmışlardı.⁴⁷ 24 Temmuz 1908'de şehir meydanında toplanan halka, Selanik Şehir Kulübü'nün balkonundan seslen Hüseyin Hilmi Paşa anayasanın tekrar yürürlüğe konulduğunu duyurmuştur. Toplanan halkın arasında, flamalarla donanmış çeteciler ve dağa çıkmış olan "hürriyet kahramanları" Enver ve Niyazi Beyler de bulunmaktaydı. Nitekim Enver Bey de bu sıfatla halka hitap etmişti.⁴⁸ Günlerce süren gösteriler sırasında halk vatanseverliği ön plana çıkaran şarkılar söylemiştir. Namık Kemal'in bestelenen aşağıdaki şiiri bunlar arasında en çok duyulandı:⁴⁹

*"Amâlimiz, efkârımız ikbal'i vatandır
Serhat bize kal'a bize hâki bedendir
Osmanlıyız ziynetimiz kanlı kefendir
Osmanlıyız can verimiz nam alırız biz."*

Meşrutiyetin ilanını, şehirde bulunan bütün cemaatler ve yabancı konsoloslar, imparatorluğun yeniden doğuşunun ve modernleşmesinin başlangıcı olarak görmüşler ve onları birbirinden ayıran kavmi (etnik) düşmanlıklarını bir kenara bırakarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin destekçileriyle sarılmışlardı.⁵⁰ Kutlamalar şehir sokaklarında üç gün üç gece devam etmiştir.⁵¹

Meşrutiyet'in ilanı Selanik'te bulunan III. Ordu ve çoğunluğu Müslüman olan üyelerinin faaliyetleri sonucu ilan edilmişti. Türk-Müslüman unsurun bu gelişmede payı büyük olmuş ve hareketi gerçek anlamada sahiplenmişlerdi. Ancak geçit törenleri birbirini izlerken içlerinde en dikkat çekici olan Musevi, Hıristiyan ve birkaç Müslüman

⁴⁶ Tekeli-Selim İlkin, *a.g.m.*, s.98

⁴⁷ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (Çeviren Zaver Biberyan), Aras Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 162.

⁴⁸ Enver Bey Selanik'e trenle 23 Temmuz gecesi dönmüştür. Poul Dumant-Georgeon François, "Devrim Selanik'te Başlar", *Selanik 1850-1918...*, s. 239.

⁴⁹ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, TTK, Ankara, 2012, s. 41.

⁵⁰ S. Papadopoulos, "La Révolution des Jeunes-Tures et l'opinion Publique en Grèce", *Balkan Studies*, 27/1, 1986, s 129.

⁵¹ Tekeli-Selim İlkin, *a.g.m.*, s. 98

kadının yüzleri açık bulunmaları ve Farmasonların yürüyüşü olmuştur.⁵² Bununla birlikte kalabalığın arasında Musevilerin çokluğu gözden kaçmamaktaydı. Nitekim Meşrutiyet'in ilanında, İttihat ve Terakki Cemiyetine verdikleri destek nedeniyle Musevilerin rolü yadsınmaz. “Association des Anciens Élèves de l'Alliance Israélite Universelle (AAE)”⁵³ Cemiyeti üyelerinden Nissim Mazliah ve Nissim Rouso, ilk günlerden itibaren İTC'nin üyesiydiler ve Cemiyet'in Temmuz 1908 faaliyetlerinde çok aktif rol oynamışlardı. Musevilerle İTC arasındaki bağlantı Rıza Tevfik (Bölükbaşı) tarafından kurulmuştu. Rıza Tevfik İstanbul Aliance Mektebinden İspanyolca ve Fransızca öğrenerek mezun olmuş, Musevilere her zaman yakın bir aydındı. Kendisi II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir vesileyle Musevilere duyduğu derin sevgiyi dile getirmiştir. 1908 yılında AAE Başkanı, Rıza Tevfik'e fahri üye olması için teklif götürmüştü. 1909 yılı içerisinde Rıza Tevfik Bey AAE fahri üyeleri arasına katılmıştır.⁵⁴

Yürüyüşlerde Museviler arasında gençler ön plana çıkmışlardır. Musevi gençler Batı fikirlerine açık eğitim kurumlarından edindikleri erdemlerle istibdat rejiminin uygulamalarının kendilerinde uyandırdığı çelişkiden kurtulmanın sevincini bilinçli olarak yaşamışlardır. Nitekim AAE Başkanı Joseph Nehama bu konuda birkaç ay sonra, 16 Ocak 1909'da yapılan Cemiyet Genel Kurulunda, Musevilerin eski rejimde Osmanlı kimliğini artık reddetmiş olduğunu, yeni rejimle birlikte Osmanlı olduklarından artık gocunmadıkları ifade etmiş ve konuşmasını şöyle sürdürmüştür:⁵⁵

“Okul sıralarında, gözlerimizde sergilenen haksızlıklar ve zorbalıkla çok açık bir tezat oluşturan bir adalet ve özgürlük idealini deneyimledik. İlerleme ve iyilik için bize ilham verdiler... Osmanlı Komitesi'nin (İTC) kararlı isyan çılgılığı çınladığında, İsraili gençler mutluluktan titrediler. Yeni Çağın doğuşunu muhteşem bir coşkuyla kutladılar. Sonunda yüksek sesle düşünebilir, karanlık bir polisin sertliğine maruz kalmadan, kendisine asil görünen davalar ve ona cömert görünen idealler konusunda tutkulu olabilirdi.”

Bu sözler Selanik Musevilerinin meşrutiyetin ilanını kendi eserleri gibi gördüklerini göstermektedir.⁵⁶ Musevilerin coşkusu hareketi tereddütle karşılayan Rum

⁵² Dumant-Georgeon, a.g.e., s.250.

⁵³ Bundan sonra cemiyet “AAE” olarak kısaltılarak kullanılacaktır.

⁵⁴ Association des Ancients Eleves, Aliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 12, Salonique 1908, s 24.

⁵⁵ Association des Ancients Eleves, Aliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 12, Salonique 1908, s 119.

⁵⁶ Benzer bir bakış açısını 1911 Mart ayında Selanik Başhahamı ve cemaat liderlerinin Meclis-i Mebusana çektikleri telgrafta da görmekteyiz. Yazıda “Osmanlı saltanatına ve kutsal vatana bağlılıktan iftihar ettiklerini, kutsal vatanın refahını ve esenliğinin her şekilde sağlama ve geleceğinin temini, gelişmesi

ve Bulgarları da heyecanın içine çekmiştir. Selanik'teki Rum gazeteleri Meşrutiyetin ilanı haberlerini ilk haber olarak vermiş, kutlamalarda Fransız" Marsailles" yanında Yunan milli marşı ile kilise çanları çalınmıştır.⁵⁷

Bulgarlar da Meşrutiyetin ilanından oldukça memnun görünmekteydi. Meşrutiyetin ilanından 4 gün sonra Bulgar halkından 200-250 kişi teşekkür için İstanbul'a gelmek üzere şimendiferle yola çıkmışlar, kafiye Kavala Bulgar ahalisi de katılmıştır.⁵⁸ Ancak daha kutlamalar devam ederken birlik görüntüsünü Bulgarlar bozmuştur. Şark Demiryolu Şirketi'nin Bulgar tarafındaki işçilerin ayaklanması olmuştur. 5 Ekim'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, aynı gün "Bulgaristan Emaretinin"⁵⁹ bağımsızlığının ilanı, bir gün sonra da Girit'in Yunanistan'a katılması şehirdeki iyimser havanın tamamen dağılmasına neden olmuştur.⁶⁰

1.2. II. Meşrutiyet Döneminde Selanik'te Cemaatler (Milletler) ve Milliyetçi Söylemler

1.2.1. Müslümanlar

1.2.1.1. Müslümanların Şehirdeki Durumu

Selanik'e Türk-Müslüman yerleşim II. Murat tarafından fethedildikten hemen sonra başlamıştır. II. Murat şehri aldıktan sonra, kuşatma sırasında şehri terk eden halka, dönmeleri çağrısında bulunurken daha önce fethedilmiş olan Yenice-Vardar'dan 1.000 kadar Türk'ü şehrin kuzeyinde yer alan boş arazilere yerleştirmiştir.⁶¹ Yüzyıllar içerisinde şehirde yaşayan Müslüman nüfusun diğer cemaatlere göre oranı değişiklik göstermiştir. Fetihden hemen sonra Müslüman nüfus istikrarlı bir biçimde artış göstererek Rum nüfusu geçmiştir.⁶² 1492'den başlayarak Musevilerin şehre gelmeleri Selanik'in nüfus yapısını

uğrunda bütün cemiyet üyelerinin canını verebileceğini" ifadelerine yer verilmiştir. BOA. BEO. 3869/290154, (5 Mart 1327/18 Mart 1911).

⁵⁷ Ntısli, *a.g.t.*, s. 331.

⁵⁸ Dâhiliye Nezareti böyle bir hareketin uygun olmayacağını ve yola çıkılmadı ise gelecek olanlara engel olunmasını emretmiştir. BOA. DH. MKT. 1272/77-2, 14 Temmuz 1324 (27 Temmuz 1908).

⁵⁹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Büyük Bulgaristan kurulmuştur. Ancak İngiltere ve Avusturya Rusya'ya baskı yeni bir antlaşma yapılması konusunda yapmış ve Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması ile Bulgaristan üçe bölünmüş, Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasında kalan topraklarda Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Emareti adını verdiği Bulgar Prenslığı kurulmuştur. Ali Arslan-Bülent Yıldırım, "Fiilî Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2013, s. 227.

⁶⁰ Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 358.

⁶¹ Kiel, *a.g.m.*, s. 353.

⁶² İlias A. Kolovos, "Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selânik", *Tarih ve Toplum*, (Aralık 1997), Cilt. 28, Sayı. 168, s. 328.

değiştirmiştir. Bu tarihten sonra 1880’lerde kısa süreliğine üçüncü plana düşmesine rağmen Müslümanlar Selanik’te Musevilerden sonra ikinci sırada yer almışlardır.⁶³

Selanik’te yaşayan Müslümanlar kendi içinde etnik bakımdan homojen değildi. Türk, Boşnak, Kıpti, az da olsa Arnavut ve diğer Müslüman etnik kimliklerden oluşmaktaydı. Müslümanlar arasında, kendilerine “Maminim (inananlar)”⁶⁴ adını veren XVII. yüzyıl sonlarında Müslümanlığı seçen Museviler özellikle Batılıların dikkatini çekmiştir. Yabancı araştırmacıların “Dönme” olarak ele aldıkları Müslüman topluluk 10-15 bin kişi ile şehirdeki Müslüman nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmaktaydı.⁶⁵

Bear’a göre Müslümanlığı kabul eden “maminimlerle (dönme)” birlikte o güne kadar toplumda var olanların ötesinde yepyeni bir toplumsal ve dini kimlik ortaya çıkmıştır. Bunlar İspanyolca’nın Ladino adı verilen ağzını konuşmuşlar, Yahudi mutasavvıf adetlerini devam ettirmişler, Yahudi tören ve isimlerini sürdürmüşlerdir.⁶⁶ Evleri dışında Türkçe konuşmuşlar, camiler vakfetmişler, kendi içlerinde dua etmişler, Müslüman adları kullanmışlar, diğer toplumlar tarafından ne Yahudi ne de Müslüman olarak görüldükleri için öldüklerinde kendilerine ait mezarlıklara gömülmüşlerdir.⁶⁷ Nizamiye 41. Alayın 3. Taburu Binbaşılığında emekli olan Sadık Bey de 18 Aralık 1919’da yazdığı “Dönmelerin Hakikati” başlıklı risalesinde benzer görüştedir. Bir dönem Selanik’te yaşamış olan Sadık, “Dönmelerin” kendi aralarında evlilik kurduklarını, Türk

⁶³ 1880’lerde Rum göçlerine bağlı olarak kısa süreliğine Musevilerden sonra Rumların da gerisine düşmüşlerdir. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yayına Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul, 2003, s. 174.

⁶⁴ Sabetay Sevinin ölümünden sonra 300 kadar Selanikli Yahudi onun izinden giderek Müslüman olmuşlardır. Marc David Bear, “Selanik Dönmelerinin Camisi, Ortak Bir Geçmişin Tek Yedigârı”, *Tarih ve Toplum*, S. 168, Aralık 1997 s, 350.

⁶⁵ Paris Papamikos Hronakis, *İ Ellines, Evrais, Mousouşmani ka Dönme Empbori ths Tessalonikis, 1882-1919, Taksiki kai Etnotikoi Metashimarismoi se Trohia Eksellinismou*, (Panapistimio Kritis, Didaktoriği Yatrivi), 2011, s. 70. Selanik’teki Dönmeler Mesihlik kaynaklı olmak üzere üçe ayrılmışlardı. Sabetay Sevi’nin kayınbiraderi Yakub Querido (Abdullah Yakub), 1676 yılında Sevi’nin kendisinin bedeninde yeniden dünyaya geldiğini iddia ederek Selanik’te bulunan dönmelerin başına geçmiş ve ona katılan gruba Yakubiler (Tarpuşlular) adı verilmiştir. Brukh Kunio (Mustafa Çelebi) adı verilen bir Yakubi, Sevi’nin Osman Baba’nın (ölm. 1720) bedeninde yeniden hayata geldiğini ilan ederek bu gruptan ayrılmış, takipçileriyle birlikte Karakaş (Honioslar) grubunu oluşturmuşlardır. Osman Baba’nın ölümüyle Kapancılar (Cavalieros) ya da İzmirli adıyla üçüncü bir grup ortaya çıkmıştır. Marc David Bear, “Selanik Dönmelerinin Camisi, Ortak Bir Geçmişin Tek Yedigârı”, *Tarih ve Toplum*, S. 168, Aralık 1997. s, 351. Yakubiler özel bir sarık sararlar, uçlu ayakkabı giyerler, Kapancılar da kısa ve yassı burunları ile tanınırlardı. Selanik’in en meşhur Müslüman tüccarları, girişimcileri, eğitimcileri Kapancılar ve Karakaşlar arasından çıkmışlardır ve yabancı araştırmacılar, bu grup mensuplarının muteber kişiler oldukları ve hiçbir şekilde onlar hakkında kötü bir şey söylenemeyeceğini ortaya koymuşlardır. M. Danon, “Türkiye’de Bir Meshep, Yahudi Müslüman Meshebi”, *Tarih ve Toplum*, C.28, S. 168, s. 344.

⁶⁶ Marc David Bear, “Selanik Dönmelerinin Camisi, Ortak Bir Geçmişin Tek Yedigârı”, *Tarih ve Toplum*, S. 168, Aralık 1997. s, 351.

⁶⁷ Kendilerine Yahudilerin bu lakabı vermesinin iki nedeni olduğu düşünülmektedir. İddiaya göre Sabetay Sevi İstanbul’da iken bir balığı bebek gibi beşiğe koyup “İsrail’in balık burcunda dünyaya geleceğini” beyan etmiştir. İkincisine göre ise Hıristiyanlıkta bu balığa verilen önemin Sabetay Sevi tarafından simgeleştirildiği iddiasıdır. Danon, *a.g.m.*, s. 343.

Müslümanlara ya da şehirde bulunan diğer Müslüman gençlerle kız ve erkeklerini evlendirmediklerini⁶⁸ yazmıştır.

Dönmelerin Yahudi geleneklerinin bazılarını sürdürmüş olmaları Müslümanlar tarafından, Müslümanlar gibi giyiniyor olmaları da şehirdeki Yahudiler tarafından dışlanmalarına sebep olmuştur. Unutulmamalıdır ki tarihte din değiştirmelerine rağmen dinlerini değiştirmeden önce kullanmış oldukları dilleri ve hatta alfabeleri kullanan topluluklar var olmuştur.⁶⁹ Aşağıda da belirteceğimiz gibi, bu grubun düzgün yaşam biçimlerinden kaynaklanan zenginlikleri diğer Müslümanlarca kıskanılmalarına yol açabilmiştir. Sadık Bey Risalesinde bu tespiti doğrulayıcı bir “fıkra” anlatmıştır:

“Mithat Paşa'nın Selanik Valiliği sırasında, eşraftan birisi, sohbet esnasında bu taifeyi çekiştirmiş ve kınamıştır. Paşa derhal Alay Beyi'ni çağırarak bunların hapisanede tutuklu bulunanlarından birinin getirilmesini emretmiştir. Alay Beyi, “Efendim bunlardan tutuklu kimse yoktur”. Der. Paşa: “Acayip bunların nüfusu çok olmasına rağmen nasıl oluyor da bir mahkûmları bulunmuyor? Öyle ise dilencilerinden birini getiriniz”. Emrine karşı Alay Beyi'nin: “Bu adamların dilencisi de yoktur,” demesi üzerine Paşa, bunların kişiliklerini takdir ederek adamı bir daha huzuruna kabul etmemiştir.

Danon'un iddiasına göre de “Türk-Müslümanlarla “Dönmeler” arasında bir soğukluk, nefret yoksa bile birbirlerinden hoşlanmama duygusu” vardı.⁷⁰ Ancak arşivlerde ve kaynaklarda bu genel görüşü ve söylemi teyit edecek bir bilgi mevcut değildir. Dönmeler, İttihat ve Terakki'ye şehirde en önemli desteği veren Müslüman grup olmuştur. Bu desteğin sebebi sahip oldukları liberal fikirlerin İttihat Terakki'nin talep ettiği hürriyet kavramıyla örtüşüyor olmasıydı. Nitekim İttihat ve Terakki 1908'den sonra kurulan hükümetlerde Maliye Nazırı olarak Cavit Beyi görevlendirmişti.⁷¹

1.2.1.2. Türk Milliyetçiliğinin Gelişiminde Selanik'in Rolü (Genç Kalemler) ve İttihat ve Terakki Cemiyeti

Türkçülük, II. Meşrutiyet döneminde siyasal bir akım haline gelmiştir.⁷² Bunda özellikle Yusuf Akçura'nın rolünün büyük olduğu konusunda yerli ve yabancı

⁶⁸ Binbaşı Sadık, *Dönmelerin Hakikâti*, Karabet Matbaası, Dersaadet, 1335, s. 11.

⁶⁹ Orta Anadolu'da Hıristiyanlığı kabul eden bazı topluluklar Türkçe konuşmaya devam etmişler, Grek alfabesi ile Türkçe yazmışlardır.....

⁷⁰ Danon, *a.g.m.*, s. 344.

⁷¹ Marc David Bear, “Selanik Dönmelerinin Camisi, Ortak Bir Geçmişin Tek Yadigarı” ..., s. 352.

⁷² Türkçülük Rus Çarlığının Tatarlar başta olmak üzere Orta Asya'daki halklara karşı giriştiği asimilasyon politikasına tepki olarak Tatar aydınlar tarafından ortaya atılmış, birkaç on yıl içerisinde de Hüseyinzade Ali Bey'in etkisiyle İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri arasında yer tutmuştur. Türkçülüğün ortaya

araştırmacılar hemfikirdirler. Nitekim Türkçülük fikrinin, siyaseten tartışılması Akçura'nın Mısır'da yayınlanan "Türk" gazetesine 1904'te gönderdiği "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi iledir.⁷³ Akçura bu makalesinde Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirleri ayrı ayrı ele alınmış ve bu fikirlerin uygulanabilirliğini sorgulamıştır.⁷⁴ Osmanlı topraklarında yaşayan bütün kavimlerin ahenk içinde yaşamalarının mümkün olmadığını gören ve bu nedenle "Osmanlılık siyasetini "beyhude bir yorgunluk" olarak görüp, uygulanmasının devleti kurtarmayacağını savunan⁷⁵ Yusuf Akçura, "Panislamizm" olarak adlandırılan İslamcılık siyasetinin uygulanabilirliğinin belirsizlikler içerdiğini düşünmektedir.⁷⁶ Makalede "...rk üzerine kurulu Türk millet-i siyasiyesi" olarak adlandırılan Türkçülüğün, İslamcılık gibi, uygulanabilirliği konusunda zamanın belirleyiciliği esas olmakla birlikte, Slav milliyetçiliğini dengeleyeceği için, Avrupa devletleri Türkçülük siyasetine karşı çıkmayacaklardır.⁷⁷ Sonuçta Akçura, Osmanlılık siyasetini tamamen bir kenara iterken İslamcılık ve Türkçülük arasında da bir seçim yapmamıştır. Makalenin önemi Türkçülük fikrinin ilk kez siyasi olarak uygulanabilir bir fikir olarak ortaya konması ve tartışma başlatmasıdır. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde siyasi olarak Türkçülük fikri Osmanlı aydınları arasında geniş yer bulmaya başlamış, "Türk Derneği", "Genç Kalemler", "Türk Yurdu", "Halka Doğru", "Türk Sözü", "Millî Tetebbular", "İslam Mecmuası",

çıkması ve gelişimi konusunda geniş bir edebiyat mevcuttur. Füsun Üstel, *Türk Ocakları, 1912-1931*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010; François Georgeon, "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, C. 4, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008;

⁷³ Georgeon, *a.g.m.*, s. 37

⁷⁴ Kenan Özkan, *Osmanlı Aydınlarının İslamcılık ve Türkçülük Siyasetleri Üzerine Tartışmaları Çatışma, Uzlaşma, Sentez*", Editör Yunus Emre Tansu, İKSAD, İstanbul, 2021, s. 56.

⁷⁵ Akçura'ya göre "Osmanlılık siyaseti bir Osmanlı milleti yaratma" amacı ile II. Mahmut döneminde ortaya çıkmıştır. Tanzimatla birlikte devletin ana siyaseti kabul edilmesine rağmen Balkanlarda yayılan milliyetçilik nedeniyle başarılı olamamıştır. Ayrıca bu siyasetin başarıya ulaşması halinde Osmanlı Devleti'nin güçleneceğinin farkında olan Avrupa ülkeleri ve Rusya buna izin vermeyeceklerdir. Öte yandan Osmanlılık fikrinde ısrar edildiği takdirde Türklerin benliklerini yitirmeleri ihtimali yüksektir. Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Hazırlayan Erol Kılınç, 3. Baskı, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 192.

⁷⁶ İslamcılık siyaseti Sultan Abdülaziz zamanında ortaya çıkmış, II. Abdülhamit döneminde uygulamaya konulmuştur. Ancak bu siyasetin önünde birtakım engeller vardır. En başta İslamcılık uygulandığı takdirde Tanzimat'ın ortaya koyduğu Osmanlı vatandaşlarının eşitliği ilkesi ortadan kalkacaktır. İkinci olarak milliyetçi akımların tetiklediği Hristiyan vatandaşlar Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için yeni bir gerekçeye kavuşacaklar, Müslümanlar arasındaki mezhepsel ayrılıklar görünür hale gelecektir. Osmanlılık siyasetinde olduğu gibi yönetimleri altında milyonlarca Müslümanın bulunduğu büyük güçler İslamcılık siyasetinin önüne geçmek için çalışacaklardır. Öte yandan "din ve millet birliği" ile "Halifeliği" odağına alan İslamcılık siyaseti Müslümanların birliğini sağlama potansiyeline sahiptir. Akçura'ya göre bu olumlu ve olumsuz nedenlerle İslamcılık siyasetinin uygulanması için zaman ihtiyaç vardır. François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi, 1900-1930, Seçilmiş Makaleler*, (Çeviren: Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 38.

⁷⁷ Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, s. 193.

“İçtimaiyat Mecmuası”, “Türk Bilgi Derneği”, “Yeni Mecmua” gibi yayın organları etrafında toplanan aydınlar Türkçülük fikrini savunmuşlardır.⁷⁸

Bunlar arasında Selanik’te çıkan “Genç Kalemler” dergisi, Türk Derneği ve Dergisi’nden⁷⁹ sonra Türkçülüğün ikinci yayın organıdır. Aslında dergi, 1908’de Manastır’da “Hüsn-ü Şiir” adıyla yayınlanmaya başlanmış, 1910 yılı sonlarında isim değiştirilerek “Genç Kalemler” adı altında Selanik’te yayın hayatını sürdürmüştür.⁸⁰ Dergide Ali Canip, Kazım Nami, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp’in büyük etkisi olmuştur. Ali Canip derginin ilk cildinde kaleme aldığı “Ati-i Edebimiz” yazısında Batı taklitçiliğini eleştirmiş, edebiyatta Türklük bilincini ön plana çıkarmıştır.⁸¹ Kazım Nami’nin Türk dili üzerine yazıları, “Yeni Lisan”⁸² söylemi ekseninde kimlik tartışmasını başlatmıştır. Kazım Nami, yazılarında Osmanlıcanın Arapça ve Farsçadan etkilenmekte ve bu dillerin gramer yapılarını almakla birlikte Türkçe olduğunu savunmuştur.⁸³ Osmanlılığı ortak kimlik olarak gören Kazım Nami, dilde sadeleştirmeye gidilirken Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasını zorunluluk olarak görmemiş, siyasal olarak Osmanlılığa bağlı kalmıştır. Dil olarak da Osmanlıca’yı “Turani” saymıştır.⁸⁴ Ömer Seyfettin, Kazım Nami’ye katılmayarak Osmanlıca’yı “*mahvolmuş, karışık, ilme ve mantığa aykırı*” olarak nitelendirmiş, Arapça ve Farsça kelimeleri Osmanlıcadan atmak için bir hareket başlatmayı önermiştir. Böylece Genç Kalemler Dergisi’nde “Yeni Lisan” hareketi siyasette Türkçülüğü Osmanlıcılığın bir adım ilerisine taşımıştır. Bu sırada Ali Canip ve Ziya Gökalp Ömer Seyfettin’in görüşleri doğrultusunda “Yeni Lisan” hareketine katılmışlardır.⁸⁵

⁷⁸ Kenan Özkan, *a.g.e.*, s. 69.

⁷⁹ Türk Derneği; Yüfuf Akçura, Necip Asımı Veled Çelebi ve Celal Beyler tarafından Aralık 1908’de kurulmuştur. Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, s. 242. Dernek II. Meşrutiyet döneminin Türkçü organı olmuştur. Derneğin Başkanı, Köse Raif Paşa’nın oğlu Fuat Raif, ikinci Başkan Necip Asım’dır. Derneğin üyeleri ise şunlardır: Ahmet Mithat Efendi, Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Celal, Arif, Bursalı Mehmet Tahir, Agop Boyacıyan, Emrullah Efendi, Musa Akyiğitzade, Rıza Tevfik, Veled Çelebi, Ahmet Hikmet, Ispartalı Hakkı, Mahmut Nedim, Akif, Nurettin, Vladimir Gordlevski, Milaslı İsmail, Rahip Karaçun, İsmail Hakkı, Rıza Paşa, Ahmet Refik, Mehmet Emin Bey, Hüseyin Cahit, İzzet, Mehmet Ayaz, Vodovozov, Ömer Fevzi, Ahmet Hilmi, Mehmet Şahtatinski, Nasip Yusufbekov-Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, 4. Baskı, Çeviren Tansel Demirel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.

⁸⁰ Arai’ye göre Hüsn-ü Şiir Dergisi İttihat ve Terakki’nin Genel Merkez üyelerinden Doktor Nazım’ın iki yeğeni H. Hüsnü ve İsmail Suphi tarafından Haziran 1909’da çıkarılmaya başlanmıştır, dördüncü sayıdan itibaren Selanik’te çıkmaya devam etmiştir, Akil Koyuncu’nun önerisiyle 4 Ekim 1910’da dokuzuncu sayı ile “Genç Kalemler” adını almıştır. Arai, *a.g.e.*, s. 49-51.

⁸¹ Arai, *a.g.e.*, s. 51.

⁸² Yeni Lisan” teknik terimler ile tekil isimlerin istisna tutularak Osmanlıcaya girmiş Arapça ve Farsça gramer yapılarının, edat ve tamlamaların atılması, konuşma dilinde ise birçok Türk topluluğu tarafından anlaşılın İstanbul Türkçesi’nin esas alınması demektir. Özkan, *a.g.e.*, s. 85.

⁸³ Arai, *a.g.e.*, s. 57.

⁸⁴ Arai, *a.g.e.*, s. 58.

⁸⁵ Özkan *a.g.e.*, s. 84.

Selanik'te yayımlanan Genç Kalemler dergisinin Türkçülük fikrini işlemesi tesadüf değildir. Makedonya'da Rum, Bulgar, Sırp milliyetçi hareketlere bağlı olarak artan komitacılık faaliyetleri, Selanik'te yaşayan Türk-Müslüman toplumunda milli bilincin ortaya çıkmasını ve Türk-Müslüman toplumunun güçlü bir manevi hareket göstermesini sağlamıştır.⁸⁶ Nitekim dergi yayımlandıktan kısa bir süre sonra İTC'nin etkisi altına girmiştir. Derginin yayımlanmasından bir süre sonra Yazı İşleri Müdürlüğünü, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi Kâtibi Nesimi Sarım Bey yapmaya başlamıştır. “Yeni Lisan” tartışmalarının başladığı günlerde İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi Üyesi Ziya Gökalp “Genç Kalemler” dergisi ile temas kurmuş, ünlü “*Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan. Vatan, büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan!*” dizeleriyle biten “Turan” şiirini dergiye göndermiştir.⁸⁷ Böylece Genç Kalemler dergisi kısa süre sonra İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin etkisi altına girmiştir.⁸⁸ Suavi Aydın'a göre de İttihat ve Terakki mensuplarının Türkçü düşüncelerinde, “Genç Kalemler” dergisi ve Üçüncü Ordu içerisinde bulunan genç subayların etkisi yadsınmaz.⁸⁹

1.2.1.3. Dernekler, Kulüpler ve Cemiyetler

II. Meşrutiyet'in ilanıyla dernek, cemiyet ve kulüp adı altında birçok sivil toplum örgütü kurulmuştur. 16 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan “Cemiyetler Kanunu” ile kendiliğinden kurulan bu kuruluşlar meşrutiyet kazanmış, 21 Ağustos'ta da Kanun-u Esasiye 120. madde eklenerek bu gibi sivil toplum örgütlerinin kuruluşu temel hak ve özgürlükler ekserinde değerlendirilerek anayasal güvence altına alınmıştır.⁹⁰ Meşrutiyetin ilanı ile Selanik'te şehirde yaşayan cemiyetler tarafından birçok kulüp, dernek ve cemiyet kurulmuştur.

Bu dönemde Müslümanların kurduğu ilk kulüp, “Üçüncü Ordu-yu Hümayun Askeri Kulübü” olmuştur. Kulüp, Ağustos 1908'de III. Ordu bünyesinde subaylar tarafından açılmıştır. Kulübün açılmasına ilişkin dilekçede Avrupa'da var olduğu gibi “askerlerin terakkiyat-ı ilmiyesine medar olacak bir darüttahsil” niteliği taşınması hedeflenmiştir. Bir anlamda askeri okul niteliğinde olması planlanmıştır. Kulüp açıldıktan sonra bina arayışına girilmiş, Selanik'te bir askeri heyet tarafından, mülkiyeti

⁸⁶ Nikos K. Mutsopoulos, *Tessaloniki 1900-1917*, Ekdosis M. Molho, Selanik, 1980, s. 41.

⁸⁷ Özkan a.g.e., s. 85.

⁸⁸ Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, s. 256.

⁸⁹ Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, 2. Basım, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 158-190.

⁹⁰ Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, 1985, s. 206.

padişaha ait olmak üzere eski askeri idare binası yanında bulunan ve yıllık yüz ellişer lira kira geliri olan⁹¹ 19 ve 20 numaraları evlerin kulübe bedelsiz olarak verilmesi rica edilmiştir.⁹² Ancak Hükümet, harcamaların fazlalığından dolayı Askeri Kulüp'e zorluk çıkarmış ve önce reddetmişse de şehirde bir binanın tahsis edildiği ve binanın kulüp haline getirilmesi için gerekli masrafları karşılama konusunda da Padişah'tan söz alındığı anlaşılmaktadır. Nitekim 18 Mart 1909'da bu defa kulüp üyeleri Emlak-ı Hümayun Müdürlüğü'ne başvurarak yenilenmekte olan kulüp binasının inşaat ve diğer giderleri için gereken masrafların karşılanmadığını, bu nedenle binanın bahçesinde inşa edilecek jimnastik ve eskrim salonlarına henüz başlamadığı, eşyaların da fabrikalara sipariş edilemediği yazılmıştır. Yazının devamında: "Ordu subaylarının teşebbüslerini zor durumda bırakılmaları hem şerefi padişahiye hem de ordunun haysiyetine aykırı bir hareket olduğu ve bunun subaylara vereceği zarar görülerek kulübün ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği" bildirilmiştir.⁹³ Bir ay sonra da kulüp üyeleri Emlak-ı Hümayuna daha sert bir yazı göndererek taleplerini tekrarlamıştır:⁹⁴

"Selanik emlak Müdürlüğünce zorluk çıkarılıyor, İzin yoktur deniliyor. Kimden izin isteniyor? Padişahın izni ve emri vardır. Biz kendi şahsımız için bir şey talebinde değiliz. Askerin manevi şahsiyeti adına verilmiş olan sözün yerine getirilmesini arzu ederiz. ...Kulübün gerekli eşyalarını tamamlayınız. Çünkü Padişahın izni alınmıştır. Tereddüt edilmiş ise bilahare yine sorunuz. Ancak bu hususta tereddüt etmek gereksizdir."

3. Ordu Kumandanlığı da Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda Askeri Kulübün eksiklerinin tamamlanmasını isteyerek Kulübe destek olmuş, kulübün masrafları için gerekli 1.200 liranın gönderilmesini istemiştir.⁹⁵ III. Ordu Merkezi'nden gelen bu baskı üzerine Askeri kulüp inşaatı ve ihtiyaçları için gereken 1.200 liranın "kışla ve karakollar" bütçesinden karşılanmasını kararlaştırılmıştır.⁹⁶ Askeri Kulüp'ün II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezinin en büyük destekçisi ve dayandığı taban olduğuna şüphe yoktur. Nitekim İttihat ve Terakki'nin Halaskar Zabitan Grubu ile karşı karşıya geldiği 1912 yılı Ağustos ayında, Selanik Askeri Kulübü, 10 subayın imzasıyla, Hükümetin politikalarını eleştiren bir telgraf çekmiştir. Hükümet, 7

⁹¹ BOA. ML. EEM. 696/28-3, (3 Ağustos 1324/16 Ağustos 1908).

⁹² BOA. ML. EEM. 696/28-1, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908).

⁹³ BOA. BEO. 3525/264349-5, (8 Mart 1325/21 Mart 1909).

⁹⁴ BOA. BEO. 3525/264349-6, (8 Mart 1325/21 Mart 1909).

⁹⁵ BOA. BEO. 3525/264349-4, (13 Mart 1325/26 Mart 1909); BOA. BEO. 3548/266071-1, (29 Nisan 1325/12 Mayıs 1909).

⁹⁶ BOA. BEO. 3567/267512-1, (23 Mayıs 1325/5 Haziran 1909).

Ağustos 1912’de Harbiye Nezareti’nden, telgrafta imzası bulunan subayların isimlerinin bildirilmesini ve haklarında gerekli işlemin yapılmasını istemiştir.⁹⁷

Selanik’teki nüfusları az olmasına rağmen şehirde bulunan Müslüman Arnavutlar Osmanlı Devleti’nin diğer bazı vilayetlerinde kurdukları gibi “Arnavut Maarif Kulübü” adıyla bir “Başkim Kulübü” açmaya çalışmışlardır. Bunun için 6 Kasım 1910’da bir nizamname hazırlayarak Valiliğe başvurmuşlardır. Hazırlanan Nizamnamede Selanik ve civarında bulunan Arnavutları güçlendirmek ve fukaralara yardımda bulunmak amacı güdüldüğü belirtilmiştir. Manastır’da bulunan Başkim cemiyetlerinin kapatıldığı haberleri gazetelerde yazıldığından Valilik tereddüde düşmüştür.⁹⁸ Selanik valisi İbrahim, 8 Kasım 1909’da gönderdiği yazıda Arnavut Başkim kulübü kanuni süresi içerisinde beyannamesini vermediğinden cemiyetler kanununun 12. Maddesi uyarınca gereğinin yapılmasını bildirmiştir.⁹⁹

II. Meşrutiyet döneminde Selanik’te kadın cemiyetleri kurulmuş, hatta kadınlara yönelik bir dergi çıkarılmıştır. Bunlar arasında “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti Hayriyesi” ve “Kadın” dergisi dikkat çekicidir. “Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti Hayriyesi, 14 Aralık 1908’de kurulmuştur.¹⁰⁰ Cemiyet, İttihat ve Terakki ve III. Ordu mensubu subayların hanımları tarafından “fukara ve çaresiz çocukların yardımlarına koşmak, bunlara eğitim ve öğretim almalarını sağlamak” amacıyla kurulmuştur.¹⁰¹ Cemiyete kısa süre içinde çevre vilayetler yanında İstanbul’da da üye kaydına başlanmıştır. Cemiyet üyeleri Hükümetten Hamidiye Caddesi’nde Emlak-ı Hümayuna ait 27 numaralı evin kendilerine tahsis edilmesini rica etmiştir.¹⁰² Sadaret vilayete gönderdiği emirde cemiyetin mahiyeti hakkında tetkikat yapıldıktan sonra talepleri uygun bulunursa gereğinin yapılmasını emretmiştir.¹⁰³

26 Ekim 1908 tarihinde kadınlara seslenen “Kadın” adında bir dergi çıkarılmıştır. Dergi, kadınların toplumsal hayata daha fazla katılmaları ve eğitilmeleri üzerinde durmuştur. Derginin yöneticisi Enis Avni Bey’dir. Abdullah Cevdet, Abdülhak Hamid, Mehmet Emin, Celal Sahi, Kazım Nami gibi erkek yazarların da bulunduğu dergide, Osmanlı kadın hareketinin öncülerinden Emine Semiye, Nigar Hanım, Ayşe İsmet,

⁹⁷ BOA. BEO. 4069/305163-1, (25 Temmuz 1328/7 Ağustos 1912).

⁹⁸ BOA. DH. İD. 126/6-2, (13 Temmuz 1326/26 Temmuz 1910).

⁹⁹ BOA. DH. MUİ. 33/17-1, (26 Teşrinievvel 1325/8 Kasım 1909).

¹⁰⁰ BOA. BEO. 3453/258933-1, (1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908).

¹⁰¹ BOA. DH. MKT. 2698/45-1, (5 Kanunuevvel 1324/18 Aralık 1908).

¹⁰² BOA. BEO. 3453/258933-4, (1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908).

¹⁰³ BOA. BEO. 3453/258933-2, (1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908).

Cavide Peyker, Fatma Seniye, Zekiye, Haşim kızı Fatma ve Nakiye hanımlar yazılar yazmışlardır.¹⁰⁴

Ziraat Kulübü ve “Himaye-i Muhacirin” cemiyeti Selanik’te kurulan diğer yardım kuruluşlarıdır. “Himaye-i Muhacirin” Cemiyeti 15 maddelik bir nizamname 23 Şubat 1909 tarihinde Selanik’teki Ziraat Kulübünde açılmıştır. Nizamnamesinde Cemiyetin kuruluş amacı ve yapılanması açıklanmıştır. Buna göre kuruluş amacı, dışarıdan Osmanlı topraklarına gelecek muhacirlerin iaşelerini ve her türlü refahlarını temin etmektir. Selanik’te bir Genel Merkezi, vilayetlerde idare heyetleri, kasabalarda da şubeleri bulunacaktır.¹⁰⁵ Cemiyetin resmen faaliyete geçmesini sağlamak amacıyla Mart 1909’da Topçu Kumandanı Hasan Rıza Paşa başkanlığında bir heyetin İstanbul’a gitmesi kararlaştırılmıştır. Şura-yı Devlet bu gibi cemiyetlerin sayılarının arttığını ve kamu yararına çalışacak cemiyetlerin ne gibi özellikler taşıyacağına ilişkin bir kanunun çıkarılması gerektiği düşüncesini belirtmiştir.¹⁰⁶ Muhtemelen bu cemiyetin açılmasına izin verilmemiştir. Ancak 20 Nisan 1909’da İskân-ı Muhacirin Cemiyeti adıyla bir derneğin faaliyete geçtiği kesindir.¹⁰⁷

Selanik’te kurulan cemiyetler oldukça etkin çalışmalar yürütmüşlerdir. Donanma yanında, hastane ve yetimhane için de gerekli yardımların toplanmasını sağlamışlardır. Cemiyet ve dernekler ile Selanik bürokratlarının, faaliyetleri İstanbul’da bile dikkati çekmiştir. İstanbul’daki bazı gazeteler yardım toplama konusunda Selaniklilerin ileri gittiklerini öne sürmüşlerdir. Kasım 1911’de Selanik Hastanesi’ne yardım amacıyla Vilayetin de kararıyla şimendifer biletlerine 10 para zam yapılması İstanbul’daki bazı gazetelerde “*bir çeşit vergi koyma*” olarak yorumlanıp eleştirilmiştir.¹⁰⁸ Bir gazete “*vilayet halkının bazılarının şehirde yaşayanların vekil ve temsilcileri sıfatını takınarak İstanbul’daki yüksek makamlara çektikleri telgraflarda Donanma ianesi maksadıyla beş sene müddetle vergilere bir kat zam talep ettikleri*” yazılmıştır.¹⁰⁹

İttihat ve Terakki Genel Merkezi de gerek ordu ve donanmayı güçlendirmek gerek hazinenin açığını kapatabilmek amacıyla iane adı altında adeta “*vergi*” gibi görünen yardımlar talep etmiştir. Genel Merkez, tren biletlerinin zamlanması konusunda Valiliği ve şirketleri zorlamış, tren biletleri zamlanmıştır. Bu sırada İstanbul’dan bir gazete

¹⁰⁴ Songül Keçeci Kuri, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı”, *Bellekten*, Cilt 79. Sayı 286, s. 1075.

¹⁰⁵ BOA. Y. PRK. KOM. 16/28-1-2, (22 Şubat 1323/6 Mart 1908).

¹⁰⁶ BOA. ŞD. 2064/2-3, (17 Mart 1325/30 Mart 1909).

¹⁰⁷ BOA. BEO. 3537/265214-1, (7 Nisan 1325/20 Nisan 1909).

¹⁰⁸ BOA. DH. İD. 54-1/46-3, (14 Teşrinisani 1327/27 Kasım 1911).

¹⁰⁹ BOA. DH. İD. 54-1/46-2, (14 Teşrinisani 1327/27 Kasım 1911).

muhabiri Selanik'e giderek "yardım adı altında konulan vergiler" konusunda halkın düşüncelerini araştırmıştır. Muhabire göre, eşraf, zenginler tüccar, esnaf gibi vergi vermekle yükümlü olan ahalinin her tabakası "vergilerin" üç misli arttığından şikâyetçidir. Muhabir, tren biletlerine yapılan zammın kabulü halinde "memleket içinde mali bir cereyana neden olacağı ticaret ve sanayinin gerilemesine sebebiyet vereceği" görüşünü paylaşmıştır. Gazete muhabiri, yardım adı altında vergilerin arttırılması sağlamaya çalışan vilayet memurlarını da eleştirmiştir. Yazdığına göre, Vilayet Defterdarı Fazıl ve Belediye Hastanesi Müdürü Nazım Efendilerin görevlerini yapmak yerine hükümet dairelerini dolaşarak baskı ile memur maaşlarından %5'ini kesmeye çalışmaktadırlar. Hastane Müdürü'nün telkinleriyle Selanik yolcuları tren biletlerine 10 para zam yapılması hoşnutsuzlukların sistematik olarak artmasına neden olacaktır.¹¹⁰

Öte yandan II. Meşrutiyetin özgürlük ortamında Selanik'te kurulan bazı kulüpler kurucularının kötü emellerine ulaşmasının bir aracı olarak kullanılmışlardır. Selanik "Emval Tahsildarlar Müdürlüğünde" bulunan Mesud Efendi'nin kurduğu "Tahsildarlar Kulübü" buna örnektir. Kulübün kuruluş amacının mal memurlarına haksızlıklara karşı koymak olduğu beyan edilmiş, bu amaçla Hamza Bey Cami caddesinde Eczacı Kov'un eczanesinin üst katında bir büro açılmıştır. Büroyu açanlar, Baştahsildar Avram, tahsildar Baro Yahel, Yako ve Hüsnü Efendilerdir.¹¹¹ Kısa zamanda birçok tahsildar bu kulüpte toplanmıştır. Kulüp uygunsuz davranışlarda bulunulduğu gerekçesiyle 20 Mayıs 1909'da kapatılmıştır.¹¹² Nitekim Hazine ve Maliye Komisyonu Müfettişlerinden Fazıl ve Faik Beyler soruşturma için Selanik'e görevlendirmiştir.¹¹³ Yürütülen soruşturma sonucunda Kulüp Başkanı Mesut Efendi ve bazı üyelerin zahire ihracı konusunda birtakım usulsüzlükleri ortaya çıkmış ve kendileri mahkemeye verilmişlerdir.¹¹⁴ Mesut Efendi görevinden alınmış, yerine Siroz Muhasebe Başkâtibi Mehmet Reşad Efendi tayin edilmiştir.¹¹⁵

1.2.1.4. İttihat ve Terakki Genel Merkezi Faaliyetlerinin Şehre Yansımaları

Meşrutiyetin ilan edildiği günlerde devlet otoritesini yeniden kurabilecek tek unsur İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Osmanlı topraklarına hürriyeti geri getirme vaadi

¹¹⁰ BOA. DH. İD. 54-1/46-2, (14 Teşrinisani 1327/27 Kasım 1911).

¹¹¹ BOA. TFR. I. A. 40/3926 -10, 9 Mayıs 1325/22 Mayıs 1909).

¹¹² BOA. TFR. I. A. 40/3926 -11, (9 Mayıs 1325/22 Mayıs 1909).

¹¹³ BOA. TFR. I. A. 40/3926-8, (9 Mayıs 1325/22 Mayıs 1909).

¹¹⁴ BOA. TFR. I. A. 40/3926-1, (10 Mayıs 1325/23 Mayıs 1909).

¹¹⁵ BOA. TFR. I. A. 40/3926-6, (9 Mayıs 1325/22 Mayıs 1909).

ile başarıya ulaşan İttihat ve Terakki verdiği sözü yerine getirmekle kalmamış, toplumda özellikle anayasanın ilanından önce kendisini tanımayanlar arasında büyük saygınlık kazanmıştı.¹¹⁶ Cemiyet, gerçekte yönetimi ellerine alabilecek derecede güçlü iken yöneticileri o günlerde tam anlamıyla bunun farkına varamadıklarından perde arkasından denetlemeyi uygun görmüşlerdi. Bunun için Selanik'te bulunan İTC Genel Merkezi üyelerinden Talat, Cemal, Hakkı, Rahmi ve Necip Beylerden oluşan bir heyet İstanbul'a gelmiştir.¹¹⁷ Cemiyetin bu davranışının yönetimde istikrarsızlık yaratması gibi olumsuz bir yanı bulunmaktaydı.¹¹⁸ Nitekim öyle de olmuştur. Küçük Sait Paşa Hükümeti ancak beş gün dayanabilmiştir. Çünkü Sait Paşa'nın, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının Padişah tarafından atanması görüşü Cemiyetin sert eleştirileri ile karşılaşmış¹¹⁹ ve Sait Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Yeni Hükümeti 6 Ağustos'ta Kâmil Paşa yeni Hükümeti kurmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yeni hükümete destek vereceğini açıklarken¹²⁰ Kâmil Paşa Hükümeti döneminde anayasaya uygun olarak seçimler yapılacaktır.

Selanik'te kalan üyeler, ilk günlerde ülkenin dört bir yanından gelen tebrik telgrafları ile meşguldü. Nitekim meşrutiyetin ilanı ile Paris'te bulunan merkezin bir önemi kalmamış, ülke içinde, Selanik'te faaliyet gösteren İTC Genel Merkezi cemiyeti temsil etmeye başlamıştı. Genel Merkezin en önemli üyeleri İstanbul'a gitmelerine rağmen, cemiyet kurumsal olarak ülke yönetiminde söz sahibi olmayı amaçladığından Hükümetten ve padişahın talepleri, kurumlar ile yapılan bütün yazışmalar Genel Merkez imzasıyla yapılmıştır. Meşrutiyetin ilanından bir gün sonra Selanik İttihat ve Terakki Genel Merkezi, ülke içinde ve dışında firarda olan veya siyasi suçlardan tutuklu ve hükümlü olanlara genel af çıkarılmasını istemiş¹²¹ Hükümet, siyasi suçlular ve sürgünler için genel af ilan etmiştir.¹²² Ancak genel af kapsamına girmesine rağmen sürgün ve mahkûmların bazılarının salıverilmemesi Cemiyetin eleştirilerine neden olmuştur. Genel Merkez, İstanbul'dan uzaklaştırılmış olan Topçu Miralay Hasan Rıza ve Manastır Adliye Müfettişi Mustafa Nedim Beylerin ve diğer bazı kişilerin eski görevlerine

¹¹⁶ Taner Aslan, "II Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları", *Gazi Akademik Bakış*, Cil 3, Sayı 5, s. 243.

¹¹⁷ Heyetin diğer ikinci bir görevi başkent İstanbul'da cemiyetin örgütünü kurmaktı. Karal, *a.g.e.*, s. 51.

¹¹⁸ Eric J. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çeviren: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 141.

¹¹⁹ Ahmad, *a.g.e.*, s. 36.

¹²⁰ Zürcher, *a.g.e.*, s.142.

¹²¹ BOA. TFR. I. SL. 193/19204-1, (11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908).

¹²² İlay İleri, "Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, Cilt 17, Sayı 17, s. 3.

döndürülmelerini talep ettiği halde bu talebin yerine getirilmediğinden dolayı üzüntülerini bildirmiştir.¹²³ Yine Selanik Kuru Yeniköylü Bulgar Nikola çetelerle ilişkisi olduğu gerekçesiyle Meşrutiyet'in ilanından bir gün önce tutuklanmış ve genel affa rağmen serbest bırakılmamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Nilkola'nın da serbest bırakılmasını istemiştir.¹²⁴ Eş zamanlı olarak Genel Merkez tarafından basın özgürlüğü gündeme getirerek gazetelere konulmuş olan sansürün "hürriyet devrine" girildiği sırada halkın galeyanına sebep olacağı gerekçesiyle kaldırılmasını rica etmiş,¹²⁵ 25 Temmuz 1908'den itibaren gazeteler sansürsüz çıkmaya başlamıştır.¹²⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Hükümete müdahaleleri ve taleplerinin karşılık bularak gücünün kabul edilmiş olması gözlerden kaçmamıştır. Nitekim Hükümetin morali bozulmuş bürokratik mekanizma hemen hemen çalışamaz hale gelmiştir, nüfuz ve güçlerinin sınırlarını kestiremeyen kabine üyeleri bütün inisiyatiflerini kaybetmişlerdir.¹²⁷ Bazı vilayetlerde ön plana çıkmak isteyen ve cemiyetin gücünü kullanmak isteyen kişiler tarafından "İttihat ve Terakki" adıyla Selanik merkezden habersiz ve bağımsız cemiyet şubeleri açılmış, bunlar yerel hükümetlere etki etmeye çalışmışlardır.¹²⁸ Bu davranışları Valiler Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Hükümet, bu olayların sorunlusu olarak da Cemiyeti görmüş, vilayetlerde bulunan cemiyet şubeleri aracılığıyla subayların siyasete müdahale etmelerinin doğru olmadığı karşılığını vermiştir.¹²⁹ Hükümetin cevabı, yerel bürokrasi ve İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyetinin Hükümetin işlerine karışmasından ileri geldiği düşüncesini doğurmuştur.

Genel Merkez aldığı kararlarla, bu bakış açısını değiştirmek istemiştir. Öncelikle vilayetlerde, mebus olarak aday göstereceği kişilere şube açma yetkisi vererek¹³⁰ denetim kurmaya çalışmıştır. Daha sonra Selanik'ten İstanbul'a gönderdiği heyete durumu bildirerek Sadrazama ve ayrı ayrı Nazırlara ulaşılarak devlet işleri konusunda herkesin cemiyet adına söz söylemeye hakkı olmadığını açıklanmasını istemiştir.¹³¹ Bu arada

¹²³ BOA. Y. A. HÜS. 523/184-3, (13 Temmuz 1324/26 Temmuz 1908).

¹²⁴ BOA. DH. MKT. 1295/66-1, (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908).

¹²⁵ BOA. Y. A. HÜS. 523/184-3, (13 Temmuz 1324/26 Temmuz 1908).

¹²⁶ Anayasanın ilanından sonra İstanbul'da gazeteler kendi aralarında anlaşarak yazıların sansür memuruna gönderilmemesi kararı almışlardır. Nevin Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 3, 2002, s. 78.

¹²⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s. 31.

¹²⁸ Musul Vilayetinde Selanik'ten izinsiz açılan bir şube kısa sürede 400 üye toplamıştır. BOA. DH. MKT. 2620/84, (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908).

¹²⁹ Buna örnek olarak Kudüs vilayetinde kurulan fakat Selanik'teki merkezle bağlantısı olmayan cemiyet verilebilir. BOA DH. ŞFT. 404/120-1, (26 Ağustos 1324/9 Eylül 1908).

¹³⁰ BOA. DH. ŞFR. 405/119-1, (4 Teşrinievvel 1324/17 Ekim 1908).

¹³¹ BOA. DH. MKT. 1288/61-3, (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908).

Selanik valiliğine yeni atanan Daniş Bey'in atanmasına ilişkin bir söz dalaşı başlamıştır. İddiaya göre İttihat ve Terakki adına Selanik'teki bazı kişiler, Daniş Bey'in uzun süre önce atanmasına rağmen Selanik'e gelmediği, geldiği takdirde çalışamayıp istifaya mecbur edileceğini iddia etmişlerdir.¹³² Daha sonra bunların söylentiden ibaret olduğu ortaya çıkmış, Daniş Bey görevine başlamış, hatta uzun süre valilik görevini yürütmüştür.

1908 yılı biterken Manastır valisi Hıfzı Bey, İttihat ve Terakki Genel Merkezi tarafından gösterilen lüzum üzerine görevinden istifa ettiğini, Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir.¹³³ Görüldüğü gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Genel Merkez aracılığıyla Hükümetin işlerine sürekli müdahale ettiği açıktır.

Öte yandan Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik Genel Merkezi ile Cemiyetin Manastır şubesi arasında bir yarış başlamıştır. 22 Ağustos 1908'de Manastır Müftüsü 185 imzalı bir dilekçe ile cemiyetin sırtını yasladığı III. Ordu'nun merkezinin yeniden Manastır'a nakledilmesini istemiştir. Harbiye Nezareti talebi geri çevirmiştir.¹³⁴

Eylül 1908'de Meclis-i Mebusan seçimleri yapılırken "görülen lüzum üzerine" Bursa'ya gönderilmiş olan Hassa Ordusu'na mensup bir taburun geri getirilmesi mümkün olmadığından Selanik'te bulunan 4. Tabur İstanbul'a nakledilmiştir.¹³⁵ Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mebusan seçimleri yapılırken İstanbul üzerindeki denetimini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Seçim döneminde bir savaş ortamı olmamasına rağmen etnik karışıklıklar ve sarsıntılar devleti savaş kadar yıpratmıştır. Anayasanın ilanının getirdiği iyimserlik havası uzun sürmemiş, 5 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Prenslik olan Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmişti. 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan, hukuken Osmanlı egemenliğinde bulunan Bosna Hersek'i ilhak etmiş, aynı gün hukuken Osmanlı egemenliğinde bulunan Girit'in Rum halkı, adanın Yunanistan'a katıldığını duyurmuştur. Hükümet ve İTC bütün bu oldubittileri bir savaşı göze alamadığından kabullenmek zorunda kalmıştır.¹³⁶

¹³² BOA. BEO. 3621/271543-1, (3 Ağustos 1324/16 Ağustos 1908).

¹³³ BOA. DH. ŞFR. 407/90-1, (1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908).

¹³⁴ BOA. BEO. 3399/254884-3, (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908). Harbiye Nezareti bu konuda verdiği mütalaasında Manastır Vilayetinin geçmişte Rumeli kıtasının merkezi bir konumunda olmasından dolayı III. Ordunun merkezi olduğu, ancak Anadolu'dan birçok birliğin Rumeli'ye gönderilmesiyle asker sayısının artarak Rumeli'deki ağırlığın Selanik ve Kosova vilayetlerine kaydığı, bu nedenle haberleşmenin yetersiz kaldığından Ordu merkezinin Selanik'e nakledildiği bildirilmiştir. BOA.BEO.3399/254884-1, (2 Ağustos 1324/15 Ağustos 1908).

¹³⁵ BOA. BEO. 3400/254983-2, (7 Ağustos 1324/20 Ağustos 1908).

¹³⁶ Dış bunalımlar için bkz. Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma*, s. 21-22.

Ekim-Aralık ayları arasında Mebusan Meclisi için seçimler yapılmıştır. Seçim kanunu¹³⁷ uyarınca Selanik Vilayetinde altı mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır. Seçim sürecinde 31 Mart'ın provası niteliğinde Kör Ali Olayı yaşanmıştır. Meşrutiyet'in özgürlükçü ortamı içerisinde bazı kadınların oldukça serbest davranmaları tepkilere yol açmış, 7 Ekim'de Halıcılar Camisi'nin imamı Kör Ali, peşine taktığı bir kalabalık Yıldız Sarayı önüne götürerek Meşrutiyet'e karşı bir gösteri yapmıştır.¹³⁸

Selanik'te ise İTC Genel Merkezi, Rahmi Bey, Mithat Bey, Cavid Bey, Rıza Bey ve Doktor Nazım Bey'i aday göstermiş, halka bir beyanname yayınlamıştır. Beyanname şu ifadeler kullanılmıştır:¹³⁹

“Vatandaşlar! Cümleye malum olsun ki Osmanlı toprağında oturan ve yaşayan İslam, Hıristiyan bütün insanlar bu vatanın evladıdır ve milli menfaatler ve medeni hukukta eşit olma hususunda biri diğerinden farklı değildir. Şeriat nazarında, devlet kanunları karşısında cümlesi eşittir. Din ve mezhep konularındaki farklılıklar yalnız Cenab-ı Allah'a ve ahirete ait bir manevi emirdir, bu gibi farklılıkların dünya işleri ile asla ilgisi yoktur. Binaenaleyh bir devletin tebaası cins ve mezhep ayırt edilmeksizin o devletin vatandaşı olduğundan, gerek hükümetin kanuna aykırı uygulamalarına ve gerek bir ecnebi kuvvetin saldırısına birlikte karşı durup haklarını, hürriyetlerini ve asayişlerini muhafazaya mecburdurlar. Eski devirdeki hükümet bizim cehaletimizden, ittifaksızlığımızdan istifade ederek bu hakkı gasp etmiştir. Cenab-ı Hakk'a çok şükür olsun ki yine bu milletin İslam, Hıristiyan bilcümle evladı aralarında bir İttihat ve Terakki Cemiyeti akdederek o zalim idareye son verdiler. İşte o cemiyet size hitap ediyor! Vatandaşlar çok şükür ki elimize bir devr-i mes'ut hürriyet geçti. Bunun kıymetini bilerek

¹³⁷ Meclis-i Mebusan için seçimler, 3 Ağustos 1908'de çıkarılan “İntihab-ı Mebusan Kamun-ı Muvakkatı” ile yapılmıştır Her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecekti. Erkek nüfusu 50.000'den az olan seçim çevreleri de bir mebus çıkaracaktı. 50.000'den yukarı olan yerlerde ise 125.000'e kadar iki; 175.000'e kadar üç ve 225.000'e kadar olan yerlerden de dört mebus seçilecekti. Bu miktardan fazla olan yerlerde bu orana göre mebus sayısı arttırılacaktı. Yasaya göre her sancak bir seçim çevresini oluşturacaktı. Sancaklardan seçilecek mebus sayısı, hükümetin seçim kararı almasından ve bu kararın mülki ve yerel yöneticilere iletilmesinden sonra hazırlanacak nüfus defterlerine göre belirlenecekti. Nüfus defterleri mahalle ve köy düzeyinde hazırlanacak, defterlerin hazırlanmasına, köyün/mahallenin imamı, papazı ve hahamı gibi din başkanlarının yanı sıra muhtar ve köyün/mahallenin ileri gelenlerinden 2-3 kişi de yardım edecekti. Defterler iki bölümden oluşacak ve bir bölümüne 25 yaşından küçük, diğer bölümüne de 25 yaşından büyük erkekler yazılacaktı. Yasaya göre seçim iki dereceli olacaktı. “Müntehib-i evvel” yani “birinci seçmen”ler önce mebusları seçecek olan “müntehib-i sani”leri; yani “ikinci seçmen”leri seçecek; onlar da mebusları seçecekti. *Takvim-i Vekâyi*, 20 Eylül 1324.

¹³⁸ Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlâmı ve Otuz bir Mart Hâdisesi*, Haz: Faik Reşit Unat, T.T.K. Ank:1995, s. 15,16.

¹³⁹ Ayşe Eryaman, “Selanik Vilayeti'nde 1908 Genel Seçimleri”, *History Studies*, Volume 9, Issue 3, September 2017, s. 49.

hukuk-u taabiyemizi tecavüzden, taarruzdan ilelebet muhafazaya çalışalım. Bundan sonra hükümet kendi keyfi ile hareket edemeyecektir.”

Seçimler sonunda, Selanik'ten Rahmi Bey, Cavid Bey, Rum Yorgi Honeus ve Artas Efendilerle, Bulgar Dimitri Vlahof ve Musevi Emanuel Karasu mebus seçilmişlerdir.¹⁴⁰ Seçimlerden sonra Mebusan Meclisine hâkim olan İTC, 13 Şubat 1909'da anlaşamadığı Kâmil Paşa Hükümetini düşürüp,¹⁴¹ yerine Hüseyin Hilmi Paşa Hükümetinin kurulmasını sağlamıştır.¹⁴²

İTC, hükümetler üzerinde denetim kurmaya çalışırken II. Abdülhamid rejiminde çözüme bağlanamayan “milliyetler meselesinde” halletmek için büyük çaba harcamıştır.¹⁴³ Ancak seçimler yapılırken cemaatlerin İTC ile anlaşamaması, 5-6 Ekim 1908'de gerçekleşen toprak kayıpları, ülke içinde İttihat ve Terakki'nin itibar kaybına uğraması¹⁴⁴ yanında Osmanlı Makedonya'sında ve Selanik'te çete faaliyetlerinin yeniden başlamasına neden olmuştur. Bu günlerde Selanik valiliği yaklaşan tehlikeyi görmüş, Hükümetten, Yunanistan nezdinde girişimlerde bulunmasını rica etmiştir. Hükümet, Yunanistan nezdinde girişimlerde bulunmuşsa da¹⁴⁵ bir sonuç alamamış, Selanik ve kazalarında bulunan Metropolitler, Yunan ajanları ile beraber Rum halkını kışkırtmaya devam etmişlerdir. Örneğin 10 Aralık 1908'de Pravişte Rum halkından biri Selanik valiliğine gelerek Pravişte Metropolitinin “burası Yunanlılarıdır, hürriyet bize yaramaz.” gibi sözlerle halk arasında fesat ve bozgun çıkarmaya çalıştığını, kazada çıkan bazı olaylara Metropolitin neden olduğu ve Pravişte halkının isyana kalkışacağı haberlerinin dolaştığını, Drama Mutasarrıfının bölgeye dört nefer jandarma gönderdiğini

¹⁴⁰ Eryaman, *a.g.m.*, s. 57.

¹⁴¹ Lewis, *a.g.e.*, s. 214. İTC, başlarda Kâmil Paşa'yı desteklemişse de Kâmil Paşa'ya danışılmadan Ahmet Rıza ve Doktor Nazım Bey'in Hükümet temsilcisi gibi Avrupalı yetkililerle görüşmesi gerginliğe neden olmuş, cemiyet Abdulhamit'ten Kâmil Paşa'nın görevden alınmasını istemiştir. Cemiyetin bu girişimine karşı Kâmil Paşa, İTC'nin Manastır şubesi ile ilişkilerini güçlendirip cemiyeti parçalamaya çalışmıştır. Nihayet 14 Şubat 1909'da Kâmil Paşa Hükümeti, Mecliste yapılan güven oylamasında 207 mebusun 196'sının güvensizlik oyu ile düşürülmüştür. Bayram Ayna-Fuat Kuyucu, “II. Meşrutiyet'in İlanı Sırasında Sadrazam Kâmil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktidar Mücadelesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*”, Volume 8, Issue 1, 2021, s. 78.

¹⁴² Emin İsmail Altınkaya, “Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi)*, Antalya, 2018, s. 214.

¹⁴³ II. Abdülhamid döneminde Bulgaristan Emeti, kiliseler ve mektepler meselesinin çözümü için girişimlerde bulunmuş ve hükümet Mart 1909'dan itibaren iki cemaatin talepleri doğrultusunda çözüm için çalışmalarını başlatmıştı. Aydın, *a.g.e.*, s. 40. II. Meşrutiyetin ilanı ile kapalı olan kiliseleri Bulgarlar yeniden açtı. Bu durum karşısında Rumlar şikâyetle bulunarak Makedonya'da bulunan Bulgarlara ait bazı kiliseleri zapt ettiler. Hükümet bu talepler ve durum karşısında cemaatlere, meselenin Meclis-i Mebusanda görüşülmekte olduğu ve statükonun korunması doğrultusunda cevap verdi. Ancak Kiliseler Kanunu hazırlanıp meclise gönderilmesine rağmen yedi ay içinde kanun çıkmadı.

¹⁴⁴ Hale Şıvgın, “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 42, Yıl 2007, s. 6.

¹⁴⁵ BOA. DH. MKT. 2658/32-2, (23 Teşrinievvel 908/5 Kasım 1908).

bildirmiştir.¹⁴⁶ Bu günlerde Bulgar basını ise kamuoyunu Makedonya’da gelişecek olayları öngörerek kamuoyunu hazırlamaktadır. Bulgar basını Selanik Vilayetinde çete huzursuzluğu arttıran üç Rum çetesi bulunduğunu, Osmanlı memurlarının çete hareketlerinin menedilmesi için hiçbir harekette bulunmadıklarını, Selanik “Genç Türk Komitesi”nin de çaresiz kaldığını iddia etmiştir.¹⁴⁷ Selanik valiliği verdiği cevapta, Selanik ve kazalarında dolaşmakta olan silahlı çete bulunmadığını, birçok yerde silahlarını bırakmış olan eski çetecilerin silahsız olarak bulduklarını, ancak Rum Metropolitlerinin çeşitli bahanelerle kazaları dolaşarak halkı kıskırtmaya devam ettiklerini bildirmiştir. Örneğin Drama Sancağı metropoliti Hristostomos Efendi’nin tahrikâtları mevcutsa da çetecilik faaliyeti henüz görülmemiştir. Bayramda Rumların Yunan bayrağı taşımaları elbette Rumlara karşı itimatsızlığı arttırmaktadır. Rum-Bulgar papaz ve muallimlerinin vazifeleri başından ayrılarak birçok yeri dolaşmaları dikkat çekicidir. Birçok kazada Rumlar ve Bulgarlar Makedonya’da yaşadıkları yerlerdeki nüfusu kendileri lehine değiştirmeye çaba harcamaktadırlar.¹⁴⁸ Rumların faaliyetlerini arttırmaları nedeniyle 1909 yılı ocak ayında Şehirde Yunanlılar aleyhinde gösteri ve boykot yapılmamıştır.¹⁴⁹ Selanik Valiliği 14 Ocak 1909’da Bulgarların da harekete geçmeye hazırlandıklarını Petriç Kaymakamlığından gelen bir yazıya dayanarak ifade etmiştir. Haber alındığına göre 15 güne kadar Makedonya’da Bulgarlar ayaklanacaklardır. Yakın zamanlara kadar Meclis-i Mebusanda Müslümanlarla Bulgarlar beraber hareket ederken bu günlerde ayrılmaya başlamışlardır. Eşkiya liderleri Petriç’e gelerek Bulgar Mahallesindeki Bulgar kulübünde uzunca süren bir toplantı yapmışlardır.¹⁵⁰ Bölgedeki Bulgarlardan bazıları sosyalist ve anarşist fikirler yaymakta, vergi vermemeleri konusunda halkı teşvik etmektedirler.¹⁵¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Hükümet uyguladıkları yanlış politikayla çetelerin yeniden faaliyete geçmelerini kolaylaştırmışlardır. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra, Selanik’te güvenliğin sağlanmasından sorumlu 8.000’e yakın jandarma mevzilerinden çekilmiştir. Çete mensupları bundan cesaret alarak Kessendire ve Petriç civarında dolaşmaya başlamıştır.¹⁵² Selanik valiliği kazalar çetelerin yeniden faaliyete geçmesi üzerine 20

¹⁴⁶ BOA. DH. MKT. 2695/20-2, (29 Teşrinisani 1324/12 Aralık 1908)

¹⁴⁷ BOA. DH. MKT. 2689/65-1, (9 Kânunuevvel 1324/22 Aralık 1908).

¹⁴⁸ BOA. DH. MKT. 2689/65-2, (11 Kânunuevvel 1324/24 Aralık 1908).

¹⁴⁹ BOA. DH. MKT. 2700/88-1, (22 Kanunuevvel 1324/4 Ocak 1909).

¹⁵⁰ BOA. DH. MKT. 2732/95-1, (1 Kanunusani 1324/14 Ocak 1909).

¹⁵¹ BOA. DH. MKT. 2732/95-2, (15 Kanunusani 1324/28 Ocak 1908).

¹⁵² BOA. DH. MKT. 2726/90-2, (18 Kanunusani 1324/31 Ocak 1908).

Ocak 1909'da Jandarma erlerinin arttırılmasını istemiştir.¹⁵³ Ancak gittikçe büyüyen muhalefet, devletin devasa sorunlarının çözüme kavuşturulamaması, Batılı güçlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahalesi vb. birçok etken gerekçe gösterilerek 31 Mart olayı yaşanmıştır.

Olayda 1909 yılı başlarında kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve onun yayım organı olan Volkan gazetesinin etkisi büyük olmuştur.¹⁵⁴ 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece Meşrutiyeti korumak için İstanbul'a getirilen ve Taşkışla'da bulunan 4. Avcı Taburuna bağlı askerler, Hamdi Çavuş komutasında, mektepli subayları bağladıktan sonra Sultan Ahmet'e gelerek Meclis-i Mebusanı kuşatmışlardır.¹⁵⁵ İsyanın aktörleri çavuş, onbaşılar ve alaylı askerlerdi.¹⁵⁶ İsyanın başladığı gün Selanik'teki merkez olaydan anında haberdar olmuştur. İsyanın başladığı gün Selanik valiliği, İstanbul'da borsa ve mağazaların kapalı olduğuna dair haberlerin Selanik halkında heyecana neden olduğunu yazmıştır.¹⁵⁷ Dâhiliye Nezareti, olaylara ilişkin haberlerin doğru olmadığı ve halkın teskinine çalışılması gerektiği emredilmiştir.¹⁵⁸

Osmanlı tarihinde önemli sonuçları olan 31 Mart ayaklanması, İTC'nin Genel merkezini İstanbul'a taşımamasının de kadar doğru bir davranış olduğunu ortaya koymuştur. Olay başladıktan hemen sonra şehirde bulunan Askerî Kulüp'te, III. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın başkanlığında bir toplantı düzenlenmiş ve hiç vakit kaybetmeden ayaklanmanın bastırılması için İstanbul'a bir ordu gönderilmesi

¹⁵³ BOA. DH. MKT. 2733/47-1, ((7 Kanunusani 1324/20 Ocak 1908).

¹⁵⁴ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşu 1909 yılı Ocak ve Mart ayları arasındaki süreçte gerçekleşmiştir. Derviş Vahdeti, Cemiyetin kuruluş serüvenini "İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Hakikati" başlıklı beş sayılık bir yazı dizisi ile okuyucularına sunmuştur. *Volkan*, 22 Şubat 1324, No: 66, s. 1. *Volkan*, 23 Şubat 1324, No: 67, s. 2. *Volkan*, 24 Şubat 1324, No: 68, s. 4. *Volkan*, 25 Şubat 1324, No: 39, s. 1. 26. *Volkan*, 26 Şubat 1324, No: 70, s. 1.

31 Mart Olayının başrol oyuncusu Vahdeti ve çıkardığı "Volkan"ın sayıları incelendiğinde sadece İttihat Terakki muhalefeti değil, Tanzimat'tan beri devam eden modernleşme zihniyetinin eleştirisi de dikkat çekmektedir. Kocahanoğlu, Vahdeti'nin buradan hareketle devletin ve rejimin temellerine de itiraz ettiği düşüncesindedir. Bkz. Osman Selim Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı*, Temel Yayınları, İstanbul, 2001, s. 20. Volkan gazetesinin Türkçeye çevrilmiş tüm sayıları için bkz. *Volkan gazetesi*, (Yayına Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul, 1992.

¹⁵⁵ İsyan hakkında ayrıntılı bilgi ve ilk gün yaşananlar için bkz. Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma*, s. 43 vd. Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s. 186. Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti*, s. 145 vd. Kocahanoğlu, *31 Mart Ayaklanması*, s. 237 vd. Yalman, *a.g.e.*, s. 110. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, 4. Baskı, TTK, Ankara, 1987, s. 25. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C.1, Sabah Kitapları, İstanbul, 1197, s. 152.

¹⁵⁶ 31 Mart Ayaklanmasının niteliği ve gelişmesi için bakınız, Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuz bir Mart Hâdisesi*, Yayına Haz: Faik Reşit Unat, T.T.K. Ank:1995.

¹⁵⁷ BOA. DH. MKT. 2794/19-1, (7 Kanunusani 1324/20 Ocak 1909).

¹⁵⁸ BOA. DH. MKT. 2794/19-2, (26 Kanunusani 1324/8Şubat 1909). Selanik yanında birçok vilayette İslam, Hıristiyan halk hükümet konakları önünde protestolar düzenlemiş, bazı vilayetler protestoların istenmeyen olaylara neden olması korkusuna düşmüşlerdir. Örneğin Erzurum Vilayeti 17 Nisan 1909'da Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta: arzu edilmeyen olaylara karşı Selanik Merkezi Umumisi aracılığıyla tebligat ita ettirilmesini" istemiştir. BOA. DH. MKT. 2795/14, (4 Nisan 1327/17 Nisan 1911).

kararlaştırılmıştır.¹⁵⁹ Ohri, Serez, Manastır¹⁶⁰ ve Rumeli'nin önemli kentlerindeki redif birlikleri, ihtiyat kuvvetleri ve gönüllülerin, hatta aslen Bulgar ve Rum çetelerinin katılımıyla “Hareket Ordusu” kurulmuştur. “Ordunun komutanlığına Selanik Redif Fırkası Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa getirilmiştir.¹⁶¹ Edirne’de bulunan II. Ordu’nun desteğini almak amacıyla Genel Merkez üyelerinde Mithat Şükrü (Bleda) Bey Edirne’ye gönderilmiştir.¹⁶² 15 Nisan 1909 gecesi, Hareket Ordusu’na bağlı ilk askerî birlik Binbaşı Muhtar Bey komutasından Selanik’ten İstanbul’a doğru hareket etmiştir. III. ve II. Ordu subaylarından oluşan “Hareket Ordusu” 10 gün içinde İstanbul’a gelerek ayaklanmayı bastırılmış ve iktidarı tekrar İttihat ve Terakki’ye vermiştir.¹⁶³ İstanbul’da güvenlik sağlandıktan sonra Meclis-i Mebusan Yeşilköy’de 27 Nisan’da toplanarak II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesine ve yerine V. Mehmet Reşad’ın geçirilmesi karar vermiştir.¹⁶⁴ İstanbul’dan sürgün edilen II. Abdülhamid, Selanik’te Musevi işadamı George Allatini’den satın alınan köşkte yerleştirilerek gözetim altına alınmıştır.¹⁶⁵ Köşkün seçilmesinde seçimde Talat Bey’in, Mahmut Şevket Paşa’yı ikna ederek öncü rol oynadığı düşünülmektedir. Zira Talat Bey, İTC Genel Merkezi’nin bulunması ve 31 Mart ayaklanması sırasında şehir halkının Meşrutiyete bağlılığını kanıtlaması nedeniyle II. Abdülhamid’in denetim altında tutulmasının daha kolay olacağı görüşündeydi.¹⁶⁶

31 Mart ayaklanmasının bastırılmasından sonra, Selanik konumunu sağlamlaştırmıştır. 22 Haziran 1909 tarihinde şehri ziyaret ve teşekkür etmek için Trabzon vilayetinin önde gelenlerinden 20 kadar kişi Avusturya Vapurunu ile Selanik’e

¹⁵⁹ Karabekir, *a.g.e.*, s.446

¹⁶⁰ 14 Nisan 1909 tarihinde “Manastır Heyet-i Askeriyesi” adına Mebusan Meclisi’ne çekilen telgrafta “tehlikede kalan muazzez vatanı kurtarmak üzere Kıtâat-ı Nizamiye ve Müstahfaza ve Milli Taburlarla hemen harekât-ı meşrua-i fedakârâneye teşebbüs edeceğimizi arz ederiz” denilmiştir. Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s. 336.

¹⁶¹ Orduya, “Hareket Ordusu” ismini veren, yapılan toplantıda yer alan Kolağası Mustafa Kemal’dir ve aynı zamanda Hareket Ordusu Kurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir. Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma...*, s. 66. Celal Bayar, yıllar sonra bir sohbet esnasında Atatürk’ün olayı şu şekilde aktardığını belirtir. “İrticayı bastırmayı üzerine alacak askerî kuvvetimiz için bir isim düşündüm. Öyle bir isim olmasını istedim ki çarpışan tarafların duygusuna dokunmasın, herkes bu ismi benimseyebilsin. Fransızca ‘mouvement’ manasına gelen ‘hareket’ kelimesi aklıma geldi. Zaten hareket halindeydik. Kuvvetlerimizin adı ‘Hareket Ordusu oldu.” Bayar, *a.g.e.*, s.154.

¹⁶² Sina Akşin, isyancıların mektepli subayları öldürdüğü dikkate alınacak olursa 2. Ordu’nun başka şekilde bir karar almasının mümkün olmadığını belirtir. Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma*, s. 95. II. Ordu Kumandanı Ferik Salih Paşa, 15 Nisan 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan’a çektiği telgrafta, “Ordu niğâhbân-ı meşrutiyet ve hürriyettir,” diyerek Hareket Ordusuna destek vereceğini belirtmiştir. Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s. 337.

¹⁶³ Alkan, *a.g.e.*, s. 428.

¹⁶⁴ Ahmad, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁶⁵ Lewis, *a.g.e.*, s. 216.

¹⁶⁶ Georgeon, “Müslüman ve Dönme Selanik”, s. 256.

gelmişler ve Kolombo Oteli'ne yerleşmişlerdir.¹⁶⁷ 7 Temmuz 1909'da da Bulgaristan'dan otuz kişilik bir grup tebrik için Selanik'e gelmiştir.¹⁶⁸

Başkent İstanbul ise, adeta Selanik'in denetimine geçmiştir. Hareket Ordusuyla birlikte İstanbul'a 57 polis komiseri ve komiser yardımcısı gelmiş, bunlar uzunca bir süre İstanbul'da kalarak İstanbul'un güvenliğinin sağlanmasında görev almışlardır.¹⁶⁹ Öte yandan 18 Mayıs 1909'da Selanik Polis Müdürü Azmi Bey, İstanbul Polis Müdürlüğüne; Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Cemal Bey (Paşa), Üsküdar Kaymakamlığına atanmışlardır.¹⁷⁰ 31 Mart isyanına katılan askerlerden 10.000 kadarının kışlalarda tutulmaları uygun görülmediğinden Rumeli'deki yolların inşasında kullanılmak üzere Selanik'e gönderilmişlerdir.¹⁷¹ Selanik Vilayetinde ise, Kanunu Esasi ve Meşrutiyet idaresi aleyhinde halkı kışkırttığı iddiasıyla bir takım memurlar tutuklanarak Selanik istinaf Mahkemesi'nde yargılanmıştır.¹⁷² Ayrıca şehirde bulunan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyeleri de tutuklanmış,¹⁷³ hükümetin isteği üzerine tutuklular, kurulan Harp Divanı'nda yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilmişlerdir.¹⁷⁴

31 Mart İsyanından sonra milliyetler meselesi gündemde kalmaya ve İTC'yi meşgul etmeye devam etmiştir. Yunanistan Rum çetelerini korumakla kalmamış onları silahlandırmaya çalışmıştır.¹⁷⁵ Selanik Valiliği bu hareketliliğe karşı gerekli tedbirlerin alınması için; 12 Mayıs 1909'da Hareket Ordusu ve III. Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'ya başvurmuştur. Vali Daniş Bey, Selanik'in kazalarından gelen haberlerin iyi olmadığından askeri kuvvetin ve subayların yetersizliğinden bahsederek yeni askeri birliklerin gönderilmesini talep etmiştir.¹⁷⁶ Gerçekten de Yenice başta olmak üzere bu tarihlerde kazalarda durum kötüleşmekteydi. 7 Haziran 1909'da Yenice'nin Müslüman

¹⁶⁷ BOA. TFR. I. SL. 211/21045-1 (9 Haziran/22 Haziran 1909).

¹⁶⁸ BOA. TFR. I. SL. 212/21179-1 (24 Haziran 1325/7 Temmuz 1909).

¹⁶⁹ BOA. DH. MKT. 2817/19-1.

¹⁷⁰ BOA. DH. MKT. 2818/80-1.

¹⁷¹ BOA. DH. MKT. 2828/3-2.

¹⁷² BOA. BEO. 35770/267733.

¹⁷³ BOA. BEO. 3597/269739-4.

¹⁷⁴ 7 Temmuz 1909'da Selanik Polis Müdürlüğü tarafından, Nevrekoplu müderris Abdullah ile İmam Âdem, Priştineli Müderris Hamdi ve Raşid, Sarışaban Nüfus memuru Mehmet Efendilerle Kavalalı Ardis Ağa'nın yargılanmak üzere trenle İstanbul'a gönderildiği bildirilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 212/21175-1 (7 Temmuz 1909).

¹⁷⁵ 1 Mayıs 1909'da Hariciye Nezaretinin verdiği bilgiye göre, önemli miktarda garra tüfeğinin Liyej'de mavzer usulünde üretilen ateşli bir miktar karabina Selanik ve Yanya vilayetlerine zorla ve gizli bir şekilde sokulmaya çalışılmaktadır. Bu silahlar bazı kişilere satılan eski torpido istimbotlarına yüklenerek deniz yoluyla bu iki vilayet sahillerine çıkarılacaktır. BOA. DH. MKT. 2803/96-1.

¹⁷⁶ Ancak 31 Mart İsyanı sebebiyle III. Ordunun bir fırka kadarının İstanbul'da bulunduğu, nizamiye fırkalarının da sınırdaki demiryolu hatlarını korumakla görevli olduğu, bu nedene 9. ve 17. Nizamiye fırkalarından münasip bir miktar askerin jandarmaya ayrılma emri verildiği bildirilmiştir. BOA. DH. MKT. 2821/15.

halkı Meclis-i Mebusana bir telgraf çekerek Rum ve Bulgarların kıyama hazırlandığını ve bunun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemişlerdir.¹⁷⁷ Aynı gün Selanik valiliği, Mebusan Meclisi'ne, Rum Metropolit vekilinin şikâyetlerini içeren bir yazı göndermiştir. Metropolitik Bulgarların Rumları ve Müslümanları katledeceğini iddia edip himaye talebinde bulunmaktaydı.¹⁷⁸ Paris'te çıkan Tan gazetesi de 15 Haziran 1909 tarihli sayısında, Selanik'ten aldığı iddia ettiği ve Bulgarların zulüm gördüğünü iddia eden bir mektuba yer vermektedir.¹⁷⁹

Bu şartlarda Osmanlı birliğini sağlayabilmek, Makedonya'da devlet otoritesini yeniden kurmak ve çeteciliği bitirmeye ve çatışmaların önemli bir nedeni olan Kilise ve Mektepler sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla. Öncelikli olarak 29 Eylül 1909'da, "Çeteler Kanunu" olarak bilinen, "Rumili Vilâyâtı'nda Şekâvet ve Mefsedetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Ta'kîb ve Te'dîbi Hakkında Kânûn Lâyihası" meclis gündemine alınmış, kanun daha çıkarılmadan hükümet tarafından yürürlüğe konulmuştur.¹⁸⁰ Kanunda eşkıyanın takibi ve ortadan kaldırılması için her vilayette seyyar jandarma taburları oluşturuluncaya kadar ordu birliklerinden gönüllülerinin de katılabileceği takip taburları kurulması, eşkıyanın saldırılarından köy halkını korumak üzere maaşları halk tarafından karşılanmak üzere bekçiler istihdam edilmesi, hükümetin belirleyeceği bir süre içerisinde halkın elindeki silahların toplanması amaçlanmaktaydı. Silahlarını teslim etmeyenler hapisle, çetelere katılanlar ise idam ile cezalandırılacaktı.¹⁸¹

Kanun layihası meclise sunulduktan sonra, Selanik Vilayetinde takip taburları oluşturulmuştur. Selanik'te oluşturulan bu taburlar, yaz kış kırsalda çetelerle mücadele etmiştir. Taburlardaki askerler günlerini, haftalarını dağlarda, kırlarda kurulan çadırlarda geçirmek zorunda kalmış; askerinin bazıları kötü hava koşullarından etkilenerek vefat etmiştir.¹⁸² 1910 yılına gelindiğinde takip taburları subay ve erleri için kışla edilmesini

¹⁷⁷ BOA. DH. MKT 2851/37-1.

¹⁷⁸ BOA. DH. MKT 2851/37-1.

¹⁷⁹ Haberde, Bulgar Meşrutiyet kulüpleri merkez kaleminin beyanına göre Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde nisan ve mayıs aylarında Rum ve Sırp tarafından 20 Bulgar katledilmiştir. Hükümet tarafından çetelerin varlığı inkâr ediliyorsa da komitelerin varlığı inkâr edilemez. Hükümet takip edip yakalamazsa Bulgarlar intikam alacaklardır. Öldürülen Bulgarlardan İlya Hacı Yorgi'nin ailesine ait mezarın bazı şahıslarla tahrip edilmesi Bulgarları bir kat daha kızdırmıştır. Tüm bunlar Makedonya'daki halkı isyana teşvik ve Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlamak üzere yapılmaktadır. BOA. DH. MKT. 2851/37-3, (26 Mayıs 1325/8 Haziran 1909).

¹⁸⁰ Hasan Taner Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 2, 2014, s. 164.

¹⁸¹ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912" ..., s. 165.

¹⁸² BOA. DH. MUİ. 70-2/31-3, (5 Şubat 1325/18 Şubat 1909).

kararlaştırmıştır.¹⁸³ Çeteler Kanunu'nun uygulamaya konulmasından ve eksikliklerin kısmen giderilmesinden sonra “çetelerin büyük kısmı teslim olmuş” halk biraz rahatlamıştır. Kanunun uygulamaya konulmasından Selanik halkı ve yöneticileri memnun kaldığı anlaşılmaktadır. Selanik valisi “*Kanununun tatbikine devam edilmesi Selanik Vilayeti dâhilinde siyasi eşkıyalığın sonlandırılmasını sağlayacağını, aksi halde eskiye dönüşün başlayacağını bildirmiştir*”.¹⁸⁴ Anlaşıldığına göre Vali, Kanununun uygulanmasının Selanik'te asayişin sağlanmasında önemli olduğu kanaatindeydi.¹⁸⁵ Ancak Valinin bu dilek ve istekleri gerçekleşmemiştir. Takip taburlarının asker sayısı eksildiği oranda yerleri yenileriyle doldurulamamıştır.¹⁸⁶ 1910 yılından sonra alınan tedbirler yetersiz kalmış, “Kilise ve Mektepler” ve diğer sorunlar nedeniyle Balkan Savaşları'na kadar Selanik Vilayetinde çeteciliğe son verilememiştir. Örneğin 29 Temmuz 1912'de gece saat iki sıralarında şehirde bulunan Avusturya Postanesi'nde, yarım saat sonra da Tramvay boyunda iki bomba patlamıştır.¹⁸⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti döneminde başlayarak Kilise ve Mektepler sorununun çözümü için de adımlar atmıştır. Öncelikle, mesele tüm detaylarıyla araştırılmıştır. Şura-yı Devlet'in talebi üzerine Rumeli Müfettişliği, bölgede hangi kilise ve mektebin tartışmalı olduğuna ilişkin rapor göndermiştir.¹⁸⁸ Müfettişlik raporunda, Selanik köy ve kazalarında, 10 bölgede Rumlarla Bulgarlar arasında anlaşmazlık konusu olan kilise ve mektepler ile sorunun ne zaman ve neden ortaya çıktığı, bölgede yaşayan cemaatlerin nüfusları gibi ayrıntılı bilgiler vermiştir.¹⁸⁹ Bu arada hükümet, sorunu çözebilmek amacıyla 1906 nüfus sayımı temel alınarak Patrikhane ve Eksarhaneye bağlı olarak kaydedilmiş ve iki cemaat arasında çekişmelere neden olan kilise ve mektepler belirlemiştir. Ancak kanun teklifi mecliste görüşülürken

¹⁸³ BOA. DH. MUİ. 70-2/31-2, (3 Ağustos 1326/16 Ağustos 1910).

¹⁸⁴ BOA. DH. MUİ. 81/46-11. (23 Mart 1326/5 Nisan 1910). Selanik Valisinin verdiği bilgiye göre Meşrutiyetin ilanından Çeteler Kanununa kadar geçen sürede Yenice, Karacaabad, Ustrumca, Tikveş, Katrin kazalarında çoğunlukla Rum çeteleri faaliyet göstermişlerdir. BOA. DH. MUİ. 81/46-8, 23 Mart 1326/5 Nisan 1910). Gevgili çevresinde çeteler kanunundan sonra çeteler hareket alanı bulamamışlardır. Langaza Kazasında'ki çete mensupları Yunanistan'a firar etmişlerdir. Avrethisar'da Rum çetesi bulunmamakla birlikte Bulgar eşkıyası kanunun uygulanmaya başlamasıyla hareketlerinden vazgeçmişlerdir. BOA. DH. MUİ. 81/46-7, (23 Mart 1326/5 Nisan 1910).

¹⁸⁵ Yanya ve Manastır valileri kanunun yürürlüğe konulmasından sonra çetelerin büyük kısmının faaliyetlerini sonlandırdığını belirtmişlerdir Yanya ve Manastır Vilayetlerinin bu konudaki değerlendirmeleri için bakınız. BOA. DH. MUİ. 81/46-7; BOA. DH. MUİ. 81/46-5, (23 Mart 1326/5 Nisan 1910).

¹⁸⁶ BOA. MV. 149/35-1, (15 Nisan 1326/28 Nisan 1910).

¹⁸⁷ Rumeli Jandarma Kumandanlığı, her iki olayın sorumlusu olarak Kessendire Rovna köylü Rum çeteci Hıristidi tutuklandığını bildirilmiştir. BOA. DH. EUM. EMN. 10/1, (12 Ağustos 1912/25 Ağustos 1912).

¹⁸⁸ BO. ŞD. 2065/29-27-1, (16 Temmuz 1325/29 Temmuz 1909).

¹⁸⁹ BOA. ŞD. 2065/29-9-6, (16 Temmuz 1325/29 Temmuz 1909).

Rum mebuslar yeni bir nüfus sayımı talep etmişler Dâhiliye Nezareti, Selanik Vilayetinin görüşlerini istemiştir.¹⁹⁰ Selanik Valiliği 2 Ağustos 1908’de Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği yazıda, kavgaya neden olan kilise ve mekteplerin kanun çıkıncaya kadar kapatılmış olduğunu, Bulgarların valilikle iş birliği yapmasına rağmen Rumların buna yanaşmayıp sürekli şikâyet ettiklerini, Rum esnafın kepenk kapattığını yazmıştır. Valilinin bildirdiğine göre Selanik’teki Rumlar Hürriyet Meydanında toplanarak gösteri yapmış, Musevi kahvehanelerine giderek kahvecilere saldırmış, jandarma ve polis müdahalesini engellemeye çalışmıştır. Olay sırasında Rum Faros gazetesi müdürü, silahla polisi tehdit etmiş.¹⁹¹ Bu olaylar Selanik’teki Rumların kesinlikle birlik (ittihad) yanlısı olmadıklarını ve Yunan amacına hizmet etmekte olduklarını ispat etmektedir.

4 Şubat 1909’da Meclis-i Mebusana Kilise ve Mekteplere ilişkin bir kanun teklifi sunulmuştur.¹⁹² Teklifi ilgili komisyonda görüşülürken Selanik Vilayetinde bu konuda Bulgarlar¹⁹³ ve Rumların¹⁹⁴ şikâyetleri devam etmiştir. Valilik, gelen şikâyetler karşısında geri adım atmamış iki cemaat arasında sorun teşkil eden kilise ve mekteplerin kapatılanların açılmamasını, diğer kilise ve mekteplerin o gün hangi cemaatin kontrolünde ise onun denetimi bulunması gerektiği fikrini savunmaya devam etmiştir.¹⁹⁵ Kanunun komisyonda takılı kalması ve mecliste gündeme alınmaması bütün Makedonya’da olduğu gibi Selanik Vilayetinde de olayların artmasına neden olmuştur. 31 Mart ayaklanması konunun bir süreliğine askıya alınmasına neden olmuştur.

1909 yılı bahar aylarında Kilise ve Mektepler meselesi yeniden ülke gündemine gelmiştir. 13 Haziran 1909’da Dâhiliye Nezareti, Kilise meselesinin halen halledilmemesinden dolayı Selanik Vilayetinde kan dökülmesinden endişe edildiğini Sadarete bahsetmiştir.¹⁹⁶ Nihayet 7 Temmuz 1909’da “Rumelide Kâin Münazaün-fib Kilise ve Mektepler” adıyla verilen kanun teklifi meclis gündemine alınmış, teklif maddeleri tek tek ele alınarak görüşülmüştür.¹⁹⁷ Görüşmeler sırasında Bulgar Mebuslar

¹⁹⁰ BOA. DH. MUİ. 90/48-3. (15 Nisan 1326/28 Nisan 1910).

¹⁹¹ BOA. DH. MKT. 2614/9. (2 Ağustos 1324/14 Ağustos 1908).

¹⁹² Ercan Yücel, “Balkan Uluslarının Millileşme Sürecinde Kilise ve Mektepler Meselesi (1909-1910)”, *Dünya Yörük Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl 5, Sayı 1, s. 51.

¹⁹³ BOA. DH. MKT. 1308/11-20, (3 Şubat 1325/16 Şubat 1909).

¹⁹⁴ Haziran 1909’da Yenice’nin Alakilise ile Debreli çiftliklerindeki kilise eskiden Rumların yedinde iken buradaki Bulgar muhtarları kiliselerin Rumların elinde kalmasına muhalefet etmişler, kilisenin ortak kullanılmasını talep etmişlerdir. Hükümet Yenice Kaymakamlığına kanun çıkıncaya kadar mevcut durumun muhafaza edilmesini emretmiştir. BOA. DH. MKT. 2858/16-1, (17 Haziran 1325/30 Haziran 1909).

¹⁹⁵ BOA. DH. MKT. 1308/11-30, (3 Şubat 1325/16 Şubat 1909).

¹⁹⁶ BOA. DH. MKT. 2843/93, (1 Haziran 1325/14 Haziran 1909).

¹⁹⁷ Hasan Taner Kerimoğlu, “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Cilt VI, Sayı 14, Bahar 2007, s. 9.

her fırsatta Bulgarların çoğunlukta olduğu yerlerde okul ve kiliselerin Bulgarlara bırakılmasını savunurken Rum mebuslar mevcut durumun devamını istemişlerdir.¹⁹⁸ Nitekim daha teklif meclise gelmeden Bulgarlar kazançlı çıkacaklarını düşünerek teklifin bir an önce meclise getirilip yasalaştırılmasından yana idiler. Mecliste kanun maddeleri görüşülürken Selanik mebusları etkili olmuşlardır. Selanik Mebusu Rahmi Bey, konunun yalnız kiliseler olmadığını, bu kanunla birlikte daha önce görüşülen Çeteler Kanunu'nun da çıkarılması gerektiğini dile getirmiştir. Musevi Mebus Emanuel Karasu Efendi, çoğunlukla İttihat ve Terakki'nin görüşünü benimsemiş, sorunun çözümü için kanunun ne şekilde olursa olsun yasalaşmasını savunmuştur. Karasu Efendi, kilise ve mektep bulunan köy ve kasabalarda nüfus çoğunluğu kimdeyse bunların o cemaate bırakılmasını istemiştir. İttihat ve Terakki'nin savunduğu "müessislik", yani kilise ve mektepleri hangi makam tarafından oluşturulmuşsa (Patrikhane veya Eksarhane) açmışsa o cemaate bırakılması görüşünü benimsemediğini ortaya koymuş; "*kiliseyi sırf Bulgarlar inşa ettikleri halde, patrikhane namına yapılmıştır diye patrikhaneye vermek muvafık mıdır?*" sorusunu sormuştur.¹⁹⁹

Rum Mebus Yorgo Honeus Efendi, Kilise ve Mektepler meselesine devletin karışmaması gerektiğini, çıkarılması düşünülen kanunun sorunu çözemeyeceğini ifade etmiştir. Honeus Efendi, Emanuel Karasu'ya cevap vererek İTC'nin *müessislik* düşüncesine katıldığını beyan etmiş, Bulgarların amaçlarının siyasi olduğunu, kurdukları çeteler aracılığıyla Patrikhane'ye bağlı olan Bulgarları ayırmayı amaçladıklarını, Bulgarların bu faaliyetlerinin karşısında sadece Patrikhane'nin durabildiğini savunmuştur. Buna karşın Bulgar Mebus Dimitri Vlahof Efendi, Patrikhane'nin yıllardır Bulgarları esaret altında tuttuğunu ve tutmaya devam etmek istediğini, Bulgarların bu meselede siyasi çıkar gözetmediklerini iddia ederek bir bölgede bulunan kilise ve mekteplerin, nüfus itibarıyla çoğunluğa sahip cemaate verilmesini savunmuştur. Görüşmeler sonunda ekseriyet fikri kabul edilmiştir. Kanun teklifinin, bir köy ve kasabada kilisesi olmayan cemaat için devletin yardımlarıyla kilise inşa edileceğine ilişkin dördüncü maddesi ve yapılacak olan kiliselere devletin yapacağı maddi yardımı öngören altıncı maddeler de tartışmalara neden olmuştur. Honeus Efendi, hükümetçe yapılması öngörülen kilise ve mekteplerin cemaatler arasında bölünmeden yapılmasını

¹⁹⁸ Kilise ve Mektepler Meselesinin Mebusan Meclisi görüşmeleri bakınız, Ayfer Özçelik, *Kimliğini Arayan Meşrutiyet*, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 23-89.

¹⁹⁹ Yücel, *a.g.m.* s. 58.

teklif etmiştir.²⁰⁰ Nihayet 26 Haziran 1910'da "Rumelide Kâin Münazaün-fih Kilise ve Mektepler Hakkında Kanun" 12 madde halinde kabul edilmiştir.²⁰¹ Görülüyor ki Kilise ve Mektepler meselesi Meclis-i Mebusan 'da görüşülürken Selanik mebusları kendi cemaatlerinin çıkarlarını ön plana almışlardır. Genel Merkez üyesi mebuslar sorunun her ne şekilde olursa olsun çözülmesini savunmuşlardır. Musevi mebuslar, bu görüşe katılmakla birlikte, Selanik'in ekonomisi üzerinde rekabet halinde buldukları Rumlara karşı Bulgarların yanında yer almıştır. Rum Mebus Yorgo Honeus ve Bulgar Mebus Dimitri Vlahof Efendiler kendi cemaatlerinin çıkarlarını kollamışlardır.

Kanun yürürlüğe girdikten sonra da Selanik kazasına bağlı bazı yerlerde, sorunlar devam etmiştir. 8 Ekim 1910'da Selanik civarında Ayvatova adındaki bölgede Abbot'un çiftliğinde bulunan kilisenin anahtarının valilik tarafından alınması, İngiliz Sefareti'nin şikâyetine neden olmuştur. Sefaret, Kilise ve Mektepler Kanunu'nun ikinci maddesi uyarınca kilisenin çiftlik sahibine ait olduğunu, bu nedenle kendisine iade edilmesi gerektiğini belirtmiş,²⁰² 12 Ekim'de Dâhiliye Nezareti kilisenin Abbot'a ait olduğunu ve bu yolda gereğinin yapılmasını emretmiştir.²⁰³ Öte yandan Hükümet Selanik'te devlet desteğiyle inşa edilecek kiliseler için bütçeye 1.274.542 kuruş eklemiştir.²⁰⁴

İttihat Terakki Cemiyeti ve Hükümetin aldığı tedbirlere rağmen Selanik şehrinde terör son bulmamıştır. 29 Temmuz 1912'de gece iki sıralarında Selanik Avusturya Postanesinde ve yarım saat sonra da Tramvay boyunda bir mahalde iki adet bomba patlamış.²⁰⁵

1.2.2. Museviler

1492'de yaklaşık 20.000 Sefarad Yahudi'nin Selanik'e gelmesinden sonra iki yüzyıl içerisinde şehirdeki nüfusları hızla artmış, XIX yüzyıla gelindiğinde Museviler (Yahudiler) şehir nüfusunun çoğunluğunu oluşturmuş,²⁰⁶ bu durum I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda şehir, Museviler (Yahudiler) tarafından "Madre de İsrail" (Mother of İsrail-İsrail'in Annesi) olarak adlandırılmaya

²⁰⁰ Yücel, *a.g.m.* s. 59-62.

²⁰¹ Kerimoğlu, "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri" ..., s. 11.

²⁰² BOA. DH. İD. 114-1/1-2, (25 Ağustos 1326/7 Eylül 1910).

²⁰³ BOA. DH. İD. 114-1/1-1, (29 Ağustos 1326/11 Eylül 1910).

²⁰⁴ BOA. BEO. 4010/300679, (19 Şubat 1327/3 Mart 1912).

²⁰⁵ Her iki olayın sorumlusu olarak Kessendireli Rovna Köylü Hristidi adında bir çeteci tutuklanmıştır. BOA. DH. EUM. EMN. 10/14.

²⁰⁶ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki: An Exploration of Memory and Identity in a Mediterranean City*, UMI, London 1999, s 77.

başlanmıştır.²⁰⁷ XVII. yüzyılda İstanbul'daki Hahamlar Kurulu Selanik'ten "Büyülü Diyar" diye söz etmeye başlamışlardır.²⁰⁸ XIX. yüzyılın ortalarında Selanik bir "Rönesans" yaşamış, İngiliz, Hollandalı ve Fransız tüccarlar Balkanlar'ı ve Ortadoğu'yu keşfetmiş ve çok geçmeden Avrupa kültürü ve teknolojisi Selanik'e akmaya başlamıştır. Selanik'te meydana gelen modernleşme bazı araştırmacılara göre, bir önceki yüzyıl sonunda Selanik'e yerleşen Livornolu bir grup Musevi'ye atfedilmiştir.²⁰⁹ Bu tez ve tespitlerin değerlendirilmesi ancak şehirde yaşayan Musevilerin yüzyıllar içerisinde gelişim aşamalarını ortaya çıkarmakla mümkündür.

1.2.2.1. Musevilerin Şehirde Durumu

Musevilerin şehre gelişi, cemaatlerin Selanik'teki yerleşme şekillerini yeniden biçimlendirmiştir. XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde şehir, nüfus itibarıyla kalabalık üç cemaatin tercihlerine göre üç ayrı kesime ayrılmıştı. Yukarı şehirde, "Bayır" bölgesinde Müslümanlar, merkezde ve limana yakın bölgelerde Museviler ve şehrin doğusunda Hristiyanlar. XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde eğitim, sağlık ve sosyal kurumlarıyla çoğunluğu kendilerine ait 16 mahallede her biri kendi sinagoglarına sahip 30 Musevi grubu yaşamaktaydı.²¹⁰

Avrupa, Rusya ve İran'daki Yahudiler yüzyıllar boyunca yerli halktan yalıtılmış bir şekilde ve zulme maruz kalarak yaşamışken Selanik'e yerleşen Museviler Osmanlı yönetimi altında, her çağda ve her zaman zaman din özgürlüğünün tadını çıkarmışlar, mükemmel ilişki kurdukları Osmanlılar arasında mutlu yaşamışlardır. 1908'de anayasanın ilanı ile birlikte medeni ve siyasi hakları da tanınmıştır.²¹¹ Gerek II. Meşrutiyet öncesinde ve gerekse Meşrutiyetin ilanından sonra Müslüman, Rum ve Bulgarların yoğun çekişmelerine sahne olan Selanik'te, Osmanlı Hükümetinin güttüğü hoşgörü politikası, cemaatin Musevi cemaatinin her alanda gelişmesini ve şehirdeki

²⁰⁷ Andrew Apostolou "Mother of Israel, Orphan of History: Writing on Jewish Salonika" *Israel Affairs*, Volume 13, Issue 1, 2007, s. 194.

²⁰⁸ M. Danon, "Türkiye'de Bir Meshep, Yahudi Müslüman Meshebi", *Tarih ve Toplum*, Çeviren: Rifat N. Bali, C.28, S. 168, s. 343.

²⁰⁹ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 78.

²¹⁰ George Tzioumakis, "O Evreikos Plitismos Tis Tessalonikis ke i Ekpedevsi Tou, Prin ke Meta Tin Ensomatosis Tis Polis Sto Elliniko Kratos", (Pedagogiko Timima Dimotikis Ekpedevsis, Epistimes Agogis Metaptihiako Programma), Tessaloniki 2009, (Yunan Devleti'ne Entegrasyonundan Önce ve Sonra Selanik'in Yahudi Nüfusu ve Eğitimi, Aristo Üniversitesi Pedagogik İlköğretim Bölümü, Eğitim Bilimleri YL Tezi), s. 25.

²¹¹ Leon Modyano, "Le Judaisme et l'Alliance Israelite", (Conference), Salonique Novembre 1909, s 11. <https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

baskın cemaat olarak diğerlerinden ayrışmasını sağlamıştır.²¹² Museviler kendilerini, her biri kendi kasabaları veya eyaletleri olan Calabria, Mayorka, Lizbon, Katalonya ve benzeri adlarla anılan sinagoglar etrafında örgütlenmişlerdi. Her topluluk özerkti ve kendi liderleri, hahamları, okulları ve mahkemeleri vardı.²¹³

Bu parçalanmış grupların İstanbul'daki Hahambaşılığı dini lider olarak tanınmaları ve Selanik Başhahamlığının kuruluşu, parçalanmışlığın sona ermesi için bir başlangıç olmuştur.²¹⁴ 1520 yılında şehirde bulunan farklı Musevi toplulukların ortak eğitim kurumu olan Talmud Torah'ın oluşturulması ile Sefaradların etkisi artmıştır.²¹⁵ Romanoit ve Aşkenazların muhafazakâr bakış açılarına rağmen Sefaradların yeniliğe açık olmaları, şehirde bulunan Museviler üzerinde öncü rol oynamalarını sağlamıştır.²¹⁶ XIX. yüzyıla kadar Başhaham "Cumartesi" günleri sinagogda vaaz verir, inananların özel hayatlarına gerektiğinde müdahale eder, Musevi esnafların ürünlerini kalite ve terazi itibarıyla denetler, fiyatları kontrol eder, inananların Tevrat'ın emirlerine uymalarını sağlamaya çalışırdı.²¹⁷

Sabetay Sevi olayından sonra, Selanik Musevilerinin bir kısmının cemaatten ayrılması üzerine yeni kopuş ve mezhep hareketlerini önlemek amacıyla sinagoglar 1680'de birleşerek üç haham ve yedi ileri gelenden oluşan bir Cemaat Meclisi (yüksek konsey) seçmişlerdir.²¹⁸ Oluşturulan Cemaat Meclisi, Selanik Hahambaşı ile beraber Osmanlı Hükümetinden sonra, şehirde bulunan Musevi milleti üzerinde yaptırım gücüne sahip tek makam olmuştur. 1720-1730 yılları arasında Selanik'e yerleşen Marranoların vergilendirilmesi, Hahambaşı ve Cemaat Meclisinin gücünün göstergesi olmuştur.²¹⁹

Tanzimat'tan sonra meclisin yapısı değişmiştir. Bu süreçte vergi veren Musevi nüfusu tarafından seçilen 70 üyeli Cemaat Meclisi oluşturulmuştur. Öte yandan Cemaat Meclisi üyeleri arasından ve şehrin önde gelenlerinden 12 üyeli bir Cemaat Konseyi ve

²¹² Rena Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life*, Gorgias Press Piscataway USA, 2019, s 166.

²¹³ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 76.

²¹⁴ Tzioumakis, *a.g.t.*, s 26.

²¹⁵ Rena Molho bu grupları, Yunan, Fransız, İtalyan, Alman, Arap Yahudileri ve Dönmeler olarak sınıflandırmaktadır. Burada dikkati çeken konu Sabetay Zevi olayından sonra Müslümanlığı kabul ettiklerini beyan eden Müslümanların da "Dönmeler" tabiri ile Musevi cemaati içerisinde bir topluluk olarak gösterilmesidir. Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, *a.g.e.*, s. 53.

²¹⁶ 1506'da Solomonta Sansino ve Geouda Gedalia Selanik'te ilk matbaayı açmışlardır. 1592, 1695 ve 1745 tarihlerinde yine Sefaradlar tarafından yeni matbaalar kurulmuştur. Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 42.

²¹⁷ Tzioumakis, *a.g.t.*, s 26.

²¹⁸ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 77.

²¹⁹ Marranolar 1492'de İber Yarımadası'ndan göç etmemek için Hıristiyanlığı kabul eden kripto Yahudilere verilen isimdir. Zaman içerisinde bunlar buldukları bölgeden göç etmişler, geldikleri yerlerde eski dinlerine geri dönmüşlerdir. Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 29.

Hükümetle cemaat üyeleri arasındaki ekonomik ilişkiler yürütmek üzere dokuz üyeli bir Mali Meclis kurulmuştur.²²⁰ 1850-1874 tarihleri arasında gerçekleşen bu yeni yapılanmada Cemaat Konseyi gücünü arttırmış, Başhahamı belirleme yetkisine sahip olmakla kalmamış, Başhahamın yönettiği dini işler dışında, Cemaatin eğitim, ekonomi, yargı gibi alanlarına hâkim olmuştur.²²¹ Selanik Musevilerinin oluşturdukları bu kurumsal yapılarda tabiiyeti ne olursa olsun Osmanlı ya da İtalyan tebaasından olan Museviler de yer bulmuştur. Cemaat lideri ve meclislerin gücü, şehirdeki Musevileri birleştiren kurumlar olarak şehrin Yunanistan'ın eline geçmesine kadar devam etmiştir.

Öte yandan bu otorite zaman zaman şehirde bulunan bazı Musevileri rahatsız edecek dereceye varmıştır. Şöyle ki 1888'de Hahambaşı, nüfuzunu kullanarak “bedelat-ı askeri” vergisini vermedikleri gerekçesiyle bazı tüccar ve esnafı tutuklatmıştır. Hahambaşı, bunlardan biri olan ve yıllık 5.000 lira vergi veren Şarap tüccarları Salamon'dan ve diğer tüccarlardan cemaat sandığı için “bedelat-ı askeri” adı altında “usul ve kanuna aykırı olarak” vergi talep etmiştir. Selanik Hahambaşılığı bununla kalmayıp bu vergiyi vermeyen tüccar ve esnafa haciz uygulaması gerekirken tutuklatıp hapsedirmiştir.²²²

II. Abdülhamid döneminde Cemaatin işlerinin yürütülmesinde Selanik Başhahamı başkanlığında oluşan “Cismani Meclis” ile “İdare Meclisi'nin” önemli bir rolü vardı. Dolayısıyla Başhahamın seçilmesinde dikkatli davranılmaktaydı. Dolayısıyla meclislere başkanlık eden Başhahamın seçilmesinde dikkatli davranılmaktaydı. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki hürriyet ortamında Selanik Başhahamı'nın seçilmesinde gevşeklik gösterilmiştir. Nitekim 1908'de Hahambaşılığa atanan Yako Mayer Efendi, Museviler dâhil olmak üzere şehirdeki bütün cemaatler tarafından “Siyonist” olmakla suçlanmış ve şikâyet edilmiş, buna rağmen kendisinin Başhahamlığı tanınmıştır. Artan şikâyetler üzerine 1909'da Yako Mayer Efendi bir süre görevinden alınmıştır.²²³ Yako Mayer hakkındaki iddiaların gerçeklik payı vardır. Şöyle ki Kudüs Mutasarrıflığı, Temmuz 1906'da gönderdiği telgrafta Hahambaşı seçilen Mayer Efendinin Kudüs Hahambaşılığı Vekâletine seçilmişken azledildiğini ve Selanik Hahambaşılığı için uygun olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Adliye ve Mezahip Nezareti İstanbul Hahambaşılığı ve Kudüs Mutasarrıflığı nezdinde meseleyi araştırmıştır.²²⁴ Yapılan

²²⁰ Hronakis, *a.g.t.*, s. 83.

²²¹ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 46.

²²² BOA. DH. MKT. 1537/118-1, (30 Ağustos 1888).

²²³ TFR. I. M. 18/1789-5. (2 Teşrinievvel 1323/15 Ekim 1907).

²²⁴ TFR. I. M. 18/1789-2. (20 Teşrinisani 1323/3 Aralık 1907).

soruşturmada Yako Mayer'in “..hükümetçe ve zabıtaca muzır hareketi görülmediği, Kudüs Musevilerinin onun vekâlete atandığı dönemde ikiye ayrıldıkları ve kendisini istemedikleri...”²²⁵ Anlaşılmış, Selanik Hahambaşılığına kendisinin atanması için, Selanik Musevilerinin önde gelenlerin onun iyi hali ve sadakati konusunda kendisine kefil oldukları anlaşılmıştır.²²⁶ Başhahamın şehirde bulunmadığı zamanlarda yerine vekil olarak ruhani meclisten birini hükümetin onayıyla tayin ediyordu. Haziran 1909'da Başhaham Yako Mayer Efendi hastalanmış ve doktor raporuyla Viyana kaplıcalarında bir ay dinlenmek ve tedavi olmak üzere izin almış²²⁷ ve yerine İsak Florintiyi vekâleten tayin etmiştir.²²⁸

Her ne kadar II. Meşrutiyet döneminde Selanik, kozmopolit bir yapı görünümüne kavuşmuşsa da Museviler, Hahambaşılığın etkisi altında en güçlü cemaat örgütlenmesi özelliklerini korumuşlardır. Şehirde havra, okul gibi tamir edilmesi gereken ya da yeniden yapılacak olan binaları cemaat sandığından ve Selanik Hahambaşılığı denetiminde inşa edilmiştir.²²⁹

II. Meşrutiyet döneminde Selanik Musevilerinin günlük yaşamında cemaat örgütlenmesi yanında, Tanzimattan sonra şehirde modern eğitim kurumları açan “l'Alliance İsraelite et Universelle (Aliance Birliği, AİU)”in etkisi yadsınmaz. Aliance Birliği'nin Selanik'te eğitim alanında faaliyetlerine başlaması Musevilerin zaman içerisinde sosyal ve ekonomik hayatlarının iyi yönde değişmesini, Batı kültürü ve eğitimi çerçevesinde ilerlemelerini sağlamıştır.²³⁰ Bu süreçte İtalya politik ve sosyal bakımdan Musevilere destek vermiştir. 1744 tarihinden itibaren kapitülasyonlardan faydalanmak isteyen zengin Musevilerin büyük bir kısmı İtalyan vatandaşlığını tercih etmiştir.²³¹

Selanik Musevilerinin sosyal-ekonomik konumları yüzyıllar içerisinde farklılıklar göstermiştir. Leon Modyano şehirdeki Musevi toplumunun XX. yüzyıl başlarına kadar durumunu şöyle anlatmaktadır:²³²

“Tamamen cahil olan annelerimiz ve kız kardeşlerimiz ev işleriyle meşguldü. Babalarımız ailelerinden sorumluydu. Tek dertleri kendilerini beslemektir. En zenginler

²²⁵ TFR. I. M. 18/1789-1. (25 Teşrinisani 1323/ 8 Aralık 1907).

²²⁶ TFR. I. M. 18/1789-6, (15 Ağustos 1325/28 Ağustos 1907).

²²⁷ BOA BEO. 3576/268178-1, (3 Haziran 1325/16 Haziran 1909).

²²⁸ BOA BEO. 3576/268178-2, (1 Haziran 1325/14 Haziran 1909).

²²⁹ DH. MKT. 2366/8-1, (3 Haziran 1316/16 Haziran 1900).

²³⁰ Rena Molho, *Selanik Yahudileri...*, s 138.

²³¹ Hronakis, *a.g.t.*, s, 82.

²³² Leon Modyano, “ *Le Judaisme et l'Alliance İsraelite*”, (Conference), Salonique Novembre 1909, s 23.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

ticaretle uğraşıyordu. Ne ticareti! Ticari kavramlardan yoksun bırakılan, yazışmaları sürdüremeyenler, temel öğelerin satın alınması ve satılmasıyla sınırlı yerel trafiğe ayrılmışlardı. Diğerleri, bir bakıma en cazip işe, seyyar satıcılığa yakındı. Ve sefalet cehalet kadar büyüktü”.

Her ne kadar Alliance’ın eğitim reformu sayesinde XX. yüzyıl başlarında şehirdeki Musevilerin durumu iyileşmişse de II. Meşrutiyet döneminde dahi Musevilerin bazıları oldukça geri idi. Museviler arasında dilencilik yapanlar vardı.²³³

Osmanlı yönetimi altında Selanik’te bulunan Musevilerin bazılarının İslamiyet’i seçmeleri iki cemaat arasında çıkan sorunlardan biri olmuştur.²³⁴ Müslümanlığa geçmek isteyen kadın ya da erkekler dilekçe ile başvurduğu takdirde, öncelikle Vilayet İdare Meclisi tarafından, din değiştirmesinin baskı nedeniyle olup olmadığı araştırılmakta idi. Kadı tarafından İslamiyet’e geçtiği onaylandıktan sonra nüfus müdüriyetince mahallesi İslam siciline yeni kimliği ile kaydedilmekteydi.²³⁵ Örneğin 10 Eylül 1908’de Pinti Hasan Mahallesinden Mahel Yahil kızı Sara “ihtida” etmek için başvurmuş, hakkında gerekli işlemleri yapıldıktan sonra Ahmet Subaşı Mahallesi’nin İslam siciline 392 numaralı haneye kaydedilmiştir.²³⁶ İhtida meselesi II. Meşrutiyet döneminde Musevilerle yerel hükümet arasında sorunlara neden olmuştur. Yeni Gazetenin bir haberine göre, Nisan 1909’da Nevrekop’tan kaçırılan bir kız din değiştirmek üzere Selanik’e getirilmiş,

²³³ Bunların bazıları Selanik’in kazalarından şehre dilenmek için gelenlerdi. 24 Temmuz 1909’da polis müdürünün bildirdiğine göre Kesriyeli olan 45 yaşlarında âmâ Avram veledi gavril ve arkadaşı Yako Salamon, Hürriyet meydanında dilenmekte iken tramvay altında kalarak yaralanmışlardır. BOA. TFR. I. SL. 214/21331-1, (11 Temmuz 1325/24 Temmuz 1909).

²³⁴ Ayasofya Mahallesinde oturan Musevi milletinden Vire binti Danyel Eşkenazi ihtida etmiş, gerekli kanuni ve şerri muamele yapılarak Naciye ismiyle nüfusa kaydı yapılmıştır BOA. TFR. I. SL. 129/12833-1, (4 Kanunuevvel 1322/17 Aralık 1906).

²³⁵ Örneğin ihtida eden Çayır Mahallesinden Diyamanti binti Barvaskormez ihtida etmek istediğini dilekçe ile bildirmiş ve hakkında anlattığımız işlem yapılmıştır BOA. TFR. I. SL. 159/15819-1, (13 Eylül 1325/26 Eylül 1907). Akçe Mescit mahallesinde oturan Musevi milletinden Kokola binti Liyaho ihtida etmek isteğini bildirmiş, hakkında gerekli muamele yapılarak Hüzmüz ismiyle nüfusa kaydedilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 180/17995-1 (9 Nisan 1324/22 Nisan 1908). Yine, 1908 yılı mayıs ayında Üç çeşmeler, Mesut Hasan ve Akçe Mescit mahallelerinde ikamet eden Kayıççı Yusuf, Menahim Yusuf Kohen’in kızları Sara, Esterina ve Renya isimlerindeki Musevi kızlar din değiştirmek için dilekçe ile başvurmuşlar ve gerekli işlem yapılarak Sara Firdevs, İsterya Hayriye, Rina Saime isimleriyle İslam kütüğüne kaydedilmişlerdir.²³⁵ Yine bir ay sonra Meryam binti Lazar İslamiyet’e geçeceğini beyan etmiş ve gerekli işlem yapılarak Makbule ismiyle nüfusa kaydedilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 189/18812-1, (10 Haziran 1324/23 Haziran 1908).

²³⁶ BOA. TFR. I. SL. 195/19489-1, (28 Ağustos 1324/10 Eylül 1908). Eylül 1908’de de bu defa Vardar Kapısı haricinde oturan Musevi milletinden Luna binti Yako Müslüman olmak için başvurmuş, bir sorun görülmeyerek hakkında gerekli işlem yapılmış, Suluca Mahallesi İslam defterine 319 numara ile kaydedilmiştir. Yine Akçe Mescit mahallesinden Sara bint-i Haim Kostani ihtida edeceğini bildirmiş, bir mahzur görülmeyerek Hayreddincik mahallesi İslam kütüğüne kaydı yapılmıştır. BOA. TFR. I. SL. 197/19656-1, (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908). Ocak 1909’da Kasım Paşa mahallesinden Hanola bint-i üsuf ihtida etmiş, İki Şerife mahallesi İslam siciline kaydedilmiştir. Aynı tarihlerde Akçe Mescit mahallesinden Dida bint-i salamon ihtida etmiş, yine iki Şerife mahallesi İslam siciline kaydı yapılmıştır. BOA. TFR. I. SL. 203/20242-1, (18 Kanunusani 1324/31 Ocak 1909).

Hahambaşı ve bazılarının itirazlarına cevap dahi verilmemesinden ve bu halin itibarlarını sarstığından bahisle Museviler gücendiklerini dile getirmiştir.²³⁷

Sorunlardan biri de tatil günü meselesi olmuştur. Askere Alma (Ahz-ı Asker) Komisyonlarının cumartesi günü de çalışıyor olması şikâyet edilen konulardan olmuştur. Mesele İstanbul'a kadar yansımıştır. 5 Mart 1910'da İstanbul'daki Hahambaşılık, *“komisyonların Hıristiyanların ayin günü olan pazar günleri askere alma işleriyle meşgul olmadıklarından, cumartesi gününün komisyon üyelerine tatil edilmesini, Selanik Valiliğinin cumartesinin tatil edileceğini vaat ettiğini, fakat bu vaadi yerine getirmediğinden”* şikâyet etmiştir.²³⁸ Hükümet, Adliye ve Mezâhip Nezareti, komisyonların cuma günü dışında her gün çalışmakta olduğunu gerekçe göstererek cumartesi gününün tatil edilemeyeceğini bildirmiştir.²³⁹

Selanik Valiliği ve Belediyesi, diğer cemaatlere mensup olan vatandaşlarından ayrı tutmayarak şehirde bulunan fakir Musevi ailelere sosyal yardımlarda bulunmuştur. Önemli sosyal yardım kalemlerinden birisi, fakir olup ikiz çocukları bulunanlara valilik tarafından maaş bağlanmasıdır.²⁴⁰ Bir diğeri Selanik'te tedavi edilemeyen Musevi hastaların tedavi ve yol masraflarının Valilik tarafından üstlenilerek İstanbul'da tedavi ettirilmeleri olmuştur.²⁴¹

Selanik Musevi Cemaati ile Rumlar arasında tarihsel süreçte, önce şehrin ekonomisi üzerinde bir yarış ve çatışma ortaya çıkmıştır. İleriki yıllarda bu durum, milliyetçi Rumlar arasında “Helenizm” söylemi etrafında Musevilere karşı olan tarihsel hoşnutsuzluğu “Yahudi karşıtlığına” dönüştürmüştür. Bu nefret yüzyıllar boyu olduğu gibi II. Meşrutiyet Döneminde Musevilerin, Rumlar tarafından asılsız iddia ve iftiralarına dönüşmüştür. “Kan iftirası” bunun en güzel delili olmuştur. Rumlar, Musevilerin

²³⁷ BOA. DH. MKT. 2787/69-1, (24 Mart 1329/6 Nisan 1909).

²³⁸ BOA. DH. MUİ. 71/64-3, (17 Şubat 1325/2 Mart 1910).

²³⁹ BOA. DH. MUİ. 71/64-2, (29 Mart 1326/11 Nisan 1910).

²⁴⁰ 16 Eylül 1906'da Kaldırgöç Mahallesinde ikamet eden fakir Sabetay Malno'nun ikiz çocuklarına aylık 30 Kuruş maaş verilmesi Belediye Meclis İdaresi tarafından önerilmiş ve Vilayet Meclisi bunu uygun bulmuştur. BOA. DH. MKT 119/48. 16 Ekim 1907'de Rogoz Mahallesinde oturan Musevi milletinden Bore oğlu Şalom'un ikiz çocuklarına BOA. DH. MKT.1208/65-1 (3 Teşrinievvel 1323/16 Ekim 1907); aynı mahallede oturan Sonto Masorano'nun ikiz çocuklarına, BOA. DH. MKT.1250/88-1, (2 Nisan 1324/15 Nisan 1908); Çayır Mahallesinde oturan Saltıl Groto'nun ikiz çocukları için aylık ellişer Kuruş maaş bağlanmıştır. BOA. DH. MKT.1260/19-1, (8 Mayıs 1324/21 Mayıs 1908). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. İkinci Meşrutiyet döneminde bu yardımlar devam etmiştir. 14 Ekim 1908'de Çayır mahallesinde bulunan Avram Haim'e geçinemediği için maaş bağlanmıştır. BOA. DH. MKT.2638/79, (1 Teşrinievvel 1324/14 Ekim 1908).

²⁴¹ BOA. DH. İD. 55/17-2, (25 Kanunuevvel 1326/7 Ocak 1911). Osmanlı sınırları dışında ağır hasta olanların Selanik'e getirilmeleri konusunda Hükümet gerekli girişimlerde bulunmuştur. BOA. DH. İD. 55/48-2, (25 Şubat 1327/9 Mart 1912)

“Hamursuz bayramında”,²⁴² Hıristiyan çocuklarının kanlarıyla hamur yoğurdukları iddiasını (söylencesi) sık sık gazetelerinin sütunlarına taşımışlardır. Selanik valisinin 24 Mayıs 1909’da verdiği bilgiye göre, Selanik’te çıkan Alitya ve Faros gazetelerinde “Kan İftirası” adıyla bir roman basılmaya başlanmış ve romanda, güya Musevilerin Hamursuz bayramında²⁴³ Hıristiyan kanı kullandıkları iddia edilmiştir.²⁴⁴ Selanik Valisi Daniş Bey, bu yayınların, özellikle taşrada Rumları galeyana getirecek bir söylenti olduğunu hemen fark etmiş, gazete müdürlerini yanına çağırarak kendilerini uyarılmış ve romanın gazetelerde basımı durdurulmuştur.²⁴⁵

Selanik Rumları dışında Bulgarların da Musevileri sevdiği söylenemez. Örneğin 5 Nisan 1909’da Tophane Mahallesinde bulunan Gazoz Fabrikasında işçi olarak çalışan İştıpli Bulgar Hırsto, yanında getirdiği silahı çıkarıp, “bütün Musevileri katledeceğim” diyerek fabrika işçisinden Davi oğlu Aron’u sebepsiz yere başından vurmuştur.²⁴⁶

XX. yüzyıl başlarında Selanik Musevileri fikri zeminde üçe bölünmüşlerdi: “Alliance Birliği” yanlıları, “Siyonistler” ve “Sosyalistler”. Alliance Birliği, şehirdeki Musevilerin geleceğini, merkezi hükümete itaat etmeyi, her türlü hürriyetlerini korumak kaydıyla devletin asli unsuru ile bütünleşmeyi savunmuşlar ve eğitim aracılığıyla Musevilerin “hürriyet” bilincine ulaşmaları doğrultusunda çalışmışlardır. Siyonistler, kültürel birliği sağlayarak Selanik Musevilerini Siyonizm’in ilkeleri doğrultusunda

²⁴² BOA. BEO. 3565/267307-1, (30 Mayıs 1325/12 Haziran 1909).

²⁴³ Bayramın İbranicisi “Pesah”dır. Üzerinden geçmek, es geçmek, geçmek ve atlamak, acımak, merhamet etmek ve bağışlamak anlamlarına gelen Pesah, Yahudi kutsal metinlerinde Tanrı’nın İsrail oğullarının kurban kanını kapı sövelerine sürmelerini bir işaret kabul ederek onları ilk doğanlarının ölmesi musibetinden esirgemesine atfen kullanılır. Tevrat’taki göç anlatısına göre İsrail oğulları Mısırlıların baskı ve zulümleri altında köle olarak yaşamaktayken, Musa peygamber Firavun’dan onları serbest bırakmasını ister, ancak reddedilir. Bunun üzerine Tanrı Mısır’ın başına on bela musallat ederek İsrail oğullarını kölelikten kurtarma planını devreye sokar. Bu belaların sonuncusu behorların (annenin doğan ilk erkek çocuğu) Tanrı tarafından öldürülmesidir. Tanrı bu beladan kurtulma yolu olarak İsrail oğullarından birer kuzu kurbanı sunmalarını ve kanını kapı sövelerine sürerek bir işaret bırakmalarını ister. Bu şekilde Tanrı, “Bulduğunuz evlerin üzerindeki kan sizin için belirti olacak. Kanı görünce üzerinizden geçeceğim.” sözünün gereğince Mısır’ın bütün insanların ve hayvanlarının ilk doğanlarını öldürürken, İsrail oğullarına zarar vermez. Gelişen olaylar üzerine Firavun İsrail oğullarını serbest bırakırken, aceleleri nedeniyle halk mayası katılmamış hamuru yanlarına alır ve yolculukları esnasında bu hamuru tüketir. Yahudilikte bayram olarak kutlanmaya başlandığında Pesah’ın özünü bir kuzunun veya oğlağın boğazlanması, kanının kapı üstlerine sürülmesi ve etinin yenilmesi oluşturmuştur. Şevket Özcan, “Yahudilikte Pesah (Fısıh) Bayramı: Ritüeller ve Semboller Bağlamında Fenomenolojik Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 11, sayı 61, 2018, s. 1207.

²⁴⁴ DH. MKT. 2843/89, (11 Mayıs 1325/24 Mayıs 1909). Bu iddia “Odiyavlos en Turkiya” adlı 1880’lerde Rumca basılan ve yasaklanan bir kitaptan kaynağını almaktadır. Kitaba göre; güya vaktiyle Sultanlardan biri Danyel adında bir papazı yanına alarak sinagogların birinde hapsedilmiş, dili kesilmiş ve kanını almak için iksirli bir fiçi içine konulmuş bir Hıristiyan çocuğuna rastlamışlar. O sırada sinagogda bulunan Hahambaşı gelenleri tanımamış, çocuğun salınması için kendisine 10 milyon frank teklif edilmişse de Hahambaşı çocuğu bırakmamış, bunun üzerine idam edilmiş. DH. MKT. 2843/89-3, (12 Mayıs 1325/25 Mayıs 1909).

²⁴⁵ BOA. BEO. 3565/267307-2, (8 Mayıs 1325/21 Mayıs 1909).

²⁴⁶ BOA. TFR. I. SL. 206/20577-1, (23 Mart 1325/5 Nisan 1909).

hareket etmeye yönlendirmek istemişler, Sosyalistler ise hem Alliance'ın hem de Siyonistlerin düşüncelerini yok saymamakla birlikte işçi sınıfına mensup Museviler üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak genel olarak Selanik Musevileri uyruğu oldukları Osmanlı Devleti'nin genel politikaları konusunda tarafsız kalmışlardır. Tartışmalı Makedonya toprakları üzerindeki ulusal düşmanlıklarla ilgili konularda Balkan savaşlarına kadar bu tarafsızlıklarını sürdürmeleri buna delildir.²⁴⁷1912 yılına, kadar Museviler arasında mevcut fikir ayrılıkları Cemiyetler etrafında şekillenmiştir.

1.2.2.2. l'Alliance İsrailite et Universelle'e Bağlı Cemiyet, Dernek ve Kulüpler

II. Meşrutiyet döneminde şehirde faaliyet gösteren en önemli ve etkin Musevi örgütleri "AİU"nun şehirdeki uzantıları olmuştur. AİU, 1860 yılı mayıs ayında, Avrupa'da ve Dünyanın diğer bölgelerinde ezilmekte olan "Yahudi" cemaatlerinin/halklarının haklarını korumak, onların sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan gelişmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur. 30 Ekim 1909'da Selanik'te bir konferans veren Dr. Leon Modiano'ya göre "İsrail ve Birlik" kelimelerinin isim olarak seçilmesi tesadüf değildir. Bu iki kelime Cemaat/Cemiyet'ten uzaklaşma, kaçıştır. İsraili olan her şeyi sıkı ve homojen bir grupta, eylemleri sınırların ötesine taşıyacak bir varlıkta birleştirmek demektir. Birliğin kurulmasını Modyano şöyle anlatmaktadır:²⁴⁸

"1858'de Fransa'da Mortara adında Yahudi bir çocuk kaçırılır ve vaftiz edilir. Çocuğun ailesine geri verilmesi için gösterilen çabalar boşa gider. Bu olay Avrupa'da özgürlüğü savunan her insanı üzdüğü gibi, olayı duyan bütün Yahudileri derinden sarsmıştır. Paris'te yaşayan altı genç İsraili, her biri kendi hesabına yaşayan, neredeyse izole ve dağılmış halde bulunan ve diğer Yahudilerle hiçbir bağı olmayan grupların baskıya mahkûm edildiğini ve böylece haklarını savunmak ve korumak için daha yakın bir bağı kurulması gerektiğine inanmışlardır. Bunlar dindaşlarının davasını ellerine almaya karar vermişler ve Alliance Birliği'ni kurmuşlardır."

AİU kuruluşundan sonra çift yönlü bir hedefe yönelmiştir. Bir yandan dünyanın çeşitli coğrafyasında bulunan Yahudileri eğitmek, diğer yandan böylece Yahudi dayanışmasını ortaya çıkarmaktır. AİU bu amaçla Selanik'te bulunan Musevilerle de temasa geçmiş, çeşitli okulların kurulmasını sağlamıştır. Bu okullardan mezun olanlar

²⁴⁷ Basil C. Gounaris, Selanik, *Review (Bernard Braudel Center)*, Cilt XVI, Sayı: 4, 1993, s. 514.

²⁴⁸ Leon Modyano, "Le Judaisme et l'Alliance İsrailite", (Conference), Salonique Novembre 1909, s 7. <https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

AİU'nun şehirdeki uzantısını oluşturacak cemiyet ve dernekler kurmuşlardır. Selanik'te adı geçen birliğe bağlı olarak "Aliance Okulu" Müdürü Jodeph Matalon'un önderliğinde yedi eski mezun tarafından 1897'de "Association des Anciens Élèves de l'Alliance Israélite Universelle (AAE)" Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin 1905-1906 yıllığında onursal Başkan Narcisso Leven'dir. Yürütme komitesinde Jacob Modiano, Carles Allatini, M. Joseph Misrahi ve Jacob gibi önemli Musevi iş adamları vardı. Üye sayısı 1906'da 180'e ulaşan Cemiyet,²⁴⁹ Meşrutiyet dönemi boyunca üye sayısını yeterince arttıramamıştır. 1911 yılı başlarında yapılan genel kurulunda, Selanik'te 8.000'e yakın Musevinin AİU'in faaliyetlerinden faydalanırken üye sayısının çok az olduğundan yakınmalar olmuştur. Bu nedenle cemiyet, 1911 yılı başından itibaren yeni üye kazanma çabasını arttıracığını ilan etmiştir.²⁵⁰

Cemiyet, şehirde bulunan Musevileri birleştirerek onları eğitim kurumlarını desteklemeye yönlendirmeyi amaçlamıştır. 1905-1906 yıllık raporuna baktığımızda eğitime verilen önem açıkça görülmektedir. Raporun ilk sayfalarında Cemiyetin sekreteri M. Salomon de Botton, bir yıllık süre zarfında kütüphaneye 1.500 kuruşluk dergi alındığını, Annette Allatini'nin ve Madam Ed. Abravanel'in kendi kitap koleksiyonlarını bağışladığını yazmıştır.²⁵¹

Cemiyet Alliance'ın Selanik'teki komitesi olmuştur. Eğitim başta olmak üzere cemaat kurumlarına ilişkin en son karar alma merci olmamakla birlikte AİU ve Ruhani Cemaat lideriyle ortak hareket etmiştir. Nitekim AİU, her zaman cemiyete maddi destek sağlamıştır. Kasım 1906'da cemiyet, AİU Başkanı M. Benedict'ten mali destek istemiş, AİU bu isteği geri çevirmeyerek cemiyete on yıl ödemeli 15.000 frank borç vermiştir.²⁵²

Cemiyet üyeleri 1910 yılı başlarına kadar her ay on kuruş katkı payı ödemek zorunda iken 1911 yılı başlarında yapılan genel kurulda katkı payı iki kuruş artışla aylık

²⁴⁹ Cemiyetin önemli üyeleri arasında Nehama Mallah, Alfred Misrachi, Joseph Nisrachi, Levy Modiano, Emanuel Salem, Nico Saltiel gibi önemli isimler vardı. *Association des Ancients Eleves, Aliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 10 Salonique 1906, s 5.

<https://www.bibliotheque-numerique->

[iu.org/viewer/17539/?offset=1#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=](https://www.bibliotheque-numerique-)

²⁵⁰ *Association des Ancients Eleves, Aliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 14 Salonique 1910, s 18.

<https://www.bibliotheque-numerique->

[aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=](https://www.bibliotheque-numerique-)

²⁵¹ Cemiyetin önemli üyeleri arasında Nehama Mallah, Alfred Misrachi, Joseph Nisrachi, Levy Modiano, Emanuel Salem, Nico Saltiel gibi önemli isimler vardı. *Association des Ancients Eleves, Aliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 10 Salonique 1906, s 5.

<https://www.bibliotheque-numerique->

[iu.org/viewer/17539/?offset=1#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=](https://www.bibliotheque-numerique-)

²⁵²

on iki kuruşa çıkarılmıştır. Bunun dışında cemiyet üyeleri arzuları doğrultusunda gerektiğinde yüklü miktarlarda bağışta bulunmuşlardır.²⁵³

Cemiyet her yıl konferanslar toplamıştır. 1906 yılında toplanan, Cemiyet başkanı, Fransız Konsolosu ile Maarif Müdürü Abdullah Bey'in de katıldığı konferanslarda konuşmacılar, Türk Edebiyatı'nın güzellikleri, ormancılık, çağdaş Fransız tiyatrosu, mistisizm konularında bilgiler vermişlerdir. Fransız Mission Laique Okulu Müdürü Mösyö Khun, Mösyö Nehama ve Mühendis Saqui konuşmacılar arasındadır. Bu isimler, edebiyat, gezegenler ve yıldızlar ve fiziğin yasaları hakkında konferanslar vermişlerdir.²⁵⁴ Meşrutiyet'in ilanından sonra konferanslar sıklaşmış, konular zenginleşmiştir. 1908 yılı sonları ile 1909 yılı başlarında Asher Salem, Kanun-u Esasi'nin eksik yönlerine ilişkin konuşurken Rıza Tevfik, Meşruti sistemin karşılaştığı zorluklar ve milliyetler meselesi hakkında bir konferans vermiştir. Bunun dışında cemiyet bünyesinde kurslar da açılmıştır. Joseph Nehama haftada üç gün Türkiye Tarihi dersi anlatmış, Asır gazetesi Müdürü Adil Bey, Asher Mallah ve Moise Cohen'in katılımında panel düzenlenmiştir.²⁵⁵ 1910 yılı içerisinde Cemiyet çok çeşitli ve ilginç konuları içeren 56 konferans toplanmasını sağlamıştır. Konferansta konuşanlar arasında Alliance okulları hocaları yanında Mason locaları mensupları, Fransız, Alman okul öğretmenleri ile Selanik Maarif Müfettişi Kazım Nami Bey, Dr. Rıza Tevfik Bey gibi Müslüman entelektüeller de vardır.²⁵⁶

Cemiyet, Vardar ve Kalamarya'da bulunan kız ve erkek okullar için bağışlar toplamış, Türkçenin iyi öğrenilmesi için öğrencileri teşvik etmek amacıyla bu konuda

²⁵³ *Association des Ancients Eleves, Aliance İsrailite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 14 Salonique 1910, s 11.*

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁵⁴ *Association des Ancients Eleves, Aliance İsrailite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 10 Salonique 1906, s 5-12.*

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17539/?offset=1#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁵⁵ *Association des Ancients Eleves, Aliance İsrailite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 12, Salonique 1908, s 30.*

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=#page=29&viewer=picture&o=search&n=0&q=Commis>

²⁵⁶ Kazım Nami Bey, Namık Kemal'in yaşamı, eserleri ve Osmanlı reformları hakkında, Dr. Rıza Tevfik Bey Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın dünü, bugünü ve geleceği hakkında konuşmuşlardır. Mason Locası sekreteri Dr. Forel ekonomik ve sosyal açıdan alkolizmi değerlendirmiş, Fransız İdadisi Almanca hocası Mösyö Kohn Alman dedebiyatının temel özelliklerini anlatmıştır. *Association des Ancients Eleves, Aliance İsrailite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 14 Salonique 1910, s 11.*

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

başarılı öğrencilere ödüller vermiştir.²⁵⁷ Cemiyet, 1906 yılında Rusya'nın Odessa bölgesinde acınası halde bulunan Yahudiler için yardım kampanyası düzenlemiş, 100'e yakın üyeden 1.000 frank toplamayı başarmıştır.²⁵⁸

Cemiyetin diğer bir sosyal etkinliği eğlence amaçlı büyük geziler düzenlemesidir. 1910 yılı içerisinde Adil Bey ve Rıfat Paşa'ya ait olan Tekeli (Tekyeli) Çiftliği'ne, kadın erkek 250 kişilik bir grup ile gezi düzenlemiştir. Tren vagonlarıyla çiftliğe gelen grup çiftliğin geniş parkında Cemiyetin düzenlediği ziyafet eşliğinde akşama kadar eğlenmişlerdir.²⁵⁹

Buna karşılık sportif faaliyetler açısından yeterli ölçüde varlık gösterememiştir. Ancak Cemiyetin spor komitesi 1910 yılı içerisinde Hortacı'ya kır yürüyüşü düzenlemiş, spor hocası Sbriziolo'nun yönetiminde İsveç jimnastiği ve eskrim kursu açılmıştır.²⁶⁰ Bando takımı 1910 yılında birçok hizmette bulunabilecek derecede gelişmiştir. Takım, hayır kurumları ile kütüphane için düzenlenen organizasyonlarda, Başhaham Nohoum için verilen ziyafette, birliğin kuruluşunun 50. yıldönümü ziyafetinde, Sosyalist Federasyon'un bayramında (İşçi Bayramında), sahile gelen yabancı filoların karşılanmasında kullanılmıştır.²⁶¹

Cemiyet, şehirde bulunan Musevilerin bütün dertleriyle ilgilenmeyi kendisine görev addetmiştir. Hatta işçi bulma kurumu gibi davranarak başvuran yüzlerce Musevi gence işverenle bağlantı kurmak suretiyle olanakları sağlamıştır. Hatta 1910 tarihindeki

²⁵⁷ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 10 Salonique 1906, s 5-12.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17539/?offset=1#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁵⁸ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 10, Salonique 1906, s 14.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17539/?offset=1#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁵⁹ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 14 Salonique 1910, s 27.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁶⁰ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 14 Salonique 1910, s 20.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁶¹ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 14 Salonique 1910, s 22.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

genel kurulda bu konuda çalışma yapmak üzere bir komite oluşturulmasının düşünüldüğü ifade edilmiştir.²⁶²

AAE, mali açıdan yıldan yıla güçlenmiştir. 1906 yılı raporunda mali tabloyu aktaran Muhasebeci M. Moise Abravanel, 1897’de cemiyet kurulduğunda 120 frank gelirinin olduğunu, 10 yıl içerisinde toplam gelirin 4.500 franka ulaştığını belirtmiştir. Raporda, 10 yıl içerisinde 350 frank harcanarak dergi koleksiyonlarının ve kitapların bulunduğu geniş bir kütüphane kurulduğu, 600 franka müzik aletleri alınarak bir bando takımı oluşturulduğu, mekteplere 600 frank bağış yapıldığı yazılmaktadır. Yıllık giderlerin büyük kısmını ise Cemiyet binasına, hizmetlilere ve tahsildarlara yapılan ödemeler oluşturmuştur.²⁶³ Kütüphane cemiyet üyelerinin kitap bağışları ile zenginleşmiştir. Basılı kitaplar yanında günlük, haftalık, üç haftalık ve aylık yayınlar kütüphane raflarında yerini almıştır. Nitekim 19 Ocak 1911 tarihli genel kurulda Cemiyet Sekreteri David S. Abravanel, zengin kitaplığı ve ferah okuma salonu ile Cemiyet kütüphanesinin şehrin en iyisi olmasıyla övünmektedir.²⁶⁴

16 Ocak 1909’da Cemiyet başkanlığını Joseph D. Nehama sürdürürken kendisine daha önce olmayan iki müdür yardımcısı tahsis edilmiştir. Bununla birlikte cemiyet Jacob Modyano gibi şehrin önde gelen tüccarlarını bünyesine katmakla kalmamış, şehirdeki yabancılardan ve çevre vilayet ve kazalardan üyeler kabul etmiştir.²⁶⁵ Öte yandan Genel Kurul açılış konuşmasından anlaşıldığına göre, Dr. Rıza Tevfik Bey onursal üye olarak cemiyete katılmıştır. Nitekim Modyano yaptığı konuşmada “*Dr. Rıza Tevfik'in aramıza katılması işlerimize büyük bir ışık tutuyor. Bu seçkin adam, nasıl güzel bir hatip olunacağını bilen bir düşünür, tüm güzel vatansever davaların ateşli bir savunucusu. Onu*

²⁶² *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 14 Salonique 1910, s 23.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁶³ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 10, Salonique Salonique 1906, s 14. 17-20.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17539/?offset=1#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁶⁴ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 14 Salonique 1910, s 10.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²⁶⁵ İskenderiye, Kahire, Edirne, İstanbul Manastır, İzmir, Üsküp vilayetleri ile New-York, Marsilya, Paris ve Milan’dan katılımlar olmuştur. *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 12, Salonique 1908, s 56.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=22#page=8&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

üyelerimiz arasında saymaktan mutluluk duyuyoruz”, derken tutanağın sonunda verilen listede isminin bulunmaması ilginçtir. Zira Cemiyete üye listesinin tamamı Musevi’dir.²⁶⁶

Cemiyetin İttihat ve Terakki’ye bakışının ve ilişkilerinin başlangıçta oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır. Modyano yaptığı bir konuşmada II. Abdülhamid rejimini eleştirirken “*Yiğit ve şanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin aydın yurtseverliği sayesinde, ülkemizde meydana gelen muhteşem barışçıl dönüşümle her şey yeniden başlıyor, bu hareket derneğimize yeni bir ışıltı kattı*” ifadelerini kullanmıştır.²⁶⁷ Zaten Selanik’te faaliyet gösteren Musevi dernekleri, Genç Türk hareketinin gelişmesinde önemli bir rol oynadığı çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Modyano’nun konuşması Meşrutiyetin ilanından sonra da Musevilerin İTC’yi koşulsuz desteklediğinin bir göstergesidir.

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kurulan Musevi cemiyetleri de İttihat ve Terakki’ye gerçekleştirmeyi hedeflediği Osmanlı birliğinin sağlanması konusunda destek vermiştir. Örneğin Eylül 1908 tarihinde Selanik Başhahamının Rumeli Müfettişliğine yazdığı bir yazıdan anlaşıldığına göre, Museviler Jozef Nar Efendi’nin başkanlığında eşraftan oluşan bir grup, “*Tamim-i Lisan-ı Osmani Selanik Musevi Cemiyeti’ni (Osmanlı Lisanını Yayma Musevi Cemiyeti)*” kurmuşlardır. Cemiyetin amacı, “*Osmanlı milletinin ilerlemesi ve vatanın diğer sorunlarının çözümü için bütün kuvvet ve hüviyetleriyle çalışmak, Osmanlı milletinin amaçlarına eksiksiz ulaşabilmesi için iktisadi işler yanında memleketin idari hayatı ve siyasetine dâhil olabilmektir. Bunun için gerekli mesaiyi sırtlamak ve ilk olarak vatanın ve milletin resmi dili olan Osmanlı lisanının öğretilmesi zorunlu olduğundan bu konuda gerekli çalışmaları yürütmek*” şeklinde açıklanmıştır.²⁶⁸

Meşrutiyet döneminde kurulan diğer bir Musevi cemiyeti Jacob Kazes başkanlığında kurulan ve 12 üyeli bir komite tarafından yönetilen “*Grande Cercle Israélite (İsraillilerin büyük Derneği)*” olmuştur. Sınıfsal olarak homojen bir yapıya sahip olan cemiyet, zengin Musevileri bir araya getirmeyi amaçlamıştır.²⁶⁹

²⁶⁶ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 12, Saloniqne 1908, s 7.*

[https://www.bibliotheque-numerique-](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=22#page=8&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

[aiu.org/viewer/17538/?offset=22#page=8&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=22#page=8&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

²⁶⁷ *Association des Ancients Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 12, Saloniqne 1908, s 8.*

[https://www.bibliotheque-numerique-](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=22#page=8&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

[aiu.org/viewer/17538/?offset=22#page=8&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=22#page=8&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

²⁶⁸ BOA. TFR. I. KNS. 10/930-1, (30 Eylül 1324/13 Ekim 1908).

²⁶⁹ Hronakis, *a.g.t.*, s, 87.

1.2.2.3 Selanik Musevileri ve Siyonist Hareket

Siyonizm, Avrupa’da XVIII. yüzyılda geniş çevrelerde yayılan milliyetçiliğe bir tepki olarak doğmuş ve Fransız İhtilali’nden sonra başlayan özgürlükçü akım bu hareketi güçlendirmiştir. Molho, Siyonizm’in ortaya çıkmasında; Avrupa’daki ulus devletlerin, sınırları içerisinde yaşayan Yahudileri devletle bütünleştirme çabaları sırasında, zaman zaman ortaya koydukları sert uygulamaların ve hem Avrupa’da hem de Doğu’da başlayan antisemitizmin etkili olduğunu düşünmektedir. Ortaya çıktıktan sonra Siyonizm iki aşamada şekillenmiştir: Bunlardan ilki geleneksel Yahudi değerlerine geri dönerek ulusal uyumu yeniden sağlamaya yönelik kültürel aşama; ikincisi Filistin’de ulusal bir vatan kurulmadıkça ulusal kimliğin güvence altına alınamayacağını iddia eden siyasi aşamadır.²⁷⁰ Doğal olarak her iki aşama da kendi ulus devleti olmayan ve dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşayan Yahudileri, doğrudan etkisi altına almıştır. Bu açıdan hareketin Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Musevileri etkilememesi mümkün değildi.

Siyonizm’in Osmanlı topraklarında yayılması, imparatorluğun XIX. yüzyıl ortalarında azınlıkların ulusal bağımsızlık ve çoğunlukla ulusal-dini hareketler aracılığıyla kabul ettiği Batı müdahalelerinin ve bilinçli olarak Avrupalı Siyonist liderlerin Musevileri yaşadığı Osmanlı kentlerinde faaliyet göstermelerinin bir sonucu olmuştur.²⁷¹ Bu faaliyet kendisini II. Abdülhamid Döneminde Siyonist cemiyet/dernek/kulüp olarak göstermiştir. Musevilerin yoğun olarak yaşadığı Selanik’te Siyonist hareket, kurumsal olarak “El Avenir” gazetesi başyazarı David Florentin, Abraham Gattegno ve Beniko Ben-Yakov ile Talmud Tora mezunu 20 genç tarafından kurulan “Kadima (Doğuya Doğru)” Cemiyeti ile başlamıştır. Cemiyetin kuruluş amacı, “...cahil Musevi halkını eğitmek üzere çağdaş İbranicenin geliştirilmesi ve buna uygun olarak Yahudi uygarlığı ve bilimi üzerine dinsel inancın güçlendirilmesi,”; yani Selanik Musevileri arasında, ulus olabilmenin şartı olan Yahudi kültür bütünlüğünü sağlamaktır.²⁷² “Kadima” kurulduktan kısa bir süre sonra 1897’de kurulan “Association des Anciens Élèves de l’Alliance Israélite Universelle” Cemiyeti’nin üye sayısına ulaşarak Hahamhanenin de dikkatini çekmiş ve Hahamhane binasında bir oda Kadima’ya tahsis edilmiş, üyeleri, Hahamhanede bir kütüphane kurmuşlardır. 1903 yılında Hahamhanedeki kütüphaneleriyle kendi kütüphanelerini birleştirerek 7.000-8.000

²⁷⁰ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, s 165.

²⁷¹ Molho, *Selanik Yahudileri...* s 219.

²⁷² Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, s 166.

kitaplık kütüphane faaliyete geçirmişlerdir.²⁷³ Selanik'teki Kadima hareketi, Doğu Avrupa'daki durumun aksine, nüfusun çoğunluğunun uğradığı şiddetli antisemitist zulmüne bir tepki olarak doğmamıştır.²⁷⁴ Her ne kadar şehirdeki Müslümanlar ve Bulgarların Musevilerle alıp-veremedikleri yok ise de siyasi bakımdan kendilerine Müslümanları rakip gören Rumlar, ekonomik olarak hedef tahtalarına Musevileri oturtmuşlar, buna bağlı olarak Rum cemaati arasında Yahudi karşıtlığı filizlenmişti.²⁷⁵ İşte Siyonizm'in şehirdeki gençler arasında revaç bulmasında, Rum cemaatinin Yahudilere karşı takındığı tutumun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Buna karşılık Kadima üyesi Siyonistler, Selanik'teki Musevilere İbranice ile, yeni laik bir eğitim yöntemini tanıtarak ve Alliance'a bağlı "bütünleşmeci cemiyetlere" karşı mücadele ederek ister istemez toplum içi bir ayrışmanın parçası olmuşlardır. Nitekim 1904'te Osmanlı yönetimi tüm milliyetçi örgütler yasaklandığında, Kadima da faaliyetlerine son vermiştir. Siyonizm'in yurtsever olmayan bir siyasi fikir olarak algılanacağını bilen Musevi Cemaat Meclisi de kurulduktan sonra Karima'ya kapılarını açmalarına rağmen, Siyonist hareketi desteklemediğini ve Siyanizm'e katılmadığını açıklamak zorunda kalmıştır.²⁷⁶

II. Meşrutiyet Dönemi'nin getirdiği "hürriyet" ortamında Selanik'te Siyonist örgütler yeniden kurulmaya başlanmıştır. Selanik Hahambaşılığı görevine atanan Yako Mayer Efendi'nin 1908'de şehre gelmesi ile şehirde Siyonist hareketin belirgin hale gelmesinin bağlantısı vardır. Mayer Efendi ve Siyonizm'e gönül veren Talmud Tora Müdürü İshak Epstein, birlikte şehirde Siyonizm propagandası yapmışlardır. Epstein şehirde bulunan Musevi cemiyetleri bünyesinde organize edilen konferanslarda Siyonizm'i işlemiştir. Hahambaşı Mayer Efendi, Meşrutiyetin ilanından hemen sonra, Alliance Birliği'nin karşı çıkmasına rağmen, şehirde bulunan az sayıda Siyonist'le birlikte, Almanya'da faaliyet gösteren "Hilfsverein der Deutchen Juden" Cemiyeti'nin

²⁷³ Molho, *Selanik Yahudileri...* s 222.

²⁷⁴ Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...* s 80.

²⁷⁵ 1888'de Benrubi'ye yöneltilen "kan iftirası" suçlaması, 1889 ve 1891 zulmünden sonra sığınma arayan Rus ve Korfu Yahudilerinin şehre gelmesi, Fransa'da ortaya çıkan Dreyfus olayının Yahudi karşıtı bir söylemle Akropolis gazetesinin sütunlarına taşınması, 1897 Türk-Yunan savaşı sırasında bazı Musevilerin Türk yanlısı duruşuna Rumların karşı çıkması gibi olaylar Siyonizm'in Selanik'teki Musevi gençler arasında yer bulmaya başlamasını etkilemiştir. Öte yandan bazı Musevi gençlerin 1898'de siyasi Siyonizmin kurucusunun hareketine diğer önde gelen isimleriyle birlikte Atina'yı ziyaret ettiği sırada Theodor Herzl ile tanışması da tesadüf olmamıştır. Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, s 168.

²⁷⁶ Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 80.

desteğini alarak bir Alman-Musevi okulu kurmuştur.²⁷⁷ Diyebiliriz ki Selanik'te II. Meşrutiyet döneminde faaliyete geçen ilk Siyonist yapı Hahambaşının desteği ile Alman Hisverein Cemiyeti olmuştur.

1908'de Rus Siyonist lider Vladimir Jabotinsky'nin Selanik'i ziyaret sırasında, Dr Epstein'in teşvikiyle Bnei Zion (Zion'un Oğulları) Cemiyeti kurulmuştur. Kurucuları arasında Selanik'in önde gelen Musevilerinden Aser Mallah, David Florentin, Joseph Uziel ve Jozef Hassid gibi kişiler vardır ve asıl amacını gizlemek için kuruluş gerekçesini; “dünyanın her yerindeki çok sayıda Yahudi kardeşimizin içler acısı durumuna kayıtsız kalmamak” olarak açıklamışlardır.²⁷⁸ Bnei Zion'un yayın organı da Kadima'nın propaganda aracı olan “El Avenir” gazetesi olmuştur. Sayıları yüzden fazla olmasa da Bnei Zion üyeleri, çok sayıda Musevinin zaman zaman toplandığı sinagoglar, kulüpler ve bazı toplantılarda insanları etkilemek ve yeni üyeler toplamak için tartışmalara katılmışlardır. Bnei Zion'un kurulmasından kısa bir süre sonra, 60 üyeli “Bnot Zion” (Zionun Kızları) adlı bir kadın kolu faaliyete geçmiştir. 1908'in sonlarında spor kulübü hüviyetinde ortaya çıkan bir başka Siyonist örgüt “Maccabi” olmuştur. 250-400 üyeli Kulübün bünyesinde, 1912'ye kadar atletizm ve izci bölümleriyle, İbranice şarkılar seslendiren başarılı bir orkestra oluşturulmuştur.²⁷⁹

1911 yılı Cemaat Meclisi seçimleri, Selanik'teki Musevileri ikiye bölmüştür. Seçimler sırasında Allinace mensupları arasında yer alan bazı Siyonist üyeler, oy hakkının bütün sosyal sınıflara yayılmasını savunmuşlar, Sosyalistler bu görüşü desteklemiş, iki grup arasında sokak çatışmaları yaşanmıştır. Olaylar üzerine Alliance içinde bulunan Siyonistler, birlikten ayrılarak “Yeni Kulüp”ü (Nouveau Club) kurmuşlardır. Her ne kadar Alliance, Siyonizm'in baş destekçisi olan Hahambaşı Mayer Efendi'yi hükümete şikâyet ederek istifaya zorlamışsa da Yeni Kulüp hızla güç kazanmıştır.²⁸⁰

1.2.3. Rumlar

“Rum”, “Grek” ve “Yunan” sözcükleri eski Helen soyundan geldiklerini iddia edenlere verilen çeşitli adlardır. Rum sözcüğü, “Romeos” veya “Romyos” sözcüğünden gelmektedir. Bu ad Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşayan Greklere

²⁷⁷ 25 Mayıs 1901 tarihinde kurulan Cemiyetin amacı, Balkanlarda ve Osmanlı topraklarında yaşayan Musevilerin toplumsal koşullarını iyileştirmektir. Molho, *Selanik Yahudileri...* s 188.

²⁷⁸ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, s 170.

²⁷⁹ Molho, *Selanik Yahudileri...* s 229.

²⁸⁰ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, s 173.

verilen addır. Ancak Grekler bu adı günümüzde hiç kullanmamaktadırlar. “Grek”, “Grekos” sözcükleri, Avrupalıların onlara vermiş oldukları adlardır ve “Greek” sözcüğünden gelmektedir. Avrupalılar bu insanların ana yurduna “Greece” (Greky) adını vermişlerdir. “Ellinas” sözcüğünün kökeni “Helen” sözcüğüne dayanır ve eski Yunanlılara (Helenlere) verilen addır. Günümüzdeki Yunanlılar, Rum, Grek, Yunan adları yerine, Ellinas sözcüğünü tarihi perspektif içinde yeğ tutarak kendilerine Ellines (Helenler) adını kullanmaktadırlar.²⁸¹

1.2.3.1. Rumlar’ın Yaşamındaki Yerleri

1882 yılında Selanik Sancağında nüfus itibariyle 34.985 kişi ile Rum Ortodoks nüfus ilk sırada gelmekteydi.²⁸² Bu nüfusa, Selanik’e bağlı köy ve çiftliklerde yaşayan Rumlar ile şehirde yaşayan ve Patrikhane’ye bağlı olmaları nedeniyle Rum oldukları beyan edilen Ortodoks Ulahlar dâhildi. Mazower’ın aktardığına göre, Selanik Sancağına o kadar çok Ulah yerleşmişti ki bir Romen gazetesi 1880’lerde Selanik’te hiç gerçek Rum bulunmadığını ileri sürmüştü.²⁸³ Selanik valisinin verdiği bilgiye göre, 1906 yılı nüfus sayımında vilayeti oluşturan kazalardan 298.397 nüfus Patrikhane’ye kaydedilmişti.²⁸⁴ Patrikhane’ye mensup bu nüfusun 43.735’i Selanik kazasına aitti.²⁸⁵ 1907 yılı Vilayet Salnamesine göre Rumların çoğu 15 mahallede yaşamaktaydı.²⁸⁶

Selanik’teki Rum Metropolitliği Rumların yaşamında önemli bir yere sahipti. Şehirde bulunan Ortodoks Hristiyanların, Metropolit başkanlığında 12 kişiden oluşan “İhtiyarlar Meclisi” (Dimogerontias-Δημογεροντίας) adıyla bir Ruhani meclisleri vardı.²⁸⁷ Üyeleri bir yıllığına seçilen meclisin görevi, cemaatin devlete vermesi gereken vergiyi toplamak, Rumların askerlik yükümlülükleri ile ilgili işlemlerini yürütmek yanı sıra cemaat okul ve hastanelerini yönetmektir.²⁸⁸ Ruhani Meclis’te işletme sahibi Rumlar ile bankaların yöneticileri, sekreterleri ve ticari mağazaların yöneticileri gibi burjuva sınıfının temsilcileri en etkili gruptu. 1878’den 1910 yılına kadar İhtiyarlar Meclisi’ne seçilen 184 kişinin çoğunluğu iş adamıydı. Bunların arasında tüccarlar, bankacılar, sigortacılar, büyük toprak sahibi, sanayiciler ön plandaydı. Hatta İhtiyarlar Meclisi’ndeki

²⁸¹ Sonyel, R. Selahi, *Türk Yunan İlişkileri 1821-1923*, (2011), Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 9.

²⁸² Karpat, *a.g.e.*, s. 174.

²⁸³ Mazower, *a.g.e.*, s. 265.

²⁸⁴ BOA. DH. MUİ. 90/48-5, (18 Mayıs 1326/31 Mayıs 1910).

²⁸⁵ BOA. DH. MUİ. 90/48-8, (18 Mayıs 1326/31 Mayıs 1910).

²⁸⁶ SVS, 1325/1907, s. 533.

²⁸⁷ İoannu A. Tagaraki, *To Filantropiko Ergo Stin Elliniki Orfoloksi Kinotina Tessaloniki (1840-1928)*, (SelanikYunan Ortodoks TOpolumunda Yardım Çalışmaları 1840-1928), s. 9.

²⁸⁸ Özdemir, *a.g.e.*, s. 79.

bazı isimler, aynı zamanda Selanik Belediye Meclisi üyesiydiler.²⁸⁹ İkinci sırada olarak küçük ticari işletme sahipleri gelmekteydi. Bunların dışında kalan Rum halkının Cemaat Ruhani Meclisi'nde söz hakkı yoktu. Ruhani Meclis, önceleri yılda iki kez toplanırken XX. yüzyıl başından itibaren iki ayda bir toplantı yapmaya başlamıştır.²⁹⁰

Metropolithane Kâtibi, Metropolit şehirde bulunmadığı zamanlarda onun vekili olarak görevi yürütmüştür.²⁹¹ Arşiv belgelerine baktığımızda, Selanik Metropolitinin seçimine Osmanlı Hükümetinin önem verdiğini görmekteyiz. II. Meşrutiyet döneminde şehirde Rum Metropolitliği görevinde Aleksandros Efendi bulunmaktaydı. Metropolitlerin halk üzerindeki etkisini 1909 yılı Eylül başlarında Aleksandros Efendi'nin doğum gününün Aya-Tanaş kilisesinde, kendisinin yönettiği üç saatlik ayinle kutlanmıştır.²⁹²

Vilayet ve Belediye Meclisinde Rum üyeler bulunmaktaydı. Rumlar yaşadıkları mahallelerde muhtarlarını kendileri seçmekteydiler. Arşiv belgelerinden Rumların muhtarlık seçimlerine önem verdikleri anlaşılmaktadır. Haziran 1906'da Aya Konstantin Mahallesi muhtarlığına mahallede ikamet etmeyen Rum ileri gelenlerinden Yorgi Torbalı seçilmiş, Torbalı muhtarlığı ücretsiz yapacağını beyan etmiştir.²⁹³ Ancak diğer cemaatlere mensup mahalle halkı, mahallede yaşamayan birinin muhtar seçilmesine karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Valilik konuyu araştırmış, fakir Rumların desteğiyle Rumların mahalle idaresini ele geçirip istedikleri kimselere istedikleri gibi ilmühaberler (resmî belge) düzenleyebilmek propagandası ile seçildiği anlaşılmıştır.²⁹⁴

Şehirde Rumlar her türlü memuriyete girmişlerdir. Polis-jandarma alaylarında her sınıftan Rum komiser ve subaylar bulunmaktaydı. Hükümet vilayetlerde cemaatler ekseninde ihtiyaç duyduğu oranda memur tayin etmeye gayret göstermiştir.²⁹⁵ Rumların memuriyetlere alınması konusunda herhangi bir ayrıcalık yapılmazken Rum memurlar zaman zaman haklarının gasp edildiğinden şikâyet etmişlerdir. Fakat bu hükümetin Rum memurlara yönelik politikası değildir. Örneğin Selanik Baytar müfettişliğinde görevli

²⁸⁹ 1910'dan önce sigortacı George Karvounidis, 1912'de K. Melfos ve yine 1912'te George Tourpalis, ayrıca Belediye Meclis üyeliği yapmışlardır. Evfrosini Roupa-Evangelos Hekimoglou, *İstoria tis Epihirimatikotitas sti Tessaloniki, Tomos Tritos Ī Epiheirimatukotita sthn Periodo 1900-1940...*, s 15.

²⁹⁰ Tagaraki, *a.g.e.*, s 9.

²⁹¹ 1912 tarihli bazı rum okullarının açılmasına ilişkin dilekçelerde Metropolithane kâtibi ve vekili Papazoğlu Yorgaki'nin imzası bulunmaktadır. BOA. MF. 20/14-2, (22 Temmuz 1328/4 Ağustos 1912).

²⁹² BOA. TFR. I. SL. 219/21806-1 (31 Ağustos 1325/13 Eylül 1909).

²⁹³ BOA. TFR. I. AS. 42/4138-1, (13 Kanunuevvel 1322/26 Aralık 1906).

²⁹⁴ BOA. TFR. I. AS. 42/4138-2, (13 Kanunuevvel 1322/26 Aralık 1906).

²⁹⁵ Örneğin Mart 1908'de Selanik 3. Sınıf polis komiserlerinden Yorgaki Efendi İstanbul'a tayin edilmiş onun yerine Müslüman bir komiser tayin edilmesi istenmiştir. BOA. ZB. 452/24, (17 Mayıs 1324/30 Mayıs 1908).

olan Abdurrahman Efendi, 1.810 kuruş maaş almaktayken vefat etmiş, yerine Atina'da benzer bir görevde bulunan ve 1.269 kuruş maaş alan Covani Efendi atanmıştır.²⁹⁶ Fakat kendisine Selanik Baytar Müfettişliğinin maaşı değil de eski görevinde iken aldığı maaş ödenmeye devam edilmiştir. Covani'nin maaşının arttırılması talebi Orman ve Maden Nezareti'nce olumlu karşılanırken bütçede karşılığı olmaması sebebiyle bir süre maaşı aynı bırakılmıştır.²⁹⁷

Selanik Rumları, Musevilerden farklı olarak çeşitli yönleriyle Avrupa kültürüne daha fazla uyum sağlamışlardır. II. Meşrutiyet dönemine kadar olan süreçte, aralarında muhafazakârlar ve liberaller olmak üzere iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr Rumların çoğu mali açıdan güçlü, tüccarlar, imalatçılar ve toprak sahipleriydi. Liberal Rumlar ise küçük tüccar, esnaf ve memurlardan oluşmaktaydı. İki grup arasında 1880'ler boyunca Cemaat Meclisi'nde etkin olabilmek adına büyük bir mücadele yaşanmış, şehirdeki Yunan Konsolosluğu'nun 1890'larda müdahalesi ve Metropolitin desteği ile liberal Rumlar Cemaat Meclisi'ne hâkim olmayı başarmıştır.²⁹⁸

Selanik Rumları cemaatlerinin her yönden gelişimini sağlamak amacıyla şehirde birtakım cemiyetler kurmuşlardır. İlk olarak 1870'lerin başında Rum Eğitim ve Hayırsever Kardeşliği kurulmuştur. Cemiyetin amacı şehirde bulunan Rum çocuklarının eğitim almalarını sağlamak olmuştur. Helenist bir anlayışa sahip olan cemiyetin diğer bir amacı Makedonya coğrafyasında yürütülmeye başlanan Slav propagandasına karşı mücadele etmektir.²⁹⁹ 1911 yılında Selanik'te yedi Rum cemiyeti faaliyet göstermekteydi. Bunlar: “Yeni Kulüp (Nea Leshi)”, “Selanik Kastoria Hayırseverler Derneği (1907)”, “Selanik Gorentsiotos Kardeşliği (1896), adı 1907'de All-Gorentsiotes Derneği olarak değiştirilmiştir”, “Selanik Kozanlılar Derneği (O Agios Syllis)”, “Agios Nikolaos (1911)”, “Devralides Derneği” ve “Pan-Chalkidiki Derneği (1909)”. Bu cemiyetlerin kuruluşunda ve faaliyetlerinde şehirde bulunan Rum tüccar ve iş adamları önemli rol oynamıştır.³⁰⁰

“Yeni Kulüp”, Rumlar için özel bir öneme sahip olmuştur. Ticaret alanında Musevi ve Müslümanların egemenliklerinin tartışılmaz olduğu XX. yüzyıl başlarında bir grup Rum Ortodoks tüccar, Ocak 1902'de Yeni Kulüp adıyla bir yapı oluşturmuşlardır. Kurulduğu yıl içerisinde 125 üyeye sahip olduğu iddia edilse de 40 üyenin isim ve

²⁹⁶ BOA. TFR. MKM. 28/2705-5, (23 Eylül 1323/6 Ekim 1907).

²⁹⁷ BOA. TFR. MKM. 28/2705-1, (11 Mart 1324/24 Mart 1908).

²⁹⁸ Gounaris, Selanik, *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 510.

²⁹⁹ Gounaris, Selanik, *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 511.

³⁰⁰ Hronakis, *a.g.t.*, s. 49.

meslekleri bilinmektedir. Deri tüccarı Dimitrios Serefas'ın başkanlığını yaptığı kulübün kurucuları arasında, sabun fabrikası sahibi N. Voudalika, ayakkabı fabrikası sahibi Zahopoulos Konstantinos, şarap fabrikası sahibi Papaefstathiou Efstratio gibi fabrikatörler vardır.³⁰¹

Kulübün kuruluş amacı, üyeleri arasındaki iş birliğini ve dayanışmayı güçlendirmek, şehirdeki Rum tüccarları ve Rum cemaatinin gelişmesini sağlayacak eğitim ve diğer altyapı yatırımlarını desteklemek olarak açıklansa da asıl amaç şehirdeki Rum ticari girişimleri geliştirmektir. Bu amaçla Selanik'te bulunan Yunan sermayeli banka yöneticileri özel olarak kulübün kuruluşuna katkı sağlamışlardır. Hatta 1904'te Selanik Ticaret Odası üye listesini güncellemek amacıyla Birinci ve İkinci Sınıf Rum tüccarlara çağrı yaptığında birçok Rum tüccar çıkarlarını daha iyi gerçekleştireceği gerekçesiyle çağrıya cevap vermemiş, Yeni Kulüp'e üyeliği ön planda tutmuşlardır. Kulüp binası, şehirde bulunan üst tabaka Rumların sosyalleşme işlevini görmüştür. Kulüp binası Yunanca ve diğer Avrupa dilleriyle basılmış kitap ve dergilerin bulunduğu bir kütüphaneye sahipti. Binada ekonomi, ticaret ve sosyal konularda konferanslar düzenlenmekteydi. Burada resepsiyonlar ve ziyafetler de düzenlenmekteydi.³⁰²

Yeni Kulüp dışındaki Rum cemiyetlerinin görünürde kuruluş amacı, Ortodoks Rumlar arasında birliği sağlamak ve her açıdan destek olmak iken gerçekte Bulgar-Yunan çatışmasının yoğunlaştığı bu dönemde Selanik çevresinde ve Makedonya topraklarında bulunan Rum köylülerde Helenizm düşüncesini güçlendirmektir.³⁰³

Selanik'te sosyal yaşamın Rumlar için de kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Çoğunluğu yardıma muhtaç durumda olan Rumlar, İslam veya Musevilere ait evlerde kiracı olarak ikamet etmişlerdir.³⁰⁴ İşsizlik sebebiyle, Rum esnaf ile onların eski yeni çalışanları arasında kavgalar yaşanmıştır. Yine işsizlik bir yana şehirde bulunan bazı Rumları yalnız veya akrabaları ile yaşamak zorunda bırakmıştır. Her iki tespitimizi de doğrulayacak bir olay, 1908 yılı başlarında Polis idaresinin verdiği bilgidен anlaşılmaktadır. 28 Ocak 1908'de Aya Nikola Mahallesinde yaşayan ve daha önce terzilik yapmaktayken işsiz kalan Rum Vasil oğlu Sotir, Savol Hanı yanında terzilik yapan Yunan

³⁰¹ Üyeler arasında Grigorios Tsistsis, Konstantinos Platsoukas, Grigorios Longos, Tourpalis ve Iraklis Hatsidimoulas gibi tekstilciler bulunmaktaydı. Maria Karastergiou-Katerina Roussos, "Nea Leeshi Tessaloniki (1902-1912), Ellines, Embori, Ortodoksi: İ Pollaples Anagnosis Tis Sillogikis Astikis Kinotitas", *Epistimoniki Epetirida Tou Kendrou İstorias Tesslonikis tou Dimou Tessalonikis*, Tomos/Cilt 8, Tessaloniki 2003, s 223.

³⁰² Karastergiou-Roussos, *a.g.m.*, s 224.

³⁰³ Hronakis, *a.g.t.*, s. 51.

³⁰⁴ BOA. TFR. I. SL. 212/21178-1, (24 Haziran 1325/7 Temmuz 1909).

tebaasından Yunani Leokarat dükkânına giderek kavga çıkarmış ve kendisini tehlikeli biçimde yaralamıştır. Leokarat'ın hastanede bulunduğu müddet içinde daha önce ilgilenmekte olduğu akli dengesi yerinde olmayan 45 yaşlarındaki kız kardeşi Anira'nın açlıktan öldüğü belirlenmiştir.³⁰⁵

Rumlarla Müslümanlar arasında yaşanan başlıca sorun din değiştirme olmuştur. Müslümanlığı seçen Rumlar, Valiliğe davet edilerek din değiştirme konusunda sorgulanmış, kendi isteği ile Müslümanlığı seçtiği anlaşılana için gerekli işlem yapılmıştır. Örneğin, Müslümanlığa geçeceğini beyan eden Gorgi Anastas, Vilayet Meclisi'nde sorgulanmış, kendi isteğiyle İslamiyet'i seçtiği anlaşılana mensup olduğu cemaatin ruhani reisi ile görüştürülüp, gerekli şerri muamele yapılarak Hüseyin ismiyle nüfus defterine kaydedilmiş, tezkeresi de yenilenmiştir.³⁰⁶ Yine Rum Ortodoks mezhebinden Tariçe'nin kızı Anastasya ihtida edeceğini beyan etmiş, gerekli işlem yapılarak Münire ismiyle İslam kütüğüne kaydedilmiştir.³⁰⁷

Selanik Rumlarının sosyo-ekonomik olarak rakipleri Müslüman ve Museviler iken Makedonya Sorunu çerçevesinde, Müslümanların eninde sonunda bölgeden çıkarılacağını düşünerek ideolojik rakip olarak şehirde nüfus itibarıyla fazla sayıda olmayan Bulgarları görmüşlerdir. Helenizm dürtüsü ile Bulgarlar ile Selanik'in geleceği üzerinde çatışmaya girmişlerdir.

1.2.3.2. Megali İdea ve Selanik'e Yansımaları

“Büyük İdea” anlamına gelen “Megali İdea”; İstanbul merkez olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nun, Büyük Yunan Krallığı etrafında yeniden canlandırılması, Doğu Roma İmparatorluğu topraklarının krallığa katılmasını içeren bir ideolojidir.³⁰⁸ Aydınlanmadan sonrası akımlardan olan Romantizmden etkilenen diğer milliyetçi düşüncelerle birlikte gelişmiştir.³⁰⁹ Nitekim 1830'da, Yunanistan bağımsızlığını

³⁰⁵ BOA. TFR. I. SL. 172/17114-1, (16 Kanunusani 132329 Ocak 1908).

³⁰⁶ BOA. TFR. I. SL. 177/17626-1, (6 Mart 1324/19 Mart 1908).

³⁰⁷ BOA. TFR. I. SL. 185/18428-1, (18 Mayıs 1324/31 Mayıs 1908).

³⁰⁸ Bu fikrin isim babası olan İoannis Kolettis, Yunan Parlamentosunda yaptığı konuşmada: “Yunanistan Krallığı Yunanistan değildir. Yunanistan'ın sadece bir parçası, en yoksusu, en küçük parçasıdır. Yunanlılar sadece krallık içinde oturan değillerdir, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te Serez'de ya da Edirne'de İstanbul'da ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda Yunan Tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizm'in iki büyük merkezi vardır: Krallığın başkenti Atina'dır, İstanbul (Konstantinapolis), büyük başkent, bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur” demiştir. Oğuz Kalelioğlu, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*”, Sayı 41, Mayıs 2008, s. 108.

³⁰⁹ Emanuele Regano, “The Development of the Megali İdea Throug the History of Greece”, *Faculty of Theatrical Studies*, Academic Year 2018/2019, s. 2.

kazandığında ortaya çıkan Yunanistan Krallığı, Osmanlı Devleti'ndeki toplam Yunan nüfusunun yalnızca üçte birini kapsadığından Yunan ulusal kimliği sadece Yunan Krallığı toprakları ile tanımlanamazdı. Yunanistan'ın bağımsızlığını takip eden yıllarda, bir Yunan “Etnos” (hem ulus hem de devlet anlamında) fikrinin pekiştirilmesi gerekiyordu. İşte Megali İdea bu anlayışla doğmuştur.³¹⁰ Her ne kadar ortaya konan söylem, klasik Helenlerin yaşadığı toprakları ele geçirmek ise de pratikte bunun anlamı, neredeyse tamamına yakını Osmanlı coğrafyasında bulunan Yunanlıların yaşadığı toprakları ele geçirmek olmuştur. Helenizm büyük ölçüde Kiliseden türemiştir; ancak patrikhanenin denetimindeki Rum okulları ve Rum Burjuva sınıfı da bu fikrin gelişmesinde etkili olmuşlardır.³¹¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmaya başlaması ve Balkanlar'da milliyetçi hareketlerin yükselişi ile beraber Kiliseler, Yunan kültürünün yayılmasında önemli bir araç haline gelmiş, XIX. yüzyılda Balkan coğrafyasındaki aydınlarının bir Yunan ulusal kimliğinin tanımlanması ve şekillendirilmesinde önemli rolleri olmuştur.³¹² Fikir eğitim aracılığıyla, Türklere karşı nefret söylemleriyle de birleşerek Osmanlı topraklarında yaşayan Rum çocuklara aşılannmıştır. Atina Üniversitesi ile gerek Yunanistan'da gerek Osmanlı topraklarında açılan diğer okullar Helenizm'in başlıca propaganda merkezleri olmuşlardır.³¹³

Yunan tarih yazımında 1904-1908 yılları “Makedonya Mücadelesi” (Μακεδονικός Αγώνας) olarak anlatılmaktadır.³¹⁴ Bu tarihler arasında Selanik ise, Makedonya'daki Helenizm hareketinin yönetim merkezi olmuştur. 1904'ten itibaren Helenizm adına hız kazanan bu harekete Selanik'teki Yunan konsolosluğu ev sahipliği yaparken Selanik Metropolit, din adamları, erkek-kadın öğretmenler, mücadelenin en uç surlarında, Yunan gerilla birliklerine, ünlü komitacılara, yardım istihbarat sağlamıştır. Mutsopoulos, Selanik'in komitacı faaliyetlerinde rolünü “*Merkezi olan Selanik en kutsal anlarını yaşadı. Zor, meşakkatli, gizli bir dövüştü bu.*” şeklinde yazmaktadır.³¹⁵ 1906 yılına kadar Makedonya'da Helenizm propagandası ve Bulgarlarla mücadele Selanik şehri dışında, kırsalda yürütülmüştür. 1906 yılında Yunan Konsolosu'nun onayı ile

³¹⁰ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...* s 90.

³¹¹ Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, İnstitute for Balkan Studies, Thessaloniki 1966, s 116-117.

³¹² Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...* s 90.

³¹³ Sonyel, *a.g.e.*, s. 48.

³¹⁴ Tasos Kostopoulos, “O Emfilios Makedonikos Agonas (1904-1908), *Ta İstorika*, Tomos Eikostos Tritos, Tevkos 45, 2006, s. 393. Basil C. Gounaris, “Reassessing Ninety Years of Greek Historiography on the Struggle for Macedonia (1904-1908), *Journal of Modern Greek Studies*, Volume 14/2, 1996.

³¹⁵ Nikos K. Mutsopoulos, *Tessaloniki 1900-1917...* s. 41.

Selanik'te Nikolaidis takma adını kullanan Yunanlı Teğmen Athanasios Soiliotis'in yönetiminde bir komite faaliyete geçmiştir.³¹⁶

Bulgaristan Kapı Kethüdalığının³¹⁷ iddiasına göre, 1908 başlarında Selanik'te bulunan Rum İhtilal Komitesi'nin başında vapur işletmecilerinden Mavridis bulunmaktaydı. Komitenin fahri başkanlığını Selanik'teki Yunan Konsolosu, muhasebeciliğini ise tüccardan Serdefa yürütmekteydi.³¹⁸

Selanik'teki Rumlar, Helenizm ile Fener Rum Kilisesi bağlılıklarıyla örtüşürmüşlerdi. 15 Ağustos 1906'da Selanik'te ikamet eden Kireçköylü Terfon Patrikhaneden Eksarhaneye geçtikten bir süre sonra, Şişte Karyeli ve Selanik'te konyak fabrikasında hademelik yapan Rumlardan Yani Dimitri tarafından öldürülmüş, olay anında orada bulunan Rum marangoz Nikola ve Musevi İsrail yaralanmıştır.³¹⁹ Gerçekten de Selanik Metropolitliği, Yunan Konsolosluğu ile iş birliği halinde Helenizm'e hizmet etmiştir. 1907'de Selanik Metropolitliği ve Rum öğretmenler Selanik'in köy ve kazalarında Rum okullarını kullanarak Ulahları kazanmaya çalışmıştır.³²⁰ Aynı tarihlerde bazı devlet konsolosları Rumeli Müfettişliğini ziyaret ederek Rum Metropolitini, Bulgarlarla ticaret yapan Rumları ve Musevileri tehdit ettiği şikâyetinde bulunmuşlardır.³²¹

Selanik Yunan Konsolosluğu, Meşrutiyetin öncesi ve sonrasında Helenizm doğrultusunda, Makedonya'nın Yunanistan'a katılması amacıyla faaliyet göstermiştir. Selanik Yunan Konsolosluğu, bir konsolos ve vekili ile sekiz kâtip,³²² kaçırları ve

³¹⁶ Maria Nitisli, *Osmanlı Yönetimi ve Rum Tebaa: Selanik Örneği (1876-1913)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2022, s. 318.

³¹⁷ Osmanlı Devleti'nde kapı kethüdalığı kurumunun nasıl ortaya çıktığına ilişkin kesin bir belge yoktur. İstanbul ile devamlı işi olan taşradaki bürokratların veya ülke dışından gelenlerin şlem görmekte olan evraklarını takip etmek ve bu kişilerle Hükümet arasındaki bağlantıyı sağlamak üzere ortaya çıkan bir kurum olduğu düşünülmektedir. Bulgaristan Kapı Kethüdalığı ise, Bulgaristan Prensiği'nin kurulmasından sonra Osmanlı Hükümeti ile Bulgaristan Prensiği arasındaki ilişkileri yürüten özerk yapıda bir kurumdur. Döndü Üşümez, "Tanzimat Devrinde Kapı Kethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, İssue 28, 2010, s.395.

³¹⁸ BOA. BEO. 3321/249028-2, (14 Mayıs 1324/27 Mayıs 1908).

³¹⁹ Yani Dimitri tutuklanarak hapishaneye gönderilmiştir BOA. TFR. I. SL. 120/11960-1 (5 Ağustos 1322/18 Ağustos 1906).

³²⁰ Selanik Valisi'nin 24 Haziran 1907 tarihinde verdiği bilgiye göre ahalinin kendilerini Ulah olarak kaydettirdiği köylerden bazılarında birkaç aydan beri, ahalden bir kısmı Rumca ayin yapmaya başlamışlar, Rum öğretmenleri kabul ederek çocuklarını Rum okullarına göndermeye başlamışlardır. Ahalinin çoğu ise Ulahça ayin yapıp çocuklarını Ulah okullarına gönderdiğinden aralarında kavgalar çıkmaya başlamıştır. Selanik Valisi bunun önüne geçmek için halkı Ulah olan köylerde Rumca ayin yapılmasının yasaklanmasını ve Rum öğretmenlerin Ulah köylerinden çıkarılmasını önermiştir. BOA. TFR. I. SL. 150/14905-1 (24 Haziran 1907).

³²¹ BOA. TFR. I. SL. 156/15509-1 (9 Ağustos 1323/22 Ağustos 1907).

³²² BOA. TFR. I. SL. 155/15471-1 (13 Ağustos 1323/26 Ağustos 1907).

tercümanlardan oluşmaktaydı.³²³ Yunanistan'ın Konsolosluk aracılığıyla Selanik'teki Rum Komitesiyle güçlü bağlantıları olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle konsoloslar II. Abdülhamid döneminde “Tarassud Memuru”ları vasıtasıyla sıkı kontrol altında tutulmuştur.³²⁴ Selanik Yunan Konsolosluğu ve çalışanları, arasında Yunan subaylar bulunmaktaydı ve bunlar şehirde işlenen bazı cinayetlerden sorumlu Rumları korumuşlardır.³²⁵ Konsoloshanede kâtip ve memur çalışanlar, Rum çeteleriyle bağlantıları sağlamışlardır.³²⁶ 1906 yılı içerisinde Yunan Konsoloshanesinden çıkan Yanaki aranmış ve üzerinde bir mektup bulunmuştur. Yanaki sorgusunda, kendisine mektubu Zimbat köyü muhtarı Zeharya'nın verdiğini, mektubu Yunan konsoloshanesinin ikinci katında bulunan bir odaya teslim ettiğini ve kendisine tekrar bir mektup verildiğini söylemiştir. Muhtar Zaharya mektubun köyde misafir olarak bulunan Kesendre Metropolit'i Yani Efendi tarafından, Selanik Yunan Konsolosuna verilmek üzere yazıldığını ifade etmiştir. Mektupta ise Manastır vilayetine tabi bir köyde yaşayan Hırsto oğlu Toma ve Nikola kardeşlerin Bulgar olup olmadıklarının belirlenmesi istenmiştir.³²⁷ Anlaşılan o ki Selanik Yunan Konsolosluğu Makedonya'nın diğer vilayetlerinde faaliyet gösteren çeteler için istihbarat da toplamaktaydı.

1907 yılı mart ayında Siroz Yunan Konsolos vekilliğinden ayrılan Komodos'un Selanik Konsolosluğu kâtipliğinde istihdam edilmesine Babıali, “Selanik'e gelmesi bile doğru olmadığından” izin verilmemesini istemiştir.³²⁸ Gerçekte Rum çetelerle irtibatlı olanların sadece Konsolosluk çalışanları olmadığı, bizzat Selanik Yunan konsolosu Karamilas'ın bu işin başında bulunduğu birkaç ay sonra ortaya çıkmıştır. Selanik Valiliği hükümete, “Karamilas'ın başkanlığında çeteleri yönetmek için bir komite” kurulduğu bilgisini vermiştir. Buna göre komitenin üyeleri arasında “Yuvanaki” sahte kimliğiyle konsoloslukta görev yapan Yunanlı subay Mazaraki, Selanik'teki Epir Oteli'nin müdürü Yanko, Amunya Oteli'nin müdürü ile terzi esnafından Anastas Kitlis, mektep öğretmenlerinden Harilaos Harakas, ile Sandalcı Mihail'in bulunduğu bilgisini vermiştir.³²⁹ 1908 yılı başlarında da Selanik Yunan Konsolosluğu'nun vilayette işlenen

³²³ *Selanik Vilayeti Salnamesi*, Yıl 1324, s. 150

³²⁴ BOA. TFR. I. MN. 103/10201-5, (12 Ağustos 1322/25 Ağustos 1906).

³²⁵ BOA. TFR. I. SL. 182/18161-2, (24 Nisan 1324/7 Mayıs 1908).

³²⁶ BOA. TFR. I. SL. 146/14584-2, (28 Mayıs 1323/10 Haziran 1907). Yunanlı Dimitri Zoli, Yunanlı Atnaş Andonyadi, Anglos Yovanidis, Kityakoli Kapanos çete liderlerinin ölümünden ya da yakalanmasından sonra onların yerini doldurmak üzere Selanik'e gönderilmişlerdir BOA. TFR. I. SL. 146/14584-1, (28 Mayıs 1323/10 Haziran 1907).

³²⁷ BOA. TFR. I. SL. 126/12568-1 (11 Teşrinisani 1322/24 Kasım 1906).

³²⁸ BOA. BEO. 3025/226860-3, (20 Mart 1323/2 Nisan 1907).

³²⁹ BOA. BEO. 3045/228346-1, (19 Mart 1323/1 Nisan 1907).

cinayetlerle bağlantısı olduğunu düşündüren gelişmeler yaşanmıştır. Yunan tebaasından olan ve bir süre Allatini kardeşlerin Un Fabrikasında demircilik yapan ve fabrikadaki işçileri dolandırdığı için işten atıldıktan sonra boşta gezmekte olan Miço, sık sık Yunan konsoloshanesine girip çıkmakta ve yine sık sık Yunanistan'a gidip gelmektedir. Yapılan araştırmada Miço'nun bir yıl önce Rum komitesi mensubu olduğu gerekçesiyle takibe alınıp tutuklandığı, serbest kaldıktan sonra Selanik İskelesi civarında Bulgar Anderya'yı öldürdüğü anlaşılmıştır.³³⁰ Tüm bu gelişmeler üzerine hükümetin emriyle Selanik Yunan Konsolosu ve çalışanları daha sıkı takibata alınmıştır. Konsoloslar ve çalışanlarının faaliyetlerini sürdürdükleri anlaşılmıştır. Nisan 1908 Selanik Yunan Konsolosu Mösyö Kanelopos ile konsoloshane kâtiplerinden Anglos Yovanidis trenle Vodina'ya, oradan da Ağustos'a gitmişler, oradaki Rum rahibi yanlarına çağırarak Rum cemaatinin ileri gelenleri ve çetecilikten şüpheli olanlarla iki saat görüşmüştür.³³¹ Valilik tarafından kendisinin bu davranışının nedeni sorulduğunda, Yunan Konsolosu, "*bölge ahalisine Rum çetelerinin Ağustos'a geldiklerinde ve asker veya polise haber vermelerini salık verdiğini ve Ulahları Rum patrikhanesine bağlamanın yollarını konuştuklarını*" ifade etmiştir.³³² Bu tarihlerde Selanik Yunan Konsolosu baş tercümanı suikasta uğrayarak öldürülmüştür.³³³ Olaydan hemen sonra polis müdürünün başlattığı soruşturma neticesinde konuyla ilgili güvenlik güçlerinin hatasının bulunamadığı, aksine olay yerine toplanan halkın polisi ve jandarmayı yanlış yönlendikleri sonucuna ulaşılmıştır.³³⁴ Cinayetin Bulgarlar tarafından işlendiğinden şüphelenilmekle birlikte, Musevi ve Rum cemaatinin yoğun yaşadığı bir mahallede gerçekleşmesi ve katilinin yakalanamaması anlamlı bulunmuştur.³³⁵ Yunan Viskonsolosu Bulgarları suçlarken³³⁶ Rum gazetesi "Faros" olayla ilgili yaptığı haberde, Askiti'ye Bulgarlar tarafından tehdit mektupları

³³⁰ BOA. TFR. I. SL. 180/17954-1, (16 Şubat 1323/29 Şubat 1908).

³³¹ BOA. TFR. I. SL. 181/18100-2 (7 Nisan 1324/20 Nisan 1908).

³³² BOA. TFR. I. SL. 181/18100-3 (19 Nisan 1324/2 Mayıs 1908).

³³³ BOA. TFR. I. M. 20/1920-1 (26 Şubat 1323/10 Mart 1908).

³³⁴ Raporla göre olay Ayasofya caddesiyle 1. Rihtım ile 2. Rihtım caddelerinin kesiştiği noktada bulunan Yunan Konsoloshanesinin karşısında bulunan polis kulübesine 185 metre mesafede gerçekleşmiştir. Kulübede bulunan polis memuru Mustafa Efendi verdiği ifadede iki el silah sesi işittiğini ve hemen kulübeden dışarı çıktığını Ayasofya caddesinde halkın toplandığını görerek oraya doğru gidince Askiti'yi gördüğünü, çevrede bulunan şekerci ve muhalebici dükkanlarına girerek olayın nasıl olduğunu sorduğunu, cevap alamadığını, kalabalığın orta boylu ve fesli katilin Polye mahallesi sokağına kaçtığını söylemeleri üzerine o tarafa doğru önce Pazar Mahallesi'ne sonra Un kapanına ulaştığını ancak kimseye rastlamadığını beyan etmiştir. Yine gümrük kolcusu Seyfullah Efendi olayı işitince hemen olay yerine geldiğini, gelirken Jandarma Hasan Onbaşı'nın da koşarak yetiştiğini orada iskele karakolu devriyesinden Polis Dimitri Efendi ile olay çevresindeki dükkanlara girerek bilgi topladıklarını beyan etmiştir. BOA. TFR. I. M. 20/1920-2 (24 Şubat 1323/8 Mart 1908).

³³⁵ BOA. TFR. I. M. 20/120-3 (18 Şubat 1323/2 Mart 1908).

³³⁶ BOA. TFR. I. M. 20/120-5 (12 Mart 1324/25 Mart 1908).

gönderildiği ve iki Bulgar'ın kendisini takip ettiğini iddia etmiş, bu iddialar araştırılmış ve haberlerin asılsız olduğu anlaşılmayarak Faros gazetesi başyazarı ve sahibi uyarılmıştır.³³⁷ Yine de iddialar üzerine olayla ilgili olabilecekleri gerekçesiyle 13 Bulgar tutuklanmıştır,³³⁸ masum oldukları anlaşılınca serbest bırakılmışlardır.³³⁹

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir süre çetelerle ilişkilerini askıya alan Yunan Konsolosluğu, 1908 seçimlerinden hemen sonra, çetelerin tekrar faaliyetlerine başlamasıyla Helenizm doğrultusunda çalışmaya devam etmiştir. Aralık 1908'de Konsolos Kanilopolos, Siroz ve Manastır konsoloslarıyla Saroz'da, Metropolitliğin karşısında bulunan okula gitmişler ve kendilerini orada 2.000 kişi karşılamıştır. Öğretmen Çopoçi tarafından Rum milletinin gelişmesi ile ilgili 20 sayfalık bir nutuk okunmuştur. Bunun üzerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik'teki Yunan Konsolosluğunun etkisini kırmaya çalışmıştır. Cemiyet tarafından Rumeli Müfettişliği 'ne gönderilen bir yazıda, *“Selanik Yunan konsolosluğu mensuplarının çoğunun Yunanistan'dan gelen subayların oluşturduğu, bunların eskiden beri Rum çeteleriyle ilişkilerinin bulunduğu ve genel aften sonra Rum çetecilere silah temin ettiklerini”* bildirmiştir.³⁴⁰ İTC'nin bu tespiti seçimler sürecinde kendisini zor durumda bırakan Rumları suçlamak için yapmadığı daha sonraki aylarda ortaya çıkmıştır. Nitekim Haziran 1909'da Selanik Yunan Konsolosu kavalarından Ali Zekeriya, Görice'de bir otelde yaşanan bir olaya müdahale eden polis tarafından tesadüfen yapılan arama sırasında beraberinde birçok silah, cephane ve bir miktar parayla yakalanmıştır.³⁴¹

1.2.3.3. Rum İhtilalci Örgütlerinin Faaliyetlerinin Şehre Yansıması

Rum Komitalarının Vilayet genelindeki faaliyetleri Selanik halkını tedirgin etmiştir. Osmanlı arşivi belgelerinde bu faaliyetlere ilişkin zengin bir belge koleksiyonu vardır. Yunanistan'da örgütlenerek sınırı geçen bu çeteler, Selanik kırsalında yaşayan halklara zarar vermişlerdir.³⁴² 1903 başlarında, Selanik Vilayetine gelen çeteler her ne kadar 8-10 kişiden olmuşsa da vilayete girdiklerinde Rum taraftarı olan etnik gruplardan bazı kişilerin ve Yunanistan'ın finansmanı ile maaşa bağlanan Rum köylülerinin

³³⁷ BOA. TFR. I. M. 20/120-4, (12 Mart 1324/25 Mart 1908).

³³⁸ BOA. BEO. 3263/244682-2 (28 Şubat 1323/13 Mart 1908).

³³⁹ BOA. TFR. I. SL. 180/17958-4 (7 Mayıs 1323/20 Mayıs 1908).

³⁴⁰ BOA. TFR. I. SL. 202/20126-1, (21 Kanunuevvel 1324/3 Ocak 1909).

³⁴¹ BOA. DH. MKT. 2883/49-1, (9 Haziran 1325/22 Haziran 1909).

³⁴² BOA. TFR. I. SL. 138/13755-4, (8 Mart 1323/21 Mart 1907).

katılımıyla sayıları artmıştır.³⁴³ 1907 yılına gelindiğinde Makedonya'ya giren ve başlarında Yunan subayların bulunduğu çetelerinin sayısı 100'e yaklaşmıştır.³⁴⁴

Rum çeteleri, Selanik'in merkez kazasına bağlı köylere yıllarca baskı kurmuşlar, köylerdeki Bulgar cemaati üyelerini, Rum Ortodoksluğa geçmeleri konusunda zorlamışlardır.³⁴⁵ Bu süreçte çetelere katılmayan ve Osmanlı Hükümetine bağlı olan bazı Rumlar dahi çeteler tarafından katledilmiş veya katlettirilmişlerdir. 1908 yılı bahar aylarında Selanik şehrine birkaç km uzaklıkta bulunan Kapıcılar köyü yakınlarında bulunan Tomba civarında, köy korucuları tarafından kesilmiş bir insan başı bulunmuş,³⁴⁶ öldürülen kişinin Rum komitesi aleyhinde ihbarlarda bulunduğu ve arkadaşları tarafından öldürüldüğü anlaşılmıştır.³⁴⁷ Aynı tarihlerde, Selanik'e 1,5 saat mesafede Salhane'nin üst tarafında bulunan Goskar Çayırı'nda ot biçmekte olan Bulgar işçilere, Rum çetesi saldırılmış sekiz kişi öldürülmüştür.³⁴⁸ Bulgarlar olaydan Osmanlı askerinin haberi olduğu ve müdahale etmediğini iddia etseler de olayı haber alan Selanik Vilayeti 26 askerden oluşan piyade ve süvari jandarmaları Yüzbaşı Nafiz ve Mülazım Nazif ve Hamdi Efendiler komutasında bölgeye göndermiştir. Jandarma bölgeye yakın Ayvatlı köyünden Gorgi Timyo ve oğlunu tutuklamıştır.³⁴⁹ Yine aynı tarihlerde Selanik'e yakın Tekeli (Tekyeli) köyüne gitmekte olan 40 Bulgar gündelikçi bir Rum çetesi tarafından saldırıya uğramıştır. Bölgede bulunan ve olayın üzerine gelen Osmanlı askerinin müdahalesinin yetersiz kalması ve çete mensuplarının kaçması halkın tepkisine yol açmıştır.³⁵⁰ Bu olaylar Bulgar kamuoyunda da Osmanlı devleti aleyhine büyük yankı uyandırmıştır. Osmanlı askerinin olayda kayıtsız kaldıkları düşünülmüştür.³⁵¹ Cenazeler Selanik'e geldiğinde kalabalık bir halk kitlesi tabutları şehrin büyük caddelerinde geçirdikten sonra defnetmişlerdir. Olay yerine Rus Miralayı Asuriski'nin de dâhil olduğu bir tahkik heyeti gönderilmiştir. Kurbanların öldürüldükten sonra cesetlerine işkence edildiği anlaşılmıştır. Valiliğin yaptığı araştırmada, Rum çetesinin saldırısı jandarmaya bildirilir bildirilmez bölgeye gelen askerler olay yerine 600 metre mesafede çetecilerle

³⁴³ BOA. TFR. I. SL. 146/14562-1, (22 Mayıs 1323/4 Haziran 1907).

³⁴⁴ BOA. İ. HR. 407/35-2 (10 Temmuz 1323/23 Temmuz 1907).

³⁴⁵ Nisan 1908'de Yüncüler köyünde yaşayan Katolik beş hane mezhep değiştirilmeleri için çeteler tarafından baskı altına alınmıştır. BOA. TFR. I. SL.182/18129-2, (21 Nisan 1324/4 Mayıs 1908).

³⁴⁶ BOA. TFR. I. SL. 185/18433-1, (19 Mayıs 1324/1 Haziran 1908).

³⁴⁷ BOA. TFR. I. SL. 185/18433-3 (12 Haziran 1908).

³⁴⁸ BOA. TFR. I. AS. 62/6101-1, (20 Mayıs 1324/2 Haziran 1908)

³⁴⁹ BOA. TFR. I. AS. 62/6104-1

³⁵⁰ BOA. TFR. I. AS. 62/6101-22.

³⁵¹ BOA. TFR. I. AS. 62/6101-16.

çatışmaya girmiştir. Birkaç saat süren çatışma sonunda çete mensupları zayıf vermeden kaçmayı başarmışlardır.³⁵²

Rum komiteler, zaman zaman Bulgarlarla yakın olan Rumları hedef almışlardır. Haziran 1907’de, ABD Konsolosu Perikli Hacı Lazaro’nun (Lazari) annesinin, Hamidiye Kemer Altı mevkiinde yapılan cenaze töreni sırasında kalabalığın arasında bulunan ve Ayaryada Mahallesinde ikamet eden simsar Papaz oğlu Sosoli Yorgi, silahlı saldırıya uğramıştır. Yaralan Sosoli, kaldırıldığı Hamidiye Hastanesi’nde 19 Haziran akşamı vefat etmiştir.³⁵³ Sosoli ölmeden önce verdiği ifadede, 12 yıl önce kızını bir Bulgar’la evlendirdiği için kendisine düşman olan Rumlar tarafından vurulduğunu söylemiştir.³⁵⁴ II. Meşrutiyet’in ilanından önceki aylarda Rum çeteleri Selanik civarında şimendiferler güzergâhında dolaşmaya başlamışlardır.³⁵⁵ Bu çeteler, Selanik şehrinde yalnız Bulgarları ve Ulahları değil, onlara destek verdiklerini düşündükleri yabancı konsoloslukları ve çalışanlarını da hedef almışlardır. Örneğin Bulgar cemaatine mensup Rus konsolosluk tercümanlarından Hacı Mişef’i yaralamışlardır.³⁵⁶ Selanik Polis Müdürü’nün soruşturması sonucunda ve onun ifadesiyle “cürmün münaferet-i milliyeden münbas” olduğu ortaya çıkmıştır.³⁵⁷ Haziran 1908’de de Aynoroz’da bazı Rus rahipleri Rum çeteleri tarafından katledilmiştir.³⁵⁸

II. Meşrutiyet’in ilanı ve anayasanın yeniden yürürlüğe girmesini Selanik Rumları ve Yunan kamuoyu coşkuyla karşılamıştır.³⁵⁹ 1 Ağustos 1908’de Atina’da Osmanlı Rum tebaası ve Yunan Krallığı vatandaşları tarafından, “Jön Türkler”i desteklemek için bir miting düzenlenmiştir.³⁶⁰ Bu gelişmeler üzerine Selanik köyleri ve şehirde olaylar yatışmış, bir bayram havası yaşanmıştır. Ancak 1908 seçimleri sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasında yaşanan sürtüşmeler umutları söndürmüş, Selanik’te Rumlar giderek yeniden eski tavırlarını takınmışlar, milliyetçi bir söylem içerisinde olmuşlardır. Atina’da bulunan Makedonya komiteleri de bir beyanname yayınlarak Rumları yönlendirmeye çalışmışlardır. Beyannamede: “*Osmanlı*

³⁵² BOA. TFR. I. AS. 23/2239-2.

³⁵³ BOA. TFR. I. SL. 148/14742-2 (23 Haziran 1907).

³⁵⁴ BOA. TFR. I. SL. 148/14742-1 (3 Haziran 1907).

³⁵⁵ BOA TFR. I. KNS. 10/912, (5 Mayıs 1324/18 Mayıs 1908).

³⁵⁶ BOA. BEO. 3283/246157-1, (18 Mart 1324/31 Mart 1908).

³⁵⁷ BOA. BEO. 3283/246157-2, (14 Nisan 1324/27 Nisan 1908).

³⁵⁸ BOA. BEO. 3287/246500, (24 Mayıs 1324/6 Haziran 1908).

³⁵⁹ L’Avant ve L’Acropole gazeteleri Jön Türk devrimini destekleyip olumlu yazılar yayınlarken, Atina gazetesini yeni rejime karşı şüpheli, neredeyse düşmanca bakmaktaydı. Papadopoulos, “La Révolution des Jeunes-Turcs et l’opinion publique en Grèce”..., s 133.

³⁶⁰ S. Papadopoulos, “La Révolution des Jeunes-Turcs et l’opinion publique en Grèce”, *Balkan Studies*, 27/1, 1986, s 134.

memleketinde Rumların, her yerde şahsi düşmanlıkları terk ederek Meclis-i Mebusana mümkün olduğu kadar çok Rum mebus seçmeleri Rumların başarılarının kesin olan yerlerde oylarını Rumlara vermeleri” istenmiştir.³⁶¹ Birkaç ay sonra da Rumlar yeniden komitacılık faaliyetlerine dönmüşlerdir. Bunda Meclisi Mebusan seçimleri sürecinde Bulgarlarla devam eden sürtüşmeler kadar, Girit’in Yunanistan’a ilhakı da etkili olmuştur. Rumların Eylül, Ekim aylarında tekrar çeteciliğe yönelmeleri Selanik’te ve kazalarında yaşayan halkı tedirgin etmiştir.³⁶²

1909 yılı başlarında milliyetçi Rumlar, Selanik’teki Bulgar esnafa ambargo uygulamış, Un Kapanı Pazarında Bulgar dükkânlarından alışveriş yapanları ölümle tehdit etmişlerdir.³⁶³ Selanik Polis Müdürünün yazdığına göre yaz aylarına gelindiğinde şehirde huzursuzluk artmıştır. Polis müdürü *“durumun gittikçe kötüye gittiğini, bir isyan çıkabileceğini, Müslüman ve diğer milletlerin de karışmalarıyla şehirde bir katliam yaşanabileceği”* düşüncesini bildirmiştir. Müdür, Rumların her gün şehirde meydana getirdikleri adli vakalar nedeniyle karakollara ek asker yerleştirilmesini ve geceleri polislerin askerle birlikte şehirde devriye gezmelerini önermiştir.³⁶⁴ Şehirde yaşayan bir Rum’un verdiği bilgiler, Polis Müdürünü doğrulamaktadır. Buna göre, Selanik Vilayetindeki Rumlar ayaklanma için hazırlanmışlardır, o güne kadar 150.000 tüfek Selanik’e getirilerek Rum ahaliye dağıtılmıştır.³⁶⁵ Bu tarihlerde şehirde bulunan Yunanlılar ve Metropolitlik de Rumları kışkırtma çalışmalarını arttırmıştır. Örneğin Selanik’e gelen Rodos Yunan Konsoloshanesi kvası Nikola Koryetis, Rum komitacılarla ilişki kurmuş, kahvelerde Rumlarla özel olarak görüşmüş, görüştüğü kişileri bir deftere kaydederken onlara birtakım kâğıtlar vermiştir.³⁶⁶ Rumların ayaklandırılması doğrultusunda Metropolitlikten emir alan papazlar köy köy dolaşip Rumları kışkırtmaya başlamışlardır.³⁶⁷ Bu günlerde Selanik’in yakınındaki Eşkinadi Çiftliği çevresinde 9 kişilik bir Rum çetesinin Osmanlı jandarması ile girdikleri çatışmada birçok komiteci silahlarıyla birlikte yakalanmıştır.³⁶⁸ Yakalananlar arasındaki Dona verdiği dilekçede; *“kendisi ve birçok Rum’un, Vatan ve Osmanlılık aleyhine kötü bir düşünceye sahip*

³⁶¹ BOA. TFR. I. MKM: 32/9184-1.

³⁶² BOA. DH. MKT. 2658/32-2, (2 Teşrinisani 1324/15 Kasım 1908).

³⁶³ BOA. DH. MKT. 2770/62-1, (3 Mart 1325/16 Mart 1909).

³⁶⁴ BOA. TFR. I. SL. 212/21171-1, (25 Haziran 1325/9 Temmuz 1909).

³⁶⁵ TFR. I. A. 40/3944-2, (16 Haziran 1325/29 Haziran 1909).

³⁶⁶ BOA. TFR. I. SL. 212/21172-1, (24 Haziran 1325/7 Temmuz 1909).

³⁶⁷ BOA. TFR. I. A. 40/3944-1, (15 Haziran 1325/28 Haziran 1909).

³⁶⁸ Yakalananlar arasında komitenin reisi Yeniceci Kaptan Gono da vardır. Yakalanan bazı çeteciler ise, Giritli Yorgi, Karaferyeli İstefan, Karaferyenin Niş Çiftliğinden Dona veledi Anastas, Sotir veledi Foti, Yorgi veledi Toma, Teohor Dorla, Vaşil veled Yorgi Mişon ve diğerleridir. DH. MKT. 2885/13-2.

olmadıklarını, kilise mensupları ve hariçten Yunan tehdidi ile hareket ettiklerini” ifade etmiştir.³⁶⁹ Köylerde Rum çetelerinin saldırıları devam ederken Selanik şehrinde de Rumların faaliyetleri yoğunlaşmıştır. 26 Temmuz 1909’da Beyaz Kule yakınlarında, şekerci Andon Rumlar tarafından öldürülmüştür.³⁷⁰ 5 Eylül 1909’da, Tramvay Deposu civarında bulunan bir meyhaneden çıkan Rumları, yüksek sesle şarkı söylememeleri için uyarı polis memuru Nuri Efendi, bıçaklanarak öldürülmüştür.³⁷¹

Osmanlı Hükümeti huzuru sağlamak için Ekim 1909’da Çeteler Kanunu olarak bilinen “Rumili Vilâyâtı’nda Şekâvet ve Mefsedetin Men’i ve Mütecâsirlerinin Ta’kîb ve Te’dîbi Hakkında Kânûn’u,³⁷² Temmuz 1910’da Kilise ve Mektepler Kanunu’nu,³⁷³ çıkarmıştır. Rumlar iki kanuna da tepki göstermişler, Rumların evlerine silah arama bahanesiyle zorla girildiğini iddia etmişlerdir.³⁷⁴ Ancak bu iddiaların asılsız olduğu anlaşılmıştır. Bu tarihlerde Selanik Merkez Kaymakamı Tahsin Bey, merkez kazaya bağlı çevre köylere, Çeteler Kanununa muhalefet etmemek ve silahlarını teslim etmek için uyarılarda bulunmak üzere gönderilmiştir. Tahsin Bey yanındaki kuvvetle Çınar Karnas Köyünü, Menteşe Nahiyesi Müdürü ve Jandarma Kumandanını yardımıyla ablukaya almış, bunun üzerine Rum köylüler 10 sandıkta 10.000’den fazla garra fişeği teslim etmişlerdir. Çiftliklerden de silah toplanmıştır.³⁷⁵ Osmanlı Hükümetinin aldığı tedbirlere rağmen Selanik’te Rum milliyetçilerin çıkardığı olaylar 1911 ve 1912 yılı boyunca devam etmiştir.

1.2.4. Slavlar

1.2.4.1. Bulgarlar

Selanik şehrinde 1860’larda Slavca konuşan çok az sayıda, 150 kişi bulunmaktaydı. Mart 1870’te Eksarhlığın kurulmasıyla birlikte, çevre bölgelerden gelip Selanik’e yerleşen Bulgarlardan Eksarhlığa katılan 100 kadar aile olmuştur. Bunlar, Rum okulları ile Atina Üniversitesi’nden mezun olan eğitimli, çiftlik sahibi, tüccar veya komisyoncu kişilerdir.³⁷⁶ Eksarhlığın kurulmasından kısa bir süre sonra Selanik’teki

³⁶⁹ DH. MKT. 2885/13-7, (1 Temmuz 1325/14 Temmuz 1909).

³⁷⁰ BOA. TFR. I. SL. 217/21688, (14 Temmuz 1329/27 Temmuz 1909).

³⁷¹ BOA. BEO. 3592/269362-2, (22 Haziran 1325/5 Temmuz 1909).

³⁷² Hasan Taner Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonua Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2 2014, s. 156.

³⁷³ Hasan Taner Kerimoğlu, “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri”, *ÇTTAD*, Cilt 6, Sayı 14, s. 11.

³⁷⁴ BOA BEO. 3765/282312-2, (7 Temmuz 1326/20 Temmuz 1910).

³⁷⁵ BOA. DH. MKT. 2897/6, (27 Temmuz 1325/6 Ağustos 1909).

³⁷⁶ Yannis Megas, *İ Varkarides tis Tessalonikis (İ Anarhiki Vulgariki Omkada ke i Vumvitikes Energias tou 1903*, Trohalia (Kasnak Yay) Atina 1994, s. 213.

Bulgar cemaatinin lideri konumundaki Sialencief'in girişimleri sonucu, Hükümet, şehirdeki Bulgar Cemaatini tanımıştır.³⁷⁷

XIX. yüzyıl sonlarında şehrin nüfusu arttığı gibi Bulgar nüfusunda da bir artış yaşanmıştır. Bu yıllarda 331 Katolik Bulgarlar şehirde varlık göstermeye başlamıştır.³⁷⁸ Selanik'in ticari ve ekonomik gelişimi geçim kaynağı arayan bazı Bulgarların da şehre akın etmelerine neden olmuştur.³⁷⁹ Böylece 1900'lerin Selanik'e yerleşen Bulgarların sayısı hızla artmıştır. 1904'te şehirdeki Bulgarların sayısı 3.000'i,³⁸⁰ bir yıl sonra 4.000'i, geçmiş, Bulgarların iddiasına göre 1912 yılına gelindiğinde 6.000'i aşmıştır.³⁸¹

1.2.4.1.1. Selanik'te Bulgarların Durumu

Selanik'te zaman içerisinde gerçekleşen Bulgar nüfusundaki yükseliş, Bulgarların şehirde etkilerini arttırmalarını sağlamıştır. Bulgarlar nüfus artışları oranda haklarını koruyabilmek adına yerel idarede söz sahibi olmak istemişlerdir. 1897 Türk-Yunan savaşından sonra gelen talepler doğrultusunda Selanik Vilayet Meclisi üyeliğine bir Bulgar atanmıştır.³⁸² Mahalle muhtarlığı konusu 1904 yılında gündeme gelmiştir. Bulgarlardan gelen istekler üzerine Valilik, Haziran 1904'te Bulgarların iki muhtar seçmelerine izin vermiş, bir yıl sonra da Bulgar muhtar sayısı üçe çıkmıştır.³⁸³ Böylece Bulgarları temsilen Çayır, Hamidiye ve Aya-Tanaş mahallelerinde birer muhtar seçilmiştir. Ekim 1909'da ise bu üç Bulgar muhtar, anayasanın "eşitlik ilkesine uygun olarak" Kaza İdare Meclisine bir Bulgar azanın seçilmesini talep etmiştir. Ancak Valilik,³⁸⁴ ve Dâhiliye Nezareti nüfuslarının yetersiz olmasından dolayı bunun mümkün olmadığını bildirmiştir.³⁸⁵

³⁷⁷ Megas, *İ Varkarides tis Tessalonikis...*, s. 215.

³⁷⁸ BOA. İ. DH. 1176/91921-8, (22 Mart 1906/3 Nisan 1890).

³⁷⁹ Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite", *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Süvremie, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s 315.*

³⁸⁰ Yordan Zehelev, "Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografaska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika", *Solun ı Bulgarite: İstoriya Pamet, Süvremie, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s 152.*

³⁸¹ Yordan Zehelev, "Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografaska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika", s. 152.

³⁸² Mariya Litina-Maria Litina Danni, "Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880 – 1910)", s 144.

³⁸³ Mariya Litina-Maria Litina Danni, "Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880 – 1910)", *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Süvremie, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s 44.*

³⁸⁴ BOA. DH. MUİ. 25-1/27-2.

³⁸⁵ BOA. DH. MUİ. 25-1/27-1.

Katolik Bulgarlar çoğunlukla Çayır Mahallesi'nde yaşamaktaydı ve XIX. yüzyıl sonlarında Fransa'nın maddi yardımıyla inşa ettikleri kiliselerinde ibadet etmekteydiler.³⁸⁶ 1907 yılında Selanik Bulgar Katolik Başpiskoposu Epiklos Efendi, Katolik Bulgarların Ruhani liderliğini yürütmekteydi.³⁸⁷ Başpiskopos Epiklos Efendi, eğitim başta olmak üzere cemaatin sorunları ile ilgilenmekteydi.³⁸⁸

Eksarhaneye bağlı³⁸⁹ Ortodoks Bulgarlar ise görüldüğü gibi Bulgar cemaatinin çoğunluğunu oluşturmakta ve şehrin batısında Çayır (Kılkış), doğusunda, Aya-pat, Üç Çeşmeler,³⁹⁰ Yanık Manastır, Aya-Nikola,³⁹¹ ve Hamidiye mahallelerinde ikamet etmekteydi.³⁹² Yani Bulgarlar Hipodrom'dan Aya-Nikola ve Aya- Atanassio Kilisesi'ne kadar olan bölgede ağırlıklı olarak Rum cemaatinin bulunduğu mahallelerde en çok da Esperos Sineması ile Panagouda arasındaki bölgede bulunuyorlardı.³⁹³

Bulgar Ruhani lideri ve ileri gelenleri, Selanik Bulgarlarının haklarını korumak üzere zaman zaman toplantı yaparak cemaatin içinde bulunduğu durumu değerlendiriyorlardı. Yine belgelerden anlaşıldığına göre özellikle Sırp ve Rumların 1908 yılı içerisinde ortak hareket etme kararı aldıktan ve Bulgarlara karşı birtakım hareketlere girişmeleri üzerine toplantılarını sıklaştırmıştır. Örneğin 7 Nisan 1908'de toplanan Bulgarlar, Hükümetten; Selanik Manastır ve Kosova vilayetlerinde Sırp ve Rumların Bulgarları katledilmelerinin ve bu iki kavmin Bulgarlara karşı ortak hareket etmelerinin önlenmesini talep etmiştir.³⁹⁴

Bulgar Ruhani Reisi, Selanik Kazasında bulunan Bulgar'ın haklarını korumak yanında kaza ve köylerde bulunan Bulgarların her türlü işleriyle ilgilenmekteydi. Şubat 1907'de Bulgar Ruhani Reisi Arhimandirit Kiril Efendi, Gevgeli³⁹⁵ Kaza İdare Meclisi seçimleri nedeniyle şikâyetle bulunmuştu. İddiasına göre; birkaç yıl önce yapılan nüfus sayımına göre Gevgeli kazasında 15.000 Eksarhane mensubu Bulgar, 14.000 Müslüman,

³⁸⁶ BOA. İ. DH. 1176/91921-8 (22 Mart 1906/3 Nisan 1890).

³⁸⁷ BOA. ZB. 609/37, (21 Mayıs 1323/3 Haziran 1907)

³⁸⁸ BOA. TFR. I. SL. 145/14488-1 (12 Mayıs 1323/25 Mayıs 1907).

³⁸⁹ BOA. Y. PRK. TKM. 50/11, (20 Mayıs 1323/2 Haziran 1907).

³⁹⁰ BOA. TFR. I. SL. 165/16439-1 (11 Teşrinisani 1323/24 Kasım 1907). Hamidiye Mahallesi'nde 15 hanede 33 Bulgar yaşamaktaydı. BOA. İ. AZN. 65/26-4 (6 Haziran 1321/19 Haziran 1905).

³⁹¹ Hamidiye mahallesi'nde 13, Çayır mahallesi'nde 11, Yanık Manastır mahallesi'nde 4, Panagoda mahallesi'nde 1, Aya Nikola mahallesi'nde 1 Bulgarın Eksarhaneye mensup olduğunu beyan etmesine rağmen Rum Patrikhanesi nüfus defterlerine kaydedilmiştir BOA. TFR. I. SL. 160/15955-2 (20 Kanunuevvel 1322/23 Aralık 1906).

³⁹² Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktiriki Yatrivi, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 102.

³⁹³ Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...*s. 214.

³⁹⁴ BOA. DH. ŞFR. 414/90-1, (24 Mayıs 1325/6 Haziran 1909).

³⁹⁵ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Sistem Ofset Basım Yayın ve ticaret, Ankara 2017, s. 288.

9.000 Ulah ve 4.000 Rum (patrikhaneye mensup Bulgar) olmasına rağmen İdare meclisi seçimlerinde hiçbir Bulgar'ın seçilmesine izin verilmemiştir. Arhimandirit'in 4.000 Rum nüfusunu, Patrikhaneye mensup Bulgar olarak ele alması, Makedonya'nın Bulgarlara ait olduğu şeklindeki iddialar yansıtmaktadır. Arhimandirit eskiden beri İdare Meclislerinde iki Hristiyan'ın bulunduğunu, bunlardan birinin Rum, diğerinin Bulgar olduğu, oysa bunun Bulgar milletinin haysiyetine ve haklarına hanel getirdiğini iddia ederek durumun düzeltilmesini talep etmiştir.³⁹⁶

Ortodoks Bulgarlar II. Meşrutiyet döneminde, Selanik'te en büyük desteği Bulgar Egsarhlığı ve Bulgaristan'dan almışlardır. Eksarhane şehirdeki topluluğa fiilen de varlık kazandırmak amacıyla okullar, kiliseler, mezarlıklar gibi bayındırlık işlerine destek vermiştir.³⁹⁷ Eksarhaneden alınan bu destekle şehirdeki cemaatin ruhani lideri, eğitim konusuna özellikle önem vermiştir. Bulgar ilk ve orta derece okullarından mezun olan cemaate mensup çocukların fakir çocukların, devletin açmış olduğu Selanik İdadisi gibi okullarda parasız olarak okumaları için birçok girişimlerde bulunmuştur.³⁹⁸

Selanik Valiliği vilayette bulunan Bulgar Ruhani lideriyle ilişkilerinde diğer cemaatlerle ilişkilerinde olduğu gibi Kanunu Esasi ve diğer kanunların Bulgar cemaatine sağladığı haklar çerçevesinde dikkatli davranmaktaydı. Örneğin Aralık 1909'da Selanik'te bulunduğu sırada Kolombo Otelinde vefat eden³⁹⁹ Ohri Bulgar Metropolit Metodî Efendi'nin özel eşyaları hükümet memurlarıyla Selanik Bulgar Ruhani Reisi huzurunda olması gerektiği gibi kâğıda dökülmüş, cenazesi Ohri'ye gönderilmiş, eşyaları da Eksarhanenin isteği doğrultusunda Ustrumca Bulgar Metropolit Kerasim Efendi'ye teslim edilmiştir.⁴⁰⁰

Bulgar Eksarhlığının kurulması ve Makedonya coğrafyasında etkisini arttırmaya başlaması, Selanik'te Osmanlı Hükümeti, Bulgar Ruhani Reisi ve Rum Metropolit

³⁹⁶ BOA. TFR. I. SL. 135/13453-4 (22 Kanunusani 1322/4 Şubat 1907). Gevgili Kaymakamı'nın İdare Meclisi'nde bulunacak iki gayrimüslimin cemaatler arasında her yıl değişecek şekilde nöbetleşe kararlaştırıldığını, geçen yıl görev süresi dolan Rum azanın yerine Ulah cemaatinden aza alındığını, bu yıl görev süresi dolan Bulgar azanın yerine de Rum cemaatinden aza alındığını, gelecek yıl görev süresi dolacak Ulah azanın yerine de Bulgar aza alınacağını beyan etmiştir. BOA. TFR. I. SL. 135/13453-2 (7 Şubat 1322/20 Şubat 1907). Hükümetin verdiği yanıtta; Rumeli Vilayeti şahanesine ait 1895 tarihli ıslahat layihasının birinci fıkrasına göre İdare meclislerinin gayrimüslim azasının nöbetleşe seçileceği deniyorsa da Gevgili Kazası'ndaki Bulgar ahalinin ekseriyetine binaen İdare azası olacak iki gayrimüslimden birinin daimî olarak bulgar olması, diğerinin Rumlarla Ulahalar arasında nöbetleşe seçilmesi istenmiştir. BOA. TFR. I. SL. 135/13453-6 (14 Şubat 1323/27 Şubat 1907).

³⁹⁷ Yannis Megas, *İ Varkarides tis Tessalonikis...*s. 215.

³⁹⁸ BOA. TFR. I. KNS. 8/782-1, (28 Teşrinievvel 1322/10 Kasım 1906); BOA. TFR. I. KNS. 9/846-1, (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

³⁹⁹ BOA. BEO. 3687/276491-3, (26 Kanunuevvel 1325/8 Ocak 1909)

⁴⁰⁰ BOA. BEO. 3681/276028-2, (14 Kanunuevvel 1325/27 Aralık 1909).

arasında birtakım tartışmalara yol açmıştır. En başta Makedonya coğrafyasında ve Selanik’te bulunan Bulgarların nüfus sayımlarında, Metropolitliğin etkisiyle, Rum olarak kaydedilmeleri, Bulgar Ruhani Reis’inin tepkisini çekmiştir. 22 Haziran 1904’teki nüfus sayımında şehirde bulunan Bulgarların çoğu Rum olarak kaydedilmiştir.⁴⁰¹ 23 Aralık 1906’da Bulgar Ruhani Reisi, Selanik ve köylerinde yapılan nüfus sayımlarında, Bulgar olduklarını beyan etmelerine rağmen nüfus komisyonu tarafından Rum Patrikhanesi mensubu olarak kaydedilen 33 kişilik bir liste göndererek durumun düzeltilmesini istemiştir.⁴⁰² Listeye baktığımızda bu gibi Bulgarların çoğunluğunun Hamidiye, Yanık Manastır, Çayır, Aya Nikola ve Panagoda mahallelerinde yaşadıkları görülmektedir.⁴⁰³ Yapılan bu hatalarda nüfus sayım komisyonlarının bir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim, Selanik’teki Ortodoksların doğum ve ölüm belgeleri Rum Metropoliti tarafından düzenlenip nüfus sayımları da Rum muhtarların kontrolü altında gerçekleşmekteydi.⁴⁰⁴

Selanik Bulgar Cemaatinin, Rum Cemaati ve Osmanlı Hükümeti ile yaşadığı sorunlardan bir diğeri “Kilise ve Mektepler Meselesi” olmuştur. Meşrutiyetin ilan edildiği günlerde Pinti Hasan Mahallesinde Bulgarların açtığı okul, Rumlar tarafından kesinlikle hoş karşılanmamış, şehirde bir takım adli olaylara nedeni olmuştur. Kasım 1908 sonunda mektep Hükümet tarafından kapatılmıştır.⁴⁰⁵ Bulgarlar Osmanlı yönetimi altında dinlerini özgür bir şekilde yaşayabilmişler, Rum, Musevi ve diğer cemaatler gibi ibadethaneler inşa edebilmişlerdir.⁴⁰⁶ Eksarhlığın kurulmasından sonra zaman içerisinde Patrikhaneye kayıtlı olan Bulgarların Eksarhlık çatısı altına girmeleri, Bulgarlar ibadet ve eğitim kurumlarının ayrılması taleplerini gündeme getirmiştir. Bu dönemde Bulgarlar, anayasanın “serbesti-i ayin ve vicdan (ibadet ve inanç)” özgürlüğünden faydalanarak inşa ettikleri kilise ve açtıkları okulların, Rum Metropoliti tarafından kapatılmasından

⁴⁰¹ Mariya Litina-Maria Litina Danni, “Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880 – 1910)”, *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Sıvremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s 44.

⁴⁰² BOA. TFR. I. SL. 160/15955-1 (10 Kanunusani 1322/23 Aralık 1906).

⁴⁰³ Hamidiye mahallesinde 13, Çayır mahallesinde 11, Yanık Manastır mahallesinde 4, Panagoda mahallesinde 1, Aya Nikola mahallesinde 1 Bulgarın Eksarhaneye mensup olduğunu beyan etmesine rağmen Rum Patrikhanesi nüfus defterlerine kaydedilmiştir BOA. TFR. I. SL. 160/15955-2 (23 Aralık 1906).

⁴⁰⁴ Mariya Litina-Maria Litina Danni, “Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880 – 1910)”, *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Sıvremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s 44.

⁴⁰⁵ BOA. DH. MKT. 2675/3.

⁴⁰⁶ BOA. DH. MKT. 1077/7-2.

şikâyetçi olmuşlardır.⁴⁰⁷ Nitekim Rum Metropolitleri ve Rum cemaati üyeleri, Selanik'in kazalarında ve köylerinde bulunan birçok kilise ve mektebi Bulgarların kullanmasını engellemişlerdir.⁴⁰⁸ Bu tartışmalar doğal olarak Selanik vilayet merkezinde bulunan Bulgar ve Rumların milli söylemlerini güçlendirmiş, kaza ve köylerde meydana gelen kışkırtma ve şiddet olayları şehir merkezinde de görülür hale gelmiştir.⁴⁰⁹

1907 yılı Nisan ayında şehirde gerçekleşen bir karnaval sırasında “tebdili kıyafetle” bazı kişiler, memurlar ve halkın gözü önünde “Bulgaristan Emaretinin üç renkli milli bayrağını” bir bisikletin tekerleklerine sararak caddelerde dolaştırmışlardır.⁴¹⁰ Hükümet olayı, Bulgar bayrağına yapılan bu saygısızlık ve Bulgarların milli duygularını körüklemeyi amaçlayan bir girişim olarak değerlendirmiş,⁴¹¹ suçlular yakalanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir.⁴¹² 24 Kasım 1907’de dülger esnafından 45 yaşlarında Atnaş ile Debreli İstavri Belediye binasından çıktuktan hemen sonra önlerine geçen iki kişi tarafından vurularak yaralanmışlar, yapılan soruşturmada saldırganların Rum oldukları belirlenmiştir.⁴¹³ 1908 yılı Mart ayından itibaren Selanik'in kazalarında⁴¹⁴ ve merkezinde bu tür şiddet olayları yoğunlaşmıştır. 4 Mart 1908 sabahı Selanik'ten memleketleri olan Langaza'ya dönmekte olan üç Bulgar, Tomba ile Derbent arasında bulunan bir köprüden geçerken kimliği belirsiz iki kişinin silahlı saldırısına uğramış, Bulgarlardan ikisi olay yerinde ölmüştür. Jandarma tarafından yapılan soruşturmada saldırı yapanların Selanik'in Layne köyü halkından ve Derbent köyünde hancılık yapan Vangel ile Derbent köylü Yorgi ve arkadaşları olduğu belirlenmiştir.⁴¹⁵ Bu olaydan dört gün sonra Selanik Rus Konsolosluğu tercümanı ve çuha tüccarlarından Bulgar Todor Hacı Mişef ve yardımcısı, Yalı Kapısı civarındaki sokakta kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından suikasta uğramış, Fransız Hastanesi'ne kaldırılmıştır.⁴¹⁶ Yapılan soruşturmada saldırıyı gerçekleştirenin Allatini kardeşlerin şirketinde arabacılık yapmakta olan Rum

⁴⁰⁷ BOA. DH. MKT. 2749/67. Bulgarların bu konuda şikâyetlerinin Mart 1909'dan itibaren yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bulgarların iddialarına göre Doyran Kazasının Vilandrova köyünün kilise ve mektebi Rumların talebi üzerine onlara verilmiştir. BOA. DH. MKT. 2760/83.

⁴⁰⁸ BOA. DH. MKT. 2755/38-2.

⁴⁰⁹ BOA. Y. PRK. TKM. 50/11.

⁴¹⁰ BOA. A. MTZ. (04). 164/50-1.

⁴¹¹ BOA. A. MTZ. (04).164/ 50-3-1 (10 Nisan 1907). BOA. A. MTZ. (4). 164/50-3.

⁴¹² BOA. A. MTZ. (04). 164/50-4.

⁴¹³ BOA. TFR. I. SL. 165/16439-1 (11 Teşrinisani 1323/24 Kasım 1907).

⁴¹⁴ Eksarhanenin iddiasına göre mart ayı içerisinde Rumlar tarafından Yeniköy ve çeşitli köylerde Bulgarlara karşı gerçekleştirilen şiddet olayları için bkz: BOA. BEO 3305/247854, (19 Nisan 1324/6 Nisan 1908).

⁴¹⁵ BOA. TFR. I. SL. 177/17675-1 (29 Mart 1324/11 Nisan 1908).

⁴¹⁶ BOA. TFR. I. SL. 179/17833-12 (15 Mart 1324/28 Mart 1908).

milletinden 24 yaşlarında Miloş oğlu Atnaş olduğu anlaşılmıştır.⁴¹⁷ Saldırı sırasında kendisini korumakla görevli sivil polis memuru Hafız Bey ise, olaya müdahale edemediği gerekçesiyle görevinden alınmıştır.⁴¹⁸ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁴¹⁹

Yaşanan bu saldırılar üzerine, Selanik Polis Müfettişi Binbaşı Boro Bey gereken tedbirleri almıştır. Boro Bey, şehirde yaşayan bazı Bulgarlara karşı (Bulgar Tüccar Vekili Minçoviş ve katipleri) suikastların devam etme ihtimaline karşı, polis koruması tahsis ettiğini bildirmiştir.⁴²⁰

Rumlar tarafından Bulgarlara yönelik saldırılar II. Meşrutiyet dönemi boyunca devam etmiştir.⁴²¹ Bu süreçte Bulgar Eksarhanesi doğal olarak şikâyetlerini arttırmıştır. Eksarhane sürekli Bulgarların, dini kurumlarına ve dillerine saldırılmayacağı sözü verilmişken aksine kendilerine, dini ve milli kurumlarına saldırılarak Rumlaştırılmaya çalışıldığını, can ve mallarına kastedildiğini ve bunu yapanların yaptıklarının yanlarına kâr kaldığını iddia etmiştir.⁴²²

1908 seçimleri sırasında, altı mebus çıkarılması öngörülen Selanik Sancağından Mebusan Meclisine, nüfuslarının mebus çıkarmaya yetmemesine rağmen, İTC'nin desteği ile Bulgar cemaatini temsilen Dimitri Vlahof seçilmiştir.⁴²³ Vlahof Efendi, Meclis açıldıktan sonra, mebusluğu boyunca Rumeli'den seçilen Bulgar mebuslarla birlikte, İTC'ne muhalefet etmiş,⁴²⁴ Selanik Bulgarlarının haklarını korumak konusunda titiz davranmıştır. Şubat 1909'da Dimitri Vlahof ve arkadaşlarının Meclise verdikleri karar buna örnek gösterilebilir. Bulgar mebuslar kararlarında, *“yeni rejimin kurulmasına rağmen istibdat devrinde görev yapmakta olan memurların görevlerine devam ettikleri ve görevlerini istibdat devri ahlakıyla sürdürmekten kendilerini alamadıkları, bu nedenle Makedonya vilayetlerinde çetelerin halen iş başında olduklarını 3-4 ay içerisinde yaşanan olayları da örnek vererek”* iddia etmişlerdir.⁴²⁵ Yine 1910 yılı Temmuz

⁴¹⁷ BOA. TFR. I. SL. 179/17833-11 (16 Mart 1324/29 Mart 1908).

⁴¹⁸ BOA. TFR. I. SL. 179/17833-11 (26 Mayıs 1324/8 Haziran 1908)

⁴¹⁹ 13 Mart'ta eczacılık yapan Bulgar Tençof, tramvay yolunda şehre gizlice gelen iki Rum eşkıyası tarafından saldırıya uğramıştır. 21 Mart'ta Rumlar, Yalılar Mahallesinde bakkallık yapan Dimitri Heleyanof'un bakkal dükkânına ateş açmış, Heleyanof ayağından yaralanmıştır. 28 Mart'ta Bulgar tüccarlardan Todor Efendi, yanında bir polis koruma memuru bulunduğu halde, Rum eşkıyası tarafından vurularak yaralanmıştır. BOA. BEO. 3305/247854-4, (19 Nisan 1324/6 Nisan 1908).

⁴²⁰ BOA. TFR. I. SL. 180/17912-1 (31 Mart 1324/13 Nisan 1908).

⁴²¹ BOA. TFR. AS. 83/6287-3 (Haziran 1908).

⁴²² BOA. BEO. 3582/268612-2, 8 Haziran 1325/21 Haziran 1909).

⁴²³ Ayşe Eryaman, “Selanik Vilayeti'nde 1908 Genel Seçimleri”, *History Studies*, Volume 9, Issue 3, September 2017, s. 54.

⁴²⁴ Vlahof Efendi, seçimler sırasında İ.T.C.'nin Makedonya'da Sırp ve Rumları kollamıştır. Eryaman, *a.g.m.*, s. 55.

⁴²⁵ BOA. DH. MKT. 2727/91.

başlarında da Vlahof Efendi, Siroz Mebusu Kosta Valçef ve Üsküp Mebusu Teodor Paulof ile Meclise, Makedonya vilayetlerinde Bulgarların durumlarına ilişkin şikâyet ve taleplerini içeren bir takrir sunmuşlardır.⁴²⁶ Mebuslar takrirlerinde: “*Meşrutiyetin ilanıyla birlikte silahlarını bırakıp dağdan şehirlere inen Bulgar çetecilere, devletin geçinmeleri konusunda yardımda bulunacağı yerde, iki yıldan beri eşkıya yaftası altında takip edildiklerini, bu yolla mahrumiyetlere sevk edildiklerini, köy bekçiliği ve memuriyetlere tayinlerine hükümet izin vermediğinden işsiz güçsüz kalıp “Serseri Nizamnamesi” uyarınca tutuklanıp hapsedildiklerini*” iddia etmişlerdir. Takrirden dikkati çeken diğer noktalar ise, Makedonya vilayetlerinde Bulgarların yaşadığı kasaba ve köylere İslam muhacirlerinin yerleştirilmemesi, II. Abdülhamid döneminde Bulgaristan’a göç edip dönmek isteyen Bulgarlara izin verilmesi, Çeteler Kanunu kapsamında yapılan uygulamalara son verilmesi olmuştur.⁴²⁷ Dâhiliye Nezareti, konuya ilişkin Selanik Vilayetinin değerlendirme talep etmiş,⁴²⁸ Selanik Valisi, “*İslam Muhacirlerinin devletçe satın alınan çiftliklere yerleştirildiği ve Bulgarların ihtiyaçlarının gözetildiği, Bulgar cemaatine karşı askerinin darp ve baskısının olmadığı, kanun haricinde kimsenin şahsi hürriyetlerine ve meskenlerine tecavüz edilmediği, kilise ve mektepler konusunda kanun dairesinde işlemlerin yapıldığı*” cevabını vermiştir.⁴²⁹

1.2.4.1.2. Bulgar Dernekler, Kulüpler, Cemiyetler

Meşrutiyetin ilanıyla başlayan özgürlük ortamında her cemaat gibi Bulgarlar da birtakım kulüp, dernek ve cemiyetler kurmuşlardır. 1908 yılı Ekim ayında kurulan “Osmanlı-Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri İttihadı” Selanik’te faaliyete geçen ilk kulüp olmuştur. Bu kulüp aynı zamanda Makedonya’da kurulmuş olan Bulgar Meşrutiyet Kulüplerinin de genel merkezi olarak işlev görmüştür. Kuruluş beyannamesine göre; kulübün amacı Osmanlı Devleti’nin birliği ve halkının menfaatlerini korumak ve geliştirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için önerdiği yöntem ise beşinci ve altıncı maddede ortaya konulmuştur. Buna göre, “anayasanın 108. Maddesi gereği Osmanlı topraklarında iktisadi, milli, medeni ve coğrafi açıdan Âdem-i Merkeziyet yönteminin

⁴²⁶ BOA. BEO. 3779/283412-1, (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910).

⁴²⁷ BOA. BEO. 3779/283412-2, (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910).

⁴²⁸ BOA. BEO. 3779/283412-5-13-1, (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910). Karafeye kazasında Bulgar memurların iddia edildiği gibi işten çıkarılmadıklarını, Bulgarların arazilerine el konularak İslam muhacirleri yerleştirilmediğini bildirmiştir. BOA. BEO. 3779/283412-13-1(1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910); Gevgili Kaymakamı İskân edilen az miktar muhacir için İslamların olan bir tarlanın istimlak edildiğini, silah toplamak bahanesiyle bazı köylerde Bulgarların evlerine girildiği iddiasının araştırıldığını yazmıştır. BOA. BEO. 3779/283412-5-16-1, (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910).

⁴²⁹ BOA. BEO. 3779/283412-5-31-1, (1 Temmuz 1326/14 Temmuz 1910).

uygulanması, “mülki taksimatın buna uygun düzenlenmesi doğrultusunda çalışmak” olarak belirlenmişti.⁴³⁰ Beynamede kulübün kuruluşunun sağlayacağı faydalar ile devletten beklentiler “Metalip” (talepler) başlığı altında sıralanmıştır. Burada dikkati çeken birinci maddede yer alan Kanun-u Esasi’nin “Hakimiye-i Milliye” esasına göre değiştirilmesi ve düzenlenmesi talebidir. Bu amaca ulaşılabilmesi için de “20 yaşını doldurmuş her Osmanlı’nın doğrudan doğruya ve gizli oya dayalı olarak seçime katılabilmeleri, mebusların kanun teklifi verebilmeleri, Heyet-i Nazıra’nın Meclis-i Mebusan’a karşı mesuliyeti, Meclis-i Ayan’ın lağvı, kişi dokunulmazlığı ile vicdan, fikir özgürlüğü ve basın özgürlüğünün sağlanması” gerektiği belirtilmiştir. Devletin yönetim biçimine ilişkin bu talep ile “Parlamentar Sistem (Cumhuriyet) tarif edilmektedir. Ancak bu isteğin masum bir demokratik idare talebi olmadığı daha sonraki maddelerden anlaşılmaktadır. Nitekim talepler bölümünün ikinci maddesinden itibaren, Mülki taksimatın “Milliyet ve Nahiyeler” esasına dayandırılarak sağlık, eğitim ve her türlü yatırımlar konusunda yetkisi olacak şekilde Nahiyelere özerklik talep edilmektedir. Böylece kulüp, İTC ve Osmanlı Hükümetinin “merkeziyetçiliğini” reddetmektedir. Bulgar Meşrutiyet Kulübü, beyannamesindeki diğer maddeler ile de cemaatlerin (milliyetlerin) özerkliğini istemiştir. Devletin resmi dilinin Türkçe olduğunu kabul etmekle birlikte, liselerde Türkçe eğitimi verilmesini, ancak “milli mekteplerde” anadilde eğitim yapılmasını ve lise düzeyinde olan cemaat okullarının resmi devlet okullarına denk sayılmasını, ilköğretimin parasız ve mecburi tutulmasını istemiştir. Mahkemelerde herkesin kendi diliyle dilekçe verebilmesi kanunların resmi dil dışında Osmanlı memleketinde yaşayan diğer milletlerin diliyle de yayınlanması, adi suçlular, cinayet ve siyasi suçluların yargılanmaları için jüri usulüne dayalı Sulh Meclislerinin kurulmasını, veraset ve vasiyet konusunda bütün tebaanın uyması gereken bir kanun çıkarılması talep etmiştir. Ayrıca arazinin mülk ve vakıf olarak ayrılıp yeni bir vakıflar kanununun yapılması ve nihayet yeni bir “Kavanin-i Cedide-i İctimaiye’nin (Medeni Kanun)” yayınlanması önerilmiştir. Talepler kısmının son maddeleri ziraate ilişkindir. 14 ve 15. Maddelerde, çıkarılacak kanunlarla köylünün arazi üzerinde tam hâkimiyetinin sağlanması, devletin ziraat-iktisat sandıkları kurup güçlendirmesi, köylü ve sanayicinin faydalanması için ziraat ve ticaret bankalarının açılması teklif edilmiştir.⁴³¹

⁴³⁰ BOA. TFR. I. M. 22/2167/1-1 (2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908).

⁴³¹ BOA. TFR. I. M. 22/2167/1-1 (2 Teşrinievvel 1324/15 Ekim 1908).

Bulgar Meşrutiyet Cemiyeti adı da verilen kulüp, Eksarhlık ve Selanik'teki Bulgar Ruhani Reisi ile hareket etmiş⁴³² ve Selanik'teki Bulgarların sorunlarıyla ilgilenmiştir. Kulüp, 22 Kasım 1908'de İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ne gönderdiği bir yazıda, “...hürriyetin ilanına rağmen Rumeli'deki vilayetlerde asayişin sağlanamadığını Selanik Vilayeti dâhilinde Bulgarlara karşı Rumların Ulahların ve Müslümanların baskı ve şiddet uyguladığını” iddia etmiştir.⁴³³ Yine İttihat Terakki Cemiyeti Genel Merkezi'ne gönderdiği diğer bir yazıda, Selanik ve kazalarında Bulgarlara yönelik gerçekleştirilen Rum saldırıları raporlanmıştır.⁴³⁴ Kilise ve Mektepler Meselesinin gündemi işgal ettiği bir sırada, Bulgar Meşrutiyet Kulübü, meselenin çözümsüz kalmasını protesto etmek için 15 Ağustos Pazar günü İpsilander Palas Oteli'nin bahçesinde bir miting yapmayı planlamıştır.⁴³⁵ Belirlenen günde yapılan mitingde Türkçe, Bulgarca ve Fransızca konuşmalar yapılmıştır. Konuşmaların ana teması, “*Rum Patrikhanesine mensup iken Bulgar Eksarhanesine geçen ahaliye ait kilise ve mektepler ile vakıfların hükümet tarafından Bulgar cemaatine teslim talebi*” olmuştur. Öte yandan mitinge katılan Bulgarlar, bir bölgede çoğunluğu oluşturan cemaate büyük kiliselerin, azınlıkta kalan cemaate de küçük kiliselerin verilmesi, bir kilise varsa hükümet tarafından veya Rum patrikhanesi tarafından azınlıkta kalan cemaate kilise yapılması için tazminat ödemesi, hükümet tarafından hazırlanıp Meclis-i Mebusana gönderilen, statükonun korunmasını öngören yasa tasarısının kabul edilmemesini istemişlerdir.⁴³⁶

Kulüp, protesto mitinginden iki hafta sonra, 29 Ağustos 1909'da İpsilander Palas Oteli gazinosunda, İslam unsurunun Bulgar kavminin yükselmesi (ilerlemesi) için verdiği destek konusunda milli bir konser organize etmiştir. Konserin şehirdeki Müslümanları, yerel yönetimi ve Meclis-i Mebusanı Bulgarlar lehine çekmek için düzenlendiğine şüphe yoktur. Sadece Bulgarların katıldığı ve yalnızca Bulgarca konuşulup Bulgarca müziklerin çalındığı etkinlik, Selanik Valiliği tarafından “milletler arasındaki ayrılığı ortaya koyma” şeklinde algılanmıştır. Jandarma Kumandanlığı tarafından konserde konuşmaları anlayacak bir devlet memurunun bulundurulmaması eleştirilmiş, bu tür “milli” toplantıların, hükümet memurları tarafından takip edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴³⁷ Bu

⁴³² Kosova Valisinin verdiği bilgiye göre 1909 yılı başlarında Eksarhlık kulüp üyelerinden birisini Makedonya'nın bazı bölgelerinde bulunan okulları teftiş için göndermiştir. BOA. TFR. I. KV. 214/21371 (28 Kanunuevvel 1324/10 Ocak 1909).

⁴³³ BOA. TFR. I. MKM. 33/3261-1

⁴³⁴ BOA. DH. MKT. 2706/24-1 (16 Kanunuevvel 1324/29 Aralık 1908).

⁴³⁵ BOA. TFR. I. SL. 216/21526-1 (12 Ağustos 1909).

⁴³⁶ BOA. TFR. I. SL. 216/21540-1 (15 Ağustos 1909).

⁴³⁷ BOA. TFR. I. SL. 218/21706-1 (30 Ağustos 1909).

gelişmeler üzerine Osmanlı Hükümeti “milliyet esası üzerine kurulmuş olan Bulgar Meşrutiyet Kulüplerinin, Cemiyetler Kanunu’nun 4. Maddesi uyarınca kapatılmasına” karar vermiş,⁴³⁸ bu karar 1 Aralık 1909’da Meşrutiyet Kulüpleri Merkezi adına Toma Karaborof tarafından bütün kulüp şubelerine bildirilmiştir.⁴³⁹ Bulgarlar bu kararı olumlu karşılamamışlardır. Manastırdan Bulgarlar adına Andon Kefarof imzasıyla gönderilen telgrafta kararın yeniden müzakere edilmesi istemiştir.⁴⁴⁰ Dâhiliye Nezareti ise, “kulüplerin cemiyetler kanununun 4 maddesine aykırı olarak kurulduğu, aynı kanunun 6 maddesi gereğince kurulan bu kulüplerin kuruluş beyannameleriyle nizamnamelerinin hükümete sunulmadığı nedeniyle kapatıldıklarının” kendilerine bildirilmesini Manastır Vilayetinden istemiştir.⁴⁴¹

II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Selanik’te “Selanik Osmanlı Bulgarları Jimnastik (Yunak) Cemiyeti” ve “Osmanlı-Bulgar İttihadı Muallimin Cemiyeti” de faaliyetlerine başlamışlardır. Bunlardan Selanik Osmanlı Bulgarları Jimnastik Cemiyeti, 15 Ağustos 1898 Sofya’daki 15 derneği kapsayan “Yunak Birliği”, tam adıyla “Bulgar Jimnastik Dernekleri Birliği”nin bir şubesi olarak çalışmak üzere, Selanik Bulgar Lisesi’ne atanan Daniel Blanchu ve İvan Vaskov önderliğindeki bazı okul hocaları tarafından 21 Aralık 1909’da kurulmuştur.⁴⁴² İvan Vaskov, cemiyetin kuruluş bildirisinde “jimnastik derneğinin, bedeni ve ruhu güçlendirmeye yardımcı olmak yanında Selanik Bulgarları arasındaki dostluk, tanışma ve birliği güçlendirmeye yardımcı olacağını, vatani haklarını, ailesini ve mülkiyetini savunmak zorunda olan her vatandaşa olması gereken nitelikleri ortaya koyacağını” belirtmiştir.⁴⁴³ Selanik Valiliği, tüzüğündeki muğlak, milliyetçi söylemler ve tüzüğün Bulgarca olmasından dolayı cemiyete ancak bu noktalar düzeltildikten sonra 1911’de onay vermiştir.⁴⁴⁴ Cemiyet çeşitli tarihlerde Eden Tiyatrosu ve Beşçınar Bahçesi’nde yerel bürokratlar ve konsolosların da katıldığı etkinlikler düzenlemiştir. 1910 yılında düzenlenen etkinlikleri (jimnastik gösterisi) Rumeli seyahatine çıkan Sultan V. Mehmet Reşad, şehzadelerle birlikte izleyerek beğenmiş, cemiyete 10 kese altın bağışlamıştır.⁴⁴⁵ Daha sonraki yıllarda Cemiyet, Büyük

⁴³⁸ BOA. DH. MUİ. 44/46-8.

⁴³⁹ BOA. DH. MUİ. 44/46-6.

⁴⁴⁰ BOA. DH. MUİ. 44/46-2.

⁴⁴¹ BOA. DH. MUİ. 44/46-9.

⁴⁴² İvaylo Nachev, “Süyüzüt “Yunak” i Bulgarskoto Gimnastichsko Druzhestvo v Solun *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Sıvremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, s. 289.

“, (Birlik “Kahraman” ve Selanik Bulgar Jimnastik Topluluğu)”, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s. 289.

⁴⁴³ Nachev, *a.g.m.* s. 292.

⁴⁴⁴ Nachev, *a.g.m.* s 294.

⁴⁴⁵ Nachev, *a.g.m.* s 296.

Bulgaristan hedefleri doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüştür. Bunun için Bulgar Lisesi öğrencileri ve diğer gençlerden 200 kişilik gruplar (bölük, tabur) oluşturarak jimnastik çalışmaları kisvesi altında askeri eğitime tabi tutulmuştur.⁴⁴⁶

“Osmanlı-Bulgar İttihadı Muallimin Cemiyeti” ise, 1910 yılı içerisinde, Bulgar öğretmenler arasında bir sendika gibi çalışmak üzere Osmanlı Hükümetinden izin alınmadan faaliyetlerine başlamıştır.⁴⁴⁷ Hükümet, cemiyetin nizamnamesinde yer alan söylemlerin çoğunun kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle cemiyetin kuruluşunu nizamnamesini kanuna uygun hale getirilinceye kadar kabul etmemiş, konu Şura-yı Devlet’e taşınmıştır. Şura-yı Devlet de Osmanlı topraklarında kamuya ait hizmetleri ifa etmek iddiasıyla sendika kurulmasının kanunen yasak olduğunu ve öğretmenlik kamusal bir meslek olduğundan, kurulan cemiyetin kanuna aykırı olarak faaliyet gösterdiğine karar vermiştir.⁴⁴⁸ Bu karara rağmen cemiyet, kanuna aykırı olarak çalışmalarına devam etmiş, durum, Selanik Valiliği ile Hükümet arasında tartışma konusu olmuştur. Selanik Valiliği, cemiyetin kurulmasında bir mahzur olmadığına ısrarcı olmuştur. Valiliğe göre, Cemiyetler Kanunu’nun ikinci maddesi uyarınca, kurulan cemiyetler izin alma mecburiyetinde değildirler. Bu gerekçe ile Valilik, 29 Temmuz 1910’da cemiyetin kurulmasında bir mahzur olmadığını beyanıyla, cemiyetin kuruluşunu onaylamıştır. Cemiyet çalışmalarını sürdürürken konu ile ilgili yazışmalar 1912 yılı bahar aylarına kadar sürmüştür. Nihayet, 13 Mayıs 1912’de hükümet, kurulan cemiyetlerin nizamnamelerinin Şura-yı Devlet tarafından incelenmesine gerek olmadığından kuruluş amacı açık olan Bulgar İttihad-ı Muallimin Cemiyeti’nin nizamnamesinin de Şura-yı Devlet’e gönderilmesine gerek olmadığını bildirmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Bulgaristan’daki Birliğin 1898’de yayınladığı kuruluş bildirisinde; “Bulgar halkına sporun sadece fiziksel değil, aynı zamanda yüksek ahlaki değerleri göstermeğe ve bunu sadece kurtarılmış anavatanımızda değil Bulgar kalbinin attığı her yerde yaymaya hazır olalım. Makedonyalı artık bir köle değil, özgürlük bayrağını gururla sallıyor. Özgürlüğe ya da ölüme!” denilmektedir. Nachev, *a.g.m.* s 295.

⁴⁴⁷ BOA. MF. MKT. 1170/75-1-2. (4 Mayıs 1911).

⁴⁴⁸ BOA. MF. MKT. 1170/75-2-1. (16 Nisan 1911)

⁴⁴⁹ BOA. DH. İD. 132/6-16 (1 Mayıs 1328/14 Mayıs 1912)

1.2.4.1.3. Bulgar Milliyetçiliğinin Selanik Şehrine Yansımaları

Fransız İhtilali'nin milliyetçilik fikri kısa zaman içerisinde Osmanlı topraklarında yaşayan Bulgarları da etkilemiştir.⁴⁵⁰ Eksarhanenin kurulması⁴⁵¹ ve 187-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar Panslavizm'in etkisi altında kültürel bir boyutta gelişen Bulgar milliyetçiliği, savaştan sonra Rusya'nın Balkanlarda bir Bulgar Devleti kurma projesi ile yeni bir aşamaya girmiştir.⁴⁵²

Makedonya üzerindeki rekabette Bulgarlar için en büyük tehlike Helenizm olmuştur. 1890'lardan itibaren Bulgar-Yunan mücadelesi hız kazanmış, Bulgar Komitaları Makedonya kırsalında yaşayan Osmanlı Bulgarlarını silahlandırmıştır.⁴⁵³ Bu arada Bulgarlar arasında örgütlenme de artmıştır. 1893'te Makedonya İç Devrimci Örgütü "İnternal Makedonian Revolutionary Organization (İMRO)", iki yıl sonra da Makedonya coğrafyası dışında yapılandığı için "Dış Örgüt" olarak adlandırılan Yüksek Makedonya Komitesi (The Macedonian Supreme Committee) kurulmuştur.⁴⁵⁴

Bu örgütlerin kuruluşuyla Selanik ve Makedonya'da Bulgar milliyetçiliği güçlenmiştir. Avrupa okullarında veya yerel okullarda eğitim gören Bulgar gençlerin bir kısmı Sofya'ya giderek Bulgar Prensiğinin askeri ve idari kurumlarında görev almaya başlamış, bazıları da başta Selanik olmak üzere Makedonya'nın büyük şehirlerine yerleşmişlerdir. Selanik'te sosyal, ekonomik ve politik sorunların teorik ve akademik düzeyde tartışıldığı bir Bulgar grup oluşmuştur.⁴⁵⁵ Hatta İMRO'nun, Selanik'te İvan

⁴⁵⁰ Bulgar milliyetçiliğinin doğuşunda Fransız İhtilali öncesinde etkili olan isim Paisiy Helenderski olmuştur. Helenderski, 1762'de Patrikhane'nin baskısı altındaki Bulgar papazları özgürleştirmek amacıyla "Slav-Bulgarların Tarihi" adında bir kitap yazmıştır. Bulgar tarihinin ana hatlarının anlatıldığı eserde, Bulgarların bağımsız bir devlet kurmaları gerektiği görüşü savunulmuş, Bulgar dilinin ve tarihinin öğretilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Erhan Vatansever, *Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan'ın Bağımsızlığı (1841-1908)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Edirne, 2019, s. 34.

⁴⁵¹ Fahri Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 25, 2011, s. 290.

⁴⁵² 1823-1878 yılları arasında kurulan Filoloji Cemiyeti, Bulgar Edebiyatı Cemiyeti, Bulgar Edebi Cemiyeti gibi cemiyetler Bulgar rönesansını başlatmış, cemiyetlerin katkısıyla artan okullaşma Bulgar gençleri arasında okuryazar oranını arttırmıştır. Rengin Yavuz, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2019, s. 222.

⁴⁵³ Mithat Aydın, "Osmanlı Makedonya'sında Slavist Bulgar Komita Faaliyeti", *BELGİ*, Sayı 18, Yaz 2019, s. 1593,1594.

⁴⁵⁴ Meltem Begüm Saatçi, "II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda Bulgar Rolü", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 2005, s. 118.

⁴⁵⁵ Bu dönem Selanik'e iç bölgelerden ve çoğunlukla Kilkis, Perlepe, Veleza, İstip, Üsküp, Tikfes, Koufalovo, Divri ve Giannitsa'dan birçok Bulgarca konuşan aile gelmiştir. Yannis Megas, *İ Varkarides tis Tessalonikis...*s. 219.

Hadzhinikolov'un evinde kurulduğu görüşü yaygındır.⁴⁵⁶ Raya Zaimova da İMRO'nun ilk organizatörlerinin Selanik'te bir araya geldiğini belirtmektedir.⁴⁵⁷

1897 yılında Selanik'e atanan Tüccar Vekili şehre geldikten sonra, Selanik Bulgarlarını, Bulgaristan Emaretinin "milli" çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye başlamış, Selanik'te bir Bulgar İhtilal Heyeti'nin yapılmasına yardımcı olmuş, şehri Makedonya'daki Bulgar faaliyetlerinin merkezi haline getirmiştir. Bu yapılanma 1906 yılı baharında Selanik Savcılığı, Bulgar Koço Maçanof'un tuttuğu kayıtlar vasıtasıyla, Selanik şehrindeki Bulgar İhtilal Heyeti'nin yapılanma şekli ortaya çıkarmıştır. Günlüğe göre, Bulgar komitesinde birçok Bulgar Lisesi öğretmeni heyet üyesidir ve Bulgar İhtilal Heyeti her ayın sonunda toplanmaktadır. Bu bilgi üzerine Selanik Bulgar Lisesi Müdürü ve öğretmenleri hakkında tahkikat yapılmıştır.⁴⁵⁸ Yine verilen bilgiye göre Heyet, Nisan 1906'da şehirde, bir maliye kontrolörlüğü ve mahkeme komisyonları oluşturmuştur. Kalçef ve Sabonarof bu toplantıda kontrolör seçilmişlerdir.⁴⁵⁹ Aynı yılın yaz aylarında arabacı Toma İstoba'nın yanında üç adet şifreli mektup bulunmuştur. Mektupların Selanik'te Soğuk Pınar civarında şıracılık yapan Rum Tortop tarafından, Bakkal Hristo'ya gönderilmek üzere kendisine verildiği anlaşılmıştır.⁴⁶⁰ Mektuplarda Bulgar komitesinin iki yıl içerisinde Makedonya bölgesinde büyük güç kaybettiği, Bulgar çetelere Türklerin daha sert davrandığı ve Türklerin birçok yerde çeteleri mahvettiği, Rumların ve Sırpın da Türklere yardıma bulunarak her yerde güçlendiklerini, Makedonya'da tabanın kaybedilmekte olduğu, durumun bu hale gelmesinde Avrupalı devletlere güvenilmesinin de rolünün büyük olduğu, Bulgar çetelerine karşı yapılan bir harekate Avusturyalı bir subayın komuta ettiği, Avrupalıların destek verdiği, Avrupalıların Türkiye'yi muhafaza etmek fikrinde oldukları yazılmaktaydı.⁴⁶¹ 1906 yılı Ağustos ayında, Bulgar Lisesi Müdürü Rakof'un ve Todor Maçanof'un komite için para toplamakta oldukları anlaşılmış, Maçanof'un evinde yapılan aramada yastık altında zararlı evraklar bulunmuş ve her ikisi de mahkemeye sevk edilmişlerdir.⁴⁶² Selanik şehrinde ele geçirilen belgeler ışığında soruşturma genişletilerek bu tarihlerde Selanik'te Bulgar komitesine mensup oldukları gerekçesiyle Radovişte Kazası ile Selanik'ten 24

⁴⁵⁶ İsmail Pehlivan, *Bulgar Komitacıları ve Komitacılık Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne, 2017, s. 74.

⁴⁵⁷ Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite"... s 315.

⁴⁵⁸ BOA. TFR. I. SL. 114/11392-8 (22 Temmuz 1906).

⁴⁵⁹ BOA. TFR. I. SL. 117/11687-1 (23 Ağustos 1906).

⁴⁶⁰ BOA. TFR. I. SL. 114/11301-4 (15 Temmuz 1906).

⁴⁶¹ BOA. TFR. I. SL. 114/11301-5 (3 Temmuz 1906).

⁴⁶² BOA. TFR. I. SL. 114/11392-5 (24 Temmuz 1906).

Bulgar tutuklanmıştır. Bunlardan üç tanesi tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştır.⁴⁶³ Osmanlı Hükümeti, Bulgar komiteleri ile bağlantılı olup Selanik'e gelen gazetecileri takip altına almıştır. “Veçerniya Posta (Akşam Postası)” gazetesi yazarlarından Daskalof, olayların yaşandığı günlerde Selanik'e gelmiş, şehirde bulunan bazı Bulgarlarla gezmiş, polis tarafından gözetim altında tutulmuştur. Daskalof, Olimpos Meydanı'nda bulunan Cakona'nın lokantasında, Selanik Bulgar Tüccar Vekâletinde tercümanlık yapan Todorof ve Tüccar Vekili Başkâtibi Kelef ile yemek yiyip Olimpos Palas Gazinosu'nda oturduktan sonra, gece saat ikide çıkmış ve kendisini takip eden sivil polis memuru Giritli Ali Efendi'yi takibi bırakması için tehdit etmiştir.⁴⁶⁴ Birkaç gün sonra, Selanik Bulgar Tüccar Vekili, yanında tercümanı Todorof ile Selanik Valisinin yanına gelerek Rumların “Veçerniya” gazetesi yazarı Daskalof'un öldürülmesine karar verdiklerini haber aldıklarını, eğer bu olursa Vali ve Polis müdürünün sorumlu olacağını söylemiştir.⁴⁶⁵ Daskolof'un bu pervasızlığının altında Rumları kışkırtmak olduğu şüphesizdir. Nitekim kendisine karşı Rumlar tarafından yapılacak bir suikast Bulgar emellerine hizmet edeceğinin bilincindedir.

1907 yılı başlarında Bulgar Tüccar Vekâleti de Bulgar çetelerle olan ilişkisi bilindiği için, sürekli gizli polis gözetiminde tutulmuştur. Görevli memur haftalık olarak valiliğe ve Rumeli Müfettişliğine rapor göndermiştir.⁴⁶⁶ Benzer şekilde 1907 yılı ortalarında Rumların saldırısı ihtimaline karşı 23 Bulgarlardan bazılarının bizzat polislerce takip altında tutulmaları, polis memuru yetersiz olduğundan bazılarının oturdukları veya görev yaptıkları ya da geçtikleri yol üzerinde karakol polisleri tarafından izlenmesi istenmiştir.⁴⁶⁷ Alınan bu tedbirlerle Hükümet, Bulgar komitesi mensuplarını

⁴⁶³ BOA. TFR. I. SL 117/11611-2 (16 Ağustos 1906).

⁴⁶⁴ BOA. TFR. I. SL. 116/11546-1 (10 Ağustos 1906).

⁴⁶⁵ BOA. TFR. I. SL. 116/11569-1 (13 Ağustos 1906).

⁴⁶⁶ Bulgar Tüccar Vekâlethesini tarassuduna memur polis Ali Efendi 8 Şubat 1907'de verdiği raporda, 7 Şubat 1907 saat 4 sıralarında Radovişte'den Selanik'e gelip Vardar Oteli'nde kalan Bulgar Papazlardan Papa Kirman Kasti ve Menlik Bulgar muallimlerinden Profet İlyâ'nın Vekâlethaneye geldiklerini, onların gidişinden sonra saat beş sıralarında Selanik Bulgar Reis-i Ruhanisinin iki kez gelip gittiğini, ertesi günü saat 10 sıralarında Fransız gazetesi yazarı Mösyö Mote'nin, sonra da Vilayet tercümanı Fahrettin Beyin Bulgar Tüccar Vekâlethesi'ne geldiklerini rapor etmiştir BOA. TFR. I. SL. 133/13285-1, (6 Şubat 1907).

⁴⁶⁷ BOA. TFR. I. SL. 147/14623-2, (13 Haziran 1907). Listede: Rum olduğunu beyaneden Ulahlardan Ulah mektepleri müfettişi Dimitri Tano, Ulah cemiyet reisi Emanetçi Hırsto, Ulah Kilisesi Papazı Ağatoni, Bulgar reisi Ruhanisi Teofit, Üç Çeşmelerde oturan Bulgar Papazı Hırsto, Meclisi İdare azasından Nipoşli Efendi, Doktorlardan Tençef, Hırstoviç, Vardar Kapısında meyhaneci Tikveşli Yuvanço, Komisyoncu Pirpokof, Tüccardan Köprülülü Değpirmenciye, Hacı Yuvan, Sarraf Pirlepeli Kondof, Boşnak Hancısı Pirlepeli Dimo, Komisyoncu Sarraf Petrof, Çavuş Manastırı Papazlarından Kılıklı, Vardar Otalcisi Vasil, Bulgar Ticaret Mektebi Muallimi Gümüncineli Hırsto Betançif, Bulgar Jimnas Mektebi Müdürü Tençef, Bulgar İnas Mektebi muallimi Koçanalı Efim Yako, Bulgar İnas Mektebi Direktörü Köprülülü Todor Tanef, Bulgar Jimnas Mektebi muallimlerinden Bulgaristanlı Perkonof, Bulgar İnas Mektebi muallimlerinden Filorinalı İsterdik Pezo gibi önemli kişiler mevcuttu BOA. TFR. I. SL. 147/14623-1, (13 Haziran 1907)

Selanik şehrinden uzak tutmaya çalışmıştır. Şehre gelmiş olan ve terörist olduğu bilinen Bulgarlar, tutuklanıp memleketlerine gönderilmiştir.⁴⁶⁸

1908 yılı başlarında Bulgar milliyetçiler cüretlerini arttırmışlar, Selanik'teki bazı konsoloslara yönelik suikastlar planlamışlardır. 3 Nisan 1908'de Selanik Avusturya ve Yunan Konsoloslarının Bulgar komiteleri tarafından öldürülmeleri için, iki Bulgar'ın Rus vapuruyla İskenderiye'den Selanik'e gönderildikleri bilgisi diğer bazı kaynaklarca da doğrulanmıştır.⁴⁶⁹ Bir ay geçmeden Bulgaristan'dan Selanik'e gelen 28 Bulgar terörist, yanlarında 64 tüfek, 14 sandık fişek, 400 kg barut ve 100 kadar silahla ele geçirilmişlerdir.⁴⁷⁰ "Veremya" gazetesinin haberine göre bu durum Selaniklileri endişelendirmiştir.⁴⁷¹ Yine bu tarihlerde Selanik'e gelen teröristlerin Osmanlı askeri ile karşılaşmamak için Osmanlı jandarması kıyafetine benzer kıyafetler giydikleri anlaşılmıştır.⁴⁷²

II. Meşrutiyetin ilanı üzerine dağdaki Bulgar komitacıları çetecilik faaliyetlerine ara vererek silahlarını bırakıp Selanik'e gelmişlerdir. Bu arada, Bulgaristan üzerinden Selanik Vilayetine ve kazalarına kaçak olarak silah getirme haberleri kesilmiştir.⁴⁷³ Bulgarlar ve Ruhani liderleri, bu süreçte dikkatlerini Mebusan seçimlerine vermişlerdir.⁴⁷⁴ Ancak birkaç ay sonra Rum ve Sırp'larla birlikte Bulgar komitacılarının tekrar Selanik kırsalında dolaşmaya başlamaları ve şehirde birtakım olayların yaşanması halkı tedirgin etmiştir. 1908 yılı sonuna gelindiğinde, Rum çeteleriyle eş zamanlı olarak Bulgar komitacılar da faaliyete geçmiştir. Bunda bağımsızlığını ilan ettikten sonra 1908 Kasım ortalarında Bulgaristan'ın Makedonya'yı işgal etmek üzere harekete geçeceği söylentileri ve beklentileri etkili olmuştur.⁴⁷⁵ Nitekim Aralık 1908'de Selanik kazalarından gelen haberlere göre seferberlik haline geçen Bulgar ordusu Osmanlı sınırındaki faaliyetlerini arttırmıştır.⁴⁷⁶ Bulgaristan kaynaklı komiteler de anarşist fikirlerini cahil Bulgar halkına telkin ederek "Osmanlı Hükümetini tanımayıp vergi vermemeleri" konusunda teşvik etmiştir.⁴⁷⁷

⁴⁶⁸ Haziran 1907'de terörist olduğu bilinen üç Bulgar memleketlerine gönderilmiştir BOA. TFR. I. SL. 147/14697 (19 Haziran 1907).

⁴⁶⁹ BOA. BEO. 3284/246258-2, (21 Mart 1324/1 Nisan 1908).

⁴⁷⁰ BOA. A. MTZ. (4). 167/6-1.

⁴⁷¹ BOA. HR. SFR. (04)246/23.

⁴⁷² BOA. Y. PRK. DH. 13/91-5.

⁴⁷³ BOA. DH. MKT. 666/86-3.

⁴⁷⁴ BOA. DH. MKT. 2726/58-1.

⁴⁷⁵ BOA. DH. MKT. 2732 95/1.

⁴⁷⁶ BOA. DH. MKT. 2722/2

⁴⁷⁷ BOA. DH. MKT. 2732/95.

Dâhiliye Nezareti'nin verdiği bilgiye göre 1909 yılı başlarında Makedonya'da Bulgar "Santralist" ve "Virhivist" fırkaları birleşmişlerdir.⁴⁷⁸ Birleşme Selanik'e Birleşen Bulgar komitacılar, komitacılığı bıraktıkları için hain olarak gördükleri Bulgarlara yönelik saldırılar gerçekleşmişlerdir. 1909 yılı Haziran ayında bunlardan biri olan, ünlü ve eski Bulgar komitacı Sandanski'yi öldürmek için 5-10 Bulgar çeteci Selanik'e gelmiştir.⁴⁷⁹ Bunlar iki ay sonra, 28 Ağustos 1909'da gece saat 02,30 civarlarında Sandanski'ye suikast düzenlemişleridir.⁴⁸⁰ Sağ omzundan ve sırtından yaralanan Sandanski, İtalyan Hastanesi'ne kaldırılmıştır.⁴⁸¹ Sandanski'nin vurulması şehirde bulunan Bulgarlara bir mesaj olarak algılanmıştır.

Öte yandan bağımsızlığını kazandıktan sonra Bulgaristan, uzun süre Selanik'te bulunan Tüccar Vekâlet'ini Konsolosluga çevirmek için çalışmıştır. Nihayet 26 Şubat 1910'da Selanik'te Bulgar Konsoloslugu açılmıştır.⁴⁸²

1908 seçimlerinde olduğu gibi 1912 seçimlerinde de Bulgarlar, seçimlerin lehlerine sonuçlanması için çalışmışlardır. Sofya Başkonsolosluğunun Mart 1912'de verdiği bilgiye göre, Bulgaristan Devleti, Rumeli'de bulunan Bulgarlara, yapılacak seçimlerde İTC'ye karşı, Âdem-i Merkeziyeti savunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası lehine oy vermeleri doğrultusunda nasihatte bulunmak üzere Konsoloslarına emir vermiştir.⁴⁸³ Bulgaristan bu amaçla ajanlarından Dorondorof'u Selanik'e göndermiştir.⁴⁸⁴

1.2.4.2. Sırlar

Osmanlı Devleti, tebaası olan Sırları, Ortodoks Slav olarak değerlendirmiştir. Makedonya'da Slav Ortodoks nüfusu, daha çok Üsküp ve Manastır vilayetlerinde bulunmaktaydı. Selanik'te ise çok az sayıda Sırp nüfus yaşamaktaydı. 1905'te Selanik'te bir Sırp Kilisesi ve kabristanı bulunmadığı,⁴⁸⁵ şehirde 184 erkek, 149 kadın olmak üzere 333 Slav Ortodoks olduğu kaydedilmiştir.⁴⁸⁶ Bunlar çoğunlukla Hamidiye Caddesi'nin Üç Çeşmeler bölgesinde yaşamaktaydı.⁴⁸⁷

⁴⁷⁸ BOA. DH. MKT. 2774/3-2.(21 Mart 1909).

⁴⁷⁹ BOA. TFR. I. A. 40/3936-1. (14 Haziran 1909)

⁴⁸⁰ Olay şöyle gerçekleşmiştir: Osmanlı Bankası yanında bulunan Vardar Oteli'nin alt katındaki lokantada Sandanski, Kılıkışı Yuvan Vostod ve yanındakilerle birlikte yemek yedikten sonra çıkıp Tramvay Caddesine giderken kimliği meçhul bir kişi tarafından vurulmuştur. BOA. DH. MKT. 2914/77-1 ((27 Ağustos 1909). BOA. TFR. I. SL. 218/21723-1 (27 Ağustos 1909).

⁴⁸¹ BOA. TFR. I. A. 40/3992-4.

⁴⁸² BOA. DH. MUİ. 69-1/27

⁴⁸³ BOA. HR. ŞFR. (04). 278/44-2.

⁴⁸⁴ BOA. HR. ŞFR. (04). 278/44-1.

⁴⁸⁵ BOA. BEO. 2708/203063-1 (27 Teşrinievvel 1321/9 Kasım 1905).

⁴⁸⁶ BOA. ŞD. 2749/42-1 (8 Haziran 1905).

⁴⁸⁷ BOA. ŞD. 2749/42-3 (18 Mart 1905).

Vilayet merkezinde Sırp nüfusun azlığına rağmen Selanik'in kaza ve köylerinde önemli miktarda Osmanlı tebaası olan Sırp bulunmaktaydı. XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Sırbistan'ın desteğiyle Makedonya coğrafyasında Sırp'lar da Rum ve Bulgarlar gibi komiteler kurmuşlardır. Makedonya'daki Sırp komitelerini bölgede bulunan Sırbistan Konsolosları desteklemekteydi. Selanik hem komiteler hem Sırbistan için önemli bir şehir olup Sırbistan'ın şehre ilgisi iki temel nedenden kaynaklanıyordu. Birincisi, Selanik'in Makedonya'nın kalbi olması dolayısıyla Makedonya'yı bir bütün olarak ele geçirmenin yolunun Selanik'e sahip olmaktan geçmesiydi. İkincisi ise Selanik limanı ile, Selanik-Drama demiryolu hattı üzerinden gerçekleştirdiği transit ticaretiydi. II. Meşrutiyet'in hemen öncesinde Sırbistan'ın Selanik konsolosunun yanında bir kaçıncılar ve kâtip bulunmaktaydı.⁴⁸⁸ Selanik Limanı Sırbistan için önemli bir transit limanıdır. Avusturya-Macaristan ya da Bulgaristan'la ilişkilerinin bozulduğu zamanlarda Sırbistan'ın Selanik limanı üzerinden nefes aldığı bir gerçektir. Sırbistan II. Meşrutiyetten önce ve Balkan Savaşları'na kadar, Avrupa devletlerinden aldığı askeri malzemeleri Selanik limanı ve oradan Sırbistan'a kadar uzanan demiryolu hattı üzerinden nakletmiştir. Sırbistan'ın Fransa⁴⁸⁹ ve İngiltere'den⁴⁹⁰ ithal ettiği silah, cephane ve ticari mallarla ilgili Osmanlı arşivlerinde oldukça fazla belge ve bilgi bulunmaktadır.

Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan üzerinde baskısı, Bulgaristan Emaretinin ve Yunanistan'ın Makedonya topraklarında komitacılar aracılığıyla etkilerini arttırmaları Sırbistan'ı Osmanlı devletiyle ilişkilerini düzeltmeye yöneltmiştir. 1907 yılına gelindiğinde bu süreç neredeyse bir ittifak derecesine ulaşmıştır. 1907'de Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında imzalanan mukavelename ile:

“Bulgaristan Emareti mevcut durum ve barışı bozucu politikalara dönerse Osmanlı Devleti ile Sırbistan'ın, Bulgaristan Emaretini bu politikadan vazgeçirmek üzere hareket edecekleri, şayet bu Bulgaristan'ı caydırmaz ise gerekli tedbirleri alacakları, Bulgaristan Sırbistan'a saldırırsa Osmanlı ordusu harekete geçerek onu barışa mecbur edeceği kararlaştırılmıştır. Bulgaristan, Edirne veya Vilayeti Selase'ye saldırırsa, Sırp

⁴⁸⁸ SVS, 1325 (1907), s. 105

⁴⁸⁹ Kasım 1908'de Fransa'dan alınan 11 batarya top ve mermilerinin Selanik oradan Selanik-Üsküp hattı ile nakline izin verilmiştir. BOA. BEO. 3429/257171, (23 Teşrinievvel 1324/5 Kasım 1908); BOA. BEO. 3468/260057; BOA. BEO. 3437/257706, (5 Teşrinisani 1324/18 Kasım 1908); BOA. BEO. 3460/259448 (29 Kanunuevvel 1324/11 Ocak 1909); BOA. BEO. 3506/262922, (23 Şubat 1324/8 Mart 1909); 6 Aralık 1908'de Sırbistan'ın Avrupa'dan aldığı 67 varil güherçile ve 56 çadırın Selanik üzerinden nakline izin verilmiştir. BOA BEO. 3460/259442; Sırbistan'da bulunan Fransız maden işletmeleri için çeşitli tarihlerde yine Avrupa'dan alınan dinamitlerin Selanik üzerinden nakline izin verilmiştir. BOA. BEO. 3431/257303, (30 Teşrinievvel 1325/12 Kasım 1909).

⁴⁹⁰ BOA. BEO. 3491/261768, (28 Kanunusani 1324/10 Şubat 1909).

ordusu hazırlığını yapıp Bulgaristan'ın arkasından dolanarak Osmanlı ordusuna yardım edecektir. Bosna-Hersek meselesinde Sırbistan, Avusturya-Macaristan'a karşı Osmanlı devleti ile hareket edecektir. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti Osmanlı vilayetlerinde, Rum milleti dışında Sırp milletini de tanıyacak, Adriyatik iskelelerine kadar uzanacak şimendifer hattı şimdiden tayin edilip hattın inşası bir Osmanlı-Sırp şirketince veyahut sermayedarı yabancı bir şirkete verilecektir. Yine Osmanlı Hükümeti Kosova vilayetinde gerek Bosna-Hersek şimendiferleriyle gerek Bulgaristan hatlarıyla bağlantılı şimendifer hatları inşasına müsaade etmeyecektir. İki devlet aralarındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri alacaklar, her biri kendi memleketlerinde, diğerinin ticari bankalar kurmalarına müsaade edeceklerdir.”⁴⁹¹

Selanik için bu antlaşmanın en önemli yanı yedinci maddenin son fıkrasıydı. Buna göre Osmanlı Devleti Selanik'te bulunan tren yolu hattına 1,5 km. daha ekleyerek limana kadar uzatacak, zahire ve canlı hayvan gibi ağır malların Sırbistan'a nakillerini kolaylaştıracaktı.⁴⁹² Demiryolu hattının limana kadar uzatılması, nakliyatı kolaylaştıracağı için ticaretin büyümesine neden olacak, bu durumda Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın baskıları sebebiyle bir çıkış arayan Sırbistan için Selanik'in önemi bir kat daha artacaktı.

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet döneminde de Sırbistan'la ilişkilerini geliştirmekte kararlı bir tutum sergilemiştir. 1909 yılı bahar aylarında İstanbul'daki Sırp Sefareti, Sadrazam Kâmil Paşa'dan Alman, Belçika, Fransız fabrikalarından Selanik'e getirilen askeri ve diğer maddelerin geçişine izin verilmesini istemiştir.⁴⁹³ “Sırbistan kamuoyunda Osmanlı devleti lehine oluşan olumlu havadan faydalanmak ve Sırbistan'la dostluğu geliştirilerek iki ülke arasındaki düşmanlığı gidermek”⁴⁹⁴ düşüncesi doğrultusunda Osmanlı Hükümeti, Sırbistan'ın isteğini kabul etmiştir.⁴⁹⁵

Bu dönemde Osmanlı-Sırp ilişkilerini ve Selanik şehrini olumsuz etkileyen konu, Sırp komitelerinin Makedonya vilayetlerindeki faaliyetleri olmuştur. Sırp komiteleri Eksarhaneye yanlısı olmakla birlikte, Makedonya topraklarını Sırbistan'a katmak için özellikle Üsküp ve Manastır vilayetlerinin kuzeyinde faaliyet göstermekteydiler.⁴⁹⁶ Üsküp Müftüsü'nün 1907 yılı Aralık ayında Yıldız Sarayına gönderdiği bir yazıya göre,

⁴⁹¹ Y. PRK. EŞA. 50/98, (29 Temmuz 1323/11 Ağustos 1907).

⁴⁹² BOA. Y. PRK. EŞA. 50/98, (29 Temmuz 1323/11 Ağustos 1907).

⁴⁹³ BOA. BEO. 3554/266508-6, (7 Mayıs 1324/20 Mayıs 1908).

⁴⁹⁴ BOA. BEO. 3554/266508-4, (7 Mayıs 1324/20 Mayıs 1908).

⁴⁹⁵ BOA. BEO. 3554/266508-9, (7 Mayıs 1324/20 Mayıs 1908).

⁴⁹⁶ BOA. Y. PRK. TKM. 50/11, (20 Mayıs 1323/2 Haziran 1907).

Sırp çeteleri Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde her türlü eşkıyalık ve baskı ile Hristiyan ahalinin pek çoğuna, “güya Sırp olduklarını” dayatarak Sarplaştırmakta ve artık şimdi Müslümanları elde etmeye çalışmaktaydılar.⁴⁹⁷ 1908’e gelindiğinde Sırp komiteleri, Sırbistan’ın yönlendirmesiyle Makedonya meselesinde Bulgarlara karşı Rumlarla birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Makedonya için Rum-Bulgar mücadelesinde, Bulgar çetelerinin öne çıkması Sırpaları endişelendirmiştir. 1908 yılı Nisan ayında Paskalya dolayısıyla Sırbistan’dan oldukça kalabalık bir heyet Selanik’e gelirken⁴⁹⁸ Bulgaristan Kapı Kethüdalığı, bu heyette çetecilerin de olduğunu ve 28 Nisan’da Sırp çetecileriyle Yunan komite liderlerinin bir toplantı yaparak kendilerine karşı ortak hareket etme kararı aldıklarını iddia etmiştir.⁴⁹⁹ Bu iddianın doğruluğu birkaç ay sonra ortaya çıkmıştır. Nitekim 1908 yılı Haziran’ında Rumeli Müfettişliğinin Sırp komiteleriyle Rum komitelerinin, Bulgarlara karşı bir antlaşma imzaladıkları ve Makedonya’yı kendilerince nüfuz alanına böldükleri bilgisini geçmiştir. Anlaşmaya göre Sırp ve Rum komiteleri, Makedonya’da Bulgarlara karşı gelenleri himaye edecekler ve komiteciler arasındaki bu ittifak ileride Sırbistan’la Yunanistan hükümetlerine de örnek olacaktır.⁵⁰⁰ Bu durum Bulgarları endişelendirmiş, Bulgar Demokrat Fırkası’nın yaygın organı olan “Veremya” gazetesi, antlaşmayı gündeme getirerek Rumlarla Sırpaların, Makedonya’da birlikte hareket etmelerini sağlayacak ortak bir heyet kurduklarını iddia etmiştir. Kırcova ve Debre kazaları Sırpaların hareket sahası, Pirlepe kazası ortak hareket sahası olarak belirlenmişti. Manastır’da ise Rumlar, Sırpalara imtiyaz vermeyi taahhüt etmişlerdi. Bu bölgeler dışında, her iki unsur Makedonya’nın özerkliği ve Bulgarlarla Müslümanların bölgeden kovulmaları için çalışmayı kararlaştırmışlardır.⁵⁰¹ Görüldüğü gibi, çeşitli kaynaklardan gelen bilgiler birbirini teyit etmektedir. II. Meşrutiyet döneminde Sırbistan’ın Selanik üzerinden yaptığı transit ticaret dışında 1912 yılı sonlarına kadar şehirde az sayıda olmaları nedeniyle Sırpaların herhangi bir etkisi olmamıştır.

⁴⁹⁷ BOA. Y. PRK. AZJ. 53/54-1, (26 Teşrinisani 1323/9 Aralık 1907).

⁴⁹⁸ Selanik Vilayetinden Paskalya yortusu dolayısıyla bu tarihlerde 337 kişiden ibaret bir heyet Selanik’e geldiği, bunlardan 179 kişinin doğrudan Aynoroz’daki Manastırları ziyaret edip 30 Nisan’da döndüğü, kalanların onar yirmişer gruplar halinde Rum eytamhanesine giderek çocuklara yumurta dağıttığı, Rum metropolitinin elini öptükleri bildirilmekteydi. BOA. BEO. 3312/248400-3, (1 Mayıs 1324/14 Mayıs 1908).

⁴⁹⁹ BOA. BEO. 3321/249028-2, (14 Mayıs 1324/27 Mayıs 1908).

⁵⁰⁰ BOA. TFR. I. SFR. 3/241-1.

⁵⁰¹ BOA. İ. HUS. 167/121-1, (19 Mayıs 1323/1 Haziran 1907).

1.2.5. Ermeniler

Selanik'te sayıları az olmakla birlikte yüzyıllardır Ermeniler bulunmaktaydı. Katolik Ermenilerin varlığı ise 1881'e dayanmaktadır. Mart 1881'de ilk olarak 20-25 aile olmak üzere yaklaşık 70-80 kişilik bir Ermeni Grubu Selanik'e yerleşmiştir.⁵⁰² Bu tarihten itibaren Selanik'teki Ermeni cemaati süreç içerisinde nüfus itibariyle değişkenlik göstermiştir. Bir yıl sonra yapılan nüfus sayımında, Ermeni nüfusu 149'a yükselmiştir.⁵⁰³ 1885'te 35 aile olarak 183'e çıkmıştır. 1890'ların başında sayı ikiye katlamış 324'e yükselmiştir.⁵⁰⁴ 18 Şubat 1903 tarihli bir belgeye göre ise, Selanik'te 105 hanede 326 Ermeni nüfus yaşamaktaydı.⁵⁰⁵ 1906 Osmanlı nüfus sayımın vilayette 415 Ortodoks, 50 Katolik olmak üzere 465 Ermeni'nin yaşadığını ortaya koymaktadır⁵⁰⁶ ve Balkan Savaşları sonuna kadar bu nüfus hemen hemen aynı kalmıştır.⁵⁰⁷

Ortodoks Ermeniler, 1884'te Krikor Passalyan başkanlığında dört kişilik bir Cemaat Meclisi oluşturmuşlardır.⁵⁰⁸ Selanik Ermenileri İmparatorluğun her bölgesinde olduğu gibi Selanik'te de devlet kurumlarında memur olarak çalışabilmekte, öğretmenlik doktorluk, avukatlık gibi birçok meslekle uğraşabilmekteydiler. Sayıları az olmasına rağmen Ermenilerin bazılarının güçlü bürokratik bağlantıları olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Meşrutiyetin ilanından sonra Paris'ten dönen Aram Efendi, Selanik Mektebi İdadi Müdür yardımcılığına ve Ziraat Heyeti Fenniyesi Reisliği'ne getirilmiştir. Aram Efendi'nin İstanbul'a gidişinden sonra da Avadisyan Efendi, aynı okulda ve Aram Efendi'nin koruması altında öğretmen olarak görev yapmıştır.⁵⁰⁹

Ermeniler sayılarının azlığı nedeniyle milliyetçi iddialar içeren söylemler peşinde olmamışlardır. Hassiotis'e göre, Selanik'teki Ermeni Cemaatinin, Sofya ve Atina merkezli komitelerle iş birliği yapan birkaç milliyetçi dışında, Makedonya üzerindeki Bulgar-Yunan rekabetine karıştıklarına ilişkin herhangi bir delil yoktur.⁵¹⁰ Yine de şehirde yaşanan bazı olaylar Hınçak ve Taşnak komitelerine mensup Ermenilere mal edilmiştir. "The Times" gazetesinin haberine göre, 4 Eylül 1890'da Selanik kıyı şeridini

⁵⁰² I. K. Hassiotis, *The Armenian Community in Thessaloniki: Origin, Organisation and Ideological Evolution*, University Studio Press, Thessaloniki 2005, s.20

⁵⁰³ Karpat, *a.g.e.*, s.

⁵⁰⁴ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 193. Hassiotis sayıyı 157 olarak vermiştir. Hassiotis, *a.g.e.*, s. 24

⁵⁰⁵ BOA. MF. MKT. 172/42-1, (5 Şubat 1318/18 Şubat 1903)

⁵⁰⁶ Karpat, *a.g.e.*, s. 254.

⁵⁰⁷ Hassiotis, *a.g.e.*, s. 24. Vilayete bağlı kazalarda da Ermeni nüfusu vardı. Aynı sayıma göre Gümilcine'de 493, Dedeoğaç'ta 457, Drama'da 182.

⁵⁰⁸ Hassiotis, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁰⁹ BOA. TFR. I. MKM. 31/3045-1.

⁵¹⁰ Hassiotis, *a.g.e.*, s. 81.

yok eden yangın Ermeni kundakçıları tarafından çıkarılmıştır. Ortodoks Ermenilerin aksine Selanik'teki Katolik Ermeni cemaati ne Hınçak ne de Taşnak komiteleriyle beraber hareket etmiştir.⁵¹¹ Osmanlı arşivi belgeleri de bu görüşü doğrulamaktadır. Yurt dışında veya Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Ermen komiteleri, Meşrutiyetin ilanından önce özellikle Bulgar komiteleriyle iş birliği içerisindeydi. Örneğin Bulgaristan Komiserliğinin verdiği bilgiye göre 1908 yılı başlarında İsviçre Ermeni Komitesi Reisi Artin Mıgırtıç ile Bulgar Komitesi Reisi Milanoviç iş birliği yapmışlardır.⁵¹² 16 Haziran 1908'de de Filibe'ye bağlı Meriçler köyünde Ermenilerin, Bulgarların gözetiminde dinamit imal ettikleri bildirilmiştir.⁵¹³ Yine aynı tarihlerde Azat adlı vapurdan 11 Ermeni'nin Selanik'e çıktığı Aydın vilayetinden bildirilmiştir.⁵¹⁴

Selanik'teki Ermeni Cemaati, 1908 Meşrutiyetin ilanı sırasında resmi olarak olumlu ya da olumsuz bir tavır ortaya koymamıştır. Yine Selanik'teki işçi grevleri sırasında, İstanbul'daki Ermeni cemaatinin Sosyalist İşçi Federasyonuna verdikleri destek benzeri bir hareketleri söz konusu olmamıştır.⁵¹⁵ Meşrutiyetin özgürlükçü ortamından Selanik'teki Ermeniler de faydalanmışlardır. 21 Eylül 1908'de Papaz Seroya Tırsabah tarafından "Ketrin (Merkez)" adıyla Ermenice günlük bir gazete çıkarılmasına izin verilmiştir.⁵¹⁶ Anadolu'da eğitim göremeyen idadi ve rüşdi derecesindeki bazı Ermeni öğrenciler Selanik Ziraat Mektebi tarafından okula kabul edilmiştir.⁵¹⁷ I. Balkan Savaşı sırasında da Bulgaristan ve Osmanlı ordusunda yer almış olan yaralı Ermeniler için benzer bağışlar toplamışlardır.⁵¹⁸

Meşrutiyetin ilanından sonra Selanik ve kazalarında yaşayan Ermeniler, Anadolu'daki millettaşları için yardımlar toplamışlardır. Örneğin Aralık 1908'de Vodina Kazası "İpek Muayene Memuru" Agop Efendi tarafından yardım biletleri satılmıştır. 1909 Adana olaylarından sonra ise yardım faaliyetlerini daha örgütlü bir biçimde sürdürmüşlerdir. Nitekim Selanik'te "Ermeni Genel Hayırseverler Birliğinin"⁵¹⁹ bir

⁵¹¹ Hassiotis, *a.g.e.*, s. 80.

⁵¹² BOA. Y. MTV. 304/214.

⁵¹³ BOA. TFR. I. A. 39/3801-2.

⁵¹⁴ BOA. ZB. 608/115-1.

⁵¹⁵ Hassiotis, *a.g.e.*, s. 81.

⁵¹⁶ BOA. DH. MKT. 2614/19-2, (4 Eylül 1324/17 Eylül 1908).

⁵¹⁷ BOA. BEO. 3943/295715, (22 Ağustos 1327/4 Eylül 1911).

⁵¹⁸ Andranik Ozanyan ve Karakin Neztek komutasındaki Ermeni birlikleri Balkan savaşlarında Bulgaristan ordusunda Osmanlıya karşı savaşmışlar, Osmanlı askerinin Gümilcineden çekilmesinde etkili rol oynamışlardır. Hassiotis, *a.g.e.*, s. 82.

⁵¹⁹ Armenian General Benevolent Union (AGBU), Bogos Nubar Paşa başkanlığında 1906'da Mısırda kurulmuştur. Taner Aslan "Ermeni Yardımsever Hayır Cemiyeti (Ermeni Cemiyet-i Hayriye-i Umumiyesi) ve Nizamnamesi", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 53, Terazi Yayıncılık Ankara 2016, s. 145.

şubelerini kurmuşlar ve Anadolu’da zarar gören Ermeniler için yardım toplamaya devam etmişlerdir.⁵²⁰

1.2.6. Ulahlar (Romenler)

Osmanlı yönetimi sırasında, Selanik şehrinde Ulahlar⁵²¹ da varlık göstermiştir. Bir iddiaya göre XVII. yüzyılda Ulahlar, Selanik’in Hıristiyan nüfusunun yarısını oluşturuyordu. Ancak milliyetçiliğin Ulahlar arasında daha geç yayılması ve Rum Ortodoks Kilisesi’nin eğitim aracılığıyla uyguladığı “Rumlaştırma” politikası nedeniyle şehirdeki Ulah kökenliler XIX. yüzyıl sonlarına kadar kendilerini Rum olarak görmüşler, Megali İdeanın en keskin savunucuları da kendini Rum hisseden Ulahlar arasından çıkmıştır.⁵²² Yüzyıl sonlarında Selanik’te bulunan Rum İhtilal Komitesinin yönetici konumdaki sekiz üyesinden altısı Ulah’tı.⁵²³ Selanik Vilayetinde Ulah nüfusu çoğunlukla kazalarda yaşamakla birlikte,⁵²⁴ şehir merkezinde de büyük kısmı Aya-Tanaş Mahallesinde yaşayan Ulah bulunmaktaydı.⁵²⁵

XX. yüzyıl başlarında Fener Rum Patrikhanesi, şehirde 625 Ulah ailesinin yaşadığını belirtmektedir. Ulah tarihçiler ise, Rum Patrikhanesi’nin zorlaması ile, Rum olmamasına rağmen, en az 5.000 kişinin Ortodoks Rum olarak kaydedildiğini ve Selanik’teki Rum Ortodoks nüfusunun en az nüfusunun %25’inin Ulah olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu tez gerçeği yansıtmamakla birlikte Selanik’teki Ulahların sosyal, kültürel ve ekonomik olarak Rum Cemaatini güçlendiği bir gerçektir.⁵²⁶

1890’lardan itibaren Selanik’teki Ulahlar Romanya Konsolosluğunun denetimi altına girmeye başlamıştır.⁵²⁷ Bu yıllarda Makedonya’daki Ulahlar arasında milliyetçi söylemler güçlendiği gibi Selanik’te de Romanya Konsolosluğunun desteği ile kendi dillerinde eğitim yapma ve kendi kiliselerini kurup ayin yapma hakkı talep etmişler, hatta

⁵²⁰ Hassiotis, *a.g.e.*, s. 82.

⁵²¹ Tarihte Vallaklar (Vlach) olarak da bilinen Ulahlar Avrupalılar tarafından Balkanlarda Romanca konuşan topluluklara verilen bir isimdir. Kelime Balkan dillerinde “Çoban”, ya da “Göçebe” anlamına gelmektedir. Ulahlar Makedonya- Trakya ve Balkanların diğer bölgelerinde yaşayan Romalılaştırılmış çoban topluluğu olmakla beraber alt kimlikleri Trakyalılık’tır. Mehmet Köseoğlu, “Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, Mart 2021, s. 295.

⁵²² Bir iddiaya göre, XVII yüzyılda Ulahlar, Selanik’in Hıristiyan nüfusunun yarısını oluşturuyordu. Nikolaos, I. Mertzos, “İ Vlahi sti Tessaloniki”, *Eteryak Makedonikon Spoudon* (Makedonya Çalışmaları Derneği), Tessaloniki 2011, s. 4.

⁵²³ Mertzos, *a.g.m.*, s 5.

⁵²⁴ Vilayetteki Ulah nüfusu şehir merkezinden çok kırsal alanda Karaferye, Gevgili gibi kazalarda ve köylerinde yoğunlaşmıştı. 1896/7 Osmanlı nüfus sayımında Selanik Vilayetinde 16.461 Ulah vardı. Karpat, *a.g.e.*, s.254.

⁵²⁵ Mazower, *a.g.e.*, s. 265.

⁵²⁶ Mertzos, *a.g.m.*, s. 11.

⁵²⁷ Karpat, *a.g.e.*, s.254.

izinsiz olarak okullar açmaya başlamışlardır.⁵²⁸ Osmanlı Hükümeti izinsiz açılan okulları kapatmış,⁵²⁹ Rum Metropoliteninin şikayetlerine rağmen Ulah rahiplerinin bazı kiliselerde ayin yapmalarına izin vermiştir.⁵³⁰ Ulahlar XX. yüzyıl başlarında, Rumlar, Bulgarlar ve diğer cemaatlerin sahip oldukları haklar gibi, İstanbul'da ve büyük kilise ve okulların bulunduğu vilayetlerde bunları yönetmek üzere bir Ruhani Reis'in tanınmasını istemişlerdir.⁵³¹ Nitekim Selanik valisinin verdiği bilgiye göre Ulah ahali Aralık 1905'te Rum cemaatine mensup Menlikli Arhemandirit Papa Agatonifos Efendi'yi Selanik Vilayetinin Ulah Cemaati Ruhani Reisi olarak tanınmasını istemişlerdir. Selanik Rum Metropoliti bu talebi eleştirip kendisine bağlı papazlara, Ulahların evlerine gitmemeleri konusunda uyarılarda bulunurken Ulahlar Rum Metropoliteni tanımadıklarını bildirerek taleplerinde ısrar etmişlerdir.⁵³² Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti Selanik'te Rumlarla Ulahları uzlaştırmaya çalışmıştır. Nitekim 1 Haziran 1905'te Selanik Valiliği, Selanik Vilayetinde yaşayan Ulahların kendi dillerinde eğitim ve ibadet yapmaları, çoğunluğu oluşturdukları yerlerde "Vilayet Kanunu" uyarınca kendilerinden muhtar tayin edilmesine izin verilmesine ilişkin taleplerin karşılanabilmesi için Rum Patrikhanesinin ikna edilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁵³³ Nihayet 1907 yılı yaz aylarında Papaz Agatoni, Ulah Ruhani Reisi olarak tanınmıştır.⁵³⁴

Şehirde yaşayan Ulahlar çeşitli meslekler, özellikle de terziilik ile ilgilenmişlerdir. Hatta Selanik'teki birçok iyi terzi Ulah'tı. Ulah terzilerin şehirde 1844'ten beri bir kethüdanın yönetiminde "Kırşovalı Terzi Esnafı" adıyla faaliyet gösteren loncaları bulunmaktaydı.⁵³⁵ Loncaya mensup esnafın büyük bir bölümü Ulah, çok azı Bulgar cemaatine mensuptu. Loncada kayıtlar ve müzakereler Ulahça gerçekleştirilirken zamanla milliyetçilik akımları, üyeler arasında ayrışmayı getirmiştir. Lonca esnafının bir kısmı "Helenizm"i benimsemişlerdir. Ulah Lonca üyelerinin iddialarına göre, XIX. yüzyıl sonlarında lonca kethüdası Petraki Conka, Yunan Konsolosunun eşiyle birlikte Atina'ya gitmiş, Veliaht Kostantin ile görüştüğünden sonra Selanik'e dönüşte beraberinde

⁵²⁸ BOA. A. MKT. MHM. 677/6-1, (23 Nisan 1312/5 Mayıs 1896).

⁵²⁹ BOA. BEO. 1428/107044-1, (27 Kanunuevvel 1315/8 Ocak 1900).

⁵³⁰ Ulahlar ilk kez Selanik'in Karaferye Kazası merkezinde bulunan Aya Tokşar Mahallesiindeki kilisede ayin yapmak için başvuruda bulunmuşlar Rumların tepkisi üzerine bu talep geçiştirilmiştir. Aynı yıl Manastır Vilayeti de Ulahlar için bir kilise tahsis etmiş, Rumlar bu durumu kabul etmemişlerdir. BOA. A. MKT. MHM. 677/6-1, (23 Nisan 1312/5 Mayıs 1896).

⁵³¹ BOA. Y. PRK. AZJ. 47/34-1 (16 Mart 1319/29 Mart 1903). Bu konuda ilk başvuru Romanya Konsolosu tarafından 1896 yılında yapılmıştır. BOA. HR. TH 185/89-1, (4 Kanunuevvel 1312/16 Aralık 1896).

⁵³² BOA. TFR. SL 91/9033-1, (4 Kanunuevvel 1321/17 Aralık 1905).

⁵³³ BOA. TFR. I. SL. 74/7307-1, (19 Mayıs 1321/1 Haziran 1905).

⁵³⁴ BOA. BEO. 3102/232592-1, (3 Temmuz 1323/16 Temmuz 1907).

⁵³⁵ BOA. BEO. 2950/221224-1, (14 Teşrinisani 1322/27 Kasım 1906).

Rumca bir lonca nizamnamesi getirmiştir. Selanik'teki Rum ileri gelenleri de loncanın Rum patrikhanesine bağlanması konusunda baskılar yapmışlardır.⁵³⁶ Bu baskılar üzerine nihayet esnaftan 90 kadarı kendilerinin Ulah olmayıp Rum milletinden olduklarını beyan ederek ve Rumca bir nizamname tanzim ederek loncadan ayrılmışlardır. Ulah loncasında 6 esnaf kalmış, Osmanlı Hükümeti 6 Ağustos 1906'da loncanın usulsüz ve ruhsatsız olduğu gerekçesiyle kapatılmasına, Rumca nizamname hazırlamış olanların da Rum metropoliteninin himayesinde yeni bir lonca kuramayacağına karar vermiştir.⁵³⁷ Valiliğin hükümete verdiği bilgiye göre, yıllar içerisinde Selanik Rum metropolitleriyle lonca mensuplarının Helenizm düşüncesine bağlılıkları 8-9 Ekim 1906 tarihlerinde Atina gazetelerinde yayınlanan Mösyö Zaimis'in siyasi nutuklarından anlaşılmaktadır.⁵³⁸ Rumların lonca üyelerine baskıları, daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 27 Aralık 1906 gecesi Aya-Pat Mahallesinden terzi Dimitri oğlu Kostantin, evine giderken siyah paltolu ve şapkalı bir Rum, bir elinde topuzlu sopa ve diğer elinde çakmaklı tabanca kendisine saldırmış ve yaralamıştır.⁵³⁹ Bu olaydan dört ay sonra, terzi esnafından ve Ulah cemaatinden Vangel Antas ile kardeşi Toma, Aya Kostantin Mahallesindeki evlerine gitmekte iken Kemeraltı civarına iki kişi tarafından önleri kesilerek her ikisi de baş ve omuzlarından yaralanmıştır.⁵⁴⁰ Selanik Polis Müdürlüğü'nün yaptığı tahkikatta, kendilerine saldıranların Aya-Pat Mahallesinde oturan Rum cemaatinden Todori oğlu Koço ile Yenişehir'in Kalayerne köyü ahalisinden Yunan tebaasından aynı mahallede babasıyla beraber kalan Yorgi oğlu Minel oldukları belirlenmiş, terzilerin de teşhisi ile bu kişiler tutuklanmışlardır.⁵⁴¹

Bu süreçte Romanya Konsolosu, Rumluktan Ulahlığa geçenleri koruması altına almaya çalışmıştır. Hatta kendilerinin Rum olduğunu iddia eden Ulahlar üzerinde baskı kurmuştur. Örneğin, daha önce dilekçe ile kendisinin Rum olduğunu beyan etmiş olan İşteryo, 18 Aralık 1906'da vefat etmiştir. Cenazesi Rum Metropolithanesi tarafından kaldırılmış, Rum mezarlığına bir bando takımının çaldığı cenaze müziği eşliğinde defnedilmiştir. Cenazede 400 kadar Rum ahalisi hazır bulunmuş, Romanya konsolosluğu buna tepki göstermiştir.⁵⁴² Ulah Ruhani Reisinin de zaman zaman, Ulahları Rum ve Bulgarlara karşı kışkırttığı ve devlet otoritesine karşı faaliyet gösterdiği arşiv

⁵³⁶ BOA. BEO. 2950/221224-4, (18 Kanunuevvel 1322/31 Aralık 1906).

⁵³⁷ BOA. BEO. 2950/221224-2, (30 Kanunusani 1322/13 Şubat 1907).

⁵³⁸ BOA. BEO. 2950/221224-3, (11 Teşrinisani 1322/24 Kasım 1906).

⁵³⁹ BOA. TFR. I. SL. 130/12953-1, (15 Kanunuevvel 1322/28 Aralık 1906).

⁵⁴⁰ BOA. TFR. I. SL. 138/13791-1 (12 Nisan 1907).

⁵⁴¹ BOA. TFR. I. SL. 138/13791-2 (13 Nisan 1907).

⁵⁴² BOA. TFR. I. SL. 129/12841-1 (18 Aralık 1906).

belgelerinden anlaşılmaktadır. 14 Mayıs 1907'de Selanik'te bulunan Ulah Ruhani Reisi Papaz Tono'nun evinde arama yapılmış, bazı Ulahlara yazdığı ve içeriği devlete zarar verici mektuplar bulunmuştur.⁵⁴³

Selanik Romanya Konsolosunun ve Ulah Ruhani Reisinin milliyetçi faaliyetleri sonucunda, Rumların şehirde yaşayan Ulahlara baskısı terzi esnafı ile sınırlı kalmamıştır. Zihinleri Helenizm ile doldurulmuş Rum öğrenciler Ulah okullarında okuyan çocuklara saldırmış, olay sırasında öğrencilere göz kulak olmakla görevli Ulah öğretmen bir hata yapıp havaya ateş açmış, Rum Metropolit ve cemaatin baskısıyla ve dört Rum öğrencinin ifadesi ile gözetmen tutuklanmış ve üç yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.⁵⁴⁴ Gözetmen Vasil Jana'nın ifadesine göre Rumlar kendisinin peşini hapishanede de bırakmayarak tutuklu Rum komitecilerinden kendisinin öldürülmesini istemişlerdir. Rum mahkumlar ise Müslüman mahkumlara para vererek bu işi onlara yaptırmaya çalışmışlardır.⁵⁴⁵

Ulahlar, özellikle Rum ve Bulgar çetelerinin kendilerine yönelik adam kaçıрма, hırsızlık, gasp ve öldürme eylemlerinden mustarip olduklarını sık sık hükümete şikâyet etmişlerdir. II. Meşrutiyetin ilanından önceki yıllarda Selanik Valiliği ile kazaları arasında gerçekleşen yazışmalarda da bu durum doğrulanmaktadır.⁵⁴⁶ Şehirde bulunan Romanya konsolosu ve çalışanları, zaman zaman Rumların kanunsuz hareketlerine maruz kalmışlardır. Hatta 18 Aralık 1905'te Rumlar, Romanya konsolosu Mösyö Jorcsoko, kaçırlara Petrikan ve Ulah mektepleri müfettişi Lazar Doma'ya suikast düzenlemişlerdir.⁵⁴⁷ Suçlular yakalanarak Selanik'te yargılanmıştır.⁵⁴⁸ Yakalananlar arasında yer alan Nikola'nın delil yetersizliğinden serbest bırakılması, Romanya konsoloslğunun tepkisine neden olmuştur.⁵⁴⁹ Temmuz 1907'de Karaköylü Ulah Vasil, şehirde Kazgancılar civarından geçmekte iken kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından

⁵⁴³ BOA. DH. ŞFR. 380/10, (3 Mayıs 1323/16 Mayıs 1907).

⁵⁴⁴ BOA. BEO. 2998/224832-1 (8 Şubat 1322/21 Şubat 1907). Kavvas Vasil, bir yıl sonra suçsuz olduğunu ve hapse girdikten sonra ailesinin perişan bir duruma düştüğünü yazarak affedilmesini arz etmiştir. BOA. BEO. 2998/224832-2 (8 Şubat 1322/21 Şubat 1907). BOA. TFR. I. ŞKT. 85/8475-1 (2 Mayıs 1323/15 Mayıs 1907).

⁵⁴⁵ BOA. TFR. I. ŞKT. 85/8475-1 (15 Mayıs 1907).

⁵⁴⁶ 23 Temmuz 1906'da Gevgili Kazası Bonilçe köyü Ulah ahalisine ait olan mektebe Rumlar el koymuşlardır. BOA. TFR. I. SL. 122/12142-1 (23 Temmuz 1906). Ağustos 1907'de Ulah Kostantin Kemcebi'nin zevcesi bir rum çetesi tarafından Yunanistan'a kaçırılmıştır. BOA. BEO. 2885/216370; 1 Mayıs 1907'de Selanik'e yakın Sedes'de Ulah Fotiko'nun 150 baş keçi sürüsü Rum eşkıyası tarafından gasp edilmiş, BOA. BEO. 2825/211851, (27 Nisan 1322/10 Mayıs 1906).

⁵⁴⁷ BOA. BEO. 2836/212685. Konsolos ve yanındakiler Olimpos Palas yanındaki Hristo Çakota'nın lokantasında yemek yerlerken lokantanın dışından açılan ateş sonucunda Lazar Doma yaralanmıştır. BOA. BEO. 2964/22283-4, (21 Teşrinisani 1322/4 Aralık 1906).

⁵⁴⁸ BOA. BEO. 2958/221786. Yargılananlar şunlardır: Kebir Manastır Mahallesinden Taşo vld Todori, bir çiftlikte yazıcılık yapan Nikolaki vld Dimitri, Şekerci Yorgi Pençik BOA. BEO. 2964/22283-4, (21 Teşrinisani 1322/4 Aralık 1906).

⁵⁴⁹ BOA. BEO. 2964/22283, (5 Kanunuevvel 1322/18 Aralık 1906).

arkasından vurularak yaralanmış, kendisi Hamidiye hastanesine kaldırılmasına rağmen vefat etmiştir.⁵⁵⁰ Yenikapı Polis Komiserliğinin verdiği bilgiye göre, 17 Haziran 1908 sabahı Yenikapı dışında bulunan Namazgâh mevkiinde yakası mavi çuhalı, ceket ve pantolonlu, Ulah mektebi öğrencisi olduğu anlaşılan 18-19 yaşlarında bir çocuk, üç beş kiloluk taşla darp edilerek öldürülmüş ve taş göğsüne konmuş halde bulunmuştur.⁵⁵¹

II. Meşrutiyetin ilanından önceki aylarda, Selanik'e bağlı Ulah köylerine karşı Rum ihtilal komitelerinin baskılarının arttığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.⁵⁵² Fener Rum Patrikhanesi, Ulahların nüfus itibariyle fazla bulunduğu Karaferye Kazasının Ulah papazı Papa Yorgi'yi afroz etmiş, Karaferye Rum Metropolitinin de etkisiyle bölgedeki Rumlar Ulahlarla alışverişi kesmişler, bu durum Makedonya'daki gazetelere yansımıştır. Hükümet Karaferye Rum Metropolitini uyarmıştır.⁵⁵³

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde Rum çete ve cemiyetlerinin sindirme faaliyetleri sonucu Ulahların bir kısmı Rum taraftarı olmak ve Rum çeteleriyle beraber hareket etmek zorunda kalmışlardır. Anayasa ilan edildikten sonra Meclisi Mebusan seçimlerinde Ulahlar, seçim kanunundan yararlanamadıklarından ve milletvekili seçtirmediklerinden şikâyetçi olmuşlardır. Ancak biliyoruz ki Ulah cemaatinden Doktor Filip Mişen, Görice sancağından aday olmuş, yine Manastır Romanya konsolosu tercümanı Kostanti Mera, Manastır milletvekilliği için aday olmuş, ancak seçilememiştir.⁵⁵⁴ Selanik'te ise Valiliğin bildirdiğine göre, Ulahların merkez ve kazalarıyla birlikte toplam nüfusları 20.000'den azdır ve bu nedenle Ulahlar diğer cemaatleri desteklemişler ve seçimlerden şikâyetçi olmamışlardır.⁵⁵⁵ Ulahlar, II. Meşrutiyet döneminde Rumlarla birlikte hareket ettiklerinden Bulgarların hedefinde olmuşlardır. Baskılar üzerine Selanik Romanya konsolosu İvan İkonomof, Ocak 1909'da Osmanlı Hükümetine şikâyetlerini dile getirmiştir. İkonomof'un iddiasına göre Bulgar

⁵⁵⁰ BOA. TFR. I. SL. 150/14974-2 (30 Haziran 1323/13 Temmuz 1907).

⁵⁵¹ BOA. TFR. I. SL. 187/18652-1 (4 Haziran 1324/17 Haziran 1908).

⁵⁵² 23 Mart 1908'de Karaferye'ye bağlı Hristo Kitera, Selda köyünden ve Rum taraftarı bir Ulah olan Tego Bobota tarafından yaralanmıştır. BOA. BEO. 3285/246315 (31 Mart 1908). Mayıs 1908'de Karaferye Kazasına bağlı Dolyani köyündeki Osmanlı askerini oradan çıkarmak amacıyla Rum taraftarı - çoğunluğunu çobanların oluşturduğu- Ulahlar ve Rumlar nümayişler tertip ederken Rum Amalyani'nin liderliğindeki 20 kişilik çete Dolyani, Karakarye ve Aksidolviladi'deki Ulah köylüleri tehdit etmekteydi. BOA. BEO. 3312/248367 (30 Nisan 1324/13 Mayıs 1908). Rumların kendilerine yönelik baskı ve katliamları sebebiyle Karaferye Ulah cemaati vekili Petri Pader Aleksî önderliğinde ve daha birçok kişi imzalı, olayların önlenmesine ilişkin dilekçeler karşısında Hükümet Karaferye ve Gevgili'de gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. BOA. BEO. 2959/221876, (22 Teşrinisani 1322/5 Aralık 1906).

⁵⁵³ BOA. TFR. I. SL. 143/14206-3 (30 Nisan 1323/13 Mayıs 1907).

⁵⁵⁴ BOA. DH. MKM. 2650/82-2, (26 Teşrinievvel 1324/8 Kasım 1908).

⁵⁵⁵ BOA. DH. MKM. 2650/82-5, (30 Teşrinievvel 1324/12 Kasım 1908).

ihtilal komiteleri Koçana, kazası dâhilinde yaşayan Ulahlara 30 kadar tehdit mektubu göndermiştir.⁵⁵⁶

Öte yandan Selanik ve kazalarında bulunan Ulahlar da bir süre sonra, Rum ve Bulgarlar gibi komiteler kurup Makedonya'nın bir kısmını Romanya topraklarına katmak için çalışmışlardır. Rüsumat Müfettişlerinden bir memur, Selanik Romanya Konsolosu kavası Kosta'nın oğlu Mihail, liderliğinde, Aya-Tanaş Mahallesinde bulunan Bulgar Koço'nun kahvesinde bazı Ulahları ve Bulgarları toplayarak 1906 yılı sonlarında 25 kişilik bir çete kurmuştur.⁵⁵⁷ Selanik Polis müdürlüğünün Şubat 1908'de verdiği bilgiye göre de Ulah Komitesi reisi Mihail, Nikola Yani sahte ismiyle Selanik'e gelmiş ve Macar Otelinde tutuklanmıştır. Kendisi sorgusunda “*Gevgeli kazasından Livadya köyü ahalisinden olduğu ve isminin de Mihail Dimo Handozi olduğu, nüfus tezkeresi olmadığından Nikola'nın tezkeresini kullandığını, üç yıldan beri Ulah Komitesi Reisi olduğunu ve Selanik'e teslim olmak için geldiğini*” söylemiştir.⁵⁵⁸

1.2.7. Selanik'te Yabancılar

Fransız konsolosluk istatistiklerine göre, 1880'e kadar, Selanik'te çoğu İtalyan tebaasından 6.000 yabancı bulunmaktaydı.⁵⁵⁹ Bu sayı XX. yüzyıl başlarında değişiklik göstermekle birlikte şehirde İtalyan tebaasına mensup yabancı sayısı önde gelmekteydi.⁵⁶⁰ Bu yıllar, Selanik'in ekonomik büyümesinin damgasını vurduğu ve gelişmiş zanaat ve ticaret ile çekici bir liman merkezi olarak şekillendiği ve modernleşen bir imparatorluk yoluna girdiği bir dönemdi. Yabancılar limanın hemen kuzeyinde limanı da içine alacak şekilde kurulmuş olan Frenk Mahallesinde ikamet ediyorlardı. 1907 vilayet yıllığına göre, Frenk Mahallesi, han, mağaza ve dükkânlardan oluşup ticari işlemlerin merkezi konumundaydı.⁵⁶¹ Mahalle nüfusu, Avrupalı tüccarlardan ve konsolosluk mensuplarından oluşmaktaydı. Zaman içinde dini misyonla gelen Avrupalılar da şehre yerleşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde, Katoliklerin koruyuculuğu rolüne soyunan Fransız Katolikleri şehirde önemli bir yere sahiptir.⁵⁶²

⁵⁵⁶ BOA. TFR. I. M. 23/2271-2, (9 Kanunusani 1324/22 Ocak 1908).

⁵⁵⁷ BOA TFR. I. SL. 101/10034-2, (23 Mart 1322/5 Nisan 1906).

⁵⁵⁸ Yakalanıncaya kadar teslim olmadığından ve hakkında birçok cinayet suçlaması olduğundan kendisi mahkemeye sevk edilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 174/17343-1 (7 Şubat 1323/20 Şubat 1908).

⁵⁵⁹ Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörleri Yatırıvi, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 95.

⁵⁶⁰ Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörleri Yatırıvi, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 95.

⁵⁶¹ *Selanik Vilayeti Salnamesi*, Yıl 1907, s. 1325.

⁵⁶² Meropi Anastasiadou, “Yörenin Batılıları”, *Selanik 1850-1918*, Derleyen Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, İstanbul 1993. S. 192

Selanik'te İtalyanların tarihten gelen etkin bir yerleri vardır. İtalyan vapur şirketleri yolcu taşımacılığında Yunanistan ve Avusturya-Macaristan ile Selanik sahillerinde yarış halinde olmuşlardır.⁵⁶³ Selanik'teki İtalyan tebaasının etkin olduğu alan ticaretti. İtalyan tabiiyetine mensup Zengin Musevi aileler bunların başında gelmektedir. Allatiniler, Modyanolar ve Saulzadeler İtalyan tabiiyetine girmiş büyük tüccar ailerdi. İtalya, bu ailelerin Selanik'teki ticari faaliyetlerini desteklemekteydi. Örneğin İtalya Büyükelçisi Kasım 1907'de Osmanlı topraklarında yaşayan tebaasının haklarının çiğnendiği şikâyetiyle hükümete başvuruda bulunmuştur. İşkodra ve Ergani kömür madenlerini bir kısmı hakkındaki sorunlar yanında, Allatinilerin Selanik'ten ihraç ettiği kepeklerin şehir dışına çıkışına izin verilmemesinden de şikâyetçi olmuştur. Hükümet 16 Kasım 1907'de kepeklerin ihracına engel olunmamasını Selanik Rüşumat İdaresine tebliğ etmiştir.⁵⁶⁴ İtalya II. Meşrutiyet döneminde de kapitülasyonların kendisine sağladığı haklar çerçevesinde hareket etmeyi sürdürmüştür.⁵⁶⁵ İtalyan Konsolosu, Aralık 1909'da İtalyan tebaasının hazineden alacaklarının ödenmesini istemiş, bu talep yerine getirilerek Modyano'ya 1.400 kuruş Stefanoviç'in varisine 10.000 lira, Allatini Biradelere 247 Lira 50 kuruş ödenmiştir.⁵⁶⁶ İtalyan tabiiyetini benimsemiş olan köklü tüccar Musevi aileler arazi alım satımı ile de ilgilenmişlerdir. Bunlar, Selanik ve çevre kazalarından çiftlikler ve binlerce dönüm arazi satın almışlardır. II. Meşrutiyet döneminde yabancıların toprak alım satımına ilişkin engellemelerin Selanik'te bulunan aileler için geçerli olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Zira 1908 yılı Eylül ayında Dâhiliye Nezareti, her ne kadar İtalyan tabiiyetinde olsalar da Saulzadeler ve Allatini kardeşlerin köklü ailelerden olduğu, bunların toprak alım satımı ve işletilmesi gibi faaliyetlerinin sınırlandırılmayacağını belirtmiştir.⁵⁶⁷

Ticaret dışında Selanik'te yaşayan İtalyan tebaası, Balıkhane bölgesinde balıkçılıkla ilgilenmişti.⁵⁶⁸ İtalyan mühendisler, Ticaret ve Nafia Müdüriyetinde görevlendirilmişlerdir.⁵⁶⁹ II. Meşrutiyet döneminde İtalyan subaylar "Jandarma Tensikat

⁵⁶³ BOA BEO. 3314/248493-4, (5 Mayıs 1324/18 Mayıs 1908).

⁵⁶⁴ BOA. Y. A. HUS. 516/120, (3 Teşrinisani 1323/16 Kasım 1907).

⁵⁶⁵ BOA. HR. HMS. İŞO. 198/35-2, (9 Kanunuevvel 1325/22 Aralık 1909).

⁵⁶⁶ BOA. HR. HMS. İŞO. 198/35-1, (4 Kanunuevvel 1325/17 Aralık 1909).

⁵⁶⁷ BOA. DH. MKT. 2615/54-2 (5 Temmuz 1324/18 Temmuz 1908).

⁵⁶⁸ BOA. TFR. I. SL. 211/21009-1 (6 Haziran 1325/19 Haziran 1909).

⁵⁶⁹ 1908'de İtalyan mühendis Bernaskoni Efendi Selanik Vilayeti Nafia Müdüriyetinde İstinkaf (keşif) mühendisi olarak 1.500 kuruş maaşla tayin edilmiştir. BOA. TFR. I. MKM. 31/3014-1, (2 Haziran 1324/15 Haziran 1908).

Dairesi” ve şehirde bulunan Jandarma mekteplerinde istihdam edilmiştir.⁵⁷⁰ Bu subaylara bazı konularda ayrıcalıklar da tanınmıştır.⁵⁷¹

Şehirdeki İtalyan tebaasının haber alma ihtiyaçlarını gidermek üzere Selanik’te İtalyanca gazeteler çıkarılmıştır. İtalyanların bu konuda titiz ve ısrarcı davrandıklarını söyleyebiliriz. 1906 yılında İtalyan Salvator Morato, Rumca ve İtalyanca “La Verita” adıyla bir gazete çıkarmak istemiş, İtalyanca bilen sansür memuru bulunmadığı gerekçesiyle gazetenin sadece Rumca basılmasına izin verilmiştir.⁵⁷² İtalya Konsolosu, gazetenin İtalyanca da basılmadığı takdirde, şehirde yaşayan birçok İtalya’nın kendi dillerinde gazete okumalarından mahrum edileceklerinden hükümetin Selanik’e İtalyanca bilen bir sansür memuru göndermesi gerekeceği bildirilmiştir.⁵⁷³

Trablusgarp Savaşı, Selanik’teki İtalyan varlığını olumsuz etkilemiştir. Ekim 1911’de Selanik’te bulunan İtalyan postanesi kapatılmıştır. Buna karşılık, İtalyan tebaası adına gelen postalar ve ticari mallar, Almanya Konsoloshanesine teslim edilmiş⁵⁷⁴ şehirdeki İtalyanlar mağdur edilmemiştir. Bu süreçte İtalyan mallarının diğer Osmanlı limanları gibi Selanik limanından nakledilmesi de yasaklanmıştır. Şubat 1912’de İtalya’nın Sırbistan’dan satın aldığı hayvanların Selanik limanı üzerinden, Yunan vapurları ile Selanik limanından nakledilmesini engellenmek istenmiş, Yunanistan vapurlarıyla Osmanlı limanı üzerinden İtalya’ya mal sevk etmemesi konusunda uyarılmıştır.⁵⁷⁵ 20 Mayıs 1912’de Hükümet Selanik’teki İtalyan hastanesini denetimi altına almıştır. Bu olay İtalya tarafından uluslararası hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Osmanlı Hükümeti ise, uygulamanın 1907 yılında, Lahey’de toplanan İkinci Barış Konferansı kararlarına dayanılarak gerçekleştirildiğini bildirmiş, geri adım atmamıştır.⁵⁷⁶

⁵⁷⁰ BOA. BEO. 3889/291671-2, (10 Nisan 1327/23 Nisan 1910).

⁵⁷¹ Örneğin, Jandarma tensikatına memur Robilan Paşa’nın eşi tarafından kendisine ait olmak üzere İtalya’dan getirilecek otomobilin Selanik gümrüğünden vergisiz olarak ithali emsali bulunmakla otomobilin vergisiz Selanik’e getirilmesi Hükümet tarafından uygun bulunmuştur. BOA. BEO. 3508/263075, (26 Şubat 1324/11 Mayıs 1910). Ancak Gümrük İdaresi, vergiyi tahsil etmiş, bunun üzerine Madam Dorobibla’nın beraberinde getirip dönüşünde götürmek üzere getirdiği otomobilden alınan gümrük resminin 7/8’ inin tarafına iadesi İtalya Hükümeti’nin Selanik’te müstahdem bir memurun eşi olması dolayısıyla 14 Mart 1909’da talep olunmuştur. BOA. BEO. 3514/263511, (4 Mart 1325/17 Mart 1909). Yabancı konsololar da bu hakka sahiptirler. 1912’de ABD’nin Selanik konsolosu için Avrupa’dan gelen çiçek soğanlarının Selanik Rüsumat idaresi tarafından gümrüksüz şehre girişine izin verilmiştir. BOA. BEO. 3858/289282-1 (3 Şubat 1327/16 Şubat 1912).

⁵⁷² BOA. Y.A. HÜS. 506/98-1, (9 Ağustos 1322/22 Ağustos 1906).

⁵⁷³ BOA. Y.A. HÜS. 506/98-2, (28 Ağustos 1324/10 Eylül 1908).

⁵⁷⁴ BOA. BEO. 3953/296430-1, (11 Teşrinievvel 1327/24 Ekim 1911).

⁵⁷⁵ BOA. BEO. 4037/302749-1, (26 Nisan 1328/9 Mayıs 1912).

⁵⁷⁶ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 147/25, (29 Nisan 1328/12 Mayıs 1912).

Fransızlara gelince, Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması'ndan sonra Islahat Fermanı'nın da etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız etkisi artmaya başlamıştır. İmparatorluğun diğer bölge ve şehirlerinde olduğu gibi Fransız Misyoner kuruluşları Selanik'te de faaliyet göstermiştir. II. Meşrutiyet döneminde Selanik'te 29 kadar Fransız Misyoner Kurumu, eğitim başta olmak üzere sosyal alanda faaliyette olmuşlardır.⁵⁷⁷ Hatta Selanik'te bulunan Katolik rahibeler misyonerlik faaliyetlerini kazalara kadar genişletmişlerdir.⁵⁷⁸ Osmanlı Hükümeti, şehirdeki Fransızların ticari ve eğitim kurumlarına kanunlar çerçevesinde gerekli kolaylığı göstermiştir. Örneğin Fransız okullarının ihtiyaç duyduğu eşya gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.⁵⁷⁹ Selanik yerel yönetimi, İtalyanlar gibi Fransızlarla iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Selanik'e gelen Fransız donanması şerefine 22 Aralık 1909'da Fransızlar tarafından bir ziyafet için vilayet erkânına davetler gönderilmiş, Selanik Valiliği ve Belediyesi bu davete icabet ettikten sonra bütçeleri sınırlı olduğu halde hükümet adına 12.000 kuruş harcayarak iade-i ziyafet ile karşılık vermişlerdir.⁵⁸⁰

Avusturya-Macaristan, XX. yüzyıl başlarında Akdeniz hâkimiyeti için İngiltere ve Fransa ile mücadele ederken gerek şirketleri gerek Selanik'teki vatandaşları aracılığıyla şehirde etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Rumca "Proodos" gazetesinin 21 Haziran 1908 tarihli haberine göre, Avusturyalılardan oluşan bir sendika Selanik'e Avusturyalı muhacir yerleştirmek üzere, ayrı bir Avusturya Mahallesi kurmak için Osmanlı Hükümetinden izin istemiştir. Sendika kurulacak mahalle ile şehir merkezi arasında bir tren yolu hattı inşa etmeyi de vadetmiştir. O günlerde Yunanlılar ve Rumlar, Avusturyalıların bu girişiminin, Selanik'e inmek için bir başlangıç olarak görmüşler ve tedirgin olmuşlardır.⁵⁸¹ Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali sonrasında Avusturya mallarına karşı başlayan boykot, Selanik'te de Aralık 1908'den itibaren ağırlaşarak devam etmiştir. Bu tarihlerde Avusturya Sefareti, Selanik'te Şeyh Torlu

⁵⁷⁷ Bunlardan bazıları OEuvre des écoles d'Orient, L'OEuvre de la Propagation de la Foi, Ladies of Mercy, Les Dames de la Charité, St. Joseph (l'Association du culte de St Joseph), The Association of the Holy Angels (Association des Saintes Anges), the Work of the Holy Trinity (L'OEuvre de la Sainte Trinité). Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite", Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Suvremie, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s 311.

⁵⁷⁸ Selanik'te bulunan Katolik rahibeleri misyonerlik faaliyetlerini kazalara kadar genişletmişlerdir. Siroz Mutasarrıfı Reşid Bey'in acil ibaresiyle gönderdiği telgrafta: Selanik'ten çatışmada yaralananları tedavi ve muhtaçlara iane dağıtmak üzere Siroz'un Deremüslim köyüne gelmek isteyen katolik rahibelerine müsaade edilip edilmeyeceğini sormuştur. BOA. TFR. I. SL. 156/15583-,1 (23 Ağustos 1323/5 Eylül 1907).

⁵⁷⁹ BOA. BEO. 3330/249677-1, (21 Mayıs 1324/3 Haziran 1908).

⁵⁸⁰ BOA. DH. MUİ. 47-1/30-2, (9 Kanunuevvel 1324/22 Aralık 1908).

⁵⁸¹ BOA. DH. MKT. 2857/92-1, (14 Haziran 1325/27 Haziran 1909).

isminde birinin 30 kişilik bir çete kurarak Avusturya'ya ait malların limanda gemilere ve karaya boşaltılmasını önledikleri iddiasıyla şikâyet etmiştir.⁵⁸² Boykot sırasında Avusturya'nın şehirde faaliyet gösteren Loyd Kumpanyası aracılığıyla getirilen diğer Avrupa devletlerine ait mallar da boykottan nasibini almıştır. Selanik'te Belçikalı tüccar Zıbet'in Anvers'ten getirttiği malları Loyd Kumpanyasına ait olduğu gerekçesiyle, mavnacı ve hamallar boşaltmayı reddetmişlerdir. Belçika sefaretinin şikâyeti üzerine Selanik Polis müdürü limana gelerek gerekli tedbirleri almış, ancak mavnacı ve hamallar "*Avusturya vapurlarının işlerinde çalışmayacaklarına dair yemin ettiklerini*" ifade ederek Polis müdürünün isteklerini geri çevirmişlerdir.⁵⁸³ Dâhiliye Nezareti 24 Kasım 1908'de mallar Avusturya malı olsa bile boşaltılmalarının engellenmemesi gerektiğini Selanik Vilayetine tebliğ etmişse de⁵⁸⁴ mesele uzun süre kapanmamıştır. Buna bir de Sırbistan'ın o günlerde Selanik limanı üzerinden Avrupa'dan aldığı silahlar nakletmesi meselesi eklenmiştir. 23 Şubat 1909'da Viyana sefaretinden gelen bir telgrafa göre Avusturya Macaristan, Sırbistan ile ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde Osmanlı Hükümetinden, Sırbistan'ın Avrupa'dan sipariş ettiği silah ve cephanenin Selanik üzerinden geçmesine izin verilmemesini talep etmiştir.⁵⁸⁵ 1910 yılında Osmanlı-Avusturya ile ilişkilerin normale dönmüş, Selanik'te de Avusturya ve tüccarlarına karşı bakış değişmiştir. Selanik Ticaret Odası Viyana'yı ziyaret etmiş, Viyana Ticaret Odası da Nisan 1911'de Selanik'e iade-i ziyarette bulunacağını bildirilmiştir.⁵⁸⁶ Yine Mart 1911'de, Selanik'e Amiral Filokote komutasında bir filo, şehre gelmiş kendilerine Selanik Belediyesi tarafından bir ziyafet verilmiştir.⁵⁸⁷

Alman İmparatorluğunun Selanik'e olan ilgisi Fransız, İtalyan, Avusturya-Macaristan'dan daha geç bir dönemde, II. Meşrutiyetin ilanından sonra artmıştır. Fransız Misyonlarına alternatif ve onlarla mücadele ederek özellikle Balkanlardaki Musevileri kazanmak amacıyla 1901'de Berlin'de kurulmuş olan Alman "Hilfsverein der Deutschenjuden" Cemiyeti, bu dönemde Selanik'te de faaliyete başlamıştır. Cemiyet şehirde çoğunluğu Musevilerin çocuklarına yönelik bir anaokulu ve bir lise açmış, 1909

⁵⁸² Boykot Selanik'e bağlı kazalarda da uygulanmıştır. Tikveş ahalisinde 30-40 kişilik bir grup Karambolak istasyonunda Bozderyet adındaki bir Bulgar'ın dükkânına girerek Avusturya mallarından 45 çuval şekeri ateşe vermişlerdir. BOA. DH. MKT. 2683/19, (1 Kanunuevvel 1324/14 Aralık 1908).

⁵⁸³ BOA. DH. MKT. 2677/54-2, (13 Teşrinisani 1324/26 Kasım 1908).

⁵⁸⁴ BOA. DH. MKT. 2667/43, (11 Teşrinisani 1324/24 Kasım 1908).

⁵⁸⁵ BOA. BEO. 3938/295312, (27 Ağustos 1327/9 Eylül 1911). Bu ziyaret için 250 lira masraf edileceği bildirilmiştir. BOA. BEO. 3878/290777-1, (17 Mart 1327/30 Mart 1911).

⁵⁸⁶ Ziyafet için 200 lira harcanacaktır. BOA. DH. MTV 25/13, (19 Kanunuevvel 1326/1 Ocak 1911).

⁵⁸⁷ BOA. BEO.3874/290481-1, (15 Mart 1327/28 Mart 1911).

yılından itibaren Alman Lisesi'ni maddi olarak finanse etmeye başlamıştır.⁵⁸⁸ Alman arkeologlar II. Meşrutiyet öncesinde ve sonrasında Selanik'te bulunan eski eserleri araştırmak için şehre gelmişlerdir.⁵⁸⁹ Selanik'e gelen Alman vatandaşı Yahudiler de bu dönemde "Alman Musevileri Cemiyeti İttihadiyesi" adıyla bir dernek kurarak Siyonizm'i Selanik'te yaymaya başlamışlardır. Cemiyet, 12 Ağustos 1911'de şehirde "Horat Azra" ve "Çocuk Bahçesi" isimleriyle okullar açma girişiminde de bulunmuşlardır.⁵⁹⁰ Öte yandan hükümet devlete zarar vermemek kaydıyla Almanların Selanik'te eğitim kurumu açmalarına izin vermiştir. Eylül 1912'de Almanyalı Mösyö Lango'nun Yalılar'da açıp eğitime başladığı okula resmi ruhsat verilmiştir.⁵⁹¹

XIX. yüzyılda, Amerikan Protestan misyoner örgütleri Balkanlar ve Ortadoğu'da geniş bir misyoner istasyonları ağı kurarken Amerikan Board Cemiyeti üyeleri 1894 tarihinde Selanik'te faaliyetlerine başlamıştır. Amerikalı Misyonerler, kara-deniz-demiryolu bağlantılarının rahatlığı nedeniyle "bütün yolların Makedonya'ya çıktığını" düşünerek Selanik'i "Roma" gibi görmüşler ve 1894'ten itibaren de bu şehri, Makedonya'daki misyonerlik faaliyetlerinin merkezi haline getirmişlerdir.⁵⁹² Cemiyet özellikle Bulgarlara yönelik olarak eğitim alanında faaliyet göstermiştir. Cemiyet üyeleri 1904'te Selanik'te bir Ziraat Okulu kurmuşlardır. ABD'li kuruluşlar Selanik'te ruhsatsız yürüttükleri faaliyetlerini Şubat 1905 tarihinde bazı emlak ve kurumların kayıtlarının cemiyetleri adına yapılması ile kanuni hale getirmişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde ABD'li şirketler şehirde faaliyetlerini arttırmışlardır. Örneğin, Standart Oil Şirketi, Selanik'te gaz depoları kurulması konusunda girişimde bulunmuş, zor da olsa bu imtiyazı almıştır. Dikkati çeken nokta ABD şirketlerinin, cemiyetlerinin ve tebaasının bu girişimlerde sergiledikleri tavırların gayet cüretkâr olmasıdır. Mekteplerin inşası konusunda hem resmi muamele masraflarından hem de vergilerden muaf tutulmak istemişlerdir. Gaz depoları meselesinde Selanik Belediyesi ile sorun yaşamışlar, daha önce ödemeyi kabul ettikleri vergileri ödemekten vazgeçerek hükümetten imtiyaz talep etmişlerdir.⁵⁹³ ABD ayrıca, Selanik ve Suriye'deki kuruluşlarının vergiden muafiyetini

⁵⁸⁸ Andreas K. Bouroutus, "İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana. İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis" *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 267.

⁵⁸⁹ BOA. BEO. 3345/250804-2, (13 Haziran 1324/29 Haziran 1908); BOA. BEO. 3870/290230, (7 Mart 1327/20 Mart 1911).

⁵⁹⁰ BOA. DH. İD. 30/44, (27 Temmuz 1327/9 Ağustos 1911).

⁵⁹¹ BOA. DH. İD. 163/2-2, (19 Ağustos 1327/1 Eylül 1911).

⁵⁹² Elmira Vasileva, "Amerikanskoto Zemedelsko Uchilishte v Solun i Bulgarite", *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Sıvremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s 228.

⁵⁹³ BOA. ŞD. 2754/10 (3 Şubat 1320/16 Şubat 1905).

talep etmiştir. Osmanlı Devleti, ABD kuruluşlarına diğer yabancı kuruluşlardan farklı davranılmayacağı cevabını vermiştir.⁵⁹⁴

Selanik'te, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Romanya, Avusturya-Macaristan, Yunanistan, İsveç Norveç ve Danimarka, Amerika, Belçika, İspanya, Danimarka, Flemenk Konsoloslugu ve İran Şehbenderliği bulunmaktaydı.⁵⁹⁵ Buna bağımsızlığını kazandıktan sonra “Bulgar Tüccar Vekâleti”ni Konsolosluga çeviren Bulgaristan’ı da eklersek Selanik’in Balkan ve Avrupa devletleri açısından ticari, siyasi stratejik önemini belirtmiş oluruz. Yabancı konsoloslar şehirde mülki ve askeri idarenin işlerine karışmak için her fırsatı değerlendirmede kendilerinde bir hak bulmaktaydılar. Özellikle gayrimüslimler konusunda titiz davranmaktaydılar. 1906 yılı ortalarında Bulgar çeteleriyle iş birliği olduğu gerekçesiyle tutuklanan Bulgar Lisesi öğretmenlerinin yargılanma süreçlerinde Rus ve Avusturya konsolosları Selanik Valisi ile görüşerek çeşitli şikâyet ve taleplerde bulunmuşlardır. Valilik, kanunsuz olan bu müdahaleden memnun olmamakla birlikte, Selanik İstinaf Mahkemesi’nden, şikâyetlerin gerçeklik payının olup olmadığını sormuştur.⁵⁹⁶ Müddei Umumi Konsolosların bu tarihlerde üç kez geldiğini, ilk iki gelişlerinde Filçef Nikola va Koço adındaki Bulgar muallimlerin salgın hastalığa yakalandıklarından Hamidiye hastanesine nakledilmelerini istediklerini, üçüncü defa gelişlerinde ise “madde-i ma’ruzadan” dolayı hapisanede bulunan Bulgar mektebi muallimlerinden Sabonarof’un suçsuz olduğunu ve tahliyesini istemişlerdir. Saray da 19 Ağustos 1906 tarihinde gönderdiği yazıda konsoloslarla münakaşaya girişilmemesini emretmiştir.⁵⁹⁷ 1907 yaz ayları boyunca yine Avusturya ve Rus konsolosları Selanik’in bazı kaza ve köylerini dolaşarak bu defa Rumlarla Ulahlar arasındaki anlaşmazlıkları yerinde görmeye ve (güya) her iki mezhebe bağlı halkla görüşüp ortalığı yatıştırmaya çalışmışlardır. Gittikleri yerlerde Patrikhaneye geçen Ulahların sayılarını öğrenemeye çalıştıkları da Karaferye Kaymakamlığından bildirilmiştir.⁵⁹⁸ Konsolosların gittikleri köylerde kendilerine bir zarar gelmemesi için yeterli sayıda Osmanlı askeri muhafazaları ile görevlendirilmiştir.⁵⁹⁹ Ayrıca Selanik’teki Rus Konsoloslugu mensupları ibadethaneleri kullanarak casusluk faaliyetinde bulunmuşlardır. Temmuz 1908’de, Selanik Rus konsolosu kavaslarından Nurettin, Libifçeden Selanik’e dönüşünde yapılan

⁵⁹⁴ BOA. MF. MKT. 994/78-1 (23 Nisan 1323/6 Mayıs 1907).

⁵⁹⁵ *Selanik Vilayeti Salnamesi*, Yıl 1907, s. 203-210.

⁵⁹⁶ BOA. TFR. I. SL. 117/11685-3, (10 Ağustos 1322/23 Ağustos 1906).

⁵⁹⁷ BOA. TFR. I. SL. 117/11685-1, (16 Ağustos 1322/19 Ağustos 1906).

⁵⁹⁸ BOA. TFR. I. SL. 117/11685-2, (16 Ağustos 1322/19 Ağustos 1906).

⁵⁹⁹ BOA. TFR. I. SL. 151/150093-1, (11 Temmuz 1323/24 Temmuz 1907).

aramada üzerinde silah bulunmuştur.⁶⁰⁰ Yine, Şubat 1909'da Selanik Vilayetinde Rus casuslarının faaliyette olduğu haberleri İstanbul gazetelerinde yer alması üzerine, Hükümet, valiliğe verdiği emirde, Aynoroz'daki manastırları ziyaret gerekçesiyle vilayetin çeşitli limanlarından gizlice karaya çıkan Rus tebaasının gözetim altında tutulmasını istemiştir.⁶⁰¹

8 Ağustos 1909'da "Proodos" gazetesi haberine göre, Düveli Muazzama konsolosları Rumlar aleyhinde yapılan sözde "haksızlık ve zulümden" dolayı birer telgrafla hükümeti uyarılmışlardır. İngiliz konsolosluğunun yakınında bir Musevi'nin bir asker tarafından yaralanması, Yunan tebaasından bir kahvehane garsonunu darp edilmesi üzerine Selanik İngiliz Konsolosu olaylardan sorumlu olanların cezalandırılması için Selanik Valiliğine başvurmuştur, Selanik Valisi özürlerini dile getirmiştir. Selanik'te bulunan konsolosluk çalışanlarının bazıları aldıkları eğitim ve şehrin ihtiyaçları doğrultusunda aynı anda avukatlık gibi farklı işlerle de ilgilenmişlerdir. Bazıları yerel adli teşkilatta -Nizamiye Mahkemesinde- avukatlık yapmışlardır. İngiliz Konsolosluğu tercümanı Teodor Bodya, Almanya konsolosu tercümanı Asail, Fransız konsolosluğu tercümanı Martiyas Nar, İtalya konsolosu tercümanı Papa Jorj Nizamiye Mahkemesi'nde avukatlık yapanlar arasındadır.⁶⁰² Selanik İstinaf Mahkemesi Savcılığının verdiği bilgiye göre, Asail ve Martiyas Nar bir süre Selanik Ticaret Mahkemesi'nde dava vekilliği görevinde bulunmuşlardır. Teodor Bodya ve Papa Jorj Efendiler de Selanik'teki tüccarlardan Leon Feraci ve Rafael Modyano Efendilerin vekilliklerini yapmışlardır. Bunlar aynı zamanda İstinaf, Bidayet ve Ceza mahkemelerinde tercümanlık görevi üstlenmişlerdir.⁶⁰³ Konsolosluk mensuplarının vergiye tabi olmak istememeleri, konsolosluklarla yerel hükümet arasında sorunlara sebebiyet vermiştir. Bazı konsolosluk tercümanları ve kavasları temettü (gelir) vergilerini ödemek istememişlerdir ve olay merkezi hükümete kadar intikal etmiştir. Babialı Hukuk müşavirliği, bazı tercümanların temettü vergileri hakkında İngiltere, Fransa Almanya ve Rusya sefaretlerinden gelen başvuruları 28 Şubat 1912 değerlendirerek⁶⁰⁴ yabancı elçiliklerle bu konunun görüşülmesine karar vermiştir.⁶⁰⁵ Selanik yerel idaresi ile konsolosluklar arasında baş gösteren diğer bir mesele yabancı uyrukluların din değiştirmesi olmuştur. Valiliğin

⁶⁰⁰ BOA. TFR. I. M 21/2088-2, (9 Temmuz 1324/22 Temmuz 1908).

⁶⁰¹ BOA. BEO. 3714/278486, (10 Şubat 1325/23 Şubat 1910).

⁶⁰² BOA. TFR. I. MKM. 24/2365-3, (7 Ağustos 1323/20 Ağustos 1907).

⁶⁰³ BOA. TFR. I. MKM. 24/2365-2, (7 Ağustos 1323/20 Ağustos 1907).

⁶⁰⁴ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 81/7-7, (4 Ağustos 1323/17 Ağustos 1907).

⁶⁰⁵ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 81/7-12, (12 Mart 1326/25 Mart 1910).

verdiği bilgiye göre Selanik'te "İhtida" için hükümete başvuranların sayısı oldukça fazladır ve mesele hakkında kesin bir emir verilmelidir. Bu konuda ortaya çıkan sorun, İslamiyet'i kabul edenlerin yaşları ile ilgilidir. Yabancı konsoloslar, İslamiyet'e geçmek için mahkemeye başvuranların yaşlarının 20'nin altında olduğunu, kendi kanunları uyarınca bir kişinin reşit sayılabilmesi için bu yaşı doldurmuş olmaları gerektiğini bildirmişlerdir.⁶⁰⁶ 2 Eylül 1912'de Dâhiliye Nezareti'nden Adliye ve Mezahip Nezaretine çekilen telgrafta, Selanik Vilayetinden gelen talep hakkında ne yolda davranıldığı sorulmuştur.⁶⁰⁷ Adliye ve Mezahip Nezareti, 3 Eylül 1912 tarihinde verdiği cevapta, "1904 tarihli kararın uygulanmaya devam edilmesini, din değiştirmek için 15 yaşını doldurmuş olmanın yeterli olacağını" konsolosluklara iletmiştir.⁶⁰⁸

Osmanlı Hükümeti ve Selanik Valiliği şehirde yabancıların kanunsuz birtakım hareketlerini olumlu karşılamamıştır. Zira bazı yabancılar kanunsuz yoldan para kazanma ve aynı zamanda isteyerek veya istemeyerek devlete zarar verme girişiminde bulunmuşlardır. Silah kaçakçılığı bunlardan biridir. Çete faaliyetlerinin ve silah kaçakçılığının yaygın olduğu Selanik'te Belçika tebaasından Mösyö Pol de Marsel tarafından satmak üzere getirip İpsilandir Otelinde gizlenen 68 adet rolover ve 48 av tüfeğine, silah satma ruhsatı olmadığından el konulmuştur.⁶⁰⁹

Selanik'teki yabancılar Makedonya Sorununun şehre yansımından olumsuz etkilenmişlerdir. Meşrutiyetin ilanı öncesinde ve sonrasında farklı zamanlarda Rum ve Bulgar çeteleri Büyük devletlerin dikkatini bölgeye çekebilmek için, konsoloslara suikast girişimlerinde bulunmuşlar, yabancı tebaayı terörize etmişlerdir. Meşrutiyetin ilanından hemen önce Fransızlar ve İtalyanlarla birlikte şehirde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan İngiliz vatandaşlarından Mösyö Alfred de Abbot'un oğlunun Rum çetecileri tarafından kaçırılma olayı buna örnektir.⁶¹⁰ Bu olay aynı zamanda yabancı devletlerin Osmanlı üzerinde nasıl bir baskı kurabildiğini de göstermektedir. Çocuğu kaçıran Rumlar önce İngiltere konsolosluğuyla temasa geçmiş, fidye için pazarlık yapmış ve çocuğun selameti için İngilizler, Osmanlı Hükümetinin bu olaya dâhil olmasını uzun süre önlemişlerdir. Fidyenin ödenmesi aşamasında hükümetten paranın tamamının verildiğini kesinleştirmek için güvenilir birinin seçilmesi istenmiştir.⁶¹¹ 15.000 liralık fidye ödenmiş, Selanik İngiliz

⁶⁰⁶ BOA. DH. İD. 116/52-2, (29 Teşrinisani 1328/12 Mart 1912).

⁶⁰⁷ BOA. DH. İD. 116/52-1, (28 Teşrinisani 1328/11 Mart 1912).

⁶⁰⁸ BOA. DH. İD. 116/52-4, (28 Teşrinisani 1328/11 Mart 1912).

⁶⁰⁹ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 198/26, (1 Kanunuevvel 1325/14 Aralık 1909).

⁶¹⁰ BOA. BEO. 3017/226253-1, (10 Mart 1323/23 Mart 1907).

⁶¹¹ BOA. BEO. 3027/226997-4, (1 Nisan 1323/14 Nisan 1907).

Konsolosu Selanik Valisi'nin daha önce fidyenin temini için yaptığı müracaatlara karşı çıkarken⁶¹² bu defa verilen fidyenin hükümetçe ödenmesini talep etmiştir. 19 Mart 1908'de Hükümet 8.207 lira 38 santim ödeme yapmıştır.⁶¹³ İngilizlerin bu tutumuna rağmen hükümet, sadece İngiliz vatandaşı olmaları dolayısıyla değil, kanunları uygulama ve adaleti sağlama anlayışıyla şehirde bulunan yabancılara yapılan olumsuz davranışları cezalandırmaktan çekinmemiştir. Örneğin 2 Temmuz 1908'de, Küçük Karaburun'da askeri müfreze devriyesinin gece vakti İngiliz vatandaşı Hristo Zamyeti'nin kahvehanesine girip Zamyeti ve eşini darp ettikleri İngiliz Konsolosu Lamp tarafından vilayete bildirilmiş,⁶¹⁴ olaydan sorumlu tutulan askerler Divan-ı Harbe sevk edilmişlerdir.⁶¹⁵ Bir onbaşının idaresindeki askerlerin bu hareketinin hiçbir şekilde onaylanmadığı, askerlerin dükkâna verdikleri zarar ve ziyan ile Zamyeti'nin hastane masraflarının hükümet tarafından karşılanacağı bildirilmiştir.⁶¹⁶

Selanik'teki konsolosluk mensuplarının çetelerle ilişkileri dışında, maceraperest ya da milliyetçi akımlara destek vermek amacıyla Selanik Vilayetinde Bulgar ve Rum çeteleri içerisinde bulunan yabancılar da az değildi. ABD'li Albert Saniç adında bir gazeteci Selanik ve kazalarında faaliyet gösteren Bulgar çetelerine katılmıştır. Saniç, İspanya-ABD savaşında Filipin adalarındaki eşkıya çetelerine katılarak orada uzun zaman kaldıktan sonra esir düşmüş, esaretten kurtulduktan sonra ABD'de yaşadıklarını bir roman olarak yayınlamış, Bulgaristan'a gelmeden önce ABD gazetelerinde yazılar yazmıştır.⁶¹⁷ Bulgaristan'a geldikten sonra Bulgar çete mensubu bir kadınla evlenmiş, Köstendil'de çetelerle ilişki kurmuş, Mart 1906'dan itibaren de Edirne ve Selanik vilayetlerinde, ABD pasaportu taşıdığı için çeteler arası bağlantı sağlamıştır. Edirne'de bulunduğu süre zarfında polis yanılmak için gündüzleri Rumlarla bulunup geceleri Bulgarlarla görüşmüştür. Saniç, Selanik Bulgar komitesinin bir toplantısına katılmış, toplantı sonunda kendisine Vodina civarındaki bir Bulgar çetesinin reisliği verilmiştir.⁶¹⁸

Yabancı konsoloslar yanında yabancı gazeteciler de zaman zaman Selanik başta olmak üzere Makedonya'daki vilayetleri ve kazaları dolaşarak çetelerle ilişkiler kurmuşlardır. Selanik Polis Müdürlüğü'nün Mart 1907'de verdiği bilgiye göre İtalyan tebaasından ve İtalyalı gazeteci pasaportuyla Selanik'e gelip bir süre Emperyal Oteli'nde

⁶¹² BOA. BEO. 3048/228527-9, ((22 Nisan 1323/5 Mayıs 1907).

⁶¹³ BOA. BEO. 3048/228527-1, (22 Nisan 1323/5 Mayıs 1907).

⁶¹⁴ BOA. BEO. 3358/251798-4, (19 Haziran 1324/2 Temmuz 1908).

⁶¹⁵ BOA. BEO. 3358/251798-2, (30 Haziran 1324/13 Temmuz 1908).

⁶¹⁶ BOA. BEO. 3349/251166-2, (20 Haziran 1324/3 Temmuz 1908).

⁶¹⁷ BOA. TFR. I. SL. 123/12232-2, (2 Mart 1322/15 Mart 1906).

⁶¹⁸ BOA. TFR. I. SL. 123/12232-5, (2 Mart 1322/15 Mart 1906).

kalan Lalya Paternastro Selanik'te Rum cemaatinin ileri gelenleri ile görüşükten sonra, sırasıyla Filorina, Ağustos, Vodina'ya gidip Rum metropolitleri ve bazı Rum tüccar ve çete mensuplarıyla görüşüp Selanik'e dönmüştür. Bir süre sonra Siroz, Drama ve Kavala'ya gitmiştir. Buralardaki Rum kulüplerinde kalmış ve Rum çeteleriyle ilişki kurmuştur.⁶¹⁹ Osmanlı devleti aleyhinde yazılar yazan bazı yabancı gazetelerin Rumeli vilayetlerine gelip Selanik ve Manastır gibi vilayetlerin kazalarında dolaşmalarına izin verilmemiştir. 29 Ağustos 1907'de Rumeli Müfettişinin, Fransız gazeteci Mişel Palpare'nin Selanik Vilayeti dâhilinde dolaşmasına izin verilmemesi uyarısı üzerine, Selanik Valiliği, gazeteciyi uyarılmış ve kendisinin İstanbul'a dönmesi sağlanmıştır.⁶²⁰

Ulaşım ve haberleşmenin iyileştirilmesi, yabancıların Selanik'le bağlantısını güçlendirmiştir.⁶²¹ Üsküp-Manastır treniyle Yunan Meclisi milletvekillerinden Mösyö Andovan Jorj Mertalis Selanik'e gelmiştir.⁶²² Aynı tarihlerde Yunan vapuruyla Yunan Meclisi milletvekillerinden Mösyö Andon Kartalis ve İtalyan tebaasından ve Selanik bankerlerinden Mösyö Fernandez şehirden ayrılmışlardır.⁶²³

Bazı yabancılar şehirde kapitülasyonların kendilerine verdiği imtiyazı olumsuz kullanma yoluna gitmişlerdir. Mayıs 1908'de İtalyan tebaasından Arara Fabrikası direktörü Mösyö Daviko, Kazgancılar çarşısında rastladığı bir askeri devriye tarafından tokatlandığını ve darp edildiğini iddia ederek şikâyette bulunmuştur. Yapılan soruşturmada, Eski Cuma Mahallesinde Çarşısı civarında bir devriye müfrezesi geçmekte iken Mösyö Daviko'nun askerlerin ortasına girdiği, uyarılmasına rağmen "ben asker tanımam" diyerek fiilini tekrarladığı, bunun üzerine bir askerin kendisine tokat atarak devriye kolunun arasından dışarı çıkardığı bildirilmiştir.⁶²⁴ Bu gibi adli olaylarda

⁶¹⁹ BOA. TFR. I. SL. 138/13774-1, (20 Mart 1323/2 Nisan 1907).

⁶²⁰ BOA. TFR. I. SL. 157/15609-3 (16 Ağustos 1323/29 Ağustos 1907).

⁶²¹ Selanik-İstanbul, Selanik Manastır ve Selanik Dedeoğaç ve Üsküp trenleriyle haftalık veya günlük olarak şehre yoğun yabancı girişi bulunmaktaydı. Örneğin 11 Ocak 1909 tarihinde Dedeoğaç, Üsküp ve Manastır trenleriyle Selanik'e Romanya Bankası direktörü Mösyö Vahman, Paris Aliance mektebi müdürü Mösyö İsrail ile müdür yardımcısı Doktor Yorgaz ve mektebin müfettişi Benedik Selanik'e gelmişlerdir. Aynı gün Ulah mektebi müfettişi Mösyö Yorgi Çonka ve Manastır Sırp konsolosu kâtabi İstefo Yavlonoviç şehirden ayrılmışlardır. BOA. TFR. I. SL. 202/20130-1 (29 Kanunuevvel 1324/11 Ocak 1909). 10 Temmuz 1909'da Yunan vapuruyla Yunan tebaasından ve bir Yunan gazetesi muhabiri Panayota Panayotidis, dış doktoru Teofitis Fakiropos gelmişler, aynı vapurla Selanik'teki Osmanlı bankası memurlarından Yunanlı Nikola Nikolaidis, Yunan Viskonsolosu Eftipos Kanalopos, İsveç ve Danimarka konsolosluk tercümanlarından Mösyö Dimitri Şerefa Avusturya Konsoloshanesi tercümanı Mösyö Jorj İkonomo şehirden ayrılmışlardır. BOA. TFR. I. SL. 212/21198-1, (27 Haziran 1325/10 Temmuz 1909).

⁶²² BOA. TFR. I. SL. 213/21246-2, (30 Haziran 1325/13 Temmuz 1909).

⁶²³ BOA. TFR. I. SL. 213/21246-1, (1 Temmuz 1325/14 Temmuz 1909). 8 Eylül 1909'da Hacı Davut Kumpanyasına ait Olimpiya Vapuruyla Midilli Yunan konsolos çalışanı iken Selanik Yunan konsolos tercümanlığına atanan Anastas Efendi ile Selanik Yunan Konsolosu Mösyö Eftipos Kanalopos Efendiler şehre gelmişlerdir. BOA. TFR. I. SL. 218/21759-2 (26 Ağustos 1325/8 Eylül 1909).

⁶²⁴ BOA. TFR. I. SL. 182/18162-1 (24 Nisan 1324/7 Mayıs 1908).

Yabancılar, bağlı oldukları konsolosluğun gözetimi altında tutuklanabilmekte ve yargılanabilmekteydiler. Örneğin, 12 Mayıs 1908’de Aya Paraskevi kilisesi avlusundaki mezarlıkta ölü bulunan Bulgar Toma Miçke’nin katilinin Fransız vatandaşı Harikov Arlkiyo olduğu anlaşılmış ve hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁶²⁵ Bazı konsolosluk mensupları ise çağrıldıkları halde kendi tebaalarının yargılamalarında hazır bulunmamışlardır. Örneğin İtalya devleti tebaasından Yako Saol Modyano ile Selanik’e bağlı Davutça köyü ahalisinden Hüseyin bin Ömer, Ali bin Şakir arasındaki davaya Modyano defalarca çağrılmasına rağmen gitmemiştir.⁶²⁶

1.3. Balkan Savaşları ve Selanik

Büyük bir heyecanla, özellikle de Avrupa devletlerinin sempatisinin kazanılmasıyla Osmanlı topraklarının parçalama planlarının ortadan kalkacağı umuduyla Meşrutiyet ilan edilmiş, ancak çok geçmeden gelişen olaylar aynı büyüklükte hayal kırıklıkları yaratmıştı. Bosna-Hersek’in ilhakını, Bulgaristan’ın bağımsızlık ilanı ve Girit’in Yunanistan’a katılması izlemiştir. 1911’de İtalya Trablusgarp’ı işgal girişimini başlatmıştır. Trablusgarp direnişi devam ederken Balkan Savaşları başlamıştır. Balkan Savaşları, Türk tarihinde önemli bir kırılma noktasını teşkil etmiş ve I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti’nin en büyük yenilgisini aldığı süreç olmuştur. Kısa süren ilk savaşta Osmanlı Devleti, Makedonya’nın tamamını, Avrupa’daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir.⁶²⁷ Teoman Alpaslan’ın ifadesiyle: “Balkan Savaşları acı, gözyaşı ve hayal kırıklıklarının toplamı olup İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya’nın içinde bulunduğu emperyalist devletlerin “Doğu Sorunu” politikalarının bir sonucudur.⁶²⁸

1.3.1. Balkan İttifakının Oluşması, Savaşın Başlaması ve Selanik

Balkan Savaşı’na gidilen süreçte başkent İstanbul’da siyasi kriz ortaya çıkmış, İttihat ve Terakki’nin politikalarına muhalif olarak Kasım 1911’de Hürriyet ve İtilaf

⁶²⁵ BOA. TFR. I. SL. 187/18607-2 (30 Mayıs 1324/12 Haziran 1908). Yine 13 Haziran 1908’de Baron Hirsch kulübelere sokakta Musevi cemaatinden hamal Santo’nun yanmakta olduğu haberi verilmiş, savcılığın belediye doktoru eşliğinde yaptığı soruşturmada suçu işleyen o civarda meyhanecilik yapan İtalya vatandaşlarından Mişon Venterya olduğu anlaşılınca konsolosluk kavasının huzurunda kendisi tutuklanarak olay adliyeye intikal ettirilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 186/18592-1 (31 Mayıs 1324/13 Haziran 1908).

⁶²⁶ Yine İtalya tebaasından Jozepo ve eşi ile asker Mustafa bin Osman arasındaki davası için kendisine resmi tebligat yapıldığı halde mahkemeye gitmemiştir. BOA. TFR. I. SL. 195/19403-1 (21 Ağustos 1324/3 Eylül 1908).

⁶²⁷ Savaşlar sonunda Osmanlı ordusu büyük bir hezimetle uğradı. Bulgarlar Çatalca önlerine dayandı. 3 Aralık 1912’de Osmanlı mütareke imzalamak zorunda kaldı. 30 Mayıs 1913’te imzalanan Londra anlaşmasıyla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün toprakları bıraktı. Fahir Armaoğlu, *19. Yy. Siyasi Tarihi*, TTK., Ankara 1999, s. 674.

⁶²⁸ Teoman Alpaslan, *Balkan Bozgunu*, Kamer Yayınları, İstanbul 2013, s. 173.

Fırkası kurulmuştur.⁶²⁹ Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen bazı subaylar Halaskar Zabitan Grubu'nu tutarak İttihatçı subaylara karşı faaliyete girişmişler, böylece ordu içerisinde de İttihatçı ve İtilafçı subaylar ayrımı, yani kavgası ordu mensuplarının ikiye bölünmesine neden olmuştur. 1912 yılı başlarında, iç politikada keskin bir kutuplaşma yaşanırken Arap ve Arnavut bağımsızlık hareketleriyle, Trablusgarp Savaşı devam etmekte ve Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamaktaydı. Arnavutluk'a silah gönderen İtalya, bir yandan da Bulgaristan'la ittifak yaparak Osmanlı topraklarında Avrupa'nın müdahalesine yol açacak kargaşalık çıkarmayı planlarken⁶³⁰ Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yaptıkları ve savaşa hazırlandıklarına ilişkin bilgiler gazetelerde sık sık tartışma konusu olmaktaydı.⁶³¹ Hariciye Nezareti de 11 Ocak 1912'de gönderdiği yazıyla hükümeti bu konuda uyarmıştır. Atina Sefareti; Sırp, Yunan, Karadağ hükümetlerinin asker sayılarını arttırdığını, hatta Romanya'nın yüklü miktarda silah ve cephane aldığını haber veriyor, mart ayından itibaren Arnavutluk'ta da bir isyanın başlayabileceği konusunda istihbarat alınıyordu. Bu nedenle Arnavutluk coğrafyasına sevilen ve çalışkan vali, mutasarrıf ve kumandanların atanmasını, ıslahat kararlarının kâğıt üzerinde bırakılmamasını, jandarma teşkilatıyla ordu teşkilatının hazır tutulmasını isteniyor, mülki idare tarafından alınan kararların uygulanması için Rumeli'deki mülki kadrolara faal ve muktedir kişilerin atanarak onlara gerekli yetkilerin verilmesi talep ediliyordu. Bölgeden gelen raporlarda, bunlar yapılmadığı takdirde, “ilkbaharda Rumeli'de de savaşın başlayacağından emin olunmalıdır” denmekteydi.⁶³² Londra sefiri, İngiliz kamuoyunun Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmemesi için “tahkikat komisyonlarının” bir an önce kurularak Makedonya ve Arnavutluk'a⁶³³ gönderilmesi ve Makedonya meselesinin kesin sonuca bağlanmasını” önermekteydi.⁶³⁴ Bu görüşler doğrultusunda bir “İrade-i Seniyye” çıkarılmış, Rumeli vilayetlerini teftiş ve halkın şikâyet ve taleplerini almak üzere Selanik, Kosova, Manastır İşkodra, Yanya ve Edirne vilayetlerine iki mülkiye müfettişi görevlendirilmiştir. Müfettişlere, gittikleri bölgenin askeri ve mülki memurları ile, maliye ve jandarma teşkilatında görevli yabancılardan seçilip oluşturulacak heyetlerin eşlik etmesi öngörülmüştür.⁶³⁵ Öte yandan Balkan ittifakı

⁶²⁹ Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulduktan kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki'ye muhalif bütün yapılanmaları bünyesinde toplayarak güçlendi. Aydın, *a.g.e.*, s. 237.

⁶³⁰ BOA. MV. 226/99-6.

⁶³¹ Aslında Osmanlı ordusu kâğıt üzerinde savaşa hazırlanmış, tüfek tutmasını bilmeyen askerlerin de bulunduğu birliklerden oluşmuştu. Alpaslan, *a.g.e.*, s. 180

⁶³² BOA. MV. 226/99-4, (2 Kanunusani 1327/15 Ocak 1912).

⁶³³ BOA. MV. 226/99-7, (19 Kanunuevvel 1327/1 Ocak 1912).

⁶³⁴ BOA MV. 226/99-2, (22 Kanunusani 1327/4 Şubat 1912).

⁶³⁵ BOA. MV. 226/99-9, (2 Kanunusani 1327/15 Ocak 1912).

haberlerini ciddiye almayan Osmanlı Hükümeti, Ocak 1912’de Selanik Redif Fırkası askerlerini terhis etmiştir.⁶³⁶ 5. Kolordu Kumandanlığından gelen dışarıya hububat ihracının yasaklanması ricası da Dâhiliye Nezaretinin “serbesti-i ticaret kaidesini muhafazası” görüşü doğrultusunda- reddedilmişti.⁶³⁷

1912 yaz aylarında Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan Makedonya konusunda uzlaşmışlar,⁶³⁸ aralarında imzaladıkları ikili antlaşmalarla Balkan ittifakını kurma yoluna girmişlerdir.⁶³⁹ Bu sırada İttihat ve Terakki’ye karşı Meclis-i Mebusanda ve orduda güçlenen muhalefet,⁶⁴⁰ 4 Temmuz 1912’de Sait Paşa’yı Sadarettten çekilmek zorunda bırakmış, yeni kabineyi Hürriyet ve İtilaf Fırkasının desteğiyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa kurmuştu.⁶⁴¹ Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti, ülkedeki siyasi ve askeri huzursuzluğu gidermek amacıyla askerin siyasete karışmaması, memurların fırka ve kulüp hayatından çekilmesi, bu amaçla askerler ve memurlara siyasetle ilgilenmeyeceklerine ilişkin yemin metni imzalatılması gibi birtakım tedbirlere başvurarak⁶⁴² İttihatçı subayları sindireceğini düşünürken bunun sonuçlarını hesaba katmamıştır. Nitekim bu sıralarda Selanik’e tayin edilen Mirliya Ferit Paşa’nın Selanik’in ve III. Orduda bulunan subayların durumuna ilişkin yazdıkları, gerçekleri ortaya koymaktadır. Ferit Paşa, Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta; “askerin siyasetten men edilmesine rağmen bazı subayların ordu köşkünde ya da Türkiye Otelinde toplandıklarını, bazılarının da kahvehanelerde İttihat ve Terakki lehine propaganda yaptıklarını, Kosova civarında görevli kimi subayların izinli veya izinsiz Selanik’e gelip gittiklerini, kumandanların buna göz yumduğunu, çetelerin de faaliyetlerini arttırdığını, gelişmeler karşısında Selanik’e dirayetli komutanların atanmasını” önermiştir.⁶⁴³ Osmanlı’nın Balkanlarda bulunan beş vilayetinden en çok Müslüman nüfusun bulunduğu ve II. Meşrutiyetin ilanında kale görevi gören Selanik’in içine düştüğü bu durumla Balkan

⁶³⁶ BOA.BEO. 3986/298888-1, (22 Kanunuevvel 1327/4 Ocak 1912).

⁶³⁷ BOA.BEO. 3966/297394-1, (7 Teşrinisani 1327/20 Kasım 1911).

⁶³⁸ Akşin, *a.g.e.*, s. 205

⁶³⁹ Balkan devletleri arasında ittifak girişimleri Nisan 1912’de gündeme gelmiş ancak yabancı basındaki söylentilere karşın Osmanlı Hükümeti tarafından kayda değer bulunmamıştır. Aydın, *a.g.e.*, s. 218.

⁶⁴⁰ 21/22 Haziran’da bazı Halaskar Zabitan Grubu subayları Enver, Niyazi ve Eyüp Sabri Beyleri taklit edercesine dağa çıkmıştır. 22 Haziran’da da Halaskar Zabitan Grubu subayları İttihat ve Terakki’nin iktidardan çekilmesini ve serbest seçimlere gidilmesini içeren sert bir beyanname yayınlamıştır. Ordudaki muhalefet sebebiyle Hükümet, 1 Temmuz 1912’de askerin siyasetle ilişkisinin kesilmesine ilişkin bir yasa çıkarmıştır. Aydın, *a.g.e.*, s. 238-246

⁶⁴¹ Büyük Kabine olarak adlandırılan Hükümette, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Hariciye Nazırı Gabriyel Noradunkyan Efendi, Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa gibi ünlü paşalar görev almışlardır. Andonyan, *a.g.e.*, s.191

⁶⁴² Alpaslan, *Balkan Bozgunu*, s. 163.

⁶⁴³ Aydın, *a.g.e.*, s. 284.

Savaşında şehrin savaşımadan düşmana teslim olması arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Öte yandan Selanik'te ve İstanbul'daki İttihatçı basın da hükümetin Rumeli ve Anadolu'yu kapsayacak reform programıyla, kendisi gibi düşünmeyen kişi, dernek, siyasi parti ve hükümeti kıyasıya eleştirerek ortamın gerilmesine katkıda bulunmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Halaskar Zabitan Grubu subayları ise hükümetin tutum ve politikalarını desteklerken Balkan ittifakının gündeme geldiği günlerde ittifak gerçek olsa bile büyük devletlerin, özellikle İngiltere'nin Osmanlı devletine karşı başlatılmak istenecek bir savaşa engel olacağı düşüncesindeydiler. Bu düşünce Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetini de etkilemiştir. Savaş başlamadan önce, bir savaşın çıkmayacağına dair Rus teminatı da bunda etkili olmuştur. Böylece Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi önceki hükümetin yanlışlarını tekrarlayarak Rumeli'deki 121 tabur asker (75.000 er) terhis etmiştir.⁶⁴⁴

Kısa süre sonra Osmanlı Hükümeti, Balkan ittifakına ilişkin basında yer alan haberleri dikkate almaya başlamış, Dâhiliye ve Harbiye Nezaretlerine, Makedonya vilayetlerinde "idare-i örfi" ilan etme yetkisi vermişse de artık geç kalınmıştır.⁶⁴⁵ Yapılan hatalar nedeniyle Ekim ayına gelindiğinde, Osmanlı ordusu "kumanda zincirinden, geri hizmetlerinden yoksun ve hazırlıksız" bulunmaktaydı.⁶⁴⁶ Mevcut durumu fırsat bilen Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağ hükümetleri 1 Ekim 1912'de genel seferberlik ilan etmişlerdir. Aynı gün Osmanlı Devleti de genel seferberlik kararı almıştır.⁶⁴⁷ Nihayet Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı topraklarına saldırmasıyla Balkan Savaşı başlamıştır. 17 Ekim'de de Bulgaristan ve Sırbistan, bir gün sonra da Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Osmanlı Hükümeti savaşın başladığı günlerde, İtalya ile bir antlaşma imzalayarak Trablusgarp'ı boşaltmıştır.⁶⁴⁸

Balkan devletlerinin amacı, Arnavutluk kıyıları ve Makedonya'nın da içinde bulunduğu Osmanlı Avrupa'sını ele geçirmektir. Savaş başlar başlamaz Rumeli'de bulunan ve Doğu ve Batı orduları adıyla ikiye ayrılan Osmanlı kuvvetleri dört ayrı cephede savaşmak gibi güç bir durumda kalmıştır. Zira Karadağ, Sırbistan ile birleşmek için Kuzeydoğuya ve Kuzey Arnavutluk'a girmiş, eş zamanlı olarak bir Sırp ordusu

⁶⁴⁴ Daha sonra da savaşın başlamasına kadar terhisler devam etmiş, terhis edilen asker sayısı 120.000'i bulmuştur. Alpaslan, *Balkan Bozgunu*, s. 180

⁶⁴⁵ BOA. MV. 227/177, (25 Temmuz 1328/7 Ağustos 1912).

⁶⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 20.

⁶⁴⁷ ATASE-BLH-75-11-001-13

⁶⁴⁸ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Yayın Yönetmeni, Sina Akşin) C. 4, (İst: Cem Yayınevi, 1997), s. 34.

Kosova'ya saldırmış, Kumanovo Savaşı'nı kazanarak Makedonya topraklarına ilerlemiştir. Bulgar orduları ise Doğu Trakya'yı ele geçirmek üzere ilerlerken Yunanistan da iki ayrı yönden, Epir'in kuzeyi ve Makedonya'nın güney ovalarını Yunanistan'a katmak üzere harekete geçmiştir.⁶⁴⁹ Osmanlı ordusu dört cephede birden yaptığı savaşlarda büyük bir hezimete uğramıştır.⁶⁵⁰

1.3.2. Selanik Özelinde Balkan Savaşları

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Genelkurmayı, Balkanlarda çıkabilecek bir savaşta Makedonya'nın merkezi olan Selanik'i korumak için planlar hazırlamıştır. 1894 yılında Yunan sınırına yapılan Erkanı Harbiye seyahati sırasında Goltz Paşa tarafından, bizzat arazi üzerinde gezilerek bir plan hazırlanmış, bu plan, 1904'te gözden geçirilmiştir. Harbiye Nezareti, Trablusgarp Savaşı devam ederken 1911 yılı ekim ayında, İtalya'nın sahilden ya da Balkan devletlerinden herhangi birinin karadan Selanik'i tehdit etme ihtimaline karşı Goltz Paşa'nın hazırlamış olduğu planı yeniden gözden geçirmiş, olası bir savaşta planın uygulanmasına karar vermiştir.⁶⁵¹

Plan, denizden gelebilecek bir saldırı karşısında düşmanın karaya çıkmasını önlemek, halkın korunmasını sağlamak üzere Büyük ve Küçük Karaburun tahkim edilmesini ve buradan karşı taarruz yapılması esasına dayanmaktaydı. Karadan ise, düşmanın asker çıkarmasına en müsait yer olarak Apanomi civarında tahkimat öngörülmüştü. Buradan karaya çıkacak düşman kollarının, Büyük Karaburun bataryalarını ele geçirmek için arkalarına doğru hareket edecekleri değerlendirildiğinden savunulması için boğaz hatlarının kapatılması ve yeteri kadar su ve erzak bulundurulması kararlaştırılmıştı.⁶⁵² Karaya çıkacak düşman kollarının başlıca hedefi Selanik olacağından, şehri savunmak ve güvenliğini sağlamak üzere Hortaç Dağı'yla Küçük Karaburun arasındaki arazinin tahkim edilmesinin zorunlu olduğu düşünülmüştü. Hortaç Dağı'ndan Karaburun'a uzanan sırtların savunmaya elverişliliği dolayısıyla buraya birkaç batarya ve bunları birbirine bağlamak amacıyla avcı siperlerinin yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁶⁵³ Bu tahkim planı esas olmak üzere 1912 yılı haziran ayında, yani

⁶⁴⁹ Lory, *a.g.e.*, s. 258.

⁶⁵⁰ Bulgarlar Çatalca önlerine dayandı. 3 Aralık 1912'de Osmanlı mütareke imzalamak zorunda kaldı. 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra anlaşmasıyla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün toprakları bıraktı. 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra anlaşmasıyla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün toprakları bıraktı. Şerafettin, Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C. I, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 3; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 674.

⁶⁵¹ ATASE-BLH-1-2-2.

⁶⁵² ATASE-BLH-1-2-2.

⁶⁵³ ATASE-BLH-1-2-2.

savaş başlamadan beş ay önce II. Ordu Müfettişliği, Selanik'in savunulması konusunda gerekli tedbirleri içeren bir raporu Harbiye Nezareti'ne sunmuştur. Buna göre düşman Karaburun ve Selanik'e taarruz ederse eldeki kuvvetlerle savaş verilecektir. Müfettişlik tarafından gerektiğinde 49. Alay'ın 1. ve 2. taburları köprüleri koruyarak 48. Alayın 1 taburu gerekli görülecek bölgeye istihdam edilecektir. Tren istasyonlarının muhafazası için 28. Alay'ın Yedikule'de bulunan müfrezeleri görevlendirilecektir. Limanın savunulması ile görevli olacak 15. Alay Topçu kışlası ve Beşçınar civarına konuşlanacaktır. 15. Süvari Alayı merkezde, Kumandan karargâhında kalacaktır.⁶⁵⁴

Balkan Savaşları başlamadan önce seferberlik ilan edildiğinde, "Osmanlı Batı Ordusu" yukarıda bahsedilen tahkim planını saklı tutmak üzere, öncelikli olarak seferberlik koşullarını yerine getirmeye çalışmıştır. Ancak daha önce yapılmış olan hatalar nedeniyle çeşitli zorluklar ve eksiklikler ortaya çıkmıştır. Ocak 1912'de Selanik Redif Alayı askerlerinin terhis edilmiş olması⁶⁵⁵ askeri kapasiteyi düşürmüştü. Nitekim Garp Ordusu Karargâhı, seferberliğinin süratle devam ettiğini, 9-12 Ekim tarihleri arasında haberleşmenin üç gün kesildiğini, Anadolu'dan yüklenen redif birliklerinin henüz Rumeli'ye ulaşamadığını ve Selanik'teki 5 ve 7. Kolorduların plan uyarınca gerekli mevkilere doğru yola çıktığını bildirmiştir.⁶⁵⁶ Böylece daha savaşın başında Selanik'i savunmakla görevli birlikler eksiklikler olmakla beraber cepheye sevk edilmiştir. Bazı birlikler ikmallerinin tamamlanmasını beklemeden hareket etmişler, taburların mevcudu asker ikmali tamamlanamadığından beş, altı yüz civarında kalmıştır.⁶⁵⁷ Bununla birlikte Osmanlı Garp Ordusu, askeri ikmali tamamlamakta zorluk çekmiştir. 11 Ekim 1912'de Selanik Valisi'nin bildirdiğine göre; silah sıkıntısı nedeniyle Selanik'ten Kosova'ya sevkiyat yapılamamıştır. İstanbul'dan 5 bin garra ve 2 bin martini tüfeği gönderildiği Harbiye Nezareti'nden bildirilmişse de henüz ulaşmamıştır. Yine Arnavutluk'ta 32 bin martini ile tahminen 5 bin mavzer ve üç redif fırkası için de 2.400 mavzer mevcut olduğu ve Arnavutların Nizamiye taburlarına ikmal askeri vermedikleri bildirilmiştir.⁶⁵⁸

Öte yandan aynı tarihlerde Yunan ordusu sınırdaki hazırlıklarını tamamlamış halde emir beklemekteydi.⁶⁵⁹ Bu nedenle Yunan ordusu sınıra hâkim durumdaydı. Savaş

⁶⁵⁴ ATASE-BLH 15 12 003; ATASE- BLH 15 12 003-01

⁶⁵⁵ BOA.BEO. 3986/298888-1, (22 Kanunuevvel 1327/4 Ocak 1912).

⁶⁵⁶ ATASE-BLH-21-41-01

⁶⁵⁷ ATASE-BLH-21-41-01

⁶⁵⁸ ATASE-BLH-224-135-003-01

⁶⁵⁹ 29 Eylül 1328'de verilen istihbari raporda Yunanlılar Yenişehir-Tırhala arasında 10-15 bin kişi bulunmaktadır. Yenişehir hududunda 3-4 taburluk kuvvet bulunmaktadır. Yine Yenişehir civarında takriben 25 bin, askerleri toplamaya çalışmaktalar. Yunanlılar Yenişehir- Tırhala arasında Orfano istasyonu civarında büyük bir mühimmat deposu tesis etmişlerdir. ATASE-BLH-21-41-01-01

başladığında Yunan Genelkurmayı müttefiklerinin planına uygun olarak ani bir taarruz emri vermiştir. Hedefi Selanik'i, Yanya'yı ve Manastır'ı yani Makedonya'nın tamamını işgal etmektir.⁶⁶⁰ Yunan orduları Alasonya, Dışkata, Kırkgeçit ve Lazarat savaşlarını kazanarak Yenice-Vardar üzerinden Selanik'e doğru ilerlemiştir. Harbiye Nezareti, Hadımköy'de bulunan Başkumandanlık Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa'ya ve Batı Ordusu Kumandanlığına verdiği emirle; Sırp ve Bulgar kuvvetlerine karşı Manastır'ı muhafaza edecek bir kuvvetin ayrılmasından sonra, diğer kuvvetlerin Yenice'ye ilerleyen Yunan ordusu üzerine yürümesi talimatını vermiştir.⁶⁶¹ Ancak Yunan ordusu Yenice-Vardar muharebesini de kazanmış ve Selanik yolunu açmıştır.⁶⁶²

Çözülen Osmanlı ordusunun geri çekilme harekâtı da kısa sürede düzensizliğe dönüşmüştür. Bundan sonra Selanik'teki Türk ordusu tarafından alınan hiçbir savunma tedbiri bir sonuç vermemiştir. Savaş alanından uzaklaşan Türk birlikleri, birbirine karışmış; emir, nizam dinlemeyen bir kalabalık hâlinde Selanik'e doğru çekilmeye başlamıştı. Savaş bölgesinden daha önce kaçan Türklerden, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, birçok insanın donmuş cesetleri, yollar üzerinde, hendeklerde yığılmış kalmıştı. Cephane sandıkları, askeri malzemeler yollarda kalmış, araba sürücülerini yağmaya başlamış, top arabacılarını geride bırakarak kaçmışlardır.⁶⁶³ Yenice-Vardar yenilgisinden sonra Osmanlı ordusu küçük birlikler halinde Selanik'te toplanmaya başlamıştır. "Ustruma Kolordusu" ve "Siroz Tümeni" de gelince, şehirdeki asker sayısı 40-50 bin kişilik bir kuvvete ulaşmıştır.⁶⁶⁴

Yunan ordusu savaşları kazanıp Vardar kıyılarına dayandığı sırada, Osmanlı Garp Ordusu yukarıda açıkladığımız savunma planı doğrultusunda tedbirlerini almaya çalışmaktaydı. 2 Kasım'da Selanik Redif Fırkası Erkanı Harbiyesinin, Selanik'i savunmak üzere Yunan ordusunun durumuna göre, askeri birliklerin nerelerde bulunacağına dair emri, şehri savunmak amacıyla kurulan Tahkim Komisyonu'na bildirmiştir.⁶⁶⁵ Tahkim Komisyonu'nun savunma tedbirlerini alırken karşılaştığı en büyük zorluğun maddi olmaktan çok psikolojik olduğunu söylemek mümkündür. Yenice-

⁶⁶⁰ Mustafa Balcı, *Selanik Düştü*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010, s.52

⁶⁶¹ ATASE-BLH-224-135-009

⁶⁶² Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK., Ankara, 1987, s. 57-75.

⁶⁶³ Nuri Yavuz, "*Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı*", s. 144.

⁶⁶⁴ Balcı, *a.g.e.* s. 52

⁶⁶⁵ Buna gör; İki buçuk üç firma ile yerli gönüllülerden oluştuğu tahmin edilen Yunan ordusu dört koldan, Yahyalı, Doğancı, Mentşeli ve Şimendifer karşısında olmak üzere Vardar Nehri'nin sağ sahiline kadar gelmiştir. Düşmana karşı 8. ve Ustruma Kolorduları (Siroz Redif Fırkası ve Ustruma Müfrezeleri hariç) tahkim edilmiş olup Yeniköy'ün güneyindeki hattı işgal edecektir. 14. Nizamiye Fırkası ve Şükrü Bey Müfrezesi Davudbali, 22. Nizamiye Fırkası, Drama Nasliç Fırkaları ve Vardar Alayları Yeniköy civarında konuşlanacaktır. ATASE-BLH-660-55-002

Vardar civarında alınan yenilgi ve 8. Kolordunun Selanik tren istasyonuna çekilmek mecburiyetinde kalması ile askeri birliklerin dağınık bir şekilde Selanik'e gelmesi, halk arasında heyecanı arttırmıştır. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti askeri birliklerin düzenli hale getirilip verilecek savunma savaşında başarılı olduğu takdirde halkın endişesinin ortadan kalkacağı değerlendirilmesinde bulunurken Harbiye Nezareti, her ihtimale karşı, bütün tedbirlerin alınmasının Selanik'e bildirildiğini ifade etmiştir.⁶⁶⁶ Nitekim Yunan ordusu Vardar Nehri kıyısına geldiğinde, her türlü tahkimat ve tedbir alınıp ordu savaşa hazır bir durumda beklerken Dahiliye Nezareti'nin korktuğu olay gerçekleşmiş, ortaya çıkan "mahalli buhran" ve şehrin etnik yapısı, daha savaş başlamadan Selanik'in Yunanlılara teslimine yol açmıştır.

1.3.3. Selanik'in Yunanistan'a Teslimi

Yunan ordusu Vardar Nehri kıyısına geldiğinde sıcak çatışmaya girmeden şehri teslim almak istemekteydi. Şehirde bulunan Osmanlı askerinin durumunun farkında olan Yunan kurmay heyeti, şehrin teslimi için görüşmeler yapma niyetini açık etmiştir. Her ne kadar Yunan ordusu savaşları kazanarak Vardar Nehri kıyısına dayanmışsa da günlerce süren yürüyüş ve savaşlar nedeniyle yorgun, bitkin bir durumdaydı. Bu sırada Selanik'te bulunan yabancı gözlemciler de Türklerin kuvvet ve mevkilerini daha güçlü ve savaşıma daha müsait olduklarını, Yunan ordusunun mağlup olma ihtimalinin büyük olduğunu düşünüyorlardı. Bir Fransız tercümanın dediği gibi: "*Harp müthiş bir tehlikeydi: fakat Yunanlılar için.*"⁶⁶⁷ Nitekim 1/2 Kasım'da Yenice'nin batısında verilen bir savaşta Osmanlı ordusu muzaffer olmuş ve Yunan ordusu kısmen firara yüz tutmuş iken Osmanlı redif taburları erlerinin gece mevzilerini terk etmeleri nedeniyle kazanılmış olan savaş mağlubiyete dönüşmüş, birlikler Vardar nehrinin gerisine çekilmek zorunda kalmıştır.⁶⁶⁸ Yunan ordusu Selanik'e yaklaşırken Ustruma Kolordusunun yönetimi ve Selanik'i savunma görevi Hasan Tahsin Paşa'ya verilmişti. Hâlbuki ki Tahsin Paşa bu görevi almak istememekteydi. Paşa; "*...firarların sonucunda ordudan bir isyan çıkmasından korkulmaktadır, bir kolorduyu idarede aciz kalınmışken ikinci bir ordunun emir komutasını kesinlikle kabul edemeyeceğini,*" ifade etmiştir. Garp Ordusu Kumandanı Ali Rıza Paşa, ise "*...bütün Garp Ordusu'nun durumu 8. Kolordu'dan pek farklı değildir*" cevabını vermiştir. Hasan Tahsin Paşa sorumluluktan kaçmamakla birlikte olası

⁶⁶⁶ ATASE-BLH-224-135-001-25

⁶⁶⁷ Balcı, a.g.e., s. 61

⁶⁶⁸ ATASE-BLH-660-55-002-007.

başarısızlıktan sorumlu tutulmak istemediği için emrindeki kuvvetleri yönetemediğini itiraf etmektedir. Açıktır ki Selanik’i savunacağına inanmayan bir komutan şehri savunmakla görevlendirilmiştir.⁶⁶⁹

Birkaç gün sonra, 5 Kasım 1912’de, Beyaz Kule’de bulunan Ordu Müfettişliği binasında, Ustruma Kolordusu Komutanı’nın başkanlık ettiği ve Selanik’in ileri gelenlerinden bazı kişilerin de bulunduğu bir askeri kurul toplanmıştır. Şehirdeki komutanlar, Vali’nin de katılımıyla mevcut durumu tartışmışlardır. Askerin dağıldığına dair 8. Kolordu Komutanı’nın Valiliğe gönderdiği bilginin ışığında, Langaza doğrultusunda çekilmek ve Serez’deki kuvvetle birleşmek esasına dayanan bir karar tutanağı düzenlenmiştir. Bu tutanakta özetle şunlar yazılıydı:⁶⁷⁰ “*Her tarafı düşmanla çevrilmiş olan bu şehrin, tahrip edilmesini halk istememekte ve Valiliğin de katılımıyla, şehrin savunulması imkânı kalmadığından, yalnız iç güvenlik için polis ve jandarma ve hastaları hastane kurullarıyla bırakarak şehrin boşaltılmasına, mevcut kuvvetlerle Langaza istikametine çekilmeye*” karar verilmiştir.⁶⁷¹ Gerçekten de yiyecek, giyecek, cephane sıkıntısı çeken Selanik’teki askerin durumu da hiç iç açıcı değildi. Depolarda, vagonlarda yeterli yiyecek maddeleri beklerken mevzilerde çarpışan erler aç ve çıplak bırakılıyordu. Lojistik hizmetlerindeki bu karmaşa ve düzensizlik, komutanlar arasındaki uyumsuzluklar, rekabet, siyasi hırsların sonucu olarak da yorumlanmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Makedonya’nın en önemli şehri ve limanı olan Selanik’in çevresindeki savunma çalışmaları, mevcut kuvvetlerle tamamlanmaya çalışılmıştır. Mevcut durum ve Hasan Tahsin Paşa’nın karamsarlığına rağmen, 8. Ordu kurmay heyeti, şehrin savunulabileceğini düşünmektedir. Bu sırada Yunan ordusu karargâhını Davudbâli’de kurarken Hasan Tahsin Paşa karargahını Yeniköy’e taşımıştır.⁶⁷² 4 ve 5 Kasım günlerinde hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 6 Kasım’da, Topçu Kışlasında toplanmış olan birlikler cephe hattına sevk edilmiştir. 8 Kasım’da Yunan Ordusu Vardar Nehri’nin karşısında görüldüğünde birliklere silah kullanma emri verilmiştir.⁶⁷³

Öte yandan Selanik’in etnik yapısı, bundan da öte etnik gruplar arasındaki milliyetçi çatışma ve rekabet, Osmanlı ordusu üzerinde psikolojik baskıya neden olmuştur. Yunan ordusunun yaklaşmasıyla Selanik’teki Rumlar, planlı bir biçimde hareket ederek Türk ordusunun cephelerde mağlup olduğuna dair haberler yaymışlardır.

⁶⁶⁹ Alpaslan, *a.g.e.*, s. 227.

⁶⁷⁰ Yavuz, “*Birinci Balkan Harbi ve Selanik’in Kaybı*”, 146.

⁶⁷¹ Balcı, *a.g.e.*, s.52

⁶⁷² ATASE-BLH-129-36-1.

⁶⁷³ ATASE-BLH-660-55-002-007.

Rumların fısıltı gazetesine göre, İstanbul, Bulgarlar tarafından, Doğu Anadolu, Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Her ne kadar Valilik bu söylentileri yalanlamaktaysa da savaşların kaybedildiğini, durumun kötü olduğunu Selanik'e akın akın gelen muhacirlerden öğrenen Selanik'teki Müslümanlar Valiliğin açıklamalarına inanmamıştır.⁶⁷⁴ Nitekim Bulgar ve Yunan orduları zulmünden kaçan 15-20 bin kişilik Türk-Müslüman muhacir şehre gelmiş ve bunlar bazı okul ve camilere yerleştirilmiştir.⁶⁷⁵ Muhtemeldir ki söylentiler şehirdeki Müslüman unsurun ve yöneticilerin moralini bozmuş, askerin manevi gücünü yıkmıştır. Sadık Ulvi'ye göre, olaylara tanık olan yabancılar ve Yahudiler, Rumların "*Yunan ordusunun yaklaştığı, şehrin teslim olmaması halinde şehrin bombalanacağı, bu olmasa bile Türklerin savaşı kaybedeceği, bu durumda da Türk ordusunun şehre iltica edip şehirde kargaşalık çıkaracağı, katliam yapacağı veya şehri yakacağı*" iddialarından korkuya kapılıp muhakeme güçlerini yitirmişlerdi.⁶⁷⁶ Salim Aydın'a göre, Yunan uçaklarından Selanik'e atılan bombalar nedeniyle şehir halkı ve ileri gelenlerin paniğe kapılması, eşraf ve halkın şehrin savaştan Yunanlılara teslimini talepte etmelerinde önemli bir rol oynamıştır. O dönemde yeni kullanılmaya başlandığı için halk tarafından pek bilinmeyen uçaklardan atılan bombalar, büyük bir korku ve paniğe yol açmıştır.⁶⁷⁷ Bu panik havası içinde Selanik Belediye Meclisi, savunmanın faydasız olduğu düşüncesiyle iki maddelik bir karar almıştır: Bunlar mülki idarenin bırakılmaması ve Uluslararası jandarma gücünden 3.000 kişilik jandarma askerininin, asayişi sağlamak üzere silahlarını bırakmaması ve esir sayılmaması kararlarıdır.⁶⁷⁸

Selanik'teki İttihatçılar ve Müslümanların büyük kısmı ise, sonuna kadar şehrin savunulması düşüncesindeydi. Ancak, iktidarda olmadıkları için İttihatçılar, askeri ve mülki erkâna sözlerini dinletmeyi başaramamışlardır.⁶⁷⁹ Dolayısıyla şehirdeki siyasi ve askeri çekişmenin, Selanik Müslüman unsurunu da derinden etkileyerek savunma arzusunu yok etmesi, şehrin Yunan ordusuna tesliminin diğer nedenleri arasındadır.

Buna ek olarak çoğunluğu gayrimüslim olan şehir halkı ve eşrafı şehrin tahrip olmaması için yabancı konsoloslara başvurmuşlardır. Yabancı konsololar bir yandan şehrin ve kendi uyruklarının zarar görmesini adına Yunan ordu kumandanı ile görüşürken

⁶⁷⁴ Balcı, *a.g.e.*, s.52

⁶⁷⁵ Lory, *a.g.m.*, s. 262.

⁶⁷⁶ Balcı, *a.g.e.*, s. 60

⁶⁷⁷ Yunanistan'ın sahip olduğu uçaklar Fransız yapımıydı ve Balkan Savaşları sırasında Epir, Makedonya, Yanya ve Selanik'te önemli görevler yaptılar. Aydın, *a.g.e.*, s. 139.

⁶⁷⁸ İvan Lesickof, *Balkan Muharebatı Hatıratından: Selanik Nasıl Düştü?* (Mütercimi: H. Sıtkı), (Ağustos 1913), Balkan Matbaası, Filibe, s. 22.

⁶⁷⁹ Balcı, *a.g.e.*, s. 61

⁶⁸⁰ diğ er yandan, “ş ehrin tahrip olmadan ve uygun şartlarla ordunun teslim imkanının bulunduğ unu, bu hususta aracı olacaklarını” askeri ve mülki erkana telkin ederek Yunanlılara hizmet etmişlerdir. Tüm bu gelişmeler üzerine Selanik’i savunmakla görevli Osmanlı ordu kumandanları 7 Kasım’da, kolordu ve tümenlere “Yunan karargahına temsilciler gönderildiğ i, mütareke müzakerelerine başlanmak üzere bulunduğ unu bu nedenle Yunanlılar ateş açmadıkça muharebeye girişilmemesi” yönünde Kolordu Karargâhından bir emir gelmiştir.⁶⁸¹ Bu şehrin kaderi için kırılma anı olmuştur. Nitekim komutanlar, Yunan askerî erkanıyla görüşme yolunu seçmiştir. Görüşmeler 7 Kasım 1912’de, Osmanlı Hükümetinin ve Harbiye Nezareti’nin izni olmadan başlamıştır.⁶⁸² Görüşmeler için, Selanik Merkez Komutanı Şefik Bey’in de içinde bulunduğ u İngiliz, Alman, Fransız ve Avusturya-Macaristan konsoloslarından kurulu bir heyet, Topçular’daki Yunan Komutanlık karargâhına gönderilmiştir.⁶⁸³ Bir gün sonra da 8 Kasım 1912’de, Osmanlı 8. Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa ile Yunan ordu temsilcileri Jak Metaksas ile Dusmani arasında Selanik’i Yunanistan’a terk eden 10 maddelik aşağıdaki antlaşma imzalanmıştır.⁶⁸⁴

“1. Osmanlı askerlerinin silahları kendileri tarafından toplanıp bir depoya konularak Yunan ordusunun gözetimi altında muhafaza edilecektir. Buna dair bir zabıt tanzim olunacaktır.

2. Osmanlı askeri kısmen Karaburun’da, kısmen Topçu kışlasında iskan edilecek ve Selanik hükümeti tarafından iaşe edilecektir.

3. Selanik şehri barış antlaşmasının imzalanmasına kadar Yunan ordusuna teslim edilecektir.

4. Bütün üst düzey komutanlar ve subaylar kılıçlarını muhafaza edebilecek ve Selanik’te serbest kalabileceklerdir. Bunlar savaş devam ettiğ i müddetçe ne Yunan ordusu ve ne de onun müttefiklerine karşı silah kullanmayacaklarına dair söz vereceklerdir.

5. Vilayetin Mülki erkânı ve diğ er memurları serbest kalacaklardır.

6. Jandarma ve polis memurları silahlarını taşıyacaklardır.

⁶⁸⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s. 146-148.

⁶⁸¹ ATASE-BLH-129-36-001-01; ATASE-BLH-660-55-002-007.

⁶⁸² Telgraf hatlarının kesik olması, İstanbul’da siyasi krizin devam etmesi şehri savunmakla görevli komutanların bu hareketlerinde etkili olmuştur. Nitekim Yunan ordusu savaşları kazanıp Vardar kıyılarına yaklaşırken Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti yıkılmış, 29 Ekim’de Kâmil Paşa Hükümeti kurulmuştur. Kâmil Paşa Hükümetinin ve Harbiye Nezareti’nin önceliğ i Edirne’ye yaklaşan ve İstanbul’u tehdit eden Bulgarlar olmuştur. Aydın, *a.g.e.*, s. 303.

⁶⁸³ Aydın, *a.g.e.*, s. 381.

⁶⁸⁴ ATASE-BLH-285-402-001-03.

7. *Karaburun, silahları alınmış olan Osmanlı askerlerinin ikamet yeri olacaktır. Karaburun'da bulunan toplar ve mühimmat Osmanlı askeri tarafından iptal olunduktan sonra Yunan ordusuna teslim edilecektir.*

8. *Birinci maddenin içeriği 27 Teşrinievvel Cumartesi gününden itibaren iki gün zarfında icra olunacaktır. Bu sürede Yunan ordusu Başkumandanının izniyle uzatılabilecektir.*

9. *Bu durum barış antlaşmasının imzalanmasına kadar yerine getirilecektir.*

10. *Osmanlı jandarmaları ve polis memurları yeni bir karara kadar vazifelerini yapmaya devam edeceklerdir.”*

9 Kasım 1912 tarihinde de Osmanlı 8. Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa ile Yunan ordu Temsilcileri Jak Metaksas ve Dusmani arasında aşağıdaki ek protokol imzalanmıştır:⁶⁸⁵

“1. *Yunan ordusundan iki tabur bugün Selanik'e girecekler ve piyade kıışasında iskân edileceklerdir.*

2. *Osmanlı askerinin ve hayvanların iaşesi Selanik Belediyesinin düzenli yardımıyla, Yunan mahalli hükümeti tarafından temin edilecektir. Bu maksadı temin için gereken masraflar Yunan Hükümetine aittir. İaşe müracaat tarihinden itibaren başlayacaktır.*

3. *Osmanlı askerinden üç bin kişi diğer askerin silahlarını almak üzere silahlı bırakılacaklardır. Askerlerin silahları alındıktan sonra bunlar da silahlarını bırakacaklardır. Depo edilmiş silahların kaydı Yunan ordusu tarafından hazırlanacaktır. Silahların alınması Yunan ordusu tarafından tayin edilecek iki kişinin gözlemciliğinde icra edilecektir.*

4. *Silahları alınmış askerlerin mal ve mülklerine köylülere ve bunların mal ve mülklerine çeteler tarafından taarruz edilmesi ve müttefik orduları tarafından bunlara riayet edilmesi için, Yunan ordusunun başkumandanı tarafından kati kesin emir verilecektir.*

5. *Mahalli adetlere, ahalinin mezheplerine riayet edilmesine gayret için kesin emir verilecektir. Bütün mezheplerin ruhani mahkemeleri görevlerini yapmaya devam edeceklerdir.*

6. *Rüsumat idaresi, Yunan idaresinin kontrolü altında, yeni bir karara kadar hizmetine devam edecektir.*

⁶⁸⁵ ATASE-BLH-285-402-001-04

7. *Düyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi de aynı şekilde vazifelerine devam edeceklerdir.*”

Böylece Selanik’in savaşımadan teslim olması, ülke içinde büyük tartışmalara neden olmuştur. Bu konuda suçlanan isim, Selanik’i savunmakla görevli olmasına rağmen Yunan ordusuyla antlaşma imzalayan Hasan Tahsin Paşa olmuştur. Nitekim Paşa, şehre bozgun halinde gelen askerlerin ve muhacirlerin şehir halkı üzerinde yarattığı psikolojiyi yanlış değerlendirmiştir. Bulgar ve Sırp kuvvetlerinin de şehre yaklaşmalarını, gayrimüslim ve yabancıların telkinlerini dikkate alarak şehri Yunan birliklerine teslim etmiştir. Hasan Tahsin Paşa Selanik’i teslim ettikten sonra İstanbul’a çektiği bir telgrafta, *“şehir bir antlaşma ile teslim edilmiş olmasaydı, Sırpların da şehre yaklaşmakta olduğundan Osmanlı askeri iki ateş arasında kalacaktı”* demiştir.⁶⁸⁶ Nitekim kendisinin verdiği bilgiye göre, teslim antlaşmasının imzalandığı saatlerde 30-40 bin askerden oluşan üç Bulgar fırkası Selanik ile Langaza arasında, bir alay Sırp kuvveti de Toyran (Doyran/Doirani) ile Kılıkış arasında bulunmaktaydı.⁶⁸⁷

Selanik’te olaylara tanık olan Osmanlı subayları da şehrin teslimi konusunda Hasan Tahsin Paşa’yı suçlamışlardır. Cephane Park Kumandanı Binbaşı Mehmet Asıf Bey’e göre, Selanik’in savaşılmadan tesliminden Hasan Tahsin Paşa sorumludur:⁶⁸⁸

“...Tahsin Paşa’nın en büyük hatası Karaferye istikametine çekilmiş olmasıdır. Eğer Serviçe istikametine çekilse idi, beşinci altıncı ve yedinci kolordulardan üçüne veya ikisine katılarak Yunan üzerine yürümek kabil olurdu. Karaferye’ye çekilen bu kuvvet Karaazmak, İncekara ve Vardar nehirleri üzerindeki köprüleri tahrip ettikten sonra orada hatt-ı müdafaa tesis etmek, Yunanlılara karşı koymak imkânına sahipmiş. Yenice Vardar bozgunu üzerine Selanik kapısı önünde müdafaa mevziine sebatlı ve başarılı bir savaş imkân dâhilinde değildi. Ezcümle o aralık Siroz Bulgarlar tarafından işgal edilmiş ve Bulgar kuvvetinin ön kolları Doyran ve Langaza istikametine doğru yürümekte olduğu haber alınmış ve bu da Selanik’in müdafaa imkânını zorlaştırmıştı. Mamefih burada da kan dökülüp şehri tahrip ve yağma edilmesinin önlenmesi için Selanik’in savaşımadan teslim edilmesi askerlik ve askerlik şerefi açısından yanlış bir iştir. Zira son nefer kalıncaya kadar şehri teslim etmemek ve şerefle ölmek için savaşmak mutlak olduğu

⁶⁸⁶ BOA. BEO. 4115/308602-1, (5 Teşrinisani 1328/18 Kasım 1912).

⁶⁸⁷ ATASE-BLH-285-402-001-01- ATASE-BLH-285-402-001-02

⁶⁸⁸ ATASE-BLH-129-36-1. Hasan Tahsin Paşa savaştan sonra İstanbul2a dönmemiş, hakkında yapılan suçlamalar üzerine yargılanmak istenmiş, ancak kendisi Lozan’da bulunduğu için mahkemesi 1917’ yılına gelindiğinde halen yapılamamıştır. BOA. HR. İD. 76/97-1 (13 Kanunuevvel 1333/13 Aralık 1917).

vakitte Siroz istikametinden gelmekte olan Bulgar kuvvetine karşı koymanın yolları aranmalıydı... Yunanlıların bu şartlar altında savaşmayacaklarını dikkate alarak gerekliydi.”

Balkan Savaşları'nda sadece Selanik'te, düşmana teslim edilen Türk askerlerinin sayısı 25.000 er, 1000 subaydır.15.000 er de şehit olmuştur. Cephane olarak 70 top, çok sayıda top mermisi, 70.000 piyade tüfeği, 1200 kadar at düşmana teslim edilmiş, Türk ordusu önemli ölçüde zayıflamıştır. Birçok yazar tarafından, “*Selanik'in kurşun atılmadan düşmana teslim edilmesi, Türk ordusunun şerefli geçmişine ve Türk tarihinin büyüklüğüne sürülen bir kara leke*” olarak değerlendirilmektedir.⁶⁸⁹ Balkan Savaşları sonunda Balkanlar'daki Müslüman nüfus 1.445.179 kişi azalmış, bunların 632.408'i katledilmiştir.⁶⁹⁰ Savaş sonunda Osmanlı Devleti Avrupa topraklarının yüzde 83'ünü, nüfusunun yüzde 69'unu kaybetmiştir.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 150.

⁶⁹⁰ Alpaslan, *a.g.e.*, s. 137.

⁶⁹¹ Alpaslan, *a.g.e.*, s. 152

II. BÖLÜM

İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPIDA DEĞİŞİM (1900-1928)

2.1. Osmanlı Döneminde İdari Yapı

Selanik Vilayeti, 1868 Vilayet Nizamnamesine göre kurulmuştur. Vilayet, XX. yüzyıl başlarında doğuda Edirne Vilayeti ve Doğu Rumeli Eyaleti, kuzeyde Bulgaristan Emareti ile Kosova Vilayeti, batıda Manastır Vilayeti, güneyde Yunanistan ve Adalar denizi ile çevriliydi.⁶⁹² İdari bakımdan Selanik, Siroz, Drama ve Taşöz sancakları olmak üzere üç sancağa ayrılmıştı. Vilayette merkez kaza dahil 15 kaza mevcuttu.⁶⁹³ Merkez kaza olan Selanik hem vilayetin hem de Osmanlı Makedonya'sının en stratejik kenti olup 1912 yılına kadar ufak bazı değişiklikler dışında, idari teşkilat Osmanlı Devleti'nin elinden çıkıncaya kadar aynı kalmıştır. Hatta bazı kaza merkezlerinin değiştirilmesi konusunda gelen taleplerin büyük kısmı geri çevrilmiştir. Zira bu taleplerin Rum ve Bulgarlar tarafından yoğun olarak yaşadıkları kazaları merkezleri haline getirmek amacıyla yapıldığı anlaşılmıştır.⁶⁹⁴ Yapılan küçük değişiklikler ise bölgenin idaresini kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Örneğin Tikveş, Karacaabad, Ustumca, Doyran, Gevgeli kazalarının Selanik sancağından ayrılarak merkez Gevgeli olmak üzere, Nevrekop, Zihne, Rapçöz kazalarının Drama Sancağına bağlanması kararı bu nedenle alınmıştır. Kavala merkez olmak üzere Kavala, Taşöz, Sarışaban, Pravişte kazalarından oluşacak şekilde iki livanın kurulması da düşünülmüştür. Ancak 1910 yılı bütçesine bunu uygulayacak ödenek tahsis edilmemiştir.⁶⁹⁵

Selanik Sancağı Merkez kazasına bağlı 35 köy, 52 çiftlik bulunmaktaydı. Bu çiftliklerin bazıları köy olabilecek derecede gelişmişti. Nitekim arşiv belgelerinde bazı çiftlikler köy, bazı köyler çiftlik olarak belirtilmiştir.⁶⁹⁶ 1325 (1907) salnamesine göre Selanik Kazasına bağlı köy sayısı 39, çiftlik sayısı 52 olarak verilmiştir.⁶⁹⁷ Tanzimat'tan sonraki süreçte oluşan bu idari yapılanmada Vilayet Meclisi ile beraber Selanik Valiliği,

⁶⁹² SVS, 1324 (1906), s. 86.

⁶⁹³ Bunlar, Merkez Kazası, Ayneroz, Vodina, Ustrumca, Tikveş, Kesendire, Karaferye, Avrethisarı, Gevili, Doyran, Yenice, Langaza, Katrin, Karacaabad, Taşöz sancaklarıdır. SVS, 1325 (1907),

⁶⁹⁴ Menlik kazası merkezinin Bulgar Sandalski çetesi ve destekçilerinin kışkırtmalarıyla Bulgar köyü olan Servaç'a alınmak istenmişse de Selanik Valiliği bununla ilgili projenin Vilayet meclisine verilmesi halinde verilecek karara göre davranılmasını bildirmiştir. BOA. DH. MKT. 2786/38-2, (22 Mart 1325/4 Nisan 1909).

⁶⁹⁵ BOA. DH. MKT. 2842/60-1. BOA. DH. MIÜ. 116/17-2. (2 Haziran 1326/15 Haziran 1910).

⁶⁹⁶ İtalyan tebaasından Saolzadeler ve Allatini biraderlerin Selanik Vilayeti dâhilinde bulunan çiftliklerinden bahsederken Akbigar ve Topçular çiftlik olarak belirtilmiştir. BOA. DH. MKT. 2615/54-2 (18 Temmuz 1908).

⁶⁹⁷ SVS, 1325 (1907), s. 668-714.

ileride kurulacak Rumeli Müfettişliği, Selanik Kaymakamlığı ve Selanik Belediyesi Selanik şehrinin yönetimini oluşturmuştur.

2.1.1. Selanik Valiliği ve Vilayet Meclisi

Selanik önemli bir konumda ve kozmopolit bir yapıya sahip olduğundan II. Abdülhamid döneminden itibaren valilerin seçiminde dikkatli davranılmıştır. Yüzyıl başlarında Selanik valiliğine atanan Mehmet Tefvik Bey'in⁶⁹⁸ hatıralarında yazdığına göre, kendisini valiliğe bizzat Padişah II. Abdülhamid seçmiştir.⁶⁹⁹ Tefvik Bey'den sonra, Şura-yı Devlet azalarından olan Hasan Fehmi Paşa⁷⁰⁰ daha sonra da Rauf Paşa⁷⁰¹ 1908 yılı ortalarına kadar Valilik görevinde kalmışlardır. Yine Tefvik Bey'in ifadelerinden Selanik valilerinin en büyük meşgalesinin Makedonya sorunu çerçevesinde vilayet genelinde faaliyet gösteren çetelerle mücadele olduğu anlaşılmaktadır. Valinin diğer önemli meşgalesi vilayetin aşar, ağnam ve gümrük gelirleri Düyun-u Umumiyyeye tahsis edildiğinden şehrin ekonomik sorunları ile boğuşmak olmuştur.⁷⁰²

Meşrutiyetin ilanından birkaç gün önce, 20 Temmuz 1908'de Selanik Valiliğine "Cezair-i Bahri Sefid" Valisi Nazım Paşa tayin edilmiştir.⁷⁰³ Nazım Paşa görev yerine ulaşmadan Meşrutiyet ilan edilmiş, bu nazik durumda valiliği göze alamayan Nazım Paşa bir süre beklemeyi seçmiştir. Valiliğin boş kalması vilayet mülki ve askeri kadroları tarafından olumlu karşılanmadığında Nazım Paşa'nın memuriyetine bir an önce gelmesi gerektiği Rumeli Vilayeti Müfettişliğinden bildirilmiştir.⁷⁰⁴ Buna rağmen görevine başlamaması üzerine 9 Ağustos 1908'de, Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesi Reisi Daniş

⁶⁹⁸ 1867 yılı mart ayında İstanbul'da doğan Mehmet Tefvik Biren, Ulemadan Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi'nin oğludur. 1885'te Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Bâbîâli Tercüme Kalem'inde mülâzımlığa başlamış, bir yıl sonra ise dürüstlük ve çalışkanlığı sarayın dikkatini çekmiş ve Yıldız Sarayı'na mâbeyin kâtibî olmuştur. Mehmet Tefvik Bey 1901-1910 yılları arasında Selanik, Konya, Yemen ve Hüdavendigar (Bursa) Valiliklerinde bulunmuş, Cumhuriyet dönemine kadar da İstanbul'da bulunan çeşitli mekteplerde hocalık, Şura-yı Devlet ile Ayan Meclisi üyeliği ve Maliye Nazırlığı görevlerini yerine getirmiştir. 2 Kasım 1923'ten 31 Ocak 1943'e kadar Yüksek Mühendis Mektebi'nde hocalık yapan Mehmet Tefvik Biren 11 Şubat 1956'da İstanbul'da ölmüştür. *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 28, Ankara, 2003, s. 536.

⁶⁹⁹ *Bir Devlet Adamının" Mehmet Tefvik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: F. Rezan Hürmen, Cilt 1, Arma Yayınları, İstanbul, 1993, s. 152.

⁷⁰⁰ BOA. BEO. 2414/181039-1, (11 Ramazan 1322/19 Kasım 1904).

⁷⁰¹ BOA. BEO. 2414/181040-1 (11 Ramazan 1322/19 Kasım 1904).

⁷⁰² Tefvik Paşa valiliği süresince bu konuda defalarca Bâbî Ali'ye başvurduğunu ancak olumlu bir cevap alamadığını, ordunun masraflarının bile karşılanmakta güçlük çekildiğini yazmaktadır. *Bir Devlet Adamının" Mehmet Tefvik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları...*, s. 174.

⁷⁰³ BOA. İ. DH. 1468/8-1 (7 Temmuz 1324/20 Temmuz 1908).

⁷⁰⁴ BOA. BEO. 3362/252085- (11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908).

Bey, 20.000 kuruş maaş ve 5.000 kuruş tahsisat ile valiliğe getirilmiştir.⁷⁰⁵ Ancak Daniş Bey'in tayini şehirdeki bürokratlar arasında olumlu karşılanmamıştır. Selanik'ten İstanbul'a gelen bazı memurlar Daniş Bey'in henüz göreve başlamadığını, başlasa bile Selanik'te iş yapamayacağını iddia etmişlerdir.⁷⁰⁶ Öte yandan şehirdeki İttihatçılar da aynı fikirdedirler. 16 Ağustos 1908 tarihli Sadarettin Rumeli Müfettişliğine gelen yazıdan anlaşıldığına göre: "Selanik Valiliğine tayin edilen Daniş Bey'in âdemi faaliyetine binaen orada iş göremeyeceği ve eğer gider ise istifaya mecbur edileceği" İttihat ve Terakki Cemiyeti namına Selanik'ten İstanbul'a gelen İttihatçılar tarafından ifade edilmiştir.⁷⁰⁷ Rumeli Müfettişliği ise iddiaları yalanlamış, İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin Daniş Bey'e karşı olmadığı ve görevini layıkıyla yapabileceğini bildirmiştir.⁷⁰⁸ Daniş Bey'in hemen göreve başlamaması, Rumeli Müfettişliğinde ve vilayet memurlarında, Daniş Bey'in sağlık sorunları nedeniyle işe başlamadığı algısını ve işlerin aksayacağı endişesini doğurmuştur. Müfettişlik vilayet ve kazalarda işlerin aksamaması için valinin derhal göreve başlatılmasını ya da Beyrut Valiliğinden istifa eden Ekrem Bey'in valiliğe atanmasını rica etmiştir.⁷⁰⁹ Daniş Bey'in bir süre sonra göreve başlamasıyla sorun çözülmüştür. Daniş Bey'in akabinde, 1909 yılı başlarından Eylül ayına kadar Selanik Valiliği görevini Rumeli Müfettişi vekil olarak yürütmüş,⁷¹⁰ 15 Eylül 1909 tarihinde valiliğe "Mahkeme-i Temyiz" üyelerinden İbrahim Paşa Vali tayin edilmiştir.⁷¹¹

1912 yılı başlarına kadar bu görevde kalan İbrahim Paşa'nın İstanbul'a tayini ile Selanik Valiliğine "İstanbul Şehreminliğ'in'den" ayrılan Hüseyin Kazım Bey getirilmiştir.⁷¹² Hüseyin Kazım Bey'in görevinin İttihat ve Terakki'nin siyaseten "çöküş" dönemine girdiği aylarda gerçekleşmesi anlamlıdır. Zira Hakkı Paşa Kabinesinin çekilmesinden sonra Sait Paşa kabinesi iş başına gelmiş, başkent İstanbul yanında cemiyete karşı en güçlü muhalefet İttihatçıların "Kâbe-i Hürriyet" adını verdikleri Selanik'te ortaya çıkmıştır. Kazım Bey anılarında, bu göreve atanmasının, İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefete "kıyam eden Selanik yâranını, ancak kendisinin teskin

⁷⁰⁵ BOA. İ. DH. 1475/76-1 (9 Ağustos 1908), BOA. BEO.3370/252733-1. (27 Temmuz 1324/9 Ağustos 1908).

⁷⁰⁶ BOA. TFR. I. A. 39/3848-4, (3 Ağustos 1324/16 Ağustos 1908).

⁷⁰⁷ BOA. BEO. 3621/271543-1, (3 Ağustos 1324/16 Ağustos 1908).

⁷⁰⁸ BOA. TFR. I. A. 39/3848-3, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908).

⁷⁰⁹ BOA. TFR. I. A. 39/3848-2 (8 Ağustos 1324/21 Ağustos 1908).

⁷¹⁰ BOA. DH. MKT. 2747/92-1, (10 Şubat 1324/23 Şubat 1909).

⁷¹¹ BOA. İ. DH. 1477/22-2 (2 Eylül 1325/15 Eylül 1909), BOA. BEO.3637/272706-1. (2 Eylül 1325/15 Eylül 1909).

⁷¹² BOA. BEO. 3997/299704, (17 Kânunusani 1327/30 Ocak 1912).

edebileceğine inanılması olduğunu” yazmaktadır.”⁷¹³ Kazım Bey Valilik görevini hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Kendisinin ifadesiyle öncelikle 1912 seçimleri sırasında İki Lüle Şeyhi Ömer Efendi ve ona destek veren Hamdibeyzade Adil Bey başta olmak üzere ileri gelen muhaliflerle mücadele ederek Selanik’in İTC tarafından kazanılmasını sağlamıştır.⁷¹⁴ 1912 seçimlerinde Saruhan Mebusu olarak meclise giren Hüseyin Kazım Bey Valilikten çekilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra Selanik Vilayetinin önemi dolayısıyla Saruhan Sancağı Mebusluğu üzerinde kalmak kaydıyla, 5 Mayıs 1912 tarihinde valiliğe yeniden tayin edilmiştir.⁷¹⁵ Hüseyin Kazım Bey 18 Mayıs 1912’de ikinci kez göreve başlamıştır.⁷¹⁶ Kazım Bey ikinci valiliği sırasında bazı nazırlar ve İstanbul Polis Müdürü ile tartışma yaşamıştır. Başta İstanbul Polis Müdürü Edip Bey ve Pavli Efendi olmak üzere İstanbul’daki yöneticilerin Selanik’te iyi yetişmiş polisleri İstanbul’a aldırmasını vali olarak doğru bulmamış, durum hakkında şikâyetçi olmuştur.⁷¹⁷ Dâhiliye Nezareti Hüseyin Kazım Bey’i haklı görerek valinin haberi olmadan İstanbul Polis Müdürü’nün başka Selanikli komiserleri İstanbul’a almamasını istemiştir.⁷¹⁸ Ancak bir gün sonra üç komiserin daha İstanbul’a alınmasıyla Selanik’in güvenliğinin tehdit edilmiş olmayacağını bildirmiştir.⁷¹⁹ Hüseyin Kazım verdiği cevapta “Edip Bey’in amacı polisleri buradan alıp bizi dert içinde bırakmak ise bundan sonra bütün polisleri İstanbul’a alsa şikâyet etmeyeceğim” doğrultusunda olmuştur.⁷²⁰ Hüseyin Kazım’ın valiliği bu ortamda uzun sürmemiş, İTC’nin iktidardan düşmesi ve Mahmut Muhtar Paşa kabinesinin kurulmasıyla görevinden alınmıştır.⁷²¹ 21 Ağustos 1912’de Arnavutluk “Heyet-i Tahkikiyesi” azasından Daniş Bey ikinci kez Selanik valiliğine atanmışsa da⁷²² kendisinin Dâhiliye Nazırlığına getirilmesi üzerine 8 Eylül 1912’de Valiliğe bilgisi, becerisi ve ehliyeti ile tanıdığı Harbiye Nezareti Mubayaa Komisyonu Reisi Mirliva Ferit

⁷¹³ Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, Hazırlayan: İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 112.

⁷¹⁴ Hüseyin Kazım Kadri, *a.g.e.*, s. 113.

⁷¹⁵ BOA. İ. DH. 1493/34-2, (23 Nisan 1327/6 Mayıs 1912), BOA. BEO. 4036/302662-1, (23 Nisan 1327/6 Mayıs 1912).

⁷¹⁶ BOA. BEO. 4036/302662-2, (23 Nisan 1327/6 Mayıs 1912).

⁷¹⁷ Hüseyin Kazım Bey, 19 Şubat 1912’de Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği yazıda, Polis Müdürü Edip Bey’in Selanik’te en çok işe yarayan komiserleri ve birçok polisi istifa ederek İstanbul’a çağırıyor. Selanik’in bu sıralarda en kıymetlilerinin polislerinden mahrumiyeti katiyen doğru değildir” demekte ve Edip Bey’in faaliyetlerinin durdurulmasını istemektedir. BOA. DH. İD. 138-1/43-2, (6 Şubat 1327/19 Şubat 1912).

⁷¹⁸ BOA. DH. İD. 138-1/43-3, (6 Şubat 1327/19 Şubat 1912).

⁷¹⁹ BOA. DH. İD. 138-1/43-2, (5 Şubat 1327/20 Şubat 1912).

⁷²⁰ BOA. DH. İD. 138-1/43-4, (6 Şubat 1327/21 Şubat 1912).

⁷²¹ Hüseyin Kazım Kadri, *a.g.e.*, s. 132.

⁷²² BOA. İ. DH. 1494/83-2, (8 Ağustos 1328/21 Ağustos 1912).

Paşa vekil olarak getirilmiştir.⁷²³ Onun görev yerine gitmemesi nedeniyle yerine Nazım Paşa Selanik'e gönderilmiştir.⁷²⁴ Nazım Paşa'nın valiliği sırasında Balkan Savaşları başlamış, Selanik Yunan ve Bulgar ordularınca işgal edilmiştir.

Selanik, valilerin yanı sıra Vilayet İdare Meclisi ile yönetilmiştir. Bütün önemli kararlar Vilayet Meclisinde alınmış ve merkezi hükümetin onayı ile uygulamaya konulmuştur. 1897 Türk-Yunan savaşına kadar Vilayet Meclisi'nde Vali, Defterdar, Kadı, üç Müslüman, iki Rum, bir Musevi bulunmaktaydı. Bu tarihten sonra İdare Meclisine bir de Bulgar üye alınmıştır.⁷²⁵ Böylece Meclis, üç Müslüman, bir Rum, bir Musevi ve bir Bulgar üyeden oluşmuştur.⁷²⁶ Vilayet İdare Meclisi seçilen üyelerin isimleri Hükümete ve Şura-yı Devlet'e gönderilir, Şura-yı Devlet isimleri araştırıp karara bağladıktan sonra hükümete bildirir, Hükümet de meclis üyelerinin seçimlerini onaylar ya da reddederdi. Örneğin 20 Mayıs 1907'de Valilik, İdare Meclisi üyelerinden görev süresi dolanların yerlerine seçilen ve görevlerine başlayan Hulusi Bey, İbrahim Bey ve Rum cemaatinden Kostaki Yorgiyadi Efendilerin memuriyet asaletlerinin onaylanmasını istemiş,⁷²⁷ Sadaret, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinin de onayı üzerine 13 Temmuz 1907'de asaletlerini onaylamıştır.⁷²⁸ Öte yandan 1908 yılı kasım ayından Maarif Müdürlerinin daimî olarak Vilayet Meclisinde bulunmaları asli işlerine engel olacağı için, Şura-yı Devlet tarafından yasaklanmıştır.⁷²⁹

Selanik'teki Makedonya Tarih Arşivi'nde bulunan Vilayet İdare Meclisi Karar Müsvedde Paketi Defterleri incelendiğinde, II. Meşrutiyet döneminden hemen önceki aylarda, Meclisin cuma günleri hariç haftada en az üç gün toplandığı gözlemlenmektedir. Yine cuma günleri hariç bazı haftalar altı gün toplandığı da görülmektedir. Genel itibariyle cuma, cumartesi ve pazar günleri Meclis toplantısı yapılmamaktaydı.⁷³⁰ II. Meşrutiyet döneminde ise, İdare Meclisi cuma günleri hariç haftada üç ya da dört gün toplanmış ve vilayetin sorunlarını görüşüp karara bağlamıştır. 1909 yılı defterine bakıldığında, Pazartesi ve çarşamba günlerinde toplantıların neredeyse sürekli olduğu görülmektedir.⁷³¹

⁷²³ COA İ. DH. 1495/9, (26 Ağustos 1328/8 Eylül 1912).

⁷²⁴ BOA. İ. DH. 1495/67-2, (15 Eylül 1328/28 Eylül 1912).

⁷²⁵ Yannis Megas, *İ Varkarides tis Tessalonikis...* s. 223

⁷²⁶ Mariya Litina-Maria Litina Danni, "Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880 – 1910)", s 144.

⁷²⁷ BOA. DH. MKT. 1168/91-1, (12 Mayıs 1325/25 Mayıs 1907).

⁷²⁸ BOA. DH. MKT. 1168/91-2, (23 Haziran 1323/6 Temmuz 1907).

⁷²⁹ BOA. DH. MKT. 2686/65-1 (5 Teşrinisani 1324/18 Kasım 1908).

⁷³⁰ IAM. OTA. 001/5-2-55, 18 Mart 1908-10 Kasım 1909 (5 Mart 1324-28 Eylül 1324).

⁷³¹ IAM. OTA. 001-01/6-2-716, 7 Şubat 1909-13 Mart 1910 ((25 Kanunusani 1324-28 Şubat 1325).

Valinin başkanlık yaptığı Mecliste kararlar çoğunluk esasına göre alınmaktaydı. Genellikle vali dışında toplantılara altı ile on bir arasında bir üye katılmaktaydı. Örneğin 29 Temmuz 1909'da Belediye Hastanesi için Fransa'ya sipariş edilen tıbbi malzemelerin gümrük vergisinden muaf tutulmasına ilişkin kararın altında Selanik Valisi Daniş Bey dâhil dokuz üyenin imzaları bulunmaktadır.⁷³²

Vilayet Meclisi vilayetin ulaşım ve haberleşme işlerinin yürütülmesi ve denetimi görevini yürütmüştür. Vilayet dâhilinde ve kazaları arasında telgraf, telefon ve posta işleri ile ilgili kararlar alınarak hükümete, gereğinin yapılması içi sunulmuştur.⁷³³

Vilayet Meclisi gibi Selanik Kaza Meclisi de önceleri iki Müslüman, bir Rum ve bir Musevi üyeden oluşmaktaydı. Yüzyıl sonlarında Vilayet Meclisine üye sokmayı başaran Bulgarlar, II. Meşrutiyet döneminde Kaza İdare Meclisi'ne de girmek istemişlerdir. 2 Ekim 1909'da "Selanik Merkez Kazası İdare Meclisi'ne Bulgar unsurundan bir üyenin seçilmesi" Çayır, Hamidiye ve Aya-Tanaş mahalleleri Bulgar muhtarları tarafından talep edilmiştir. Ancak Selanik'te yaşayan nüfusa oranla Bulgarların çoğunluğu bulunmadığından dilekçe kabul edilmemiş ise de Rum unsurundan olan azalığın Bulgarlara kaydırılıp kaydırılmayacağı Merkez Kaza Kaymakamı tarafından sorulmuştur.⁷³⁴ 20 Ekim'de Dâhiliye Nezareti verdiği cevapta, bu konuda devam eden uygulamaya gidilmesi istenerek talep geri çevrilmiştir.⁷³⁵

2.1.2. Hükümet Daireleri ve Memurlar

Osmanlı Devleti'nde Selanik'in yönetimi diğer vilayetlerden farklı değildi. Tanzimat'tan sonra yapılan idari reformlarla, devletin merkezinde bulunan Nazırlıkların taşradaki temsilcileri Selanik'te de mevcuttu. 1860'lardan itibaren Maarif İdaresi, Evkaf İdaresi, Nüfus İdaresi Orman ve Maden İdaresi, Düyun-u Umumiye Reji idareleri ile Mahkemeler kurulmuştu.⁷³⁶ Ancak yapılan idari reform klasik dönem kurumlarının şehirdeki varlığı bağlamında uygulanmıştır. Yerel eşrafın ve cemaat kurumlarının otoritesi de göz ardı edilmemiştir.⁷³⁷ Selanik valiliği, mülki teşkilatın vilayetteki yegâne

⁷³² IAM. OTA. 001-01/6-239, (16 Temmuz 1325/29 Temmuz 1909).

⁷³³ Temmuz 1892'de Baraklı Cuma ve Çayağzı nahiyelerine telgraf hattı çekilmesi vilayet meclisinde görüşülerek karara bağlanmıştır. BOA. DH. MKT. 2888/95-1 (18 Temmuz 1315/30 Temmuz 1899).

⁷³⁴ BOA. DH. MUİ. 25-1/27-2, (19 Ağustos 1325/31 Ağustos 1909).

⁷³⁵ BOA. DH. MUİ. 25-1/27-1, (7 Teşrinievvel 1325/20 Ekim 1909).

⁷³⁶ SVS, 1325 (1907), s. 120-136.

⁷³⁷ Nora Lafi, "The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspectives. Thessaloniki 1912-2012", *Proceeding of Conference*, Thessaloniki 2012, s. 88.

file:///C:/Users/Uze/Downloads/LafiSalonica2012FINAL3.pdf

temsilcisi olarak bütün bu dairelerin birbirleriyle ve merkezle olan koordinasyonunu sağlamaktaydı.

Selanik'teki yerel mülki kurumlar, hükümet konağında toplanmıştı. Nitekim, Tanzimat'ın ilanı ile başta İstanbul olmak üzere birçok vilayete hükümet konakları yapılırken Selanik'te valiler görevlerini "Paşakapısı" olarak adlandırılan konakta yerine getirmeye başlamışlardır.⁷³⁸ Konağın küçüklüğü nedeniyle, diğer hükümet daireleri şehirde dağılmış bir şekilde bulunmuştur. 1850'li yıllarda "Paşakapısı", "Hükümet Konağı" olarak adlandırılmaya başlanmış, çeşitli tarihlerde tamir ve genişletme çalışmaları yapılması planlanmışsa da var olan konak yeteri derecede düzene koyulamamıştır.⁷³⁹ Bu nedenle bütün mülki kurumların toplanacağı büyüklükte bir konak arayışına girilmiştir. 1864 yılında Ömer Paşazade Hıfzı Bey'in tasarrufunda bulunan konağın 100.000 kuruşa satın alınması gündeme gelmişse de, vilayet bütçesinde karşılığı bulunmadığı gerekçesiyle hükümet tarafından başka bir çare aranması istenmiş,⁷⁴⁰ aynı yıl içinde mevcut konağın bir kısmı tamir edilmiştir.⁷⁴¹ 1875 yılı sonlarında hükümet konağından itibaren önemli caddelerdeki kaldırımlar yenilenerek konağın etrafındaki fiziki koşullar iyileştirilmiştir.⁷⁴² Şehirde büyük bir konak bulunamayınca, 1889'da var olan konağın yıkılarak yerine yeni bir hükümet konağı yapımına karar verilmiştir.⁷⁴³ Kaynak yetersizliği nedeniyle konağın yapımına 1890'da başlanmış, 1894 yılı yaz aylarında inşaat tamamlanmıştır.⁷⁴⁴ Konağın çevresinde ve önünde bulunan bazı haneler sahiplerinin şikâyetlerine rağmen istimlak edilerek meydan ve çevre düzenlemesi

⁷³⁸ 1844'te borcu sebebiyle şehir halkından bir tüccarın konağı müsadere edilerek Paşakapısı haline getirilmiştir. BOA. C. DH. 273/13628-1, (16 Nisan 1844). Bir süre sonra bina yanmış, 1844'te Hazine-i Hassa'dan görevlendirilen Hafız Ali Efendi tarafından 1.001 kusur kuruş harcanarak tamir edilmiştir. BOA. İ. MVL. 125/3207-1 (6 Eylül 1848).

⁷³⁹ Kasım 1857'de konağın tamiri için bir plan hazırlanmıştır. BOA. İ. MVL.381/16714-1 (11 Kasım 1857). Kasım 1962'ye gelindiğinde konağın tamire ihtiyacı olduğu bir kez daha karşımıza çıkmakta. Ya konak hiç tamir edilmemiştir ve birçok oda oturulamaz hale gelecek şekilde yıpranmıştır, hatta konak kendiliğinden yıkılacak dereceye gelmiştir. BOA. İ. MVL. 471/21334-1 (6 Ağustos 1862).

⁷⁴⁰ BOA. İ. MVL. 583/26229-2 (5 Şubat 1868).

⁷⁴¹ BOA. İ. MVL. 585/26293-1 (29 Şubat 1868).

⁷⁴² BOA. ŞD. 2006/31-1 (8 Aralık 1875). Kaldırımların yapımı devam ederken cadde ismi belirtilmemekle birlikte bir cadde halkı, Belediyenin istimlak ettiği mülklerin parasını ödemiştir. Ancak yapılmakta olan kaldırımların ücretinin cadde halkından istenildiğini, öte yandan var olan kaldırım taşlarının sökülerek Belediye tarafından başka bir yere götürüldüğünü, kaldırım yapımı için Belediye bütçesine ayrılan yıllık 2.000 kuruşluk duhuliyeye vergisi olduğunu ve kaldırımların masraflarının bu bütçeden karşılanmasını rica etmişlerdir. BOA. ŞD. 2006/31-2 (11 Kasım 1875).

⁷⁴³ Eylül 1889'da Selanik Vilayet Meclisi Hükümet Konağının harita ve keşif defterini hazırlamış, yapılacak olan konağın 27.000 liraya mal olacağı hesaplanmıştır. BOA. DH. MKT. 1662/13-1 (1 Ekim 1889).

⁷⁴⁴ BOA. DH. MKT. 194/78-1 (6 Ağustos 1894). Konağın tamamlanmasına kadar olan süre zarfında bir konak kiralanarak daireler buraya taşınmıştır. BOA. BEO. 112/8383-1 (7 Aralık 1894).

yapılmıştır.⁷⁴⁵ Böylece Selanik XX. yüzyıla muntazam ve gösterişli bir mülki yönetim binası ile girmiştir. Zira bina uzunca süre tamir dahi gerektirmeden hükümet dairelerine hizmet vermiştir.

1907 yılı ortalarına gelindiğinde Hükümet binası fiziki olarak yetersiz kalmaya başlamıştır, Hükümet konağı yakınlarında bulunan bir evin kiralanarak sorunun çözülmesi önerilmiştir.⁷⁴⁶ Bunun için Hükümet konağı civarında Ağa Paşazade⁷⁴⁷ Mahmud Bey'in evi, Orman memurlarının ve bazı daire memurlarının çalışabilmeleri için yıllık 80 Osmanlı Lirası karşılığı kiralanmıştır.⁷⁴⁸ Osmanlı döneminde, Padişahın Rumeli seyahati nedeniyle 1911 yılı yaz ayında Selanik Hükümet konağında son kez bir tadilat yapılmıştır.⁷⁴⁹

Yüzyıl başlarında Valilik görevinde bulunan Tevfik Paşa, Selanik'te görev yapan memurların seviye itibariyle devletin diğer bölgelerine göre yapanlara nazaran iyi durumda olduklarını yazmıştır. Eğitim nispeten ileri olduğundan yerli küçük memurlar arasında bile kıymetli kişiler mevcuttur. Başka vilayetlerdeki kalemlerde düzgün bir üslupla yazı yazacak kâtip bulunamazken Selanik'te bu konuda güçlük çekilmemekteydi. Buna karşılık, İstanbul'dan Selanik'e tayin edilen memurlar arasında iyi karakterli ve liyakatli adamlar olduğu gibi işe yaramaz kişiler de bulunmaktaydı.⁷⁵⁰

Vilayetteki birçok müdürlük memur alımlarında dışında kefil talep etmiş, memur adayları kefillerinin imzaları ile göreve başlayabilmişlerdir.⁷⁵¹ Osmanlı yönetimi sırasında Selanik'te görev yapan memurların çoğunluğu Müslüman cemaatine mensupsa da Rum ve Musevi memur sayısı az değildir. Memuriyete alımlarda Türkçe okuryazarlık ve memurluğa uygunluk şartı aranmıştır. Örneğin 13 Kasım 1908'de, Selanik İdadi Mektebi'nden diploma almış ve Türkçe dışında Fransızca ve Almanca eğitimi görmüş olan Rum Milletinden Corci Efendi, uygun bir memurluğa atanmasını istemiştir.⁷⁵² İki gün sonra Dâhiliye Nezareti, öğretmenlik için açık bir yer bulunmadığını, ancak

⁷⁴⁵ BOA. DH. MKT. 305/19-1 (4 Ocak 1895), BOA. BEO. 516/38655-1 (16 Kasım 1895).

⁷⁴⁶ BOA. TFR. I. SL. 164/16317-2 (17 Ağustos 1907).

⁷⁴⁷ 1890'larda Kosova vilayeti askeri erzak müteahhididir. BOA. İ. TAL. 168/23-1 (23 Mart 1899). Daha sonra Üsküp'te bir un fabrikası yaptırmıştır BOA. Y. PRK. UM. 52/78-1 (13 Aralık 1900).

⁷⁴⁸ BOA. TFR. I. SL. 164/16317-1 (24 Ekim 1907). Ancak bu konağın ahşap olması sorun yaratmış, yeni bir yer arayışına girilmişse de sonuç alınamamıştır. BOA. TFR. I. SL. 164/16317-3 (14 Kasım 1907).

⁷⁴⁹ Tadilat için 48.316 kuruş 35 para harcanmıştır. BOA. MV. 154/2-1, (23 Haziran 1911). Bu paranın 1.771 kuruş 10 parası konağın tamiri, 1.242 kuruş içinde değiştirilen eşyalar için harcanmıştır. BOA. BEO. 3930/294746-1 (21 Ağustos 1911).

⁷⁵⁰ Tevfik Paşa liyakatli memurlar arasında Naib Nesib Efendi ve Defterdar Giritli Kemal Efendi'yi örnek olarak göstermektedir. *Bir Devlet Adamının" Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları...*, s. 170-171.

⁷⁵¹ BOA. TFR. I. KV 146/14569-1 (1 Teşrinisani 1322/14 Kasım 1906).

⁷⁵² BOA. DH. MKT. 2662/85-2, (20 Teşrinievvel 1324/2 Kasım 1908).

Fransızca ve Almanca bildiğinden Hariciyede görevlendirilebileceği için bu Nezarete başvurulması cevabını vermiştir.⁷⁵³ Süreç sonunda Corci Efendi, 1907 yılı Mart ayında Vilayet “Muhasebe Kalem’ine” kabul edilmiştir.⁷⁵⁴ Ekim 1908’de de Şarl Karabiber Vali yardımcısının başkanlığında, Maarif Müdürü, Vilayet-i Selase Maliye Komisyonu Başkâtibi Vitalis Efendi, Mahkeme-i Ticaret Reisi, Umur-u Ecnebiye Müdüründen oluşan heyet tarafından sınava alınmış, sınavı geçen Karabiber “Tercümanlığa” atanmıştır. Heyetin memur alımında “ehliyet” esasına göre davrandığını açıklar. Fransızca, Türkçe ve Rumca bilen Şarl Karabiber tercümanlık sınavında en yüksek başarıyı gösteren kişi olmuştur.⁷⁵⁵ Osmanlı Hükümeti ve Selanik valiliği, mülki memurluklara gerçekleştirdiği atamalarda etnik ayrıma gitmemiştir. İslam, Musevi ve Rumların yanında, mülki memuriyetlere ehliyetleri olduğu takdirde Bulgarların da atanması sağlanmıştır. Örneğin 8 Haziran 1909’ vilayete gönderilen bir yazıda, Bulgar cemaatinden ve Selanik Hukuk Mektebine devam eden Yorgi Todorof ile Viladimir Ekonomof Efendilerin, “Osmanlı Hükümetine bağlılıkları ve işe yeterlilikleri bulunduğu” boş bulunan Nahiye Müdürlüklerine atanmaları emredilmiştir.⁷⁵⁶ Selanik valiliği gönderdiği cevapta, o gün için boş Nahiye Müdürlüğü bulunmadığını ancak kendilerinin isimlerinin komisyon tarafından “defter-i mahsus” kaydedildiğini bildirmiştir.⁷⁵⁷

II. Meşrutiyetten önce, her ayın sonunda jandarma ve polis memurlarının, ayın ilk haftasından sonra askeri, mülki memurların maaşları ödenmiştir.⁷⁵⁸ Güvenlik görevlileri dışında kalan memur maaşlarının düzenli ödendiğini söylemek zordur. Selanik Defterdarlığı 20 Mayıs 1907’de jandarmalar gibi diğer devlet memurlarının maaşlarının da “aydan aya” düzenli olarak ödenmesini talep etmiştir.⁷⁵⁹ Bu talep olumlu karşılanmıştır. Memur maaşlarının yetersizliği sürekli şikâyet konusu edilmiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İTC Genel Merkezinin memur maaşlarına müdahale etmeye çalışması buna delildir. Genel Merkez, Ağustos 1908’de Hükümetten, “Evkaf memurlarından bazılarının şikâyette bulduklarını, bunlara maaşları oranında birer aylık maaş verilmesini” istemiştir.⁷⁶⁰

⁷⁵³ BOA. DH. MKT. 2662/85-3, (2 Teşrinisani 1324/15 Kasım 1908).

⁷⁵⁴ BOA. DH. MKT. 2662/85-1, (17 Teşrinievvel 1324/30 Ekim 1908).

⁷⁵⁵ BOA. TFR. I. SL. 197/19659-2 (23 Eylül 1324/6 Ekim 1908).

⁷⁵⁶ BOA. TFR. I. SL. 212/21183-1 (26 Mayıs 1325/8 Haziran 1909).

⁷⁵⁷ BOA. TFR. I. SL. 212/21183-2, (27 Haziran 1325/10 Temmuz 1909).

⁷⁵⁸ BOA. TFR. I. SL. 117/11633-1 (5 Ağustos 1322/18 Ağustos 1906). BOA. TFR. I. SL. 151/15004-1 (2 Temmuz 1323/15 Temmuz 1907).

⁷⁵⁹ BOA. TFR. I. SL 148/14712-1 (20 Mayıs 1907).

⁷⁶⁰ BOA. TFR. I. M. 22/2148-4.

Bunun haricinde memurlarının özlük hakları korunurken emekliliği yaklaşmış ya da hastalığı sebebiyle çalışacak durumda olmayan memurların emeklilikleri istenmiş, emekli olmak istemeyenlerin, iş yükü da az bir memurluğa geçirilmeleri sağlanmıştır.⁷⁶¹

2.1.3. Selanik Belediyesi

Selanik Belediyesi 1869 tarihinde kurulmuştur.⁷⁶² Belediye binası Hükümet Konağı civarında ve Yanık Mahkeme Caddesi üzerinde bulunmaktaydı.⁷⁶³ 1877 tarihli Belediye Kanunu'ndan sonra Selanik Belediyesinin daha etkin hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda 1912 yılına kadar Selanik Belediyesi modern bir belediyeçilik örneği sergilemiştir.⁷⁶⁴

Selanik Belediyesi, Belediye Başkanı ile Belediye Meclisi tarafından yönetilmiştir. Osmanlı Devleti dönemi boyunca Selanik Belediye başkanlarının tamamı Müslümandır. 1870 yılında Belediye Başkanı Ağâh Efendi idi.⁷⁶⁵ 1872'de Faik Beydi.⁷⁶⁶ Daha sonra 1880'lerden itibaren Hacı Ali Arifi Bey uzunca bir süre Belediye Başkanlığı yapmıştır.⁷⁶⁷ 1890'da ise Belediye Başkanı İbrahim Namık Bey olmuştur.⁷⁶⁸

Selanik'in en ünlü Belediye Başkanı 1890'lardan⁷⁶⁹ 1900 yılına kadar görev yapan Hamdi Bey'dir. Bir iş adamı olan Hamdi Bey, Selanik halkının daha iyi bir yaşama kavuşmasına yardımcı olmuş, halkın refahı ve üretkenliği adına çalışmıştır. Hamdi Bey, iş zekâsını ve tecrübesini belediye işlerine aktarmış, kurum için ödünç para almak, bina inşa etmek, satmak, geliri artırmak ve yatırım yapmak, ürününün reklamını yapmak gibi usulleri kullanarak Belediyeyi "karlı bir şirket" gibi yönetmiştir. Hamdi Bey, halk sağlığını iyileştirmek amacıyla kamu hastaneleri ve itfaiye, caddelerin asfaltlanması ve süpürülmesi, umumi tuvaletlerin inşası gibi hizmetler vermiş, kentsel ulaşımı iyileştirmek için atlı ve daha sonra elektrikli tramvaylar inşa ettirmiş, kamusal alanların gazla

⁷⁶¹ Maliye memurlarının tensikâtı sırasında 600 kuruş maaş alan Vilayet muhasebe memuru Adil Bey'in hasta mizacından dolayı iş yükü daha hafif olan ve maaşı 750 kuruş olan Siroz muhasebe kalemi liva kısmına atanmış, ancak kendisinin Siroz'a geldikten sonra hastalanması, emeklilik süresini doldurması nedeniyle hiçbir iş görmediği için işlerin aksadığından kendisinin emekliliğinin istenmesi ya da işi daha hafifi bir memurlukta istihdam edilmesi önerilmiştir BOA. TFR. I. SL. 155/15431-1 (9 Ağustos 1323/22 Ağustos 1907)

⁷⁶² Gounaris, Selanik, *Review (Bernand Braudel Center)*..., s. 513.

⁷⁶³ SVS, 1325/1907, s. 537.

⁷⁶⁴ Lafi, "The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspectives. Thessaloniki 1912-2012"..., s. 85.

⁷⁶⁵ SVS, 1288/1870, s. 37.

⁷⁶⁶ SVS, 1290/1872, s. 43.

⁷⁶⁷ SVS, 1299/1882, s. 70.

⁷⁶⁸ SVS, 1307/1890, s. 107.

⁷⁶⁹ 1893 yılı vilayet salnamesinde Hamdi Bey Belediye başkanı olarak verilmiştir. Bu bilgiye göre kendisi 1891-1893 yılları arasında bu göreve seçilmiş olmalıdır. SVS, 1311/1893, s. 102.

aydınlatılmasını sağlamıştır. Onun döneminde rıhtım üzerine modern bir balık pazarı da yapılmış, İtalyan mimar Vitaliano Poselli, neoklasik kışlalar, Hükümet Honağı ve Hamidiye Hastanesi de dâhil olmak üzere yeni kamu binalarının çoğunu planlamak ve inşa etmek için işe alınmıştır.⁷⁷⁰

1900-1909 yılları arasında Hulusi Bey Belediye Başkanlığı yapmıştır.⁷⁷¹ Ancak II. Meşrutiyet'in ilanını takiben, Belediye Başkanlığı seçimine Hükümet müdahale etmiş, bu konuda Valilik ile şehir eşrafi arasında çatışma yaşanmıştır. 1908 yılı sonlarında yapılan Belediye Başkanlığı seçiminde, Vali Rauf Paşa, seçimlerde 1.600 oy almasına rağmen Hulusi Bey'i değil, oy bakımından üçüncü sırada bulunan ve Belediye Meclis üyesi olmayan Adil Bey'i Belediye Başkanı olarak atamıştır. Şehirdeki lonca ve kulüpler, Musevi ve Rum cemaatleri Hulusi Bey'i desteklemişlerdir. Adil Bey durumun farkında olduğundan Ocak 1909'da istifa etmiş, yerine Belediye meclis üyesi Yusuf Nar Efendi atanmıştır.⁷⁷² Ancak bu atama da şikâyet konusu olmuştur.⁷⁷³ Selanik Valiliğine yeni atanan Daniş Bey döneminde zor da olsa sorun çözülmüştür. Daniş Bey, Hükümetten seçimlerde en çok oyu alan Hulusi Bey'in atanmasını ya da seçimlerin yenilenmesini istemiştir.⁷⁷⁴ Hükümet, Hulusi Bey ve Adil Beylerin Belediye Başkanlığı görevlerinden istifa etmeleri nedeniyle bunlardan birinin Belediye başkanı olarak atanması ya da seçimlerin yenilenmesinin uygun olmayacağını ve Kerim Efendizade Tevfik Bey'in başkanlığa atanmasını istemiştir.⁷⁷⁵ Hükümetin bu tercihi de olumlu karşılanmamış ve seçimlerde 1.212 oy alan azadan Hacı Mustafa Beyzade İsmail Bey, 30 Ocak 1909'da Selanik Belediye başkanı olarak atanarak uzlaşma yolu bulunmuştur.⁷⁷⁶

Başkanın yanında, Selanik'in mülk sahipleri tarafından seçilen bir Belediye Meclisi bulunmaktaydı. 1870'lerde Meclis üyelerinin çoğunluğu Gayrimüslimdi. 1870 yılında Belediye Başkan Yardımcısı ile kâtipler dışında kalan üyeler Rum ve Musevi'ydi.⁷⁷⁷ 1880'lerde meclis üyelerinin cemaatlere göre dağılımı farklılıklar arz etmiştir. 1882'de meclis üyeleri ikişer Müslüman, Rum ve Musevi olmak üzere şehirde bulunan cemaat mensuplarından oluşmaktayken⁷⁷⁸ 1886 yılında üye sayısı 11'e çıkmış

⁷⁷⁰ Hronakis, *a.g.t.*, s. 153.

⁷⁷¹ SVS, 1322/1904, s. 103. SVS, 1324/1906, s. 151. SVS, 1325/1907, s. 155.

⁷⁷² BOA. DH. MKT. 2701/55- (30 Kanunuevvel 1323/13 Ocak 1909).

⁷⁷³ BOA. DH. MKT. 2701/55-2 (25 Kanunuevvel 1323/7 Ocak 1909).

⁷⁷⁴ BOA. DH. MKT. 2701/55- (13 Ocak 1909).

⁷⁷⁵ BOA. DH. MKT. 2713/95-4 (30 Ocak 1909).

⁷⁷⁶ BOA. DH. MKT. 2713/95-2 (30 Ocak 1909).

⁷⁷⁷ SVS, 1287/1870, s. 37.

⁷⁷⁸ 1882'de Ahmet Bey, Şükrü Bey, Tanaş Biladi Efendi, İstefan Todi Efendi Mirzahi Abastado Efendi, Haim Şalem Efendi Belediye Meclis üyeleri idi. SVS, 1299/1882, s. 70.

Rum ve Musevi cemaatleri üye çok değişmezken Müslüman üye sayısı artmıştır.⁷⁷⁹ 1890'lar boyunca da bu durum devam etmiştir. Çoğunluğu Müslüman olan 11 meclis üyesi Belediye Meclisinde yer almıştır.⁷⁸⁰ 1900 yılında ise 11 üyenin beşinin Müslim, altısının Gayrimüslim olduğunu görmekteyiz.⁷⁸¹ Öte yandan 1900 yılına kadar Belediye Meclis üyeleri seçimlerinde üyelerin tekrar seçilmesine izin verilmemiştir. Ancak 1900 yılında Şura-yı Devlet, Belediye Meclis üyelerinin her yıl yarısının yeniden seçilmesini kararlaştırmış, böylece iki yılda bir meclis yenilenmiştir.⁷⁸² Bu emir uygulanmıştır. 1906 yılında Tevfik Bey, İsmail Hakkı Efendi, Osman Sait Efendi, Hulusi Bey, Cemal Bey, İstefan Bey, Nadir Efendi, Nehama Mallah Efendi, İsak Florinti Efendi Belediye Meclis üyeleriydi.⁷⁸³ 1907 yılında 11 Belediye Meclis üyesinin bir önceki yılda görev yapan üyelerin yarısı yenilenmiştir. Bu yıl, İsmail Hakkı Bey, Rahmi Bey, Osman Sait Bey, Ahmet Kapancı Efendi, Nadir Efendi, İsak Florinti Efendi, Abdurrahman Efendi, Mişon Asail Efendi, Kostaki Todi Efendi, Kostaki Malko Efendi ve Yorgi Torbalı Efendi meclis üyeliği yapmışlardır.⁷⁸⁴

Belediye Meclisi'nde Selanik'te bulunan cemaatlerin temsilcilerinin yer alarak şehrin sorunlarına çözüm aranması, farklı etnik ve dini gruplar arasındaki engelleri aşmada etkili olmuş, böylece Selanik'in tüm nüfusu yararına çalışan bir kurum gelişmiştir.⁷⁸⁵ Ancak zaman zaman Belediye Meclisi üyeli konusunda cemaatler ile mülki idare temsilcisi arasında tartışma yaşanmıştır. Örneğin 1910 yılı başlarında boşalan üyeliğe İsak Filortinti seçilmiştir.⁷⁸⁶ Atamanın gecikmesi üzerine "Journal de Salonique" gazetesi müdürü David Efendi durumdan şikâyet etmiştir.⁷⁸⁷ Selanik Belediye Dairesi ise,

⁷⁷⁹ 11 meclis üyesinin sekizi Müslüman üçü gayrimüslimdir. Bunlar: Ahmet Bey, Hacı Ali Arif Efendi, Davut Bey, Hasan Akif Bey, İsmail Ragıp Efendi, İbrahim Bey, Karakaş Mehmet Efendi, Ahmet Kapancı (Kapancı) Efendi, Nano Efendi, İşteryo Yuvanidi ve Haim Şalem Efendi. SVS, 1303/1886, s. 96.

⁷⁸⁰ 1890'da Abdülkerim Efendi, Ahmet Bey, Emin Lütfi Efendi, Hasan Akif Efendi, İsmail Ragıp Efendi, Osman Tevfik Efendi, İşteryo Yuvanidi Efendi, İstefan Tati Efendi, Yako Beninisti Efendi, Yako Kazez Efendi, Mişon Salamota Efendiler meclis üyeleriydi. SVS, 1307/1890, s. 107. 1893'te ise İbrahim Efendi, Abdülkerim Efendi, Ahmet Bey, Hacı Mustafa Bey, Ahmet Efendi, İşteryo Yuvanidi Efendi, İstefan Tati Efendi, Perkop Papa Doplo Efendi, Behor Saltil Efendi, Yako Kazez Efendi, Mişon Asail Efendiler bu görevde bulunmuşlardır. SVS, 1311/1893, s. 103.

⁷⁸¹ 1900 yılında Mustafa Arif Efendi, Ali Bey, Hulusi Bey, İsmail Hakkı Efendi, Ahmet Kapancı (Kapancı) Efendi, Dimostes Biladi Efendi, Dimitri Yuvanidis Efendi, Yako Kazez Efendi, Mişon Asil Efendi, Davi Petre Efendi, İsak Yako Filorinti Efendi Belediye Meclisi üyeleriydi. SVS, 1318/1900, s. 117.

⁷⁸² BOA. TFR. I. SL. 134/13336-1 (5 Teşrinisani 1316/18 Kasım 1900).

⁷⁸³ SVS, 1224/1906, s. 151.

⁷⁸⁴ SVS, 1325/1907, s. 150.

⁷⁸⁵ Gounaris, Selanik, *Review (Bernard Braudel Center)*, s. 513.

⁷⁸⁶ BOA. DH. MUİ. 74-1/58-1, (28 Şubat 1325/13 Mart 1910).

⁷⁸⁷ BOA. DH. MUİ. 74-1/58-6, (28 Şubat 1325/13 Mart 1910).

İsak Florinti Efendinin bir istimlak meselesinden dolayı töhmet altında olduğu, dava sonuçlanıncaya kadar atamanın ertelendiğini Valiliğe bildirmiştir.⁷⁸⁸

Selanik Belediyesi kurulduktan ve Belediye Meclisi oluşturulduktan kısa süre sonra şehrin gelişimi için belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Belediyenin kuruluşu ile Tanzimat'ın şehir modernleşmesine ilişkin yönelimi, Selanik'te hızla uygulama alanı bulmuştur. 1869'da başlayan eski şehir surlarının yıkımı çalışmaları, 1878'de muhacirlerin şehre gelmesiyle hız kazanmıştır. Bunun sonucunda bazı mahallelerin sur dışına genişlemesiyle 25 yıl içinde şehrin kapladığı alan iki kat artmıştır.⁷⁸⁹ 1875 yılında Sabri Paşa'nın valiliği sırasında şehrin batı kısmında, sahilden başlayıp şehrin kuzeyine kadar uzanan Sabri Paşa Caddesi inşa edilmiştir. 1883'te Galip Paşa'nın valiliği sırasında büyük caddeler granit ve bandırma taşları ile döşenmiş, şehir sokaklarına kaldırımlar döşenmeye başlanmıştır. Tramvay Şirketi ile yapılan antlaşma neticesinde tramvay yolları çift şeride çıkarılmıştır. Aynı tarihlerde Yalılar Caddesi ile Vardar Kapısından Kalemerye Kapısına kadar uzanan Vardar Caddesi güzelleştirilmiştir.⁷⁹⁰ 1887'de, Galip Paşa'nın ikinci valiliği sırasında şehrin doğusunda bir buçuk kilometre uzunluğunda, iki tarafı ağaçlandırılarak ünlü Hamidiye Caddesi açılmıştır. 1890 yangınından sonra evsiz kalanlar için şehrin doğusunda ve batısında yeni yerleşim birimleri oluşturulmuş, yanan bölge Belediye mühendisleri tarafından geniş caddelere yer veren bir planla yeniden inşa edilmiştir. 1900'lü yılların başlarında Selanik Limanı genişletilmiş, imtiyazı bir Belçika şirketine devredilen Selanik Elektrik Tramvayı Şirketi'nin çalışmaları sonucunda, atlı tramvaylar, yerlerini elektrikli tramvaylara bırakmıştır.⁷⁹¹ 1908 yılı yaz aylarında elektrikli tramvayların kullanılması için Olimpos Meydanı'ndan Rüsumat İdaresine kadar olan kısmın kaldırımları yenilenmiştir.⁷⁹² Temmuz 1909'da ise sel baskını tehlikesine karşı, İttihad Caddesi'nde bulunan kahvehanenin alt tarafındaki arazi ile, Mithat Paşa Sanayi Mektebi'ne kadar olan arazilerdeki sokaklar kazılarak hendekler oluşturulmuştur.⁷⁹³

Şehrin elektrikle aydınlatılması Belediyenin öncelikleri arsında yer almıştır. Bunun için Belediye bünyesinde Mehmet Said Bey'in başkanlığını yaptığı bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun 27 Ağustos 1909'da şirketin sunduğu projeyi gözden geçirmiş,

⁷⁸⁸ BOA. DH. MUİ. 74-1/58-2, (27 Şubat 1325/12 Mart 1910).

⁷⁸⁹ SVS., 1325/1907, s. 533.

⁷⁹⁰ SVS., 1325/1907, s. 534.

⁷⁹¹ SVS., 1325/1907, s. 535.

⁷⁹² BOA. TFR. I. M. 21/2080-2 (13 Haziran 1324/26 Haziran 1908).

⁷⁹³ BOA. TFR. I. M. 24/2359-1 (30 Haziran 1325/12 Temmuz 1909).

sonuç olarak Sabri Paşa Caddesiyle Frenk Mahallesiindeki 390 metrelik kısmın dışında şartnamede yer alan bölgelerin geceleri aydınlatılması sağlanmıştır.⁷⁹⁴ Aralarında gayrimüslim mühendislerinden bulunduğu Belediye mühendisleri şehrin⁷⁹⁵ ve kasabaların⁷⁹⁶ haritalarını yapmakla görevlendirilmişlerdir.

Kozmopolit bir yapıda olan Selanik Belediyesi, şehrin imar ve güzelleştirilmesine ilişkin faaliyetleri dışında, bütün cemaatlere yönelik sosyal hizmetler sunmaya çalışmıştır. Bunlar arasında Hamidiye Belediye Hastanesi başta gelmektedir. Hastane inşaatı için gerekli paranın önemli bir kısmı Belediye bütçesinden karşılanmıştır.⁷⁹⁷ Belediye mensubu doktorlar ve ebeler şehrin sağlık sorunlarıyla ilgilenmişlerdir.⁷⁹⁸ Salgın hastalıkların önlenmesi konusunda da destek verilmiştir.⁷⁹⁹ Şehirde yaşayan öksüz, yetim fakir çocuklar için cemaat farkı gözetilmeksizin ailelere, Belediye sandığından 30'ar kuruş maaş bağlanmıştır.⁸⁰⁰

Selanik Belediyesi şehrin düzenli yapılaşmasını sağlayabilmek adına Hükümetin çıkarttığı "Ebniye Nizamnamesi"ni uygulamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Belediye, resmi, cemaatlere ait, ya da özel binaların nizamnameye uygun olup olmadığını sıkı bir şekilde denetlemiştir. Örneğin 1904 yılında Ermeni cemaatine bir kilise yapma izni verilmiştir. Kilisenin yapımı sırasında, belediyeye sunulan projede yer almayan kapıları, kilise avlusuna açılan vaftizhane ve papaz giyinme odasının inşaatlarını durdurmuştur. Cemaat, Şura-yı Devlet'e başvurmuş, Şura-yı Devlet de bu iki odanın kapıları Kilise içine açılmak kaydıyla yapılmasına karar vermiştir.⁸⁰¹ Yine 1909 yılı başlarında, Vardar Kapısı dışında Çukurhan mevkiinde çıkan yangında 10'dan fazla binanın küle dönmesi üzerine aynı nizamname gereğince yangın bölgesinin kamulaştırılıp araziye dönüştürülmesine karar vermiştir. Böylece şehrin en güzel ve caddelerinden biri olan Vardar'ın doğu-batı uçlarındaki yapılaşmaların bir düzene bağlanması düşünülmüştür. Ancak bölgede evi bulunan İsmail Ragıp Efendi ve Allatini kardeşler bu karara tepki göstererek şikâyetle bulunmuşlardır. Dâhiliye Nezareti Belediyeyi haklı bularak kanunun uygulanmasını istemiştir.⁸⁰² Ancak mülk sahipleri konuyu Şura-yı Devlet'e taşımışlar, Şura-yı Devlet

⁷⁹⁴ BOA. TFR. I. M. 24/2396-1 (14 Ağustos 1325/27 Ağustos 1909).

⁷⁹⁵ 1887'de Verenski Efendi şehrin haritasını yapmıştır. BOA. Y. MTV. 29/72-1 (25 Aralık 1887).

⁷⁹⁶ DH. MKT. 11/25-2 (29 Mart 1893).

⁷⁹⁷ BOA. DH. MKT. 1598/120-1 (1 Mart 1889).

⁷⁹⁸ BOA. BEO. 3299/247398-2 (4 Nisan 1908).

⁷⁹⁹ BOA. DH. İD. 50-2/4-2 (6 Temmuz 1911).

⁸⁰⁰ BOA. DH. MKT. 1538/2 1, (30 Ağustos 1888). BOA. DH. MKT. 1714/29-1 (4 Nisan 1890). BOA. DH. MKT. 1921/46-1 (11 Şubat 1892). BOA. DH. MKT. 1456/80-1 (21 Ekim 1887).

⁸⁰¹ BOA. İ. AZN. 70/22-1, (11 Eylül 1322/24 Eylül 1906).

⁸⁰² BOA. DH. MKT. 1144/61-1-2, (17 Kânunuevvel 1322/30 Aralık 1906).

ise yanan bölgenin yol yapımı için istimlak edilmemesi ve arsalarla parçalanmaması şartıyla mevcut durumun devam etmesine karar vermiştir.⁸⁰³

Selanik Belediye Meclisi gerek aldığı kararlar gerekse hükümetle yaptığı yazışmalarda kanunlar çerçevesinde Selanik halkı ile hükümetin menfaatlerini dengelemeye çalışmıştır. Bu konuda Selanik Valisi ve Vilayet Meclisini yanına çekmeyi başarmıştır. ABD’li “Standart Oil Şirketi”nin şehirde gaz depoları kurma girişiminde, belediyenin takındığı tavır bunun örneğidir. Selanik Belediyesi, İstanbul’a gönderdiği 16 Kasım 1910 tarihli yazıda, şehrin batısında bulunan Belediye gaz depoları civarındaki arsanın belediyeye ait iken II. Abdülhamid döneminde Hazineye devredildiğini, bu arsalar üzerinde belediyenin hakkının bulunduğu dikkate alınarak petrol depolarının genişletilmesi, kereste depoları, sergi yerleri ve hayvan ahırları kurulması için belediyeye devrini istemiştir. Devir talebinin gerçek sebebinin, tahminen 40.000 metre ve sahil şeridinde olan, depolara en yakın 12.000 metrelik alanın Standart Oil Kumpanyasına Kasım ortasında ihale ile yabancı bir şirkete verilmesini engellemek olduğu anlaşılmaktadır. Belediye bu böyle bir arsanın siyasi ve ekonomik bakımdan doğru olmayacağını belirterek ihalenin iptalini istemiştir.⁸⁰⁴

Yine Selanik’te bir telefon şirketi kurma girişiminde Belediye bu hakkın kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Selanik Valiliği de Belediyenin sözcülüğünü üstlenerek:

“...şehrin imar ve gelişme kabiliyetinin meşrutiyetin ilanıyla arttığını ticaret ve iktisadi açıdan geliştiğini Belediye tarafından genel bir telefon şebekesi kurularak resmi daireler mali ve ticari kurumları birbirine bağladığını ve bunun Avrupa sermayesine ihtiyaç duyulmadan yapılabileceğini gösterdiğini, ancak şebekenin genişletilmesi için Belediyeye resmi olarak imtiyaz verilmeden yatırım yapmanın doğru bulunmadığını...”

Öne sürmüştür. Valilik, Selanik’te kurulacak telefon hatlarının genişletilmesinin Belediyeye ait olduğu görüşünü bildirmiştir.⁸⁰⁵

2.2. Yunan İdaresi Altında Selanik (1912-1928)

2.2.1. Selanik’te Yunan-Bulgar-Sırp İşgali (9 Kasım 1912-14 Kasım 1913)

Balkan Savaşları sırasında Selanik’in Yunan, Bulgar ve Sırp tarafından işgali ile bir yıldan fazla bir süre içerisinde şehirde bir belirsizlik ortamı yaşanmıştır. Atina Antlaşması’na kadar olan bu dönemde şehrin geleceği konusunda Selanikliler, özellikle

⁸⁰³ BOA. BEO. 3471/260311-1, (25 Kanunuevvel 1324/7 Ocak 1909).

⁸⁰⁴ BOA. DH. İD. 73-2-8, (3 Teşrinisani 1327/16 Kasım 1910).

⁸⁰⁵ BOA. DH. İD. 119-1/61-1 (12 Nisan 1327/25 Nisan 1911).

Müslümanlar ve Musevilerde büyük bir karamsarlık içine düşmüşlerdir. Şehirde kardeş orduları bulunan Rumlar ve Bulgarlar ise Selanik’i kazanmak konusunda birbirleriyle yarışırken aynı zamanda diğer tarafa ve Avrupa güçlerine, şehrin kendilerine ait olduğunu hissettirmek amacıyla muzaffer edası takınmışlardır. İşgalci güçler arasında, Yunan askerlerinin sayıca üstün oluşu ve Sırp askerinin kısa sürede şehirden ayrılması, Rumların diğer cemaatlere karşı buyurgan ve kibirli bir tavır almasına sebep olmuştur. Yunan Hükümeti de şehri teslim aldıktan sonra vakit geçirmeden şehrin kendilerine ait olduğunu politikalarını yürürlüğe koymaya başlamıştır. Öncelikle işgalden üç gün sonra, teslim antlaşmasına aykırı olarak şehrin güvenliğini sağlayan Albay Foulon komutasındaki Osmanlı jandarmasının görevine son vermiş, şehrin kontrolünü eline almıştır.⁸⁰⁶ Yunan Hükümeti hemen şehrin ismini değiştirmiştir. Yahudilerin “Saloniki”, Bulgarların “Solun”, Müslümanların “Selanik” olarak adlandırdığı şehrin adı “Thessaloniki (Θεσσαλονίκη)” olmuştur.⁸⁰⁷ Akabinde idari yapılanma değiştirilmiştir. Yunanistan ele geçirmiş olduğu Makedonya topraklarını Selanik, Kozani ve Batı Makedonya (Florina) olmak üzere üç vilayete ayrılmıştır. Selanik Vilayeti merkez dâhil sekiz idari kısma bölünmüştür: Selanik, Katerini, Veria, Edessa (Karacaova ve Güney’in idari bölümleri), Gianitsa, Kılıkış, Langaza ve Halkidiki.⁸⁰⁸ Bu üç vilayeti kapsayan Kuzey Makedonya Yönetimi’nin başına Genel Vali olarak Konstantinos Raktivan atanmıştır.⁸⁰⁹

Göreve başladığında yanında az sayıda İçişleri Bakanlığı personeli, konsolosluk memuru, iki hâkim, beş gümrük memuru bulunan Raktivan, yeni yönetim kadrosunu oluşturmakta güçlük çekmiştir. Osmanlı memurlarını kullanmak istemeyen yeni Vali, Osmanlı hukukuna aşina oldukları düşüncesiyle Girit’ten 168 jandarma getirtmiştir.⁸¹⁰ Ancak bu tedbir tam aksi bir sonuç yaratmış, Müslümanlara karşı daha fazla kin besleyen Girit kökenli jandarmalar şehirde korku salarak düzenin kurulamamasının baş aktörlerinden olmuşlardır. Böyle bir ortamda işgalin ilk gününden itibaren şehirde bir anarşi hâkim olmuştur. 29 Kasım’da Jandarma müfettişi Foulon da şehirde yönetim

⁸⁰⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 383.

⁸⁰⁷ Yunan Hükümeti, ayrıca Makedonya’da, yakın köy ve kasabaların isimleri “sistemik olarak Türkçe veya Bulgarcadan Yunancaya değiştirmiştir. Sadece kasabaların ve köylerin adları değil, aynı zamanda sakinleri de yeniden adlandırılmıştır. Pek çok bölge sakini Helenleşmiş isimleri benimsenmiştir. Katerina Logos, “The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism”, *American Historical Association NYC*, January 2015, s 4.

⁸⁰⁸ Paschalis Valsamidis, “İ Tourkikes Sinikies Horia ke O Tourkikos Plitismos Tis İpodikiis Langada Kata To Etos 1914”, *Makedonika*, C. 32, Tessaloniki 2001, s 514.

⁸⁰⁹ BOA. BEO. 4120/308966-5, ((12 Teşrinisani 1328/25 Kasım 1912).

⁸¹⁰ Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Pthies apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona*, Panepitimio Makedonias Sholi İkonomikon ke Periferiakon Spoudon Timima Valkanikon, Slavikon ke Anatolikon Spoudon, Diplomatiki Ergasia-Lisans Tezi) Tessaloniki 20014, s 15.

olmadığını, anarşinin geçerli olduğunu yazmıştır.⁸¹¹ İşgalin ilk ayı içerisinde Osman Ali imzasıyla Selanik'ten Babiali'ye gönderilen bir mektupta; Yunanlıların şehirde düzeni sağlayamamalarında Bulgarların rolü olduğunu yazmıştır. Mektuba göre Yunanlılar hem aczi ve korkaklıkları hem de Bulgarlar konusundaki tereddütleri nedeniyle düzeni sağlayamıyorlardı.⁸¹²

Nitekim Yunan birlikleri ile aynı gün şehre giren Bulgarlar ve Sırlar da şehrin geleceği konusunda söz sahibi olmak arzusundaydılar. Yunanlılardan geri kalmak istemeyen Bulgarlar, Selanik Valiliğine, Bulgar Cezal Netudorof'u atamışlardır.⁸¹³ Sırlar ise Yunanlılarla birlikte hareket etmeyi seçmişlerdir. Bulgar Leşiçkof'un anlatımıyla:

*“Sırp Albay Vasiç, Yunan Generaller ile kol kola giriyor, Sırp ve Yunan askerleri şapkalarını değiştiriyor ve sokaklarda sarılmış bir şekilde yürüyor veya faytonlarla geziniyorlardı. Kafelerde, birahanelerde Yunan askeri müzikleri Yunan milli marşı yanında Sırp milli marşları çalınıyordu. Sarhoş olan Sırp subaylar zaman zaman Bulgar askerlerine saldırıyorlardı.”*⁸¹⁴

Sırp ve Yunan askerlerinin verdiği coşku ve birliktelik görüntüsüne karşılık Selanik için Bulgarlarla, Yunanlılar-Sırlar arasında bir rekabet olduğunu açıkladı.

Ancak Selanik'in halen hukuken valisi Nazım Paşa'ydı. Nazım Paşa'nın 28 Kasım'da verdiği rapora göre; ilk aylarda şehirde Bulgar-Yunan askeri hareketliliği oldukça fazlaydı. Yunanlılar bir yandan Vodina'dan vagonlarla yaralı ve yorgun askerleri şehre getirirken bazı birlikleri Vodina bölgesine 15.000 asker sevk etmişlerdir. Birkaç gün sonra da beş vapur Yunan, üç Vapur Bulgar askeri Dedeğaç'a sevk edilmiştir.⁸¹⁵ Anlaşılan savaşın halen devam ediyor olması, ilk aylarda, şehirde Bulgar-Yunan rekabetinin şiddetlenmesini önlemiştir. Aynı günlerde Yunan yönetimi şehrin silahsızlandırılmasını uygun görerek silahların toplatılmasını kararlaştırmış, konsolosların ve Osmanlı memurlarının baskıları üzerine bu işi üç hafta ertelemek zorunda kalmışlardır.⁸¹⁶ Ancak zaman ilerleyip ve şehirde denetimini sağlamlaştıran Yunanlılar, Bulgarlar askerini şehirden çıkarmanın yollarını aramıştır. Bu yeni durum Selanik'in geleceği üzerinde Yunanlılarla Bulgarlar arasında hâkimiyet mücadelesini

⁸¹¹ BOA. BEO. 4117/308713-3, (16 Teşrinisani 1328/29 Kasım 1912).

⁸¹² BOA. BEO. 4120/308966-7, (12 Teşrinisani 1328/25 Kasım 1912).

⁸¹³ Aydın, *a.g.e.*, s. 387.

⁸¹⁴ Leçiçkof, *a.g.e.*, s. 10

⁸¹⁵ BOA. BEO. 4124/309230-1, (16 Teşrinisani 1328/29 Kasım 1912).

⁸¹⁶ BOA. BEO. 4120/308968-1, (22 Teşrinisani 1328/5 Aralık 1912).

yoğunlaştırmıştır. Savaşta yer almış olan Bulgar generallerinin anılarında baktığımızda aslında bu yarışın savaş boyunca var olduğunu görebiliriz.

Osmanlı Makedonya'sının başkenti ve önemli bir limanı olması sebebiyle Selanik, savaşın başından itibaren Balkan devletleri, özellikle Yunanistan ve Bulgaristan için ele geçirilmesi gerekli olan yerlerden birisi olarak görülmüştür. 1909 Gudi Darbesi'nden sonra Atina'ya gelen ve kısa süre içerisinde Başbakanlığa kadar yükselen Venizelos, başında bulunduğu "Fileleferon (Liberal)" Parti programının merkezine siyaset alanında yenilik ile "Helenizm"i yerleştirmişti. Venizelos, Yunanistan'ın modern, güçlü ve Avrupalı devletlerle eşit hale gelebilmesi toprak genişletmesi gerektiğini düşünmekteydi. Venizelos tüm bu nedenlerle bir yandan Balkan İttifakı'nın oluşmasına katkı sağlarken ordu komutanı Prens Konstantin'e savaş sırasında (25 Ekim 1912); "*Size ordunun başı olarak emrediyorum. Selanik'e hiç vakit kaybetmeden giriniz. Bu şehri bir dakika farkla bile kaybedersen bundan sizi sorumlu tutacağım,*" şeklinde Makedonya'nın kalbi olan Selanik'in ele geçirilmesi emrini vermiştir.⁸¹⁷ Bunun üzerine Konstantin'in idaresindeki Alasonya Ordusu, Güney Makedonya ovasına, Selanik'e doğru ilerlemiştir.⁸¹⁸

Savaş sırasında Bulgaristan'ın da asıl hedefi, Midye-Enez hattına kadar bütün Batı Trakya ve Makedonya topraklarına sahip olmaktı. Bu nedenle Bulgaristan Makedonya Ordusu adını verdiği ordusunu üç kısma ayırarak her birinin nihayetinde Selanik'e ulaşip ele geçirecek şekilde hareket etmesini sağlamıştır.⁸¹⁹ Öte yandan "Rila" adı verilen 7. Tümeni de Selanik'i ele geçirmek üzere doğrudan Selanik üzerine göndermiştir.⁸²⁰ Özetle, savaşın başından itibaren Balkan devletleri, özellikle Yunanistan ve Bulgaristan için, Selanik'in ele geçirilmesi ana hedef olmuş, adeta savaş Selanik için verilmiştir. Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak oluştururken savaştan sonrasına dair hükümler içermediği, savaşı kazandıklarında anlaşılmıştır. Şehir Yunanistan'a teslim edildikten sonra, Yunan Kralı Selanik'e gitmiş, bunun üzerine şehrin Bulgaristan'a ait olduğu iddiasında olan Bulgar Kralı da aynı şekilde Selanik'e hareket etmiştir. Bulgar Kralı da Selanik'e gelme ihtiyacı duymuştur. Zira Bulgarlar da Selanik'in kendilerine ait olduğunu düşünüyorlardı. Selanik'in kimin olacağı meselesi Balkan müttefikleri

⁸¹⁷ Esra Özşüer, "I. Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos-"Entente Cordiale" İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 63, 2018, s. 250.

⁸¹⁸ Lory, "*Yunanlılar Kente Girer*"..., 260.

⁸¹⁹ Andonyan, *a.g.e.*, s. 394.

⁸²⁰ Lory, "*Yunanlılar Kente Girer*"..., 260.

arasındaki ayrılığın ilk sebebi olmuştur.⁸²¹ Dolayısıyla kazandıkları zafer sonrasında Balkan İttifakının bozulmasının ana sebebini Selanik'in hangi devlete ait olacağı meselesi teşkil etmiştir.

Selanik üzerindeki Yunan-Bulgar çatışması işgalin ilk günlerinden itibaren kendini göstermiştir. Savaşta Bulgar ordularını yöneten komutanların anılarından çatışmanın altında yatan temel sebebi ve görünür sebepleri anlamak mümkündür. Yunan birlikleri Hasan Tahsin Paşa ile imzaladıkları antlaşmaya dayanarak 9 Kasım'da şehre girmiştir. Ancak Bulgar komutanlar şehre ilk giren birliklerin Yunan askeri olmadığını Yunanlıların Bulgar askerleri ile şehre girdiğini iddia etmektedirler. Örneğin Selanik'te bulunan Bulgar Garnizonu Komutanı Korgeneral Velizar Lazarov, Yunan askeri Vardar kıyısında beklemekte iken Bulgar askerinin Ayvatova'daki savaşta Osmanlı askerini bozguna uğratarak şehir üzerine yürüdüğünü yazmaktadır. Büyük güçlerin etkisiyle Yunan askeri savaşmadan 9 Kasım'da 40 vagona bindirilerek şehrin girişine getirilmiş, Bulgar Rila tümeninin 5. Süvari Birliği ile beraber şehre girmiştir.⁸²² Yani Lazarov, Yunanlıların iddia ettiği gibi şehre Yunan birlikleri ile aynı anda Bulgar askerinin de girdiğini yazmıştır. Bulgar yazar İvan Lesiçkof da yabancı savaş muhabirleri ile Bulgar General Todorof'un raporlarına dayanarak yazdığı "Balkan Muhaberatı Hatıratından" başlıklı kitabında, benzer iddiayı öne sürmektedir. Kitapta yer verilen Bulgar General Todorof'un raporunda şunlar yazılmaktadır:⁸²³

"8 Kasım sabaha karşı alafranga saat dörtte ben ordumun başında Ayvatova karyesi önünde bulunuyordum. Düşmanın bulunduğu mevkiiler hakkında gerekli tedbirleri alırken Türk bataryası bizim süvariye ateş etti. Ve bizim süvari bu bataryaya hücumla karşılık verdi. Bu anda Yunan süvari kumandanı bana ertesi gün hücum edeceklerini, bizim de destek vermemizi tebliğ etti ve biz de hücum edeceğimizi bildirdikten sonra hücum saatini tayin ettik. Ertesi gün sabahleyin erkenden ordum Türklere hücum etmeye hazırlanmak üzere Ayvatova'ya hâkim olan tepedeki düşman mevkiine doğru hareket etti. Türk süvarisi piyade ile üzerimize ateş açtı. Bizim toplar Türkleri geri çekilmeye mecbur etti. Ve bizim piyade Türk piyadesini mevkiilerini terke icbar etti. Çekilmekte olan Türkleri takibe ve kovalamaya başladı.

⁸²¹ Aydın, a.g.e, s. 452.

⁸²² Velizar Lazarov, *Bulgariskiyat Garnizon Solun Prez 1913*, (Selanik'te Bulgar Garnizonu 1913), VMRO, Varna, 2008, s. 3.

⁸²³ İvan Lesiçkof, *Balkan Muhaberatı Hatıratından: Selanik Nasıl Düştü?* Mütercimi H. Sıtkı, Cilt 1, Cüz 2, 1 Ağustos 1913, s. 14,15.

Bu anda Yunan veliahdı Türklerin ona teslim olduğunu bana bildirdi. Mamefih Türklerin teslimi hakkında, ben Türklerle hiçbir mukavele imza eylemediğimden ve antlaşma metni hakkında hiçbir bilğim olmadığından ordumu Selanik'e üç kilometrelik bir bölgeye gönderdim. Aynı zamanda Yunanlılar Selanik'ten 17 kilometre uzaklıkta Vardar nehri civarında ve askerimin arka tarafında bulunuyordu. Bununla beraber maiyetimde bulunan süvarilerin bir kısmı Selanik önlerinde idi. Bulduğum mevkiden Türklerin silah ve eşyalarıyla şehre kaçmakta olduklarını görüyordum. Yunan piyadesini alıp getirmek için Vardar tarafına trenler gönderilmekte olduğunu dahi gördüm. Zira Yunanlılar Vardar nehrine inşa ettikleri köprüden geçmeye ve yağın yağmurlardan bozulmuş olan yoldan yürümeye mecbur idiler. Yalnız benim askerim Selanik önünde muharebe etti. Yunanlılar ise 17 kilometre kasabadan hariç mahalde düşmanla müzakere ediyorlardı. Düşman Bulgarlar tarafından tazyik ediliyor Yunanlılar tarafından kasabanın teslimi hakkında teklif olunan müsait şartlar dâhilinde Türkler Yunanlılara kasabayı teslim ettiler. Teslim şartları malumunuzdur.

İşte Bulgar ordusunun bir kısmı 28 Teşrinievvelde (10 Kasım'da) Yunanlıların Selanik'e girdiği sırada şehre girdiler. İki tabur piyade ve bir süvari bölüğü önünde veliaht Prens Boris'in beraberinde Prens Kiril, General Raço Petrof ve D. Astañeçf maiyetleriyle beraber mızika sedaları arasında ve görkemli şekilde Selanik'e girip ahali tarafından karşılandı. Yunan veliahttı daha büyük olduğundan, adaba riayetden Prens Boris Yunan Veliahdından bir gün sonra Selanik'e girdi.

Selanik'in zaptı hakkındaki hakikat bundan ibarettir. Selanik'e kendi silahımız sayesinde girdik. Lakin Yunanlılar bizim yaptığımız muharebeler neticesinden yararlanarak tüfek patlatmaksızın Selanik'e girdiler."

ATASE Arşivinde bulunan bir belgeye göre ise, Yunan askeri teslim antlaşması uyarınca 8/9 Kasım gecesi ezani saat ikide ve Bulgar askeri 9 Kasım sabahı Selanik'e girmişlerdir.⁸²⁴ 10 Kasım'da ise asıl Yunan birlikleri şehre trenle şehre gelmiştir.⁸²⁵ Bulgarların asıl birlikleri ise yine 10 Kasım 1912 tarihinde şehre giriş yapmıştır. Öte yandan Bulgarlar şehri teslim görüşmelerine kendilerinin çağırılmamalarından dolayı kızmışlardır. Yunanlıların diplomasi yoluyla şehri ele geçirdiklerini, kendilerinin ise şehir surlarına kadar savaştıklarını ifade etmişler ve şehrin kendilerine bırakılmasını istemişlerdir. Aralarındaki çekişmelerin kurbanı ise Müslümanlar olmuştur. Bulgar Rila Tümeni şehre girdikten sonra, askerlerini İttihat ve Terakki Mektebi, Hamidiye (Mithat

⁸²⁴ ATASE-BLH-660-55-002-007

⁸²⁵ Balcı, a.g.e., s.48.

Paşa) Sanayi Mektebi, Hilal-i Ahmer Hastanesi gibi Müslümanlara ait okul ve hastane binalarına, aralarında 200'er metre ara olan Hamidiye'deki bulunan dört büyük binaya ve Bulgar Ruhani Reis'inin evinin karşısındaki binalara yerleştirmiştir. Bir süre sonra tümenin 14. Makedon Piyade ve 7. Bölüğü Selanik'ten ayrılmış, şehirde üç bölük Bulgar askeri kalmıştır.⁸²⁶ 13 Kasım'da bir grup Bulgar milliyetçisi, Bulgar askeri ile beraber, Ayasofya'daki Müslüman muhacirleri dışarı atmış, geri kalmak istemeyen Yunanlılar da Müslüman muhacirleri Aya-Dimitrios ve Aya-Yorgos'tan çıkarmıştır.⁸²⁷ Ayasofya'nın Bulgarlar tarafından işgal edilip Aya Sofya Meydanı'nın Bulgar karargâhı yapılmasına Yunanlılar inanılmayacak derecede tepki göstermişlerdir. Hatta Lazarov'un yazdığına göre; Yunan askeri, Bulgarları Aya Sofya'dan çıkarmak için kumpaslar kurmuşlar, entrikalar çevirmişler, başarılı olamayınca bir gece baskın düzenlemişlerdir. Baskın sırasında 14. Piyade Makedon Birliği Komutanı Albay Mihailova'nın "*hepimiz burada öleceğiz ama Ayasofya'yı tutacağız*" şeklindeki kararlı tutumu üzerine Yunan askeri daha uygun bir fırsatı bekleyerek kinle geri çekilmiştir.⁸²⁸

Selanik'te Bulgar-Yunan çatışması işgali takip eden aylar içerisinde şiddetlenmiştir. İşgalden hemen sonra Hükümet konağının Yunan bayrağı çekilmesi, Bulgar ve Sırp kumandanlar ile Yunan kumandanlar arasında tartışmayı arttırmıştır. Bulgar Veliahdı Boris de Yunan Veliahdı Konstantin'e sitem etmişti.⁸²⁹ Bu arada Bulgarlar da Selanik valiliğine Cezal Netudorof'u tayin etmişlerdi. Gün geçtikçe şehir üzerinde rekabet yeni bir savaş endişesine yol açmıştır. Nitekim Aralık 1912'de Londra Konferansında Yunan Başbakan Venizelos'un, Struma Nehri'nin sol yakasından Prespa Gölü'ne kadar uzanan ve Selanik'in Yunanistan'da kalmasını içeren önerisi Bulgar delegesi Stoyan Danev tarafından reddedilmiştir.⁸³⁰ Bulgar Başbakanı İvan Geşof da Venizelos'a, Bulgar ordusunun ve savaş sırasında verdiği mücadelenin büyüklüğünü düşünüp teklifinin ne kadar anlamsız olduğunun farkına varması uyarısında bulunmuştur. Konferans sürecinde Bulgaristan ayrıca, kendisinin de aynı yöntemi izlemesine rağmen, Selanik gibi Bulgarların işgal ettiği topraklarda, Yunanistan'ın valiler atamasından şikâyetçi olmuştur.⁸³¹

⁸²⁶ Lazarov, *a.g.e.*, s. 13.

⁸²⁷ Bernard Lory, *a.g.m.*, 265.

⁸²⁸ Lazarov, *a.g.e.*, s. 4.

⁸²⁹ Bulgarlar: "Biz işgal ettiğimiz yerlerde müttefik sancaklarını dikiyorduk, Niçin Yunan Hükümeti yalnız kendi bayrağını çekiyor". Balcı, *a.g.e.*, s. 156.

⁸³⁰ Richard C. Hall, "The Role of Thessaloniki in Bulgarian Policy During The Balkan Wars", *Balkan Studies*, Volume 33/2, s. 234.

⁸³¹ Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913*, Routlage, London, 2000, s. 75.

1913 yılı şubat ayında rekabet doruğa ulaşmıştır.⁸³² İki müttefik arasında bir askeri çatışmayı önlemek amacıyla Yunanistan Başbakanı Venizelos mart ayı içerisinde Sofya'yı ziyaret etmiş, Selanik ve Fiorina'yı Yunanistan'a, Kavala, Serez ve Dırama'yı Bulgaristan'a verecek bir plan sunmuştur. Bulgaristan'ın bu öneriyi reddetmesi ilişkileri daha da bozmuştur. İlişkiler bozulmaya devam etti. Venizelos'un Sofya ziyaretinin ardından bir ay geçmeden, Selanik'in kuzeyindeki çeşitli bölgelerde Yunan ve Bulgar birlikleri arasında çatışmalar çıkmış, bazıları kayıplar ile sonuçlanmıştır Bulgar kayıpları ile sonuçlanmıştır.⁸³³ Selanik şehrinde de çekişme, II. Balkan Savaşı'nın⁸³⁴ başladığı gecenin sabahında, 30 Haziran 1913'te silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Şehirde bulunan Yunan askerleri aldıkları emir üzerine Bulgar askerlerinin yerleştikleri binalara ve sokakta bulunan Bulgar askerlerine ateş açmış, kanlı çarpışmalar yaşanmıştır. Gece boyu devam eden ve 20 saatten fazla süren çatışmalar sırasında, Yunan askeri top benzeri ağır silahlar kullanmış, Bulgarların yerleştiği binalar hasar almıştır.⁸³⁵ O gün Selanik Hilali Ahmer Hastanesinde görevli sekiz Bulgar askeri ile Yunan askerleri arasında yaşanan çatışmada hastane de hasar görmüştür.⁸³⁶ Hastanesi Müdürü, Doktor Dreyfus'un verdiği bilgiye göre olay şu şekilde gerçekleşmiştir:⁸³⁷

“Dün ve evvelsi gün meydana gelen vaka nedeniyle hastanede birçok zarar vuku bulmuştur. Hastanede görevli olan 8 Bulgar askeri Yunanlılara teslim olmak istemedikleri için 30 Haziran 1913 akşam saat 7'den sabah saat üçe kadar tutuklanmaları için gönderilen Yunan askerleriyle çatışmışlardır. Çatışma sırasında hastaneye birçok kurşun isabet etmiştir. Çatışma devam ederken hastane memurları, hastabakıcıları ve yürüyebilen hastalar camlardan atlayarak kaçmışlardır. Çatışma sırasında Şaban adında bir hasta boğazından aldığı yara sebebiyle vefat etmiş, bir hasta başından ve elinden yaralanmış, ağır hasta olan bir çocuk aldığı kurşun yarasıyla ölmek üzeredir. Bunun yanında çatışma sırasında duvarlar delik deşik olmuş, bir tabip odasının ve bazı odaların camları dökülmüştür. Sabah saat dörtte Bulgarlar teslim olmuşlardır. (çatışma sürerken) Hastanede sadece Ziya Efendi, Mektep müdür vekili Refet Efendi kalmıştır. Ziya Efendi

https://books.google.com.tr/books?id=IuWAAgAAQBAJ&pg=PA72&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

⁸³² Aydın, a.g.e., s. 387.

⁸³³ Hall, “The Role of Thessaloniki in Bulgarian Policy During The Balkan Wars”..., s. 236.

⁸³⁴ Londra Konferansı sonunda Makedonya topraklarının büyük bir kısmının Bulgaristan'a verilmesi Yunanistan ve Sırbistan'ı yakınlaştırmış, kısa süre içinde bu iki devlet Bulgaristan'a karşı ittifak yapmıştır. Bu durumu öğrenen Bulgaristan 29 Haziran 1913'te savaş ilan etmiştir. Hüner Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 89.

⁸³⁵ Lazarov, a.g.e., s. 14-16.

⁸³⁶ KA., Kutu No: 106, Belge No: 11-5

⁸³⁷ KA., Kutu No: 106, Belge No: 11-5

hastane kasasının anahtarını vermekten kaçınmış ve üç yüz lirayı kurtarmıştır. Hasta bakıcı Emine Hanım, Yunan askerleri tarafından parasının çalındığını iddia ederek mahalli hükümete şikâyette bulunmuştur...”

Selanik sokaklarında gerçekleşen çatışmaların boyutu 1 Temmuz günü net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Birçok ev yıkılmış, binalar hasar görmüş, şehirdeki Rum basınının haberlerine göre 180 sivil yaşamını yitirmiş, binden fazla Selanikli etkilenmiştir. Bulgar askerlerinin çoğu çatışma sırasında öldürülmüş, geri kalanlar esir edilmiştir.⁸³⁸ Selanik'teki Bulgar kilisesi kapatılmış, Selanik Bulgar Ruhani Reisi Evlogi ile Bulgar papaz, öğretmen ve memurları 18 Haziran öğleye doğru “Marieta Rali” ve “Ekaterina” vapurlarına bindirilerek şehirden uzaklaştırılmıştır. Esir olarak Yunanistan'a götürülen Bulgarların memurlar da dâhil olmak üzere bir kısmı vapurdaki sağlıksız şartlar ve izdiham nedeniyle ölmüştür. Bulgar askeri ve ileri gelenlerinin şehirden çıkarılması Selanik Bulgarlarını da Yunanlılara karşı sahipsiz bırakmıştır. Yunanlılar silah arama bahanesiyle Bulgar ev, kilise, okul ve yurtlarına baskın düzenlemiş, Bulgar erkekleri komitacılıktan hapishanelere atılmıştır. Selanik'teki Bulgarların, Osmanlı egemenliği altındayken bile çok coşkulu kutlanan ulusal Aziz Kiril ve Metodi bayramını kutlamalarına izin verilmemiştir. Selanik'teki Bulgar gazetelerin yayınları durdurulmuş, matbaaları kapatılmıştır. Bulgaristan'dan gelen gazetelerin Selanik'e girişi de yasaklanmıştır.⁸³⁹

2.2.2. Teslim Anlaşmasının Uygulanışı, Rumlar, Müslümanlar ve Yahudiler

10 Kasım'da, Bulgar ordu müfrezeleriyle birlikte, Prens Boris ve Seril şehre gelip Bulgar Konsoloshanesine yerleşmişken 11 Kasım Pazartesi günü Yunan Kralı George ve veliht Konstantin, çarşamba günü de Yunan Kraliçesi Selanik'e gelmiştir. Yunan Kral ve Kraliçesi için, Yunan tebaasından Hacı Lazaro'nun evi tahsis edilmiştir.⁸⁴⁰ Selanik'in Yunan ve Bulgarlar tarafından işgali şehirde bulunan Müslüman cemaati için bir yıkım olmuştur. Rumlar, Yunan yönetiminin şehirde kurulmaya başlanmasını coşkuyla karşılarken⁸⁴¹ Müslüman halk endişeli bir sessizliğe bürünmüşlerdir.⁸⁴² Yunan işgalini yönlendirmek ve desteklemek üzere Selanik limanında bulunan beş İngiliz kruvazörü, birer Rus, Fransız, İtalyan ve Avusturya savaş gemileri belirsizlik nedeniyle heyecan

⁸³⁸ Lazarov, *a.g.e.*, s. 18.

⁸³⁹ Lazarov, *a.g.e.*, s. 10

⁸⁴⁰ BOA. BEO. 4115/308602-2 (29 Teşrinievvel 1328/11 Kasım 1912).

⁸⁴¹ Balcı, *a.g.e.*, s.48.

⁸⁴² Konstantinos Tsitsekis, “O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)”, *Epikendro*, (Editörler V. Gounaris-D. Kairidis), Thessaloniki 2015, s. 405.

içinde olan halkı yatıştırmaya çalışmıştır. Rumlar sevinçlerinden “Christo Anesthi (İsa Dirildi)” naraları atmıştır.⁸⁴³ 11 Kasım’da Veliht Konstantin, Selanik’te sıkıyönetim ilan edildiğine ilişkin bir beyanname yayınlarken Kral George’da Selanik Halkına hitaben bir bildiri yayınlamıştır Konstantin’in beyannamesinde: “*Din ve Milliyet ayırt etmeksizin her şahsın kendisine, malına ve mülküne saldırmak yasaktır. Genel asayişini ihlal etmek kesinlikle yasaktır. Silah atmak yasaktır. Alaturka saat dörtten sonra sokağa çıkmak yasaktır. Osmanlı mahkemeleri kapatılarak yerine Yunan mahkemeleri ikame olunacaktır.*”⁸⁴⁴ İfadeleri yer almıştır.

O günlerde Kral George’un bildirisinde de:⁸⁴⁵

“...Hayli asırlardan beri yürürlükte olan zulmü bitirme ve emniyetin noksanlığına son vermek ve din, mezhep ve kavim ayırımına gitmeksizin ahalinin cümlesine hürriyet bahşetmek üzere Osmanlı Hükümeti aleyhine hepimiz birlikte olarak muharebeye katıldık. Çünkü hakiki hürriyet olması için aynı hükümetin altında yaşayan halk birbirine tam olarak eşit bulunması şarttır. Askerin şan ve şöhretle müjdelediği eserin tamamlanması için medeni bir devlete layık kuvvetli ve tarafsız bir idare tesis olunacaktır...” vaadinde bulunmuştur.

Nitekim bu süreçte Yunan Hükümetinin ilk kaygısı, Müslüman sakinlerin can ve mal güvenliğini tehlikeye atmayacak şekilde güvence altına almak olmuştur. Muhtemelen Batılıların bu yönde telkinleri ile, Yunan Hükümeti şehre hâkim olabilmek ve “Batılılara şehirde varlığını kabul ettirebilmek için Museviler yanında Müslümanları da kazanmak istemiştir.”⁸⁴⁶ Ancak bu beyannameler kâğıt üzerinde kalmış, Yunan ordusu Selanik’i teslim aldıktan sonra en temel insan haklarına dahi riayet edilmemiştir. Yine Hasan Tahsin Paşa’nın imzaladığı teslim antlaşması şartlarını da uygulamamıştır.⁸⁴⁷

Bu çerçevede esir alınan Osmanlı askerine de protokole uygun davranılmamıştır. İşgalin ilk günlerinde teslim antlaşmasına uygun olarak silah ve cephaneyi toplama,

⁸⁴³ Bernard Lory, a.g.m., 262.

⁸⁴⁴ Balci, a.g.e., s.45.

⁸⁴⁵ Balci, a.g.e., s.47.

⁸⁴⁶ Yunan ulus devletinin hukuki olarak Müslümanları bir azınlık cemaat olarak tanıması Teselya’nın Yunanistan’a ilhakından sonra imzalanan 1881 tarihli İstanbul Sözleşmesi ile gerçekleşmiştir. Yunan Hükümeti bu tarihten itibaren Müftülerin liderliğinde Müslüman cemaat örgütlenmesine izin vermiş, Müftülerin başkanlığındaki kurumun Müslümanlar üzerinde dini hukuki ve toplumsal yetkilerini kabul etmiştir. 1900’lü yıllarda Makedonya topraklarına talip olan Yunanistan ele geçireceği topraklarda bulunan Müslümanları göz önüne alarak liberal bir söylem geliştirmiştir. Venizelos 1906’da Girit parlamentosunda yaptığı bir konuşmada, genişleyen Yunanistan topraklarında Müslümanların yaşadığını ve Yunanistan’ın İngiltere ve Fransa gibi çok sayıda Müslüman vatandaşının olacağını göz ardı etmemesi gerektiğini söylemiştir. Tsitsekis, “O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)”...., s. 404.

⁸⁴⁷ Aydın, *Balkanların Acı Yüzü*, s. 385.

depolama ve Yunan askerine teslim etmek üzere Kolordu Kumandanlığınca Tahkim Komisyonu oluşturulmuş ve başkanlığına Miriliva İzzet Paşa getirilmiştir.⁸⁴⁸ Komisyon askerilerin silahın ve mühimmatın toplanacağı Topçu Kışlası'nda görevine başlayacağından Fırka Kumandanlığınca Miriliva İzzet Bey görev yeri olan Toplu Kışlasına çağırılmıştır.⁸⁴⁹ Komisyon şu üyelere oluşmuştur: Reis Topçu Miriliva İzzet Bey; Azalar: Süvari Miralay İsmail Bey, Topçu Binbaşı İsmail Hakkı Efendi, Topçu Yüzbaşı Faik Efendi, Topçu Kâtibi Mustafa Efendi, Piyade Binbaşı Haydar Efendi, Topçu Yüzbaşı Hasan Efendi, Topçu Mülazımı Saffet Efendi, Piyade Mülazımı Hüseyin Efendi Piyade Mülazımı Mehmet Efendi.⁸⁵⁰ Şehir Yunan ordusuna teslim edildikten sonra, antlaşmanın diğer maddeleri de hemen uygulamaya konulmuştur. Antlaşmanın üçüncü maddesi olan Osmanlı askerinin Topçu Kışlasına toplanmasını sağlamak amacıyla Selanik Redif Fırkası Kumandanlığı, Topçu Kışlasında Fırka Kumandanına 9 Kasım 1912'de bir talimat göndermiştir:

*“Bilumum kıtaat buldukları mevziyi tahliye ve doğruca hiçbir asker perakende, hasta, hademe her ne var ise hiçbir yerde bırakılmayarak ümeranın kâffesi başlarında mevcut olarak Topçu kışlasına gelecek ve emre intizar edecektir. Topların mevziden kışlaya nakli için topçu kumandanı miralay İzzet Bey ile zabitanı tarafından tedabir ittihaz olunacaktır. Şu kadar ki toplar, 9 Kasım akşamı Topçu Kışlasında hazır bulunacaktır. Topçu Miralay İzzet Beyin riyasetinde teşkil edecek komisyona taburlar silahlarını teslim edeceklerdir. Komisyonun ayrıca talimatı hususiyesi vardır. Yalnız taburlar teslim edecekleri silah ve cephanenin adedi üzerine defter veya pusulasını tanzim edip komisyona tasdik ettirecektir. Kıtaatın silahları 9 Kasım Cumartesi'ye kadar teslim olunmuş bulunacaktır. Her kıtaat ve zabitan efradı mevcuduna ilişkin bir cedvel veya pusula tanzim edilip fırka erkân- harbine verilecektir.”*⁸⁵¹

Verilen bu emir üzerine askerler hızla silahlarıyla Topçu Müfrezeleri de toplarıyla birlikte, Topçu Kışlası'na toplanmaya başlanmıştır. ATASE Arşivi belgelerinde bu ilk emirlerden sonraki talimatların çoğu telefonla iletildiği kayıtlıdır. Zira Mevki Müstahdem Kumandanı Binbaşı Ahmet, Uzunali Müfrezesi Kumandanlığına, aldığı emri bildirirken:⁸⁵²

⁸⁴⁸ Tahkim Komisyonu, Selanik Ordu Müfettişliğinin emriyle 22 Teşrinievvel 1328'de Selanik Redif Fırkasının emrine verilmişti. Bkz. ATASE-BLH-660-55-001.

⁸⁴⁹ ATASE-BLH-660-55-001-01.

⁸⁵⁰ ATASE-BLH-660-55-002-10.

⁸⁵¹ ATASE-BLH-660-55-001-01-03.

⁸⁵² ATASE-BLH-129-36-001-07.

“...Artık telefon ve telgraf hattını münkât gibi addedeceğiz. Şimdi redif fırkası kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi telefon ile atideki emri ita ediyor. Karaburun mevki müstahkem kıtaatı Uzunali'deki müfreze ile birleşecek ve birlikte olarak Topçu Kışlası'na muavenet olunacaktır. Kıtalar top ve cephaneleri birlikte götüreceklerdir. Biz Büyük Karaburun'un devri teslimi için gayri müsella efrad ile birkaç zabite terk edeceğiz. Tarafi alinize tebliğ için başka vasıta yoktur...” ifadelerini kullanmaktaydı.

Anlaşıldığı üzere Osmanlı askerinin silahsızlanması gayet seri bir şekilde gerçekleştirilmiş, bunda Türk komuta kademesinin gayreti etkili olmuştur. Kıtalara verilen emirlerde, birliklerden gelecek silah ve cephanelerin cetveli tutularak mazbata karşılığında -barışın imzalanmasından sonra iki hükümet arasında ortaya çıkacak durum için- muhafaza olunması ve Yunan memurlarına teslimine özellikle dikkat edilmesi vardır.⁸⁵³ Ancak, bu emre riayet edilmemiş ya da edilememiştir. Bütün bunlar Osmanlı ordusunun yenilgisinin getirdiği bıkkınlığı tükenmişliği açığa vurmuştur.

Silahların cins ve miktarı mazbatalı deftere tahminen kaydedilebilmiş silahlar bin bir müşkülât, “gayet perişan” ve alelade bir halde askerler tarafından kısmen top ambarlarına, kısmen yerlere ve çamurlara atılmıştır.⁸⁵⁴ Ancak Toplar ve hayvanlar düzenli bir şekilde Topçu Kışlasında ikamet eden Topçu birlikleri nezdinde muhafaza altına alınmıştır.⁸⁵⁵ Yunan ordusunun şehre girişi gecesi bu işlem gerçekleştirilirken topların kama, nişangâh ve batarya gibi önemli kısımları sökülerek sandıklara konulup saklanmıştır.⁸⁵⁶

11 Kasım'da Topçu Kışlasına gelen Yunan askeri silahların mühürlü iç ambarlara dokunmayarak kapıları açık ambarların dış kapıları önüne birer nişancı yerleştirmiştir.⁸⁵⁷ Ancak 15 Kasım 1912'den itibaren Yunanlılar mütareke şartlarına aykırı olarak piyade silahlarını arabalarla iskeleye nakil ve vapurlarla Yunanistan'a göndermeye başlamışlardır.⁸⁵⁸ Nitekim Tahkim Komisyonu Reisi Topçu Miriliva Mehmet İzzet Bey, Kumandan Muhiddin Bey'e gönderdiği yazıda bu durum şöyle anlatılmaktadır:⁸⁵⁹

“...Verilen emir üzerine Osmanlı askerinin elindeki silahlar alınarak Topçu Kışlası ambarlarına depo edilmiş ve gelecek yeni emirlere göre şimdilik Yunan Hükümeti

⁸⁵³ ATASE-BLH-660-55-001-03-04.

⁸⁵⁴ ATASE-BLH-660-55-002-09.

⁸⁵⁵ ATASE-BLH-660-55-002-09; Teslim edilen topların miktarını için bakınız, ATASE-BLH-660-55-002-11.

⁸⁵⁶ ATASE-BLH-660-55-002-09.

⁸⁵⁷ ATASE-BLH-660-55-002-09.

⁸⁵⁸ ATASE-BLH-660-55-002-09.

⁸⁵⁹ ATASE-BLH-660-55-002-06.

memurlarına muhafazası için bugün komisyon marifetiyle devrolunmakta ise de silahların arabalarla limanlarda bulunan vapurlara bindirileceği tahkikat neticesinde anlaşılmıştır. Zira bugün 15 Kasım'da limana gittim. Liman kapısının içi ve dışı Osmanlı silahı ile dolu ve Yunan neferatı marifetiyle idare olunan tek ve çift beygirli birçok araba gördüm. Liman dâhiline ve rıhtıma yanaşmış olan Yunan vapurlarının yanına silahlar indirilmiş idi.

Yunan Hükümeti teslim antlaşmasının askerlerle ilgili hükümlerini de uygulamamıştır. Rumeli askeri silahları alındıktan sonra memleketlerine gönderilecekler, Anadolu askerleri de silahları alındıktan sonra bir sonraki emre kadar Topçu Kışlasında toplanıp barındırılmalıydı.⁸⁶⁰ Fakat birkaç gün sonra ani bir şekilde askerin ikamet ettikleri evler, oteller, özel meskenler ele geçirilmiş üst düzey Osmanlı komutanları, subayları ve askerleri tutuklanıp sahilde bekleyen vapurlarda tutulmuşlardır.⁸⁶¹ İzmir'de bulunan Selanik Defterdarının verdiği 17/18 Kasım 1912 tarihli bilgiye göre; Selanik'e giren Bulgar ve Yunan askerleri savaşı bırakmış olan Osmanlı askerlerine karşı istenmeyen davranışlarda bulunmuşlar ve tutuklanmışlardır. Yunanistan'ın esir ettiği askerleri Dedeağaç'a sevk edecekleri haber alınmıştır. Defterdarın bildirdiğine göre Selanik limanında bu nedenle 20 kadar Yunan nakliye vapuru hazır bulundurulmaktaydı⁸⁶² Gerçekten kısa bir süre içinde öncelikle çadırlarda iskân edilenler olmak üzere Osmanlı askerleri vapurlarla Yunanistan'a nakledilmiş ve esir olarak çiftliklerde çalıştırılmışlardır.⁸⁶³ Bu esirler bir yıl sonra memleketlerine iade edilmeye başlanmıştır. Ancak bu süre zarfında ne kadar esirin kaybedildiği hiç bilinmemiştir. Zira birkaç gün önce Osmanlı Devleti'nin Atina Sefiri gönderdiği şifreli yazıda; Yunan Harbiye Nezareti tarafından kayıt altına alınmadığı için esirlerin miktarının bilinmesinin mümkün olmadığını⁸⁶⁴ bildirilmiş, Yunanistan'a götürülen Osmanlı esirlerinin iaşeleriyle görevli Yunan askerlerinin verdiği rapordan yola çıkarak:⁸⁶⁵

"...Yunanistan'da bulunan esirlerimize asla iyi bakılmayıp bunlar elbisesiz, çorapsız bırakılmış yeterli ekmek verilmediğinden aralarında aç kalanlar olduğu gibi

⁸⁶⁰ ATASE-BLH-660-55-001-05.

⁸⁶¹ ATASE-BLH-660-55-002-09.

⁸⁶² ATASE-BLH-80-44-31-05-01.

⁸⁶³ Aydın, a.g.e, s. 386

⁸⁶⁴ ATASE-BLH-22-80-47-015-1, Çeşitli tarihlerde gerek Yunanistan'la yapılacak barış için gerek Paris Maliye Komisyonunda Yunan taleplerine cevap verebilmek için Osmanlı Hariciye Nezareti ve Hükümet Atina Sefareti başta olmak üzere kurumlara Yunanistan'da kalan esirlerin miktarı hakkında başvuru yapmıştır. Bkz. ATASE-BLH-285-402-008; ATASE-BLH-285-402-006-09; ATASE-BLH-285-402-006-03.

⁸⁶⁵ Hariciye Müsteşarından 17 Kanunuevvel 1329 Harbiye Nezareti'ne gönderilen şifre için bkz., ATASE-BLH-33-6-3-009-03.

kışlalarda kalacakları miktarı iki misli artmıştır. Bazılarının çadırlarda iskân edildiği, hastaların tıbbi bakımdan mahrum kaldığı, hastanelerde veya sair sıhhi ihtiyaçları karşılanmadığı ve tüm bu nedenlerle çeşitli hastalıklardan dolayı büyük bir kısmının öldüğü bilinmektedir.” diye yazmıştır.

Öte yandan işgalin ilk haftasında yaşanan bir olay Selanik'teki Osmanlı askeri yanında, muhacirlere yönelik şiddetin artmasında etkili olmuştur. Silah bırakan askerlerin yerleştirildiği Topçu Kışlasına dinamit (bomba) konulmuş, bomba perşembe gecesi saat ikide patlamış, 1.000'den fazla Osmanlı askeri şehit olmuştur. Patlamanın etkisiyle bütün Selanik sarsılmış, evlerin camları dökülmüştür. Birkaç gün sonra Yunanlılar patlamadan Osmanlı askerini sorumlu tutularak karşılaştıkları Osmanlı askerini şehit etmeye başlamışlar, şehirdeki muhacir Müslümanlara zulme başlamışlardır.⁸⁶⁶

Selanik'in Yunan ve Bulgar orduları tarafından işgal edildiği günlerde şehir adeta bir mülteci akınına uğramış vaziyetteydi. “Kronikle İnemis”in haberine göre; savaşın daha ilk haftasında Üsküp ve Siroz taraflarından gelen birçok insan Selanik'e iltica etmişti.⁸⁶⁷ Zaman içinde de bu sayı sürekli artış göstermiş, Yunan ve Bulgar ordularının şehre girdiği günlerde şehirde Müslüman muhacir sayısı 20.000'e yaklaşmıştır.⁸⁶⁸ Bu sayı bir ay içerisinde 30.000'i aşmış,⁸⁶⁹ 1913 yılının ilk aylarında ise 50.000'e yükselmiştir.⁸⁷⁰

İşgalden birkaç gün sonra Selanik İslam unsuruna ve muhacirlere karşı işgal orduları tarafından zulüm başlatılmıştır. 15 Kasım 1912'de, Selanik Sıhhiye Müfettişi Selami Bey'den Harbiye Nezareti'ne gelen bir telgrafta, “Yunanlıların aldatıcı teminatlarıyla” şehrin teslim edilmesine karşılık, şehirde bir Müslüman katliamı başlatıldığı bildirilmiştir. Selanik Bey'e göre Avrupalı konsolosları bile ikilemde bırakan bu durum şayet devam ederse İslam unsurunun birkaç gün içinde yok olacaktı.⁸⁷¹

Gerçekten de Selanik'te bulunan yabancı konsoloslar ne yapacaklarını bilmeyip zulme seyirci kalırken bir gün sonra Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Nazım Paşa durumu Hükümete ve Hariciye Nezareti'ne bildirilerek gerekli tedbirin alınması doğrultusunda müracaatta bulunmuştur.⁸⁷² Yine Harbiye Nezareti Garp Ordusu Kumandanlığına bilgi vererek subayları şu şekilde uyarma ihtiyacı hissetmiştir:⁸⁷³

⁸⁶⁶ Balcı, *a.g.e.*, s. 49.

⁸⁶⁷ Balcı, *a.g.e.*, s. 52

⁸⁶⁸ BOA. BEO. 4109/308122-1, (24 teşrinievvel 1328/6 Kasım 1912).

⁸⁶⁹ BOA. HR. SYS. 2031/1-4, (25 Teşrinisani 1328/6 Aralık 1912).

⁸⁷⁰ BOA. BEO. 4214/316000-1 (5 Ağustos 1329/18 Ağustos 1913).

⁸⁷¹ ATASE-BLH-285-402-002.

⁸⁷² ATASE-BLH-285-402-002-01; ATASE-BLH-285-402-002-02

⁸⁷³ ATASE-BLH-80-44-31-005-01.

“Bulgar ve Yunanlıların Selanik’e girişine müteakip zabitan ve efrattan birçokları otellerden ve buldukları evlerde çıkarılarak gaddarane katledilmişlerdir. İnsaniyet ve medeniyetten nasipdâr olmadıkları malum olan Bulgar ve Yunanlıların şu hareketleri ve vahşiyânelerinin nazarı dikkate alınarak ona göre müdafaâ-ı vatan esbâbına tevessül olunması ehemmiyetle...”

Öte yandan saldırılar sadece silahsız Osmanlı askerine yapılmamış, jandarma, polis ve sivil Müslüman halka da benzer saldırılar gerçekleşmiştir. Selanik’te bulunan Kala-yı Sultaniye Karakolu Başkomiseri Hüsnü Naim Efendi, kimliği belirlenemeyen kişiler tarafından katledilmiştir.⁸⁷⁴ Bu süreçte Yunan Hükümetinin davranışları, zulmün şehirde bulunan bazı Rumlar veya Giritli jandarmalar tarafından işgal kuvvetlerinden habersiz münferiden yapılmadığını, sistematik olduğunu göstermektedir. Selanik’in idaresini ele alma düşüncesi Yunan Hükümetinin davranışının altında yatan temel neden olmuştur. Nitekim Selanik Posta, Telgraf ve Telefon Müdürünün yazdığına göre; işgal günü Yunan ordusunun Telgraf ve Posta Müdürünün, Selanik Postanesi’ne gelerek “memurların çalışmalarında bir engel olmadığını, yalnız yazışmaların Latin alfabesiyle yapılması gerektiğini”⁸⁷⁵ bildirip gitmiştir. İki gün sonra ise, aynı kişi, yanında Yunan askerleri ile Postane binasına gelerek postaneye el konulduğunu beyan etmiş ve Postane binasına Yunan memurları yerleştirilmiştir.⁸⁷⁶ Weekly Life muhabiri de 29 Kasım 1912’de aşağıdaki haberi geçmiştir:⁸⁷⁷

“Selanik, bir insan mezbahasına benzemeye başlıyor; teslimin ikinci gününden itibaren başlayan zulüm ve vahşetin sonu gelmeyecek... Her gün binlerce kişi konsolosluklara müracaat ederek bir tavassut, hayatlarını korumak için yardım talep etmektedirler. Filhakika Rumların tecavüzleri o kadar ilerlemiştir ki birkaç kadeh rakı içen beş-on asker, Müslümanlara, Müslüman muhacirleriyle dolu olan kahvelere girerek istediklerinin parasını aldıkları gibi bazen adi bir bahane ile birçok kişiyi tevkif ve katlediyorlar!”

Bu hareketler karşısında Venizelos sık sık yerel makamları ve orduyu Müslümanlara kötü muamele etmekten kaçınmaya çağırmıştır.⁸⁷⁸ Ancak yapılan bu çağrılar, Yunan askeri ve yerli Rumlar arasında karşılık bulmamıştır. Bu noktada her ne kadar samimiyetleri tartışılırsa da yönetimin çağrıları, din adamlarının çağrıları kadar

⁸⁷⁴ BOA. MF. MKT. 1189/62-1 (29 Ağustos 1329/11 Eylül 1913).

⁸⁷⁵ BOA. BEO. 4113/308415-3, (29 Teşrinievvel 1328/11 Kasım 1912).

⁸⁷⁶ BOA. BEO. 4114/308527-3, (29 Teşrinievvel 1328/11 Kasım 1912).

⁸⁷⁷ Balcı, a.g.e., s. 50

⁸⁷⁸ Tsitseki, “O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012) ”....., s. 406.

Rumlar ve Yunan askeri üzerinde etkili olmamıştır. Nitekim işgalden birkaç gün sonra Selanik'e gelmiş olan Atina Metropoliti, bir bildiri ile, “*adet, ahlak ve din-i İslam'a tamamıyla riayet edilerek asayişin sağlanması için Müslümanlara hicret etmelerini*” tavsiye etmiştir.⁸⁷⁹ Din adamlarının bu tür açıklamaları hükümetin çağrılarında daha fazla etkili olmuştur.

İşgalin ilk aylarında şehirde bulunan muhacirler açlıkla sınınmışlardır. Bu günlerde, 40 bin Yunan askeri, 15 bin Bulgar askeri şehre girip şehirdeki muhacir sayısı 30 bini geçince erzak sıkıntısı baş göstermiştir.⁸⁸⁰ Ekmeksiz “aç bi ilaç” perişan halde bulunan muhacirlerin, Belediyeye ve Yunan makamlarına yaptıkları şikâyetler dikkate dahi alınmamış, Selanik'in kuru soğuşuna karşı, yıpranmış elbiseleriyle mücadele veren muhacirler, yerleştirildikleri her camide sefalet içinde Osmanlı topraklarına nakillerini beklemişlerdir. Yabancı konsolosların şikâyetleri üzerine, Yunan Hükümeti muhacirlere yardım vaadinde bulunmuşsa da⁸⁸¹ vaatlerini yerine getirmemiştir.

Mustafa Balcı, Selanik'teki ölüm vakalarının anormal artışının Hilal-i Ahmer (Kızılhay) ve Kızılhaç teşkilatlarının bulunmayışının etkili olduğunu öne sürse de, arşiv belgeleri bunu doğrulamamaktadır.⁸⁸² Çünkü Selanik Sıhhiye Müfettişi Selami Bey'in verdiği rapora göre; savaş bitip şehir düşmana teslim olduğu sırada hastanelerde bulunan hasta ve yaralı mevcudu 1.800'dür. Yaralıların büyük bir kısmı hafiftir. Şehre toplanan askeri tıp doktoru sayısı 60'ı bulmuştur. 200 yataklı bir Hilal-i Ahmer Hastanesi ve 100 yataklı Avusturya Kızılhaç'ı hala faaliyettedir. Selanik Bey, “*Bugüne kadar ahvalı sıhhiye berkemal hiçbir maraz-ı istilaiden hamd olsun eser görülmedi. Merzanın (hastalıklar) ekserisi kabili sevktir. Menzil sıhhiye müfettişine kadar her yerde tabibi evvel ve sertabipler mevcuttur,*”⁸⁸³ demektedir. Hatta Selami Bey, doktorların kısmen işsiz kalmaları sebebiyle hazinenin yorulmaması için bir kısım yerli sağlık memuruna da çalışma ruhsatı vermiştir.⁸⁸⁴ Ancak Kızılhaç teşkilatlarının zayıf olduğu doğrudur.⁸⁸⁵

⁸⁷⁹ Aydın, *a.g.e.*, s. 385.

⁸⁸⁰ Aydın, *a.g.e.*, s. 384

⁸⁸¹ Balcı, *a.g.e.*, s. 70

⁸⁸² Mustafa Balcı, Selanik Düştü adlı eserinde şehirde Kızılhaç ve Hilali Ahmer teşkilatları olmadığından her gün birçok muhacir ölmüş olduğunu yazmaktadır. Ancak ATASE arşivinde ulaşılan belgelere göre bu tespit doğru değildir. Balcı, *a.g.e.*, s. 70.

⁸⁸³ ATASE-BLH-285-402-003-02.

⁸⁸⁴ ATASE-BLH-285-402-003-02.

⁸⁸⁵ Balkan Savaşı'nın başladığı günlerde Londra Sefaretinden gelen 28 Teşrinievvel 1328 tarihli bir telgrafa göre; Seyit Emir Ali hazretlerinin başkanlığında İngiliz Hilali Ahmer Cemiyeti tarafından Selanik'e bir hastane heyeti gönderilmek üzere Londra'dan yola çıkarılmıştı. Osmanlı Hükümeti bu sağlık heyetinin şehre gelişinde şehir düşmüş olursa Selanik'e çıkarılmayıp Dersaadete gitmesi için heyete talimat verildiği bildirilmişti. Bkz. KIZILAY ARŞİVİ, Kutu No: 394, Belge No: 99; Heyet üyeleri için bkz. KIZILAY ARŞİVİ, Kutu No: 394, Belge No: 99-1.

Ölümlerin büyük kısmı açlıktan ve Yunan askerinin faaliyetlerinden kaynaklanmıştır. 15 Kasım'da bir Fransız Albayının kızı kendisinden ekmek ve su isteyen Türk askerine ekmek vermek isteyince Yunanlı subaylar buna engel olmuşlar ve Fransız Albayın evini taşlamışlardır.⁸⁸⁶ Bu tarihlerde Osman Ali imzasıyla Selanik'ten gönderilen bir istihbaratta, esir muamelesi yapılan askerlere iki günde bir defa, İslam muhacirlere ise kraliçe adına cüzi miktarda küflü ve paslı ekmek verilmekte demektedir. Açlık dizanterinin şehirde yayılmasına neden olmuştur. Askerlerin ve muhacirlerin iâşe sorununu aşmak için büyük devlet konsoloslarının bazıları ile İngiliz Kızıllıhaç Cemiyeti ve Osmanlı hizmetinde bulunmuş Alman-İngiliz subaylarından ve önde gelen tüccarlardan oluşan bir "Karma Komisyon" kurulmuştur.⁸⁸⁷

1913 yılı içerisinde de şehirdeki Müslümanlara karşı baskılar devam etmiştir. Her ne kadar 1 Mart 1913 tarihli kanunla Yunanistan Müslüman Cemaat örgütlenmesini resmen tanımış, şahsi hukuk konularında ve şehirde bulunan Müslümanlara ait cami, mescit okul gibi kurumların yönetiminde söz hakkı vermişse de bu haklar kâğıt üzerinde kalmıştır.⁸⁸⁸ 18 Mart 1913'te Yunan Kralı'na yapılan suikast sonrasında, Selanik sokaklarında gezen fesli gezmekte olan Müslüman ve Yahudilere karşı, Yunan jandarmaları tarafından silah kullanılmıştır. Bu olayda 16 Müslüman ve 1 Yahudi öldürülmüş, 52 Müslüman yaralanmıştır.⁸⁸⁹ Yunanlılar Bulgarları gözetim altında tutabilmek amacıyla Bulgarların yerleştiği Müslümanlara cami, okul ve evlerin karşılarında ya da yakınlarına bulunan Müslümanları evlerinden çıkarmışlar ve kendi askerlerini yerleştirmişlerdir. Evlerinden atılan Müslümanlar şehirde barınacak yer bulamadıklarından Sedes Çiftliği yakınlarında kısı geçirmek zorunda kalmışlardır. Şehirdeki Müslümanlar Selanik'in kaybedildiğini iyiden iyiye anladıktan ve Rumların zulmünü gördükten sonra Avusturya Macaristan'ın şehrin özerk bir yapıya kavuşturulması önerisine sıcak bakmışlardır.⁸⁹⁰ Bunda Osmanlı Hükümetinin güçsüzlüğü nedeniyle şehirde yaşayan Müslümanları koruyamaması etkili olmuştur. Müslümanlar,

⁸⁸⁶ Yunan askerleri Yenice-Vardar'a girdiklerinde de Türk evlerini, mağaza ve dükkânlarını yağmalamışlardı. Aydın, *a.g.e.*, s. 384.

⁸⁸⁷ BOA. BEO. 4120/308966-6 (12 Teşrinisani 1328/25 Kasım 1912).

⁸⁸⁸ 1913 tarihli kanun Yunanistan'ın idari bakımdan Epir, Trakya, Girit, Makedonya, Ege (adalar), Samos-İkaria, Selanik ve Kozani Filorina olmak üzere sekiz bölgeye ayrılmasını öngörmekteydi. Bu idari bölünmede Selanik hem Makedonya'nın hem de kendi ismiyle anılan Selanik bölgesinin idari yönetim birimi olmuştur.

https://www.wikizero.com/el/%CE%93%CE%B5%CF%89%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1

⁸⁸⁹ BOA. HR. SYS. 1970/7-23, (24 Teşrinisani 1329/7 Aralık 1913).

⁸⁹⁰ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, 176.

şehrin Yunanistan'da kalacağı korkusuyla kişisel çıkarlarından endişe duymuşlardır.⁸⁹¹ Nihayetinde Avrupalı Devletler modern Süleyman gibi çocuğu (Makedonya)'yı iki parçaya bölmüş, bir kısmını Yunanlılara diğer kısmını Sırlara vermiştir.⁸⁹² 14 Kasım 1913 Atina Antlaşması ile Selanik Resmen Yunan idaresine girmiştir.

Yunan ordusu şehre girdikten sonra Yunanlılar sadece Müslümanlara değil, Musevilere/Yahudilere de zulmetmiştir. Müslümanlarla birlikte şehirde yaşayan Yahudilere karşı alınan bu tavrın arkasında Yahudilerin başta Yunan işgaline karşı olmaları vardı. Yahudiler geleceği belirsiz olan şehrin bir ulus devlet yönetimine girmesinden tedirgin olmuş, Yunan askerinin şehre girişini Rumlar gibi alkışlamamışlardı.⁸⁹³ Yahudi bir öğretmen:⁸⁹⁴

“Yahudilerin bayram havasında olmadığını söylemek gerekir... Ancak kaybettiğimiz zaman sahip olduğumuz şeyin gerçek değerini anlarız ve Türk halkının sabır ve cömertlik gibi ender erdemlerini asla unutmamış olan Yahudiler, bugün en emin ve istikrarlı temelini kaybetmiş gibi hissediyor...” şeklinde Yunan işgali karşısında duygularını açığa vurmuştur. Yahudilerin duygularını bilen Yunan askerleri ile yerli Rumlar, şehirdeki Müslümanlar yanında onlara da saldırmışlardır. Yunan asker ve jandarmaları ile yerli Rumlar tarafından Yahudi dükkânları yağmalanmış, şiddet

⁸⁹¹ Maria Kavala, İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944), İstorikas PhD, Atina 2015, s. 18.

⁸⁹² Bir gün iki kadın getirdiler Süleyman Peygamber'in huzuruna; İki anne ve bir de bebek. Aralarında ihtilaf vardı. İki de bebeğin kendilerinin olduğunu iddia ediyordu. Hz. Süleyman meseleyi anlatmalarını istediğinde birincisi söz aldı önce; “Efendim, bu kadınla birkaç gün arayla doğum yaptık. Birlikte otururuz. İkimizin de kocası, kimsesi yok. Bebeklerimizi bir arada büyötmeye başlamıştık ki bu kadının bebeği öldü, bunu hazmedemeyince ölenin benim bebeğim olduğunu söylemeye başladı, yalan, ardından bebeğimi çaldı ve şimdi de kendisinin olduğunu iddia ediyor, vermiyor. Yavrumu geri istiyorum!”. Hz. Süleyman doğru hüküm verebilmek için kucağında bebek olan ikinci kadına da söz verdi. O da aynı hikâyeyi anlatıyor ama kucağındakinin kendi bebeği olduğunu, kıskanç arkadaşı bebeğini elinden almaya çalıştığı için şikâyetçi olduğunu söylüyordu. Meseleye ışık tutacak ne bir şahit ne de bir delil vardı. Mahkeme salonundakiler başlarını öne eğmişler krallarının bu işin içinden nasıl çıkacağını merakla bekliyorlardı. Hz. Süleyman bir an sessiz kaldıktan sonra ayağa kalktı ve celladın tez huzuruna çağırılmasını emretti. Sonra kadınlara döndü ve bebeği tutan kadının kucağından kundaktaki bebeğin alınmasını işaret ederek hükmünü açıkladı; ”Madem aranızda anlaşamıyorsunuz ve ikinizin de iddiasının aksini ispat etmek mümkün değil, bebeği tam ortadan ikiye böleceğiz, ikinize de birer yarısı verilecektir!”. Dehşet içinde açıldı salondakilerin gözleri. Elinde kılıcıyla cellat huzura varmıştı bile, efendisinin bir dediğini iki etmeyeceği belli, hazırды emri uygulamaya. Kucağından bebeği alınan kadın öfkeli bir bakış fırlattı ötekine ve mecburen razı olduğunu belirtircesine salladı kafasını. Diğer kadın ise hıçkırıklara boğularak atıldı bir anda Kral Süleyman'ın ayaklarına; -”Yalvarırım yapmayın, ben annelik hakkımdan vazgeçiyorum, tamam, arkadaşşıma verilsin bebek, razıyım, yeter ki yaşasın, ne olur bir zarar gelmesin yavrucağın tek bir kılına..”. Süleyman(as) usulca gülümsedi, bebeğin, ayaklarına kapanan kadına verilmesini emretti hemen; ancak seven, gerçek bir anne böyle davranırdı. Mesele müthiş bir şekilde çözülmüştü. Bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/musa-dede/sultan-suleymanin-adaleti-29088675>

⁸⁹³ Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1915...*, s. 235.

⁸⁹⁴ Cengiz Mutlu, “Balkan Savaşları'ndan Sonra Selanik Musevileri (1912-1943)”, *History Studies*, Volume 5, Issue 6, 2013, s. 74.

uygulanmıştır.⁸⁹⁵ 50'den fazla Yahudi kadın tecavüze uğramış, 400 Yahudi dükkânı, 300'den fazla Yahudi evi yağmalanmıştır. Müslümanlara yapıldığı gibi güpegündüz Yahudiler gasp edilmiş, karşı çıkanlar tutuklanıp günlerce hapsedilmişlerdir.⁸⁹⁶

Başbakan Venizelos ise, tüm bu yaşananlara rağmen Avrupa gazetelerine verdiği demeçlerde Makedonya'da yaşayan Yahudilerin tüm Yunanistan'daki kardeşleri gibi özgür ve eşit hakka sahip olacaklarını söyleyip şehirdeki Yahudi kurum ve kuruluşlarına yönelik vergi muafiyetleri getirmiş, onarı Yunan idaresine ısındırmaya çalışmıştır.⁸⁹⁷ Ancak bu söylem ve göz boyamalara kanmayan Yahudiler, zulüm ve belirsizlik ortamında, Balkan devletlerinin yeni sınırları çizilirken Selanik'in, ekonomik değerinin düşeceğinden korkarak bunu ulusal bir felaket olarak görmüşlerdir. Yahudilere göre, Selanik'i hinterlandından ayıracak bir sınırın çizilmesi kaçınılmaz olarak şehrin ticari faaliyetlerinde önemli ölçüde düşüşe neden olacaktır. Bu süreçte Alman, İspanyol ve daha sonra Avusturya Hükümeti, konsolosları aracılığıyla Yahudilere "onları korumak için" kendi ülkelerinin vatandaşlığını vermeyi teklif ettiğinde, Yahudilerin endişesi artmıştır. Nitekim bazı Yahudiler, Rus vapuruyla İstanbul'a göç ederken bazıları ödedikleri para karşılığında yabancı Avrupalı bir devletin vatandaşlığına geçmişlerdir. 2500 Yahudi de Yunan tebaasından ayrılmak için başvurmuşlardır.⁸⁹⁸ Yahudiler Büyük güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve kendilerini asla düşünmediklerini hemen fark etmişlerdir. Bu süreçte Selanik'e tam olarak egemen olabilmek için Yahudi desteğini kazanmak zorunda olduklarını anlayan Yunan, Bulgar ve Sırp hükümetleri Yahudiler üzerine propagandalarını yoğunlaştırmışlardır. Özellikle Bulgarlar şehri ele geçirebilmek amacıyla limanın ablukaya alınabileceği tehdidini sık sık dillendirmişlerdir. Tüm bu gelişmeleri sorgulayan Selanik Yahudileri Balkan hükümetleri ve Büyük güçler tarafından ilan edilen çözümlerin hiçbirini çıkarlarına hizmet eder cinsten olmadığını görmüşlerdir. Öte yandan Venizelos Hükümetinin Yahudi yanlısı bir politika uygulamaya ve topluluğun yeni duruma uyum sağlamasına yardımcı olmak için arzuladığı ayrıcalıkları geçici olarak kabul etmeye sevk etse de Sosyalist Yahudiler dışındakiler Yunan yönetiminden şüphe duymaya devam etmişlerdir.⁸⁹⁹ Bu sırada İstanbul'da bulunan Hahambaşı Haim Naum Efendi, Selanik'teki Yahudilere yapılan zulümleri önlemek için

⁸⁹⁵ Maria Kavala, *a.g.t.*, 22.

⁸⁹⁶ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, 221.

⁸⁹⁷ Mutlu, *a.g.m.*, s. 84.

⁸⁹⁸ Mutlu, *a.g.m.*, s. 80.

⁸⁹⁹ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, 175.

bir yandan Kral Konstantin ile görüşürken diğer yandan Avrupa'ya giderek Yahudi ileri gelenleri ile konu hakkında görüşmelerde bulunmuştur.⁹⁰⁰

Haim Naum, kesin sonuç alamazken Avusturya-Macaristan'ın Selanik'in özerk bir yapıya kavuşturulması fikri hem Avrupalı devletler hem de şehirde bulunan Yahudiler arasında destek bulmaya başlamıştır. Molho'ya göre, şehirdeki bütün Yahudilerin aynı fikri benimsediklerini söylemek zordur. II. Meşrutiyet döneminde kurulan Musevi kulüp ve dernekler arasında Yunan ve Bulgar işgali sonrasında şehrin geleceği konusunda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Sosyalistler mevcut durumun devam etmesinde bir mahzur görmezlerken “Asimilasyonistler” adı verilen grup ile “Siyonistler” birlikte hareket ederek Avrupa gazetelerinde yer bulan, İtilaf Devletleri adına İngiltere ve Üçlü İttifak adına Almanya'nın, Selanik'i Yunan ve Slav toprakları arasında serbest bir ticaret bölgesi ve bağımsız bir şehir haline getirilmesini istemişlerdir. Böylece “Teritoryal Siyonizm” (Filistin dışında bir Yahudi ulusal yurdunun yaratılması) görüşü bir süre Museviler meşgul etmiştir. “Asimilasyonistler” Avrupa'daki Alliance merkezine başvurarak onlardan, Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın da destekleyeceği, Selanik'in ticari statüsünü koruyan bir çözümün “Düveli Muazzamaya” kabul ettirilmesini isterken Siyonist Yahudiler, Viyana ve Budapeşte Ticaret Odası'na bu doğrultuda bir muhtıra sunmuşlardır. Ancak Yunan basınında “Yahudi karşıtlığının” şiddetlenmesi ve yaşanan süreç bu taleplerin yerine getirilemeyeceğini göstermiştir.⁹⁰¹ Ancak bu tartışmalar ve mevcut durum şehirdeki Siyonist hareketi güçlendirmiştir. Nitekim, şehrin Yunanistan tarafından işgalinden hemen sonra, şehrin Yahudi cemaatini Yahudi devleti için bir model olarak gören David Ben Gurion, İtzhak (İsak) Ben Zvi, Adolf Friedman, Paul Nathan, Allan Adleri ve M. Kahn gibi önde gelen Siyonistler Selanik'te toplanmıştır. Her ne kadar burada kaldıkları bir hafta boyunca şehrin özerk bir yapıya kavuşturulmasının zor olduğunu anlasalar da Siyonist liderlerin gelişi ve onların desteği ile “Brai Brith” ve onun kadın şubesi olan “Bnot İsrail” gibi yeni Siyonist derneklerin kuruluşu şehirdeki Siyonist hareketi kuvvetlendirmiştir. Ben Zvi ve Ben Gurion Avram Benaroya ile Federasyon Socialisti ziyaret etmişler ve Sosyalim ile Siyonizmin çelimesiği propagandasını yapmışlardır. Bu girişim sonuç vermiş gelen Siyonistler şehirden gittikten sonra Sosyalimin güçlü olduğu kenar mahallelerde Pirhei Zion (Zionun çiçekleri), Atikva (umut), Ahim (kardeş sevgisi) gibi Siyonist Cemiyetler kurulmuştur.⁹⁰² Molho, Selanik'te

⁹⁰⁰ Mutlu, *a.g.m.*, s. 83.

⁹⁰¹ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, 176.

⁹⁰² Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, 178.

bu tarihlerde Siyonizmin güçlenmesinin şehrin geleceği konusuna hiçbir etki etmediğini yazmaktadır. Zaten Siyonist liderler şehrin özerk bir yapıya kavuşturulmasının Siyonizmi zayıflatacağı düşüncesi ile buna karşı çıkmışlardır.⁹⁰³

2.2.3. Osmanlı Bürokrasisinin Tasfiyesi

Şehir işgal edildiğinde mülki teşkilat ve memurlar arasında bir kargaşa yaşanmıştır. 9 Kasım'da Yunanlılar şehrin yönetimini devralınca, Vali Nazım Paşa ve üst düzey memurlar evlerine çekilmişlerdir.⁹⁰⁴ İşgalin ilk günlerinde bazı memurlar görevlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Osmanlı Hükümeti, Selanik'i gözden çıkardığı izlenimi vermemek için memurlardan görevlerine devam etmesini istemiştir. Bunun üzerine başta Vali Nazım Paşa olmak üzere, diğer mülki amirler bu tarihten itibaren şehirde bulunan ve peyderpey gelen muhacirlerin iaşeleri ve nakilleri ile ilgili işleri organize etmişler, şehirdeki memurların maaşları ve diğer işlerini yürütmüşlerdir. İzmir ve İstanbul'a gelmiş olan bazı memurlar ise işlerini buradan yürütmüşlerdir. Örneğin Selanik Defterdarı, İzmir'e gelmiş, memur maaşları ile ilgili işleri buradan yürütmüştür. Ancak mevcut düzensizlik ortamında memur maaşlarının Ekim ve Kasım aylarında ödenmesini güçleştirmiş, memur maaşları gecikmeli olarak ödenmiştir.⁹⁰⁵ Bu gecikmenin bir nedeni savaş ise de diğer nedeni Selanik teslim olduktan sonra Selanik defterdarının İzmir'de bulunması ve Selanik'teki memur maaşı paralarının, sözü edilen 2.400 liranın Osmanlı Bankası şubesinde Defterdar adına yatırılmış olmasıdır.⁹⁰⁶ Maaş alamamalarına rağmen Eytam Müdürü Süleyman Efendi, Yetimhanenin faaliyetlerini sürdürmesi için yoğun çabalar sarfetmesi dikkat çekicidir. Öte yandan barış antlaşmasının imzalanmasına kadar şerri memurların (müftü, kadı ve şerri mahkeme üyelerinin) maaşlarının ödeneceği bildirilmesine rağmen Ocak 1914'e gelindiğinde halen ödenmediğini anlıyoruz.⁹⁰⁷

İşgal sırasında bazı memurlar Yunan askeri tarafından şehit edilmiştir. Osmanlı Hükümeti savaş sırasında ve işgal sürecinde şehit olanların ailelerine maaş bağlamıştır. Bağlanan maaş kalabalık aileler için yeterli gelmemiş ve Hükümet, çocuklarına sahip çıkarak annelerinin talebiyle bir kısmını Darüşşafaka'ya göndermiştir.⁹⁰⁸

⁹⁰³ Mutlu, *a.g.m.*, s. 84.

⁹⁰⁴ BOA. BEO. 4115/308602-2, (29 Teşrinievvel 1328/11 Kasım 1912).

⁹⁰⁵ BOA. BEO. 4227/316968-3, (16 Teşrinievvel 1328/29 Ekim 1912).

⁹⁰⁶ BOA. BEO. 4115/308602-1, (5 Teşrinisani 1328/18 Kasım 1912).

⁹⁰⁷ BOA. BEO. 4250/318692-2, (2 Kanunusani 1329/15 Ocak 1914).

⁹⁰⁸ İşgal sırasında Selanik'te bulunan ve katledilen Kala-yı Sultaniye Başkomiseri Hüsnü Naim Efendi geride eşiyle yaşları 2,5-9 yaş arasında olan üç çocuk bırakmış, bunlara bağlanan 300 kuruşluk tekaüt maaşı yeterli gelmemiştir. BOA. MF. MKT. 1189/62-1, (29 Ağustos 1329/11 Eylül 1913).

Yunanlılar işgalden sonra şehirdeki memurların bir kısmını işten uzaklaştırmıştır. Vali Nazım Paşa'nın 1 Aralık 1913'te verdiği bilgiler bunu doğrulamaktadır. Paşa, Yunanlılarla imzalanan protokol ve antlaşmalara uymayarak Selanik'te bulunan bazı memurları zorla işten uzaklaştırdığını, Rüşumat, Posta ve Telgraf, Yetimhane gibi devlet ve vakıf kurumlarının para, evrak vesairelerini el koymak amacıyla bu kurumların başında bulunanlara baskı uyguladığını yazmıştır. Eytam Müdürü 20 gün gözaltına alınırken Telgraf ve Posta Başmüdürü ile Nafia Başmühendisi İstanbul'a firar etmek zorunda kalmıştır.⁹⁰⁹

Bazı üst düzey memurlar ise, esir ederek Atina'ya götürülmüştür. Bunlar arasında Selanik'te bulunan Hilal-i Ahmer Hastanesi Müdürü Dr. Nazım Bey de bulunmaktadır. Doktor Nazım Bey, 23 Kasım 1912'de hastaneye gelen iki Yunan subayı tarafından hayatının tehlikede olduğu gerekçesiyle Valilik binasında bir odaya alınmış, bir gün sonra esir edildiği beyan edilerek vapurla Atina'ya götürülmüş, orada bulunan bir Jandarma karakoluna hapsedilmiştir. Kendisi suçlanmak ve yargılanmaksızın sekiz ay boyunca esir tutulmuş, Hariciye Nezareti'nin girişimi sonucunda serbest bırakılmıştır.⁹¹⁰

Yunan ordusu Selanik'e girdikten sonra mülki teşkilata el koyarken Selanik Belediye Başkanı'nı değiştirmemiştir. Belediye Başkanı On Sait İbrahim Hakkı Bey, 1916 yılına kadar görevinde kalmıştır.⁹¹¹ 1917 yangını sürecinde şehrin mimari olarak yeniden yapılanma sürecinde, Belediye Başkanlığını Konstantinos Angelakis üstlenmiştir.⁹¹² İbrahim Hakkı Bey, I. Dünya Savaşı'ndan sonra da (Kasım 1920-Eylül 1922) yılları arasında yine Belediye Başkanlığı yapmıştır.

Atina Antlaşması ile Selanik'in kesin olarak Yunanistan'a terk edilmesiyle şehirde bulunan veya daha önce İstanbul ya da Anadolu'ya gelmiş olan memurlar başka vilayetlere atanmışlardır. Hükümet atanabilmeleri için memurlardan eski görevlerine ilişkin bir beyanname istemiştir. Beyannamede memurun ismi ve şöhreti, memurluk yaptığı yer ve kurum, aldığı maaş miktarı, son aldığı maaş, memurluk yaptığı kurum ve bölgeden neden ve ne zaman ayrılmış olduğu gibi bilgiler var almıştır.⁹¹³ Beyanname

⁹⁰⁹ BOA. HR. SYS. 1970/7-23, (24 Teşrinisani 1329/7 Aralık 1913).

⁹¹⁰ KA. 106/24-1-2 (14 Ağustos 1329/27 Ağustos 1913).

⁹¹¹ Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"..., s. 405.

⁹¹² Nora Lafi, "The Municipality of Salonica Between Old Regime, The Ottoman Reforms and the Transition From Empire to Nation State: Questions and Research Perspective", *Proceedings of the Conference, Thessaloniki*, 1912, s. 9. file:///C:/Users/Uze/Downloads/LafiSalonica2012FINAL3.pdf

⁹¹³ Örneğin memuriyetine ilişkin Ali Celalettin Bey'in beyannamesinde kendisinin Selanik'te polis fotoğrafçısı olarak 400 kuruş maaş aldığı ve Selanik'in işgali üzerine memuriyetine devam imkânı kalmadığı 4 Kasım 1912'de son maaşını aldığı belirtilmiştir. BOA. DH. EU. MEM. 26/14-1 (17 Kanunusani 1329/30 Ocak 1913).

verseler dahi, yeni bir göreve atanmadan önce haklarında, savaş sırasında Yunanlılara yardımda bulunup bulunmadıkları soruşturulmuştur. Nitekim 30 Ocak 1913 tarihinde Hükümet, işgal sırasında Yunan kuvvetlerine karşı koymayan memurların maaşlarından kesilmesine ve memuriyetten atılmalarına karar vermiştir. Bazıları yargılanıp hüküm giymiştir. Örneğin Ziraat Mektebi Müdürü Pol Kalavas Efendi'ye, işgal sırasında mektebin eşyalarını korumakta yetersiz davrandığı için bir ay hapse ve üç yıl memuriyetten men cezası ve hapis cezası verilmiştir. Bir süre sonra kendisinin tembelliğinden dolayı mektep eşyalarını Yunanlılara kaptırdığı anlaşılmış, hapis süresi dolunca serbest bırakılmıştır.⁹¹⁴ Yine Selanik Gümrüğü muayene memurlarından İbrahim Bey'in işgal sırasında Yunanlıların hizmetine girdiğini anlaşılmıştır.⁹¹⁵ Yine atanması için hakkında soruşturma yapılan Selanik Emtia-ı Dâhiliye Gümrüğü memurlarından İsmail Hakkı Efendi'nin, Yunanistan'ın hizmetine girmeden hicret ettiğine ilişkin Suluca Mahallesinden verilen ilmühaber, Selanik Başkonsolosluğu aracılığıyla Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁹¹⁶

Atamalar peyderpey 1919 yılına kadar devam etmiştir. İstanbul Vilayeti mektupçuluğuna, Nisan 1914'te Selanik Mektubi Başkâtibi Emin Bey atanmıştır.⁹¹⁷ 1916'da Selanik eski Merkez Kaymakamı Abdullah Nuri Bey, Muhacirin Müfettişliğine tayin edilmiştir.⁹¹⁸ Selanik eski Ticaret Mahkemesi Reisi Musa Kazım Efendi, 25 Aralık 1918'de Diyarbakır Vilayeti Merkez Bidayet Hukuk Dairesi Reisliğine atanmıştır.⁹¹⁹

2.3. Birinci Dünya Savaşı'nda Şehrin Durumu

18 Mart 1913'te Selanik'i ziyaret etmiş olan Yunan Kralı I. George'un Aleksandros Skinas adında biri tarafından öldürülmüş ve Konstantin Kral olmuştur. Kral Konstantin krallığının ilk günlerinden itibaren Venizelos ile sorunlar yaşamıştır.⁹²⁰ Sorunların temel nedeni Venizelos'un dış politika görüşlerine dayanmaktadır. Nitekim 1914 yılı yaz aylarında Yunanistan'ın en büyük korkusu Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin uluslararası alanda beraber hareket etmesiydi. Bununla birlikte Atina Sefiri Galip Kemali Bey, Bulgaristan'ın tahrik edilmedikçe bağımsız bir dış politika izlemekten

⁹¹⁴ BOA. BEO. 4312/323329-1, (10 Ağustos 1330/23 Ağustos 1914).

⁹¹⁵ BOA. ŞD. 657/10-1, (14 Nisan 1329/27 Nisan 1913).

⁹¹⁶ COA HR. H. 316/48-4, (25 Mayıs 1331/7 Haziran 1915).

⁹¹⁷ BOA. BEO. 4276/326661, (29 Mart 1330/11 Nisan 1914)

⁹¹⁸ BOA. BEO. 4416/331134-1, (5 Mayıs 1332/18 Mayıs 1916).

⁹¹⁹ BOA. BEO. 4548/341042-1, (25 Kanunuevvel 1335/25 Aralık 1918).

⁹²⁰ Murat Köylü, "Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909-1922) İstiklal Harbine Etkisi", *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2015, s. 37.

yana olduğu ve bir taraf seçmeyeceği görüşündeydi.⁹²¹ Yunanistan’da ise yaklaşan savaşta hangi safta yer alınacağına dair bir görüş birliği mevcut değildi. Bu noktada, Venizelos, Yunanistan’ın Bulgaristan ve Osmanlı Devleti karşısında güvende olmadığını düşünmekteydi. Çünkü Bulgaristan hak iddia ettiği Makedonya’nın çoğunu, Osmanlı Devleti ise, Doğu Trakya hariç Makedonya’daki topraklar ve Ege Adalarını Yunanistan’a kaptırmıştı.⁹²² Bu gerçek karşısında Yunanistan, İngiltere gibi deniz gücüne sahip bir devlet ile hareket edebilirse ve Osmanlı İmparatorluğu da Almanların yanında savaşa girerse, Megali İdea hayali gerçekleşebilir, “dört gözle kurtarılmayı bekleyen” Osmanlı Rumlarını özgürleştirilerek Büyük Yunanistan kurulabilirdi.⁹²³

1914 yılı yazında Osmanlı-Yunan ilişkilerinde gerginlik her iki ülkede yaşayan azınlıklar üzerinden ilerlemekte, Yunanistan, Trakya ve Anadolu’da yaşayan Rumlara zulmedildiğini ileri sürmekteydi. Osmanlı Hükümeti ise Makedonya’da yaşayan Müslümanların yaşadığı ve önceki sayfalarda örnekleri verilen baskı, zulüm ve katliamları dile getirirse de sesini duyuramıyordu. Büyük Britanya ve Alman İmparatorluğu’nun baskısı ile iki devlet, 21 Temmuz 1914’te sorunlarını çözmek üzere masaya oturmuş, ancak Avusturya-Macaristan’ın Sırbistan’a saldırmasıyla görüşmeler bir sonuca bağlanamamıştır.⁹²⁴

Osmanlı Devleti’nin nasıl davranacağını öngöremediğinden, savaş başladığında Venizelos Hükümeti, Yunanistan’ın tarafsız olduğunu açıklamıştır. Osmanlı Devleti’nin, Almanların yanında savaşa gireceği konusunda şüphelerin artması üzerine, Yunan Başbakanı politikasını belirlemiştir. Venizelos, Osmanlı Devleti savaşa girdiği takdirde Yunanistan’ın tarafsızlık siyasetini uygulamasının mümkün olamayacağını görerek Yunanistan’ı İngiltere’nin yanında, İtilaf Devletleri saflarında savaşa sokmaya çalışmıştır.⁹²⁵ İtilaf Devletleri savaşı kazandığında, Yunanistan hem Bulgaristan ve Osmanlı Devleti’ne karşı kendisini güvence altına almış olacak, hem de İzmir, Doğu Trakya ve İstanbul’u ilhak ederek Helenizm ülküsünü sonuçlandıracaktı. Başbakan Venizelos 10 Ağustos 1914’te Yunan Parlamentosu’nda yaptığı bir konuşmada bu düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:⁹²⁶

⁹²¹ BOA. DH. EUM. 3.ŞB. 1/36-6, (27 Temmuz 1330/9 Ağustos 1914).

⁹²² Gürhan Yellice, “Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan: Çanakkale’den Milli Bölünmeye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 32, s. 207.

⁹²³ Özsüer, *a.g.m.*, s. 252.

⁹²⁴ Yellice, *a.g.m.*, s 208.

⁹²⁵ Özsüer, *a.g.m.*, s. 251.

⁹²⁶ Yellice, *a.g.m.*, s 210.

“Hâlihazırda Osmanlı Devleti ile adalar konusunda ertelenmiş bir savaş halindeyiz. Bu durumun devam ettirilmesinde güçlü müttefiklerimizin desteğinin yanımızda olması bizim çıkarlarımızdır. Eğer Osmanlı Devleti’nin dâhil olacağı bir savaşta yer almazsak ve Osmanlı Devleti savaştan galip çıkarsa bu durumun sonuçlarından birisi, Küçük Asya’daki Helenizm’in tümüyle ortadan kalkması ve Asya kıyılarına yakın olan adaların kaybedilmesi olacaktır. Osmanlı Devleti’nin savaştan mağlup ayrılması durumunda ise, Küçük Asya’nın yeniden düzenlenmesinde Yunanistan çıkarları göze alınmayacaktır.”

Venizelos’un bu politikasına karşılık Almanya’da askeri eğitim alan, Alman askeri disiplinine hayran ve Alman İmparatoru II. Wilhelm’in kız kardeşi Sofia ile evli olan Yunan Kralı Konstantin, Balkan savaşlarından yeni çıkmış Yunanistan’ın düşüncesizce yeni bir maceraya atılması taraftarı değildi. Bu nedenle Kral Konstantin, Alman İmparatoru II. Wilhelm’in 2 Ağustos 1914’te Yunanistan’ın İttifak Devletleri yanında savaşa katılması teklifini, “Balkanlarda mevcut durumun bozulacağı” gerekçesiyle reddetmiştir.⁹²⁷ Tarafsızlık politikasının devam ettiği savaşın ilk aylarında Yunan Hükümeti, Selanik’teki yabancı postanelerin kapatılmasını istemiştir. Kasım ayında Selanik’teki İngiliz ve Fransız postaneleri kapanmış, Avusturya ve İtalyan postaneleri çalışmaya bir süre daha çalışmış, İtalya da Yunanistan ile ilişkileri bozmamak için postanesini kapatmıştır.⁹²⁸

Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesiyle durum değişmiştir. Çanakkale Cephesi açıldıktan sonra Yunanistan’ı kendi saflarında görmek isteyen İtilaf Devletleri, ordu ve donanmasıyla İtilaf Devletleri’ne katılırsa Anadolu’da genişleme hakkı verileceğini bildirmişlerdir. Kral Konstantin’in savaşa girmeyi reddetmesi üzerine Venizelos, 21 Şubat 1915’te istifa etmiştir.⁹²⁹ Venizelos’un iktidardan düşmesi üzerine Makedonya Genel Valiliği lağvedilmiş, Mösyö Sofolis görevinden ayrıldıktan sonra Selanik Valiliğine (Perefeliğine) Mösyö Gorras atanmıştır.⁹³⁰ Bu olay ulusal bölünmeye yol açan süreci başlatmıştır.⁹³¹

⁹²⁷ Yellice, *a.g.m.*, s 211.

⁹²⁸ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 3/3-1, (13 Teşrinisani 1330/26 Kasım 1914).

⁹²⁹ Özgür Rençberler, *Yunanistan’da “Ulusal Ayrışma” Söylemlerinin Eleştirel Çözümlemesi: Venizelos ve Metaksas Hesaplaşması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Edirne, 2021, s. 24.

⁹³⁰ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/9-1 (9 Nisan 1331/22 Nisan 1915).

⁹³¹ Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 20.

Venizelos'un istifa ettiği günlerde, İngilizler ticari gemilerle Selanik üzerinden mühimmat ve asker sevk etmeye başlamışlar, İngiliz ve Fransız zırhlılarının Çanakkale açıklarında gerçekleştirdiği bombardıman sırasında yaralanan 575 Fransız subay ve askeri, Selanik hastanelerine getirmişlerdir.⁹³² Bu durum Osmanlı Hükümeti tarafından Yunan Hükümeti nezdinde protesto edilmiştir. Yunanistan ise tarafsız kaldıkça böyle bir durumun olamayacağı cevabını vermiştir.⁹³³ Bu ortamda Kral Konstantin, Dimitri Gunaris'i hükümeti kurmakla görevlendirmişse de parlamentoda halen çoğunluğu oluşturan Venizelos'un Liberal Partisi'nden güvenoyu alamamıştır. Bundan sonra Yunanistan'da Kral ve siyasi partiler arası siyasi mücadele savaşa ilişkin politikalar üzerine kurulmuştur. Yunanistan'da 31 Mayıs 1915'te savaşa girip girmeme konusunda bir oylamaya dönüşecek olan seçimler yapılmıştır.⁹³⁴ Seçimleri Venizelos'un Liberal Partisi kazanmasına rağmen, Kral Konstantin hastalığını gerekçe göstererek hükümeti kurma görevini Venizelos'a vermemiş, hükümetin kurulması gecikmiştir. Bu gecikme ülkede rahatsızlık yaratmıştır. Nitekim 22 Haziran 1915'te Atina Sefareti, Venizelos yanlılarının kral aleyhine bir isyan çıkarma planlarından şüphelenildiğini yazmıştır.⁹³⁵ Nihayet Venizelos 10 Ağustos 1915'te hükümetini kuran Venizelos, bir yandan kendisine olan desteği arttırmaya çalışırken öte yandan İngiltere ve Fransa'dan borç arayışı içerisine girmiştir. Galip Kemali Bey Venizelos Hükümetinin kurulduğu günlerde Venizelos'un ihtiyatlı bir politika takip ettiğini bildirmişse de⁹³⁶ Venizelos birkaç hafta içinde İtilaf Devletleri yanında Yunanistan'ın savaşa girmesi söylemini yenilemiş, isteği kral tarafından reddedilince istifa etmiştir. Yerine, 24 Eylül 1915'te bir ay görevde kalacak olan Aleksandros Zaimis Hükümeti), kurulmuştur.⁹³⁷

Liberal Parti Lideri Venizelos, Zaimis Hükümeti'ne destek vermediği gibi, Bulgaristan'ın seferberlik ilan etmesi üzerine, Bulgarların Sırbistan topraklarını işgalini önlemek için İngiltere ve Fransa'yı Selanik'e asker çıkarmaya davet etmiştir. Davet üzerine İtilaf Devletleri, İtilaf Devletleri Yunan Hükümetine verdiği iki nota ile, Yunan ordusunun Selanik'ten çekilmesini, Selanik Limanı'nın İtilaf Devletleri ulaşımına açılmasını ve Yunanistan'ın Makedonya topraklarında İtilaf Devletleri'nin verecekleri zararını üstlenmesini istemiştir.⁹³⁸ İngiliz ve Fransız askerlerinden oluşan İtilaf devletlerinin doğu

⁹³² BOA. DH. EUM. 3.şb. 10/42-3 (26 Şubat 1330/11 Mart 1915).

⁹³³ BOA. DH. EUM. 3.şb. 4/8-1 (9 Şubat 1330/22 Şubat 1915).

⁹³⁴ Rençberler, *a.g.t.*, s. 25.

⁹³⁵ BOA. DH. EUM. 1.şb. 2/58-19 (22 Haziran 1330/4 Temmuz 1915).

⁹³⁶ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 8/42-1 (10 Ağustos 1330/23 Ağustos 1915).

⁹³⁷ <https://gslegal.gov.gr/?p=880>

⁹³⁸ Rençberler, *a.g.t.*, s. 30.

deniz filosu Selanik önlerine demirleyip asker çıkarmış, General Serrail Selanik'te Karaburun mevkiinde çoğunluğu Fransız askerlerinden oluşan bir garnizon kurmaya başlamıştır.⁹³⁹ Bunlar bir süre sonra Selanik üzerinden Bulgaristan sınırına asker sevk edilmişlerdir.⁹⁴⁰ İtilaf Devletleri Sırbistan'a yardım için Almanya ve Bulgaristan'a karşı açtıkları Balkan Cephesinde Kasım sonlarında yenilgiler alarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁹⁴¹ Yunan askerleri Selanik'ten batıya çekilirken İtilaf Devletleri Selanik'i tahkim etmeye başlamışlardır.⁹⁴² İtilaf Devletleri'nin Selanik'e asker sevk ederek Balkan cephesini açması ile Zaimis Hükümeti istifa etmiştir.⁹⁴³ Bu gelişme üzerinde, Selanik ve Makedonya halkının İngilizlere karşı besledikleri iyi duygular bir anda kin ve nefrete dönmüştür.⁹⁴⁴

Selanik başta olmak üzere Yunan topraklarının bir kısmının İtilaf Devletlerince kullanılması ve siyasi açmaz Kral Konstantin'i seçimlerin yenilenmesine sevk etmiştir. 19 Aralık 1915'te yapılan seçimlere Venizelos, Filelefterion Partisi'ni (Liberal Parti) sokmayarak tepki göstermiştir.⁹⁴⁵ Seçimler sırasında İtalyan askerlerinin de Selanik'e geleceği haberleri çıkmaya başlamıştır.⁹⁴⁶ Şehir adım adım İtilaf devletlerinin kontrolüne geçerken Selanik'te bulunan Yunan 3. Kolordusu askerlerine 15'er günlük ve birer aylık izinler verilmiştir.⁹⁴⁷ Zira savaş başladıktan sonra silah altına alınan Yunanlı askerlerinde, savaşa girilmemesine rağmen kendilerinin bir yıla yakın silahaltında tutulmalarından kaynaklanan huzursuzluk baş göstermiştir.⁹⁴⁸

İtilaf Devletleri 1915 yılı sonlarında şehir üzerinden Bulgar sınırına sevkiate hız vermişlerdir. İskeleden Yalılara giden yol üzerinde gece-gündüz binlerce otomobil ve kamyonlarla Sedes'e mühimmat sevk etmişlerdir. Yunan askeri Karaburun'u boşalttıktan sonra İtilaf devletlerinin şehirdeki hareket sahası da genişlemiştir.⁹⁴⁹ "Nea Ellas" gazetesinin verdiği bilgiye göre İngilizler Frenk Mahallesinde salonu mükemmel, Avrupa postanelerini aratmayacak derecede bir askeri postane açmışlardır. Postaneye şehir halkı

⁹³⁹ Özsüer, *a.g.m.*, s. 265.

⁹⁴⁰ BOA. DH. EUM. 5.Şb. 18/18-1, (12 Teşrinievvel 1330/25 Ekim 1915).

⁹⁴¹ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 10/71-3, (30 Teşrinisani 1330/13 Aralık 1915).

⁹⁴² BOA. DH. EUM. 3.Şb. 10/71-4, (30 Teşrinisani 1330/13 Aralık 1915).

⁹⁴³ Rençberler, *a.g.t.*, s. 26.

⁹⁴⁴ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 8/42-9 (18 Ağustos 1330/31 Ağustos 1915).

⁹⁴⁵ Özsüer, *a.g.m.*, s. 263.

⁹⁴⁶ Balkanlara 140.000 İtalyan askerinin sevk edileceği, bunların Arnavutluk veya Bulgaristan sahillerine mi, Selanik'e mi çıkarılacağına henüz belirsizliğini koruduğu bildirilmiştir. BOA. DH. EUM. 3. Şb. 10/59-4, (9 Kanunuevvel 1331/22 Aralık 1915).

⁹⁴⁷ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-3, (16 Kanunuevvel 1331/29 Aralık 1915).

⁹⁴⁸ BOA. HR. SYS. 2388/32-2, (4 Kanunuevvel 1331/17 Aralık 1915).

⁹⁴⁹ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-8, (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık 1915).

alınmazken İngiliz askerleri doldurmuştur.⁹⁵⁰ Öte yandan “Elefter Makedonya” gazetesi İtilaf askerlerinin Selanik ve köylerindeki davranışlarını gündeme getirmiştir. Fransız askerleri, Selanik ve köylerindeki halka kötü davranmışlar, halkı evlerinden çıkarmışlar, karşı koyan evlerin kapı ve pencerelerini kırıp yakmışlar, meyve ağaçlarını kesmişler, her bulduklarını gasp etmişler ve bölgenin hâkimi gibi davranmışlardır. Bu durum şehirde yerleştirilmiş olan Rum muhacirleri de olumsuz etkilemiştir. Çevrede bulunan muhacirler baskılar üzerine Selanik’e iltica etmeye başlamışlardır. Gazeteye göre, şehirde bulunan itilaf askerleri daha basiretli davranmakla birlikte çatışmalar yoğunlaşırsa Selanik’te sıkıyönetim ilan edilecektir.⁹⁵¹ İtilaf devletleri de şehirde sıkıyönetim ilan etme hazırlığındadır. Selanik basınına göre bunun iki nedeni vardır. Gelip giden telgraflara ve basın üzerinde sansür koymak isteği, şehirde bulunan İttifak devletleri konsoloshanelerinin kapatılması.⁹⁵² “Nea Ellas”, gazetesi ise, sıkıyönetim ilanının, şehir üzerinde Yunan yönetimini ortadan kaldıracığını belirterek karşı çıkmıştır.⁹⁵³ Bir gün sonra bu konuda “Elefter Makedonya” gazetesi, Venizelos’un politikası sonucu İngiliz ve Fransızlardan yardım bekleyen Trakya ve Anadolu Rum muhacirleri zulüm görmektedir, şeklinde bir eleştiri yazısı çıkmıştır.⁹⁵⁴ Gerçekten de 30 Aralık 1915’te İtilaf Devletleri, Selanik’te sıkıyönetim ilan edilmiş, şehirde bulunan İttifak Devletlerinin konsolosları tutuklanmıştır.⁹⁵⁵ Bu arada Selanik gazeteleri Yunan Hükümetinden isteklerini yerine getirmediği takdirde birkaç gün sonra İtilaf Devletlerinin Selanik’e el koyacağını iddia etmişlerdir.⁹⁵⁶

1916 yılı başlarında, İtilaf Devletleri Korfu’yu işgal etmişler, Yunanistan’a hububat taşıyan bazı Yunan gemilerine de el koyarak askeri nakliyat için kullanmışlar, bu nedenle Yunanistan hububat sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Öte yandan İtilaf Devletleri Yunan Hükümetinin hareketlerini ve hükümette olabilecek muhtemel değişiklikleri takip etmekle kalmayıp Gunaris gibi İttifak devletlerine yakın kişiler yerine, Ralli gibi kendilerine yakın olanların getirilmeleri için baskı yapmıştır. O sırada başbakan olan

⁹⁵⁰ BOA. DH. EUM. 3. Şb 10/71-1, (30 Teşrinisani 1331/13 Aralık 1915).

⁹⁵¹ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-6, (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık 1915). Eleftera Makedonya gazetesi 19 Aralık’ta yayınladığı bir yazıda İtilaf askerlerinin fatih gibi köylere girerek yerel halkın evlerine el koyduğunu, köylülerin mağaza ve erzaklarını yağmaladıklarını bildirerek Selanik’te, kaza ve köylerinde İngiliz ve Fransızların yaptıklarını “medeni ve hürriyetperver İngiliz ve Fransızların Vandalizm’i” olarak nitelmiştir. Gazete BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-4, (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık 1915).

⁹⁵² BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-5, (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık 1915).

⁹⁵³ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-7 (7 Kanunuevvel 1331/120 Aralık 1915).

⁹⁵⁴ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-6 (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık 1915).

⁹⁵⁵ Rençberler, *a.g.t.*, s. 30.

⁹⁵⁶ BOA. HR. SYS. 2388-32-2 (4 Kanunuevvel 1331/17 Aralık 1915).

Askolidis ve hükümeti tarafsızlığını korumaktaydı.⁹⁵⁷ Ancak Venizelos Konstantini, İtilaf devletleri yanında savaşa girmeye ikna edemeyince, 12 Eylül 1916'da Girit'e gelmiş, burada geçici bir hükümet kurmuştur.⁹⁵⁸ 26 Eylül 1916'da Selanik'e gelen Venizelos, İtilaf ordularının desteği ile kurulan ve üyeleri arasında Amiral Koundouriotis ve General Daglis'in bulunduğu geçici hükümetin başına geçmiştir. Böylece Yunanlıların, "Ulusal Bölünme" adını verdikleri siyasi parçalanma gerçekleşmiş, Venizelos'un Selanik'teki geçici hükümeti, şehrin kapılarını sonuna kadar İtilaf Devletlerine açmıştır. Selanik artık Müttefik birliklerin büyük bir kamp yeri ve kalesi olmuştur.⁹⁵⁹ Selanik, Yunanistan'ı İtilaf devletlerinin yanında savaşa sokmak isteyen, Venizelos yanlısı çetecilerin faaliyet alanı haline gelmiştir. Girit'ten ve Yunanistan'ın çeşitli yerlerinden gelen Venizelos yanlıları, Selanik'te örgütlendikten sonra, Bulgaristan sınırında faaliyet göstermişlerdir.⁹⁶⁰ İtilaf Devletleri tarafından finanse edilen bu çeteler, şehir sokaklarının duvarlarına hükümet karşıtı beyannameler yapıştırmışlardır.⁹⁶¹

Savaşın ilk yıllarında Selanik, Fransızların yoğun faaliyet gösterdikleri bir şehir olmuştur. İstanbul'da bulunan bazı yabancılar ve St. Pier Kilisesi papazları ile Selanik Katolik kilisesi rahipleri arasında mektuplaşmalar yaşanmış, Fransız ordusu Selanik'i haberleşme konusunda bir transit merkez yapmaya çalışmıştır.⁹⁶² İngiltere de propaganda faaliyetlerini yürütmek üzere Ağustos 1915'te Selanik'te "War News" adıyla İngilizce bir gazete yayınlamaya başlamıştır.⁹⁶³ Nihayetinde I. Dünya Savaşı boyunca Selanik, İtilaf Devletleri'nin doğu ordusunun kara ve hava tedarik merkezi olarak 200.000 askere ev sahipliği yapmıştır.⁹⁶⁴ Şehri Yunanistan'ın diğer bölgelerine ve Avrupa'ya bağlayan bütün demiryolu ağları, Müttefik orduları tarafından mal ve askeri personel taşımak için kullanılmıştır. Özellikle Selanik'i Üsküp ve Mitroviça'ya bağlayan tren istasyonu, bu

⁹⁵⁷ BOA. DH. EUM. 3.şb 13/86-1(28 Mayıs 1916). Galata'da bulunan Snt Pier kilisesi odalarında bulunan şifreli mektuplar Snt Pier Mektebi Müdürü Ferrer Simon Mari'ye aittir ve Selanik'te Mösyö Babold'a yazılmıştır. BOA. DH. EUM. 3.şb 13/86-3 (15 Mayıs 1332/28 Mayıs 1916).

⁹⁵⁸ Özsüer, *a.g.m.*, s 268.

⁹⁵⁹ 125.000 Fransız ve 100.000 İngiliz askeri Selanik'e yerleşmiştir. Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 20.

⁹⁶⁰ Mart 1916'da verilen bilgiye göre Girit'ten Dimitri Lolokodis ile beş kişi Selanik üzerinden İtilaf Devletleri lehine faaliyet göstermek için Bulgaristan sınırına girmişlerdir. BOA. DH. EUM. 3. ŞB.14/41-5 (18 Mayıs 1332/31 Mart 1916).

⁹⁶¹ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/58-1, (6 Şubat 1331/19 Şubat 1916).

⁹⁶² BOA. DH. EUM. 5. Şb. 9/44-9, (19 Kanunuesani 1330/1 Şubat 1915).

⁹⁶³ BOA. HR. SYS. 2289/6-1, (27 Temmuz 1331/9 Ağustos 1915).

⁹⁶⁴ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 45.

dönemde binlerce ton mal ve mühimmat taşınması nedeniyle özel bir önem kazanmıştır.⁹⁶⁵

2.3.1. Rumlar

Selanik Yunan idaresine geçtikten sonra, Rum Cemaat Meclisi dağıtılarak şehirde yaşayan Rum örgütlenmesi lağvedilmiştir. Şehirdeki Rumlar artık birer Yunanlı olarak şehri ele geçiren devletin asli unsuru haline gelmişlerdir.⁹⁶⁶ Bu süreçte şehrin ve Rumların Yunan idaresine hızlı uyum sağladığını söylemek mümkündür. 26 Nisan 1914'te Selanik'te "Pan-Trakya Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurulmuştur.⁹⁶⁷ Cemiyet, kurulduğu gün, Aya-Sofya Camisi avlusunda bir miting düzenlenmiş, burada Türkler aleyhinde konuşmalar yapılmıştır. Osmanlı Hükümeti, Pan-Trakya Cemiyeti ve onun düzenlediği miting nedeniyle, Avrupalı devletleri nezdinde protestoda bulunmuştur. Protesto metninde, Aya Sofya Camisi'nin vaktiyle putperestlere ait bir mabet olarak inşa edildiğini, İslam ordusunun fethinden sonra camiye çevrildiğini ve bu gerçeğin Yunan Hükümetince de kabul edilmiş olduğunu, Selanik'te kiliseye çevrilen Aya-Sofya ile on caminin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı Hükümeti, şehirde Türkler aleyhine faaliyet göstermek üzere Pan-Trakya Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmasının, 1897 tarihli anlaşmaya aykırı olduğunu dolayısıyla komitenin menedilmesini istemiştir.⁹⁶⁸ Yine aynı cemiyetin girişimi ile 11 Haziran'da Bizans'ın yıkılması yıldönümünde Selanik kiliselerinde ayinler düzenlenmiş, Yunan bayrakları yarıya indirilmiş, şehir bir matem havasına büründürülmüştür.⁹⁶⁹ Pan-Trakya Cemiyeti, 22 Ağustos Pazar günü, Selanik'te Noka Mektebi'nde büyük bir kongre toplamıştır. Selanik Metropolitleri ile papazlar ve Selanik'te bulunan çeşitli cemiyetler dışında kongreye, cemiyetin Makedonya'da bulunan şube temsilcileri katılmıştır. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Metropolit Efendi, kongrenin "Pan-Helenizm" yolunda bir teşebbüs olduğunu açıklamıştır. Birkaç gün devam eden toplantılarda, Anadolu ve Trakya muhacirlerin Selanik'e yerleştirilmelerinde izlenecek yöntem, Rum muhacirlerin Bulgar ve Osmanlı Trakya'sında kalan mallarının talep edilmesi sorunu, daha da önemlisi Yunanistan'ın takip etmesi gereken politikalar ele alınmıştır.⁹⁷⁰ Pan-Helenizm vurgusunun ağır bastığı kongrede bir konuşma yapan

⁹⁶⁵ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 21.

⁹⁶⁶ Tsitseki, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"..., s. 408.

⁹⁶⁷ HR. HMŞ. İŞO. 35/1-58 (5 Mayıs 1330/18 Mayıs 1914).

⁹⁶⁸ HR. HMŞ. İŞO. 35/1-59 (5 Mayıs 1330/18 Mayıs 1914).

⁹⁶⁹ BOA. DH. 3.ŞB. 1/36-8 (3 Haziran 1330/16 Haziran 1914).

⁹⁷⁰ Kongre bildirisinde Trakya'da kalmış olan Rum muhacirlerinin Emlakları için 4 kişiden oluşacak bir komisyon kurulması, Yunanistan'da mülkü bulunan Bulgarların mülklerine Hükümet tarafından el

cemiyetin ikinci başkanı Petro Atiyotidis, “Yunanlılar için artık bir Makedonya sorunu olmayıp Trakya sorununun gündemde olduğunu, Trakya’nın Filibe’nin, Edirne’nin Yunanistan’a katılması gerektiğini, Trakya’nın alınmasıyla Yunanlıların İstanbul’a gidebileceğini, böylece eski Yunan imparatorluğunun kurularak Patriğin Aya Sofya kürsüsüne tekrar çıkabileceğini” söylemiştir. Kongre iki maddelik bir bildiri ve Yunan Kralına yazılan bir mektupla son bulmuştur. Yazılan bu mektupta bütün Trakya’nın ele geçirilmesi ile Yunan milli emelinin tatmin edilebileceği belirtilmiştir.⁹⁷¹

1. Dünya Savaşı’nda Selanik, Anadolu’da faaliyet göstermek üzere hazırlanan Rum çetelerinin merkezi durumuna gelmiştir. 1914 yılı yaz aylarında İzmir’e sevk edilmek için Selanik’te bir komite kurulduğu, aralarından Yunan subaylarının da bulunduğu 400 kişiyi silahlandırarak İzmir’e çıkmaları için hazırlandığı haberleri alınmıştır.⁹⁷² Bu süreçte Rum çeteciler, İngiliz konsolosluğundan destek görmüşlerdir. Kasım 1914’te Makedonya Yunan çetecilerinden 150 kadarı gönüllü olarak Türklere karşı savaşmak için Selanik’teki İngiliz konsolosluğuna başvurmuştur.⁹⁷³ Komite’nin Siroz şubesi Yunan Kralına bir mektup yazarak “...Sirozluların şanlı krala müracaat ederek vahşi göçebeler ile Genç Türk hükümeti tarafından mezbahaya gönderilen koyunlar gibi Anadolu’ya sevk edilen Trakya ahalisini korumasını talep etmiştir.”⁹⁷⁴

Öte yandan İstanbul’dan ve Anadolu’nun bazı sahillerinden gelen Rum çete mensupları ve asker kaçakları da Selanik’i mesken tutmuştur. Haziran 1914’te Yunan subaylarının komutasında Anadolu ve Trakya muhacirlerinden 80’er kişilik üç çete oluşturulmuştur. Bunlar Selanik üzerinden Osmanlı sahillerine geçmek için, Sakız ve Midilli adalarına sevk edilmişlerdir.⁹⁷⁵ Selanik Başkonsolosluğunun verdiği bilgiye göre, 1 Eylül 1914’te İstanbul’da bazı memurlara rüşvet vererek İtalyan Milano Vapuru ile 10 Rum asker Selanik’e ulaşmıştır. Bunlardan birkaçı Yunanistan savaşa girmeden önce İtilaf devletlerinin yanında savaşa katılmıştır.⁹⁷⁶

Selanik 1914 yılından itibaren Anadolu ve Trakya’dan gelen Rum mültecilere ev sahipliği yapmıştır. Nisan 1914’ten itibaren yüzlerce Rum Tekffurdağı üzerinden Selanik’e hicret etmiştir.⁹⁷⁷ Mültecilerin sürekli gelişi, Yunan Hükümeti ve Selanik

konularak Yunanlılara verilmesi doğrultusunda çalışılması kararlaştırılmıştır. BOA. DH. EUM. 3.Şb. 8/51-1, (22 Ağustos 1331/4 Eylül 1915).

⁹⁷¹ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 8/51-4, (22 Ağustos 1331/4 Eylül 1915).

⁹⁷² BOA. DH. 3.ŞB. 1/10-4, (19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914).

⁹⁷³ BOA. HR. SYS. 2384/27-1, (9 Teşrinisani 1330/22 Kasım 1914).

⁹⁷⁴ BOA. DH. EUM. 3. ŞB. 10/59-4, (9 Kanunuevvel 1331/22 Aralık 1915).

⁹⁷⁵ BOA. DH. ŞFR. 42/133-1, (14 Haziran 1330/27 Haziran 1914).

⁹⁷⁶ BOA. DH. EUM. KLU. 2/44-1, (19 Ağustos 1330/1 Eylül 1914).

⁹⁷⁷ BOA. DH. TFR. 40/19-1, (2 Nisan 1330/15 Nisan 1914).

yönetimi için sorunlar yaratmış, şehirde yer bulunamadığı için mülteciler, bazı kamu binaları ve Müslüman cemaatine ait okullar ile ibadethanelere yerleştirilmişlerdir. Bu durum Müslüman cemaatin tepkisini çekmiştir. Mülteciler Müslümanlardan “intikam” almak istercesine, misilleme eylemlerine başvurmuştur.⁹⁷⁸

Selanik'teki Rumların durumlarını ve eğilimlerini yansıtan basına gelince; Venizelos yanlısı gazeteler Müslümanları hedef alan yazılar kaleme alarak Rum mültecileri Müslümanlara karşı kışkırtmıştır. “Alitya” gazetesi, Osmanlı Başkonsolosluğunun, Müslümanlardan, İstanbul'a gitmeleri için pasaportlarını hazır tutmalarını istediğini yazmıştır.⁹⁷⁹ Özellikle Çanakkale Cephesi'nde savaşın tüm hızıyla sürdüğü aylarda Selanik basını -Müslümanların gazeteleri hariç- halka, “*Türkiye'nin artık yaşayamayacağı, Müslümanlar hakkında her türlü davranışın girişimin serbest olduğu, özellikle Selanik'e iltica etmiş olan Trakya ve Anadolu Rum muhacirleri, “asli vatanlarının (İstanbul ve Anadolu) yakın zamanda Yunanlılarca fethedileceği...”* propagandasını yapmışlardır.⁹⁸⁰

Bu yayınlara rağmen şehirdeki Venizelos yanlısı ve mülteci Rumlar dışındaki halk birlik görüntüsü vermiştir. Nitekim İtilaf Devletleri yukarıda belirttiğimiz gibi, Yunan Hükümetine notalar verdiği 10.000 kişilik bir miting düzenlenmiş, İtilaf Devletleri protesto edilmiştir. Mitinge Rumlar da ilgi göstermiş, Mustafa Arif Efendi, dışında Avukat Zaho, Koçamanis gibileri konuşmalar yapmıştır. Yine de Rum konuşmacılar, “Arş Trakya'ya, Arş İstanbul'a!” sözleri ile “Helenizm” vurgusu yapmaktan kendilerini alamamışlardır.⁹⁸¹ Bu miting, aynı zamanda Selanik'te Venizelos Hükümeti kuruluncaya kadar şehirde çok sesliliğin devam ettiğinin de bir göstergesi olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Selanik'te çıkan Yunanca, Fransızca ve Yahudice gazetelerin hepsi İtilaf devletleri yanlısı bir tutum takınmışlar, Osmanlı Devleti ve müttefikleri aleyhine yayınlar yapmışlardır.

Ancak zaman içerisinde bu durum değişmiştir. Venizelos'un iktidardan çekilmesi üzerine Selanik'teki Yunan basını “anti-Venizelos yanlısı tutum takınmıştır. Gazetelerin çoğunluğu Venizelos'u suçlayıcı yazılar kaleme almıştır. Gounaris döneminde yalnız “Opinion” gazetesi Venizelos'u desteklemeye devam etmiştir. Independent gazetesi Venizelos'un durumu kesinleşinceye kadar bazen Venizelos, bazen hükümet yanlısı

⁹⁷⁸ Tsitsekiş, “O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)”..., s. 405.

⁹⁷⁹ Benzer haberler Avusturya ve Almanya tebaası ile ilgili olarak da yayınlanmıştır. BOA. HR. SYS. 2388/36-54, (26 Teşrinisani 1331/9 Aralık 1915).

⁹⁸⁰ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 4/54-5, (23 Mart 1331/5 Nisan 1915).

⁹⁸¹ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 8/42-5, (10 Ağustos 1331/23 Ağustos 1915).

yazılar kaleme almıştır. Selanik'teki Türk gazeteleri ise bu dönem boyunca güçlü Pan-Helen söylemi nedeniyle her zaman Venizelos ve Liberal Parti'nin karşısında yer almıştır.⁹⁸² 1915 yılı sonlarından itibaren Selanik'te bulunan Yunan gazeteleri kesin bir biçimde ikiye bölünmüştür. Hükümet yanlısı gazeteler Yunanistan'ın savaşa girişini istemeyip hükümetin politikalarını desteklerken⁹⁸³ Venizelos yanlısı Yunan gazeteleri Ekim ayından itibaren Yunanistan'ın savaşa girmesini ısrarla savunmuşlardır. Makedonya gazetesi, 1 Kasım 1915 tarihli nüshasında “Ya şimdi ya hiçbir vakit” başlıklı yazısında Yunanistan şimdi tarafsızlığını bırakıp savaşa girmezse hiçbir zaman bunun olamayacağını iddia etmiştir. Angira gazetesi de bir gün sonraki “Bir Muamma Etrafında” başlıklı yazısında:

“...yarın ne gibi olaylarla karşı karşıya kalınacağını bilmez iken savaşın sonuna kadar tarafsız kalacağınızı bilmek Hz. İsa'dan sonra ona iman edilmeyen peygamberliğe eştir... Yunan Kralı Yunanlıların menfaatini gözeterek kılıcını kuşanıp esir Yunan kardeşlerimizi kurtarmak ve asırlardan beri mevcut olan emel ve maksadımızın son safhası olan İstanbul'a Yunanlılığı sevk edecektir.”⁹⁸⁴

Diye yazmıştır. Venizelos yanlısı Ellas ve Makedonya gazeteleri şehirde yaşayan Yunanlıları Türklere karşı kışkırtma politikası takip etmişlerdir. Batı Anadolu'da yaşayan Rumların Türk Hükümeti ve çetelerinden zulüm gördüklerini iddia etmişlerdir.⁹⁸⁵ Venizelos'un muhalifi olan Nea Ellas ve Eleftera Makedonya gazetelerine göre, savaşın başından itibaren İngilizler bol para dağıtarak Makedonya ve Anadolu'daki Rumları Türk Hükümetine karşı kışkırtmaya çalışmışlarsa da Türk memurların aldığı tedbirlerle başarısız olmuşlardır. Planlarının başarısızlığı sebebiyle İtilaf Devletleri Türklerin Anadolu'daki Rumlara zulmettiği propagandasını yapmışlar, Venizelosçu Yunan basını

⁹⁸² BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/5-3, (7 Nisan 1331/20 Nisan 1915).

⁹⁸³ 20 Kasım 1915'te Fos gazetesi İtilaf Devletlerinin Yunanistan'ı savaşa sokarak hedeflerine ulaşamayacağını, Yunan askerlerinin aç olduğunu, bütün Yunanistan'ın istemesi ile askerlerin aç olsa da savaşabileceklerini yazmaktadır. BOA. DH. EUM. 3. Şb. 10/59-7, (9 Kanunuevvel 1331/22 Aralık 1915).

⁹⁸⁴ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 10/14-1, (11 Teşrinisani 1331/24 Kasım 1915).

⁹⁸⁵ 23,24 Haziran 1915 tarihlerinde Makedonya gazetesi Trakya ve Batı Anadolu'da bulunan Yunanlıların Türklere gördükleri zulüm nedeniyle Yunanistan'a göç etmeye başladıkları iddiasını ortaya atmış ve işlemiştir. BOA. DH. EUM. 3.Şb.7/41-3 (29 Temmuz 1915). 1 Kasım 1915 tarihli nüshasında da gazete İttihat ve Terakki yönetiminin Yunanistan'ın tarafsızlığından faydalanarak Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlara sistematik olarak baskı uyguladığını iddia etmiştir. BOA. DH. EUM. 3.Şb. 10/14-1, (11 Teşrinisani 1331/24 Kasım 1915). Aynı tarihlerde Opinion gazetesi İstanbul ve Anadolu'da yaşayan Rumların Emlaklarına Hükümet tarafından el konularak yerli Müslümanlara dağıtıldığını yazmıştır. BOA. DH. EUM. 3.Şb. 10/14-2, (11 Teşrinisani 1331/24 Kasım 1915). 15 Aralık 1915 tarihli Makedonya gazetesinde Yunanlılar aleyhinde Türklerin zulmü devam ediyor, 30 kişiden oluşan bir Türk çetesi aydın vilayetine tabi Akçe kasabasında din kardeşlerimizden Sovolyolos'un kahvehanesini basarak kendisiyle arkadaşısı Gorgi'yi katletmişler, kasabayı yağma etmişler, Yunanlılar korkularından dağlara ve mağaralara sığınmışlar. Genç Türk politikasının esası Yunanlıları mahvetmektir” demektedir. BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-8, (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık 1915).

da İtilaf devletleri basınının bir uzantısı olduğundan benzer makaleler kaleme almıştır.⁹⁸⁶ Bu yayınlarda Ermeniler de kullanılmıştır. 19 Kasım 1915 tarihli Nea Alitya gazetesinde, Osmanlı Hükümetinin Edirne’de bulunan Ermenileri toplayıp İstanbul’a sevk ettiğini, Ermenilerin yanlarına bir yorgan ve birkaç günlük erzak alabildiklerini, Türkiye’deki Ermenilerin durumlarının meçhul olduğunu iddia etmiştir.⁹⁸⁷

2.3.2. Birinci Dünya Savaşı’nda Selanik’te İslam Cemaati

Balkan Savaşları’ndan sonra Selanik ve Yunanistan’ın eline geçen diğer topraklarda yaşayan Müslümanlar 14 Kasım 1913 Atina Antlaşmasına göre Yunan tebaası sayılmış, taşınır taşınmaz mal ve mülkleri güvence altına alınmıştır. Ancak üç yıl içerisinde Müslümanlar Osmanlı tebaasını seçme hakkına sahipti. Osmanlı topraklarına göç edecekler yanlarında taşınır mallarını gümrük vergisi ödemeksizin götürebilecekler, Yunanistan’da kalan mülklerini muhafaza edebilecekler, üçüncü şahıslar aracılığıyla idare edebileceklerdi.⁹⁸⁸ Yani Atina Antlaşması Selanik’te kalan Müslümanların can ve malları için bir dayanaktı. Öte yandan İslam Cemaati’nin şehirde sırtını yaslayabileceği iki kurum bulunmaktaydı. Bunlardan ilki 1913 yılı sonlarında Osmanlı Hükümeti tarafından açılan Selanik Başkonsolosluğu idi. Diğeri ise resmi olarak şehir Yunanistan’ın eline geçtikten sonra Selanik Müftüsünün başkanlığında kurulan ve bir süre sonra Yunan Hükümetinin çıkardığı kanunlar dairesinde resmi onay alan “Selanik Cemaat-i İslamiyesi” olmuştur.

1913 yılının son aylarında Osmanlı Hükümeti şehirde 4.000 kuruş maaş ve 5.000 kuruş tahsisatla bir Başkonsolosluk açılmasına karar vermiştir. Açılan Başkonsolosluğa Vekil olarak Tahran Şehbender Vekili Ferit Halit ve kançılarlığına “Umur-u Ticariye Kaleminden” Münir Bey tayin edilmişlerdir.⁹⁸⁹ Bir ay sonra da Başkonsolosluğa, Mısır “Evkaf-ı Hukuk” eski müşaviri Fuad Selim Efendi atanmıştır. Başkonsoloslukta kançılar yanında, üç kâtip istihdam edilmiştir.⁹⁹⁰ I. Dünya Savaşı sırasında Başkonsolosluk bir hayli önem kazanmış, bu nedenle Başkonsolosluğa 6 Nisan 1915’te Odesa Başkonsolosu Kâmil Bey atanmıştır.⁹⁹¹ Kâmil Bey’in faaliyetleri arasında, şehirde Osmanlı Devleti lehine kamuoyu yaratmak ön sırada olmuştur. Hatta 24 Temmuz 1915’te, Osmanlı

⁹⁸⁶ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-5, (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık 1915).

⁹⁸⁷ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 10/59-3, (9 Kanunuevvel 1331/22 Aralık 1915).

⁹⁸⁸ İbrahim Serbestoğlu-Abidin Temizer, “Yunanistan ile Osmanlı Devleti Arasında İmzalanan Antlaşmalarda Müslümanların Tabiiyeti”, *7th International Symposium on Balkan History Studies*, s. 702.

⁹⁸⁹ BOA. BEO. 4243/318178-1, (16 Kanunuevvel 1329/29 Aralık 1913).

⁹⁹⁰ BOA. İ. HR. 433/24-1, (28 Kanunuevvel 1329/10 Ocak 1914).

⁹⁹¹ BOA. İ. HR. 435/23-1, (24 Mart 1331/6 Nisan 1915).

Hükümeti, Şehbenderlikten bir iki Rum gazetelerinin “elde edilerek” Osmanlı Hükümeti lehine yayınlar yapılmasının sağlanmasını istemiş, Şehbenderlik bunun yerine şehirde etkili ve Yunan Hükümetine muhalif gazeteler olan Fos, Ellas ve Nea Alitya gazetelerinde Osmanlı lehine başmakaleler yayınlattırılmasının daha etkili olacağını bildirmiştir. Şehbenderliğin planına göre bu gazetelerin yazarları ve sahipleri ile temas kurularak ve para ödenerek her üç gazetede Osmanlı Hükümeti lehine ayda 8-10’dan fazla makale yayınlanması sağlanabilirdi. Bunun için makale başına makbuz karşılığında 50-60 frank verilecek ve yayımlatılan makalelerin bir nüshası Hariciye Nezareti’ne gönderilecektir.⁹⁹²

Öte yandan Selanik Başkonsolosluğunun şehirde ve Selanik’in köylerinde bulunan bazı Müslümanlardan savaş ile ilgili bilgi aldığı söylenebilir. Nitekim 1915 yılı yaz aylarında İngilizler Şehbenderliğin faaliyetlerinden rahatsız olmuşlar, çoğunluğu çevre köylerden olan ve Şehbenderliğe girip çıkan Müslümanları sorgulamıştır.⁹⁹³ Aynı yılın sonlarında İtilaf Devletleri yanlısı Rum ve Musevi gazeteleri, Selanik’teki Osmanlı, Alman ve Avusturya konsoloslukları İtilaf Devletleri’nin askeri faaliyetlerini günü gününe bildirdiklerinden kapatılmaları gerektiğini yazmışlardır.⁹⁹⁴ Bu haberler karşısında Kamil Bey gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır. Osmanlı Hariciye Nezareti’ne çektiği bir telgrafta, konsoloslukta beş adet mavzer tüfeği ile bir hayli fişegin muhacir köylüler tarafından bırakılmış olduğunu, birçok yerde İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı konsolosluklarının arandığı gibi İngilizlerin şehri işgali halinde Selanik Başkonsolosluğunda da arama yapacaklarından, ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁹⁹⁵ Sonuçta 1915 yılı Aralık ayında Başkonsolosluk İtilaf Devletleri askerleri tarafından basılarak şehbender ve memurlar gözaltına alınmışlar, Marsilya’ya götürülmüşlerdir.⁹⁹⁶ Başkonsolosluktaki eşyalar ise İngiliz ve Fransızlarca satılmıştır.⁹⁹⁷ Osmanlı Devleti’nin girişimleriyle Selanik’te bulunan Osmanlı tebaasının işleri şehirdeki ABD Konsolosu aracılığıyla yürütülmeye başlanmıştır.⁹⁹⁸ Osmanlı Hükümeti karşılık olarak 18 Ocak 1916’da İstanbul’da ABD Konsoloshanesi nezdinde bulunan bazı Fransız ve İngiliz memurları gözaltına alıp polis karakolunda bulunan bir odada mecburi ikamete tabi tutmuştur.⁹⁹⁹ Osmanlı Hükümeti Selanik şehbenderi ve memurlarının serbest

⁹⁹² BOA. HR. SYS. 2386/4-3, (5 Ağustos 1331/18 Ağustos 1915).

⁹⁹³ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 7/53-1, (20 Temmuz 1331/2 Ağustos 1915).

⁹⁹⁴ BOA. HR. SYS. 2388-32-1, (28 Teşrinisani 1331/11 Aralık 1915).

⁹⁹⁵ BOA. HR. SYS. 2385/46-1 (20 Temmuz 1331/2 Ağustos 1915).

⁹⁹⁶ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 11/12-1, (20 Kanunusani 1331/2 Şubat 1916).

⁹⁹⁷ BOA. DH. EUM. 5.Şb 12/33-1, (25 Şubat 1331/9 Mart 1916).

⁹⁹⁸ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 11/12-1 ((20 Kanunusani 1331/2 Şubat 1916).

⁹⁹⁹ BOA. DH. EUM. 5Şb.83/47-1 (13 Kanunusani 1332/26 Ocak 1916)

bırakılmaları için teşebbüslerde bulunmuş, 19 Şubat 1916'da Paris Sefaretinin verdiği bilgiye göre, Selanik şehbenderi ve memurları İsviçre sınırında serbest bırakılmışlardır.¹⁰⁰⁰

Selanik Osmanlı Başkonsolosu şehirde görev yaptığı süre boyunca Müslümanların haklarını savunmaya çalışmış, Yunan idaresinin ve şehirdeki Yunanlıların Müslümanlara karşı zulümleri protesto etmiş, tepkisini Yunanlıların düzenlediği resmî törenlere davet edilmesine rağmen katılmayarak Yunan milli bayramlarında konsolosluk önüne diğer Avrupalı konsolosluklar gibi bayrak çekmeyerek göstermiştir.¹⁰⁰¹

Selanik'teki Müslümanların çoğunluğu Türkçe konuşan Sünni nüfustu. Şehir Yunanistan'a geçtikten sonra Müslümanlar 24 kişilik bir Cemaat Meclisi oluşturarak Cemaat-i İslamiye adıyla Yunanistan'ın en büyük Müslüman kurumsal yapısını ortaya koymuşlardır.¹⁰⁰² Selanik Cemaat-i İslamiyesi, kuruluşundan sonra bir süre resmi olarak tanınma sorunu yaşamıştır. Şehirdeki bankalar ve hükümet, Müftünün imzasını geçerli saymamışlar bu nedenle vakıf işleri bir süre aksamıştır. 29 Aralık 1915 tarihli "Angira" gazetesinin haberine göre Cemaati İslamiye mahalli hükümet ile yazışmalarında sadece Cemaati İslamiye mührü kullandığından Hükümetin tepkisiyle karşılaşmış, Selanik Valisi, Cemaati İslamiye ile yazışmalarda "Yunan Kralı" başlığı içermeyen yazıların gündeme alınmayacağını bildirmiştir.¹⁰⁰³

Ancak 1917 yılında Selanik Geçici Hükümeti'nin 1449 Numaralı Kararnamesi ile Selanik Müftüsü "Birinci Sınıf" kamu görevlisi sayılmış ve Yunan topraklarında bulunan müftüler arasında en yüksek maaş alması sağlanmıştır. Selanik Müftüsü 24 kişilik Cemaat Meclisi yanında, 10 üyeli "Vakıf Müteveli Heyetine de başkanlık etmiş, tek başına Müslümanlarla ilgili davalara bakma yetkisine sahip olmuştur. Selanik Cemaat-i İslamiyesi şehirde bulunan 50 cami ve mescit ile 15'ten fazla tekkeyi ve Müslümanlara ait diğer ortak mülkleri ve kurumlarını yönetmiştir. 1912-1922 yılları arasında Selanik'te üç müftü görev yapmıştır. Yunanistan'ın şehri işgalinden sonra 1922'ye kadar Hafız Ahmet Efendi, Müftülük görevini yürütmüştür. İstiklal Harbi'nin Yunanistan aleyhine son bulmasına bir tepki olarak eski Edirne Müftüsü Mustafa Hulusi Efendi Yunan Hükümeti tarafından müftülük görevine getirilmiştir.¹⁰⁰⁴ Mübadele sürecinde Şubat

¹⁰⁰⁰ BOA. DH. 5şb 12/33-3 (25 Şubat 1331/9 Mart 1916).

¹⁰⁰¹ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/5-5 (7 Nisan 1331/20 Nisan 1915).

¹⁰⁰² Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"...., s. 407.

¹⁰⁰³ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 11/2-9, (12 Kanunuevvel 1331/25 Aralık1915).

¹⁰⁰⁴ Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"...., s. 409.

1924'te de Süleyman Sırrı Efendi Selanik Müftülüğüne atanmıştır.¹⁰⁰⁵ 1924 yılı içerisinde şehirdeki Müslümanların ayrılmasıyla Cemaat-i İslamiye teşkilatı dağılmakla birlikte, resmi olarak lağvedilmemiş, muhacir olarak Türkiye'ye giden Türk Müslümanlar dışında, şehirde kalan ve Anadolu'dan gelen Müslümanların kurumu olmaya devam etmiştir.¹⁰⁰⁶

Her ne kadar Atina Antlaşması'nın Selanik Müslümanların sağladığı teminat çerçevesinde, Selanik Başkonsolosluğu ve Selanik Cemaat-i İslamiyesi şehirde bulunan Müslümanların haklarını korumaya çalışmışsa da Müslümanlar I. Dünya Savaşı sırasında zor günler geçirmiştir. Balkan Savaşları'nın itibaren zaten baskı altında olan Selanik Müslümanları, gerek I. Dünya Savaşı'nın başlaması, gerek se Osmanlı Devleti'nin Rumlara uyguladığı ticari boykotun¹⁰⁰⁷ etkisi ile şiddete maruz kalmışlardır. 23 Mart 1914'te şehirden İstanbul'a çekilen telgraflar ve yazılan mektuplar Müslümanların şehirde durumunun hiç de iyi olmadığını göstermektedir. Gerek kaza ve köylerde gerek şehirde haklarını savunacak hiçbir güç de mevcut olmadığına, Müslümanlar Yunan zulmü nedeniyle acınacak bir hale düşmüştür. Cemaat-i İslamiye ise, şehirdeki Müslümanların birlikten yoksun, hatta siyasi olarak bölünmüş oldukları nedeniyle cemaatin haklarını güçlü bir şekilde savunamamakta, seslerini duyuramamaktadır. Bu ortamda Kafkasya'dan getirilen Rum göçmenler, Yunan Hükümeti tarafından planlı bir şekilde Müslümanlara ait evlere ve kurumlara yerleştirilmişlerdir. Selanik Müftüsü de olan Cemaati İslamiye Reisi, Müslümanlara yapılanlar konusunda Yunan Hükümetine başvurduğunda, "*kendisinin bu işlere karışmaya yetkisinin olmadığı, sadece ruhani bir memur olduğu*" cevabını almıştır. Şehirde Etnik-i Etery Komitesi (Cemiyeti), hapisanede tutulan 17 Türk esirinin serbest bırakılmasının önüne geçebilecek kadar etkisini arttırmıştır.¹⁰⁰⁸

Yunan Hükümeti ve şehirdeki Yunanlıların, Müslümanlar üzerindeki baskı ve saldırılarının artmasında, Trakya ve Anadolu'dan Makedonya topraklarına ve Selanik'e gerçekleşen Rum göçünün kını de etkili olmuştur.¹⁰⁰⁹ Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden hemen önce Selanik Müftüsünün gönderdiği bir yazıda verilen bilgiler bunu teyit etmektedir. "*Yunan Hükümeti, şehirde, Müslüman ahaliye zulmünü sistematik hale*

¹⁰⁰⁵ Müftülüğe tayin olunduktan hemen sonra Cemaat-i İslamiye'nin Osmanlı Bankası'nda bulunan 658.547 drahmi kendisine devredilmiştir.

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/63193>

¹⁰⁰⁶ Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"..., s. 413.

¹⁰⁰⁷ Mustafa Budak, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Makedonya'da Yunan Zulmü ve Osmanlı Devleti'nin Tavrı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 16, Sayı 32, 2017, s. 12.

¹⁰⁰⁸ BOA. HR. ŞFR. 4/119-1.

¹⁰⁰⁹ Budak, *a.g.m.*, s. 11.

getirmiştir. Eczacı Nafiz ve Süleyman Efendilerin eşleri ve kızlarının çarşafı sokakta parçalanmıştır. Rum muhacirler hükümet tarafından İslamların evlerine zorla yerleştirilmiştir. Okul ve camiler Rum muhacirlere tahsis edilmiştir. Askeri hastanenin arkasında bulunan ve daha önce Cemiyeti İslamiye tarafından tamir edilen 6 dönümlük İslam mezarlığının duvarları yıkılmıştır.”¹⁰¹⁰ Lonca, Sulu Paşa, Balat ve Burmalı, Yusuf Paşa ve Saatli Camileri ile Saray-ı Atik Medresesi, Sadi ve Kapı Tekkeleri Rum muhacirlerin yerleştirildiği yapılar olmuştur. Yunan Hükümeti, tahrip ettiği mezarlığın üzerine bir cadde yapmıştır. Bu konuda da şikâyetler Yunan Hükümetince dikkate alınmadığı gibi, mezar taşları askerler tarafından kırılıp o civarda yapılmakta olan kışla ve evlerin yapımı için taşınmıştır. Müslüman okullarına Rum muhacirler yerleştirildiğinden eğitim aksamış, Valiliğe bu konuda şikâyetle bulunmasına rağmen tek bir okul bile boşaltılıp Müslümanlara teslim edilmemiştir.¹⁰¹¹

Venizelos’un iktidardan düşmesi üzerine göreve gelen Dimitrios Gounaris Hükümeti, Müslümanlara karşı daha ılımlı bir politika izlemiştir. Selanik Valiliğine atanan Gorras Selanik’e gelir gelmez doğruca Cemaat-i İslamiyeyi ziyaret ederek yeni hükümetin Müslümanlar hakkında beslediği iyi niyet dileklerini iletmiştir. Cemaat-i İslamiye Reisi de görüşmede, kendisinin bu iyi dileklerine karşılık Müslümanları takdirini kazandığını beyan etmiştir.¹⁰¹² Ancak Selanik’te ve genel olarak Makedonya’da Müslümanlara karşı kin-düşmanlık sona ermemiş, yeni hükümet de bu konuda Selanik’e hâkim olamamıştır. Selanik’teki güçlü Pan-Helenizm taraftarlığı karşısında Gounaris Hükümeti bir süre denetimi ele alabilmiş ise de şehirde güçlenen Venizelos yanlılarının faaliyetleri karşısında etkisiz kalmıştır.

24 Şubat 1915’te Yanya’nın Yunanlıların eline geçmesinin yıldönümünde Aya Sofya Kilisesinde bir ayin düzenlenmiştir. Yunanistan’ın İtilaf Devletleri yanında savaşa gireceğine ilişkin Atina gazetelerinde çıkan haberler nedeniyle heyecanlı geçen kutlamalar sırasında Müslümanlar hedef alınmıştır.¹⁰¹³ Kiliselerde düzenlenen ayinler sırasında halka, Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşad’ın İstanbul’dan kaçtığı, İstanbul’un Rum Patriğine teslim edilmek üzere olduğu, Rumlar için artık Türklerden intikam alarak eski Bizans İmparatorluğu’nun ihyası zamanının geldiği telkinleri yapılmıştır. Bu söylemler doğrultusunda galeyana gelen Yunanlılar, ayin çıkışlarında İtilaf devletleri

¹⁰¹⁰ BOA. DH. EUM. 3. ŞB. 2/370-2 (13 Teşrinievvel 1330/16 Ekim 1914).

¹⁰¹¹ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 3/14-1 (24 Teşrinisani 1330/7 Aralık 1914).

¹⁰¹² BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/9-1 (9 Nisan 1331/22 Nisan 1915).

¹⁰¹³ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 4/54-1, (23 Mart 1331/5 Nisan 1915).

bayraklarını ellerine alarak sokakta gördükleri Müslümanları darp etmişler, onların feslerini yırtmışlardır. Öğle saatlerinde Trakya ve Anadolu muhacirlerinden oluşan kalabalık Almanya Konsoloshanesi önünde toplanarak “Kahrolsun Almanya, Avusturya ve Türkiye, yaşasın Fransa, İngiltere ve Rusya!” sloganları atmışlardır. Daha sonra Osmanlı Başkonsolosluğu önünde toplanan kalabalık protestolarına devam etmiştir. Buradan Müslüman mahallelerini dolaşarak önlerine gelen Müslümanları darp ederek dört Müslümanı yaralamışlar, Müslüman kahvehanelerinde mahalle eşrafiyla arbedeler yaşanmıştır.¹⁰¹⁴

6 Mart 1915’te de bir miting düzenlenmiştir. Elleri İtilaf Devletleri bayrakları taşıyan Rumlar, Osmanlı Başkonsolosluğu önünde “İstanbul’a!” sloganları atmıştır. Miting sırasında oradan geçmekte olan Müslümanları darp etmişler, feslerini yırtmışlardır. Bir gün süren galeyandan ertesi gün eser kalmamıştır.¹⁰¹⁵ Bu durum olayların bazı çevrelerce kışkırtıldığını düşündürmektedir. Olayların sorumlusu şehirde buluna İtilaf devletleri Konsolosları ve Venizelos yanlıları olmalıdır.

25 Mart tarihinde kutlanan “Bağımsızlık” gününde de” Pan-Helen” söylemler ön plana çıkmıştır. Selanik Başkonsolosunun verdiği bilgiye göre 25 Mart 1915 tarihinde Aya Sofya Kilisesi’nde yabancı konsolosların da katılımıyla büyük bir ayin düzenlenmiştir. Metropolitin dualarının ardından 3. Kolordu Kumandanı Maskopolos’un idaresinde bir resmigeçit gerçekleştirilmiştir. Resmigeçit töreni esnasında konuşma yapan Fırka Kumandanı Zimbrakakis “Yunanlılığın İstanbul’a gitmesi” temennisinde bulunmuştur. Törenler sırasında ve sonrasında Gounaris Hükümetinin ve valinin aldığı tedbirler sayesinde Müslümanlara karşı daha önce olduğu gibi düşmanca hareketler sergilenmemiştir.¹⁰¹⁶

Bu baskılar nedeniyle Mayıs 1915 ve Aralık 1915’te yapılan iki genel seçimde de Selanik Müslümanları Venizelos’un muhalifi olan Gunaris Partisini desteklemişlerdir. Venizelos’un Liberal Partisi’ni destekleyenler çoğunlukla Giritli, Trakyalı ve Anadolu’nun diğer bölgelerinden Selanik’e göç eden Rum muhacirler olmuştur. 25 Nisan 1915’te Venizelos taraftarları Eski Maliye Bakanı Raktivan’ın da katılımıyla Selanik’te partinin şubelerini açmışlardır. Aynı gün Venizelosçular Oreon Tiyatrosu’nda toplanarak Trakyalılar Cemiyeti’ni kurmuşlar, başkanlığa Selanik eski Merkez Mutasarrıfı Argizopoulos’u seçmişlerdir. Cemiyet üyeleri başkanlık seçiminden sonra Selanik

¹⁰¹⁴ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 4/54-5, (23 Mart 1331/5 Nisan 1915).

¹⁰¹⁵ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 4/28-1, (24 Şubat 1330/9 Mart 1915).

¹⁰¹⁶ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/5-3 (7 Nisan 1331/20 Nisan 1915).

sokaklarına dökülüp Kral ve Gounaris Hükümeti aleyhine sloganlar atıp dağılmışlardır.¹⁰¹⁷ Bu mitinge Selanik'in yerli halkının katılmaması dikkat çekicidir. Aynı tarihlerde Liberal Parti, Makedonya halkına hitaben bir beyanname yayınlamıştır.¹⁰¹⁸ Beynamede uzun uzun Venizelos'un 1909'dan itibaren Helenizme ve Yunan devletine yaptığı katkılar ile kendisinin siyasi ve ahlaki üstünlüğü anlatılmıştır. Yunanistan'daki diğer siyasi partiler, milli birliği bozmakla suçlanmış, Makedonya halkının yapılacak seçimlerde Venizelos'u desteklemesi istenmiştir.¹⁰¹⁹

Yapılan Mayıs 1915'te yapılan ilk seçimde Müslümanların ve Yahudilerin desteğiyle Gunaris'in partisi Makedonya'da ve Selanik'te birinci parti çıkmıştır.¹⁰²⁰ Müslümanlar Yunanistan Parlamentosuna, Makedonya genelinde yedi Selanik kazasından ise dört Müslüman milletvekili göndermişlerdir.¹⁰²¹ Bunlar: Hasan Mehmet Ali, Mustafa Osman, Hayret ve Ali Demir Bey'lerdir. Seçilen milletvekillerinin ortak yönü, eğitimlerini Selanik'te almaları, Fransızca ve Yunanca bilmeleriydi. Hayret ve Ali Demir Beyler aynı zamanda Cemaat-i İslamiye üyeleriydi. Hasan Mehmet Ali Bey Vodinalı ve Mekteb-i Hukuk mezunu, Mustafa Osman Bey Tırhalalı, Askeri Rüştüye, Mekteb-i Hukuk ve İdadi Mektebi mezunu ve Selanik İstinaf Mahkemesi kâtiplerindendi. Her ikisi de memur kökenli çiftlik sahibiydiler. Hayret Bey Selanikli olup Terakki Mektebi ve Askeri Rüştie mezunu bir tüccar, Ali Demir Bey de Kara Karyeli, Selanik İdadisi mezunu, Ziraat Bankası ve Mal Müdürlüğünde çalışmıştı.¹⁰²²

Ancak ilk seçimleri ülke genelinde 190 milletvekili çıkararak Venizelos'un Liberal Partisi kazanmıştır.¹⁰²³ Seçimler sürecinde çoğunluğu Anadolu ve Trakya muhacirlerinden oluşan, aralarında Ermenilerin de olduğu Venizelos yanlıları düzenledikleri mitinglerde Müslümanlara karşı nefret söyleminde bulunmuşlardır.¹⁰²⁴ Müslümanlar darp edilmişlerdir. 15 Haziran Salı günü Telgraf Caddesi'nden "Balkanlar" gazetesinde çıkan bir yazı üzerine sohbet eden iki Müslüman darp edilmiştir. Mithat Paşa caddesinden geçmekte olan 12 yaşındaki bir Müslüman çocuğun üzerine onu öldürmek kastıyla araba sürülmüş, çocuğun kolu kırılmıştır. Caddeden geçmekte olan bir Müslüman

¹⁰¹⁷ BOA. DH. EUM. Şb.3. 5/73-1, (16 Mayıs 1331/29 Mayıs 1915).

¹⁰¹⁸ BOA. DH. EUM. Şb.3. 5/73-3, (16 Mayıs 1331/29 Mayıs 1915).

¹⁰¹⁹ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/73-5, (16 Mayıs 1331/29 Mayıs 1915).

¹⁰²⁰ BOA. DH. EUM. 1.Şb. 2/58-15, (21 Haziran 1331/4 Temmuz 1915). Başşehbenderliğin 14 Haziran 1915'te verdiği bilgiye göre, Gounaris Partisi yapılan mebus seçimlerinde Makedonya'da 63 mebus çıkarırken, Venizelos yanlıları ve diğer partiler yalnız 8 mebus çıkarabilmişlerdir. BOA. DH. EUM. 1.Şb. 2/58-17 (21 Haziran 1331/4 Temmuz 1915).

¹⁰²¹ BOA. DH. EUM. 1.Şb. 2/58-15, (21 Haziran 1331/4 Temmuz 1915).

¹⁰²² BOA. DH. EUM. 3.Şb. 10/13-3, (10 Teşrinisani 1331/23 Kasım 1915).

¹⁰²³ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 8/42-13 (8 Haziran 1331/21 Haziran 1915).

¹⁰²⁴ BOA. DH. EUM. 1.Şb. 2/58-19 (22 Haziran 1331/5 Temmuz 1915).

kadına saldıran Rumlar çarşafını yırtmaya çalışmışlar, etrafta bulunanlar yetişerek kadını kurtarmış, suçlular karakola götürülmüşlerse de serbest bırakılmışlardır. Bir gün sonra Astarıcı Camisi'ne gitmekte olan Müslümanlara saldırılmıştır.¹⁰²⁵ Anlaşılacağı gibi Venizelos yanlıları düzenledikleri mitinglerle ve saldırılarla Müslümanları korku ortamına sürüklemeye çalışmışlar güvenlik güçleri de buna göz yummuştur. Hemen hemen hepsi Venizelosçu olan Giritli ve Trakyalı jandarmalar, Selanik Valiliği (Pirefelik) nezdinde yapılan şikâyetler üzerine askeri birliklerin denetimini ele almasıyla baskılarını azaltmak zorunda kalmışlardır.¹⁰²⁶ Hariciye Nezareti'ne göre Müslümanlara karşı baskılar, İtilaf devletlerinin desteği ile sistemli ve düzenli bir program dâhilinde Müslümanları göçe mecbur etmek amacıyla yapılmıştır. Nitekim İtilaf devletlerinin maddi olarak desteklediği "Opinion" ve "Independent" gazetelerinde Gounaris ve Müslümanlar aleyhine ağır yazılar yazılmıştır.¹⁰²⁷ Bu yönlendirmelerin etkisiyle Kesriyeli Hırsto ve Volika adındaki iki Yunanlı Selanik eski İstasyon Gümrüğü Kâtibi Mustafa Efendi'nin evine girip ailesini dışarı atarak evi işgal ederken Yunan ve İtilaf askerleri bu duruma göz yummuştur. Bu tarihlerde Selanik'e bağlı Çınarlı köyü yakınlarında bir Müslümanın evine zorla giren bir Rum, evde bulunanları gasp etmiştir.¹⁰²⁸ Selanik Başkonsolosluğu 4 Temmuz 1915'te gönderdiği yazıda, Yunan baskısının devam etmemesi için Yunan Hükümeti nezdinde gerekli girişimlerde bulunularak bu tür baskıların devamı halinde, Osmanlı Rumlarına da benzer muamelenin yapılacağı şeklinde bir ikazın etkili olabileceğini bildirmiştir.¹⁰²⁹

Selanik Müslümanlarının her iki seçimde de Gounaris'i desteklemeleri, Yunan siyasi sahnesinde merkezi bir rol oynamaktan ziyade, cemaatin çıkarlarını ön planda tutma anlayışından kaynaklanmıştır. Şehrin seçkin Müslüman tüccarları, toprak sahipleri ve Cemaat-i İslamiye, Müslüman nüfus üzerindeki etkilerini kullanarak cemaatin oylarını yönlendirebilmişlerdir.¹⁰³⁰ Venizelos yanlısı Yunanlılar ise bu davranışı, Helenizm'e karşı düşmanlık olarak algılamışlar ya da algılamak istemişlerdir. Sonuçta Mayıs 1915

¹⁰²⁵ BOA. DH. EUM. 1.şb. 2/58-22, (29 Haziran 1331/12 Temmuz 1915). Benzer olaylar Kavala ve Drama'da da yaşanmış, Şehirlerin yöneticileri Müslümanlara yapılan saldırılara müsamaha gösterilmeyeceği sözünü vermişlerse de olaylar son bulmamıştır. BOA. DH. EUM. 1.şb. 2/58-23, (29 Haziran 1331/12 Temmuz 1915).

¹⁰²⁶ BOA. DH. EUM. 1.şb. 2/58-1 (20 Haziran 1331/3 Temmuz 1915).

¹⁰²⁷ BOA. DH. EUM. 1.şb. 2/58-17, (21 Haziran 1331/4 Temmuz 1915).

¹⁰²⁸ BOA. DH. EUM. 3.şb. 7/52-8, (19 Temmuz 1331/1 Ağustos 1915). Benzer baskılar ve olaylar 1914 yılı içerisinde de hem Selanik'te hem de çevre kazalarda gerçekleşmiştir. Rum Muhacirlerin iskânı bahanesiyle Venizelos yanlıları ve Hükümet İslam nüfusunu yerlerinden etmeye çalışmışlardır. BOA. DH. EUM. 3.şb. 7/52-5, (19 Temmuz 1331/1 Ağustos 1914)

¹⁰²⁹ BOA. DH. EUM. 1.şb. 2/58-15 (4 Temmuz 1915).

¹⁰³⁰ Konstantinos Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"..., s. 412.

seçimlerinden sonra Yunan Hükümeti ve onun Selanik yöneticisi Mösyö Gudas ile iyi ilişkiler içerisinde olan Selanik Cemaat-i İslamiye Reisi Venizelos yanlılarının baskısına maruz kalmıştır. Selanik Başkonsolosunun verdiği bilgiye göre 17 Ağustos 1915'te Venizelos yanlılarının baskısı ile, Selanik Cemaat-i İslamiye Reisi Ahmet Efendi savcılığa çağrılarak Müslümanların Gunaris Partisine destek vermelerinde ve seçimlerde kendisinin doğrudan müdahil olup olmadığı ve Selanik Valisi Mösyö Gudas ile ilişkileri¹⁰³¹ konusunda sorguya çekilmiştir. Ahmet Efendi, bir memur olması dolayısıyla seçimlere müdahale etmediğini, ancak Müslümanları, Yunan anayasası uyarınca seçimlere katılmaları konusunda teşvik ettiğini söylemiştir. Ahmet Efendi sorguda, Müslümanların Osmanlı karşıtı Venizelos yerine, Gunaris Osmanlı ile iyi ilişkiler geliştirmekten yana ve Makedonya'daki Müslümanların huzur ve asayişin sağlamak isteyen Gounaris'e destek verdiğini ifade etmiştir.¹⁰³² Savcılık Ahmet Efendi yanında Osmanlı Hükümetinin muhalifi olan Sait Hoca, Süleyman Hoca, Mustafa Hoca'nın da bulunduğu 35 kişilik bir heyeti de çağırarak, onlar da Müftünün seçimlere doğrudan müdahale etmediğini söylemişlerdir. Selanik Başkonsolosuna göre seçimler konusunda yaşanan bu olayların sorumluları Kozmidi Efendi¹⁰³³ ile Gümülcineli İsmail'in tertiplerinin bir sonucudur.¹⁰³⁴

Aralık ayındaki seçimler yaklaşırken Selanik'te bulunan Venizelos yanlısı gazetelerden Fos, 24 Kasım 1915 tarihli yazısında:¹⁰³⁵

“Gounaris yanlılarının memleketin ihtiyaçlarını düşünmeyerek Türklerle birlikte hareket ettiğini, Yunan haysiyetini ayaklar altına aldığını, Türklerin kendi lehlerinde olduklarını düşünerek aleyhlerinde kimsenin olmadığını yapılacak seçimlerde Haç ile Hilalin karşılayacağını” yazarak Gunaris yanlılarını ihanetle suçlamıştır. Bu ortamda yapılan Aralık 1915 seçimlerini belirttiğimiz gibi Liberal Parti protesto etmiştir. Bu seçimlerde Makedonya genelinde tamamı Gounaris'in Milliyetçi Partisi'nden altı Müslüman milletvekili seçilmiştir.¹⁰³⁶

¹⁰³¹ Mihail Gudas, seçimlerden Gunaris'in Halk Partisi'nden Drama milletvekili seçilmiştir.

¹⁰³² BOA. HR. SYS. 2386/14-1 (18 Temmuz 1331/31 Ağustos 1915).

¹⁰³³ Yunan işgalinden sonra Meclis-i Mebusan eski Selanik mebuslarından Kozmidi Efendi, Selanik Vilayeti Hukuk Müşavirliğine atanmış, 1915 yılı başlarında da Venizelos'un iktidardan düşmesine rağmen görevinden alınmayıp, Selanik Defterdarlığı Hukuk müşaviri yapılarak adeta terfi ettirilmiştir. Selanik Başşehbenderine göre bunun nedeni kendisinin Müslümanların emlak ve arazi işleri konusundaki bilgisinden faydalanmaktır. BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/44-1, (3 Mayıs 1331/16 Mayıs 1915).

¹⁰³⁴ BOA. HR. SYS. 2386/14-2, (12 Ağustos 1331/25 Ağustos 1915).

¹⁰³⁵ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 10/71-3, (30 Teşrinisani 1331/13 Aralık 1915).

¹⁰³⁶ Tsitsekis, “O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012) ”....., s. 412

1915 yılı içerisinde bunlar yaşanırken Müslümanlar arasında kesin bir birliktelik bulunmamaktaydı. I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Selanik, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve Osmanlı Hükümeti muhaliflerinin faaliyet gösterdikleri bir şehir olmuştur. Bunların başında Prens Sabahattin vardır. Prens Sabahattin sık sık İngiliz Konsolosluğu'na gidip gelmektedir.¹⁰³⁷ Bâbîâli Baskınından sonra kapatılan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin bazı mensupları, Selanik'te Prens Sabahattin ile beraber Osmanlı Hükümeti aleyhine çalışmışlardır. Muhalifler Selanik'teki Müslümanlar üzerinde de kara propaganda yapmışlardır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu propaganda artmıştır. Sağlanan istihbarata göre eski mebuslardan Kozmidi Efendi'nin başkanlığında toplantılar düzenlemiştir.¹⁰³⁸

İki Lüle Şeyhi Ömer Efendi, yapılan propagandada başrolü oynamıştır. 1915 yılı başlarında Selanik Başkonsolosunun verdiği bilgiye göre Ömer Efendi, II. Meşrutiyet döneminde Selanik'te Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) şubesinin kurucularından olmuştur. 1912 seçimleri sırasında ise, İngiliz Konsolosuyla birlikte Kule (Kale) civarındaki kahvehanelere giderek İttihat ve Terakki aleyhine propaganda yapmıştır. Selanik'in Yunan işgaline uğramasıyla Ömer Efendi, önce Cemaat-i İslamiye Heyeti içerisinde yer almış, ancak daha sonra İTC'ye muhalif üyelerle birlikte Heyetten ayrılmıştır. Ömer Efendi bulunan Müslümanların birlikte hareket etmeleri gereken bir zamanda, şehirdeki Müslümanların bölünmesine yol açmış, kendi menfaatleri uğruna Tekke gelirlerini dilediği gibi harcamış ve Yunan idaresinin bir uşağı haline gelmiştir. Başkonsolos, kendisinin şehirdeki HİF temsilcisi olarak görüldüğü ve Kozmidi Efendi ile hareket ederek Osmanlı Hükümeti aleyhine çalıştığı ve "Jön Türkler" aleyhine şehirdeki Türklere telkinlerde bulunduğu düşüncesindedir.¹⁰³⁹ Selanik'teki bu gelişmeler çevre kaza ve köylerden gelen muhacirlere olumsuz yansımıştır.¹⁰⁴⁰

Şehirde HİF ileri gelenlerinin sayısı 30 kişiye yakındır. Şeyh Ömer Efendi dışında, Saatçi Süleyman Hoca, Sait Hoca, Gümülcineli İsmail, Mekteb-i Sanayi Müdürü ve eski Doyran Müftüsü Hacı Mehmet Efendi, Hüsnü Paşa ve bunlara sonradan katılan Miralay Rasih, Üsküplü Ata Hoca, eski Matbuat Müdürü Siret Bey ve İstanbul eski Merkez Kumandanı önde gelen muhaliflerdi. Bunlardan bazıları Atina'ya gidip gelmekte ve Kozmidi Efendi ile sık sık görüşmekteydi. Şehirdeki Hürriyet ve İtilafçılar Cemaat-i

¹⁰³⁷ BOA. DH. EUM. 5. Şb. 19/50-3, (22 Teşrinisani 1331/5 Aralık 1915).

¹⁰³⁸ BOA. DH. EUM. 1. Şb. 2/17-5, (16 Kanunuevvel 1331/29 Aralık 1915).

¹⁰³⁹ BOA. DH. EUM. 3. Şb. 3/60-3, (31 Kanunusani 1330/13 Şubat 1915).

¹⁰⁴⁰ BOA. DH. EUM. 1. Şb. 2/17-5, (22 Kanunuevvel 1330/4 Ocak 1915).

İslamiye ve Selanik Müslümanlarından farklı olarak seçimler sürecinde Yahudilerle iş birliği yapmış hem Venizelos Partisi'ne hem de Gounaris Partisi'ne yakın durmaya çalışarak gelecekte iktidara kim gelirse gelsin destek bulma peşinde olmuşlardır.¹⁰⁴¹

Öte yandan Selanik'te bulunan Hürriyet ve İtilafçılar 22 Ağustos 1915'te "Beyan-ül Hak" adında bir gazete çıkarmaya başlamışlardır.¹⁰⁴² Müdürlüğünü Sait Hoca'nın yaptığı gazetede Gümülcineli İsmail yazarlık yapmış, Saatçi İsmail Hoca, Yamalı Suretli Mustafa Hoca, Mustafa Natık Paşa, eski Rum mebuslarından Kozmide ve Huneos Efendiler ile Şeyh Ömer Efendi görev almışlardır.¹⁰⁴³ Hariciye Nezareti'nin verdiği bilgiye göre gazete, İtilaf Devletleri tarafından maddi olarak desteklenmiştir.¹⁰⁴⁴ Şehirde bulunan Müslümanlar tarafından rağbet görmeyen gazete günlük 1.500 adet basılarak Selanik kırsalına dağıtılmış, Dedeâğaç ve Drama üzerinden Osmanlı topraklarına sokulmaya çalışılmıştır. Şehirde bulunan Rumlar, 1 Eylül 1915'te gazete binasının önüne gelerek Gümülcineli İsmail ve Venizelos lehine sloganlar atmışlardır.¹⁰⁴⁵

2.3.3. Yahudiler

Yunan ve Bulgar işgalini takip eden aylarda Selanik'te bulunan "Yahudi Cemaati" başlangıçta içinde "Sosyalist" ve "Siyonist" fikirlerin bir arada var olduğu "Yahudi milliyetçileri" ve "Alliance Israelite Universelle"nin takipçileri olan "Asimilatörler" olarak birbirleriyle çekişen iki kampa bölünmüştür.¹⁰⁴⁶ Bu iki kamp içerisinde de politik çizgileri bakımından Venizelos'u destekleyen "Asimilatörler", Şehrin Yahudi kimliği öncülüğünde siyasi ve ekonomik olarak uluslararası özerk bir yapıda olmasını isteyen ve Avrupa'daki Siyonist yapılar tarafından desteklenen "Siyonistler" ve Komünist Enternasyonal'in görüşleri doğrultusunda "Balkan Federal Cumhuriyetinin kurulmasını isteyen "Sosyalistler" olmak üzere en az üç farklı gruba ayrılmıştır.¹⁰⁴⁷ Bu gruplardan Siyonist ve Sosyalistlerin birbirlerine yakın görüşleri bulunduğu ve şehirdeki Yahudileri etkiledikleri anlaşılmaktadır. Zira Yahudilerin çoğu şehrin Yunanistan'ın eline geçmesine tepki göstermişler, işgali kabul etmek istemeyerek şehirde çoğunlukta oldukları düşüncesiyle şehir üzerinde egemenliklerinin kabul edilmesi yolunda çalışmışlardır. Bu

¹⁰⁴¹ BOA. DH. EUM. 3.Şb. 5/44-1, (3 Mayıs 1331/16 Mayıs 1915).

¹⁰⁴² BOA. HR. SYS. 2287/3-1, (12 Ağustos 1331/25 Ağustos 1915).

¹⁰⁴³ BOA. HR. SYS. 2287/3-2, (31 Ağustos 1331/13 Eylül 1915).

¹⁰⁴⁴ BOA. HR. SYS. 2287/3-4, (25 Ağustos 1331/7 Eylül 1915).

¹⁰⁴⁵ BOA. HR. SYS. 2287/3-5 (25 Ağustos 1331/7 Eylül 1915).

¹⁰⁴⁶ Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923"... , s. 7.

¹⁰⁴⁷ Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923"... , s. 8.

sırada kaynağı belirlenemeyen “Makedonya’nın Yahudiler tarafından satın alınmak istendiği” söylentilerinin dolaşmasına neden olmuştur.¹⁰⁴⁸

14 Kasım 1913 Atina Antlaşması’ndan sonra şehrin Yunanistan’a bağlanması Yahudiler için dönüm noktası olmuş, daha önce belirttiğimiz “özerk Selanik” “özerk Makedonya” söylemlerini boşa çıkarmıştır. Yunan Hükümeti ve yerel yetkililer açısından “kolektif kimliğin” hâkim olduğu Yunan topraklarında, “Yahudiler” rakip bir kimlik olarak ortaya çıkmıştır. Yahudi karşıtlığı ile beslenen Yunanlılar açısından Yahudiler, Müslümanlar gibi hedef haline gelmiş, Yunan devletine “düşman” olarak görülmüşlerdir.¹⁰⁴⁹ Ancak yabancı diplomatların baskısı nedeniyle ve barış konferansı nedeniyle Yunan Hükümeti, Yahudi unsurunun korunması ve güvenliğine dair güvenceler vererek ve “sözde” Yahudi yanlısı bir duruş sergilemiştir. Yahudilerin ekonomik bakımdan önemlerini ve ticari bağlantılarıyla Avrupa siyasetine etkilerini fark eden Venizelos, Yahudilere yönelik ılımlı bir politika yürütmeye çalışmış, buna karşılık geleneksel Yunan bürokrasisi “Helenizm” uğruna gözden Yahudileri çıkarmıştır.¹⁰⁵⁰

Öte yandan Venizelos’un ılımlı tutumu şehirde Siyonist hareketi güçlendirmiştir. 1917 yılı Ağustos ayında Selanik’te bir Yahudi Kongresi toplanmıştır.¹⁰⁵¹ 1919’da ise Yahudilerin girişimiyle şehirde ilk “Pan-Helen Siyonist Kongresi” yapılmış, Selanik giderek Siyonizm’inin odak noktası “Modernleşme ve demokratikleşmeyi savunan bir kent görünümü kazanmıştır.¹⁰⁵² Bu tarihlerde D. Florentin, Kudüs Siyonist Merkezi’ne yazdığı mektuplardan birinde, “*Selanik’in İsrailileri için en uygun rejimi, kentin çevresindeki küçük bir araziyle birlikte uluslararası bir yönetim altına sokulmasıdır,*” demektedir.¹⁰⁵³ Anlaşılan Selanik’teki Siyonistler Filistin’e göç etmekten ziyade Yahudilerin kontrolünde özerk bir yönetim kurulmasına ilgi duymuşlardır. Gerçekten de Selanik, önde gelen Siyonistlerin dikkatini çekmiş, Yahudi devleti için bir model gibi görülmüştür.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁸ Rena Molho, *Selanik Yahudileri...* s 22.

¹⁰⁴⁹ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 22.

¹⁰⁵⁰ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 30.

¹⁰⁵¹ BOA. HR. SYS. 2418/63-1, (23 Ağustos 1333/23 Ağustos 1917).

¹⁰⁵² Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...* s 81.

¹⁰⁵³ Haris G. Milonas, “Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923”..., s. 16.

¹⁰⁵⁴ Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 80.

2.4. İstiklâl Harbi'nde Selanik

Selanik'in Balkan Savaşları'nda kaybedilmesi hem İzmir'i hem de başkent İstanbul'u tehlikeye sokmuştur. Şehrin stratejik önemi İstiklâl Harbi'nde daha belirgin hale gelmiştir. 1919 yılı başlarından itibaren Selanik, Trakya ve İstanbul üzerine sevk edilecek İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerlerinin karargâhı olmuştur. Bu tarihlerde İtalya'nın Doğu ordusu şehirde bulunmaktadır.¹⁰⁵⁵ 38.000 civarındaki Fransız askeri de İstanbul'a hareket etmek için şehirde emir beklemekteydi.¹⁰⁵⁶ Nitekim 14 Ocak 1919'da Marchandiz Treniyle Selanik'ten Edirne'ye 86 vagon Fransız askeri ile 8 top, 1 vagon zırhlı otomobil ve 18 yük otomobili sevk edilmiştir.¹⁰⁵⁷ 23/24 Ocak 1920'de Selanik'ten İstanbul'a 5 vagon Fransız askeri üç uçak 1 Vagon Fransız subayı ve iki vagon Yunan askeri, 20 vagon tank Edirne üzerinden gönderilmiştir.¹⁰⁵⁸ 1919 yılı yaz aylarından itibaren Selanik-İstanbul arası karşılıklı sevkiyat yoğunlaşmıştır. 8 Temmuz 1919'da Marchandiz treniyle İstanbul'dan Selanik'e 22 zırhlı otomobil sevk edilmiştir.¹⁰⁵⁹ Selanik'ten Dedeoğlu'na 35 vagon İtalyan askeri gelmiştir.¹⁰⁶⁰ Bu tarihlerde Bosna Treniyle 16 vagon Fransız askeri İstanbul'a gönderilirken¹⁰⁶¹ Doğu Rumeli ve İstanbul'da bulunan bazı İtilaf askeri Selanik'e sevk edilmiştir. Lüleburgaz ve çevresinde terhis edilen Yunan askerleri de bu süreçte Selanik'e gönderilmiştir.¹⁰⁶² Bunların büyük kısmı Yunan Hükümetinin Batı Anadolu'dan topladığı Rum gençlerden oluşmaktadır.¹⁰⁶³ Şehir aynı zamanda Fransız hava postasının da merkezi durumundaydı ve Fransızlar Selanik'ten İstanbul'a, İstanbul'dan Selanik'e uçak postaları işletmekteydiler.¹⁰⁶⁴

İstiklal Harbi sırasında Selanik'te bulunan Müslüman Türkler zor günler geçirmiştir. Müslüman erkekler zorla askere alınmış, 1919 yılı içerisinde Selanikli Müslümanlardan 21 kadar "Muavin-i İslam Taburu" oluşturulmuştur. Yunan nizami birlikleri Trakya'yı işgal için hazırlanırken bu taburlar istasyonlarda, ambar ve depolarda geri hizmetlerde kullanılmışlardır.¹⁰⁶⁵ 1920 yılı ortalarında "Opinion" gazetesinde çıkan habere göre Yunan Hükümeti, Selanik'teki Osmanlı vatandaşlarının ya 30 Haziran

¹⁰⁵⁵ BOA. DH. ŞFR. 648/92-1, (18 Teşrinievvel 1335/18 Ekim 1919).

¹⁰⁵⁶ BOA. DH. ŞFR. 647/3-1, (17 Ağustos 1335/17 Ağustos 1919).

¹⁰⁵⁷ BOA. DH. ŞFR. 657/1-1, (16 Kanunusani 1335/16 Ocak 1919).

¹⁰⁵⁸ DH. EUM. AYŞ. 31/25-2, (26 Kanunusani 1336/26 Ocak 1920).

¹⁰⁵⁹ DH. EUM AYŞ. 16/73-2, (8 Temmuz 1335/8 Temmuz 1919).

¹⁰⁶⁰ DH. EUM. AYŞ. 21/68-1, (14 Ağustos 1335/14 Ağustos 1919).

¹⁰⁶¹ BOA. DH. ŞFR. 642/65-1, (19 Ağustos 1335/19 Ağustos 1919).

¹⁰⁶² BOA. DH. ŞFR. 653/121-1 (10 Kanunuevvel 1335/10 Aralık 1919).

¹⁰⁶³ BOA. DH. EUM. AYŞ. 11/129-1, (11 Haziran 1335/11 Haziran 1919).

¹⁰⁶⁴ BOA. DH. EUM. AYŞ. 23/20-1, (28 Eylül 1335/28 Eylül 1919).

¹⁰⁶⁵ BOA. DH. EUM. AYŞ. 14/39-7, (4 Temmuz 1335/4 Temmuz 1919).

1920'ye kadar şehri terk etmelerini ya da Yunan vatandaşlığını kabul etmelerini istemiştir.¹⁰⁶⁶ Verilen süre temmuz sonuna kadar uzatılmış ve Yunan idaresi Atina Antlaşmasının dördüncü maddesine aykırı olarak Müslüman erkekleri askere almaya devam edeceğini açıklamıştır.¹⁰⁶⁷ 1920 seçimleri yaklaşırken Venizelos Hükümeti, Müslümanları kazanmak amacıyla, seyahat kısıtlamalarını kaldırmış, Ramazan ayında iftardan önce top atılmasına izin vermiştir. Buna rağmen 1920 yılında yapılan genel seçimlerde de Müslümanların çoğunluğu, Yunanistan'ın Ege'ye asker çıkarmasına tepki göstererek Venizelos aleyhine, Gounaris'in "Halk Partisi (Laikon Komma)" ve "Yunan Sosyalist İşçi Partisi (Sosialistiko Ergatiko Komma Ellados)" lehine oy kullanmışlardır. Seçimler sonunda Müslümanlar tamamı Halk Partisi'nden olmak üzere Yunan Parlamentosuna dört milletvekili göndermiştir.¹⁰⁶⁸

Yunan ordusunun "acı" yenilgisinden sonra Müslümanların siyasi gücüne odaklanan Müslüman karşıtlığı zirveye çıkmıştır. 1922 yılı sonlarında Selanik Müftüsü ve Müslüman Belediye başkanı görevinden alınarak hapsedilmişlerdir.¹⁰⁶⁹

2.5. Demografik Yapıda Değişim (1900-1928)

Selanik'in Osmanlılar tarafından fethinden sonra (1478 tarihli) yapılan bir tahrir göre Selânik'te 864 Müslüman ve 994 Hıristiyan hanesi bulunmaktaydı. Müslümanların toplam nüfusunun 4.000-4.300, Hıristiyanların nüfusunun 5.000-6.000 dolayında olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁷⁰ Sefarad Yahudilerinin şehre gelişiyle birlikte XVI. yüzyıl başlarında Selanik'in nüfus yapısı değişmiştir. 1519 tarihli tahrir sonuçları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.¹⁰⁷¹

Tablo 1: Selanik'in 1519 Tarihli Tahrir Göre Nüfusu

Cemaat (Millet)	Aile	Bekâr	Toplam	Yüzde
Hıristiyanlar	1.078	355	6.635	22.7
Museviler	3.143	530	15.715	53.8
Müslümanlar	1.374	282	6.870	23.5
Toplam	5.595	1.167	29.220	100

(**Kaynak:** George Tzioumakis, "O Evreikos Plitismos Tis Tessalonikis ke i Ekpedevsi Tou, Prin ke Meta Tin Ensomatosi Tis Polis Sto Elliniko Kratos" ..., s 30)

Tablodan anlaşıldığı üzere 1478'den 1519 yılına kadar şehirde bulunan Müslüman ve Hıristiyan nüfusta az bir artış olmakla birlikte Musevi nüfusun baskın hale gelmiştir.

¹⁰⁶⁶ BOA. DH. SN. THR. 87/4-1, (24 Ağustos 1336/24 Ağustos 1920).

¹⁰⁶⁷ BOA. DH. SN. THR. 87/4-2, (24 Ağustos 1336/24 Ağustos 1920).

¹⁰⁶⁸ Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)" ..., s. 412.

¹⁰⁶⁹ Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)" ..., s. 413.

¹⁰⁷⁰ Kiel, "Selânik", *İ.A.*, Cilt. 36, s. 353.

¹⁰⁷¹ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 30.

Musevi nüfus %50'nin üzerine çıkararak ilk sıraya oturmuştur. Müslümanlar ikinci, Hıristiyanlar üçüncü sıraya gerilemiştir. Bu yüzyıldan sonra yangınlar, depremler ve salgın hastalıklar gibi doğal afetlere bağlı olarak şehir nüfusunda yaşanan azalış ve artışlara rağmen¹⁰⁷² Selanik'teki nüfus oranları 1870'lere kadar hemen hemen aynı kalmıştır. 1870'lerden itibaren şehir nüfusu sürekli bir artış eğilimine girmiştir. Nüfustaki hızlı büyüme esas olarak bebek ölümlerinin azalmasından kaynaklanırken Hıristiyan ve Müslüman nüfus esas olarak göçün sonucu olarak büyümüştür. Bu göçler arasında 1878 yılından Bosna, Teselya ve Doğu Rumeli'den kaçan Müslüman toprak sahipleri; Halkidiki, Batı Makedonya, Epir ve Güney Arnavutluk'tan göç eden Rum tüccar ve zanaatkarlar ile 1890'larda Orta Makedonya'dan gelmeye başlayan Eksarhist Slavca konuşan köylüler vardır.¹⁰⁷³ 1877'den itibaren Selanik'in ekonomisinin gelişmesine bağlı olarak artan iş fırsatları ve Makedonya kırsalında süregiden siyasi huzursuzluk, Müslümanları, Hıristiyanları ve Yahudileri kendine çekmiştir. Aynı süreçte, Osmanlı topraklarına komşu Avusturya-Macaristan ile Avrupa'nın büyük güçleri ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni güçsüzleştirip parçalama politikaları çerçevesinde Yunanistan ve Bulgaristan'ın genişlemesini desteklemesinin bir sonucu olan göçler de Selanik'e yönelmiştir. Nitekim Selanik, Bosna'dan, Teselya'dan ve Doğu Rumeli'den göçmek zorunda kalan Türklerin yanı sıra, Çerkezleri ve 93 Harbi sonrasında Aşkenaz ve Rusya Yahudilerini cezbetmiştir.¹⁰⁷⁴

Yangınlar da şehir nüfusunu etkilemiştir. 1853 yılında şehirde 5.000 ev varken 1880'lerde 12.000'e,¹⁰⁷⁵ 1890'da 12.279'a yükselmiştir. Bu tarihte Selanik'te 68.223 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir.¹⁰⁷⁶ Ancak 1890 yangını 4.000'e yakın binayı kül etmiş, şehirdeki ev sayısı 8.300'e düşmüş, şehirde barınacak yer bulamayanlar şehri terk etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁷⁷ Bir bütün olarak değerlendirebilmek için 1882-1928 yılları arasında Selanik şehrinin nüfusu çeşitli kaynaklara dayanılarak aşağıda verilmiştir.

¹⁰⁷² 1510, 1545 ve 1620 üç önemli yangına sahne olan Selanik, 1759 depremiyle büyük darbe almıştır. Şehir nüfusunun büyük bir kısmı uzun süre şehri terketmiştir. Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 30.

¹⁰⁷³ Gounaris, Selanik, *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 501.

¹⁰⁷⁴ Hronakis, *a.g.t.*, s. 40.

¹⁰⁷⁵ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 501.

¹⁰⁷⁶ BOA. İ. DH. 1176/91921-6 (16 Şubat 1890).

¹⁰⁷⁷ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 501.

Tablo 2: 1882-1928 Yılları Arasında Selanik'in Nüfus Yapısı

Yıl	Toplam	Müslüman	Musevi	Rum (Ortodoks)	Bulgar (Eksarhane)	Yabancılar
1882 ¹⁰⁷⁸	103.544	29.489 (%28,6)	34.523 (%33,5)	36.985 (%34)	1.117 (%1)	810 (%0,8)
1890 ¹⁰⁷⁹	68.223					
1900 ¹⁰⁸⁰	73.613	22.623	40.481	10.509 ¹⁰⁸¹	-	-
1906 ¹⁰⁸²	98.930	31.703	47.322	15.012	3.697	15.500
1907 ¹⁰⁸³	98.930	31.703	47.412	15.012	3.697	
1908		18.642 ¹⁰⁸⁴				
1913 ¹⁰⁸⁵	157.899	45.867	61.439	39.956	6.263	4.364
1920 ¹⁰⁸⁶	174.390	25.000	72.000	-	-	-
1928 ¹⁰⁸⁷	244.680	-	48.000	-	-	-

(Kaynak: Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yayına Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul, 2003s. 174).

1907 yılında 31.000 kilometrekareye yayılan vilayetin toplam nüfusu 1.000.000'ü aşmıştır. Bu durumda kilometrekareye 3.608 kişi düşmektedir. Dolayısıyla Selanik Vilayeti, Osmanlı topraklarının en kalabalık vilayetlerinden biri olmuştur. Nüfusun çoğunluğu Selanik, Langaza, Tikveş, Siroz ve Drama kazalarında toplanmıştır. Nevrekop, Razlık, Cuma, Kessendre, Katrin kazaları nüfus itibariyle yoğunluğu az olan bölgelerdir.¹⁰⁸⁸ Bir yıl önce Selanik merkezinin toplam nüfusu 100.000'in altında iken 1907 yılından itibaren nüfus artış hızının yükseldiğini belirlemekteyiz., 7 Eylül 1908'de Merkez kazanın toplam erkek nüfusunun 69.056 ve bunun 18.642'sinin Müslüman, 50.414'ünün Gayrimüslim olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸⁹ Bu sayıya kadın nüfusu da dâhil edip

¹⁰⁷⁸ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 174.

¹⁰⁷⁹ BOA. İ. DH. 1176/91921-6, (4 Şubat 1305/16 Şubat 1890).

¹⁰⁸⁰ S.V.S., 1318/1900, s. 293.

¹⁰⁸¹ 1900 yılı salnamesinde Frenk Mahallesi ve Rum mahallelerinde bulunan toplam 10.509 olarak verilmiştir. S.V.S. 1318/1900, s. 293.

¹⁰⁸² S.V.S., 1324/1906, s. 219.

¹⁰⁸³ 1907 yılında toplam nüfus 98.930 olarak verilmiştir. Ancak bir yıl içerisinde nüfusun 1.258 kişi arttığı ayrıca belirtilmiştir. Böylece 1907 yılında şehrin nüfusunun 100.000'i aştığını söyleyebiliriz. S.V.S., 1325/1907, s. 655.

¹⁰⁸⁴ Valiliğin verdiği bu rakam sadece Müslüman erkek nüfustur. BOA. TFR. I. SL. 198/19770-1, (19 Teşrinievvel 1324/1 Kasım 1908).

¹⁰⁸⁵ Haris G. Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923", (Atina Ulusal Kapodistriyan Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Uzmanlaşma Programı), Atina 2002. s. 15.

¹⁰⁸⁶ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 47.

¹⁰⁸⁷ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 47. Başka bir kaynakta şehrin 1928 yılı içerisinde nüfusu 236.524 olarak verilmiştir. Plitismos tis Ellados (Kata tin Apografis tis 15-16 Maiu 1928), İpogrgion Etniki İkonomias, Atina 1935, s. 135.

¹⁰⁸⁸ S.V.S. 1325/1907, s. 118.

¹⁰⁸⁹ BOA. TFR. I. SL. 198/19770-1, (19 Teşrinievvel 1324/1 Kasım 1908).

hemen hemen rakamı ikiye katladığımızda 1908 yılı içerisinde şehir nüfusunun 130.000'in üzerine çıktığını söylemek mümkündür. II. Meşrutiyet dönemi boyunca da şehrin nüfusunda artış devam etmiştir. 1912 yılı sonlarında şehrin nüfusunun dört yıl içerisinde 20.000 kadar artarak 150.000'e yaklaştığı tahmin edilmektedir. Yunanistan'ın 1913 yılında yaptığı nüfus sayımı bu tespiti doğrulamaktadır. Yunan Hükümeti 1913 yılında ele geçirdiği Makedonya topraklarında ilk nüfus sayımını yapmıştır. Başlangıçta 21 ila 51 yaşları arasındaki erkeklerin tespit edileceği bir sayım yapılması planlanmış, ancak Adalet Bakanı ve Kuzey Makedonya Valisi Konstantin Raktivan'ın girişimiyle genel bir sayı yapılması kararlaştırılmıştır. Selanik'in nüfusu 157.889 kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun 61.439'u Yahudi, (%38,91), 45.867'si Türk (%29,05), 39.956'sı Rum (%25,31), 6.263'ü Bulgar (%3,8) ve 4.364'i Yabancı (%2,76)'dır.¹⁰⁹⁰ Bölgelere ayrılarak yapılan 1913 sayımı sonuçları aşağıdaki gibidir: ¹⁰⁹¹

Tablo 3:1913 Nüfus Sayımına Göre Selanik'in Nüfusu

Sayım Bölgesi ¹⁰⁹²	Hane Sayısı	Toplam Nüfus	Yunanlılar	Yahudiler	Osmanlılar	Bulgarlar	Yabancılar
1	625	3.175	2.420	499	122	10	214
2	797	3.577	2.336	138	885	21	199
3	478	2.571	1.179	354	488	432	118
4	1.336	6.791	1.615	2.468	2.211	114	356
5	1.611	7.192	3.384	2.828	698	506	276
6	34	198	118	36	23	-	21
7	329	1.842	1.511	15	35	20	261
8	2.839	14.364	2.576	11.315	317	22	134
9	1.736	8.165	3.797	3.419	915	172	62
10	1.954	10.120	7.198	314	1.279	1.145	154
11	3.112	13.948	1.437	25	12.174	268	44
12	1.298	6.295	597	5.423	47	11	117
13	2.003	9.338	734	8.445	61	47	51

¹⁰⁹⁰ Haris G. Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923", (Atina Ulusal Kapodistrian Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Uzmanlaşma Programı), Atina 2002. s. 15.

¹⁰⁹¹ Vasilis Dimitriadis, "O Plitismos tis Tessalonikis ke i Elliniki Koinotita tis Kata to 1913", *Makedonika*, Tom. 23, 1983, s 96.

¹⁰⁹² 1 Büyük Dere ve Depo bölgesi. 2 Analipseon ve Karagats. 3 Defterdar ve Karlo Arslan. 4 Agia Triada ve Kerim Efendi. 5 Orfanotrofiu. 6 Stratonon. 7 Hamidiye Mahallesi, Doğu yakası ve Nouka Kız Okulu. 8 Hamidiye Mahallesi, Batı yakası. 9 Hipodrom'dan Aya Sofya ve Egneta Caddesi'ne kadar. 10 Agios Athanasios Mahallesi, Mithat Paşa Caddesi'ne kadar. 11 Çavuş Manastırı Mahallesi, Mithat Paşa Caddesi'nden Yedi Kule'ye kadar. 12 Palea Psaradika, Aya Eleusis, (Agia Mina Kilisesi'nin Batısı, Vladata Manastırı Çevresi). 13 Agia Teodora Mahallesi ve Büyük Havra, Egneta Caddesi'ne kadar. 14 Agia Nikolau, Agia Dimitri ve Agia Paraskevi'ye kadar. 15 Askeri Kışla'nın Doğusu'ndan ve Mithat Paşa Caddesinden sur duvarına kadar. 16 Frenk Mahallesi, Tophane, Agia Minas'dan sahile kadar (tophane bugün Elefterias Meydanı alanı ve çevresidir. Küçük bir Musevi Mahallesi'ydi). 17 Belediye Mahallesi, Egneta Caddesi üzerinden Vardar Kapısına kadar (Tahta Kale Caddesi/İsmail Paşa Hamamı Caddesi). 18 Valilikten Mithat Paşa Caddesi boyunca Yeni Kapı'ya kadar. 19 Reji Mahallesi, Kalkış Mahalle ve kuzeyde İstanbul İstasyonuna kadar. (Reji Bölgesi, Reji binalarının bulunduğu gölgeydi, Kalkış Mahallesi, Vardar bölgesinde bulunmaktaydı ve çoğunlukla Bulgarlar köylülerin yerleştiği mahalleydi.). 20 Kavakia Mahallesi, (Beşçınar Bölgesi). 21 Liman Bölgesi

14	2.582	13.093	1.228	8.241	2.959	516	119
15	2.329	12.113	81	1.362	10.596	67	17
16	818	3.906	2.169	822	367	107	441
17	2.957	14.564	1.623	9.335	2.944	891	251
18	1.569	8.593	279	1.398	6.886	21	9
19	1.726	7.591	1.138	3.193	1.945	1.082	233
20	1.925	9.263	3.531	2.344	1.110	1.181	1.097
21	128	1.187	975	5	17	-	190
Toplam	32.184	157.889 (%100)	39.956 (%25,31)	61.439 (%38,91)	45.867 (%29,05)	6.263 (%3,8)	1.364 (%2,76)

(**Kaynak:** Vasilis Dimitriadis, "O Plitismos tis Tessalonikis kai i Elliniki Koinotita tis Kata to 1913", *Makedonika*, Tomos. 23, 1983, s. 96).

1913 sayımı tablosuna baktığımızda Balkan Savaşlarından sonra şehir nüfusunda çok fazla bir değişimin olmadığı görülmektedir. İkinci bölümde anlatıldığı gibi her ne kadar Selanik'ten, binlerce asker sivil Müslüman ve Musevi memur ayrılmışsa da yerlerini, Makedonya'nın çeşitli bölgelerinden şehre gelen Müslümanlar doldurmuş, Müslüman nüfus 45.000'in altına düşmemiştir.

1913 yılından itibaren Yunan Hükümeti, işgal ettiği Makedonya toprakları için yeni hedeflerini belirlemiştir "homojenlik" ve "ulusal uyum" olarak belirlemiştir. Bu çerçevede Yunanistan şehirde bulunan Müslüman ve Bulgar nüfusun ayrılmasına izin vermiş ve hatta Rum olmayan Selaniklileri göçe zorlamıştır. Uygulanan bu yeni politika ile şehirde yaşayan çoğunluğu Müslüman ve Bulgar, az da olsa bazı Museviler şehri terk etmiştir. Öte yandan I. Dünya Savaşı sırasında başlayan ve 1923'ten sonra mübadele ile devam eden Anadolu'dan Selanik'e yapılan Rum göçü bu politikanın başarıya ulaşmasını destekleyici bir unsur olmuştur. Yunanistan'ın nüfusu homojenleştirme politikası, 1923'ten hemen sonra 100.000'den fazla Rum mübadilin Selanik'e gelişiyle kesin sonuç vermiş, şehrin nüfus yapısını değiştirmiştir.¹⁰⁹³

Yunan Krallığı, Milli Ekonomi Bakanlığı'nın yayınladığı 1928 nüfus sayımına göre, Selanik Vilayetinin toplam nüfusu 472.823'tür. Bunun 237.340'ı erkek, 235.483'ü kadındır.¹⁰⁹⁴ Selanik merkezinin nüfusu ise 244.680'e yükselmiştir. Bunun %47,8'i mübadil ve mülteci, %16,1'i iç göçmen ve sadece %6,1'i (88.000 kişi) şehirde doğmuş olan yerli nüfustur. Yani Balkan Savaşları, 1917 yangını ve mübadeleden sonra Selanik yerli nüfusunun çoğunu kaybetmiş "mübadil ve mültecilerin başkenti" haline gelmişti.¹⁰⁹⁵ 1920 yılına kadar 174.390'ı geçmeyen nüfus 1928'e gelindiğinde keskin bir şekilde

¹⁰⁹³ Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleptikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923" ..., s. 5

¹⁰⁹⁴ Plitismos tis Ellados (Kata tin Apografis tis 15-16 Maiu 1928), İpogrgion Etniki İkonomias, Atina 1935, s. 1a.

¹⁰⁹⁵ Karadimou Gerolimou Aleka, "İ Katastrofi kai i Anagennisi Mias Polis", *To Vima*, 6 İonouario 2017. <https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-h-katastrofi-kai-i-anagennisi-mias-polis/>

artarak 244.680'e ulaşmıştır. Bu artışın nedeni Yunanistan'ın Selanik'e Helen görünümü kazandırma politikasıdır. Gerçekten de mübadeleye tabi tutulan Müslüman nüfusun fazlalığı nedeniyle oluşan boşluk, bir yandan türkiye topraklarından gelen mübadillerle doldurulmaya çalışılmış, diğer yandan Yunanistan'ın başka bölgelerinden Selanik'e göç desteklenmiştir.¹⁰⁹⁶

2.5.1. Müslüman Nüfusunda Değişim 1908-1917

Daha önce de ifade edildiği gibi Selanik'in fethedildiği yüzyıl boyunca şehre yerleşen Müslüman nüfus, XVI. yüzyıl içerisinde Hıristiyan nüfusu aşmıştır. Sefarad Yahudilerinin şehre gelişi ile Müslüman nüfus gerilememekle birlikte 1880'lerin sonuna kadar oran itibariyle ikinci sırada kalmıştır. Ancak 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Rumeli'nin diğer bölgelerinden başlayan Müslüman göçü Selanik'i de etkilemiş, şehre Bosna-Hersek, Girit, Doğu Rumeli'den Müslüman muhacirleri gelmiştir. 1880'lerin başında Selanik'in köylerine ve şehir etrafında gelip yerleşen Rum göçmenler bu dengeyi değiştirmiştir. Nitekim 1882 nüfus sayımına göre Müslümanlar, erkek ve kadın 29.489 kişi ile üçüncü sırada olmuşlardır. 1883'ten 1912 yılına kadar ise Selanik'e yeni bir Müslüman göç dalgası yaşanmıştır. Balkanlarda şiddetlenen milliyetçilik hareketleri ve Avusturya-Macaristan'ın politikaları göçün temel nedenleri olmuştur. II. Meşrutiyet dönemine kadar Tuna'dan, Bosna'dan, 1884'ten itibaren Doğu Rumeli'den¹⁰⁹⁷ gelen muhacirler şehirdeki Müslüman nüfusunu arttırmıştır. II. Meşrutiyet döneminde ise Doğu Rumeli¹⁰⁹⁸ ve Bosna-Hersek'ten¹⁰⁹⁹ göçler sürmüş, 1909'dan itibaren Yunanistan'ın zulmünden kaçan Müslüman Kıptilerin bir kısmı Selanik'e yerleştirilmişlerdir.¹¹⁰⁰

Selanik'e göç eden Müslümanların bazıları şehrin gelişmesine paralel olarak iş bulmak amacıyla şehre gelmişlerdir. Örneğin, Ordu Kazası Aşar memurluğunda bulunan Ali Murtaza Efendi sekiz kişilik ailesiyle Selanik'e gelmiş,¹¹⁰¹ tahsilat ya da vergi memurluklarından birine tayin edilmesi istemiştir.¹¹⁰² 1900 yılına gelindiğinde

¹⁰⁹⁶ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis I Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 48.

¹⁰⁹⁷ BOA. DH. ŞFR 129/1 (21 Ekim 1884); BOA. DH. MKT. 1524/37 (20 Temmuz 1888)

¹⁰⁹⁸ BOA. DH. MKT. 1288/78-1, (13 Ağustos 1322/26 Ağustos 1906).

¹⁰⁹⁹ BOA. DH. MKT 2876/68-1, (22 Haziran 1325/5 Temmuz 1909).

¹¹⁰⁰ BOA. TFR. I. SL. 216/21579-1 (5 Ağustos 1325/18 Ağustos 1909).

¹¹⁰¹ BOA. TFR. I.SL. 125/12430-4 (17 Ağustos 1322/30 Ağustos 1906).

¹¹⁰² BOA. TFR. I.SL. 125/12430-4 (30 Teşrinievvel 1322/4 Kasım 1906). Yine Kandiye'den Selanik'e ailesiyle birlikte gelen Ali Ekrem bin İbrahim polislikten çıkarıldığı 1906 yılına kadar üç yıl boyunca Yassıyol karakolunda görev yapmıştır. BOA. TFR. I. ŞKT. 83/8221-1, (8 Mart 1322/21 Mart 1906).

Müslüman nüfus Rum nüfusunu geçmiştir.¹¹⁰³ 1882-1928 yılları arasında Selanik'in Müslüman nüfusunu içeren aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 1900-1913 yılları arasında Müslüman nüfus sürekli bir artış göstermiştir.

Tablo 4: 1882-1928 Yılları Arasında Selanik'te Müslüman Nüfus

Yıl	TOPLAM	Kaza (yüzde)	Sancak	Vilayet
1882 ¹¹⁰⁴	103.544	29.489 (%28,6)		
1900 ¹¹⁰⁵	73.613	22.623		
1906-1907 ¹¹⁰⁶	98.930	31.703		226.586
1913 ¹¹⁰⁷	157.899	45.867		
1916 ¹¹⁰⁸		30.000		
1920 ¹¹⁰⁹	174.390	25.000		
1928	244.680	-		

(**Kaynak:** Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yayına Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul, 2003)

1900-1907 yılları arasında Müslüman nüfus yaklaşık 10.000 kişi artmıştır. 1900'lü yıllarda Müslümanlar nüfus itibariyle, Musevilerden sonra ikinci sırada yer almışlardır. II. Meşrutiyet dönemi boyunca da artış devam etmiş, 1913'e kadar şehirdeki Müslümanların sayısı 45.867 kişiyi bulmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde yaşanan artışta Balkanlardan, Makedonya'nın kırsal bölgelerinde kendilerini Rum-Bulgar-Slav tehdidi altında gören Müslümanlar Selanik şehrine göç etmeleri ve Yunanistan'dan gelen Kiptilerin etkisi de olmuştur.¹¹¹⁰

Balkan Savaşlarından sonraki süreçte Osmanlı kaynaklarına göre Selanik Vilayetinde yaşayan 122.665 Müslüman evlerini terk ederek Osmanlı topraklarına gelmişlerdir. Yunan makamlarına göre ise Makedonya Müslümanlarının yaklaşık 80.000'i Osmanlı topraklarına göç etmiştir.¹¹¹¹ Daha önce belirttiğimiz gibi şehirdeki Müslümanlar çoğunlukla Selanik'te kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak I. Dünya Savaşı

¹¹⁰³ S.V.S., 1318/1900, s. 293.

¹¹⁰⁴ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 174.

¹¹⁰⁵ S.V.S., 1318/1900, s. 293.

¹¹⁰⁶ S.V.S., 1324/1906, s. 219. S.V.S., 1325/1907, s. 655.

¹¹⁰⁷ Vasilis Dimitriadis, "O Plitismos tis Tessalonikis ke i Elliniki Koinotita tis Kata to 1913", *Makedonika*, Tom. 23, 1983, s 96.

¹¹⁰⁸ Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1915...*, s. 40.

¹¹⁰⁹ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfosi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 47.

¹¹¹⁰ BOA. TFR. I. SL. 216/21579-1 (5 Ağustos 1325/18 Ağustos 1909).

¹¹¹¹ Özellikle Selanik'in kırsalındaki Müslümanların gördüğü kötü muamele ve savaşın getirdiği sefalet Müslümanların Selanik'ti terketme kararında en güçlü etken olmuştur. Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012) "..., s. 406.

sürecinde Yunanistan'ın baskı politikası devreye girmiş, 1916'da Müslümanların şehirdeki nüfusu 30.000'e düşmüştür.¹¹¹²

Yunan Hükümeti, Selanik'i işgalinin ilk günlerinden itibaren Topsin'de toplanan Osmanlı askerine Hasan Tahsin Paşa'nın imzaladığı anlaşmaya aykırı olarak esir muamelesi yapmış, peyderpey askerleri esir olarak Yunanistan'a taşımaya çalışmıştır.¹¹¹³ Savaşın bitmesine kadar esaret altında bekleyen askerlerin bir kısmı erzak yetersizliğinden dolayı vefat etmiştir.¹¹¹⁴ Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Miralay Halil Recai Bey'in verdiği bilgiye göre¹¹¹⁵ Selanik'in teslimi sırasında şehirde bulunan askerin miktarının 27.000-30.000 civarındaydı.¹¹¹⁶ Yunanistan'da bulunan Esat Paşa'nın verdiği bilgiye göre ise Yunanistan'ın elinde toplam 45.000 esir asker ile 1.200 subay vardır.¹¹¹⁷ Gülhane Hastanesi Tabip Binbaşı Mehmet Bey ise, 7 Ocak 1913 tarihi itibarıyla Selanik'te 20.000 esir asker, 270 esir subay ve 400 yaralı ve hasta asker bulunduğunu yazmaktadır.¹¹¹⁸ Sıhhiye Müfettişi Ferik Selami Paşa, hasta veya yaralı Selanik hastanelerinde 1.800 askerin bulunduğunu bildirmiştir. Bunların çoğu hafif yaralıdır. Selanik'te bu günlerde 200 yataklı bir Hilal-i Ahmer Hastanesi ve 100 yataklı Avusturya Kızılhaç'ı faaliyete geçmiştir. Hava yağışlı olduğundan ve işgal askerleri yer bulamadığından silahlı olarak yatakhanelere girmiş, izdiham baş göstermiştir. Esir askerlerin aileleri çaresizlik içindedir ve hemen sevk edilmeyi beklemektedirler.¹¹¹⁹

Osmanlı Hükümeti 27-28 Kasım 1912'den itibaren çeşitli defalar Hariciye Nezareti'nden, Yunanistan'ın Hasan Tahsin Paşa ile imzaladığı protokol şartlarına aykırı olarak askerini Yunanistan'a nakletmemesi konusunda teşebbüste bulunulmasını

¹¹¹² 1916 yılına kadar Selanik'ten ayrılanların bir kısmı savaş esiri asker-subay ve onların aileleridir. Bir kısmı muhacirler; Yunanistan'ın zulmüne maruz kalan sivil memurlar ve aileleri ile evleri ellerinden alınan yerli Müslümanlar ve işleri bozulan esnaf ve tüccarlardır. Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1915...*, s. 40.

¹¹¹³ BOA. BEO. 4117/308755-1 (14 Teşrinisani 1328/27 Kasım 1912). Çevre kazalarda da durum aynıdır. Gevgili İslam ahalisi adına Selanik Müftüsü Ahmet efedni'ye gönderilen bir telgrafta, Yunanlıların şehre girmeden önce kaza jandarma ve memurların şehirden çekilmesinden 5 gün önce İslam-Rum-Bulgar ruhani reisleriyle şehrin ileri gelenlerinden oluşan 15 kişilik komisyon kurulduğu, komisyonun kimsenin canına malına ilişilmeyeceğini halka ilan ettiği fakat şehirde bulunan Osmanlı askerin silah bırakmasından sonra bu kaideye Yunanlılarca uyulmadığı bildirilmiştir BOA. BEO. 4120/308966-1 (9 Teşrinisani 1328/22 Kasım 1912).

¹¹¹⁴ BOA. BEO. 4121/309025-1 (25 Teşrinisani 1328/8 Aralık 1912). Bunların kaputlarının olmadığı ve hemen kaput gönderilmesi istenmiş, Hükümet gönderilecek kaputlara Yunanlıların el koyacağını düşünerek bir süre tereddüt etmiştir. BOA. BEO. 4122/309082-1 (25 Teşrinisani 1328/8 Aralık 1912).

¹¹¹⁵ BOA. HR. SYS. 1970/5-16 (10 Teşrinisani 1329/23 Kasım 1913).

¹¹¹⁶ BOA. HR. SYS. 1970/5-16 (23 Kasım 1913). Bu tarihlerde Garp Ordusu Karargâhı ve subayları tutuklu bulunduğu net bir rakama ulaşamamıştır. BOA. HR. SYS. 1970/5-7 (10 Teşrinisani 1329/23 Kasım 1913).

¹¹¹⁷ BOA. HR. SYS. 1970/6-5 (6 Teşrinisani 1329/19 Kasım 1913).

¹¹¹⁸ KA. 72/34, (25 Kanunuevvel 1328/7 Ocak 1913).

¹¹¹⁹ ATASE-BLH-285-402-003-02

istemmiştir.¹¹²⁰ Bu uyarılar yapılırken ilk aşamada Jandarmanın ve asker ailelerinden 1.400 kadarının 1912 Aralık ayı sonunda, Yunan Temistokles vapuru ile Kuşadası'na nakilleri sağlanmıştır.¹¹²¹ Ancak Hariciye Nezareti'nin yaptığı girişimlerin tam başarı sağlamadığı anlaşılmaktadır. Alman Konsolosluğu, Askeri Hastanede bulunan 800 yaralı askerden 400 kadarının savaş esiri olarak Yunanistan'a nakledildiğini bildirmiştir. Geri kalanlardan yalnızca 140'ı Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından, Selanik'e gönderilen Bahri Ahmer Vapuru ile İzmir'e nakledilebilmiştir.¹¹²² Birkaç hafta sonra İstanbul'a 250 yaralı asker daha sevk edilmiş, askerlerin tedavileri için bir komisyon kurulmuştur.¹¹²³

1913 yılı yaz aylarında Sırbistan'dan Selanik'e sefalet içinde binlerce esir Osmanlı askeri gelmiştir.¹¹²⁴ Selanik'e getirilen askerler vapurlarla Osmanlı topraklarına taşınmaya başlanmıştır. Bu arada Selanik'te bulunan asker, esir ve yaralılara Hilal-i Ahmer'in yardım ulaştırılabilmesi için Alman Konsolosluğu ile görüşülmüş, Selanik'te bulunan asker, esir ve yaralıların işeleri için iki adet komisyon kurulmuştur. Bunlardan Türk Komisyonuna Doktor Refet Bey başkanlık etmiştir.¹¹²⁵ İlk aşamada bu komisyon aracılığıyla muhacirlere 5.000, daha sonra da 2.000 liralık erzak ve diğer bazı yardımlar yapılmıştır.¹¹²⁶ İkinci komisyon Cenevre Kızılhaç'ının girişimiyle Selanik tüccarlarından İsviçreli Mösyö Yani Fok'un başkanlığında oluşturulmuştur. 7 Aralık 1913'te muhacirlerin işeleri için Hilal-i Ahmer tarafından Selanik'teki Hilal-i Ahmer Hastanesi baştabibi Refet Efendi'ye 500 lira gönderilirken Kızılhaç da Yani Fok ve Refet Efendi adına 1.000 lira göndermiştir.¹¹²⁷

Atina'da Osmanlı Barış görüşmelerini yürüten Galip Kemali Bey'in verdiği bilgiye göre bu süreçte, 17 Aralık 1913 tarihine kadar Yunanistan'ın çeşitli iskelelerinden; 1.362 subay, 27.144 esir asker Osmanlı vapurlarıyla Tuzla'ya sevk edilmişlerdir. Yine Galos'tan Bahri Cedid Vapuruyla 27 subay ve 992 asker, Kızılırmak Vapuruyla 17 subay ve 514 asker ve Pire'den çeşitli vapurlarla 84 subay ve 3 asker nakledilmiştir. Yunan topraklarında 10.653 asker kalmış olup bunlar da peyderpey memleketlerine gönderilmektedir.¹¹²⁸ 1914 yılının ilk aylarına gelindiğinde, Selanik

¹¹²⁰ BOA. HR. SYS. 1970/4-5 (12 Kanunuevvel 1328/25 Aralık 1912).

¹¹²¹ BOA. HR. SYS. 1970/4-23 (1 Kanunusani 1328/14 Ocak 1913).

¹¹²² BOA. HR. SYS. 2031/1-55 (17 Kanunusani 132830 Ocak 1913).

¹¹²³ KA. 14/270, (4 Kanunusani 1328/17 Ocak 1913).

¹¹²⁴ KA. 72/116 (30 Haziran 129/13 Temmuz 1913).

¹¹²⁵ KA. 72/34, (25 Kanunuevvel 1328/7 Ocak 1913).

¹¹²⁶ BOA. HR. SYS. 2031/1-58 (12 Kanunuevvel 1328/25 Aralık 1912).

¹¹²⁷ KA. 72/44, (25 Kanunusani 1328/7 Şubat 1913); BOA. HR. SYS. 2031/1-116, (25 Kanunusani 1328/7 Şubat 1913).

¹¹²⁸ ATASE-BLH-33-6-3-001-01-15.

Cemaati İslamiyesinin verdiği bilgiye göre, 20.000 esir veya terhis edilen asker Selanik üzerinden sevk edilmiştir.¹¹²⁹

Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşı sonuna kadar Selanik'ten ayrılan Müslümanların büyük bir kısmı muhacir olarak Osmanlı topraklarına gelmiştir. Daha savaşın ilk safhası bitmeden alınan yenilgiler Selanik şehrine diğer kaza ve köylerden muhacir akını başlatmıştır. 17 Ekim 1912'den itibaren savaş bölgelerinde yaşayan Türk-İslam halk peyderpey telgraflarla hükümete başvurarak Selanik'e nakillerini arz etmişlerdir. Bu tarihlerde Tikveş Kazası muhacirlerinin trenle Selanik'e nakilleri Tikveş halkı tarafından istenmiştir.¹¹³⁰ 6 Kasım 1912'de şehre hicret etmiş olan Müslüman sayısı 20.000'i bulmuştur.¹¹³¹ Ordu savaşırken gelen muhacirlerin işleri Hükümet üzerine ek yük getirmiştir. Savaş başladığında savaş bölgesinden, diğer devlet veya vilayetlere un ihracı yasaklanmış, gerek Düyun-u Umumiyyeye gerek hazineye ait bölgelerde mültezimlerin ellerinde bulunan hububat ve unun parası sonradan ödenmek kaydıyla satın alınarak askerlerin ihtiyaçlarının temini kararlaştırılmıştır. Fakat Selanik'in karadan ve denizden kuşatılması bu tedbiri boşa çıkarmış, şehre gelen muhacirler ve askerler açlıkla karşı karşıya kalmışlardır.¹¹³² Hükümet Vilayete gönderdiği yazıda ne kadar una ihtiyaç olduğunu yazılmasını istemiş, ona göre yerli muhacirin tahsisatından gerekli miktarın gönderileceğini bildirmiştir.¹¹³³ Daha bu tedbirler alınmadan Selanik Cemaat-i İslamiye Reisinin verdiği bilgiye göre, Aralık başlarında şehirdeki muhacir sayısı 30.000'i aşmıştır ve bunların bazıları cami ve viranelerde ölümü beklemektedirler. Cemaat-i İslamiye Reisinin değerlendirmesine göre İşkodra'dan Selanik'e kadar olan bölgede İslam varlığından eser kalmamıştır.¹¹³⁴

Muhacirlerin işleri için Selanik'te İane komisyonları kurulmuştur. Kurulan "Muhtelit İane Komisyonu" Başkanlığına Miralay Fon Andert'in getirilmiştir.¹¹³⁵ Öte yandan "Muhtelit (Beynelmilel) İane Komisyonu" ile ortak çalışmak üzere "Yunan Hacı Lazaro Komitesi" ve "Osmanlı İane Komisyonu" oluşturulmuştur. Osmanlı İane Komisyonu Başkanlığını Osman Adil Bey üstlenmiştir.¹¹³⁶ Muhtelit Komisyon 6 ay

¹¹²⁹ KA. 69/4 (14 Kanunusani 1329/27 Ocak 1914).

¹¹³⁰ İştip, Kozana, Osmaniye halkı da kendilerinin buldukları bölgelerden taşınmasını istemişlerdir. BOA. BEO. 4104/307788-1, (14 Teşrinievvel 1328/27 Ekim 1912).

¹¹³¹ BOA. BEO. 4109/308122-1, (24 teşrinievvel 1328/6 Kasım 1912).

¹¹³² BOA. BEO. 4109/308122-2, (24 teşrinievvel 1328/6 Kasım 1912).

¹¹³³ BOA. BEO. 4109/308122-1, (24 teşrinievvel 1328/6 Kasım 1912).

¹¹³⁴ BOA. HR. SYS. 2031/1-4, (23 Teşrinisani 1328/6 Aralık 1912).

¹¹³⁵ BOA. HR. SHS. 2031/1-49, (13 Teşrinisani 1328/26 Aralık 1912).

¹¹³⁶ BOA. HR. SYS. 2031/1-55, (17 Kanunusani 1328/30 Ocak 1913).

faaliyet gösterdikten sonra kapanmıştır.¹¹³⁷ Komisyon Reisi Miralay Fon Andertin'in¹¹³⁸ verdiği bilgiye göre, şehirde bulunan muhacirlere Yunan Hacı Lazaro Komitesi kişi başına günlük 20 santim ekmek vermiştir. Beynelmül Komisyon 1913 yılı başlarında muhacirler için bir karargâh (çadır kent) kurmaya başlamış, muhacirin sayısı hızla arttığından karargâhı büyütme planlamıştır. 1.000 nüfusun iaşesi için komisyon her ay 500 Lira harcamıştır. Yunan Hükümeti muhacirlerin iaşesi için 2.100 lira vermeyi taahhüt etmiştir. 1913 yılı başlarında şehirdeki muhacir sayısı 50.000'e yükselmiştir. Ağustos 1913'te Bulgar zulmünden kaçan Ustrumca, Menlik, Petri, Çarova ve Osmaniye kazaları Müslümanları da Selanik'e gelmişlerdir.¹¹³⁹ Bunların bir kısmı Beynelmül Komisyon yardımıyla Osmanlı topraklarına nakledilmişlerdir.¹¹⁴⁰ Bu nakillerle 1913 yılı sonlarında şehirdeki muhacir sayısı 40.000'e düşmüştür.¹¹⁴¹ 1913 yılı içerisinde şehirde bulunan muhacirler ve askerler için Hilali Ahmer Cemiyeti tarafından 300 lira¹¹⁴² ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından şubat ayında 500 lira,¹¹⁴³ mart ayına gelindiğinde toplam 1.500 lira gönderilmiştir.¹¹⁴⁴ Ancak bu yardımların hiçbir zaman yeterli gelmediği, ihtiyaçların karşılanmasının da kurumları aştığı anlaşılmaktadır. Selanik Heyet-i İslamiyesi, Hilal-i Ahmer Hastanesi ve Selanik'te bulunan çeşitli kurumlar sürekli olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım talep etmişlerdir. Hilal-i Ahmer geniş bir coğrafyada yerleştirilen muhacirlere ve Rumeli'deki muhacirlere yardım göndermekte zorlanmıştır. 9 Şubat 1913'te Dâhiliye Nezareti, Cemiyetin sadece Selanik'le ilgilenmek zorunda kalmadığını İstanbul'da bulunan muhacirler için 14.000, Gelibolu'ya 200, Hüdavendigar vilayetine 600, Çanakkale'ye 1.000, İzmir'e 1.000 lira gönderdiğini, Selanik'e ise 1.500, 1.000 ve yine 1.000 liralara halinde 3 defa yardım gönderdiğini

¹¹³⁷ Bu süre zarfında Almanya Sefaretinden alınan bilgiye göre komisyon şehirde bulunan yabancı misyonlardan ve yabancılardan toplamda 14.202 lira yardım toplamıştır. Komisyon, muhacirlerin iaşesi için 172.422 Lira yardımda bulunulmuştur. Komisyon ayrıca bazı muhacirlerin İzmir'e nakil masraflarını üstlenmiş, bunun için 163,213 lira harcamıştır. BOA. HR. SYS. 2031/1-198,199 (6 Haziran 1329/19 Haziran 1913).

¹¹³⁸ Fon Andertin Ordu-yı Hümayun Topçu Muallimi görevini yapmaktayken komisyonun başkanlığına getirilmiştir. BOA. BEO. 4151/311306-1 (28 Şubat 1328/13 Mart 1913). Görev süresi Mart 1913'te dolmuş ve kontratı dolmasına rağmen bir ay daha muhacirin için çalıştığından Nisan maaşı da ödenmiştir. BOA. BEO. 4179/313425 (30 Mayıs 1329/13 Haziran 1913). Fon Andertin ve eşinin muhacirler için yaptığı çalışmalar taktir edilmiştir. Andertin'in eşi Madam Fon Andertin kadınlardan oluşan bir yardım cemiyeti oluşturmuş, topladığı yardımlarla 3-4 bin muhacir'e ekmek temin etmiştir. BOA. HR. SYS. BOA. HR. SYS. 2031/1-39 (30 Teşrinisani 1328/13 Ocak 1913).

¹¹³⁹ BOA. BEO. 4214/316000-1, (5 Ağustos 1329/18 Ağustos 1913).

¹¹⁴⁰ BOA. HR. SYS. 2031/1-35, ((30 Teşrinisani 1328/13 Ocak 1913).

¹¹⁴¹ BCA. 30.18.1.1.8/43.19 (2 Kanunuevvel 1329/15 Aralık 1913).

¹¹⁴² B.O.A. DH. KMS. 17/28-15, (22 Şubat 1328/7 Mart 1913).

¹¹⁴³ B.O.A. DH. KMS. 17/28-13 (29 Kanunusani 1328/11 Şubat 1913).

¹¹⁴⁴ DH. KMS. 17/28-6, (23 Şubat 1328/8 Mart 1913).

belirtmiştir.¹¹⁴⁵ Hastane Müdüresi Madam Fon Andert'in 1914 yılı başlarındaki raporuna göre Selanik'te, ABD Konsolosunun eşi Madam Kel, İsviçreli Tüccar ve Selanik Hilal-i Ahmer Komitesi Reisi Mösyö Feridolin Jeni, ABD tebaasından Beynelmillel Komisyon Kâtibi Doktor Brutman, Avusturya tebaasından Beynelmillel Komisyon veznedarı Molvoref, kendisi gibi muhacirler için canla başla çalışmışlardır.¹¹⁴⁶ Bu süreçte Alman ve Avusturya tebaası iâşe konusunda muhacirlere yardımda bulunmuşlardır.¹¹⁴⁷

I. Dünya Savaşı sırasında da Selanik'te bulunan muhacirler için Başkonsolosluk ve Selanik Cemaat-i İslamiyesi aracılığıyla yardım gönderilmeye devam edilmiştir.¹¹⁴⁸ 24 Mart 1915'te Selanik'te kalan esirler ve muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılanması için Hilal-i Ahmer tarafından gönderilen 300 lira teslim alınmıştır.¹¹⁴⁹ Nisan 1915'te Selanik İslam halkı 36.915 kuruş toplayarak teslim etmişlerdir.¹¹⁵⁰ Selanik'in bazı kazalarının kırsallarında yaşayan İslam halkı muhacirler için yardım toplayarak Selanik'e göndermişlerdir. 9 Haziran 1915'te Demirhisar Kazasına tabi Matince köyü ve Avrethisar kazası Karadağ nahiyesine bağlı Yeni Mahalle köyü İslam ahalisi 2.525 kuruş göndermişlerdir.¹¹⁵¹ Selanik Başkonsolosluğu da muhacirlere harcanmak için 10-23 Temmuz 1915 tarihleri arasında 3.241,20 Frank, 8750,4520 kuruş teslim aldığını bildirmiştir.¹¹⁵²

Muhacirler arasında salgın hastalıkların ortaya çıkması, muhacirlerin nakillerini de zorunlu kılmıştır. Sadaret, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazıda muhacirler arasında salgın hastalıkların ortaya çıktığından vakit geçirilmeksizin Osmanlı topraklarına nakledilmeleri için 5.000 liranın 28 Kasım'da gönderildiğini bildirilmiştir.¹¹⁵³ Dâhiliye Nezareti verdiği ise, bu paranın ancak muhacirlerin iâşelerine yeteceği cevabını vererek ek tahsisat istemiştir.¹¹⁵⁴ Nitekim para karşılandıktan sonra nakiller başlamıştır. 1913 yılı içerisinde Selanik'teki muhacirler çoğunlukla İzmir'e nakledilmişler, kendi imkânlarıyla

¹¹⁴⁵ KA. 72/48, (28 Kanunusani 1328/10 Şubat 1913).

¹¹⁴⁶ BOA. BEO 4169/312652-1, (30 Mart 1329/12 Nisan 1913).

¹¹⁴⁷ İslam muhacirleri ve hastalara bulunduğu yardımdan dolayı Selanik Avusturya Konsolosu Mösyö Koral'ın eşine Avusturya sefâreti nezdinde teşekkürlerde bulunulmuştur. BOA. HR. SYS. 2031/1-91, (11 Şubat 1328/24 Şubat 1913).

¹¹⁴⁸ KA. 397/56 (10 Haziran 1331/23 Haziran 1915); KA 397/77 (16 Temmuz 1331/29 Temmuz 1915); KA 397/151 (19 Ağustos 1331/1 Ağustos 1915); KA 397/52, (26 Ağustos 1331/8 Ağustos 1915);

¹¹⁴⁹ KA. 252/31, (11 Mart 1331/24 Mart 1915).

¹¹⁵⁰ KA. 397/12, (7 Nisan 1331/20 Nisan 1915).

¹¹⁵¹ KA. 397/50, (27 Mayıs 1331/9 Haziran 1915).

¹¹⁵² KA 397/77-1.

¹¹⁵³ HR. SYS. 2031/1-12 (6 Aralık 1912). (BOA. BEO. 4120/308950-1 (4 Aralık 1912).

¹¹⁵⁴ BOA. BEO. 4120/308950-3 (9 Aralık 1912).

İzmir'e gelenlerle birlikte İzmir'de muhacir sayısı 70.000'i aşmıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti Selanik Müftüsünden, doğrudan Antalya ve Mersin'e sevk edilmelerini bildirmiştir.¹¹⁵⁵

Aynı yılın ortalarında bu defa kiralanın veya tahsis edilen vapurların azlığı sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, Bulgaristan'da bulunan Osmanlı esirlerinin de bu tarihlerde nakledilmeye başlanmaları olmuştur. Selanik'teki muhacirlerin nakli için ayrılan ve Mısır HAC'ın idaresinde olan Bahr-i Ahmer Vapuru da ordu tarafından alınmıştır. Bunun üzerine Mısır HAC'dan 950 liraya yeni bir vapur kiralanmıştır.¹¹⁵⁶ Kiralanın vapur, ikisi Yunan ve biri Müeyyid Kumpanyasına ait vapurla 1913 Eylül'ünün ilk haftası içerisinde toplam 7.000 muhacir Antalya'ya bir kısmı da Mudanya üzerinden Bursa'da Çifteler Çiftliği'ne gönderilmiştir.¹¹⁵⁷ Muhacirlerin bir kısmı da Selanik-İstanbul Demiryolu ile Edirne ve İstanbul'a sevk edilmişlerdir.¹¹⁵⁸ Sevk edilen muhacirlerin durumları içler acısıdır. Büyük çoğunluğu aç ve ayaklarında çorap dahi yoktur.¹¹⁵⁹ Diğer sevk yeri Tekfurdağı olmuş, 1914 yılının ocak ayına kadar çevre kazalardan demiryoluyla şehre gelen muhacirler, vapurlarla Selanik'ten Tekfurdağı'na sevk edilmişlerdir. Bu tarihlerde eşleri savaşta şehit olmuş 1.000 kadar kadın ve yetimin tayınları kesildiğinden feryat-figan bir halde" Selanik Cemiyeti İslamiyesinin kapısını çalmışlardır.¹¹⁶⁰ Yine ocak ayında, Sırbistan'ın zulmünden kaçın Müslüman Arnavut muhacirleri Selanik'e akın etmiştir. İlk aşamada Üsküp, Gevgeli Müslüman ahalisinden 5.000 kadarı Selanik'e gelmiş, 15.000 kişi de Selanik veya Bulgaristan üzerinden Anadolu'ya geçmek üzere aynı tarihlerde hazırlıklar yaptıkları bildirilmiştir.¹¹⁶¹ Nisan ayında bunların da çoğunun Selanik'e geldiği anlaşılmaktadır. Zira Selanik Heyet-i İslamiyesi, 1914 yılı nisanında gönderdiği yazıda, şehre her gün muhacir gelmeye devam ettiğini bildirmekteydi. Heyet, muhacirlerin iaşeleri ve nakilleri için elde yalnızca 150 lira kaldığını, Hindistan Müslümanlarının İngiliz Konsolosuna gönderdiği 500 liranın gerek duyulduka Cemiyet-i İslamiye tarafından kullanılarak bir süre idare edilebileceğini, ancak yine de şiddetle paraya ihtiyaç olduğunu yazmıştır.¹¹⁶²

¹¹⁵⁵ KA. 72/130 (30 Ağustos 1913).

¹¹⁵⁶ KA. 72/135 (13 Ekim 1913).

¹¹⁵⁷ KA. 72/131 (8 Eylül 1913).

¹¹⁵⁸ Aralık 1913' te Edirne valisi Adil Bey ve Dâhiliye Nezareti Edirne'ye gelen muhacirlerin sayılarının iyice arttığından HAC tarafından yardım edilmesi istenmiştir. KA. 72/139 (22 Aralık 1913).

¹¹⁵⁹ Çorap ve yemenilerinin Edirne'den tedarik edilemediğinden İstanbul piyasasından 2.000 çift yemeni ve 4.000 çift çorap alınması Edirne Vilayetinden rica edilmiştir. KA. 72/140 (21 Aralık 1913).

¹¹⁶⁰ Cemiyet-i İslamiye Reisi ve Müftü Ahmet bin Ali, gönderilen 1.000 liraya ek olarak bunlar için yeniden yardım gönderilmesini rica etmiştir. KA. 69/4 (27 Ocak 1914).

¹¹⁶¹ BOA. BEO. 4334/324995-1 (27 Ocak 1914).

¹¹⁶² BOA. BEO. 4286/321439-6 (23 Nisan 1914).

1914 yılı yaz aylarında Selanik'te işe muhtaç 700 Türk-Müslüman muhaciri (Usturumcalı Türk) 2.000'e yakın Arnavut muhacir bulunmaktaydı.¹¹⁶³ Bunlar da Selanik üzerinden İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli limanlarına nakledilmişlerdir.¹¹⁶⁴ 1914'ün son aylarında Selanik'in kaza ve köylerindeki evlerini Rumların işgali üzerine, şehre yeni birçok Müslüman aile daha iltica etmiştir. Osmanlı Hükümeti Makedonya'nın tamamındaki Müslümanların göçüne hem maddi olarak dayanamayacağından ve bölgede Türk varlığının devam etmesi gerekliliğini düşündüğünden 6 Eylül 1914 tarihinde Selanik Başkonsolosluğuna gönderdiği yazıyla, kitlesel göçlere izin verilmemesini emretmişse de¹¹⁶⁵ Selanik'te yaşadıkları zorluklar nedeniyle Başkonsolosluğun ısrarı üzerine Osmanlı topraklarına göç etmelerine izin vermek mecburiyetinde kalmıştır.¹¹⁶⁶ Bu şekilde göç edenlerin sayılarını 1915 yılı bahar aylarında Sırbistan'dan binlerce muhacir Osmanlı topraklarına gelmek amacıyla Selanik'e iltica etmişlerdir.¹¹⁶⁷ Bunların Selanik-Dedeağaç-İstanbul hattı ile nakledilmeleri kararlaştırılmıştır.¹¹⁶⁸ Bir kısmı İstanbul'a geldikten bir süre sonra İzmit, İzmir, gibi diğer kentlere göç etmişler, seyahat için yol ücretlerini Osmanlı Hükümeti karşılamıştır.¹¹⁶⁹

Selanik'ten sevk edilen muhacirler arasında Selanik'in yerli Müslümanları da bulunmaktaydı. 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması'ndan sonra ve I. Dünya Savaşı boyunca Selanik şehrinde yaşayan 15.000'den fazla Müslüman evlerini terk etmiştir.¹¹⁷⁰ 1913'te 45.867 kişi olan şehirdeki Müslüman nüfus, 1916'da 30.000'e düşmüştür. 1916 tarihinde yapılan resmi olmayan bir nüfus sayımında Müslümanların nüfusunun azaldığı anlaşılmıştır.¹¹⁷¹ Daha önce ifade ettiğimiz gibi, işgalden sonra bürokratik yapının değişmesiyle işsiz kalan asker-sivil bürokratlar aileleriyle birlikte başta İstanbul ve İzmir olmak üzere çeşitli Osmanlı şehirlerine göçmüşler, birçoğu hükümet tarafından çeşitli memurluklarda görevlendirilmişlerdir. Yine Selanik'te işlerini kaybeden ya da artık iş yapamayan tüccarların birçoğu İstanbul'a, bir kısmı Bulgaristan ve Avrupa'nın çeşitli kentlerine yerleşmişlerdir. Örneğin Selanik'te önemli bir tütün tüccarı olan Kazım bin

¹¹⁶³ BOA. HR. SYS. 2035/4-4 (11 Haziran 1914).

¹¹⁶⁴ Haziran 1914'te şehirde bulunan 1.500 Arnavut muhacirinin doğrudan İskenderun'a nakledilmeleri emredilmiştir. HR. SYS. 2035/4-10 (23 Haziran 1914).

¹¹⁶⁵ BOA. HR. SYS 2030/20-17 (31 Ocak 1915). Yunan kaynakları Osmanlı Devleti'nin göçü teşvik ettiğini iddia etmektedir. Konstantinos Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"..., s. 406.

¹¹⁶⁶ BOA. HR. İD. 63/88-3 (1 Aralık 1914).

¹¹⁶⁷ BOA. HR. İD. 20/49-1 (31 Mart 1915)

¹¹⁶⁸ BOA. HR. İD. 20/43-2 (4 Mart 1915).

¹¹⁶⁹ BOA. BEO. 212/3-2 (13 Eylül 1915).

¹¹⁷⁰ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 22.

¹¹⁷¹ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 18.

Emin, Yunan işgalinden sonra kumpanya merkezini Sofya'ya taşımış,¹¹⁷² daha sonra Viyana'ya yerleşmiştir.¹¹⁷³

2.5.2. 1917 Yangınının Müslüman Nüfusuna Etkisi

18 Ağustos 1917'de Selanik'i büyük oranda etkileyen ve şehrin etnik ve mimari yapısının kökten değişmesine neden olan bir yangın yaşanmıştır. Yangın demografik olarak Yahudileri ve Müslümanları etkilemiştir.¹¹⁷⁴ Yangın şehrin batı kısmında saat öğleden sonra üç civarlarında bazı Rum mültecilerin yaşadığı Olimpiados Caddesi'nde (Mevlâna Caddesi) bulunan üç numaralı küçük bir dükkânın mutfağında başlamıştır. Yangına mücadelede yerel yönetimin etkin araçlara sahip olmaması yangının büyümesinin temel sebebi olmuştur.¹¹⁷⁵ Yangının yayılması, yangının çıktığı bina komşularının kayıtsızlığı, düşmeyen yağmur, bütün suyu tüketen ve su kaynaklarını kesmeyi reddeden müttefik ordular ve hastaneler, mevcut olmayan itfaiye departmanı, çetrefilli cadde ve sokaklar, tahta yapı malzemeleri, yağ, alkol ve benzin depoları ile gizli barut ve dinamit depoları vs. ile olmuştur.¹¹⁷⁶ Öte yandan "Vahşi Balkanlardan fırtına gibi esen Vardar rüzgârının şiddetiyle de yangın hızla yayılmıştır. 18 Ağustos akşamı saat yediye kadar 300 ev yanmıştı. Bir saat sonra da adeta bütün şehir alevler içinde kalmıştır. Vakalopoulos'a göre, yerel yönetimin zayıflığı üzerine, müttefik askerleri yangına müdahale etmişse de yangının yayılması durdurulamamıştır.¹¹⁷⁷ Ancak bazı raporlarda İngiliz askerleri dışındaki müttefik askerlerin, özellikle Fransız askerlerin yangına müdahale etmek ve insanları kurtarmak yerine yangın bölgesini yağmaladıkları kaydı bulunmaktadır.¹¹⁷⁸ Yangına tanık olan Fransız Donanması Başkomiserlerinden R. Dufour de la Thuillierie anılarında yangını şu şekilde anlatmaktadır:¹¹⁷⁹

"Yangın o kadar şiddetli ve korkutucu bir hale gelmiştir ki alevler 100 metre yüksekliğe ulaşmış, yanan cami minareleri önce kırmızıya sonra beyaza döndükten sonra

¹¹⁷² BOA. HR. SFR.04. 695/38-50)

¹¹⁷³ BOA. HR. İM. 190/35-1 (14 Haziran 1926).

¹¹⁷⁴ Yıllar içerisinde Yunan Hükümetinin yeniden yerleşim programı, yalnızca Selanik'in etnik çoğunluğunu değil, aynı zamanda tüm Güney Makedonya bölgesindeki nüfusun %88,8'ini oluşturan Yunan Hristiyan nüfusu ile sonuçlandı. Katerina Logos, "The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism", *American Historical Association NYC*, January 2015, s. 3.

¹¹⁷⁵ MTA, *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique, Pour la Periode 22 Ağust 1917-31 Decembre 1918*, İmprimerie Papeterie "Eclair", Salonique 1918, s. 5.

¹¹⁷⁶ Odisseas Gkilis, "Pirkagia Tesseloniki 1917, Vivliografiki Episkopisi", Tesseloniki 2017, s. 30.

¹¹⁷⁷ Apostol E. Vakalopoulos, "İ Megali Pirkaia sti 5/18 Avgustos 1917...", s. 308.

¹¹⁷⁸ K. Papastathis-E.A Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, Printing House S.A. Thessaloniki 2010, s. 13.

¹¹⁷⁹ R. Dufour de la Thuillierie, *De Salonique a Constantinople, Souvenir de la Division Navale d'Orient 1916-1919*, (Ed: J. de Gigord), Courone Par L'academie Français, Paris 1921, s. 34-35.

çökmüştür. Şehirdeki binalara yerleşmiş olan müttefik askerleri alelacele binaları boşaltarak rıhtımdaki gemilerle limandan ayrılmışlar, limanda benzin ve yağ dolu iki mavna alev aldıktan sonra İngiliz donanması tarafından batırılmak zorunda kalmış, limandaki gemiler limanı terk etmiştir.”

Müttefik askerler ve donanma gemileri gece boyu sahile doluşan halkı tahliye etmeye çalışmışlardır. 19 Ağustos sabahından itibaren rüzgârın yön değiştirmesiyle yangının şiddeti azalmış, 48 saat içinde yavaş yavaş sönmüş, şehrin geri kalanı da yanmaktan kurtulmuştur.¹¹⁸⁰

Görsel 1: 1917 Yangınından Etkilenen Bölgeler

(Kaynak: MTA, *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique...*, s 12.

Yangında şehrin en yoğun bölgesi ve şehrin 2/3’ü yanmıştır. Vardar Caddesinin kuzeyinde bulunan Kazzaz Hacı Musa, Hacı Mustafa, Hacı İskender, Yahya Balı, Gülmezoğlu, Hacı Alioğlu, Hamzabey başta olmak üzere birçok Müslüman mahallesi yanmıştır. Doğudaki Hristiyan mahalleleri ve Frenk Mahallesi yangından en az etkilenen

¹¹⁸⁰ Apostol E. Vakalopoulos, “İ Megali Pirkaia sti 5/18 Avgustos 1917..., s. 311.

bölgeler olmuştur.¹¹⁸¹ 1917 yangını sayılarını tespit edemesek de evleri yanan 10.000 Müslümanın önemli bir kısmının Osmanlı topraklarına göç etmelerine neden olmuştur. Yunan Hükümetinin I. Dünya Savaşı sonuna kadar ekonomik kaygılarla Müslüman göçünü engellemeye çalıştığı iddia edilse de bu doğru değildir.¹¹⁸² Yangın sonrasında 1924 yılına kadar şehrin doğu kısmı inşa edilmişken nüfus mübadelesi sonucunda şehre gelen 97.025 yeni inşa edilen binalarla Müslümanların terk ettikleri mülklere yerleştirilmiştir.¹¹⁸³

Sonuç olarak Yunanistan'ın eline geçen Selanik'te, Müslüman, Hıristiyan ve Musevilerin birlikte yaşadığı çoğulcu yapı ortadan kalkmıştır.¹¹⁸⁴ 11 Kasım 1920'de bu defa Kafkasya'dan birçok göçmen Selanik'e gelmiştir. Bunların Anadolu'da iskân edilmelerine Yunanistan karşı çıkmış, bu nedenle İzmir'deki Yunan "Fevkalade Komiseri Aristidir Skerdiyadis" ile görüşülmesi düşünülmüştür. Yunan Hükümeti, bunların Yunanistan'ın işgal ettiği topraklara yerleştirilmeleri halinde nüfus yapısının Müslümanlar lehine güçleneceğini düşünmüştür.¹¹⁸⁵

2.5.3. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Selanik

Lozan görüşmeleri sürerken 30 Ocak 1923'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında Lozan Antlaşmasına ek olmak üzere VI. numaralı "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" adıyla bir antlaşma imzalanmıştır.¹¹⁸⁶ Antlaşmaya göre; İstanbul'da bulunan Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Türkler dışında kalan Rum ve Türkler karşılıklı olarak göç ettirileceklerdir. (mad.1,2). 1912 tarihinden sonra göç edenler "göçmen" olarak mübadele kapsamında değerlendirilmişlerdir. (mad. 3). Mübadiller oturdukları ülkenin uyuğundan ayrılıp göç ettikleri ülkenin vatandaşlığını alacaklardır (mad. 7). Mübadiller ve cemaatler (camiler, kiliseler, dernekler vs.) taşınır mallarını yanlarında götürebilecekler, götürmek istemedikleri taşınır mallar için, yerel yönetimler değer tespiti yapacak, dört nüsha tutanak hazırlayarak nüshalardan birini kendilerinde alıkoyacak, diğerini mübadile, Karma Komisyona ve göç edilecek ülke hükümetine vereceklerdir (mad. 8). Taşınmaz

¹¹⁸¹ Apostol E. Vakalopoulos, "İ Megali Pirkaia sti 5/18 Agustos 1917 sti Tessaloniki", *Makedonika*, S 27(1), January 1989, s 307.

¹¹⁸² Konstantinos Tsitsekis, "O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)"..., s. 407.

¹¹⁸³ Karadimou Gerolimou Aleka, "İ Katastrofi kai i Anagennisi Mias Polis", *To Vima*, 6 İonouario 2017. <https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-h-katastrofi-kai-i-anagennisi-mias-polis/>

¹¹⁸⁴ Marc David Bear, *Selanikli Dönmeler*, (Çev: Sevinç Kayır), Doğan Kitap, İstanbul 2011, s.15

¹¹⁸⁵ B.O.A. BEO. 4663/349660-1 (11 Kasım 1920).

¹¹⁸⁶ Cahide Zengin Aghatabay, *Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, 3. Baskı, İnsancıl Kitabevi, Eskişehir, 2021, s. 84.

malların tasfiyesi Karma Komisyon tarafından yapılacak (mad. 9), mübadillerin bütün taşınır ve taşınmaz malları üzerinde daha önce konulmuş olan kısıtlayıcı hükümler yok sayılacaktır (mad. 10). Karma Komisyon sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonraki ay içinde Türk ve Yunan tarafından dörder kişi, 1914-1915 savaşına katılmayan ülke uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından seçilecek üç olmak üzere 11 üyeden oluşacaktır. Karma Komisyon, Alt Komisyonlar kurabilecek, görevi göçü denetlemek, taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesini gerçekleştirmek, sözleşmenin gerektirdiği tedbirleri almak ve çıkacak sorunları karara bağlamak olacaktır. Komisyon mübadilin geride bıraktığı mallara karşılık borç tutarını gösteren bir belgeyi mübadile verecek, bu belgede belirlenen tutar kadar, göç edilen ülke göç edilecek ülkeye borçlu olacaktır. Mübadil göç ettiği ülkede kendisine verilen belgedeki tutar kadar mal alma hakkına sahip olacaktır. Mübadele ve tasfiye bittikten sonra iki ülkenin borç ve alacakları karşılaştırılacak, borçlu durumda olan ülke borcunu peşin para ile ödeyecektir (mad. 14).¹¹⁸⁷ 25 Ağustos 1923'te de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) tarafından onaylanmasıyla Lozan'da imzalanmış olan bu sözleşme de yürürlüğe girmiş, mübadele başlamıştır. Antlaşmanın 14. maddesi gereğince Atina'da Karma Komisyon oluşturulmuştur.¹¹⁸⁸ 1923 yılı Ekim ayında "Sihhiye ve Muavenet-i İctimâiye" Vekili Rıza Nur Bey, "Mübadele Komisyonu'nun Atina'da kaldığı sürece İslam ahalsinin mahvolacağını ve Selanik'e nakledilmesi gerektiğini bildirmiş," TBMM bu talebi olumlu karşılayarak Atina'da bulunan Mübadele Komisyonu Türk Vekilleri Reisi Tevfik Rüştü Aras'tan bu konuda teşebbüste bulunmasını istemiştir.¹¹⁸⁹ Bu arada Türkiye Devleti gelecek yüzbinlerce mübadili ülke içerisinde yerleştirmek amacıyla İmar ve İskân Vekaleti adıyla bir bakanlık kurmuştur, 20 Ekim 1923'te bakanlığa (165 oyun 158'ini alan) İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey seçilmiştir. 23 Ekim'de 20 maddelik Mübadele İmar ve İskân Kanunu çıkarılmıştır. 1 Kasım 1923'te çıkarılan 366 numaralı kanunla İmar ve İskân Vekâlet'inin yapısı belirlenmiştir. Bir müfettişlik kurulmuş, Vekâlet, İmar

¹¹⁸⁷ Hüseyin, Cevahir Kayam, "Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, Volume 9, s. 593,594.

¹¹⁸⁸ Karma Komisyonunda Türk heyetini temsilen Başkan Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Dâhiliye Vekâletinden Haydar Bey, Sihhiye ve Muavenet-i İctimâiye Vekâletinden Hamdi Beyi, Maliye Vekâletinden Müfettiş İhsan Bey ve Evkaf Vekâletinden Seniyüddin Bey görevlendirilmiştir. Tali işler için Hariciye Vekâletinden Haydar Bey, İktisat Vekâletinden Harun Bey ve Hilal-i Ahmeri (Kızılay) temsilen Dr. Ömer Lütfi Bey delege olarak belirlenmiştir. Yunan Hükümeti, Karma Komisyonuna Mr. Jean Papas, Mr. Alexander Pallis, Mr. Ankonius Calvocoressi ve Mr. P. Canaginis göndermiştir. Komisyonunda Cemiyet-i Akvami İsveç Hariciye Memuru Mr. Eric Einer Ekstrand, Danimarkalı iş adamı Mr. Karl Marius Widding ve İspanya'dan Don Manuel Manrique de Lara temsil etmişlerdir. İbrahim Baş, "Muhtelit Mübadele Komisyonu", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/muhtelit-mubadele-komisyonu/?pdf=3457>

¹¹⁸⁹ BCA. 30.10.123/874.23.3 (22 Ekim 1923).

Müdiriyet-i Umumiyesi ve Mübadele ve İskân Müdiriyet-i Umumiyesi olarak iki müdürlüğe ayrılmıştır. Müdürlükler de kendi içerisinde şubelere bölünmüştür.¹¹⁹⁰

Anlaşmaya göre Selanik; Manastır, Yanya, Girit, Teselya ve Sisam ile beraber mübadeleye tabi olan bölgelerden biri olarak tespit edilmiştir.¹¹⁹¹ Selanik ayrıca, mübadelenin başından itibaren en önemli kara ve deniz tahliye merkezi olmuş ve bu nedenle şehirde bir “Mübadele Tali (Alt) Komisyon Heyeti” kurulmuştur. Heyetin 3 Ekim 1923’te ilk toplantısını yapmasına ve gerekli hazırlıklar için 10.000 liranın gönderilmesine karar verilmiştir.¹¹⁹² Komisyona bağlı olarak ayrıca Türk ve Yunan Sevk Komisyonları oluşturulmuştur.¹¹⁹³ Ayrıca diğer kazalarda olduğu gibi muhacirlerin sağlık kontrollerini yapmak ve herhangi bir salgının ortaya çıkmasını önlemek amacıyla şehirde “Sıhhiye Heyeti” de oluşturulmuştur.¹¹⁹⁴

1924 yılı bahar aylarında başlaması planlanan mübadele işlemleri, daha hazırlıklar tamamlanamadan gerek Rum gerekse Müslüman mübadillerin iskelelerde toplanması ve zor koşullar altında bulunmaları nedeniyle, Kasım 1923’te başlamıştır. Nitekim Selanik İmdad-ı Sıhhiye Heyeti Reisi Mahir Bey’in verdiği bilgiye göre, Kasım 1923’te şehirde bulunan muhacir miktarı 20.000’i bulmuş, gelenlerin sayısı ise hızla artmaktadır. Menteşe Mebusu Şükrü Kaya ise bu tarihlerde Selanik’te Anadolu’ya taşınmayı bekleyen 100.000 kadar muhacir bulunduğu bilgisini vermiştir.¹¹⁹⁵ Şehirdeki muhacirler iyi bir şekilde barındırılmadığından birçoğu sokakta, “orada burada” yatmakta Osmanlı topraklarına sevklerini beklemektedirler.¹¹⁹⁶ Vapurlarla taşınmaya başlanan muhacirlerin büyük bir kısmı oldukça fakirdir. Hatta bazıları vapur ücretini ödeyemeyecek durumdadırlar. Nitekim 27 Kasım 1923’te şehirde taşınmayı bekleyen 5.000 muhacir vapur ücretini karşılayamayacak durumda olduğu anlaşılmıştır.¹¹⁹⁷

¹¹⁹⁰ Mübadele ve İskân Müdiriyet-i Umumiyesi, Sevkiyat ve Nakliyat, Muhacirin, İaşe, İskân, Emlakin olmak üzere dört, İmar Müdiriyet-i Umumiyesi Muamelât, İnşaat ve Tamirat, Hey’et-i Fenniye olarak üç şubeye ayrılmıştır. Erdal, *a.g.e.*, s. 106.

¹¹⁹¹ İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 185.

¹¹⁹² BCA.30.18.1.1/7.34.18 (29 Eylül 1923).

¹¹⁹³ 1924 yılı içerisinde Selanik Türk Sevk Komisyonu’nun başkanlığını Abdurrahman Bey yapmaktaydı. BCA. 272.0.0.14.76/28.1.1 (14 Ocak 1924).

¹¹⁹⁴

¹¹⁹⁵ BCA. 30.10.0.0.6/32.12.1 (7 Kasım 1923).

¹¹⁹⁶ KA. 1297/204 (17 Kasım 1923).

¹¹⁹⁷ BCA. 272.0.0.14.76/27.7 (27 Kasım 1923).

Mübadelenin başlangıcında Selanik'e bir Hilal-i Ahmer Heyeti gönderilmiştir.¹¹⁹⁸ Şehre gelen muhacirler Hilal-i Ahmer Heyeti'nin¹¹⁹⁹ şehirde kurduğu çadırlarda ikamet ettirilmişlerdir.¹²⁰⁰ İlk Başlangıçta bu kişiler İslahhanede bulunan Müslümanlara ait mektep ve yetimhane binasında çevresinde kurulan çadırlarda,¹²⁰¹ Arslan Hanı ve Tomba mevkiinde bulunan çeşitli hanlarda,¹²⁰² Tomba mevkiinde kurulan çadırlarda, Mevlevihane'den Delik adı verilen bölgeye kadar uzanan teneke barakalarda (gecekondu), Alaca İmaret camii ve avlusunda, burada bulunan Kıpti evlerinin bodrumlarında¹²⁰³ ikamet ettirilmeye çalışılmıştır. Bu yerler yeni gelenler sebebiyle kısa zamanda dolmuş, muhacirlerin 10.000 kadarı ahır, han gibi yerlerde barındırılmıştır. Bu 10.000 kişinin 2.000'i işe muhtaçtır. Yetersiz beslenmeye bağlı olarak bunların %90'ı sıtmalıdır. İslahhanede 30 Ekim 1923'te bir aş evi kurulmuş ve yemek verilmeye başlanmıştır.¹²⁰⁴ İhtiyacı olan muhacirlere Hilal-i Ahmer tarafından günlük 40 kıyye tavin dağıtılmış, 150 kişilik dört çeşit yemek vermeye başlamıştır.¹²⁰⁵ Buna rağmen HAC delegesi Ömer Lütfi Bey'in verdiği bilgiye göre, sefalet nedeniyle ölümler artmaya başlamıştır. İslahhanede 14 Kasım'da 3 muhacir vefat etmiştir.¹²⁰⁶

Muhacirler için Yunan Hükümeti ve Selanik valiliğinden izin alınarak HAC adına Müslümanlardan yardım toplanmıştır.¹²⁰⁷ Yardımları toplamak üzere "İane Heyeti" kurulmuştur. Heyet şubelere ayrılarak çalışmalarını yapmıştır. Şubeler, şehirde bulunan tüccarlar, mülk sahipleri ve hali vakti yerinde olanlardan yardım toplamak için seferber olmuşlardır. Birinci şubeden Osman Sait Bey şehirdeki büyük tüccarlarla görüşmüş, birkaç ay içerisinde 55.000 drahmi toplamıştır. Diğer şubeler ise toplam 10.000 drahmi toplayabilmiştir.¹²⁰⁸ Buna rağmen peyderpey gelenler arasında çok sayıda aç muhacir olması yardımların yetersiz kalmasına neden olmuştur.¹²⁰⁹

¹¹⁹⁸ KA. 1296/70-4 (12 Ekim 1924).

¹¹⁹⁹ Hilal-i Ahmer mübadelenin başlamasıyla birlikte muhacirlerin yığıldığı şehirlerde ihtiyacı olanlara gerekli desteği sağlamıştır. Bunun için baştan itibaren H.A. yetkilileri İmar ve İskân Müdürlüklerinde görev almışlardır.

¹²⁰⁰ BCA. 272.0.0.14.76/31.28.30.1 (7 Mart 1924).

¹²⁰¹ Kasım ayının ilk haftasında İslahhane duvarına bitişik olarak boş alana çadırlar kurulmuş ve 2.000 Langazalı muhacir bu çadırlara yerleştirilmiştir. KA. 1287/120.13 (9 Kasım 1923).

¹²⁰² KA. 1256/212.13 (3 Aralık 1923).

¹²⁰³ KA. 1297/204.29.

¹²⁰⁴ KA. 1297/212.

¹²⁰⁵ KA. 1297/204.7 (3 Kasım 1923).

¹²⁰⁶ KA. 1297/204.10 (24 Kasım 1923).

¹²⁰⁷ KA. 1296/270 (23 Aralık 1923).

¹²⁰⁸ KA. 1296/212.3 (Kânunusani 1924).

¹²⁰⁹ KA. 88/148 (1 Eylül 1924).

Tâli Komisyon aracılığıyla 22 Kasım'da nakliyatın başlamasına rağmen,¹²¹⁰ bir ay içinde şartlar düzelmemiş, daha da ağırlaşmıştır. Muhacirlerin ikameti için Harmanköy civarında daha geniş bir alan araştırılmışsa da bulunamamıştır. Selanik İmdad-ı Sıhhiye Heyeti Reisi Mahmut Bey'in şu cümleleri durumun vahametini göstermektedir:

*"...Vaziyet bu acınacak şekilde kaldıkça biz ancak bunların ölümüne şahit olacağız. Parlak cümlelerle yüksek maksatlara hizmet etmek için teşkil eden komisyonlar ve heyetler ancak bu biçarelerin birbirine müteakip heder olmalarına şahit olacak ve cenazelerinin defninden başka şeyle uğraşmak imkânı bulamayacaktır..."*¹²¹¹

Ömer Lütfi Bey'in verdiği bilgiye göre, Aralık 1923 ortalarında şehirdeki muhacir sayısı 30.000'e yaklaşmıştır. Selanik'e bir kilometre uzaklıkta olan ve I. Dünya Savaşı'nda İngiliz karargâhı olarak kullanılan Kireçköy mevkiine çadır kurulması kararlaştırılmıştır.¹²¹² Gülbaba mevkiine bu tarihlerde HAC çadırları kurulmuş, İstanbul'dan da yeni çadırlar istenmiştir.¹²¹³ İlk günlerden itibaren yaşanan "izdiham" yeni tedbirlerin alınmasını gerektirmiş, 1924 yılı başlarında nakliyat hız kazanmıştır. Kara Hüseyin Çiftliği mevkiinde çadırlı misafirhane kurulmuş, yönetimi konusunda bir nizamname hazırlanmıştır. Buna göre misafirhanede muhacirlerin her türlü sağlık sorunları takip edilecek, Osmanlı topraklarına nakledilmeden önce gerekli olan aşlar yapılacak, dispanser ve 10 yataklı bir hastane kurulacaktır.¹²¹⁴ 1924 yılı ocak ayının son haftasında 5.000 muhaciri barındıracak büyüklükte misafirhane kurulmuştur. Çevre kaza ve köylerden gelecek olan 200.000'e yakın muhacirin daha geleceği hesaplanmıştır.¹²¹⁵ Gerçekten de mübadelenin başlamasıyla birlikte Selanik'te ev kiralari dayanılmaz şekilde artmıştır. Şehirde kalacak yer bulamayan ve mali durumu yetersiz olan muhacirler, mal sahiplerinin istediği kiralari ödemek zorunda bırakılarak adeta soyulmuştur.¹²¹⁶ Kira artışında 1917'de yanan mahallelerin tam olarak yeniden inşa edilmemiş olmasıdır¹²¹⁷ Kara Hüseyin Çiftliği'nden sonra Hasköy civarında yeni geçici karargâhlar kurulmuştur. Karargâh için çadırlar İstanbul'dan gönderilmiştir.¹²¹⁸

¹²¹⁰ Selanik'e gelip giden vapurlar için bkz KA. 1297/204.21 (9 Aralık 1923).

¹²¹¹ KA. 1297/204.8 (8 ARALIK 1923).

¹²¹² KA. 1297/61 (17Aralık 1923).

¹²¹³ KA. 1297/204.19.

¹²¹⁴ KA. 1296/140-1 (3 Ocak 1924).

¹²¹⁵ Bir ay önce Aralık 1923'te şehirde bulunan muhacir sayısı 30.000 olarak verilmiştir. KA. 1296/184 (10 Aralık 1923).

¹²¹⁶ KA. 1296/157 (26 Ocak 1924).

¹²¹⁷ KA. 1297/97 (23 Aralık 1924).

¹²¹⁸ KA. 1296/212-2 (5 Ocak 1924).

Öte yandan TBMM Hükümeti'nin girişimi ile boş olarak Anadolu sahillerine giden Yunan vapurlarının, Selanik'te birikmiş olan muhacirleri getirmeleri sağlanmıştır.¹²¹⁹ Bu arada kaza ve köylerden gelecek muhacirler önceden tespit edilerek şehre alınmış, bir hafta içinde nakledilmeleri sağlanmıştır.¹²²⁰

Bütün çabalara rağmen, 1924 yılı ortalarında mübadillerin şehir sokaklarında ve viranelerde perişan bir halde kalmalarının önüne geçilememiştir. Bu durum Temmuz bizzat Selanik HAC Reisi Doktor Esat Bey İstanbul gazetelerine verdiği demeçlerde yaptığı eleştirilerin temelini oluşturmuştur.¹²²¹ Her ne kadar "Selanik Sevk ve İrkap Reisi" Tevfik Bey, Esad Bey'in görevini yapamayan bir memur olduğunu ve Selanik'teki komisyonlara müdahale etmesine izin verilmediğinden dolayı Selanik gazetelerine bu türlü beyanlarda bulunduğunu bildirirse de kamplarda çocuk ölümlerinin olduğunu yalanlamamıştır.¹²²²

Yunan jandarması 1924 yılı ortalarında Müslüman muhacirlerinin bulunduğu kampa tecavüzde bulunmuşlardır. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti bu konuda gerekli girişimde bulunulmasını HAC'a bildirmiş,¹²²³ Yunanistan jandarmanın taarruzda bulunmadığı, dispanserde boşalan bir odaya Rum muhacirlerin yerleştirildikleri cevabını vermiştir.¹²²⁴

Selanik'te, mübadiller arasında daha ilk anda salgın hastalıkların ortaya çıkması nedeniyle, Mübadele İmar ve İskân Vekaleti, Tâli Komisyon bünyesinde "27. İmdad-ı Sıhhiye Heyeti" oluşturmuştur.¹²²⁵ Vekalet 1923 yılı yaz aylarında Selanik'te lekeli humma ve veba salgını görüldüğünü ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. 1923 yılı sonlarında İstanbul'dan 60.000 çiçek aşısı gönderilmiştir.¹²²⁶ 1924 yılında Limanda bulunan iki işçide veba görülmüş, hastalığın muhacirlere sirayet etmemesi için nakliyat

¹²¹⁹ Rum muhacirleri almak için Yunan Hükümeti tarafından Samsun'a gönderilecek olan Kavala Vapuruna Karadeniz'e yerleştirilmeleri kararlaştırılan 2.500 Müslüman muhacirin bindirilmesi kararlaştırılmıştır. BCA. 272.0.0.14.76/31.27.3 (5 Mayıs 1924).

¹²²⁰ BCA. 272.0.0.14.76/31.27.1 (2 Haziran 1924).

¹²²¹ Bu beyanat Hükümetin tepkisini çekmiş, Mübadele İmar ve İskân Vekaleti HAC Riaseti'nden Esad Bey hakkında gerekli muamelenin yapılmasını istemiştir. KA. 88/224 (21 Temmuz 1924).

¹²²² KA. 88/296 (22 Ağustos 1924).

¹²²³ KA. 88/250 (28 Eylül 1924).

¹²²⁴ KA. 88/57 (11 Şubat 1925).

¹²²⁵ BCA. 272.0.0.79/72.4.2 (1 Ekim 1923). Bir sonraki yıl içerisinde veba, dizanteri görülmeye başlanmıştır. Mayıs 1924'te Selanik'ten Mersin'e sev kedilen muhacirler arasında 20 çiçek hastası bulunmuştur. (KA. 88/180 14 Mayıs 1924). Selanik İmdad-ı Sıhhiye Heyeti görevini yapması ve bütün muhacirlerin aşılınması konusunda uyarılmıştır. KA. 88/245 (29 Haziran 1924). Temmuz 1924'te Veba şehirde bulunan bir Türk mahallesinde de görülmüştür. KA. 88/221 (8 Temmuz 1924).

¹²²⁶ KA. 1297/12 (11 Aralık 1923).

bir süre ertelenmiştir.¹²²⁷ Selanik'te veba aşısı tükendiğinden İstanbul'dan beş kilo aşı daha talep edilmiştir.¹²²⁸

Bunun yanında şehirde iki dispanser kurulmuştur.¹²²⁹ Bir numaralı dispanser Mithat Paşa Sanayi Mektebi ve Yetimhanenin bulunduğu İslahhanede, ikincisi de birincisiyle birlikte aynı ün 29 Ekim 1923'te Alaca İmarette açılmıştır.¹²³⁰ Dispanserler açılışından sadece 11 gün içerisinde 2.342 hastayı tedaviye almıştır.¹²³¹ Her iki dispanser bir ay içerisinde 5.720 hastayı tedavi etmiş olması,¹²³² mübadillerin sağlık açısından ne kadar zor bir durumda olduklarını göstermektedir. İki dispanserin açılmasından hemen sonra Türk Mübadele Heyeti üyeleri, Sıhhiye Heyeti ile Ekim 1923 sonlarında 20 yataklı bir hastane kurulmuştur.¹²³³

Selanik üzerinden sevkiyatın başladığı 22 Kasım'dan 19 Aralık'a kadar toplam 14.177 muhacir Osmanlı topraklarına sevk edilmiştir.¹²³⁴ 14 Ocak 1924'e kadar bu sayı 26.982'ye, 1 Şubat 1924'e tarihinde de 32.402'ye yükselmiştir.¹²³⁵ 1924 yılı sonlarında Selanik'te ve Kavala gibi diğer limanlarda sevkiyat işlemleri hafiflemiştir.¹²³⁶ Bu süreçte 10.000'i tütüncü, 55.000'i çiftçi, 15.000'i zeytinci olmak üzere Selanik ve kazalarından 80.000 mübadil Türkiye'ye gelmiştir. Bunlar Marmara sahillerinden, Karadeniz sahillerine, İzmir ve çevresinden, Amasya, Tokat ve çevresine kadar Anadolu'nun çeşitli yerlerinde iskân edilmişlerdir.¹²³⁷ Selanik'te bulunan mübadeleye tabi Müslümanların Türkiye'ye taşınması 1925 yılına gelindiğinde tamamlanmıştır. Zira Yunan kaynaklarına göre bu yıl içerisinde Selanik'te kalan Müslüman sayısı Sırp ve Arnavut uyruklu olmak üzere 78 kişidir. Bunlar arasında şeker ve tütün tüccarları ile toprak sahipleri vardı. Bunların büyük kısmı çiftçi,¹²³⁸ tütün işçisi, ipekçi ve bağcıdır.¹²³⁹

¹²²⁷ KA. 1296/70-2 (9 Temmuz 1924).

¹²²⁸ KA. 1296/65 (17 Temmuz 1924).

¹²²⁹ KA. 1297/204.7 (3 Kasım 1923).

¹²³⁰ KA. 1297/204.6 (3 Kasım 1923).

¹²³¹ KA. 1296/225.

¹²³² KA. 1297/212.3.

¹²³³ KA. 1297/204. 10 (24 Kasım 1923).

¹²³⁴ KA. 1297/67 (19 Aralık 1923).

¹²³⁵ Erdal, *a.g.e.*, s. 149.

¹²³⁶ Bu nedenle buralarda bulunan çadırlar peyderpey İzmir ve İstanbul'a sevk edilmeye başlanmıştır. KA. 1336/16 (7 Ekim 1924).

¹²³⁷ Erdal, *a.g.e.*, s. 208.

¹²³⁸ BCA. 272.0.0.14.76/32.1.4 (16 Haziran 1924).

¹²³⁹ BCA. 272.0.0.14.76/31.28.31.1 (1 Mart 1924).

2.5.4. Rum Nüfusunda Değişim

Yunan tarih yazımına göre, Selanik'in fethinden sonra nüfus itibariyle Hıristiyanlar ikinci sıraya düşmelerine rağmen Sefarad Yahudilerinin şehre gelişine kadar şehrin Bizans görünümü devam etmiştir.¹²⁴⁰ XIX. yüzyıl başlarında ise Selanik'te Rumlar 2.000 aileden oluşmaktaydı.¹²⁴¹ Rum nüfus, 1880'lerde birkaç yıl hariç olmak üzere oransal olarak her zaman Musevi ve Müslümanların gerisinde kalmıştır. 1880'lerdeki artışın sebebi ise Selanik'e gerçekleşen Rum göçü olmuştur.¹²⁴² 1882-1916 yılları arasında Selanik'teki Rum nüfus aşağıdaki gibidir:

Tablo 5: 1882-1916 Yılları Arasında Rum Nüfus

Yıl	Toplam	Kaza (yüzde)	Sancak	Vilayet
1882 ¹²⁴³	103.544	36.985 (%28,6)		
1900 ¹²⁴⁴	73.613	10.509		
1906 ¹²⁴⁵	98.930	15.012		48.789
1907 ¹²⁴⁶	98.930	15.012		
1913 ¹²⁴⁷	157.899	39.956		
1916 ¹²⁴⁸		68.205		

(**Kaynak:** Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yayına Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul, 2003).

Tabloya baktığımızda XX. yüzyıl başlarında Rum nüfusun gerilediği görülmektedir. Bunun en büyük sebebi 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sonrasında Selanik'ten dışarı gerçekleşen Rum göçü olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ise Rum nüfus artış göstermiştir.

1912 yılından 1922 Lozan Mübadelesine kadarki 10 yılda Selanik gerek Balkan Savaşları gerek I. Dünya Savaşı sebebiyle Yunanistan'a gelen mülteci (Yunan ve Rus) ve Rum göçmenlerin ilk durağı olmuştur. Vilma Hastoglou, 1916'da Bulgaristan, Sırbistan,

¹²⁴⁰ İlias A. Kolovos, "Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selânîk", *Tarih ve Toplum*, (Aralık 1997), C. 28, S. 168, s. 328.

¹²⁴¹ Gounaris, Selanik, *Review (Bernard Braudel Center)*..., s. 509.

¹²⁴² Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yayına Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul, 2003.

¹²⁴³ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*..., s. 174.

¹²⁴⁴ S.V.S., 1318/1900, s. 293.

¹²⁴⁵ S.V.S., 1324/1906, s. 219.

¹²⁴⁶ 1907 yılında toplam nüfus 98.930 olarak verilmiştir. Ancak bir yıl içerisinde nüfusun 1.258 kişi arttığı ayrıca belirtilmiştir. Böylece 1907 yılında şehrin nüfusunun 100.000'i aştığını söyleyebiliriz. S.V.S., 1325/1907, s. 655.

¹²⁴⁷ Haris G. Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923", (Atina Ulusal Kapodistriyan Üniversitesi, Siyasi Bilimler Ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Uzmanlaşma Programı), Atina 2002. s. 15.

¹²⁴⁸ Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1915*..., s. 40. Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfosi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s. 47.

Anadolu'nun yanı sıra Rusya ve Kafkasya'dan gelen 31.000'den fazla Rum mültecinin şehirde bulunduğunu tahmin etmektedir.¹²⁴⁹ Daha önce de belirttiğimiz gibi 1916 tarihinde yapılan resmi olmayan bir nüfus sayımında, göç nedeniyle şehirdeki Yunanlıların sayısı artmıştır.¹²⁵⁰ Aynı yıllarda Yahudi nüfusu artarken Müslümanların 1/3'ü şehirden ayrılmıştır.¹²⁵¹

I. Dünya Savaşı'nda yaşanan, 1917 Rus Devrimi gibi siyasi karışıklıklar şehre yeni göç dalgası başlatmıştır. 1918 ve 1919 yılları arasında Bulgaristan'dan geri gönderilen Yunan esirleri, Kafkasya, Rusya, Doğu Trakya, Karadeniz, Anadolu'dan göçmenler Selanik ve Makedonya'ya ulaşmıştır. Bunların çoğu 1920'den itibaren yavaş yavaş ülkelerine geri gönderilmelerine rağmen, güney Rusya ve Kafkasya'dan yeni grupların gelmesiyle şehirdeki göçmen sayısı 60.000'e yaklaşmıştır. Bu göçmenler şehrin banliyölerinde ve I. Dünya Savaşı'nda İtilaf devleti askerleri için kurulan kamplarda toplanmışlardır.¹²⁵² 40.000 göçmen, Makedonya Genel İdaresi tarafından, şehirden kaçmak zorunda kalan Müslüman konutlarında kiralık olarak yerleştirilmişlerdir. Şehir merkezinde kalan 11.179 aile 11.987 odada barındırılmıştır.¹²⁵³

Lozan Barış Antlaşması ile Yunanistan Megali İdea hayallerine ara vermiş ve o zamanki nüfusunun 1/4'üne eşdeğer 1.200.000 mübadili kabul etmek zorunda kalmıştır.¹²⁵⁴ Selanik daha mübadeleden önce İzmir'e Türk ordusunun girmesinden 1928 yılına kadar Rum göçmen ve mübadillerin toplanma merkezlerinden biri olmuştur. Rum mübadillerin taşınması, geçici ikamet ettirilmesi ve yerleştirilmeleri işleri 1930 yılına kadar çalışan uluslararası nitelikte "Göçmen İskân Komisyonu" tarafından yürütülmüştür. Göçmen İskân Komisyonu Yunanistan'dan ayrılacak Müslümanları ve ekonomik kaygıları ön plana alarak Rum mübadillerin büyük bir kısmını en önemli şehri Selanik olan Kuzey Makedonya'ya yerleştirme kararı almıştır.¹²⁵⁵ Sadece Eylül 1922'den

¹²⁴⁹ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 44.

¹²⁵⁰ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 15.

¹²⁵¹ Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 31.

¹²⁵² Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 44.

¹²⁵³ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 50.

¹²⁵⁴ Aleka Karadimou Gerolimbu, "Poleodomikos Shediasmos ke Prosfigiki Engatastasi mia Siskoli Shesi (Şehir Planlaması ve Mülteci Yerleşimi Zor Bir İlişki)", *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s. 25-27.

¹²⁵⁵ Erdal, *a.g.e.*, s. 187.

Ocak 1923'e kadar Selanik Anadolu'dan gelen 130.000 Rum mübadile geçici olarak ev sahipliği yapmıştır.¹²⁵⁶ Bunlar Yunan vapurlarıyla Selanik'ten Yunanistan'ın çeşitli bölgelerine sevk edilmişlerdir. Nisan 1923'e gelindiğinde 162.418 Rum mübadil Selanik ve çevresine yerleştirilmiştir.¹²⁵⁷ Selanik'e gelen Rum mübadiller Selanik'in nüfus yapısını ve kentsel örgütlenmesini kökten ve kesin olarak değiştirmiştir.¹²⁵⁸ Kalamarya Körfezi'ne ve limana indirilen mübadiller salgın hastalık ihtimaline karşı bir süre kötü koşullar altında karantinada tutulmuşlardır.¹²⁵⁹

Mübadile sürecinde şehrin nüfusu dönüşüme uğramıştır. Mübadiller şehir içerisinde 116 noktayla birlikte çevrede bulunan altı kampta geçici olarak barındırılmıştır. Bunlar: Küçük Karaburun Sağlık Merkezinde, Kalamarya İngiliz kampında, Hamidiye Ziraat Mektebi'nde, Fransız (Harilaos) Hastanesi'nde, Harmanköy'deki İngiliz Hastanesi ve Lembet Kampı'nda.¹²⁶⁰ Bu süreçte, Müslümanlar Türkiye'ye gelirken Anadolu, Trakya, Karadeniz ve Kafkasya kökenli¹²⁶¹ 117.000 Rum mübadil şehre yerleştirilmiştir.¹²⁶² Batum ve Trabzon limanlarını terk eden Doğu Karadeniz Rumlarının çoğu Kalamaria'ya yerleştirilmiştir. Böylece Selanik bir "göçmen" şehri olma özelliğini sürdürmüştür. 1928'e kadar gelen muhacirlerin Selanik'te yerleşimleri aşağıdaki gibidir:¹²⁶³

Tablo 6: 1928 Yılına Kadar Selanik'e Yerleşen Rumların Sayısı

Yerliler	Rum Mübadil	Diğer Göçmenler	Toplam	Yerliler %	Rum Mübadil %	Diğer %
88.050	117.041	39.590	244.680	36.1	47.8	16.1

(**Kaynak:** Aleka Karadimou Gerolimbu, "Poleodomikos Shediasmos ke Prosfigiki Engatastasi mia Siskoli Shesi (Şehir Planlaması Ve Mülteci Yerleşimi Zor Bir İlişki)", *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s. 25).

¹²⁵⁶ Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 33.

¹²⁵⁷ Erdal, *a.g.e.*, s. 197.

¹²⁵⁸ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Enkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 45.

¹²⁵⁹ Sevkedilen Rumlar arasında da koleraya rastlanmıştır. BCA. 272.0.0.14.76/32.11.1 (20 Temmuz 1924).

¹²⁶⁰ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Enkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 49.

¹²⁶¹ Haris G. Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923"..., s. 8

¹²⁶² Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 29.

¹²⁶³ Aleka Karadimou Gerolimbu, "Poleodomikos Shediasmos ke Prosfigiki Engatastasi mia Siskoli Shesi (Şehir Planlaması Ve Mülteci Yerleşimi Zor Bir İlişki)", *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s. 25-27.

Öte yandan bu kadar muhacirin şehre yerleştirilmesi sonucu 1913'te 700 hektar olan şehrin kapladığı alanı 1928'de 1.500 hektara ulaştı. Selanik tarihinde ilk kez sur dışı yerleşimi surların içini kesin olarak gölgede bıraktı.¹²⁶⁴ 1928'de şehir, surlarla çevrili alanın 5 katı büyüklüğüne ulaşmış,¹²⁶⁵ 1934 tarihine gelindiğinde şehir surları dışında 50'den fazla yeni yerleşim birimi ortaya çıkmıştır.¹²⁶⁶

2.5.5. Musevi (Yahudi) Nüfusunda Değişim

Selanik'te antik çağlardan beri Yahudi nüfus var olmuşlardır. Yahudilerin Selanik'e ilk ne zaman yerleştiğine dair iki görüş vardır. Birincisi şehrin M.Ö. 315'te kuruluşundan itibaren Yahudilerin şehre yerleşmiş olduğu, ikincisi ise ya M.Ö. 140 tarihinden itibaren yerleşmeye başladıklarıdır. M.S. 50'de Selanik'e gelen Havari Paulus'un Selanik'te bir sinagogu ziyaret edip orada vaaz verdiği dini kaynaklarda yer almaktadır.¹²⁶⁷ Bu bilgiye dayanarak Yahudiler şehre M.Ö. 145-135 yılları arasında yerleşmeye başlamışlardır diyebiliriz. Büyük kısmının İskenderiye ve Mısır'ın çeşitli bölgelerinden gelip yerleşen bu ilk Yahudi toplumuna Romanoit adı verilmiştir. XII. yüzyıl ortalarında Tudelalı bir Haham olan Benjamin, çıktığı 12 yıllık gezisinde Selanik'e de gelmiş, "...şehirde Haham Samuel ve oğulları tarafından yönetilen 500 Yahudi'nin bulunduğunu" yazmıştır.¹²⁶⁸ XIV. yüzyıl ortalarından itibaren Selanik, Orta Avrupa, Sicilya ve İtalya'dan üç grup Musevi ailenin göçüne sahne olmuştur. İlk olarak 1376'da Macaristan ve Alman coğrafyasından birkaç aile Selanik'e yerleşmiştir. Ardından 1391'de Polonya ve Rusya'dan kovulan bir Musevi grup şehre yerleşmiştir. Bu gruba da ileriki yıllarda Aşkenazlar adı verilmiştir. Aşkenazlar, günlük hayatta ve ibadette Romanoitlerden farklı bir dil kullanmışlardır. 1423-1430 tarihleri arasında ise Venedik egemenliği sırasında, İtalya ve Sicilya'dan, görece özgür olan ve kendi kültürlerini geliştiren İtalyan Musevileri Selanik'e gelmişlerdir. Aynı tarihlerde Selanik Osmanlı egemenliğine girmiştir. 1492'de İspanya'dan göç başlamadan önce Musevilerin yaşadığı tek mahalle Giannis Mavros Kallis" olmuştur.¹²⁶⁹

¹²⁶⁴ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Enkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 49.

¹²⁶⁵ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 29.

¹²⁶⁶ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Enkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 52.

¹²⁶⁷ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 15..

¹²⁶⁸ Cristina Pallini-Annalisa Scaccabarrozi, "In Search of Salonikas Lost Synagogues. An Open Question Concerning İntangible Heritage", *Contemporary Jewish History*, Volume 7,2016, s. 8.

¹²⁶⁹ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 17.

2 Ocak 1492’de Granada’nın düşmesinden ve 3 Mart 1492’de Hıristiyanlığı kabul etmeyen Yahudilerin İspanya’yı terk etmeleri emreden “Elhamra Yasası”ndan sonra, 2 Ağustos 1492’de Kristof Kolomb’un yeni kıtayı keşfetme yolculuğuna çıkmasından bir gün önce, Hıristiyanlığı benimsemeyen 250.000 Yahudi bir gün döneceklerini düşünerek evlerinin anahtarlarını da yanlarına alarak İspanya’dan ayrılmışlardır. Yükselen Osmanlı Devleti, bilime ve ticarete katkı sunacağını düşündüğü bu Yahudileri memnuniyetle karşılamıştır.¹²⁷⁰ İspanya’dan gelip Selanik’e yerleşen Yahudi göçmen grubuna “Sepharad (Sefarad)” adı verilmiştir. Kastilya, Mayorka, Katalonya ve Aragon’dan gelen bu topluluk, şehir merkezine ve sahil sur duvarlarına yakın bölgelere yerleşmişler, Osmanlılar tarafından “Musevi” tabir edilen Yahudiler, devletin sağladığı dini özgürlükten yararlanarak geldikleri bölgelerin adlarıyla havralar kurmuşlardır. 1497’de de Portekiz’den sürgün edilen Yahudilerden bazıları Selanik’e göçmüştür. Bunların yanısıra, XVII. yüzyıla kadar da Selanik Orta ve Kuzey Avrupa’dan gelen Yahudiler şehre yerleşmiştir.¹²⁷¹

Sefaradların gelişiyle Selanik her anlamda canlanmıştır. Zira Sefaradlar, Orta ve Doğu Avrupa’dan şehre gelen Aşkenazların aksine “Judengansen” veya “Getto” adı verilen bölgelere kapanarak dünyadan soyutlanmış ve her türlü yeniliğe, reforma düşman olmayıp açık fikirli ve girişimciydiler.¹²⁷² XIX yüzyıla gelindiğinde Museviler, Selanik’teki en büyük topluluğu oluşturmuştur. Ancak 1882 yılına kadar Osmanlı Devleti’ndeki nüfus sayımlarının sağlıksızlığı¹²⁷³ şehirde yaşayan Musevi nüfusunu belirlemede güçlük yaratmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki tablodaki şehir nüfusu 1882-1906 yılları arasındaki Osmanlı nüfus sayımları ile salnameler ve 1913-1928 yılları arasında Yunan Hükümetinin yaptığı sayımlar üzerinden gösterilmiştir.

¹²⁷⁰ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 19.

¹²⁷¹ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 23.

¹²⁷² Evangelos Hekimoglou, *Tessaloniki: Tourkokratias kai Mesopolemos*, Tessaloniki 1995, s. 56. Jedengansen, başta Orta ve Kuzey Avrupa kentleri olmak üzere Musevilerin yaşamaya zorlandıkları sokaklara verilen isimdi. İlk olarak 1460’ta Frankfurt Kent Konseyi tarafından oluşturulmuş, duvarlarla çevrilerek sokak girişlerine muhafızlar yerleştirilmiştir. Gettolar ise Venedik’te 1516’da yerel yönetimin Musevileri belirli bir alana toplayıp yaşamaya zorlamaları ile ortaya çıkan mahallelere verilen isimdi. Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 21.

¹²⁷³ 15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar imparatorlukta sayımlar bazı bölgelerde hane bazında yapılmaktaydı. 1830’dan sonra ise sadece erkek nüfusun kayıtları cemaat örgütlerinin sunduğu kayıtlara göre gerçekleştirildi. Ancak 1874’ten sonra devlet sağlıklı nüfus sayımını gerçekleştirebilecek kanunlar çıkarmıştır. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 9-32.

Tablo 7: 1882-1928 Yılları Arasında Musevi Nüfus

1882-1928 Yılları Arasında Selanik Musevi (Yahudi) Nüfusu				
Yıl	Toplam	Kaza (yüzde)	Sancak	Vilayet
1882 ¹²⁷⁴	103.544	34.523 (%33,5)	35.824 (%6,5)	37.206
1900 ¹²⁷⁵	73.613	40.481		
1906 ¹²⁷⁶	98.930	47.322		48.789
1907 ¹²⁷⁷	98.930	47.412		
1913 ¹²⁷⁸	157.899	39.956		
1916 ¹²⁷⁹		68.205		
1920 ¹²⁸⁰	174.390	72.000		
1928 ¹²⁸¹	244.680	48.000		

(**Kaynak:** Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yayına Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul, 2003

1882 yılı sayımına göre Selanik kazasında Musevi nüfus oran itibarıyla %33,5 ile Rum nüfustan sonra ile ikinci sırada gelmektedir. Selanik'in köyleri de bu orana dahil olduğunu belirtirsek şehirdeki Musevi nüfusun ilk sırada geldiğini söylemek mümkündür. 1906 nüfus sayımına göre Selanik Sancağında 24.269 erkek, 24.520 kadın olmak üzere toplam 48.789 Musevi yaşamakta,¹²⁸² Vilayet salnamesine göre ise 47.322 Musevi bulunmaktaydı.¹²⁸³ 30 Nisan 1907 tarihli ve Musevi milletinin 1906 yılı askerlik bedeli dağılımına ilişkin bir istatistikte, Selanik Vilayetinde toplam Musevi erkek sayısı 24.304 aynı yıl ölenlerin sayısı 268, doğanların sayısı 512 olmak üzere 24.548 erkek olduğu bildirilmiştir.¹²⁸⁴ 1907 yılı vilayet salnamesi şehirdeki Musevi nüfusu 47.412 olarak vermektedir. Bir önceki sayıma göre şehir nüfusu 1.258 artarken Musevi nüfus azalmıştır.¹²⁸⁵ Ancak genel itibarıyla Selanik'teki Musevi nüfusunun özgün yanı nüfus itibarıyla yoğunluğu olmuştur.¹²⁸⁶ Selanik'teki Musevi nüfus şehre dağılmakla birlikte,

¹²⁷⁴ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 174.

¹²⁷⁵ S.V.S. 1318/1900, s. 293.

¹²⁷⁶ S.V.S., 1324/1906, s. 219.

¹²⁷⁷ *Selanik Vilayeti Salnamesi*, yıl 1325, s. 655.

¹²⁷⁸ Haris G. Milonas, "Etniki Oloklrosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923", (Atina Ulusal Kapodistriyan Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Uzmanlaşma Programı), Atina 2002. s. 15.

¹²⁷⁹ Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1915...*, s. 40.

¹²⁸⁰ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 47.

¹²⁸¹ Vilma Hastaoglou, "Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis", (Selanik'in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfofi tis Tessalonikis İ Ekgatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s 47.

¹²⁸² Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 205.

¹²⁸³ S.V.S., 1324/1906, s. 219.

¹²⁸⁴ BOA. TFR. I. SL. 141/14089-1 (30 Nisan 1907).

¹²⁸⁵ *Selanik Vilayeti Salnamesi*, yıl 1325, s. 655.

¹²⁸⁶ Rena Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919)*, (Çeviren Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, Ankara 2005, s. 49.

toplu olarak 16 Musevi Mahallesinde yaşamıştır.¹²⁸⁷ 1910 yılından itibaren ABD, Arjantin ve Birleşik Karalık'a şehirden ilk Musevi göç dalgası başlatmıştır. Bunun nedenleri arasında, Meşrutiyet sonrasında Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan ve Musevileri de askere almaya başlaması yanında, Makedonya'da giderek yükselen milliyetçilik akımlarının Musevileri olumsuz etkileyeceği endişesidir.¹²⁸⁸

Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesini takip eden süreçte Yunan Hükümeti, Yahudi vatandaşlarına eşit vaat etse de Yahudilerde Yunan Hükümetine karşı güçlü bir güvensizlik duygusu başlamıştır.¹²⁸⁹ Zaman içerisinde de Yunanistan'ın izlediği milliyetçi ve nüfusunu homojenleştirme politikası, Müslümanlar yanında şehirde yaşayan Yahudileri de baskı altına almıştır. Gerçekten de Selanik'e yerleşen Rum mültecilerin ve genel anlamda Hıristiyanların ulusal bilinç kazanması adına Yahudi ayrımcılığına göz yumulmuştur. Yahudilere karşı ortaya çıkan olumsuz tavır, şehrin Helen olduğunun ispatına duyulan ihtiyacın sonucudur. Şehir yetkilileri ve ordu, seçimlerde Yahudi adaylara oy veren Yahudileri Yunan vatandaşı olarak görmeyerek asimilasyondan, ziyade sınır dışı etme politikası izlemiştir.¹²⁹⁰

1492'den sonra yüzyıllardır Selanik'te yaşayan Yahudilerin bir kısmı Fransa başta olmak üzere vatandaşlık aldıkları ülkelere yerleşmişlerdir.¹²⁹¹ Bir kısım Yahudiler de muhacir olarak Osmanlı topraklarına gelmeyi seçmişlerdir. 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması'ndan sonra Yahudilerin bir kısmı, 800 tüccar ve yaklaşık 500 zanaatkâr, marangoz ve inşaatçı Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine göç etmişlerdir.¹²⁹² Bu göç sırasında zorluk yaşamışlardır. Selanik Hahambaşısı muhacir olarak Osmanlı topraklarına gelmek isteyen Selanikli Yahudilere Başkonsolosluk tarafından pasaport verilmediğini iddia etmiştir. Hükümet Selanikli Yahudilere de pasaport verilmesini emretmiştir.¹²⁹³ Selanik Başkonsolosluğunun bu konuda verdiği bilgiye göre Osmanlı topraklarına göç etmek isteyen Yahudiler üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup Osmanlı, Sırp, Yunan veya diğer yabancı devlet pasaportlarıyla Filistin dışında bir yere gitmek isteyenlerdir. Bunlara Başkonsolosluk tarafından başvuruları halinde pasaport ve izin verilmiştir. İkinci gruptakiler mukaddes toprakları ziyaret amacıyla Filistin'e gitmek isteyenlerdir. Üçüncü gruptakiler de Sırbistan ve Selanik'ten Filistin'e yerleşmek için

¹²⁸⁷ *Selanik Vilayeti salnamesi*, Yıl 1907, s. 533.

¹²⁸⁸ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 79.

¹²⁸⁹ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 79.

¹²⁹⁰ Haris G. Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923"..., s. 10.

¹²⁹¹ BCA. 272-0-0-11-17/79-2 (16 Mart 1924).

¹²⁹² Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 22.

¹²⁹³ BOA. HR. İD. 63/39-1 (30 Haziran 1914).

çocuklarıyla muhaceret eden fakara Yahudilerdir. Başkonsolosluk tarafından son iki grupta olan Museviler için 30 Nisan 1914 ve 11 Mayıs 1914 tarihli hükümet emri uygulanmıştır. Yani Osmanlı tabiiyetini kabul etmeksizin Filistin'e gitmek isteyen Sırp ve Yunan tabiiyetinde olan Yahudilerin pasaportları vize edilmemiş, Filistin'e gitmelerine izin verilmemiştir. Başkonsolosa göre Yahudi Hahambaşısının şikâyeti Selanik'ten Yafa'ya muhaceret eden 30 Yahudi'nin geri çevrilmesinden ve Musevilerin Filistin'e hicret etmelerinin menedilmesinden kaynaklanmıştır.¹²⁹⁴ Bazı Yahudiler hem Osmanlı hem Yunan pasaportu kullanmaya çalışmışlardır. Bazıları İngiltere ve Fransa'ya Yunan pasaportu alarak gidip gelirken Osmanlı pasaportu ile de Almanya ve Avusturya'ya gidip gelmeye çalışmışlardır. Osmanlı Hükümeti bu gibi Yahudilerin casusluk yapmalarından şüphelenerek Selanik Başkonsolosluğundan dikkatli olmasını istemiştir.¹²⁹⁵ Göç edenlerden Osmanlı uyruğunu kabul etmeyen ve yabancı tebaa olarak kalmak eğilimi gösterenler, Osmanlı Hükümeti tarafından bölgeden uzaklaştırılmışlardır.¹²⁹⁶ Öte yandan Selanik'te İslam ahalisi bir bütün olarak Osmanlı tebaası olarak kalmayı seçmelerine rağmen Yahudilerin, 1914 yılı ortalarına kadar Yahudilerin hemen hepsi tebaası olmayı tercih etmedikleri Osmanlı Devleti'nden daha önce aldıkları pasaportları kullanmıştır.¹²⁹⁷

1917 Yangını en çok şehirde yaşayan Yahudileri etkilemiş, 52.000'i Yahudi'yi evsiz bırakmıştır.¹²⁹⁸ O kadar ki birçok Yahudi tarihçi, 1917 yangınının Yahudiler üzerindeki etkisini, "Holokost (Yahudi Soykırımı)" öncesi en önemli şekilde nitelendirmiştir. Selanik'in yeniden inşası, ekonomik gücün Yahudilerinden kasıtlı olarak çekilmesine de işaret etmektedir. Yunan Hükümeti yangın sonrası şehri yeniden planlarken evsiz kalan Yahudiler, Aya Paraskevi, Keramitsi, Kara Hüseyin, Vardar Kapısı dışında bulunan Angelaki ve Campell gibi bazı kamplara yerleştirmiş, çıkardığı kanunlarla Yahudi iş adamlarının yeni plan dâhilinde inşa edilen bölgelerde arazi ve emlak yatırımı yapmalarının önüne geçmiştir. Böylece Yunan Hükümeti Yahudilerin eski şehrin merkezindeki ağırlıklarını ortadan kaldırmıştır.¹²⁹⁹ Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1923 nüfus mübadelesinden sonra, Yahudiler artık şehirde çoğunluğu

¹²⁹⁴ BOA. HR. İD. 63/55-1 (25 Temmuz 1914).

¹²⁹⁵ BOA. HR. ŞFR. 04.902/23-1 (16 Nisan 1916).

¹²⁹⁶ Selanik ahalisinden olup balkan savaşından önce Osmanlı vatandaşı olup savaştan sonra Yunan tabiiyetine geçen Rafael Selim Yunan tabiiyetinde kalmakta ısrar ederse Kudüs'ten çıkarılması istenmiştir. BOA. DH. EUM. ECB. 6/25-4 (28 Temmuz 1916).

¹²⁹⁷ BOA. HR. İD. 63/55-1 (25 Temmuz 1914).

¹²⁹⁸ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 24.

¹²⁹⁹ Kavala, *a.g.t.*, s 25.

yitirmiştir.¹³⁰⁰ Mübadeleden sonra da önemli sayıda Yahudi ABD, Batı Avrupa ve Filistin'e yerleşmiştir.¹³⁰¹ Yunan Hükümeti 1922'de, pazar günleri çalışmayı yasaklayan bir yasanın onaylanması, Yunancanın bütün okullarda sorunlu eğitim dili haline getirilmesi gibi adımlarla Yahudi kimliğini de hedef alan "Helenleştirme" politikasını somutlaştırmıştır.¹³⁰² 1923'te Müslümanlarının şehri terketmesi, Selanik'in geleceği için mücadelenin Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında olacağını ortaya koymuştur.¹³⁰³

1929'da hem ticarete hem de sanayide yaşanan küresel ekonomik kriz Yunanistan'ı da etkilemiştir. Kriz Yunanistan'da en çok Selanik ekonomisine Yahudilere zarar vermiştir. Yahudiler arasında işsizliği artmıştır. İşsizliğin artması Selanik Yahudilerinin özellikle genç nüfusun, Fransa, Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Meksika ve ABD'ye göçünü tetiklemiştir. En yoğun göç Fransa'ya olmuştur. Zira Eylül 1929'da Paris'e yerleşen Selanik kökenli Yahudi sayısı 20.000'e ulaşmıştır.¹³⁰⁴ 1931 yılından itibaren Selanik'teki Yahudilerin göçü Amerika ve Avrupa ülkelerinde de artan ekonomik bunalım nedeniyle Filistin'e gerçekleştirmeye başlamıştır. 1932 yılı içerisinde 7.000'den fazla Yahudi işçi Hayfa Limanı aracılığıyla Filistin'e göç etmiştir.¹³⁰⁵

Yukarıdaki verildiği üzere 1920'de 72.000 olan Yahudi nüfusu, 1928'e gelindiğinde 48.000'e düşmüştür. 1941'de Almanlar Selanik'i işgal ettiğinde yaşananlar ise Yahudileri şehir nüfusunun yaklaşık dörtte birine indirmiştir.¹³⁰⁶

2.5.6. Bulgar Nüfusunda Değişim

Slavca konuşan Hristiyan cemaati, 1860'larda Selanik'e yerleşmeye başlayan ve Rum Metropolitliğine bağlı olan 150 haneden oluşmaktaydı. 1870'te Bulgar Eksarhlığının kurulmasıyla birlikte Selanik'teki Bulgarlar da metropolitliğin yönetiminden çıkmaya başlamış, 100 kadar aile Eksarhaneye katılmıştır.¹³⁰⁷ Bir fikir

¹³⁰⁰ Yıllar içerisinde Yunan Hükümetinin yeniden yerleşim programı, yalnızca Selanik'in etnik çoğunluğunu değil, aynı zamanda tüm Güney Makedonya bölgesindeki nüfusun% 88,8'ini oluşturan Yunan Hristiyan nüfusu ile sonuçlandı. Katerina Logos, "The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism", *American Historical Association NYC*, January 2015, s 3.

¹³⁰¹ Karadimou Gerolimbou Aleka, "İ Katastrofi kai i Anagennisi Mias Polis", *To Vima*, 6 İonouario 2017. <https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-h-katastrofi-kai-i-anagennisi-mias-polis/>

¹³⁰² Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...* s 82.

¹³⁰³ Andrew Apostolou "Mother of İsrail, Orphan of History: Writing on Jewish Salonika" *İsrail Affairs*, Volume 13, İssue 1, 2007, s. 198.

¹³⁰⁴ Sechidis, Konstantinos-Skoutis, Ioannis, "To Metanastevtiko Revma Tessalonikeon Evreon Meta to 1929"... s 246.

¹³⁰⁵ Sechidis, Konstantinos-Skoutis, Ioannis, "To Metanastevtiko Revma Tessalonikeon Evreon Meta to 1929"... s. 243-252.

¹³⁰⁶ Andrew Apostolou "Mother of İsrail, Orphan of History: Writing on Jewish Salonika" *İsrail Affairs*, Volume 13, İssue 1, 2007, s. 198.

¹³⁰⁷ Gounaris, Selanik, *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 512.

verebilmesi açısından 1880'lerden 1913 yılına kadar Selanik'te bulunan Bulgar nüfus aşağıda tablo halinde verilmiştir.¹³⁰⁸

Tablo 8: 1882-1928 Yılları Arasında Bulgar Nüfus

Yıl	Toplam	Kaza (yüzde)	Sancak	Vilayet
1882 ¹³⁰⁹	103.544	1.117 (%1)		
1900	73.613			
1904 ¹³¹⁰		3.840		
1906-1907 ¹³¹¹	98.930	3.697		
1913 ¹³¹²		6.263		
1913	157.899	-		
1920	174.390	-		
1928	244.680	-		

(**Kaynak:** Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Yayına Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul, 2003)

Anlaşılabacağı üzere XIX. yüzyıl sonlarında şehrin nüfusu arttığı gibi Bulgar nüfusunda da bir artış yaşanmıştır.¹³¹³ Yordan Zehelev'e göre, 1904'te Bulgar Eksarhlığı tarafından derlenen genel istatistiklerde, Selanik şehrinde 3.840'ı eksarhlığa bağlı, 2.048 Eksarhlığa bağlı olmayan 5.888 Bulgar yaşamaktaydı. Eksarhlığın yönetimi altında olmayan Bulgarların 1.600'ü Rum Patrikhanesi'ne, 320'si Sırp Kilisesine, 48'i Katolik ve 80'i Protestan kiliselerine bağlıydı.¹³¹⁴ Selanik valiliğine göre, 1905/1906 yılı nüfus sayımında vilayeti teşkil eden kazalardan 223.570 nüfus Eksarhaneye kaydolmuştur.¹³¹⁵ Bu nüfusun 4.982'si Selanik Kazasına, yani Selanik şehri ve bağlı köylerine aittir.¹³¹⁶

Bulgarların büyük kısmının sonradan şehre gelip yerleştiği anlaşılmaktadır. 1905'te şehirde sürekli ikamet etmekte olan ve çoğu tüccar 150 yerli Bulgar mevcuttu. Aynı yıl, Selanik Nüfus İdaresinin verdiği bilgiye göre şehirde 273 yerli Bulgar

¹³⁰⁸ Tablo, Kemal Karpat, Yordan Zehelev'in çalışmaları ile Selanik Vilayeti Salnamelerine dayalı olarak hazırlanmıştır.

¹³⁰⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s. 174.

¹³¹⁰ Yordan Zehelev, "Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografiska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika", *Solun ı Bulgarite: İstoriya Pamet, Sivremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s. 152.

¹³¹¹ 1907 yılında toplam nüfus 98.930 olarak verilmiştir. Ancak bir yıl içerisinde nüfusun 1.258 kişi arttığı ayrıca belirtilmiştir. Böylece 1907 yılında şehrin nüfusunun 100.000'i aştığını söyleyebiliriz. *S.V.S.*, 1325/1907, s. 655.

¹³¹² Haris G. Milonas, "Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923", (Atina Ulusal Kapodistriyan Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Uzmanlaşma Programı), Atina 2002. s. 15.

¹³¹³ BOA. İ. DH. 1176/91921-8 (3 Nisan 1890).

¹³¹⁴ Yordan Zehelev, "Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografiska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika", *Solun ı Bulgarite: İstoriya Pamet, Sivremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s. 152.

¹³¹⁵ BOA. DH. MUİ. 90/48-5.

¹³¹⁶ BOA. DH. MUİ. 90/48-8.

bulunmakta ve bunların 52'si Hamidiye Mahallesinde yaşamaktadır.¹³¹⁷ Şehirdeki Bulgar cemaatinin toplam sayısına ilişkin Eksarhlık verilerinin sonuncusu 10 Ağustos 1912'ye aittir. Şehirde Eksarhaneye bağlı 1.017 hanede 4.245 kişi bulunmaktaydı. 891 Patrikhaneye bağlı Bulgar yanında, 25 hanede 75 Katolik,¹³¹⁸ 10 hanede 50 Protestan Bulgar bulunmaktaydı. Toplamda ise şehirde 1.943 hanede 8.825 Bulgar vardı ki bu sayı Selanik'in toplam nüfusunun yaklaşık %7-8'ini oluşturmaktaydı.¹³¹⁹ Eksarhanenin verdiği bu rakamlar abartılı olmalıdır. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde şehrin üç Mahallesinde yaşayan Bulgarların sayısı 6.000'i geçmemiştir. Bunlara 2000 kadar mevsimlik işçi, küçük toprak sahibi ve ev hizmetlisinin yanı sıra çeşitli okullarda geçici olarak bulunan birkaç öğrenci ve öğretmen eklenmelidir.¹³²⁰

Balkan savaşlarından sonra Bulgar askerleri ve Bulgar Ruhani Reisi ile beraber birçok Bulgar şehirden ayrılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Yunan Hükümeti tarafından casuslukla suçlanan Selanik Bulgar Katolik Cemaati Ruhani Reisi Piskopos Shanov tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir.¹³²¹ Savaş sırasında Ruhani reislerinin Makedonya'dan adeta sürülmeleri, zaten çok az olan Bulgarların Selanik üzerindeki etkisini yok etmiştir. Makedonya'dan kovulan Bulgar din adamlarının bir kısmı İstanbul'a iltica etmişlerdir.¹³²² Böyle bir ortamda Yunanlılar şehirde kalan Bulgarlar aleyhine gösteriler düzenlemişlerdir. 17 Şubat 1915 Pazar günü Aya Dimitri (Kasımiye Camii) kilisesinde düzenlenen büyük bir ayinde papazlar tarafından Bulgarlar aleyhine nutuklar atılmış, Bulgar-Yunan savaşının beklendiğini, Yunanlıların geleceğinin bu savaşa bağlı olduğunu ve buna göre hazırlanılması gerektiğini söylemişlerdir.¹³²³ 1920'li yıllarda Bulgar komiteleri Makedonya'da faaliyetlerini arttırırken¹³²⁴ yapılan nüfus sayımlarında Bulgar nüfusu Yunan Hükümetince göz ardı edilmiştir.

¹³¹⁷ BOA. İ. AZN. 65/26-4 (19 Haziran 1905).

¹³¹⁸ BOA. İ. DH. 1176/91921-8 (3 Nisan 1890).

¹³¹⁹ Yordan Zehelev, "Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografiska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika", s. 152.

¹³²⁰ Yannis Megas, *İ Varkarides tis Tessalonikis*...s. 225.

¹³²¹ Piskopos 1919'da serbest bırakılmışsa da şehirdeki Katolik Kilisesi kapatıldığından 1921 yılı içerisinde kilisedeki tarihi eşyaları alarak şehirden ayrılmıştır. Raya Zaimova, "Katolikeskite Misii, Solun i Bulgarite"...s 322.

¹³²² 1931 yılında İstanbul'da bulunan Eksarhane Kaymakamı Başpiskopos Boris ve sürülen din adamları Cemiyet-i Akvam'a başvurarak Sırp ve Yunanlıların Makedonya'da yürüttükleri katliamları içeren bir şikâyeti iletmek üzere bir memur görevlendirmiştir. Verilen bilgi göre bu memur 13 Eylül'de Sofya'dan hareket ederek Paris, Berlin ve Londra'ya uğrayarak Roma'da Papa'nın huzuruna çıkacaktır. BCA 30.10.0.0. 112/761.2 (4 Ekim 1931).

¹³²³ BAO. DH. EUM 3. Şb. 4/11-1 (24 Şubat 1915).

¹³²⁴ BCA 30.10.0.0.239/616.9 (22 Eylül 1924).

III. BÖLÜM

SOSYAL YAPIDA DEĞİŞİM (1900-1928)

3.1. Mahalleler

1860'ların sonlarına kadar Selanik, hala Orta Çağda inşa edilmiş surların içerisinde sıkışmış bir şehirdi. Sahili çevreleyen surların ve doğu surlarının yıkılması sadece sıhhi koşulların iyileşmesini değil, aynı zamanda yeni mahallelerin ortaya çıkıp şehrin genişlemesini sağlamıştır.¹³²⁵ Öncelikle şehrin batısında Vardar bölgesinde bulunan ve sonraları Çayır ve "Baron Hirsh (Hirsh)" mahalleleri olacak yere binalar inşa edilmiş ise de bölgede bulunan derelerin fazlalığı buranın cazibesini azaltmıştır. Şehrin batı surları dışında bulunan bu bölgeye daha çok fabrikalar kurulmuştur. 1880'lerde yapılaşma doğu surları dışında yoğunlaşmış ve şehrin iki kilometre kadar doğusunda Hamidiye mahallesinin oluşturulmasıyla şehir doğuya doğru genişlemiştir.¹³²⁶

Öte yandan şehrin kuzey ve batı surlarının dışında Selanik'e göç eden Bosna muhacirleri ve Bulgarların yerleştiği yeni mahalleler ortaya çıkmıştır. Şehirdeki yapılaşmanın artması ve yeni mahallelerin ortaya çıkmasında, göç dışında yangınlar etkili olmuştur. 1853 yılında şehirde 5.000 ev varken 30 yıl sonra bu sayı 12.000'e ulaşmıştır. 1890 tarihli bir belgeye göre Selanik'in mahallelerinde 12.279 hanede 68.223 nüfus yaşamaktaydı. Ancak 1890 büyük yangınından sonra 4.000'e yakın bina tamamen yanmış, şehirdeki ev sayısı 8.300'e düşmüştür.¹³²⁷ Yeni bir mahallenin kurulabilmesi için arazinin niteliğinin arsaya çevrilmesi gerekmekte idi. Belediye mühendislerince yapılacak plan, Vilayet Meclisi tarafından onaylanmalı ve Şura-yı Devlete gönderilmeliydi. Mahallenin kurulup kurulmamasına ilişkin kararı Şura-yı Devlet vermekteydi.¹³²⁸ Özellikle 1890 yangınından sonra evleri yanan Musevi aileleri için şehrin batısında bulunan Çayır Mahallesinin kuzeyinde, sonraları "Baron Hirsh" Mahallesi olarak adlandırılan yeni bir yerleşim birimi kurulmuştur. 1904 yılı vilayet salnamesine göre şehirde 76 mahalle bulunmaktaydı ve bu mahallelerde 9694 hane, 3090 dükkân, 1893 mağaza, 112 han mevcuttu.¹³²⁹ Şehir surları içinde ise aşağıdaki resimde görüldüğü üzere 41 Müslüman, 12 Rum ve 16 Musevi mahallesi bulunmaktaydı.

¹³²⁵ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)* ..., s. 501.

¹³²⁶ SVS, 1322/1904, s. 274.

¹³²⁷ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)* ..., s. 501.

¹³²⁸ BOA. ŞD. 2072/25-2 (18 Aralık 1911).

¹³²⁹ SVS, 1322/1904, s. 275.

Müslüman Mahalleleri

1. Kara Hacı Musa
2. Kazzaz Hacı Mustafa
3. Yakup Paşa
4. Astarıcı
5. Tarakçı
6. Muid Alaaddin
7. Hacı Mümin
8. Suluca
9. İki Şerife
10. Mesud Hasan
11. Cazeri Kasım Paşa
12. Yahya Balı
13. Yılan Mermeri
14. Hacı İskender
15. Şahabeddin
16. Kara Hacı
17. Hacı İsmail
18. Saray-ı Atı
19. İshak Paşa
20. Pinti Hasan
21. Ahmet Subaşı
22. Gülmezoğlu
23. Sarı Hatip
24. Kara Hacıoğlu
25. Hamza Bey

26. Balat
27. Kâtip Muslihiddin
28. Sinancık
29. Abdullah Kadı
30. Hacı Hasan
31. Kasımiye
32. Hoca Burhan
33. Hayreddincik
34. Ali Paşa
35. Koca Kasım Paşa
36. Porta Kapı
37. Sinan Paşa
38. Sulu Paşa
39. Timurtaş
40. Debbağ Hayreddin
41. Akçe Mescit

Hıristiyan Mahalleri

42. Çavuş Manastır
43. Yanık Manastır
44. Aya Nikala
45. Aya Atanaş
46. Panagouda
47. Tuzlu Çeşme
48. Aya Kostantin
49. Kebir Manastır

50. Metropolit
51. Kızlar Manastırı
68. Aya-Pat
69. Tavşan Manastır

Musevi Mahalleleri

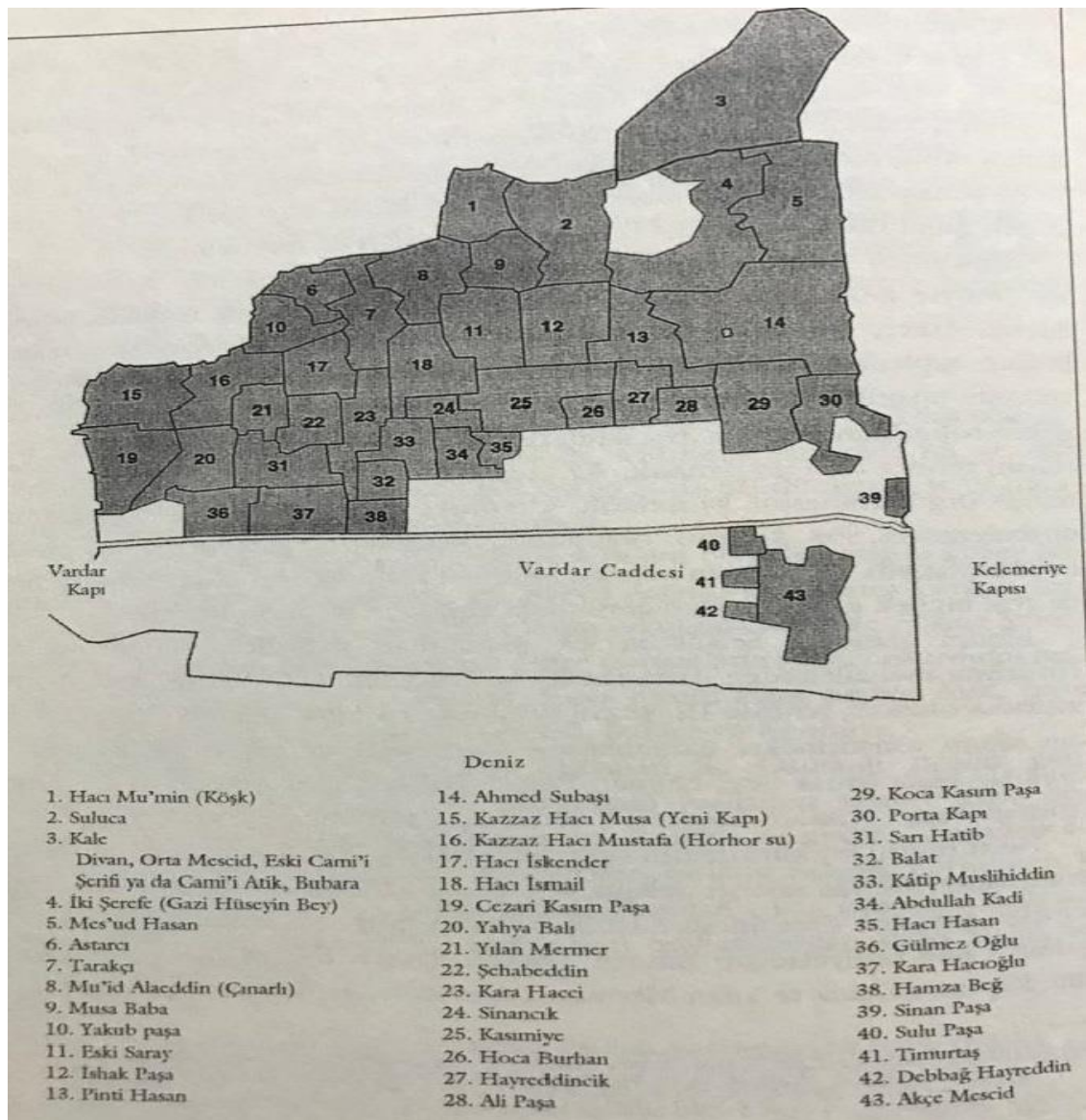
52. Malta-ı Cedid
53. Rogoz
54. Fındık
55. Pulye
56. Aya Sofya
57. Tophane
58. Yeni Havlu
59. Külhan
60. Kadı
61. Salhanne
62. Bedaron
63. Ez-Haim
64. Baru
65. Aguda
66. Leviye
67. Kaldırgöç

Görsel 2: Selanik'in Mahalleleri

(**Kaynak:** Anastasios Stannas-Maria Tassopoloulou vd., “Cartographic Study of Thessaloniki’s “Shared Sacred Sites””, *13th. International Cartographic Association Conference*, Editors: Chrisoula Boutoura, Angeliki Tsorlini, Madrid, 2018, s.308.)

3.1.1. Müslüman Mahalleleri

Selanik Osmanlılar tarafından fethedilince, Müslümanlar, şehrin kuzey ve yüksek mevkilerindeki yerleştirilmiştir.¹³³⁰ Zaman içerisinde Müslümanlar şehirde bütün mahallelerde varlıklarını sürdürürken özellikle Vardar Caddesi ve Musevi Mahallelerinin hemen yukarısında, Musevilerin çoğunluğunun yaşadığı Rogoz Mahallesi’ni çevreleyecek şekilde yaşamışlardır.¹³³¹ Aşağıdaki resimde XX. yüzyıl başlarında sur içi Selanik’inde bulunan Müslüman mahalleleri gösterilmiştir.

Görsel 3: Müslüman Mahalleleri

¹³³⁰ SVS, 1322/1904, s. 275.

¹³³¹ Nikos. Moustopoulos, “İ Evreikes. Sinikies. ton Vrohton, Rogos. ke Omfalou, , *Makedonika*, Tomos. 30, 1995-1996, s. 32.

(**Kaynak:** Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Kenti Selanik 1830-1912*, s. 68).

Resimde görüldüğü üzere şehrin batısında, Vardar Kapısı ve Rum Yanık Manastır mahallesinin kuzeyinden başlamak üzere Cazeri Kasım Paşa ve Kazzaz Hacı Musa (Yeni Kapı) mahalleleri bulunmaktaydı. Kazzaz Hacı Musa Mahallesi doğusunda Kazzaz Hacı Mustafa Mahallesi yer alıyordu. Selanik Makedonya Tarih Arşivi'nde bulunan 1900 yılına ait 919 numaralı Esas Müsvedde Defteri'ne göre Kazzaz Hacı Mustafa Mahallesinde Rifai Tekkesi, Abdurrahman Bey, Vergi Kâtibi, Horhorsu Meydanı, Hamidiye Mektebi ve Gözlüklü Osman sokaklarıyla Yenikapı Caddesi bulunmaktaydı. Mahallede bulunan 106 mülkün; 85'i hane, beşi dükkân, beşi arsa, biri fırın, biri okul (Hamidiye İnas Mekteb-i İbtidai), üçü bahçe, biri tekke, biri mescid (banisi Kazzaz Hacı Mustafa), biri çeşme idi.¹³³² Mahallede bulunan evler genellikle iki katlı, dört veya altı odalı, bahçeli ve avluluydu.¹³³³ Mahallede Madam Alek Lombardo'ya ait 20 odalı bir konak dikkat çekmektedir.¹³³⁴ Fırının mülkü Yorgancı Hafız İbrahim bin Ahmet'e aitti.¹³³⁵

Vardar Kapısı'na bitişik olan Cazeri Kasım Paşa Mahallesi doğusunda Yahya Balı Mahallesi yer almaktaydı. Mahalle, Osman Bey, Mescit, Perşembe Tekkesi, Hamam ve Vardar Kapı sokaklarını içine almaktaydı. Mahallede 85 hane, beş dükkân, bir fırın, bir meyhane, Yahya Balı Mescidi,¹³³⁶ Perşembe Tekkesi ve Kabristanı vardı.¹³³⁷ Perşembe Tekkesi Sokağı'ndaki bakkal dükkânı Hacı Abdurrahman Ağa'ya, Vardar Kapı Sokağı'ndaki dükkân Atnaş Apostol veled-i Petro'ya aitti. Petro'nun sokakta ayrıca bir meyhanesi, bir de odası bulunmaktaydı.¹³³⁸ Mahallede en fazla mülkün Polis Ethem Efendi bin Ahmet Ağa'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Vardar Kapı Sokağı'nda Ethem Efendi üzerine bir fırın, yedi dükkân, iki arsa kayıtlıydı.¹³³⁹ Osman Bey Sokağı'nda bulunan mülklerin çoğunluğu mahalle sakinine ait değildi; Kasım Paşa, Suluca, Kara

¹³³² IAM. OTX, (İstoriko Arheio Makedonias Ottoman Katalogos), Defter 919, s. 4.

¹³³³ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 4,5.

¹³³⁴ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 3.

¹³³⁵ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 3.

¹³³⁶ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 63.

¹³³⁷ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 62-66.

¹³³⁸ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 65.

¹³³⁹ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 65,66.

Hacıoğlu,¹³⁴⁰ Akçe Mescit, Kazzaz Hacı Mustafa, Porta Kapı, Mu'id Alaâddin, Ahmet Subaşı¹³⁴¹ ve Baro¹³⁴² mahallelerinde oturanlara aitti.¹³⁴³

Bu mahallenin kuzey doğusunda Yılan Mermeri mahallesi bulunmaktaydı. Mahallede Yenikapı Caddesi, Yusuf Paşa Camisi, Yarık Taş, Yol, Vergi Kâtibi ve Horhor sokakları vardı. Mahalle 76 hane, yedi dükkân, bir fırın, Yusuf Paşa Medresesi ve Yusuf Paşa Camisi'ne sahipti.¹³⁴⁴ Fırın ve bir dükkân Yusuf Paşa Vakfına aitti. Deftere göre Yılan Mermeri'nde bulunan mülklerin neredeyse hepsi Müslümanlarındı. Yalnız biri, bir dükkân Bakkal Tanaş Vangel'in eşine kayıtlıydı. Yeni Kapı Caddesi'nde bulunan bir fırın ve bir dükkân ise Yusuf Paşa Camisi Vakfındandı. Mahallede bulunan evlerin tek katlı olanları iki-beş oda arasında, iki katlı olanları ise dört-on iki odalı idi.¹³⁴⁵ Yakub Paşa, Kazzaz Hacı Mustafa Mahallesinin kuzeydoğu komşusuydu. Mahalle'ye ait Kırk Katar, Yakup Paşa Medresesi, Bakkal, Taşlı Yokuş, Yakup Paşa Camisi, Hacı Mustafa sokaklarında 112 hane, üç dükkân, bir medrese, Yakup Paşa Camisi ve Tekkesi,¹³⁴⁶ bir imaret ve bir kabristan¹³⁴⁷ bulunmaktaydı.¹³⁴⁸

Şehrin kuzey doğu ucunda Rum Çavuş Manastırının yukarısında, Divan, Orta Mescid, Cami-i Atik, Popara adları da kullanılan Kale-i Bala Mahallesi yer almaktaydı. Mahallede, Papara Baba, Hapishane, Hasan Hoca, Divan Çeşmesi, Hapishane Altı Çıkmazı, Reşit Mustafa Bey, Bakkal Osman, Divan, Tomba, Abduş Paşa, Cami-i Atik, Kale Kapısı ve daha birkaç sokak mevcuttu.¹³⁴⁹ 177 hane, üç dükkân, 76 arsa, iki cami, bir kilise, bir ma'bed, iki hastane, üç ahır, bir bahçe, beş çeşme, bir kahvehane olmak üzere 272 tapulu mülk bulunmaktaydı.¹³⁵⁰ Mahallede bulunan evlerin neredeyse yarısına yakınının bir mutfağa sahip bir veya iki odalı olması dikkat çekicidir.¹³⁵¹ Kale-i Bala ile güneyde Ahmet Subaşı Mahallesi arasında bitişik olarak Mesud Hasan ve İki Şerefe Mahalleleri yer almaktaydı. Mesud Hasan Mahallesinde, Kale-i Bala Caddesi, Karakaş, Yedikule, Kule Altı, Abduh Efendi, Ali Baba, Fırın, Hızır Baba Dergahı, Kuşaklı Kale,

¹³⁴⁰ Hamal Davi Mişon İskopoz'a ait iki katlı üç odalı bir bina. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 62.

¹³⁴¹ Top Topzade Mustafa Efendi'ye ait yedi odalı iki katlı bir ev. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 62.

¹³⁴² Yüsun Avram Kohen'in kayınvalidesine ait iki katlı bir ev. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 62.

¹³⁴³ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 62.

¹³⁴⁴ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 67-70.

¹³⁴⁵ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 8,69.

¹³⁴⁶ Yakup Paşa Tekkesi Postnişini Şeyh Ali Efendi idi. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 58.

¹³⁴⁷ Kabristan Yakup Paşa Camisinin hemen yanında bulunmaktaydı. Müslümanlara mahsustu. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 58.

¹³⁴⁸ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 57-61.

¹³⁴⁹ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 6-15.

¹³⁵⁰ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 16.

¹³⁵¹ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 7-15.

İdris Efendi, Bayram Ağa, Top Altı, Gölcük (Gülücük), Tekkeli ve Kavaklı sokakları bulunmaktaydı. Mahallede 360 hane, 11 dükkân, iki fırın, Mesut Hasan Camisi, vardı.¹³⁵² Fırınlardan biri Emin Efendi bin Hüseyin Selim tarafından, Mesud Hasan Camisi Vakfına bağışlanmıştı.¹³⁵³ Mahalledeki mülklerin neredeyse tamamının mahalle sakini Müslümanlara ait olduğu anlaşılmaktadır. Mesud Hasan Mahallesinin de Çınarlı gibi kalabalık yoğun ve Müslümanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Mahalle nüfusunun çoğunluğu yerli olmasına rağmen az da olsa Kıpti, Sofya'lı, Nişli Müslümanların da ikamet ettiği görülmektedir.¹³⁵⁴

Kâtip Muslihiddin Mahallesi, Balat, Kara Hacı, Sinancık, Abdullah Kadı mahalleleri ile çevrelenmişti. Mahalleden dikey olarak Sabri Paşa caddesi geçmekte, Mektep Çıkmazı, Kuru Çeşme sokakları bulunmaktaydı. Burada 60 hane, 35 dükkân, iki eczane, birer kahvehane,¹³⁵⁵ çok sayıda mağaza, fırın ve Çarşamba Tekkesi vardı.¹³⁵⁶ Mahallede Sabri Paşa Caddesi'nin bulunması dükkân sayısındaki fazlalığını açıklamaktadır. Zira Sabri Paşa şehrin toptan ve perakende ticaretinin yoğun olduğu caddelerden biriydi. Sabri Paşa Caddesi üzerindeki evler, çoğunlukla iki ve üç katlı, çok odalı evlerdi. Şekip Efendi'nin iki katlı on bir odalı bir evi ve iki dükkânı, "Papuşcu" Mehmet Ağa bin Mustafa'nın üç katlı dokuz oda ve üç mutfaklı bir evi, beş dükkânı vardı.¹³⁵⁷ Çarşamba Dergâhı Postnişini Şeyh Yusuf Efendi üzerine iki katlı altı odalı Çarşamba Tekkesi mülkü yanında iki katta beş oda, iki katlı altı odalı olmak üzere iki ev ve altı dükkân kayıtlıydı.¹³⁵⁸ Mustafa Efendi zevcesi İbrahim kızı Atiye Hanım'a ait üç dükkân beş ev bulunmaktaydı.¹³⁵⁹ Müslümanlar yanında gayrimüslimlerin evleri ve dükkânları da bulunmaktaydı. Edvard Allatini'nin iki katta on oda bir mutfak bir ev ve iki dükkân kayıtlıdır.¹³⁶⁰ Mektep Çıkmazı, Kuru Çeşme sokakları iki veya üç katlı avlulu evlere sahipti.¹³⁶¹

Vardar Kapısından başlayan Vardar Caddesinin hemen kuzeyinde Rum Yanık Manastır Mahallesinden başlayarak Gülmezoğlu, Karahacıoğlu ve Hamza Bey mahalleleri

¹³⁵² IAM. OTX, Defter No: 919, s. 42-56.

¹³⁵³ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 43.

¹³⁵⁴ Dükkân sahibi Nişli Salih ve Mehmet Ağalar, Kıpti Cemal bin Ali, Kıpti Ali, Nişli Ömer Ağa, Şarköylü Kıpti Ahmet, Kıpti Hoca Hasan vs. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 41-43.

¹³⁵⁵ Kahvehane binası Tefvik Efendi tarafından Kız Sıbyan Mektebi akarına bağışlanmıştır. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 16.

¹³⁵⁶ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 16-20

¹³⁵⁷ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 16.

¹³⁵⁸ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 17.

¹³⁵⁹ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 16.

¹³⁶⁰ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 16.

¹³⁶¹ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 18-20.

yer almaktaydı. Gülmezoğlu Mahallesi; Yusuf Paşa Cami-i Şerifi Caddesi, Süleyman Çavuş, Musa Paşa, Yağhane ve Burmalı Cami-i Şerifi sokaklarını içermekteydi. Mahallede 81 hane, 11 dükkân, üç mağaza, bir fırın, bir berber, bir kahvehane ve Gülmezoğlu Mescidi¹³⁶² vardı. Musa Paşa Sokağı'nda Müdde-i Umumi Vekili Hasan Bey'e ait iki katlı ve sekiz odalı bir konak mevcuttu. Üç adet mağazanın biri Davi Naum'un zevcesine, diğerleri devlete ya da vakfa ait idi.¹³⁶³ Mahalledeki fırının sahibi Hacı Mehmet Efendi bin Ahmet olarak verilmiştir.¹³⁶⁴ Gülmezoğlu Mahallesinde bulunan 105 mülkün 72'si mahalle sakinlerine aittir. Kalan mülkler başta Hamidiye Mahallesi olmak üzere diğer mahallelerde ikamet edenler üzerine kayıtlıdır ve bunlar arasında gayrimüslim ya da yabancı tebaadan olanlar da vardır. Örneğin, Yusuf Paşa Camisi Caddesi üzerinde, Akçe Mescit Mahallesinde oturan Hacı Mehmet Efendi bin Ahmet'in bir fırın, bir dükkân ve iki katlı üç odalı bir evi; Aya-Tanaş Mahallesi sakinlerinden müteveffa Petro zevcesi Aşer'e ait iki katlı dokuz odalı bir apartmanı, iki dükkânı vardı. Yine Aya Nikola Mahallesi sakinlerinden Vilayet İdare Meclisi azasından Kostaki Efendi'nin oğlu Gorgiyadi'ye ait iki dükkân ile on odalı iki katlı bir ev bulunmaktaydı.¹³⁶⁵ Rogoz Mahallesi sakini Avram İsak Salem'in iki katlı yedi odalı, Karahacıoğlu mahallesi sakini İtalya tebaasından Anderya'nın iki katlı beş odalı evi vardı.¹³⁶⁶ Öte yandan mahalle sakinleri arasında az da olsa gayrimüslim ve yabancı bulunmaktaydı. Avusturya Devleti tebaasından Covanni veledi Anderya,¹³⁶⁷ Hamidiye Mahallesinde oturan İngiltere tebaasından Çolpa'ya ait mülkler bulunmaktaydı.¹³⁶⁸

Musa Baba Mahallesi, kuzeyde Hacı Mümin ve Suluca, Batı'da Çınarlı, güneyde Eski Saray ve İshak Paşa mahallelerinin ortasında kalmıştır. Mahallede 93 hane, dört dükkân, bir mescit, bir tekke, bir de kabristan bulunmaktaydı.¹³⁶⁹ Mahallede bulunan evler çoğunlukla iki katlıydı ve büyük kısmı mahalle sakinlerine aitti. Musa Baba Sokağı'nda bulunan dükkânlardan biri, İsmail bin Ahmet Efendi,¹³⁷⁰ diğeri Musa Baba Tekkesi Postnişini Şeyhi Mehmet Efendi'ye ve bakkal dükkânı ise Ömer Bey'e aitti. Şeyh

¹³⁶² Merhüm Gülmezoğlu'nun yaptırdığı Mescit, Musa Baba Sokağı'nda bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 22.

¹³⁶³ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 25.

¹³⁶⁴ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 21.

¹³⁶⁵ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 21.

¹³⁶⁶ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 21.

¹³⁶⁷ Kendisine ait iki katlı yedi odalı ve bir katlı iki odalı evleri bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 21.

¹³⁶⁸ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 22.

¹³⁶⁹ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 30.

¹³⁷⁰ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 26.

Mehmet Efendi kendine ait iki katlı dokuz odalı evde oturmaktaydı.¹³⁷¹ Yanık Çınar Sokağı'nda bulunan iki dükkân ise Hacı Hasan Mahallesi'nde ikamet eden Bakkal Mustafa oğlu Ömer'e aitti.¹³⁷²

Musa Baba Mahallesi'nin batısında yer alan Çınarlı (Mu'id Alaaddin) Mahallesi, Çınarlı Bakkal, Salı Tekkesi, Çınarlı Miriyesi, Kadı Hasan Efendi Çıkmaçı, Yeni Delik, Selim Hoca Çıkmaçı, Hacı Kerim Efendi Çıkmaçı, İbrahim Bey, Yeni Delik harici Hisar Yolu mevki, Namazgâh mevki gibi sokak ve bölgelerden ibaretti.¹³⁷³ Çınarlı Mahallesi'nin yapılaşma itibarıyla etrafındaki mahallelerden daha sık ve kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Zira evlerin neredeyse hepsi avlulu iki katlı olduğu defterlerde kayıtlıdır. Mahallede; 161 ev, 10 dükkân, 16 kule, üç kahvehane, Çınarlı Mektebi, Çınarlı Camisi ile Çavuşzade Mehmet Efendi'nin yaptırdığı Çınarlı Medresesi¹³⁷⁴ mevcuttu.¹³⁷⁵ Mahalle şehrin kuzey sınırında bulunduğundan Yeni Delik harici Hisaryolu Mevkisi'nin ötesi tamamen boş, otlak arazi ile kaplıydı.¹³⁷⁶

Müslüman mahalleleri, Musevi ve Rum mahallelerinin aksine şehrin en temiz bölgesiydi.¹³⁷⁷ XIX. yüzyıl ortalarında, şehrin sahilini çevreleyen güney surları yıkılmıştır. Ancak şehrin kuzeyindeki surlar ayakta kalabilmiştir. Kuzeyde bulunan Müslüman mahallelerinin gelişebilmesi Çınarlı tarafındaki sur bir kısmı yıkılarak bir kapı açılmıştır.¹³⁷⁸ Kapının açılmasından sonra buradaki mahallelerin geliştiği görülmüştür. Bunun üzerine Kazzaz Hacı Mustafa, Hacı İskender ve Yahya Balı mahalle muhtarları ve ihtiyar heyetleri kuzey tarafların surlarının da yıkılmasını rica etmişlerdir. Haziran 1905'te, Müslüman mahallelerin gelişmesine engel olan, kuzey surlarının yıkılmasına ilişkin bir çalışma başlatılmıştır. Rumeli Müfettişliği, 5 Haziran 1905'te konu ile ilgili rapor niteliğinde bir yazı göndermiştir. Yazıda, surların yıkılması halinde şehrin gelişeceği, kuzeyde bulunan mahallelerin rüzgâr almaya başlayarak halk sağlığının iyileşeceği ve gerekirse sura bitişik evlerin bir kısmının istimlak edilerek kapılar açılmasının doğru olacağını beyan edilmiştir.¹³⁷⁹

1907 yılına gelindiğinde konunun halledilemediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu yılın mayıs ayında Valilik, masrafları Selanik Belediyesi tarafından karşılanmak üzere

¹³⁷¹ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 27.

¹³⁷² IAM. OTX, Defter No: 919, s. 28.

¹³⁷³ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 31-40.

¹³⁷⁴ Banisi Çavuşzade Ahmet Efendi. IAM. OTX, Defter No: 919, s. 32.

¹³⁷⁵ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 40.

¹³⁷⁶ IAM. OTX, Defter No: 919, s. 38.

¹³⁷⁷ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, Cilt XVI, Sayı: 4, 1993, s. 499.

¹³⁷⁸ BOA. TFR. I. SL. 187/18638-2-2 (7 Haziran 1908).

¹³⁷⁹ BOA. BEO. 3047/228498-3 (22 Kasım 1906).

kuzey surlarının bazı yerlerinde kapı açılması kararlaştırmıştır. Belediye bu kararı uygulamayınca 1908 yılı haziran ayında Belediye'ye uyarı niteliğinde bir emir daha gönderilmiştir.¹³⁸⁰ Çevrede bulunan mahallelerin sakinleri de surların yıkılarak yeni kapılar açılması için Belediye'ye başvurularında bulunmuşlardır. Bunun üzerine Selanik Belediye Meclisi toplanmış, şehrin kuzeyindeki “Yeni Kapı” taraflarında bulunan surun yerinde kalması şartıyla yeni sur kapılarının açılmasına ilişkin dilekçeleri görüşmüş, Mevlevihane'nin yanındaki surun bir kısmının yıkılarak kapı açılmasını kararlaştırmıştır.¹³⁸¹

3.1.2. Musevi Mahalleleri

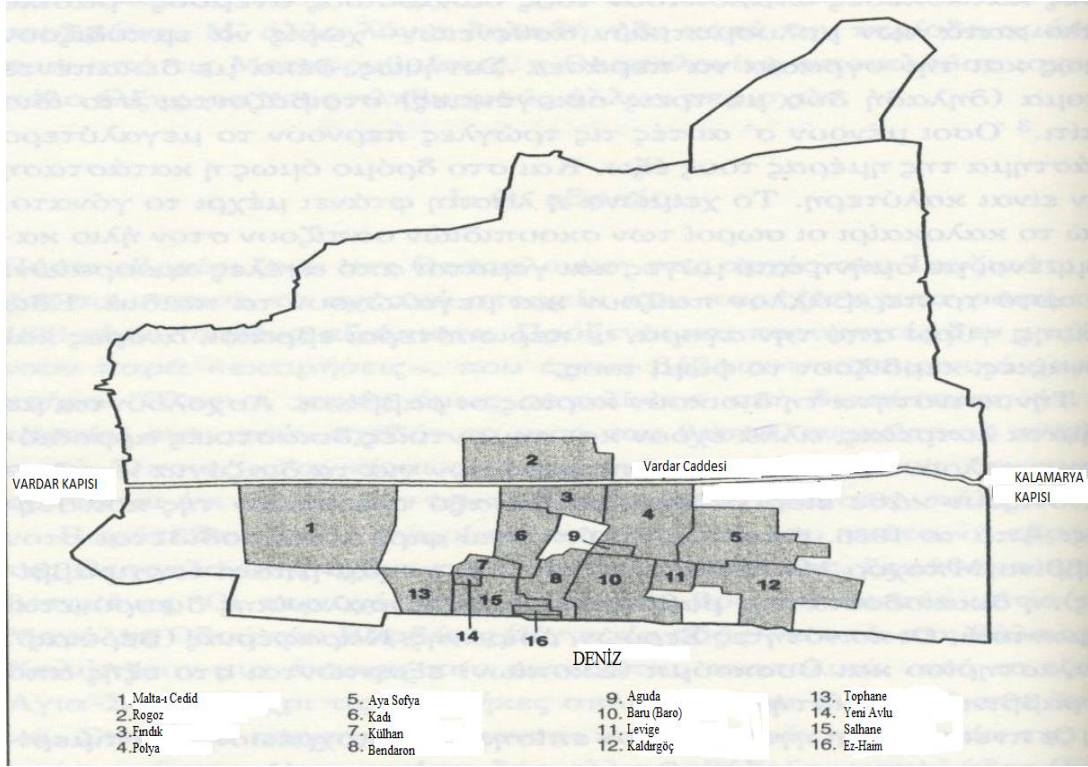
Museviler, Selanik'e geldikten sonra “Sahil” ya da Yunanlıların “Omfalo” Bölgesi adını verdikleri, aşağıdaki resimde görüldüğü üzere, şehrin limana yakın, çoğu deniz kıyısında olan mahallelerde yerleşmişlerdi.¹³⁸² Bununla birlikte Museviler, başta kuzeydeki Müslüman mahalleleri olmak üzere Hıristiyan mahallelerinde de bulunmaktaydılar. Museviler, XX. yüzyıl başlarında Rogoz, Aya Sofya, Kaldırgöç, Pulye, Levige, Aguda, Yeni Avlu, Baru, Fındık, Kadı, Bendaron, Külhan, Sahilhane (Salhane), Tophane, Malta-1 Cedid ve Ez Haim olmak üzere 16 mahallede çoğunluğu oluşturmaktaydılar.¹³⁸³

¹³⁸⁰ BOA. TFR. I. SL. 187/18638-1 (8 Hazran 1908).

¹³⁸¹ BOA. TFR. I. SL. 187/18638-2-1 (11 Hazran 1908).

¹³⁸² Sartsetakis. Zaharias, Tessaloniki-Stavrodromi Politismon, Evreiki Toipoi ths. Tessalonikis: Evreikes. Sinikies, Sinagoges, Dimografiki Egseliksi tou Evreikou Plitismou tis. Tessalonikis, (Prgramma Metepitihakon Spoudon), A.II.Ø., Tessaloniki, s. 16. (Selanik'in Yahudi Yerleşimi: Yahudi Mahalleleri, Sinagoglar ve Selanik Yahudi Nüfusunun Demografik Gelişimi, YL Tezi)

¹³⁸³ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 25.

Görsel 4: Musevi Mahalleleri

(**Kaynak:** Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Kenti Selanik 1830-1912*, s. 57).

Musevi mahallelerinde evler iki-dört kat arası değişmekte, avlulu ve birbirine bitişikti. Binalarda dört, beş aile yaşamaktaydı. Sur içinde ve sahile yakın bölgede bulduklarından mahallelerin sağlık koşulları oldukça kötüydü. Tzioumakis, Musevilerin yaşadığı binalar, “...hayvanların yaşamasına bile uygun olmayan, çatıları çürümüş, rutubetli bir haldeydi ...” demektedir.¹³⁸⁴

Aya Sofya Mahallesi, kuzeyde Rum Çavuş Manastırı, doğuda Müslüman Timurtaş ve Debbağ Hayreddin mahalleleri ile güneyde Musevi Kaldırgöç Mahallesi ile çevrelenmişti. Aya Sofya Camisi Caddesi’nde çoğu iki ve üç katlı Musevilere ait evler bulunmaktaydı. Mahallede, Bodin Azil’in bir eczanesi, bir evi, bir dükkânı; Mişon Kamhi oğlu Yusuf’un evi dışında iki dükkânı; Rum Andon Zaroka’nın bir evi, üç dükkânı; İsak oğullarının ikişer evi ve dükkânı, Buda Saporta’nın biri bir katlı üç odalı, biri avlulu üç katlı 10 odalı, diğeri dört katlı 16 odalı üç evi ile bir arsası; Nehama Mallah Efendi’ye ait bir un değirmeni vardı.¹³⁸⁵ Aya Sofya Camisi Sokağı’nda, Aya Sofya Camisi dışında Müslümanlara ait mülkler mevcuttu. Örneğin, Saatçi Süleyman Efendi üzerine dört dükkân, erkek ve kadınlara mahsus olmak üzere iki hamam kayıtlıydı.¹³⁸⁶ Oğlu Mehmet

¹³⁸⁴ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 31.

¹³⁸⁵ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 1.

¹³⁸⁶ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 4.

Ali Efendi iki katlı yedi odalı bir evde ikamet etmekteydi ve evinin çevresinde üç dükkânı ile bir arsası yer alıyordu.¹³⁸⁷ Aynı sokakta Şeyh Mehmet Efendi zevcesi Peştemalci Mustafa Efendi kızı Makbule Hanım, iki katlı beş oda bir salon evde oturmaktaydı ve üzerine ev dışında iki dükkân, bir kahvehane, bir arsa kayıtlıydı.¹³⁸⁸ Bakkal ve Boyacı Davi sokaklarında Museviler dışında Müslüman ve Rumlar da yaşamaktaydı. Davi Sokağı'nda, Evkaf İdaresine ait bir arsa, Gümrük Kolcusu Recep Efendi'nin iki katlı üç odalı evi ve bir dükkânı, Hamidiye Mahallesi'nde ikamet eden Abdülkerim Efendi'nin bir dükkânı, Rum Andon oğlu Yani ve Toma Papa Yani'nin evleri bulunmaktaydı.¹³⁸⁹ Haham Aşer ve Dikili Taş sokaklarında, Evkaf İdaresine ait iki arsa dışında kalan mülkler Museviler üzerine kayıtlıydı.¹³⁹⁰ Keza Kazzaz Efendi Sokağı'nda Silsile Vakfı Mütevellisi adına kayıtlı çok katlı üç ev dışındaki diğer mülkler Musevilerindi.¹³⁹¹ Aya Sofya Camisi Arkası Sokağı'nda bulunan evler ve arsalar, Cami Vakfına aitti. Burada cami imamlarına mahsus bir ev, üç arsa ile bir mezarlık bulunmaktaydı. 922 numaralı Esas defterinde mahallede 163 ev, 54 dükkân, iki mağaza, iki hamam, bir fırın, bir kahvehane, bir berber dükkânı, üç eczane, bir cami ve çok sayıda arsa olduğu kaydı bulunmaktadır.¹³⁹²

Aguda Mahallesi, Musevi mahallelerinin tam ortasına yerleşmişti. Mahallede Kastilya, Katalan, Polye Havraları sokakları ile Aya Sofya Meydanı, Aya Sofya Bahçesi sokakları bulunmaktaydı.¹³⁹³ Aguda gibi, Ez-Haim de küçük bir Musevi Mahallesi idi. Ancak sahilde bulunduğundan ekonomik ve sosyal olarak Aguda'dan daha canlıydı. Mahallede; Varsano, İdare-i Askeriye, Ez-Haim Caddesi sokakları vardı. Bu sokaklarda bulunan evler iki veya üç katlı, çok odalı idi. Selanik'te dükkân/işyerinin en yoğun olduğu mahallelerdendi.¹³⁹⁴

Baru Mahallesi, Ez-Haim Mahallesi'nden başlayarak doğu sahili boyunca Rum Metropolit Mahallesi'ne kadar uzanmaktaydı. Kastilya Havrası Sokağı'nın hemen başında Sisilya Havrası bulunmaktaydı.¹³⁹⁵ Mahalledeki hanelerin çoğunluğu mülk olmakla birlikte çeşitli cemaat vakıflarına ait kiraya verilmiş haneler mevcuttu. Savol

¹³⁸⁷ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 3.

¹³⁸⁸ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 4.

¹³⁸⁹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 5.

¹³⁹⁰ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 6-7.

¹³⁹¹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 8.

¹³⁹² IAM. OTX, Defter No: 922, s. 10.

¹³⁹³ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 11-12.

¹³⁹⁴ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 12-14.

¹³⁹⁵ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 15. Avram Kosterdos, Makbul İbrahim Paşa Vakfı'na ait üç kat, üç salon, dokuz odalı hanede kayıtlıydı. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 18.

Molho, Bahçe Sokağı'nda bulunan Gazi Mustafa Paşa Vakfına bağlı iki katlı, dört oda iki salon bir evde oturmaktaydı.¹³⁹⁶ Mişon Natan İskorko, Polye Havrası Sokağı'nda Hüseyin Bey Vakfına ait bir evde ikamet etmekteydi.¹³⁹⁷ Mahallede yaşamayan zengin Musevilere ait mülkler bulunmaktaydı. Örneğin, Kaldırgöç Mahallesinde ikamet eden Tüccar Yako Sidi'nin Katalan Havrası Sokağı'nda iki ve üç katlı iki evi, dört dükkânı bulunmaktaydı.¹³⁹⁸

Mahallenin cadde sokak isimlerinin çoğu: Haham Matalon Caddesi, Kastalya (Kastilya) Caddesi Sokağı, Şalom Havrası, Katalan Havrası, İplik Fabrikası sokakları gibi, adını dini kurum, kişi ya da ticari kurumlardan almıştır.¹³⁹⁹ Yüzyıl başlarında Esas defterine 120 hane, 24 dükkân, bir fırın, bir meyhane, bir bahçe, 30 arsa, bir mektep, sekiz sinagog kaydedilmişti.¹⁴⁰⁰ Kabanace Caddesi'nde İtalyan Havrası ile Aragon Havrası,¹⁴⁰¹ Kastalya Caddesi Sokağı'nda Kastilya Havrası,¹⁴⁰² Katalan Havrası Sokağı'nda Katalan Havrası¹⁴⁰³ ve Şalom Saiyaz (Sayaz) Havrası bulunmaktaydı.¹⁴⁰⁴ İplik Fabrikası Sokağı'nda Şalom Hores Havrası yer almaktaydı.¹⁴⁰⁵

Batıda limandan başlayarak sahil kenarında doğuya doğru uzanan ilk Musevi mahallesi Tophane idi. Mahallede bulunan evler çok katlıydı.¹⁴⁰⁶ Tophane Caddesi ve Hisar Altı Sokağı'nda mağaza ve dükkânlar bulunmaktaydı.¹⁴⁰⁷

Rogoz, Vardar Caddesi'nin kuzeyinde bulunan tek Musevi mahallesi idi. Mahalle Aya Nikola Caddesi'ne kadar uzanmaktaydı. Museviler çoğunlukta olmasına rağmen, Bey Hamamı, Aya Nikola gibi Müslüman ve Rum cemaatlerine ait yapılar bulunmaktaydı.¹⁴⁰⁸

Rogoz Mahallesinin güneyinde Pulye Mahallesi vardı. Mahallede; Kasaplar, Kastilya Havrası, Pulye Havrası, İtalya Havrası, Sisilya Havrası, Eski Bahçe, Katalan Havrası, Bahçe, Aya Sofya Meydanı, Cambaz Ali Hanı sokakları ile Küçük Pazar Caddesi bulunmaktaydı. 922 Numaralı Esas defterine 126 hane, 45 dükkân, iki han, 22

¹³⁹⁶ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 15.

¹³⁹⁷ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 16.

¹³⁹⁸ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 18.

¹³⁹⁹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 15-20.

¹⁴⁰⁰ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 21.

¹⁴⁰¹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 19.

¹⁴⁰² IAM. OTX, Defter No: 922, s. 15.

¹⁴⁰³ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 17.

¹⁴⁰⁴ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 18.

¹⁴⁰⁵ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 21.

¹⁴⁰⁶ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 105-106.

¹⁴⁰⁷ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 105.

¹⁴⁰⁸ Nikos. Moustopoulos, "Í Rvreikes. Sinikies. ton Vrohton, Rogos. ke Omfalou"..., s. 31.

arsa, iki lokanta, bir berber dükkânı, bir İpek Fabrikası, yedi sinagog kaydedilmiştir.¹⁴⁰⁹ Musevi mahallesi olmasına rağmen mahallede Rumlar ve Müslümanlara ait mülkler bulunmaktaydı. Kasaplar Sokağı'nda Dimitri Baltacı Aleksandr'a ait bir ev ve iki dükkân, Karaferyeli Andon'a ait bir ev, Hacı Arif Efendi oğlu İbrahim Efendi'ye ait bir ev bir dükkân bir meyhane vardı.¹⁴¹⁰ Lokantalardan biri Kasaplar Sokağı'nda, Akçe Mescit Mahallesinde ikamet eden Hacı Ömer Efendi bin Mehmet Ağa'ya aitti.¹⁴¹¹ Pulye Havrası Sokağı'nda Mustafa ve Tevfik Beyler ile Kerimesi Naciye Hanım'ın iki dükkânı, iki katlı iki evi vardı. Deftere göre sokakta en fazla mülk üç dükkân iki evle Davi Sadon Saros'undu.¹⁴¹² İtalya Havrası Sokağı'nda bulunan mülklerin bir kısmı yabancılara ve mahallede oturmayanlara aitti. Kazzaz Hacı Musa Mahallesinde ikamet eden Evkaf memurlarından Ali Rıza Bey'in kirada iki katlı bir evi, Katrin'de ikamet eden Fransız tebaasından Yako Baro'nun üç katlı bir evi, Hamidiye Mahallesinde bulunan İsak Yako Susam'ın üç katlı bir evi vardı.¹⁴¹³ Mahallede ayrıca Eski Bahçe, Mişon Aralığı, Katalan Havrası, Aya Sofya Meydanı, Cambaz Ali Hanı ve Küçük Pazar sokakları bulunmaktaydı.¹⁴¹⁴ Pulye Havrası Sokağı'nda bulunan İpek Koza Fabrikası Mişon Yusuf Saiyaz'a aitti.¹⁴¹⁵ Şehirde sayı bakımından Baru Mahallesinden sonra en çok havra Pulye Mahallesinde idi. Kastilya Havrası Sokağı'nda bulunan bir Havra "Arditi famiyasına ait" notuyla kaydedilmiştir.¹⁴¹⁶ Aynı Sokakta Ontoranto Havrası bulunmaktaydı.¹⁴¹⁷

Kaldırgöç Mahallesi, sahilde, Rum Metropolit ve Kebir Manastır arasında bulunmaktaydı. Mahalle bulunduğu konum nedeniyle Selanik'in en canlı bölgelerinden biri idi. 1900'lerin başlarında Esas defterine 198 ev, 29 dükkân, birer meyhane, berber, kahvehane, üç fırın, bir ipek fabrikası, 35 arsa, iki bahçe bir çeşme kaydedilmiştir. Bed-El Havrası Sokağı'na ismini veren Bed-El Havrası vardı.¹⁴¹⁸ Mahalle'deki evlerin çoğunluğu iki veya üç katlı olmakla birlikte İdare-i Askeriye Caddesi'nde dört katlıydı.¹⁴¹⁹ Mahallede bulunan mülklerin bir kısmı cemaat vakıflarına ve Selanik'in

¹⁴⁰⁹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 22-30.

¹⁴¹⁰ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 23.

¹⁴¹¹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 23.

¹⁴¹² IAM. OTX, Defter No: 922, s. 25.

¹⁴¹³ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 26.

¹⁴¹⁴ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 27-30.

¹⁴¹⁵ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 25.

¹⁴¹⁶ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 23.

¹⁴¹⁷ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 25.

¹⁴¹⁸ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 96.

¹⁴¹⁹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 94.

emlak zenginlerine aitti. Bunlar arasında: Musevi Yako Sidi,¹⁴²⁰ Salamon Feransez,¹⁴²¹ Saul Modyano,¹⁴²² Saul Bezirganzadeler,¹⁴²³ Allatinizadeler,¹⁴²⁴ Yusuf Şalon,¹⁴²⁵ Rum Petro Dimo,¹⁴²⁶ Vilayet Meclisi azasından Kostaki Yorgiyadi;¹⁴²⁷ Sarraç Hasan Ağa,¹⁴²⁸ Tüccar Abdi Efendi,¹⁴²⁹ Derviş Ağa,¹⁴³⁰ Derviş Ağa'nın Kerimeleri;¹⁴³¹ Sarraç Hasan Ağa vereseşi Derviş Latif Efendi ve şürekâsı;¹⁴³² Dülger Süleyman Ağa bin Bayram;¹⁴³³ Avusturya tebaasından Petraki Difon,¹⁴³⁴ Lombardo Bezirgân,¹⁴³⁵ Madam Fiorenti,¹⁴³⁶ Fransız Rahibi Papula,¹⁴³⁷ Paris'te oturan Fernandez Gustav¹⁴³⁸ gibi seçkinler mevcuttu. Tophane Caddesi'nde Musevi milletine ait Mütevellisi Karlo Allatini'nin üzerinde üç mağaza ve bir pasaj bulunmaktaydı. Allatini Pasajı'ndı 12 mağaza vardı.¹⁴³⁹ Saiyaz Hanı içinde Rum Hastanesi vakfına bağlı mütevellisi Şirka'nın yönetiminde dokuz mağaza bir

¹⁴²⁰ Kaldırgöç Mahallesinde ikamet eden Sidi, Yanık Osman Sokağı'nda üç mağaza, iki evin sahibiydi. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 80. Tophane Caddesi'nde iki mağaza, bir dükkân, bir apartman IAM. OTX, Defter No: 922, s. 86;

¹⁴²¹ Yanık Osman Sokağı'nda dört dükkân, bir mağaza, iki katlı bir ev, bir arsa. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 81; Tophane Caddesi'nde dört mağaza, bir ev, iki matbaa, bir dükkân IAM. OTX, Defter No: 922, s. 83;

¹⁴²² Hamidiye Mahallesinde ikamet eden Saul Modyano'nun Yanık Osman Sokağı'nda Saiyaz Hanı ile dört mağazası bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 81. Han içinde ayrıca 15 mağazası vardı. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 82. Aynı bölgede Saul Modyano'ya ait içerisinde 22 mağazanın yer aldığı Hanı vardı. Yine Tophane Caddesi'nde ayrıca iki mağaza Saul Modyano'ya aitti. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 82.

¹⁴²³ Tophane Caddesi'nde Büyük Malta Hanı IAM. OTX, Defter No: 922, s. 83.

¹⁴²⁴ Tophane Caddesi'nde üç mağaza, bir ev IAM. OTX, Defter No: 922, s. 84; Çardak Sokağı'nda iki katlı 21 odalı konak, IAM. OTX, Defter No: 922, s. 88; Dikilitaş Sokağı'nda bir arsa IAM. OTX, Defter No: 922, s. 95.

¹⁴²⁵ Çardak Sokağı'nda dört mağaza, bir konak IAM. OTX, Defter No: 922, s. 88

¹⁴²⁶ Dimo'ya ait Yanık Osman Sokağı'nda üç mağaza, bir dükkân, tek katlı iki ev bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 80.

¹⁴²⁷ Yanık Osman Sokağı'nda üç mağaza iki ev. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 81

¹⁴²⁸ Bir meyhane, iki mağaza. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 81.

¹⁴²⁹ Hamidiye Mahallesinde oturan Abdi Efendi Yanık Osman Sokağı'nda bir kahvehane, iki dükkân, tek katlı bir ev ve bir arsaya sahipti. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 81

¹⁴³⁰ Tophane Caddesi'nde Mağaza Hanı, üç dükkân, iki mağaza bir kahvehane IAM. OTX, Defter No: 922, s. 84.

¹⁴³¹ Tophane Caddesi'nde Derviş Ağa kerimeleri Kaya Hanım'a ait bir kahvehane, Ayşe Hanım'a ait iki mağaza, Fatma Hanım'a ait iki mağaza, Hediye Hanım'a ait iki mağaza IAM. OTX, Defter No: 922, s. 83; Mağaza Hanı içerisinde Derviş Ağa'nın kerimelerine ait çok sayıda mülk vardı. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 84.

¹⁴³² Derviş Latif Efendi ve şürekâsına ait Tophane Caddesi'nde 34 mağazanın bulunduğu Boşnak Hanı vardı. Handa mağazalar dışında bir lokanta, iki matbaa, bir kahvehane, bir meyhane, bir ahır bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 88.

¹⁴³³ Ahmet Subaşı Mahallesinde ikamet eden Süleyman Ağa'nın Kapanace Caddesinde biri üç, diğeri iki katlı iki evi vardı. IAM. OTX, Defter No: 922, s. 89.

¹⁴³⁴ Tophane Caddesi'nde bir ev bir mağaza IAM. OTX, Defter No: 922, s. 83.

¹⁴³⁵ Tophane Caddesi'nde dört mağaza bir ev IAM. OTX, Defter No: 922, s. 83.

¹⁴³⁶ Tophane Caddesi'nde sekiz ev, bir bahçe, iki arsa IAM. OTX, Defter No: 922, s. 84; bir ev, dokuz mağazanın bulunduğu bir pasaj ve altı mağaza IAM. OTX, Defter No: 922, s. 87;

¹⁴³⁷ Tophane Caddesi'nde iki katlı bir konak ve iki bahçe IAM. OTX, Defter No: 922, s. 88

¹⁴³⁸ Çardak Sokağında biri üç, biri iki katlı iki ev ve bir dükkân IAM. OTX, Defter No: 922, s. 93; Akçe Mescit Sokağı'nda iki katlı bir ev IAM. OTX, Defter No: 922, s.96.

¹⁴³⁹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 86.

ahır,¹⁴⁴⁰ Tophane Caddesi'nde Rahibinin üzerine kayıtlı bir Katolik Kilisesi ve Kiliseye bağlı dört mağaza, iki dükkân, iki katlı 12 odalı bir ev¹⁴⁴¹ ile Katolik Hastanesi bulunmaktaydı.¹⁴⁴² Osmanlı Bankası da aynı cadde üzerindeydi.¹⁴⁴³

Yeni Avlu (Havlu) ile Ez-Haim arasında Salhane Mahallesi vardı. Mahallede iki müskirât fabrikası bulunmaktaydı Bunlardan Rakı İmalathanesi, aynı zamanda Kapanace Caddesi'nde meyhanesi de bulunan Yako Sote'ye aitti.¹⁴⁴⁴

Malta-ı Cedid, Museviler yanında yabancıların da yoğun olduğu mahalle idi. Mahallede bir İngiliz okulu mevcuttu.¹⁴⁴⁵ Burada aynı zamanda Musevi okulu öğretmenlerinden Yakolyaho Kohen bir matbaa açmıştır.¹⁴⁴⁶

3.1.3. Rum Mahalleleri

Osmanlıların Selanik'i fethinden önce çoğunluğu Rum olan Selanik nüfusu, Bizans'ın inşa etmiş olduğu dar sur içinde dağınık mahallelerde yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin şehri fethiyle birlikte bölgeye gelen Müslümanlar o günkü surların kuzeyine yerleşerek yüzyıllar içinde mahalleler oluşturmuşlar, Rum mahalleleri böylece şehrin güney ve doğu kesiminde kalmıştır.¹⁴⁴⁷ Ancak aşağıdaki resimde görüleceği üzere Çavuş ve Yanık Manastırı gibi bazı mahalleler Müslüman mahallelerinin içerisinde kalmıştır. Musevilerin şehre gelişiyle birlikte Rum mahalleleri baskı altında kalmıştır. Zira Museviler, kısmen boş olan sahil kesimine yerleşip mahalleler kurarken yüzyıllar içerisinde nüfuslarındaki artışa bağlı olarak kuzey ve kuzeydoğudaki Rum bölgesine de yayılmışlardır. Rum mahallelerinden Kızlar ve Metropolit mahalleleri ile, diğer Rum mahalleleri arasında Musevi mahalleleri oluşarak bu iki mahallenin Rum mahalleleriyle bağlantısını koparmıştır. Böylece XX. yüzyıl başlarına kadar Selanik'te Rumlar, Müslüman ve Musevi mahalleleri içerisinde kalan bu dört mahalle dışında Tavşan Manastırı, Aya-Nikola, Aya-Atanas, Panaguda, Tuzlu Çeşme, Aya-Pat, Aya-Kostantin ve Kebir Manastır mahallelerinde çoğunluğu oluşturmuşlardır.

¹⁴⁴⁰ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 82.

¹⁴⁴¹ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 82.

¹⁴⁴² IAM. OTX, Defter No: 922, s. 83.

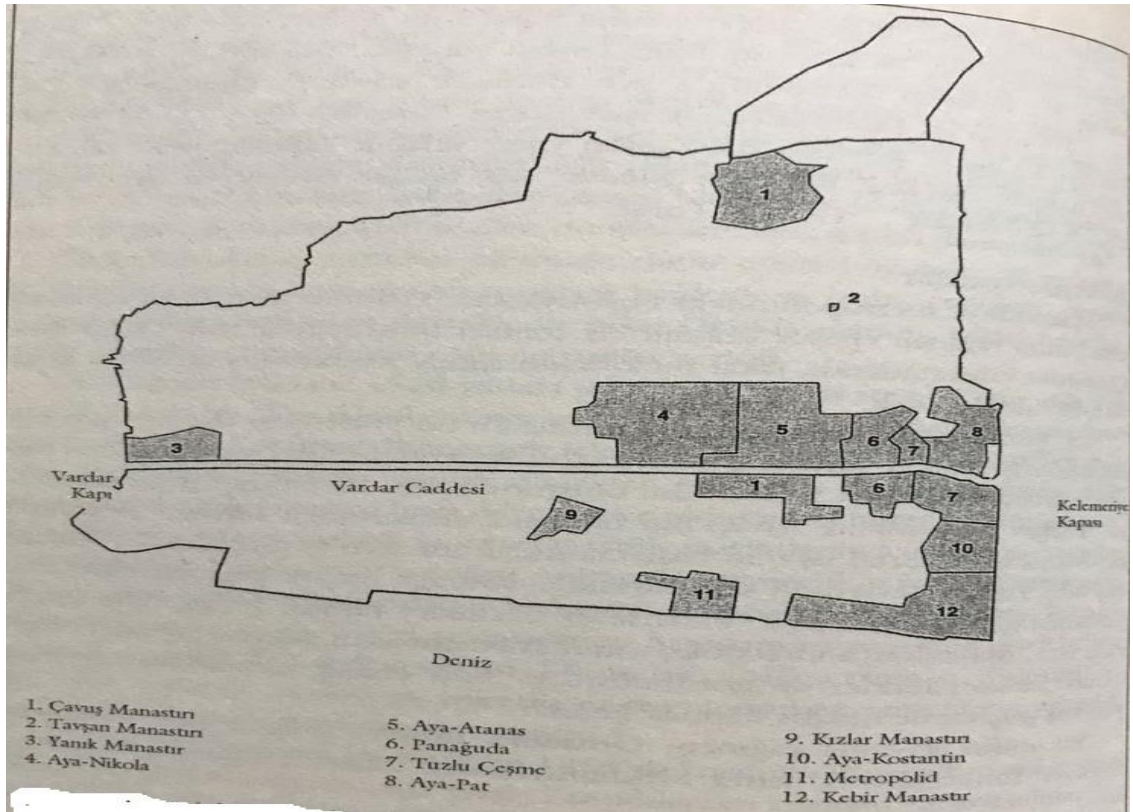
¹⁴⁴³ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 83.

¹⁴⁴⁴ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 99.

¹⁴⁴⁵ DH. ŞFR. 296/81-1, 23 Teşrinievvel 1318 (5 Kasım 1902).

¹⁴⁴⁶ BOA. DH. MKT. 923/49.

¹⁴⁴⁷ Konstantin Ap. Vakalopoulos, "Hıristianikes Sinikies, Sintehnikes kai Epangelmata tis Tessalonkis sta Mesa tou 19. Aiona", *Makedonika*, Tomos 18/1, s. 105.

Görsel 5: Rum Mahalleleri

(**Kaynak:** Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Kenti Selanik 1830-1912*, s. 60).

Şehrin en kuzeyinde bulunan tek Rum mahallesi Çavuş Manastır olup ve etrafı Müslüman Suluca, Kale, İki Şerefe mahalleleriyle çevrelenmişti. 1845 tarihli temettüat defterini inceleyen Diren Çakılcı, mahallede 72 hanenin olduğunu yazmıştır.¹⁴⁴⁸ Makedonya Tarih Arşivi'nde bulunan 14 numaralı Esas defterine göre, XX. yüzyıl başında ise, mahallede tapuya kayıtlı 116 hane, 12 dükkân, 12 arsa, bir kilise, bir fırın, iki çeşme ve bir ahır mevcuttu.¹⁴⁴⁹ Mahalleden Kale-i Bala Caddesi geçmekte ve Manastır, Kayalık, Kıptiyan, Mezarlık, Daskal, Hatme Bigarı, Kemal Bey, Mezarlık Meydanı Arkası sokakları vardı.¹⁴⁵⁰ Mahalleye adını veren ve Manastır Sokağı'nda bulunan Çavuş Manastırı'nın mimarı (banisi) Lambo olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁵¹ Çavuş Manastırı Mahallesi mülklerinin çok az bir kısmı Rumlardan başka cemaatlere aitti. Hatme Bigarı Sokağı'ndaki bir ev Köstendilli Doğramacı Celalettin Ağa bin Ahmet'indi.¹⁴⁵² Kale-i Balâ Caddesi'nde Mülazım İsmail Efendi'nin biri tek oda, diğeri iki katlı dört oda olmak

¹⁴⁴⁸ Diren Çakılcı, "Selanik Şehriden Bir Kesit: 19. Yüzyıl Ortalarında Çavuş Vladaton Manastırı Mahallesi", *Cedrus*, Sayı 5, s. 451.

¹⁴⁴⁹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 43.

¹⁴⁵⁰ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 38-43.

¹⁴⁵¹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 38.

¹⁴⁵² IAM. OTX, Defter No: 14, s. 41.

üzere iki evi vardı.¹⁴⁵³ Mahallede oturmamasına rağmen İki Şerife Mahallesi sakinlerinden Belediye Komiseri Hasan Ağa'nın ve Pinti Hasan Mahallesinden İbrahim Kızı Zehra Hanım'ın Kemal Bey Sokağı'nda iki katlı evleri bulunmaktaydı.¹⁴⁵⁴

Tavşan Manastırı Mahallesi, Vardar Caddesi'nin kuzeyinde Müslüman mahallelerinin ortasında kalmış küçük bir Rum mahallesiydi. Mahallede 24 ev bir kilise mevcuttu ve mahalle sakinlerinin tamamı Rum'du.¹⁴⁵⁵ Bu kayıtlara göre Tavşan Manastırı Mahallesi, Selanik'te bulunan mahalleler arasında nüfusu en az olanıydı.

Vardar Caddesi'nin kuzeyinde doğudan batıya cadde boyunca uzanan altı Rum Mahallesi yer almaktaydı. En doğuda Vardar Kapısı'nın bitişiğinde diğer Rum mahallelerinden soyutlanmış bir şekilde Yanık Manastır Mahallesi bulunuyordu. 100 hane, 14 dükkân, beş meyhane, iki fırın, iki okul, bir Bulgar kilisesi, Burmalı Camisi, birer konak, han, berberhane, mağaza, Makaronya Fabrikası'nın yer aldığı mahallede, Kale Caddesi, Vardar Kapısı, Burmalı Camisi, Dikilitaş sokakları mevcuttu.¹⁴⁵⁶ Bulgar Kilisesi Dikilitaş Sokağı'nda bulunuyordu ve mütevellisi Atnaş Yorgi'ydı.¹⁴⁵⁷ Okulların biri Burmalı Camisi Sokağı'nda Yanık Manastır Mütevellisi Despota Efendi'ye bağlı, diğeri Metropolithane'ye bağlıydı.¹⁴⁵⁸

Aya-Nikola Mahallesi, Vardar Caddesi'nin kuzeyindeydi. Hacı Hasan, Kasımiye ve Gülmezoğlu mahallelerinin güney komşusu idi. XVIII. yüzyılda mahallede zengin Rumlar yaşamaktaydı. Nitekim mahallede bulunan Rum mülkleri sayısı fazla olmamasına rağmen diğer Rum mahallelerinden daha fazla mülk vergisi ödemekteydi.¹⁴⁵⁹ Aya Nikola Caddesi yapılaşmanın en yoğun olduğu kesimdi ve mülklerin çoğunluğu Rumlara aitti. Bir kısmı ise Müslümanlarındı. Caddede bulunan iki dükkân Pinti Hasan Mahallesinde ikamet eden Hacı Raşit Efendi'nin zevcesinin, iki dükkân Porta Kapı Mahallesinde oturan İbrahim Efendi bin Kalaycı Hüseyin Ağa'nın, birer dükkân Mustafa Fazlı ile Akçe Mescit Mahallesinden Hafız Lütfü bin Hacı Abdi, Hacı İskender Mahallesinden Rüşumat memuru İsmail Efendi bin Ali'nindi.¹⁴⁶⁰ Caddede Müslümanlar yanında Musevi ve yabancıların da mülkleri bulunmaktaydı. Örneğin, Yako Samhan'ın bir mağaza bir kahvehane, bir evi, İngiltere tebaasından Todor Andon'un iki katlı on oda iki salon bir

¹⁴⁵³ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 42.

¹⁴⁵⁴ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 42.

¹⁴⁵⁵ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 50.

¹⁴⁵⁶ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 65-69.

¹⁴⁵⁷ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 68.

¹⁴⁵⁸ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 67.

¹⁴⁵⁹ Konstantin Ap. Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 106.

¹⁴⁶⁰ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 23.

evi, Mişon zevcesi Sara'nın aynı planda bir evi, Yunan tebaasından Dimitri Vasil'in bir dükkânı,¹⁴⁶¹ Aya Nikola Mahallesinde Süleyman Ağa Camisi ile Vakfına ait bir dükkân, Eski Cuma Camisi¹⁴⁶² ile Kesikbaş Ali Baba Türbesi bulunmaktaydı. Aya Nikola Kilisesi dışında Yanık Manastır Kilisesi Vakfına ait üç katlı, dört oda ve iki salon bir ev mevcuttu.¹⁴⁶³ Mahallede Aya Nikola Caddesi dışında Haim Çıkmazı, Karahane Caddesi, Kale Çarşısı, Atik Mahkeme Caddesi, Kilise Sokağı, Fabrika Caddesi, Eski Cuma Sokağı bulunmaktaydı ve mahalle toplam 203 hane, 23 dükkân, 13 oda, iki cami, üç çeşme, sekiz arsa, bir kilise bir karakol, bir fırın, bir kahvehane, iki berber dükkânından oluşmaktaydı.¹⁴⁶⁴ Kale Çarşısı Sokağı'nda bulunan fırın, Pinti Hasan Mahallesinde oturan Topal Hasan'a aitti.¹⁴⁶⁵ Mahallede sayı itibariyle en fazla mülke sahip olan, Atik Mahkeme Caddesi'nde bir dükkân beş arsa ve Fabrika Caddesi'nde yedi evle Silsile Vakfi mütevellisi Hacı İbrahim varislerindi.¹⁴⁶⁶ Sokağa adını veren Atik Mahkeme arsası ise Ali Ratıp Beyzadelerindi. Kilise sokağında ise Eski Cuma imamı ikametgâhına bağlı bir ev mevcuttu. Eski Cuma çevresindeki tek odalı evlerde Müslümanlar oturmaktaydı.¹⁴⁶⁷

Aya-Tanaş (Atanaş) Mahallesi, Aya-Nikola Mahallesinin doğusunda, Panaguda Mahallesi ile Aya Nikola arasında yer almaktaydı. Aya-Atanaş, XVIII. yüzyılda Rum mahalleleri arasında en fazla evin bulunduğu ve 4.465 kuruş ile en fazla mülk vergisinin hükümete ödendiği Rum Mahallesi idi.¹⁴⁶⁸ Bu durumun XX. yüzyıl başlarında da sürdüğü anlaşılmaktadır. 1900'lerde mahallede Eski Cuma, Kırmızı Bargir, Aspandon, Sâdi Tekkesi, Çalı Bakkal, İcadine, Karataş, Aya Sofya Camisi, Mektep, İbadina gibi sokaklar vardı.¹⁴⁶⁹ Mahallede kaydedilen toplam 334 mülkün 296'sı hane, 10'u dükkân, 11'i arsa, biri mumhane, ikisi tekke, ikisi okul, biri kabristandı ve üç kilise bulunmaktaydı.¹⁴⁷⁰ Kırmızı Bargir Sokağı'nda Ali Paşa Mescidi, Şeyh Haşmet Efendi Dergahına ait bir ev, ayrıca Bulgar Eksarhının üç katlı bir evi bulunmaktaydı.¹⁴⁷¹ Tekke Sokağı'nda Yanık Manastır Vakfı Hıristiyan ahalisine ait bir okul mevcuttu.¹⁴⁷² Bakkal Sokağı'nda Aya-

¹⁴⁶¹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 24.

¹⁴⁶² IAM. OTX, Defter No: 14, s. 30.

¹⁴⁶³ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 24.

¹⁴⁶⁴ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 31.

¹⁴⁶⁵ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 26.

¹⁴⁶⁶ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 28.

¹⁴⁶⁷ Arap Hediye binti Abduh, Arap Mehmet Ağa, Muhtar Ali Ağa bin Hasan, Arap Dilaver, Arap Ziya Kadın. IAM. OTX, Defter No: 14, s. 30.

¹⁴⁶⁸ Konstantin Ap. Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 106.

¹⁴⁶⁹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 10-21.

¹⁴⁷⁰ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 21.

¹⁴⁷¹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 10.

¹⁴⁷² IAM. OTX, Defter No: 14, s. 14.

Haralanbo Kilisesi ve Apobre Manastırı Vakfına ait mülk bulunmaktaydı.¹⁴⁷³ İbadına Sokağı'nda Müslümanlara ait bir de kabristan olduğu kaydedilmiştir.¹⁴⁷⁴ Mahallede bulunan iki katlı 12 odalı bir ev ve bir dükkân Aya Sofya Camisi Vakfına aitti.¹⁴⁷⁵ Rumların çoğunlukta olduğu Aya-Tanaş (Atanas) Mahallesinde 1908 yılı başlarında 300 hanede 2.000 Rum nüfus yaşadığı kaydedilmiştir.¹⁴⁷⁶ 1911 yılında aynı sayı verilmiştir.¹⁴⁷⁷ 1912 yılı ortalarına gelindiğinde mahalledeki Rum nüfus önemli derecede artmıştır. Temmuz 1912'de 800 hanede 3.000 Rum'un yaşadığı belirtilmektedir.¹⁴⁷⁸

Panaguda Mahallesinin bir kısmı Vardar Caddesi'nin kuzeyinde bir kısmı güneyinde idi. Mahalle, Çalı Bakkal, İshakiye (İshak Paşa) Camisi, Şekerci, Fabrika, Paloze, Panaguda Kilisesi Çıkmazı, Lazo Çeşmesi, Kömürcü, Bayat, Yolağzı sokaklarından oluşmaktaydı ve mahallede bulunan 156 mülkün 140'ı hane, beşi dükkân,¹⁴⁷⁹ üçü oda, üçü kilise, biri cami, biri arsa, biri meyhane¹⁴⁸⁰, biri çeşme ve biri müskirat fabrikasıydı.¹⁴⁸¹ İshakiye Sokağı'nda İshakiye Camisi vardı ve yanında iki katta üç oda bir salon bir ev cami müezzinliğine bağlıydı.¹⁴⁸² Mahallede Rumlara ait iki, Bulgarlara ait bir kilise vardı. Rumlara ait Panaguda Kilisesi, Panaguda Kilisesi Çıkmazı'nda¹⁴⁸³ Kömürcü Çıkmazı'nda bir Rum kilisesi bulunmaktaydı.¹⁴⁸⁴ Bulgarlara ait kilise ise Balat Sokağı'ndaydı. Ayrıca Aya Yorgi Kilisesi'ne ait dört adet ayrı ayrı Papaz odaları mevcuttu.¹⁴⁸⁵ Mahalledeki tek çeşme, Lazo İlya tarafından Lazo Çeşmesi Sokağı'nda bulunmaktaydı.¹⁴⁸⁶ Müskirât fabrikası, Yolağzı Sokağı'nda idi ve sahibi Aya-Tanaş Mahallesinde ikamet eden Kostaki İstefan Taki'ye aitti.¹⁴⁸⁷ Mahallede çok az Bulgar ve yabancı yaşamaktaydı. Örneğin İngiltere tebaasından Mösyö Bolond Lazo

¹⁴⁷³ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 15.

¹⁴⁷⁴ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 18.

¹⁴⁷⁵ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 19.

¹⁴⁷⁶ BOA. ŞD. 2073/18-1 (15 Şubat 1908).

¹⁴⁷⁷ BOA. İ. MF. 19/16-4 (6 Mart 1912).

¹⁴⁷⁸ BOA. İ. MF. 20/14-6 (4 Ağustos 1912).

¹⁴⁷⁹ Dükkânlardan biri Çalı Sokağında Mileyadi Nako adına, IAM. OTX, Defter No: 14, s. 32; biri İshakiye Camisi Sokağı'nda Atnaş zevcesi Lerko binti Paskala, IAM. OTX, Defter No: 14, s. 33; biri Şekerci Sokağı'nda Atnaş Apostolidi zevcesi Anastasiye'ye, IAM. OTX, Defter No: 14, s. 34; Paloze Sokağı'nda bulunan sonuncusu da Sulu Paşa Mescidi Vakfına aitti. IAM. OTX, Defter No: 14, s. 35.

¹⁴⁸⁰ Yolağzında bulunan meyhane Helvacı Mehmet Usta ve oğlu Mustafa'ya aitti. IAM. OTX, Defter No: 14, s. 37.

¹⁴⁸¹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 32-37.

¹⁴⁸² IAM. OTX, Defter No: 14, s. 33.

¹⁴⁸³ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 35.

¹⁴⁸⁴ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 36.

¹⁴⁸⁵ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 34.

¹⁴⁸⁶ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 33.

¹⁴⁸⁷ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 37.

Çeşmesi Sokağı'nda iki katlı dört oda bir salon,¹⁴⁸⁸ Musevi simsar Avram Yuvan Yolağzı'nda iki katlı sekiz oda iki salon bir evde oturmaktaydı.¹⁴⁸⁹

Tuzlu Çeşme Mahallesi, Panaguda gibi, Vardar Caddesi ile ikiye bölünmüştü. Caddenin kuzeyinde kalan küçük kısım Panaguda ve Ayapat Rum mahalleleri arasında sıkışmıştır. Güneyinde kalan kısım ise doğuda Kalemerye Kapısı'na kadar uzanmaktaydı. Mahallede kilise mevcut değildi. Mahallede 121 hane, yedi dükkân, bir fırın, bir kahvehane, üç arsa, bir mağaza, bir mumhane, bir konak, bir ilkokul tapuya kayıtlıydı.¹⁴⁹⁰ Mahalledeki tek konak Aynaroz Manastırı İstavrakı Kilisesi Vakfına aitti.¹⁴⁹¹ Mahallede yaşayanların çoğu Rum'du ve çok az diğer cemaat ile yabancı mevcuttu. Meyhane sahibi Kalaycıoğlu İbrahim Efendi bin Hüseyin Ağa idi.¹⁴⁹²

Aya-Kostantin, Kalemeriye Kapısı'nın güneyinde, Tuzlu Çeşme ile Kebir Manastır mahallelerinin arasındaydı ve Peştemalciler, Yassıyol, Ustabaşı, Kebir Manastır, Kanarya, Hisar, Aya Kostantin Kilisesi Derunu sokaklarından oluşuyordu. 1900 yılında Esam defterine 93 hane, 22 dükkân, üç meyhane, 17 arsa, iki kilise kaydedilmiştir.¹⁴⁹³ Rumlara ait Aya Andon ve Aya Kostantin kiliseleri Yassıyol Sokağı'ndaydı. Aynı sokakta Aya Kostantin Vakfına bağlı bir arsa,¹⁴⁹⁴ Aya Kostantin Kilisesi Sokağı'nda da aynı vakfa bağlı altı ev mevcuttu.¹⁴⁹⁵ Hisar Sokağı'nda Belediyeye ait beş, Emlak-ı Şahane'ye ait bir arsa bulunmaktaydı.¹⁴⁹⁶ Mahallede 1912 yılı ortalarında 900 hanede 4.000 Rum nüfus yaşamaktaydı.¹⁴⁹⁷

Aya-Pat Mahallesi, Vardar Caddesi'nin doğu ucunda Kalemeriye Kapısı'nın kuzey bitişiğinde yer almaktaydı. 1900'lerin başında tutulan Esas Defteri'ne göre mahallede 254 tapu kaydı alınmıştır. Bunlar, 228'i hane, onu dükkân, ikisi meyhane, üçü fırın, altısı arsa, birer olmak üzere ahır, Aya-Pat Kilisesi ve kabristanı olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁹⁸ Kilise sokağında yer alan Aya-Pat Kilisesi mahalle sakinleri tarafından inşa edilmiştir.¹⁴⁹⁹ Mahallede Hortac Efendi Camisi Caddesi, Kemeraltı, Kilise, Kapı

¹⁴⁸⁸ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 33.

¹⁴⁸⁹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 37.

¹⁴⁹⁰ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 48. Mahallede, Bakkal Kostantin, Bahçivan, Tuzlu Çeşme Kilisesi Derunu, Yol Ağzı, Tuzlu Çeşme, Yassıyol, Keşişler Meyhanesi ve Küçük Çeşme Sokakları bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 14, s. 44-48.

¹⁴⁹¹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 48.

¹⁴⁹² IAM. OTX, Defter No: 14, s. 44.

¹⁴⁹³ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 74.

¹⁴⁹⁴ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 72.

¹⁴⁹⁵ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 74.

¹⁴⁹⁶ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 74.

¹⁴⁹⁷ BOA. İ. MF. 20/14-6 (4 Ağustos 1912).

¹⁴⁹⁸ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 9.

¹⁴⁹⁹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 7

Şeyhi, Muhtar Çıkmazı, Tabya sokakları bulunmaktaydı.¹⁵⁰⁰ Kemeraltı Sokağı'nda bulunan bir fırın Papuşcu Kıryako Valkelo'ya aitti. Sokakta Müslümanlara ait mülkler vardı. Üç odalı bir ev ve bir meyhanenin sahibi Porta Kapı Mahallesi'nde ikamet eden kalaycı İslam Ağa idi.¹⁵⁰¹ Tabya Sokağı'nda mahallenin iki katlı dört odalı bir evi bulunan mahalle kasabı Yorgi Dimitri'nin dükkânı vardı. Sokakta Müslümanlara ait Kapı Tekkesi Vakfından bir dükkân kaydedilmiştir.¹⁵⁰² Tabya Sokağı'ndaki bakkal Dimitri veled-i Hristoydu ve bakkal dükkânı dışında tek katlı üç oda bir mutfak bir eve sahipti.¹⁵⁰³ Hortac Efendi Caddesi'nde ayrıca "banisi Aya Yorgi" olarak belirtilen bir Rum kilisesi daha mevcuttu.¹⁵⁰⁴ Mahallede bulunan binalara baktığımızda çoğunun iki katlı olduğunu görmekteyiz.

Kızlar Manastırı Mahallesi, Vardar Caddesi'nin güneyinde, Fındık, Bulya, Kadı ve Bedaron gibi Musevi mahalleleri ile çevrelenmişti. Mahallede 31 ev, bir dükkân, bir fırın, beş arsa, bir kilise, bir okul, bir çeşme bulunuyordu.¹⁵⁰⁵ Mahalle Tavşan Manastırı'ndan sonra Selanik'in en az mülke sahip olan mahallesiydi. Dolayısıyla nüfus itibarıyla oldukça azdı.

Kebir Manastır, şehrin güneydoğu suruna bitişik, sahil ile paralel uzanan ve yeni kurulan Hamidiye Mahallesi'ne çıkışı sağlayan Rum bölgesiydi. Mahallede, Yassıyol, Hurşit Bey, Kebir Manastır, Dimitri, Makaronya, Akçe Mescit, Yorgi, Yanko, Ethem Çavuş Eski At Pazarı sokakları ile Kapanacı ve İdare-i Askeriye caddeleri bulunmaktaydı.¹⁵⁰⁶ Sahil şeridinde ve Musevi mahallelerine komşu olmasından dolayı en kalabalık Rum mahallesiydi. Mahallede; 180'e yakın hane, 13 dükkân, bir mağaza, bir kilise, bir havra, bir meyhane mevcuttu. Panagia Kilisesi Kebir Manastır'da,¹⁵⁰⁷ Musevi havrası Kebir Manastır Sokağı'nda bulunmaktaydı.¹⁵⁰⁸ Kapanacı Caddesi'nde Müslümanlara ait mülkler vardı. Bir arabacı dükkânı, bir arsalı ev ve daha üç dükkân Karaali Camisi Dergâhı Vakfındı. Bu dükkânların yanında Ethem Efendi bin Musa'ya iki katlı dört odalı bir ev kayıtlıydı.¹⁵⁰⁹ Hristo Sokağı'nda bulunan iki dükkândan biri Yunanlı marangoz Hristo oğlu Yorgi'nin diğeri Musevi Yusuf Saul Lazar'ındı. Aynı

¹⁵⁰⁰ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 1-9.

¹⁵⁰¹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 1.

¹⁵⁰² IAM. OTX, Defter No: 14, s. 2.

¹⁵⁰³ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 3.

¹⁵⁰⁴ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 8.

¹⁵⁰⁵ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 52.

¹⁵⁰⁶ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 54-61.

¹⁵⁰⁷ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 55.

¹⁵⁰⁸ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 56.

¹⁵⁰⁹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 60.

sokakta Dimitro Tarandofilo meyhanesi bulunmaktaydı.¹⁵¹⁰ İdare-i Askeriye Caddesi'nde bulunan dört dükkândan ikisi Musevi Yusuf Venezya'ya, ikisi Rum Hristo Kostî'ye aitti.¹⁵¹¹ Mahallede Allatini Bezirgan'ın mülkünde bir İtalyan okulu vardı.¹⁵¹²

Metropolit Mahallesi, Kebir Manastır Mahallesi gibi sahilde, Musevi Baru, Leviye, Kaldırgöç mahallelerinin ortasında kalmıştı. Mahallede; Kapanacı Caddesi, İdare-i Askeriye Caddesi, Aya Sofya Camisi Caddesi, İtalya Havrası, Kilise, İplik Fabrikası, Ethem Çavuş, Haham Matalon gibi sokalar bulunmaktaydı. Esas defterine 16 ev, üç dükkân, dört konak, bir kilise, bir okul, 4 bahçe, bir karakolhane, 10 arsa kaydedilmişti. İdare-i Askeriye Caddesi'nde Avukat Artaş Efendi'nin iki dükkânı bir evi vardı.¹⁵¹³ Mahallede bulunan Rum okulu Metropolithane Vakfına aitti. Vakfın Aya Sofya Camisi Caddesi'nde iki arsa, İdare-i Askeriye Caddesi'nde ise beş ev bir konağı mevcuttu. Ethem Çavuş Sokağı'nda Rum İhtiyar Hastanesi (bakımevi)'ne ait bir ev bulunmaktaydı.¹⁵¹⁴

3.1.4. Hamidiye Mahallesi

1880'lerde Kalemerye Kapısı haricinde bulunan Sahilhaneler bölgesinde yapılaşma artarak mahalle oluşmuş, Selanik Valiliği Eylül 1887'de mahallenin Hamidiye Mahallesi olarak isimlendirilmesini istemiştir.¹⁵¹⁵ Zamanla bölge Hamidiye Mahallesi adını almıştır. 1890'da mahallede 186 hanede 1.628 nüfus yaşamaktaydı. Bunlardan 18 hanede yaşayan 52'si Katolik Bulgar'dı.¹⁵¹⁶ Haziran 1894'te ise 114 hanede 407 Rum yaşamaktaydı.¹⁵¹⁷ Aralık 1894'te mahallenin depo civarında 577 ev bulunmaktaydı. Bunların 315'i Rumlara, 169'u Müslümanlara, 85'i Musevilere ve 8'i Ermenilere aitti.¹⁵¹⁸ Mahallenin toplam nüfusu 349'u erkek, 280'i kadın olmak üzere 629 kişiydi. Bu tarihlerde mahallede 414 kişi ile Rumlar çoğunlukta idi. Mahallede 154 İslam, 25 Bulgar, 5 Yahudi, 31 yabancı bulunmaktaydı.¹⁵¹⁹ 1900'lü yıllarda Mahallede 1.000'in üzerinde

¹⁵¹⁰ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 60.

¹⁵¹¹ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 61.

¹⁵¹² IAM. OTX, Defter No: 14, s. 61.

¹⁵¹³ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 64.

¹⁵¹⁴ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 63.

¹⁵¹⁵ BOA. DH. MKT. 1447/51-1 (7 Eylül 1887).

¹⁵¹⁶ BOA. İ. DH. 1176/91921-6 (16 Şubat 1890).

¹⁵¹⁷ BOA. İ. AZN. 18/7-5 (23 Haziran 1894).

¹⁵¹⁸ BOA. İ. AZN. 15/6-4 (7 Ocak 1895).

¹⁵¹⁹ BOA. İ. AZN. 15/6-3 (14 Aralık 1894).

Bulgar nüfus bulunmaktaydı. Hamidiye Bulgar'ın yoğun olarak yaşadığı mahallelerden biriydi.¹⁵²⁰

1907'de Hükümeti Selanik'te 5 yeni polis karakolu kurmaya karar vermiştir. Bunlardan ikisi Hamidiye Mahallesi'nde kurulmuştur. Biri Allatini Un Fabrikası yakınında, diğeri Agia Triada'da açılmıştır.¹⁵²¹ Mahalle'de şehrin merkezine oranla yangın sayısı az olmasına rağmen 1909'da Hamidiye Mahallesi'nin üç meydanına birer itfaiye istasyonu yapılmıştır.¹⁵²²

Mahallenin gözde caddesi olan Yalılar Caddesi'nde, devlete ait çeşitli mülkler dışında, 139 hane, 52 yalı (sahilhane), 83 dükkân, 78 arsa, 15 baraka, bir lokanta, altı meyhane, dokuz kahvehane, iki deniz hamamı, iki eczane, üç fırın, bir kilise bulunmaktaydı.¹⁵²³ Caddede şehrin zenginlerine ait konaklar yanında devlet kurumlarına, kurum yöneticilerine ve Müslümanlara ait mülkler yer almaktaydı: Askeri İdare'ye ait iki dükkân, Askeri Kışlaya bağlı iki talimgah,¹⁵²⁴ Emlak-ı Şahane Binası ve Emlak-ı Şahâne'ye ait iki rıhtım, çok sayıda baraka, beş meyhane,¹⁵²⁵ iki ev, bir dükkân bulunmaktaydı.¹⁵²⁶ Selanik Belediyesi'ne ait Yalılar Tanzifhanesi, komiserlere ait bir ev, bir dükkân,¹⁵²⁷ Yalılar Caddesi üzerinde iki katlı 14 oda iki salon bir konak,¹⁵²⁸ Tramvay Şirketi'ne ait Tramvay Dairesi,¹⁵²⁹ Hamidiye Sanayi Mektebi ve okula ait yedi ev mevcuttu.¹⁵³⁰

Cadde üzerinde Müslümanlara ait mülkler şunlardı: Ahmet Rasim Paşa'nın eşi ve oğlunun arsaları,¹⁵³¹ Hacı İsmail Mahallesi'nde ikamet eden Talat, Refet ve Haşmet Efendilere ait ikişer katlı birer ev,¹⁵³² Akçe Mescit Mahallesi'nde oturan Arap İsmail Ağa oğlu Derviş'in bir evi ve İsmail Ragıp Efendi'nin bir kahvehanesi,¹⁵³³ Abdülkerim Efendi'ye ait 20'den fazla dükkân, bir fırın, bir eczane, bir ahır, üç ev,¹⁵³⁴ İsmail Ragıp

¹⁵²⁰ Mariya Litina-Maria Litina Danni, "Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880-1910)", s. 144.

¹⁵²¹ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 54.

¹⁵²² Kolonas, *a.g.t.*, s. 53.

¹⁵²³ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 21.

¹⁵²⁴ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 3.

¹⁵²⁵ IAM. OTX, Defter No: 923, Yıl 1907, s. 6,9.

<http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=tab02&id=174933>

¹⁵²⁶ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 1,2,

¹⁵²⁷ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 3,

¹⁵²⁸ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 3;

¹⁵²⁹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 9.

¹⁵³⁰ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 3.

¹⁵³¹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 4,

¹⁵³² IAM. OTX, Defter No: 923, s. 8.

¹⁵³³ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 8.

¹⁵³⁴ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 13.

Efendi'nin üç dükkânı, her biri iki katlı dört ev, iki bahçe, bir ahır,¹⁵³⁵ Tüccar Recep Refik Efendi'ye ait üç kat 10 oda iki salon bir ev ve cadde üzerinde dört dükkânı vardı.¹⁵³⁶

Caddede Ünlü Müslüman tüccar Mehmet Kapancı'nın da iki katlı 10 oda iki salon 1890'dan önce inşa edilmiş olan bir evi vardı.¹⁵³⁷ Bunlar dışında Banker Hikmet Efendi'ye ait bir ev,¹⁵³⁸ Mahkeme Katibi Şükrü Efendi'nin bir evi,¹⁵³⁹ Jandarma Binbaşı Mehmet Bey'in üç katlı bir evi,¹⁵⁴⁰ Selanik Belediye Başkanı Tefik Bey'in 1908-1910 yılları arasında yaptırmış olduğu 15 oda 1 mutfak 2 banyo ve bir mahzenden oluşan üç katlı evi, tahıl tüccarı Abdurrahman oğlu Halim'in 1906'da yaptırdığı, sekiz oda bir salon evi ve üç dükkânı bulunmaktaydı. Caddenin doğu yakasında Mehmet Karakaş'ın 1890'da satın aldığı konak, Hacıbekiroğullarından İsmail Paşa'ya ait bir ev, Nesibe Hatun'a ait bir ev, Hacıbekiroğlu Abdurrahman Bey'e ait bir ev, Osman Derviş Efendi oğlu İsmail Efendi'ye ait iki katta dekiz oda iki salon yine bir ev vardı.¹⁵⁴¹

Caddenin sahil bölgesinde tütün tüccarı Hasan Akif, bankacı ve sigorta şirketi Fonciere'in temsilcisi İbrahim Kapancı'nın oğulları Yusuf Kapancı'nın 8 oda 3 salon¹⁵⁴² ve Ahmet Kapancı'nın evleri bulunmaktaydı.¹⁵⁴³

Yalılar Caddesi'nde zengin Musevilere ait konaklar evler ve arsalar mevcuttu. Cadde üzerinde İsak Buda Modyano'nun bir meyhanesi, bir dükkânı ve bir arsası,¹⁵⁴⁴ Yako Modyano'nun evi,¹⁵⁴⁵ Davii Liyaci (Leyaci) Modyano'nun her ikisi de bahçeli, biri iki katta 16 oda iki salon, diğeri iki katlı yedi oda bir salon iki sahilhane (yalı) ve cadde üzerinde iki dükkânı,¹⁵⁴⁶ Yako Saul Modyano'nun iki ev iki dükkân, eşine ait iki katlı sekiz odalı bir yalısı,¹⁵⁴⁷ Fransız vatandaşı ve Limited Ticaret Şirketi Müdürü Joseph Moiz Mizrahi'nin 1911'de Hacı Ali oğlu Hüseyin Paşa'dan aldığı arsa üzerine inşa ettirdiği iki katlı bir konağı,¹⁵⁴⁸ Avantiye Menekşe'nin altı dükkân olan bir evi bulunmaktaydı.¹⁵⁴⁹ Caddenin doğu yakasında "Villa İda" olarak bilinen ve mimar

¹⁵³⁵ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 13.

¹⁵³⁶ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 14.

¹⁵³⁷ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 13.

¹⁵³⁸ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 15.

¹⁵³⁹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 15.

¹⁵⁴⁰ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 16.

¹⁵⁴¹ Kolonas, *a.g.t.*, s 129-135.

¹⁵⁴² Vasilis K. Kolonas, *Í Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, Íkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıııvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 158.

¹⁵⁴³ Kolonas, *a.g.t.*, s 159.

¹⁵⁴⁴ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 6.

¹⁵⁴⁵ Kolonas, *a.g.t.*, 146.

¹⁵⁴⁶ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 7.

¹⁵⁴⁷ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 7.

¹⁵⁴⁸ Kolonas, *a.g.t.*, s 122.

¹⁵⁴⁹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 14.

Vitaliano Poselli'nin Selanik'teki ilk eseri olan Levi Modyano'nun yalısı bulunmaktaydı. Yalı 15 oda 3 salondan oluşmaktaydı. Selanik'e gelen turistlerin cazibe merkezlerinden biriydi. Villa İda, 1911 tarihinde Selanik'in eski Belediye başkanı Hulusi Bey tarafından satın alınmıştır.¹⁵⁵⁰

Yalılar Caddesinde Rum tüccar Atanasio Sosidi'nin iki tane iki katlı evi,¹⁵⁵¹ Daskaliçe (muallime) Vangelo Dimitri'nin iki katlı iki evi,¹⁵⁵² Avukat Dimitri Zaharyadi'ye ait bir arsa¹⁵⁵³ ve Rum vakıf kurumlarının akarları vardı. Caddede Rum İlkokulu'na ait bir dükkân, bir arsa, dört baraka,¹⁵⁵⁴ Rumlara ait bir kilise,¹⁵⁵⁵ Aspalya'ya (Asfalia/sigorta şirketi) ait barakalar ve kereste dükkânları bulunmaktaydı.¹⁵⁵⁶

Yalılar Caddesi'nde Bulgar Cemaatine ait mülkler, şehirde bulunan zengin Bulgarlara ait konaklar mevcuttu. Sırbistan'ın Veles şehrinde büyük toprak sahibi olan Bulgar kökenli Hacı Mişefler en meşhurlarıydı. Nikola İvan Hacı Mişef ve oğulları Petros ve Nikola Hacı Mişef'in Yalılar'da Ahmet Rasim Paşa'dan aldıkları arsalar üzerinde evleri bulunmaktaydı.¹⁵⁵⁷ Bulgar Cemaati Kâtibi iki katlı yedi odalı bir evde oturmaktaydı ve evinin çevresinde üç dükkânı vardı.¹⁵⁵⁸ Selanik'in en zengin Bulgar'ı Todorof Hacı Mişef de cadde üzerinde Abdullah Efendi'den aldığı arsa üzerine iki kat bir ev inşa etmişti. 1906'da 12 oda ve 2 salondan oluşan evin değeri 160.000 kuruştı.

Yalılar Caddesi'nde şehirde bulunan yabancı şirket yöneticileri ve ailelerine ait mülkler bulunmaktaydı. İngiltere tebaasından Çolpo Karoki'nin bir odunluğu,¹⁵⁵⁹ Taşımacılık sigortası Acentesi olan Avusturya vatandaşı İoannis Morocco'nun bir evi bulunmakta,¹⁵⁶⁰ Osmanlı Bankası Kâtibi Mösyö Fransuva, iki katlı bir evde oturmaktaydı.¹⁵⁶¹ Rus diplomat İoannis (Yannis) Hacı Lazaro'nun evi vardı.¹⁵⁶² ABD Konsolosu Perikli Hacı Lazaro caddesi üzerinde bulunan iki katta yedi oda bir salon evde

¹⁵⁵⁰ Kolonas, *a.g.t.*, s 147.

¹⁵⁵¹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 2,

¹⁵⁵² IAM. OTX, Defter No: 923, s. 2,

¹⁵⁵³ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 15.

¹⁵⁵⁴ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 2;

¹⁵⁵⁵ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 14.

¹⁵⁵⁶ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 10.

¹⁵⁵⁷ Kolonas, *a.g.t.*, s 132.

¹⁵⁵⁸ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 6.

¹⁵⁵⁹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 1;

¹⁵⁶⁰ Kolonas, *a.g.t.*, s 160.

¹⁵⁶¹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 13.

¹⁵⁶² Kolonas, *a.g.t.*, s 160.

ikamet ediyordu.¹⁵⁶³ Sahil tarafında Norveç Konsolosu Hans Scheffelder'in eşi Rosalia'nın evi bulunmaktaydı.¹⁵⁶⁴

Mahallenin Arap Derviş Sokağı'nda bulunan mülkler birçok farklı milliyete mensup kişilerin elindeydi. Akçe Mescit Mahallesinde oturan Arap Derviş oğlu İsmail'e ait bir bahçe, üç arsa, iki bahçıvan odası, Zihni Paşa'nın kızına, Çalıkoğlu Halil' ait birer arsa, Hacı Lazaro oğullarına ait bir arsa, Fransız Papa Salermagon Asil'e ait bir arsa, Fransız papazlarından Asil Dökobire'ye ait bir arsa, Madmazel Andon Dojeli'ye ait ikişer katlı iki ev ve bir arsa, Rum Atnaş Fadkoto'nun kızlarına ait bir arsa, Musevi Davi Toros'a ve Allatinilere ait arsalar vardı.¹⁵⁶⁵ Fabrika Sokağı'nda Allatini'nin Dakik (Un) Fabrikası bulunmaktaydı ve fabrika çevresinde bulunan mülkler Allatini'ye aitti.¹⁵⁶⁶

Hamidiye Caddesi'nde ise 83 mülk, 52 hane, 13 dükkân dokuz kahvehane, iki eczane, bir çeşme, birer oda ve baraka ile dört arsa olarak kaydedilmişti.¹⁵⁶⁷ Bunların çoğunluğu kamuya aitti. 83 mülkün 54'ü Emlak-ı Şahane'ye,¹⁵⁶⁸ sekizi Hamidiye Ziraat Mektebi'ne¹⁵⁶⁹ kayıtlı idi. Padişah II. Abdülhamid'in yaptırdığı Hamidiye Çeşmesi buradaydı.¹⁵⁷⁰ Geri kalanlar ise çoğunlukla Rumlarındı.¹⁵⁷¹ Rum tüccarlar Atanasio Sosidis'in kardeşi Konstantin Sosidis'in evi en çok dikkat çekeniydi.¹⁵⁷² Hacı Ağa Konağı Hamidiye'nin ünlü yalılarında biriydi. İbrahim Asım Bey'in kızı Yusuf Hacı Ağa'nın eşi Fatma Ulviye Hanım adına 1911'de 375.000 kuruşa yaptırılan evin elektrik sistemi vardı.¹⁵⁷³

İdadi-i Mülki Sokağı'nda, sokağa adını veren Maarif İdaresine bağlı İdadi-i Mülki Mektebi ve bir evle bir arsa, Rum milletine ait bir kilise, Bulgar milletine ait bir kilise, "memleket arsası", Emlak-ı Şahane'ye ait mülkler mevcuttu.¹⁵⁷⁴ Terzi Sokağı ve Angelaki Sokağı'ndaki emlaklar iki katlı evlerden oluşmaktaydı ve çoğunluğu

¹⁵⁶³ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 15.

¹⁵⁶⁴ Kolonas, *a.g.t.*, s. 164.

¹⁵⁶⁵ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 18.

¹⁵⁶⁶¹⁵⁶⁶ Tek ve iki katlı çok sayıda ev ahırlar, arsalar, sarrachane mağazası, biri büyük dördü küçük fırınlar mevcuttu. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 20.

¹⁵⁶⁷ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 24; Redif askerleri subaylarından bazıları IAM. OTX, Defter No: 923, s. 30;

¹⁵⁶⁸ 35'e yakın konak dışında, 2 kahvehane, çok sayıda tek ve iki katlı ev, bir eczane bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 23.

¹⁵⁶⁹ Ziraat Mektebi üzerine beş dükkan, bir apartman, bir kahvehane kaydedilmişti. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 24.

¹⁵⁷⁰ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 24.

¹⁵⁷¹ Dimostoni Angelaki Panayota veled-i Manol Yorgi veled-i Volo, Sotir İsteryadisi, Nikola zevcesi Toti'nin evleri buna örnektir. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 24.

¹⁵⁷² Kolonas, *a.g.t.*, s. 123.

¹⁵⁷³ Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 130.

¹⁵⁷⁴ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 25.

Rumlarındı. Yalnız Bankacı Dimostoni Angelaki'nin sokak başında "arabalık ahır"ı vardı.¹⁵⁷⁵ Angelaki Sokağı'nda Ermenilerin de mülkleri bulunmaktaydı.¹⁵⁷⁶

Hamidiye Mahallesi'nin Redif Deposu Caddesi, Binbaşı Nazif Bey, Vali Paşa, Osmaniye, Dere, Çay Ağzı, Telci Osman,¹⁵⁷⁷ Tuğla Fabrikası, Eczacı Atıf Bey, Karaağaçlar Mevkiinde Biga, Ahmet Rasim Paşa, Hamidiye Camisi, Fırın, Hafız Abdülkadir (Kadiriye), Ferik Hasan Paşa, Sezayi Paşa, Aşkanazi, Yorgi Ağa, Servet Sokakları ve daha birçok sokak ile Mesudiye Caddesi'nde¹⁵⁷⁸ "Millet-i Museviye Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci Aralıkları"nda 600 hane, 258 arsa, 69 dükkân, 42 baraka, 28 tarla, dokuz fırın, 6 sebze bahçesi, dört fabrika, bir değirmen, bir şaraphane, bir çömlekhane, dört meyhane, dört mağaza, üç kahvehane, iki devair-i askeriye, iki okul, iki kabristan kaydedilmiştir.

Redif Deposu, Binbaşı Nazif Bey sokaklarında Rumlar baskındı. Devlete ve Müslümanlara ait mülkler de vardı.¹⁵⁷⁹ Vali Paşa Sokağı'nda Türkler meskundü.¹⁵⁸⁰ Tuğla Fabrikası Sokağı'nda Allatinizadelerin Tuğla Babrikası ve fabrika mağazaları, depoları ve diğer bazı binaları vardı.¹⁵⁸¹ Biga Sokağı'nda Allatiniler ve Saulzadelerden başka, Abbotzadelerin arsası verdi.¹⁵⁸² Hamidiye Camisi ve Ferik Hasan Paşa sokaklarında Müslüman mülkleri oldukça fazlaydı. Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Hamdi Bey'in evi, Hamidiye Camisine ait arsa¹⁵⁸³ ve iki Müslüman Mektebi yanında çok sayıda Müslümanlara ait mülk bulunmaktaydı.¹⁵⁸⁴

Mesudiye Caddesi'nde "Millet-i Museviye Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci Aralıklar"da idaresi Hahamhane'ye ait "fukara ikametine mahsus" evler bulunmaktaydı. Birinci Aralık'ta iki oda bir mutfak, bir salon 32 ev, İkinci Aralık'ta aynı planda 36 ev iki dükkân, Üçüncü Aralık'ta 37, Dördüncü Aralık'ta 35, Beşinci Aralık'ta

¹⁵⁷⁵ Tüccar Karabet veled-i Tomi, Hırsto Proşodi, Vasil zevcesi Anastasya, Nikolaki Aksiyo Kondidi, Doğramacı Nikola Yuvan, Yunan tebaasından Tüccar Yani Hacı Miço'nun evleri mevcuttu. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 26.

¹⁵⁷⁶ Aya-Tanaş Mahallesi'nde Kiryako Mihal'in iki katlı evi, Kuyumcu, Hacı hacak Kirkor Haceryan'ın evi, Agop Boskolyan'ın üç katlı evi ve Mıgırdı. Mişasyan'ın üç katlı bir evi vardı IAM. OTX, Defter No: 923, s. 27.

¹⁵⁷⁷ Telci Osman Sokağı'nda Saulzadelerin

¹⁵⁷⁸ Okuma yanlış olabilir

¹⁵⁷⁹ Emlak-ı Seniye'ye ait bir arsa, Hamidiye Mektebi akaratına ait bir dükkan ve bir mağaza, IAM. OTX, Defter No: 923, s. 29; Redif dairesi ve Deposu IAM. OTX, Defter No: 923, s. 30; Nazif Bey Sokağı'nda Astarıcı Mahallesi'ne kayıtlı Redif İmamı Kerim Efendi'nin iki katlı iki evi, bir arsası IAM. OTX, Defter No: 923, s. 30;

¹⁵⁸⁰ Bazı Redif Taburu subaylarının avleri kaydedilmiştir. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 33.

¹⁵⁸¹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 44.

¹⁵⁸² IAM. OTX, Defter No: 923, s. 44

¹⁵⁸³ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 48

¹⁵⁸⁴ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 47.

20 ev bulunmaktaydı. Bölgede ayrıca Tüccar Nehama Mallah ve bir hahama ait mülk bulunuyordu.¹⁵⁸⁵ Havra Sokağı'nda yine Nehama Mallah'a, hahamlara ve Hahamhane'ye ait ev ve arsalar vardı.¹⁵⁸⁶

Tuğla Fabrikası Arkasında bulunan Küçük Tuğla Fabrikası, Saul Bezirgân Kiremit Fabrikası, Tozkoparan sokaklarında Allatinizadelere, Saulzadelere, Çavuş Manastırı Vakfına, Rum ve Müslümanlara ait arsa ve tarlalar vardı.¹⁵⁸⁷ Kumrulu ve Teşvikiye sokakları genellikle iki katlı Rum, Bulgar ve Müslümanlara ait evlerden oluşmaktaydı.¹⁵⁸⁸ Üç Çeşmeler Mevkisi'nin Kostantin Mavridi, ve diğer sokaklarında bütün cemaatlere ait genellikle tek katlı evler ve diğer bazı mülkler bulunmaktaydı.¹⁵⁸⁹

Askeri Hastane Caddesi Kışla-1 Hümayun Caddesi üzerinde her cemaate ait özel mülkler,¹⁵⁹⁰ biri Mekteb-i İdadi-i Mülkiye bitişik olmak üzere iki Müslüman kabristanı, kamuya ve vakıflara ait mülkler vardı.¹⁵⁹¹ Kışla-1 Hümayun Caddesi'nde, Hamdiye Sanayi Mektebi'ne ait müskirât depoları, evler, keresteci barakaları ve bir kabristan mevcuttu. Caddede Belediye'ye ait arsalar ve bir kabristan, Askeriyeye ait Kışla-1 Hümayun arsası ile çok sayıda arsa ve az sayıda iki ve üç katlı ev bulunmaktaydı.¹⁵⁹² Nurül Maarif Sokağı'nda hane ve dükkân sayısı Kışla-1 Hümayun Caddesi'nin aksine daha fazlaydı. Sokakta en fazla mülk İsak Samuel Saul, Aron Avram Levi, Hacı Emin Efendizade ile Şevki Efendi üzerine kayıtlıydı.¹⁵⁹³

Yeni Kilise Sokağı'nda Aya-Tiryada Kilisesi¹⁵⁹⁴ dışında, çoğunlukla Müslüman ve Rum evleri bulunmaktaydı.¹⁵⁹⁵ Kerim Efendi ve İsmail Paşa ve Debreli Süleyman Ağa, Derviş Mehmet sokaklarında Abdülkerim ve Hacı İbrahim bin Hacı Halil Efendi'nin mülkleri dikkat çekmekteydi.¹⁵⁹⁶

¹⁵⁸⁵ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 57-63.

¹⁵⁸⁶ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 64.

¹⁵⁸⁷ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 66-70.

¹⁵⁸⁸ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 73-75.

¹⁵⁸⁹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 76,77.

¹⁵⁹⁰ Şahabeddin Mahallesinde ikamet eden Tüccar Mustafa NuriEye ait bir ev bir arsa, bir dükkan, Allatini ve Saulzadelere ait mülkler, İtalyan Hastanesi ve hastaneye ait arsa, IAM. OTX, Defter No: 923, s. 83.

¹⁵⁹¹ Askeri Hastane'ye ait hamam, arsa, Evkaf Müdürlüğü'ne ait bir arsa, Kazgancılar'da bulunan Musevi okuluna ait bir arsa mevcuttu. IAM. OTX, Defter No: 923, s.82.

¹⁵⁹² IAM. OTX, Defter No: 923, s. 85-90.

¹⁵⁹³ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 92.

¹⁵⁹⁴ BOA. TFR. I. SL. 125/12490-2 14 Kasım 1906).

¹⁵⁹⁵ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 94,95.

¹⁵⁹⁶ Abdülkerim Efendi'nin Kerim Efendi Sokağı'nda her biri iki katlı beş, 15 ve 6 odalı üç evi, bir arsası, İsmail Paşa Sokağı'nda tek katlı dört evi bir arsası, Hacı Hayri Paşa Sokağı'nda beş ev, iki arsası bulunuyordu. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 95, 97. Derviş Mehmet Sokağı'nda Hacı İbrahim'in tek katlı 10 evi bir arsası vardı. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 98.

Şemsi Efendi Sokağı'nda her cemaatten yaşayan aileler vardı. Hoca Şemsi Efendi'nin iki adet çift katlı, iki odalı evleri, Emin Ağa'nın bir kat iki oda, Peştemalci Hacı İsmail Efendi'nin iki katta dört oda, Serkomiser Osman Efendi'nin iki kat üç oda, Mişon İsak Saltıl'in iki odalı bir evi bir arsası, Yani Petro Zevcesi Dimitri kızı Marika'nın tek odalı bir evi bulunmaktaydı.¹⁵⁹⁷ Rum Hastanesi Sokağı'nda Vakıf Mütevellisi tüccar Şirka yönetiminde Rum Hastanesi ve bağlı mülkler, ile çoğunlukla Müslüman ve Rumlara ait evler kayıtlıydı.¹⁵⁹⁸ Daskaliçe Sokağı'nda Rum ve Bulgarlar,¹⁵⁹⁹ Bostanlar Sokağı'nda Müslümanlar çoğunluktaydı.¹⁶⁰⁰ Hamidiye Mahallesi'nde ayrıca Saulzadeler Caddesi, Büyükdere, Dülgerle, Anastas, Mehmet Hüsnü Paşa, Tramvay Deposu, Hafız İzzet Sokakları ile Küçük Karaburun bölgesi, Büyük Dere, Malta, Ziraat Mektebi Mevkileri bulunmaktaydı.¹⁶⁰¹

Ziraat Mektebi Sokağı'nda bulunan Allatini Köşkü, 1906'da Guido Allatini tarafından arsası 1904'te Maurice Allatini'den alınıp yaptırılmıştır. Ziraat Mektebi Caddesi, 9 numarada bulunan üç katlı 31 odalı ve 927 metrekarelik köşk, 400.000 kuruş değerinde olup, 1909'da II. Abdülhamid'in sürgün yıllarını geçirmek üzere 10.000 liraya III. Kolordu'ya satılmıştır. Allatini Konağı'nın yanında Avusturya vatandaşı Hellplingin kızı Ermina tarafından 1911'de yaptırılan ev bulunmaktaydı.¹⁶⁰²

1912'de Eski Balıkhane civarında 85 hanede 1.498 Musevi nüfus bulunmaktaydı.¹⁶⁰³ Hane başına düşen insan sayısı oldukça yüksekti. Muhtemelen çok katlı evler veya apartmanlar bir hane olarak kabul edilmiştir. Hamidiye Mahallesi'nin Büyükdere bölgesi nüfusu en seyrek bölgeydi. Sahil boyunca uzanan tek bir cadde üzerinde yapılaşma bulunmaktaydı.¹⁶⁰⁴ Büyük Dere bölgesinin kuzey ve güney mevkileri neredeyse tamamı Müslümanlara ve Rumlara ait, alabildiğince bağ ve bahçelerden oluşmuştur. Bölgede 330'dan fazla bağ yeri sebze bahçesi yanında üç dakik (un) değirmeni vardı.¹⁶⁰⁵ Derenin doğu yakasında Rum tüccar Athanasios Kallidopulos'un, Vitali Fernandez Jakob Saol Modyano'nun, Şükrü Paşa ve eşi Emine Hanım'ın, Seyfullah

¹⁵⁹⁷ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 99.

¹⁵⁹⁸ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 101.

¹⁵⁹⁹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 104.

¹⁶⁰⁰ Kapı Şeyhi vereseşi bir arsa iki hane, Avukat Mustafa Faik Efendi'ye ait iki katlı dört odalı ev, Tramvay Deposu'nda çalışan Murtaza Efendi'nin iki katlı üç evi ve bir arsası, Bedestende tüccar Mustafa Nazmi bin İbrahim'in bir evi ile çok sayıda Müslüman evleri mevcuttu. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 106.

¹⁶⁰¹ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 106-135.

¹⁶⁰² Kolonas, *a.g.t.*, s. 168.

¹⁶⁰³ BOA. ŞD. 2076./29-2 (27 Kasım 1912).

¹⁶⁰⁴ Kolonas, *a.g.t.*, s. 161.

¹⁶⁰⁵ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 147.

Paşa'nın 1906-1907'de Belediye Meclisi Azalığı yapan Rahmi Bey'in evleri yer almaktaydı.¹⁶⁰⁶

Namazgâh ve Yenidelik mevkileri bağ, meyve bahçesi ve tarlalardan oluşmaktaydı. Namazgâh mevkiinde bulunanlar Müslüman eşrafa,¹⁶⁰⁷ Yeni Delik Mevkiinde bulunan bağ yerleri ve tarlalar Selanik ve çevresinde görev yapan bazı memurlara aitti.¹⁶⁰⁸ Tümsekli Sokakta Petro Hacı İstefoko'nun Sabun Fabrikası,¹⁶⁰⁹ Çunhar Sokak'ta Belediyeye ait çok sayıda arsa ve barakalar ile Mişon Samuel Hason ve kardeşlerine ait mağazalar,¹⁶¹⁰ Dudular Sokağı'nda Yunan tebaasından Yani Yakos'un Sabun Mağazası, Üsküp'te ikamet eden İtalyan Betkola Yani'nin ve Mösyö Andika Adroşi'nin evleri, İtalya'da oturan Bernard Vitorya'nın arsası mevcuttu.¹⁶¹¹

Hamidiye Mahallesi ile çevresinde bulunan bölgede toplam 1.429 hane, 854, arsa, 132 dükkân, 64 baraka, 30 kahvehane, 25 fırın, dört eczahane, dokuz kabristan, iki deniz hamamı, bir şaraphane, üç kışla, bir kale, üç karakol, iki özel tedavihane (muayenehane), bir cami, üç okul, üç kilise, iki havra, yedi çeşme ve çok sayıda tarla sayılmıştı.¹⁶¹²

3.1.5. Çayır Mahallesi

Vardar Kapısı dışında şehrin hemen batısında kurulmuştur. Sur dışında XIX. yüzyıl sonlarında oluşmaya başlayan mahalle, limanın ve tren istasyonunun bulunduğu yer olması nedeniyle şehir ticaretinde önemli bir yere sahipti.¹⁶¹³

Mahallede Manastır, Siroz Demiryolu, Reji Dairesi Soğuk Pınar, Memleket Bahçesi, Salhane, Kırmızı Kule (Kale), Dersadet Yol İstasyonu, Liman Dairesi Topçu Kışlası Caddeleri ile Dudular, Sefa, Beş Yol Ağzı, Mihal Kaloz, Yusuf Paşa, Mustafa Arif, Fırın, Mezarlık Altı, Dipsiz, Tomba Bahçesi, Nata Niko Beje, Yıldız Oteli, Fabrika Arkası, Gürcü Oteli, İnce Köprü, Keresteciler, Şehir İstasyonu, Dere Yolu, Kavaklar, sokakları ile Üsküp Şimendifer Yolu, Manastır Şimendifer Mevkisi, Baron Hirş Mevkisi Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Sokakları

¹⁶⁰⁶ Kolonas, *a.g.t.*, s 162.

¹⁶⁰⁷ IAM. OTX, Defter No: 923, s. 148-162. Mevlevi Dergâhı (Şeyh Eşref)'na ait 16 bağ yeri, Çardak Altında Debbağ Mehmet, Ali, Debbağ Ahmet, Debbağ Hacı İsmail, Debbağ Hacı Hasan'a ait bağ yerleri vardı. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 150.

¹⁶⁰⁸ Vergi Kalemi Katibi Hacı İzzet, Tabur Katibi Osman Efendi bin Mehmet Efendi, Kalkış Nüfus Memuru Abdurrahman Fevzi Efendi'ye ait çok sayıda dut, meyve bahçesi ve tarla bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 923, s. 151.

¹⁶⁰⁹ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 22;

¹⁶¹⁰ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 26.

¹⁶¹¹ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 27.

¹⁶¹² IAM. OTX, Defter No: 923, s. 163.

¹⁶¹³ Dilek Akyalçın Kaya, "Mustafa Arif Efendi'nin Selanik Yılları: XIX. Yüzyıl Osmanlı Taşrasında Burjuvazinin Oluşumuna Bir Örnek", *Tarih Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı ½, Aralık 2015, s. 53.

bulunmaktaydı.¹⁶¹⁴ Baron Hirş, ayrı bir mahalle olmadan önce Çayır Mahallesi'ne bağlı bir bölge idi. Çayır Mahallesinde yüzyıl başlarında bulunan 1.813 kayıtlı mülkün 681'i hane, 244'ü dükkân, 116'sı mağaza, 35'i han, 15'i fırın, 23'ü kahvehane²⁸'i meyhane idi. Mahallede altı otel, üç lokanta, iki deniz hamamı, yedi debbağhane bulunmaktaydı.¹⁶¹⁵

Çayır Mahallesinin en önemli caddesi Manastır Caddesi idi. Cadde üzerindeki evler bir ya da iki katlıydı. Cadde üzerinde 28 odalı iki ahır iki otlukhaneli Arslan Hanı, Yako Yakoil'e ait 25 odalı iki Ahırlı diğer bir han, 10'a yakın meyhane ve çok sayıda dükkân bulunmaktaydı.¹⁶¹⁶ Cadde üzerinde yaşayanlar çeşitli cemaat ve milliyetlendendi ve birçoğu şehrin yerlisi olmayıp Selanik'e sonradan gelenlerdi. Özellikle Kılıklı,¹⁶¹⁷ Karacaabadlı,¹⁶¹⁸ Langazalı, Köprülülü, Kesriyeli, Karaferyeli ve Selanik'e yakın köylerden¹⁶¹⁹ göç edenler çoğunluktaydı. Cadde üzerinde eşrafa¹⁶²⁰ ve tüccarlara ait mülkler bulunmaktaydı.¹⁶²¹ Ayrıca Dersaadet Şimendifer Kumpanyası'na ait mülkler ile, Bulgar Katolik Despotu Miladonof Vekili Kamça üzerine tamamlanmamış bir konak, beş dükkân iki kahvehane kayıtlıydı.¹⁶²²

921 numaralı deftere göre Siroz Caddesi üzerinde en fazla mülk Dava Vekili Mustafa Arif Efendi'ye aitti.¹⁶²³ Şirketler içerisinde de yönetim binasının da bulunduğu Reji Kumpanyası ilk sıradaydı.¹⁶²⁴ Cadde üzerinde yerli Musevilerle Müslümanların çoğunlukta, Rumların Selanik dışından gelenler olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶²⁵ Nata Niko

¹⁶¹⁴ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 1-62.

¹⁶¹⁵ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 1-63.

¹⁶¹⁶ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 1-10.

¹⁶¹⁷ Kılıklı Dine Robya, Hiristo Dine Robin, Nikola veled-i Hiristo, Niko Sarço oğlu Sarço, Ostopoci veled-i Boyacı Nano, Nikola veled-i Yorgi, Kostantin Yorgi ve daha birçoklarının ev ve dükkanları vardı. IAM. OTX, Defter No: 921, s. 4-8..

¹⁶¹⁸ Karacaabadlı Hacı Abdurrahman Efendi'nin dört dükkânı bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 921, s. 1-10.

¹⁶¹⁹ Harmanköylü Vasil, Korfallılı Atnaş, Topçu Köyü'nden Petre veled-i Pordodin, IAM. OTX, Defter No: 921, s. 1-10.

¹⁶²⁰ Eczacı Avram Yuda'ya ait iki katlı iki ev, altı dükkân IAM. OTX, Defter No: 921, s. 2.

¹⁶²¹ Aron Mallah oğlu Mişon'a ait Üç dükkan, bir ev, bir mağaza, Tüccar Yako İsak Şalom'a ait iki fırın, iki dükkan, bir meyhane, bir ahır, IAM. OTX, Defter No: 921, s. 2; Allatini Bezirgân'a ait yedi dükkân, 12 odalı ve bir ahırlı Han IAM. OTX, Defter No: 921, s. 4; Odkan? Zaharyadi'ye ait iki katlı ve üç odalı dört ev ve iki mağaza, Mustafa Fazıl Efendi ve Müşterekesine ait iki dükkan, IAM. OTX, Defter No: 921, s. 6; Fratelli Petre Kumpanyası Davi'ye ait üç mağaza, iki dükkân bir arsa, bir kahvehane, IAM. OTX, Defter No: 921, s. 7; Değirmenci Mihaloğulları ve Müsterekesi'ne ait iki arsa, bir kahvehane, iki dükkan IAM. OTX, Defter No: 921, s. 9.

¹⁶²² IAM. OTX, Defter No: 921, s. 2.

¹⁶²³ Arif Efendi'nin Manastır Caddesi üzerinde bulunan dört dükkanı dışında Siroz Caddesi'nde 6-9 oda arasında değişen doku baraka, bir ev, iki dükkan ve dört arsası kayıtlıydı. IAM. OTX, Defter No: 921, s. 11, 12.

¹⁶²⁴ Reji Kumpanyası'nın Siroz Caddesi'nde yönetim binası dışında çok sayıda mağazası ve anbarları mevcuttu. IAM. OTX, Defter No: 921, s. 13. Yina Yako Yakoil'e ait evler, dükkanlar ve kahvehaneler bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 921, s.13.

¹⁶²⁵ Manastırlı, Karaferyeli, Kırşovalı Rumlar caddeye yerleşmişlerdir. IAM. OTX, Defter No: 921, s. 12-16.

Beje Sokağı'nda Fransız rahibelerin yönetiminde 13 oda bir salon bir mutfaktan ibaret "Fukara Sekenesi"ne ait bir ev dikkat çekmektedir.¹⁶²⁶

Soğuk Pınar Caddesi'nde, Hamidiye Mahallesi'nde ikamet eden İran Konsolosu Nikolaki'nin dört dükkân, 16 odalı bir han, iki ev, Natan Beje Kardeşlerin dört mağaza, iki dükkân, iki ev bir arsası, Belediyeye ait dört dükkân, Merhum Hacı Mustafa Bey oğlu İsmail Bey'in 32 odalı bir han, dört dükkân ve bir mağazası, Mustafa Bey'in kızı Zehra Hanım'ın üç mağaza, iki dükkânı, Lokantacı Yanyalı Dimitri'nin bir evi, iki dükkânı, bir mağazası, Haralambpo veled-i Vasil'in bir evi, iki meyhanesi üç dükkânı, Saulzadelerin 7 dükkân, bir arsa, 25 odalı bir ev, Davi Natan Beje'nin iki mağaza, iki dükkân, bir arsa, Ahmet Subaşı'da mukim Keresteci Hüsnü Ağanın dört dükkânı, Mustafa Fazıl Efendi ve müşteregi Davi'nin bir hanı, bir fırını, bir dükkânı vardı. Bölgede Vilayet İdare Meclisi azasından Beniko Saltil Efendi'ye ait bir de Un Fabrikası bulunmaktaydı. Ayrıca Hamza Bey Camisi Vakfına ait bir bağ vardı.¹⁶²⁷ Memleket Bahçesi Caddesi'nde çok az ev vardı. Cadde üzerinde Emlak-ı Şahane, Belediye ve özel şirketlere ait mülkler yoğunluğu oluşturmaktaydı.¹⁶²⁸

Yalılar (Sahilane Caddesi) üzerinde her cemaate ait, evler, dükkânlar, hanlar ve arsalar, cadde etrafında çayırklar mevcuttu. Çayırkların yaygın olduğu kısımda Demiryolu Şirketi Direktörü Mösyö Deyl'in yönetiminde Havagazı Şirketi, Yorgi'ye ait bir Sabun Fabrikası,¹⁶²⁹ Su Şirketi yönetiminde Su Şirketi Fabrikası, Allatini Bira Fabrikası, Modyanolara ait Debbağ Değirmeni, Kirişhane, Debbağhane,¹⁶³⁰ Avukat Yusuf Nar'a ait Debbağhane,¹⁶³¹ bulunmaktaydı. İçinde deniz hamamlarının da bulunduğu çok rağbet gören Memleket Bahçesi¹⁶³² Mekteb-i Sanayi akarındandı.¹⁶³³ Kırmızı Kule Caddesi'nde Yabancıların yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Almanyalı Ogüst Filifer'in üç evi, Gustav Miller'in, Mösyö Tamarina'nın, Adolf Gopoltin'in birer evleri vardı.¹⁶³⁴ Çayır Mahallesi'nde Dersaadet, Üsküp, Manastır Şimendifer Hatları çevresinde evler, arsalar ile

¹⁶²⁶ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 28.

¹⁶²⁷ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 35.

¹⁶²⁸ Caddede Tüccar Mallah'a ait kahvehane, ev ve dükkanlar, Acente sahibi Samuel Hason oğlu Miişon'a ait 11 tane tek katlı üç oda bir salon ev, Şark Şimendifer Şirketi Başmühendisine ait bir ev, bir mağaza IAM. OTX, Defter No: 921, s. 37; Emlak-ı Şahane'ye ait kahvehane, arsa ve bahçeler, mülkler IAM. OTX, Defter No: 921, s. 39; Tophane'ye ait iki Karantinahane, iki lokanta, tuğla deposu, dört dükkan, Üsküp Şimendifer İdaresi'ne ait idare binası ve diğer bazı mülkler bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 921, s. 38;

¹⁶²⁹ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 40.

¹⁶³⁰ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 41.

¹⁶³¹ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 42.

¹⁶³² Beşçınar, II. Meşrutiyet döneminde Millet Bahçesi adıyla da anılmıştır.

¹⁶³³ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 41.

¹⁶³⁴ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 42.

dükkanlardan başka şirketlere ve Devlet kurumlarına ait mülkler bulunmaktaydı.¹⁶³⁵ Liman Dairesi Caddesi'nde ise sadece devlet kurumları binaları mevcuttu.¹⁶³⁶

Çayır Mahallesi'nin şehir ekonomisine katkısı büyük olmuştur. İstanbul'u Selanik'e, Selanik'i Makedonya'nın diğer şehirlerine ve Avrupa'ya bağlayan tren yollarının inşa edilmiş olması Selanikli ve yabancı yatırımcıları bölgeye çekmiştir. Yine Fabrikalar ve Bahçenin varlığı Çayır Mahallesi'ni çevre kaza ve köylerden gelenler için oldukça cazip kılmış, mahallenin hızla büyümesine neden olmuştur. Yunanistan'dan kaçan Kıptilerin mahalleye yerleşmeleri Kıpti Cemaati'nin büyümesini sağlamıştır. Kıpti nüfusundaki artışa paralel olarak Çayır Mahallesi'nin bir muhtarlığı Kıpti Cemaati'ne bırakılmıştır. Ancak mahallede oturan bazı Kıptiler kendisinden memnun olmadığından 16 Mayıs 1906'da Rumeli Müfettişliğine verdikleri dilekçede, Muhtar Salih'in okur-yazar olmayan Kıptileri, Belediyenin mahalleye su kanalı yapacağına ilişkin sahte bir belge ile kandırarak muhtar olduğunu, kendisinin mahallede bulunan çoluk-çocuk, kadın-erkek ayırmadan mahalle halkına eziyet ettiği, resmi işlemlerde mahalleliden gereğinden fazla para talep ettiğini ileri sürerek kendisinin görevden alınmasını arz etmişlerdir.¹⁶³⁷ Ancak hükümet muhtarın daha yeni seçilmiş olduğu ve bir yıl dolmadan azledilmeyeceği gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir.¹⁶³⁸ Bu durum mahalleliyi tatmin etmemiş, birkaç hafta sonra muhtemelen mahallelilerden biri tarafından muhtara saldırı düzenlenmiştir. Olay şöyle gelişmiştir: 7 Haziran 1906'da Çayır Mahallesi Kıpti muhtarı Çeribaşı Salih Mehmet, Peştemalci sokağında kimliği bilinmeyen biri tarafından bıçaklanmış, yapılan soruşturmada muhtarın mensup olduğu cemaatin birçoklarıyla kendilerinden fazla para aldığı gerekçesiyle kavgalı olduğu anlaşılmıştır.¹⁶³⁹ II. Meşrutiyet dönemi boyunca çok sayıda Kıpti muhacir mahalleye yerleşmiştir. 1909 yılı ağustos ayında Yenişehir ahalisinden 14 nüfusluk bir Müslüman Kıpti grubu "Yunanlılardan gördükleri eza ve cefadan dolayı evlerine terk edip Selanik'te yaşayan Kıptilerin evlerine sığınmışlardır."¹⁶⁴⁰ Bunları 25 Ağustos 1909'da kayıkla gelen 4 kişilik grup takip etmiştir. Bunlar da Çayır Mahallesinde bulunan Müslüman Kıptilerin yanlarına sığınmışlardır.¹⁶⁴¹ İki gün sonra da 22 kişiden oluşan 5 aile şehre gelmişlerdir.¹⁶⁴²

¹⁶³⁵ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 45-48

¹⁶³⁶ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 61.

¹⁶³⁷ BOA. TFR. I. ŞKT. 87/8626/-1-1 (16 Mayıs. 1906).

¹⁶³⁸ BOA. TFR. I. ŞKT. 87/8626/-1-2 (22 Mayıs. 1906).

¹⁶³⁹ BOA. TFR. I. SL. 109/10813-1 (7 Haziran 1906).

¹⁶⁴⁰ BOA. TFR. I. SL. 216/21579-1 (18 Ağustos 1909).

¹⁶⁴¹ BOA. TFR. I. SL. 217/21661-1 (25 Ağustos 1909).

¹⁶⁴² BOA. TFR. I. SL. 217/21689-1 (27 Ağustos 1909).

3.1.6. Baron Hirş (Bara) ve Kalamaria Mahalleleri

1890 yangınından sonra Musevilerin girişimiyle biri şehrin batısında, diğeri doğusunda olmak üzere iki yeni Musevi mahallesi kurulmuştur. Bu mahalleler, bir cemaat tarafından başlatılan ilk organize inşaat girişimi olmuştur. Yangından sonra evsiz kalan Musevileri yerleştirmek üzere, AIU yerel komitesi şehrin faklı bölgelerinde iki yeni yerleşim yeri inşa etmek istediğini hükümete bildirmiş, izin alındıktan sonra inşaatlar başlamıştır. Bunlardan batıda olanına Baron Hirch, doğuda olanına Kalamaria adı verilmiştir.

Hirch bölgesi, Vardar Kapısı haricinde Çayır Mahallesi'nin oldukça kuzeyinde 19.740 metre karelik bir alan üzerine 4.900 lira harcanarak oluşturulmuştur.¹⁶⁴³ Planlı olarak başlatılan yapılaşma sırasında bölge yedi mevkiye ayrılmıştır. sokaklara da birinci ikinci, üçüncü sokak gibi isimler verilmiştir.¹⁶⁴⁴

Birinci Mevkide Belediye'ye ait bir üç arsa dışında kalan iki odalı 10 ev ve bir okul Musevilere aittir.¹⁶⁴⁵ İkinci Sokak'ta iki odalı 23 ev, bir arsa,¹⁶⁴⁶ Üçüncü Sokak'ta dört sınıflı bir okul, iki arsa, bir hastane, bir çeşme, iki fırın, iki meyhane, yedi dükkân ile 26 ev,¹⁶⁴⁷ Dördüncü Sokak'ta 24 ev, bir arsa, bir dükkân,¹⁶⁴⁸ Beşinci Sokak'ta 30 ev, bir dükkân,¹⁶⁴⁹ Altıncı Sokak'ta 33 ev, bir arsa,¹⁶⁵⁰ Yedinci Sokak'ta 10 ev, bir arsa, bulunmaktaydı.¹⁶⁵¹

Zamanla bölgede nüfusun artışı Hirş yerleşiminin mahalleye dönüşmesini sağlamıştır. Ancak II. Meşrutiyet döneminde bölgenin mahalle olup olmadığı kesin değildir. 1906 yılından itibaren arşiv belgelerinde bölge, Hirş veya Bara adlarıyla ayrı bir mahalle olarak söz edilmiştir.¹⁶⁵² Ancak 13 Eylül 1911'de Selanik Valiliği Bara mevkiinin Çayır Mahallesi'ne bağlı bir bölge olduğunu birçok arazi sahibinin bina inşa etmek için başvuru yaptığını, Selanik Belediye Meclisi'nin de bölgenin arsaya çevrilmesi konusunda karar aldığını bildirmiş, hükümetten gereğinin yapılmasını rica etmiştir.¹⁶⁵³ Bu konuda Selanik Valiliğinin ısrarı üzerine, mesele Şura-yı Devlet'e havale edilmiş.

¹⁶⁴³ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 118.

¹⁶⁴⁴ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 1-62.

¹⁶⁴⁵ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 55,56.

¹⁶⁴⁶ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 57.

¹⁶⁴⁷ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 57,58.

¹⁶⁴⁸ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 58,59.

¹⁶⁴⁹ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 60.

¹⁶⁵⁰ IAM. OTX, Defter No: 921, s.61.

¹⁶⁵¹ IAM. OTX, Defter No: 921, s. 60.

¹⁶⁵² BOA. TRF.I.SL 124/12385 (22 Teşrinievvel 1322/4 Kasım 1906).

¹⁶⁵³ BOA. DH. İD. 66/10-11 (13 Eylül 1911).

Defteri Hakanî Müdüriyeti, işlemlerin kanuna uygun olarak yapılmasını, arsaya çevrilmek istenen arazinin plan ve projesinin belirlenerek Belediye Meclisi tarafından onaylanmasından sonra Şura-yı Devlete sunulması gerektiğini bildirmiştir.¹⁶⁵⁴

Çayır ve Soğuk Pınar gibi Müslüman mahalleleriyle çevrelenmiş olan¹⁶⁵⁵ Hirsh bölgesinde, önemli oranda gelir seviyeleri düşük işçinin yaşadığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁵⁶ Öte yandan bölge, şehrin ününü uzun süre muhafaza etmiş olan batakhanesi olarak kayıtlara geçmiştir. Bölgede çoğunluğu Rus, Avusturyalı olmak üzere umumhaneler bulunmaktaydı.¹⁶⁵⁷ Bölgenin güvenliğini ise Tophane Mevki Karakolu sağlamaktaydı.¹⁶⁵⁸ Mahallede sürekli adli vakalar olduğu gibi, oturanlar da şehir dâhilinde birçok olaya karışmışlardır. 3 Kasım 1906'da Bara Mahallesi'nde amele güruhundan Haskiya veledi Mişon Levi iskelede kahvede oturmakta iken Kargı meydanında sakin kundura boyacısı Yako veledi Pohana yanına gelerek aralarında çıkan kavgada Haskiya'yı beş yerinden tehlikeli biçimde bıçakla yaralamış ve kaçırmıştır.¹⁶⁵⁹

XIX. yüzyıl sonlarında Selanik'in hızla gelişmesi Küçük Karaburun'a doğru da genişlemesini getirmiştir. Zamanla Kalamaria adı verilen bölgede başlangıçta her biri 2 oda 1 mutfak, 1 tuvalet ve küçük bir avludan oluşan 42 bina inşa edilmiştir. Bara Mahallesi'nin aksine inşası erken bir tarihte 1892'de tamamlanmış olsa da daha yavaş gelişmiştir.¹⁶⁶⁰ II. Meşrutiyet döneminde bölgede yapılaşma artmıştır. Tramvay yolu Karaburun'a doğru 1 km uzatılmış buna bağlı olarak bölgede yeni sanayi kuruluşları doğmuştur.¹⁶⁶¹ 1909 yılı başlarında bölgedeki arazi sahipleri, bina inşa etmek için 40 imzalı bir başvuru yapmışlardır. Birkaç ay sonra da arazi sahiplerinden Josef Asayil bölgede bina inşa etmek için izin istemiştir. Bölgede askeri istihkamların bulunması Selanik Belediyesini izin verip vermeme konusunda tereddüte düşürmüş, hükümetten

¹⁶⁵⁴ BOA. DH. İD. 66/10-8 (6 Aralık 1911).

¹⁶⁵⁵ BOA. TFR. I. SL. 127/12677-1 (29 Kasım 1906).

¹⁶⁵⁶ BOA. TFR. I. SL. 124/12385-1 (4 Kasım 1906).

¹⁶⁵⁷ BOA. BEO. 3299/247398-1 (21 Nisan 1908).

¹⁶⁵⁸ Bu umumhaneler Selanik Belediyesinin sıkı gözetimi altında olmuştur. Hanelerde bulunlar, belediye doktorları tarafından haftada her hafta muayene edilmişlerdir.

BOA. TFR. I. SL. 192/19151-1 (21 Temmuz 1908)

¹⁶⁵⁹ BOA. TFR. I. SL. 124/12385-1 (4 Kasım 1906). Haziran 1908'de Bara Mahallesi'nde umumhane işletmekte olan Rusya devleti tebaasından Madam Sofya ile İskele'de bulunan Malaton Fırını'nda hamurcu olarak çalışan Rus tebaasından Zolmin Gilseman 22 Haziran günü Hamidiye Hastanesinde olay çıkarmışlar, Kapıcı Cemil Bey'i darp etmelerine rağmen hastane çalışanlarını suçlamışlardır. BOA. TFR. I. SL. 191/19081-1 (15 Temmuz 1908). 17 Eylül 1908'de de Meyhaneci Salamon'un meyhanesinde Aya Tanaş Kilisesi civarında oturan Tabutçu Vasil Vayer ile firm amelesinden Toma kavgaya etmişler, Toma hem Vasil'i hem de araya giren Salamon'u bıçaklamış, Salamon vefat etmiştir. BOA. TFR. I. SL. 196/19530-1 (17 Eylül 1908).

¹⁶⁶⁰ Kolonas, *a.g.t.*, s. 119.

¹⁶⁶¹ BOA. BEO. 3516/263668-5 (19 Mart 1909).

bilgi istemiştir. Dâhiliye Nezareti Karaburun'da bulunan istihkâmın cephanelik olarak düzenlenmiş olduğunu, bu konudaki nizamnameye göre cephaneliklerin 800 metre yakınına kadar yapılaşmaya izin verdiğini,¹⁶⁶² şehrin bu bölgesinin gelişmesine ve büyümesine engel olacağı ve arazi sahiplerinin şikâyetlerine neden olacağı için talimhane bölgesi haricindeki arsalarla Padişah izni ile yapılaşmaya izin verildiğini bildirmiştir.¹⁶⁶³ Bu karardan sonra Kalamaria da gelişmeye başlamıştır.

3.1.7. 1912 Sonrasında Selanik Mahalleleri

İşgalden sonra Yunan Hükümeti kamu binalarının tamamına ve bazı Müslüman mülklerine de el koymuş, Müslümanları tereke zorlayarak evlerine Rum göçmenleri yerleştirmiştir. III. Ordu'ya ait Allatini Köşkü, Selanik Belediye Başkanlarından Tefvik Bey Yalılar'da bulunan konağı, aynı caddede bulunan Mehmet Kapancı'nın yalısı Yunan Hükümetinin el koyduğu mülklerden sadece birkaçıdır. Allatini köşkü uzun süre üniversite ve askeri kurumlara ev sahipliği yapmıştır.¹⁶⁶⁴ Tefvik Bey'in konağı, I. Dünya Savaşı boyunca Beau Rivage Oteli'ne ev sahipliği yapmış,¹⁶⁶⁵ Kapancı'nın yalısı bir süre Makedonya Askeri Komutanı Prens Nikolas'a ikametgâh olarak tahsis edilmiş, 1916'da da Venizelos tarafından kullanılmıştır. 1917'de Arnavut General ve Yanya eski Komutanı Esat Paşa'ya tahsis edilen yalının mülkiyeti 1925 yılında Yunan Milli Bankası'na geçmiştir.¹⁶⁶⁶

Yunan işgali sonrasında Osmanlı vatandaşlarından bazıları kendileri için Selanik'te bir gelecek göremeyerek şehirden ayrılmışlardır. Belediye Meclis üyesi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinden Rahmi Bey, evini Belçikalı Josef Allard'a satarak İstanbul'a gelmiştir.¹⁶⁶⁷ Halit Selim eşi Lütfiye Hanım, iki sene önce yaptırmış olduğu evin Dimitrios ve Evangelos Athan kardeşlere devretmiştir.¹⁶⁶⁸ Yapılan bu satışların da etkisiyle Nüfus Mübadelesi gerçekleşmeden önce dahi bazı mahallelerde Müslüman nüfus hızla azalmıştır. Hamidiye Mahallesi buna en iyi örnektir. İşgal öncesinde, mahallede Müslümanlar Rumlardan önce ikinci sırada iken işgal sonra 1913 yılında yapılan nüfus sayımında Museviler ikinci sıraya yerleşmiş, Müslüman nüfusun önemli ölçüde azaldığı görülmüştür.¹⁶⁶⁹

¹⁶⁶² BOA. İ. HB. 12/10-2 (30 Ocak 1910).

¹⁶⁶³ BOA. DH. MUİ. 67/23-1 (19 Şubat 1909).

¹⁶⁶⁴ Kolonas, *a.g.t.*, s. 168-169.

¹⁶⁶⁵ Kolonas, *a.g.t.*, s. 127.

¹⁶⁶⁶ Kolonas, *a.g.t.*, s. 153.

¹⁶⁶⁷ Kolonas, *a.g.t.*, s. 170.

¹⁶⁶⁸ Kolonas, *a.g.t.*, s. 154.

¹⁶⁶⁹ Kolonas, *a.g.t.*, 60.

Nüfus Mübadelesi ile Müslüman mahallelerinde ve diğer mahallelerde oturan Müslümanlara ait evler Rum mübadillere verilmiştir.¹⁶⁷⁰ Mübadele sırasında Osmanlı tebaası olmayan Müslümanlar ise bir süre daha mallarını muhafaza etmeyi başarmışlardır. Örneğin Sırp vatandaşlığına geçmiş olan Nafiz Ragıp, Hamidiye Mahallesiindeki evini 1941 yılına kadar elinde tutmuş, bu tarihte V. Kologiannis'in karısı Evdokia'ya satılmıştır.¹⁶⁷¹ Ulviye Hanım'a ait Hacı Ağa Konağı da kendisinin Sırp vatandaşlığına sahip olmasından Mübadeleye tabi tutulmamış 1951 yılına kadar kendisinde kalmıştır.¹⁶⁷² Yine İsmail Paşa'nın konağı 1923'te çocukları Fuat ve kız kardeşi Sırp uyruklu olduklarından mübadeleye tabi tutulmamış, konak 1933'te Yunan-Fransız Bankası Müdürü M. Moseri'ye satılmıştır.¹⁶⁷³

Yunan idaresi altında Selanik'in mahallelerini etkileyen en önemli olaylardan biri 1917 yangını olmuştur. Yangın sur içi mahallelerinin büyük bölümü ile şehrin kalbi ve en zengin bölgelerini etkilemiş, tüm şehirdeki binaların 2/5'ini yok etmiştir. Yok olan binalar arasında 14.200 ev, 3.900 dükkân, çok sayıda mağaza, işyeri ve fabrika bulunmaktaydı.¹⁶⁷⁴ Yangın nedeniyle şehirde 73.448 kişi evsiz kalmıştı. Yunan Hükümeti, evleri yananlar için "Yangın Mağdurları Müdürlüğü" ve "Merkez Komite" gibi yardım amaçlı kurumlar oluşturmuşsa da ilk aşamada sadece 12.516 aileye yardım edilebilmiş, mağdurların çok az kısmı geçici olarak evlere ve kamu binalarına yerleştirilmiştir.¹⁶⁷⁵

Yangından etkilenenlerin 8/10'u Yahudiler olmuştur.¹⁶⁷⁶ Nitekim Vardar Caddesi'nin güneyinde bulunan Musevi mahallelerinin neredeyse tamamı yanmıştır. 52.000 Yahudi evsiz kalmış, Talmud Torah başta olmak üzere 16 büyük sinagog kül olmuştur. Yangında ikinci derecede Müslümanlar etkilenmiştir. 10.000 Müslüman evsiz kalmış, Vardar Caddesinin kuzeyinde, caddeye bitişik bulunan mahalleler yanmıştır. Saatli Camisi ile beraber 12 cami, tekke ve bazı okullar yok olmuştur. Yunan toplumundan da benzer sayıda kişi evini kaybetmiş, üç okul, Aya Nikola Kilisesi, Aya Dimitri ve Aya Teodora kiliseleriyle Bizans Bazilikası harap olmuştur.¹⁶⁷⁷

¹⁶⁷⁰ Tahıl tüccarı Abdurrahman oğlu Halim Bey'in Hamidiye Mahallesiinde bulunan evi ve üç dükkanı mübadele kapsamında Rum Kimanas Daskapolos'a geçmiştir. Kolonas, *a.g.t.*, s 127.

¹⁶⁷¹ Kolonas, *a.g.t.*, s 148.

¹⁶⁷² Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktöriki Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 130.

¹⁶⁷³ Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktöriki Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 135.

¹⁶⁷⁴ Vakalopoulos, "İ Megali Pirkaia sti 5/18 Avgustos 1917...", s. 311.

¹⁶⁷⁵ Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstörikas PhD, Atina 2015, s 24.

¹⁶⁷⁶ R. Dufour de la Thuillierie, *De Salonique a Constantinople, Souvenir de...* s 37.

¹⁶⁷⁷ MTA, *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique...*, s 6.

Yunan Hükümeti yangından sonra ilk aşamada evsizlerin sorununu çözmeye çalışmış, yangın bölgesine 2.800.000 drahmi tahsis etmiş, kısa süre içerisinde 3.500 aileyi barındırabilecek taş evler inşa etmiştir.¹⁶⁷⁸ Devam eden savaşa ve mülteci sorunlarına rağmen şehri yeniden inşa etmek konusunda, Yunan Hükümetinin vakit kaybetmemesi şaşırtıcı olmamıştır. Şehrin yeniden planlanması sırasında Yahudi, Müslüman ve hatta Yunan sakinlerinin ihtiyaç ve eğilimleri göz önüne alınmamıştır. Fransız mimar Ernest Emprar başkanlığında kurulan “Uluslararası Tasarım Komitesi” tarafından, zamanın yenilikçi imar anlayışını, yerel, coğrafi özelliklere dayalı bir plan kabul edilmiştir. Böylece Selanik’in geleneksel imajı silinmiş, yerini homojen ve kozmopolit olmayan bir şehir almıştır. Gerçekten yeni imar planı ile hükümet, şehrin görünümünü değiştirmeyi amaçlamıştır. Venizelos Hükümeti, yangını, Selanik’i tarihi geçmişinden koparmak ve ulus devlet şehir modellerini kullanarak yeniden inşa etmek için bir fırsat olarak kullanmıştır. Yahudiler, şehrin en büyük etnik grubu olarak statülerini korumaya devam etmişlerse de yeni imar planı, Selanik’in Helenleşmesi için boş bir sayfa açmıştır diyebiliriz. Roma ve Bizans gibi yapıların korunması haricinde diğer tarihi yapılar tamamen göz ardı edilmiştir.¹⁶⁷⁹ Yeni şehir planı, Osmanlı etnik-dini mekânsal örgütlenme modelini yok etmiş; Rum, Yahudi ve Müslüman mahalleleri, düşük, orta ve yüksek gelirli mahalleler haline getirilmiştir.¹⁶⁸⁰ Yunan Bakan Alexandros Papanastasiou tarafından imar planı çerçevesinde yanan mülklerin kamulaştırılması, şehrin ticaret merkezindeki Yahudi ve Müslüman yönetimine son vermiştir.¹⁶⁸¹ Şehrin ticaret merkezini tamamen yok eden 1917’deki büyük yangın, zaten var olan ikili göç akışını hızlandırmıştır. Şehirden ayrılan Müslüman ve çok az sayıda Musevi’nin yerlerini dışarıdan gelen mülteci Rumlar doldurmuştur. Böylece yangından sonraki yeni yapılanma, şehrin sosyal, ekonomik ve mekânsal modernizasyonu, reformist politikanın uygulanması ve Yunan egemenliğinin güçlendirilmesi için bir kaldıraç olarak görülmüştür.¹⁶⁸²

¹⁶⁷⁸ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 32.

¹⁶⁷⁹ Aleka Karadimou Gerolimbu, “Poleodomikos Shediasmos ke Prosfigiki Engatastasi mia Siskoli Shesi (Şehir Planlaması Ve Mülteci Yerleşimi Zor Bir İlişki)”, *H Metamorfosi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro, 2008, s. 22.

¹⁶⁸⁰ Katerina Logos, “The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism”, *American Historical Association NYC*, January 2015, s 3-5
https://www.researchgate.net/publication/277665945_The_Thessaloniki_Fire_of_1917_The_Role_of_Defensive_Nationalism

¹⁶⁸¹ Haris G. Milonas, “Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923”..., s. 22.

¹⁶⁸² Odisseas Gkilis, “PİRKAGÍA Tessaloniki 1917, Vivliografiki Episkopisi” ..., s 7-9.

3.2. Dini Kurumlar

3.2.1. Camiler ve Mescitler

XVII. yüzyılda kaleme alınan Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Selanik'te 150'den fazla ibadethane olduğunu yazmaktadır.¹⁶⁸³ Gerçekten de fetihten sonra "mescitler ve camiler",¹⁶⁸⁴ kiliseler ve havralar hep birlikte şehrin mahallelerinde boy göstermektedir. Denizden Selanik limanına yaklaşmakta olan gemilerde bulunan yolcular için ilk dikkat çeken manzara, camiler ve minareleri olmaktadır. Şehri fetheden II. Murat, Aziz Paraskevi Bazilikası'nı, Eskicuma Camisi adıyla cami yapmıştır.¹⁶⁸⁵ Daha sonra Aya Dimitri Kilisesi 1492'de Sultan II. Bayezit döneminde Cazeri Kasım Paşa tarafından camiye dönüştürülmüş, sonraları "Kasımiye" adını almıştır.¹⁶⁸⁶ 1527-1528'de Aya Sofya, Maktul İbrahim Paşa Hayratı ve Vakfı olarak cami olmuş, İstanbul'daki Ayasofya'ya benzerliği nedeniyle "Küçük Ayasofya" da denilmiştir.¹⁶⁸⁷ 1568-1571 yılları arasında Aya Pandleimonos İshak Paşa tarafından camiye çevrilmiş, İshakiye ya da İshak Paşa Camii olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁸⁸ 1590'da Rotonda, Hortacı Efendi adlarıyla camiye dönüştürülmüştür.¹⁶⁸⁹ "Kılıç hakkı" olarak veya satın alınmak suretiyle kiliselerden camiye dönüştürülen bu yapılardan başka, yüzyıllar içerisinde Selanik'in çeşitli mahallelerinde yeni camiler inşa edilmiştir. Bunlardan biri Hicri 872 (1467-1468) yıllarında Hamza Bey'in kızı Hafza Hatun tarafından yaptırılan Hamza Bey Camisidir.¹⁶⁹⁰ Bir diğeri 1484 yılında Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid'in veziri İshak Paşa tarafından yapılan Alaca İmaret Camisi'dir.¹⁶⁹¹

¹⁶⁸³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. 8. Orhaniye Matbaası, İstanbul 1928, s. 153.

¹⁶⁸⁴ İslamiyet'in ilk yıllarında ibadet yapılan yere secde edilen yer anlamında "mescid", Cuma namazlarının kılındığı büyük mescitlere ise toplayan bir araya getiren anlamında "cami" adı verilmiştir. İslam'ın ilk ibadethanesi Hz. Peygamber'in yaptırdığı Kuba Mescidi olmuştur. Daha sonra Medine'deki Mescid-i Nebevi inşa edilmiştir. Zaman içerisinde her yerleşim biriminde mescitler ve yeni kurulan şehirlerde camiler yapılmıştır. İslam Devletinin güçlenmesi ile yeni fethedilen topraklarda bir yandan mescit ve camiler yapılırken diğer yandan eski mabetler "kılıç hakkı" olarak mescide ve camiye çevrilmiştir. Ahmet Akın, "Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 29, 2016, s. 181,182. Özellikle camiler toplumsal hayatta önemli bir rol oynamıştır. Cami ibadet yeri, eğitim verilen yer, cemaatin sorunlarının konuşulduğu yer olmuştur. Mehmet Kubat, "İslam Toplumunun Birlik ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmî ve Mescîdler", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 10, Sayı 2, 2020, s. 9.

¹⁶⁸⁵ Kiel, *a.g.m.*, s. 353.

¹⁶⁸⁶ Semavi Eyice, "Kasımiye Camii", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Cilt 24, 2001, s. 553.

¹⁶⁸⁷ Semavi Eyice, "Ayasofya Camii", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Cilt 4, 1991, s. 221.

¹⁶⁸⁸ http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1679

¹⁶⁸⁹ Selanik'in fethinden sonra camiye dönüştürülen kiliseler için bakınız; Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitekoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia, Didaktoriği Yatirivi, Tessaloniki* 1989, s. 655-680.

¹⁶⁹⁰ Semavi Eyice, Hamza Bey Camii" *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Cilt 15, 1997, s. 507.

¹⁶⁹¹ Caminin minaresinde kırmızı renkte baklava motifi ile süslenmiş olduğundan camiye bu ad verilmiştir. Semavi Eyice, "Alaca İmaret Camii", *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Cilt 2, 1989, s. 313

Selanik'te inşa edilen son büyük cami 20 Nisan 1901-10 Nisan 1902 arasında Hamidiye Mahallesinde ve aynı zaman da mahallenin tek İslam ibadethanesi¹⁶⁹² olan Hamidiye (Yeni) Camisi olmuştur.¹⁶⁹³ Camiyi, “Dönme” olarak adlandırılan topluluk yaptırmıştır ve günümüzde Selanik'te halen iyi bir şekilde ayakta duran yapıdır. Marc David Bear'a göre “Dönmeler” bu cami etrafında, Yahudi ve Müslüman tasavvurlarını bir araya getirerek yeni ve bileşik bir dini kimlik ortaya koymuşlardır.¹⁶⁹⁴ Yapı İtalyan mimar Vitaliano Poselli tarafından Barok-Rönesans ve Osmanlı-Bizans izlerini taşıyacak üslupla inşa edilmiştir. İbadethanenin III. Ordu Müşiri Hacı Mehmet Hayri Paşa'nın önerisi ve maddi yardımlarıyla inşa edildiği ve resmi açılışın 22 Ağustos 1902 olduğu kaydedilmiştir.¹⁶⁹⁵

1907 yılında şehirde bulunan “büyük” cami sayısı 39'dur. Kaynaklara göre şehirde bulunan camilerin işgalden önce ve sonraki durumları verilmiştir.¹⁶⁹⁶

Tablo 9: Selanik'te Bulunan Camiler

No	Cami Adı	Bulunduğu Mahalle	Açıklama	1912 Sonrası
1	Eski Cuma ¹⁶⁹⁷	Aya Nikola ¹⁶⁹⁸	Maliye Hazinesi'ne bağlı	Aya Paraskevi
2	Ayasofya ¹⁶⁹⁹	Aya Sofya	Maktul İbrahim Paşa Vakfından Yıllık 3.000 kuruş geliri vardır	Aya Sofia Kilisesi

¹⁶⁹² Kolonas, *a.g.t.*, s. 105.

¹⁶⁹³ Oya Şenyurt, “Selanik Hamidiye Camii: II. Abdülhamid Döneminde Mimaride Geleneksel Yaklaşımlar ve Oryantalizm”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (KOSBED)*, Sayı 31, 2016, s. 190.

¹⁶⁹⁴ Marc David Bear, “Selanik Dönmelerinin Camisi, Ortak Bir Geçmişin Tek Yedigârı”, *Tarih ve Toplum*, S. 168, Aralık 1997. s. 350.

¹⁶⁹⁵ Macar, Elçin, “Selanik Dönmelerinin Yaşayan Simgesi, Yeni Cami”, (1997) *Tarih ve Toplum*, C 28, S. 168, s. 349.

¹⁶⁹⁶ SVS, 1325/1907, s. 567-568.

¹⁶⁹⁷ Cami-i Atik, Cuma-ı Atik olarak da bilinen Cami V. yüzyılda Meryem Ana ve Katolik Kilisesi olarak inşa edilmiştir. Akherpointos/Aya-Paraskevi adı ile bilinen yapı, Sultan II. Murat'ın 1430'da Selanik'in fethinden sonra şehirde camiye çevrilen ilk kilisedir. Tuğrul, *agt.*, s. 77. Osmanlı döneminde çeşitli zamanlarda tamirat geçiren cami en son 1909-1910 tarihlerinde onarılmıştır. Onarım sırasında cami arsası ile ilgili problemler çıkmıştır. 11 Mayıs. 1909'da caminin tamiri için eski eserler uzmanı Mösyö Loptorno'nun da dâhil olduğu bir komisyon kurulan komisyon keşif yapmış ve bir rapor hazırlamıştır. Rapor'a göre caminin ön tarafından bulunan bir arsada ev inşaatı yapılmaya başlandığı görülmüş yapılan soruşturmada yapılmakta olan evin bulunduğu arsanın camiye ait olduğu ve belediyenin de bu arsa üzerinden yol geçirme projesi bulunduğu belirlenmiştir. BOA. TFR. I. M. 24/2332-1 (11 Mayıs. 1909)

¹⁶⁹⁸ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 30. Sadi Tekkesi'nin güneyinde mahallenin Aya-Nikola Mahallesi ile kesiştiği noktada bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Eski Cuma Camii Maddesi).

¹⁶⁹⁹ Aya Sofya Camisi, VII. yüzyıl başlarında eski bir Roma bazilikasının bulunduğu yere inşa edilmiştir. 1524 tarihinde camiye çevrilinceye kadar Selanik'in Metropolitan kilisesi olmuştur. Cami ilk olarak 1858-1859 tarihlerinde onarım görmüştür. Mantopoulou, *a.g.t.*, s. 671. 1890 büyük yangınında camii zarar görmüş, Selanik valiliği yapılan keşif sonucunda caminin 350.000 kuruş ile ancak tamir edilebileceğini belirlemiştir. BOA. 8EO. 3041/228043-1 (Mayıs. 1906). Tamirat başlatılmasına rağmen 1911 yılı ortalarında henüz tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Zira Evkaf Nezareti Hükümete gönderdiği yazıda Padişahın Rumeli seyahatine çıkmadan önce tamamlanması gerektiğini belirtmiştir. BOA. BEO. 3945/295840-1 (7 Ekim 1911). Öte yandan tamirat için öngörülen süre ve miktar aşılmıştır. 1912 yılı mart ayında bitirilmiş, tamirat 730.000 kuruş 30 paraya mal olmuştur. BOA. BEO 4017/3012688-1 (19 Mart 1912). Caminin hitabeti 1911 yılı yaz aylarında boşalmış, yerine yenisi atanıncaya kadar cami imamının

3	Kasımiye (Sultan Bayezid) ¹⁷⁰⁰	Kasımiye	Evkafi maliyeden mazbuttur	Aya Dimitri
4	Hortacı Efendi (Sinan Bey) ¹⁷⁰¹	Porta Kapı ¹⁷⁰²	Yıllık 143 kuruş geliri vardır	Aya Yorgos. (Rotonda)
5	Soğuk Su ¹⁷⁰³	Cazeri Kasım Paşa		Aya Dodeka Apostolon (On İki Havari Kilisesi)
6	İshak Paşa ¹⁷⁰⁴	Panaguda ¹⁷⁰⁵	Hazineye ait	Aya Pandeileimonos Kilisesi
7	Kazancılar ¹⁷⁰⁶	Rogoz		Ton Kalkeon
8	Eski Saray (Mustafa Paşa) ¹⁷⁰⁷	Eski Saray	Yıllık 8.769 kuruş geliri vardır	Profiti İlya
9	Yakup Paşa Camii ¹⁷⁰⁸	Yakup Paşa	Maliye hazine-i celilesinden mazbuttur.	Aya Aikatrini
	İki Şerife ¹⁷⁰⁹	İki Şerife	Yıllık 3.000 kuruş geliri vardır.	Aya Taksiarhon

hitabet vazifesinin de yürütmesine karar verilmiştir. BOA. İ. EV. 52/28-2 (15 Haziran 1911), BOA. BEO. 3908/293098-1 (29 Haziran 1911).

¹⁷⁰⁰ Aya Dimitri Kilisesi adıyla V. Yüzyılda küçük bir kilise olarak inşa edilmiştir. Yapı VII. Yüzyılda genişletilmiş, Ekim 1492’de Sultan II. Beyazıt tarafından camiye çevrilmiştir. Cami Osmanlı döneminde birçok kez onarım görmüş, eklemeler ve değişiklikler geçirmiştir. Mantopoulou, *a.g.t.*, s. 679. 28 Haziran 1905’te Selanik muallime mukataası gelirlerinin bir kısmının caminin giderlerinin karşılanması için camiye aktarılmasına karar verilmiştir. BOA. TFR. I. MKM. 17/1606-6 (28 Haziran 1905). Cami aynı tarihlerde Vilayet bütçesinden 49.438 kuruş harcanarak tamiri planlanmıştır. BOA. TFR. I. MKM. 17/1606-8 (16 Haziran 1905). Tamirat 1908 yılında 75.680 kuruşa tamamlanabilmiştir. BOA. ŞD. 439/9-1 (4 Şubat 1909).

¹⁷⁰¹ M.S. 300’lü yıllarda Roma Saray kompleksinin bir parçası olan yapı İmparator Teodosius (347-395) döneminde kiliseye dönüştürülmüştür. Dairesel kubbesi nedeniyle Rotonda adı verilen kilise 1590 tarihinde Şeyh Hortacı Süleyman Efendi tarafından camiye dönüştürülmüştür. Mantopoulou, *a.g.t.*, s. 656. Cami zaman zaman tamirat geçirmiştir. Meşrutiyetin ilanından bir yıl önce 27.449 kuruş harcanarak bazı kısımları tamir edilmiştir. BOA. TFR. I. MKM 24/2380-1 (27 Eylül 1907). 1908 yılı içerisinde kalan kısmı 75.680 kuruşa tamir edilmiştir. BOA ŞD. 439/9-1 (4 Şubat 1908).

¹⁷⁰² Hortacı Efendi Camisi Rum Tuzlu Çeşme ile Panaguda Mahalleleri arasına sokulan Müslüman Porta Kapı Mahallesi’nde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Hortacı Baba Camii Maddesi).

¹⁷⁰³ Cazeri Kasım Paşa Mahallesi’nde Paşa Hamamı yukarısında Kemal Altı Caddesi üzerinde bulunmaktaydı. Hemen bitişiğinde Soğuksu Kabristan’ı vardı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Soğuksu Camii Maddesi).

¹⁷⁰⁴ Yapı Kilise olarak XII-XIV yüzyıllar arasında inşa edilmiştir. 1570’li yıllardan camiye dönüştürülen yapı, Sultan Süleyman Han vakfındandır. 1900’lerin başında bir deprem nedeniyle diğer bazı camilerle beraber cami zarar görmüş, 19 Ağustos 1902 tarihinde Evkaf Nezareti’nce caminin zarar gören kısımlarının tamir edilmesi kararlaştırılmıştır. BOA. TFR. I. SL. 170/16982-3 (13 Şubat 1903). Ancak Kasımiye Camisi bu süreçte tamir edilirken İshak Paşa Camisinin tamiri ertelenmiştir. Ocak 1908’de yıkılan âlemi tamir edilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 170/16982-1 (8 Ocak 1908). 1910 tarihinde Sultan V. Mehmet Reşat’ın Rumeli gezisi sırasında Cami Osmanlı Döneminde tamir görmüştür. Mantopoulou, *a.g.t.*, s. 655.

¹⁷⁰⁵ Cami Lazo Çeşmesi Sokağı ile İshaki’ye Sokağı arasında yer almaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 14, s. 33.

¹⁷⁰⁶ Kazancılar Camisi Rogos Mahallesi’nde Bederon Havzasının güneyinde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Kazancılar Camii Maddesi).

¹⁷⁰⁷ Müslüman mahallelerinin ortasında bulunan Eski Saray Mahallesi’nde yer almaktaydı. Çevresinde aynı isimle tekke ve medrese bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Eski Seray Camii Maddesi).

¹⁷⁰⁸ Yakup Paşa Mahallesi’nde bulunan caminin çevresinde tekke, mescit ve mektep bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Gülmezoğlu Mescidi Maddesi).

¹⁷⁰⁹ İki Şerife Mahallesi’nde Rum Çavuş Manastır Mahallesi sınırında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (İki Şerife Camii Maddesi).

10	Çavuş Manastırı	Çavuş Manastırı		Katolik Vladaton Manastırı
11	Burmali Camii ¹⁷¹⁰	Yanık Manastır	Yıllık geliri 4.000 kuruştur.	Aya Kiryaki
12	Saatli Cami (Selim Paşa)	Hacı İskender ¹⁷¹¹	Gazi Evreno Bey mirasçılarınca idare olunmaktadır. ¹⁷¹²	
13	Numan Paşa ¹⁷¹³	Ahmet Subaşı	Evkaf İdaresi'ne bağlı olup yıllık 16.078 kuruş geliri vardır	
14	Alaca İmareti ¹⁷¹⁴	İshak Paşa		
15	Koca Kasım Paşa ¹⁷¹⁵	Koca Kasım Paşa	Geliri yoktur	
16	Akçe Mescidi ¹⁷¹⁶	Akçe Mescid	Geliri yoktur	
17	Kara Ali	Akçe Mescit	Geliri yoktur	
18	Kalemerye Kapısı		Hazineye Ait	
19	Hamza Bey ¹⁷¹⁷	Hamza Bey	Yıllık 6.650 kuruş geliri vardır	
20	Mu'id Alaaddin (Çınarlı) ¹⁷¹⁸	Çınarlı	Evkaf İdaresi'ne bağlı	
21	Cezire-i Kasım Paşa	Cazeri Kasım Paşa	Yıllık 3.000 kuruş geliri vardır.	
22	Topal Mehmed Ağa (Esbak Müftü Efendi)		Evkaf İdaresi'ne bağlı	
23	Yusuf Paşa (Hacı Musa) ¹⁷¹⁹	Yılan Mermeri	Gazi Evrenos Bey Vakfından	

¹⁷¹⁰ Burmalı Camisi, Vardar Kapısı girişinde bulunan Rum Yanık Manastır Mahallesi'nin Vardar Caddesi güneyine sarkan kısmında, Burmalı Camisi Sokağı üzerinde bulunmaktaydı. IAM. OTX, Defter No: 14, s. 69.

¹⁷¹¹ Hacı İskender Mahallesi, Hacı İskender Mescidinin güneyinde yer almaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Hacı İskender Mescidi Maddesi).

¹⁷¹² Caminin avlusu oldukça geniş olup avluda bir medrese bulunmaktadır. Medresede her biri beşer altışar kişiyi barındıracak büyüklükte 11 oda bulunmaktaydı. BOA. TFR. I. SL. 191/19095- 1 (15 Temmuz 1908).

¹⁷¹³ Ahmet Subaşı Mahallesi'nin ve Islahhane Hamamı'nın doğu kısmında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Numan Paşa Camii Maddesi).

¹⁷¹⁴ Cami İshak Paşa Mahallesi, Hamidiye Sanayi Mektebine bitişik bir yerde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

¹⁷¹⁵ Koca Kasım Paşa Mahallesi, İki Lüle Tekkesi ile yanında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (İki Lüle Camisi Maddesi).

¹⁷¹⁶ Adını verdiği mahallenin ortasında Karaali Camisi ve Kerim Çavuş Mescidinin hemen kuzeyinde bulunmaktaydı. Hemen güneyinde Kara Ali Camisi vardı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

¹⁷¹⁷ Hamza Bey Camii Vakfı yüzyıl sonlarında Hazinesinin tasarrufuna geçmiştir. Bu süreçte caminin kayyumu Osman Efendi eskiden beri almakta olduğu aylık 100 kuruşun 50 kuruşunu müezzinlik, 50 kuruşunu kayyımlik görevinden aldığı, ancak caminin ayrıca müezzini olduğu belirlenmiş ve Şurayı Devlet tarafından müezzinlikten aldığı maaş kesilmiştir. BOA. BEO. 3014/226029-2 (11 Mart 1907). Vakıf arazilerinin bir kısmı icara verilmekteydi. Yıllık 1.500 kuruş icar bedeli ile vakfa bağlı bir bahçe Ahmet Şevki'ye verilmişti. Ahmet Şevki bahçeyi 30 yıl boyunca kullanmış ve bahçenin geliriyle geçinmiş, ancak Ordu tarafından Haziran 1907'de bahçe Evkaf İdaresinin izniyle Ahmet Bey'e aylık 100 kuruş maaş karşılığında kullanılmaya başlanmıştır. BOA. TFR. I. MKM. /22/2113-1 (13 Haziran 1907).

¹⁷¹⁸ Aynı adı taşıyan mahallenin merkezinde bulunmaktaydı. Aynı avlu içerisinde Çınarlı Medresesi yer almaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Çınarlı Camii Maddesi).

¹⁷¹⁹ Yılan Mermeri Mahallesi, Yarık Taş ile Yeni Kapı Caddesi arasında yerleşmişti. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Yusuf Paşa Camii Maddesi).

24	Derviş Çelebi (Pişmaniye) ¹⁷²⁰		Maliye Hazinesine bağlı.	
25	Hızır Baba		Yıllık 3.000 kuruş geliri vardır	
26	Fethiye		Geliri yoktur	
27	Kapan		Yıllık 3.100 kuruş miktar-ı geliri vardır	
28	Ahmet Paşa	Dellallar (satıcı, aracı) içinde	Evkaf İdaresi'ne bağlı 700 kuruş geliri vardır.	
29	İskele (Kayserili Hacı Abdurrahman ve Abdurrahim) ¹⁷²¹		7.000 kuruş varidatı vardır	
30	Lonca (Kadı Kemal) ¹⁷²²	Yalı Kapısı haricinde	Yıllık 1.000 kuruş geliri vardır.	
31	Debbağhane ¹⁷²³	Liman Bölgesi	Geliri yoktur.	
32	Popara Camisi	Kala-ı Balada	Poparazade Hüseyin Bey Vakfı, geliri 12.707 kuruştur.	
33	Abdullah Kadı ¹⁷²⁴	Abdullah Kadı		
34	Zihni Paşa ¹⁷²⁵	Suluca Mahallesi	Yıllık geliri 2.500 kuruştur	
35	Ahmet Subaşı Camisi (Mecidi) ¹⁷²⁶	Ahmet Subaşı		
36	Feridiye ¹⁷²⁷	Tophane Kışlası yanında		
37	Bıyıklı Süleyman Ağa	Aya-Nikola	Geliri yıllık 2.000 kuruştur.	
38	Sultan Süleyman ¹⁷²⁸	Aya-Atanas		

¹⁷²⁰ Derviş Çelebi adı da verilen Pişmaniye Camisi, Hacı İsmail Mahallesinde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Pişmaniye Camii Maddesi).

¹⁷²¹ Abdurrauf Camisi olarak da adlandırılmıştır. Tophane'nin batısında Mısır Çarşısı ile Eski Kapan Hanı'nın ortasında yer almaktaydı. *Minareler Şehri Selanik*, İstanbul Çevre Kültür ve Tarihi Eserleri Koruma Derneği (İSTED), 2007

<https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

¹⁷²² Musevi Tophane Mahallesi'nin batısında liman bölgesinde bulunmaktaydı. Çevresinde Dericiler, Gümrük Meydanı, Mısır Çarşısı ve Eski Emtia Aralığı vardı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> Lonca Camii (Kadı Kemal Camii).

¹⁷²³ Liman bölgesinde Tophane'nin güneyinde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Debbağhane Camii Maddesi).

¹⁷²⁴ Rogoz Mahallesi'nin kuzeyinde Katip Muslihiddin ve mahallelerinin ortasında yer alan Abdullah Kadı Mahallesinde Abdullah Kadı Camisi bulunmaktaydı. *Minareler Şehri Selanik*, İstanbul Çevre Kültür ve Tarihi Eserleri Koruma Derneği (İSTED), 2007

<https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

¹⁷²⁵ Şehrin kuzeyinde bulunan Suluca Mahallesinde 23 Mayıs 1894'te yapımı tamamlanan cami, Selanik valisi Seyyid Mustafa Zihni tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde ikametgâh olarak kullanılmaktadır. Mantopoulou, *a.g.t.*, s. 608.

¹⁷²⁶ Mescit olarak da adlandırılmıştır. Cami Ahmet Subaşı Mahallesinde Dört Yol Ağız Sokağı'nda bulunmaktaydı.

<https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

¹⁷²⁷ Hasan Fehmi Paşa tarafından Tophane ve Askeri Kışla yanında bulunan camide güzel bir kütüphanesi de vardır. *SVS*, 1325/1907, s. 568.

¹⁷²⁸ Aya-Atanas Mahallesinde batıda Rogoz Mahallesinin sınırında bulunan Kadınlar Hamamının yakınında yer almaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Süleyman Camii Maddesi).

39	Hamidiye (Yeni) Cami ¹⁷²⁹	Hacı Hayri Paşa Caddesi		
----	---	----------------------------	--	--

(Kaynak: SVS, 1325/1907, s. 567-568.)

Tabloda bulunan camiler sadece bir vakfa bağlı, tarihi ve nispeten “Cuma camii”, yani Cuma namazlarında kalabalıkların bulunduğu büyük camilerdir. Bunların dışında Selanik’te sayısını net olarak tespit edemediğimiz haklarında pek az bilgi bulunan küçük cami de mevcuttur. Örneğin Yalı Kapısı’nda Kayserili Hacı Mehmed ve Abdurrahim Vakıflarından bir cami bulunmaktadır.¹⁷³⁰ Birleştirici bütünleştirici rollerinden dolayı Selanik’teki cami ve mescitler mahallelerin ortasında yer almıştır. Yakup Paşa, Eski Saray gibi bazı mahallelerde bir imaret (imarethane) bünyesinde cami, mescit, tekke ve medrese aynı alan içerisine yerleşmiştir.¹⁷³¹ Hamza Bey Camisi’nin kuzeyinde büyük bir alana yayılmış Hamza Bey Kervansarayını hemen batısında da Tahtakale Hanı ve Tahtakale Hamamı bulunmaktaydı.¹⁷³² Camilerin birleştirici bütünleştirici rolleri Musevi ve Rum Mahallesi’nde bulunan ve çoğunlukla fetihten sonra kiliseden camiye çevrilen yapılar için de geçerlidir. Örneğin Musevilerin yoğun yaşadığı Aya Sofya Mahallesi’nde yer alan Aya Sofya Camisi’nin etrafında bulunan sokaklarda Müslümanlara ait evler ve dükkânlar bulunmaktaydı.¹⁷³³

Tamirat dahil olmak üzere camilerin giderleri bir vakfa bağlı ise vakıf hesabından, bir vakfı yok ise Maliye Nezareti tarafından karşılanmıştır.¹⁷³⁴ Ancak camiye ait vakfın geliri iyi olsa da maddi olarak ağır tadilatları Evkaf İdaresi ve Defterdarlık planlamaktaydı. Örneğin Maktul İbrahim Paşa Vakfından olan Aya-Sofya Camisi tarih içinde birçok tamirat geçirmiştir. 21 Eylül 1908’de yeniden tamir edilmeye başlanmış, tamir maliyetinin 570.000 kuruş olacağı tahmin edilmiş, Selanik Defterdarlığı tarafından inşaatın ertelenmeden bitirilebilmesi için sonraki yıl bütçesine yeterli miktar eklenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷³⁵

Selanik’te camiler yanında şehrin fethinden sonra mescitler ortaya çıkmış, yüzyıllar içerisinde bunlara yenileri eklenmiştir. Camiler gibi, mescitlerin sayılarını tam

¹⁷²⁹ Selanik’in Yunanistan’ın eline geçmesinden sonra da bir süre cami olarak kalmış, 1922 tarihinde Rum mültecilerin ikametgâhı olarak kullanılmıştır. Minaresi yıkılan yapı 1925’te müzeye dönüştürülmüştür. 1968 yılından günümüze kadar da Selanik Belediyesi’nin sergi binası olarak kullanılmıştır. Mantopoulou, *a.g.t.*, s. 625.

¹⁷³⁰ 1900’lü yıllarda cami yanmış, kurulan bir komisyon tarafından masrafları vakıf hesabından karşılanmak üzere cami ile altındaki dükkân 33,559 kuruşa tamir edilmiştir. BOA. ŞD. 173/67-1 (5 Şubat 1906).

¹⁷³¹ <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Yakup Paşa Camisi Maddesi).

¹⁷³² <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Hamza Bey Camii Maddesi).

¹⁷³³ IAM. OTX, Defter No: 922, s. 4.

¹⁷³⁴ BOA. ŞD. 427/71-1 (3 Nisan 1906).

¹⁷³⁵ BOA. TFR. I. SL. 196/19552-1 (21 Eylül 1908).

tespit etmek mümkün değildir. Zira kaynaklarda, bazı küçük camiler mescit olarak nitelendirilirken mescit adı verilen bazı büyük mescitler, cami olarak sınıflandırılmıştır. Selanik'in Yunanistan'ın eline geçtiği tarihte şehirde mescit sayısı 30'a yakındı. Aşağıda çoğunluğu 1907 yılı vilayet salnamesine dayalı olmak üzere çeşitli kaynaklardan belirlenen mescitler verilmiştir.¹⁷³⁶

Tablo 10: Selanik'te Bulunan Mescidler

No	Mescit Adı	Bulunduğu Mahalle	Açıklama
1	Debbağ Hayreddin		
2	Sulu Paşa ¹⁷³⁷	Cazeri Kasım Paşa	1.000 kuruş kadar varidatı yoktur.
3	Sarı Medresesi		Vakıf
4	Ali Paşa ¹⁷³⁸		Vakıf
5	Ahmed Subaşı	Ahmet Subaşı	Vakıf
6	Suluca	Suluca	1921'de kiliseye çevrilmiş, Moni Latamu adını almıştır. (Osios. Davud)
7	Gülmezoğlu (Musa Baba) ¹⁷³⁹	Musa Baba	Vakıf
8	Hacı Burhan	Hacı Burhan	Vakıf
9	Hayreddincik	Hayreddincik	Vakıf
10	Hacı Mümin ¹⁷⁴⁰	Hacı Mümin	Vakıf
11	Astarcı ¹⁷⁴¹	Astarcı	Vakıf
12	Tarakçı Mescidi (Sali Dergâhı)	Tarakçı	Vakıf
13	Kara Hacı ¹⁷⁴²	Kara Hacı	Vakıf
14	Kâtip Muslihiddin	Kâtip Muslihiddin	Vakıf
15	Balat Mescidi ¹⁷⁴³	Balat	Geliri yıllık 200 kuruştur.
16	Sinancık Mescidi	Sinancık	Maarif idaresine bağlıdır.
17	Hacı Hasan	Hacı Hasan	Vakıf
18	Abdullah Kadı	Abdullah Kadı	Vakıf
19	Balaban Mescidi		Vakıf

¹⁷³⁶ SVS, 1325/1907, s. 568-569.

¹⁷³⁷ Suluca, Sulu Paşa Camisi adıyla da anılmaktadır. Sulu Paşa Mahallesinde bulunmaktadır. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Suluca Camii Maddesi).

¹⁷³⁸ Ali Paşa Mahallesi ile güneyde Rum Aya Atanaş Mahallesi'nin kesiştiği noktada bulunan mescide cami adı da verilmiştir. IAM. OTX, Defter No: 14, s. 10.

¹⁷³⁹ Musa Baba Mahallesinde Perşembe Tekkesi'nin güneyinde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Gülmezoğlu Mescidi Maddesi).

¹⁷⁴⁰ Cami en son 33.075 kuruş harcanarak 1908 yılında tamir edilmiştir. BOA. BEO. 3367/252517-2 (23 Temmuz 1908).

¹⁷⁴¹ Şehrin kuzey surlarına yaslanmış Astarcı Mahallesi'nin ortasında, Taşlı Yokuş Caddesi'nin güneyinde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

¹⁷⁴² Kara Hacı Mahallesinde Selanik Hükümet Konağı'nın aşağısında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Kara Hacı Mescidi Maddesi).

¹⁷⁴³ <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

20	Kazzaz Hacı Mustafa Mescidi ¹⁷⁴⁴	Kaz(z)az Hacı Mustafa	Vakıf
21	Kaz(z)az Hacı Musa Mescidi ¹⁷⁴⁵	Kazaz Hacı Musa	Vakıf
22	Gülmezoğlu ¹⁷⁴⁶	Gülmezoğlu	Vakıf
23	Yahya Balı ¹⁷⁴⁷	Yahya Balı	Vakıf
24	Hacı Durmuş	Malta Mahallesinde	Geliri yıllık 2.625 kuruştur.
25	Divan Mescidi	Kalayı Balada	Hazineye bağlıdır
26	Kalemerye Kapısında Mescid	Kalemerye Kapısında	Hazineye bağlıdır
27	Hamza Çavuş Mescidi	Hamza Çavuş	Vakıf
28	Kule Hamamı ¹⁷⁴⁸	Suluca	
29	Un Kapanı ¹⁷⁴⁹	Fındık	

(Kaynak: SVS, 1325/1907, s. 568-569)

3.2.2. Tekke ve Zaviyeler

1900'lü yıllarda Selanik'te Müslüman cemaatine ait cami ve mescitler yanında diğer bir sosyal-dini kurum olan tekkeler de mevcuttur. Selanik'te ilk tekkenin ne zaman kuruluşuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak şehrin fethinden ve Müslümanların şehre yerleşmesinden sonraki yüzyıl içerisinde özellikle Bektaşî tekkelerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

1900'lü yıllarda Selanik'te 20'den fazla tekke ve zaviye bulunmaktaydı. 1904 yılı salnamesinde 23,¹⁷⁵⁰ 1907 yılı salnamesine 32 tekke¹⁷⁵¹ bulunduğu belirtilmekle birlikte her iki salnamede de bunlardan ancak 12'sinden söz edilmiştir. Salnameler ve çeşitli kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla XIX. yüzyıl başlarında Selanik'te bulunan tekkeler tabloda verildiği gibidir:¹⁷⁵²

¹⁷⁴⁴ Kaz(z)az Hacı Musa gibi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde cami olarak da adlandırılmıştır. Adını verdiği mahallede Yeni Kapı Caddesi (Agiou Dimitriou)'nin kuzeyinde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Kazzaz Hacı Mustafa Camii Maddesi).

¹⁷⁴⁵ Cami olarak da bilinmektedir. Kazaz Hacı Musa Mahallesinde Yeni Kapı Caddesi'nde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Kazaz Hacı Musa Camii Maddesi).

¹⁷⁴⁶ Gülmezoğlu Mahallesinde yer almaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Gülmezoğlu Mescidi Maddesi).

¹⁷⁴⁷ Yahya Balı Malahllesi'nde bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Gülmezoğlu Mescidi Maddesi).

¹⁷⁴⁸ Suluca Mahallesinde Kule Hamamı Meydanı'nın yanında yer almaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Kula Hamamı Mescidi Maddesi).

¹⁷⁴⁹ Fındık Mahallesinde Pulye Havrasının batısında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Un Kapanı Mescidi Maddesi).

¹⁷⁵⁰ SVS, 1322/1904, s. 238.

¹⁷⁵¹ SVS, 1325/1907, s. 570.

¹⁷⁵² SVS, 1325, s. 570.

Tablo 11: Selanik’te Bulunan Tekke ve Zaviyeler

No	Adı	Bulunduğu Mahalle ¹⁷⁵³	Açıklama
1	Mevlevihane Dergâhı ¹⁷⁵⁴	Yeni Kapı	Şeyhi tarafından idare olunmaktadır
2	Yakup Paşa Dergâhı	Yakup Paşa	Vakıf
3	Çarşamba Tekkesi	Hayreddincik	Vakıf
4	İki Lüle Tekkesi	Koca Kasım Paşa	Vakıf
5	Salı Tekkesi		Vakıf
6	Kapı Tekkesi		Yıllık geliri 7.580 kuruştur
7	Musa Baba Tekkesi ¹⁷⁵⁵	Musa Baba	bikdert evkafındadır.
8	Pazar Tekkesi ¹⁷⁵⁶	Eski Saray	Vakıf
9	Sadi Tekkesi	Aya-Atanaş	Vakıf
10	Zindan Tekkesi ¹⁷⁵⁷	Ahmet Subaşı	Vakıf
11	Sali (Çoçevi) Tekkesi ¹⁷⁵⁸	Tarakçı	Yıllık geliri 9.660 kuruştur.
12	Kara Ali Tekkesi ¹⁷⁵⁹	Tahtakale	Yıllık geliri 2.400 kuruştur.
13	Haşmet Efendi (Topal Mehmed Ağa) Dergâhı		Vakıf
14	Perşembe Dergâhı		Vakıf
15	Fethiye Dergâhı ¹⁷⁶⁰	Kasımiye	Vakıf
16	Nalband Tekkesi	Hayreddincik	
17	Eski Saray Tekkesi ¹⁷⁶¹	Eski Saray	
18	Rifai Tekkesi	Kazaz Hacı Mustafa	Vakıf
19	Fethiye Tekkesi ¹⁷⁶²	Kasımiye	
20	Perşembe Tekkesi ¹⁷⁶³	Yahya Balı	

¹⁷⁵³ <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

¹⁷⁵⁴ Şehrin kuzeybatı surları ve Yeni Kapı yakınında bulunmaktaydı. Cengiz Parlak, “Selanik Mevlevihaânesi (Evkâfi ve Yönetim Sorunları)”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*,” Sayı V/2 Aralık 2019, s. 53. 1911 yılı başlarında Mevlevi Şeyhi Ali Eşref Efendi idi. Aynı yıllardan Şeyh ile Hükümet arasında Mevlevihaneye yakın bir yerde bulunan ve yıllardır Mevlevihane’nin tasarrufunda bulunan arsanın kime ait olduğuna ilişkin sorun ortaya çıkmış, mesele Şurayı Devlete havale edilmiştir. BOA. ŞD. 463/22-1 (18 Temmuz 1912).

¹⁷⁵⁵ Bektaşî Musa Baba Tekkesi ve Türbesi II. Bayezit (1481-1512) döneminde inşa edilmiştir. Tekke ile beraber türbe ve mescit bulunmaktaydı. Fahri Maden, “Selanik Vilayetinde Bektaşîlik”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, 2017, s. 148.

¹⁷⁵⁶ Eski Saray Camisi’nin güneyinde Hamidiye Mektebi Sanayi yanında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Eski Saray Maddesi).

¹⁷⁵⁷ Ahmet Subaşı Mahallesi’nin güneybatısında Pinti Hasan Mahallesi sınırındaydı <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Zindan Tekkesi Maddesi).

¹⁷⁵⁸ Tarakçı Mahallesinde Salı Tekkesi Sokağı ile Mevlevi Şeyhi sokakları arasında yer almaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Salı Tekkesi Maddesi).

¹⁷⁵⁹ Maden, *a.g.m.*, s. 146.

¹⁷⁶⁰ Kasımiye Mahallesinde Kasımiye Camisi’nin hemen yanında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Fethiye Dergâhı Maddesi).

¹⁷⁶¹ <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Eski Saray Tekkesi Maddesi).

¹⁷⁶² Kasımiye Mahallesinde Kasımiye Camisi’nin güneyinde ve Kurahane Caddesi’nin kuzeyinde, arsası dahil geniş bir alana yerleşmişti. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Fethiye Tekkesi Maddesi).

¹⁷⁶³ Yahya Balı Mahallesi’nin güneyinde Musa Baba Mahallesinin başladığı noktada bulunuyordu. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Gülmezoğlu Mescidi Maddesi).

21	Kapı Tekkesi ¹⁷⁶⁴	Sinan Paşa	
22	Nalbant Tekkesi ¹⁷⁶⁵	Hayreddincik	

(Kaynak: SVS, 1325/1907, s. 570)

Selanik'te kurulan tekke ve zaviyeler; Mevlevilik, Bektaşılık, Halvetilik ve Rifailik tarikatlarına aittir. Verilen 6 numaralı resimde görüldüğü gibi, eski şehir surlarının dışında sadece Mevleviye'den olan Mevlevihane idi. Aşağıdaki resimde görüleceği üzere şehrin kuzeybatısında, Yenikapı çıkışında bulunan Selanik Mevlevihanesi, Edirneli Ekmekçizade ailesinden Rumeli Beylerbeyliği ve vezirlik görevleri de yapmış olan Defterdar Ahmet Paşa tarafından 1605-1615 yılları arasında yaptırılmıştır.¹⁷⁶⁶

Aşağıdaki resimden de anlaşılacağı gibi tekkeler Vardar Caddesi'nin kuzeyinde ve şehrin batısında yoğunlaşmıştır. Vardar Caddesi güneyinde sadece Sulu Paşa ve Kara Ali Tekkeleri bulunmaktaydı. Şehir surlarının doğu çıkışında Vardar Caddesinin sonundaki meydanda ise Kalemeriye Kapısı Tekkesi bulunmaktaydı.

¹⁷⁶⁴ Egnatia Caddesi'nin doğu çıkışında Sinancık Mahallesi Hamidiye Meydanı'nda bulunmaktaydı <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Kapı Tekkesi Maddesi).

¹⁷⁶⁵ HAYreddincik Mahallesi Hoca Burhan Mescidi yanında bulunmaktaydı. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf> (Nalbant Tekkesi Maddesi).

¹⁷⁶⁶ Cengiz Parlak, "Selanik Mevlevihânesi (Evkafı ve Yönetim Sorunları)", *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı V/2 Aralık 2019, s. 50.

Görsel 6: Tekke ve Zaviyelerin Bulunduğu Yerler

(**Kaynak:** Anastasios Stamnas-Maria Tassopoloulou vd., “Cartographic Study of Thessaloniki’s “Shared Sacred Sites””, *13th. International Cartographic Association Conference*, Editors: Chrisoula Boutoura, Angeliki Tsorlini, Madrid, 2018, s.30)

Selanik’in fethinde Bektaşî dervişlerinin rolü büyük olmuş, fetihle birlikte bölgede Bektaşî tekkeleri kurulmuştur.¹⁷⁶⁷ Bektaşî tekkelerinin, II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra da şehirde varlığını sürdürmeleri, Balkanlarda, özellikle Selanik’te Bektaşîliğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Öte yandan Selanik’te bulunan Bektaşî Kara Baba Tekkesinin, 1826 yılı öncesinde bir kaydı bulunmamaktadır. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığı bu tarihte, Tekke Bektaşîlerden alınarak Halveti tarikatına devredilmiş, şeyhinin maaşı olarak ayrılan 350 kuruş dışında gelirleri de hazineye aktarılmıştır. II. Bayezid (1481-1512) döneminde yapılan Musa Baba Türbesi ise varlığını sürdürmeye devam etmiştir.¹⁷⁶⁸ Şehirde tek Rifai Tekkesi Kazaz Hacı Mustafa Mahallesi’nde bulunmaktaydı.¹⁷⁶⁹

¹⁷⁶⁷ Fahri Maden, “Selanik Vilayetinde Bektaşîlik”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 13, 2017, s. 140.

¹⁷⁶⁸ Maden, *a.g.e.*, 148.

¹⁷⁶⁹ IAM. OTX, (İstoriko Arheio Makedonias Ottoman Katalogos), Defter 919, s. 4.

3.2.3. Yunan İdaresi Altında Müslüman Dini Kurumları

Selanik'in işgali üzerine şehirde bulunan camilerin bazıları hemen kiliseye dönüştürülmüştür. Diğer bazı camilerin kiliseye dönüştürülmesi yoğun göç ve Bulgar, Sırp askerinin de şehirde bulunması nedeniyle uzunca bir süre almıştır.

Makedonya'nın çeşitli bölgelerinden muhacir olarak gelen binlerce Müslüman şehirde yer olmadığından camileri de doldurmuştur. Öte yandan Yunan Hükümeti birkaç hafta içinde, belirsizliğin ortadan kalkmasını ve barışın imzalanmasını beklemeden harekete geçmiştir. Daha işgalin ilk haftasında yeni Yunan Valisi tarafından Selanik Metropolitiği bünyesinde "İşgal Altındaki Kiliseler Komitesi" adıyla bir kurul oluşturulmuştur. Kurulun amacı "Türklerin işgal" ettiği ve camiye dönüştürdüğü tapınakları tekrar kiliseye çevirmek, bunların restorasyonlarını yapmak ve Ortodoks ayinleri için uygun hale getirmektir. Komite ilk aşamada Kasımiye Camisi'ni Aya Demetrius, Hortacı Efendi (Hortacı Süleyman) Camisi'ni Aya Yorgos kiliselerine çevirmiştir. 30 Kasım 1912'de Aya Demetrius Kilisesi halkın katılımıyla dini törenle açılmış ve bu açılış büyük ses getirmiştir. Hatta törenin haberleri ABD'de yaşayan Yunanlıların dahi tarifsiz duygular yaşamasını sağladığı ifade edilmiştir.¹⁷⁷⁰

"İşgal Altındaki Kiliseler Komitesi", 1913 yılı başlarında Burmalı Camisi'ni Agia Kiryaki Kilisesi'ne dönüştürdüğünü açıklamıştır. Bu arada Aya Demetrius Kilisesi "Metropolitan Kilisesi (Merkez)" haline yapılmıştır. Arkasından Eski Cuma Camisi Aya Paraskevi adıyla kiliseye çevrilmeye başlanmış, etrafındaki Müslüman mülklerine el konularak Konstantin Petson gibi devlet görevlilerine tahsis edilmiştir.¹⁷⁷¹

İşgali sırasında Aya Sofya Camisi'ne Bulgarlar el koymuş, cami Bulgar Ordu Karargâhı yapılmıştır. Velizar Lazarov'un yazdıklarına göre, Yunanlılar işgalin ilk günlerinde bir simge olmasından dolayı Aya Sofya'yı çeşitli entrikalarla ele geçirmeye çalışmışlar ancak başarılı olamamışlardır.¹⁷⁷² 1913 yılı haziran ayında Bulgarların Aya Sofya'yı boşaltıp acı bir şekilde şehri terk etmesinden sonra, 29 Haziran 1913'te Komite tarafından Aya Sofya Camisi aynı isimle kiliseye çevrilmiştir.¹⁷⁷³ İlerleyen günlerde de dokuz cami ve Suluca Mescidi kilise yapılmıştır.¹⁷⁷⁴

¹⁷⁷⁰ Komite üyeleri Dimitrios. Rizos'un başkanlığında, N. Krallis, N. Tachoulas, I. Ioannidis, Ath. Manos, Gr Giakos'tan oluşmaktaydı. Angeliki A. Trivizadaki, "Vivlion Praktikon ton Kataliftison Epitropis tis Tessaloniki tou 1912", *Kosmos*, Volume 4, 2017,, Tessaloniki, s. 143-146

¹⁷⁷¹ Kilise haline getirilen Burmalı Camisi 20 kuruşa temizletilmiş, 70 kuruşa da içerisinin bazı ihtiyaçları giderilerek ibadete açılmıştır. Trivizadaki, *a.g.m.*, s. 155-158.

¹⁷⁷² Lazarov, *a.g.e.*, s. 45

¹⁷⁷³ Trivizadaki, *a.g.m.*, s. 165.

¹⁷⁷⁴ Nikos. K. Mutsopoulos, *Tessaloniki 1900-1917*, Ekdosis: M. Molho, Selanik, 1980, s. 30.

Müslüman Cemaatinde kalan diğer ibadethanelerin bir kısmı ise 1917 yangınında hasar görmüştür. Yangında Saatli Cami ile beraber 12 cami ve tekke yok olmuştur.¹⁷⁷⁵ Yangından sonra birçok havra/sinagog ve kilise yeniden inşa edilirken cami ve tekkeler maddi imkânsızlık ve hükümet baskısı nedenleriyle yapılamamıştır.

1923'te başlayan mübadele sürecinde lise ayakta kalabilmiş diğer cami ve mescitler terk edilerek fonksiyonlarını yitirmiş, zaman içerisinde başka amaçlarla kullanılmıştır. Örneğin Hamidiye (Yeni) Camisi, 1922 yılına kadar Müslümanların ibadethanesi olmaya devam etmiştir. Cami, 1922-1925 tarihleri arasında Anadolu'dan gelen Lozan mübadili Rumların geçici barınaklarından biri haline getirilmiştir. Bu süreçte minaresi yıkılmış, işlemeli ayetler yok edilmiştir. 10 Ocak 1925 tarihinden itibaren "Arkeoloji Müzesi" olarak kullanılmaya başlanan Cami, 1938'de koruma altındaki tarihi eser sınıfına alınmış, II. Dünya Savaşı'nda bir süre kapalı kaldıktan sonra, 1973 tarihinde Selanik Metropolitliğinin isteğine rağmen kiliseye çevrilmeyerek günümüze kadar çeşitli sosyal etkinliklere ev sahipliği yapmıştır.¹⁷⁷⁶

Tekkelere gelince, yangından hasar görmeyen tekkeler, baskı altında da olsa mübadeleye kadar "Selanik Cemaat-i İslamiyesi"ne bağlı olarak varlıklarını sürdürmüştür. Ancak 1923'ten sonra Mevlevihane dâhil bütün tekkeler bakımsızlık nedeniyle yıkılmıştır.¹⁷⁷⁷ Yıkılan Mevlevihane binası yerine okul yapılmıştır.¹⁷⁷⁸ Musa Baba Tekkesi ve türbesi, uzun süre sahipsizlikten yıpranmış, bir süre bakkal ve spor kulübü olarak kullanılmıştır. Anadolu'dan gelen Rum mübadiller türbeye, Meryem Ana ve Hıristiyan azizlerin ikonlarını yerleştirmişlerdir.¹⁷⁷⁹

3.2.4. Kiliseler

3.2.4.1. Rum Kiliseleri

Selanik, Bizans döneminde Selanik kilise ve manastırlar şehri görüntüsünde olmuştur. Bir söylentiye göre, Selanik'teki kiliselerin sayısı bir yıldaki gün sayısı gibi 365 idi.¹⁷⁸⁰ Elbette bu rakam abartılı olduğu kadar şehrin ezelden itibaren bir Yunan şehri olduğu vurgusunu yapma kaygısı taşımaktadır. Osmanlı yönetimi altına girmeden hemen

¹⁷⁷⁵ MTA, *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique...*, s 6.

¹⁷⁷⁶ Macar, Elçin, "Selanik Dönmelerinin Yaşayan Simgesi, Yeni Cami", (1997) *Tarih ve Toplum*, C 28, S. 168, s. 349.

¹⁷⁷⁷ Marc David Bear, "Selanik Dönmelerinin Camisi, Ortak Bir Geçmişin Tek Yadigârı", *Tarih ve Toplum*, S. 168, Aralık 1997. s, 354.

¹⁷⁷⁸ Parlak, *a.g.m.*, s. 50.

¹⁷⁷⁹ Tekke 2011 yılında tamir edilmiştir. Maden, *a.g.m.*, s 148.

¹⁷⁸⁰ İlias. A. Kolovos, "Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selânîk", *Tarih ve Toplum*, (Aralık 1997), C. 28, S. 168, s. 327.

önce nüfusu 2.000'i biraz geçen bir şehir için bu rakam oldukça abartılıdır. Bilindiği kadarıyla Bizans döneminde Selanik ve çevresinde 50 ila 53 arasında kilise ve 19 manastır bulunmaktaydı. Nitekim şehre çok yakın bir konumda olan Athos Dağı, Kilise ve Manastırlar bölgesi idi.¹⁷⁸¹ Selanik'in II. Murat tarafından fethedildiği günlerde sadece Selanik şehrinde 15 kilise mevcuttu.¹⁷⁸² Şehrin fethinden sonra bazı kiliselerin camiye çevrilmesini hazmedemeyen Hristiyanlar, “*Selanik'in yeryüzünde hiç var olmaması, onu böyle bir durumda görmekten daha iyi olacaktı*” demişlerdir.¹⁷⁸³

Osmanlı Devleti fetihten sonra camiye çevrilen üçü dışında, 12 kiliseye müdahale etmeyerek Ortodoksların ibadet etmelerini engellememiştir. Hatta yüzyıllar içerisinde eskiyen kiliseler tamir edilmiştir. Örneğin 1699'daki Padişah fermanıyla Metropolitan Aya Demetrious Kilisesi, Metropolit Midillili İgnatius tarafından 1705 yılına kadar onarılmıştır.¹⁷⁸⁴ Selanik Rumlarının artan nüfus ve ihtiyaçları, ekonomik seviyelerinin yükselmesi, Tanzimat Fermanıyla birlikte Osmanlı Hükümetinden benzeri görülmemiş haklar elde etmeleriyle birlikte yıkılan kiliselerin yerine yenilerini inşa etmişler, ek olarak daha önce çan kulesi olmayan kiliselere çan kuleleri inşa edilmiştir. 1839'dan sonra Selanik'teki kiliselerin çoğu onarılmıştır. Nea Panagia, Aya Athanasios, Panagia Gorgoepiko (Panagouda), Aya Konstantin, Aya Theodora, Aya Antonios Kiliseleri ve Vladaton Manastırı yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Sadece kıyıdaki Metropolitan Kilisesi olan Agios Demetrious, Lagoudiani ve Dexia (Aya İpatios) asılları bozulmadan kalmıştır.¹⁷⁸⁵ 1900'lerde Osmanlı yönetimi sırasında Selanik'te bulunan kiliseler aşağıda tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 12: Selanik'te Bulunan Kiliseler

No	Kilise Adı	Bulunduğu Mahalle-Bölge
1	İpapantis (Mesih Kilisesi)	Tuzlu Çeşme
2	Aya Mina Kilisesi	Malta-1 Cedit Mahallesi, Sabri Paşa Caddesi
3	Aya Nikolaos Tranos Kilisesi	Aya Nikola
4	Apo Grigoryos Palamas Şapeli	Vladaton Manastırı avlusunda

¹⁷⁸¹ Bölgenin yönetimi 26 Aralık 1877 tarihinde yayınlanan bir nizamname ile düzenlenmişti. Nizamname ile Ayneroz'un idaresi Manastırlar Loncası'na bırakılmıştı. BOA. TFR. I. SL. 196/19534-2 (18 Eylül 1908). Nizamnamenin 11. Maddesi uyarınca manastırlarda 21 yaşından küçükler görev yapamamakta, 25 yaşını doldurmamayanlar keşiş olamamaktaydı. Keşişlere ve manastır mensuplarına askerlikten muaf olmaları için bir belge düzenlenmekteydi. II. Meşrutiyet döneminde 18 yaşından küçüklerin de keşişlik eğitimine alındıkları ve askerlikten muafiyetlerinin talep edildiği iddiaları üzerine Hükümet, Manastırlar Loncasına bu konuda Şurayı Devletin kararıyla birlikte durumu bildirerek gereğinin yapılmasını emretmiştir. BOA. ŞD. 2067/13-3 (1 Şubat 1910).

¹⁷⁸² Kiel, *a.g.m.*, s. 353.

¹⁷⁸³ Anagnostis'ten aktaran İlias. A. Kolovos, “Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selânik”, *Tarih ve Toplum*, (Aralık 1997), C. 28, S. 168, s. 328.

¹⁷⁸⁴ Montopoulou, “O Paratalassios Naos tou Agiou Dimitriou sth Tessaloniki”, *Makedonika...*, s. 184.

¹⁷⁸⁵ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias* s. 311.

5	St. George (Panagia Evangelistria)	Hamidiye Mahallesi, Yeni Kapı haricinde
6	Aya Triadas Kilisesi	Hamidiye Mahallesi
7	Aya Demetrious Grigorios Palamas Kilisesi	Metropolit Mahallesi (Aya Sofya Caddesi) (Metropolitan Kilisesi)
8	Analipsis tou Kiriou (Miraç) Kilisesi	Hamidiye Mahallesi (Yahılar Caddesi)
9	Aya Paraskevi Kilisesi	Langaza Caddesi
10	Aya Haralambus	Langaza Caddesi
11	Aya Atanasious	Aya-Atanas Mahallesi
12	Aya Teodora (Kızlar Manastırı)	Kızlar Manastırı Mahallesi
13	Aya İpatios (Deksia) Kilisesi	Vardar Caddesi
14	Aya Panagia (Panagouda) Kilisesi ¹⁷⁸⁶	Vardar Caddesi
15	Analipseos Kilisesi	Hamidiye Mahallesi
16	Aya Andon ¹⁷⁸⁷	Aya Kostantin
17	Aya Kostantin ¹⁷⁸⁸	Aya Kostantin

(**Kaynak:** Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias* s. 311).

Tabloda gösterilen kiliselerden Aya Demetrious, Aya Sofya, Aya İpapantis, Aya Nikolas Tranos, Aya Mina, Aya Teodora (Kızlar Manastırı) Orta Çağda inşa edilmişlerdir.

Aya Sofya Kilisesi, 1204 Latin işgalinden itibaren şehrin Metropolitan Kilisesi olmuştur. Aya Sofya'nın 1585'te Maktul İbrahim Paşa tarafından camiye çevrilmesi ile sahilde bulunan Aya Demetrious Kilisesi Metropolitan Kilisesi haline getirilmiştir. 16 Ağustos 1890'da çıkan yangında kilise onarılamayacak derecede yanmış, bir süre Mahkeme Meydanı'nda bulunan Aya Nikola Tranos Metropolitan Kilisesi olarak kullanılmış, daha sonra Aziz Grigorios Palamas Kilisesi inşa edilerek Metropolitlik buraya taşınmıştır.¹⁷⁸⁹ Palamas Kilisesi'nin yanında Yunan Kosoloslugu, Rum Metropoliti'nin ve rahiplerin evleri bulunmaktaydı. Metropolitan Kilisesi, Rumlar için sahile açılan kapı olmasının yanında Yunan komitacıların organize edildiği ve yönetildiği yer olmuştur.¹⁷⁹⁰

Aya İpapantis (Mesih) Kilisenin tarihi X. yüzyıla kadar götürülmekle birlikte günümüz görünümüne 1540-1550 tarihleri arasında Selanik Metropoliti Theonas'ın yaptırdığı yenileme sonucu kavuşmuştur.¹⁷⁹¹ Aya Nikolaos Tranos Kilisesi Vardar Caddesi'nde bulunan Rum Aya Nikola Mahallesinin kuzey kıyısında, Kurahane Caddesi

¹⁷⁸⁶ Kilise, Vardar Caddesinin hemen güneyinde, Sulu Paşa Camiinin doğusunda ve Rum İdadi Mektebi ile bitişik halde bulunmaktaydı. Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia, s. 366.*

¹⁷⁸⁷ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 72.

¹⁷⁸⁸ IAM. OTX, Defter No: 14, s. 72.

¹⁷⁸⁹ Montopoulou, "O Paratalassios Naos tou Agiou Dimitriou sth Tessaloniki", *Makedonika...*, s. 176.

¹⁷⁹⁰ Georgios K. Termendoglou, *Engania Neoteron Naon tis Tessalonikis (1912-2011)*, Aristotelio Panapistimio Tessaloniki Teologiki Sholi (Lisans Bitirme Tezi), Tessaloniki 2013, s. 14.

¹⁷⁹¹ http://www.religiousgreece.gr/west-central-macedonia/-/asset_publisher/3qIw8hzBmYgG/content/i-n-ypapantes-tou-christou

üzerinde bulunmaktaydı. Kilise, XI. yüzyılda inşa edilmiş, yangın ve diğer bazı sebeplerle yüzyıllar içerisinde defalarca tamir edilmiştir.¹⁷⁹² Kilise en son 1864-1865 tarihinde bulunduğu yere 1.083,65 Osmanlı Lirası harcanarak yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin çevresinde Eski Cuma, Sultan Süleyman camileri ile Bey hamamı ve Hacı Hasan mescidi bulunmaktaydı.¹⁷⁹³

Şehrin en eski kiliselerinden olan Aya Teodora IX. yüzyılda inşa edilmiştir. Osmanlı fethinden sonra camiye çevrilmeyerek “Kızlar Manastırı” olarak adlandırılmıştır. Hatta bu tabir kilisenin bulunduğu mahallenin ismi olmuştur. 1890 yangınında hasar gören kilise çan kulesi eklenerek 1890’da yeniden inşa edilmişse de 1917 yangınında kullanılamaz hale gelmiştir.¹⁷⁹⁴

IX. yüzyılda inşa edilen diğer bir kilise Sabri Paşa Caddesi üzerinde bulunan Aya Mina’dır. Kilisenin kuzeyinde Bedesten ve batısında Frenk Mahallesi bulunmaktaydı. Selanik’te bulunan bütün etnik ve dini kimlikler birlikte yaşadığı bölgede bulunan kilise, Ortodoks Rumluğu temsil etmekteydi. Öte yandan limana ve Bezesten’e yakınlığı da Ortodoks Rumlar için önemliydi.¹⁷⁹⁵ Zaman içerisinde hasar gören kilise 1852’de büyük bir tamirat geçirmiştir. Aya Mina Kilisesi Metropolitan Kilisesinden sonra şehirdeki Rum/Yunan milli eğitimine en fazla katkı sağlayan mabet olmuştur. Hatta temel giderler dışındaki bütün gelirlerini.¹⁷⁹⁶ Mahalleye de adını veren Aya Konstantin Kilisesi XV. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir. Kilise 1818 ve 1908 yıllarında iki defa tamirat görmüştür.¹⁷⁹⁷

Orta Çağda inşa edilen bu kiliseler dışında XIX. yüzyılda Rum nüfusunun artması ve yeni mahallelerin ortaya çıkmasıyla, yeni kiliseler inşa etmişlerdir. Özellikle XX. yüzyıl başlarında yeni kiliseler inşa edilmiştir. 1818’de Vardar Caddesi üzerine Aya İpatios (Deksia) ve Aya Panagouda kiliseleri yapılmıştır.¹⁷⁹⁸ 1832 yılında inşa edilen Aya Triados Kilisesi bunlardan bir diğeri olup Yeni Kapı dışında kurulan ilk Rum kilisesidir.¹⁷⁹⁹ Bölge daha sonra Hamidiye Mahallesi sınırlarında kalmıştır. Bu açıdan

¹⁷⁹² Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 148.

¹⁷⁹³ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 141.

¹⁷⁹⁴ Termendoglou, *a.g.t.*, s. 38.

¹⁷⁹⁵ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 89.

¹⁷⁹⁶ <https://agiosminas.gr/istoria/>

¹⁷⁹⁷ Termendoglou, *a.g.t.*, s. 73.

¹⁷⁹⁸ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 308.

¹⁷⁹⁹ Termendoglou, *a.g.t.*, s. 45.

yakınında Hamidiye Camisi'nin bulunduğu¹⁸⁰⁰ Aya Triados Hamidiye Mahallesi'nin de ilk Rum Kilisesi olmuştur. 1902 depreminde zarar gören kilise onarılan bina, 1917 yangınından sonra genişletilerek yeniden inşa edilmiştir.¹⁸⁰¹

St. George (Panagia Evangelistria) Kilisesi Hamidiye Mahallesi'ne çıkan Kapı'nın hemen dışında Rum Filpptochos Adelfotis (Fukaraperver Kardeşliği) Cemiyeti tarafından yapılmıştır.¹⁸⁰² Kilise yeni açılan Rum mezarlığının yanında ve Musevi, Müslüman ve Bulgar mezarlıklarına yakınında bulunmaktaydı. Rumlar kiliseyi genelde ölülerini defnedecekleri zaman dini tören için kullanmışlardır.¹⁸⁰³

Aya Paraskevi'nin inşasına, Hamidiye Mahallesi'ne giden Langaza Caddesi üzerinde 1893 tarihinde başlanmış, Eylül 1897'de de resmen açılmıştır. St. George Kilisesi gibi Rum Mezarlığı'nı girişinde bulunmaktaydı.¹⁸⁰⁴ Hamidiye Mahallesi'nde Osmanlı döneminde yapılan son Rum Kilisesi Aya-Analipsi olmuştur. Rum nüfusunun mahallede artışı üzerine Selanik Metropolitiği yeni bir kilise inşa etmek üzere harekete geçmiş, başvuru Yalılar Caddesi'nde 1894'te Aya-Analipsi adıyla yeni bir kilise yapılmasına izin verilmesiyle sonuçlanmıştır. Kilise bir Rum'un bağışladığı arsa üzerine 22,5 metre uzunluğunda 15,25 metre genişliğinde, 12 metre yüksekliğinde, çan kuleleri 14,5 metre yüksekliğinde olmak üzere, masrafları cemaat üyelerinin yaptıkları 800 Osmanlı Lirası bağıştan karşılanmıştır.¹⁸⁰⁵ Maddi zorluklar nedeniyle kilisenin inşası, çan kulesinin de dikilmesiyle ancak 1911'de tamamlanmıştır.¹⁸⁰⁶

3.2.4.2. Ermeni Kilisesi

Selanik'te nüfusları az olmasına rağmen Ermeniler, 1884 yılından itibaren kilise kurma talebinde bulunmaya başlamışlardır. Bu süreçte Ermeni Cemaati Kalemeriye Kapısı dışında deniz hamamlarına giden cadde üzerinde, Horasan Efendi'nin eşi Meryem Hanım'ın arsası satın almıştır.¹⁸⁰⁷ Arsa alındıktan sonra da taleplerin sürekli hale gelmesi karşısında 1902'de Padişah iradesiyle Selanik'te Ermeni Kilisesinin yapımına onay

¹⁸⁰⁰ <https://inagiasriadosthis.gr/istoria/>

¹⁸⁰¹ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 101.

¹⁸⁰² Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis. Tessalonikis, İkonografia tis. Sinikias Hamidiye 1885-1912* ..., s. 102.

¹⁸⁰³ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 163

¹⁸⁰⁴ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 245.

¹⁸⁰⁵ BOA. İ. AZN. 18/7-4 (23 Haziran 1894).

¹⁸⁰⁶ Kolonas, *“İ Ektos ton Teihon Epektasi tis. Tessalonikis, İkonografia tis. Sinikias Hamidiye 1885-1912”* ..., s. 101.

¹⁸⁰⁷ Hassiotis, kilisenin Dialeti Sokağı'nda inşa edildiğini yazmaktadır. Hassiotis, *a.g.e.*, s. 62.

verilmiştir.¹⁸⁰⁸ Kilisenin 1.280 zira' arsa üzerine 21,50 metre uzunluğunda, 9,50 metre genişliğinde ve çatısıyla beraber 11,70 metre yüksekliğinde tamamı taştan, çatısı ahşaptan olması ve 15,20 metre yüksekliğinde bir çan kulesinin yapılması öngörülmüştür. Ayrıca kilisenin yanına bir tarafı 10,60 metre, diğer tarafı 8,30 metre uzunluğunda, 5,10 metre genişliğinde, 9,20 metre yüksekliğinde Papaz ikametgahı planlanmıştır. Bu ek binanın yapımı için gerekli 1.000 Osmanlı altınının Selanik'te ikamet eden Ermeni cemaati üyeleri, geri kalanın da Patrikhane tarafında karşılanmasına karar verilmiştir.¹⁸⁰⁹ Beyaz Kule'nin hemen yukarısında mimar V. Poselli'nin planına uygun olarak başlayan inşaat çalışmaları bir yılda yapımı tamamlanmış, kilise, 6 Kasım 1903 tarihinde ibadete açılmıştır. "Meryem Ana Kilisesi" adını alan kilise, şehirde bulunan Ermenilerin sosyal ve dini merkezi olmuştur.¹⁸¹⁰ 1907 yılında Kilise bahçesinin kuzeyinde, iki katlı bir cemaat okulu inşa edilmiştir.¹⁸¹¹

3.2.4.3. Bulgar Kilisesi

Ortodoks Bulgar Ruhani Reisi Archimandrite Neophyte'nin, 29 Şubat 1908'de yazdığına göre, Selanik'te Eksarhaneye bağlı üçü aktif dört Bulgar Kilisesi bulunmaktaydı. Bunlar Panaguda Mahallesinde Babat Sokağı'nda, "Aziz Kiril ve Methodius"¹⁸¹² Kemeraltı'nda, "Çavuş Manastırı",¹⁸¹³ Vardar Mahallesinde "Vmhk Dimitri" ile Bulgar Mezarlığı'nda "Havariler Peter ve Paul Kiliseleri'di".¹⁸¹⁴ Mezarlıktaki kilise 1905 inşa edilmiş olup sürekli aktif değildi. Ölen Bulgarların cenaze törenleri sırasında kullanılmaktaydı.¹⁸¹⁵

Selanik'te Bulgar kiliselerinin yapılması Rumların büyük tepkisi ile karşılaşmıştır. Bulgarlar bütün Makedonya'da hak iddia ettikleri gibi Selanik'te de hak iddia ederken iddialarını delillendirmek için kilise sayılarını arttırmayı amaçlamaktaydı. Doğal olarak bu girişimler Rumlar tarafından reddedilmekteydi. 1905 yılında Bulgar mezarlığında bir kilise inşa edilmesine ilişkin Bulgar talebi Rumların muhalefetiyle

¹⁸⁰⁸ Hassiotis, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁸⁰⁹ BOA. MF. MKT. 712/42-1.

¹⁸¹⁰ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia*, s. 532.

¹⁸¹¹ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 104.

¹⁸¹² Kilisenin duvarları 1905 yılı ocak ayında tamir edilmiştir. BOA. İ. AZN. 65/26-3, 19 Kanunusani 1320 (1 Şubat 1905).

¹⁸¹³ BOA. İ. AZN. 65/26-4, 6 Haziran 1321 (19 Haziran 1905).

¹⁸¹⁴ Yordan Zehelev, "Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografiska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika", s. 154.

¹⁸¹⁵ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis. Tessalonikis, İkonografia tis. Sinikias. Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 103.

karşılaşmıştır.¹⁸¹⁶ Muhalefete rağmen Osmanlı Hükümeti kilisenin ihtiyaç üzerine yapıldığını belirlemiş, Padişahın iradesiyle kilise inşa edilmiştir.¹⁸¹⁷ Ruhani Reisinin iddiasına göre, kilise yapıldıktan sonra Rumlar, defalarca kiliseye girerek soygunlar yapmışlardır.¹⁸¹⁸ Rumeli Müfettişliği Bulgar Ruhani Reis'inin iddiaları karşısında yaşanan soygun olaylarının adi vakalar olduğunu, asıl maksadın Bulgar mezarlığı çevresinde polis, asker veya jandarma beklettirilmek olduğunu düşünmektedir ve bunun ise polis ve jandarma sayısının yetersizliğinden dolayı mümkün olmadığını bildirmiştir.¹⁸¹⁹

1907 yılında Hamidiye Mahallesi'nin kuzeyinde yeni bir Bulgar Kilisesi'nin kurulmasına resmen izin verilmiştir.¹⁸²⁰ İnşa edilen bu beşinci Bulgar Kilisesi'nin çevresinde Rum, Musevi, Rus, İtalyan Hastaneleri ile Rum Yetimhanesi (Eytamhanesi) bulunmaktaydı. Dolayısıyla Bulgarlar, bölgede bulunan diğer cemaatlerle rekabetleri sebebiyle bir kilise açmak istemişler ve amaçlarına ulaşmışlardır. 1907'de Bulgar mimar Br. Mitrowski tarafından yapımına başlanan kilise Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra tamamlanabilmiştir.¹⁸²¹

Kaynaklara göre 1889 yılına kadar Selanik'te Katolik Bulgar Kilisesi bulunmadığından, bu mezhebe bağlı Bulgarlar Latin Kilisesi'nde ibadetlerini yapmaktaydılar. Katolik Bulgarlar Vardar Kapısı dışında Çayır Mahallesi'nde bir kilise kurmak için İngiliz tebaasından Mösyö Federiko Şarno'dan Bulgar Katolik Mezhebi Despot'u Lazar Miladnof adına, 2.860 metrekare bir arsa satın almışlar, buraya 3.200 lira harcanarak kilise yapma izni istemişlerdir.¹⁸²² Hükümet şehirde Katolik Bulgarların sayısı az olmasına rağmen civar kasaba köylerden iş için gelenler olduğunu göz önüne alarak kilisenin yapımına izin vermiştir.¹⁸²³ Gerek arsanın alımı gerek kilisenin yapımı için

¹⁸¹⁶ Kilise Bulgar Tüccar Teodor Mişo'nun bağışladığı arazi üzerine 800 liraya inşa edilmiştir. BOA. İ. AZN. 65/26-5 (19 Haziran 1905).

¹⁸¹⁷ BOA. DH. MKT. 1072/7-2-2, (20 Nisan 1322/3 Mayıs 1906).

¹⁸¹⁸ Kasım 1906'da Selanik Bulgar Ruhani liderinin verdiği bilgiye göre: kimliği belirsiz şahıslar mezarlığa girerek kabristanın içinde bulunan odanın kapı kilidini kırarak 1 bağ makası, 2 demir kazma 100 dirhem mum ve mezarcının giyim eşyalarını çalmışlardır. Kabristanda bunun gibi olaylar 1903 yılından itibaren yoğunlaşmış, Bulgar Ruhani Reis'inin valiliğe başvurusu üzerine kabristana 400 adım uzaklıkta bulunan karakol barakası kabristan önüne alınmıştır. 1906 tarihinde bu barakanın kaldırılması hırsızlık olaylarının tekrar başlamasına neden olmuştur. BOA. TFR. I. SL. 131/13049-1, (31 Teşrinievvel 1322/13 Kasım 1906).

¹⁸¹⁹ BOA. TFR. I. SL.131/13049-1-2, (28 Kanunuevvel 1322/10 Ocak 1907).

¹⁸²⁰ Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...*s. 224.

¹⁸²¹ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia*, s. 551.

¹⁸²² BOA. İ. DH. 1176/91921-5, (12 Ekim 1889).

¹⁸²³ Kilise 28 metre uzunluğunda, 18 metre genişliğinde ve 10 metre yüksekliğinde ve yine üç metre boyunda bir kapı ve 20 pencereli olarak inşa edilmesi öngörülmüştür. BOA. İ. DH. 1176/91921-4, (14 Haziran 1889).

gerekli olan para şehirde bulunan Katolik Bulgarlardan toplanmış, 3 Temmuz 1890'da kilisenin yapımı tamamlanarak ibadete açılmıştır.¹⁸²⁴

Selanik Yunanistan'ın eline geçtikten sonra Osmanlı dönemindeki kiliseler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunlara yukarıda da belirttiğimiz gibi camide kiliseye çevrilenler eklenmiştir. İşgalden sonra Aya Nikolaos Tranos Kilisesi bir süre daha Metropolitan kilisesi olmaya devam etmiştir. Kilise 1917 yangını sırasında kullanılamayacak şekilde hasar görmüştür.¹⁸²⁵ Yangından sonra kilise onarılsa da tamirat sırasında eskisinden bir hayli küçük bir yapı haline getirilmiştir. 1935 yılında bu küçük yapı yıkılarak eski görkemi yerine mütevazı bir kilise inşa edilmiştir. Bu nedenle kilise, cemaatinin büyük bir kısmını da kaybetmiştir.¹⁸²⁶ 1917 yangınında Agios Nikolas kilisesi, Agios Dimitrios ve Agios Theodora kiliseleriyle Bizans Bazilikası harap olmuştur.¹⁸²⁷ Aya Mina Kilisesi 1917 yangınından etkilenmemiştir. Ancak zaman içerisinde yıprandığından, 1979 yılında yeni bir tamirat geçirmiştir.¹⁸²⁸ Bulgar Katolik kilisesi cemaati kalmadığı için 1921 yılında kapatılmıştır.¹⁸²⁹

3.2.4.4. Yabancılara Ait İbadethaneler

Selanik'te iki Fransızlara Katolik kilisesi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Fransız Katolik rahip ve rahibeleri tarafından idare edilen, Zeytinlik adı verilen bölgede bulunmaktaydı.¹⁸³⁰ Kilisenin ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, araştırmacılar, 1693'te ilk Cizvit keşişlerinin Selanik'e yerleşmesinden sonra inşa edildiğini belirtmektedir. Ancak kilisenin 1782'de Lazarist keşişlere devredildiği kesindir.¹⁸³¹ 1905 yılında Fransa Sefareti kilisenin yıkılarak yerine yenisinin yapılması için girişimde bulunmuş, yapı yenilenmiştir.¹⁸³²

İkincisi "Fransız Amian Katolik Kilisesi" idi. Kilise, Frenk Mahallesinde Fransız Konsolosluğu'nun bahçesinde 1712 yılında inşa edilmiştir. 1839 yangınında hasar gören kilise, bulunduğu yere yeniden yapılmıştır. Kilise, Osmanlı Bankası'nın doğusunda, Fransız Sörlük Okulu ve İngiliz Hastanesi'nin güneyinde bulunmaktaydı. Kilise, 1893

¹⁸²⁴ Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite"...,s. 319.

¹⁸²⁵ MTA, *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique...*, s. 6.

¹⁸²⁶ Montopoulou-Panagiotopoulou, *a.g.m.*, s. 133.

¹⁸²⁷ MTA, *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique...*, s. 6.

¹⁸²⁸ <https://agiosminas.gr/istoria/>

¹⁸²⁹ Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite"...,s. 322.

¹⁸³⁰ BOA. ŞD. 2756/22-3 (13 Ocak 1906).

¹⁸³¹ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 77.

¹⁸³² BOA. ŞD. 2756/22-3 (13 Ocak 1906).

yılında, mimar Florio Raffael ve Vitaliano Poselli'nin katkılarıyla genişletilmiştir.¹⁸³³ Kilise, 1897 yangınında yanmış, yerine yine Poselli tarafından yeniden inşa edilmiştir.¹⁸³⁴

Fransız kilisesi dışında yabancılara ait bir Evangelist Kilisesi bulunmaktaydı. Evangelist Kilisesi, 1858-1861'de inşa edilmiştir ve şehirdeki tek Evangelist ibadethanesi olmuştur.¹⁸³⁵

3.2.5. Havralar

Musevilerin Selanik'e yerleşmesinden sonra şehirde Havralar/Sinagoglar ortaya çıkmaya başlamıştır. M.S. V. yüzyılda şehre gelen Romanoitler, Ez Haim Havrası'nın bulunduğu yerde bir havra kurmuşlardır.¹⁸³⁶ Daha sonra İspanya'dan gelen Museviler, Aragon, Castilya, Major, Katalan Yashan, Katalan Hadash, Major Seni havralarını açmışlardır. XVII. yüzyıla kadar Portekiz'den gelen Museviler Lizbon Yashan, Portekiz, Evora, Lizbon Hadash, Yahya havralarını, İtalya'dan gelenler ise Ishmael, Puglia, Etrusc, Nevi Salom, Otranto, Kiana, Nevi Tsedek, Ar Gavoa havralarını inşa etmişlerdir.¹⁸³⁷

XIX. yüzyıl sonlarına kadar şehirde 100'den fazla Sinagog açılmış bunlardan bazıları çeşitli nedenlerle zamanla ortadan kaybolmuştur. 1907 yılı salnamesine göre Selanik'te 32'si Hahambaşılık tarafından tanınan 35 Havra bulunmaktaydı.¹⁸³⁸. Bunlar:¹⁸³⁹

Tablo 13: Selanik'te Bulunan Sinagoglar/Havralar

Numara	Havra Adı	Yapıldığı yıl	Bulunduğu Mahalle
1	Ez-Haim	M.Ö. I. yüzyıl.	Ez-Haim
2	Aşkenaz (Varnak)	1376	
3	Mayorka	1391	
4	Provincia	1394	Aya-Sofya
5	İtalya Yashan	1423	
6	Gueruch Sfarad	1492	Fındık
7	Kastilya	1492-1493	
8	Aragon	1492-1493	
9	Katallan Yachan	1492	
10	Nevi Shalom (Kalabria Yachan)	1497	Rogoz

¹⁸³³ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912), Eklisies-Sinagoges, Camia...*, s. 493.

¹⁸³⁴ Hırısa Frangoudi, "Katoliki Eklisia", *Tessarcghitecture*, 28.10.2016. <https://thessarchitecture.wordpress.com/2016/10/28/>

¹⁸³⁵ <https://www.eeeth.gr/index.php/en/>

¹⁸³⁶ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 16.

¹⁸³⁷ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 23.

¹⁸³⁸ SVS, 1325, s. 571. Bunlardan Katlan Havas. (Hadas) havrası Bara Mahellesinde bulunmaktaydı. Bir yangında yandıktan sonra 1895 yılı yaz aylarında, bulunduğu yere 20 metre uzunluğunda 12,5 metre genişliğinde 7 metre yüksekliğinde 400 liraya yeniden inşa edilmiştir. BOA. ŞD. 2655/12-1 (31 Mayıs. 1895).

¹⁸³⁹ Molho, *Selanik Yahudileri...*, s. 62.

11	Sicilia Yachan	1497	
12	Mayork Cheni (Mayor Şeni)	XV. yüzyıl sonları	Tophane
13	Katallan Hadach	XV. yüzyıl sonları	Baru
14	Apulia	1502	
15	Lizbon Yachan	1510	Müslüman Mahallesi Abdullah kadı ya da Balat
16	Talmud Tora Aghadol	1520	Kadı
17	Portugal	1525	Kaldırgöç
18	Evora	1535	Kaldırgöç
19	Estrug	1535	
20	Lisbon Hadach	1535-1537	Rogoz
21	Otranto	1537	Aya-Sofya
22	İshmael (Kalabria Hadach)	1537	Malda-1 Cedit
23	Tciana (Kiana)	1545	Malda-1 Cedit
24	Nevi Tsedek	1550	Malda-1 Cedit
25	Yahia	1560	
26	Sicilia Hadach	1562	Salhane (Balıkhane civarı)
27	Beit Aron	1575	Rogoz
28	İtalia Hadach	1582	
29	İtalia Cheni	1606	
30	Chalom (Şalom)	1606	Kaldırgöç
31	Har Gavoa	1663	
32	Magrabis	XVII. yüzyıl sonu	
33	Kalamarya Havrası		Kalamarya
34	Vardar Havrası		Vardar

(**Kaynak:** Molho, *Selanik Yahudileri...*, s. 62).

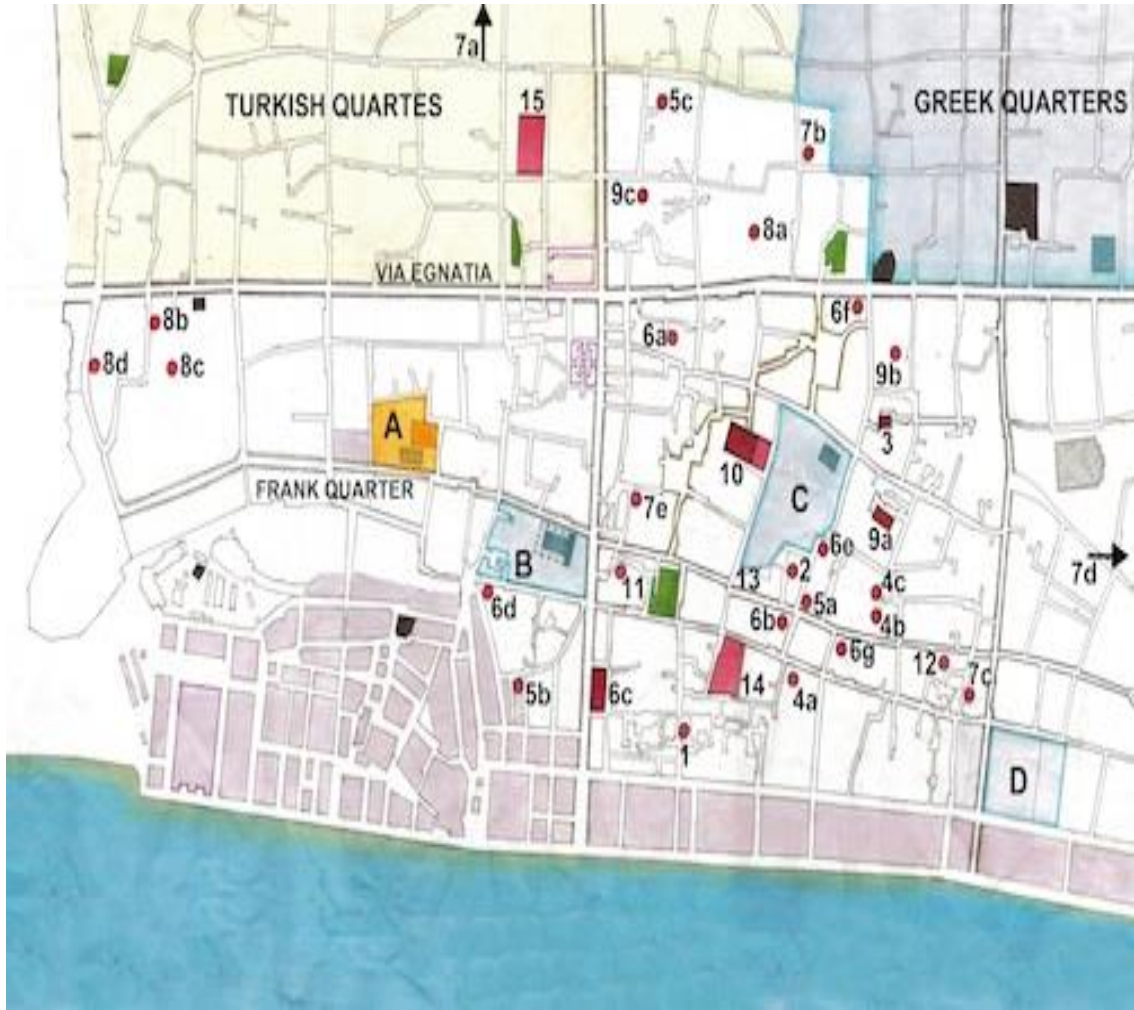
Tabloda görüldüğü gibi Müslüman Mahallesinde yer alan Lizbon Yashan dışındaki havraların tamamı Musevi mahallelerinde bulunmaktaydı. Museviler, Selanik'te ilk havralarını, Ez-Haim ve Kastilya Havrası'nda olduğu gibi, "ibadethanelerin deniz kenarında veya bir nehir üzerinde kurulması gerektiğine dair eski geleneğe" uyarak sahile yakın yerlere inşa etmiştir.¹⁸⁴⁰ Tanzimattan sonraki süreçte 1839-1912 döneminde Musevileri havra inşa etmeye iten güdüler arasında ne ulusal ya da "dinsel vicdanlarının uyanması" ne de şehirdeki konumlarını yükseltme ve güvence altına alma ihtiyacı olmuştur. Her ne kadar "İsrail'in Anası" olarak gördükleri Selanik önemli ise de ona tek başlarına egemen olmak gibi bir arzuları bulunmamıştır. Musevilerin şehirdeki havra sayıları ile Siyonizm (milliyetçilik) arasında bir bağlantı da yoktur. Bu nedenle de inşa edilmiş olan havralar, Rum ve Bulgar Kiliseleri gibi ihtişamlı da olmamıştır.¹⁸⁴¹

Hahambaşına bağlı olan havralar, haham ve birkaç üyeden oluşan bir komisyon tarafından yönetilmiştir. Komite havranın giderleri ve gelirlerini kontrol etmiş, havraya bağlı okul gibi kurumların giderlerini karşılamış, işleyişlerini denetlemiştir.¹⁸⁴²

¹⁸⁴⁰ Nikos. Moustopoulos, "İ Evraikes. Sinoikies. ton Brohton, Rogos. ke Omfolou"... , s. 18.

¹⁸⁴¹ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 598.

¹⁸⁴² Molho, *Selanik Yahudileri...*, s.63.

1. Ez Haim	6a. Gerush Sefarad	7a. Lisbon Yashan	9a. Pulia
2. Askenaz	6b. Kastilia	7b. Lisbon Hadash	9b. Otranto
3. Provincia	6c. Mayor	7c. Portugal	9c. Estroug
4a. Italia Yashan	6d. Mayor Sheni	7.d Evora	10. Talmud Torah
4b. Italia Hadash	6e. Catalan Yashan	7e. Yahia	11. Mograbis
4c. Italia Shalom	6f. Catalan Hadash	8a. Nevi Shalom	12. Shalom
5a. Sicilia Yashan	6g. Aragon	8b. Calabria Hadash o Yishmael	
5b. Sicilia Hadash		8c. Kiana	
5c. Beit Aaron		8d. Nevi Tsedek	

Görsel 7: Selanik'te Bulunan Havraların Yerleri

(**Kaynak:** Cristina Pallini-Annalisa Scaccabarozzi, "In Search of Salonika's Lost Synagogues: An Open Question Concerning Intangible Heritage" *Quest. Issues in Contemporary Jewish History*, Volume 7, 2016, s. 8).

1890 yangını, şehirdeki havraların birçoğunu tahrip etmiştir. Yangından sonra başta Bet-El,¹⁸⁴³ İtalyan Hadash¹⁸⁴⁴ gibileri onarılrken yeni kurulan bazı mahallelerde yeni havralar inşa edilmiştir. Bunlardan ilki, Hamidiye Mahallesinde Üç Çeşmelerde

¹⁸⁴³ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis Tourkokratias...*, s. 581.

¹⁸⁴⁴ Havra bulunduğu yere 20 metre uzunluğunda 12,5 metre genişliğinde ve 7 metre yüksekliğinde bedeli 400 Liranın Musevi cemaati sandığından karşılanmak üzere inşa edilmiştir. BOA İ. AZN. 15/35-2 (24 Temmuz 1895).

Modiano'nun eşi Fakimo Modyano tarafından Mimar V Poselli'ye yapılmıştır.¹⁸⁴⁵ Bir diğeri, Vardar Havrası'dır. Havra 1897'den sonra Şimendifer mevkiine yerleşen Musevilerin ve Rusya'dan gelen Musevi muhacirler için yapılmıştır.¹⁸⁴⁶

II. Meşrutiyet döneminde de yeni havraların yapılmasına ve eski havraların tamiratına izin verilmiştir. Ekim 1911'de Pulye Mahallesinde bulunan İtalya Hadash Havrası'nın yıkılarak yerine aynı isimle yeniden yapılmasına ilişkin Selanik Hahambaşılığının talebi uygun görülmüştür.¹⁸⁴⁷ Yine Kadı Mahallesi Kargı Meydanı yakınlarında bulunan havranın tamir edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁴⁸ 1912 yılı içerisinde Eski Balıkhane civarında bulunan Sicilia Havası'nın yıkılarak ön tarafında iki dükkânla birlikte yeniden inşası için izin alınmıştır.¹⁸⁴⁹

Gayrimüslimlere ait diğer ibadethanelerin yapımı sırasında olduğu gibi havraların yapım izni verilirken arazinin bedeli üzerinden binde 30 paranın 5 veya 10 katı öşür bedeli tahsil edilmiş, yapılacak olan havranın yakınlarında Müslüman cami, mescit, okul gibi sosyal kurumların bulunmamasına ve askerî açıdan mahzur teşkil etmemesine dikkat edilmiştir.¹⁸⁵⁰ Havranın yapılacağı bölgede belli sayıda nüfus olup olmadığı da dikkate alınmıştır.¹⁸⁵¹

Selanik Yunanlılara geçtikten sonra da şehirde bulunan havralara ilişkin kararlar almaya devam etmiştir. Hükümetin Adliye Nezaretine 5 Haziran 1913'te gönderdiği bir yazıda Balıkhane civarında bulunan Sicilia Hadash havrasının bulunduğu yere yeniden inşa edilmesinin Şura-yı Devlet tarafından onaylandığı bildirilmiştir.¹⁸⁵²

1917 yangını Selanik'teki sinagogların çoğunu yok etmiştir. Talmud Torah, Ez Haim, Bet-El, Kalamariaa, Vardar dahil 16 büyük havra yanmıştır.¹⁸⁵³ Bet Saul 1917 yangınından sonra Selanik Hahambaşı tarafından merkez havra olarak kullanılmaya başlanmış,¹⁸⁵⁴ İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Yunanistan'ı işgali ile Selanik,

¹⁸⁴⁵ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 105. Havra miri arazi üzerine 22,50 metre uzunluğunda, 15 metre genişliğinde ve 7,50 metre yüksekliğinde inşa edilmiştir. BOA. MF. MKT. 364/62-2-2. (9 Ağustos 1897).

¹⁸⁴⁶ BOA. MF. MKT. 364/62-2-2. (9 Ağustos 1897).

¹⁸⁴⁷ BOA. DH. MKT. 2546/151-1 (9 Ekim 1911).

¹⁸⁴⁸ BOA. DH. MKT. 2366/8-1 (9 Haziran 1911).

¹⁸⁴⁹ Yeni havra eskisinden daha büyüktü. 10 m uzunluğunda, 17 metre genişliğinde 7,50 cm yüksekliğinde, yola bakan tarafta 13 pencere ve iki kapı olarak yeniden yapılmıştı. BOA. ŞD. 2076./29-2 (27 Kasım 1912).

¹⁸⁵⁰ BOA. ŞD. 2020./38-1 (31 Ağustos 1909).

¹⁸⁵¹ BOA. ŞD. 2076./29-2 (27 Kasım 1912).

¹⁸⁵² BOA. BEO. 4180/313487-1 (5 Haziran 1913).

¹⁸⁵³ MTA, *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique...*, s. 6.

¹⁸⁵⁴ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis Tourkokratias...*, s. 589.

tarihi karakterinin bir yönünü daha -Musevi (Yahudi) - kaybetmiştir. Zira tamamı Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan havraların hiçbiri günümüzde ayakta değildir.¹⁸⁵⁵

3.3. Kabristanlar (Mezarlıklar)

Kabristanlar (mezarlıklar) içinde barındırdığı öğelerle (mezarlar, mezar taşları, çeşmeler, ibadethaneler) buldukları bölgede yaşayan toplumun tarihini ve kültürünü yansıttığı için toplum tarafından kültürel miras olarak görülmüştür. Toplumun “tarih, edebiyat, sanat ve yaşam tarzları ile ilgili önemli belgeleri”¹⁸⁵⁶ mezarlıklardan bulup çıkarmak mümkündür. Öte yandan Selanik gibi kozmopolit bir kentte bulunan mezarlıklar, cemaatlerin şehirdeki varlıklarının birer simgesi olarak görülmüşlerdir. Bu açıdan Selanik’te bulunan Mezarlıkların durumlarını ortaya koymak araştırma konusu açısından zorunludur. XX. yüzyıl başlarında Selanik’te bulunan mezarlıklar çeşitli kaynaklardan derlenerek tablo halinde verilmiştir.

Tablo 14: Selanik’te Bulunan Mezarlıklar

Sıra No	Mezarlık İsmi	Bulunduğu Mahalle
1	Müslüman Mezarlığı ¹⁸⁵⁷	Yeni Kapı Dışında
2	Musevi Mezarlığı ¹⁸⁵⁸	Yeni Kapı Dışında
3	Rum Evangelistria ¹⁸⁵⁹	Yıldızlı Kapı Dışında
	Rum Aya Paraskevi ¹⁸⁶⁰	Çayır Mahallesi
4	Bulgar Mezarlığı ¹⁸⁶¹	Soğuk Pınar Mahallesi, Kuru Çeşme mevkiinde
5	Ermeni Mezarlığı ¹⁸⁶²	Yıldızlı Kapı Dışında
6	Ulah Mezarlığı ¹⁸⁶³	Selanik-Kara Hüseyin Çiftliği Arasında
7	Katolik Mezarlığı ¹⁸⁶⁴	Vardar Kapısı Dışında

(Kaynak: BOA. DH. MKT. 1239/85-2 (7 Mart 1908).

Mezarlıkların büyük kısmı verilen resimden de anlaşılacağı gibi şehrin doğu çıkışına kadar uzanan Hamidiye Caddesinin bitiminde ve doğu surlarının dışında yer almaktaydı.

¹⁸⁵⁵ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias...*, s. 597.

¹⁸⁵⁶ Bahattin Yaman, “Isparta-Karaağaç Mezarlığı’ndaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 8, 2007, s. 72.

¹⁸⁵⁷ Katerina Logos, “The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism”, *American Historical Association NYC*, January 2015, s. 5.

¹⁸⁵⁸ Evangelos. Hekimoglou, “Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi”..., s. 85.

¹⁸⁵⁹ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912)*, *Eklisies-Sinagoges, Camia*, s. 245

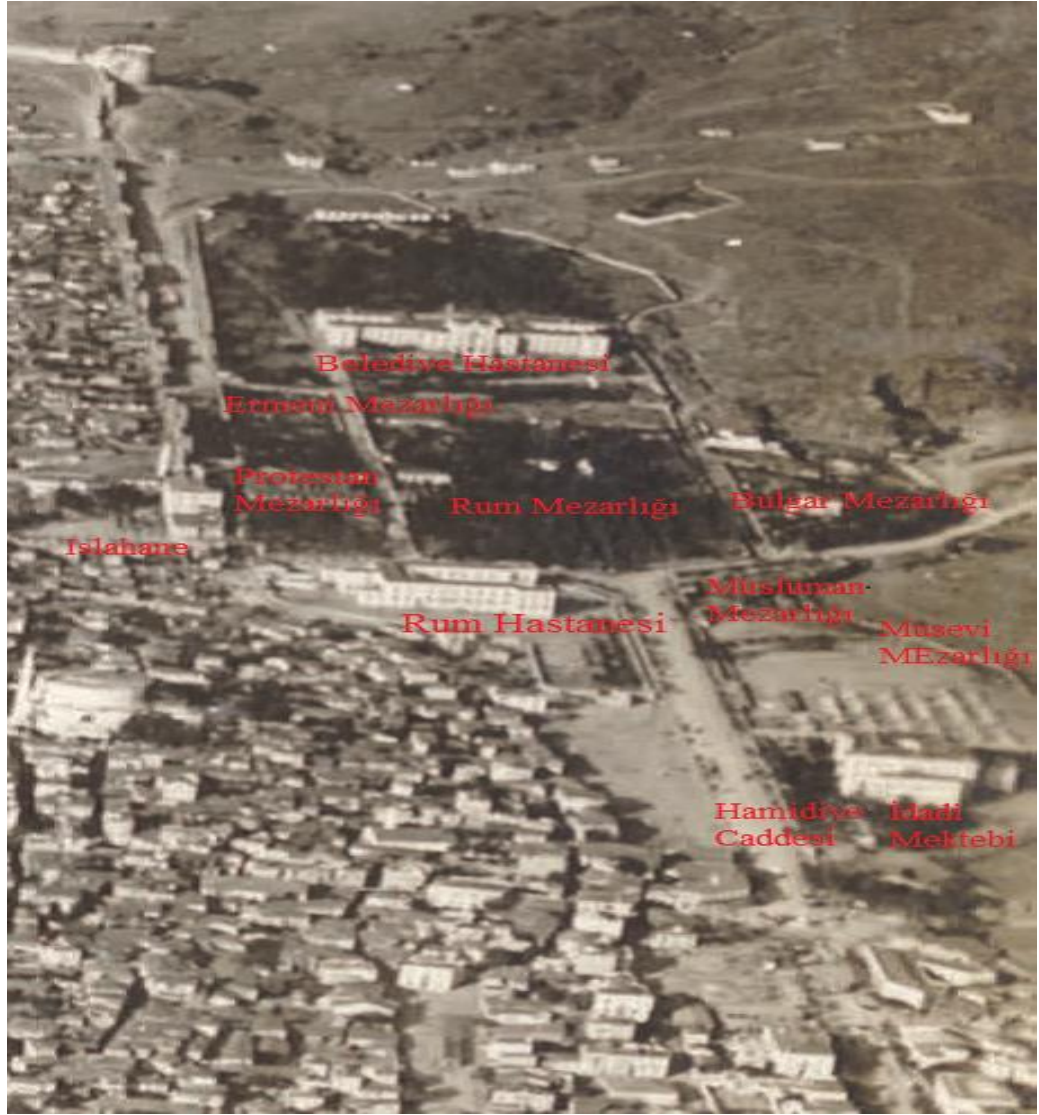
¹⁸⁶⁰ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912)*, *Eklisies-Sinagoges, Camia*, s. 245

¹⁸⁶¹ BOA. ŞD. 2026/9-3 (20 Aralık 1896).

¹⁸⁶² BOA.Y.A.RES. 35/57-2 (20 Kasım 1886).

¹⁸⁶³ BOA. DH. MKT. 1239/85-2 (7 Mart 1908).

¹⁸⁶⁴ Hekimoglou, “Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi”..., s. 86.

Görsel 8: Mezarlıkların Yerleri

(**Kaynak:** Ch. K. Papastathis-Evangelos. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, EN Manos Ltd, Thessaloniki, 2010, s. 63).

3.3.1. Müslüman Mezarlığı

Selanik'te iki ana Müslüman Mezarlığı bulunmaktaydı. Birincisi, şehrin batı duvarı yanında Langaza Caddesi üzerinde, Yeni Kapı'dan Mithat Paşa Caddesi'ne uzanmaktaydı. Mezarlığın etrafı çitlerle çevrili idi ve şehrin en eski Müslüman mezarlığı'ydı.¹⁸⁶⁵ Aşağıdaki resimde görüldüğü gibi mezarlığın yanında Mevlevihane bulunmaktaydı.¹⁸⁶⁶

¹⁸⁶⁵ Ch. K. Papastathis-Evangelos. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, EN Manos Ltd, Thessaloniki, 2010, s. 30.

¹⁸⁶⁶ Evangelos. Hekimoglou, "Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi"... , s. 85.

Görsel 9: Mevlvihane'nin Yanındaki Müslüman Mezarlığı

(**Kaynak:** Ch. K. Papastathis-Evangelos. Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, EN Manos Ltd, Thessaloniki, 2010, s. 31)

Diğer Müslüman Mezarlığı, 8. Resimdeki gibi, şehrin doğusunda Porta Kapı (Kalemerye) çıkışında mezarlıklar bölgesi denilen ve diğer cemaatlere ait mezarlıkların olduğu yerde aşağıda görüldüğü üzere doğu surları dışında bulunmaktaydı.

Görsel 10: Şehrin Doğusundaki Mezarlık

(**Kaynak:** <http://www.eskiturkiye.net/1176/selanik-turk-mezarligi-1900ler#lg=0&slide=0>).

Mübadele ile Müslümanlar şehri terk ettikten sonra Müslümanlara ait mezarlıklar sahipsiz ve bakımsız kalmıştır. Selanik üniversitesi kurulurken 1925 yılında doğudaki

Müslüman mezarlığının bulunduğu alan üniversite'ye devredilmiştir.¹⁸⁶⁷ Böylece Osmanlı Devleti'nin Selanik'teki "hâkimiyetinin bir simgesi" daha ortadan kaldırılmıştır.

3.3.2. Musevi Mezarlığı

Selanik'te Musevi topluluğu nüfusu en kalabalık cemaatti. Bu nedenle düzenli ve en büyük mezarlık Musevilere aitti. Mezarlık doğu duvarlarının dışında, Müslüman Mezarlığı ile Vardar Caddesi arasında bulunmaktaydı.¹⁸⁶⁸ Musevi Mezarlığı XV. yüzyıl sonlarında Musevilerin şehre gelişinden hemen sonra oluşmaya başlamıştır. XX. yüzyıla gelindiğinde şehrin en büyük mezarlığıydı ve 8000.000'e yakın mezar bulunmaktaydı.¹⁸⁶⁹

Selanik Yunan idaresine geçtiği yıllarda mezarlık artık şehrin içinde kalmıştı. 1917 yangınından sonra Yunan Hükümeti yeni şehir planı çerçevesinde mezarlığın bir kısmını yeni binalar yapmak için kamulaştırmıştır.¹⁸⁷⁰ Aristo Üniversitesi'nin kurulmasından beş yıl sonra 1930'da hükümet Yahudi Mezarlığı'nın bir kısmını daha kamulaştırıp üniversite için binalar yapmayı planlamış, bu doğrultuda 1937'de bir yasa çıkarmıştır.¹⁸⁷¹ Aralık 1942'de Nazi işgali sırasında Yahudilere ait Mezarlar Naziler tarafından tahrip edilmiş,¹⁸⁷² mezarların bir kısmı ise Selanik yerel yönetimi ile yapılan görüşmelerden sonra şehir dışında taşınmıştır. 23 Aralık 1942'de Selanik Belediye Meclisi kamulaştırma kararı almıştır. Bu süreçte Nazi destekçisi Apogevmatini gazetesi:¹⁸⁷³

"Selanik halkı Alman makamlarının girişimiyle Yahudi mezarlığını şehir merkezi dışına taşınmasına karar vermiştir. Bu karar sayesinde şehirde yeşil alanlar genişleyecek, şehrin sıhhi durumu iyileşecek hem de yeni kamu binaları yapılmasına imkân tanınacaktır. Selanik halkı işgal makamlarının bu girişimini minnetle karşılamaktadır" şeklinde kararı alkışlamışlardır 1943 yılında da Yunan Hükümeti tarafından mezarlığın yıkımı tamamlanmıştır.¹⁸⁷⁴

¹⁸⁶⁷ Katerina Logos, "The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism", *American Historical Association NYC*, January 2015, s. 5.

¹⁸⁶⁸ Evangelos. Hekimoglou, "Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi"... , s. 85.

¹⁸⁶⁹ Papastathis-Hekimoglou, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁸⁷⁰ Gabriele Mordoch, "The Jewish Cemetery of Salonica", *Michigan Library Blogs*, 14 April 2022. <https://apps.lib.umich.edu/blogs/beyond-reading-room/jewish-cemetery-salonica>

¹⁸⁷¹ Leon Saltiel, "Dehumanizing the Dead: The Jewish Destruction of Thessaloniki's Jewish Cemetery in the Light of New Sources", *Yad Vashem Studies*, Volume 42/1, 2014, s. 2.

¹⁸⁷² Chen Malul, "When the Nazis Desecrated the Jewish Cemetery of Salonika", *The Librarians*, 09.11.2017.

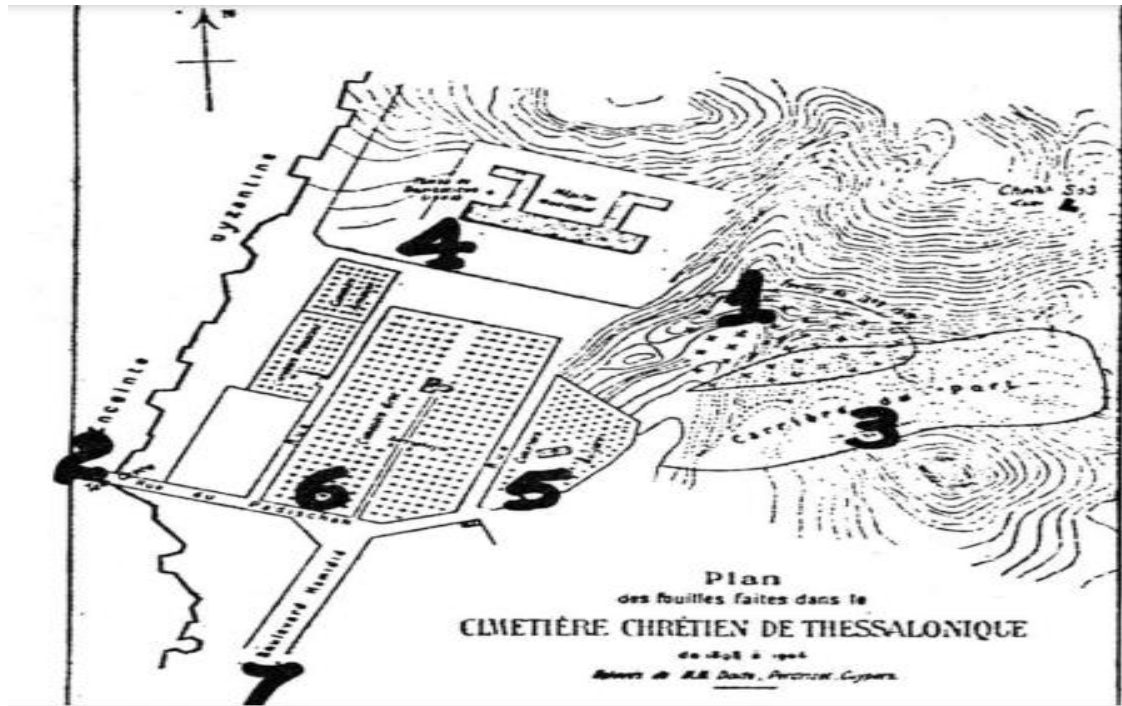
https://blog.nli.org.il/en/thessaloniki_cemetery/

¹⁸⁷³ Saltiel, *a.g.m.*, s. 13.

¹⁸⁷⁴ Mordoch, *a.g.m.*, <https://apps.lib.umich.edu/blogs/beyond-reading-room/jewish-cemetery-salonica>

3.3.3. Rum Mezarlığı

1874 tarihine kadar Hıristiyanlar ölümlerini şehrin doğu duvarları ile Yahudi Mezarlığı arasındaki bölgeye ve Yahudi mezarlığına gömmekteydiler. Bu eski Hıristiyan mezarlığının etrafı duvarlarla çevrilmemişti ve düzensizdi.¹⁸⁷⁵ 1875 yılında Filoptohos Adelfotis (Fukaraperver Kardeşliği) Derneği tarafından dış duvarları çekilip Evangelistria mezarlığını oluşturmuştur.¹⁸⁷⁶ Başlarda mezarlığa sadece Rumlar değil, Ortodoks Arnavut, Sırp, Bulgar ve Romenler de ölümlerini gömmüşlerdir.¹⁸⁷⁷ Evangelistria'dan başka yine Filoptohos Adelfotis (Fukaraperver Kardeşliği) Derneği'nin girişimleri ile 1886'da şehrin batı duvarları çıkışında Paraskevi Mezarlığı açılmıştır.¹⁸⁷⁸

1. Erken Hıristiyan Mezarlığı	4. Belediye Hastanesi	7. Hamidiye Cad.
2. Telli Kapı	5. Bulgar Mezarlığı	
3. Maden/Taş Ocağı	6. Evangelistria Rum Mezarlığı	

Görsel 11: Rum Mezarlığı

(**Kaynak:** Efi Kakulidou, “Ta Ellinika Ortodoksa Nekrotafia tis Tessalonikis to 19. Aiona”, *Makedonika*, Tomos 22, 1982, s. 393).

Rumların şehirdeki milli varlıklarını da vurgulayacak Avrupa standartlarında mezarlık yapma arzusu, XIX yüzyılın son çeyreğinde mezarlıklarında düzenlemeler

¹⁸⁷⁵ Hekimoglou, “Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi”..., s. 85.

¹⁸⁷⁶ Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912)*, *Eklisies-Sinagoges, Camia*, s. 245

¹⁸⁷⁷ Efi Kakulidou, “Ta Ellinika Ortodoksa Nekrotafia tis Tessalonikis to 19. Aiona”, *Makedonika*, Tomos 22, 1982, s. 405.

¹⁸⁷⁸ Talia S. Mantopoulou, *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912)*, *Eklisies-Sinagoges, Camia*, s. 245

yapılmasına yol açmıştır. Zira aynı süreçte Bulgarlar da Evangelistria bitişiğindeki bölgede bulunan mezarlıklarını düzenlemek için yoğun çaba göstermekteydiler.¹⁸⁷⁹

Yunanistan şehri ele geçirdikten sonra zaman içerisinde Müslüman, Bulgar ve Musevi mezarlıklarını ortadan kaldırmışken Rum mezarlığına dokunmamış, Osmanlı döneminde olduğu gibi muhafaza etmiştir.

3.3.4. Bulgar Mezarlığı

Selanik'teki Bulgar Mezarlığı, Rum cemaatine ait Evangelistria mezarlığının hemen yanında olduğundan Rumların sürekli tepkisine neden olmuştur.¹⁸⁸⁰ Bulgarlar mezarlık içine 1897'de Padişahın bir kilise inşa etmişler, bu girişim de Rumları öfkelenmiştir.¹⁸⁸¹ Ancak Rumlar 1900 yılında Rumlar, Bulgar Kilisesi ve mezarlığını tanımak zorunda kalmışlardır. Öte yandan aynı tarihlerde şehrin batı duvarları dışında Katolik Kilisesi ve Agia Paraskevi Kilisesi yakınlarında küçük bir Bulgar Mezarlığı daha ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸²

Selanik Yunan işgaline girdikten hemen sonra şehirde yaşanan Yunan-Bulgar çatışmasından diğer Bulgar kurumları gibi Bulgar mezarlıkları da nasibini almıştır. 1913 yılı içerisinde Evangelistria Rum Mezarlığı'nın yanında bulunan Bulgar Mezarlığı bu mezarlığa dâhil edilmiştir.¹⁸⁸³

3.3.5. Ermeni Mezarlığı

1886 yılına kadar Ermenilerin Selanik'te bir mezarlıkları bulunmamaktaydı. Ermeniler cenazelerini diğer cemaatlerin mezarlıklarına defnetmekteydiler. Zaten şehirde sayıları az olduğunda bir mezarlık yeri alacak güçleri de yoktu. 1886 yılında Ermeni cemaati, Valilikten kendileri için bir mezarlık yeri verilmesini istemişlerdir.¹⁸⁸⁴ Selanik Valiliği, Rum Evangelistria Mezarlığı'nın batısında bulunan arazinin, öşür bedelinin beş katının ödenmesi karşılığında Ermeni Mezarlığı olarak verilebileceğini belirtmiştir.¹⁸⁸⁵ Nihayetinde "zira' merbaı 40 para kıymetli 4.017 zira' alanın" Ermeni mezarlığı

¹⁸⁷⁹ Kakulidou, *a.g.m.*, s. 413.

¹⁸⁸⁰ Vasilis. K. Kolonas, *Í Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, Íkonografía tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 102.

¹⁸⁸¹ BOA. İ. AZN. 24/31-1 (13 Mart 1897)

¹⁸⁸² Evangelos. Hekimoglou, "Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi"... , s. 86.

¹⁸⁸³ Papastathis- Hekimoglou, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁸⁸⁴ BOA. Y. A. RES. 35/57-3 (12 Ekim 1886).

¹⁸⁸⁵ BOA. Y. A. RES. 35/57-3 (12 Ekim 1886).

yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁸⁶ Böylece Ermeniler şehirde bir mezarlığa sahip olmuşlardır.¹⁸⁸⁷

3.3.6. Ulah Mezarlığı

1908 yılına kadar Selanik'te Ulah Mezarlığı bulunmamaktaydı. Ulah Cemaati Reisi Arhamandrit Papa Agonon, Karahüseyin Çiftliği yakınlarında bulunan dört dönümlük arsaya Ulah Mezarlığı yapılmasına ilişkin 20 Mayıs 1906'da Adliye ve Mezâhip Nezareti'ne başvuru yapmış, ancak başvurunun sonucu beklenmeden cenazeler arsaya gömülmeye başlanmıştır. Arsanın etrafına duvar çekilmek istenmişse de Belediye tarafından buna engel olunmuştur. Ulah Ruhani Reisi, mezarlığı izin verilerek netliğe kavuşması için Haziran 1906'da başvurusunu tekrarlamıştır.¹⁸⁸⁸ Ulah Cemaatinin bu yoldaki başvurusunu değerlendiren hükümet konuyu Şura-yı Devlet'e sevk etmiş,¹⁸⁸⁹ Şura-yı Devlet de 10 Mart 1908 tarihinde Ulah Cemaati Ruhani Reisi tarafından 10.000 kuruşa satın alınan miri arazi üzerine kabristan yapılmasını uygun bulmuştur.¹⁸⁹⁰ Ancak bu izin verilirken sağlık açısında Selanik şehrine içme suyu sağlayan Yenisu Deresi'ne en az 20 metre uzaklıkta bulunmasını istemiştir.¹⁸⁹¹ alınmasına karar verilmiştir.

3.3.7. Katolik ve Sırp Ortodoks Mezarlıkları Meselesi

19. yüzyılda Kalemerye Kapısı dışında bir Katolik mezarlığı mevcuttu. Ancak Katoliklerin büyük çoğunluğunun şehrin tam aksi tarafında, Vardar Kapısı'na yakın mahallelerde oturmalarından dolayı cenazelerinin nakillerinde sorunlar yaşanmaktaydı. Bu nedenle Hükümet 1859 tarihinde Selanik Valiliğinden, Katolikler için Vardar Kapısı dılında bir mezar yeri gösterilmesini istemiştir.¹⁸⁹² Böylece Lazarist Katolik Manastırı'nın yakınlarına bir Katolik Mezarlığı kurulmuştur.¹⁸⁹³

Selanik'te sayıları 500'ü bile bulmayan Sırp'ların bir mezarlığı bulunmamaktaydı. Nitekim şehirdeki nüfusları 500'ü bile bulmamaktaydı. Sırp'ların Aynaroz'da "Hilendar" adında bir manastırları olup cenazelerini buraya, ya da mezar taşlarına Sırpça isim

¹⁸⁸⁶ BOA. Y. A. RES. 35/57-2 (20 Kasım 1886).

¹⁸⁸⁷ Hekimoglou, "Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi"... , s. 86.

¹⁸⁸⁸ BOA BEO. 2933/219927-2 (6 Temmuz 1906).

¹⁸⁸⁹ BOA. Y.A.RES. 143/21-1 (5 Şubat 1907)

¹⁸⁹⁰ BOA. DH. MKT. 1239/85-2 (7 Mart 1908).

¹⁸⁹¹ Arsa kıymeti olan 10.000 kuruşun binde 30 parasının on misli hesabıyla 75 kuruşun mukataa-ı zemin alınmasına karar verilmiştir. DH. MKT. 1239/85-1. "İcare-i Zemin" de denir. Yeri arazi-i emîriyye veya vakıf olup üzerinde eşhas tarafından çiftlik binası, değirmen, ahır, samanlık, ağıl, mandıra ve emsali ziraate müteallik binalarla bağ ve bahçe tesis olunan araziden alınan kira hakkında kullanılır bir tâbirdir. Mehmet Zeki Pakalin, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 2, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 16.

¹⁸⁹² BOA. HR. MKT. 306/9-1 (21 Eylül 1859).

¹⁸⁹³ Hekimoglou, "Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi"... , s. 86.

yazarak şehirde bulunan Rum mezarlıklarına defnetmekteydiler.¹⁸⁹⁴ Her cemaatin hatta yabancıların modern mezarlıklar kurdukları süreçte, 1905 yılında Sırlar da şehirde bir mezarlık oluşturmak için Valiliğe başvurmuşlardır. Valilik durumu uygun görmüş, Sırların talep ettiği gibi Hamidiye Mahallesi Üç Çeşmeler mevkiinde Rum Yetimhanesi duvarından 23 metre aşağıdaki dereye kadar olan miri arazide bir Sırp mezarlığının oluşturulabileceği bildirilmiştir.¹⁸⁹⁵ Ancak hükümet, Sırların mezarlıklarını ayırmasına, Rumların karşı çıkacağı görüşü ile bu talebe sıcak bakmamış, konu Şura-yı Devlet'te görüşülmüştür. Şura-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi, Sırp Ortodoksların Rum cemaatine bağlı olmaları ve cenazelerini Rumların kabristanlarına defnetmeleri nedeniyle şehirde bir Sırp mezarlığı yapılmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Slav Ortodokslarla Rum Patrikhanesi arasında mezar taşlarına Sırpça isim ve tarih yazmalarından kaynaklanan sorunun da Patrikhane ile görüşülmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁸⁹⁶ Sırlar bütün çabalarına rağmen Osmanlı döneminde Selanik'te bir mezar kuramamışlardır.¹⁸⁹⁷ Elbette bunda şehirdeki nüfuslarının yetersizliği ve Rumların muhalefeti etkili olmuştur.

3.4. Hastaneler

Selanik'te ilk modern hastane, "Gureba Hastanesi" adıyla 1873 yılında açılmıştır. Mithat Paşa'nın valiliği sırasında Vardar Kulesi dışında bulunan 40.000 arşınlık arsa 1873 (1289)'te keresteci esnafına kiralanarak yıllık gelirinden 100 lirası ile Sanayi Mektebi, 100 lirası ile İdadi Mektebi masraflarının karşılanması, 100 lira ile de Gureba Hastanesi yapılması kararlaştırılmış, yapılan hastane 1882 yılına kadar hizmet vermiştir. Gureba Hastanesi'nin kapanmasından sonra, Askeri Hastane ve Belediye Hastanesi hizmete girmiştir. 1890'lı yıllarda şehirde bulunan cemaatler ve yabancılar kendi sağlık kurumlarını açmaya başlamışlardır. 1907 tarihine kadar kamuya ait Askeri Hastane, Belediye Hastanesi dışında Rum, Musevi, İtalyan, Fransız, Rus hastaneleri hizmet vermeye başlamışlardır.¹⁸⁹⁸

Şehirde yaşayan cemaatler dışında yabancıların da hastane kurma çabası emperyalist politikalarının bir sonucudur. Bu sebeple II. Meşrutiyet dönemi hükümetleri,

¹⁸⁹⁴ Selanik Vilayet Meclisi'nin yazdığı bir tezkerede şehirde 333 Ortodoks Slav ve 150 Sırp tebaasından kişi yaşamaktaydı. BOA. ŞD. 2749/42-1 (8 Haziran 1905).

¹⁸⁹⁵ BOA. ŞD. 2749/42-5 (18 Mart 1905).

¹⁸⁹⁶ BOA. BEO. 2708/203063-1 (9 Kasım 1905).

¹⁸⁹⁷ Evangelos. Hekimoglou, "Tessaloniki 100 Hronia Apo Tin Apelevterosi"... , s. 87.

¹⁸⁹⁸ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 90.

yabancıların şehirde yeni hastane açmalarına engel olmaya çalışmıştır. Örneğin 1911 yılında şehirde kendisine ait hastanesi olmayan Avusturya-Macaristan Hükümeti, Üç Çeşmeler mevkinde Avusturya devleti tebaasından, Selanik Bankası Direktör Vekili Alfred Gruhman ve Posta Müdürü Jozef Zelinglerin tasarruflarında bulunan arazi üzerinde izinsiz olarak 20 yataklık bir hastane açmış ve ruhsat talep etmiştir.¹⁸⁹⁹ Başvuruyu değerlendiren Meclisi Tıbbiye-i Mülkiye ve Umumiye Nezareti, Osmanlı topraklarında özel hastane açacak kişilerin “etibbadan” ve Osmanlı tebaasından olması gerektiğini belirterek hastane açılışını engellemiştir.¹⁹⁰⁰ Selanik’te 1907 yılına kadar sekiz büyük hastane hizmet vermiştir. Bunlar:

Tablo 15: Selanik’te Bulunan Hastaneler

Sıra No	Hastane İsmi	Bulunduğu Mahalle	Kuruluş Tarihi ¹⁹⁰¹	Kurucusu
1	Selanik Gureba Hastanesi	Vardar Kapısı	1850	
2	Selanik Askeri Hastanesi ¹⁹⁰²	Hamidiye	1886-1889	
3	Rum Gureba Hastanesi (Theagenio)	Hamidiye	1892	
4	İtalyan Hastanesi (Queen Margarita)	Hamidiye Mahallesi	1894	
5	Fransız Hastanesi (Aya-Pavlos)	Hamidiye	1894	Filles de Charite
6	Hamidiye Belediye Hastanesi	Hamidiye	1904	
7	Musevi Hastanesi (Hirsch Hastanesi)	Hamidiye	1907	
8	Rus Hastanesi	Üç Çeşmeler (Hamidiye)	1907	

(Kaynak: SVS, 1325/1907, s. 538.

3.4.1. Selanik (Askeri) Hastanesi

Guraba Hastanesinin kapanmasından sonra, şehirde “modern” bir hastane olmaması sağlık açısından büyük eksiklik hissettirmiş, 1886 yılı nisan ayında ilk etapta acil olarak 500 yataklı bir Askeri hastane yapılmasına karar verilmiştir.¹⁹⁰³ Bunun için Askeri Kışla’nın bir kısmının 142.180 kuruş ile tamir edilerek hastaneye çevrilmesi düşünülmüştür. Ancak binanın tamirinin uzaması ve masraflarının 37.316 kuruş artması, hastanenin kısa sürede bitirilmesinde engel teşkil etmiş; bu fazla masraf Belediye bütçesinden karşılanarak inşaat, 1887 yılı sonlarında tamamlanabilmiştir.¹⁹⁰⁴ 12 numaralı resimde de görüldüğü gibi Piyade Kışlası’nın karşısındaki arsaya inşa edilen “gayet geniş

¹⁸⁹⁹ BOA. DH. İD. 117/53-3.

¹⁹⁰⁰ BOA. DH. İD. 117/53-4

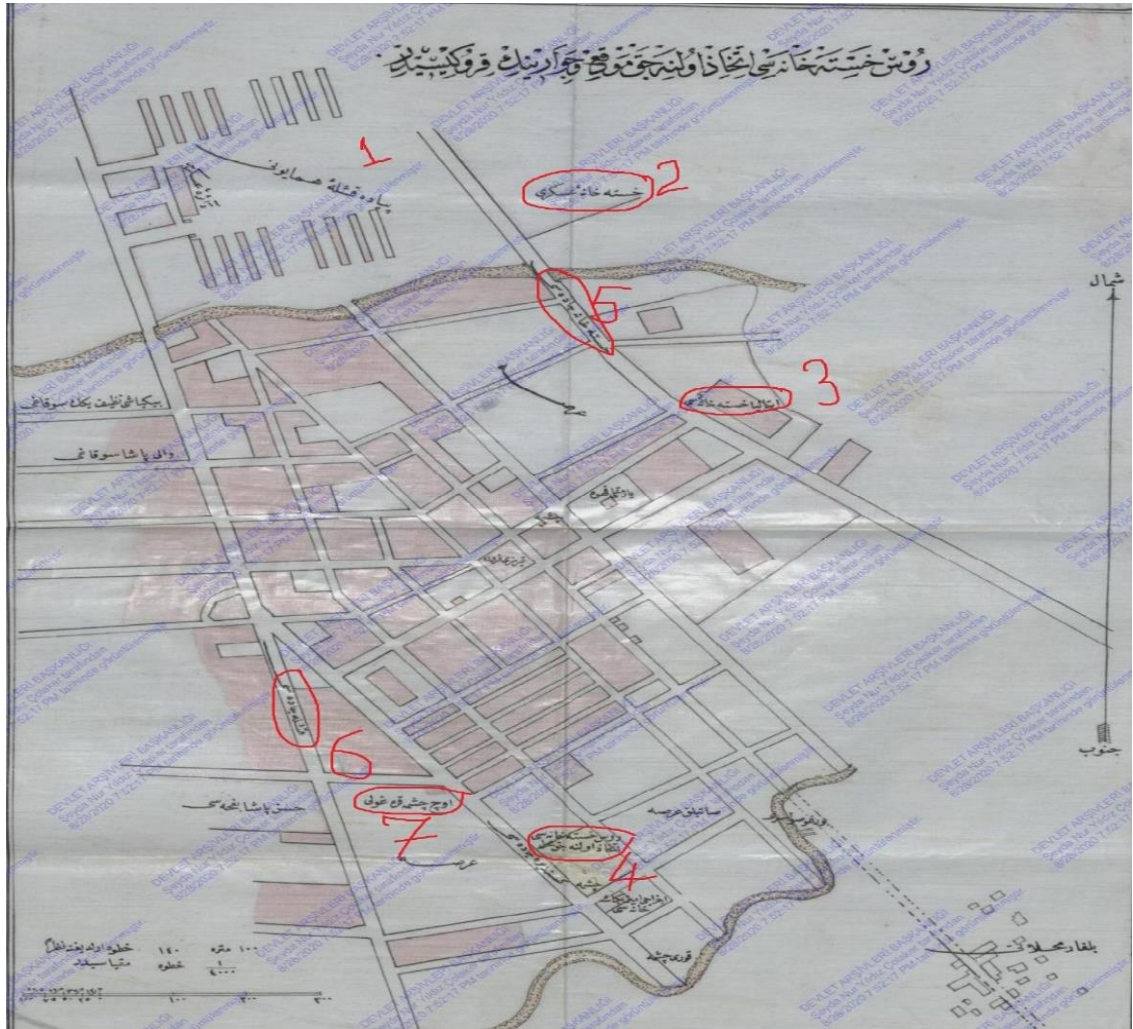
¹⁹⁰¹ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 90.

¹⁹⁰² SVS, 1325/1907, s. 538.

¹⁹⁰³ BOA. DH. MKT. 1621/01-1 (6 Mayıs. 1889).

¹⁹⁰⁴ BOA. DH. MKT. 1598/120-1 (1 Mart 1889).

ve güzel”¹⁹⁰⁵ binanın resmi açılışının 26 Aralık 1887’de mülki ve askeri memurlar, ulema ve eşrafin katılımıyla açılması kararlaştırılmıştır. ¹⁹⁰⁶ Askeri Hastanenin, yatak kapasitesi 1900’lerin başlarında 750’ye çıkarılarak Makedonya’nın en büyük hastanelerinden biri haline gelmiştir.¹⁹⁰⁷

1. Piyade Kışlası	4. Rus Hastanesi	7. Üç Çeşme Karakolu
2. Askeri Hastane	5. Hastane Caddesi	
3. İtalya Hastanesi	6. Kışla Caddesi	

Görsel 12: Hastanelerin Bulunduğu Yerler

(Kaynak: BOA. Y. PRK. BŞK. 76/91-9. (2 Ocak 1907))

1907’de Hastanede Müdür, üç Baştabip, Tabip Binbaşı, 19 Tabip Kolağası, yedi Tabip Yüzbaşı doktor görev yapmıştır. 1907 salnamesinde sayı verilmemekle birlikte doktorlar dışında hastanede birçok cerrah doktor bulunduğu ve doktorlardan başka üç

¹⁹⁰⁵ SVS, 1325/1907, s. 538.

¹⁹⁰⁶ BOA. Y. MTV. 29/68 1 (22 Aralık 1887).

¹⁹⁰⁷ Omilia Teletis. Enarksis, “Nosokomio tis. Tessalonikis. tous. Telefteous. Eones”, *Ellinika Diavitologika Kronika*, Tomos. 31/3, 20018, s. 146.

eczacı, bir hademe ve bir esvap emini (çamaşırcı) olduğu belirtilmiştir. İki Rum doktor dışında hastanede çalışanların çoğunlukla Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁰⁸ Hastane doktorların eğitimlerine baktığımızda tamamının İstanbul'daki Tıbbiye Mektebi kökenli olduklarını görmekteyiz.¹⁹⁰⁹ Bu durum eczacılar için de geçerlidir. Selanik Askeri Hastanesi İstanbul'daki Mekteb-i Tıbbiye mezunlarının staj yaptıkları yer olmuştur. Nitekim 3 Ağustos 1909'da Mekteb-i Tıbbiyeden mezun olan Aleksander Todori Efendi Eczacı mülazım-ı evveli rütbesiyle bir yıl staj görmek üzere Selanik hastanesine atanmıştır.¹⁹¹⁰ Bununla birlikte hastanede görev yapan doktorların bazıları ise oldukça yaşlıdır. Örneğin Mayıs 1908'de hastanede görev yapmakta iken emekli olan Kaymakam Şaban Bey, 1877-878 Osmanlı-Rus savaşına katılmış, mesleğinde 40 yılı doldurarak emekli olmuştur.¹⁹¹¹

Balkan Savaşı sırasında III. Ordu Sıhhiye Müfettişinin verdiği bilgiye göre, Selanik'in Yunanistan'ın eline geçeceği anlaşılmca 53 kalem araç gereç, işgalden bir iki gün önce Selanik Hilal-i Ahmer Hastanesi Baştabibi Nazım Bey'e teslim edilmiştir.¹⁹¹² İşgalden sonra Yunan askerleri hastaneye girmiş, saklamasına fırsat vermeden kalan hastane araç gereçlerine el koymuştur. Bu sırada hastalara ve askeri doktorlara kötü muamelede bulunulmuş. 23 Kasım 1887'den beri¹⁹¹³ hastane tabibi olan Kaymakam Nikolaki Bey, Yunan Hükümetine casusluk yapmış Yunan askerlerine yardım etmiştir.¹⁹¹⁴ Selanik Askeri Hastanesi 1913'te Yunan Askeri Hastanesi'ne dönüştürülmüştür. 1925'te "Selanik Patolojik Askeri Hastanesi" ve 1929'da Selanik "1. Askeri Hastanesi" olarak isimlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından bombalanarak yıkılmıştır. Hastane binasının bulunduğu yere 1948 tarihinde "424. Askeri Hastane" ismiyle yeni bir hastane inşa edilmiştir.¹⁹¹⁵

¹⁹⁰⁸ SVS, 1325/1907, s. 538.

¹⁹⁰⁹ BOA. BEO. 3853/28891-1 (31 Ocak 1910).

¹⁹¹⁰ BOA. BEO. 3612/270829-2 (3 Ağustos 1909).

¹⁹¹¹ Kaymakam Şaban Bey'in 1868'de mesleğe başladığı anlaşılmaktadır. BOA. İ. HB. 104/36-2 (18 Aralık 1913). Hizmet yılı gözönüne alınarak kendisinin emekli maaşına 235 kuruş zam yapılarak 2.342 kuruşa yükseltilmiştir. BOA. İ. HB. 104/36-3 (16 Aralık 1911).

¹⁹¹² KA. 16/23 (9 Ocak 1913).

¹⁹¹³ BOA. İ. HB. 149/52-3 (12 Ocak 1914).

¹⁹¹⁴ Bu nedenle savaştan sonra Nikolaki Bey'in ordu ile ilişkisi kesilmiştir. BOA. İ. HB. 149/52-2 (12 Ocak 1914).

¹⁹¹⁵ Omilia Teletis. Enarksis, "Nosokomio tis. Tessalonikis. tous. Telefteous. Eones", *Ellinika Diavitologika Kronika*, Tomos. 31/3, 20018, s. 146.

3.4.2. Hamidiye (Belediye) Hastanesi

Selanik'in Belediye Hastanesinin inşaatı, belediye bütçesinden 10.000 lira ayrılarak Belediye Başkanı Hulusi Bey'in girişimi ile Hamidiye Caddesi'nin kuzeyinde eski Gureba Hastanesi'nin bulunduğu yerde 1902 yılında başlamıştır.¹⁹¹⁶ Projesini Rum mimar Ksenefon Poinodis¹⁹¹⁷'in çizdiği hastane binası, Rum Evangelistria Mezarlığı ile Aya Paulous Kilisesi'ne yakın bir yer üzerine oturmaktadır. Bu nedenle Rum Cemaati hastanenin yapılmasına karşı çıkmışlarsa da¹⁹¹⁸ inşaat bir yıl içinde tamamlanarak "Hamidiye Hastanesi" adıyla Eylül 1903'te hizmete açılmıştır.¹⁹¹⁹

Hastane, açıldıktan sonra bir müdür ve yedi üyeli bir komisyon tarafından yönetilmiştir. Açıldığı yıl Belediye Başkanı Hulusi Bey Komisyon Başkanıydı. Tefvik Bey, Rıza Bey, İbrahim Efendi, Rıfat Efendi, P. İkos, Tatti ve Florentin Efendiler komisyon üyeleri idi. Hastane Müdürü Rıfat Bey'di. Cerrahi Bölüm Başkanı Rıza Bey aynı zamanda vilayetin Sağlık Müfettişliğini yapmaktaydı. Patoloji Kliniği'ni Rıfat Efendi yönetmekteydi. Hastanede dahiliye doktoru Ziya Efendi, patoloji doktoru Tzisis Savvaraki, cerrah Tefvik Efendi gibi uzman doktorlar bulunmaktaydı. Eczane müdürlüğünü Rum D. Konstantinidis yapmaktaydı.¹⁹²⁰

Selanik Hamidiye Hastanesi teknik ve fiziki bakımdan oldukça yeterliydi. Şubat 1905'te Rum Alitya gazetesi'nin başmakalesinde:¹⁹²¹

"...Padişahın ismiyle şereflenen Belediye Hastanesi sabahtan akşama kadar güneş alan ve sağlık açısından pırıl pırıl bir yaşam alanı... Tüm sağlık koşullarını tam olarak karşılayan iki katlı bir yapı... Alt katta hastane müdürü ve servis doktorunun muayenesi, ayakta tedavi görenlerin odası, 4 eczacı ve 3 asistanın reçete yazdığı eczane, elektrik odası, muayenehane odası bulunmakta. Hastanede dezenfektan, banyolar, soğutma makinaları ve bilimin gerektirdiği bütün araç ve gereçlerine sahip kimyager, çalışan restoranı ve mutfak, çamaşırhane bulunmakta... Üst katta 25 yataklı erkek, 5

¹⁹¹⁶ SVS. 907 (1325), s. 538.

¹⁹¹⁷ Omilia Teletis. Enarksis, "Nosokomio tis. Tessalonikis. tous. Telefteous. Eones"..., s. 143. Poinodis, II. Meşrutiyet Döneminde Selanik Rum Cemaatinin resmi mimarıydı. Papafeio Yetimhanesi'nin de mimarlığını yapmıştır.

<https://gohalkidiki.com/el/xenofon-paionidis-2/>

¹⁹¹⁸ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörükü Yatıııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 91.

¹⁹¹⁹ SVS. 907 (1325), s. 538. Bazı arşiv kayıtlarında hastanenin 1904'te hizmete girdiği yazmaktadır. BOA. DH. İD. 73/2-3 (13 Mart 1910).

¹⁹²⁰ Papazoglu Cilt ve Frangi hastalıkları, Bay Alfieri göz doktoru, Bay Moiz Mizrahi jinekolog, Bay Sadok uzman doktordu. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörükü Yatıııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 93.

¹⁹²¹ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörükü Yatıııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 91.

yataklı kadın ameliyathanesi, 15 yataklı iki erkek, 20 yataklı iki kadın hasta odası, 5'er yataklı kadın ve erkek göz hastalıkları odaları var. Yani toplam yüz yataklı bir hastane... İkinci kattaki dairelerin en önemlisi ameliyathane, deyim yerindeyse hastanenin ruhunun bulunduğu yer. Burası benzersiz olmasa bile cerrahi alet koleksiyonlarıyla mükemmel... Bu odanın bitişiğinde cerrahi aletlerin hazırlandığı makineler var. Göz hastalarının ameliyatı için ayrı bir ameliyathane bulunmakta, sağda ve solda özel hastaların odaları, doktor yatakhaneleri, ofisler, ön tarafta ise manzarası Selanik körfezine bakan harika resmi kabul odası bulunmakta. Burasının dekorasyonu çok lüks. Yerdeki halı 75 Osmanlı Lirası değerinde, içinde bulunan eşyaların toplam kıymeti 600 liradan fazla..."

Bu haliyle Hamidiye Hastanesi Selanik Vilayeti dışında Kosova ve Manastır vilayetlerine de hizmet vermiştir. Kosova ve Manastır vilayetlerinin ihtiyaç duyduğu kimyevi tahliller ve adli raporlar 9 Mayıs 1905 tarihinden itibaren hükümetin emri üzerine¹⁹²² Hamidiye Hastanesi'nde düzenlenmeye başlanmıştır.¹⁹²³ 2 Haziran 1905 tarihine kadar ceza mahkemelerinin yaptırmak istediği tahliller Selanik Hamidiye Hastanesinde bulunan kimyager Kostantin Efendi tarafından yapıp adli rapor düzenlenmekteydi. Ancak hükümet ceza mahkemelerinde yargılanan siyasi suçlulara ilişkin tahlillerin hastanede bulunan tek bir doktor tarafından yapıp raporların düzenlenmesini kişilerin mahkûm olup olmayacağı kararı gibi hayati sonuçları olacağı için yeterli ve doğru bulmamıştır. Bu nedenle hastanede, kimyager doktor tarafından adliye için yapılan tahlillerin, Selanik Rüsumat İdaresinde memur kimyager ile Askeri Hastaneden görevlendirilecek bir doktorla birlikte yapılmasını emretmiştir.¹⁹²⁴ Bu tarihten itibaren adliye dairelerinden istenen adli raporlar bu üç kişi tarafından düzenlenmiştir.¹⁹²⁵

Hamidiye Hastanesi, milliyet farkı gözetmeksizin bütün cemaat yanında yabancılara hizmet verilmiştir. Garip ve fakir hastalar ücretsiz tedavi edilmiş, ücret ödemek isteyenler dışında bütün hastalara bakılmıştır. Hastane'nin giderleri için Belediye bütçesinden yıllık 3.500 lira ayrılmıştır.¹⁹²⁶ Yani hastane, ücretsiz tedaviyi temel almıştır.

Oldukça modern olmasına rağmen Belediye'nin tahsis ettiği para hastane için yeterli olmamıştır. Bunun üzerine Selanik Belediyesi, önce gümrük ithalat-ihracatından ve yol inşaatı işçilerine ödenecek paradan küçük bir miktar vergi alınmasını düşünmüş,

¹⁹²² BOA. TFR. I. SL. 153/15247-8 (9 Mayıs. 1905).

¹⁹²³ BOA. TFR. I. SL. 153/15247-6 (19 Mayıs. 1907).

¹⁹²⁴ BOA. TFR. I. SL. 153/15247-5 (2 Haziran 1907).

¹⁹²⁵ BOA. TFR. I. SL. 153/15247-2 (15 Temmuz 1907).

¹⁹²⁶ SVS. 907 (1325), s. 538.

hükümet bu isteği geri çevirmiştir. Belediye daha sonra hastanenin giderlerini karşılayabilmek için 2.000 kuruş gelir elde edebileceği bir piyango düzenlemek istemiştir. Şura-yı Devlet Ocak 1906'da piyangonun düzenlenmesine izin vermiştir.¹⁹²⁷

Hastanenin mali durumu, akarlarının azalması ile II. Meşrutiyet döneminde hep kötüye gitmiştir. Akarından olan bazı araziler Şimendifer Kumpanyasına verilmiş, hastane önemli bir gelirinden mahrum kalmıştır. Hastanenin 1910 yılı geliri 165.271 kuruştur ki bu meblağ hastanenin temel ihtiyaçlarını dahi karşılamamaktadır. Koridorlar ısıtılamamakta, hastalar ameliyatlar yapıldıktan sonra odalarına götürülmeden önce yıkanıp temizlenememekte, mikrop kapma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Üstelik 1910 yılı başlarında kalorifer tesisatı kurabilmek için 2.500 lira borçlanmıştır.¹⁹²⁸ Hastane yönetimi ve Selanik Belediyesi, hastanenin iyi hizmet verebilmesi için Mithat Paşa'nın valiliğinde tahsis edilen mülk gelirlerinin eskisi gibi Hastaneye, Sanayi Mektebine ve Maarif Müdürlüğüne tahsisini rica etmiştir. Ancak Şimendifer Kumpanyası aldığı imtiyazdan vazgeçmezken hükümet arsanın "arazi-i miriyeden" olduğu ve bedelat-ı fevkalade bütçesinde masraflar karşılığı olduğunu¹⁹²⁹ gelirin bu kurumlara karşılıksız olarak verilemeyeceğini bildirmiştir.¹⁹³⁰ Bu kararın alınmasında Şimendifer Kumpanyası Direktörü Mösyö Moore'un cevabı da etkili olmuştur. Mösyö Moore, arazinin sözleşme ile kumpanyaya terk edilen arazi niteliğinde ve bedel-i fevkalade bütçesindeki masraflar karşılığı olduğunu beyan etmiştir.¹⁹³¹

Öte yandan hastane ayakta kalabilmek için II. Meşrutiyet döneminde de piyangolar düzenlemeye devam etmiştir. 1909'da yeni bir piyango düzenlenmesi kararlaştırılmış, ancak piyangoyu kimin düzenleyeceği konusunda sorunlar yaşanmıştır. Hastane yönetimi piyangonun Selanik Mebusu Emanuel Karasu tarafından düzenlenmesine karar vermiştir. Daha sonra piyango düzenleme işinin Selanik Ziraat Bankası şubesi tarafından üstlenildiği anlaşılmaktadır.¹⁹³² Zira Emanuel Karasu Efendi haklarının muhafazasını talep ederken Valilik, piyangonun uzman bir heyet tarafından yapılmasını düşünüldüğünden bir buçuk yıl ertelenmiş olduğunu ve piyango düzenleme izninin Belediye'ye verilmiş olduğundan Emanuel Karasu Efendi'nin iddiasının yersiz olduğunu beyan etmiştir.¹⁹³³ Nihayet Belediye Hastanesi encümeninden oluşan bir kurul,

¹⁹²⁷ BOA. ŞD. 2073/29-6 (15 Ocak 1906).

¹⁹²⁸ BOA. DH. İD. 73/2-3 (13 Mart 1910).

¹⁹²⁹ BOA. DH. İD. 73/2-2 (13 Nisan 1910).

¹⁹³⁰ BOA. DH. İD. 73/2-6 (7 Nisan 1910).

¹⁹³¹ BOA. DH. İD. 73/2-5 (7 Haziran 1910).

¹⁹³² BOA. ŞD. 2073/29-5 (19 Mart 1911).

¹⁹³³ BOA. ŞD. 2073/29-3 (28 Şubat 1911).

piyango talimatnamesi yayınlamıştır. Emanuel Karasu ve tüccardan Samuel Avram Tayano'nun talimatnameyi uygulamakla yükümlü oldukları belirtilmiştir. Anlaşılan o ki Belediye ile Karasu Efendi anlaşmışlardır. Talimatnamenin altında Hastane Encümeni olan İbrahim Edhem, İsak Florinti, Doktor İkonos, Doktor Refet ve Mehmet Tevfik Beylerin imzaları vardır.¹⁹³⁴

1911 yılı içerisinde Belediye (Hamidiye) Hastanesi'nin mali durumunu düzeltebilmek için Selanik-Dedeoğaç demiryolu hattı şirketinin de iznini alarak yolcu biletlerine 10 para zam yapmak istemiştir, 1 Kasım 1911 Vilayet Meclisi toplantısında zam onaylanmıştır.¹⁹³⁵ Bu olay İstanbul basınına “bir belediyenin hükümetten izinsiz vergi koyması” olarak yansımış, Dâhiliye Nezareti 30 Ekim 1911'de, Maliye Nezaretinden konunun araştırılmasını istemiştir.¹⁹³⁶ Her ne kadar Hastane yönetimi bu uygulamanın “fukara hakkı ücreti olmak üzere” yapıldığını ve geçici olduğunu beyan etmişse de¹⁹³⁷ Maliye Nezareti durumu uygun görmeyince zam geri çekilmiştir.¹⁹³⁸

Maddi sıkıntılara rağmen Belediye Hastanesi, Osmanlı döneminde iyi eğitilmiş doktorlar eliyle hastalara kaliteli bir hizmet sunmuştur. Bu doktorlar tıp ile ilgili kitapları tercüme etmişler ve devletten yardım almadan bunları bastırmışlardır.¹⁹³⁹ Öte yandan Hastanede yapılan ameliyatlarda başarı oranı oldukça yüksektir. II. Meşrutiyet döneminde Hastanede görev yapan doktorlardan biri olan Dreyfus, 1914 yılında Bilgi Mecmuasında yayınladığı “*Seneler Zarfında Selanik Belediye ve Musevi Hastanelerinde Ameliyatları İcra edilen Batn-ı Cüruh Nafidesi Hakkında Bazı Mütalalar*” başlığı ile yayınladığı risalede 1909 yılı sonlarından 1912 Balkan Savaşı'na kadar Belediye Hastanesi'nde yaptığı ameliyatlardaki başarı oranına ilişkin bilgiler vermiştir.¹⁹⁴⁰

Selanik'in Yunanistan tarafından işgalinden sonra, Yunan Hükümeti, Müslümanlara ait diğer kamu binaları gibi Belediye Hastanesi'ne de el koymuş, adını “Agios Dimitrios Hastanesi” olarak değiştirmiştir. Yunan yönetimi altında hastane gelişmeye devam etmiştir. 1916'da hastanenin yatak sayısı 200'e ulaşmıştır. Selanik'te

¹⁹³⁴ BOA. ŞD. 2073/29-7 (31 Mayıs. 1911).

¹⁹³⁵ BOA. DH. İD. 54-1/46-4 (29 Ekim 1911).

¹⁹³⁶ BOA. DH. İD. 54-1/46-3 (30 Ekim 1911).

¹⁹³⁷ BOA. DH. İD. 54-1/46-5 84 Kasım 1911).

¹⁹³⁸ BOA. DH. İD. 54-1/46-1 (31 Ekim 1911).

¹⁹³⁹ BOA. BEO 3908/293074-1 (27 Haziran 1911).

¹⁹⁴⁰ Dr. Dreyfus 16 yaralanma vakası üzerinde durmuştur. Bunlardan 13'ü ameliyattan sonra iyileşmiş, üçü vefat etmiştir. Bir hasta ameliyattan 40 gün sonra ameliyat ile ilişkisi olmayan nedenlerden hayatını kaybetmiştir. Doktor Dreyfus, “Seneler Zarfında Selanik Belediye ve Musevi Hastanelerinde Ameliyatları İcra edilen Batn-ı Cüruh Nafidesi Hakkında Bazı Mütalalar”, *Bilgi Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 5, 1329/1914, s. 517-524.

üniversite bünyesinde bir tıp fakültesi kurulduktan sonra Hastane bünyesindeki klinikler ve bazı doktorlar buraya aktarılmış, hastane eski önemini yitirmiştir.¹⁹⁴¹

3.4.3. Rum Theagenio Hastanei

XVIII. yüzyılın ortalarında Selanik'te biri Debbag Hayrettin Mahallesinde, Metropolitlik kilisesi yakınlarında, diğeri şehir duvarlarının dışında olmak üzere Rum cemaatine ait iki sağlık merkezi (Daruşşifa) vardı. Hekimoğlu'na göre şehir dışındaki merkez veba gibi salgın hastalıklar için kullanılmaktaydı.¹⁹⁴² Şehir merkezinde bulunan ise Aya-Dimitri (Demetrios) Kilisesi'nin yanında, Theag Harisis'in bağışlarıyla kurulmuştu. Ancak bina 1890 yangınında kullanılamaz hale gelmiş kapanmıştır.¹⁹⁴³

Şehirde ilk modern Rum Hastanesi, 1890 yangınından sonra, arsası 23 Mayıs 1891'de 439,80 Osmanlı Lirasına satın alınarak Hamidiye Mahallesinde Üç Çeşmeler civarında inşa edilmeye başlanmıştır.¹⁹⁴⁴ Rumların Theagenio adını verdikleri hastanenin inşası 1892'de tamamlanmıştır.¹⁹⁴⁵ Hastanenin kurucuları Kozani'den gelen Dimitrios Harisis'in kardeşlerinden Theagenis ve G. Ioannis'tir. Hastane, Theagenis ailesinin vakfıydı, vakfiyesinde hastanenin yönetiminin Rum Metropolitliğine ait olduğu belirtilmişti.¹⁹⁴⁶ Hastane inşa edildiğinde iki katlı ve 34 yatak kapasitesine sahip olup zaman içerisinde yatak kapasitesi arttırılmıştır. 1909'da D. İoannidis'in bağışlarıyla ağır yaralılar ve bulaşıcı hastalar için 10 yataklı iki küçük bina eklenmiştir.¹⁹⁴⁷ Kısa sürede 50 yatağa sahip olan hastanede çoğunlukla Ortodoks yerli ve yabancı Rumlar tedavi edilmiştir. Hastaneye başvuran Rumlar dışında diğer milletlere mensup hastaların tedavi edilip edilmemesi kararı hastane yönetimine bırakılmıştır. 1909'da kurulan ameliyathanesinde¹⁹⁴⁸ küçük çaplı ameliyatlar yapılmakla birlikte, daha çok basit vakalar

¹⁹⁴¹ Omilia Teletis. Enarksis, "Nosokomio tis Tessalonikis tous Telefteous. Eones", *Ellinika Diavitologika Kronika*, Tomos. 31/3, 20018, s. 143.

¹⁹⁴² Evangelos A. Hekimoglou, "Ellinika Nosokomio tis. Tessalonikis. Epi Tourkokratia", <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/makedonika/article/viewFile/5691/5430.pdf>, s. 57-63.

¹⁹⁴³ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıııvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 93.

¹⁹⁴⁴ Evangelos. A. Hekimoglou, "Ellinika Nosokomio tis. Tessalonikis. Epi Tourkokratia", <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/makedonika/article/viewFile/5691/5430.pdf>, s. 57-63.

¹⁹⁴⁵ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 94.

¹⁹⁴⁶ Tagaraki, *a.g.e.*, s. 50-57.

¹⁹⁴⁷ Omilia Teletis Enarksis, "Nosokomio tis Tessalonikis.tous Telefteous Eones", *Ellinika Diavitologika Kronika*, Tomos. 31/3, 20018, s. 140.

¹⁹⁴⁸ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 95.

tedavi edilmiştir. Doktorlar her sabah ve öğlede sonra olmak üzere günde iki defa hastaları görmeye (vizite) çıkmıştır.¹⁹⁴⁹

Hastanenin ana geliri Osmanlı toprakları dışında yaşayan Rumların bağışları ve cemaate ait vakıf mülklerinin gelirleri olmuştur. Bu anlamda Rum Metropoliti ve cemaat yönetimi hastaneye önem vermiştir. Dini günlerde Rum Metropoliti hastaneye gelerek ayin düzenlemiştir. Örneğin, 24 Mart 1907’de hastanenin açılış yıldönümü münasebetiyle Rum Metropoliti hastaneye gelmiş, hastanede hazır bulunan Rumlarla birlikte ayin düzenlemiştir. Üç Çeşmeler Mevkii Polis Çavuşluğunun verdiği bilgiye göre, ayinden sonra Rum mektebi mızıka takımı Hamidiye marşını çalmış, daha sonra toplanan kalabalık olaysız dağılmıştır.¹⁹⁵⁰

Selanik’in Yunanistan’ın eline geçmesinden sonra Aristo Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne bağlı Çocuk Kliniği olarak hizmet veren hastane 1957’de Selanik Theagenio Kanser Önleme Hastanesi adını almış, yatak kapasitesi de 365’e ulaşmıştır.¹⁹⁵¹

3.4.4. Musevi Hirsh Hastanesi

Selanik’te Musevilerin tıbbi ihtiyaçları XVI. Yüzyıldan itibaren “Bakur Holim” adlı kurum tarafından sağlanmaktaydı. Ancak Selanik’te İsrail Musevi cemaatinin XX. yüzyılın başına kadar modern bir hastanesi olmamıştır.¹⁹⁵² 1900’lü yılların başlarında Akur Holim’e bağlı üç dispanser, Musevilerin tedavisinde kullanılmaktaydı. Bunlardan Musevi mahallelerinin merkezinde bulunan “Dispanser Santral”, Kalemerye Kapısı yanındakine “Dispanser Kalemerye” ve Vardar Kapısı dışındakine ise “Dispanser Vardar” adı verilmişti. Bu dispanserler 1907 yılına kadar düzenli ve etkili çalışmışlardır.¹⁹⁵³

Selanik’te Museviler nüfus itibariyle en yoğun cemaat olmalarına rağmen modern bir hastane kuran son toplum olmuştur. Bu konuda ilk girişim Aliance İsrailite Universelle’in etkin bir üyesi olan Baron de Hirsch’in eşi Barones Clara de Hirsch’ten gelmiştir. Barones, 1898’de Selanik Musevi Cemaati’ne yazdığı bir mektupta, şehirde Musevilere ait bir hastanenin kuruluşunu maddi olarak destekleyeceğini belirtmiş, ayrıca Paris’te bulunan bazı hastanelerin planlarını göndermiştir. Şehrin ileri gelen Musevilerinden Lazaros Allatini’nin torunu Dr. Moiz Mizrahi’nin çabaları sonucunda,

¹⁹⁴⁹ Tagaraki, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁹⁵⁰ BOA. TFR. I. SL. 137/13687-1 (24 Mart 1907).

¹⁹⁵¹ Enarksisa.g.m., s. 141.

¹⁹⁵² Evangelos. A. Hekimoglou, “Ellinika Nosokomio tis. Tessalonikis. Epi Tourkokratia”, *Makedonika*, Tomos 28, s. 57

¹⁹⁵³ SVS, 1325/1907, a. 572.

tasarımını mimar Piero Arrigoni'nin yaptığı Musevi Hastanesi 1907 yılına kadar inşa edilmiştir.¹⁹⁵⁴ Çok geniş bir alana inşa edilen hastanede patoloji, cerrahi, jinekoloji, kulak-burun- boğaz ve göz olmak üzere 5 klinik bulunmaktaydı.¹⁹⁵⁵

Hirsh Hastanesi de hizmetleri açısından, Askeri Hastane ve Hamidiye (Belediye) Hastanesi gibi oldukça yeterliydi. Doktorları arasında, Dreyfus gibi Belediye Hastanesinde görev yapan tecrübeli isimler bulunmaktaydı.¹⁹⁵⁶

Yunanistan'ın Selanik'i işgalinden sonra, diğer Musevi kurumları gibi Hirsh Hastanesi de hizmet vermeye devam etmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Hastanede yaralı İtilaf askerleri tedavi edilmiştir. Hirsh Hastanesi, II. Dünya Savaşı sırasında şehrin Almanlar tarafından işgali ile, 1941'de Alman Kızılhaç'ının merkezi haline getirmiştir.¹⁹⁵⁷ Savaştan sonra 1951'de binaya Yunan Kızılhaç'ı yerleşmiş, hükümet hastaneyi, "Genel Hipokrat Hastanesi" (Γενικού Ιπποκράτειου Νοσοκομείου) olarak adlandırıp Yunan Sağlık Bakanlığı'na bağlamıştır.¹⁹⁵⁸

3.4.5. İtalyan Hastanesi

Temmuz 1893'te İtalyan Hükümeti, Selanik'te bir Hastane açmak için girişimde bulunmuştur. Hamidiye Mahallesinde Bağlar mevkiinde,¹⁹⁵⁹ İtalyan Kralı'nın amcazadesi olan Savoya Prensi ve Cenova Dükası Prens Tomazo'nun tasarruflarında olan bir arsa üzerine Selanik'te bulunan İtalyanların yararlanması için bir hastane inşası kararlaştırılmış ve İtalyan Sefareti tarafından gerekli işlemlerin yapılması için hükümete başvurulmuştur.¹⁹⁶⁰ Hastane inşası için gerekli olan para, 2.830 Osmanlı altınıdır ki harcamaların Selanik'te bulunan İtalyanlar tarafından karşılanacağı valiliğe bildirilmiştir. Yine, yapılacak olan İtalyan Hastanesi yakınlarında cami, tekke, mescit olmayıp yalnız 300 metre mesafede Askeri Hastane bulunmaktadır. Bu açıdan hastanenin yapılmasında bir mahzur olmadığı Vali ve Selanik-Kosova Umum Kumandanlığı bildirilmiştir.¹⁹⁶¹

¹⁹⁵⁴ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 98.

¹⁹⁵⁵ Omilia Teletis. Enarksis, "Nosokomio tis. Tessalonikis. tous. Telefteous. Eones", *Ellinika Diavitologika Kronika*, Tomos. 31/3, 20018, s. 141.

¹⁹⁵⁶ Dr. Dreyfus haftanın bazı günlerinde ve acil durumlarda Hirsh Hastanesi'nde ameliyatlara yapmıştır. Dreyfus, *a.g.m.*, s. 519.

¹⁹⁵⁷ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 98.

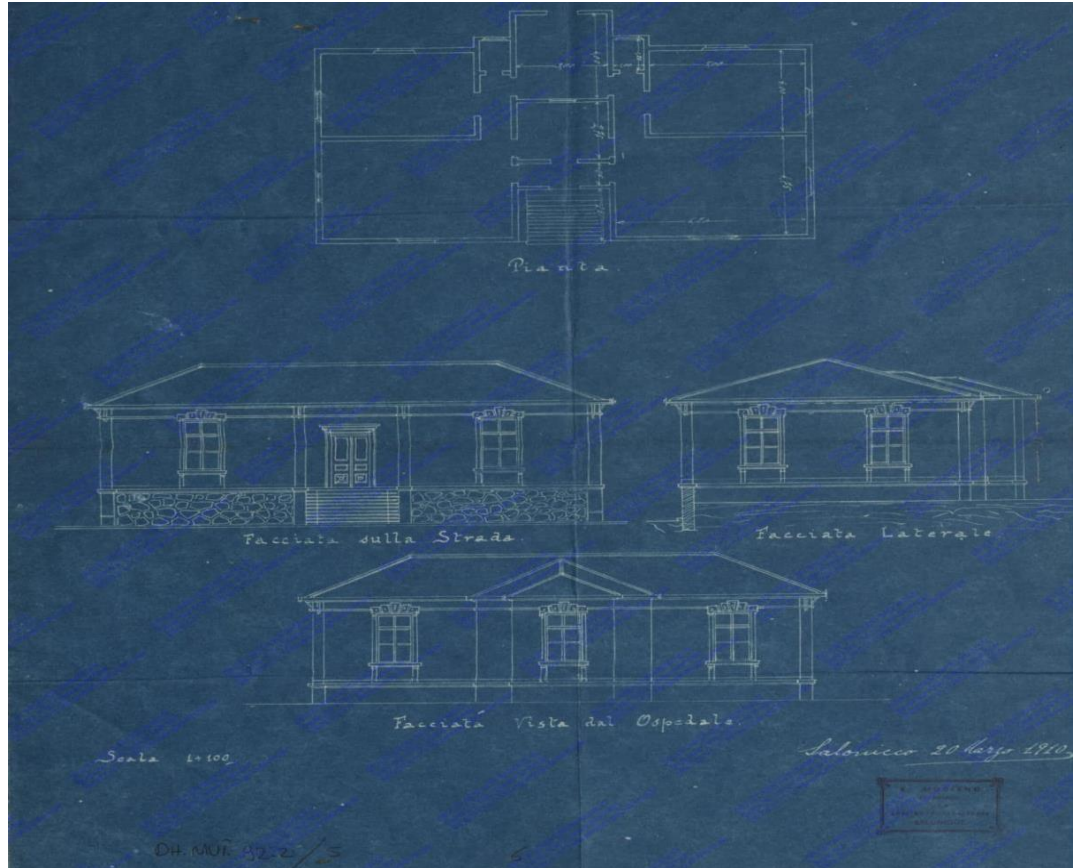
¹⁹⁵⁸ Omilia Teletis. Enarksis, "Nosokomio tis. Tessalonikis. tous. Telefteous. Eones", *Ellinika Diavitologika Kronika*, Tomos. 31/3, 20018, s. 141.

¹⁹⁵⁹ Yeni Bağlar mevki de denmektedir. BOA. BEO. 332/24843-2 (25 Aralık 1893).

¹⁹⁶⁰ BOA. ŞD. 2624/11-1 (12 Temmuz 1893).

¹⁹⁶¹ BOA. ŞD. 2634/11-5 (8 Eylül 1893).

Gerekli kanuni işlemler devam etmekte iken¹⁹⁶² 22 Ağustos 1893'te Rum Hastanesi'nin yanındaki arsada Mimar Piero Arrigoni'nin planına dayanarak hastanenin temelleri atılmıştır. Nihayet Şura-yı Devletin kararı ve Padişahın 23 Aralık 1893 tarihli iradesiyle İtalyan Hastanesi'nin yapımına izin verilmiştir.¹⁹⁶³ 80.000 franklık bütçe yetersiz gelmiş hastane ancak 1896'da krokide görüldüğü gibi üç bina halinde hizmete açılabilmiştir.¹⁹⁶⁴

Görsel 13: İtalyan Hastanesi'nin Krokisi

(Kaynak: BOA. DH. MUI. 92/5-1,1 Mayıs. 1910)

İhtiyaçları büyük oranda İtalya'dan alındığından hastane için gerekli malzeme gümrük resminden muaf tutulmuştur.¹⁹⁶⁵ 30-35 yataklık hastanede ayrıca bulaşıcı hastalıklar ile başvuranlar için ayrı bir oda ile, diğer cemaat ve yabancı hastanelerden farklı olarak İtalyan tebaası olan Musevi önde gelenleri için özel bir oda ayrılmıştır.

¹⁹⁶² BOA. ŞD. 2634/11-7 (17 Eylül 1893).

¹⁹⁶³ BOA. İ. HÜS. 19/39-1 (23 Aralık 1893).

¹⁹⁶⁴ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 95.

¹⁹⁶⁵ Haziran-Temmuz 1900 tarihli belgelere göre hastane için İtalya'dan getirilen pamuklar gümrük resminden muaf tutulmuştu, yanlışlıkla alınan 56.5 kuruşluk meblağ hastaneye geri ödenmiştir. BOA. BEO. 1515/113575-1 (7 Temmuz 1900).

Ücretli hastalar için de 5-6 oda tahsis edilmiştir. 1908'den itibaren müdürlüğünü G. Foskolos'un yaptığı hastanede iki doktor, iki rahibe ve iki hemşire görev almış, yıllar içerisinde kadrosu genişlemiştir.¹⁹⁶⁶

1902 depreminde hasar gören hastane binası tamir edilmiş, 1910 yılında da genişletilerek yatak kapasitesi 48'e çıkarılmıştır. Aynı yıl hastaneye sanatoryum (verem bölümü) eklenmiştir.¹⁹⁶⁷

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali Osmanlı topraklarındaki İtalyan sermayesini ve Selanik'teki İtalyan varlığını etkilemiştir. Buna rağmen Osmanlı Hükümeti şehirdeki İtalyan Hastanesi'ni kapatmamıştır. Bununla birlikte hastanenin İtalyan ve Musevi cemaati dışındaki hastalara hizmet vermemesi hükümetin tepkisine neden olmuştur. Askeri Hastanenin yetersizliği nedeniyle Harbiye Nezareti 1912 yılı bahar aylarında, İtalyan Hastanesi'nin gerekli olduğu takdirde kullanılmasında bir mahzur olup olmadığını sormuştur. Verilen cevapta 1907 yılında Lahey'de toplanan İkinci Sulh Konferansında verilen karar gereği askerin ihtiyaçları doğrultusunda düşman devlet tebaasından ise hastane ve hatta evlerin bile yaralıların tedavisinde kullanılabileceği kararı verilmiştir. Düşman devlet binası olmasa bile orada ağır hastalar tedavi edildiğinden ağır hastaların İtalyan Hastanesi'ne naklinde bir mahzur görülmemiştir. Ancak hastalarla birlikte doktor ve bakıcıların da gidip gitmeyeceği, hastalara İtalyan Hastanesi ekibinin mi bakacağı belirlendikten sonra hastaneyi kullanım ücreti belirlenmelidir, cevabı verilmiştir.¹⁹⁶⁸

3.4.6. Rus Hastanesi

25 Ağustos 1906 tarihinde Rusya Sefareti, Selanik'in hızla gelişmesi ve şehre gidip gelen Rusyalılar ve tüccarın sayısının artması nedeniyle bunların tedavi ihtiyaçlarını gidermek üzere bir hastane inşa etme talebi iletmıştır.¹⁹⁶⁹ Talep, Şura-yı Devlet'e havale edilmiş, mazbata görüşülmüş ve 20 Aralık 1906'da karara bağlanmıştır. Buna göre, Selanik'te Rusya tebaasından Mösyö Nikola Hacı Lazaro adına kayıtlı olup tahminen 11.000 arşın arsa, Rusya Hükümeti adına tescili ve kaydı yapılmıştır.¹⁹⁷⁰ 1907 yılı

¹⁹⁶⁶ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktöriki Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 95.

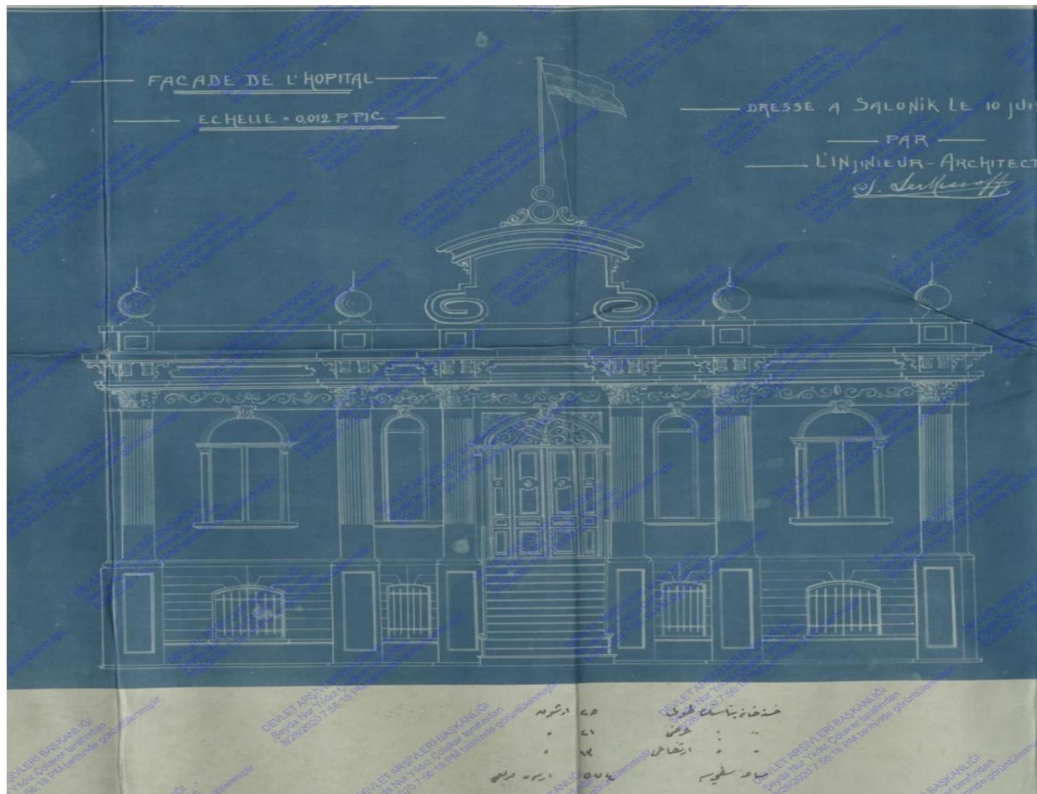
¹⁹⁶⁷ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktöriki Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 96.

¹⁹⁶⁸ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 147/25-1 (16 Mayıs. 1912).

¹⁹⁶⁹ BOA. HR. TH. 351/33-1 (7Ağustos 1907).

¹⁹⁷⁰ BOA İ. AZN. 69/16-1 (20 Aralık 1908). Üç Çeşmeler Mevkii'nde dört tarafı yol ve duvarla çevrilmiş 10.927 arşın ve kayıtlı kıymeti 50.000 kuruştur. 26 Eylül 1906'da Selanik Valiliği arsanın o günkü değerinin 80.000 kuruş olduğu ve mukataa bedelinin de binde otuz para üzerinden hâsıl olan 60 kuruşun 10 misline karşılık gelen 600 kuruş mukataa kıymeti karşılığında bu arsa üzerine bir Rus Hastanesi inşasında bir beis olmadığını bildirmiştir. BOA. ŞD. 2758/8-9 (25 Eylül 1906).

başlarında Şura-yı Devlet hastanenin inşasına ruhsat verilmiştir,¹⁹⁷¹ Hamidiye Üç Çeşmelerde hastane binası tamamlandıktan sonra, 19 Aralık 1907’de hizmet vermeye başlamıştır.¹⁹⁷² Nedenini bilmemekle birlikte resmi açılış töreni 31 Ocak 1910’da yapılabildiği görülmüştür. Gazetelerde çıkan haberlere göre, hastanede üç Rus kız kardeş hasta bakıcı olarak görev almıştır. İki katlı ve 16 yataklı hastanenin bir ameliyathanesi, bir biyoloji laboratuvarı, merkezi sıcak su sistemi bulunmaktaydı.¹⁹⁷³ Aşağıdaki krokide görüldüğü gibi hastane oldukça modern bir üslupla yapılmıştır.

Görsel 14: Rus Hastanesi'nin Krokisi

(Kaynak: BOA. Y. PRK. BŞK. 76/91-12, (2 Ocak 1907)).

Rusların “Kutsal Dimitri Solunsky” adını verdikleri hastane açıldıktan sonra, sadece Ruslara değil, diğer milletlere de hizmet vermiştir. Selanik’in Yunanistan tarafından işgalinden sonra hastane çalışmaya devam etmiştir. 1919 yılından itibaren Kızıl Ordu’ya karşı yenilgi alan Beyaz Rus askerlerinin bir kısmı ve bazı zengin Beyaz Ruslar Selanik’e mülteci olarak gelip kampa yerleştirilirken bunlar arasında bulunan

¹⁹⁷¹ BOA. Y. PRK. BŞK. 76/91-1, (2 Ocak 1907).

¹⁹⁷² BOA. TFR. I. A. 36/3574-1 (8 ARALIK 1907).

¹⁹⁷³ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 97.

yaralı ve hastalar Rus Hastanesi'nde tedavi edilmişlerdir. Sadece 1923 yılı içerisinde hastanede 1973 kişi ayakta tedavi görmüş; 79 ameliyat, 1.336 pansuman yapılmıştır. Bolşeviklerin Rusya'da tam hâkimiyet kurmalarından kısa süre sonra, Sovyet Rusya'nın baskısı üzerine, 15 Kasım 1924'te çok sayıda hasta olmasına rağmen, Dr. Koyalis ve Baş Sıhhi Müfettiş Kopaparis'in huzurunda hastane kapatılmıştır.¹⁹⁷⁴ Hastane binası, Sovyetler Birliği'nin Yunanistan tarafından tanınmasından içerisindeki alet ve edevatlarıyla birlikte Yunan Hükümeti'ne bağışlanmıştır. 1925 yılından itibaren hastane binası, Yunanistan Sağlık Bakanlığına ait "Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği" olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹⁷⁵ 1975'te boşaltılan bina, 1983 tarihinde Yunanistan Hükümeti tarafından tarihi eser vasfı ile koruma altına alınmıştır.¹⁹⁷⁶

3.5. Sosyalleşme ve Eğlence Mekânları

Selanik'te sosyalleşme ve eğlence yerleri deyince akla ilk olarak kahvehaneler ve modern kafeler, bahçeler, gazinolar ve tiyatro gelmektedir. Selanik gibi kozmopolit bir kentte bu tür mekânlar sayılamayacak kadar çoktu. Sadece Müslüman mahallelerinde değil, bütün mahallelerde en az bir, birçok mahallede ise birden fazla kahvehane bulunmaktaydı. Kahvehaneler, sadece Selaniklilerin kahve içip muhabbet ettikleri mekânlar da değil, siyasetin konuşulduğu, çeşitli cemaatlere mensup insanların bir araya geldiği mekânlardı. Meşrutiyetin hemen öncesinde kahvehanelerin bazıları, çeşitli cemiyetlerin açık-gizli toplanma mekânı olmuşlardır. Bu anlamda en meşhur kahvehanelerden biri Kristal Kahvehanesi'ydi Hürriyet Meydanı'nda bulunan kahvehaneye her kesimden ve cemaatten insanlar gelmekteydi. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları buranın müdavimiydiler. Kostas Tomanas'ın anlatımıyla:

*"Genç Türk subaylar rakalarını tabanlarında kırmızıya boyanmış bayraklarının rengine sahip kristal bardaklarda içerler, yüksek perdeden seyredenlere bakarken gösterişli bir şekilde bardaklarını tokuşturmuşlardır. Kahvehanenin Rum müdavimleri Venedik'ten mavi tabanlı Murano bardaklarını getirmişler ve onlar da Rumca şarkılar söylerken uzolarını içmişlerdir."*¹⁹⁷⁷

¹⁹⁷⁴ İ.L. Jalnina-Vasilkioti, "Russkaya belaya Emigratsiya v Salonikah (1919-1980)", *Yejogodnik Doma Russkogo Zarubejya İmeni Aleksandra Soljenitsina*, Moskva, 2011, s. 130-131.

¹⁹⁷⁵ Omilia Teletis. Enarksis, "Nosokomio tis. Tessalonikis. tous. Telefteous. Eones"..., s. 142.

¹⁹⁷⁶ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 97.

¹⁹⁷⁷ 1917 yangınından sonra İzmir kökenli Nikos. Kalambokidis. Yanan Kristal'in yerine Poseidon kafesini açtı. Savaşlar arası yıllarda, Poseidon gecelemeler için sürekli bir mekândı ve gazete basıldıktan ve arabalar dağıtıma çıktıktan sonra, başta nargile içen Giannis. Vellidis. ile işkembe servisi yaptı. Kostas. Tomanas, *Ta Kafenia tis. Tessalonikis*, Nisides, Tessaloniki 1990, s. 52.

Çınar Kahvehanesi, şehrin kuzey kesimindeki Çınar (Çayır) Mahallesinde, Müslümanların yaşadığı Yeni Kapı'nın yakınında bulunuyordu.¹⁹⁷⁸ 1893'te Selanik-Manastır demiryolu hizmete girdikten sonra, Tren istasyonu çevresinde ve istasyon meydanında bütün gün ve gece hizmet veren Tsapoulis, Bousouleghas ve Dafa kahvehaneleri açılmıştır. Bunlar soğuk kış gecelerinde servise çıkmadan önce ısınmak için çay ve kinoa içen demiryolu çalışanları ile akşamları treni kaçırmak korkusuyla erken gelen taşralı yolcuların uğrak yeri olmuşlardır.¹⁹⁷⁹

II. Meşrutiyet döneminde kahvehaneler, konferans, canlı müzik, film geceleri, tiyatro ve kukla oyunlarının düzenlendiği mekânlar olmuştur. Bulgarlar, kendi cemaat üyesi işçiler için ve öğrencilere yönelik kahvehanelerde bazı dersler hakkında konferanslar düzenlemişlerdir.¹⁹⁸⁰ 1903-1904 tarihlerinde Hamidiye Caddesi'nde açılan Parhenon ve Poikilion kafelerinde canlı orkestralar çalmış, zaman zaman tiyatro oyunları sergilenmiştir.¹⁹⁸¹ 7 Ağustos 1903'te açılan Parthenon kafesi kısa sürede ünlenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde P. Nedos'a ait kafede canlı müzik yanında Yunan ve yabancı günlük gazeteleri bulmak ve Yunan resmi telgraf ajansını takip etmek mümkündü. 1904'ten itibaren her gün Amerika'nın keşfi, Rus-Japon savaşı gibi ilgi çekici konuları içeren 100 karelik filmler oynatılmaktaydı. Kafe salonunda periodik olarak kukla gösterileri ve sihirbazlar boy göstermekteydi.¹⁹⁸² Yine Hamidiye Caddesi üzerinde bulunan Yunan tebaasından Yani'nin kahvehanesinde bazı günler kukla oyunları düzenlenmiştir.¹⁹⁸³ Öte yandan Kristal Kahvehanesi, nasıl İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin toplanma yeri olmuşsa, Rum İhtilal Cemiyeti'nin Selanik merkezi, Tsapoulis'in kafesini Rum komitacılar için bir silah kaçakçılığı merkezi haline getirmişlerdir.¹⁹⁸⁴

Selanik şehri deyince II. Meşrutiyet döneminde akla gelen en önemli sosyalleşme mekânlarından biri Beyaz Kule Bahçesiydi. Resmi ziyafetlerin de verildiği Beyaz Kule Bahçesi 1907'de genişletilmiş, bir tiyatro, konferans salonu ve restoran eklenmiştir. Tiyatroda Veroni, Bonasera ve Kotopouli gibi en yeni Yunan tiyatro toplulukları oyunları

¹⁹⁷⁸ Tomanas, *Ta Kafenia tis Tessalonikis*...s. 56.

¹⁹⁷⁹ Tomanas, *Ta Kafenia tis Tessalonikis*..., s. 77.

¹⁹⁸⁰ BOA. TFR. I. SL. 215/21458-1 (7 Ağustos 1909).

¹⁹⁸¹ Kolonas, *Í Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, Íkonografía tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 111.

¹⁹⁸² Kolonas, *Í Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, Íkonografía tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*,s. 112.

¹⁹⁸³ Temmuz 1909'da verilen bir bilgiye göre, Hamidiye Caddesinde bulunan Yani'nin kahvehanesinde Yunan tebasından Dimitri Vala kukla oynatılmaktayken oyun dâhilinde gerçek silah kullanmış, güvenlik güçlerine bildirilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 212/21177-1 (7 Temmuz 1909).

¹⁹⁸⁴ Tomanas, *Ta Kafenia tis Tessalonikis*..., s. 77.

ile Avrupalı kumpanyaların yeni oyunları sergilemiştir. Beyaz Kule Restoran'ında, özellikle Osmanlı Hükümeti ve İtalyanlar tarafından yemekli davetler ve dans partileri düzenlenmiştir. Örneğin 1907 Haziran ayında şehri ziyarete gelen İtalyan filosuna 1.000 kişilik yemek ziyafeti verilmiştir.¹⁹⁸⁵ Şehirde bulunan her cemaate ait kulüpler de Beyaz Kule'nin kapalı salonlarında danslar ve konser etkinlikleri yapmışlardır. Bunlar erkeklerin egemen olduğu kulüplerde kadınların katıldığı tek etkinlikti. Burası Rum Yeni Kulübü yanında diğer kulüplerin çekim merkezi olmuştur.¹⁹⁸⁶ Merkezi konumu ve kalitesiyle Beyaz Kule bahçesi bütün cemaat ve yabancıların her kesiminden insanın buluştuğu yerd. Öyle ki Bahçe 2.000'den fazla sandalyeye sahip olmasına rağmen bazı zamanlarda yetersiz kalmaktaydı.¹⁹⁸⁷ II. Meşrutiyet döneminde Hükümete ait olan bahçenin işletmesini ihale yoluyla 3 yıllığına İttihat ve Terakki üstlenmişti.¹⁹⁸⁸

Selanik'te bulunan ve en ünlüsü Olimpos adını taşıyan rıhtımdaki gazinolar genellikle Gayrimüslim ve Yabancıların ilgi gösterdiği eğlence yerleri arasındaydı. Bazı günler gazinolarda, sonucu mahkemede biten kavgalar meydana gelmekteydi. Selanik Polis Müdürlüğüne göre kavgaların bir kısmı, gazinoda şantöz olarak çalışan fakat sahneye çıkararak şarkı söylemeyen, para kazanmak için gazinoya gelenlerle gazinonun içinde bir yerde özel olarak ayrılmış "Fuaye adı verilen kısımlarda görüşen yabancı uyruklu kadınlar"dan kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle Polis Müdürü Selanik'te bu uygulamada bulunan üç gazinodaki fuayelerin kaldırılması gerektiğini bildirmiştir.¹⁹⁸⁹

¹⁹⁸⁵ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 113.

¹⁹⁸⁶ Maria Karastergiou-Katerina Roussos, "Nea Leeshi Tessaloniki (1902-1912), Ellines, Embori, Ortodoksi: İ Pollaples. Anagnosis. Tis. Sillogikis. Astikis. Kinotitas", *Epistimoniki Epetirida Tou Kendrou İstorias. Tesslonikis. tou Dimou Tessalonikis*, Tomos/Cilt 8, Tessaloniki 2003, s. 225.

¹⁹⁸⁷ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 113.

¹⁹⁸⁸ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 113.

¹⁹⁸⁹ 2 Şubat 1908'de gazinoda şantözlerle bir takım Selanik gençleri kendi aralarında anlaşarak birbirleriyle muhabbet ve dans etmekte iken gazinoda şantözlük eden ve Avusturya vatandaşı Mösyö Oskar Lombardo'nun dostu olan Avusturyalı Anna adındaki şantöz ile İtalya vatandaşı Modyano Soris aralarında söz kavgasına başlayarak Oskar Moris'e küfür ederek onu darp etmiştir. Moris'in büyük biraderi Hayim ve Oskar'ın küçük kardeşi Emil'de birbirleriyle kavgaya tutuşmuşlardır. Bu sırada Mösyö Oskar Lombarda silahını çekmişken gazinoda bulunanlar, İtalya Konsolosu tercümanı Modyano ve yetişen polisler olaya müdahale ederek onları gazinodan çıkarmışlardır. İki tarafı dışarıda birbirleriyle kavgaya devam ederken oradan geçmekte olan Siroz müteberanından Ali Paşazade Ferit Bey de olaya karışarak HAYim Modyano'yu yumruklamıştır. Olay mahkemeye intikal etmişse de Oskar ile Modyano birbirlerine kin beslediklerinden ertesi gün yanlarına Selanik kabadayılarında bazılarımlı alarak gazinoya gelmişler, kavgaya tutuşacaklarken polis tarafından dağıtılmışlardır BOA. TFR. I. SL 172/17149-1 (2 Şubat 1908).

Gazinolar sadece eğlence mekânı olmamış, tüccarların, simsarların iş görüşmesi yaptıkları yerler de olmuştu.¹⁹⁹⁰

Olimpos Gazinosu'ndan başka Beyaz Kule civarında Floka, Mikros, Kipos, Bilvo gibi birahane ve gazinolar mevcuttu. 1905'te açılan Floka, tramvay istasyonunu yakınında bulunmaktaydı. Restoran gibi çalışan ve geniş bir bahçesi olan birahane müşteriye pasta ve çeşitli içecekler sunulmaktaydı.¹⁹⁹¹ Arşiv belgelerine yansıyan adli vakalardan anlaşıldığı kadarıyla Beyaz Kule civarında bulunan gazinolar yalnız Gayrimüslimlerin değil, III. Orduya mensup subayların da uğrak yerlerindendi. Bilvo (Belvo) gazinosu bunlardan biriydi.¹⁹⁹² 1908 yılı başlarında Bilvo Gazinosu'nda Askeri Mülazımlarından Şükrü Efendi karşısındaki kişiyle tartışma yaşamış, belindeki silahını çıkaracağı sırada yanında bulunanlarca engellenmiş, ancak tetiği açık kaldığından ateş olarak ayağından vurulmuştur.¹⁹⁹³

Selanik'te XX. yüzyıl başlarında her cemaate ait tiyatro kumpanyaları bulunmaktaydı. 1902 yılında şehirde Tiyatrocu Şevki Efendi'nin bir kumpanyası vardı. Kumpanyanın sahneleyeceği oyunlarla ilgili ilanlar *Asır* gazetesinde yer almaktaydı.¹⁹⁹⁴ Kime ait net olmamakla birlikte, İstasyon Caddesi tarafında bulunan devlete ait olan bahçede, eski bir tiyatro mevcuttu.¹⁹⁹⁵ İtalyan ve Fransız tiyatro kumpanyaları zaman zaman şehirde oyun sergilemekteydiler.¹⁹⁹⁶ Örneğin İstanbul Tepebaşı Bahçesi'nde faaliyet gösteren Fransız Tiyatro Kumpanyası, Ekim 1905'te Selanik'te oyun sergilemek üzere yaptığı izin talebi olumlu karşılanmıştır.¹⁹⁹⁷ II. Meşrutiyetin ilanından sonra şehir iskelesinde Su Şirketi binasının yanında Menteş Pirse'nin sahibi olduğu iki katlı evde bir

¹⁹⁹⁰ BOA. TFR. I. SL. 216/21598-1 (19 Ağustos 1909). Selanik polis müdürlüğünün verdiği bilgiye göre, Selanik Nüfus Müdürü Derviş Bey cuma günü Olimbos Palas'ın altındaki birahane uzun boylu bir Bulgarla konuşmuş, Bulgar kendisine 4 lira vermesine rağmen parayı almamıştır. Sabah yine birahane aynı Bulgar kendisine 10 lira vermiştir. Valilik bu haber üzerine olayın araştırılmasını istemiştir. BOA. TFR. I. SL. 176/17549-1 (15 Şubat 1908). Yapılan soruşturmada Derviş Efendi'ye para veren şahsın Rumlar tarafından dükkânından çıkarılmak istenen Bulgar cemaatinden poğoçacı İstoyko Nikolof olduğu, Derviş bey'in eskiden beri tanıdığı olduğu ve Derviş Bey'den kendisini dükkândan çıkarılmaması konusunda yardım istediği, ancak para verilip alınmadığı gerek Derviş Bey'in gerek İstoyko ve bir Rüşumat memurunun ifadesinden anlaşılmıştır. BOA. TFR. I. SL. 176/17549-2 (13 Mart 1908).

¹⁹⁹¹ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıri, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 112.

¹⁹⁹² BOA. TFR. I. SL. 215/21444-1(6 Ağustos 1909).

¹⁹⁹³ BOA. TFR. I. SL. 215/21444-1 (6 Ağustos 1909).

¹⁹⁹⁴ 1902 yılı mart ayında "Kızıl Sihirbaz" isimli piyesin Matbuat-ı Dahiliye İdaresi envanteri arasında olmadığından oynanmasına izin verilmemiştir. BOA. DH. MKT. 466/2-1 (13 Mart 1902).

¹⁹⁹⁵ BOA. Y. MTV. 238/114-1 (15 Ocak 1903).

¹⁹⁹⁶ BOA. DH. ŞFR. 282/71-1 (16 Nisan 1903).

¹⁹⁹⁷ BOA. DH. MKT. 1020/3 (24 Ekim 1905).

Tiyatroseverler Kulübü açılmıştır.¹⁹⁹⁸ Ancak kulüp binası Şubat 1909'da çıkan bir yangında yanmıştır.¹⁹⁹⁹

Selanik'in Yunanistan'ın işgali altına girmesinden sonra Çınar ve Beyaz Kule bahçelerine Yunan Hükümeti el koymuştur. Beşçınar Bahçesi ve Kahvehanesi'ni Nüfus mübadelesi ile Selanik'e yerleşen İzmir kökenli bir Rum devralmıştır.²⁰⁰⁰ Beyaz Kule Bahçesi ve çevresinde hizmet veren binalar 1960 yılında yıkılmıştır.²⁰⁰¹ Yine işgal sürecinde Müslümanlara ait bazı oteller ve otellerin gazinolarına el konulmuştur. Bazılarına ise I. Dünya Savaşı sırasında müttefik askerleri tarafından el konulmuştur. Rıhtım boyunca bulunan Yakacak'ta askeri numune muallimin bölüğü efradından Salim Kemalettin ve Kadıköy'de oturan eski Görice Mebusu Süleyman Bey'e ait olan iskelenin tam karşısındaki Yanya (Epir) Oteli 14 Haziran 1916'da İngiliz ve Fransız askerlerince işgal edilmiştir. Bu oteller ve gazinolarının yıllık kira gelirleri 485 lira olduğu beyan edilmiştir.²⁰⁰² Otel sahipleri verdikleri dilekçede gerek Balkan Harbi gerekse Dünya Savaşı sebebiyle 20.000 liraya yaklaşan zarara uğradıklarını beyan ederek zararlarının telafisini istemişlerdir.²⁰⁰³

Öte yandan I. Dünya Savaşı sırasında şehirde Osmanlı döneminde var olmayan eğlence tarzları ve mekanları ortaya çıkmıştır. Çınar ve Beyaz Kule bahçesi popülerliğini korumakla birlikte İtilaf Devletlerinin askerlerini eğlendirebilmek için Hürriyet Meydanı'nda -Venizelos Meydanı- mantar gibi Paris'teki benzerlerine verilen adlarla barlar görülmeye başlamıştır.²⁰⁰⁴

¹⁹⁹⁸ 23 Ocak 1909'da binanın üst katında yangın çıkmış, Donanma-ı Osmani itfaiyesinin müdahalesi ile yangın büyümeden söndürülmüştür. BOA. TFR. I. SL. 203/20201-1 (24 Ocak 1909).

¹⁹⁹⁹ BOA. TFR. I. SL. 203/20201-1 (8 Şubat 1909).

²⁰⁰⁰ Kostas. Tomanas, *Ta Kafenia tis Tessalonikis*...s. 56.

²⁰⁰¹ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 113.

²⁰⁰² BOA. HR. SYS. 2422/12-2 (14 Haziran 1916).

²⁰⁰³ BOA. HR. SYS. 2422/12-3 (14 Haziran 1916).

²⁰⁰⁴ Valasi Partena, *İ Katimerini Zoi Sti Tessaloniki Sta Hronia Tou A'Pangasmou Polemou*, (Panepistimio Makedonias, Sholi Oikonomikon ke Periferikon Spoudon, Diplomatiki Ergasia), Tessaloniki, 2019, s.76.

IV. BÖLÜM

EĞİTİM KURUMLARINDA DEĞİŞİM (1900-1928)

4.1. Eğitimde Modernleşme ve Selanik Vilayetine Yansımaları

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Tanzimat'ın ilerici reformlarının bir parçası olarak eğitim alanında da yeni kanunlar çıkarılarak Batı eğitim kurumlarına benzer yeni okullar açılmıştır. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim sistemi düzenlenmiştir. Okullar “Mekâtib-i Umumiye/Genel Mektepler” ve Mekâtib-i Hususiye/Özel Mektepler” okullar olarak ikiye ayrılmıştır (madde 1). Devlete ait okullar derecelerine göre üç sınıf olarak düzenlenmiştir: Birincisi “Sıbyan ve Rüşdiye”, ikincisi “İdadiye ve Sultaniye”, üçüncüsü ise “Mekâtib-i Aliyye/Yüksekokul”dir (madde 2).²⁰⁰⁵ Nizamnamenin yayınlanmasından sonra ve özellikle II. Abdülhamid döneminde nizamnameye uygun olarak imparatorluğun köylerinde sıbyan, kazalarında sıbyan ve rüşdiye, bazı vilayetlerinde ve başkent İstanbul'da yüksekokullar açılmıştır. Öte yandan İmparatorluk topraklarında açılan cemaat okulları ve yabancıların kurduğu okullar Mekâtib-i Hususiye/Özel Mektepler sınıfında değerlendirilmiştir. Bütün Rumeli'de olduğu gibi Selanik'te de Osmanlı Hükümetinin her sınıftan açtığı okulların yanı sıra, Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Uahlara ait cemaat okulları ve yabancıların açtığı misyoner okullarıyla bulunmaktaydı.²⁰⁰⁶ Şehirde özellikle gayrimüslim cemaatler Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra eğitim alanında büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. İlerlemenin esas itici gücü şüphesiz Makedonya'daki yabancı devletlerin destekleri ve milliyetçilik akımı olmuştur. Makedonya vilayetlerinde Yabancılar, okullar ve misyonerler vasıtasıyla kendi nüfuz alanlarını genişletmeye çalışırken Gayrimüslim Rumlar, Bulgarlar, Sırlar ve en son Uahlar milliyetçilik temelli bir eğitim modeline yönelmişlerdir. Eğitim alanındaki bu yeni gelişme üzerine Osmanlı Hükümeti bir yandan Cemaat ve Yabancı okulları denetim almaya, diğer yandan yeni ve modern okulları kurarak etnik ve dini durumu ne olursa olsun, gençleri devletin açtığı okullara çekip onlara Osmanlılık ideali etrafında birlik fikrini aşılamaaya çalışmıştır.

Bu doğrultuda Osmanlı Hükümeti Maarif Nizamnamesi'ne uygun olarak vilayetlerde Maârif Müdürünün yönetiminde güçlü birer Maârif İdaresi kurmayı

²⁰⁰⁵ *Düstur*, Tertip I, Cilt II, Matbaa-i Amire, 1289, s. 184.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67>

²⁰⁰⁶ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis. Elladas. (1941-1944)*, İstorikas. PhD, Atina 2015, s. 27.

tasarlamıştır.²⁰⁰⁷ Nitekim 1872’de Selanik’te ilk kez Maarif Müdürü’nün başkanlığında bir “Vilayet Maârif Meclisi” oluşturulmuştur. Ancak savaşlar ve mali sıkıntılar nedeniyle kurumsallaşamayan bu meclis, 16 Nisan 1882 tarihli, Selanik, Suriye, Aydın, Yanya vilayetlerinde birer Maârif Meclisi oluşturulmasına ilişkin Padişah iradesinden sonra yeniden yapılandırılmıştır.²⁰⁰⁸ 1900’lü yılların başlarında Selanik’teki Maârif Meclisi’nin yapısına bakıldığında üyelerinin tamamının devlet memurlarından ve eşraftan oluştuğu ve Gayrimüslimlerin de temsil edildiği görülmektedir. Vilayetlerin Maârif müfettişleri, Maârif Nezareti tarafından seçilip atanmaktaydı. İbtidai okullar müfettişleri ise, vilayet tarafından seçilip Maârif Nezaretince atanmaktaydı. Haziran 1910’da Selanik Vilayeti vilayette müfettiş istihdamının belirsiz bırakıldığı merkezde iki ibtidai müfettişi istihdam edildiğini ancak çevre sancak ve kazalara da müfettiş istihdamı gerektiğini bildirmiştir.²⁰⁰⁹

II. Meşrutiyet’in hemen öncesinde 1907-1908 eğitim öğretim yılında şehirde çeşitli derecelerde 86 okul bulunmaktaydı. Bu okulların 26’sı Müslüman, 22’si Musevi, 20’si Rum ve devleti, 6’sı Bulgar ve geri kalanları Selanik’te misyonları bulunan Yabancı devletlere aitti. Okullarda okuyan öğrenci sayısı itibariyle Müslümanlar birinci sırada olup Rumlar ikinci, Museviler üçüncü ve Yabancılar dördüncü sırayı takip etmekteydi.²⁰¹⁰

Selanik’te eğitim, ilerleme ekonomik gelişmeyle birlikte ilerlemiştir. Özellikle ticaret okulları şehrin tanzimat sonrası ekonomik gelişimine ayrıca katkı sağlamıştır. 1909-1910 eğitim öğretim yılında şehirde bulunan bütün ticaret okullarında toplam 903 öğrenci eğitim görmektedir.²⁰¹¹ Ticaret okullarında yetişen gençler, şehirde kurulan modern işletmelerin nitelikli çalışan ihtiyacını karşılamışlardır.²⁰¹² Nitekim diyebiliriz ki Selanik’teki okulları İmparatorluğun diğer şehirlerinde açılan okullardan ayıran ve onlara

²⁰⁰⁷ *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 8.

²⁰⁰⁸ Mithat Aydın, *Denizli’de Eğitim (Osmanlı Dönemi)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, Haziran 2014, s. 55. 1908-1912 Selanik Maârif Müdürlüğünde Abdullah Hilmi Bey (1904-1909) ve Tahir Rüştü Bey (1909-1912)’ler bulunmuşlardır. İki yıl görev yapan ve şehrin son Maârif Müdürü olan Tahir Rüştü Bey, 10-20 Ağustos 1911 tarihleri arasında Selanik Vilayeti Birinci Öğretmenler Kongresi’nin toplanmasına önayak olmuştur. Fatih Demirel, “Selanik Vilayetinde Maârif Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 37.

²⁰⁰⁹ BOA. MF. MKT. 1154/44-17 (26 Haziran 1910).

²⁰¹⁰ Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 33.

²⁰¹¹ Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 304.

²⁰¹² Hronakis, *a.g.t.*, s. 112.

üstünlüklerini sağlayan yabancı dil derslerine ve uygulamalı eğitime verilen önem olmuştur. Şehirde bulunan her cemaatin ve yabancı misyonların birer ticaret ve hatta çoğunun ziraat okulu bulunmaktaydı. Bu okullarda devletin resmi dili olan Türkçe'nin yanında, her birinde en az iki dil olmak üzere, Yunanca, Bulgarca, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İngilizce dersleri verilmekteydi.²⁰¹³

4.2. Müslümanların Kurduğu Okullar

Selanik Türklerin eline geçtikten sonra şehirde Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik eğitim kurumu olan Sıbyan mektepleri ve "Medreseler" açılmıştır.²⁰¹⁴ Bilindiği kadarıyla Selanik'te ilk medrese 1510'da açılan Balabanoğlu Ahmet Ağa ve Yakup Paşa Medreseleri olmuştur. Bunları 1546'da açılan Koca Mustafa Paşa, 1638'de açılan Musa Baba ve 1662'de açılan Topal Mehmet Ağa medreseleri takip etmiştir. Bu medreselerde XVII. yüzyıl sonuna kadar birçok önemli bilim adamı, yazar ve şair yetişmiştir. Özellikle tıp derslerinin verildiği Şifaiye Medresesi, XVIII. yüzyıla kadar önemli bir ihtiyacı karşılamıştır.²⁰¹⁵

II. Mahmut döneminde başlayan eğitimde modernleşme sürecinde şehirde açılan modern eğitim kurumları ile eğitimin gelişmesi bakımından önde gelen cemaat Müslümanlar olmuştur. Medreselere dokunulmamış, sıbyan mektepleri de varlıklarını sürdürmüştür. Tanzimat Fermanı'nın ilanından 15 yıl sonra, 1853 yılında Müslümanların şehirde 14 sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Bu okullar, 1870'lerde ibtidai mekteplere dönüştürülerek daha modern eğitim kurumları haline getirilmişlerdi. Buna karşın aynı tarihlerde Museviler halen Talmud Tora okullarında dini eğitim almaktaydılar.²⁰¹⁶

Ancak özellikle Museviler ve Rumlar, 1880'lerden sonra yeni bir programa göre eğitim kurumlarını düzenleyip yeni okullar açarak büyük gelişme kaydederken Osmanlı Hükümeti'nin açmış olduğu okullar yeterli derecede gelişmemiştir. 1880'lerin başında Müslüman Cemaati'nin şehirde yedi ibtidai, bir erkek ve bir kız rüşdiyesi ve iki özel okulu bulunmaktaydı. Okullarda düzen ve disiplin yetersiz, fen, matematik gibi dersler geri ve

²⁰¹³ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 34.

²⁰¹⁴ Medreselerin kökeni İslam devletlerine dayanmaktadır. İlk medreseler IX. yüzyılda Şii propagandasının önüne geçmek üzere açılmış ve ondan sonra kurulan bütün İslam, Türk-İslam devletlerinin temel eğitim kurumu haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise ilk medrese Selaçuklu devleti medreseleri örnek alınarak 1331 yılında İznik'te kurulmuştur. Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) bilim merkezlerine dönüşen medreseler, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medresleri kurulmuş, medrese sistemi kurulan bu medreseler etrafında yeniden yapılandırılarak bilim merkezleri haline getirilmişlerdir. Aydın, *a.g.e.*, s. 27.

²⁰¹⁵ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 18.

²⁰¹⁶ Rena Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919)*, (Çeviren Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, Ankara 2005, s. 134.

öğrencilerin genel görünümü bakımsız ve dağınıktı.²⁰¹⁷ Selanik'in kazalarında Müslüman eğitim kurumlarının durumu daha kötüydü. 1902 yılında Selanik Vilayeti'ndeki eğitim kurumlarını incelemek üzere Selanik'e gönderilen Encümen-i Maârif Azâsından Esseyid Mehemet Tahir Efendi, 25 Aralık 1902'de hazırladığı raporda durumu şöyle açıklamıştır:²⁰¹⁸

“Selanik kazalarının köylerinde okul olmadığı gibi kasabalarda bulunan okullarının hali de kötüdür. Gayrimüslim okullarının ilerlemesine karşın Müslüman okulları düzensiz ve Müslüman çocuklar eğitimden mahrum kalmışlardır. Eğitimin geliştirilmesi için Maârif Nezareti 7-8 bin lira göndermiş, bu para doğru yerlere harcanmamıştır. Müslüman okullarının gelişmesi için yapılacak olan şey var olan okulların doğru idare edilmesidir. Maârifin ilerlemesi için okullara verilen paralar tam olarak harcanmamıştır. Okul müdürlerine okulları idare edebilmeleri için gerekli olan yetkiler verilmemiştir.”

Ancak 1902'den itibaren Selanik'teki Müslüman okulları hızlı geliştiği gözlemlenmektedir. Bunda son yıllarda açılan okulların kalitesinin artmasının payı büyüktür. Zira Dârümuallimin, idadi mektebi ve rüşdiye mektepleri ve meslek okulları “usul-ü cedid” üzere öğrencilere iyi bir eğitim sağlamışlardır.²⁰¹⁹ 1906 yılından itibaren birkaç Selanik'te bulunan Yunanlı M. Kontogiannis:²⁰²⁰

“...Hiçbir Türk nüfusuna oranla Makedonya'da bu kadar çok okul gösteremez. Bir yanda Katolik ve diğer yabancı propaganda, diğer yanda Makedonya'da yaşayan etnik grupların antipatisi ve siyasi çıkarları... Buna rağmen açılan devlet okulları, ticaret okulları, kız okulları, özel okullar. Türkler bugün eğitim açısından geride bırakılmamışlardır.” Şeklinde XX. yüzyıl başlarındaki durumu ifade etmiştir.

Selanik'te Müslümanlara ait genel okullar yanında özel okullar da önem arz etmektedir. Hatta bunların ünleri Selanik'in ve İmparatorluk topraklarının dışına taşmıştır. Müslüman devlet okulları gibi, özel okullar da Avrupa pedagojik teknikleri kullanılarak bilim ile din ve ahlak eğitiminin bir bileşimi olmuşlardır.²⁰²¹ Buna karşılık Selanik'te bulunan Müslüman okullarının mali durumu, hiçbir zaman bir değişime veya okulun tamir bakım ve ihtiyaçları hiçbir zaman yeterli olmamıştır. İslam okullarının

²⁰¹⁷ Gounaris, “Selanik”, *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 512.

²⁰¹⁸ BOA. TFR. I. SL. 1/59-2-2 (25 Aralık 1902).

²⁰¹⁹ SVS, 1325/1907, s. 624.

²⁰²⁰ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 13.

²⁰²¹ Marc Bear, “Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul”..., s. 155.

devletin tahsis ettiği para, hayırseverlerin veya vakıfların bağışları ve okullar için düzenlenen piyango, at koşusu gibi etkinliklerden elde edilen paralar olmak üzere üç gelir kaynağı bulunmaktaydı.

1325/1907 tarihli vilayet salnamesine ve diğer arşiv belgelerine göre, 1912 yılına kadar Selanik'te Osmanlı Hükümeti ve Müslümanlar tarafından açılan eğitim kurumları aşağıdaki gibidir.

Tablo 16: Osmanlı Kaynaklarına Göre Selanik'teki Müslüman Okulları

<i>Medreseler</i> ²⁰²²			
Sıra No	Medresenin İsmi	Bulunduğu Mahalle ve Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı
1	Yusuf Paşa Medresesi	-	
2	Selim Paşa Medresesi	-	
3	Çınarlı Medresesi	-	
4	Yakup Paşa Medresesi	1510	
5	Mustafa Paşa Medresesi	1546	
6	Saray-ı Atık Medresesi	-	
7	Hacı Numan Bey Medresesi	-	
8	İshak Paşa Medresesi	-	
9	Haseki Mehmed Çavuş Medresesi	-	
<i>İhtiyaçları Doğrudan Osmanlı Hükümeti Tarafından Karşılanan Okullar</i> ²⁰²³			
1	İdadi-i Mülki Mektebi	1887 ²⁰²⁴	Müslim: Gündüzcü 151 Yatılı 126 Parasız yatılı 85 Gayrimüslim: Gündüzlü 43 Paralı yatılı 32 Parasız yatılı 37 Toplam 414
2	Mekatib-i İdadiye Şube olarak Açılan Rüştüye-i Mülkiye Mektebi	1859	Müslim 88, Gayrimüslim 5
3	İnas Rüştüye Mektebi ²⁰²⁵	1874	176
4	Dârümualliminini İbtidai ²⁰²⁶	1872-1882 yılları arası ²⁰²⁷	55
5	Selanik Hamidi Ziraat-ı Amaliyat Mektebi ve Numune Çiftliği	1889	60

²⁰²² SVS. 1325/1907, s. 570.

²⁰²³ SVS, 1325/1907, s. 460-484.

²⁰²⁴ BOA. MF. MKT. 104/3-1 (23 Teşrinisani 1304/5 Aralık 1888).

²⁰²⁵ 1905 yılı yaz aylarında rüştüye binası tamir edilirken bir kat daha eklenmesi planlanmış, fakat bütçenin yetersizliğinden dolayı ertelenmiştir. BOA. ŞD. 221/13-6 (2 Eylül 1905).

²⁰²⁶ Ders programında yer aldığı halde bazı dersler tahsisat yetersizliğinden dolayı bir süre okutulmamıştır. 1907 Eylül ayından itibaren mektebin icar gelirleri ile 150 kuruş ücretle tayin edilen bir hoca tarafından, bir önceki eğitim öğretim döneminde verilemeyen malumat-ı ziraiye dersi okutulmaya başlanmıştır. BOA. BEO. 3380/253479-2 (15 Ağustos 1908).

²⁰²⁷ Selanik Dârümualliminin 1872 yılında açıldığı yazılsa da arşiv kaynaklarında 1882'de halen Selanik'te bir Dârümuallimin'in açılmasından söz edilmesi mektebin açılış tarihini muğlaklaştırmaktadır. Sabri Becerikli, "Selanik Dârümuallimini", *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 202.

6	Mekteb-i İdadi ve Rüşti-i Askeri		144
7	Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi	1875	155
Özel Eğitim Kurumları ²⁰²⁸			
1	Feyziye Mektebi ²⁰²⁹		Paralı 240 Parasız 20 Toplam 260
2	Ticaret Mektebi		Müslim, 8 Gayrimüslim 1, Toplam 9
3	Yadigâr Terakki Mektebi ²⁰³⁰	Kasımiye Mahallesi ²⁰³¹	Gündüzlü Talebesi Ücretli: 230, Müslim 218, Gayrimüslim 12 Ücretsiz: 36, Müslim 32, Gayrimüslim 4 Yatılı Talebesi Ücretli müslim 21, Gayrimüslim 3
4	Yadigâr Terakki Mektebi (Yalılar Şubesi)	Yalılarda	Ücretli Müslim 58, Gayrimüslim 2
5	Yadigâr Terakki Mektebi (İnas Kısmı)		Ücretli 218 Müslim 212, Gayrimüslim 6 Ücretsiz: 49, Müslim 48, Gayrimüslim 1
6	Leyli ve Nehari (yatısız-yatılı) Ticaret Mektebi		Gündüzlü 34 Ücretli 31 Ücretsiz 3 Yatılı 90 Ücretli 14 Ücretsiz 76 Toplam 124
İlk ve Ortaöğretim Kurumları (Sıbyan-İbtidai Mektepler, Rüştiyeler) ²⁰³²			
1	Mekteb-i Selimiye (üç sınıflı orta kısmı vardır)	1894 ²⁰³³	400
2	Hamidiye İnas Okulu (Bir sınıf Rüşdiye kısmı vardır)	Hamidiye	100

²⁰²⁸ SVS, 1325, s. 485-500

²⁰²⁹ Okulun kuruluşunda Karakaş ailesinin fertlerinden İsmail İpekçi, Mustafa Cezaer ve Mehmet Karakaş etkili olmuştur. Hronakis, *a.g.t.*, s. 77.

Okul binasının eski olması nedeniyle Okul yönetimi 18 Aralık 1909'da İdadi okulu yanında bulunan 5-6 bin arşın büyüklüğündeki emlak-ı hümayuna bağlı arsa üzerine yeni bir bina yapmayı düşünerek bunu için Hükümete başvurmuştur. Ancak aynı arsa üzerine Yatılı ve yatısız İttihat Terakki Okulu yapılacağı beyan edilmiştir. BOA. BEO. 3684/276265-1 (1 Ocak 1910). Hem İttihat Terakki Cemiyeti'nin hem Feyziye mektebinin talep ettiği arsa İttihat Caddesi üzerinde ve iki parça halinde 4.300 zira'dan ibaretti. BOA. BEO. 3705/277801-1 (17 Şubat 1910)

²⁰³⁰ Terakki okulu Maaminim'lerin önde gelenlerinden Kapancı ailesinden 16 üyesi tarafından kurulmuştur. Tütün tüccarı Hasan Akif Bey ve Ahmet Kapancı yönetim okuruljununda etkin olmuştur. Hronakis, *a.g.t.*, s. 77.

²⁰³¹ Okul Kasımiye Mahallesinde Agias. Triados. Kilisesi yakınlarında bulunmaktaydı. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıri, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 82.

²⁰³² SVS, 1325, s. 501-506.

²⁰³³ SVS, 1325, s. 501.

3	Ali Paşa Mektebi Erkek Kısmı (İbtidai ve Rüşdi) ²⁰³⁴	Ali Paşa	Ücretli 124 Ücretsiz 300
4	Ali Paşa Mektebi Kız Kısmı ²⁰³⁵	Ali Paşa	Ücretli 99 Ücretsiz 35
5	Mustafa Paşa Mektebi Erkek Kısmı	Mustafa Paşa	Ücretli 60 Ücretsiz 15
6	Mustafa Paşa Mektebi Kız Kısmı	Mustafa Paşa	Ücretli 75 Ücretsiz 9
7	Ravza-i Sıbyan Erkek Kısmı	Yalılar	96
8	Yalılarda Ravza-i Sıbyan Mektebi (sulu yer, bahçe) Kız Kısmı	Yalılar	130
9	Hadika-ı İrfan İbtidai Mektebi (İrfan Bahçesi)		Ücretli 51 Ücretsiz 37
10	Yadigâr Hamidi Mektebi Erkek Kısmı, (bir sınıf rüşdiye kısmı vardır)	Hamidiye 1312 ²⁰³⁶	Ücretli 117 Ücretsiz 13
11	Yadigâr Hamidi Okulu Kız Kısmı, (bir sınıf rüşdiye kısmı vardır)	Hamidiye	Ücretli 127 Ücretsiz 15
11	Çınarlı İbtidai Mektebi	Çınarlı Mahallesi	Erkek 77 Kız 55
12	Akçe Mescit Mektebi	Akçe Mescit, 1312 ²⁰³⁷	Erkek 60 Kız 172
13	Kala-ı Bala İbtidai Mektebi	Kala-ı Bala 1318 ²⁰³⁸	Erkek 65 Kız 40
14	Osmaniye Mektebi		Erkek Ücretli 42 Ücretsiz 26 Kız Ücretli 148 Ücretsiz 37
15	Hasan Fehmi Paşa Mektebi		Ücretli 100 Ücretsiz 60
II. Meşrutiyet Döneminde Açılan Müslüman Okulları (1908-1912)			
1	İttihat ve Terakki Mektebi ²⁰³⁹	Telli Kapı Haricinde ²⁰⁴⁰	

²⁰³⁴ Mayıs 1907'de eskimiş olan okul binası tamir edilmiş yanına bir de kız kısmı eklenmiştir. BOA. İ. MF. 13/24-1 (16 Mayıs. 1907).

²⁰³⁵ Ali Paşa Mektebine kız kısmı Nisan 1907'de 30.256 kuruş harcanarak eklenmiştir. BOA. ŞD. 222/36-1 (4 Nisan 1907).

²⁰³⁶ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye (SNMU)*, 1321/1903, s. 527.

²⁰³⁷ *SNMU*, 1321/1903, s. 527.

²⁰³⁸ *SNMU*, 1321/1903, s. 527.

²⁰³⁹ Okul Mithat Paşa Caddesi ile İdadi Caddesinin köşesinde bulunan alana yapılmıştır. Mektebin bulunduğu arsanın kuzeyinde şehirle okulu ayıracak ve Mithat Paşa caddesine kadar uzanacak yeni bir cadde açılmıştır. BOA. İ. DFE. 23/43-1 (20 Ekim 1909). Nea Alitya gazetesi'nin haberine göre okulun temelleri 1 Mayıs 1909'da atılmıştır. İnşası için 13.000 Lira harcanan okul, yerleşimi, sağlıklı yapısı ve elektrik tesisatı ile modern bir kurum olmuştur. Okulda çoğu ücretsiz 200 öğrenci ve birkaç ücretli çocuk eğitim görmüştür. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktöriki Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 82.

²⁰⁴⁰ BOA. ŞD. 545/23-1 (8 Temmuz 1909). Hükümet mektebin yapımına 20 Ekim 1909'da onay vermiştir. BOA. İ. DFE. 23/43-1 (20 Ekim 1909).

2	Dar'üd-tedris (Sağır ve Dilsizler Okulu)		
---	--	--	--

(Kaynak: *Selanik Vilayeti Salnamesi* 1325/1907, s 460-485)

1907-1908 eğitim öğretim yılında öğrenci sayısı açısından Selanik Müslüman okulları, 5.510 öğrenci ile şehirde ilk yer almaktaydı.²⁰⁴¹

4.2.1. İlk ve Ortaöğretim Okulları

4.2.1.1. Sıbyan/İbtidai Mektepleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde şehirlerin mahallelerinde ve köylerde açılan ilköğretim kurumları; daha sonra "Mahalle Mektepleri" de denilen "Sıbyan" mektepleri olmuştur.²⁰⁴² Eğitim öğretimin ilk basamağını oluşturan ve okuma yazma ile temel İslami değerlerin öğretildiği bu okullara Osmanlı devleti müdahale etmemekte, ortak bir müfredat da bulunmamaktaydı.²⁰⁴³ Sıbyan Mektepleri bu yapısını, zorunlu kılınmaları, eğitim süresi belirlenip müfredata yeni dersler eklenmesi ve yaygınlaştırılması aşamalarıyla²⁰⁴⁴ II. Abdülhamid Dönemi'ne kadar sürdürmüştür. Bu süreçte imparatorluğun diğer şehirlerinde olduğu gibi Selanik'te de Müslümanların yaşadığı her mahallede bulunan camilerin yakınlarında sıbyan mektepleri açılmıştır. 1904-1905 eğitim öğretim yılında Selanik merkezde sıbyan ya da ibtidai, adıyla 14

²⁰⁴¹ Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpdevtika* 19. 20 Aionas, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 33.

²⁰⁴² Sıbyan mektepleri kaynağını ilk İslam devletlerinden almıştır. İslamın ilk dönemlerinde açılan bu tür okullara "küttap", "mektep" isimleri kullanılırken Osmanlı'nın klasik döneminde "Dar'ül Talim", mektep, mektephane, muallimhane, Dar'ül-ilm, Taşmektep" olarak adlandırılmışlardır. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 1, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 82. Mekteplerde görev yapan hocalar çoğunlukla camilerde imamlık yapan, sayısı az da olsa medreselerden çıkmış din âlimleriydi. Kız öğrenciler ise hocaların eşleri ya da yaşlı kadınlar tarafından eğitilmekteydi. Hocaların devlet tarafından ödenen bir maaşları yoktu, ihtiyaçları okulun bulunduğu çevre halkı tarafından karşılanırdı. Bu mekteplerde hocalardan başka, onlara yardım eden "kalfa", çocuklara evlerine kadar refakat eden "muhasır" ve metebnin temizlik işlerini yapan "bevval" vardı. Hatice Şentürk "Osmanlı Eğitim Sistemi'nde Sıbyan Mektepleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Aksaray Genç Kalemler Dergisi*, Yıl 4, Sayı 5, Aksaray, 2018, s. 3. Bu okullarda hocalar öğrencilere Kur'an, namazın kılımlı, namazda okunacak dualar ile Arapça ve yazı yazma öğretirdi.

²⁰⁴³ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 1, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 83.

²⁰⁴⁴ II. Mahmut döneminde her ne kadar İstanbul dışında uygulanmasa da 1824'te çıkarılan bir fermanla zorunlu hale getirilmiştir. Tanzimat döneminde 1847'de çıkarılan "*Etfâlin Tâlim ve Tedrîsi ve Terbiyelerinin Ne Vecihle İcrâ Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dâir Sıbyân Mekâtibi Hâceleri Efendilere İ'ta Olunacak Tâlimat*" adını taşıyan bir talimatname ile, sıbyan mekteplerinin eğitim sürelerinin dört yıl ve zorunlu olduğu, müfredata güzel yazı, lügat ve ahlak derslerinin girildiği, erkek ve kız çocuklarının ayrı ayrı oturtulacağı belirtilmiştir. Ertan Gökmen, "Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İbtidâi Mekteplere Dönüştürülmesi", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırmaları Dergisi)*, Sayı 20, Ankara, 2006, s. 52. 1869 tarihli "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile de, her mahalle ve köyde bir mektep bulunacağı, mekteplerin giderlerinin mahalle ya da köy halkı tarafından giderileceği, eğitim süresi dört yıl olan mekteplerde görev yapacak öğretmenlerin öğretmenlerinin nizamnameye göre seçilip atanacağı, iki sıbyan mektebi olan mahallelerde birinin kızlar için ayrılacağı gibi hükümler getirilmiştir. Mehmet Yıldız, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*", Cilt 71, Sayı 1, 2011, s. 178.

ilköğretim okulu mevcuttu.²⁰⁴⁵ 1907-1908 eğitim öğretim yılına gelindiğinde Yadigâr Hamidi Mektebi'ne kız kısmı eklenmiş ve sayı 15'e yükselmiştir.²⁰⁴⁶ 1853 yılında da aynı sayıda okul bulunduğu göz önüne aldığımızda XX. yüzyıl başlarına kadar sayısal açıdan değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde ise sıbyan/ibtidai okullarının sayısında artış yaşanmıştır. Kazım Nami Duru,²⁰⁴⁷ 1909'da Avusturya-Macaristan seyahati sırasında Peştede gördüğü bir okulu örnek alarak içinde "Çocuk Bahçesi" adıyla ana sınıfının da bulunduğu Ravza-ı Sıbyan Mektebi'ni açmıştır.²⁰⁴⁸ Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk Müslüman anaokulu açılmıştır.

İlköğretim okullarında, "Akaid-i Diniye, Cüz-i Hesap, Tarih, Coğrafya ve Gramer" derslerini verilmekte ve okuduklarını anlayabilecek, kendilerini ifade edebilecek olgunluğa erişmeleri hedeflenmekteydi.²⁰⁴⁹ Selanik'te bulunan ibtidai mekteplerine rüşdi kısmı eklenen okullar, oldukça köklü ve iyi eğitim vermekteydiler. Bunlardan biri olan Selimiye Mektebi, 1894'de Gazi Evrenos Bey'in varisleri tarafından kurulmuştur. Okulun idaresi, Maârif memurlarından oluşan bir encümen tarafından yürütülmüştür. Okul, ikisi şube (hazırlık), üçü ibtidai ve üçü rüşdiye kısmı olmak üzere sekiz sınıftır. Okulun eğitim ücreti diğerlerine oranla daha düşüktür. Rüşdiye kısmından her yıl 15 öğrenci mezun olup lise (idadi) mekteplerine başlamaktadırlar. Bu bir başarıdır. Çünkü okulun rüşdiye kısmında Arapça ve Farsça yeni usullerle üç yıl içerisinde öğrencilerin okuyup yazabileceği derecede öğretilmektedir. Okulun ders programına baktığımızda hazırlık sınıflarında, "Elifba, Hesap, Ahlaki manzumeler, Türkçe yazı, Fransızca," dersleri verilmekteydi. İlk ve Orta sınıflarında ise aşağıdaki dersler okutulmaktaydı:²⁰⁵⁰

²⁰⁴⁵ SVS, 1322/1904, s. 321.

²⁰⁴⁶ SVS, 1325/1907, s. 505.

²⁰⁴⁷ Asıl adı Mehmet Kazım olup "Nazım" takma adını şiirle uğraşırken alan Duru'nun mesleği askerlikti. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin bir üyesi olan Duru, 1910 yılında askerlikten ayrıldıktan sonra aynı yıl Selanik Vilayeti Maarif Müfettişliği görevine atanmış, bu süreçte Selanik İdadisi'nde, Sanayi Mektebi'nde, Askeri Rüşdiyede ve Selanik'teki Fransız lisesinde öğretmenlik yapmıştır. Ali Gurbetoğlu-Sibel Atlı, "Kazım Nami Duru'nun Okul Öncesi Eğitime Katkıları ve "Çocuk Bahçesi Rehberi" Adlı Eserinin İncelenmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, Cilt 15, Sayı 1, Nisan 2014, s. 228.

²⁰⁴⁸ Mehmet Kazım Nami Duru, *Hatıralar, İttihat ve Terakki/Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları*, Altınordu Yayınları, Ankara 2017, s. 44.

²⁰⁴⁹ Fatma Kaya Doğanay, "Selanik Vilayetinde İlköğretim", *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 55.

²⁰⁵⁰ SVS, 1325/1907, s. 502.

Tablo 17: İlköğretim Okullarında Okutulan Dersler

Okutulan Dersler	İlköğretim 1. Sınıf	İlköğretim 2. Sınıf	İlköğretim 3. Sınıf	Ortaöğretim 1. Sınıf	Ortaöğretim 2. Sınıf	Ortaöğretim 3. Sınıf	
	Ecza-yı şerife	Kur'an-ı Kerim (tecvidli)	Kur'an-ı Kerim (tecvidli)	Kur'an-ı Kerim (tecvidli)	Kur'an-ı Kerim (tecvidli)	Kur'an-ı Kerim (tecvidli)	Kur'an-ı Kerim (tecvidli)
	İlm-i hal	İlm-i hal	İlm-i hal	Akaid-i Diniye	Akaid-i Diniye	Akaid-i diniye	
	Türkçe okuma	Türkçe okuma	Türkçe okuma	İslam tarihi	Arapça	Arapça	
	Türkçe yazma	Türkçe yazma	Sarf-ı Türki	Arapça	Farsça	Farsça	
	Hesap	Hesap	Malumat-ı fenniye	Farsça	Türkçe okuma	Genel Coğrafya	
	İmla	İmla	Osmanlı Coğrafyası	Türkçe okuma	Hesap	Hesap	
	Fransızca ahlaki manzumeler	Fransızca ahlaki manzumeler	Hesap	Türkçe yazma	Nahv-1 Osmani	Nahv-1 Osmani	
		Dürüş-u şitta	İmla	Hesap	Coğrafya	Nazari Hendese	
			Türkçe yazma	İmla	Osmanlı Tarihi	Osmanlı Tarihi	
			Fransızca	Coğrafya	Ameli Hendese	Kitabet	
			Müntehat-ı Türkiye	Fransızca	Kitabet	İmla	
				Resim	İmla	Resim	
					Türkçe yazma	Fransızca	
					Fransızca		
				Resim			

(Kaynak: SVS, 1325/1907, s. 502).

Burada Selimiye Mektebi örneği, Selanik'te bulunan en iyi ibtidai mektep olması sebebiyle verilmiştir. Zira 1890 yılı salnamesinde vilayet genelinde ve şehir merkezinde ilköğretim mekteplerinin henüz düzene sokulamadığı anlaşılmaktadır. Zira ibtidai mekteplerinin amacı daha önce de belirttiğimiz gibi çocukları okuryazar yapmak ve onlara gerekli ahlaki bilgileri vermektir. Bu açıdan Selanik'teki ilköğretim kurumlarının şehirdeki okuryazar oranını yeterli düzeye çıkaramadığını söylemek mümkündür. Bu tarihlerde Belçika'da ve Hollanda'da okuryazar olmayanların nüfusa oranı %1 oranındadır. Fransa'da halkın %80'i okuryazardır.²⁰⁵¹

4.2.1.2. Rüşdiyeler

Osmanlı eğitim sisteminde ilköğretim ile ortaöğretim bir bütün olarak düşünülmüş ve ortaöğretim (rüşdiye) mekteplerinin açılışı 1869 Maârif Nizamnamesi ile bazı şartlara

²⁰⁵¹ SVS, 1307/1890, s. 250.

bağlanmıştır. Nizamname'ye göre; 500 hanenin bulunduğu yerlerde “Rüşdiyeler”²⁰⁵² açılacaktır. Ahalisi sırf İslam ise yalnız İslam, sırf Hıristiyan ise yalnız Hıristiyan, karışık ise ve 100 haneden fazla Hıristiyan nüfus bulunursa iki rüşdiye açılacaktır (madde 18). Açılacak rüşdiyelerin giderleri vilayet maarif idareleri sandıklarından karşılanacaktır (madde 19). Bu mekteplerin eğitim süreleri dört yıl olacaktır (madde 23). Rüşdiye mekteplerini bitirip diploma alanlar sınavsız olarak idadilere (liselere) kabul edileceklerdir (madde 26). Öte yandan benzer şartlar, açılacak kız rüşdiyeleri için de öğretmenlerinin kadın olması kaydıyla geçerli kılınmıştır (madde 27-32).²⁰⁵³ Görüldüğü gibi rüşdiyelerin açılışı dini ve cinsi ayrıma tabi tutulmuştur. Dolayısıyla diğer vilayetlerde olduğu gibi Selanik'te de açılan rüşdiyeler cemaatlere mahsus olmuştur. Her cemaat ve yabancılar kendi rüşdiye okullarını açmışlardır. Böylesce ibtidai mektepler gibi rüşdiye mekteplerinde de cemaatler arası geçişlere izin verilmemiştir.

Rüştiyeler, ibtidai mektepleri ile idadi mektepleri arasında bir ortaöğretim kurumu niteliğini kazandığından ve ayrı rüşdiye binalarının inşası külfetinden dolayı zaman içerisinde ibtidai mekteplere yeni sınıflar eklenerek oluşturulmuştur. Bazı vilayetlerde de rüşdiyeler zaman içinde gelişerek idadiye dönüşmüş, idadi çatısı altında rüşdiye kısmı olarak eğitim öğretime devam etmiştir. Selanik'te her ikisi de mevcuttur. Selanik'te bulunan Selimiye Mektebi ve Ali Paşa mektebi birinciye örnektir. Müslümanlara ait ilk rüşdiye mektebi diğer cemaatlere göre erken bir tarihte, 26 Mayıs 1859'da Selanik merkezinde “İmarethane” denilen bölgedeki bir binada açılmıştır.²⁰⁵⁴ İlk zamanlar birtakım eksiklikleri nedeniyle şikâyet konusu olan bu ilk rüşdiye, sonraki yıllarda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Öğrenci sayısı 1876-1877 eğitim öğretim yılında 210'a yükselmiştir. Bir yıl sonra ders programına haftada üç saat Fransızca eklenmiş, Ali Rıza Efendi Fransızca hocalığına atanmıştır. 1881-1882 eğitim öğretim yılına gelindiğinde rüşdiyenin kalitesinin arttığına şüphe yoktur. Zira bu tarihlerde ders programının zenginleştiğini ve öğretmen kadrosunun değiştirildiğini görmekteyiz. Okulda Türkçe, Fransızca, Arapça ve Farsça dersleri yanında Hesap, Tarih, Coğrafya, Hendese, Kozmografi, Sarf (İktisat), Gramer, Mantık gibi dersler okutulmaktaydı.²⁰⁵⁵ Yukarıda

²⁰⁵² Osmanlı İmparatorluğu'nda rüşdiyeler II. Mahmut döneminde açılmıştır. 1845 yılında Abdülmecid'in Babiali'yi ziyareti ve ziyaret sırasındaki isteği doğrultusunda eğitimde modernleşmeye hız verilmiş, yeni rüşdiye mektepleri açılmıştır. Rüşdiye mekteplerinin taşrada yaygınlaştırılması kararı doğrultusunda 1853'te ülke genelinde 25 yeni rüşdiye mektebi açılmıştır. Doğanay, “Selanik Vilayetinde İlköğretim”, *a.g.e.*, s. 88.

²⁰⁵³ *Düstur*, Tertip I, Cilt II, Matbaa-i Amire, 1289, s. 187-190.

²⁰⁵⁴ Doğanay, “Selanik Vilayetinde İlköğretim”, *a.g.e.*, s. 106.

²⁰⁵⁵ SVŞ, 1299/1882, S. 81.

verilen ibtidai mekteplerinin rüşdi kısmı derslerini gözönüne aldığımızda 1890'lara gelindiğinde Selanik Rüşdiye'sinde benzer derslerin²⁰⁵⁶ okutulduğunu söylemek mümkündür.

1890 yılında Selanik'te Müslümanlara ait biri Mülki biri Askeri olmak üzere iki genel, Terakki Mektebi, Feyziye Mektebi ve Rehber-i Terakki Mektebi olmak üzere üçü özel, toplam beş rüşdiye mektebi bulunmaktaydı.²⁰⁵⁷ Bu tarihlerde kız rüşdiyesine atıf yapılmaması ilginçtir. Zira 30 Aralık 1874 tarihinde padişah emri ile, Selanik'te bir de kız rüşdiyesi açılmıştır. Açılan bu kız rüşdiyesi Selanik ve kazalarında bulunan kız ibtidai mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmiştir.²⁰⁵⁸

1907 vilayet salnamesine göre Meşrutiyet'in hemen öncesinde Müslümanlara ait rüşdiye mektebi sayısı altıdır. Ali Paşa ve Selimiye mekteplerindeki rüşdiye kısımlarını dâhil ettiğimizde sayı sekize yükselmektedir²⁰⁵⁹ ki Selanik şehrinde Müslümanlar en fazla rüşdiye mektebine sahip cemaat olmuştur.

4.2.2. Selanik İdadi-i Mülki Mektebi

4.2.2.1. Mektebin Kuruluşu ve Okutulan Dersler

Selanik'te bir idadi mektebi açılması talebi Nisan 1887'de vilayetten gelmiştir.²⁰⁶⁰ Haziran ayı içerisinde rüşdiye mektebi genişletilerek yapılması planlanan idadi binasının 14.849 altın (lira) 14 kuruş harcanarak tamamlanmasına ilişkin tezkere Şura-yı Devlet'de görüşülmüş, okulun proje ve keşif defterinde eksiklikler ve vilayetin bütçesinin buna uygun olup olmadığının Maarif Nezareti'nden sorulması kararlaştırılmıştır.²⁰⁶¹ Maarif Nezareti 3 Haziran 1887'de bütçenin yetersiz olduğunu ve yeni bir plan hazırlanması gerektiğini bildirmiştir.²⁰⁶² Yazışmalar devam ederken Ağustos ayı içerisinde yapılacak olan bina tamamlanmaya kadar şehir merkezinde aylık 500 kuruşa bir bina kiralanmıştır.²⁰⁶³ Kiralanan bu binada hazırlıklar tamamlandıktan sonra nihayet 18 Aralık 1887'de Selanik İdadi-i Mülki mektebi törenle açılmıştır.²⁰⁶⁴ Fransız konsolosunun raporuna göre ise okul 1888-1889 eğitim öğretim yılında eğitimine başlamıştır.²⁰⁶⁵ Yeni

²⁰⁵⁶ SVS, 1325/1907, s. 502.

²⁰⁵⁷ Doğanay, "Selanik Vilayetinde İlköğretim", *a.g.e.*, s. 88.

²⁰⁵⁸ Doğanay, "Selanik Vilayetinde İlköğretim", *a.g.e.*, s. 112.

²⁰⁵⁹ SVS, 1325/1907, s. 570.

²⁰⁶⁰ BOA. ŞD. 210/9-1 (23 Mart 1303/4 Nisan 1887).

²⁰⁶¹ BOA. ŞD. 210/9-1 (23 Mart 1303/3 Haziran 1887).

²⁰⁶² Aynı yer.

²⁰⁶³ BOA. ŞD. 210/20-1 (3 Ağustos 1303/18 Ağustos 1887).

²⁰⁶⁴ SVS, 1325/1907, s. 460. BOA. MF. MKT. 104/3-1 (23 Teşrinisani 1304/5 Aralık 1888).

²⁰⁶⁵ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıııvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 79.

binanın yapımının uzun süreceği anlaşıldığında kiralanan ahşap binanın içinde bulunan okula ait demirbaşlar bir yıl sonra sigortalanmıştır.²⁰⁶⁶ Nitekim inşaat masrafı Şura-yı Devlet tarafından fazla bulunarak Selanik'teki Erkan-ı Harp dairesi tarafından yeni bir keşif yapılması istenmiştir. Selanik İstihkâmatı İnşaat Komisyonu Reisi başkanlığında ve vilayet memurlarında temsilcilerinin bulunduğu komisyon sunduğu yeni raporda, inşaatın 500.000 kuruş daha az harcanarak yapılabileceğini bildirmesi ve buna uygun olarak yeni bir projenin hazırlanması binanın inşaatını geciktirmiştir.²⁰⁶⁷ Nihayet 1891'de başlayan inşaat 1892'de tamamlanmıştır.²⁰⁶⁸ 12.000 küsur lira harcanarak Hamidiye Caddesi'nde inşa edilen binada, dersane yemekhane, yatakhaneler, öğretmen ve memurlar için 42 oda bulunmaktaydı. Binada ayrıca bir hastane, bir kimyahane ile bir resim odasına yer verilmiştir.²⁰⁶⁹ İdadi binası, daha sonra ünlenecek olan Mimar V. Pozelli'nin Selanik'teki ilk eseri olmuştur.²⁰⁷⁰

1888-1889 eğitim öğretim döneminde, Selanik İdadisi masrafları vilayet maârif bütçesinden karşılanmak şartıyla yatılı hale getirilmiş ve okula 60 yatılı öğrenci kabul edilmiştir. Yine aynı yıl idadiye kayıtlı öğrencilerden %20'si dışında kalanlardan eğitim ücreti alınması ve bu ücretin yatılı öğrencilerin giderleri için harcanması kararlaştırılmıştır.²⁰⁷¹ Böylece idadi mektebi hali vakti yerinde öğrenciler için ücretli, şehir dışından gelip kayıt yaptıran ve fakir öğrenciler için ücretsiz, yatılı bir okul haline getirilmiştir.

İdadi mektebinin yatılı olması müslim-gayrimüslim fakir çocukların okula akın etmesine neden olmuştur. Kuruluş amacına uygun olarak okul yönetimi ve Maarif Müdürlüğü yatılı yatısız talebe sayısının arttırılmasına izin vermiştir. Ancak zaman içinde talep artışı sebebiyle özellikle yatılı öğrenci sayısının binanın kapasitesini aştığı Selanik Valiliği tarafından bildirilmiştir. Bu nedenle koridorlar, tahta doğramalarla bölünerek yatakhanelere çevrilmiş, öğrenciler burada barındırılmaya çalışılmıştır.²⁰⁷² Okulu

²⁰⁶⁶ BOA. MF. MKT. 104/3-1 (23 Teşrinisani 1304/5 Aralık 1888).

²⁰⁶⁷ BOA. MV. 53/26-1 (2 Mayıs 1306/14 Mayıs 1890).

²⁰⁶⁸ BOA. İ. MMS. 112/4786-1 (15 Nisan 1308/27 Nisan 1892).

²⁰⁶⁹ SVS, 1325/1907, s. 460.

²⁰⁷⁰ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktöriki Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 79.

²⁰⁷¹ BOA. MV. 33/23-1 (8 Haziran 1304/20 Haziran 1888). BOA. İ..MMS. 99/4173-1 (19 Haziran 1304/1 Temmuz 1888).

²⁰⁷² Valilik çözüm olarak binaya ek yeni koşullar inşa edilerek okulun genişletilmesi gerektiğini bildirmiştir. BOA. TFR. I. SL 100/9935-5 (7 Mart 1905).

kontrole gelen doktorun hazırladığı yıllık raporlarda da bu bilgiler doğrulanmaktadır. Doktorun 5 Şubat 1905 tarihli raporuna göre:²⁰⁷³

“... Okulun yatılı öğrenci sayısı yıldan yıla artış göstermiş, öğrenci yatakhaneleri yetersiz hale gelmeye başlamış, koridorlar dahi yatakhaneye dönüşmüş gerek koridorlar gerek yatakhanelerde karyolalar “izdiham” ve bu durum öğrencilerin sağlığını tehdit eder hale gelmiştir. Okulun yatılı öğrencileri zayıf ve fakir çocuklardır. Çocuklarda kansızlık, solgunluk belirtilerinin başlıca sebebi kısmen Selanik şehrinin boğucu ve kaldıkları yatakhanelerdeki izdihamdan kaynaklanmaktadır. Bazı öğrencilerde verem belirtileri görülür görülmez bu öğrenciler tebdili hava ile memleketlerine ailelerinin yanına görülmektedir.”

Bunun üzerine aynı yılın temmuz ayına kadar okulda genişletme çalışmaları yapılmış, hastane ve yemekhane yeniden elden geçirilmiş,²⁰⁷⁴ okulun yatakhaneleri genişletilmiştir.²⁰⁷⁵

4.2.2.2. Öğrenci Sayısı ve Gayrimüslim Öğrencilerin Durumu

Selanik İdadi-i Mülki Mektebi üçü rüşdi, dördü idadi olmak üzere yedi sınıflı idi. Selanik İdadi-i Mülki Mektebi'nde: “Türkçe, Arapça, Farsça, Bulgarca, Rumca, Tarih, Kitap ve Osmanlı Edebiyatı, Servet (ekonomi), Resmi Kitabet, Ulum-ı Dinîye, Ulum-ı Dinîye ve Ahlakiye, Kozmografya, Hendese, Hesap, Cebir, Hatt-ı Türki (Türkçe yazı), Defter Usulü, Tarım Bilgisi, Hikmet, Kimya Kavanin (kanunlar), Resim, Jimnastik” dersleri okutulmaktaydı.²⁰⁷⁶ Bu dersleri veren 22 öğretmenin,²⁰⁷⁷ Rumca ve Fransızca öğretmenleri dışında tamamı Müslüman'dı.²⁰⁷⁸ Okutulan derslere baktığımızda idadının oldukça modern, kuruluş amacına uygun ve iyi bir eğitim verdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenledir ki okula, sadece Müslüman öğrenciler değil, Gayrimüslim öğrenciler de büyük ilgi göstermişlerdir.

Öğrenci kabulüne ilişkin hazırlanan nizamnameye göre; rüşdiye kısmına ibtidai mektep diploması olanlar sınavsız alınmaktaydı. İdadi kısmına kabul edilecek öğrenciler;

²⁰⁷³ Okul doktoru da yatakhanelerin öğrenci sayısına uygun olarak genişletilmesini, öğrencilerin fikri ve bedeni sağlıklarının korunması için idman ve jimnastik yaptırılmasını önermiştir. BOA. TFR. I. SL 100/9935-6 (5 Şubat 1905).

²⁰⁷⁴ BOA. TFR. I. SL 100/9935-9 (12 Nisan 1905).

²⁰⁷⁵ BOA. TFR. I. SL 100/9935-1 (15 Mart 1906).

²⁰⁷⁶ SVS, 1325/1907, s. 466,467.

²⁰⁷⁷ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 79.

²⁰⁷⁸ Bu yıl idadının Rumca ve jimnastik muallimi Jak Efendiydi. BOA. MF. MKT. 1051/54-1 (5 Temmuz 1908). SVS, 1325/1907, s. 467.

herhangi bir hastalığı olmadığını, aşılarının tam olduğunu, Osmanlı tabasından olduğunu, 15 yaşından küçük olduğunu ve herhangi bir rüşdiye derecesindeki okuldan mezunu olduğunu ibraz etmek zorundaydılar. Yatılı öğrenci sayısı, okul öğrenci sayısının üçte ikisinden fazla olmayacaktı. Okula yatılı girmek isteyen öğrenciler ikamet ettiği yerde bulunan hükümet dairesine müracaat ederek fakir ve muhtaç durumda olduğuna ilişkin bir belge almak zorundaydı. Okula giren gündüzlü öğrencilerin eğitim öğretim ücreti 12 lira olacaktı ve bu ücret yılda üç taksit halinde ödenecekti. Alınan bu ücret vilayet maarif sandığına teslim edilecekti. 52. madde de parasız eğitimle ilgili idi. Buna göre, bu öğrenciler öncelikle valiliğe dilekçe ile müracaat edecekti. Valilik öğrenci velisinin durumunu inceleyecek ticaret odaları bulunan yerlerde odalar, bulunmayan Belediye Meclisleri tarafından velisinin mali durumunun yetersizliğine ilişkin verilecek belgeyi Maarif İdaresine ibraz edecekti. Adı geçen idarenin de inceleme ve onayı ile öğrenci parasız olarak okula kabul edilecekti.²⁰⁷⁹

Okulun açılışından hemen sonraki yıl 260 öğrencinin 60'ı yatılı idi.²⁰⁸⁰ 1905 yılına gelindiğinde bu sayı 150'ye yükselmiştir.²⁰⁸¹ 1907 yılında okulun rüşdiye kısmında 88 Müslim, 5 Gayrimüslim olmak üzere toplam 93 öğrenci bulunmaktaydı. İdadi kısmında ise 474 öğrenci vardı. Bunlardan 362'si Müslim, 112 Gayrimüslim olup Müslüman öğrencilerin 151'i gündüzlü, 126'sı yatılı ve 85'i parasız yatılı idi. Gayrimüslim öğrencilerin ise 43'ü yatisız, 32'si paralı yatılı, 37'si parasız yatılı idi.²⁰⁸² Kolonos'a göre ise 1908 yılında okulda bulunan 300 öğrencinin 90'ı Hıristiyan ve 230'u Müslüman ve yabancı olduğunu yazmaktadır.²⁰⁸³ Her ne kadar sayılar birbirini tutmuyorsa da devlete bağlı idadi mektebinde gayrimüslim çocuk sayısının bir hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır. Okulun müdürü, 1908-1909 eğitim öğretim yılında okulda 409 öğrencinin bulunduğu ve parasız yatılı öğrenci sayısının 10 artarak 132'ye yükseldiği bilgisini vermektedir.

İdadi mektebinde parasız yatılı okuyan öğrencilerin masrafları devlet tarafından karşılanmıştır. 1908 yılına kadar her öğrenciye yıllık 15 lira harcanmıştır. 1908 yılı sonlarında, okula 60 yeni yatılı öğrencinin alınmak istenmesi, okulun bütçesinin

²⁰⁷⁹ SVS, 1325/1907, s. 161-165.

²⁰⁸⁰ BOA. MV. 33/23-1 (8 Haziran 1304/20 Haziran 1888). BOA. İ. MMS. 99/4173-1 (19 Haziran 1304/1 Temmuz 1888).

²⁰⁸¹ Okul doktoru da yatakhanelerin öğrenci sayısına uygun olarak genişletilmesini, öğrencilerin fikri ve bedeni sağlıklarının korunması için idman ve jimnastik yaptırılmasını önermiştir. BOA. TFR. I. SL 100/9935-6 (5 Şubat 1905).

²⁰⁸² SVS, 1325/1907, s. 460, 468.

²⁰⁸³ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 79.

yetersizliği²⁰⁸⁴ ve şehirde mal fiyatlarının artışı paralı okuyan öğrencilerden alınan eğitim öğretim ücretinin yıllık 12 liradan 15 liraya çıkarılmasını zorunlu kılmıştır.²⁰⁸⁵ Aynı tarihlerde okul yönetimi yatılı ya da yatısız öğrencilerin gıda giderleri olarak günlük 3 kuruş 49 para harcanmaktaydı. Bu miktar diğer Müslüman okullarıyla karşılaştırıldığında oldukça iyi idi. Aynı tarihlerde Ziraat okulu, öğrenci başına gıda gideri olarak 3 kuruşluk ödenek ayrılmıştı.²⁰⁸⁶

Selanik İdadisi kaliteli eğitimi ve parasız yatılı olması nedeniyle, Rumlar ve Bulgarlar tarafından da tercih edilmiştir. Hatta Bulgar Ruhani Reisi ve Bulgaristan Komiserliği zaman zaman Bulgar öğrencilerin okuldaki sayılarının azlığından şikâyet etmiştir. Bulgar Ruhani Reisine göre, 1907-1908 eğitim öğretim yılında okulda sadece 14 Bulgar öğrenci bulunmaktaydı. Oysa en az 20 Bulgar çocuk parasız olarak kaydedilmeliydi.²⁰⁸⁷

Okuldan mezun olan öğrenciler oldukça donanımlı idi. Özellikle gayrimüslim gençler anadilleri yanında Türkçe ve en az bir Batı dili öğrenmiş oluyorlardı. Birçoğu mezun olduktan sonra ticaret başta olmak üzere bazı işlerle meşgul olurken bazıları memuriyete girmeye çalışmışlardır. Örneğin Selanik İdadisinden mezun olan Rum cemaatinden Corci Efendi, Fransızca yanında Almanca da bildiğini belirterek şehirde bulunan mülki kurumların birinde uygun bir memuriyet istemiştir.²⁰⁸⁸

4.2.3. Özel Okullar (Mekâtib-i Hususiye-i İslamiye)

Eğitim-öğretimi yeniden düzenleyen 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129 ve 130. maddelerinde "Hususi Mektepler", "Umumi Mektepler"den ayrı olarak ele alınmıştır. Buna göre, özel okullar bazı bölgelerde cemaatler tarafından veya gerek Osmanlı tebaasından gerekse yabancı tebaadan olan şahıslar tarafından paralı ya da parasız eğitim vermek üzere açılan okullar olarak tanımlanmıştır. Osmanlı topraklarında Maarif Nezareti ya da bağlı buldukları vilayetin Maarif müdürlüklerinden alınacak izinle açılan özel okulların yönetimi ve giderleri, kurucuları, ya da bağlı buldukları vakıflara ait olmak üzere faaliyete geçmiştir.²⁰⁸⁹ Maârif Nizamnamesinden sonra Selanik'te açılan özel Müslüman okulları, modern çağın taleplerini karşılayabilmek için

²⁰⁸⁴ BOA. TFR. I. SL. 200/19955-1 (26 Kasım 1908).

²⁰⁸⁵ BOA. TFR. I. SL. 200/19955-1 (26 Kasım 1908).

²⁰⁸⁶ BOA. TFR. I. MKM. 33/3272-1 (17 Aralık 1908).

²⁰⁸⁷ BOA. TFR. I. KNS. 9/846-1 (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

²⁰⁸⁸ BOA. BEO. 3431/257317-1 (11 Kasım 1908).

²⁰⁸⁹ *Düstur*, Tertip I, Cilt II, Matbaa-i Amire, 1289, s. 204.

ezberden ziyade eleştirel düşünme gibi en son pedagojik teknikleri uygulamışlardır. 1872’de Şemsi Efendi tarafından kurulan okul bunun ilk örneği olmuştur.²⁰⁹⁰

4.2.3.1. Şemsi Efendi Mektebi

Şemsi Efendi 1852’de fakir bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. İlköğretimini Selanik Rüşdiyesi’nde tamamladıktan sonra bir dükkânda çalışmaya başlamıştır. Bu sırada ek gelir olarak Rüşdiye’de zorlanan öğrencilere özel dersler vermiş,²⁰⁹¹ eğitim alanında deneyim kazanmıştır.

Sabri Paşa Caddesinde, Çarşamba Dergâhı yanında tek katlı bir binada 1872 yılında açılan Şemsi Efendi Okulu, Selanik’te “yeni usul” il le eğitim öğretim yapan ilk Müslüman okulu, Osmanlı topraklarında da “”Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye” tarafından İstanbul’da açılan okuldaki ikinci okul olmuştur.²⁰⁹² Açıldığı yıl okulda 20-30 kadar Müslüman öğrenci varken okul verdiği yeni eğitimle dikkatleri üzerine toplamış 1875’te okuldaki öğrenci sayısı 170’e ulaşmıştır.²⁰⁹³ Bu başarının ardında Şemsi Efendi’nin Şemsi Efendi, eğitim sistemine “harita, kürsü, karatahta, sıra gibi” yenilikleri getirmiş olması, ders aralarını, beden eğitimi derslerini, gözlem ve gezileri pedagojik yöntem ve teknikleri İsmail Hakkı, Halil Vehbi ve Derviş Efendilerle birlikte Selanik’te ilk uygulayan Müslüman öğretmenlerden biri olması yatmıştır.²⁰⁹⁴ Şemsi Efendi Mektebi’nin bir diğer özelliği de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal’in (Atatürk) ilköğretiminin bir aşamasını burada geçirmiş olmasıdır. 1887’de Şemsi Efendi okuluna başlayan Mustafa Kemal’in (Atatürk) bu okulda aldığı pedagojik eğitim sayesinde “özgürlükçü, yenilikçi, okuma sevgisi ve araştırmacılığının gelişmesinde” pay sahibi olduğu açıktır.²⁰⁹⁵

²⁰⁹⁰ Bear, “Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul”..., s. 155.

²⁰⁹¹ Özcan Mert, “Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, Cilt 7, Sayı 20, 1991, s. 332.

²⁰⁹² Mert, *a.g.m.*, s. 333.

²⁰⁹³ Çetin Aykurt, “Selanik’te Özel İslam Mektepleri”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 267,268.

²⁰⁹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Genişletilmiş 8. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 193.

Sait Taş, “Atatürk’ün Düşünce Yapısına Etki Eden Unsurlar, *Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s. 74.

²⁰⁹⁵ Sait Taş, “Atatürk’ün Düşünce Yapısına Etki Eden Unsurlar, *Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s. 74.

4.2.3.2. Yadigâr Terakki Mektebi

Şemsi Efendi Okulu'nu 1879'da Terakki ve 1883'te kurulan Feyziye okulları takip etmiştir.²⁰⁹⁶ 1891'de Şemsi Efendi Okulu kapanmış,²⁰⁹⁷ Terakki ve Feyziye okulları etkileyici bir şekilde gelişmiştir. II. Meşrutiyet döneminde de yeni özel Müslüman okulları kurulmuştur.

Yadigâr Terakki Mektebi, 28 Şubat 1881 (16 Şubat 1296) tarihinde kurulmuştur.²⁰⁹⁸ Çetin Aykurt araştırmasında, her ne kadar okulun kuruluşunu 1877'ye²⁰⁹⁹ kadar götürmüşse de Selanik valiliğinin 1902 yılında Maarif Nezareti'ne gönderdiği hal varakasında, okulun 1881 yılında açıldığı yazılmaktadır.²¹⁰⁰ Okulun kurucuları Selanik'in önde gelen Müslüman eşrafına mensuptular. Bunlardan İnyet Efendi, Selanik'in önemli tüccarları arasında olup²¹⁰¹ 16 Temmuz 1895'ten itibaren de Selanik Maârif Meclisi üyeliği yapmıştır.²¹⁰²

1907 yılına geldiğinde okulun bir erkek, bir kız kısmı bulunmaktaydı. Erkek kısmında biri hazırlık, dördü ibtidai, üçü rüşdi ve ikisi idadi olmak üzere 10 sınıf vardı. Kız kısmı ise ibtidai ve rüşdi olmak üzere yedi sınıflıydı. Kız kısmında ayrıca yedi yaşından küçük olan çocuklar için anaokulu (valide) sınıfı bulunmaktaydı.²¹⁰³ Yatılı ve yatısız olan okulda Müslüman öğrenciler yanında Gayrimüslim öğrenciler de öğrenim görmüştür. Okulun erkek ve yatılı sınıflarında 21 Müslüman, üç Gayrimüslim olmak üzere 24 öğrenci vardı. Yatısız kısmında ise toplam 266 öğrenci bulunmaktaydı. Bunlardan 218'i ücretli ve Müslüman, 12'si ücretli ve Gayrimüslimdi. 36 ücretsiz öğrencinin ise dördü Gayrimüslimdi. Okulun Yalılar şubesinde 58 Müslüman, iki Gayrimüslim çocuk eğitim görmekteydi. 257 öğrencinin bulunduğu kız okulunda yedi gayrimüslim öğrenci eğitim görmüştür. 1907 yılında tamamı Müslümanlardan oluşan bir encümen tarafından yönetilen okulun kız ve erkek kısımlarında bulunan toplam 33 öğretmenin çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmuştur. 14'ü ise gayrimüslimdi. Kız kısmında gayrimüslim öğretmenler çoğunlukta idi.²¹⁰⁴

²⁰⁹⁶ Marc Bear, "Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul"... s. 155.

²⁰⁹⁷ Aykurt, "Selanik'te Özel İslam Mektepleri", *a.g.e.*, s. 269.

²⁰⁹⁸ SVS 1325/1907, s. 493.

²⁰⁹⁹ Aykurt, "Selanik'te Özel İslam Mektepleri", *a.g.e.*, s. 276.

²¹⁰⁰ BOA. MF. MKT. 629/48-6 (15 Haziran 1318/28 Haziran 1902).

²¹⁰¹ BOA. MF. MKT. 1047/50-1 (22 Mart 1324/4 Nisan 1908).

²¹⁰² BOA. MF. MKT. 629/48-2 (4 Temmuz 1311/416 Temmuz 1895).

²¹⁰³ SVS 1325/1907, s. 493.

²¹⁰⁴ Birinci Başkan Reji Fabrikası direktörü Veliüddin Efendi, İkinci Başkan Doktor Rıfat Efendi, Müşavir İnyet Efendi, Azalar: banker Namık Kapancı Efendi, Tüccardan Telci Sami Efendi, Dava vekili Hasan Akif Efendi, Dava vekili Yahya Efendi, Banker Şinasi Efendi, Banker Murtaza Efendi, Eczacı Ethem İsmail

4.2.3.3. Feyziye Mektebi

Fevziye Mektebi, 1885 yılı aralık ayı başlarında ibtidai derecesinde olmak üzere Mustafa Tevfik Efendi tarafından kurulmuştur. Kurucu müdür Mustafa Tevfik Efendi aynı zamanda Meşrutiyetin ilanından hemen öncesine kadar 12 kişilik encümenin de başkanıydı.²¹⁰⁵ Kız kısmının da eklendiği okul, kısa zaman içinde gelişerek rüşdi ve kısmen idadi derecesini de bünyesine katmıştır. Böylece okulun eğitim süresi ikisi hazırlık, dördü ibtidai, dördü rüşdi, olmak üzere 10 sınıfa çıkmıştır.

1906 yılında okul resmen idadi derecesinde sayılmıştır.²¹⁰⁶ Hazırlık sınıflarında öğrencilere Türkçe ve Fransızcaya dersleri verilmiştir. Okulun erkek kısmında “Kur’an-ı Kerim, Akaid-i Diniyye, Osmanlıca, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca, Ahlak, Tercüme, İktisat, Kanuni Malumat, Genel Coğrafya, Osmanlı Tarihi, Sağlık, Cebir, Hesap, Hendese, Türkçe Okuma ve Jimnastik dersleri okutulmuştur.²¹⁰⁷ Okutulan bu derslerle Feyziye Mektebi, Selanik’te Müslümanların kurduğu özel okulların arasında en gözde okullardan biri olmuştur.²¹⁰⁸

Terakki Mektebi’ne benzer bir ders programının uygulandığı Feyziye Mektebi diğer özel Müslüman okulları gibi kapılarını diğer cemaat çocuklarına açık tutmuştur. 1907 yılında okulun erkek kısmında 430 ve kız kısmında 270 olmak üzere toplam 705 öğrenci bulunmaktaydı ve bunların yüzde yirmisi parasız eğitim görmekteydi.²¹⁰⁹ Okulun erkek kısmında paralı olarak 293 Müslüman, beş gayrimüslim, parasız olarak da 85 Müslüman, beş gayrimüslim çocuk vardı. Okulda parasız olarak 81 Müslüman, bir

Efendi, Eczacı Atif Efendi, Ticaret Odası Kâtibi Hikmet Bey, Tüccardan Katibzade Sabri Efendi, Tüccardan İzzet Efendizade Sabri Efendi, Mühendis Osman Fahri Efendi, Tüccardan Ata Derviş Bey, Reji Nezareti kâtiplerinden Mustafa Şefik Efendi. SVS 1325/1907, s. 495-497.

²¹⁰⁵ 1907 yılında, Okul encümeninin başkanı Mustafa Tevfik Efendi, İkinci başkan İpekçi İsmail Efendi idi. Azalar ise, Osman Vasıf Efendi, İbrahim Ziver Efendi, Mustafa Fevzi Efendi, Banker Hafız Abdurrahman Efendi, Tüccardan Osman Efendi, Tüccardan Mehmed Sarım Efendi, Tüccardan Mehmed Rıza Efendi, Banker Ziya Efendi, Tüccardan Ömer Avni Efendi, Avukat Osman Talat Efendi, İstanbul Guraba-ı Müslimin Hastanesi Eczacı Ekrem Efendilerdi. SVS 1325/1907, s. 487.

²¹⁰⁶ Selanik valiliğinin verdiği bilgiye göre, 1904 yılına kadar okul programı neredeyse her yıl yenilenecek eğitim öğretimin kalitesi artırılmıştır. 1904 yılına gelindiğinde okul sadece ibtidai ve rüşdi dereceye sahip olmasına rağmen okulu bitiren çocuklar herhangi bir idadinin birinci sınıfını okumuş kadar bilgi sahibi olmaktadır. Zira okul programındaki dersler idadi programına neredeyse uygun hale getirilmiştir. Sıdadi programından tek farkı kozmografya, makine ve müselleat derslerinin eksilliği ve ahlak, kimya dersleri saatlerinin azlığıdır. BOA. MF. MKT. 931/65-3, (28 Eylül 1320/11 Ekim 1904). Bu eksiklikler de giderildikten sonra 1906 yılında okula idadi kısım eklenmiştir. BOA. MF. MKT. 931/65-7, (10 Mayıs 1322/23 Mayıs 1906).

²¹⁰⁷ Aykurt, “Selanik’te Özel İslam Mektepleri”, *a.g.e.*, s. 272.

²¹⁰⁸ BOA. ŞD. 82/27-9, (27 Haziran 1328/10 Temmuz 1912).

²¹⁰⁹ SVS, 1325/1907, s. 485.

gayrimüslim çocuk eğitim öğretim görmekteydi. Feyziye Mektebi'nin kız sınıflarında 240 paralı, 20 parasız olmak üzere 260 öğrenci bulunmaktaydı.²¹¹⁰

Feyziye Mektebi Selanik'in önde gelen ailelerinin yaşadığı Yalılar semtinde 1905 yılında Telci Osman Caddesinde bir şube açmıştır.²¹¹¹ Bu şube Mehmet Karakaş'ın bağısladığı konakta resmi olarak 2 Eylül 1905 yılında 75 öğrenciye eğitim vermeye başlamıştır.²¹¹²

4.2.3.4. Ticaret Şubesi (Mektebi)

1885 yılında 15.000 kuruş masrafı Maârif sandığından karşılanarak Terakki ve Feyziye mekteplerine iki sınıflı bir Ticaret Şubesi eklenmiştir.²¹¹³ Ticaret şubesinin açılmasında üç hedefe ulaşmak istenmiştir. Birincisi Müslüman cemaati içerisinde önemli bir yer tutan Kapancılar ve Karakaşlar arasındaki çekişme okullara da yansımış Terakki ve Feyziye mekteplerini etkilemiştir. Bu iki büyük grup arasındaki bağları güçlendirmek iki okulun katkılarıyla ortak bir ticaret şubesi açılması ile giderilmek istenmiştir.²¹¹⁴ İkinci olarak “Mekteb-i Feyziye” ve “Yadigâr-ı Terakki” mekteplerinden mezun olanların özellikle sanayi ve ticaret alanında da yetiştirilmeleriyle²¹¹⁵ hem iki okulun prestijinin artması hem de okuldan mezun olanların birer girişimci olarak Selanik ekonomisine katılmalarını hedeflenmiştir. Son olarak da şehirde bulunan Müslüman gençlerinin ticaret eğitimi için Avrupa'ya gitmek zorunda kalmamaları istenmiştir. Böylece İslam ve Osmanlı terbiyesinin bozulmasının engelleneceği düşünülmüştür.²¹¹⁶

Yatılı öğrencinin de kabul edildiği, sekiz kişilik bir encümen tarafından yönetilen²¹¹⁷ ticaret şubesinde, sabahtan öğleye kadar teorik dersler okutulmakta, öğleden sonra öğrenciler ticarethanelerde öğrendiklerini uygulamaktaydılar.²¹¹⁸ Şubede teorik olarak “İktisat, Ticaret Tarihi, Tercüme, Kitabet, Ticari Coğrafya, Almanca, Fransızca”,²¹¹⁹ “Ticaret Hukuku, İktisadi Kaideler, Defter Tutma, Muhasebe, Ticari

²¹¹⁰ SVS, 1325/1907, s. 488.

²¹¹¹ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 82.

²¹¹² Aykurt, “Selanik'te Özel İslam Mektepleri”, *a.g.e.*, s. 274.

²¹¹³ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 304.

²¹¹⁴ Aykurt, “Selanik'te Özel İslam Mektepleri”, *a.g.e.*, s. 278.

²¹¹⁵ SVS, 1325/1907, s. 491.

²¹¹⁶ BOA. MF. MKT. 792/65-1, (7 Haziran 1320/20 Haziran 1904).

²¹¹⁷ Reis Tevfik Efendi, Azlar: Doktor Rıfat Efendi, İnayet Efendi, İpekçi İsmail Efendi, Tüccardan Rıza Efendi, Avukat Akif Efendi, Kapani Namık Efendi. SVS, 1325/1907, s. 492.

²¹¹⁸ SVS, 1325/1907, s. 491.

²¹¹⁹ SVS, 1325/1907, s. 492.

Haberleşme” gibi mesleki dersler okutulmaktaydı.²¹²⁰ 1907 yılında şubede sekiz Müslüman bir gayrimüslim olmak üzere 9 öğrenci bulunmaktaydı.²¹²¹

Terakki ve Feyziye Okulları verdikleri eğitim düzeyi ve çocukları ticarete yönlendirebilme başarılarıyla şehirdeki kalburüstü Müslüman aileleri cezbetmiştir. Aynı zamanda modern eğitim ile İslami ahlak değerlerini birleştirerek ortak bir Müslüman tüccar tipinin ortaya çıkmasını sağlamışlar, şehirde bulunan etnik farklılıklarına rağmen Müslüman öğrenciler arasında uyumlu bağlar kurmuşlardır. Bu okullarda ticaret, muhasebe ve Fransızca üzerine odaklanılmış, ayrıca Feyziye Mektebi’nde ekonomi, ticaret hukuku, ekonomik coğrafya dersleri verilmiştir. Bununla birlikte, İslam ve Osmanlı tarihi sistematik olarak okutulmuştur.²¹²² Terakki ve Feyziye Mektepleri idadilere öğrenci yetiştirdiği gibi, Selanik’in ticari kurumlarında ve demiryolu idarelerinde çalışabilecek memur yetiştirmiştir.²¹²³

4.2.3.5. Darütedris

Selanik’te işitme ve görme engelliler için bir okullun açılması fikri 1906 yılında Paris ve Viyana sağır ve dilsizler mektebinden mezun Asım ve Eykim Feraci Efendilere aittir. Selanik valiliği, özellikle Feraci Efendi’nin Fransızca ve Almanca bilgisi ile bu tarz bir okulun açılmasından doğacak faydaları dikkate alarak okulun açılmasına ilişkin Maarif Nezareti nezdinde ısrar etmiştir.²¹²⁴ Ancak bu talep uzun süre sürüncemede kalmış 1910 yılında okulun açılmasına izin verilmiştir.²¹²⁵ Okul açıldığı yıldan itibaren maddi sıkıntılarla karşı karşıya gelmiştir. Zira Maarif Nezareti’nin 2.375 kuruşluk desteği bir yıl sonra arttırılmamıştır.²¹²⁶ Bu nedenle okulun özel bir şube olarak Sanayi Mektebi’ne nakli ile idaresinin temini için 3-4.000 kuruş tahsisat verilmesi gündeme gelmiştir.²¹²⁷ Bu düşünce gerçekleşmediği gibi 1912 yılında okula verilen destek kesilmiştir.²¹²⁸

²¹²⁰ BOA. MF. MKT. 792/65-2 (15 Temmuz 1320/28 Temmuz 1904).

²¹²¹ SVS, 1325/1907, s. 492.

²¹²² Hronakis, *a.g.t.*, s. 80.

²¹²³ SVS 1325/1907, s. 493.

²¹²⁴ BOA. TFR. I. SL. 110/10955-1, (8 Haziran 1322/21 Haziran 1906).

²¹²⁵ BOA. DH. MUİ. 77-1/44-1-1, (10 Nisan 132&/23 Nisan 1910).

²¹²⁶ BOA. MF. İBT. 308/20 -1, (2 Mart 1327/15 Mart 1911).

²¹²⁷ BOA. DH. İD. 26-1/72-2-1, (5 Mart 1328/18 Mart 1912)

²¹²⁸ BOA. DH. İD. 26-1/72-3-1, (19 Mart 1328/1 Nisan 1912).

4.2.4. Selanik Hukuk Mektebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda yükseköğretim kurumu niteliğinde olan hukuk okullarının başkent İstanbul²¹²⁹ dışında, taşrada ilk açılanı Selanik Hukuk Mektebi olmuştur. Selanik'te bir hukuk mektebi açma düşüncesi Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde yapılan ıslahatın ve teftişin sonucunda ortaya çıkmıştır. Hazine-i Temyiz üyelerinden Kostaki ile Hukuk Müşaviri Mahmut Esat Efendiler, II. Abdülhamid tarafından 1907 yılı içerisinde Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini teftiş için görevlendirilmişlerdir. Hazırladıkları raporda, bu vilayetlerde bulunan yargı mensuplarının yeterli olmadığını, "İstanbul Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'nin" yeterli sayıda öğrenci yetiştiremediğini, üç vilayette daha hukuk mektebinin açılmasının doğru olacağını bildirmişlerdir. Kostaki ve Mahmut Esat Efendilerin hazırladıkları rapor Meclis-i Vükela'da gündeme alınarak taşrada Selanik'te ve diğer iki vilayette birer hukuk mektebi açılmasına karar verilmiştir.²¹³⁰ Karar alındıktan sonra okul için bina arayışı başlamıştır. Bütçenin yetersizliği ve zaman darlığı sebebiyle Sadaret, "Hukuk Mektebi'nin derslerinin şimdilik İdadi Mektebine ayrılan yerde yapılıp yapılamayacağını belirlenmesini istemiş,²¹³¹ Selanik Maârif Müdürü Abdullah Bey ile görüşüldüğünde, "İdadi Mektebi"nin hukuk mektebine yer tahsis edilemeyecek derecede dolu olduğu cevabı alınmıştır.²¹³² Bu arada okulun müdürlüğüne Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Heyeti üyelerinden Azmi Bey atanmış,²¹³³ kendisi okulun açılışına yetişmek üzere ekim ayında Selanik'e hareket etmiştir.²¹³⁴ "Selanik Hukuk Mektebi", kiralanan bir binada,²¹³⁵ 9 Aralık 1907 tarihinde büyük bir merasimle resmen açılmıştır.²¹³⁶

²¹²⁹ Osmanlı İmparatorluğunda hukuk mekteplerinin kuruluşunun iki temel neden vardır. Birincisi, Tanzimat'ın başlattığı kanunlaştırma hareketi ve buna bağlı olarak yargı kurumlarında ortaya çıkan değişimdir. Batı hukuku çerçevesinde yayınlanan yeni kanunların uygulamasını sağlamak zorunluluğu bu kanunları uygulayabilecek bir hukukçu kadrosunun yetiştirilmesi gereğini doğurmuştur. İkincisi ise eğitim alanında başlayan modernleşme çabalarıdır. Osmanlı'da hukuk eğitiminin verildiği medreselerin bu görevi yerine getirememesi hukuk alanında da yeni okulların kurulması ihtiyacını doğurmuştur. Bunların sonucunda İstanbul'da Mekteb-i Sultani bünyesinde 1873'te ilk hukuk okulu açılmıştır. 1878 yılında yeni bir nizamname hazırlanarak Sultani'de bulunan hukuk mektebinden ayrı bir hukuk mektebi kurulması kararlaştırılmış, 1880 yılında İstanbul'da Mekteb-i Hukuk-ı Şahane kurulmuştur. Bir yıl sonra da iki mektep Mekteb-i Hukuk-ı Şahane bünyesinde birleştirilmiştir. Nuran Koyuncu, "Hukuk Mektebi'nin Doğuşu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. 16, S. 3, 2012, s. 165-176.

²¹³⁰ Fatih Demirel, "Selanik Vilayeti'nde Yükseköğretim", *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 288.

²¹³¹ BOA. Y. A. HÜS. 515/108-1, (17 Ağustos 1323/30 Ağustos 1907)

²¹³² BOA. TFR. I. SL 157/15654-1, (29 Ağustos 1323/11 Eylül 1907).

²¹³³ BOA. İ. MF 13/56-2, (6 Ağustos 1323/19 Ağustos 1907).

²¹³⁴ Demirel, "Selanik Vilayeti'nde Yükseköğretim", *a.g.e.*, s. 289.

²¹³⁵ BOA. BEO. 3327/259514-2, (10 Nisan 1324/23 Nisan 1908).

²¹³⁶ BOA. MF. MKT. 1017/27-3, (26 Teşrinisani 1324/9 Aralık 1907).

Selanik Hukuk Okulu'nun hiçbir zaman kendisine ait bir binası olmamıştır. Açılışında yıllık 8.000 kuruşa Selanik Liman ve Rıhtım Kumpanyası Müdürü Mösyö Yavar'a ait binada eğitim öğretim yapmıştır. Sonraki yıllarda bu binanın yetersiz kalacağı öngörülerek²¹³⁷ “Selanik İdadisine yakın bir yerde bir bina inşa edilmesi düşünülmüşse de bütçe yetersizliği nedeniyle,²¹³⁸ hayata geçirilemediği anlaşılmaktadır. Selanik Vilayet Meclisi, 17 Şubat 1909'da konuyu yeniden gündemine almış, Selanik şehrinin doğu taraflarında sur kenarında “İdadi Mektebi” ile “Sanayi Mektebi” arasındaki boş arsada “Hukuk Mektebi” için bir bina inşa edilmesini hükümete teklif etmiştir.²¹³⁹ Ne var ki Hazine-i Hassa Nezareti araya girmiş Padişah'a yazdığı tezkere ile Padişah'ın kararını etkilemiştir. 24 Mart 1909'da “Hazine-i Hassa Nezareti”, istenilen arsa için verilen bedelin yetersiz olduğunu, istenilen arsanın 22 yıldan beri hazineye ait olup değerinin kat be kat arttığını, okul binasının İttihat ve Terakki Cemiyeti adına tescillenen kışlık ve yazlık tiyatro binasının yanındaki arsaya yapılabileceğini bildirmiştir.²¹⁴⁰ 23 Ağustos 1909'da, okul için bina yapıldığı takdirde de arsanın İttihat Terakki adına kaydedilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁴¹ Daha önce belirttiğimiz gibi İttihat ve Terakki, Beyaz Kule Bahçesi ve çevresindeki arsalar konusunda Hazine-i Hassa, Padişah II. Abdülhamid ve sonradan Mehmet Reşad ile karşı karşıya gelmiş, neticede istediğini almıştır. İttihat ve Terakki'nin desteğiyle Selanik Valiliğinde kalan Daniş Bey ve çoğunluğu İttihat ve Terakki'ye yakın Vilayet Meclisi üyelerinin bu talebi Padişah tarafından ustaca savuşturulmuş, Hukuk Okulu için Hazine'ye ait arsa yerine İttihat ve Terakki'ye tartışmalı olarak verilen arsa işaret edilmiştir.

Okulun araç ve gereçleri açılışından sonra tamamlanmış,²¹⁴² bir kütüphane kurulmuş,²¹⁴³ ders kitapları yetersiz kaldığından, bir süre öğrencilerin derslerini yazıya almaları usulü uygulanmıştır.²¹⁴⁴ Bunun uygun görülmemesi sebebiyle Rumeli Müfettişliği ders kitabı bulunmayan öğrencilerin tespit edilerek kitap basılmasını rica etmiş, bu rica da olumlu karşılanmıştır.²¹⁴⁵

²¹³⁷ BOA. BEO. 3301/247575-1, (13 Nisan 1324/26 Nisan 1908).

²¹³⁸ BOA. BEO. 3327/259514-2, (31 Mart 1324/23 Nisan 1908). BOA. BEO. 3327/259514-1, (14 Mayıs 1324/27 Mayıs. 1908).

²¹³⁹ BOA. Y. MTV. 313/143-2, (11 Mart 1325/24 Mart 1909).

²¹⁴⁰ BOA. Y. MTV. 313/143-1, (11 Mart 1325/24 Mart 1909).

²¹⁴¹ BOA. BEO. 3652/273863-1, (10 Teşrinievvel 1325/23 Ekim 1909).

²¹⁴² BOA. İ. MF. 14/39, (8 Haziran 1324/21 Haziran 1908).

²¹⁴³ BOA. MF. MKT. 1176/10-1, (10 Teşrinievvel 1327/23 Ekim 1911).

²¹⁴⁴ BOA. BEO. 3312/248378-1, (30 Nisan 1324/13 Mayıs. 1908).

²¹⁴⁵ BOA. İ. MF 14/28-5, (30 Nisan 1324/13 Mayıs. 1908).

“Selanik Hukuk Mektebi’nde” kapatıldığı 1913 yılına kadar dört müdür görev yapmıştır. Bunların tamamı Müslüman’dır. Kurucu Müdür Azmi Bey’in istifasından sonra, 30 Ekim 1908’de Selanik Maarif-i İlmiye Dairesi Reisi Emrullah Efendi’nin teklifiyle, Mekteb-i Mülkiye mezunu Abdülgani Seni Bey vekâleten bu göreve getirilmiştir. Kısa bir süre sonra 14 Aralık 1908’de, Bursa İdadî Mektebi Müdürü Şükrü Bey, 1909 yılı haziran ayında da onun yerine yine Mekteb-i Mülkiye mezunu Adil Bey atanmıştır.²¹⁴⁶ Bu kadar sık müdür değişikliğinin sebebi yeni kurulan okulun idaresindeki zorluk yanında, öğrencilerin siyasi faaliyetlerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni rahatsız etmesi olmuştur.

Açılışında, İstanbul’daki “Hukuk-ı Şahane” dört yıllık iken Selanik okulunun eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir.²¹⁴⁷ Okul yönetimi 20 Nisan 1908’de okulun eğitim öğretim süresinin dört yıla çıkarılmasının doğru olduğunu Maârif Nezareti’ne bildirmiştir. Bunun üzerine Hükümet, 26 Nisan’da İstanbul Hukuk Mektebi’nin dört yıllık oluşumu emsal örnek gösterilerek ve Selanik, Konya, Bağdat hukuk okullarının da dört yıla çıkarılmasına karar vermiştir.²¹⁴⁸ 1908-1909 eğitim öğretim yılında Meclisi Maârif Daire-i İlmiye Reisi Emrullah Bey ve üyeler tarafından Selanik Hukuk Okulu’nun 1908-1909 eğitim öğretim yılı için bir program kabul edilmiştir. Hocaların ders saat ücreti 75 kuruş olarak belirlenmiş,²¹⁴⁹ Okulun ilk yılı birinci ve ikinci şubesi ile ikinci sınıf için öngörülen dersler, atanan öğretmenler ile bunların görev süreleri, alacakları maaşlar 14 ve 15 numaralı tablolardaki gibi belirlemiştir.²¹⁵⁰

Tablo 18: Hukuk Mektebi’nde Birinci ve İkinci Yıllarda Okutulan Dersler ve Ders Veren Öğretmenler

<i>Birinci Yıl</i>					
<i>Birinci Şube</i>	<i>Haftalık ders saati</i>	<i>İkinci şube</i>	<i>Haftalık ders saati</i>	<i>Ders</i>	<i>Öğretmen</i>
300	1	300	1	Mukadime-i İlmi Hukuk	Ali Kemal Bey, Vükelayı Deaviden
900	3	900	3	Hukuk-ı Ceza	Mişon Efendi
1.200	4	1.200	4	Mecelle	Ali Efendi, Saatli Camii Müderrisi
600	2	600	2	Huku-u İdare	Adil Bey, Mülkiyeden Mezun
600	2	600	2	Hukuk-u Düvel	Ali Kemal Bey, Vükela-ı Deaviden
300	1	300	1	Hukuk-u Esasiye	Muhyiddin Bey
600	2	600	2	İlmi İktisat	Adil Bey, Mülkiye Mezunlarından
4.500	15	4.500	15		Toplam

²¹⁴⁶ Demirel, “Selanik Vilayeti’nde Yükseköğretim”, *a.g.e.*, s. 292.

²¹⁴⁷ Demirel, “Selanik Vilayeti’nde Yükseköğretim”, *a.g.e.*, s. 304.

²¹⁴⁸ BOA. BEO. 3312/248378-1, (30 Nisan 1324/13 Mayıs. 1908).

²¹⁴⁹ BOA. MF. MKT. 1083/43-1, (28 Teşrinievvel 10 Kasım 1908).

²¹⁵⁰ BOA. MF. MKT. 1083/43-1, (4 Teşrinisani 1324/17 Kasım 1908).

İkinci Yıl			
<i>Saat Ücreti</i>	<i>Haftalık ders saati</i>	<i>Ders</i>	<i>Öğretmen</i>
600	2	Hukuku İdare	Adil Bey, Mülkiye Mezunlarından
900	3	Usulü muhakemat-ı Cezaiyye	Ali Kemal Bey, Vükela-yı Deaviden
600	2	Hukuku Düvel	Ali Kemal Bey, Vükela-yı Deaviden
1.200	4	Mecelle	Hacı Adil Bey, Rüşumat Nazırı
300	1	Vesaya	Ali Efendi, Saatli Camii Şerifi Müderrisi
300	1	Hukuku Esasiye	Muhyiddin Bey
300	1	İlm-i İktisat	Adil Bey Mülkiye Mezunlarından
300	1	Kitabülnikah	Ali Efendi, Saatli Camii Müderrisi
4.500	15		Toplam

(Kaynak: BOA. MF. MKT. 1083/43-1, 17 Kasım 1908).

Görüldüğü üzere okul hocaları arasında yalnızca hukuk-ı ceza dersi hocası Mişon Efendi gayrimüslimdir. Meclis-i Kebir-i Maârif ilmiye dairesi tarafından atanan hocaların çoğunluğu ise hukuk mezunu olmayıp Selanik'te çeşitli görevlerde bulunan adliye mensupları ve bilgisine güvenilen 1.200 kuruş maaşla atanan Saatli Camii Şerifi Müderrisi Ali Efendi'dir.²¹⁵¹

1910-1911 eğitim öğretim yılında dördüncü sınıfın açılmasıyla birlikte üç ve dördüncü sınıfları da kapsayan ders programları, bu dersleri veren öğretmenler ve alacakları ücretleri tabloda verileceği şekilde yeniden belirlenmiştir:²¹⁵²

Tablo 19: Hukuk Mektebi'nde Dört Yıl Boyunca Okutulan Dersler ve Ders Veren Öğretmenler

Maaş	Ders	Saat	Yıl	Öğretmen
600	Hukuku Esasiye	2	1	Vükelayı Deaviden Osman Bey 1.800 kuruş
600	Hukuku Düvel	2	1	
600	Hukuku Düvel	2	2	
1.200	Usul-ü Muhakeme-i Cezaiye	4	2	Vükelayı Deaviden Ali Kemal Bey 1.800 kuruş
600	Ticaret-i Berriye	2	3	
1.200	Mecelle	4	1	Mustafa Hazım Efendi 1.800 kuruş
600	Usul-ü Fıkhiyye	3	2	
600	Hukuk-u İ (dare	2	2	Vükelayı Deaviden Celal Bey 600 kuruş
1.200	Mecelle	4	2	Müderris Ali Efendi 1.500 kuruş
300	Mecelle	2	1	
1.200	Mecelle	4	3	Bidayet Hukuk Reisi Cemal Bey
300	Münakalat	3	1	
600	Usul-ü Fıkhiyye	4	2	İbrahim Efendi
300	Usul-ü Maliye	1	1	
600	Usul-ü Maliye	3	2	
300	Hal-i Ceza	4	1	
600		4	2	
600	Hukuk-u İdare	1	2	Okul Müdürü Adil Bey
600	İktisat	1	2	
600	Hukuk-u Ceza	1	2	İstinaf Reisi Sami Bey

²¹⁵¹ BOA. MF. MKT. 1087/53-1, (6 Kanunuevvel 1324/19 Aralık 1908).

²¹⁵² BOA. MF. MKT. 1164/2-2, (23 Teşrinievvel 1326/5 Kasım 1910).

600	Hukuk-u Ceza	2	2	
1.200	Usul-ü muhakemat-ı Hukukukiye	3	4	İsmail Ratıb Bey
300	Ticaret-i Berriye	4	1	Melityadi Efendi
600	Hukuk-u Tasarrufiye-i Arazi	4	2	Vükelayı Deaviden Hüseyin Hüsnü Efendi
600	Ticaret-i Bahriye	4	2	Aşır Milah Efendi

(Kaynak: BOA. MF. MKT. 1164/2-2 (5 Kasım 1910).)

Tablodan anlaşıldığı gibi “Hukuk-ı ceza” dersi hocası Mişon Efendi’nin yerine Selanik İstinaf Reisi Sami Bey atanmış, “Ticaret-i Bahriye” dersi hocalığına Yahudi Cemaati’nden Aşır Mallah Efendi getirilmiştir.

Selanik Hukuk Mektebi de cemaat ve milliyet ayrımı gözetmeksizin okula öğrenci kabul etmiştir. Açıldığı yıl toplam 387 başvuru olmuş, yapılan sınav sonucunda bunlardan 362’si okula girmeye hak kazanmıştır. Kabul edilen öğrencilerin 308’i Müslüman, 18’i Rum, 16’sı Musevi, dokuzu Sırp, yedisi Bulgar, ikisi Ermeni, biri Ulah ve biri Süryaniydi. Yine okula, ilk ve ortaöğretimini başka bir ülkede tamamlamış olan Osmanlı tebaası olan Hıristiyan çocuklar da kabul edilmişlerdir. Tek şart Türkçeye hâkim olmalarıydı. Örneğin aslen Selanikli olup Bulgaristan’ın Samakof kasabası idadisinden mezun olan ve Selanik’teki Fransız Lisesi’nde eğitimine devam eden Atnaş Hacı Petkolof, Selanik Hukuk Mektebi’ne alınmak için dilekçe vermiştir. Selanik Maarif Müdürlüğü Valilik aracılığıyla konuyu Maarif Nezaretine sormuştur.²¹⁵³ Maârif Nezareti verdiği cevapta, diplomanın idadi derecesinde olup olmadığı sefaret tarafından belirlendikten ve takip edeceği dersleri anlayacak kadar Osmanlı diline hâkim olup olmadığı anlaşıldıktan sonra, kendisinin okula kaydının yapılabileceğini bildirmiştir.²¹⁵⁴ Buna karşılık Manastır Ulah İdadi mektebinden birincilikle mezun olan Filip Danyel mektebe kabul edilip 213 numaralı öğrenci olarak kaydının yapılmasına rağmen, Türkçeye hâkim olmadığı için kaydı silinmiştir.²¹⁵⁵ Hatta okula devam eden gayrimüslim fakir çocukların eğitimlerini tamamlamaları için Osmanlı Hükümeti gerektiğinde yardımlarda bulunmuştur. 17 Şubat 1909’da Bulgar tebaasından Hırsto Yankof ve Gorgi Todorof isimli öğrencilere, bazı ihtiyaçları karşılanmakta ise de yardıma muhtaç oldukları, bu nedenle kendilerine aylık 300 kuruş verilmesi Rumeli Müfettişliği tarafından rica edilmiştir.²¹⁵⁶ Hükümet çocuklara

²¹⁵³ BOA. MF. MKT. 1159/8-4, (28 Temmuz 1326/6 Ağustos 1910).

²¹⁵⁴ BOA. MF. MKT. 1159/8-5, (2 Ağustos 1326/15 Ağustos 1910).

²¹⁵⁵ Dilekçesinin ekinde, Tarihi Osmani, Tarihi Umumi, Coğrafyayı Osmani ve Umumi, hesap, cebir, hendese, hüsnühat, kozmografya, kimya, tarihi tbbiye, resim, hikmeti tabiiye, ilmi iktisat hukuku idare, madeniyât derslerini aldığını belirtmiştir. BOA. TFR. I. ŞKT. 133/13245-1, (10 Kanunusani 1323/23 Ocak 1908).

²¹⁵⁶ BOA. DH. MKT. 2783/63-1, (4 Şubat 1324/17 Şubat 1909).

ikişer lira verileceğini, eğitimlerini aksatmayacak şekilde Vilayette 200-300 kuruş maaşla kendilerine birer iş bulunmasını istemiştir.²¹⁵⁷

Açıldıktan sonra kısa zamanda ilgi odağı olan Selanik Hukuk Mektebi, sadece herhangi bir idadiden yeni mezun olanları değil, aynı zamanda aktif görevde olan memurları ve meslek sahiplerini de kabul etmiştir. Yeniköy Nahiyesi müdürlüğünü yapmakta olan Ali Recep Bey, hukuk mektebine devam etmek amacıyla görevinden istifa ederek kayıt yaptırmıştır.²¹⁵⁸ Yine Selanik'te yayınlanan İttihat ve Terakki gazetesi İdare Müdürü Galip Bey, okula kaydını yaptırmış, bununla da yetinmeyerek iyi Fransızcası olduğundan uygun bir tahsisatla yurt dışına eğitime gönderilmesini rica etmiştir.²¹⁵⁹ Derslere dinleyici olarak katılmak isteyenlere önceleri izin verilirken sayılarının hızla artması sorunlara neden olmuş ve Maarif Nezareti'nin emriyle Darülfünun şubelerine dinleyici sıfatıyla öğrenci kabul edilmemesine ilişkin karar uyarınca Selanik Hukuk Mektebi'ne 1910 yılı sonlarından itibaren dinleyici kabul edilmemiştir.²¹⁶⁰ Okula dinleyici olarak gelmek isteyenlerin çoğu Müslüman cemaatinden olsa da Gayrimüslim ve yabancılar da dinleyici olarak derslere kabul edilmişlerdir. Selanik Sırp Başkonsolosu'nun oğlunun yaptığı başvuru buna örnektir. Belgrat Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş olan Lyubomir Şanteriç ve Mirko Şogneviç Efendiler, Osmanlı topraklarında avukatlık yapabilmek için, ikinci sınıftan itibaren okulun derslerine katılmak için başvurmuşlardır.²¹⁶¹

II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında Osmanlı İmparatorluğu'nda neredeyse bütün idadi ve yüksekokullarda olduğu gibi, Selanik Hukuk Mektebi öğrencileri de siyasi ve sosyal faaliyetlere yönelmişlerdir. Öğrenciler okullarının organize ettiği, ya da okullarının dışında düzenlenen konser ve tiyatro gösterilerine katılmışlardır. Cemiyetler kurmuşlar, bu cemiyetler bünyesinde siyasi ve sosyal tartışmalara katılmışlardır. Okullarda gazete ve dergi okurluğunda artış yaşanmıştır. Bunun üzerine Maârif Nezareti 17 Ocak 1909'da Yüksekokul müdürlüklerine gönderdiği yazı ile idadi ve hukuk mektepleri öğrencilerinin konser ve tiyatro düzenleyerek okul dışından bazı kişileri davet ettikleri ve derslerini aksattıklarını, bu nedenle öğrencilerin konser ve tiyatro faaliyetlerinden vazgeçirilmelerini istenmiştir.²¹⁶² Okullarda konferans düzenlenmemesi

²¹⁵⁷ BOA. TFR. I. MKM. 34/3377-2, (18 Mart 1325/31 Mart 1909); BOA. DH. MKT. 2783/63-2, (16 Mart 1329/ 29 Mart 1909).

²¹⁵⁸ BOA. TFR. I. SL. 191/19053-1, (2 Temmuz 1324/15 Temmuz 1908).

²¹⁵⁹ BOA. BEO. 3428/257044-1, (16 Teşrinievvel 1324/29 Ekim 1908).

²¹⁶⁰ BOA. MF. MKT. 1161/49-3, (15 Eylül 1326/28 Eylül 1910).

²¹⁶¹ Demirel, "Selanik Vilayeti'nde Yükseköğretim", *a.g.e.*, s. 300.

²¹⁶² BOA. MF. MKT. 1093/75-12,11, (4 Kanunusani 1324/17 Ocak 1909).

emrine, Selanik Mekteb-i Hukuk Müdürü, idadi okulları için konulan yasakların yüksekokullarda uygulanmasını yanlış olduğunu ve okulda verilecek konferanslardan öğrencilerin men edilmesinin istibdat devrinden kalma uygulamalardan olacağı düşüncesiyle karşı çıkmış, kararın tekrar gözden geçirilip Meclis-i Maârif tarafından görüşülmesini rica etmiştir.²¹⁶³ Selanik Hukuk Mektebi'nin gösterdiği tepki üzerine Maârif Nezareti 17 Nisan 1909'da, Selanik, Konya, Bağdat Hukuk Mektepleri ve Şam Tıbbiye Mektebi müdürlüklerine gönderdiği yazı ile kısmi bir esneklik göstererek öğrenciler için okul dışı konser ve tiyatro yasaklanmış, okullarda hocalar ve uzmanlar tarafından konferanslar verilmesinde bir mahzur olmadığını bildirmiştir.²¹⁶⁴

4.2.5. Meslek Okulları

4.2.5.1. Hamidiye Ziraat Ameliyyat Mektebi ve Numune Çiftliği

“Hamidiye Ziraat Ameliyyat Mektebi ve Numune Çiftliği”, Osmanlı İmparatorluğu'nda Edirne'den sonra taşrada kurulan ikinci, Selanik'te kurulan ilk Ziraat okuludur.²¹⁶⁵ Selanik'te bir ziraat okulu kurma düşüncesi Selanik valiliğine aittir. Selanik valiliği, 1887 yılında Sadarete gönderdiği tezkerede bir süreden beri ABD ve Hindistan'dan zahire ve un ticaretinin arttığını belirterek tohum ıslahının yapılması ve modern alet ve edevatın kullanılarak tarımın geliştirilmesi için Selanik'te bir ziraat okulu kurulabileceğini bildirmiştir.²¹⁶⁶ Dolayısıyla okulun kuruluş amacı Selanik ve çevresinde modern tarım uygulamalarını geliştirmek ve bunları bölgede yaşayan halka tanıtip benimsetmektir. 25 Haziran 1888'de verilen izinle okulun kuruluş çalışmaları başlamıştır.²¹⁶⁷ Bir yıldan fazla bir süren inşaat ve düzenlemelerden sonra, okul 21 Ağustos 1889'da Serez yolu üzerinde Selanik'e 12,5 km uzaklıkta bulunan mevkide açılmıştır. Bu sırada okulda Montpellier Ziraat Okulu mezunu bir kişi müdürlük yapmakta ve 9 kişilik öğretmen kadrosuyla bulunmaktaydı.²¹⁶⁸ Okul, açılışından hemen sonra Ticaret ve Nafia Nezareti'nin hazırladığı, Şura-yı Devlet tarafından görüşülerek kararlaştırılan “Nazari ve Ameli Ziraat Mektepleri Nizamnamesi”ne uygun olarak vali

²¹⁶³ BOA. MF. MKT. 1093/75-10, (2 Mart 1325/15 Mart 1909).

²¹⁶⁴ BOA. MF. MKT. 1093/75-10, (2 Nisan 1325/15 Nisan 1909).

²¹⁶⁵ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 81

²¹⁶⁶ Mehmet Ali Yıldırım, “Selanik Ziraat Ameliyyat Mektebi ve Numune Çiftliği”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 170.

²¹⁶⁷ BOA. İ. MMS. 99/4178-1 (13 Haziran 1304/25 Haziran 1888).

²¹⁶⁸ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 81

tarafından yönetilmiştir.²¹⁶⁹ Okul açıldıktan sonra yavaş bir gelişme seyri takip etmiştir. 1906 yılı başlarında okula 200 kuruş ile bir kuluçkahane eklenmiştir.²¹⁷⁰ Aynı yıl masraflarının bir kısmı, Ziraat Bankası temettü gelirlerinin üçte birinden,²¹⁷¹ kalan kısmı ise okul bütçesinden karşılanıp,²¹⁷² 82.100 kuruş harcanarak okula ipek böcekçiliği bölümü eklenmiştir. 1907 Haziran'ında okul 152.117 kuruş ile geniş kapsamlı tamirata alınmıştır. Kümesler, kuluçkahane, çiftlik binası, okul binası tamir edilmiş, paratoner konulmuş, demirhane ve marangozhane eklenmiştir. Bunun yanında, bütçede para olmadığı için yapılamayan ipek böceği üretim yeri tamirata 4.580 kuruşa gerçekleştirilmiştir.²¹⁷³

Okulun ilk yılı iki şubeden oluşmaktaydı. Birinci yıl birinci şubede, “*Kuran-ı Kerim, Akaid-i diniye, Okuma, Hesab, imla, Coğrafya dersleri*”; ikinci şubede, “*Akaid-i diniye ve ahlak, Fransızca, Türkçe (sarf-ı Osmani), Hendese, Hikmet-i tabiye, Hüsn-ü hat, Resim hattı, Genel ve Osmanlı coğrafyası*” dersleri okutulmaktaydı. Öğrencilere ikinci yıl; “*Akaid-i diniye ve ahlak, Türkçe, Fransızca, Hesab-ı sanayi-i ziraiye (sütçülük tereyağcılık, imali, kel yağcılık, sirke ve zeytinyağı istihali, nişastacılık, meyve ve sebze muhafaza etmek sanatları, arıcılık, pekmezçilik ve ipekçilik), Ziraat, Kimya-ı Madeni, İlm-i tabakat ve maden, Henedese-i ziraiyye, Nebatat, Hayvanat, Hüsn-ü hat derslerini*” görmekteydiler. Üçüncü yılda ise, “*Türkçe (kitabet), Fransızca, İnşaat-ı ziraiyye, Fen-i mevaşi baytari Nebatat, İlm-i servet-i ziraiyye ve Usul-ü defteri, Bahçıvanlık, Ziraat, Bağcılık, Kimya-ı uzvi ve zirai*” dersleri okutulmaktaydı.²¹⁷⁴

Okulda dersler haftanın beş günü yapılmaktaydı. Sabahları ve öğleden sonraları dönüşümlü olarak iki sınıf teorik ve diğer iki sınıf uygulamalı eğitim almaktaydı. Günlük derslerin beş buçuk saati²¹⁷⁵ teorik (ders ve müzakere), üç buçuk saati uygulamalı yapılmaktaydı. Öğrenciler dersler dışında üç saat istirahat ve teneffüs, sekiz saat uyku, günün kalan dört saatini namaz, yemek ve kişisel temizlik ile geçirmekteydiler.²¹⁷⁶

²¹⁶⁹ Nizamnameye göre: Osmanlı topraklarında modern ziraat usullerini teorik ve uygulamalı eğitim vererek geliştirmek üzere, yatılı olmak üzere Hamidiye adıyla ziraat mektepleri ve numune çiftlikleri kurulacaktır (madde 1). Bu mektepler kuruldukları vilayetin valilerinin yönetiminde ve ziraat müfettişlerinin kontrolünde olacaktır (madde 2). Ziraat mekteplerinde öğrencilere ziraat usulü teorik olarak ve numune çiftliklerinde uygulamalı olarak yapılacak ve dışarıdan öğrenciler de kabul edilecektir (madde 3). BOA. İ. MMS. 118/5093-2 (23 Kânunusani 1306/4 Şubat 1891).

²¹⁷⁰ BOA. ŞD. 535/49-1, (28 Kanunusani 1321/10 Şubat 1906)

²¹⁷¹ BOA. İ. MMS. 118/5093-2, (23 Kânunusani 1306/4 Şubat 1891). BOA. ŞD. 535/22-1, (24 Ağustos 1321/6 Eylül 1905).

²¹⁷² BOA. ŞD. 535/52-1, (9 Şubat 1321/22 Şubat 1906)

²¹⁷³ BOA. TFR. I. SL. 147/14610-1, (30 Temmuz 1323/12 Haziran 1907).

²¹⁷⁴ SVS, 1325/1907, s. 472.

²¹⁷⁵ BOA. TFR. I. MKM. 33/3272-1, (7 Kanunuevvel 1328/20 Aralık 1908).

²¹⁷⁶ SVS, 1325/1907, s. 470.

Selanik'teki Ziraat Okulu, diğer ziraat okulları gibi Orman Maden ve Ziraat Nezareti'ne bağlı idi.²¹⁷⁷ Eğitim öğretim süresi üç yıl olan²¹⁷⁸ Selanik Ziraat Mektebi'ne ayırım yapılmaksızın Osmanlı tebaasından olan ve 15 yaşından küçük, 20 yaşından büyük olmayan çocuklar yatılı veya yatısız olarak kabul edilmişlerdir.²¹⁷⁹ Okul öğrencileri mektebe kabul için dilekçe ile başvurmakta, uygun bulunanlar kabul imtihanlarına davet edilmekteydiler. Bu şekilde özellikle Rumeli'nin diğer kaza ve vilayetlerinden öğrenci kabul edilmiştir.²¹⁸⁰ Selanik Hamdiye Ziraat ve Ameliyyat Mektebi'ne, Osmanlı topraklarında yaşayan öğrenciler yanında, Osmanlıdan ayrılmış Balkan ülkelerinde yaşayan Türk çocukları da kabul edilmekteydi.²¹⁸¹

Okula ücretsiz ve yatılı giren öğrencilere üç yıllık eğitim öğretim boyunca aylık 10 kuruş verilmiştir.²¹⁸² Daha sonra bu miktar 15 kuruşa çıkarılmıştır. Açıldığında okulun mevcudu 60 civarında öğrenci, müdür dâhil 10 öğretmen ve müstahdemlerle birlikte 79 kişi idi.²¹⁸³ Maarif Salnamesi'ne göre 1900-1901 eğitim öğretim yılında 35'i Müslüman, 25'i gayrimüslim toplam 60 olan öğrenci sayısı²¹⁸⁴ 1907 yılında da aynı kalmıştır. 1908 yılından itibaren okula her yıl yatılı ve ücretsiz olarak 20 talebe kabul edilmiştir.²¹⁸⁵ 1908 Nisan ayı verilerine göre okuldaki öğrenci sayısı 97'ye yükselmiştir.²¹⁸⁶ Öte yandan açılan İpek Eğitimi (Harir Darü't-talim) kısmında 1908'de 30 öğrenci eğitim

²¹⁷⁷ BOA. MF. MKT. 1160/13-1, (29 Ağustos 1326/11 Eylül 1910).

²¹⁷⁸ BOA. İ. MMS. 118/5093-2, (23 Kânunusani 1306/4 Şubat 1891).

²¹⁷⁹ SVS, 1325/1907, s. 470.

²¹⁸⁰ BOA. TFR. KV. 158/15714-1, (16 Mart 1323/29 Mart 1907). Eylül 1911'de Anadolunun çeşitli yerlerinde eğitim görmüş olan 18 Ermeni talebenin Ermeni Patrikhanesinin başvurusu üzerinde İstanbul ve diğer bazı yerlerde bulunan okullara yerleştirilmeleri kararlaştırılmış, bunlardan 3 tanesi Selanik Ziraat mektebine kaydedilmiştir. BOA. MF. MKT. 1175/51-1, (22 Ağustos 1327/4 Eylül 1911).

²¹⁸¹ 23 Temmuz 1906 tarihinde, Bulgaristan topraklarında kalan Niş'e bağlı Leskofçe eşrafi hanedanından şeyh Şerif Bey'in oğlu 16 yaşındaki Hüseyin Şerafettin, Kumanova'da ilk ve rüşdi okulları bitirdiğini, Üsküp okulu idadisine 5-6 ay devam ettikten sonra meccanen leyli kısmına yazılmadığından ve fakirliğinden dolayı okulu terk etmek zorunda kaldığını, her savaşta devlete hizmet eden babasının ölümünden sonra kendisine kalan, harap halde olan 17 adet çiftliklerini tekrar ayağa kaldırmak için Selanik Ziraat Mektebi'nde eğitim görmek istediğini Niş Başşehbenderliği'ne yazmıştır. BOA. TFR. I. SL. 118/11762-4, (10 Temmuz 1323/23 Temmuz 1906). Rumeli Müfettişliği tarafından Belgrad Sefareti'ne gönderilen yazıda kendisinin Selanik Ziraat Mektebi'ne kabul edildiğini ve derhal yola çıkarılması bildirilmiştir. BOA. TFR. I. SL. 118/11762-4, (31 Temmuz 1323/13 Ağustos 1906).

²¹⁸² Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 81

²¹⁸³ BOA. TFR. I. MKM. 33/3272-6, (14 Nisan 1324/27 Nisan 1908).

²¹⁸⁴ Yıldırım, "Selanik Ziraat Ameliyyat Mektebi ve Numune Çiftliği", *a.g.e.*, s. 189.

²¹⁸⁵ SVS, 1325/1907, s. 470.

²¹⁸⁶ Vasilis Kolonas bu yılda öğrenci sayısını 80 olarak vermektedir. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörriki Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 81

görmekteydi.²¹⁸⁷ Aynı yıl çiftlikte çalışan amele sayısı da 600'ü bulmuştur.²¹⁸⁸ Yani okul bir istihdama da hizmet etmekteydi.

II. Meşrutiyet döneminin başlarında okulun kozmopolit yapısı ve siyasi gelişmeler, yönetimde boşlukların doğmasına neden olmuş bu da eğitimi olumsuz etkilemiştir. 1908 yılı sonlarında öğrenciler arasında bir kavga çıkmış suçlu görülenler öğrenciler cezalandırılmak istenince diğer öğrenciler ayaklanmıştır.²¹⁸⁹ Yönetim jandarma çağırmak zorunda kalmış, bütün bir sınıf okuldan uzaklaştırılmıştır. Selanik Ziraat Müdürü Nesim Bey'in verdiği bilgiye göre, müdür Sait Bey ve öğrencilerden alınan ifadeler Sait Bey'in ziraatla ilgi ve bilgisinin yetersizliğini, sırf II. Abdülhamid döneminde Paris'e kaçıp dönmüş olduğundan kendisine mükâfat olarak okul müdürlüğünün verildiği ortaya koymuştur. Yine Nesim Bey'e göre, okul müdür yardımcısı Avadisyan Efendi, "Ziraat Heyet-i Fenniyesi Reisi" olan ve kötü şöhretiyle tanınan Aram Efendi'nin koruması altında, bir rüştiye okulu öğrencisi kadar bilgisi olmayan ve okutması gereken dersi bile öğrencilere öğretemeyen bir hocadır. Avadisyan Efendi, korunmanın verdiği cesaretle okulu ziyaret edenlere kötü davranmakta, öğrenci ve veliler tarafından hakkında sürekli şikâyetler alınmaktadır. Olayların bu noktaya gelmesinde Avadisyan Efendi'nin öğrencilerin bazılarını himaye ederek diğerlerine karşı hoşgörüsüz olmasının da etkisi bulunmaktaydı.²¹⁹⁰

Selanik Hamidiye Ziraat ve Ameliyyat Mektebi bölge tarımının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Her yıl 8.000 kuruş harcayarak yetiştirdiği dut fidanlarını çiftçilere parasız olarak dağıtmıştır. 1907 yılında dağıtılan fidan sayısı 50.000'e yaklaşmıştı.²¹⁹¹ Okul çiftliğinin yetiştirdiği fidanları almak için çiftçiler her yıl Şubat ayında müracaat edip müracaatları kabul edilenlere Şubat sonuna kadar fidanları teslim etmiştir.²¹⁹² Yetiştirilen 50-55 bin fidan yanında 1907 yılında fidanlığa 14.000 adet yeni dut fidanı da dikilmiştir.²¹⁹³

²¹⁸⁷ BOA. TFR. I. MKM. 33/3272-6, (14 Nisan 1324/27 Nisan 1908).

²¹⁸⁸ BOA. TFR. I. MKM. 33/3272-7, (14 Nisan 1324/27 Nisan 1908).

²¹⁸⁹ Mektepte yaşanan bu olayın ayrıntıları için bkz. BOA. TFR. I. MKM. 31/3045-2, (31 Temmuz 1324/13 Ağustos 1908).

²¹⁹⁰ Ziraat müdürü Nesim Bey kendisinin ancak emir üzerine okulu teftiş edebildiğinden üç yılda mektebe bir kez maliyesini kontrol için gidebildiğini de raporuna eklemiştir. BOA. TFR. I. MKM. 31/3045-1 (14 Ağustos 1908).

²¹⁹¹ BOA. TFR. I. SL. 148/14751-1, (30 Mayıs 1323/13 Haziran 1907).

²¹⁹² BOA. TFR. I. SL. 148/14751-2, (23 Mart 1323/5 Nisan 1907). 1907 yılı şubat ayında Selanik merkez kazasına bağlı köylerdeki bazı çiftçiler, çiftlik sahipleri ve Rüsumat idaresi, Siroz, Drama mutasarrıflıkları da fidan önemli sayıda fidan almıştır. BOA. TFR. I. SL. 148/14751-5, (1 Mayıs 1323/14 Mayıs 1907).

²¹⁹³ BOA. TFR. I. SL. 148/14751-2, (29 Mart 1323/11 Nisan 1907).

Selanik Ziraat Mektebi, diğer bazı okullar gibi rüştiye ile idadi arasında bir derecede idi. Öğrencilerin okula girmesi için rüşdiye mezunu olmaları gerekmekteydi.²¹⁹⁴ Ancak okulun ders programı, idadi okulları programlarından farklı olduğu gerekçesiyle II. Meşrutiyet döneminde idadi derecesinde bir okul olarak görülmemiştir.²¹⁹⁵ İdadi derecesinde olmasa da diğer ziraat okulları gibi, Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi sürekli gelişmiş, bütçesi yeni kaynaklarla her yıl arttırılmıştır.²¹⁹⁶ Bunun üzerine 1909 yılında banka temettü gelirlerinden Selanik Ziraat mektebine 24.000 kuruş aktarılması öngörülmüştür. Öte yandan ürettiği ürünlerden sağlanan gelirlerle birlikte okulun kârı bir hayli artmıştır. Selanik Defterdarlığı, 1909 yılı ağustos ayına kadar okulun toplam gelirinin 642.408 kuruş 5, para toplam giderlerinin ise 375.459 kuruş 36 para olduğunu bilgisini vermiştir.²¹⁹⁷

4.2.5.2. Selanik Hamidiye (Mithat Paşa) Mekteb-i Sanayi

Selanik'te Mithat Paşa'nın valiliği sırasında Vardar kulesi haricinde, Numan Paşa Camisi yakınında²¹⁹⁸ bulunan 40.000 arşınlık (18.832,5 metrekare) arsa 1873 yılında keresteci esnafına kiralanarak yıllık gelirinden 100 lira ile bir "Sanayi Mektebi, yapılması planlanmıştır.²¹⁹⁹ İnşaatı 1874'te tamamlanmış ve eğitim öğretime açılmıştır. Bu süreçte bir bedesten ve bazı binalar inşa edilerek gelirleri okula bırakılmıştır. II. Abdülhamid döneminde kadar sadece bir "ıslahhane" niteliğinde kalan okul -1891 yılına "Selanik Islahhanesi adıyla anılmıştır-, aynı yıl Vali Zihni Paşa tarafında reforma tabi tutulup Defterdar Mustafa Naili Efendi başkanlığında bir encümen oluşturularak adı "Hamidiye Sanayi Mektebi" olarak değiştirilmiştir.²²⁰⁰ Encümen okulun ismini değiştirmekle kalmamış, idaresini yeniden düzenlemiş, ders programı ve ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli çalışmaları yapmış ve bunun için ayrıca bir komisyon oluşturmuştur.²²⁰¹

²¹⁹⁴ BOA. MF. MKT. 1158/65-3, (18 Temmuz 1326/1 Ağustos 1910).

²¹⁹⁵ BOA. MF. MKT. 1158/65-1 (2 Ağustos 1326/15 Ağustos 1910). İsmail Efendi benzer bir dilekçeyi Orman Maden ve Ziraat Nezaretine de verdiği anlaşılmaktadır. Maârif Müdürlüğü bu talebe de olumsuz cevap vermiştir. BOA. MF. MKT. 1159/37, /10 Ağustos 1326/23 Ağustos 1910).

²¹⁹⁶ BOA. DH. MKT. 2725/42-1, (12 Kanunusani 1324/25 Ocak 1909). Bunun üzerine 1909 yılında banka temettü gelirlerinden Selanik Ziraat mektebine 24.000 kuruş aktarılması öngörülmüştür. BOA. BEO. 3307/248-1 (5 Mayıs. 1908); BOA. DH. MKT. 2725/42-2, (19 Kanunusani 1324/1 Şubat 1909).

²¹⁹⁷ BOA. TFR. I. M. 24/2382-2, (29 Temmuz 1325/11 Ağustos 1909).

²¹⁹⁸ BOA. BEO. 4223/316652-2, (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

²¹⁹⁹ BOA. DH. İD. 73/2-3, (28 Şubat 1325/13 Mart 1910).

²²⁰⁰ SVS, 1325/1907, s. 477.

²²⁰¹ Okul kurulduğunda idari kadroda yalnızca bir müdür ve bir kâtip bulunmaktaydı. Okulun idaresi, Taşra Devâir-i Belediyesine Dair Kanunnameye uygun olarak Selanik Belediye Meclisi'ne bırakılmıştı. Fatih Demirel-Düzgün İsmail Cahit, "Selanik Sanayi Mektebi", *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Editör: Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 236.

Bu komisyon okulun gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Öncelikle 1891 yılında, valiliğe bağlı olan bir matbaa okula tahsis edilmiştir. Okulun giderlerinin karşılanabilmesi için bütçe oluşturulmuş, bu bütçe için kaynak yaratılmıştır. Bu amaçla memleket bahçesi düzenlenerek bahçenin geliri okula devredilmiştir. Okul komisyonu ileriki yıllarda bahçe önüne bir rıhtım, bahçe içerisine birer mızıka köşkü ve havuz inşa ettirmiştir.²²⁰² Böylece halkın ilgisini arttırarak gelirin düşmemesine gayret göstermiştir. Bunlardan başka Hamidiye caddesinde Belediye tarafından okula bırakılan arsalar üzerine mükemmel ve sıra halinde düzenli binalar inşa edilmiştir. 1895'te binalar yanmışsa da alınan sigorta bedeliyle binalar yeniden inşa edilmiştir. 1898 yılında İskele caddesinde bir mağaza ve 1899 yılında memleket bahçesinde, biri erkeklere diğeri kadınlara mahsus iki deniz hamamı inşa edilmiş, bazı okul akaratı tamir edilmiştir.²²⁰³ Yine okulun yurt dışından getirilen aletleri, 14 Nisan 1903 tarihinde Şura-yı Devlet kararıyla gümrükten muaf tutulmuştur.²²⁰⁴ Ancak 1907'ye gelindiğinde okul mali bunalıma düşmüştür. Bunalımın sebebi, maliye, orman ve diğer devlet daireleri adına, matbaasında basmış olduğu evraklar için alması gereken paraları zamanında alamamış olmasıdır. Okul krizi, 1897-1904 yılları arasında devlet daireleri basmış olduğu evrakların ücreti olan 5.484 kuruş 34 parayı alarak aşmaya çalışmıştır.²²⁰⁵

Öğrenci kayıtları her yıl Eylül ayında yapılmaktaydı. Selanik ve çevresinin kaza ve köylerinde bulunan fakir öksüz veya yetim çocuklar okula ücretsiz kabul edilmekteydiler. Ayrıca, ebeveynlerinin biri hayatta olsa bile, iş yapamaz derecede yaşlı veya sakat olması halinde çocukları okula kayıt yaptırabilmekteydiler. Öte yandan okula kabul edilecek çocukların, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe okumaya muktedir olmaları, 11 yaşından küçük, 15 yaşından büyük ve kronik hasta olmaması gerekmektedir.²²⁰⁶

1907 yılına gelindiğinde Selanik defterdarının başkanlığında eşraftan, tüccardan, maarif memurlarından, belediye meclis azası ve ziraat müdüründen oluşan sekiz kişilik bir komisyon tarafından yönetilen,²²⁰⁷ Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'nin, kuruluşundan itibaren iki temel özelliğinin olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi yukarıda belirttiğimiz gibi sadece Selanik ve çevresinde yaşayan fakir, öksüz ve yetim Müslüman çocukların ücretsiz olarak kabul edilmeleridir. İkincisi ise kuruluşundan itibaren bir

²²⁰² Fatih Demirel-Düzgün İsmail Cahit, *a.g.m.*, s. 236.

²²⁰³ SVS 1325/1907, s 478.

²²⁰⁴ BOA. ŞD. 453/51-4, (15 Şubat 1325/28 Şubat 1910). II. Meşrutiyet döneminde de bu muafiyet devam etmiştir. BOA. BEO. 3913/293471-1, (25 Haziran 1327/8 Temmuz 1911).

²²⁰⁵ BOA. TFR. I. SL. 148/14707-3, (29 Mayıs 1323/11 Haziran 1907).

²²⁰⁶ SVS 1325/1907, s 480.

²²⁰⁷ SVS, 1325/1907, s. 481.

meslek okulu olmasıdır. Buna bağlı olarak öğrenciler istekleri ve kabiliyetlerine göre oluşturulan “sanathane” adı verilen mesleki bölümlere yerleştirilmişlerdir. Okulun açılışında “Marangozluk, Kunduracılık, Terzilik ve Makine” bölümleri faaliyetlere başlamıştır. Bu bölümlere, 1891’de Vilayet matbaasının okula devri ile, “matbaacılık sınıfı”, 1892’de yeteneği olup diğer bölümlerde okuyan öğrencilerin kabul edildiği Mızıka Bölümü, 1902 yılında da demircilik bölümü eklenmiştir.²²⁰⁸

Okulda, imparatorluğun diğer bölgelerinde açılan sanayi mekteplerinde olduğu gibi, yıllar içerisinde eğitim öğretim süreleri değişiklik göstermiştir. 1893-1894 eğitim öğretim yılına kadar dört sınıflı iken beşe, 1902 yılında altıya çıkarıldıysa da bir sonraki yıldan itibaren beş sınıflı olarak eğitim öğretimine devam etmiştir.²²⁰⁹ Yine yüzyıl başlarında rüşdiye mekteplerinde okutulan bazı dersler müfredata eklenmiştir. 1907-1908 eğitim öğretim yılında okulda aşağıda gösterilen derler okutulmuştur:²²¹⁰

Tablo 20: Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi’nde 1907-1908 Eğitim Öğretim Yılında Okutulan Dersler

	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Dersler	Kur’an-ı Kerim	Kur’an-ı Kerim	Kur’an-ı Kerim	Ulum-ı diniye	Ulum-ı diniye
	Ulum-ı diniye	Ulum-ı diniye	Ulum-ı diniye	Nahv-ı Osmani	Türkçe kitabet
	Hesap	Hesap	Hesap	Hendese	Fransızca
	Türkçe Kıraat	Türkçe Kıraat	Türkçe imla	Türkçe kıraat	Usul-ü defteri (yazışma usulü)
	Fransızca	Hendese	Hüsn-ü hat	Türkçe imla	Cebir
	Sarf-ı Osmani,	İlm-i Eşya	Fransızca	Tarih	Malumat-ı fenniye
		Türkçe imla	Sarf-ı Arabi	Fransızca hesap	Kimya-ı adi
		Hüsn-ü hat,	Resim	Hüsn-ü hat	Hendese
		Resim	Coğrafya	Coğrafya,	Resim
				Nahv-ı Arapça	Fen bilgisi (makineye dayalı)
				Resim	

(Kaynak: SVS 1324/1907, s 479.)

Açılışından II. Meşrutiyet dönemine kadar okulda öğrenci sayısı sürekli artış göstermemekle birlikte, 85-194 öğrenci arasında değişmiştir. 1906’da 194 olan sayı²²¹¹ II. Meşrutiyet döneminde ilgiye rağmen 155’i geçmemiştir.

Bu dönemde “Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi” Osmanlı topraklarında eğitim öğretim yapan 18 sanayi mektebinin en büyüğü ve mükemmeli haline gelmiştir.²²¹²

²²⁰⁸ Fatih Demirel-Düzgün İsmail Cahit, *a.g.m.*, s. 247.

²²⁰⁹ Fatih Demirel-Düzgün İsmail Cahit, *a.g.m.*, s. 245.

²²¹⁰ SVS 1324/1907, s 479.

²²¹¹ Fatih Demirel-Düzgün İsmail Cahit, *a.g.m.*, s. 252.

²²¹² BOA. BEO. 4223/316652-2, (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

Okulun iyileşmesi, veli ve öğrencilerin talebini arttırmıştır. 1910 yılı kasım ayında mektebe girmek için 99 öğrenci başvurmuş, bunlardan ancak 12 tanesi yeterli görülerek okula kabul edilmişlerdir. 87 öğrencinin reddedilmesi üzerine Selanik valiliği, "...bu gibi maddi durumu yetersiz çocukların eğitimden menedilemeyeceği" gerekçesiyle okulun genişletilmesi, imalathanelerin alet ve edevatının arttırılması için 1911 yılı bütçesine 5.000 lira ayrılması gerektiğini bildirmiştir.²²¹³

Yukarıda belirttiğimiz üzere II. Meşrutiyet döneminde "Hamidiye Sanayi Mektebi" oldukça gelişme kaydetmiştir. Okul müdürü ve öğretmenlerin çalışkanlığı bunun en önemli nedenidir. Okulun matbaa bölümü şehirdeki devlet dairelerinin defterlerini ve çeşitli evrakları basmıştır. Okul imalathaneleri aynı zamanda gelir sağlayarak III. Ordu için nal, mih gibi bazı temel maddeler üretmiştir.²²¹⁴ Ayrıca Müdür Sıddık Bey, Meşrutiyetin ilanından sonra okulun faaliyetlerini genişletmiştir. Okul komisyonunun verdiği bilgiye göre Yusuf Sıddık Bey'in müdürlüğüne kadar bir "yetimhane" görünümünde olan okul, onun müdürlüğü döneminde Rumeli'nin en önemli sanayi mektebine dönüşmüştür.²²¹⁵ Okul yürüttüğü faaliyetlerle yalnız Rumeli vilayetlerinde değil, Anadolu'da da tarım ve sanayinin gelişmesine katkı sağlamış, Sıddık Bey tarafından, Meşrutiyet dönemi boyunca "Ziraat gazetesi" adıyla bir gazete çıkarılmıştır. Ayrıca, okul öğrencileri ve öğretmenlerinden oluşan bir kurul, 1911 yılı boyunca devam eden, 13 ay süren Rumeli ve Anadolu'yu kapsayan bir seyahate çıkmış, yanlarında bulunan iki tonluk alet ve edevatla birlikte gittikleri yerlerde tarım aletlerini tanıtmış, ziyaret edilen bölgenin tarımsal faaliyetlerini anlatan bir gazete basıp dağıtmıştır.²²¹⁶ Böylece okul gelirlerine tarım aletlerinin satışı da eklenmiştir. Buna rağmen mali açıdan zora düşen okul 1911'de ülkede bulunan diğer okullar gibi Ticaret ve Sanayi Nezareti'ne bağlanmıştır.²²¹⁷ 1912 yılı yaz aylarında "Ziraat gazetesi" fen heyeti ile beraber yeni bir seyahat planlamıştır.²²¹⁸ Okul müdürünün organizasyonu ile on

²²¹³ BOA. BEO. 3821/286542-1, (26 Teşrinievvel 1326/8 Kasım 1910).

²²¹⁴ Ekim 1908'de 12.789 kuruşluk mal imal edilmiştir. BOA. TFR. I. AS. 67/6622-1, 9 Teşrinievvel 1324/22 Ekim 1908). 18 Kasım 1908'de verilen bilgiye göre imalathane III. Orduya 58.777 kuruşluk nal ve mih teslim etmiştir. BOA. TFR. I. AS. 67/6698-1, (15 Teşrinisani 1324/18 Kasım 1908).

²²¹⁵ BOA. BEO. 4223/316657-4-1, (31 Teşrinievvel 1329/13 Kasım 1913).

²²¹⁶ BOA. BEO. 4223/316657-5-1, (18 Teşrinisani 1329/1 Aralık 1913). Bahsedilen seyahat 1911 yılı boyunca devam etmiş toplam 13 ay sürmüştür. Bu seyahat boyunca 2.000 kiloluk yeni ziraat aletleri Anadolu ve Rumeli'deki vilayet ve kazalarda tanıtılmış, gittikleri bölgelerde Ziraat gazetesi basılmış, o bölgenin tarımı hakkında bilgiler verilmiştir. BOA. DH. İD. 28-2/3-3.

²²¹⁷ Fatih Demirel-Düzgün İsmail Cahit, *a.g.m.*, s. 243.

²²¹⁸ BOA. DH. İD. 28-2/3-4, (2 Haziran 1328/15 Haziran 1912). Ziraat gazetesinde seyahat ile ilgili bilgileri içeren bir broşür bastırılmıştır. "Anadolu Seyahati" başlıklı broşürde heyetin Selanik'ten çıkıp İzmir, Bursa, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas ve Samsun'u dolaştıktan sonra Sinop üzerinden İstanbul'a döneceği belirtilmiştir. Heyet beraberinde sinematografi ve bazı makineleri götürerek Rumeli ve Anadolu'da

öğrenci ve sekiz öğretmenden oluşan bir kurul Avrupa ve Selanik'te üretilen beş tonluk tarım makinaları ile Anadolu'ya bir seyahat için İstanbul'a gelmiş, fakat Kâmil Paşa hükümeti tarafından Anadolu'ya geçmesine izin vermemiştir. Okulun bu nedenle 500.000 liralık gelirden olduğu tahmini yapılmıştır.²²¹⁹ Buna rağmen II. Meşrutiyet dönemi sonlarında okul arsası ve binası hariç olmak üzere okul akarının değeri 100.000 liraya ulaşmıştır.²²²⁰

4.2.5.3. Jandarma Mektepleri

Rumeli vilayetlerinde ıslahat ve tensikat çerçevesinde Jandarma subay ve erlerini eğitmek üzere “Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi”, ve “Jandarma Efradı 1 Cedide” mektebi adıyla iki okul açılmıştır.²²²¹ Bunlardan “Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi” Jandarma tensikatı gereği olarak Jandarma ve Posta subaylarının görevlerini içeren dersleri okutmak üzere 2 Haziran 1904 (20 Mayıs 1320) tarihinde Selanik'teki Ayasofya Camii bitişiğinde açılmıştır.²²²² Açıldıktan hemen sonra halk arasında “Kampana Mektebi” diye ünlenen okulun adı 11 Mayıs 1906'da “Jandarma Karakol Kumandanları (Küçük Zabit) Okulu” olarak değiştirilmiştir.²²²³

İki bölümlü okulun her iki bölümü de aynı binada eğitim öğretim yapmıştır. Jandarma Karakol Kumandanı bölümünde Osmanlı ordusundan jandarma sınıfına nakledilen subaylara verilen 5-6 aylık eğitimle, “Jandarma Nizamnamesini, Usul-ü Muaşeret, Kavanin ve Adli Bilgiler, Asayiş Koruma Usulleri, Demiryolları Koruma Usulü, Çetelerle Mücadele”, teorik ve uygulamalı olarak jandarmanın yapması gereken görevler ve silah kullanımını içeren dersler öğretilmiştir.²²²⁴ Okulda ayrıca meç, eskrim gibi dersler verilmiştir.²²²⁵ Okulda 1907 yılı sonlarına kadar sekiz dönem eğitim verilmiş ve 195 kişi okuldan mezun olmuştur.²²²⁶ Subay adayı olan başçavuş ve çavuşlar ise bir yıl boyunca subayların gördükleri dersleri görüp, yıl sonunda yapılan sınavda başarılı olurlarsa Jandarma Mülazım-ı Sani rütbesiyle görevlerine başlamıştır. 1907 yılı sonlarına

yapılmakta olan tarım ve Avrupa'da çıkan yeni tarım aletlerini gösterip tanıtacaktır. BOA. DH. İD. 28-2/3-2. Heyet beraberinde 5 ton ağırlığında çeşitli tarım aletlerini de götürerek halka tanıtacaktır. Heyet gezdiği yerlerde Avrupalıların icat ettiği yeni tarım aletleriyle yaptıkları işleri anlatıp gösterecek, yeni sulama tekniklerini anlatacaktır. BOA. DH. İD. 28-2/3-3.

²²¹⁹ BOA. BEO. 4223/316657-5-1, (18 Teşrinisani 1329/1 Aralık 1913)

²²²⁰ BOA. BEO. 4223/316652-2, (26 Eylül 1329/ Ekim 1913).

²²²¹ SVS, 1324/1907, s. 518.

²²²² SVS, 1324/1907, s. 518.

²²²³ BOA. TFR. I. MKT. 16/1511-5, (28 Nisan 1322/11 Mayıs. 1906).

²²²⁴ SVS, 1324/1907, s. 518.

²²²⁵ BOA. TFR. I. AS. 72/7147-1, (25 Temmuz 1325/7 Ağustos 1909)

²²²⁶ SVS, 1324/1907, s. 518.

kadar iki dönemde okula 52 çavuş gelmiş ve bunlardan 16'sı Mülazım-1 Saniliğe terfi etmiştir.²²²⁷ Posta Kumandanları bölümü için ise jandarma erleri, onbaşı ve çavuşlar sekiz ay eğitim görerek başarılı olanlar karakollarda görevlendirilmiştir. 1907 yılı sonlarına kadar üç posta kumandanı sınıfından 450 çavuş ve onbaşı mezun olmuştur. Okula Gayrimüslimler de alınmıştır. Okuldan mezun olabilmek için Türkçe okuyup yazmasını bilmek şart tutulmuştur. Bu nedenle Türkçe eğitimine önem verilmiştir.²²²⁸ Hatta bazı dönemlerde Türkçeyi yeterince öğrenemediklerinden gayrimüslim mezun verilmemiştir. Eylül 1910'da Jandarma Zabitan Okulu beşinci devresinde, başarı ile diploma alan 28 Mülazım-1 Saninin²²²⁹ tamamı Müslüman olan 12'si Selanik'teki birliklere atanmıştır²²³⁰

Bu okulların Müfettişi Alman Erkan-1 Harbiye Kaymakamı (Yarbay) Mösyö Von Alten, Okul müdürü ve Jandarma nizamnamesi öğretmeni İtalyan Binbaşı Radolfi Bey'di. Okul Kumandanı Almanya'da eğitim almış olan Binbaşı Ferid Bey ve öğretmenlerin çoğunluğu ise Türk'tü.²²³¹ 1911 yılına kadar her iki okulun da Jimnastik öğretmeni İtalyan subay Berinçopoli (Brunçopoli) idi.²²³²

Selanik'te ikinci jandarma okulu, "Efrad-1 Cedide Mektebi" adıyla 1 Eylül 1904 tarihinde III. Ordu'ya ait bir binada açılmıştır.²²³³ Okul açıldıktan sonra Ayasofya Mektebi olarak anılmış, resmi yazışmalarda da bu isim kullanılmıştır.²²³⁴ Okulun "Ayasofya" ismi de "Kampana" gibi suistimal edildiği için, 11 Mayıs 1906'da "Jandarma Efrad-1 Cedide Mektebi" olarak değiştirilmiştir.²²³⁵ Efrad-1 Cedide Mektebi öğrencileri ayrı bir binada eğitim görmüşlerdir.²²³⁶ Okulun Müfettişi Von Alten ve okul müdürü İngiliz Binbaşı Sir Edvard Gogogan dışında, tabibi, baytarı, katibi, imamı, tercümanı, tüfek ustası Türk-Müslüman subaylardan oluşmaktaydı.²²³⁷

Cemaat ayrımı gözetilmeden okula alınanların %90'ı Türkçe okuyup yazmak bilmediklerinden dersler kitaba bağlı kalınmadan anlatım yöntemiyle yapılmıştır. Hatta Pirlepe'den mektebe gönderilen erlerin çoğu Türkçe bilmediklerinden, Corci Paşa

²²²⁷ SVS, 1324/1907, s. 519.

²²²⁸ SVS, 1325/1907, s. 519.

²²²⁹ BOA. İ. HB. 60/9-1, (2 Eylül 1326/15 Eylül 1910).

²²³⁰ Geriye kalanlar Manastır, Kosova İstanbul, İzmir, Şam ve Suriye vilayetlerine atanmışlardır. BOA. İ. HB. 60/9-4,5,6, (2 Eylül 1326/15 Eylül 1910).

²²³¹ SVS, 1325/1907, s. 521.

²²³² BOA. BEO. 3889/291671-1, (25 Nisan 1327/8 Mayıs. 1911).

²²³³ SVS, 1325/1907, s. 521.

²²³⁴ BOA. TFR. I. SL. 99/9813-1, (27 Şubat 1321/12 Mart 1906).

²²³⁵ BOA. TFR. I. MKT. 16/1511-5, (28 Nisan 1321/11 Mayıs. 1906).

²²³⁶ BOA. TFR. I. AS. 72/7161-1, (28 Temmuz 1325/12 Ağustos 1909). Hükümet tavsiyeleri dikkate alarak deniz banyolarının yapımını için 3 lira göndermiştir. BOA. TFR. I. AS. 72/7161-2, (31 Temmuz 1325/13 Ağustos 1909).

²²³⁷ SVS, 1325/1907, s. 523.

tarafından mektebe gönderilecek öğrencilerin Türkçe bilenler arasından seçilmesi istenmiştir.²²³⁸ 1907 yılında okulda 573 öğrencinin bulunduğunu²²³⁹ göz önüne alırsak, öğrencilerin ve öğretmenlerinin en büyük sorunlarının Türkçe eğitimi olduğunu ifade edebiliriz. Bu erlerin büyük kısmı Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri jandarma alaylarından seçilip eğitim için Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi'nde eğitime alınmış,²²⁴⁰ mezun olanlar Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde Jandarma olarak görevlendirilmişlerdir.²²⁴¹ Yani, Rumeli ve hatta Anadolu vilayetlerinde görev yapacak olan jandarmaların çoğu Selanik Efrad-ı Cedide Mektebi'nde eğitilmişlerdir.²²⁴²

Selanik'teki Jandarma Mektepleri Osmanlı topraklarında sonradan kurulan benzer okullara müfredat ve kullanılan kitaplar konusunda örnek oluşturmuştur. 1905 yılında İşkodra'da bir jandarma mektebi açılması gündeme geldiğinde, mektep kurucularından birinin veya kurucusunun Selanik Jandarma Mekteplerinden seçilecek bir subay olmasına karar verilmiş, bunun için Selanik Zabitan Mektebi Süvari Mülazım evvellerinden Mehmet Sırrı Efendi görevlendirilmiştir.²²⁴³ 1907 yılı ortalarında açılması planlanan İzmir Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Okulu için de gerekli matbu veya gayri matbu ders malzemeleri ve kitaplar talep edilmiş ve Selanik mektebinden gönderilmesi için izin verilmiştir.²²⁴⁴

4.2.5.4. Polis Mektebi

Selanik'te bir polis okulunun kuruluşu Rumeli müfettişliğinin teklifiyle gerçekleşmiştir. Kasım 1907'de Müfettişlik, Belçikalı Binbaşı Boro Bey'in müdürlüğünde²²⁴⁵ yeni polis nizamnamesine uygun olarak her öğrenci ve memura 120 kuruş maaş verilmek üzere üç hoca ve iki müzakereciden oluşacak bir okulun açılması rica edilmiştir.²²⁴⁶ Bu girişimin Selanik bürokrasisi tarafından tartışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa yaklaşık bir ay sonra gönderdiği yeni bir telgrafta, Polis Okulu müdürlüğüne, Boro Bey'in bazı resmi çevrelerce takdir

²²³⁸ BOA. TFR. I. AS. 32/3124-1, (15 Şubat 1320/28 Şubat 1905).

²²³⁹ BOA. TFR. I. SL. 150/14913-3-2, (21 Haziran 1323/4 Temmuz 1907).

²²⁴⁰ BOA. BEO. 3530/264727-1, (24 Mart 1325/6 Nisan 1909).

²²⁴¹ BOA. TFR. I. AS. 69/6884-1, (28 Kanunusani 1323/10 Şubat 1909). BOA. TFR. I. SL. 136/13589-1, (27 Mart 1322/9 Nisan 1906).

²²⁴² 1911 yılı mayıs ayında Efrad-ı Cedideden 800 asker eğitim almak üzere İstanbul'dan trenle Selanik mektebine sevk edilmişlerdir. BOA. BEO. 3745/281504-1, (12 Mayıs 1327/25 Mayıs 1911).

²²⁴³ Serap Sert, "Vilâyat-ı Selase'de Jandarma Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi: Selanik Örneği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2021, s.299.

²²⁴⁴ BOA. TFR. I. SL. 151/15017-2
(2 Temmuz 1323/15 Temmuz 1907).

²²⁴⁵ İbrahim Yılmaz, "Osmanlı Polis Okulları: Eğitim", *SÜTAD*, Sayı 38, Güz 2015, S. 107.

²²⁴⁶ BOA. ZB. 451/133-1, (1 Teşrinisani 1322/14 Kasım 1906).

edilmelerine karşın bazı memurların bu göreve bir Müslüman yerine yabancı bir subayın atanmasını memleketin hakiki menfaatlerine uygun bulmadığı düşüncesinde olduklarını belirtmiş, gerekli görülüyorsa kendisinin müdürlüğe atanmasını rica etmiştir.²²⁴⁷ Bu girişimler başarıya ulaşmış Selanik Polis Mektebi 2 Ocak 1908’de Sahilhaneler bölgesinde Rumeli Müfettişliğine bağlı olarak törenle açılmıştır.²²⁴⁸

Okul açıldıktan hemen sonra kadrosu tamamlanmaya çalışılmıştır. 12 Ocak 1908’de öğretmen, müzakereciler ve memurlar atanmıştır.²²⁴⁹

Tablo 21: 1908 Yılında Polis Mektebi Görevlileri

Maaş	İsim ve şöhreti	Haftalık ders saati
1.500	Manyasizade Refik Bey	64
800	Mahkeme-i Fevkalade Azası’ndan Şakir Bey	48
600	Mahkeme-i ticaret Azası’ndan Nesim Efendi	40
300	Tabip Kolağası Naci Bey	8
300	Jimnastik Muallimi Feridun Bey	44
500	Müzakereci Dâhiliye Müdürü İkinci Komiseri Ragıp Efendi	104 Müzakere
250	İkinci Müzakereci Adil Efendi	44 İmla ve Hüsn-ü Hat
250	Muhasebe memuru ikinci Komiser İhsan Ef.	
4.500	TOPLAM	
450	Aşçılar Argir ve Yanagi	
300	Vekilharç Hulusi Efendi	
600	Hademeler, Zekeriya, Aşil, Toma, Nikola Efendiler (4 Hademe)	
5.850	TOPLAM	

(Kaynak: BOA. TFR. I. M. 23/2230/-1, 12 Ocak 1908).

Selanik Polis Okulu, İstanbul dâhil olmak üzere, İmparatorluk’ta açılan yeni polis okullarına örnek teşkil etmiştir. Zaptiye Nezareti 29 Haziran 1908’de Rumeli Müfettişliğinden İstanbul’da açılacak polis mektebine örnek olmak üzere Selanik Polis Okulu programıyla, Jandarma Efrad-ı Cedide ve Jandarma Küçük Zabıt Okulu programlarının gönderilmesini istemiştir.²²⁵⁰ Okulun önemine rağmen Selanik’te açılan Polis Okulu diğer meslek okullarına oranla çok yavaş gelişmiştir. Hizmet içi eğitim vermesine rağmen polisliğe itibarın az olması nedeniyle okul hiçbir zaman tam kapasite ile eğitim yapamamıştır. Yine de Nisan 1909 tarihine kadar okuldaki öğrenci sayısı

²²⁴⁷ BOA. İ. ZB. 3/25-2, (27 Mart 1322/9 Aralık 1907).

²²⁴⁸ Sabah saat yedide başlayan törende okulun idarecileri ve öğretmenlerinden Manyasizade Refik Bey ile bazı bürokratlar hazır bulunmuştur. Törende Sahilhaneler’de bulunan Hamidiye Camii imamı tarafından bir dua okunmuş, Olağanüstü Mahkeme üyelerinden Şakir Bey, okulun açılma sebepleri faydaları, nizamnamesi, vereceği eğitimin kanunlarından bahseden bir konuşma yaptıktan sonra okul resmen eğitim öğretime başlamıştır. BOA. TFR. I. SL. 169/16841-1, (20 Kanunuevvel 1323/2 Ocak 1908).

²²⁴⁹ BOA. TFR. I. M. 23/2230/-1, (30 Kanunuevvel 1323/12 Ocak 1908).

²²⁵⁰ BOA. ZB. 621/86-1, (16 Haziran 1324/29 Haziran 1908). Kosova ve Manastır vilayetinin de polislikle ilgili işlemlerde Selanik’te oluşturulacak Polis heyet-i Umumiyesine başvuruları istenmiştir. BOA. BEO 3637/272712-2, (18 Eylül 1325/1 Ekim 1909).

artmıştır.²²⁵¹ 31 Mart isyanı sırasında Selanik'te bulunan polislerin birçoğu hareket ordusuna katılarak veya daha sonra İstanbul'da asayişin yeniden sağlanmasına katkı vermek amacıyla İstanbul'a gitmişler veya götürülmüşlerdir. Zaptiye Nezareti'nin verdiği bilgiye göre Selanik ve Kosova vilayetlerinden 57 polis memuru, komiser ve yardımcıları İstanbul'da bir süre daha kalmışlardır. İstanbul'da kaldıkları süre boyunca maaşlarına ek olarak komiserlere beşer, memurlara üçer kuruş yevmiye verilmiştir.²²⁵² Birçok polis ve öğrencinin Hareket Ordusu'na katılımı dolayısıyla öğrenci bulunamaması sebebiyle²²⁵³ okul 1,5 ay tatil edilmiştir.²²⁵⁴

Temmuz 1909'da Selanik polis teşkilatı ile okulda bulunan öğrencilerden başka okulun 20 öğrenciye daha eğitim öğretim verebileceğinden Yanya ve İşkodra jandarmalarının tensiki ve eğitimi görevi Selanik'e verildiği gibi polis ve adaylarının da Selanik Polis okuluna gönderilmeleri istenmiştir.²²⁵⁵ 15 Ağustos'ta verilen bilgiye göre, Kosova'dan iki komiser, üç komiser yardımcısı ile 20 polis memuru, Selanik'ten yalnız bir komiser ve üç komiser yardımcısı ile 19 polis memuru mektebe katılmış Manastır'dan hiç kimse okula gelmemiştir.²²⁵⁶

Okul 16 Eylül 1909'da İstanbul Polis Okulu gibi "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne" bağlanmıştır.²²⁵⁷ Ekim 1910'da Selanik, İstanbul ve Beyrut Polis okullarının yıl boyunca 3 devre halinde aralıksız eğitim vermesine, her devrenin 4 ay devam etmesine karar verilmiştir.²²⁵⁸ Okulda eğitim gören polisler için her eğitim devresinde 3 safha halinde tüfek atışı talimi yaptırılmıştır. Bu talimlerden ilki hazırlık, ikincisi asıl atış ve üçüncüsü tatbikat safhasıydı. Talimler sırasında her bir polise verilen 10 fişek az görüldüğü için sayının arttırılması kararlaştırılmıştır.

Balkan savaşları sürecinde Okulun öğrenci sayısı bir hayli azalmıştır. 15 Ekim 1912'de verilen bilgiye göre 11 Ekim 1912'de Selanik polis okulu 19 mevcutla eğitim öğretime yeniden başlamıştır.²²⁵⁹

²²⁵¹ BOA. TFR. I. M. 24/2310-1, (7 Mart 1325/20 Mart 1909). 9 Mayıs 1908'de Selanik polis silkine 73 polis daha alınmıştır. BOA. TFR. I. SL. 182/18184-1, (24 Nisan 1324/7 Mayıs 1908).

²²⁵² BOA. ZB. 332/90-1, (6 Mayıs 1325/19 Mayıs. 1909).

²²⁵³ BOA. TFR. I. ED. 9/839-2, (10 Mayıs 1325/23 Mayıs. 1909).

²²⁵⁴ BOA. DH. MKT. 2873/79-1, (22 Haziran 1325/5 Temmuz 1909).

²²⁵⁵ BOA. BEO. 3594/269511-1, (23 Haziran 1325/7 Temmuz 1909).

²²⁵⁶ BOA. TFR. I. AS. 6389-2, (2 Ağustos 1324/15 Ağustos 1908).

²²⁵⁷ BOA. DH. EUM. THR. 4/2-2, (3 Eylül 1325/16 Eylül 1909).

²²⁵⁸ BOA. DH. İD. 67-1/33-2, (26 Teşrinievvel 1326/8 Kasım 1910).

²²⁵⁹ BOA. DH. EUM. MEM. 19/25-1, (2 Teşrinievvel 1328/15 Ekim 1912).

4.2.6. 1912 Sonrası Müslüman Eğitim Kurumları

4.2.6.1. Okullar

Selanik'in Yunan ve Bulgar orduları tarafından işgalinden sonra doğan kargaşa ortamında Müslüman okullarında eğitim öğretim bir süre aksamıştır. Müslüman okulların bir kısmı işgalden hemen sonra kapatılırken bazılarının binaları bir süre farklı amaçlar için kullanılmıştır. Selanik İdadisi, Selanik Hukuk Mektebi, Selanik Jandarma ve Polis okulları kapatılan okullar arasındadır.

“Selanik İdadi- Mülki Mektebi” Yunan askeri Selanik’e girdikten sonra el konulan okullardan ilkidir. Okul binası uzunca bir süre askeri hastane olarak kullanılmış, 1927’de Aristo Üniversitesi’ne tahsis edilmiştir. 1932 tarihine kadar binaya eklemeler yapılmıştır. Bugün binada, Aristo Üniversitesi’nin Felsefe Fakültesi bulunmaktadır.²²⁶⁰

İşgalden hemen sonra “Selanik Hamidiye (Mithat Paşa) Mektebi” Yunanlılar tarafından yağmalanmıştır. Okul müdürü Pol Kalavas Efendi, yağma sırasında okul eşyalarına sahip çıkmayıp yağmalanmasına engel olmamıştır. Bu nedenle kendisi yargılanmış ve bir yıl hapsine, üç yıl kamu hizmetlerinden mahrumiyetine kadar verilmiştir.²²⁶¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Selanik’e gelen Fransız ordu mensuplarına tahsis edilen okula ait binalar, daha sonraki yıllarda yıkılmıştır.²²⁶² Selanik Sultanisi Yunan askeri tarafından yağmalanan diğer bir okul olmuştur. Yağma yaşanırken okula ait bazı tıbbi eşyalar alet memuru eczacı Rıfat Efendi gibi çalışanlarca korunmuş, Yunanlıların eline geçmeleri engellenmiştir.²²⁶³

Selanik Hukuk Mektebi işgalden sonra birkaç ay eğitimine devam etmiştir. Ancak Mektep Müdürü Adil Bey’in de İstanbul’da olmasından yararlanan Yunan askeri okula girerek el koymuştur.²²⁶⁴ Okulun kapandığı günlerde Osmanlı Hükümeti mektebin geleceğine ilişkin kararlar almıştır. 1913 yılı başlarında Beyrut’ta bir hukuk mektebi açılarak Selanik Hukuk Mektebi’nin öğrencileriyle birlikte buraya nakledilmesi gündeme gelmişse de Dâhiliye Nezareti bu düşüncüyü uygun bulmamıştır. Her ne kadar 1913 yılı sonlarında Beyrut Sanayi Mektebi binasında bir Hukuk Mektebi açılmışsa da Selanik Hukuk Mektebinde bulunan araç gereçler, bütçe ve öğrenciler buraya

²²⁶⁰ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 80.

²²⁶¹ BOA. BEO. 4312/323329-1, (21 Temmuz 1330/3 Ağustos 1914).

²²⁶² Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 81

²²⁶³ BOA. MF. MKT. 1199/31-1, (10 Haziran 1330/23 Haziran 1914)

²²⁶⁴ Demirel, “Selanik Vilayeti’nde Yükseköğretim”, *a.g.e.*, s. 315.

nakledilmemiştir.²²⁶⁵ 1915 yılına kadar okulda bulunan eşyalardan koltuk, kitap, sandalye gibi eşyaların Şehbenderhanede kullanılması, sıra, halı, koltuk, sandalye gibi geriye kalanların nakliye ücreti bedeli karşılığında İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.²²⁶⁶

“Dar’üt-Tedris” de hukuk mektebiyle aynı kaderi paylaşmıştır. 1913 yılı Nisan ayına kadar zor şartlar altında eğitim öğretime devam ettiğini tespit ettiğimiz okul daha sonraki aylarda maddi yetersizlikler nedeniyle kapanmıştır. Bu süreçte okul demirbaşlarının bir kısmı Selanik icra memuru muavini ve okulun komisyon kâtibi Şükrü Efendi, bir kısmı da okul Müdür yardımcısı Piyon Kapon Efendi tarafından korumaya alınmıştır.²²⁶⁷

Yunan işgalinden sonra “Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi” güçlükle faaliyetlerine devam etmiştir. Okul, Cemaat-i İslamiye'ye bağlı, başkanlığını Mehmet Tevfik Bey yaptığı üç üyeden oluşan “Mithat Paşa İslam Sanayi Mektebi Komisyonu” tarafından yönetilmiştir.²²⁶⁸ Selanik işgal edildiği sırada okulun 150.000 liralık yıllık geliri ve 20.000 liralık alet ve edevatı bulunmaktaydı. İşgalin ilk yılı içerisinde Yunanistan hükümeti okula üç defa el koymaya çalışmıştır.²²⁶⁹ Bu girişimler, Müdür Yusuf Sıddık Bey'in muhalefeti ve Osmanlı Hükümeti nezdinde yaptığı başvurular sonucunda yapılmakta olan barış görüşmelerinde konunun gündeme getirilmesi ile engellenebilmiş, statükonun korunması kararlaştırılmıştır.²²⁷⁰ Zira işgal sürecinde Üsküp, Manastır ve Drama Sanayi okullarıyla şehirde bulunan birçok resmi ve özel İslam okulları yağmalanıp tahrip edilirken Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'nin yağmalanmasına izin verilmediği gibi, yağma edilmiş okullardan birçok eşya Sıddık Bey'in gayretleri sonucunda geri alınmıştır.²²⁷¹ Bu nedenle Yunanistan hükümeti ve Selanik valiliği Yusuf Sıddık Bey'e karşı kötü duygular beslemiş, 1913 yılı sonlarında kendisinin görevden alınmasını gündeme getirmiştir. Okul komisyonu kendisinin görevinde kalmasının okulun geleceği için gerekli olduğunu düşünerek bu talebe direnmiştir.²²⁷² Barış görüşmelerinde Yunanistan, Selanik'teki İslam okullarına verilecek imtiyazın Osmanlı Devleti'nin Rum okullarına verdiği imtiyaz derecesinde olmasını isterken Osmanlıca dini eğitime rıza göstermeyeceğini beyan etmiştir. Buna karşılık Osmanlı temsilcisi

²²⁶⁵ Demirel, “Selanik Vilayeti'nde Yükseköğretim”, *a.g.e.*, s. 315.

²²⁶⁶ BOA. MF. MKT. 1197/24-1 (8 Şubat 1329/21 Şubat 1914).

²²⁶⁷ BOA. MF. MKT. 1184/106-4-2, (24 Mart 1329/6 Nisan 1913).

²²⁶⁸ BOA. BEO. 4223/316657-4-1, (30 Teşrinievvel 1329/13 Kasım 1913).

²²⁶⁹ BOA. BEO. 4233/316652-2, (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

²²⁷⁰ BOA. HR. SYS. 1961/4-1, (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

²²⁷¹ BOA. BEO. 4223/316657-5-1, (18 Teşrinisani 1329/1 Aralık 1913).

²²⁷² BOA. BEO. 4223/316657-4-1, (30 Teşrinievvel 1329/13 Kasım 1913).

Herondibin, İstanbul ve Anadolu'daki Rum okullarına aynı muameleyi yapacağını bildirilmesi için izin istemiş, diğer temsilci Galip Kemali Bey bu öneriyi olumlu karşılamamıştır. Selanik Cemaat-i İslamiye heyeti durumdan memnun olmamış Osmanlıca din eğitimi verilemediği takdirde bölgede İslam'ın darbe yiyeceğini belirtmiştir.²²⁷³ 14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması'nda okul, Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi adıyla Yunan Hükümeti tarafından Müslüman ahaliye bırakılan bir kurum olduğu tescillenmiştir.

Sanayi Mektebi, 1913 yılı aralık ayına gelindiğinde Selanik'te kalan İslam okulları arasında tek önemli okul olmuştur. Ancak okul 1913 yılı sonlarında maddi açıdan zor durumda kalmıştır. İşgalden önce Beşçınar Bahçesi'nin deniz hamamlarıyla bir rıhtımın inşası için aldığı 2.000 liralık borcu ödeyememiş, Osmanlı Hükümetine başvurmuştur. Mektebe Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti 1.000 lira yardımda bulunmuşsa da bu para Selanik'e gönderilmemiştir.²²⁷⁴ Hükümet Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti'nin gönderdiği yazıda, cemiyetin maddi durumunun yetersiz olduğundan toplanan paranın gönderilemeyeceği bildirilmiştir.²²⁷⁵ Zira bu tarihlerde cemiyet yönetimi bütün gücünü ordu ve donanmanın ıslahı için harcamaktadır. Osmanlı Hükümeti buna kayıtsız kalamamış istenin paranın Maliye hazinesi sefaretler tertibinden ödenmesini emretmiştir.²²⁷⁶ I. Dünya Savaşı sırasında, okuldan mezun olan bazı öksüz, yetim Müslüman gençler, okul idaresi ve Selanik Cemaat-i İslamiyesi'nin ricası üzerine Osmanlı topraklarında istihdam edilmek üzere kabul edilmişlerdir. Örneğin 1914 yılı eylül ayında, mektepten mezun olup şehirde iş bulamayan yetim ve kimsesiz 17-18 yaşlarında 11 Müslüman gencin imalat-ı harbiye fabrikalarında istihdam edilmek üzere İstanbul'a getirilmeleri kararlaştırılmıştır. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra yapılan nüfus değişimi sırasında Mithatpaşa Sanayi Mektebi de diğer okullar gibi Mübadele Sözleşmesi kapsamında kapatılarak okul binaları ve akarları Yunan Hükümetine geçmiştir.²²⁷⁷

1913 yılı sonlarına kadar ayakta kalmayı başaran Müslüman okulları Atina Antlaşması ile yasal bir statü kazanarak "İslam Cemaati Okulları" olarak varlığını sürdürmüştür. Okulların giderleri, öğretmenlerin maaşları "Selanik Cemaat-i İslamiye'si"

²²⁷³ BOA. HR. SYS. 1961/5-7, (7 Teşrinisani 1329/20 Kasım 1913).

²²⁷⁴ BOA. BEO. 4242/318078-1, (2 Kanunuevvel 1329/15 Aralık 1913).

²²⁷⁵ BOA. BEO. 4263/319671-2, (26 Şubat 1329/11 Mart 1914).

²²⁷⁶ BOA. BEO. 4275/320565-1, (24 Mart 1330/6 Nisan 1914).

²²⁷⁷ BOA. DH. İUM. 79/34-4, (17 Eylül 1331/30 Eylül 1915).

tarafından karşılanmıştır.²²⁷⁸ 1919'dan itibaren Yunan Hükümetinin çıkardığı kanunlarla Müslüman okullarında Yunanca dersini zorunlu kılınmıştır. 1922'de şehirde bulunan Müslüman okul sayısı 10'a düşmüştür ve bu okullarda 1.452 çocuk eğitim görmekteydi.²²⁷⁹ 1923 yılında başlayan Mübadele sürecinde Selanik'teki Müslüman okulların tamamı kapanmıştır.

4.2.6.2. Öğretmen ve Öğrenciler

Maarif Nezareti, kaybedilen Balkan topraklarından gelen öğretmenlerin, İstanbul ve Anadolu'daki rüşdiye ve ibtidai okullarına tayin edilmelerini kararlaştırmıştır. Bunun için bir çalışma yapılmış bu gibi öğretmenlerin bilgilerini içeren defterler hazırlanmıştır.²²⁸⁰ Hazırlanan bu defterler çerçevesinde Selanik'ten gelen öğretmenlerin de atamaları yapılmıştır. Selanik Yunanistan'ın eline geçtikten sonra, Selanik'te kapanan okulların öğretmenleri ile, okulları kapanmadığı halde muhacir olarak İstanbul ve çeşitli vilayetlere gelen öğretmenler, İstanbul ve Anadolu'da bulunan okullara tayin edilmişlerdir. Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı gibi, İstanbul'a tayin edilenler daha çok okul yöneticileri olurken Anadolu'ya tayin edilenlerin çoğunluğu öğretmenlerden oluşmuştur.

Tablo 22: Balkan Savaşları Sonrasında Selanik'ten Gelen Okul Müdürü ve Öğretmenlerin Atandıkları Okullar

İsim	Geldiği Okul	Atandığı Okul	Tarih
Muharrem Hadi Efendi Efendi ²²⁸¹	Darülmualimin	Kastamonu	19 Mayıs 1913
Tevfik Efendi ²²⁸²	Merkez Rüşdiye	Beklemede	Nisan 1913
Fahriye Hanım ²²⁸³	Merkez kız Rüşdiyesi	Beklemede	Nisan 1913
Şakir Efendi ²²⁸⁴	Selanik Darülmuallim Müdürü	Ankara Darülmullim Müdürlüğüne	Kasım 1913
Osman Efendi ²²⁸⁵	Selanik Darülmuallim mezunu	Ankara İbtidai	Aralık 1913
Hüseyin Efendi ²²⁸⁶	Selanik Darülmuallim mezunu	Ankara İbtidai	Aralık 1913
Pol Kalavas Efendi ^S	Selanik Ziraat Müdürü	İstanbul Ziraat Müdürlüğü	30 Ekim 1913
Muslihiddin Efendi ²²⁸⁷	Darülmuallimin mezunu	Aydın Vilayeti	Nisan 1914

²²⁷⁸ Konstantinos. Tsitsekis, "O Mousoulmani tis. Tessalonikis. (1912-2012)"..., s. 409.

²²⁷⁹ Konstantinos. Tsitsekis, "O Mousoulmani tis. Tessalonikis. (1912-2012)"..., s. 410.

²²⁸⁰ BOA. MF. İBT. 423/73-1, (3 Nisan 1329/16 Nisan 1913).

²²⁸¹ BOA. MF. İBT. 429/91-1, (6 Mayıs 1329/19 Mayıs 1913).

²²⁸² BOA. MF. İBT. 423-73-2, (16 Nisan 1329/29 Nisan 1913).

²²⁸³ BOA. MF. İBT. 423-73-2, (16 Nisan 1329/29 Nisan 1913).

²²⁸⁴ BOA. MF. İBT. 466-3-1, (12 Teşrinievvel 1329/25 Ekim 1913).

²²⁸⁵ BOA. MF. İBT. 470/11-1, (21 Teşrinisani 1329/4 Aralık 1913).

²²⁸⁶ BOA. MF. İBT. 470/11-1, (21 Teşrinisani 1329/4 Aralık 1913).

²²⁸⁷ BOA. MF. İBT. 494/27-1, (25 Mart 1330/7 Nisan 1914).

(Kaynak: BOA. MF.İBT; MV; İ.DUİT, MF. MKT).

Selanik'in işgalinden sonra kapanan okullarda bulunan veya okulları kapanmadığı halde şehirde kalamayan yada muhacir olarak Osmanlı topraklarına gelip eğitime devam etmek isteyen gençlerin bir kısmı başvuru yaptıkları okullara alınmışlardır. Örneğin, işgalden sonra eğitim öğretimine ara veren Ziraat Mektebi öğrencilerinin büyük bir kısmı İstanbul'a gelmişler ve eğitimlerine devam edebilmek için dilekçeler vermişlerdir. Öğrencilerin durumu Meclisi Vükelada görüşülmüş, "çoğunluğu fakir, öksüz veya yetim, sefalet içinde olan bu çocukların eğitimden mahrum kalmamaları için Halkalı Ziraat Mektebi ve Bursa Ziraat Mektebi'ne alınıp eğitimlerine devam edilebilmeleri için Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin 1912 yılı bütçesine 119.000 kuruş eklenmiştir.²²⁸⁸ Öğrencilerden 2.,3., ve 4. sınıflarda olan 50 öğrenci İstanbul Halkalı Ziraat Mektebine, 1. sınıfta olan 25 öğrenci de uygulamalı dersleri görmek üzere, başta Bursa olmak üzere bazı vilayetlerde bulunan ziraat ameliyat okullarına yerleştirilmişlerdir.²²⁸⁹ Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin 13 Ocak 1913 tarihli ricası üzerine hükümet çıkardığı bir kanunla 1912 yılı bütçesinde Selanik Ziraat okulu masrafları kısmında yer alan 119.000 kuruşun 82.000'nin Halkalı Ziraat Mektebine geri kalan kısmının Ziraat Ameliyat Okullarına verilmesini kararlaştırmıştır.²²⁹⁰

Şehirden ayrılmak zorunda kalan Hukuk Mektebi öğrencileri de Osmanlı topraklarında veya Balkanlarda bulunan Hukuk okullarına girmeye çalışmışlardır. İstanbul'daki Darülfünun Müdürlüğü öğrencileri İstanbul'a davet etmiştir.²²⁹¹ Çeşitli Osmanlı hukuk okullarına devam etmek isteyenlerden Selanik Hukuk Okulu öğrencilerinden olduklarını belgelemeleri istenmiştir.²²⁹² Bunun üzerine Maârif Nezareti talep eden öğrencilere diplomalarını düzenleyip teslim etmiştir. Bunlar arasında gayrimüslim öğrenciler de bulunmaktadır.²²⁹³

4.3. Gayrimüslim Okulları

Yukarıda belirttiğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim okulları 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre "Mekatib-i Hususiye/Özel Okullar"

²²⁸⁸ BOA. MV. 229/24-1, (4 Mayıs 1329/17 Mayıs 1913).

²²⁸⁹ BOA. İ. DUİT. 83/21-4, (31 Kanunuevvel 1328/13 Ocak 1913).

²²⁹⁰ BOA. İ. DUİT. 83/21-1, (29 Kanunusani 1329/11 Şubat 1913).

²²⁹¹ BOA. MF. MKT. 1184/20-1, (10 Şubat 1328/23 Şubat 1913).

²²⁹² BOA. MF. MKT. 1184/20-1-2, (25 Mart 1329/7 Nisan 1913). BOA. MF. MKT. 1187/47-1, (8 Haziran 1329/21 Haziran 1913).

²²⁹³ Aralık 1913'te 4 efendiye tasdiknameleri verilmiştir. Bunlardan birisi 753 numaralı Mikail oğlu Dimitri Efendi'dir. BOA. HR. SFR. 871/48-2, (10 Kanunuevvel 1329/23 Aralık 1913).

kapsamına alınmıştır. Nizamnamenin 129. maddesine göre, Osmanlı topraklarında cemaatler veya Osmanlı tebaası cemaat üyeleri tarafından açılacak okulların giderleri cemaat vakıfları tarafından karşılanacak ve yönetilecektir. Okulların açılması için buldukları bölgenin Maarif Müdürlüğü'nden izin alınması zorunluluğu bulunmaktaydı. Yine bu okullarda ahlak ve politikaya aykırı ders okutulmaması için ders programları, içerikleri ve okutulacak kitapların, Maârif Nezareti ya da mahalli Maârif İdareleri ve Valiler tarafından onaylanmak zorunluluğu getirilmiştir. İstenilen şartları taşımayan özel okulun açılışına izin verilmemiş, şartlara uymayan okullar kapatılmıştır.²²⁹⁴

Bu çerçevede Selanik'te gerek Müslüman gerekse başta Museviler olmak üzere diğer cemaatler tarafından açılan okullar bir hayli fazladır.

4.3.1. Musevilerin Kurduğu Okullar

Selanik'teki Musevi okullarının gelişimini bizce üç aşamada incelemek mümkündür. Musevilerin şehre geldikten sonra açtıkları eğitim kurumları ve bunların zirvesini teşkil eden "Talmud Tora Okulu", sadece dini eğitim veren kurumlar olarak kalmışlar, XIX. yüzyıla gelindiğinde artık ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu nedenle, Museviler eğitim alanında uzunca bir süre durgunluk göstermişlerdir. İkinci aşamada, 1856'dan itibaren Selanik'te modern Musevi okulları açılmaya başlanmış, XIX yüzyıl sonlarına kadar bu okullar şehrin, belki de bütün İmparatorluğun en iyi okulları olmuşlardır. Bunun başlıca nedeni merkezi Paris'te bulunan AİU'nun Selanik'te eğitim faaliyetine başlayarak okullar açması ve giderek şehirdeki Hambaşılığa bağlı okulları da denetime başlaması olmuştur. Ancak 1900'lü yılların başında Müslüman ve Rum okulları ile Yabancı okulların sayıca ve eğitim kalitesi açısından sıçrama yapması, buna bağlı olarak Musevi okullarının gerilemesi ile şehirdeki Alliance temsilcileri 1908'de eğitim reformu yaparak konumlarını sağlamlaştırma çabasında girişmişlerdir. Bununla birlikte, Alliance okullarına çocuklarını göndermeyen Museviler, şehirde açılan Alman, Fransız, İtalyan okullarını bir seçenek olarak değerlendirmişlerdir.²²⁹⁵

4.3.1.1. Havralar Bünyesindeki Okullar ve Talmud Tora Okulu

Musevilerin Selanik'e göçlerinden kısa bir süre sonra XVI. yüzyıl başlarında şehirde inşa edilen her havranın bünyesinde ve denetiminde okullar açılmıştır. Her ne kadar 1726'ya gelindiğinde şehirde bu tarz 60 kadar Musevi okulunun var olduğu yazılsa

²²⁹⁴ *Düstur*, Tertip I, Cilt II, Matbaa-i Amire, 1289, s. 204,205.

²²⁹⁵ Andreas. K. Bouroutus, "İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis" *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 265.

da bir önceki yüzyılda gerçekleşen Sabetay Sevi hareketi, Musevilerin bütün dengelerini altüst ettiği gibi eğitim kurumlarının da muhafazakârlaşmasına neden olmuştur. Bir yandan Musevi cemaati nüfusunun bir kısmını kaybederken öte yandan okullardaki öğrenci sayısının hızla düşmesi bu okulların bir kısmının kapanmasına yol açmıştır. XVII. yüzyılın sonundan itibaren de bu okullar sadece dini bilimleri okutmaya başlamışlardır.²²⁹⁶ Musevilerin şehre gelişlerinin ilk üçyüz yılında şehirde en önemli Musevi eğitim kurumu Talmud Tora Okulu olmuştur.

Havralar bünyesinde açılan okulların en iyisi olan “Talmud Tora Okulu” 1520’de kurulmuştur. Museviler, Selanik’e gelirken Avrupa Orta Çağ eğitim anlayışlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Kurulduğu yüzyıl içerisinde Talmud Tora, şehirde bulunan medreseler gibi döneminin en iyi okullarından olmuştur. Okul sinagoglarda okuyan kimsesiz çocuklara kapılarını açıp, bir hayır kurumu haline geldiği gibi, geleceğin Musevi hahamlarını ve yöneticilerini yetiştirmiştir.²²⁹⁷ Öyle ki açılışının ilk iki yüzyılı Selanik’teki Musevi kültürünün altın çağı olarak nitelendirilmiştir.²²⁹⁸ Talmud Tora, daha sonraki yüzyıllarda sadece dini eğitime yönelmiş, yüzyıllar boyunca Avrupa’daki gelişmelerin şehre yansımalarına kayıtsız kalmıştır. Yapısı bozulan Osmanlı medreseleri gibi, dini eğitim veren Talmud Tora da XIX. yüzyıla gelindiğinde modern eğitimin kırıntılarına dahi rastlanmamaktaydı. Selanik, XIX. yüzyıl ortalarından itibaren, Avrupa ve ABD’nin hammadde deposu haline gelmeye başlarken şehirdeki Musevi ileri gelenleri yeni ekonomik durumdan cemaatlerinin daha fazla faydalanabilmesi için eğitimde reform yapılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu amaçla geleneksel eğitim kurumları ve Talmud Tora’daki eğitim anlayışının değiştirilmesi konusunda hahamları ikna etmeye çalışmışsalar da başarılı olamamışlar, okullar modern eğitim kurumu haline dönüştürülememiştir.²²⁹⁹ Talmud Tora eğitiminden geçmiş olan Leon Modyano, 1909’da Selanik’te verdiği bir konferansta; “...*bu okulların fiziki bakımdan yetersiz olduğunu, hahamların da İbranice dini metinleri okutup tekrarlatmak dışında bir şey yapmadıklarını*” söylemektedir.²³⁰⁰ İstenilen ölçüde reform yapılamamışsa daki, yüzyıl

²²⁹⁶ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 18.

²²⁹⁷ 1610 tarihinde Selanik’i ziyaret eden İngiliz seyyah Lithgow Selanik’te bulunan Talmud Torah okulunu İmparatorluğun tüm şehirlerinden gelen Musevi çocukların bulunduğu ve hahamların eğitim verdiği gerçek bir üniversite olarak tanımlamıştır. Yine 1679’da şehri ziyaret eden Fransa’nın İstanbul Büyükelçi Sekreteri Sicur de la Croix, Musevilerin Talmud Torah okullarına imparatorluğun her yerinden onbinlerce öğrencinin akın ettiğini belirtmiştir. Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 41. Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 16.

²²⁹⁸ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 16.

²²⁹⁹ Rena Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919)*, (Çeviren Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, Ankara 2005, s. 134.

²³⁰⁰ Leon Modyano, “*Le Judaisme et l’Alliance Israélite*”, (Conference), Salonique Novembre 1909, s. 22.

sonlarında ilköğretim okulları olarak laik anlayışa sahip Alliance Birliği'nin denetimi altına girmiştir. Talmud Tora tarzı ilköğretim okullarının büyük bir kısmı, var olan havraların yanında, ya da yeni inşa edilen havralarla birlikte yan yana olacak şekilde yapılmışlardır. Örneğin, 1898'de yanan Talmud Tora Okulu, bulunduğu yere yeniden inşa edilerek 11 Aralık 1904'te açılmıştır.²³⁰¹ Yine, 1909 yılı Ağustos ayında Kalemerye Kapısı dışında yeni bir havra inşa edilirken havrayla aynı ölçülere sahip 800 lira harcanarak bir de ilkokul yapılması planlanmıştır. Havranın inşasında olduğu gibi okulun inşaat masrafları da Musevi Cemaati sandığından karşılanmıştır.²³⁰²

4.3.1.2. Moise Allatini (Lippmann) Okulu

Moise Allatini Okulu, şehirde modern eğitim veren ilk Musevi eğitim kurumu olmuştur. Moise Allatini, Musevi hayırseverler arasında eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi konusunda öncü kişilerden olmuştur. İtalya'da tıp okurken Batılı bir kültür edinen Allatini, 1856'da Rothschild'ların yardımıyla ve Fransa Yahudi Merkez Komitesi'nin (Consistoire Centraldes İsrailite de France) desteğiyle, şehirde bulunan küçük bir ilerici Musevi grubu yanına çekerek hahamların onayını da almak suretiyle modern bir okul açmıştır. Bu kurumun müdürlüğüne Fransız vatandaşı ilerici bir haham olan Lipmann getirilmiş ve okula onun adı verilmiştir.²³⁰³ Dr. Lipmann, okulu finanse etmek için "Hessed Olam (Halkın Bilgeligi)" adlı bir fon kurmayı başarmışsa da okul, 1861'de kapanmış, ancak varlığının beşinci yılında, Avrupa firmalarıyla muhatap olabilecek bir grup insanı eğitmeyi başarmış ve hemşehrileriyle ilişkilerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur.²³⁰⁴

4.3.1.3. l'Alliance İsrailite et Universelle (AİU) Okulları

Lippmann mektebinin kapanmasından sonra Allatini merkezi Paris'te bulunan Alliance İsrailite Universelle'in başındaki Cremieux ile temasa geçerek 1873 tarihinde kendi adıyla yeni bir erkek okulu açmıştır. Sonraki yıl okula bir de kız şubesi eklenmiştir.²³⁰⁵ Osmanlı Hükümeti'nin "Alians Zükur ve İnas Mektebi" olarak tanıdığı

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²³⁰¹ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 42.

²³⁰² BOA. ŞD. 2020./38-1, 14 Ağustos 1325/(31 Ağustos 1909).

²³⁰³ Rena Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919)*, (Çeviren Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, Ankara 2005, s. 137.

²³⁰⁴ Rena Molho, "Education in the Jewish Community of Thessaloniki in the Beginning of the Twentieth Century", *Balkan Studies*, Vol: 34, No: 2, 1993, s. 259-261.

²³⁰⁵ Molho, *Selanik Yahudileri...* s. 141.

okulda, Selanik'in Yunan Hükümeti tarafından işgal edildiğinde yarısı ücretli olmak üzere 1.000'e yakın öğrenci, eğitim görmekteydi.²³⁰⁶ Alliance'ın 1883 yılında AİU ile iş birliğinde olan "Cercle des Intimes" Kulübü ile Selanik'te açtığı ikinci önemli eğitim kurumu, "Sanat ve Zanaat Okulu" olmuştur. Okulun yürütme komitesinin başında AİU'nun Selanik komitesi başkanı Joseph Capuano bulunmuş, sekreterlik görevini ise Marius Modiano yürütmüştür. Bu kurumu, şehirdeki Alliance komitesi ve "La Fratellinza" Vakfı finanse etmiştir.²³⁰⁷

AİU, Selanik'te etkisini arttırdıkça şehirdeki Musevi Okulu sayısı da çoğalmıştır.²³⁰⁸ Diyebiliriz ki Selanik'te modern eğitim ilkelerinin gelişmesinde batılılaşmış Museviler'in rolü büyük olmuştur. Alliance okulları ve diğer birçok Musevi Okulu, 1897'de kurulan "Association des Anciens Élèves de l'Alliance Israélite Universelle" Cemiyeti'nin kontrolü altına girmiştir.²³⁰⁹ 1907 yılı salnamesine göre şehirde çoğu Alliance'in denetiminde 12 adet Musevi Okulu faaliyet göstermektedir.²³¹⁰ 1909 yılına kadar AİU, yedi okulu doğrudan kurmuş ve finanse etmiştir. Selanik'teki cemiyet üyeleri her ne kadar Alliance birliğine yıllık 3.000 frank ödemekteyse de bu paranın katbekat fazlası Selanik'teki okullara dönmüştür. 1912'ye kadar şehirdeki Alliance birliğinin katkıları iki yeni okul daha açılmış ve Birliğe bağlı okul sayısı dokuza yükselmiştir.²³¹¹ 1912 yılı sonlarına gelindiğinde AİU Selanik'te doğrudan kurduğu dokuz okul ile kulüp, dernek veya vakıf adı altında kendisine bağlı faaliyet gösteren kuruluşlar aracılığıyla Musevi Cemaati'ne ait toplam 27 okulun denetimini eline almıştır. Bu okullar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:²³¹²

²³⁰⁶ 28SVS. 1325 (1907), s. 571.

²³⁰⁷ 1887 tarihli Okul raporuna göre; 1887 yılına gelindiğinde okul her yıl %30 kar etmesine rağmen maddi olarak zor durumdadır ve bu nedenle Alliance Komitesi okula 9.000 Franklık destek verme kararı almıştır. *Rapport Sur L'Ecole D'Arts&Metiers*, Salonique 1887, s. 6.

[https://www.bibliotheque-numerique-](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17833/?offset=4#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

[aiu.org/viewer/17833/?offset=4#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17833/?offset=4#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

²³⁰⁸ Leon Modyano, " *Le Judaisme et l'Alliance Israélite*", (Conference), Salonique Novembre 1909, s. .

[https://www.bibliotheque-numerique-](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

[aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=)

²³⁰⁹ *Association des. Ancients. Eleves, Aliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 12, Salonique 1908, s. 27,28.

[https://www.bibliotheque-numerique-](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=#page=29&viewer=picture&o=search&n=0&q=Commis)

[aiu.org/viewer/17538/?offset=#page=29&viewer=picture&o=search&n=0&q=Commis](https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=#page=29&viewer=picture&o=search&n=0&q=Commis)

²³¹⁰ Bunlar: 1. Talmud Tora Agadol (1.000 yetim ve fakir Musevi çocuk bulunmakta). 2. Talmud Tora Aganan (250 yetim ve fakir Musevi çocuk eğitim görmekte). 3. Vardar Okulu. 4. Halk Okulu. 5. Bent Yüsuf Okulu. 6. Aliance Erkek Okulu (400 öğrenci). 7. Alyans Halk Ortaokulu (292 öğrenci). 8. Alyans Kız Okulu (440 öğrenci). 9. Kalemeriye'de Erkek ve Kız İlköğretim Okulu (400 öğrenci). 10. Vardar'da Alyans İlkokulu (110 öğrenci). 11. Kalemeriye'de Alyans Kız İlkokulu. 12. Alyans Erkek ve Kız Okulu. SVS, 1325, S. 571-616.

²³¹¹ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 49.

²³¹² Molho, *Selanik Yahudileri...* s. 186.

Tablo 23: 1907-1912 yılına kadar Selanik’te bulunan Musevi Okulları

<i>Alliance’ın Kurduğu Okullar</i>				
No	İsim	Kuruluş Tarihi	Derecesi	Öğrenci Sayısı
1	M. Allatini Okulu	1873	İlk, Orta ve Lise	912 erkek
2	Kız Okulu	1874	Orta, Lise	630 kız
3	Teknik Okul	1877	Meslek Okulu	58 erkek
4	İmarethane	1881	Anaokulu	277 karma
5	Meslek Okulu	1887	Meslek Okulu	369 kız
6	Populaire Kız Okulu	1897	İlk ve Orta	130 kız
7	Populaire Erkek Okulu	1897	İlk ve Orta	300 erkek
8	Populaire Okulu	1897	Orta	300 erkek
9	Meslek Okulu (kız) ²³¹³	1910	Orta, Lise	240 Kız
<i>Alliance’ın Denetimindeki Cemaat Okulları</i>				
10	Talmud Tora	1880	İlk, orta ve lise	2.460 karma
11	Cemaat Okulu	1904	İlkokul ve Meslek Okulu	228 kız
12	Birlik Okulu	1911	Anaokulu, İlk ve Orta Okulu	2.250 karma
13	Rejje Okulu	1916	İlkokul	-Karma
14	Kalamaria Okulu	1916	İlkokul	-Karma
15	Hirsch	1916	İlkokul	-Karma
16	Agia Paraskevi Okulu	1917	İlkokul	-Karma
17	“151” Okulu	1917	İlkokul	-Karma
18	Karagaçia Okulu	1917	İlkokul	-Karma
19	“6” Nolu Sempt Okulu	1917	İlkokul	-Karma
<i>Alliance’ın Denetimindeki Özel Okullar</i>				
20	H. Salem Okulu	1866?	İlkokul	-Erkek
21	Abr. Varios Okulu	1867-1873	İlkokul	50 Erkek
22	Gattegno Okulu	1890	İlkokul	-Erkek
23	Pinto Okulu	1897-1941	İlkokul	-Karma
24	Altcheh Okulu	1898	İlk, Ortaokul	-Erkek
25	Ovadia Okulu	1900	İlkokul	-Erkek
26	El Progresso Okulu	1900	İlkokul	-Erkek
27	Hahinouh Okulu	1900	İlkokul	-Erkek
<i>Siyonist Eğilimli Okullar</i>				
28	Hilfsverein/Ezra Okulu ²³¹⁴	1910	Anaokulu, İlkokul	60 karma

(**Kaynak:** Rena Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919)*, (Çeviren Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, Ankara 2005, s. 186).

Daha önce de belirttiğimiz gibi AAE Cemiyeti’nin kuruluş amaçlarından ilki şehirdeki Musevi okullarını geliştirmek, Musevi çocuklara daha iyi eğitim-öğretim olanakları sağlamak olmuştur. Bunun için Cemiyet bünyesinde bir “Okullar Komitesi” kurmuştur. Başında İsaac H. Botton’un bulunduğu komitenin görevi birliğe bağlı Musevi okullarının ve öğrencilerin ihtiyaçlarını gidermek, eğitim-öğretimin gelişmesi doğrultusunda raporlar hazırlayıp tedbirler almaktır. Komite, Populaire okulunun fakir

²³¹³ Okul 1910 tarihinde meslek okulu olarak kurulmuştur. Rena Molho, “Education in the Jewish Community of Thessaloniki in the Beginning of the Twentieth Century”, *Balkan Studies*, Vol: 34, No: 2, 1993, s. 263.

²³¹⁴ Molho, *Selanik Yahudileri...* s. 190.

öğrencilerine giyecek, kitap ve defter yardımıyla bulunurken Alliance birliğinin ve Hahambaşı ile Cemaat Meclisi'nin onayları ile 1908 yılı içerisinde bünyesindeki okullara ilişkin bir reform programı hazırlamıştır.²³¹⁵ Zira 1908'e gelindiğinde Rum ve Bulgarlar eğitim kurumlarını eksiksiz bir şekilde yenilemişler, Müslümanlar da 3 ay içerisinde Terakki Mektebi'ni bir şubesi inşa edip eğitim-öğretime açmışlardı. Reform programı ancak 1909'da yürürlüğe konulabilmiş, şehirde bulunan birçok Musevi okulu binası yenilenmiş, ders programları gözden geçirilmiş yeni program Populaire ve Moise Allatini okullarında uygulanmaya başlanmıştır.²³¹⁶

1910 yılı içerisinde Cemiyet, Alliance ve Türk okullarında bulunan 84 Musevi öğrencinin okul ücretlerini karşılamakla kalmamış, tamamının kırtasiye masraflarını üstlenirken²³¹⁷ binası yıpranmış olan Allatini Okulu'nu 400 yeni öğrenci alabilecek şekilde yeniden inşa etmiştir.²³¹⁸

Alliance okulları, Musevi gençlere meslek kazandırmış, onların batı kültürü ile tanışmalarını sağlamıştır.²³¹⁹ Nitekim 1909 sonlarında Leon Modyano Alliance okullarının açılması sonucunda Musevi Cemaatinde değişimi şöyle ifade etmektedir:

"...Yüzyıllardır uyuşuk olan zihnimiz aniden uyandı. Bu mucizeyi kim gerçekleştirdi? Okul. Okul aklımızı çalıştırdı ve zekâmızı kurdu, beynimizi şekillendirdi, yargılarımızı düzeltti, aynı zamanda var olma mücadelesinde bize gerekli silahları verdi. Artık önyargılar, modası geçmiş batıl inançlar yok, zihinler Batılı fikirlere açıldı. Artık seyyar satıcılar, küçük komisyoncular yok. Okulda bir kültür edinenler, bugün mesleğini onurlu olduğu kadar yetkinlikle yapan tüccarlar, satış temsilcileri, bankacılarıdır. Yakında endüstri, yorulmak bilmeyen faaliyetleri için yeni bir çıkış noktası sağlayacak..."

Açılışından sonra Alliance'a bağlı okullar, Fransız kültürünü o kadar empoze etmişlerdi ki Fransızlar onları propagandalarının en mükemmel merkezleri olarak

²³¹⁵ Association des. Ancients. Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 12, Salonique 1908, s. 27,28.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17538/?offset=#page=29&viewer=picture&o=search&n=0&q=Commis>

²³¹⁶ Leon Modyano, "Le Judaisme et l'Alliance Israélite", (Conference), Salonique Novembre 1909, s. 30.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²³¹⁷ Association des. Ancients. Eleves, Alliance Israélite Universelle, Bulletin Annuel, Volume 14 Salonique 1910, s. 20.

<https://www.bibliotheque-numerique-aiu.org/viewer/17537/?offset=5#page=9&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

²³¹⁸ Bunun için 75.000 Frank toplanmıştır. Bunun 50.000 Frank'ı Alliance Birliği tarafından hibe edilmiş, kalan kısmı Selanik'teki cemiyet tarafından Musevilerden toplanmıştır. Leon Modyano, "Le Judaisme et l'Alliance Israélite", (Conference),... s. 29.

²³¹⁹ Rıfat N. Bali, "Türkiye Yahudileri ve Alliance Okulları", *Tarih Toplum*, C. 28, S. 165, Eylül 1997, s. 188.

görmüşlerdir. Fransızların etkisiyle Museviler, okullarında sadece Yahudi Fransız öğretmenleri çalıştırmakta ısrar etmişlerdir. Hatta 1910'da Hilfsverein tarafından kurulan Alman Siyonist okulunda bile Fransızca öğretilmiştir. Çünkü Selanik'i ziyaret eden siyonist liderler, yerlilerin Fransız medeniyetine karşı geri dönülemez ve gizemli bir saygıya sahip olduklarını anlamışlardır.²³²⁰

Alliance ve diğer Musevi okullarında öğretmenlerin hemen hemen hepsi Musevi idi. Yalnızca Lisan-ı Osmani dersi olan okullarda ders öğretmenleri Müslüman olup Almanca gibi dersler de yabancı öğretmenler tarafından veriliyordu.²³²¹ Bu durum 1873'te açılan Allatini Mektebinden itibaren geçerliliğini korumuştur. Örneğin, Alliance tarafından Selanik'te açılan bir Okulun Türkçe muallimliğine (Lisan-ı Osmani) aylık 100 kuruş maaş Rıza Efendi tayin edilmiştir.²³²²

Selanik Maârif Müdürlüğü şehirde eğitimin geliştirilmesine ilişkin önerileri her zaman dikkate almış, cemaatlerden gelen olumlu teklifleri ısrarla hükümete bildirmiştir. Bu öneriler arasında en başta gelen ders kitaplarının teminidir. 1890'lara kadar Musevi okulları ders kaynaklarını çoğunlukla dışarıdan getirirken²³²³ 1890'ların ortalarından itibaren bunlar büyük oranda şehirdeki matbaalarda basılmıştır.²³²⁴ Ancak yine de özellikle dil eğitimine ilişkin kaynaklar, II. Meşrutiyet döneminde de Avrupa'dan temin edilmiştir.²³²⁵ Hükümet konuyu Maliye Nezareti'ne sormuş, Maliye Nezareti, kanun uyarınca gümrükten geçen her eşyadan vergi alındığını gibi, dışarıdan getirilen kitaplardan da vergi alınması doğru olmayacağını bildirmiştir.²³²⁶

Selanik'te Siyonizm'in etkisi ile kurulan tek okul, Alman "Hilfsverein Siyonist Cemiyeti" ve Selanik Hahambaşısı Yako Mayer Efendi'nin desteğiyle, 1908 yılında Hahambaşılığa bağlı açılan anaokulu olmuştur. 1910'da okula, ilkokul şubesi eklenmiştir. Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra okul "Varsano" adını almış, 1914'te de "Ezra" adını kullanmaya başlamıştır.²³²⁷

²³²⁰ Molho, "Education in the Jewish Community of Thessaloniki in the Beginning of the Twentieth Century" ..., s. 268.

²³²¹ SVS, 1907 (1325), s. 514.

²³²² BOA. MF. MKT. 34/109-1, (11 Nisan 1876).

²³²³ BOA. MF. MKT. 15/53-1, (8 Aralık 1873).

²³²⁴ BOA. MF. MKT. 216/25-3-2-2, (4 Ağustos 1894)

²³²⁵ 1911 tarihinde Hahambaşı Kaymakamı, Selanik'te bulunan Musevi okul öğrencileri için yurt dışından getirilecek kitaplardan gümrük resmi alınmamasını rica etmiş, Selanik Maârif Müdürü de Valilik aracılığıyla gönderdiği yazıda Avrupada üretilen bilgilerin faydalanmasına ihtiyacımız olduğu şu sırada Musevi öğrencilerden başka bütün Osmanlı talebelerinin okuması ve için Avrupa'dan getirilecek kitaplardan zaten yıllık birkaç yüz lira gibi cüzi bir miktar tutan gümrük resmi alınmamasını arz etmiştir. BOA. DH. İD. 59/6-3, (9 Teşrinievvel 1327/22 Ekim 1911).

²³²⁶ BOA. DH. İD. 59/6-6, (30 Teşrinievvel 1327/12 Kasım 1911).

²³²⁷ Molho, *Selanik Yahudileri...*, s. 190.

4.3.2. Rumların Kurduğu Okullar

Karastergiou'ya göre, Selanik'in Osmanlılar tarafından fethedildiği yıllarda şehirde Rumlara ait kayda değer bir eğitim kurumu bulunmamaktaydı. Gerçekten de XIV. yüzyıla gelindiğinde eğitim kurumları da Bizans Devleti gibi zayıflamış, Aristotelesçi bakış açısı eğitime de yansımıştır. Ancak XVIII. yüzyıl ortalarında Selanik papazları arasında Aristo felsefesi ciddi bir biçimde sorgulanmıştır. Şehirde Aristotelesçi keşişler ile bu felsefeye karşı çıkanlar arasındaki mücadeleyi birincilerin kazanması; Rum eğitim kurumlarının bir süre daha Avrupa'da hissedilen aydınlanma fikirlerine kapalı kalmasına neden olmuştur.²³²⁸

Selanik'te modern Rum eğitim kurumlarının temelleri 1825'te Rum nüfusunun şehirde yeniden çoğalmasıyla eş zamanlı olarak atılmıştır. Nanno Hatsi Gouta, Dimitrios Angelakis ve Konstantinos Spandonidis adlı üç Rum ileri gelen, ilk modern Rum okullarının mimarları olmuşlardır. Daha sonraki yıllarda Hatsi Georgios Baglamali, Nikolaos Sterios ve Anastasios Sroilos bayrağı devralmıştır. Bunlar aynı zamanda Rum eğitim kurumlarını kontrol eden Rum Cemaat Meclisi'ne bağlı, 1844 yılına kadar Komisyon (Epitropi), 1845 yılından itibaren de Daire (Eforeia) adı verilen eğitim komisyonunun üyeleriydiler.²³²⁹ Onların çalışmaları sonucunda Rumlar, 1845-1855 tarihleri arasında açılan bir erkek, bir kız okulu ile şehirde en iyi eğitim kurumlarının sahibi olmaya başlamışlardır.²³³⁰ Ancak Osmanlı Hükümeti eğitim alanında reformlar başlatıp her vilayette olduğu gibi Selanik'te de yeni modern eğitim kurumları açtıktan sonra, Rum eğitim kurumları hem hükümetin okullarıyla hem de 1870'lerden itibaren Alliance'ın denetimindeki Musevi okullarıyla yarışamaz hale gelmiştir. Yine de 1870'lerde Rumlar bu alanda birtakım gelişmeleri ortaya koymaya başlamışlardır. 1872'de "Selanik Eğitimseverler Derneği (Φιλεκπαιδευτικός Συλλογος/Filekpaidevtikos Sillogos)" çalışmaya başlamış, iki yıl sonra da derneğin katkılarıyla Merkez Rum Erkek ve Kız Okulları lise sınıflarını açmıştır. 1874'den itibaren Selanik'teki ilkokullarda ortak müfredat uygulanmaya başlanmıştır.²³³¹ 1882 yılına gelindiğinde şehirde Rum cemaatinin denetiminde, 44 öğretmenin görev yaptığı ve 2.200 öğrencinin bulunduğu 10 kadar modern okul bulunmaktaydı. Açılan bu ilk modern Rum okullarında Atina'nın da desteğiyle öğretmenlerin kalitesi oldukça yükseltilmiştir. Nitekim şehirdeki Rum

²³²⁸ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 18.

²³²⁹ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 66.

²³³⁰ Rena Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919)*, (Çeviren Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, Ankara 2005, s. 135.

²³³¹ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 20.

okullarının diplomaları “lise dengi okullar” olarak aynı tarihlerde Atina Üniversitesi tarafından resmen tanınmıştır.²³³²

Selanik’te Rum okullarının gelişiminde “Sillogi” adı verilen, daha önce ifade ettiğimiz, Helenizm’in önemli bir kalesi olan eğitim ve kültür derneklerinin rolü büyük olmuştur. Bu dernekler tüm Makedonyada olduğu gibi Selanik’te de yoğun faaliyet göstermişlerdir. Özellikle Kırım Savaşı ve Bulgar Eksarhlığı’nın 1870’te kurulmasından sonra Selanik’te ortaya çıkan eğitim ve kültür dernekleri, her ne kadar “burjuva Rumların” geniş bir buluşma yeri olup onların denetiminde kalmışsa da Yunan dili ve eğitiminin yaygınlaşması için çalışmışlardır.²³³³ Bu nedenle daha 1883’te Babıali İmparatorluktaki Yunan okullarını “Helenizm”in yayıldığı kurumlar olarak görmeye başlamıştır.²³³⁴

Öte yandan XX. yüzyıl başlarına kadar şehirde Yunan Hükümetinin maddi desteğiyle Rum çocuklara hizmet veren okullar kurulmuştur. Bu nedenle Rum cemaatine bağlı eğitim kurumları ile Yunan Hükümeti destekli eğitim kurumları aynı başlık altında incelenecektir.

4.3.2.1. II. Meşrutiyet Döneminde Selanik’te Bulunan Rum ve Yunan Okulları

II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar Rum Cemaati, Selanik’te 14 modern okul kurmuşlardı. 1907 (1325) Salnamesine göre Selanik’te bulunan Rumlara ait olup Rumların eğitim gördüğü, Yunan Krallığı’nın desteklediği eğitim kurumları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.²³³⁵

Tablo 24: Osmanlı Kaynaklarına Göre II. Meşrutiyet Döneminde Selanik’te bulunan Rum ve Yunan Okulları

<i>Rum Okulları</i>			
No.	Okulun İsmi	Mahalle	Öğrenci Sayısı
1	İdadi (Şubesi) Mektebi	Yeni Kilisede	90
2	Rum İdadi Mektebi ²³³⁶	Panagoda Mahallesinde	246

²³³² Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919...*, s. 135.

²³³³ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis. Elladas. (1941-1944), İstorikas. PhD, Atina 2015, s. 27.*

²³³⁴ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpdevtika 19. 20 Aionas...*, s. 24.

²³³⁵ SVS, 1325, s. 506-509

²³³⁶ Okul binası 1892’deki bir yangında tamamen yanmış, Rum Patrikhanesi aynı mahallede satın alınan bir arsa üzerine mektebin yeniden inşa edilmesini rica etmiştir. İki kısımdan oluşacak binanın bir kısmı 21 metre genişliğinde 11 metre uzunluğunda, diğerinin 9 metre genişliğinde 16 metre uzunluğunda ve her ikisinin de 12 metre yüksekliğinde yapılması planlanmıştır. Okul inşası için cemaat sandığından 2.080 liranın yarısı Okul bütçesinden diğer yarısı da Mösyö Sinfero tarafından karşılanması öngörülmüştür. BOA. İ. AZN. 1/9 (3 Ağustos 1892).

3	Rum İnas İdadi ve Rüşdi Mektebi ²³³⁷	Aya Tanaş Mahallesiinde	Erkek 45 Kız 815
4	Zükura Mahsus Merkez İbtidai ve Rüşdi Mektebi ²³³⁸	Aya Tanaş Mahallesiinde	549
5	Zükur-ı İbtidai Mektebi	Vardar Mahallesiinde	158
6	İnas İbtidai Mektebi	Vardar Mahallesiinde	24
7	Zükur ve Mektebi	Çaveş (Çavuş) Manastırında	Erkek 27 Kız 24
8	Zükur ve İnas Mektebi	Yassıyol Yahud Tozluçeşme Mahallesiinde	Erkek 125 Kız 128
9	Zükur ve İnas Mektebi	Hamidiye Mahallesiindeki	Erkek 138 Kız 136
10	Zükur İbtidai Mektebi	Yalılarda Karaağaçlarda	150
11	İnas-ı İbtidai Mektebi	Yalılarda Karaağaçlarda	50
12	Rum İnas-ı İbtidai Mektebi	Şömendöfer İstasyonunda	35
13	Rum İnas İbtidai Mektebi	Aya Tudor (todor) Aya Metrekizler Manastırı	11
14	Rum Ticaret Okulu (Stefan Noko)	Yalılarda	
15	Zükur Mektebi ²³³⁹	Aya Konstantin	11
16	Rum Zükur/İnas Mektebi ²³⁴⁰	Mecidiye Mahallesiinde Ayalipsi (Analipsi) Mahallesi	169 ²³⁴¹
17	Rum Ticaret Okulu (Maraslios Lisesi)	Yalılarda	178
18	TOPLAM		2.751

(Kaynak: SVS, 1325, s. 506-509).

²³³⁷ Aya Tanaş Mahallesiinde bulunan Rum İnas. Okulu Petre İşteryo ve Nikolo Gorçoko'nun mütevellisi bulunduğu vakıf tarafından idare edilmekteydi. Ocak 1912'de kullanılamayacak derecede harap olan Okul binasından yeniden yapılması için Rum Patrikhane'si tarafından başvuruda bulunulmuş, mütevellilerine ait 400 lira kıymetli arsası üzerine yeniden inşa edilmesine izin verilmiştir. Okul, Rum çocuklarının eğitimine mahsus olmak üzere inşa edilmişse de azami 150, asgari 10 kuruş karşılığında anasır-ı sairenin çocuklarının da kabul edileceği bildirilmiştir. Yeni bina 38,35 metre uzunluğunda, 22,69 metre genişliğinde, 18 metre yüksekliğinde zemin katıyla beraber 4 katlı 27 odalı olarak 5.000 liralık inşaat masrafı kilise sandığından karşılanarak yapılmıştır. BOA. İ. MF. 19/16-4, (22 Şubat 1327/6 Mart 1912).

²³³⁸ 28 metre uzunluğunda 14 metre genişliğinde 10 metre yüksekliğinde 12 odalı, 61 pencere olarak yapılmıştır. BOA. İ. MF. 20/14-6, (22 Temmuz 1328/4 Ağustos 1912).

²³³⁹ Okul, mahallenin Harir Fabrikası sokağında bulunan 1.000 lira kıymetindeki arsa Rum Mektepleri mütevellilerinden Timolon Mavrodi ve Atnaş Makri Efendilere aitti. κεντρική αστική δχολη (Kent Merkez Okulu) adını taşıyan okul, 1912 yılı Temmuz ayında eski binanın yerine 2.500 liralık masrafları Kilise sandığından karşılanarak inşa edilmiştir. Okul binası orijinal haliyle ve aynı isimle günümüzde halen hizmet vermektedir.

<https://thessarchitecture.wordpress.com/2017/01/20/ioannideios-sxoli/>

²³⁴⁰ BOA. İ. MF. 20/14-7 (28 Ağustos 1912). Okul binası Aleksis İstavri ile Gorgi Nikolidi tarafından akar olmak üzere 31 metre uzunluğunda, 21 metre genişliğinde ve 6 metre yüksekliğinde 13 oda ve 38 pencere olarak inşa edilmiş, 1910 tarihinde Metropolithaneye yıllık 50 lira bedelle kiralanmıştır. Analipsi adını taşıyan okula 1912 tarihinde Hükümet tarafından okula ruhsat verilmiştir. BOA. İ. MF. 20/14-6 (4 Ağustos 1912).

²³⁴¹ 1910-1911 eğitim öğretim yılında 6 öğretmen 169 öğrenci vardı. Okul binası 1984 tarihinde boşaltılmış ve koruma altına alınmıştır. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis. Tessalonikis, İkonografia tis. Sinikias. Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıriği, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 85.

Yunan kaynaklarında ise Rum Cemaati'ne ait okullar aşağıdaki gibi gösterilmiştir.²³⁴²

Tablo 25: Yunan Kaynaklarına Göre Rum Cemaati'ne Ait Okullar

No	Yunan Kaynakları Rum Cemaati'ne Ait Okullar Okulun İsmi ve Kuruluş Yılı	1907-1908	
		Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1	Erkek Lisesi 1845	13	245
2	Kız Lisesi 1854	15	667
3	Erkek Kent Okulu, 5 sınıflı Lise Ve Kız Şubesi, 1825	10 1	517 Erkek 182 Kız
4	Triados Mahalle Okulu	4	126 Erkek 400 Kız
5	Triados İlkokulu	1	39 Erkek 36 Kız
6	Analipseos Mahalle Okulu	5	116 Erkek 96 Kız
7	Analipseos İlkokulu	1	39 Erkek 35 Kız
8	Vardar Mahalle Okulu	3	145
9	Vardar İlkokulu	2	42 Erkek 65 Kız
10	Hippodrom İlkokulu	2	42 Erkek 99 Kız
11	Bladaton Manastırı İlkokulu	1	26 Erkek 31 Kız
12	Agia Teodoras Mahalle İlkokulu	1	11 Erkek 12 Kız
13	Kiton İlkokulu	1	20 Erkek 17 Kız
14	Öğretmenler Derneği Akşam (Halk) Okulu	3	60
	Toplam	63	3.165 1.514 Erkek 1.553 Kız
	<i>Yunan Krallığı Destekli Okullar</i>		
1	Erkek Okulu 1876	8	85
2	İlköğretim Okulu	1	32
3	Kız Okulu 1901	2	36
4	Yunan Kırallığı El Sanatları Okulu Şubesi	1905	40
	<i>İ. Papafti Yetimhanesi Meslek Okulu 1903</i>	3	99
	<i>Özel Bağışla Kurulan Rum Okulları</i>		
1	Maraslio Lisesi, St. Nouka 1895 (Yalılarda) ²³⁴³	16	165
2	St Nouka Kız Okulu 1906 ²³⁴⁴	12	95
3	Atanasios Likio ve Konstantinidi Lisesi	16	60

²³⁴² Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 30.

²³⁴³ GR. Maraslis'in bağışlarıyla Stefan Noko Ticaret Okulu yeni bir bina yapılarak 14 Mart 1904'te buraya taşınmış ve okulun ismi Maraslios. Lisesi olarak değiştirilmiştir. 1910-1911 eğitim öğretim yılında okulun müdürü dışında bir Fransız bir Alman olmak üzere toplam 15 öğretmeni ve 178 öğrencisi bulunmaktaydı. Selanik'te Rumlara ait en mükemmel okul binası Maraslios. Ticaret Okulu idi. Okul 1970'lerin başına kadar eğitim öğretimine devam etmiştir. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 85.

²³⁴⁴ Okul Yalılar'da Rum Stefan Noko tarafından kurulmuştur. BOA. TFR. I. SL. 130/12917-1, (12 Kanunuevvel 1322/25 Aralık 1906).

TOPLAM	121	3.857
---------------	------------	--------------

(**Kaynak:** Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 30).

Tabloya göre 1907-1908 eğitim-öğretim yılında Rum ve Yunan Krallığının maddi olarak desteklediği okullarda toplam 3.857 öğrenci bulunmaktaydı ve bu sayı Müslüman okullarından sonra şehirde ikinci sırada gelmekteydi. Ayrıca Selanikli Rumlar çocuklarını diğer cemaat ve yabancıların kurduğu okullara da göndermekte bir mahzur görmemişlerdi. Bu tarihlerde, Hamidiye Ziraat Okulu'nda 18, Selanik Lisesi'nde 43, Selanik Hukuk Okulu'nda 10, Alman Okulu'nda 28, İngiliz Okulunda 28 ve İtalyan Okulu'nda 3, Fransız Katolik Okulu'nda 30 ve Fransız Mission Laique'de 56 olmak üzere toplam 216 Rum öğrenci eğitim-öğretim görmekteydi.²³⁴⁵

Aya-Kostantin Mahallesi'nde 1845'te açılan erkek okulu Selanik'te Rumların ilk modern okulu olmuştur. Okul, 1907'ye kadar, Selanik Piskoposluk Hristiyan Topluluğu'nun altı sınıflı erkek ilköğretim okulu olarak faaliyet göstermiştir. II. Meşrutiyet döneminde İoannideios Okulu (Ιωαννιδειος Σχολη) adıyla faaliyet gösteren okul binası 1912 mütevellî heyetinde bulunan Yorgi'nin ölen kardeşi Dimitri'nin²³⁴⁶ bağışıyla yeniden yapılmıştır.²³⁴⁷

1909-1910 eğitim öğretim yılı geldiğinde bu tarz beş yeni okul eklenmiştir. Bunlar arasında Marasleion Lisesi ilk sırada yer almaktadır. Yedi sınıflı lisede, 15 öğretmen 178 öğrenci bulunmaktaydı. Ayrıca üç öğretmenli 126 erkek yetimin bulunduğu Papafi Melitefos Yetimhanesi Okulu ve yedi sınıflı, 13 öğretmeni ve 205 öğrencisi olan Atanasiu Konstantinidou Rum Ticaret Okulu da dikkat çekicidir.²³⁴⁸ Birçok ilk ve orta dereceli okula göre ticaret okulunun öğrenci sayısının fazla oluşu, Rumların da mensuplarını şehrin gelecekteki ekonomik gelişimine hazırlamak istediklerini göstermektedir. Bu arzu Helenizm ideolojisi ile yürütülmüş ve ticaret okuluna yansıtılmıştır. Okulun 1908 yılı sınavlarında jimnastik öğrencilerinin askeri talimlere benzeyen hareketleri dikkat çekmiş, müdür, Maârif Müdürlüğü'ne çağrılarak uyarılmıştır.²³⁴⁹

²³⁴⁵ Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 33.

²³⁴⁶ BOA. İ. MF. 20/14-6, (22 Temmuz 1322/4 Ağustos 1912).

²³⁴⁷ Okul arsası Kilise mütevellisi Yorgi Yovanidi Efendi'ye aitti 1912 yılı Temmuz'unda arsa üzerine 15 metre uzunluğunda 18 metre genişliğinde 10 metre yüksekliğinde 3 katlı ve her katta dörder oda olmak üzere toplam 12 odalı, 41 pencere olarak inşa edilmiştir. BOA. İ. MF. 20/14-5, (22 Temmuz 1328/4 Ağustos, 1912).

²³⁴⁸ Nikos. K. Mutsopulos, *Tessaloniki 1900-1917...*s. 37.

²³⁴⁹ BOA. TFR. I. SL. 188/18782-1, (14 Haziran 1324/27 Haziran 1908).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra açılan diğer bir Rum Okulu da Rum "Felsefe Kulübü"nün açtığı "Gece Okulu"dur.²³⁵⁰ 1907 yılı martında Rum Metropolitliği, Selanik Rum Cemaatine mensup fakir olduklarından geçimlerini sağlamak için gündüz çalışmak zorunda kalan gençler için bir gece okulu kurulması ricasıyla Selanik Maârif Müdürlüğü'ne başvurmuştur.²³⁵¹ Buna göre, dersler geceleri saat 12:00-02:00 arasında Selanik'teki Rum okulları öğretmenleri tarafından okutulacaktır. Selanik Vilayet Meclisi, öğretmenlerin diplomaları, ders programları ve okutulacak kitapların kontrol edilmesi, bir şahıs adına ruhsat verilmesi ve Patrikhanenin müdahalesinin olmaması şartlarıyla okulun açılmasına izin verilebileceği kararına varmış,²³⁵² okulun açılmasına ruhsat vermiştir.²³⁵³ Selanik Maârif Müdürlüğü de bu şartlara katılarak Patrikhanenin, Rumların kurduğu bütün okulları "Rum Milli Mektebi" statüsünde kabul etmek eğiliminde olduğunu ve bunun doğru olmayacağı görüşünü bildirmiştir.²³⁵⁴ Metropolitlik İstanbul Beyoğlu'nda bulunan Zografyon Rum okulunu örnek göstermiştir. Ancak yapılan incelemede Zografyon okulunun gündüz eğitim yaptığı ve gece eğitimi uygulamasının ücretli ve çoğunluğu Rum olmayan yabancı öğrenciler için açıldığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Maarif Nezareti Maarif Nizamnamesi'nde gece okulları ile ilgili açık bir madde olmadığı, o güne kadar da böyle bir uygulama için hiçbir yerde izin verilmediğini Patrikhane'ye bildirerek ricayı geri çevirmiştir.²³⁵⁵ Bunun üzerine Patrikhane Maârif Nezareti'ne:

*"Osmanlı topraklarında milli veyahut hususi gece okullarının açılmayacağına ilişkin kanunen bir yasağın ve iddia edildiği gibi Selanik'te açılmak istenen gece okulunda Rum muallimlerinin telkin-i mefasidde bulunacakları iddiasının doğru olmadığını, Rumlara böyle bir müsaade verildiği takdirde Bulgarlar ve diğer gayrimüslim cemaatlerin de kıyam ederek aynı taleplerde bulunacakları görüşünün yanlış olacağını..." yazmıştır.*²³⁵⁶

Şura-yı Devlet, böyle bir okul açılmasının cemaatlere bırakılmayarak hayır işi olarak devlet eliyle yapılmasının gerekli olduğundan bahisle, Rumeli Müfettişliğinin cemaatler ve güvenliğe ilişkin enişelerinin gerçekçi olduğu, Osmanlı topraklarında birçok

²³⁵⁰ Gece okulunun ilk kez 1876'da Rum Eğitimseverler Derneği tarafından "Halk Okulu" adıyla açıldığı ve bir süre sonra kapatıldığı anlaşılmaktadır. 1903'te yeniden açılan diğer bazı Rum okulları gibi gayriresmi olarak hizmet vermekteydi. Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika* 19. 20 Aionas, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 438.

²³⁵¹ BOA. TFR. I. A. 39/3827-1, (25 Şubat 1323/10 Mart 1908).

²³⁵² BOA. BEO.3366/252385-1, (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908).

²³⁵³ BOA. BEO.3366/252385-2 2, (28 Haziran 1324/12 Temmuz 1908).

²³⁵⁴ BOA. BEO.3366/252385-2, (28 Haziran 1324/12 Temmuz 1908).

²³⁵⁵ BOA. BEO.3366/252385-2 2, (28 Haziran 1324/12 Temmuz 1908).

²³⁵⁶ BOA. BEO.3366/252385-1, (10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908).

yatılı ve gündüzlü okul bulunmakla beraber hiçbirinin gece dersi vermedikleri, bunun nizamnamede yerinin bulunmadığı, İstanbul'daki okulun gece derslerinden men edildiği göz önüne alarak Rum Metropolitliğinin Selanik'te talep ettiği gece okulunun açılmayacağı kararına varmıştır.²³⁵⁷ Rum cemaatinin ısrarı üzerine ve II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, Maârif Nezareti'nin Şura-yı Devlet'ten talebin yeniden görüşülmesi ricası üzerine, Şura-yı Devlet 13 Kasım 1908'de konuyu ele almış ve ekseriyetle gece okullarının açılmasına karar vermiştir. Kısa sürede kararın böyle keskin bir biçimde değişmesinde, Kanunu Esasi'nin uygulamaya konulmasının etkisi olmuştur. Zira Şura-yı Devlet kararın gerekçesini; Kanunu Esasi'nin 15. Maddesinde yer alan "...emr-i tedris serbest olduğundan ve kanuna tabiiyet şartıyla her Osmanlı umumi ve hususi tadrise mezundur" fıkrasına dayandırmıştır. Bu karar II. Meşrutiyet döneminin hemen başlarında özgürlüklerin bir anda genişletildiğini ve liberal politikaların uygulanmaya başlandığını göstermektedir.²³⁵⁸ 1909-1910 eğitim öğretim tarihinde 3 sınıflı Rum Gece Mektebi'nde 9 öğretmen 140 öğrenci bulunmaktaydı.²³⁵⁹

II. Meşrutiyet Döneminde faaliyet gösteren ve Rumlar tarafından en çok önem verilen okullardan birisi Stefan Nouka tarafından 1906'da kurulmuş olan "Rum Ticaret Okulu" olmuştur.²³⁶⁰ Okulun kuruluş amacı, belirli mesleki yeterliliğe sahip öğrenci yetiştirmektir. Rumlar Selanik'in ticaretinde büyük bir rol oynamalarına rağmen ticari işletmelerine kendi milletlerinden yetişmiş genç bulmakta sıkıntı çekmekteydiler. Nitekim okul kurulmadan önce, 1905'te Rumlara ait olan "Doğu ve Atina" Bankalarının personel bulmakta zorlandığı bilinmektedir.²³⁶¹ Hatta Rum Ticaret Mektebinin önemi, Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra iyice anlaşılmıştır diyebiliriz. Zira okulun yetiştirdiği öğrenciler sayesinde geniş bir personel yelpazesi ile 1913'te Selanik'te Yunan Ulusal Bankası açılabilmiştir.²³⁶² Bunun nedeni Rum Ticaret Okulu'nun yıllar içerisinde yetiştirdiği nitelikli Rum gençler olmalıdır. Öte yandan Selanik'in ekonomik yaşamının karmaşık karakteri ve gereksinimleri, Rum eğitim kurumlarını etkilemiş,

²³⁵⁷ BOA. BEO.3366/252385-2. 2, (28 Haziran 1323/12 Temmuz 1908).

²³⁵⁸ BOA. BEO. 3430/257231-1, (31 Teşrinievvel 1324/13 Kasım 1908).

²³⁵⁹ Nikos. K. Mutsopoulos, *Tessaloniki 1900-1917...*s. 37

²³⁶⁰ Okul gayriresmi olarak 1885'te Rumların Agio Triada adını verdikleri mahallede açılmıştır. Okulun açılmasında uzun yıllar Kahire ve İstanbul Rum Ticaret Okullarında görev yapan ve İstanbul'da bulunan Rum Makedon Eğitimseverler Kardeşliği Derneği'nin yöneticisi Voio Kazanis'in önemli katkıları olmuştur. Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 305.

²³⁶¹ Evangelos. Hekimoglou, "İ Elliniki Emboriki Ekpedevsi sti Tessaloniki stis. Arhes tou 19. Eona", *İ Trapeza*, Dekemvrio 1994, s. 13.

²³⁶² Evangelos. Hekimoglou, "İ Elliniki Emboriki Ekpedevsi sti Tessaloniki stis. Arhes. tu Eona"... , s. 14.

Yunanistan'daki okullardan başta mesleki dersler ve Fransızca ve Almanca gibi dillere verilen önemle farklılaşmıştır.²³⁶³

4.3.2.2. Öğrenciler ve Okulların Öğrenci Sayıları

Osmanlı Devleti döneminde Selanik'teki Rumlara ait ilköğretim kurumları 1 üç sınıf halinde düzenlenmişti. Ortaokullar üç, hazırlık sınıfı olmayan liseler ise dört ve Nouka gibi Meslek okulları ise beş sınıflı idi. Aşağıda verilen tablodan da anlaşılacağı üzere 1870'lerden 1912'ye kadar Rum okullarının toplam öğrenci sayılarında sürekli bir artış yaşanmıştır. Ancak bazı okullarda yıllar içerisinde düşüşler de olmuştur.²³⁶⁴

Tablo 26: Selanik'te Bulunan Rum-Yunan Okulları ve Öğrenci Sayıları

No	Okulun İsmi	1874-75	1884-85	1896-97	1907-8	1912-13
1	Erkek Lisesi	224	304	175	245	370
2	Kız Lisesi	575	800	617	687	750
3	Agia Atanasίου İlkokulu	124	50	-	182	
4	Merkez Erkek Kent Okulu	340	540	504	517	360
5	Vardar Mahalle Okulu	93	-	82	145	319
6	Vardar İlkokulu	-	42	90	107	-
7	Analipseos Merkez İlkokulu					
8	Analipseos İlkokulu	-	-	-	74	-
9	Agia Triados Mahalle Okulu	-	-	-	528	370
10	Agia Triados İlkokulu	-	-	-	77	-
11	İoannidios mMerkez Okulu	-	-	-	-	280
12	Papafi Yetimhanesi				99	104
13	Hippodrom İlkokulu	158	165	153	210	170
14	Bladaton Manastırı İlkokulu	-	48	49	57	51
15	Agia Teodoras Mahalle İlkokulu	-	-	-	23	26
TOPLAM		1.514	1.949	1.863	3.167	3.275
<i>Özel Okullar</i>						
1	St. Nouka (Yalılarda)				165	165
2	St Nouka Kız Okulu				95	150
3	Atanasios Likio ve Konstantinidi Lisesi				160	160
TOPLAM					420	475
<i>Yabancı Okullar</i>						
1	Türk Lisesi (Selanik İdadisi)	-	-	-	28	-
2	Ziraat Okulu (Hamidiya Ziraat Okulu)	-	-	-	20	-
3	Alman Lisesi	-	-	-	40	55
4	Fransız Lisesi Tileon	-	-	-	20	-
5	Fransız Frere Katolik Okulu	-	-	-	30	50
6	Fransız Misson Laik Okulu	-	-	-	56	55
7	İtalyan Okulu	-	-	-	3	-
8	Frenk Mahallesinde Soers Okulu	-	-	-	-	95
TOPLAM					197	260

(Kaynak: Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 146).

²³⁶³ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, s. 34.

²³⁶⁴ Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 146.

Selanik'te bulunan Rum okullarında çok az sayıda diğer cemaatler ve yabancılardan öğrenci bulunmaktaydı. 1891-1914 arasında Selanik'teki Rum kız okullarında çoğunluğu (12 öğrenci) 1891-1892 eğitim öğretim yılında olmak üzere toplam 31 Musevi kız eğitim almıştır. Aynı yıllar arasında altı Katolik, bir Ermeni ve yine sadece 1900-1901 eğitim öğretim yılında bir Müslüman kız bulunmuştur. Yine Selanik Rum Lisesi'nde 1897'den 1909'a kadar bir Katolik, bir Ermeni ve bir Müslüman erkek çocuk eğitim görmüştür.²³⁶⁵ Bu durum Selanik'teki Rum okullarının Müslüman ve Musevi okullarının aksine, diğer cemaatlere açık bulundurulmadığını veya bu cemaatler tarafından rağbet edilmediğini göstermektedir. Bunda Helenizm'in etkisi yanında Rum Cemaati'nin, kendi eğitim kurumlarını sadece Rum çocukların gelişimine adanmış politikası etkili olmalıdır.

4.3.2.3. Okutulan Dersler ve Ders Kitapları

Çalışma konusunu teşkil eden dönemde Rum ilköğretim okullarında; “Din, Yunanca, Yunan Mitolojisi, Aritmetik, Geometri, Doğa Tarihi Fransızca Kaligrafi, Resim, Müzik, Jimnastik,” dersleri verilmekteydi.²³⁶⁶ İlköğretim okullarında Türkçe dersinin okutulmaması buna karşılık ağırlıklı olarak Yunanca derslerinin verilmesi dikkat çekicidir. Yunanca yanında, Yunan Mitolojisi dersinin varlığı ve derslerin içeriği de ilköğretim okullarında çocukların Helenizm doğrultusunda yetiştirilmek istendiğinin göstergesidir. Türkçe derslerinin ortaöğretimde verilmeye başlanması, Rum okullarında eğitim gören çocukların Türkçelerinde eksikliklere neden olmaktadır. XX. yüzyıl başlarında dört sınıflı Rum liselerinde ise; “Din, Yunanca, Latince, Fransızca, Türkçe, Matematik, Tarih, Zooloji Coğrafya, Fitooloji (Bitkibilim), Psikoloji, Kozmografya, Fizik ve Mantık” dersleri okutulmaktaydı.²³⁶⁷

Beş sınıflı meslek okullarında haftalık ders saati 40'ın üzerindeydi. Örneğin St. Nouka Ticaret Okulu'nda, 1895-1896 eğitim öğretim yılında, her sınıfta haftada 41 saat ders vardı. Öğrencilere haftada iki saat din tarihi, kilise tarihi, Hristiyanlık ahlakı konularını içeren “Din” dersi, aritmetik, geometri, cebir ve kozmografya konularını kapsayan üç saat “Matematik” dersi verilmekteydi. Bunun yanında deneysel fizik, kimya, botanik, zooloji, jeoloji ve mineral fiziği konularını içeren dört saat “Fizik” dersi

²³⁶⁵ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpdevtika 19. 20 Aionas...*, s. 148. Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919...*, s. 135.

²³⁶⁶ Molho, *Selanik Yahudileri (1856-1919...*, s. 135.

²³⁶⁷ Drougka, *a.g.t.*, s. 137-140.

okutulmaktaydı. Diğer cemaat ve yabancı meslek okullarında olduğu gibi Rum Ticaret okul programında da dil eğitimine önem verilmiştir. Okulda, öğrencilere haftada dokuz saat Yunanca, altı saat Türkçe, altı saat Fransızca okutuluyordu. Her sınıfta iki saat tarih, üç saat filozofi (Pisikoloji ve mantık), birer saat resim, müzik ve jimnastik dersleri bulunmaktaydı. 1901-1902 eğitim öğretim yılında programa coğrafya dersi eklenmiş, matematik ve fizik derslerinin haftalık ders saatleri azaltılarak kozmografya, geometri ve botanik ayrı dersler olarak okutulmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak da haftalık ders saati dördüncü sınıfta 46, beşinci sınıfta 47 ve üçüncü sınıfta 48'e yükseltilmiştir.²³⁶⁸

Osmanlı Devleti'nde bulunan Rum okullarında 1880'lere kadar basılan ders kitaplarının büyük bir kısmı çeviri niteliğinde olmuştur. Çeviri kitaplar, "Helenizm" in eğitim sistemine hizmet etmedikleri için büyük eleştirilere uğramış ve 1880'lerden itibaren okul kitapları Yunanistan'da bulunan eğitimciler tarafından yazılmaya başlanmıştır.²³⁶⁹ 1880'lerden itibaren Rum okullarında okutulan dersler milli (Helen) aydınlanmayı ve klasik Yunan kültürünü ve Yunan etkisini ön plana çıkarır nitelikteydi. Coğrafya ve tarih derslerine özel önem verilmekteydi. Bu derslerde Avrupa Türkiyesi, Ege Adaları ve Anadolu'daki Yunan iddialarıyla ilgili konulara vurgu yapılarak öğrencilere (antik Yunan ile karıştırılarak) Yunan tarihi, coğrafi bilgilerle paralel olarak verilmekteydi. Bu derslerde Ortodoks Hristiyanlıktan ziyade milliyeti (Helenizm) teşvik etme amacı güdülmüyordu.²³⁷⁰

Çoğunlukla "sürekli tekrarlanan monoton" şekilde verilen tarih eğitimi, 1880'lerden sonra önemsenerek Helenizm doğrultusunda öğrencilerin karakterlerinin şekillendirilmesi amacıyla yönelik okutulmuştur.²³⁷¹ Tarih dersleri de Yunan mitolojisini içerecek şekilde verilmiştir. Bu derslerde Andreaou Koromilas'ın 1847'de basılan "Antik Yunan Mitolojisi",²³⁷² Fransız yazar Lame Fleury'nin 1860'da Atina'da basılan "Antik Yunan Tarihi",²³⁷³ Alman Profesör Goulielmoos Pitsiou'nun, G.A. Vakapoulos

²³⁶⁸ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 319, 320.

²³⁶⁹ Kristina Klouri, *İstoria kai Geografia sta Ellinika Sholeia (1834-1914)*, İstoriiko Arheio Ellinikis Neolaias, Atina 1988, s. 24.

Klioniki A. Drougka, "Domi ke Leitourgia Tou Ellinikou Sholeiou Stin Anatoliki Traki Kata Tin Periodo Tis Otomanokratias 1352-1911", (Aristoteleio Panepistimio Tessalonikis, Pedagogiki Sholi, Tmima Epistimon Prosholikis Agogis ke Ekpedevsis, Didaktoriko Diatrivi), Tessaloniki, 2008, s. 206.

²³⁷¹ Drougka, *a.g.t.*, s. 207.

²³⁷² Drougka, *a.g.t.*, s. 208. Konstantinou Kontogonou, *Epitomi Ellinikis Mitologias*, (Andreou Koromila), Ek tou Tipografia Andreou Koromila, Atinai 1847.

²³⁷³ Kitap, Pelasgoslar Dönemi, Atinanın inşası, Truva kuşatması, pheleponnes savaşı, Atina Tiranları hakkında, Perslerin kralı, Sokrates, Büyük İskene, Dynosios gibi bölümlerden oluşmaktadır. Drougka, *a.g.t.*, s. 209.

tarafından çevrilen 222 sayfalık “Genel Tarih”,²³⁷⁴ İstanbul Fener Ruhban Okulu öğretmeni Konstantinos Zacharias tarafından yazılan ve 1870’te İstanbul’da ikinci baskısı yapılan 48 sayfalık Genel Tarihin Özeti,²³⁷⁵ 1903 yılında Atina’da basılan, M.S. 395’ten 1453 yılında Bizans’ın yıkılışına kadar olan ana olayları ele alan “Doğu Roma, Bizans İmparatorluğu Tarihi”,²³⁷⁶ ve K. Vlousos, G. Kouzos ve İ. A. İllidis tarafından 1886’da İstanbul’da basılan, bol resimli, “Antik Yunan Tarihi” kitapları okutulmaktaydı.²³⁷⁷

Coğrafya derslerinde P. Paparoussis tarafından Yunan okulları için yazılmış 1884’te Osmanlı Maarif Nezareti’nin onayı ile Depasta kardeşler tarafından basılan Coğrafya Bilgisi kitabı kullanılmaktaydı. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Dünya, okyanuslar, kıtalar; ikinci bölümde dünyada bulunan devletlerin coğrafi yapıları ve nüfusları hakkında bilgiler verilmiştir.²³⁷⁸ Apostolos Vasakopoulos tarafından, ilkokullarda okutulmak için hazırlanan ve Osmanlı Maarif Nezareti’nin onayı ile 1885’te İstanbul’da basılan “Coğrafya Bilgisi” kitabı da İstanbul Filoloji Derneği tarafından Karapanio yarışmasında ödüle layık görülmüştür.²³⁷⁹ Konstantinos Zachariadis ve Andreas Spatharis tarafından hazırlanan “İlköğretim Coğrafya” kitabı. 1888’de Maarif Nezareti’nin izniyle İstanbul’da basılmıştır. Doğu Avrupa, Asya, özellikle Afrika kıtası hakkında yeni bilgiler sunan kitap Osmanlı Devleti’ndeki tüm Rum okullarında kullanılmıştır.²³⁸⁰

Osmanlı Rum okullarında Yunanca derslerinde, Neofitos Vamvas tarafından Yunanistan ve Osmanlı topraklarında bulunan ilkokullarda okutulmak üzere hazırlanmış ve 1849’da İstanbulda basılan Eski ve Modern Yunan Dilbilgisi²³⁸¹ ve Filoloji doktoru olup İstanbul “Yunan Lisesi Crossroads”un kurucusu Miltiadis Pantazis tarafından

²³⁷⁴ Kitabın ilk cildi 1866’da ikinci cildi 1870’te yayınlanmıştır. Kitap 476’ya kadar Roma İmparatorluğu tarihini, ikinci ciltte doğu halklar tarihini, üçüncü ciltte Batı ve Yunan tarihini içermekteydi.

Drougka, *a.g.t.*, s. 209.

²³⁷⁵ Kitap, Eski Çağ Mezopotamya, Mısır, Çin, Hindistan ve Kuzey Afrika halkları hakkında genel bilgiler vermekteydi. Konstantinou Zahariadou, *Sinopsis tis Genikis İstorias*, İ. A. Vretou, Konstantinopoli 1870.

²³⁷⁶ Konstantinou Zahariadou, *İstoria tis Anatoliki Romaiki Aftokratias tis Epilegomenis Vizantinis*, Ek tou Tipografiou Estias, Atinai 1903.

²³⁷⁷ Kitap, M.Ö. 1193 Truva Savaşı’ndan başlamakta ve M.S. 431-434 Peloponez savaşları dahil olmak üzere Antik Yunan Tarihini anlatmaktadır.

K. Vlousou, G. Kouzou, İ. A. İllidou, *İstoria Tis Arheias Ellados*, N. G. Kefallidou, Konstantinopoli 1886.

²³⁷⁸ P Paparoussis, Steiheis Geografias, Tiipis S. İ. Voutira, Konstantinopolei 1884.

²³⁷⁹ Drougka, *a.g.t.*, s. 215. Apostolos Vasakopoulos, *Geografia*, Adelfon Kefallinon, Konstantinopolei 1885.

²³⁸⁰ Drougka, *a.g.t.*, s. 216. Konstantinos Zahariadou-Andreou Spatarı, *Stoiheiodis Geografia*, Patriarhikou Tipografia, Konstantinopolei 1888.

²³⁸¹ Neofitos Vamvas, *Grammatiki tis Arhais tis Simerinis Ellinikis Glossis*, Tipografiou A. Koromila kai P. Pashalis, Konstantinopolei 1849.

1876'da Maarif Nezareti'nin izniyle basılan "Yunanca Sözdizimi Öğretimi"²³⁸² kitapları okutulmuştur. Osmanlı Hükümetinin, "Helenizm" sebebiyle izin vermediği Yunanca eğitim kitaplarından biri Georgiou D. Zikidou'nun 1892'de Atina'da yayınladığı "Attika Lehçesinin Didaktik Bilgisi" kitabıdır.²³⁸³ Buna karşılık Antik Yunanca ile ilgili Osmanlı Devleti'nin izin verdiği temel kitap, Georgiou Karatsa'nın erkek ve kız ilköğretim okulları dördüncü sınıf öğrencileri için hazırladığı ve Markopoulos ve Hatsioannou'nun 1902'de İstanbul'da bastığı Çocuklarımızın Okuma Kitabı (To Anagnosmatarion ton Paidion Mas) olmuştur.²³⁸⁴

4.3.2.4. 1912 Sonrası Rum Okulları

Selanik Yunanistan tarafından ilhak edildikten sonra şehirde bulunan Rum okulları, Osmanlı döneminde olduğu gibi bir süre daha Selanik Metropolitliği ve ona bağlı kurumların yönetimi ve etkisi altında kalmaya devam etmiştir. 1920 yılı başlarına kadar, Yunan Hükümeti çıkardığı kanunlarla aşamalı bir biçimde Rum Metropolitliğinin okullar üzerindeki tasarrufunu ortadan kaldırarak okulları eğitim bakanlığına bağlamıştır. Bu, durum Osmanlı döneminde Rum Cemaat Kurumu ve bağlarının ne kadar güçlü olduğunun bir göstergesidir.²³⁸⁵ Öte yandan bu süreçte Yunanistan'ın yaşadığı I. Dünya Savaşı ve "Küçük Asya Harekâtı", Yunan siyasi hayatında çalkantılara ve Balkan Harbi sonrasında elde edilen topraklara ilişkin kanuni düzenlemelerin tamamlanamamasına neden olmuştur. Dolayısıyla Yunan Hükümeti ilhak ettiği topraklarda idari, mali ve sosyal düzeni ancak 1920'den sonra kurabilmiş, eğitim alanında da merkezi denetimi ancak bu tarihlerde yerleştirebilmiştir.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Selanik'in Yunanistan'a geçtiği yıl halen Cemaat Meclisi'ne bağlı olan Rum okullarda okuyan toplam 3.275 öğrenci, Rumlara ait özel okullarda 475 ve yabancı okullarda da 260 Rum öğrenci olmak üzere toplam 4.075 Rum çocuk eğitim görmekteydi.²³⁸⁶

²³⁸² Miltiadou Pantazis, *Didaktikis Grammatikis tis Ellinikis Glossas to Sintaktikon*, Toipis Voutira kei S.As.

²³⁸³ Drougka, *a.g.t.*, s. 218.

²³⁸⁴ Kitap, çocukların sosyal çevresiyle etkileşimini geliştirmeyi hedeflemekteydi. Çocuğun aile içinde anne, baba, kardeşleriyle ilişkileri, okul içinde arkadaşları ve öğretmenlerine karşı davranışları gibi toplumsal, ahlaki ve ulusal değerleri öğretmeyi amaçlamaktaydı. Drougka, *a.g.t.*, s. 224. Georgiou Karatsa, *To Anagnosmatarion ton Paidion Mas*, Markopoulos kai Hatsioannou, Konstantinopoulei 1902.

²³⁸⁵ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 429.

²³⁸⁶ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 430.

Tablo 27: 1913 Yılında Rum Okulları ve Öğrenci Sayıları

No	Okulun İsmi	1912-13
1	Erkek Lisesi	370
2	Kız Lisesi	750
4	Merkez Erkek Kent Okulu	360
5	İoannidios Merkez Okulu	280
6	Agia Triados Mahalle Okulu	370
7	Papafi Yetimhanesi	104
8	Analipseos İlkokulu	475
9	Agia Teodoras Mahalle İlkokulu	26
10	Hippodrom İlkokulu	170
11	Bladaton Manastırı İlkokulu	51
TOPLAM		3.275
Öğretmen Okulu		65
<i>Özel Okullar</i>		
1	St. Nouka (Yalılarda)	165
2	St Nouka Kız Okulu	150
3	Atanasios Likio ve Konstantinidi Lisesi	160
TOPLAM		475
<i>Yabancı Okullar</i>		
1	Alman Okulu	45
2	Fransız Frere Katolik Okulu	50
3	Frenk Mahallesinde Soers Okulu	45
4	Fransız Misson Laik Okulu	55
	Alman Lisesi	15
8	Pirgos Mahallesinde Soers Okulu	45
TOPLAM		260
GENEL TOPLAM		4.075

(Kaynak: Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika* 19. 20 Aionas, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 304).

Yunan Hükümeti, 1 Eylül 1913 Okullar Kararnamesi, 28 Mayıs 1914 tarihli kanun hükmünde kararname, 18 Haziran 1914 tarihli kanun, 19 Ağustos 1914 tarihli kararname, 17 Kasım 1914 tarihli 402 numaralı kanun ile okulların yapısını, eğitim kitaplarını, öğretmenlerin atanma ve haklarını yeniden düzenlemiştir. Bu kararname ve kanunlarla ayrıca Selanik'te bulunan Rum okulları üzerinde Metropolitliğin ve ona bağlı Eforat'ın etkisini de azaltmıştır.

Selanik'teki okullara ilişkin atılan ilk adım, Yunan eğitim Bakanı İ. Tsirimokos'un, 1 Eylül 1913'te çıkardığı "Okullar Kararnamesi" olmuştur. Kararname ile ilköğretim ve ortaöğretim okullarının eğitim öğretim süreleri Yunan eğitim sistemine uygun hale gelecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. 28 Mayıs 1914 tarihli kararname ile de idari bakımdan şehirdeki eğitim kurumları Eğitim Bakanlığı'na bağlanırken Rum Cemaat kurumunun etkisi azaltılmıştır. Okullara ilişkin alınacak kararlar hiyerarşiye bağlanmış, Makedonya Genel İdaresi, Selanik'teki okulların bağlı olacağı ve yeni atanan

Birinci Bölge Eğitim Müfettişi (I. Chantelis), Selanik Valiliği, Metropolitlik ve ona bağlı Ephorat (Eğitim Komisyonu) okulların idaresine ortak yapılmıştır.²³⁸⁷ 18 Haziran 1914'te çıkarılan kanunla ilk ve ortaöğretimde, "Din" dersinde okutulan Eski Ahit yazmaları ile Latince ve Yunanca ders kitapları dışındaki kitaplarda değişikliğe gidilmiştir.²³⁸⁸ 19 Ağustos 1914 tarihli kararname²³⁸⁹ ve 17 Kasım 1914'te çıkarılan 402 numaralı kanun ile Yunanistan'a katılan topraklardaki okullarda görev yapan öğretmenlerin Eğitim Bakanlığı tarafından atanıp maaşa bağlanacağı hükmü getirilmiştir.²³⁹⁰ Selanik'teki okulların bu statüsü 1920 yılına kadar devam etmiştir.

1920 yılı başından itibaren ise, on yıla yakın bir süre içerisinde Selanik dâhil olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp Yunanistan'a katılan topraklarda bulunan Rum eğitim kurumlarının tamamı, bütün yönleriyle Yunan Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, Metropolitin başkanlığındaki Rum Cemaat örgütlenmesi de lağvedilmiştir. 1920 yılı başlarında çıkarılan 2442 numaralı kanun, 21 Eylül 1920 tarihli 2508 numaralı kanun ve 25 Şubat 1926 tarihli 2508 numaralı kanunda değişiklik yapılmasına ilişkin kararname özellikle önemlidir. 2442 numaralı kanun ile her belediye bünyesinde bir eğitim yardım sandığı kurulacak ve eğitim kurumları için toplanan bütün paralar bu fona aktaracaktır. 21 Eylül 1920 tarihli 2508 numaralı kanun ile de Osmanlı döneminden kalma Cemaat örgütlenmesi ve buna bağlı Ephorat (Eğitim Komitesi) kesin olarak kaldırılmıştır.²³⁹¹ 25 Şubat 1926'da bu kanunda yapılan bir değişiklikle, kilise, okul ve hayır kurumları ayrı ayrı kategorilere alınmış, bu kurumların mülklerinin yönetimi de birbirinden ayrılmıştır.²³⁹²

²³⁸⁷ 1913-1914 eğitim öğretim yılında şehirdeki okulları yöneten Ephorat (Eğitim Komisyonu'nda) P. Syndikas, Katakalous (doktor), A. Papazoglou ve I. Adamidis'ten bulunmaktaydılar. Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*,s. 413.

²³⁸⁸ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*,s. 414.

²³⁸⁹ 19 Ağustos 1914 tarihli kararnamenin birinci maddesine göre, Devlet ele geçirilen yeni topraklarda bulunan Yunan okullarının işleyişini 1913-1914 eğitim öğretim yılı için aynı bırakmıştır. İkinci maddede, 1913-1914 eğitim öğretim yılı sonunda Yunan devletinin belirlenen niteliklere uyduğu takdirde bu okullarda görev yapan öğretmenleri yeniden görevlendireceği belirtilmiştir. Üçüncü madde ile de yapılacak atamanın Yunan devletinin herhangi bir okuluna olabileceği hükme bağlanmıştır. Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*,s. 415

²³⁹⁰ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*,s. 414

²³⁹¹ Kanunun 1. Maddesine göre 1 Nisan 1921 tarihinden itibaren Girit ve Samos hariç olmak üzere Yunanistan'a katılmış olan eski Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Rumların Cemaat örgütleri Ephorat ve diğer bütün komiteleriyle birlikte lağvedilmiştir. Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*,s. 424.

²³⁹² Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*,s. 425.

4.3.3. Bulgar Okulları

Selanik'te Bulgar nüfusu az olmasına rağmen Bulgarlar, XIX. yüzyıl sonlarında Makedonya ve onun merkezi olan Selanik üzerinde iddia ettikleri hakları delillendirebilmek amacıyla şehirde birçok Okul açma girişiminde bulunmuşlardır. Bu amaçla özellikle 1878 Berlin Antlaşması sonrasında Selanik şehrinde ve Vilayet genelinde Bulgar okulları açılmaya başlanmıştır.²³⁹³ Makedonya üzerinde çeşitli milletlerin rekabetinin tüm hızıyla devam ettiği yüzyıl sonlarında Selanik'te Bulgar okullarının açılması tedirginlikle karşılanmıştır. Tercümanı Hakikat gazetesinin 2 Aralık 1881 tarihli nüshasında Selanik'te ve çevresinde açılacak olan Bulgar okullarının Bulgar komitelerinin programları dâhilinde hareket edecekleri yazılmıştır.²³⁹⁴ Gerçekten de açılan Bulgar okullarında Rusya'nın maddi desteği ve zararlı kitapların okutulduğu ortaya çıkmıştır. Selanik Vilayetinde, Konsoloshanelere postalarla gelen kitaplar incelenememekteydi. O sırada Maârif Nizamnamesine uygun olarak Selanik'te halen kitapları inceleme görevi de olan Maârif Meclisi yeni kurulmakta olduğundan, Valilik bu durumdan habersiz Bulgar okullarının açılmasına izin vermiştir.²³⁹⁵

Makedonya'da hak iddia eden devletlerden biri olan Sırbistan Sefaretinin iddiasına göre, 1895 yaz aylarına gelindiğinde bütün Makedonya'da Bulgar okullarının sayısı 602 idi. Bu okullarda eğitim gören öğrencilerin sayısı 32.000'i bulmuştu.²³⁹⁶ Makedonya'da Bulgar etkisini arttırmak yanında, Bulgarları Selanik merkezinde okul açmaya iten diğer bir neden Bulgarlar arasında okuryazar oranının diğer cemaatlere göre daha az olmasıydı. 1907 yılında Eksarhane'ye bağlı Bulgarların 1619'u okuryazardı. 1656 kişi okuma yazma bilmemekteydi. Eksarhane nüfus defterine 6 yaş altı 533 çocuktan 486'sı okuma yazma bilmeyen, 5-6 yaş arası 47 çocuk ise "okuryazar" olarak kaydedilmişti. Buna göre toplam 3275 Bulgar'ın %64'ü okuryazar, %36'sı herhangi bir eğitim almamıştı.²³⁹⁷ Selanik'te yaşayan Bulgarlar gerek Müslüman, gerek Musevi, gerekse Rumlara oranla maddi bakımdan çocukları için okul açıp finansa edebilecek zenginlikte değildi. Bu nedenle Bulgar okullarının bakımı için maddi kaynak Makedonya'nın farklı bölgelerindeki Bulgarlar tarafından, çoğunlukla da Selanik Rus Konsolosluğu tarafından yönetilen fonlardan ve merkezi Moskova'da bulunan Moskova

²³⁹³ BOA. MF. MKT. 74/50-1, (19 Ocak 1882).

²³⁹⁴ BOA. MF. MKT. 72/107-1, (15 Aralık 1881).

²³⁹⁵ BOA. MF. MKT. 74/50-1, (19 Ocak 1882).

²³⁹⁶ BOA. İ. MF. 3/13-1, (22 Ağustos 1895).

²³⁹⁷ Yordan Zehelev, "Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika", s. 166.

Eğitim Derneği tarafından sağlanmıştır.²³⁹⁸ Bulgar Egzarlığı, hem şehirdeki okulları yönetme, hem de sağlanan bu fonlar ile kendi topladığı yardımları okullara aktarma görevini yürütmüştür.²³⁹⁹

Yunan kaynaklarına göre Selanik'te ilk Bulgar Okulu, 1871'de Kılıkış Mahallesi'nde bulunan Agios Athanasios Kilisesi yakınlarında²⁴⁰⁰ Sialanjiev tarafından İ. Pepas'ın evinde açılmıştır.²⁴⁰¹ 25 Mart 1912 tarihli bir belgede verilen 1860 tarihi de pek mümkün görünmemektedir.²⁴⁰² Osmanlı arşivlerine göre ise ilk Bulgar Okulu, 1880 yılı ortalarında Burhan Mahallesi'nde Nalbantlar Tekkesi karşısında bir ilkokul olarak kurulmuştur. 1882 yılı sonlarında okulun avlusunda yapılan yeni binada kız şubesi eğitime başlamıştır.²⁴⁰³ Meşrutiyetin hemen öncesinde şehirde Bulgarlara ait altı okul bulunmaktaydı:²⁴⁰⁴

Tablo 28: Selanik'te Bulunan Bulgar Okulları

Sıra No	Okulun İsmi	Bulunduğu Mahalle	Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı
1	Bulgar Erkek Lisesi	Kılıkış (Aya Tanaş)	1880	Gündüzlü 101 Yatılı ücretli 31 Yatılı ücretsiz 5
2	Bulgar Kız Okulu		-	Ücretli 69 Ücretsiz 114
3	Bulgar Erkek ve Kız Okulu ²⁴⁰⁵	Kılıkış (Aya Tanaş)	1892	Erkek 125 Kız 104
4	Bulgar Erkek ve Kız İlkokulu ²⁴⁰⁶	Hamidiye Mahallesi	1900	Erkek 66 Kız 87
5	Bulgar Erkek ve Kız Okulu	Vardar Kapısında	-	Erkek 27 Kız 23
6	Bulgar Ticaret Okulu ²⁴⁰⁷	Kılıkış (Aya Tanaş)	1904	36 ²⁴⁰⁸

(Kaynak: SVS, 1325, s. 512-513).

²³⁹⁸ Mariya Litina-Maria Litina Danni, "Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880 – 1910)", s. 145.

²³⁹⁹ Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 219.

²⁴⁰⁰ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 102.

²⁴⁰¹ Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 215.

²⁴⁰² BOA. ŞD. 2076/17-1 (27 Ekim 1910).

²⁴⁰³ BOA. HR. SYS. 2943/20-1 (31 Aralık 1882).

²⁴⁰⁴ SVS, 1325, s. 512-513.

²⁴⁰⁵ Okul 1892 tarihinde Aziz Demetrius adına inşa edilmiştir ve Selanik'te kurulan ikinci Bulgar Okulu olmuştur. Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 223.

²⁴⁰⁶ 1900'lerin başında kurulan okulda 1910'da ilkokul ve anaokulu kısmında 117 öğrenci vardı. Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 223. 1912 tarihinde öğrenci sayısı 157'ye ulaşmıştır. Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 103.

²⁴⁰⁷ 1904'te bağımsız bir altı sınıflı ticaret lisesi kuruldu ve 1910'dan itibaren erkekler için lise yakınında üç katlı bir bina satın aldı. Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 224.

²⁴⁰⁸ 3 sınıflı olan okulda 1908'de 36 öğrenci eğitim görmekteydi. Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 30.

1880’de ilkokul olarak faaliyetine başlayan, ilk Bulgar okulu daha sonra gelişerek liseye çevrilmiştir. Bulgar Lisesi Osmanlı Devleti’nin Avrupa vilayetlerindeki Bulgar eğitiminin gurur kaynağı olmuştur. Okul, özellikle İMRO’nun kurulmasından sonra Bulgar milliyetçiliğinin kalesi ve Makedonya’daki Bulgar eğitiminin merkezine dönüşmüştür.²⁴⁰⁹ Bulgarların “Agios Krillos ve Methodios” Lisesi olarak adlandırdıkları okula, Eylül 1880’de erkekler için yatılı kısımlar eklenmiştir. Lisede, Bulgarcanın yanı sıra Latince, Fransızca, Türkçe ve Yunanca da öğretilmiştir. Oldukça modern olan okulda, fizik ve kimya atölyeleri, küçük bir meteoroloji istasyonu mevcuttu.²⁴¹⁰ 1 Mart 1883’te Selanik Yunan konsolosu Petros Logothetis’in verdiği bilgiye göre, Selanik’teki Bulgar erkek idadisi için yılda 6.745 Türk Lirası harcanmaktaydı ve 14 kişilik öğretim kadrosu iyi maaş almaktaydı.²⁴¹¹ Öğrencilerin bir kısmının yatılı olduğu okulda 1907 tarihinde ücretli ve ücretsiz toplam 137 öğrenci bulunmaktaydı.²⁴¹² II. Meşrutiyet Döneminde okul binası tamir edilemeyecek derecede eskidiğinden yerine üç katlı bir binanın yapılması kararlaştırılmıştır.²⁴¹³ Nitekim 1912 sonbaharında okul Hayreddincik Mahallesi’ne, Ayasofya ve Olimpos’un köşesinde inşa edilen yeni binasına taşınmıştır.²⁴¹⁴

Bulgar kız okulu da lise gibi planlı bir şekilde açılmış, yeterli öğretmen kadrosu ile kızlara eğitim öğretim vermiştir.²⁴¹⁵ 19001-1902 eğitim öğretim yılında okulda bir kütüphane kurulmuştu. Ancak uzun süre atıl kalan ve gelişemeyen kütüphaneye 1909-1910 eğitim öğretim yılına kadar ancak 272 bilimsel ve pedagojik kitap konulabilmiştir. Bir yıl sonra ise kütüphanedeki kitap sayısında hızlı bir artış olmuştur. 1910-1911 eğitim öğretim döneminde öğretmen kitaplığında 910, talebe kitaplığında 1614 kitap olduğu saptanmıştır.²⁴¹⁶

²⁴⁰⁹ Yura Konstantinova, “Bulgarskata Devicheska Gimnaziya”, *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Süvremie*, (Derleyen Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya 2019, (Selanik ve Bulgarlar, Tarih, Hafıza Modernite), s. 198.

²⁴¹⁰ Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 219, 220.

²⁴¹¹ Mariya Litina-Maria Litina Danni, “Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütските İzvori (1880 – 1910)”, s. 145.

²⁴¹² SVS. 1325 (1907), s. 512.

²⁴¹³ BOA. ŞD. 2076/17-9 (25 Mart 1912). Mektebin yeniden inşasına ilişkin, 13 Ekim 1912 tarihli mazbatada mektebin bulunduğu yerin Bulgar Eksarhlığı tarafından bağışlandığını ve yapılacak olan yeni binanın 52 metre uzunluğunda, 35 metre genişliğinde 16 metre yüksekliğinde olacağı belirtilmiştir. BOA. ŞD. 2076/17-1 (27 Ekim 1910).

²⁴¹⁴ Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 220.

²⁴¹⁵ 1907 tarihinde mektepte Müdür dâhil 8 muallim, 5 muallime bulunmaktaydı ve mektepte 133 öğrenci mevcuttu. SVS. 1325 (1907), s. 512.

²⁴¹⁶ Yura Konstantinova, “Bulgarskata Devicheska Gimnaziya”, ...s. 202.

Diğer cemaatler gibi Bulgarlar da şehirde bir ticaret okulu açmışlardır. Ticaret okulu, önce Aya-Tanaş Mahallesi'nde bulunan Bulgar Lisesi'nin bir şubesi olarak 1905 yılında da aynı mahallede bulunan Damyan Petrof oğullarının evi kiralanarak açılmıştır. Yatılı eğitim öğretim yapan okulun binası yeterli olmadığından öğrenciler hanlarda veya kiralanmış evlerde kalmışlardır. Binanın sağlık ve barınma açısından elverişsizliği nedeniyle 1907-1908 eğitim öğretim yılında okulun bir pansiyona taşınmasına karar verilmiş, bunun için Fındık Mahallesi'nde bulunan İtalyan tebaasından Albert Şaki'nin evi kiralanmıştır. Ancak bu binanın da yetersiz kalacağı düşüncesiyle, Selanik Terakki Mektebinin eski müdürü İsmail Efendi'nin Hayreddincik Mahallesi Hasan Paşa sokağında bulunan binası kiralanarak buraya nakledilmiştir.²⁴¹⁷

Fakat yüksek duvarlarla çevrili olmayan bu binanın çevresindeki tamamı Müslümanlara ait evlerden görünmesi Selanik Polis Müdürlüğü'nün itirazlarına sebebiyet vermiştir.²⁴¹⁸ Bulgar Tüccar Vekâletinin de ticaret okulu için girişimlerini sıklaştırdığı²⁴¹⁹ o günlerde, Bulgar Ruhani, Reisi, öğrencilerin çevre Müslümanlardan Müslüman ahlakını öğrenerek daha ahlaklı yetişecekleri cevabıyla sorunu savuşturmaya çalışmıştır. Valilik Bulgar Reisinin açıklamalarını yeterli göyerek okulun açılmasına onay vermiştir.²⁴²⁰

II. Meşrutiyet Döneminde şehirde bir de Fransız misyonerler tarafından kurulan Bulgar Katolik Okulu bulunmaktaydı. Okul, 1907 yılında Zeytinlik mevkiinde Fransız konsolosunun koruması altında Fransız Konsololuğuna bağlı faaliyet göstermiş, binasına Fransız bayrağı çekme izni almıştır.²⁴²¹ Fransız misyonerler Katolikliği yayma anlayışıyla Makedonya genelinde en fazla nüfusa sahip Ortodoks toplumu olan Bulgarları hedef almışlardır. Özellikle Selanik'in Gevgeli ve Avrethisar kazalarında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar, birçok Katolik okulu açmışlardır.²⁴²² Okulun giderleri Bulgar Katolik Piskoposluğu tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak Selanik'te Katolik Bulgar sayısı yeterli olmadığından Piskoposluk, Osmanlı Hükümetine başvurarak öğretmenlerin maaşlarının hükümet tarafından ödenmesini rica etmiştir. Bu başvurusu üzerine 1907 yılı baharında maaşı ödenemeyen öğretmenlerin maaşları Maârif sandığından ödenmeye başlanmıştır.²⁴²³

²⁴¹⁷ BOA. TFR. I. KNS. 9/855-1-1 (17 Eylül 1323/30 Eylül 1907).

²⁴¹⁸ BOA. TFR. I. KNS. 9/855-1-2 (4 Teşrinievvel 1323/17 Ekim 1907).

²⁴¹⁹ Vekâlet ayrıca Ticaret Okulu yanında bir de Bulgar müzesi açılmasına izin verilmesi ricasında bulunmuştur. BOA. A. MTZ. (04).158/97-1.-1 (9 Temmuz 1907).

²⁴²⁰ BOA. TFR. I. KNS. 9/855-1-1 (17 Eylül 1323/30 Eylül 1907).

²⁴²¹ BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1.

²⁴²² BOA. TFR. I. SL. 145/14488-2, (19 Mayıs 1323/1 Haziran 1907).

²⁴²³ BOA. TFR. I. SL. 145/14488-2, (19 Mayıs 1323/1 Haziran 1907).

Yukarıda da ifade edildiği üzere Selanik'te bulunan Bulgar okulları Katolik Okulu hariç olmak üzere, Bulgar Ruhani Reisi ve Tüccar Vekâlet'inin yardımlarıyla yönetilmiş, çalışanların ve öğrencilerin sorunları hükümet nezdinde Ruhani reisleri tarafından çözülmüştür. Ruhani Reis ve Tüccar Vekaleti, gerek eğitim kurumlarını ve öğretmenleri geliştirmek yanında, Bulgar öğrencileri diğer cemaatler seviyesine çıkarmak için çaba sarfetmişlerdir. 1908 Nisan ayında Bulgar Ruhani Reisi, Rüştüye derecesinde eğitim veren öğretmenlerin Osmanlıcılarının geliştirilmesi, ibtidai okul muallimlerinin pedagojik olarak yetkin hale getirilmesi, arıcılığın ve ileri tarım tekniklerinin kazandırılması amacıyla bir eğitim programı açma kararı almıştır. Bunun için Selanik, Manastır, Kosova vilayetlerinde bulunan Bulgar öğretmenlerinin Büyük Paskalya bayramında okulların tatil edilmesinden sonra, belirlenecek bir kasabada toplanarak eğitim verilmesi kararı alınmıştır.²⁴²⁴ Osmanlı Hükümeti, eğitimin desteklenmesi düşüncesiyle bu konuda zorluk çıkarmamıştır. Selanik Maârif Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda, derslere katılacak öğrencilere derslerin nerede verileceğine, öğretmenlerin hüviyetleri ve nerede ikamet ettirileceklerine ilişkin bilgilerin Polis İdaresi'ne bildirilmesi şartıyla derslerin açılabilceğini bildirmiştir.²⁴²⁵ Bunun üzerine Cemaat Ruhani Reisi, öğretmenlere verilecek derslerle ilgili bir program hazırlanmıştır. Programa göre: Bulgar öğretmenlerin Osmanlıcılarını geliştirmek için verilecek dersler 1 ay devam edecektir. Dersler Selanik Bulgar Lisesi'nde açılacaktır. Bulgar Lisesi, Köprülü, İştip, Radovişte, Pirlepe, Ohri, Kırşova, Resne, Filorina Bulgar ortaokulları müslim ve gayrimüslim bütün Bulgar öğretmenleri sayıları 32'yi geçmemek üzere açılacak sınıflara alınacaklardır. Bu sınıflarda öğretmenlere liselerde okutulan Osmanlı Edebiyatı Osmanlı Grameri Osmanlı Dili dersleri verilecekti. Dersleri Bulgar Lisesi, öğretmenlerinden Ethem Efendi, Emanuel Lapçof ve Hostavalçef yürütecekti.²⁴²⁶

Bulgar Ruhani Reisi öğrencilerin kişisel ve sosyal gelişimleriyle de ilgilenmiştir, II. Meşrutiyet döneminde Bulgar öğrencilere yönelik okullarda ve kahvehanelerde konferanslar verilmiştir. Örneğin 7 Ağustos 1909'da Bulgar Lisesi öğrencilerine "İpslander Oteli'nin" alt katındaki Avram'ın kahvehanesinde jimnastiğe dair bir konferans düzenlenmiş,²⁴²⁷ Bulgar Milli Tiyatro Heyeti şehre davet edilmiştir.²⁴²⁸

²⁴²⁴ BOA. TFR. I. MKM. 29/2887-3, (25 Mayıs 1324/8 Nisan 1908)

²⁴²⁵ BOA. TFR. I. MKM. 29/2887-3, (21 Mayıs 1324/3 Haziran 1908)

²⁴²⁶ BOA. TFR. I. MKM. 29/2887-2, (8 Haziran 1324/21 Haziran 1908)

²⁴²⁷ BOA. TFR. I. SL. 215/21458-1, (7 Ağustos 1909).

²⁴²⁸ BOA. BEO. 3403/255197-2.

Bulgar okullarından mezun olan öğrenciler, Osmanlı Hükümetinin şehirde açtığı okullara girme imkânına sahip olmuşlardır. Örneğin 17 Eylül 1906 tarihinde Pedro oğlu İlya öksüz kaldığından Bulgar ortaokulunu bitirdikten sonra eğitimine ara vermek zorunda kaldığını ve Selanik İdadisine devam etmek istediğini bir akrabası aracılığıyla arz etmiş²⁴²⁹ ve kabul edilmiştir.²⁴³⁰ Ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nde bu tür başvuruların kabulü için, konsolosluga ve Vilayet Umur-u Ecnebiye Müdürlüğü'ne diplomalarının onaylatılması zorunluluğu getirilmiştir.²⁴³¹ Bu dönemde özellikle çevre kasabalardan mezun ve ücretli eğitim alamayan fakir Bulgar çocukları, Bulgar Ruhani Reisinin ricaları üzerine, Osmanlı Devleti'nin kurduğu yatılı okullara kayıt yaptırmışlardır. 1911 eğitim öğretim yılı içerisinde Bulgar cemaatine mensup muhtaç ve fakir altı Bulgar çocuğun dördünün Selanik İdadi-i Mülki Mektebi'ne kayıt yaptırmasına ilişkin Drama Mutasarrıflığının ricası, Maârif Nezareti tarafından uygun görülmüştür.²⁴³² Hatta Osmanlı Hükümeti Bulgaristan'daki okulların da denkliğini kabul etmiş, burada eğitim gören Müslüman veya Gayrimüslim Osmanlı tebaası öğrencilerin, yeterli olduklarını Vilayet Umur-u Ecnebiye Müdürlüğü'ne kabul ettirdikleri takdirde Selanik'te bulunan okullara yerleştirmiştir. 1910 yılında Bulgaristan'da Samakof Bulgar Lisesi'nden mezun olan Osmanlı tebaasından bir kişi imtihanla Selanik Hukuk mektebine giriş için dilekçe vermiş,²⁴³³ Maârif Nezareti, Selanik Maârif Müdürlüğüne verdiği cevapta “...*efendinin şahadetnamesi vize neticesinde idadi derecesinde olduğu anlaşıldıktan ve dersleri takip edecek derece Osmanlı lisanına hâkim ise imtihanla kendisinin alınabileceğini*” bildirmiştir.²⁴³⁴ Öte yandan bu konuda Bulgar tebaasından olan Müslüman çocuklara pozitif ayrımcılık yapıldığı anlaşılmaktadır.²⁴³⁵

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Bulgar çocukların büyük bir kısmı fakir ailelerden geliyordu. Ruhani Reis Teofit Efendi'nin verdiği bilgiye göre, 1906 eğitim öğretim yılında şehirde bulunan ilkokullarda okuyan 600 Bulgar çocuğun 300'ü fakir ailelerden gelmekteydi. Bunun dışında ortaöğretim ve lise öğrencilerinin önemli bir kısmının aileleri

²⁴²⁹ BOA. A. MTZ. (04).00150.00121.001.001, (20 Kasım 1906).

²⁴³⁰ BOA. A. MTZ. (04).00150.00121.007.001, (4 Aralık 1906).

²⁴³¹ BOA. MF. MKT. 1158/1-2, (1 Ağustos 1910).

²⁴³² BOA. MF. MKT. 1162/68-1, (23 Eylül 1910). Yine Demirhisar Petrova köyünden olup kasaba Bulgar Okulu rüştiyesinden mezun olan Gorki oğlu Kostantin'in Selanik idadisine fakirliği dolayısıyla ücretsiz olarak kabul edilmesi rica edilmiştir. BOA. MF. MKT. 1158/12-12-1, (9 Temmuz 1910).

²⁴³³ BOA. MF. MKT. 1158/-1-4, (1 Ağustos 1910).

²⁴³⁴ BOA. MF. MKT. 1158/-1-2, (1 Ağustos 1910).

²⁴³⁵ Bulgar ahalisinden olup sağlık durumu sebebiyle eğitimine iki yıl ara vermiş olan Hüseyin Hüsnü'nün Selanik İdadisi'ne ücretsiz devam etmesine izin verilmiştir. BOA. MF. MKT. 1162/98-3, (13 Temmuz 1326/26 Temmuz 1910).

de maddi açıdan yetersizdi.²⁴³⁶ Bu nedenle Bulgar Ruhani Reisinin önderlik ve planlamasıyla şehirde zaman zaman öğrenciler için yardımlar toplanmıştır. Öğrencilerden veya velilerden yardım toplanması kanuna aykırı olduğundan bu yardımlar tiyatro gösterileri ve piyango çekilişleri aracılığıyla yapılmıştır. Hükümet bu gibi faaliyetlerin önüne geçmemekle birlikte süreci denetlemiştir. 1906 yılı sonlarında Hükümet, o yıla ait yardımların miktarı ve şekline ilişkin bilgi istemiştir. Ruhani Reis cevabında, 1906 yılı içerisinde biri tiyatro ve diğer ikisi piyango olmak üzere üç defada 200 kûsur lira toplandığını bildirmiştir. Tiyatrodan 120 lira gelir elde edilmiş, bu gelir Selanik şehrinde bulunan ilk, orta ve lise öğrencilerinin ihtiyaçlarının temini için harcanmıştır. Kız okulu öğrencileri tarafından üretilen el işleri üzerinden düzenlenen piyangodan elde edilen gelirin bir kısmı öğrenciler için harcanmış, 40 kûsur lira da okulun fakir çocuklarının ailelerine dağıtılmıştır. Yardımların 257.000 kuruşluk kısmı ilkokul öğrencilerine ve ailelerine dağıtılmıştır. Bunun yanında idadi kız ve erkek okulu fakara öğrencileri için Eksarhane tarafından 96.000 kuruş yardımda bulunmuştur.²⁴³⁷

Bulgar Ruhani Reisi, Selanik'te Bulgar okullarına devam etmeyen çocuklarla da yakından ilgilenmiştir. Özellikle ahlaki gelişimleri açısından, belki de zihinlerindeki Bulgar milliyetçiliğinin tazelenmesi amacıyla, gayri resmi olarak zaman zaman Bulgar okullarına gelmelerini teşvik etmiştir. Örneğin Nisan 1908'de, Selanik İdadi-i Mülki'sinde eğitim gören Bulgar çocukların dindar yetişmeleri için tatil olan Cuma günlerinde Bulgar Lisesi'nde "Din" dersi verilmiştir.²⁴³⁸

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı hükümetleri Bulgar Ruhani Reisi yanında Bulgar Cemiyetlerin eğitim ve okullarla ilgili taleplerini dikkate almıştır. Bunda elbette hükümetin izlediği Osmanlıcılık politikasının etkisi vardır. Hükümet, 1910'da Bulgar Santralist Fırkası mensuplarının Valiliğin verdiği bilgi doğrultusunda İstanbul ve Makedonya'daki okullara ücretsiz kayıtlarının yapılması konusunu dikkate aldığını belirtmiştir.²⁴³⁹

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Hükümeti Selanik'teki Bulgar okullarını diğer Cemaat okulları gibi müfettişler ve teftiş heyetleri aracılığıyla denetlemeye çalışmıştır. Ancak bütçe yetersizliği nedeniyle hem yeterli sayıda, hem de işinin ehli müfettişleri istihdam etmekte zorlanmıştır. Teftiş heyetinde Maârif Müdürlüğü'nde görevli Hukuk

²⁴³⁶ BOA. TFR. KNS. 8/782-2, (16 Aralık 1906).

²⁴³⁷ BOA. TFR. KNS. 8/782-2, (16 Aralık 1906).

²⁴³⁸ BOA. TFR. KNS. 9/899-1, (4 Nisan 1908).

²⁴³⁹ BOA. MF. MKT. 1158/74-1-2, (1 Mayıs. 1910).

Mektebi Müdürü Azmi Bey gibi Müslüman üyeler yanında Bulgar üyeler de bulunmaktaydı.²⁴⁴⁰ II. Meşrutiyet sonrasında Bulgar okulları müfettişleri Bulgar Ruhani Reisinin önerisiyle Bulgarlar arasından atanmıştır. Öte yandan Bulgar okul müfettişlerinin şehir, köy ve kazalarındaki faaliyetleri Rumeli Müfettişliğinin kontrolü altına alınmak istenmiştir.²⁴⁴¹

Mayıs 1907’de, Aya-Tanaş Mahallesiindeki Bulgar okulunda beş, Hamidiye Mahallesiindeki okulda üç, Gülmezoğlu Mahallesiindeki Bulgar okulunda üç, Çayır Mahallesiinde iki, olmak üzere toplam 13 Bulgar öğretmen görev yapmaktaydı.²⁴⁴² Selanik’teki Bulgar okullarına öğretmen atamaları Bulgar Ruhani Reisliğince yapılmaktaydı. Ruhani Reis atanan kişinin ismi, şöhreti ve hangi okula atandığına ilişkin ilişkin bir yazı düzenleyerek Maârif Müdürlüğü’ne bildirmekteydi. Bulgaristan Komiserliği de atanacak kişi hakkında bir iyi hal evrakı düzenleyerek hükümete iletmekteydi. Öğretmenlerin görevine başlayabilmesi için Maârif Nezareti’nin onayı zorunluymuştu. Makedonya’daki durum nedeniyle Bulgar okullarına atanacak öğretmenlerin geçmişleri hükümet tarafından araştırılmıştır.²⁴⁴³ Öğretmenlerin maaşları II. Meşrutiyet öncesinde Bulgar Cemaati tarafından karşılanmıştır.

Bulgar Ruhani Reisinin, hemen hemen hepsi Bulgar olan yabancı tebaaya mensup öğretmenleri atamak istemesi maarif müdürlüğü ile nezaret arasında sorun yaratmıştır. Bulgar Ruhani Reisinin Bulgaristan Emaretinde görev yapan Bulgar öğretmenleri tercih etmesinde kalitenin yükseltilmesi düşüncesinin ön planda olduğunu söylemek mümkündür. 1906’da Selanik Bulgar Lisesi öğrencilerine Fransızca öğretmek üzere Fransa tebaasından Mösyö Jorj Lifoniyer atanmak istenmiş,²⁴⁴⁴ Gayrimüslim ve Ecnebi Okulları Müfettişliği, “*gayrimüslim okullarında ecnebi muallimlerin istihdamı esasen onaylanmadığı*”, gerekçesiyle²⁴⁴⁵ atamayı geri çevirmiştir. Ancak yurtdışında eğitim aldıkları halde, Bulgar okullarında öğretmenlik yapan kişilerin varlığı Osmanlı

²⁴⁴⁰ BOA. BEO. 3390/254185-2 (1 Eylül 1908).

²⁴⁴¹ Bulgar müfettişlerin izinsiz mektepleri denetlemeleri yasaklanmıştır. Bu tarihlerde Pirlepe Okul müfettişinin izinsiz köylerde dolaşmalarına izin verilmemiş, Bulgarların şikâyeti üzerine Okul müfettişlerinin göreve çıkmadan önce Rumeli Müfettişliği’nden izin almaları gerektiği bildirilmiştir. BOA. TFR. I. M. 23/2248-2 (22 Ocak 1909),

²⁴⁴² Selanik kasabasına bağlı Kurfalı-ı Zimer, Bigarca, Gırdapor, Kuru Yeniköy, Göröne, Sarı Ömer, Araplı, Dudular, İngiliz Çiftliği, Durmuşlu, Kadıköy ve Kurfalı köylerinde ise toplam 15 Bulgar öğretmen görev yapmaktaydı. BOA. TFR. I. SL. 144/14331-2 (19 Mayıs. 1907).

²⁴⁴³ BOA. HR. ŞFR. (04). 264/31-5 (13 Haziran 1906).

²⁴⁴⁴ BOA. MF. MKT. 969/22-1. (2 Aralık 1906).

²⁴⁴⁵ BOA. MF. MKT. 969/22-3. (17 Aralık 1906). Bu konuda birçok vilayet ve kazadan da benzer taleplerin geldiği anlaşılmaktadır. 20 Ocak 1907’de Tekfurdağı Musevi mektebinde de ecnebi muallimler sorunu Hükümete yansımıştır. BOA. MF. MKT. 969/22-6. (4 Kanunuevvel 1322/17 Aralık 1906).

Hükümetinin yazışmalarına yansımıştır. Bunlardan birkaç örnek şunlardır; Selanik Bulgar Mektebine 1907’de öğretmen tayin edilen Angelina Veliçikova (Velichkova), 24 yaşında Varna doğumlu olup Cenevre’de eğitim almıştır.²⁴⁴⁶ Ekim 1907’de Gorgi Milof Efendi Filibe’de ikamet eden Miralay Aleksander İgniyatef’in oğlu olup Almanya eğitim almıştır.²⁴⁴⁷ Yine 17 Ekim 1906’da Üsküp hattıyla Selanik’e gelen ve Bulgar Kız Okulu öğretmenliğine atanan Genco kızı Maria’nın geçmişi Bulgaristan Komiserliği’nden sorulmuş,²⁴⁴⁸ kendisinin “erbab-ı namus olup mani-i istihdam bir hali olmadığı” cevabı alınmıştır.²⁴⁴⁹ Bunlar dışında 1907-1908 eğitim öğretim yılında da Bulgar okullarına atanan erkek ve kadın öğretmenlerin önemli bir kısmı aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere yabancı tebaaya mensuptur.²⁴⁵⁰

Tablo 29: 1908 Yılında Bulgar Okullarına Atanan Öğretmenler

Atanan öğretmenlerin İsimleri	Doğum yerleri	Mezun oldukları okullar	Mezuniyet tarihleri ve öğrenci numaraları		Daha önceki görev yerleri
			No.	Tarih	
Aleksander İgnatiyef	Filibe	Filibe Bulgar Erkek Lisesi	648	5 Haziran 1901	Selanik
Dimitri P. Deçef	Bulgaristan Hoca-yı-i Zir köyü	Bulgaristan'ın Gabrova Kasabası	11	29 Haziran 1889	Bulgaristan'ın Paluna Kasabası
Arhimandrit (bir manastırın lideri) Perotas	Şark-i Rumeli'nin Sopot Kasabası	Rusya Moskova Darü'l-fünunu	299	25 Haziran 1896	Üsküp
Aleksander Viçef	Bulgaristan Vidin Kasabası	Avusturya Prag Darü'l-fünunu	-	12 Temmuz 1900	Bulgaristan'ın Gabrova Kasabası
Doktor İstefan Petkof	Bulgaristan Loveç (Lofça) Kasabası	Belçika Gent Şehri	-	19 Teşrinievvel 1894	Sofya
Angelina Popuva	Bulgaristan Şumnu Kasabası	İsviçre Cenevre Darü'l-fünunu	-	14 Temmuz 1905	Selanik
Maria Gencova	Bulgaristan Eski Cuma	Şumnu Bulgar Kız Lisesi	488	29 Haziran 1896	Selanik
Neva Nabugoieva	Haskovo Kasabası	Doğu Rumeli Eski Zağra	633	29 Haziran 1903	Bulgaristan
Aleksander Aleksandrova	Filibe	Filibe Bulgar Lisesi	140	25 Haziran 1896	Bulgaristan
Olga İstefaniviç	Bulgaristan Rusçuk Kasabası	Varna Bulgar İnas Jimnaz	50	26 Haziran 1894	Bulgaristan
Katerina Perikliyeva	Bulgaristan Şumnu Kasabası	Sofya	23	29 Haziran 1900	Bulgaristan

²⁴⁴⁶ BOA. HR. ŞFR. (04). 264/31-3, (12 Mayıs 1322/25 Mayıs. 1906)

²⁴⁴⁷ BOA. HR. ŞFR. (04). 265/18-3, (Ekim 1907).

²⁴⁴⁸ BOA. HR. ŞFR. (04). 264/4 2-2, (24 Teşrinievvel 1322/6 Kasım 1906).

²⁴⁴⁹ BOA. HR. ŞFR. (04). 264/4 2-1, (15 Teşrinisani 1322/28 Kasım 1906).

²⁴⁵⁰ BOA. HR. ŞFR. (04). 265/18-9, (9 Mart 1324/22 Mart 1908).

(Kaynak: BOA. HR. ŞFR. (04). 265/18-9 (22 Mart 1908).

Tablodan da anlaşıldığı üzere atanan öğretmenler Doğu Rumeli ve Bulgaristan Emareti doğumludur. 11 kişilik listede Rusya, Avusturya, Belçika ve İsviçre'deki okullardan mezun olanlar vardır. Yani görünüşte Bulgar Ruhani Reisinin iyi eğitilmiş öğretmenleri ancak dışarıdan bulabildiği söylemi gerçekçidir. Ancak elbette bu öğretmenlerin iyi eğitim almış olması onların birer Bulgar milliyetçisi olmadığını kanıtlamamaktadır. Zira Selanik'teki Bulgar Lisesinin, şehirdeki Bulgarlar üzerinde büyük bir milliyetçi propaganda rolü oynadığına ve Büyük Bulgaristan idealinin Makedonya'sında yayılmasında önemli merkez olarak hizmet ettiğine şüphe yoktur. Daha da vahimi Bulgar okulları şehri ziyaret eden, ya da gizli amaçlarla Selanik'e gelen Bulgar komitacılara barınak olmuştur.²⁴⁵¹

Bu nedenle Osmanlı Hükümeti okul müfettişlerinin hareketlerini gözlemlediği gibi, atanan öğretmenlerin geçmişlerini araştırmış, Bulgar milliyetçisi ya da sosyalist örgütlerle bağlantısı bulunanlar görevden el çektirilmiştir. 1906 yılında birçok Bulgar muallimi çetelerle ilişkisi olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bunlardan bir kısmı affedilmiş, bir kısmı delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır. Bulgar komitacılara yardım ve yataklıktan dolayı bir yıldır tutuklu Drama'nın Poline köyü ahalisinden Atnaş Dimitri Çenkof affedilerek serbest bırakılmış öğretmenlik ve müdürlük yapmasına engel bulunmadığı gerekçesiyle,²⁴⁵² Bulgar Lisesi Müdürlüğü'ne getirilmiştir.²⁴⁵³ Bir kısmı ise uzun süre tutuklu kalıp haklarında deliller toplandıktan sonra yargılanmışlardır. Yargılamaların uzun zaman alması Bulgar cemaatini rahatsız etmiştir. Bulgar Ruhani Reisi 29 Ağustos 1906'da gönderdiği bir yazıda tutuklu olan Bulgar muallimlerinin bir an önce yargılanması, eğitimin aksamaması için okullara yeni Bulgar muallimlerinin atanmasına izin verilmesini arz etmiştir.²⁴⁵⁴ Hükümet bu izni vermişse de çetelerle ilişkisi olan isimleri okullara öğretmen olarak atama eylemleri sürmüştür. Ancak hükümetin incelemesi sonucunda çetelerle ilişkileri ortaya çıkarılarak görevlerine başlamalarına izin verilmemiştir. Örneğin, Zaptiye Nezareti 1907 yılı Şubat ayında Bulgar ibtidai mektebine atanan Köprülülü Dimitri Gorgiçef'in çetelerle ilişkisi olduğunun anlaşıldığını bildirmiştir.²⁴⁵⁵ Aynı tarihlerde Bulgaristan Komiserliği raporunda, Bulgar okulları için

²⁴⁵¹ Yannis. Megas, *İ Varkarides. tis. Tessalonikis...* s. 220.

²⁴⁵² BOA. TFR. I. SL. 98/9792-2 (7 Mart 1906).

²⁴⁵³ BOA. TFR. I. SL. 98/9792-1 (7 Mart 1906).

²⁴⁵⁴ BOA. TFR. I. KNS. 8/762-1 (16 Ağustos 1322/29 Ağustos 1906)

²⁴⁵⁵ BOA. ZB. 451/66-1 (16 Şubat 1907).

atanan ve Bulgaristan'dan gelen öğretmenlerin bir kısmının “sosyalist fırkasına” bir kısmının da Bulgar “fesat cemiyetlerine” mensup olduklarını, bu nedenle Bulgar öğretmenlerin hiçbirine güvenilemeyeceğini bildirmiştir.²⁴⁵⁶

Tüm bu örneklerden Osmanlı Hükümetinin Bulgar öğretmenlerin atanmasına temelden karşı çıktığı algısı ortaya çıkabilir. Ancak bu doğru değildir. Nitekim soruşturmalar titizlikle yürütülmüştür. Örneğin, Selanik valiliği, Selanik Bulgar okulu muallimliğine atanan Köprülülü Dimitri Gorgiçef'in göreve başlamasına bir engel olup olmadığını, eski görev yeri olan Manastır Valiliğinden sormuş; alınan cevapta, bir mahkûmiyeti ve sabıkası bulunmadığı, ancak muhtemelen İstanbul polisinin şahsın kim olduğunu teşhis edemediğinden “Dersaadet'e gidemeyeceği yönünde isminin karşısında işaret koyduğunu bildirilmiştir.²⁴⁵⁷ Dolayısıyla kendisinin öğretmenlik yapmasında bir mahzur görülmeyerek göreve başlayabileceği Rumeli Müfettişliğinden bildirilmiştir.²⁴⁵⁸

Eğitim-Öğretimin önemli bir parçası olan maaşlar konusuna gelince; Selanik'teki Bulgar okul öğretmenlerinin son derece yüksek maaş almışlardır. 25 Nisan 1885'te Selanik'teki Yunan Konsolosluğu Sekreteri M. Nikolaou'nun verdiği bilgiye göre, Bulgar Lisesi Müdürü yılda 340 lira, öğretmenler 300-240 lira, Kız Lisesi Müdürü 200 lira, öğretmenleri de 120 lira maaş almaktaydılar.²⁴⁵⁹ Bu durum Eksarhlığın ve Bulgaristan'ın Selanik'teki okullara verdiği önemin bir göstergesidir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bulgar Cemaati, Maârif Nizamnamesi'ne atıflar yaparak öğretmen maaşlarının Hükümet tarafından ödenmesini rica etmişler, gelen talepler doğrultusunda, Selanik ve kazalarına bazı Bulgar öğretmenler maaşları hazine tarafından ödenmek üzere atanmışlardır.²⁴⁶⁰ 1912 tarihinde de Meclis-i Vükela'nın kararıyla Gayrimüslim cemaat okulları için bütçeye tahsisat koyulmuş, bu paranın her cemaatin Ruhani Reisine verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴⁶¹

4.3.4. Ulah (Romen) Okulları

XIX. yüzyıl sonlarında Selanik ve Manastır vilayetlerinde Ulahların kendi dillerinde eğitim yapacak okullar açmasına karar verildiğinde birçok eğitim kurumu açılmıştır.²⁴⁶² Ancak bunların çoğu Osmanlı Hükümetinden okul açma şartlarını

²⁴⁵⁶ BOA. TFR. I. SL. 134/13384-1 (12 Şubat 1907).

²⁴⁵⁷ BOA. TFR. I. SL. 139/13834-1 (31 Mart 1907).

²⁴⁵⁸ BOA. TFR. I. SL. 139/13834-1 (8 Nisan 1907).

²⁴⁵⁹ Mariya Litina-Maria Litina Danni, “Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütskite İzvori (1880 – 1910)”, s146.

²⁴⁶⁰ BOA. TFR. I. SL. 202/20173-1 (18 Ocak 1909).

²⁴⁶¹ BOA. DH. İD. 30-1/65-2 (11 Ocak 1912).

²⁴⁶² BOA. A. MKT. MHM. 677/6-1 (5 Mayıs. 1896).

karşılamanın izinler alınmadan açılmıştır. 1900 yılına gelindiğinde Selanik Vilayeti dâhilinde izinsiz açılan Ulah Okulu sayısı artınca, Valilik bu tür okulların kapanmasını sağlamıştı. Ancak baskılar üzerine Hükümet, 8 Ocak 1900’de Selanik Vilayetine gönderdiği bir yazıda Selanik’in bazı nahiyelerinde izinsiz olarak açılan ve Valilik tarafından kapatılan okullara ruhsat verilmesini ve tekrar açılmasının sağlanmasını istemiştir.²⁴⁶³ Başlangıçta Makedonya’da Ulah okullarının hızla yayılmasından endişe duyan Osmanlı Hükümeti, Rum ve Bulgarları dengeleyici unsur olacaklarını düşünerek Romanya hükümetinin de baskısı ile 10 Haziran 1903’te Selanik Valiliği’nden, Ulah okullarına engel çıkarılmamasını, Ulah okulları müfettişi Apostol Margarit’in yerine tayin edilen Lazar Doma Efendi’nin gittiği yerlerde iyi karşılanması istemiştir.²⁴⁶⁴

Patrikhaneye bağlı Ortodokslar olan Ulahların ayrı bir millet olduğunu kabul etmeyen Rumlar, Makedonya’da ve Selanik’te Ulah okullarının açılmasını eskiden beri karşı çıkmıştır.²⁴⁶⁵ Rumların şikâyetlerini gerekçelendirdikleri noktalar, Ulah okulları milliyetçi bir çizgi takip etmesi ve şehirde birden çok okul açılmasını gerektirecek Ulah nüfusunun bulunmaması idi. Bu durum II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümeti tarafından da dikkate alınmıştır. Örneğin, 15 Ekim 1899’da Selanik’te bir Ulah İlkokulu açılması talebi, öğrenci bulunamayacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir.²⁴⁶⁶ Öte yandan Rum Metropolitliği ve Fener Rum Patrikhanesi tüm Ortodoksların Ruhani Reisi sıfatıyla Yunanca eğitim yapılmasını talep etmeye devam etmiştir. Ancak patrikhaneden ayrılıp kendi kiliselerini kurmak isteyen diğer Balkan unsurları gibi, Ulahlar da bu talebe karşı çıkmıştır. Selanik Valiliği, unsurlar arası çatışmayı önlemek amacıyla 1 Haziran 1905’te hükümete şöyle bir yazı göndermiştir:²⁴⁶⁷

“Vilayet dâhilinde yaşayan Ulah cemaatinin Rum Patrikhanesine olan bağlılıklarına halel getirilmemek şartıyla Ulahça eğitim öğretim yapmalarına ilişkin taleplerinin halen yaşadıkları yerlerdeki cemaatler tarafından şikâyet konusu olduğundan, Rum Patrikhanesinin Ulahların eğitim, ayin ve muhtar tayini konularının Rum Patrikhanesiyle bağlarına zarar vermeyeceği konusunda ikna edilmesi gerektiğini...” bildirmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı döneminde Selanik’te bulunan Ulahlar sayılarının azlığı nedeniyle iki okul kurabilmişlerdir. Bunlardan birincisi, 1899 yılında Romanya

²⁴⁶³ BOA. BEO. 1428/107044-1 (8 Ocak 1900).

²⁴⁶⁴ BOA. TFR. I. UM. 2/85 (10 Haziran 1903).

²⁴⁶⁵ BOA. A. MKT. MHM. 677/6-1 (5 Mayıs. 1896).

²⁴⁶⁶ BOA. MF. MKT. 503/26-1 (11 Mayıs. 1900).

²⁴⁶⁷ BOA. TFR. I. SL. 74/7307-1 (1 Haziran 1905).

hükümeti tarafından açılan Ticaret Okulu'dur. Diğeri ise yukarıda sözünü ettiğimiz Rumların muhalefetine rağmen 1908 yılında açılan Ulah ilkokuludur. Bu ilkokulda 1908-1909 eğitim-öğretim yılında 40 erkek, 60 kız öğrenci eğitim görmüştür.²⁴⁶⁸

Ticaret Okulu ise en gözde eğitim kurumu olmuştur. Osmanlı topraklarında bir Ticaret Okulu kurulması Romanya hükümeti tarafından 1895 yılında kararlaştırılmış ve daha okul açılmadan Romanyalı ve Fransızlardan oluşan öğretmen kadrosu hazırlanmıştır. Okulun açılması için sadece verilecek resmi izin beklenmiştir. Romanya Sefareti, okulu önce İstanbul'da açmayı planlamışsa da Balkanlardaki Ulah nüfusu göz önüne alınarak Selanik'te açılmasına karar verilmiştir. Zira Osmanlı topraklarında ticaret yapan Romanyalıların ikamet ettiği İzmir, Edirne, Manastır gibi şehirlerin ve sahillerin ortasında kalan Selanik'in aynı zamanda ticari bir liman kenti olması bu kararın alınmasında etkili verilmiştir.²⁴⁶⁹ Okulun Selanik'te açılması halinde şehir dâhilinden tamamı Romanyalı 30 kadar öğrenci ile çevre vilayetlerden bir bu kadar öğrencinin kayıt yaptıracağı ön görülmüştür. Maârif Nezareti'ne sunulan ve kabul edilen programa göre Okul, Türkçe, Rumca ve Fransızca eğitim verecektir. Hükümete göre okulun açılmasıyla Müslüman öğrenciler de mektebe kabul edileceğinden, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde büyük fayda sağlayacaktır.²⁴⁷⁰ 11 Ocak 1896'da Kalemerye Caddesi'nde açılan mektebe ruhsat verilmiş, okul faaliyetlerine başlamıştır.²⁴⁷¹ 30 Kasım 1899 tarihinde okul Romanya Konsolosu adına tescillenmiş ve binasının önüne Romanya bayrağı çekme hakkı tanınmıştır.²⁴⁷²

Bulgarlardan sonra Ulahların da kendilerine rakip olarak ortaya çıkacağı düşüncesiyle bu okullar Rumları tedirgin etmiştir. Rumlar, Ulah Ticaret Okulu'nun açılması ve gelişmesi halinde Ulahların bölge ekonomisi üzerinde etkisinin artacağı düşüncesine kapılmışlardır.²⁴⁷³ Ancak Rumların korkusu gerçekleşmemiş, okula olan talep sınırlı kalmıştır. Öğrenci sayısı uzun süre 60'a ulaşamamış, 35'i geçmemiştir.²⁴⁷⁴ Ancak 1907 yılında öğrenci sayısı bu rakamın üzerine çıkabilmiştir. Bu tarihte okulda müdürle birlikte 10 öğretmen görev yapmakta ve 75 öğrenci bulunmaktaydı.²⁴⁷⁵ Dört

²⁴⁶⁸ Sidiroula Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 30.

²⁴⁶⁹ BOA. HR. İD. 2031/16-1 (7 Eylül 1895).

²⁴⁷⁰ BOA. HR. İD. 2031/16-2 (7 Eylül 1895).

²⁴⁷¹ BOA. BEO. 4034/302529-1 (30 Nisan 1911).

²⁴⁷² BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1

²⁴⁷³ Ulahların Selanik'te Aya Tanaş mahallesinde bir müdire ve iki muallimenin istihdam edildiği karma eğitim yapan bir "İbtidai Ulah Mektebi" bulunmaktaydı. *SVS*, 1325(1907), s. 510

²⁴⁷⁴ BOA. MF. MKT. 503/26-1 (11 Mayıs. 1900).

²⁴⁷⁵ *SVS*. 1325 (1907), s. 510.

sınıflı okulda 1910-1911 eğitim öğretim yılında ise dokuz öğretmenin görev yaptığı, 80 öğrencinin bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁷⁶ 1911 yılında okul binasının harap olması nedeniyle yeni bir bina inşası kararlaştırılmıştır. Nisan 1912’de yeni bir bina yapılarak okul yeni binaya taşınmıştır.²⁴⁷⁷

Selanik’te ticaret okullarının yeni açılmaya başlandığı bir zamanda Ulahların açtığı bu okul şehirde varlıklarını sürdürebilmeleri için ticarete verdikleri önemi, aslında daha çok Romanya hükümetinin verdiği önemi göstermektedir. Belirtmemiz gereken diğer bir husus, bütün Makedonya Ulah okulları üzerinde Romanya’nın sıkı bir denetiminin olduğudur. Osmanlı Hükümeti duruma müdahale etmiş ve Valilikten, Osmanlı topraklarında bulunan bir okula başka bir devletin öğretmen atamasının doğru görülemeyeceğini dolayısıyla bunların engellenmesini istemiştir.²⁴⁷⁸ Yine Romanya hükümeti başka memleketlerde yaşayan Ulah toplumlar ile vatandaşlarını kaynaştırmak, onların Romanya’yı asıl vatanları olarak görmelerini sağlamak amacıyla her yıl bir sergi düzenlemiştir,²⁴⁷⁹ 1906 Eylülünde Selanik’te bulunan Ulah okulu öğrencilerinin de bu sergilere katılmaları sağlanmıştır. Selanik ve Manastır’dan giden heyet misafir olarak ağırlanmış, Kral heyetten bazıları ile görüşmüştür.²⁴⁸⁰ Heyete Köstence belediyesi tarafından bir ziyafet verilmiş ve heyet Köstence’de bulunan Osmanlı Sefaretini ziyaret ettikten sonra, yine deniz yoluyla Selanik’e dönmüştür.²⁴⁸¹

Okul öğrencileri koyu mavi renkli çuhadan ve yakalarının iki tarafında sarı ve beyaz sırmadan işleme çiçekli elbise ve zabıtana mahsus pelerin ile başlarına kenarı sırma ve ortası armalı kasket girmektedirler. Bu giysi adeta yabancı vapur kaptanlarının kıyafetini andırmakta olduğundan halkın dikkatini çekmiştir. Aslında İtalyan Fransız Alman ve İngiliz okulları talebesinin kıyafetleri de pek farklı değildi. Ancak bu okulların öğrencileri kasket yerine fes giymektedirler.²⁴⁸²

Ulah okul öğretmenlerinin mesleklerinde iyi olduğu anlaşılmaktadır. Okulun resim öğretmeni Kapidan Efendi “işindeki maharet ve ehliyetinden dolayı Sanayi madalyası ile taltif” edilmiştir.²⁴⁸³ Ancak okul öğretmenleri isteyerek ya da istemeyerek meslekleri ile Romanya Hükümetinin milliyetçi söylemleri arasında seçim yapmak

²⁴⁷⁶ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 88.

²⁴⁷⁷ BOA. DH. İD. 117/66-6 (8 Mayıs. 1912).

²⁴⁷⁸ BOA. BEO. 1220/91336-1 (5 Kasım 1898).

²⁴⁷⁹ BOA. Y. A. HÜS. 506/135-3 (4 Ekim 1906).

²⁴⁸⁰ BOA. Y. A. HÜS. 506/135-1 (4 Ekim 1906).

²⁴⁸¹ BOA. Y. A. HÜS. 506/135-4 (4 Ekim 1906).

²⁴⁸² BOA. MF. MKT. 503/26-4 (2 Mayıs. 1900).

²⁴⁸³ BOA. DH. MKT. 842/66-2 (17 Nisan 1904).

zorunda kalmışlardır. Vilayet dâhilindeki mevcut çetecilik ve milliyetçi faaliyetler Ulah okulları ve öğrencilerini de etkilemiştir. 1901 yılında Sadaret, bazı nümayişlere karıştıkları gerekçesiyle Romanya okulu öğretmenlerinin Romanya'ya gitmelerine izin verilmemesini, keza bu durumun Rumların da tepkisine ve saldırılarına neden olabileceğini yazmıştır. Ulahlara karşı, 1906'dan itibaren başlayan Rum saldırıları, II. Meşrutiyetten sonra yoğunlaşarak devam etmiştir. Ocak 1906'da Ulah Okulları Müfettişi Duma Efendi Rumlar tarafından yaralanmıştır.²⁴⁸⁴ Bir ay sonra Ulah kavas, öğrencileri yemek salonuna götürürken oralarda bulunan bir Rum öğrenci gurubu Ulah öğrencilere sebepsiz yere küfürler etmiş, Ulah kavas Vasil de havaya bir el silah sıkmıştır.²⁴⁸⁵ Polis tarafından olay işitilip havaya ateş eden kavas, dört Rum şahitliğiyle mahkemeye sevk edilmiş, yapılan yargılama sonunda üç yıl küreğe mahkûm edilmiştir.²⁴⁸⁶ Bu olay sonrasında Selanik dışında da Ulahlara karşı Rum baskısı artmıştır.

1907 yılı başlarında Drama kasabasında bir Ulah Okulu açma girişimi Rum Metropolitinin baskısıyla karşılaşmıştır. Drama'daki Rum Metropolitinin kışkırtmaları sonucunda, Ulah Papayaniko, Drama kasabası Yunan komitesi tarafından saldırıya uğramış ve yaralanmıştır. Birkaç gün sonra aynı komiteye mensup Okovice Rum muhtarı ve dokuz Rum, Ulah Yorgi Kihya'yı katletmişlerdir.²⁴⁸⁷ Drama sancağı yetkilileri sorumlusunun metropolit olduğu bilgisini vermiş, ancak hükümet, metropolit davranışlarını düzeltmek hususunda uyarmaktan başka bir şey yapamamıştır.²⁴⁸⁸ Ulahları tehdit amacıyla,²⁴⁸⁹ Selanik Ulah Ticaret Okulu öğrencilerinden Yenice kazasına bağlı Çozarika köyünden 18 yaşındaki Yorgi Jana 17 Haziran 1908'de Selanik şehrinin batı surları dışında Namazgâh adı verilen bölgede öldürülmüştür.²⁴⁹⁰ Olayla ilgi yapılan soruşturmada Jana'nın kardeşinin de bir yıl önce öldürüldüğü, babasına ait değirmenin iki kez yakıldığı ve Rum taraftarı olan amcasının yanında bir kişi bulunduğu halde mektebe gelerek Jana'yı okuldan ayrılması konusunda tehdit ettiği ortaya çıkmıştır.²⁴⁹¹

Ulahlar, Ağustos 1909'da Manastırda Ulah Lisesi binasında Selanik Ulah okulu öğretmenlerinin de katıldığı bir kongre toplamışlardır. Kongrenin amacı Rumeli Vilayetindeki Osmanlı Ulah okullarının gelişme şartlarını görüşmektir.²⁴⁹²

²⁴⁸⁴ BOA. HR. T. 329/69-1 18 Ocak 1906).

²⁴⁸⁵ BOA. BEO. 2823/211653-1 (7 Mayıs. 1906).

²⁴⁸⁶ BOA. BEO. 2998/224832.

²⁴⁸⁷ BOA. BEO. 3007/225511-1

²⁴⁸⁸ BOA. BEO. 3007/225511-2

²⁴⁸⁹ BOA. BEO. 3339/250354-1.

²⁴⁹⁰ BOA. BEO. 3339/250354-3.

²⁴⁹¹ BOA. BEO. 3339/250354-5.

²⁴⁹² MF. MKT. 1141/7-1 (16 Eylül 1909).

Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra bir süreliğine faaliyetlerini sürdüren Ulah okulları 1939 yılında Yunan Hükümeti tarafından kapatılmıştır.²⁴⁹³

4.3.5. Sırların Kurduğu Okullar

XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Makedonya'da özellikle Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde Rum ve Bulgar okulları yaygınlaşırken Sırp okulları sayıca geride kalmıştır. Makedonya kentlerinde Sırp konsolosluklarının kurulması, okul açma oluşturma çabalarında bir kilometre taşı olmuş, Stoyan Novakoviç'in başbakanlığı döneminde Makedonya'da Sırp okullarının kurulması çalışmaları hız kazanmıştır. Ancak bu ilk çabalar Makedonya'da Sırp ilköğretim okullarının kurulmasının kolay olmayacağını da göstermiştir.²⁴⁹⁴ Nitekim Sırların, Bulgarlar ve Rumlar kadar bölgede yeterli altyapısı bulunmamaktaydı. Bu nedenle Makedonya'da plansız ilerleyen Sırp okulu kurma çabası ancak 1887 tarihinden itibaren bölgenin kuzeyinde ilk meyvelerini vermeye başlamıştır. Sırp politikası, Makedonya topraklarında özellikle de Selanik'te okullaşma hedefi ile yürütülmekteydi. Böylece hak iddia ettikleri bu bölgedeki varlıkları Avrupa'nın büyük güçleri nezdinde tescillenmiş olacaktı. Kuzey Makedonya'da okul açabilmeleri ise, Patrikhane ve Yunan konsolosluklarının, Sırp okullarını, bölgedeki Bulgar faaliyetlerine karşı bir denge unsuru olarak kullanmak düşüncesi ile gerçekleşebilmiştir.²⁴⁹⁵

1887 yılı baharında, "Saint Sava Cemiyeti" mensubu öğretmen Elias Tisia, şehirde ilk Sırp okulunu kurmaya çalışmıştır. Ancak Osmanlı Hükümeti derneğin girişime dâhil olması sebebiyle onay vermemiştir. Derneğin bölgeyi özgürleştirme söylemleri ve Makedonya'da Sırp milliyetçiliğinin gelişmesi doğrultusundaki planları bunda etkili olmuştur.²⁴⁹⁶ Nitekim Makedonya doğumlu olup Sırbistan'da yaşadığını ve Sırbistan'ın siyasi çevreleriyle yakından ilişkileri olduğunu belirten bir kişi, Belgrad Sefareti aracılığıyla, Sırbistan'ın Makedonya üzerine politikalarına ilişkin değerlendirmelerini

²⁴⁹³ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 88.

²⁴⁹⁴ Sırbistan'ın Makedonya topraklarında eğitimi geliştirmeye olan ilgisi 1860'ların sonlarına kadar uzanmaktadır. Sırbistan Başbakanı Antivaslia döneminde ve özellikle 1868'de bölgelere okullar açmak, öğretmen ve kitap göndermek amacıyla Belgrad'da özel bir komisyon kurulmuş, 1881'de Avusturya ile imzaladığı gizli anlaşma ile Sırbistan, Bosna bölgesinde faaliyet göstermeme sözü karşılığında Makedonya'daki faaliyetleri için Avusturya'nın desteğini almıştır. Stavroula Mavrogeni, "Servika Sholia tis. Tessalonikis. sta Teli tou 19 ou kai tis. Arhes. tou 20ou Aiona, CDROM Praktika Diepistimonikou Simposiou, (2015), Evreiko Mousio Tessaloniki, s. 240.

²⁴⁹⁵ Mavrogeni, "Servika Sholia tis. Tessalonikis...", s. 240.

²⁴⁹⁶ Mavrogeni, "Servika Sholia tis Tessalonikis...", s. 241.

içeren bir rapor vermiştir. Raporunda; Belgrad'da kurulan "Saint Sava Derneği'nin, Selanik ve diğer bazı vilayetlerde okullar açarak bölge halkını Sırplaştırmaya çalıştığı yazılmaktaydı.²⁴⁹⁷ Belgrad Sefaretince raporun birçok yerinin doğru olduğunun kabulü üzerine Sadaret, Selanik Manastır ve Kosova vilayetlerine 4 Nisan 1889'da gönderdiği bir telgrafla, Sırbistan'ın Saint Sava adıyla kurulmuş olan cemiyet aracılığıyla Makedonya'daki vilayetlerde okullar Sırp okullarının açılıp açılmadığını sormuş, açılanların kapatılmasını istemiştir.²⁴⁹⁸

Anlaşılan Makedonya'da ve Selanik'te Sırp okullarının açılması sorunu 1890'larda Osmanlı Hükümeti ile Sırbistan Devleti ilişkilerini de etkileyen bir konu haline gelmiştir. Selanik Sırbistan Konsolosu V. Liotit, şehirdeki Fransız eğitim kurumlarını ve Rum Metropolitini de işin içine sokarak sorunu çözmeye çalışmıştır. Sırp Konsolos bir Fransız Okulu ile Sırp öğrencilerin okula kabulü için anlaşmaya varmış, böylece en az 20 Sırp çocuğun Sırp devletinin bursuyla Fransız okuluna alınmasını sağlamıştır. Konsolos, Rum Metropolitinden de şehirde Sırp Okulu açılması konusunda destek talep etmiştir. Ancak Patrikhane, "Sırp'ların tanınmış bir topluluk olmadığı ve şehirde hiçbir zaman Sırp okulu bulunmadığı" gerekçesiyle Selanik'te bir Sırp okul kurulması talebini reddetmiştir.²⁴⁹⁹ Patrikhanenin bu tepkisi, Selanik Sırp'larını alternatif çözümler aramaya sevk etmiş; Sırbistan hükümeti 14 Nisan 1892'de Sırbistan Sefareti aracılığıyla Sadarete başvurarak Sırp'lar için okullar açılmasını rica etmiştir.²⁵⁰⁰

Bunun üzerine Hükümet, 13 Haziran 1892'de Selanik valiliğine gönderdiği yazıda Sırbistan Sefaretinin gönderdiği şikâyete atıf yaparak vilayette açılmış ya da açılacak olan Sırp Okullarına kanuna uygun olarak muamele edilmesini bildirmiştir.²⁵⁰¹

Selanik Vilayeti verdiği cevapta; nüfuslarının çokluğu sebebiyle vilayetin her tarafında nizamnameye uygun olarak kurulan Rum ve Bulgar okullarının mevcut olduğu,

²⁴⁹⁷ 1309, BEO. 15-1121-5.

²⁴⁹⁸ BOA. BEO. 15/1121-10 (4 Nisan 1889).

²⁴⁹⁹ Stavroula Mavrogeni, "Servika Sholia tis. Tessalonikis..." ,s. 242.

²⁵⁰⁰ Yazıda: "Maârif i Umumiye Kanunu ile Osmanlı topraklarında Osmanlı tebası olan birçok cemaat okul açarken bazı topraklarda Sırp'lar bu haktan mahrum bırakılmışlardır. 13 Şubat 1889 tarihli kati emirname ile Selanik Vilayetinde ve bir dereceye kadar Kosova vilayetinde Sırp okullarının açılmasını men etmiştir. Bu emir o tarihten beri uygulanmış ve hatta önceden açılmış Sırp mektepleri dahi kapatılmıştır. Her türlü başvuruya karşı Selanik Maârif müdürü kâh Sırp mahalleleri bulunmadığından kâh vilayette hiçbir Sırp yaşamadığını belirterek başvuruları geri çevirmiştir. Selanik Vilayetinin Sırb memleketinden sayılmadığı gibi bulgar memleketinden de sayılmamaktadır. Bulgarlara bu konuda izin veren kanun herkesin faydalanması için değil midir? Cemaat ve lisan ayrımı yapılmıyorsa Sırp tebası hakkındaki yasak nedendir? Öyle değilse daha önceden var olan sır mekteplerini Bulgarlar ya da Rumlar mı açmışlardır. Tüm bu nedenlerle eşitliğin sağlanması adına Okul açılmasına izin verilmesi" istenmekteydi. BOA. HR. TO. 302/73-1 (14 Nisan 1892).

²⁵⁰¹ BOA. DH. MKT. 1965/48-1 13 Haziran 1892).

buna karşılık Selanik merkezinde ticaret ile uğraşan 10-12 kişi dışında gerek merkez, gerekse kaza ve köylerde kayda değer bir Sırp nüfusunun olmadığı bilgisi verilmiştir. Dolayısıyla nüfus yetersizliği sebebiyle Sırp okulları açılmadığı gibi, bunun için Sırp Konsolosluğu dâhil herhangi bir müracaat olmamıştır. Selanik Valiliği, durum böyle olunca yapılan şikâyetlerin de anlamlı olmadığı görüşündeydi.²⁵⁰² Sırp okulları konusunda bu yazışmalar yapılırken Selanik'te yaşayan bazı Sırp'ların okul açma girişimleri devam etmiştir. Sırp öğretmen Dimitri İstefan'ın bir ilkokul açma girişimi yapılan ilk soruşturmada kendisinin Saint Sava Cemiyeti ile ilişkisi olduğu ortaya çıkınca reddedilmiştir. Ancak gelen baskıların artması üzerine talebe girişime onay verilmiş, böylece Selanik'te ilk Sırp okulu açılmıştır. 8 Eylül 1892'de gayri resmi olarak faaliyete geçen okul, aynı yılın Kasım ayında resmi onayı almıştır. "Dom Nauke (Bilim Evi)" adını taşıyan okulun resmi açılışı da 6 Aralık 1892'de yapılmıştır. Hamidiye Mahallesi'nde²⁵⁰³ Grand Hotel d'Angleterre binasında D. Popovit'in yönetimi altında açıldığında, okulun iki öğretmeni ve şehir ve çevresinden gelen 30'u yatılı olmak üzere 47 öğrencisi bulunmaktaydı. Takip eden 1893-1894 öğretim yılında öğrenci sayısı ikiye katlanarak 92'ye çıkmıştır.²⁵⁰⁴

Öte yandan Sırp okulları konusunda gelişmeleri yakından takip eden Fransız basınında da konu sık sık gündeme getirilmiştir.²⁵⁰⁵ Bu arada Dr. Popoviç'in ölümü üzerine Sırbistan hükümeti 1894'de Selanik'te Sırp eğitim kurumlarının güçlendirmek amacıyla Kosova Presbiteryen Okulu'nun eski müdürü Petar Kostić'i Selanik'e göndermiştir. Kostić'in Selanik'e gönderilmesinde şehirde bir ortaokul bir lise açma planının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kostić 1894'te Selanik'te ortaokul ve lise açılması için girişimlerde bulunmuştur. 1895 yılında da Sırp Sefareti, Selanik Manastır ve Kosova vilayetlerinde Sırp okullarının açılmasına Osmanlı Hükümetinin onay vermesi ricasında bulunmuştur. Sırp'ların iddiasına göre bölgede Rum, Bulgar, Ulah ve Sırp dilleri eğitim yapacak kurumların açılması Osmanlı Devleti'nin de menfaatine olacaktır.

²⁵⁰² BOA. BEO. 54/4029-3 (14 Ağustos 1892).

²⁵⁰³ 1898 tarihli Selanik Vilayetinin bir yazısına göre şehirde biri Hamidiye mahallesinde diğeri Vardar kapısı harivinde olmak üzere iki Sırp Okulu vardır. Vardar Kapısı haricindeki Okul 1895 tarihinde açıldığına göre ilk Sırp Okulu Hamidiye Mahallesi'nde açılmış olmalıdır. BOA. Y. A. HUS. 380/94-3 (11 Ocak 1898).

²⁵⁰⁴ Stavroula Mavrogeni, "Servika Sholia tis. Tessalonikis..." ,s. 243.

²⁵⁰⁵ 18 Ağustos 1893'teki haberinde: "Osmanlı Hükümetinin Kosova Vilayetinde 30 kadar Sırp okulunun açılmasına müsaade ettiğini, Selanik Vilayetinde de yeni Sırp mektepleri açılmasına izin vereceğini Sırp Sefaretine vadettiğini, bu gelişmenin Bulgaristan tarafından iyi karşılanmadığını, Bulgar Kapıkethüdası Dimitri'nin bazı vükela ile bu konuyu görüşmesine rağmen, kararın padişaha ait olup artık yapılacak bir şey olmadığı cevabını aldığını" yazmaktaydı. BOA. Y. PRK. TKM. 29/75-1 (19 Ağustos 1893).

Sırbistan'ın Makedonya'da Sırp okullarını yaygınlaştırmak istemesinin sebebi de yine üstü örtülü biçimde dilekçede yer bulmuştur. Sefarete göre:

“...Makedonya coğrafyasında yaşayan Sırpların bir kısmı lisanlarını unutmuş, bir kısmı da Sırpça konuşmalarına rağmen Bulgarlar tarafından Bulgarlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu durum Makedonya'daki Sırpların cinsiyetlerine (milletlerine) haleb getirmektedir”.

Konu, Meclis-i Vükelada gündeme alınmış, Sırp Devleti'nden bu yolda resmi bir başvuru geldiği takdirde, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale sayılarak reddedilmesi, Makedonya'daki Sırp ve Ulahların Bulgarlaştırılmalarının Osmanlı Devletinin menfaatlerine aykırı olduğundan Selanik ve diğer vilayetlerde açılmak istenilen Sırp okullarına kanunlar dâhilinde izin verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵⁰⁶ Nihayet 1895 yılı ortalarında Hamidiye Caddesi'nde kışla yanında ikinci Sırp Okulu açılmıştır ve bu okula iki sınıflı ortaokul kısmı eklenmesine de izin verilmiştir.²⁵⁰⁷ Okulda okutulmak üzere İbrahim Veli Efendi tarafından hazırlanan Osmanlı alfabesi kitabının, okul müdürü Petar Kostić tarafından basılmasına izin verilmiştir.²⁵⁰⁸ Böylece 1895-1896 eğitim öğretim yılında Selanik okullarındaki Sırp öğrenci sayısı 146'ya yükselmiştir. Ancak öğrencilerin çoğu Selanik şehrinden değildir. 142 öğrenciden dokuzu Selanik'te ikamet eden Sırp ailelerin çocukları olup geri kalanlar Selanik'in kaza ve köyleri ile Manastır ve Kosova'nın çeşitli yerlerinden gelen öğrencilerdi.²⁵⁰⁹

Selanik'te elle tutulur Sırp vatandaşı ve Sırp cemaati olmadığı halde iki okul açılmış olmasına rağmen Sırbistan, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Selanik'teki okul sayısını arttırmak için Osmanlı Hükümeti nezdinde sürekli girişimlerde bulunmuştur. Sırbistan'ın baskısı nedeniyle Sadaret ve Maârif Nezareti 31 Ocak 1896'da Sırp okullarının açılmasına izin verilmesini Selanik Vilayetinden isterken²⁵¹⁰ Selanik valisi verdiği cevapta: Vilayette Sırp okulu açılmasına ilişkin Sırp konsolosunun tertibiyle isimsiz taleplerin olduğunu, resmi başvuru olmadığını belirtmiştir. Valiye göre şikâyetin sebebi, Sırp konsolosunun yanına geldiğinde kendisinin konuyu açmasına müsaade etmemesinden kaynaklanmaktadır. Yine valiliğe göre Sırp Konsolosluğu birkaç kişiyi kullanarak okul izni almak ve açılan okulları kullanarak Makedonya Meselesine dâhil olmak istemektedir. Bu şekilde Makedonya'da Sırp unsurunun varlığına okulları delil

²⁵⁰⁶ BOA. İ. MF. 3/13-1 (22 Ağustos 1895).

²⁵⁰⁷ BOA. MF. MKT. 274/70-3 (22 Temmuz 1895).

²⁵⁰⁸ BOA. MF. MKT. 342/23-1 (23 Ağustos 1896).

²⁵⁰⁹ Stavroula Mavrogeni, “Servika Sholia tis. Tessalonikis...” ,s. 244.

²⁵¹⁰ BOA. BEO. 737/55206-3 (31 Ocak 1896).

gösterip siyasi amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Okul açma konusunda padişah izni bulunmasına rağmen, okul açacak kişi bulamadıkları için şikâyetlerini arttırmışlardır.²⁵¹¹ Nitekim Sırbistan Selanik'te okul sayısını arttırarak Makedonya'daki eğitim hareketinin temel dayanağı yapmayı hedeflemiştir. Selanik'te Sırp okullarının varlığı, Makedonya'daki Sırp ulusal ideallerinin desteklenmesi için garantiler sağlayacaktı. Selanik'teki okullar aynı zamanda Makedonya'da açılacak diğer okullar için öğretmen ve yönetici kadrosu kaynağı da olacaktı.²⁵¹² Ancak Vilayet dâhilinde ve Selanik şehrinde Sırp Okullarının açılmasına Sırp politikasının bilincinde olan Bulgarlar karşı çıkmaktaydılar.²⁵¹³ Selanik Valiliği 27 Mayıs 1898'de Vilayet dâhilinde açılan Sırp okullarının Bulgarları ziyadesiyle kin ve öfkeye düşürdüğünü bildirmiştir. Bunun sonucu olarak Bulgarlar Avrethisar'daki Sırp okuluna saldırarak öğretmenleri darp etmiş, kitapları yırtarak okulun camlarını kırmış, yine okulun kurucusu Hristo Çaço gece saat 01.30 da evine giderken katledilmiştir. Vali, Sırp okullarının açılmasına izin verilmeye devam edilecek olursa asayişin her yerde bozulacağını, Rumlarla Bulgarlar arasındaki kiliseler ve okullar kavgasına daha da hızlanacağını, bütün bu sebeplerle kararının gözden geçirilmesi görüşünü iletmiş,²⁵¹⁴ bunun üzerine Sadaret konunun tekrar görüşülmesi kararını almıştır.²⁵¹⁵ Öte yandan Sırp okullarına sadece Bulgarlar değil Rumlar da karşı çıkmaktaydı.²⁵¹⁶

1898-1900 tarihleri arasında Hamidiye Mahallesindeki okul, ortaokul sınıfları yanında lise sınıfları da eklenerek liseye dönüştürülmüştür. Takip eden yıllarda Makedonya'daki Sırp okulları yeniden yapılandırılmıştır. Yeni yapıya göre, Selanik'teki Sırp Lisesi ve diğer okullar Makedonya'daki Sırp ulusal eğitim hareketine personel hazırlamayı amaçlarken Üsküp'teki İdadi Makedonya'daki okullara öğretmen yetiştirme görevi üstlenmiştir. Bu yeni yapılanma Selanik okullarının imajını güçlendirmiştir.²⁵¹⁷

1322 (1904) ve 1324 (1906) yılları Vilayet salnamelerine göre II. Meşrutiyet'in ilanından hemen önce şehirde dört Sırp okulu bulunmaktaydı:²⁵¹⁸

²⁵¹¹ BOA. BEO. 748/56034-3 (22 Mart 1896).

²⁵¹² Stavroula Mavrogeni, "Servika Sholia tis. Tessalonikis..." ,s. 245.

²⁵¹³ Selanik valisinin verdiği bilgiye göre Köprülü Bulgar Metropolitisi çoğunluğu Bulgar olan ve az miktar Ulah bulunan kasaba dâhilinde bir tane bile Sırp bulunmadığını ve bu nedenle Sırp Okulu açılmasına karşı olduğunu bildirmiştir. BOA. BEO. 1062/79577 (21 Mart 1898). Bular Eksarhanesi de Köprülü kırsalında açılması planlanan mekteplerin mahsurları hakkında bir yazıyı Hükümete göndermiştir. BOA. BEO. 1062/79575-10 (17 Mart 1898).

²⁵¹⁴ BOA. Y. A. HÜS. 385/106-1 (29 Mayıs. 1898).

²⁵¹⁵ BOA. Y. A. HÜS. 385/106-3.

²⁵¹⁶ BOA. BEO. 1142/85626-1 (6 Haziran 1898).

²⁵¹⁷ Stavroula Mavrogeni, "Servika Sholia tis. Tessalonikis..." ,s. 247.

²⁵¹⁸ SVS, 1322 (1904), s. 331,332; SVS. 1324 (1906), S.516-519.

Tablo 30: 1906 Yılında Selanik'te Bulunan Sırp Okulları

Sıra No	Okulun İsmi	Bulunduğu Mahalle	Öğrenci Sayısı
1	Darültahsil (Sırp Ortaokulu)	İkinci Rıhtım caddesinde	140
2	Sırp İlkokulu	Vardar Kaspısında	125
3	Darüttalim (Sırp Kız Ortaokulu)	İkinci Rıhtım caddesinde	63
4	Darüttahsil (Karma İlkokulu)	Hamidiye Mahallesi	Erkek 12, Kız 30

(Kaynak: SVS, 1324 (1906), S.516-519.

II. Meşrutiyetin ilanına kadar Selanik'teki Sırp eğitim kurumları, birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. En başta Bulgar ve Rumların okullar meselesinden dolayı Sırlara ve okul öğretmenlerine baskıları olmuştur. Zaman zaman Bulgar veya Rumlar, Sırp öğretmenlere saldırmışlardır. Örneğin 1902 yılı Mart ayında Doyran Sırp Okulu kurucusu Gorgi Patriyot evine giderken Bulgar gençleri tarafından kamalarla boğazından ve göğsünden bıçaklanarak öldürülmüştür.²⁵¹⁹ Sırp okullarının öğrenci bulmakta zorlanması, Selanik halkının Sırp okullarına öğrenci göndermeye yanaşmaması bunların yanında Osmanlı Hükümetinin okullara ilişkin politikaları şehirdeki diğer cemaatlerin tutumu da Sırp okullarının gelişimini etkilemiştir. 1902'de Selanik Valiliği gönderdiği bir telgrafta vilayet dâhilindeki Sırp ve Bulgar çocukların Osmanlı Hükümetine ısıdırılması amacıyla, liseye alınabilmesi için bu okulun geliştirilmesini rica etmiştir.²⁵²⁰ Sırp okullarının tamamının yatılı olması ve öğrencilerinin çoğunun maddi durumlarının yetersizliği²⁵²¹ okulların gelişmesinin önünde diğer bir engel olmuştur.

Öte yandan baştan beri açılan okullar için gerekli kadronun oluşturulmasında sıkıntılar çekilmiştir. Sırbistan'daki öğretmenlerin istihdam edilmesi Maârif Nizamnamesindeki yabancı ülke vatandaşlarının öğretmen olarak istihdam yasağına aykırı olduğundan Selanik Maârif Müdürlüğü tarafından kabul edilmek istenmemiş, ancak Hükümet 1 Kasım 1898'de siyasi kaygılarla Sırp öğretmenlerin okullarda görev yapmalarına izin vermiştir.²⁵²² Bu sorun geçici olarak aşılmış görünse de II. Meşrutiyet

²⁵¹⁹ BOA. DH. MKT. 472/45-1 (13 Nisan 1902).

²⁵²⁰ BOA. DH. ŞFR. 258/100-1 (16 Şubat 1902).

²⁵²¹ 11 Aralık 1898'de Hamidiye Caddesi Sırp mektebinin kurucusu ve Müdürü Proto Papa Nikola Çoçeviç Okul talebesi arasında bir hayli yetim bulunduğundan 4-5 haftaya kadar talebe için Avrupa'dan gelecek olan eşyanın gümrük resminden muaf tutulması rica etmektedir. BOA. MF. MKT. 431/25-1 (11 Aralık 1898).

²⁵²² 8 Ekim 1898'de Selanik Maârif Müdürü, Sırp okullarının kurucu müdür ve muallimleri Osmanlı tebasından olması lazım geldiğine ilişkin Dâhiliye Nezareti'nin vilayete gönderdiği yazı dikkate alınarak Vardar Kapısı haricinde açılmış olan Sırp mektebine tayin edildikleri bilgisiyile dilekçe veren Sırp devleti tebasından iki kadın muallime hakkında ne yolda muamele yapılacağı sorulmuştur.²⁵²² Verilen cevapta Sırp tebasının Osmanlı topraklarında icrayı sanat ve ticaret için mazhar-ı müsaade olunarak iki devlet arasında imzalan anlaşma uyarınca Sırp tebası olanlara Osmanlı tebası muamelesi yapıldığından Sırp mekteplerinde

Döneminde İttihat Terakki'nin eğitim politikası gereği ve aslında Cemiyetin anayasayı uygulamakta gösterdiği titizlik nedeniyle yeniden gündeme gelmiştir.²⁵²³ Öte yandan 1909 yılında Bulgarların Makedonya'da güçlenmesi Rumları ittifak arayışına itmiştir. Bunun üzerine Rum-Sırp yakınlaşması gündeme gelmiştir. Gazetelerde yazılanlara göre Rumlarla Sırlar Makedonya'nın paylaşımı konusunda anlaşmışlardır. Avusturya gazeteleri Sırbistan'ın Makedonya ve Selanik'teki okullarını kapatacağını iddia etmiştir. Bu iddia yalanlansa da²⁵²⁴ Selanik'teki okullar konusunda ısrar etmeyeceği izlenimini vermiştir. Nitekim 1909 yılı sonlarında Selanik'teki Sırp Lisesi kapatılmış, öğrencileri Üsküp Sırp Lisesi'ne sevk edilmiştir.²⁵²⁵

4.4. Yabancıların Kurduğu Okullar

Selanik'te yabancı okulların açılması, büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarına nüfuz etme süreçlerine paralel olarak ilerlemiştir. Yabancılar şehirde okullar açmakla, Selanik'teki Avrupa kaynaklı şirketlerde (demiryolları, liman, tekeller) çalışan işçi ve ailelerine hizmet vermeyi amaçlanmıştır.²⁵²⁶ Öte yandan bu okullar çeşitli dini ve etnik unsurların çocuklarını kendisine çekmeyi başararak hem kendi emperyal emellerine hizmet etmiş, hem de modern nitelikleriyle Selanik'te eğitime geleneksel bakışı değiştirmiştir.

Selanik'te yabancıların kurduğu okullar 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesine uygun olarak Hususi Mektepler/Özel Okullar²⁵²⁷ kapsamında açılmış ve eğitim öğretim yapmıştır. Selanik'te bulunan yabancı okulların büyük bir kısmı Fransa ve İtalya'ya aitti. Osmanlı İmparatorluğu Selanik Vilayetinde yabancı okulların açılmasını hoş karşılamamakla birlikte siyasi ve ekonomik nedenlerle bunlara izin vermek zorunda kalmıştır. Şura-yı Devlet'in vilayette yanmış olan bir İtalyan mektebinin başka bir

eğitim yapmak üzere seçilen bu iki muallimenin görev hyapmasında bir mahzur olmadığı bildirilmiştir. DH. MF. MKT. 423/48/-1 (1 Kasım 1898).

²⁵²³ 1911 yılında İttihat ve Terakki'nin baskısı ile Hükümet Sırp okullarında Sırp öğretmenlerin görev yapmalarına Maârif Nizamnamesi'ne uyulmasını emretmiştir. BOA. DH. İD. 60/10-31.

²⁵²⁴ Avusturya gazeteleri 1909 yılı sonundan itibaren Sırbistan Bulgaristan'a şirin görünmek ve anlaşmak için Selanik Vilayeti üzerinde tahrikâtına son vererek birçok okulu kapatmaya başladığını iddia etmiştir. BOA. BEO. 3677/275754-1 (18 Aralık 1909). Hükümet, bu iddianın gerçeği yansıtmadığını, Selanik'teki okullar kapatılmadığı, bu düşüncenin Selanik'te bulunan bir Sırp okulunun Ticaret mektebine dönüştürülmesinden kaynaklandığını bildirmiştir. BOA. DH. MUİ. 47/12-1 (17 Şubat 1910).

²⁵²⁵ Stavroula Mavrogeni, "Servika Sholia tis. Tessalonikis..." ,s. 248.

²⁵²⁶ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis Isteris Aftokratorias*, (Didaktoriği Diatrivi pou Ekponithike sto Tmima politikon Epistimon tou Aristoteliou Panepistimio-Doktora Tezi), Tessaloniki 2016, s. 62.

²⁵²⁷ Nizamnamenin 129. Maddesine göre, Osmanlı topraklarında yabancı devlet tebası mensuplarının açacakları okullar özel okullar kapsamında değerlendirilmiştir. *Düstur*, Tertip I, Cilt II, Matbaa-i Amire, 1289, s. 204.

mahalleye inşa edilmesine ilişkin kararında yer alan tespitler bunu doğrulamaktadır. Zira kararda; 18 Ekim 1900 tarihinde Şura-yı Devlet'e gönderilen yazıda, Seferathane, Konsoloshane ve bunlara ait Kilise malları dışında sefaretler ve yabancı vatandaşlara padişahın izni olmadıkça emlak ve arazi geçirilmesi, senet düzenlenmesinin birçok suiistimallere neden olduğundan bahsedilerek mahzurları bulunan böyle durumlara izin verilmemesi istenmiştir. rnek olarak Tomazori adlı bir kişiye arsa satışına izin verilmemesi gerekirken önceden böyle bir satışın gerçekleştirildiği ve bu arsalar üzerine okul inşasına izin verilmek durumunda kalınması hadisesi gösterilmiştir.²⁵²⁸Anlařılan tehlikenin farkında olan Osmanlı Devleti, büyük glerin baskılarını ancak yasalarda bulunan hükümler çerçevesinde savuşturmaya çalışmış, fakat çoğunlukla başarılı olamamıştır. Aşağıdaki tabloda 1324 (1906) yılı vilayet Salnamesi kayıtlarında yer alan çeşitli derecedeki çeşitli derecelerde Fransız, İtalyan, Alman okulları mevcuttur.²⁵²⁹

Tablo 31: 1907 Yılında Selanik'te Bulunan Yabancı Okullar

Sıra No	Okulun İsmi	Bulunduğu Mahalle	Sahibi	ğrenci Sayısı
1	Rum-Fransız Ticaret Okulu (Konstantinidi)	Hamidiye Mahallesinde Bykderede		210
2	Fransız Ticaret Okulu (Giro Okulu) ²⁵³⁰	Eskicuma Mahallesinde	Godefroy Guiraud	
3	Katolik Okulu	Zeytinlik ²⁵³¹	Fransız Rahipleri Tarafından İdare edilmektedir	150
4	Lise-i Fransa Okulu (Fransız Lisesi)		Mösyö Kon	
5	Srler Okulu (Mercy Rahibeleri) ²⁵³²	Hamidiye Mahallesinde ve Kolombo civarında olmak üzere iki şubesi vardır.	Fransız tebaasından Antavan Papolodi	
6	Firerler Okulu (Ecole de Saint Vincent de Paul)	Tophane Mahallesi	Fransız tebaasından	

²⁵²⁸ BOA. İ. HR. 376/10-1 (17 Mart 1902).

²⁵²⁹ SVS. 1324 (1906), s. 509-....

²⁵³⁰ 1888'de kurulan Guiraud Ticaret Okulu Selanik'te Fransız laik eğitim kurumunun temsilcisi ve İtalyan Ticaret Mektebiyle birlikte şehirde kurulan ilk Avrupalı meslek mekteplerinden olmuştur. Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 79.

²⁵³¹ Fransız Lazarist misyonerler tarafından 1874 tarihinde açılan okul 1914 tarihine kadar eğitim öğretimine devam etmiştir. Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite"...,s. 312.

²⁵³² **Srler Mektebi**, Ruhsatsız olarak Fransız tebaasından Antavan Papolodi tarafından Kolombo civarında ve Hamidiye Mahallesinde olmak üzere iki şube olarak açılmıştır. Fransız bayrağı keşide eyleyebilmekteydi.

BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1.

			Antavan Paylavıs	
7	Sör de Şarite Okulu	Zeytinlik'te	Fransız konsolosunun yardımıyla Fransız rahibeleri tarafından idare edilmektedir.	
8	İtalyan Erkek ve Kız Özel Okulu	Kalemeriye Caddesi üzerinde		Erkek 60, Kız 101
9	İtalyan Ticaret Okulu	İkinci Rıhtımda, Beyaz Kule Civarında		180
10	İtalyan Kız Okulu ²⁵³³	Bara Mahallesiinde		
11	Alman Ticaret Okulu	Tophane civarında		
12	Alman Okulu	Vardar Kapisına yakın bir noktada bir	Müdür Mösyö Sıgmonid'in idaresinde	Okulda 105 erkek, 60 kız talebe eğitim görmekte ve 8 öğretmenin eğitim vermekteydi. ²⁵³⁴

(Kaynak: SVS, 1325, s. 517).

Selanik'te bulunan bu okullar, şehrin Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra da görece örgütlü özerkliklerini koruyarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak Yunan Hükümeti'nin yabancı okullar konusundaki esnek tutumu, siyasi çalkantılar, Küçük Asya Harekâtı (İstiklal Harbi)'nin başarısızlığı sonucunda şehirde milliyetçilik korkusunun ve propagandasının yeniden canlanmasına koşut olarak değişmiştir. Bazı yabancı okulların, 1920'li yıllara kadar propagandalarını Bulgarlar, Sırlar ve Romenler lehine yürüttüğü düşünülmüştür. 1930'lu yıllardan itibaren, İtalyan ve Romen propagandası şehirde güçlenmiş ve eğitimi etkileyecek şekilde, "Faşist" dernekler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda Yunan Hükümeti, 1930 tarihli 4862 sayılı ve 1931 tarihli 4868 sayılı kanunları ile yabancı okulların işleyişini kısıtlaması yanı sıra Yunan uyruklu çocukların yabancı ilkokullara veya anaokullarına gitmelerini yasaklamıştır.²⁵³⁵

4.4.1. Fransız Okulları

Selanik'te Fransız okulları, bu konuda tarihsel bir gelişme ve köklü bir geleneğe sahip Fransız rahipler ve rahibeler tarafından kurulmuştur. Fransız okulları sadece Bulgar

²⁵³³ Ticaret Okulu gibi, Baro Mahallesiinde ruhsatsız olarak açılmış olan İtalyan Kız Okulu da İtalyan bayrağı çekme yetkisine sahipti. BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1.

²⁵³⁴ SVS, 1325, s. 517.

²⁵³⁵ Maria Kavala, İ Katastrofi Ton Evreon Tis. Elladas. (1941-1944), İstorikas. PhD, Atina 2015, s. 28.

ve Rum çocuklarını değil, aynı zamanda diğer bütün Hıristiyan unsurlar yanında Müslüman öğrenciler içinde çekim gücü oluşturmuştur.²⁵³⁶

Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Fransız Başrahip Charles Marcial Lavigieri'nin liderliğinde Osmanlı topraklarında Katolik Fransız okulları açmak amacıyla "Doğu Okulları Birliği" (O Euvre des Écoles d'Orient) kurulmuştur. Birlik, Lavigieri'nin önerisiyle Zeytinlik adı verilen bölgede, fakir Bulgar çocukları için okul niteliğinde bir yetimhane kurmuştur.²⁵³⁷ "Brothers of Mercy'nin" 1856'da ve "Frere" keşişlerinin 1888'de gelişiyle şehirde yeni Fransız eğitim kurumları görülmeye başlanmıştır. Brothers of Mercy, kızlar için bir okul kurarken Frere keşişleri Delasal (Ecole de Saint Vincent de Paul) olarak da bilinen, Frere Erkek Okulu'nu kurmuştur. "Firerler Okulu" faaliyete geçtiği andan itibaren, tüm Hıristiyan mezheplerinden öğrencilerin yanı sıra Yahudileri de çekmeyi başarmıştır. Rahiplerin Katolikliğe olan bağlılıklarından dolayı, her zaman şüphe duyulmasına rağmen, okul özellikle kuruluşunun ilk yıllarından sonra tüm topluluklardan öğrencilerin ilgi odağı haline gelmiştir.²⁵³⁸

1906 tarihinde Fransız "Misyon Laique Française" Selanik'te faaliyet göstermeye başlamıştır.²⁵³⁹ Fransız dilini ve kültürünü yaymak amacıyla faaliyet gösteren kuruluşun şehre gelişiyle Fransız okullarının gelişimi hız kazanmıştır. Selanik'te ilk Fransız Lisesi Mison Laique tarafından kurulmuştur.²⁵⁴⁰ Fransız hükümeti de bu eğitim kurumunu desteklemiştir. Bu destek, farklı coğrafyalarda bulunan laik ve dini kurumların Fransız dış politikası için diğer büyük güçlerle rekabet ve sömürgeci çabalarına uygun olarak geniş bir etki kurma aracı olmasından kaynaklanmıştır. Diğer bir neden ise Alman İmparatorluğu'nun doğuda, özellikle Selanik üzerinde artan nüfuzunu kırmak olmuştur.²⁵⁴¹

²⁵³⁶ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 74.

²⁵³⁷ Raya Zaimova, "Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite"..., s. 310.

²⁵³⁸ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 78.

²⁵³⁹ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 80.

²⁵⁴⁰ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 150.

²⁵⁴¹ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 105.

4.4.1.1. Hamidiye Mahallesiinde Büyükdere'de Rum-Fransız Ticaret Okulu

Bu okul, 1906 yılında Rum Ticaret Lisesi eski müdür yardımcısı Athanasios Konstantinidis ve öğretmenlerden I. Antoniadis ile D. Dodos tarafından kurulmuştur.²⁵⁴² Okulun müdürü İstefan Noka Efendi, müdür yardımcısı Konstantinidi Efendi idi ve öğretim kadrosunda 11 öğretmen bulunmaktaydı. Sonraki yıllarda müdür yardımcılığına Konstantinidi'nin yerine Yanni Vargadas Efendi'nin getirildiği anlaşılmaktadır.²⁵⁴³ Okul binasının sağlığa uygun yapısı ve verdiği iyi eğitim sonucunda okula talep sürekli artmıştır. Nitekim 1907 tarihinde okulda kayıtlı öğrenci sayısı 210'a yükselmiştir.²⁵⁴⁴

4.4.1.2. Fransız Ticaret Okulu

Un Kapanı civarında, 1888 yılında, Fransız tebaasından Mösyö Kiro (Godefroy Guiraud) tarafından Eski Cuma Mahallesiinde kurulan okul, Fransız bayrağı çekme hakkı almıştır.²⁵⁴⁵ Öğrencilerin büyük bir kısmı Musevi ve Ortodoks Rum'dur. Okulun kuruluş amaçlarından biri, Selanik'teki Rumları, Fransa lehine kazanmak olsa da Yunan kaynakları okulun Musevi çocukları kazanmak üzere açıldığını ileri sürmektedirler.²⁵⁴⁶

Osmanlı Hükümeti tarafından resmen tanındığı 1891 yılında okulda 72 öğrenci bulunmaktaydı. 1900'lü yıllarda okuldan mezun olan Rum gençler Fransız Demiryolları Birliği (JSC)'ne memur olarak katılmışlardır XIX. yüzyıl sonlarına kadar okulda az da olsa Müslüman öğrenci vardı. 1900-1904 arasında Müslüman öğrenci olmayan okulda, 132 Hıristiyan, 31 Musevi olmak üzere toplam 163 öğrenci eğitim öğretim görmekteydi. 1905 tarihinden itibaren Müslüman öğrenciler okula tekrar gelmeye başlamıştır. Okul, 1906-1907 eğitim öğretim yılında "Mission Laique" çatısı altına girmiş,²⁵⁴⁷ 10 öğretmenle eğitim öğretimine devam etmiştir.²⁵⁴⁸

1907-1908 Eğitim öğretim yılında Fransız Ticaret Okulu'nda bulunan öğrencilerin Milliyetlere göre dağılımı aşağıdaki gibidir.²⁵⁴⁹

²⁵⁴² Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 89.

²⁵⁴³ 1906 yılı sonlarına ait bir belgeye göre, okul öğrencileri okul yönetimini protesto etmişler, eski müdür yardımcısı Konstantinidi lehine slogan atmışlardır. BOA. TFR. I. SL. 130/12917-1 (25 Aralık 1906).

²⁵⁴⁴ SVS. 1907 (1325), s. 509.

²⁵⁴⁵ BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1

²⁵⁴⁶ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 304.

²⁵⁴⁷ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 110.

²⁵⁴⁸ SVS. 1325 (1907), s. 510.

²⁵⁴⁹ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 112

Tablo 32: 1907-1908 Eğitim Öğretim Yılında Fransız Ticaret Okulu'nda Bulunan Öğrencilerin Milliyetlere Göre Dağılımı

Millet	Müsl.	Musevi	Rum	Bulgar	Sırp	Katolik	Protes	Ermeni, Katol	Ermeni Gregoryan	Toplam
Fransız	-	5	-	-	1	2	-	-	-	8
Osmanlı	14	92	20	1	2	-	-	1	-	130
İtalyan	-	3	-	-	-	2	-	-	-	5
Yunan	-	7	7	-	-	-	-	-	-	14
Bulgar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sırp	-	1	-	-	2	-	-	-	-	3
Avusturya	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
Macar	-	1	-	-	-	1	1	-	-	3
İspanyol	-	9	-	-	-	-	-	-	-	9
İngiliz	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
İsviçreli	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
İsveçli	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Belçikalı	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Danimarkalı	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
TOPLAM	14	126	27	1	5	7	1	-	1	182

(**Kaynak:** Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tesselonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis. İsteris. Aftokratorias*, s. 112).

Tabloya baktığımızda okulda bulunan öğrencilerin büyük çoğunluğunun, 130'unun Osmanlı tebaasından ve bunlar arasından da çoğunluğunun Musevi çocukları olduğu görülmektedir. İkinci sırada Rum ve sonra Müslüman çocuklar gelmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde okulda öğrenci artışı istikrarlı olmamıştır. Hatta 1911'den itibaren öğrenci sayısında önemli bir azalma yaşanmıştır. 1910-1911 eğitim öğretim yılında okulda 624 öğrenci bulunmaktayken 1911-1912 eğitim öğretim yılında bu sayı %22,4 düşerek 484'e gerilemiştir.²⁵⁵⁰

4.4.1.3. Fransız Lisesi

Fransız etkisini şehrin Musevi olmayan nüfusuna yaymak isteyen Fransız hükümeti, Museviler yanında diğer bütün unsurlara da kapılarını açık olacak yeni bir kurum, "Fransız Lisesi (Lycee Français)" adıyla ilköğretim sınıflarının da bulunacağı bir okul açmıştır.²⁵⁵¹ Kayıtlardan anlaşıldığına göre, okul Mösyö Tieri tarafından yapılan başvurunun cevabı beklenmeden 10 odalı bir binada izinsiz olarak 1903'de eğitim öğretime başlamıştır.²⁵⁵² 1907 yılında okul programı Osmanlı kanunlarına uygun hale

²⁵⁵⁰ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tesselonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 217.

²⁵⁵¹ Molho, "Education in the Jewish Community of Thessaloniki in the Beginning of the Twentieth Century" ..., s. 267.

²⁵⁵² BOA. MF. MKT. 999/20-7 (21 Mayıs. 1907).

getirildikten sonra okula ruhsat verilmiştir.²⁵⁵³ Yalılarda, Hamidiye Mahallesinde Agia Tiryada Kilisesi yakınlarında bulunan okul,²⁵⁵⁴ merkezi Fransa'da bulunan "Misyon Laique"nin etkisi ve denetiminde oluşturulan bir heyet tarafından yönetilmiştir. Açıldığı yıl okula, bir de 60 öğrenci eğitim gördüğü kız kısmı eklenmiştir.²⁵⁵⁵

Ücretli olan okul ikisi hazırlık olmak üzere dokuz sınıftan oluşmaktaydı. Lisede Fransızca yanında Türkçe ve Almanca zorunlu diller iken İngilizce ve İtalyanca isteğe bağlı okutulmaktaydı.²⁵⁵⁶

1907-1908 eğitim-öğretim yılında Fransız Lisesinde toplam 410 öğrenci bulunmaktaydı. Aşağıdaki tabloda 1907-1908 yılında lisedede eğitim alan öğrenciler milliyetlerine göre verilmiştir.²⁵⁵⁷

Tablo 33: 1907-1908 Eğitim-Öğretim Yılında Fransız Lisesinde Bulunan Öğrencilerin Milliyetlerine Göre Dağılımı(

Millet	Müslüman.	Musevi	Rum	Bulgar	Sırp	Katolik	Protestan	Ermeni Katolik	Ermeni Gregoryen	Ortodoks Rus	Toplam
Fransız	-	9	1	-	1	14	-	-	-	-	25
Osmanlı	62	174	30	2	2	-	2	1	8	-	281
İtalyan	-	25	-	-	-	3	-	-	-	-	28
Yunan	-	11	8	-	-	-	-	-	-	-	19
Bulgar	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3
Sırp	-	1	-	-	6	-	-	-	-	-	7
Avusturya	-	7	-	-	-	3	-	-	-	-	10
Macar	-	3	-	-	-	3	1	-	-	-	7
İspanyol	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	16
İsviçreli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İngiliz	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
İsviçreli	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	3
Hollandalı	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Rus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
İsveçli	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Belçikalı	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Danimarkalı	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	3
TOPLAM	62	255	39	5	9	26	4	1	8	1	410

Kaynak: Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis. İsteris. Aftokratorias*, s. 162

²⁵⁵³ BOA. MF. MKT. 999/20-1 (28 Eylül 1907).

²⁵⁵⁴ BOA. İ. DFE. 19/17-1 (20 Mart 1907). BOA. BEO. 3055/229051 (11 Mayıs. 1907).

²⁵⁵⁵ BOA. ŞD. 2759/11-7 (5 Şubat 1907).

²⁵⁵⁶ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 86.

²⁵⁵⁷ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 162

Öğrencilerin 281'i Osmanlı tebaasındandı. Osmanlı tebaası öğrenciler arasında 174 öğrenci ile Museviler birinci sırayı, 62 öğrenci ile Müslümanlar 2 sırayı, 30 öğrenci ile Ortodoks Rum çocuklar üçüncü sırayı işgal etmekteydiler. Öte yandan Osmanlı tebaası ve yabancı uyruklu Musevilerin toplamı 255'ti ki bu, okulda Musevi çocukların çoğunluğu oluşturdukları anlamına gelmektedir.

1908-1909 eğitim öğretim yılında da tablo farklı olmamıştır. Toplam 436 öğrencinin Osmanlı uyruğunda olan 62'si Müslüman, 183'ü Musevi, 15'i Ortodoks Rum, dördü Ortodoks Bulgar, beşi Ortodoks Ermeni, 13'ü Gregoryen Ermeni, biri Protestan Ermeni toplam 283 idi. Geri kalan 153 öğrenci çeşitli ülke vatandaşı öğrencilerdi.²⁵⁵⁸

Selanik'in Yunan işgaline uğramasından sonra şehirdeki Fransız okulları yeni düzene uyum sağlamakta, Alman okulları kadar aceleci davranmamıştır. Bunun nedeni Fransa'nın politikalarının, Balkanlardaki durumun kalıcılığına dair şüpheleri üzerine kurmuş olması ve Osmanlı Hükümeti ile ilişkilerini gözetmesi yanında bazı Musevi okullarına verdiği destek olmuştur. İşgalden hemen sonra altı gün boyunca şehirdeki Fransız okulları kapalı kaldıktan sonra eğitim öğretimine devam etmiştir.²⁵⁵⁹

I. Dünya Savaşı sırasında lise binası Selanik'e gelen Fransız askerlerine tahsis edilmiştir. Savaştan sonra eğitime devam eden lise 1967 yılında binanın yanması üzerine kapanmıştır.²⁵⁶⁰

4.4.1.4. Sör de Şarite Okulu (Soeurs de la Charité-Rahibeler Okulu)

Okul, Zeytinlik adı verilen yerde, Fransız Konsoloslugu'nun yardımı ile Fransız rahibeler tarafından, gayri resmi olarak 1890'da açılmış ve idare edilmiştir. 1891-1892 eğitim-öğretim yılında okul 215 öğrenci alınmıştır. Bunların çoğunluğu İtalyan, Yunan ve Osmanlı tebaası Gayrimüslim ve Katolik çocuklardan oluşmuştur.²⁵⁶¹

1907 yılı başlarında okul binası tamirattan geçirilmiştir. Tamirat sırasında, biri büyük diğeri küçük çocuklara mahsus olmak üzere iki yetimhane binası yapılması için

²⁵⁵⁸ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 164.

²⁵⁵⁹ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 250.

²⁵⁶⁰ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912, Didaktoriki Yatrivi, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 87. 1891-1892 eğitim öğretim yılında okulda 84 İtalyan, 70 Osmanlı, 22 Yunan, 16 Fransız ve çeşitli milletlerden öğrenci bulunmaktaydı. Öğrencilerin 172'si Katolik, 25'i Musevi, 18'i Ortodoks Hrisiyan'dı. Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 93.*

izin istenmiş,²⁵⁶² 30 Mart 1907'de Şura-yı Devlet ve hükümetin onayı ile okula yetimhane binası eklenmesine ve yetimhane açılmasına izin verilmiştir.²⁵⁶³

10 Kasım 1911'de ise bu kez yeni eklentiler için müracaatta bulunulmuştur. Osmanlı Hükümeti verdiği cevapta diğer okullar için yapılan uygulamanın Fransız okulları için de geçerli olduğunu belirterek inşaat için gerekli malzemelerin vergilerinin ödenmesi, arsası ve diğer şartlar yerine getirildikten sonra izin verilebileceği bildirilmiştir.²⁵⁶⁴ 30 Mayıs 1912'de Fransa bu konuda yeniden başvuru yapmışsa da binaların yapımı için gerekli malzemenin vergilerini ödemekten kaçındığı için başvuru sonuçlandırılmamıştır.²⁵⁶⁵

1909-1910 eğitim öğretim tarihinde okulda 352 öğrenci bulunmaktaydı. Bunların milliyet, din ve mezheplerine göre öğrencilere ait istatistik aşağıda verilmiştir:²⁵⁶⁶

Tablo 34: 1909-1910 Eğitim Öğretim Yılında Sör de Şarite Okulu Öğrencileri

Millet	Müslüman	Musevi	Rum	Bulgar	Sırp	Katolik	Protestan	Ermeni Katolik	Ermeni Gregoryan	Toplam
Fransız						16				16
Osmanlı	14	120	28	16		31		16		228
İtalyan						46				46
Yunan			4			9				13
Bulgar										
Avusturya						28				28
Sırp					4	1				5
İngiliz						4	2			6
Polonyalı			3			7				10
TOPLAM	14	120	35	16	4	142	2	16	3	352

(Kaynak: Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tesselonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis. İsteris. Aftokratorias*, s. 181).

Bu bilgilere göre okulda Osmanlı tebaasına mensup çocuklar çoğunluğu oluşturmaktadır. Dini bakımdan ise Katolikler ilk sırada, Musevi çocuklar ikinci sırada yer almaktadır. Okulun 352 öğrencisinden 228'i Osmanlı uyrukludur.

²⁵⁶² Yapılacak olan binaların bulunduğu 4 dönümlük tarla Kara Hüseyin Çiftliği yakınlarında olup Nazmi Bey bin Mustafa Bey tarafından Fransa tebasından Rahip Mösyö Kazo'ya satılmış miri arazidir. İnşa edilmesi öngörülen iki eytamhanenin her biri 35 metre uzunluğunda 8,50 genişliğinde ve 9,31 metre yüksekliğinde olması, rahibeler için yapılacak binanın da 30 metre uzunluğunda 18 metre genişliğinde ve 9,31 metre yüksekliğinde olması öngörülmüştür. BOA. İ. HR. 405/13-2 (1 Ocak 1907).

²⁵⁶³ BOA. BEO. 3023/226664 (27 Mart 1907).

²⁵⁶⁴ BOA. DH. İD. 117/70-3 (2 Mayıs. 1912).

²⁵⁶⁵ BOA. BEO 4049/303606-5 (26 Mayıs. 1912); BOA. BEO 4049/303606-1 (4 Haziran 1912).

²⁵⁶⁶ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tesselonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 181.

Selanik'in Yunanistan tarafından işgalinden sonra da okuldaki öğrenci sayısında sürekli artış gözlemlenmiştir. 1912-1913 eğitim öğretim yılında okulda 483 öğrenci bulunmaktadır. Bunlardan 335'i Osmanlı tebaasından olup,14'ü Müslüman, 190'ı Musevi,19'u Bulgar, 112 öğrenci Katolik, geri kalanlar ise diğer mezheplere bağlıdır.²⁵⁶⁷

4.4.1.5. Firerler Okulu (Delasal)

1890-1891 eğitim öğretim yılında kayıtlarda mevcudiyeti görülen okulun gayri resmi olarak açıldığı anlaşılmaktadır. Resmi olarak ise 12 Mart 1895 tarihinde Fransız tebaasından Antavan Paylavis tarafından, Tophane Mahallesiinde açılmıştır ve Fransız bayrağı çekme hakkına sahiptir.²⁵⁶⁸ Katoliklerin, Musevilerin ve Osmanlı tebaası Gayrimüslimlerin, ikinci olarak da Avusturyalıların ilgi gösterdiği okulda Müslüman öğrenci bulunmamaktaydı. Okulda Georgios Travalaris (Yunanca öğretmeni), Isaac Amon (İbranice öğretmeni) ve İbrahim Hassan (Türkçe öğretmeni) dışında Ruhban sınıfından sekiz Frere rahibi olmak üzere toplam 11 öğretmen bulunmaktaydı.²⁵⁶⁹

Tablo 35: 1890-1891 Eğitim Öğretim Yılında Frereleler Okulu Öğrencileri

Millet	Müslüman	Musevi	Rum	Ortodoks Bulgar	Katolik Bulgar	Katolik	Protestan	Ermeni Katolik	Ermeni Gregoryan	Toplam
Fransız	-	3	-	-	-	8	-	-	-	11
Osmanlı	9	62	34	6	1	19	-	-	16	147
İtalyan	-	5	-	-	-	34	-	-	-	39
Yunan	-	2	20	-	-	8	-	-	-	30
Bulgar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avusturyal	-	3	-	-	-	6	-	-	-	9
Macar	-	-	-	-	-	3	-	-	-	3
İspanyol	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
İngiliz	-	-	-	-	-	1	2	-	-	3
Hollandalı	-	5	-	-	-	-	-	-	-	5
Alman	-	-	-	-	-	2	1	-	-	3
TOPLAM	9	84	54	6	1	81	3	-	16	254

Kaynak: Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 178.

Tabloyadan anlaşılacağı üzere bu Katolik okulda çoğunluğu Musevi ve Rum çocuklarının oluşturmaktadır. 1905 yılından itibaren Selanik'te Mission Laique birçok

²⁵⁶⁷ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 256.

²⁵⁶⁸ BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1

²⁵⁶⁹ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 178.

okulu devralıp yeni okullar açarken şehirdeki Fransız dini kurumları ve okulların sayısında öneminde bir azalma olmamıştır. 1906-1907 eğitim-öğretim yılında Firerler okulunda 179 öğrenci mevcuttu. 1908-1909 eğitim-öğretim yılında ise öğrenci sayısında 254 ile büyük bir artış yaşanmıştır.

Selanik'in Yunanistan tarafından işgal edildiği yılda da öğrenci sayısındaki artış devam etmiştir. Okula kayıtlı 377 öğrenciden 260'ı Osmanlı tebaası Müslüman ve Gayrimüslim çocuklardı. Dini bakımdan ise Osmanlı tebaası öğrencilerin 131'i Ortodoks, 124'ü Musevi 43'ü Müslüman'dı. Kalanlar diğer milliyet ve dinlere mensuptular.²⁵⁷⁰

4.4.1.6. Sörler Okulu

Okul, Hamidiye Mahallesinde, Yalılarda Fransızların kontrolündeki Kalamaria Cemiyet-i Hayriyesi'ne ait Lazarist (Filles de la charite de Saint Vincent de Paul)'ler tarafından bir kız okulu olarak kurulmuştur.²⁵⁷¹ 1907-1908 eğitim-öğretim yılında okulda 125 öğrenci bulunmaktaydı. 1908-1909 eğitim öğretim yılına gelindiğinde bu sayı 292'ye ulaşmıştı. Okuldaki öğrencilerden 162'si Osmanlı tebaası idi. Bunlardan 5'i Müslüman, 84'ü Musevi, 17'si Rum, 5'i Bulgar, 34'ü Katolik, 13'ü Katolik, 4'ü Gregoryan Ermeni idi. Geri kalan öğrencilerin çoğunluğu Avusturya tebaasındandı.²⁵⁷² 1912 tarihinde Fransız Konsoloshanesi okul binasına bir kat daha çıkılmak için hükümete başvuru yapmış, inşaatta bir mahzur olmadığı belirlenmiştir.²⁵⁷³

4.4.2. İtalyan Okulları

Selanik'te açılan İtalyan okulları İtalya'nın yayılmacı politikalarının bir sonucu olarak İtalyan Dış İşleri Bakanlığı'nın gözetimi ve denetimi altında kurulmuştur. 1888 yılından itibaren İtalyanlar şehirde bir ilkokul, bir ücretsiz anaokulu ve bir ticaret okulu açmışlardır.²⁵⁷⁴ Nitekim 1890'ların başında Selanik Ticaret Mahkemesi azası Atıf Bey Selanik'teki İtalyan okullarına dair tespitlerde bulunmuştur. Bunlara göre, İtalya devleti adına idare edilmekte olan erkek ve kız "Saşedi" ilköğretim okulunun 20 Kasım 1890'da diploma töreni yapılmıştır. O gün İtalya Kraliçesi Margarita'nın doğum gündür. Bu

²⁵⁷⁰ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 253.

²⁵⁷¹ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 95.

²⁵⁷² Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 180.

²⁵⁷³ BOA. BEO. 4060/304459-2 (13 Haziran 1912).

²⁵⁷⁴ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 83.

okulların siyasi maksatlarla açıldığı bu törenle ortaya çıkmıştır. Okulda okuyanların çoğunluğu Musevi, daha sonra Rum ve Türk çocukları o gün saat dokuzda toplanmıştır. Okul kapısından merasim yerine varıncaya kadar çeşitli bayraklarla donatıldığı halde Osmanlı sancağı yoktur. Havanın kötü olmasına rağmen Selanik Valisi Galip Paşa da törene katılmıştır. Okul müdürü yaptığı konuşmada; İtalyan menfaatlerine ilişkin sözler söyleyerek, “*Selanik’in git gide gelişmekte olduğunu ve İtalyan lisanının yayılmasından maksadın bu gelişen ahalisinin selamet-i istikbaline hizmet edeceğini*” söylemiş ve okulun çalışma biçiminden bahsetmiştir. Törende biri Türk olan 4 konuşmacı daha konuşmuştur. Bunlar konuşmalarında okulun eğitiminden, ticaretin gelişmesine sunduğu katkıdan ve İtalyanca eğitimin öneminden bahsetmişlerdir. Sonra Türk çocuğuna İtalya kralı ve kraliçesinin ömür ve ikbaline ve İtalya kıtasının selameti istikbaline dair dualar ettirilmiştir. Diplomalardan verilmiştir. Öğrencilerin her birinin elbiseleri üzerine İtalya armasıyla Kavur ve Garibaldi gibi ihtilalcilerin isimleri yazılmıştır. Osmanlı marşı çalındığında kimse hürmet etmezken İtalyan marşı çalındığında herkes saygıya mecbur kılınmıştır. Selanik gibi Rumeli’nin en güzide bir şehrinde yabancıların bu kadar zarar verici ve incitici sözler söylemelerinin doğru olmadığı bilindiği halde hiç kimse tepki göstermemiştir.²⁵⁷⁵

Öte yandan Selanik’te İtalyan okullarının kuruluşlarından itibaren dayanağı, Musevi cemaati içinde İtalyan uyruklu büyük bir grubun varlığı olmuştur. İtalyan vatandaşı olan Allatini ve Modiano aileleri sadece Makedonya’nın değil, tüm Osmanlı İmparatorluğu’nun en zengin ailelerindendi ve Musevi tüccarların özellikle Livorno limanı ile sıkı bağları vardı. Doğal olarak şehirdeki Museviler İtalyanlar nezdinde ayrıcalıklı bir konuma sahipti.²⁵⁷⁶

1896-1897 eğitim öğretim yılında Selanik’te bulunan İtalyan okullarında bulunan öğrencilere ilişkin veriler aşağıdaki gibidir.²⁵⁷⁷

Tablo 36: 1896-1897 Eğitim Öğretim Yılında İtalyan Okulları Öğrencileri

Okul	İtalyan öğrenci	Diğer öğrenciler	Toplam
Ticaret Okulu	20	50	70
Zükür Okulu İdadisi	36	147	183
İnas Mekteb-i İdadisi	7	176	183
Anaokulu	23	93	116
Toplam	86	466	552

²⁵⁷⁵ BOA. Y. PRK. AZN. 4/72- 1 (25 Kasım 1890).

²⁵⁷⁶ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 74.

²⁵⁷⁷ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 114.

(**Kaynak:** Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis. İsteris. Aftokratorias*, s. 114).

1911’de başlayan Trablusgarp Savaşı’nın yarattığı sorunlar, çok sayıda ve başarılı İtalyan okullarının faaliyetlerini durdurmasıyla eğitim alanında sorunlar yaşanmış, İtalyan okullarına devam eden öğrenciler kendilerine yeni okullar aramak zorunda kalmışlardır. Nihayetinde bu öğrenciler gelişmek için fırsat kollayan diğer yabancı okullara akın etmişlerdir.²⁵⁷⁸ Selanik'in Yunanistan’a bağlanmasında İtalya’nın yardımları alındığı için İtalyan okulları 1913-1914 yıllarından itibaren kademeli olarak yeniden açılmıştır.²⁵⁷⁹

4.4.2.1. İtalyan Erkek ve Kız Okulu

Açıldığında Kalemeriye Caddesi üzerinde, Rogoz Mahallesinde bulunan İtalyan Kız ve Erkek Okulu’nun asıl sahibi İtalyan Kralı’ydı ve okul dönemin İtalyan Konsolosu adına kayıtlıydı. Konsolosluk, resmi işlemlerde karmaşıklığı önlemek için 1891’de okulun tapu kaydı vergilerinden muaf tutularak Prens Don Dojen adına naklini rica etmiş,²⁵⁸⁰ 1892 yılı yaz aylarında bu istek kabul edilmiştir.²⁵⁸¹ XX. yüzyıl başında okul binası bir yangında hasar aldıktan sonra,²⁵⁸² arsası satılıp gelen sigorta parasıyla Cenova Dükası Tomazori Havoyan’ın Metropolid Mahallesinde bulunan toplam 1.946 metrekarelik 3 parça arsası üzerine 410,50 metre üzerine okul yeniden yapılmış²⁵⁸³ ve ruhsatı Osmanlı Hükümeti’nden talep edilmiştir.²⁵⁸⁴ 15 Nisanda Padişah iradesiyle talep kabul edilerek okulun açılışına izin verilmiştir.²⁵⁸⁵ Okulun Şemsi Efendi dışındaki altı kadın öğretmeni Musevi ya da yabancı kökenliydi.²⁵⁸⁶ Diğer yabancı okullarda olduğu gibi burada da İtalyanca dilbilgisi, Tarih, Coğrafya, Aritmetik, Jimnastik, İtalyanca

²⁵⁷⁸ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 213.

²⁵⁷⁹ Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 228.

²⁵⁸⁰ BOA. ŞD. 211/20-1 (23 Mayıs. 1891).

²⁵⁸¹ BOA. ŞD. 211/20-3.

²⁵⁸² Ana binanın arka tarafında zemin katında ayrıca 61 metrelik bir oda ile toplam 35 metre uzunluğunda, 11,50 m genişliğinde, altındaki bodrum katı ve müdür odası ile 15 metre yüksekliğinde olacak şekilde inşa edilmiştir. BOA. İ. HR. 376/10-1 (17 Mart 1902).

²⁵⁸³ BOA. İ. HR. 376/10-1 (17 Mart 1902).

²⁵⁸⁴ BOA. BEO. 1796/134645-1 (19 Şubat 1902).

²⁵⁸⁵ BOA. HR. THR. 266/5-3 (15 Nisan 1902).

²⁵⁸⁶ Müdire Madam Bonaki Poli, Muallime Madmazel Hason, Madmazel Benyamin, Madmazel Sarhos, Madmazel Kohenz Vapolo, Madmazel Kleopatra. SVS. 1325 (1907), s. 510.

okuma, Kaligrafi, Fransızca, Türkçe, İtalyanca yazı, İspanyolca derslerle ağırlıklı olarak dil eğitimi yapılmaktaydı.²⁵⁸⁷

1896-1897 eğitim öğretim tarihinde İtalyan Erkek ve Kız Okulu'nda toplam 225 öğrenci öğrenim görmekteydi. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere okulda bulunan öğrencilerin çoğunluğu Osmanlı tebaası Gayrimüslim çocuklardan oluşmaktadır. İkinci sırada İtalyan teşkil etmiştir. Dikkat çekici olan Türk-Müslüman öğrencilerin sayılarının oldukça az olmasıdır. Gayrimüslim Osmanlı tebaası arasında ise Musevi çocukları ön sıradadır. Sayı itibariyle Ortodoks Hristiyan çocukları üçüncü sırada gelmektedirler.²⁵⁸⁸

Tablo 37: 1896-1897 Eğitim-Öğretim Yılında İtalyan Erkek ve Kız Okulu Öğrencileri

Milliyet	Öğrenci Sayısı	Din-Mezhep	Öğrenci Sayısı
İtalyan	39	Katolik	20
Türk	2	Ortodoks	19
Gayrimüslim	170	Musevi	184
Yunan	5	Müslüman	2
Avusturyalı	6		
Fransız	1		
İspanyol	2		
Toplam	225	Toplam	225

(**Kaynak:** Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis. İsteris. Aftokratorias*, s. 117).

4.4.2.2. İkinci Rıhtım Caddesi Üzerindeki İtalyan Ticaret Okulu

İtalyan Ticaret Okulu 1888'de A. Umbertos tarafından, Beyaz Kule civarında açılmıştır.²⁵⁸⁹ Okula, İtalya bayrağı çekme yetkisi verilmiştir.²⁵⁹⁰ İlkokul kısmı da bulunan okulun 1907 yılında erkek ilkokulu kısmında 250, kız okulu kısmında 180 öğrenci eğitim görmekteydi.²⁵⁹¹

İtalyan Ticaret Okulu, başlangıçta şehirdeki tüm cemaatlere ortak mesafede durmuşken zaman içerisinde ekonomik bakımdan daha dinamik Musevi nüfusuna yönelmiştir. Okulun XX. yüzyılın başlarında yeni kapitalist çağa uyarlanmış mükemmel

²⁵⁸⁷ Bouroutus..., *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 119.

²⁵⁸⁸ Bouroutus..., *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 117.

²⁵⁸⁹ Sidirola Ziogu-Karastergiou, *Tessalonikis Ekpdevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki 2006, s. 304.

²⁵⁹⁰ BOA. TFR. I. SL. 129/12851-1.

²⁵⁹¹ SVS. 1325 (1907), s. 511.

bir müfredatı bulunmaktadır. 1902-1903 eğitim-öğretim yılında İtalyan Ticaret Okulu'nda aşağıdaki dersler okutulmuştur.²⁵⁹²

Tablo 38: 1902-1903 Eğitim-Öğretim Yılında İtalyan Ticaret Okulu'nda Okutulan Dersler

1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
Aritmetik	Muhasebe	Cebir	Lojistik
Coğrafya	Kaligrati, Latince	Tarih	Kimya/Emtia
Tarih	Kimya	Türkçe/Latince	Ekonomi
Latince	Çizim/Latince	Depolama	Ticaret Tarihi
Zooloji	Aritmetik	Grafik/Resim	Latince
Kaligrafi	Kaligrafi	Coğrafya	Aritmetik
Grafik/Resim	Tarih	Kaligrafi	Türkçe/Yunanca
Botanik	Latince	Fizik	Kaligrafi
İtalyanca	Coğrafya	Latince	Ticari Operasyon
Fransızca	Jimnastik	Türkiye Coğrafyası	İş Operasyonu
Türkçe	İtalyanca	Tarih	Coğrafya
Almanca	Fransızca	Geometri	Jimnastik
Jimnastik	Türkçe	Jimnastik	Latince
	Almanca	İtalyanca	İtalyanca
		Fransızca	Fransızca
		Almanca	Almanca

(**Kaynak:** Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris. Aftokratorias*, s. 121).

4.4.3. Alman Okulları

Selanik'te Fransız ve İtalyan okullarının ortaya çıkışından farklı olarak ilk Alman okulunun kuruluşu, büyük bir sermaye ve ekonomik organizasyonu varlığının sonucuydu. Şehirde açılan ilk Alman Okulu (Deutsche Schule), başlangıçta Doğu Demiryolları şirketi gibi güçlü bir ekonomik kurumla bağlantılı olarak Doğu Demiryolu İşçileri Okulu olarak ortaya çıkmış, zamanla gelişerek tüm cemaatlerden öğrencilerin bir araya geldiği çok kültürlü bir okul olmuştur.²⁵⁹³ II. Meşrutiyet Dönemi'nde Fransız okullarının şehirdeki ağırlığının artması Alman misyonunu tedirgin etmiştir. 1909 yılında Alman misyonu yeni bir atılım yapmak zorunluluğunu hissetmiştir. Alman-Musevi Siyonist örgütü Hilsverein der Deutschen Juden ile hareket eden Alman misyonu, eğitim masraflarını üstlenerek şehirdeki Alman okullarını geliştirme faaliyetlerine girişmiştir.²⁵⁹⁴ Bu çerçevede diyebiliriz ki Alman okulları mali açıdan, cemaat okullarına oranla hızlı bir gelişme göstermiştir. 1907-1908 eğitim öğretim yılında Alman lisesinde 11 öğretmene yıllık

²⁵⁹² Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 121.

²⁵⁹³ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 74.

²⁵⁹⁴ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 196.

144.229,5 kuruş maaş verilmiştir. Bu rakam Selanik'te bulunan Rum, Musevi ve Müslüman okullarının öğretmenlere verdiği maaşın iki katıdır.²⁵⁹⁵

4.4.3.1. Alman Lisesi

Selanik'te bir Alman Okulu kurma girişimleri 1884'te başlamış ve 1888'de açılmıştır. Üyelerinin en az dördünün Doğu Demiryolları Şirketi çalışanlarından oluşan bir dernek tarafından yönetilen okulda, açıldığı yıl 16 öğrenci eğitim öğretim görmekteydi ve bu sayı yıllar içerisinde artış göstermiştir.²⁵⁹⁶ Vardar Kapısı'na yakın bir yerde bulunan okulda 1906 yılına gelindiğinde, sekiz öğretmen gözetiminde 105 erkek, 60 kız talebe eğitim görmekteydi ve müdürlüğünü Prag'dan Almanca konuşan kozmopolit bir Musevi öğretmen olan Dr. August Sıgmond'in yapmaktaydı.²⁵⁹⁷ Okulun açılış amacı, şehrin Almanca konuşan ailelerine ve Doğu Demiryolları çalışanlarına hizmet vermektir. Zamanla gelişen okul kapılarına şehirdeki bütün cemaat ve yabancılara açmıştır. Özellikle Rum ve Musevilerin okula ilgisi büyük olmuştur.²⁵⁹⁸ Maddi olarak da okul Doğu Demiryolları Müdürü tarafından desteklenmiştir. Okul, kuruluşunun başlangıcından itibaren Alman ruhunun ve Alman kültürünün tanıtımını öngörmüştür.

XX. yüzyılın başında Allatini, Modiano ailesi, Misrachi-Fernandez ve Herrera kardeşler gibi şehrin en büyük finans isimlerinden bazıları ile tanınmış mühendislerden Poselli ve Arigoni ile sembolik bir figür olan Yunan mimar-mühendis Xenophon Paionidis okulun destekçileri olmuşlardır. 1895 tarihinde okulun yeni tesislerini, 1911 tarihinde ise genişletilmesini gerçekleştiren okul derneğinin tüm faaliyet yıllarında üyesi olan Paionidis olmuştur.²⁵⁹⁹ Onun desteğiyle 1896 yılında Frenk Mahallesinde bulunan bir arsa üzerine okul için yeni bir bina yapılmış ve okul buraya taşınmıştır.²⁶⁰⁰ Öte yandan 1909 eğitim öğretim yılında Alman "Hilfsverein der Deutschenjuden" Cemiyeti ile yapılan bir anlaşma sonucu cemiyet okulun bazı giderlerini ve Musevi çocukların ihtiyaçlarını üstlenmiştir.²⁶⁰¹

²⁵⁹⁵ Karastergiou, *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas...*, s. 34.

²⁵⁹⁶ Bouroutus..., "İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis" *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 264.

²⁵⁹⁷ SVS, 1325, s. 517.

²⁵⁹⁸ Bouroutus..., *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 89.

²⁵⁹⁹ Bouroutus..., *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 90.

²⁶⁰⁰ Bouroutus..., "İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis" *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 264.

²⁶⁰¹ Bouroutus..., "İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis" *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 266

Okul, her zaman kentin resmi makamlarıyla iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Selanik'in Yunan yönetimine geçiş sürecinde okulun Yunan makamları tarafından başlatılan Helenleşme sürecine hızla adapte olması buna delildir. Aynı durum Birinci Dünya Savaşı'nın ilanı ile daha da belirginleşmiştir. Alman okulu olmasına rağmen, uluslararası bir okul olduğunu ve öğrencilerinin büyük çoğunluğunun Almanca bilmediğini kabul ederek tarafsız bir duruş sergilemeye çalışmıştır. Açıldığı yıl olan 1888'den 1906'ya kadar Okulun öğrenci sayısı aşağıda tablo halinde verilmiştir.²⁶⁰²

Tablo 39: 1888-1906 Yılları Arasında Alman Lisesi Öğrencileri

Eğitim öğretim yılı	Öğrenci Sayısı	Eğitim öğretim yılı	Öğrenci Sayısı
1888 – 1889	16	1898 – 1899	214
1889 – 1890	41	1900 - 1901	181
1890 – 1891	46	1901 - 1902	187
1893 – 1894	56	1902 - 1903	178
1894 – 1895	82	1903 – 1904	162
1895 – 1896	94	1904 – 1905	160
1896 – 1897	175	1905 - 1906	152
1897 – 1898	202		

(**Kaynak:** Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis. Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis. İsteris. Aftokratorias*, s. 126).

1906 tarihinden itibaren Selanik'teki Alman okulları Fransız okullarının gelişimi ölçüsünde talep azalmıştır. Zira Almanca Fransızca kadar ve Evangelist Kilisesi, Katolik kilisesi kadar etkili olamamıştır. Rum, Bulgar ve nihayetinde Müslüman çocukları kendisine çekemeyen Alman okulu şehirdeki Musevilere yönelmiştir. Bunu yaparken de Siyonizm'i kullanmak istemiştir. Ancak Osmanlı Hükümeti durumun farkında olarak buna müsaade etmek istememiştir.²⁶⁰³ Bu nedenle aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, 1908'den itibaren Alman Lisesi'nde okuyan öğrenci sayısı milliyetlere göre değişiklik göstermiştir.²⁶⁰⁴

Tablo 40: 1908-1914 Yılları Arasında Alman Lisesi Öğrencilerinin Milliyetlerine Göre Dağılımı

Milliyet	1908-1909	1909-1910	1910-1911	1911-1912	1912-1913	1913-1914
Avusturya	44	55	55	54	58	55

²⁶⁰² Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis. Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 126.

²⁶⁰³ Örneğin Selanik'te ruhsatsız olarak "Siyonizm" fikrini yaymaya çalışan "Alman Musevileri Cemiyeti İttihadiyesi"nin Horat Azra ve Sıbyan Bahçesi isimleriyle açılacak okulların mahzurlu olacağı Selanik Vilayetinden 12 Ağustos 1911'de bildirilmiş ve okulların açılmasına izin verilmemiştir. BOA. DH. İD. 30-1/44.

²⁶⁰⁴ Bouroutus..., "İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis" *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 276.

Alman	21	20	23	16	22	19
İsviçreli	7	5	4	4	4	3
İtalyan	8	5	4	12	9	10
Fransız	1	1	3	4	4	1
İngiliz	5	7	7	7	7	5
Bulgar	6	5	5	5	1	2
Yunanlı	10	12	13	12	13	25
Romen	-	-	3	4	-	-
Rus	-	1	1	1	3	4
Sırp	-	2	1	3	3	4
İspanyol	6	6	6	8	20	19
Portekiz	-	-	-	-	15	16
Osmanlı	68	94	139	213	206	188
Danimarkalı /Hollondalı	-	-	-	3	3	2
Amerikan	2	-	1	-	-	1
İranlı	1	1	1	-	-	-
Belçikalı	3	3	2	-	-	-
Arnavut	-	-	-	-	-	6
TOPLAM	182	217	268	346	368	360

(**Kaynak:** Andreas. K. Bouroutus, “i Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana. İ Periodis Tis. Germanikis. Sholis. Tessalonikis” *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 276.

Yine Okuldaki öğrenciler anadillerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre:²⁶⁰⁵

Tablo 41: 1897-1014 Yılları Arasında Alman Lisesi Öğrencilerinin Anadillerine Göre Dağılımı

Ana Dil	1897-1898	1901-1902	1903-1904	1905-1906		
Almanca	49	53	41	37		
İtalyanca	25	9	9	11		
İngilizce	6	1	2	4		
Fransızca	4	8	8	8		
İspanyolca	38	59	54	40		
Bulgarca	5	1	4	4		
Sırpça	1	3	4	-		
Yunanca	64	36	24	26		
Amerikanca	-	53	4			
Türkçe	7	10	11	15		
Arnavutça	3	2	2	2		
Rusça	-	-	-	1		
TOPLAM	202	187	162	152		
Ana Dil	1908-1909	1909-1910	1910-1911	1911-1912	1912-1913	1913-1914
Almanca	58	66	67	57	45	43
İtalyanca	4	9	10	8	10	10
İngilizce	7	4	5	4	4	4
Fransızca	3	3	4	5	6	4
İspanyolca	67	85	106	199	235	224

²⁶⁰⁵ Bouroutus..., “i Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis” *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 273.

Bulgarca	3	5	11	1	7	8
Sırpça	1	2	2	4	4	5
Yunanca	26	27	43	43	37	34
Arnavutça	-	-	-	1	1	-
Türkçe	12	14	18	19	13	15
Ermenice	1	2	2	-	3	4
Romence	-	-	-	1	1	-
Macarca				2	1	2
Hollandaca	-	-	-	1	-	-
TOPLAM	182	217	268	346	368	360

(**Kaynak:** Andreas. K. Bouroutus, “İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis” *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012, s. 273.

Tabloya bakıldığında okulda Alman öğrencilerden sonra sayı itibarıyla Rum ve Musevi öğrencilerin çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir. Öte yandan 1897’den itibaren Türk öğrencilerin sayısı da istikrarlı bir şekilde artmıştır. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve Rum Cemaati içerisindeki Liberal/Helenist-muhafazakâr çekişme ve iş bulma umudu Rum öğrencilerin Alman ve diğer yabancı okulları daha fazla tercih etmelerine neden olmuştur.²⁶⁰⁶

1911-1912 eğitim öğretim tarihinde Alman Lisesi’ndeki öğrenci sayısı 346’ya ulaşmıştır. 213 öğrenci ile Osmanlı tebaası çocukları lisede çoğunluğu oluşturmuşlardır. Okulda, 106 İspanyol, 67 Alman, 54 Avusturyalı, 43 Yunan öğrenci dışında az sayıda İngiliz, İtalyan Bulgar, Sırp Ermeni çocuk eğitim görmüştür.²⁶⁰⁷

Selanik’in Yunanistan tarafından işgalinden sonra şehirdeki Alman okulları yeni döneme hemen uyum sağlamışlardır. Alman Lisesi’nde Türkçe dersi askıya alınmış, haftalık 4 saat olan Yunanca dersi haftada 8 saate çıkarılmış, Yunan Hükümetinin ilan ettiği milli bayramlar tatil ilan edilmiştir.²⁶⁰⁸

4.4.3.2. Pastör Willy Langihof Alman Lisesi (Deutsche Hoehere Schule)

1907 tarihinden itibaren kurulmak istenen bir özel okuldu. Laghoff, okulun Alman kimliğini teşvik ederek tüm topluluklardan çocukları çekmeyi ve Selanik’teki Alman eğitiminin bir başka ayağı olmayı amaçlamıştır.²⁶⁰⁹ 10 Eylül 1907’de Selanik valiliğinin

²⁶⁰⁶ Bouroutus, “İ Siniparksi Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis” *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki 2012..., s. 265.

²⁶⁰⁷ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s.... 231.

²⁶⁰⁸ 8 Kasım Selanik’in kurtuluşunun yıl dönümü (yeni takvim), 6 Mart Yanya’nın kurtuluşunun yıl dönümü, 18 Mart Kral I. George’un ölüm yıl dönümü, 17 Nisan Yunanistan’ın ulusal bayramı (25 Mart), 15 Mayıs. Kral Konstantin’in tahta çıkması, 3 Haziran Kral Konstantin’in isim günü. Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s. 239.

²⁶⁰⁹ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*..., s. 203.

Maârif Nezareti'ne bildirdiğine göre Hamidiye Bulvarı civarında nizamiyeye tabi olmak şartıyla “Alman İdadisi” adıyla Alman devleti tebaasından Pastör Langihof adıyla verilen dilekçe gönderilerek Okulun açılmasında bir mahzur olmadığından Nezaret uygun bulduğu takdirde Okulun açılmasına ruhsat verileceği bildirilmiştir.²⁶¹⁰ Verilen cevapta yabancı ve gayrimüslim okulların açılmasına ilişkin yapılacak muamelenin 19 Mart 1908 tarihinde Vilayete gönderildiği, talimatın 39. Maddesi uyarınca okul programıyla birlikte fezlekesimnin gönderilmesi istenmiştir.²⁶¹¹ Okul açılıp eğitim vermeye başlamasına ve 18 Ekim 1911’de yine ruhsat talep etmesine rağmen resmi olarak varlığı 1912 yılı Haziran ayında tanınmıştır.²⁶¹² 30 Eylül 1912’de Almanyalı Mösyö Lango’nun Yalılarda daha önce açtığı mektebe resmi ruhsat verilmesi Maârif Nezareti’nin tezkeresi üzerine Şura-yı Devlet kararıyla ve padişah onayıyla verilmiştir.²⁶¹³

1908-1909 eğitim öğretim tarihinde Langoff Lisesi’nde bulunan öğrencilere ilişkin istatistiğe baktığımızda:²⁶¹⁴

Tablo 42: 1908-1909 Eğitim Öğretim Yılında Langoff Lisesi Öğrencileri

Anadil (Milliyet)		Vatandaşlık		Din-Meshep	
Almanca	8	Avusturya-Macaristan	2	Katolik	2
İtalyanca	4	Almanya	6	Protestan	11
İngilizce	1	İsviçre	-	Ortodoks	7
Fransızca	4	İtalyan	5	Musevi	19
İspanyolca	11	Fransız	1	Ermeni	-
Bulgarca	1	İngiliz	1	Müslüman	2
Sırpça	-	Bulgar	-	-	-
Yunanca	6	Yunan	1	-	-
Türkçe	2	Rus	-	-	-
Fransızca/Yunanca	2	İspanyol	2	-	-
Fransızca/İspanyolca	2	Osmanlı	23	-	-
TOPLAM	41	TOPLAM	41	TOPLAM	41

(Kaynak: Andreas. K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris. Aftokratorias*, s. 205)

Tabloya göre okulda bulunan öğrencilerin çoğunluğu Osmanlı tebaasındandı. Museviler ise çoğunlukta idi.

I. Dünya Savaşı sırasında 1915’te Fransa’nın baskısıyla, okul öğretmenlerinin casusluk yaptığı gerekçesiyle, 27 yılsonunda Selanik’te bulunan Alman okullarının faaliyetleri durdurulmuştur. Aslında Alman Okulu’nun faaliyeti konusunda müttefik

²⁶¹⁰ BOA. MF. MKT. 1059/35-1 (10 Eylül 1907).

²⁶¹¹ BOA. MF. MKT. 1059/35-3 (16 Mayıs. 1908).

²⁶¹² BOA. MF. MKT. 1175/88-5 (2 Haziran 1912).

²⁶¹³ BOA. İ.MF. 20/16-1 (8 Eylül 1912).

²⁶¹⁴ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 205.

kuvvetleri rahatsız eden şey, Selanik'teki Alman varlığının en güçlü çekirdeği olması ve tüm topluluklarda yaygın olarak kabul görmesi olmuştur.²⁶¹⁵

4.4.4. Amerikan Ziraat Okulu

Selanik Amerikan Ziraat Okulu'nun kurucusu ve ideolojik ilham kaynağı deneyimli misyoner J. H. House'dur. House, siyahi köleleri eğitmek ve pratik beceriler kazandırmak için kurulmuş olan Virginia'daki Hampton Enstitüsü'nden ilham alarak Selanik'te bir ziraat okulu açmaya karar vermiştir. Bunun için, misyonerlerden E. Haskel, T. Holloway ile 1902 yılı Kasım ayında 1.000 dolara Selanik'in merkezine 10 km uzaklıkta bulunan ve çok verimli olmadığı düşünülen yaklaşık 53 dönümlük arazi satın almışlardır. 1903 sonbaharında, okulun yönetimi için, aralarında Hampton Enstitüsü Rektörü, İstanbul'daki Robert Koleji müdürü George Washburn ve Amerikan iş dünyası ve dini çevrelerin önde gelen şahsiyetlerinden oluşan 11 kişilik bir Mütevelli Heyeti kurulmuştur.²⁶¹⁶ 1903'te tek katlı binanın yapımı tamamlanmış,²⁶¹⁷ 1904 yılı Ekim ayı içerisinde de okul gayri resmi olarak eğitim-öğretime başlamıştır.²⁶¹⁸ 1907'de okul, Amerikan Büyükelçisi Leishman'ın yardımıyla, Osmanlı Hükümeti tarafından ruhsatlandırılmıştır.²⁶¹⁹

Okulun ilk öğrencileri, Manastır bölgesinden 10 erkek çocuktur. Zamanla bu sayı artmış, 1908'de öğrenci sayısı 40'a ulaşmıştır ve yıllar içerisinde istikrarlı bir biçimde gelişmiştir.²⁶²⁰ Haftada 21 saatlik ders programına baktığımızda dil eğitiminin ağırlıklı olduğunu görmekteyiz. İngilizce, Bulgarca, Türkçe dersleri mevcuttu. Bunun dışında, "Din Dersi, Aritmetik, Cebir, Geometri, Coğrafya, Tarih, Fizik, Kimya, Botanik, Tarım, Felsefe, Resim, Yazı, Müzik ve El işi" dersleri okutulmaktaydı.²⁶²¹

Okulun bütçesinin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Satın alınan arazi ancak 400 kadar dut fidanı dikilebilmiştir.²⁶²² Bu sayı oldukça yetersizdir. Zira Hamidiye Ziraat Okulu arazisine her yıl 1.000'in üzerinde dut fidanı dikilmiştir.²⁶²³

²⁶¹⁵ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s. 314.

²⁶¹⁶ Vasileva, "Amerikanskoto Zemedelsko Uchilishte v Solun i Bulgarite"..., s. 225-242.

²⁶¹⁷ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 88.

²⁶¹⁸ BOA. ŞD 2052/26-6 (18 Kasım 1905).

²⁶¹⁹ Vasileva, "Amerikanskoto Zemedelsko Uchilishte v Solun i Bulgarite"..., s. 225-242.

²⁶²⁰ Vasilis. K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 89.

²⁶²¹ Vasileva, "Amerikanskoto Zemedelsko Uchilishte v Solun i Bulgarite"..., s. 244-245.

²⁶²² Vasileva, "Amerikanskoto Zemedelsko Uchilishte v Solun i Bulgarite"..., s. 239.

²⁶²³ BOA. TFR. I. SL. 148/14751-2 (11 Nisan 1907).

Selanik'in Yunan işgaline uğramasından Amerikan Ziraat Okulu da nasibini almıştır. Okulda görev yapan Bulgar öğretmenlerin birçoğu tutuklanarak adalara sürgün edilmiştir. Bu nedenle 1914-1915 eğitim öğretim yılında yeni bir öğretmen kadrosu oluşturulmuştur.²⁶²⁴ 1917 yangınında okul binası yansa da yerine yeni bir bina inşa edilmiştir ve günümüzde de eğitim öğretime devam etmektedir.

²⁶²⁴ Elmira Vasileva, "Amerikanskoto Zemedelsko Uchilishte v Solun i Bulgarite", s. 245.

V. BÖLÜM

EKONOMİK YAPIDA DEĞİŞİM (1908-1928)

5.1. Vilayetin Gelir Kaynakları ve Cemaatler

Tarihi süreçte Selanik Vilayetinin temel gelir kaynağı üretici ve mülk sahiplerinden alınan vergiler olmuştur. Bu vergiler şehirde yaşayan cemaatlerin ekonomik hayatlarına yansımıştır. Aşar vergisi, bedel-i askerî, temettü/gelir, emlak, ihracat ve ithalat vergileri temel gelir kaynaklarını teşkil etmiştir.

1890'ların sonlarına kadar Selanik'te mültezimler tarafından aynî olarak toplanan aşar vergi hububatı Selanik iskelesinden İstanbul başta olmak üzere ihtiyaç duyulan bölgelere sevk edilmekteydi.²⁶²⁵ Selanik'in aşar vergisi Düyun-u Umumiye borçlarına ayrılmıştır. Ancak 1898 yılından itibaren Selanik'in aşar vergisi gelirleri demiryolu şirketlerine olan borçlar karşılığı olarak Düyun-u Umumiye İdaresi'ne bırakılmaya başlanmıştır.²⁶²⁶ Bundan sonra Düyun-u Umumiyede toplanan gelirlerinin fazla olan kısımları hükümetin gerekli gördüğü yerlere harcanmıştır.²⁶²⁷

Bedel-i askerî vergisi şehirde nüfusları fazla olan Musevi ve Ortodoks Hıristiyanlardan alınmıştır. Ancak özellikle Musevilerin şehir dâhilinde ve kazalarda sık sık yer değiştirmeleri nedeniyle vergi mükelleflerini belirlemekte hükümet zorluk yaşamıştır. Her ne kadar vergi tahsildarlarına bir miktar para ödenmekteyse de vergilerin %80'i toplanamamıştır.²⁶²⁸ Yüzyıl başlarında tahsildarlara yardımcı olmak üzere vergi mükelleflerinin belirlenmesi için Musevi ve Rum ruhanî liderleri yanında mahalle muhtarları da görevlendirilmiştir. Hatta 1906 yılında, mükellefleri belirlemek ve tahsildarlara bildirmekle görevli olan muhtarlara da belirli bir miktar ücret verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁶²⁹ 30 Nisan 1907 (17 Nisan 1323) tarihinde Selanik Vilayetinde Musevi milletinin 1906 yılı askerlik bedeli dağılışıma ilişkin istatistikte toplam Musevi mükellef sayısı 16.624 kişi olarak verilmiştir. 9 derece altında vergilendirilen Musevilerden 1907 yılında 1.227.400 kuruş toplanması öngörülmüştür.²⁶³⁰ 1907 tarihinde

²⁶²⁵ BOA. BEO. 3243/243195-1, 21 Kânunuevvel 1309 (2 Ocak 1894).

²⁶²⁶ BOA. BEO. 1158/86833-1, 4 Temmuz 1314 (16 Temmuz 1898).

²⁶²⁷ 1903'te Selanik'e nakledilecek iki taburun Manastır hattı nakliye ücretlerinin Düyun-u Umumiye'de bulunan aşar fazlasından ödenmesi istenmiştir. BOA. BEO. 2216/166197-1, 27 Teşrinievvel 1319 (9 Kasım 1903).

²⁶²⁸ BOA. BEO. 17/1622-1, 6 Ağustos 1322 (19 Ağustos 1906).

²⁶²⁹ BOA. ŞD. 428/63-1 (20 Mayıs 1907).

²⁶³⁰ BOA TFR. I. SL. 141/14089-1, 17 Temmuz 1327 (30 Temmuz 1907).

Musevi milletinden alınması öngörülen bedel-i askerî vergisi aşağıda tablo halinde verilmiştir.²⁶³¹

Tablo 43: 1907 Yılında Musevilerden Alınan Bedel-i Askeri Vergisi

Derece	Derecelere düşen Kuruş, Para	Mükellef sayısı	Kuruş, Para
1	54	8.474	457.596
2	82	10	6.403
3	92	680	62.560
4	120	30	537
5	135	272	36.720
6	202	20	134
7	270	56	15.120
8	337	20	18
9	405	15	6.075
Fark		35	25.032
Toplam		16.644	1.227.400

(Kaynak: BOA TFR. I. SL. 141/14089-1, 17 Temmuz 1327 (30 Temmuz 1907).)

II. Meşrutiyet döneminde bu vergiyi vermeyen Gayrimüslimler kanun uyarınca tutuklanmışlardır.²⁶³² Öte yandan bedel-i askerî vergisi konusunda her ne kadar Selanik şehrinde genelde sorun çıkmamışsa da özellikle kazalarda bu konuda daha büyük sıkıntılar yaşanmış ve bu durum şehre yansımıştır. Örneğin Tikveş Kazasında bu vergiyi vermeyen bazı Bulgarların tutuklanması üzerine, Bulgarlar Selanik Hükümet Konağı önüne gelerek tutuklananların serbest bırakılmasını, kendilerinin de bedel-i askerî vergisini vermeyeceklerini ve bunun yerine askere alınmalarını istemişlerdir.²⁶³³

Temettü/Gelir vergisi şehirdeki Gayrimüslimler arasında sorunlara neden olmuştur. Yabancı tebaaya mensup kişiler konsolosları da devreye sokarak bu vergiyi ödemek istememişlerdir.²⁶³⁴ Özellikle İran ve Yunan tebaasından olanlar vergiden şikâyetçi olmuşlardır. Nitekim 15 Eylül 1895'te (2 Eylül 1311) İranlı ve Yunan tüccarların toptan ticarî faaliyetlerinden temettü vergisi alınmamasına karar verilmiştir. Ancak parça parça mal alım satımlarında temettü vergisi alınması, İran ve Yunan Konsoloslarının şikâyetlerine neden olmuştur²⁶³⁵ 1906 yılında şehirde bulunan Yunan tebaasından bu verginin tahsil edilmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır.²⁶³⁶ Bu nedenle

²⁶³¹ BOA TFR. I. SL. 141/14089-1, 17 Temmuz 1327 (30 Temmuz 1907).

²⁶³² BOA. TFR. I. SL. 196/19593-1 (26 Eylül 1908).

²⁶³³ BOA. DH. MKT. 2841/91-1, 31 Mayıs 1909 (13 Haziran 1909).

²⁶³⁴ 1886'da Yunan Konsolosluk mensupları temettü vergisini ödemek istememişlerdir. BOA. HR. MKT. 666/35-1, 9 Teşrinievvel 1285 (21 Ekim 1869). 1886'da İtalyan Konsolosluğu yabancı işçiler temettü vergisini ödemesini eleştirmiştir. BOA. DH. MKT. 1354/47-1, 26 Haziran 1303 (8 Temmuz 1886).

²⁶³⁵ BOA. HR. TH. 163/66, 26 Eylül 1311 (8 Ekim 1895).

²⁶³⁶ BOA. DH. ŞFR. 407/73-1, 26 Teşrinisani 1322 (10 Aralık 1906).

Yunan Konsolosunun vergi konusunda şikâyetleri artmıştır. Şikâyetler karşısında Selanik Defterdarlığı gönderdiği bir yazıda şehirde bulunan Yunanlılara karşı bu vergi konusunda ılımlı davranıldığını beyan etmiştir.²⁶³⁷ Öte yandan yabancı konsolosluk mensupları da bedel-i askerî ve emlak vergisi dışında kalan vergilerden muaf tutulduklarından temettü vergisini ödemek istememişlerdir.²⁶³⁸

Temettü vergisi konusunda sorunları çözmek için XX. yüzyıl başlarında yeni düzenlemeler yapılmıştır.²⁶³⁹ Yapılan düzenlemelerle ve Selanik'e atanan tahsildarlarla verginin toplanma oranında artış yaşanmıştır. Verilen bilgiye göre 1908 yılı içinde Selanik'ten 13.000 lira temettü vergisi toplanması kararlaştırılmış, bunun %72'si toplanmıştır.²⁶⁴⁰ Ancak Selanik'te temettü vergisi konusunda cemaatlerin ve yabancıların şikâyetleri devam etmiştir. 27 Mayıs 1908'de Selanik'te bulunan Musevi dükkân sahipleri Selanik Defterdarlığınca vergi miktarlarının Dakik Kapanında bulunan esnafa bildirildiğini söylemişlerse de ödemek zorunda oldukları temettü vergisi miktarının kendilerine tebliğ edilmediğinden şikâyet etmişlerdir.²⁶⁴¹ Yine Selanik'te yayınlanmakta olan "Faros" gazetesi yazarlarından Nikola ve Aleksandr Efendiler, yeni nizamname uyarınca kendilerine temettü vergisi borç senedinin gönderilmesi üzerine, eski nizamnamede olduğu gibi gazete yazarlarının bu vergiden muaf tutulmalarını talep etmişlerse de²⁶⁴² Selanik Defterdarlığı bu talebe yeni nizamname maddeleri uyarınca vergilerin ödenmesi gerektiği yanıtını vermiştir.²⁶⁴³ Romanya vatandaşları da Berlin Antlaşması hükümleri gereği "en ziyade mazhar-ı müsaade-i millet" statüsüne sahip olduklarından vergiden muaf tutulmalarını istemişlerdir.²⁶⁴⁴ Öte yandan hanlarda bulunan dükkânlar için belirlenen temettü vergisi oranlarında da sorunlar yaşanmıştır. Örneğin Un Kapanı Caddesinde bulunan 75.000 kuruş değerinde Şeşbeşzâdelere ve ortaklarına ait handa, terzi ve kunduracılara ait 21 dükkâna 10'ar kuruş temettü vergisi isabet etmesine

²⁶³⁷ BOA. DH. MKT. 2678/79-1, 27 Teşrinisani 1324 (9 Kasım 1908).

²⁶³⁸ BOA. HR. TH. 196/1-1 9 Haziran 1313 (21 Haziran 1897).

²⁶³⁹ 1903 tarihli nizamname ile 18 yaşını doldurmuş olanlar vergi mükellefi sayılmış, vergiyi ödeyecekler sekiz sınıfa ayrılmıştır. Sınıfların ödeyeceği vergi miktarı 5-100 kuruş arası olarak belirlenmiştir. 1905 tarihli talimatname ile yaş sınırı 20'ye yükseltilmiş, köylüler vergi kapsamından çıkarılmıştır. 21 Aralık 1907 tarihinde Temettü Vergisi Nizamnamesi yayınlanmıştır. Üç maddelik nizamname ile vilayet, liva, kaza merkezleriyle, nüfusu iki binden fazla olan yerlerde bulunan tüccar ve sanatkârlar ile her nerede olursa olsun sanayi kuruluşları mükellef tutulmuşlardır. Okul çalışanları, sağlık çalışanları, aylığı 300 kuruştan az olanlar kapsam dışı bırakılmışlardır. Mert Cemal Aygün, *Osmanlı Devleti'nde Kazancın Vergilendirilmesi Teşebbüsleri (1907-1914)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 48-60.

²⁶⁴⁰ BOA. TFR. I. SL. 209/20889-1 16 Mayıs 1325 (29 Mayıs 1909).

²⁶⁴¹ BOA. TFR. I. ŞKT. 154/15343-1, 13 Mayıs 1324 (27 Mayıs 1908).

²⁶⁴² BOA. TFR. I. ŞKT. 143/14233-1, 4 Şubat 1323 (17 Şubat 1908).

²⁶⁴³ BOA. TFR. I. ŞKT. 143/14233-2, 12 Şubat 1323 (25 Şubat 1908).

²⁶⁴⁴ BOA. HR. HŞŞ. İŞO. 205/38-1, 15 Temmuz 1328 (29 Temmuz 1912).

rağmen dükkânların her biri için 100 kuruştan fazla temettü vergisi kesilmiştir. Selanik Defterdarlığı, hanların kıymetine bakılmadan dükkân başına 50 veya 75 kuruş temettü vergisi konulması gerektiği düşüncesindedir.²⁶⁴⁵ Hükümetin ise temettü vergisi nizamnamesinin beşinci maddesinde, işçi çalıştırmadan yalnız çalışan esnaftan, 50, 75 ya da 100 kuruş alınacağı, ticarethaneler fabrikalar ve imalathanelerde hizmet eden direktörlerden sınıflarına ve ticarethaneye göre 150 veya 200 kuruş temettü vergisi alınması gerektiği bildirilmiştir.²⁶⁴⁶

Meşrutiyetin ilanından sonra özellikle Selanik ve kazalarındaki Yunan tebaası, temettü vergisi konusunda kendilerine baskı yapıldığını iddia etmişlerdir.²⁶⁴⁷ Ancak Selanik Defterdarlığı 30 Kasım 1908'de Kavala Kaymakamlığından gerekirse vergiyi vermek istemeyenler hakkında zor kullanılmasını istemiştir.²⁶⁴⁸ Hükümet de 19 Aralık 1909'da gönderdiği emirde Kavala kaymakamlığını haklı görerek Kavala'da bulunan temettü vergisini ödemeyen Yunanlılar hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.²⁶⁴⁹ Nitekim şikâyetlerin sebebi de vergilerin toplanması konusundaki düzen ve başarıdır. Nitekim 1909 yılı mart ayında Hükümet, Selanik Vilayeti dâhilinde temettü vergisi de dâhil, vergilerin düzenli toplanması konusunda başarısından dolayı Emlak Müdürü Refet Bey'i tebrik etmiştir.²⁶⁵⁰

5.2. Tarım ve Hayvancılık

Selanik Vilayeti Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarında en verimli ve geniş arazilerinin bulunduğu bölgeydi. Vardar ve diğer birçok nehrin kat ettiği Selanik Vilayetinin toplam arazisi 30.000.000 dönümdü. Bunun 10.000.000 dönümü düzlük arazi olmasına karşın, sulama sistemleri gelişmediği için her yıl bu arazinin sadece 4.500.000 dönümlük kısmı ekilebilmekteydi.²⁶⁵¹ Yine de bu oran imparatorluğun diğer vilayetlerine bakıldığında oldukça yüksekti.²⁶⁵² Zira belirtildiği gibi vilayetin temel geçim kaynağı

²⁶⁴⁵ BOA. TFR. I. SL. 175/17465-1 (1 Mart 1908).

²⁶⁴⁶ BOA. TFR. I. SL. 175/17465-2 (7 Mart 1908).

²⁶⁴⁷ BOA. TFR. I. SL. 202/20180-1 (12 Şubat 1909).

²⁶⁴⁸ Kavala'da bulunan bazı Yunanlılar hakkında temettü vergisi vermedikleri gerekçesiyle işlem başlatılmış, mallarına tedbir konulmuştur. Polis ve jandarma eşliğinde verginin tahsili için gidildiğinde Selanik bankasının Kavala direktörü olan Yorgi Proto Papa güvenlik kuvvetlerinin üzerine yürüyerek onları darp etmiş, işin büyümemesi için güvenlik kuvvetleri geri çekilmiş, borcu olan 1.000 kuruş gibi cüzî vergi de tahsil edilememiştir. BOA. TFR. I. SL. 202/20180-2 (19 Aralık 1908).

²⁶⁴⁹ BOA. TFR. I. SL. 202/20180-4 (19 Aralık 1908).

²⁶⁵⁰ BOA. BEO. 3276/245659-1 (22 Mart 1908).

²⁶⁵¹ SVS, 1324/1906, s 100.

²⁶⁵² Ankara Vilayetinde yüzyıl sonlarında tarım arazilerinin %70'i tarıma elverişli olmasına rağmen ekilebilir arazi %20 civarında kalmıştır. Eylem Tekemen Altındaş, "Ankara Vilayet gazetesi ve Salnameleri

ziraattır.²⁶⁵³ Hemen hemen bütün tarımsal ürünlerin yetiştirildiği vilayetin Selanik Sancağında, hububat ürünlerinden özellikle buğday, arpa; ikinci planda mısır ve darı gelmekteydi.²⁶⁵⁴

Selanik şehri ve çevresinde sanayi bitkilerinin üretimi yoğundu. Bunlar arasında başta gelen ürün, sur dışında bulunan üzüm bağlarından elde edilen ve çoğunlukla şarap yapımı için kullanılan üzümdü.²⁶⁵⁵ İkinci planda ipek böcekçiliği gelmekteydi.²⁶⁵⁶ Selanik, Hüdavendigâr vilayetinden sonra bu alanda ikinci sırada yer almaktaydı. Hamidiye Ziraat Mektebi'nin çalışmaları sonucunda ipek böcekçiliğinde Selanik önemli bir yol kat etmiştir.²⁶⁵⁷ 1908 yılı sonlarında ve 1909 yılı başlarında ipekçiliği geliştirmek için tohum ithalatı yoğunlaşmıştır. Hükümet, Kasım 1908-Ocak 1909 tarihleri arasında yoğunlaşan bu ithalat sırasında ipek böceği tohumlarının Orman Maden ve Ziraat Nezareti ve Düyun-u Umumiye İdaresi fen memurlarından oluşacak bir komisyon tarafından muayene edilmesini emretmiştir.²⁶⁵⁸ Fransa, Selanik'e bandrolsüz olarak gönderilen tohumların muayene edilmemesini 1909 yılı başlarında Düyun-u Umumiye aracılığıyla şikâyet etmiştir.²⁶⁵⁹ Ancak hükümet fiyatının ucuzluğundan, hastalık şüphesiyle ipek tohumları yurt dışından vilayete girişinde kontrol etmek zorunluluğunu hissetmiştir. Nafia ve Orman Dairesi 14 Mart 1909'da ithal tohumların muayene edileceğini bildirmiştir. Nitekim yerli tohumlar 15-20 kuruş arası bir fiyattan satılırken ithal tohumların bu fiyattan aşağı satılması kuşkuyu artırmıştır. Nezaretin verdiği bilgiye göre Fransa ve İtalya'da tohumların kutuları 5-6 Frank'tan aşağı değildir. Nitekim Nafia ve Orman Dairesi, kuşkulandırmakta haklı çıkmış, ithal tohumların büyük çoğunluğunda hastalıklara rastlanmıştır.²⁶⁶⁰ Selanik'e getirilen ve fiyatı 5-6 kuruş olan kutulardan beş tanesi seçilerek kontrol edilmiş ve hastalıklı oldukları anlaşılmıştır. Bozuk ipek tohumlarının kullanılması vilayette ipek böcekçiliğinin gelişmesine engel olacağından,

Penceresinden XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara'da Tarım ve Hayvancılık", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi (ASBİ)*, Cilt 21, Sayı 3, Yıl 2021, s. 963.

²⁶⁵³ SVS, 1325/1907, s. 590.

²⁶⁵⁴ Akim alanı ve genişliğini bilmemekle beraber, Selanik çevresinde yulaf ve imparatorluk topraklarında yeni ekilmeye başlanan patates de yetiştirilen ürünler arasındaydı. *SVS 1324 (1906)*, s 101.

²⁶⁵⁵ Üretilen üzümlerin çok az bir kısmı pekmez ve sirke haline getirilmekte ve nemli hava koşulları sebebiyle kurutma işlemi yapılamadığından kuru üzüm bulunmamaktaydı. *SVS 1324 (1906)*, s 102.

²⁶⁵⁶ SVS, 1324/1906, s 105.

²⁶⁵⁷ SVS, 1325/1907, s. 605.

²⁶⁵⁸ BOA. BEO. 3443/258167-1 (26 Kasım 1908). Böyle bir komisyonun daha önce de var olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1908 yılı başlarında komisyonun kurulup göreve başladığı anlaşılmaktadır. Selanik'te toplanan komisyon üyelerinden Ziraat Ameliyat Mektebi Sanayi-i Ziraiyye Muallimi Onnik Efendi'nin çalışma masraflarına karşılık yıllık 1.000 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. BOA. BEO. 3290/246750-1 (11 Nisan 1908).

²⁶⁵⁹ BOA. ŞD. 541/18-1 (7 Ocak 1909).

²⁶⁶⁰ BOA. BEO. 3544/265731-2 (11 Nisan 1909).

Nafia Nezareti limana gelecek tohumların muayene edilesinin zorunluluk olduğunu beyan etmiştir.²⁶⁶¹

Selanik şehri çevresinde ekim alanı az olmakla birlikte Sarı Şaban, Drama, Kavala ve Previşte kazaları başta olmak üzere Selanik'in hemen hemen bütün kazalarında tütün yetiştirilmekteydi. Özellikle Drama tütünü kalite itibarıyla talep bulmaktaydı.²⁶⁶² 1910 yılında Selanik'te tütün tarımı azalmış, hükümet Reji şirketinden tütün tarımının gelişebilmesi için çiftçilere ucuz kredi sağlamasını istemiştir.²⁶⁶³

Selanik ziraatını etkileyen nedenler arasında çeşitli hastalıklar vardır. Yüzyıl başlarında özellikle pirinç ve hububat tarımını kınacık ve karapas gibi hastalıklar tehdit eder hale gelmiş ve bu hastalıkların önüne geçilmesinde zorluklar yaşanmıştır.²⁶⁶⁴ Ancak vilayet ziraatına en ziyade hasar veren doğal afetlerdir. Bunların başında da dolu yağışı gelmektedir. Hemen hemen her yıl en az dört beş kazada görülen dolu yağışı üretimin düşmesine neden olmaktadır. Sigorta şirketlerinin tarım alanında faaliyet göstermemesi ve her ne kadar Ziraat Bankası şubeleri zarar gören çiftçilere kredi açarak destek olmaya çalışsa da malî bakımdan hükümetin yetersizliği çiftçiyi mağdur etmiştir.²⁶⁶⁵ Seller, şehrin tarımın üretimine olumsuz etki eden bir diğer doğal afet olmuştur. Özellikle Vardar nehrinin sık sık taşması şehrin hemen dışındaki tarım alanlarına zarar vermektedir. 1910 yılı mayıs ayında çiftçiler Vardar'ın sürekli taşmasından dolayı sel basan arazileri terk edeceklerini beyan etmeye başlamışlardır. Bu nedenle Valilik, Vardar nehrinin taşmasını önlemek için nehrin denize rahat ulaşabilmesi adına nehir yatağının iki yanına setler çekilmesini düşünmüştür.²⁶⁶⁶ Aynı yıl sel baskınları nedeniyle tarımsal üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır. Selanik'te bulunan fırın ve un fabrikaları üretim için hububat bulamaz hale gelmişlerdir.²⁶⁶⁷

Selanik'te önde gelen Müslümanlar, Selanik dışında bazı çiftliklere sahiptiler ve bu çiftliklerde üretilen ürünler nehir, kara ve demiryolu aracılığıyla şehre taşınmaktaydı. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Tekyeli Çiftliği, Hamdi Bey'in oğlu Rıfat Paşa'ya; Kulupanse Çiftliği ise Hacı Nimetullah ve Düriye Hanım'a aitti.²⁶⁶⁸ Selanik eşrafından Rahmi Bey'in Selanik yakınlarında Çallı adında bir çiftliği vardı. Rahmi Bey, 1908 yılı

²⁶⁶¹ BOA. ŞD. 543/7-1 (13 Mart 1909).

²⁶⁶² SVS, 1324/1906, s 104.

²⁶⁶³ BOA. BEO. 3794/284536-1 (18 Ağustos 1910).

²⁶⁶⁴ SVS, 1325/1907, s 601.

²⁶⁶⁵ SVS, 1325/1907, s 602.

²⁶⁶⁶ BOA. DH. MUI. 96/1-2 (12 Mayıs 1910).

²⁶⁶⁷ BOA. DH. İD. 59/4-3 (4 Ekim 1910).

²⁶⁶⁸ BOA. DH. H. 34/09-1, 17 Kânunuevvel 1327 (30 Aralık 1911).

başlarında çetecilik faaliyetlerinin yoğunlaşması sebebiyle sıkı kontrol altında tutulan Vardar nehri üzerinden çiftlikte üretilen ürünlerin sallarla taşınmasına izin verilmesi talebinde bulunmuştur.²⁶⁶⁹ Mehmet Kapancı'nın Kapıcılar köyü sınırları içerisinde büyük arazileri vardı.²⁶⁷⁰ Kırcalar, Kayalı, Kamyaf, Nihar Eşkinad, Palahor Zorya gibi çiftlik ve araziler Müslümanların elindeydi.²⁶⁷¹

Musevi zenginlerinden Saulzâdeler Selanik'in Manastır Caddesi civarında, Selanik-Üsküp Demiryolu'nun Topsin mevkîinde bulunan çiftliklerine nehrin suyunu götürmekteydiler²⁶⁷² Musevi ve İtalyan tebaasından Allatini Kardeşler ve Saulzâdelere ait çiftlikler aşağıda verilmiştir.²⁶⁷³

Tablo 44: Allatini ve Saulzadelere Ait Çiftlikler

Çiftlik Adı	Büyüklüğü (dönüm)	Bulunduğu kaza	Sahibi
Akbigar	3.602	Selanik	Allatini Kardeşler
Kapıcılar	1868	Selanik	Allatini Kardeşler
Rohani	36.590	Karaferye	Allatini Kardeşler
Kostanid	11.075	Tikveş	Allatini Kardeşler
Topçu	11.907	Selanik	Saulzâdeler
Durmuşlu	11.378	Selanik	Saulzâdeler
Gorgop	9.830	Gevgeli	Saulzâdeler
İyoniç	8.759	Gevgeli	Saulzâdeler
Yanihya	566	Gevgeli	Saulzâdeler

(Kaynak: BOA. DH. MKT. 2615/54-2 (18 Temmuz 1908).)

Bunun dışında Saulzâdeler Selanik'in bazı kazalarında bir çiftliğe denk büyüklükte olan tarlaların tamamı veya bir kısmına da sahiptiler.²⁶⁷⁴

Çiftlik sahipleri Kasım 1908'de çiftliklerinde bulunan çalışanların da çiftlik için belirlenen öşür vergisine dâhil edilmesini talep etmişlerse de hükümet verginin doğrudan doğruya öşür vergisi mükelleflerinden alınmasını Selanik valiliğine bildirmiş ve çiftlik sahiplerinin bu talepleri kabul edilmemiştir.²⁶⁷⁵ Selanik Valisi Daniş, bunun üzerine gönderdiği yazıda çiftlik sahipleri için çalışan yarıcılarının öşür vergisi ile mükellef olduklarını düşünmektedir. Daniş, 22 Ağustos 1908 tarihli Dâhiliye Nezareti telgrafından

²⁶⁶⁹ BOA. TFR. I. SL. 190/18989-1 (1 Temmuz 1908).

²⁶⁷⁰ BOA. DH. H. 33/6-1, 24 Teşrinievvel 1327 (6 Kasım 1911).

²⁶⁷¹ BOA. BEO. 4258/319329-2 (29 Ocak 1914).

²⁶⁷² BOA. TFR. I. SL. 117/11603-1 (15 Ağustos 1906).

²⁶⁷³ BOA. DH. MKT. 2615/54-2 (18 Temmuz 1908).

²⁶⁷⁴ Yenice ve Langaza kazalarında her biri 2.000 dönümün üzerinde altı parça tarlanın ya tamamı ya da hisselerinin bir kısmı Saulzâdelere aitti. BOA. DH. MKT. 2615/54-2 (18 Temmuz 1908).

²⁶⁷⁵ BOA. DH. MKT. 2646/79-1 (3 Kasım 1908).

öşür vergisi verenlerin seçimlere katılabilecekleri emrine rağmen vergiyi vermeyen yarıcıların da seçimlere katılmakta olduklarını bildirmiştir.²⁶⁷⁶

XX. yüzyıl başlarında vilayette bulunan 4.000.000 dönüm arazi otlak olarak kullanılmaktadır. Damızlık hayvanın çoğunluğunu küçükbaş ve koyun oluşturmaktadır. Koyundan sonra keçi ikinci sırada gelmektedir. Koyun ve keçilerden süt elde edilmekte ve peynir ve yağ üretilmektedir. Üretilen peynir ve yağın tamamı vilayet halkınca tüketilmektedir.²⁶⁷⁷

Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi için Selanik'te depolar inşa edilmiş, Umuru Ziraiye ve Zabita-ı Hayvaniye Komisyonu tarafından Avrupa'dan getirilen ziraat makinaları bu depolarda sergilenmiştir.²⁶⁷⁸ Ziraat Müdürlüğüne ait depolar içerisinde bulunan aletlerle birlikte her yıl yangına karşı sigortalanmıştır.²⁶⁷⁹ Avrupa'dan getirilecek her türlü alet ve edevat gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. 1909 yılı içerisinde çiftçilere dağıtılmak üzere Selanik Umuru Ziraiye ve Hayvaniye Komisyonu Avrupa'dan meyve kurutma ve orak makineleri, arı kovanı, bileği taşları getirmiş, bileği taşı ve arı kovanı bu kapsamda olmamasına rağmen bunlar da gümrükten muaf tutulmuşlardır.²⁶⁸⁰ 1903-1907 yılları arasında orak makinelerinin satışı her yıl iki üç kat artış göstermiştir. Nitelikli işçilerin ABD gibi devletlere göç etmelerinin önüne geçmek üzere, kış mevsiminde 5-6 kuruş, yaz mevsiminde 9-10 kuruş olan işçi yevmiyeleri de kışın 9-10, ve yazın ise 16-18 kuruşa çıkarılmıştır.²⁶⁸¹

Sel gibi doğal afetler sırasında Selanik Valiliği ve Belediyesi halka yardımcı olmuştur. Nisan 1907'de Selanik merkeze bağlı köyleri sel basmış, selden zarar görenlere yardımda bulunmak üzere belediye bünyesinde bir komisyon kurulmuş ve iane toplanmaya başlanmıştır. 13 Haziran 1907'de verilen bilgiye göre toplanan yardımların miktarı 500 lirayı bulmuştur.²⁶⁸² 1908 yılı içerisinde yaşanan sel felaketinde felaketzedeler için yardım fonu oluşturulmuş, fonda toplanan 154.678 kuruş dağıtılmak üzere Osmanlı Bankasındaki Valilik hesabında tutulmuştur.²⁶⁸³ Ayrıca 225.247 kuruşu belediyeler bütçesinden, 75.000 kuruşu masarif-i gayr-i melhuz tertibinden, 150.000

²⁶⁷⁶ BOA. DH. MKT. 2656/49-1 (7 Kasım 1908).

²⁶⁷⁷ SVS, 1325/1907, s. 102.

²⁶⁷⁸ BOA. ŞD. 544/7-1 (4 Temmuz 1909).

²⁶⁷⁹ Sigorta ücreti külfetine rağmen Şura-yı Devlet, Selanik'teki uygulamanın yaygınlaştırılarak Kasım 1910'da Selanik dışında bulunan depoların da sigortalanmasını istemiştir. BOA. BEO. 3825/286825-2 (9 Kasım 1910).

²⁶⁸⁰ BOA. BEO. 3626/271917-1 (5 Ağustos 1909).

²⁶⁸¹ SVS, 1325/1907, s. 600.

²⁶⁸² BOA. BEO. 3032/227293-1 (13 Haziran 1907).

²⁶⁸³ BOA. TFR. I. SL. 203/0239-1 (27 Ocak 1909).

kuruşu Ziraat bankasından ve 250.000 kuruşu ahaliden toplanan yardımlardan sağlanmıştır.²⁶⁸⁴

5.3. Selanik'te Ticaret ve Tüccarlar

5.3.1. Selanik'te Ticaretin Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu XVI. Yüzyıldan itibaren Avrupa ekonomisi ile bütünleşmeye başlamış, Avrupa ile yapılan ticaret hacminin genişlemesine bağlı olarak kendi içine kapalı ekonomik modelde bir çözülme sürecine girmiş, bu süreç yerel endüstriyi olumsuz etkilemekle²⁶⁸⁵ birlikte Osmanlı limanlarında gerçekleşen ticareti arttırmıştır.²⁶⁸⁶ Buna bağlı olarak Osmanlı yönetimi altında XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca Selanik'in ticaretinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 1783'ten sonraki süreçte Osmanlı dış ticaretinde büyük artış görülmüş, ticaret hacmi 4.400.000 sterlinden 1845'te 12.200.000 sterline, 1870'lerde ortalama 39.000.000 sterline ve 1900-1909 yılları arasında ise 43.000.000 sterline yükselmiştir.²⁶⁸⁷

1859'a Selanik ile iç Makedonya'nın diğer şehirleri arasında kervan ticareti ön planda olmuştur. Haftalık 2.000 ile 5.000 civarında değişen miktarda at ve katır yükü, silahlı birliklerin eşliğinde, Selanik'e gelip gitmekteydi.²⁶⁸⁸ Uluslararası gelişmelerin yanı sıra, Osmanlı yönetiminin siyasî ve ekonomik kararları Selanik'in ticaretine yeni bir yön çizmiştir. XVIII. yüzyıl ortalarında Büyük Güçlerin Makedonya'da (Balkanlara) kurmaya başladıkları ekonomik nüfuz, Kırım Savaşı esnasında Rus limanlarının bir süreliğine kapanması ve ABD İç Savaşı ile tarım ürünlerine olan ihtiyacın artması bu dönemde Selanik limanı üzerinden yapılan ticaret hacmini artırmıştır. Osmanlı Makedonya'sında üretilen çeşitli ürünler, Avusturya şirketi Lloyd, Fransız Massegeries Maritimes ve Marc Pressimet gemileriyle Selanik'ten Marsilya ve diğer limanlar üzerinden Avrupa'ya dağılmıştır.²⁶⁸⁹ Makedonya coğrafyasında üretilen tarım ürünlerinin dünya pazarına Selanik üzerinden açılması kente ticarî canlılık kazandırmış, şehrin bir antrepo haline gelmesini sağlamıştır.²⁶⁹⁰ Böylece XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Selanik'te de ekonomik

²⁶⁸⁴ BOA. TFR. I. SL. 203/0239-1 (221 Ocak 1909).

²⁶⁸⁵ Rena Molho, *Selanik Yahudileri...* s. 76.

²⁶⁸⁶ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (1987), Çev: Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara. S. 18

²⁶⁸⁷ Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (1987) ..., s. 18

²⁶⁸⁸ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 502.

²⁶⁸⁹ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 503.

²⁶⁹⁰ Molho, "Education in the Jewish Community of Thessaloniki in the Beginning of the Twentieth Century"..., s. 260..

işleyiş değişime uğramıştır. Değişimin diğer bir sebebi altyapı ve ulaşımın iyileştirilmesi olmuştur. Buharlı gemilerin ortaya çıkışı, tren yollarının inşası ve limanın yenilenmesi deniz ticaretindeki artışı hızlandırmıştır.²⁶⁹¹

XX. yüzyılda Selanik'te iç ticaretin büyük kısmı pazarlar ve panayırlarda gerçekleşmiştir. Vilayette her yıl çeşitli kazalarda kurulan panayırlarda takriben 80.000 liralık ekonomik faaliyet gerçekleşmiştir. Aranılan mallara ulaşım ve pazar yaratılması noktasında, panayırların önemi artmıştır.²⁶⁹²

Selanik Vilayetinin dış ticareti demiryolları ve liman aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Dış ticarete İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Yunanistan, Rusya, Belçika ve Sırbistan başı çekmekteydi. 1907'de Selanik'in ticaret hacmi 8.500.000 lira civarındaydı. Bunun yarısından fazlası ithalat 3.500.000 kadarı ihracattı. Yine bu ticaretin yarısından fazlası Selanik şehriden, %25'i Kavala ve Çay Ağzı iskelelerinden, kalanı ise diğer limanlardan yapılmaktaydı. Ticaretin %30'u İngiltere ile gerçekleşmekteydi. Daha sonra Almanya ve Fransa gelmektedir.²⁶⁹³ Avusturya-Macaristan'ın 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı, 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması ve Avrupalı devletlerin Akdeniz'deki mücadeleleri Selanik limanı üzerinden yapılan ticareti etkilemiştir. 1911'de Selanik Limanı üzerinde yapılan ticaretin % 21,2'si İngiltere, % 19,3'ü Avusturya-Macaristan, %10,6'sı Almanya, %/,5' i Osmanlı Devleti, % 5,7'si Rusya ile gerçekleşmiştir.²⁶⁹⁴

Buharlı gemilerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması 1910 yılına Selanik limanının tonajlı yabancı devlet gemileriyle dolmasına neden olmuştur. Bu durum Selanik limanındaki yabancı payını yükseltmiştir. 1910'da Selanik limanına girip çıkan şirket gemileri şunlardı:²⁶⁹⁵

“ *Elliniki (Selanik-Volos-Pire arasında), Gürcü Kumpanyası (İstanbul-Selanik-Volos), İngiliz Kumpanyaları Bell's Asia Minor ve Victoria Lolly's (Selanik-İzmir), Messrs Johnstone and Co (Selanik Liverpool) ve Westcott and Lawrece (Selanik-Londra), Massageries Maritimes (İskenderiye-Selanik, Selanik-Londra-Marsilya).*”

Selanik'in gerisindeki bölgenin (hinterlandının) Avrupa ile doğrudan ticaretinin mümkün olmaması Selanik limanı üzerinde yapılan ticaret hacminin artışının diğer sebebidir. Manastır büyük oranda ürettiği tahılları Selanik-Manastır Demiryolu üzerinden

²⁶⁹¹ Gounaris, “Selanik”, *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 503.

²⁶⁹² SVS, 1322/1904, s. 524.

²⁶⁹³ SVS, 1325/1907, s. 614.

²⁶⁹⁴ Yıldız, *a.g.m.*, s. 39.

²⁶⁹⁵ Yıldız, *a.g.m.*, s. 34.

dünyaya pazarlayabilmekteydi. Üsküp ise ihtiyaç duyduğu malları daha iç bölgelerden getirmek yerine Selanik limanından temin edip Avrupa'ya göndermekteydi. Yani iç bölgelerde bulunan vilayet ve kazalara gönderilecek ithal ürünler, öncelikli olarak Selanik'e inmekte, kara ve daha çok demiryolu ile bu bölgelere ulaştırılmaktaydı.²⁶⁹⁶ Öte yandan Sırbistan'ın Avusturya-Macaristan ile yaşadığı sorunlar nedeniyle ticaretini Selanik'e kaydırması, Selanik limanını transit ticaret merkezi haline getirmiştir.²⁶⁹⁷ Böylece 1900'lü yıllarda Selanik üzerinden yapılan ticaret muazzam bir şekilde artmıştır. XIX. yüzyıl başlarında Selanik Osmanlı limanları arasında ihracat ve ithalatta İzmir ve İstanbul'dan sonra üçüncü sırada gelmekteydi. 1905 yılında Selanik limanı üzerinden yapılan ihracat Osmanlı limanlarındaki payı %13 idi. Bu oran 1907'de %11,8'e düşmüş, 1910 yılında ise önemli bir artışla %14,7'ye yükselmiştir. İthalata baktığımızda, yıllar içerisinde ihracata oranla daha hızlı bir artış yaşandığını görmekteyiz. 1905'te Osmanlı limanlarından yapılan toplam ithalattaki payı %10 iken 1907'de bu oran %14,7'ye, üç yıl sonra da %18,9'a yükselmiştir. Aşağıda Selanik limanı üzerinden yapılan ihracat ve ithalat ile Osmanlı limanlarından yapılan toplam ticaretin pound cinsinden değeri verilmiştir:²⁶⁹⁸

Tablo 45: Selanik Limanı İhracat Oranı

Selanik İhracat Değerleri ve Oranları (Paund)		
1905	1907	1910
1.300.475 (%13)	1.058.540 (%11,8)	1.362.102 (%14,7)
Selanik İhracat Değerleri ve Oranları (Paund)		
1905	1907	1910
1.703.640 (%10)	2.797.795 (%14,7)	4.641.301 (%18,9)

(Kaynak: Özlem Yıldız, “20 Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti”, *ÇTTAD*, Cilt 12, Sayı 24, 2012, s. 42,43)

Rakamlardan anlaşıldığı gibi II. Meşrutiyet döneminde Selanik'in dış ticareti o kadar güçlüydü ki bir Balkan devleti olan Yunanistan'ın toplam dış ticaretinin yarısı kadardı. 1909'da Selanik'ten yapılan toplam ticaret Yunanistan'ın toplam ticaretinin

²⁶⁹⁶ Mehmet Ali Karaman, “XIX. Yüzyılda Selanikte Musevi Bir Aile: Allatiniler”, *History Studies*, Cilt 9, Sayı 5, 2017, s. 131.

²⁶⁹⁷ Sırbistan ile ticaret II. Meşrutiyet döneminde düşüş eğiliminde olmakla birlikte 1911 yılında Selanik limanı üzerinden transit tahıl ihracatı 15.539.000 tondur. Özlem Yıldız, “20 Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti”, *ÇTTAD*, Cilt 12, Sayı 24, 2012, s. 36.

²⁶⁹⁸ Yıldız, *a.g.m.*, s. 42,43.

%55'i değerinde idi. Bu oran iki yıl içerisinde az da olsa düşmekle birlikte 1910'da %49.5, 1911'de % 48.7 olmuştur.²⁶⁹⁹

1911'de başlayan Trablusgarp savaşı Selanik'in ekonomisinde büyük bir yara açmıştır. İtalyan mallarına uygulanan boykot bir yana, Allatini, Modyano ve birçok zengin'in işlerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu olay şehrin ekonomik ve sosyal yaşamındaki gelişmelere yön veren Allatini ailesi de dâhil olmak üzere İtalyan asıllı veya vatandaşlığına sahip aileleri şehre yabancılaştırmıştır. Bazı Musevi zenginler yurt dışına gitmişlerdir.²⁷⁰⁰

5.3.2. İhracat ve İthalat

Selanik'in ihracatında tarım ve hayvancılık ön planda olmuştur. Genellikle Manastır ve Kosova vilayetleri mahsulü, 1907 yılında İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerine 350.000.000 kıyye ihracat gerçekleşmiş, bu ihracattan 1.500.000 lira gelir elde edilmiştir.²⁷⁰¹ İhracat yanında şehirde bulunan sanayici ve tüccarlar gerektiğinde yurt dışından hububat ithal etmişlerdir. Hububat ithalatından devlet tarafından %11 gümrük vergisi alınmıştır. 1909 yılı içerisinde ülke dışından Selanik'e 19.834.099 kilo hububat ithal edilmiş, 2.240.587 kuruş ithalat vergisi alınmıştır.²⁷⁰² Bu hububatın hemen tamamı, Selanik'te bulunan un fabrikaları için fabrika sahipleri tarafından ithal edilmiştir. Hububat ithalatından %11 gümrük vergisi alınması II. Meşrutiyet döneminde Selanik'teki fabrikaların ürettiği undan, ithal edilen unlar kadar vergi alınması, yerli fabrikaların yabancı ürünlerle rekabetini zorlaştırmıştır. Bu nedenle Selanik Sanayi ve Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi, Selanik'teki fabrikası için Sırbistan'dan getireceği hububattan vergi alınmamasını istemiştir.²⁷⁰³ Ancak Hükümet "kanunen alınan ve bütçede yeri olan verginin alınmamasının mümkün olmayacağını" bildirmiştir.²⁷⁰⁴

Tarımsal sanayi ihracat ve ithalatında hububattan sonra ipek böcekçiliği ilk sırada yer almıştır. XX. yüzyıl başlarına kadar ipek böceği tohumları çoğunlukla Fransa ve İtalya'dan bir kısmı da Yunanistan'dan ithal edilirken Selanik Ziraat ve Ameliyat

²⁶⁹⁹ Andreas K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, (Didaktoriki Diatrivi pou Ekponithike sto Tmima politikon Epistimon tou Aristoteliou Panepistimio-Doktora Tezi), Tessaloniki 2016, s. 64.s. 64.

²⁷⁰⁰ Andreas K. Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s 212.

²⁷⁰¹ SVS, 1325/1907, s. 619.

²⁷⁰² BOA. DH. İD. 59/4-4 (7 Kasım 1910).

²⁷⁰³ BOA. DH. İD. 59/4-3 (4 Ekim 1910).

²⁷⁰⁴ BOA. DH. İD. 59/4-2 (8 Kasım 1910).

Mektebi açıldıktan sonra burada bir ipek böcekçiliği kısmı açılmış ve tohumlar burada üretilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine Selanik kısa sürede ipek böceği ithal eder duruma gelmiştir. Vilayet genelinde üretilen tütün Selanik'te ve kazalarında faaliyet gösteren büyük tüccarlar aracılığıyla toplanıp Selanik limanı üzerinden ihraç edilmiştir. Dış pazarda özellikle Drama tütünü kalitesi ile büyük talep bulmuştur.²⁷⁰⁵ Zihne, Siroz ve Drama kazalarında yetiştirilen pamuk, Selanik ve Ağustos kazasında bulunan fabrikalarda işlenmiştir.²⁷⁰⁶ Avusturya-Macaristan ve İtalya, Selanik üzerinden pazarlanan tütünlerin başlıca alıcıları olmuştur.²⁷⁰⁷ XX. yüzyıl başlarında her ne kadar Selanik Sancağında üretilmese de haşhaş ve bundan elde edilen afyon, Selanik limanı aracılığıyla yurt dışına ihraç edilmekteydi. Özellikle Tikveş, Ustrumca, Siroz, Petriç kazalarında üretilen haşhaşın fazlası Selanik üzerinden ihraç edilmiştir. Vilayet her yıl afyon ihracatından 70-80 bin liralık gelir elde etmiştir.²⁷⁰⁸ İpek kozası İtalya'ya, un Fransa'ya ve demir Almanya ve Fransa'ya gönderilmekteydi.²⁷⁰⁹

Vilayet genelinde yetiştirilen kuzu, buzağı, malak, oğlak gibi hayvanların bir kısmı dışarıya ihraç edilmekteydi. Deri ihracatı canlı hayvan ihracatından daha ileri düzeydeydi. Selanik'te 1.000.000'a yakın deri üretilmekte, bunun 100.000 kadarı kürk ve post olarak ihraç edilmekte ve yıllık 60.000 liralık gelir sağlanmaktaydı.²⁷¹⁰ Kalan kısmı meşin ve kösele üretimi için vilayette kalmaktaydı. Öte yandan et sıkıntısı çekildiği ya da çift hayvanına yoğun ihtiyaç duyulduğu dönemlerde, Selanik'ten diğer vilayetlere ve Bulgaristan gibi diğer bölgelere yapılan hayvan ihracatının yasaklandığı görülmektedir. Bunun siyasî sebeplerden kaynaklandığını söylemek doğru değildir. Nitekim 1909 yılı başlarında Bulgaristan, Osmanlı topraklarına hayvan ihracatını yasaklamış, Selanik Valiliği Razlık Kaymakamlığının, Selanik'ten Bulgaristan'a hayvan ticaretinin yasaklanması düşüncesini hükümete bildirmiş, ancak Hükümet, süvari için yeterli hayvan olduğunu ihracatın yasaklanmasına gerek olmadığını bildirmiştir.²⁷¹¹ 1910 yılı sonlarına gelindiğinde ise bu ihracat sorunlara yol açmaya başlamıştır. At dışında öküz gibi çift hayvanlarının Selanik dışına satılması iskân edilmekte olan muhacirlere verilecek hayvan bulunamamasına neden olmuştur.²⁷¹² Bunun üzerine Hükümet, Ekim 1910'da Orman

²⁷⁰⁵ SVS, 1324/1906, s 104.

²⁷⁰⁶ SVS, 1324/1906, s 104.

²⁷⁰⁷ Yıldız, *a.g.m.*, s. 43

²⁷⁰⁸ SVS, 1324/1906, s 104.

²⁷⁰⁹ Yıldız, *a.g.m.*, s. 42.

²⁷¹⁰ SVS, 1324/1906, s 117.

²⁷¹¹ BOA. DH. MKT. 2762/6-1 (25 Şubat 1909).

²⁷¹² BOA. BEO. 3814/285976-2 (18 Ekim 1910).

Maden ve Ziraat Nazırının karşı çıkmasına rağmen²⁷¹³ “*yetiştirilen iyi cins hayvanların ihracatı devam ettiği takdirde ziraatın zarar göreceği, iyi çift hayvanının bulunamayacağını ve muhacirlerin ihtiyaçlarının da henüz karşılanmadığını*” gerekçe göstererek Selanik Vilayeti dışına hayvan ihracatını durdurmuştur. Bu karar tüccarlar ve Valilik tarafından da eleştirilmiş, hayvan ihracatının yeniden başlaması talep edilmiştir. Konu Orman ve Maden Nezareti Ziraat Heyet-i İdaresinde görüşülmüştür. İdare, hayvan ticaretinin yasaklanmasının ihracat için teşvik edilen ve bu yolda yatırım yapan tüccara zarar vereceğini, hayvan ticareti yasaklanırsa yetiştirdikleri hayvanları değerinde satamayan çiftçinin üretimi bırakacağını ve bu durumun memlekette hayvan bulunamamasından kaynaklı büyük iktisadî zararlara neden olacağını bildirmiş ve yasağın kalkması gerektiğini beyan etmiştir.²⁷¹⁴ Öte yandan hububat ve hayvan ihracatının arttırılması için pazar arayışı içine girildiği anlaşılmaktadır. Vilayet salnamesinde hububat ve hayvan ticaretinin arttırılması için Osmanlı Şehbenderleri, ticaret odaları ve basın önemli hizmetlerde bulunduğu kaydedilmiştir.²⁷¹⁵

İthalatta ise sanayi ürünleri ön plandadır. İthalatta ilk sırayı 500.000 lira ile mensucat (tekstil, dokuma) işgal etmiştir. Bu ithalatın önemli bir kısmını İngiltere, Almanya ve Fransa’dan özellikle yünlü ve ipekli maddeler teşkil etmiştir. İpek şehre, Lyon, Milan, Zürih gibi bölgelerden gelmekteyse de aslında ithal edilen ipeklerin bir kısmının hammaddesi Selanik’te üretilmekteydi.²⁷¹⁶ İkinci sırada, menşei Arabistan ve Brezilya olup İngiltere’den getirilen ve demiryolu aracılığıyla Osmanlı’nın diğer vilayetlerine nakledilen kahve ile Marsilya ve Trieste limanları vasıtasıyla ithal edilen şeker bulunmaktadır.²⁷¹⁷ Selanik’in ithalatında üçüncü sırada petrol gazı, ispirto ve içecek maddeleri yer almıştır. İthalatın kalan 1.000.000’luk kısmını maden kömürü ile çeşitli madenler, kösele, ham kâğıt, pirinç, sabun, zeytin yağı ve lüks eşyalar oluşturmuştur.²⁷¹⁸ Tahıl ürünleri, un, demir eşya, makine, elyaf, bira, şarap, kireç, çimento, sıva, fes ithal edilen diğer ürünlerdi.²⁷¹⁹

²⁷¹³ BOA. BEO. 3814/285976-2 (29 Ekim 1910).

²⁷¹⁴ BOA. DH. İD. 101/3-3 (29 Ekim 1910).

²⁷¹⁵ SVS, 1325/1907, s 623.

²⁷¹⁶ SVS, 1325/1907, s 606.

²⁷¹⁷ SVS, 1325/1907, s 620.

²⁷¹⁸ SVS, 1325/1907, s 621.

²⁷¹⁹ Yıldız, *a.g.e.*, s. 42.

5.3.3. Selanik Ticaretinde Cemaatler

XX. yüzyıl başlarında Selanik'te faaliyet gösteren yüzlerce tüccar bulunmaktaydı. Bunlardan 60'ı sermayeleri güçlü, büyük tüccarlardı. Aşağıdaki tabloda, 1907 yılında Selanik'te faaliyet gösteren 60 büyük tüccarın faaliyet yürüttüğü sektörler ve işyerlerinin bulunduğu yerler hakkında bilgi yer almaktadır:

Tablo 46: Selanik'te Faaliyet Gösteren Tüccarlar

Numara	İsmi	Faaliyet Gösterdiği Mahalle	Mesleği
1	Emin Recep Aziz Efendiler	Kitapçılar İçi	Manifaturacı
2	(Fisde) Yako Şalom Efendi	Pabuççu Hanı Civarı	Ecza Taciri
3	Kapani Ahmed Efendi	Kâtipler Çarşısı	Manifaturacı
4	Hasan Akif Efendi	İştira (Eştera)	Tütün Tüccarı
5	Hüsnü ve Mustafa Efendiler	Site Saul	Manifaturacı
6	Maryo Fernandez Efendi	Allatini Hanı	Çeşitli ticaretle meşguldür
7	Şimo Şimota Ef	Lombardo Hanı	Manifaturacı
8	İzak Yako Yahli ve Şirketi	Site Saul	Manifaturacı
9	Hristo Yorgiyadis Efendi	Vardar Kapısı harici	Manifaturacı
10	Nehama Aron Mallah Efendi	Sabri Paşa Caddesi	Manifaturacı
11	Dilberzade Kardeşler	Site Saul	Manifaturacı
12	Mehmet Karakaşzadeler ²⁷²⁰	Frenk Mahallesi	Manifaturacı
13	Mehmet Balcı Kardeşler	Frenk Mahallesi	Manifaturacı
14	Ethem Derviş Efendi	Frenk Mahallesi	Manifaturacı
15	Merkado Hanebişve Efendi	Site Saul	Manifaturacı
16	Mişon Şalom Efendi	Karyeler Pazarı	Ecza Taciri
17	Vaso (Vazo) Kardeşler	İştira (Eştera)	Deri Ticareti
18	Fratelli Yovan Şefkalof Efendi	Lombardo Hanı	Deri Ticareti
19	Telci Mehmed Sami Efendi	Sabri Paşa Caddesi	Manifaturacı
20	Perikli Beşnikidi Efendi	İştira (Eştera)	Deri Ticareti
21	Dimitri Yovanidis Efendi	İştira (Eştera)	Çeşitli ticaretle meşgul
22	İplikçi Kardeşler	Sabri Paşa Caddesi	Tuhafiyeci
23	Bon Marşa	Sabri Paşa Caddesi	Tuhafiyeci
24	Mustafa Cezzar ve Kardeşleri	Sabri Paşa Caddesi	Tuhafiyeci
25	Longo Kırcı ve Torbalı	İştira (Eştera)	Çeşitli ticaretle meşgul
26	Sazlo Değirmenci	Frenk Mahallesi	Manifaturacı
27	Yako Fransis ve Oğlu	Frenk Mahallesi	Köseleci
28	Yoşo(ve) İlya Fransiz Efendi	Oriental Hanı	Köseleci
29	Yusuf Alyon	İştira (İştera)	Koza
30	Davi Nifos	İştira (İştera)	Zahire Ticareti
31	Yusuf Ben Rubi	İştira (İştera)	Derici
32	Yako Mişon Florinti ve Kumpanyası	İstanbul Çarşısı	Manifaturacı
33	Cafër Sadık Efendi	Hamidiye Mahallesi	Keresteci
34	Avrozdi Bak Kumpanyası	Sırçacılar	Çeşitli Ticaretle meşgul
35	Yusuf Alyon Oğulları ve Namyaz	Frenk Mahallesi	Manifaturacı
36	Şamlı Mustafa Mahdumları	Frenk Mahallesi	Çeşitli ticaretle meşgul
37	Nuri ibn Musa Efendi	Saulzadeler Hanı	
38	Dimitri Sarafa	İştira (İştera)	Deri Tüccarı
39	Leon Karasu	Yalı Kapısı	Şeker Kahve Tüccarı

²⁷²⁰ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografıa tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 134.

40	Matalon Benbenisti	Site Saul	Manifaturacı
41	Yako Fransis	İştira (İştira)	Demir Tüccarı
42	Hırsto Rigo Oğulları	Rıhtımın İkinci Caddesi	Çeşitli Ticaretle meşgul
43	Yode Namyaz	Saulzadeler Hanı Karşısı	Çeşitli Ticaretle meşgul
44	Panayotidi Kardeşler	Sabri Paşa Caddesi	Çeşitli Ticaretle meşgul
45	Kıbaroğlu Kardeşler ve oğulları	Yalı Kapısı	Hurdacı
46	Menteş Asyo	Yalı Kapısı	Demirci
47	Abranovel Kapanov Benbenisti	İştira (İştira)	Sırçacı
48	Yusuf Sarfani	İştira (İştira)	Derici
49	Arer Kumpanyası	İştira (İştira)	Çeşitli ticaretle meşgul
50	İtarfik Kumpanyası	İştira (İştira)	Manifatura
51	Osman Derviş ve Haim Mano	İştira (İştira)	Kazmir tüccarı
52	Hırstidi Menekşe	İstanbul Çarşısı	Köseleci
53	Mantaşof	İstanbul Çarşısı	Gazcı
54	Şenger ve Kumpanyası	Kirçi Hanı	Eşya Nakliye Acentesi
55	Yako İzak Florenti	İstanbul Çarşısı	Manifaturacı
56	Yusuf Florenti Saporta ve Baraha	Frenk Mahallesi	Manifaturacı
57	Siver Nihsanyan Azban ve Ayan	Frenk Mahallesi	Manifaturacı
59	S. Ava Ecmiyan	İştira	Demir Taciri
60	Dimitri Torbalı ve Oğulları	Yalı Kapısı	Zahire ve Pamukçu

(Kaynak: SVS, 1325/1907, s 581.

Bunlardan 40 kadarının aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 10.000 ile 80.000 Osmanlı Lirası arasında değişen sermayeye sahip olduğu bilinmektedir:²⁷²¹

İsim	Mesleği	Sermayesi (Osmanlı Lirası)
Allatiniler (Edward, Charles)	Tüccar, Bankacı, Sanayici	500.000
Yakob Modiano	Bankacı	400.000
Levi Modiano	Bankacı	300.000
Konfino Oğulları	Bankacı	85.000
Ahmet Kapancı	Bankacı	60.000
Mehmet Kapancı	Sanayi Malı Tüccarı	60.000
İsak Bensusan		60.000
Nehama Aron Mallah	Sanayi Malı Tüccarı	60.000
Sides ve Sia	Tahıl Tüccarları	60.000
Kirtsis Georgios ve Oğulları	Bira Fabrika hissadarları ve tüccarları	50.000
Kirtsis Longos ve Torbalı	Sanayiciler	40.000
Yusuf Benrubi	Tahıl Tüccarı	40.000
Errera Oğulları Gendalia		40.000
Hacı Lazaros Yannis ve Oğulları	Emlakçı ve Bankacılar	35.000
Torbalı Kardeşler	Sanayiciler	30.000
Gakou (Yaku) Kardeşler	Sanayiciler	30.000
Vital Fernandez	Bankacı	30.000
Florentin Yakob ve Şirketi	Endüstriyel Mal Tüccarları	30.000

²⁷²¹ Evfrosini Roupa-Evangelos Hekimoglou, *İstoria tis Epihirimatikotitas sti Tessaloniki, Tomos Tritos I Epiheirimatikotita sthn Periodo 1900-1940*, Politistiki Eteria, Tessaloniki 2004, s 8-10

Vital Saltiel ve Şirketi	Tüccarlar	30.000
Yakob Şalom oğulları		30.000
İsak Mois Şalom		30.000
Torrez Mizrahi & Şirketi	Sanayiciler	30.000
Gavril Almosnino	Kömür Tüccarı	25.000
Yusuf Salem ve Haim	Bankacılar	25.000
Emin Recep ve Rasim		20.000
Atanasios Sosidis ²⁷²²	Tüccar	20.000
Abrahamm Amar (Abraham)	Bankacı	20.000
Solomon Hasaid	Bankacı	20.000
Georgios Vudalikas	Sanayici	15.000
Yannis Kikkis	Tüccar	15.000
Dimitrios Serefas	Tüccar	15.000
Torbali oğulları		15.000
Yusuf Alyon	İpek (Koza) Tüccarı	15.000
Samuel Bensusan	Tüccar	15.000
Mosis Benyamin	Tahıl Tüccarı	15.000
Boton Mayer ve Şirketi	Kırtasiye Tüccarı	15.000
Gesoua (Yaşua) Franses		15.000
Daniel Gateni	Tüccar	15.000
Hassid ve Ashel	Sanayici	15.000
David Nefusi		15.000
Benezilio ve Şirketi	Bankacılar	13.000
Mustafa Kamhi		10.000
Derviş Ethem		10.000
Tsitsis ve Şirketi		10.000
Bensusan oğulları	Sanayici, Tüccarlar	10.000
Florentin, Beraha, Saparta		10.000
A. M. Hassid ve Şirketi	Aracılar	10.000
İsrail ve Salmona	Sanayici, Tüccarlar	10.000
İsak M. Tiano		10.000
Amar Mosis ve Şirketi	Bankacılar	9.000
Bili-Kirtsı ve Şirketi	Sanayici	8.000
Haim Hassaid	Sanayici Tüccar	7.000
Ar. Tsatsiapas	Tüccar	6.000
D.Pionikidis	Tüccar	6.000
Dimitrios Robapas	Tüccar	5.000
Hasde Ezrati		5.000
Nikolaos Krallis	Tüccar	4.000
Zlatanós	Tüccar	3.000
Moisi (Musa) Amar oğulları		3.000
TOPLAM		2.537.000

(**Kaynak:** Evfrosini Roupa-Evangelos Hekimoglou, *İstoria tis Epihirimatikotitas sti Tessaloniki, Tomos Tritos İ Epiheirimatikotita sthn Período 1900-1940*, Politistiki Eteria, Tessaloniki 2004, s 8-10.

²⁷²² Kardeşi Konstantin Sosidis'in 1897'de Hamdiye Caddesi'nde yaptırmış olduğu evi Kasım ayında satın alarak burada ikamet etmeye başlamıştır. Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktöriki Yatırvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 123.

Tabloya baktığımızda serveti 80.000 ile 500.000 lira arasında olan dört büyük tüccarın bulunduğunu görmekteyiz. Bunlar Allatini, Modianolar ve Konfino Oğulları ile İtalyan tabasına sahip Musevi aileler idi.

5.3.3.1. Musevi Tüccarlar

Museviler Selanik'e geldikten sonra, kısa sürede Akdeniz ve Orta Doğu'da ticarî ağlar geliştirmişler, pamuk, ipek, tütün ve tekstil ticareti ile zenginliklerini arttırmışlardır.²⁷²³ XIX. yüzyıl başlarında, Yunan isyanından sonra Rum tüccarların yerini Museviler almaya başlamıştır. Musevilerin zaten o güne kadar özellikle dokuma sektöründe üstünlük kurdukları dikkati çekmektedir. Yunan isyanı, Musevilerin üretim alanındaki üstünlüklerinin ticarî alana da yansımaya yola açmıştır.²⁷²⁴

Tanzimatla birlikte uygulamaya konulan liberal politikalar ve Avrupalı devletlerle imzalanan antlaşmalarla Selanikli Musevi tüccarlar kentin ekonomisinde büyük gelişme göstermişlerdir.²⁷²⁵ Musevilerin bu başarılarının Tanzimatla birlikte başlayan ekonomik dönüşümü, diğer cemaatlere oranla daha hızlı bir şekilde kavramış olmalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Zira 1900'lü yılların iki önemli Musevi iş adından Jacob Kazes ve Saol Modiano kendi işlerini kurmadan önce 1870'lerde Rum Ortodoks işletmelerinde çıraklık yapmışlardı. Bu çıraklık aynı zamanda onların uluslararası ticaretle tanışmalarına imkân tanımıştır.²⁷²⁶ Allatini, Fernandez, Mizrahi ve Tiano gibi Selanik'te işletmeleri bulunan büyük tüccarlar ve diğer küçük Musevi tüccarlar ağırlıklı olarak tütün, hububat, pamuk, kahve, şeker, kereste, ipek ve deri ticaretiyle uğraşmaktaydılar.²⁷²⁷

Allatini ailesi servetini, Mois Allatini'nin girişimlerine borçludur. 1792'de Selanik'e yerleşen Toskana ve Livornolu İtalyan Yahudi Lazar Allatini'nin oğlu olan Mois Allatini, şehirde önce doktorluğu ile tanınmıştır. Babasının 1835'te vefatı üzerine Allatini Ticaret Evi'nin başına geçen Mois Allatini, Toskanalı zengin bir ailenin kızı Rosiana Martera ile evlenerek Toskana'daki bağlantılarını güçlendirmiş, bu ilişkileri sayesinde Londra ve Marsilya gibi Avrupa kentlerinde şirketinin şubelerini açarak işlerini büyütüştür.²⁷²⁸ Allatini bu gücü sayesinde Selanik'in ilk büyük ve modern işletmeleri

²⁷²³ Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessaloniki...*, s 77.

²⁷²⁴ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 33.

²⁷²⁵ Molho, *Selanik Yahudileri...* s. 75.

²⁷²⁶ Hronakis, *a.g.t.*, s. 111.

²⁷²⁷ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 33.

²⁷²⁸ Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler 1830-1908*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011, s. 47,48.

olan kiremit/tuğla, un ve ispiroto fabrikalarını açmıştır. Allatiniler; Modiano, Fernandez, Mizrahi ve Torres gibi Selanik'in zengin aileleriyle de ortaklıklar kurmak ve Selanik Bankası'nı açmak suretiyle, sahibi oldukları fabrikaların hammaddelerini ithal etmişler ve böylece hemen her sektörde faaliyet gösteren bir kartel oluşturmuşlardır.²⁷²⁹

Allatini'nin vefatından sonra işleri, oğulları devralmıştır. Ancak Trablusgarp Savaşı nedeniyle işleri bozulan Allatiniler (Alfred, Lazar, Karlo kardeşler), Selanik'teki ekonomik faaliyetlerinin çoğunu süreç içerisinde, (satış ya da devir suretiyle) tasfiye ederek kalıcı olarak Fransa'ya yerleşmişlerdir. İtalyan vatandaşı bazı Musevi zenginlerin Selanik'ten gidişi sadece Musevi cemaati için değil, aynı zamanda Selanik burjuvazisi için de ağır bir darbe olmuştur.²⁷³⁰ Allatiniler, her ne kadar 1911'den sonra Selanik'ten ayrılmışlarsa da şehirde kurdukları ortaklıklarla ticarî ve sınaî varlıklarını uzunca süre devam ettirmişlerdir. Allatini kardeşler İtalyan tebaasından oldukları için İtalya'nın da desteğine sahipti. Allatinilerin, Osmanlı Hükümeti ile yaşadıkları sorunlara İtalyan Hükümeti hemen müdahale etmiştir. Örneğin Kasım 1907'de Osmanlı Hükümeti Selanik'ten yapılmakta olan tahıl ticaretini yasaklamıştır. İtalya, yasaktan önce satın alındığı için Allatinilere ait malların İtalya'ya sevk edilmesine izin verilmesini istemiştir.²⁷³¹

Modianolar, Selanik'te önde gelen diğer Musevi tüccar ailelerdendi. Modiano ailesinin zenginliğinin başlangıcı Saul Modiano'nun faaliyetlerine dayanmaktaydı. 17 yaşında iken Rum tüccar Vlasto'nun yanında çalışmaya başlayan Saul Modiano, onun 1840'ta İngiltere'ye yerleşmesiyle işleri devralmış, bu sürede kendi şirketini kurmuş, kahve ve hububat ticareti sayesinde hızla zenginleşmiştir.²⁷³² Saul Modiano, tütün ticaretine de girmiştir. Hatta yabancı ülkelerden, Bulgaristan ve Rumeli'nin diğer bölgelerine transit olarak Selanik üzerinden tütün göndermiştir. Bu kapsamda yurt dışından getirdiği sigara kâğıtlarını Selanik üzerinden Bulgaristan'a pazarlamıştır.²⁷³³ Saul Modiano, kurduğu "Modiano Bankası" aracılığıyla Selanik ve diğer sancak ve kazalarında çiftlikler kiralarak ürettiği hububatı ülke dışına ihraç etmiştir.²⁷³⁴ Saul

²⁷²⁹ İpek, *a.g.t.*, s. 54.

²⁷³⁰ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias*, s 212.

²⁷³¹ BOA. Y. A. HÜS. 516/120-1 (16 Kasım 1907).

²⁷³² İpek, *a.g.e.*, s. 120.

²⁷³³ BOA. DH. MKT. 116/31-1, 9 Ağustos 1309 (21 Ağustos 1893).

²⁷³⁴ 1890'larda merkeze bağlı ve Hazine-i Hassaya ait Yenişehir çiftliği Modiano'ya kiralanmıştı. BOA. ML. EEM. 217/45-1, 5 Teşrinisani 1311 (7 Kasım 1895). 1897 yılında Tırhala Sancağında Voyode ve Tırnova'da, Kabir Ağa, Ortacılar, Tırnova ve Garaçovalı çiftlikleri bu bankaya kiralık durumdaydı. BOA. HR. SYS. 1743/42-1, 12 Teşrinisani 1314 (24 Kasım 1898).

Modiano hububat yanında çiftliklerinde küçükbaş hayvan besleyip yurt dışına ihraç etmekteydi.²⁷³⁵ Saul Modiano'nun ölümünden sonra arkasında bıraktığı işletmeler ve birçok bankanın ve dükkânın bulunduğu "Cite Saul" hanını ve Modiano Kollektif Şirketi'ni²⁷³⁶ oğulları Jacob, Samuel, Levy Modianolar işletmeye devam etmişlerdir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Jacob ve Levy Modiano kardeşler, şehrin üç zengin tüccar ve sanayicisinden ikisi idi. "Sinyor Yako" olarak da bilinen Jacob Modiano, Modiano Bankasının yöneticisiydi. Sinyor Yako, Makedonya coğrafyasında bulunan çiftçilere senet karşılığı borç para vermekte, tütün tüccarları Hasan Akif ve Sosidi Efendi başta olmak üzere daha birçok tüccarla birlikte iş yapmaktaydı.²⁷³⁷

Fernandezler, Allatini ve Modianolar gibi Musevi ve İtalyan tebaasından olan tüccarlardı. Fernandezler özellikle Allatinilerle kurdukları ortak şirketler aracılığıyla ticaretle zenginleşmişlerdi. Allatini ortaklığındaki şirketlerin İstanbul temsilciliğini İsak Fernandez yapmaktaydı ve Bulgaristan gibi diğer bölgelerden önemli miktarda hububat ihraç etmekteydi.²⁷³⁸ Fernandezler şehirde belli başlı fabrikaların kuruluşunda pay sahibi olmuşlardır.²⁷³⁹

5.3.2.2. Müslüman Tüccarlar

Selanik ekonomisinde Müslümanların payı yüzyıllar içerisinde şehirdeki nüfuslarına paralellik göstermiştir. XIX. yüzyılda Müslüman nüfusun oranındaki düşüş, şehirdeki etnik-dini yapının Müslümanlar aleyhine bozulmasına, ticarî hayatta da Musevilerin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Ekonomik bakımdan Müslümanların durumu diğer milletlere oranla kötüleşmiş kısa bir süreliğine şehirdeki ticari varlıklarının kademeli olarak daralmıştır.²⁷⁴⁰

Şehirdeki Müslümanların büyük bir kısmı kamu görevlisi ve vakıf gelirleri veya Selanik'in kırsalında sahip oldukları tarım arazilerinin gelirleriyle geçinen köklü ailelere mesup insanlardı. Üst sınıflar yüksek rütbeli sivil-asker memurlar ile ticaretle meşgul olan fabrika ya da ticari işletme sahipleri idi.²⁷⁴¹

²⁷³⁵ Yako Modiano'nun da ortağı olduğu Libanova çiftliğinde küçükbaş hayvan yetiştirilmekteydi. BOA. TFR. I. SL. 89/8848-1, 11 Teşrinisani 1321 (24 Kasım 1905). Yetiştirilen küçükbaş hayvan ve birçok bölgeden toplanan büyükbaş hayvan Yunanistan'da düzenlenen panayırlarda satılmaktaydı. 1907 yılında yurt dışına hayvan ihracının yasaklanması ile bu zarara uğradığını beyan etmiştir. BOA. TFR. I. ŞKT. 128/12714, 14 Eylül 1323 (27 Eylül 1907).

²⁷³⁶ BOA. HR. UHM. 172/27-1, 13 Ağustos 1330 (26 Ekim 1914).

²⁷³⁷ İpek, *a.g.e.*, s. 132.

²⁷³⁸ BOA. BEO. 3260/244437-1, 14 Şubat 1323 (27 Şubat 1908).

²⁷³⁹ İpek, *a.g.t.*, s. 84.

²⁷⁴⁰ XIX. yüzyılda Müslüman nüfus %50'den %30'a düşmüştür. Hronakis, *a.g.t.*, s 64.

²⁷⁴¹ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 512.

Allatini ve Modiano aileleri dışında şehirdeki önemli arazi ve emlak zenginleri Hacı Osman, Hamdi Bey, Kapancılar olarak bilinen Hasan, İbrahim ve Mehmet Beyler idi.²⁷⁴² Bunlardan birçoğu “Dönme”di.

Mehmet Kapancı Müslümanlar arasında en zengin olanıydı. Hatta zaman zaman yerel hükümete yani valiliğe borç verecek kadar varlıklıydı.²⁷⁴³ İş yeri Fransız konsolosluğunun karşısında bulunan Mehmed Kapancı, şehrin ticaret odasının başkanlığını yapmış, padişahın devlet nişanı almış, Vilayet İdare Meclisi’nde görev yapmış olan önde gelen bankacı ve tüccarlardan biriydi. Ağırlıklı olarak tekstil ticareti ile uğraşmaktaydı. Mehmed Kapancı’nın kardeşlerinden tekstil ticaretiyle zenginleşen Yusuf Kapancı ünlü bir tüccar olarak bilinmekteydi ve şehrin Frenk Mahallesi’nde iş yapan sekiz ünlü bankerden biriydi. Ahmed Kapancı, tıpkı Yusuf Kapancı gibi Osmanlı Makedonya’sında tekstil ticareti yoluyla zenginlik elde etmiş, Ticaret, Sanayi ve Ziraat Odası üyeliği ve başkanlığı,²⁷⁴⁴ 1903 yılından itibaren bir süre Vilayet Meclis üyeliği yapmıştır.²⁷⁴⁵

Selanik Ticaret Odası yönetimi Yunan işgaline kadar Mehmet Kapancı gibi Müslüman tüccarların elinde olmuştur. Mehmet Bey’den sonra Oda Başkanlığı görevini küçük kardeşi Ahmet Kapancı yürütmüştür. Ticaret Odasına kayıtlı üst düzey 110 üyenin %21’i Müslümanlardan oluşmaktaydı.²⁷⁴⁶ 1907’de Ticaret Odasının kâtipliğini Hikmet Bey yapmaktaydı.²⁷⁴⁷

Yıllarca Ticaret Odası’nın yönetim kurulu üyeleri arasında yer alan Osman İnyet Efendi de Selanik’in önemli tüccarları arasındaydı.²⁷⁴⁸ 1852 tarihinde Selanik’in Kasımîye Mahallesi’nde doğan İnyet Efendi’nin babası Halil Bey’dir.²⁷⁴⁹ Selanik İbtidai ve Rüşdiye Mekteplerini bitiren İnyet Efendi, Türkçe okuyardı ve Fransızca ile Rumca’yı iyi derecede konuşabilmekteydi.²⁷⁵⁰ Terakki Mektebi’nin kurucuları arasında olan İnyet Efendi, 16 Temmuz 1895’ten itibaren de Selanik Maârif Meclisi

²⁷⁴² Evfrosini Roupa-Evangelos Hekimoglou, *İstoria tis Epihirimatikotitas sti Tessaloniki, Tomos Tritos İ Epiheirimatikotita sthn Periodo 1900-1940*, Politistiki Eteria, Tessaloniki 2004, s 8.

²⁷⁴³ BOA. DH. H.Ç 34/9, 27 Kânunusani 1316 (9 Şubat 1901). BOA. TFR. I. SL. 76/7581, 24 Teşrinievvel 1327 (6 Kasım 1911).

²⁷⁴⁴ Marc Bear, “Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul”, *Journal of World History*, Vol 18, No 2, June 2007, s 151.

²⁷⁴⁵ BOA. DH. MKT. 752/54, 5 Haziran 1319 (18 Haziran 1903).

²⁷⁴⁶ Hronakis, *a.g.t.*, s 129.

²⁷⁴⁷ SVS 1325 (1907), s 495.

²⁷⁴⁸ BOA. MF. MKT. 1047/50-1 (22 Mart 1324/4 Nisan 1908).

²⁷⁴⁹ BOA. MF. MKT. 629/48-1 (28 Kânunusani 1299/20 Ocak 1884).

²⁷⁵⁰ BOA. MF. MKT. 629/48-5 (30 Mayıs 1318/12 Haziran 1902).

üyelerindendi.²⁷⁵¹ 1 Ağustos 1900 tarihinde Hicaz Demiryolu Komisyonu üyeliğine seçilmişti.²⁷⁵²

Diğer bir tüccar Kazım bin Emin Efendi idi. Kazım Emin 21 Haziran 1874 tarihinde Selanik'te Kasımîye Mahallesinde doğmuştu. Selanik Vilayetinde çeşitli bölgelerde tütün ticareti yapmıştı. Hasan Akif Bey de Selanik'te bulunan ticarethanesi aracılığıyla vilayette üretilen tütünleri satın alıp Selanik üzerinden ihraç etmekteydi.²⁷⁵³ Ticarethanesi Site Saul'da bulunan Osman Derviş Bey ise kaşmir ve çuha ticareti ile uğraşmaktaydı.²⁷⁵⁴

Müslüman iş adamlarının yerel yöneticilerle kurdukları yakın ilişki, daha çok Rum Ortodoks ve Yahudi olan rakiplerine göre karşılaştırıldığında bir avantajdı. Müslüman zenginler sadece geleneksel vergi mükellefleri değil, aynı zamanda sürekli genişleyen devletin hizmet alımlarının da talibiydiler. Talepleri devlet tarafından ön planda tutulmaktaydı. Müslüman yatırımcıların devletle olan bu ayrıcalıklı ilişki, Müslüman tüccarların kendilerini güvence altında hissetmelerini getirmiş, bir güvenilirlik ve güç simgesi olmuştur.²⁷⁵⁵ Bir sonraki başlıkta ele alınacağı üzere uzun yıllar Selanik Belediye Başkanlığı da yapmış olan Hamdi Bey buna en güzel örnektir.

Müslüman tüccarların başarısı sadece yerel ve merkezi hükümetle kurabildikleri sağlıklı iş birliğinde aranmamalıdır. Müslüman girişimciler zaman içerisinde gelişen yenilikçi iş uygulamalarını benimsemekte gecikmemişlerdir. 1872 gibi erken bir tarihte Selanik Bon Marche'sını açmışlar, her yıl "Yeni Yıl"a az bir zaman kala, yılsonu indirimleri getirerek Selanik pazarına yeni tüketici alışkanlıkları kazandırmışlardır.²⁷⁵⁶

5.4. Sanayii

Sanayi İnkılâbından sonra Osmanlı toprakları Avrupa mallarının istilasına uğramıştır. Bu durum şehirde bulunan esnaf örgütlerinin zayıflamasına, şehir ekonomisinde ticaretin payının yükselmesine neden olmuştur. Öte yandan ithal malların Selanik pazarını istilasından en az etkilenen sektör tekstil sektörü olmuştur. Nitekim 1873 yılında şehirde 950 işçinin çalıştığı 18 küçük ve orta ölçekli ipek fabrikası

²⁷⁵¹ BOA. MF. MKT. 629/48-2 (4 Temmuz 1311/16 Temmuz 1895).

²⁷⁵² BOA. MF. MKT. 629/48-3 (19 Temmuz 1316/1 Ağustos 1900).

²⁷⁵³ BOA. TFR. I. SL. 149/14876-1(4 Haziran 1909).

²⁷⁵⁴ BOA. ŞD. 1215/3 11 Ağustos 1315 (24 Ağustos 1909).

²⁷⁵⁵ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 513.

²⁷⁵⁶ Hronakis, *a.g.t.*, s 73.

bulunmaktaydı.²⁷⁵⁷ Takip eden 10 yıl içinde fabrikaların bir kısmı hızla büyümüş, bunlara yeni fabrikalar eklenmiştir.

Selanik'te şirketleşme ve birçok alanda üretim yapan fabrikaların kuruluşu 1880'lerden sonra başlamıştır. Allatini, Modyano, Mizrahi Torrez, Yakubî Hamdi Bey, Kapancılar, Karakaşzâdeler, Kazım Emin, Hasan Akif, Sosidi gibi daha birçok girişimci, her sektörde faaliyet gösteren şirketler kurmuşlar, fabrikalar açmışlardır. 1880-1890 yılları arasında Selanik'te bilinen bu isimler dışında Ester binti Yaşova'ya ait bir ipek fabrikası, Şalom Saiaz'a ait iplik fabrikası, Şalom ve Bünyamin kardeşlere ait çivi fabrikası, Mişon Levi'ye ait bir züccaciye fabrikası faaliyet göstermiştir.²⁷⁵⁸

Şehirde şirketleşme ve fabrikalaşmadaki artış, hangi cemaat çatısı altında olursa olsun usta çırak ilişkisine dayalı esnaf örgütleri bu süreçte zayıflamıştır. Birçok alanda üretim yapan fabrikaların sayısının artmasıyla birlikte bir işçi sınıfı doğmuş, patron/usta-çırak ilişkisinin yerini işveren-işçi ilişkisi almaya başlamıştır.²⁷⁵⁹

1890'larda Bankacılık olanaklarının iyileştirilmesi, Selanik'in sanayisinin gelişmesi için gerekli zemini hazırlamıştır. Ağır sanayi bir seçenek olarak görülmemekle birlikte açılan işletmeler Selanik ve Makedonya'nın diğer bölgelerinde bulunan kentler için ucuz kumaş, tüketim malları ve temel inşaat ve yapı malzemeleri üretmişlerdir.²⁷⁶⁰

Limanın modernleştirilmesi, II. Meşrutiyet döneminde (1909) tren yolu hatlarının limana kadar ulaşımının sağlanması, Selanik'te var olan şirket ve fabrikaların güçlenmesine ve yeni fabrikaların kurulmasına imkân tanımıştır.²⁷⁶¹

5.4.1. Kurulan Şirketler ve Fabrikalar

1890 yılında Selanik'te 30'a yakın büyük fabrika bulunmaktaydı. Bunların 13'ü un, 4'ü ipek, 3'ü demir dökme, 1'i iplik, 1'i tütün, 1'i çivi fabrikası idi.²⁷⁶² 1912 yılına kadar bunlara yenileri eklenmiş ve şehirdeki fabrika sayısı 33'e çıkmıştır. Kurulan fabrikaların çoğu şehrin batı tarafında ve liman tesisleri ile tren istasyonları arasında yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, en eski ve en önemli işletmeler, şehrin doğu kesiminde

²⁷⁵⁷ 1845 yılında şehirde 35 ipek fabrikası bulunmaktaydı. 1850'lerde bunların sayıları %50 azalmış ancak ipekli dokuma sektörü yine ilk sırada kalmaya devam etmiştir. Gounaris, Selanik, *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 50.

²⁷⁵⁸ Karaman, "a.g.m.", s. 132.

²⁷⁵⁹ Hronakis, a.g.t., s 111.

²⁷⁶⁰ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 506.

²⁷⁶¹ Quataert, a.g.e., s. 99.

²⁷⁶² Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler 1830-1908*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011, s. 11.

ve pratik nedenlerle sahile yakın alanlarda kurulmuştur.²⁷⁶³ Aşağıda 1880'lerden 1912 yılına kadar Selanik'te açılan büyük şirket ve fabrikalar çeşitli kaynaklardan derlenerek tablo halinde verilmiştir.

Tablo 47: Selanik'gte Açılan Büyük Şirket ve Fabrikalar

No	İsmi	Kurucuları	Kuruluş Tarihi	Sermayesi	Hisse Payları
1	Allatini Kremit ve Tuğla Fabrikası	Allatini	1880		
2	Allatini Un Fabrikası	Allatini	1882		
3	Elektrik Şirketi	Tüccar Allatini	188...		
4	Selanik Hava Gazı Şirketi Osmaniyesi, ²⁷⁶⁴	Şark Demiroolları (birinci sınıf komiserlerinden Hasan Sabri, Direktör Antonin Dolakomil Efendi	188...		
5	Selanik Su Şirketi	Osman Hamdi Bey	18...		
6	Müşterek Nafia Reji Şirketi Ve Tütün fabrikası	Reji İdaresi	7 Temmuz 1899	4.400.000 lira	11 Lira kıymetinde 200.000 hisse senedi, ²⁷⁶⁵
7	Bulunan Liman İnşaat-ı İdaresi	Hazine-i Hassada Müdür Miriliva Hüseyin Hüsnü Paşa			
8	Selanik Tramvay Şirket-i Osmaniyesi ²⁷⁶⁶		11 Eylül 1889		
9	Selanik-Manastır Osmanlı Demiryolu Şirketi ²⁷⁶⁷		28 Eylül 1890	20 milyon frank	
10	Selanik-Dersaadet İltisak Demiryolu ²⁷⁶⁸		9 Ekim 1892	15 milyon Frank	
11	Fes ve Mensucat Şirket-i Osmaniyesi ²⁷⁶⁹	Osman Derviş, Ahmet Kapancı, İbrahim Kapancı Bonomo Efendiler ile Abdürrahim Adil Bey	12 Temmuz 1909	20.000 lira	Her biri 5 liradan 4.000 hisse
	Fes Fabrikası	Karakaşzade Mehmet ve Balcı Kardeşler			
12	Popular-Populaire-(Avam) Bankası ²⁷⁷⁰	Albert Alyon ve Banker David Benoid Nesine	24 Mayıs 1910	44.000 lira	5 liralık 8.800

²⁷⁶³ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatıvı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s. 107.

²⁷⁶⁴ SVS, 1325/1907, s. 201.

²⁷⁶⁵ SVS, 1325/1907, s. 640.

²⁷⁶⁶ SVS, 1325/1907, s. 640.

²⁷⁶⁷ SVS, 1325/1907, s. 645

²⁷⁶⁸ SVS, 1325/1907, s. 646

²⁷⁶⁹ BOA. A.DVN. MKL. 48/16-1-1 (12 Temmuz 1909).

²⁷⁷⁰ BOA. A.DVN. MKL. 50/18-1-5 (24 Mayıs 1910).

13	Şark Ticaret Şirketi ²⁷⁷¹	Mayer de Buton Efendi	08.01.1911	20.000 lira	5 Osmanlı Lirası 4.000
14	Şark Hazır Elbiseçilik Osmanlı Anonim Şirketi ²⁷⁷²	Tüccardan Sabatay Aşer Hasid, Salomon Danil ve Samuel Hason Efendiler	19 Haziran 1912	20.000 lira	10 iralık 2.000 hisse
15	İttihad Seyr-i Sefain Anonim Şirket-i Osmaniyesi ²⁷⁷³	Eyüb Sabri Bey, Debre Mebusu Merhum İsmail Beyzade Fuad Bey, Selanikli Kerim Efendizade Tevfik Bey, Tüccardan Giritli Selmiyanakizade Ali, İskotaki İbrahim Fikri Efendiler, Selanikli müftü İbrahim Beyzade İhsan Namık Bey	9 Ağustos 1911	250.000 Osmanlı Lirası	1 Osmanlı altını değerinde 250.000 hisse
16	Olimpos Birahanesi Osmanlı Anonim Şirketi ²⁷⁷⁴	Mizrahi Fernandes ve Kumpanyası -Selanik'te eski tüccarlardan Mösyö Joseph Mizrahi, Mösyö Jenviye Fernandes Mösyö, Lazar Mizrahi-	29 Mayıs 1911	1.400.000 Frank yani 61.600 lira	Her biri 100 Frank yani 4 Lira 40 kuruş kıymetinde 14.000 hisse
17	Kenevir Dokuma Fabrikası	İlya Avram Torrez, Fernandez, Allatini ve Mizrahiler	1906		
18	Ağustos Mensucat Osmanlı Anonim Şirketi ²⁷⁷⁵	Perikli Hacilazari, Konstantin Hundurdiyo, tüccardan Atnaş Misakari, Arnifor Longo, Ağustos'ta mukim İlya Simal Pazak, Jak Laminidis, Nikola Hirisidi Efendiler, Manchester'da mukim İlya Mangolinis Efendiler	4 Ocak 1912	40.000 lira	Her biri 11 Liralık 4.000 hisse
19	Mensucat Ticareti Osmanlı Anonim Şirketi ²⁷⁷⁶	Moiz Avram Tayano ve Hissedarları	1911	35.000 lira	Her biri 5 Liradan 7.000 hisse
20	Selanik Sanayi ve Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi				
21	Düyun-u Umumiye				
22	Dimitri Torbalı ve Mahdumları ²⁷⁷⁷	Yalı Kapısı (Hamidiye)	1909		

²⁷⁷¹ BOA. BEO. 3835/287562-1 (18 Aralık 1910).

²⁷⁷² BOA. A.DVN. MKL. 58/A5-3-3 (19 Haziran 1912).

²⁷⁷³ BOA. BEO. 3900/292433-1 (30 Mayıs 1911).

²⁷⁷⁴ BOA. A.DVN. MKL.52/7-1-1 (29 Mayıs 1911).

²⁷⁷⁵ BOA. A.DVN. MKL. 52/2-2-1 (15 Şubat 1912).

²⁷⁷⁶ BOA. A.DVN. MKL. 59/67-1-1 (12 Ekim 1911).

²⁷⁷⁷ Hamidiye Mahallesinde 1909'de Naoussa Kardeşler ve Torbalı Kardeşlere ait bir iplik fabrikası kurulmuştur. Hammaddesi olan pamuğu Adana ve İzmir'den temin eden fabrikada 100'e yakın işçi, yılda 50.000 paketlik üretim yapmaktaydı. Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktörükü Yatııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 109.

23	Modiano Şirketi ²⁷⁷⁸	Kollektif	Modiyanolar			
----	------------------------------------	-----------	-------------	--	--	--

(**Kaynak:** Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatııı, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 109.)

Tabloya baktığımızda şirket ve fabrika kurma konusunda çoğu yabancı tebaaya mensup Musevilerin ve yabancı girişimcilerin ön planda olduğu görülmektedir.

5.4.1.1. Museviler ile Yabancılara Ait Şirket ve Fabrikalar

Selanik sanayisinin gelişiminde Musevi girişimcilerin rolü büyük olmuştur. Bunlardan biri Allatini ailesidir. Allatinilerin un, tuğla ve kiremit fabrikası dışında kalan fabrikaları için gerekli hammaddeyi sağlamak üzere madencilik alanında da faaliyet yürüttükleri görülmektedir.²⁷⁷⁹

Allatini Un Fabrikası 1882 tarihinde kurulmuştur. 1890'ların başında günlük 300-350 ton un üreten 8 çift değirmen taşı ve 12 silindir bulunmaktaydı. 1898'de yanan değirmen V. Poselli tarafından, ana binaya depolar ve atölyeler eklenerek bulunduğu yere yeniden inşa edilmiş, 19 Eylül 1900 üretime yeniden başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde fabrikada 200 işçi çalışmaktaydı.²⁷⁸⁰ Fabrika II. Meşrutiyet döneminde bölgenin en büyük işletmesi haline gelmiştir. Nitekim Allatini Un Fabrikası elektrikle çalıştığından gece gündüz üretim yapabilmekteydi.²⁷⁸¹ Un ihtiyacını İzmir'den karşılayan Adana vilayeti, 1909 yılında İzmir'den gerekli unu karşılayamaması üzerine Selanik'teki Allatini kardeşlerin fabrikasından un temin etmeye çalışmıştır. Bunun için fabrika un numunelerini Mersin'e göndermiş, burada kurulan bir komisyon numuneleri değerlendirmiştir.²⁷⁸² 1910 yılına kadar sürekli büyütülen fabrikada günde 40-44 işçi çalışmaktaydı ve her bir işçiye günlük 7, haftalık 22 kuruş, ödenmekteydi. İş gücünün milletlere göre dağılımına bakıldığında birçoğu Musevi ve Rum Ortodoks'tu. Müslüman ve Slav işçiler bunlardan sonra gelmekteydi.²⁷⁸³

Allatini Tuğla ve Kiremit Fabrikası 1885'te Selanik'in doğu çıkışında bulunan Kapıcılar köyü sınırları içinde kurulmuştur. Bu sektörde yerli imalatın gümrük

²⁷⁷⁸ BOA. HR. UHM. 172/27-1, 13 Ağustos 1330 (26 Ekim 1914).

²⁷⁷⁹ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 66.

²⁷⁸⁰ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 107.

²⁷⁸¹ İpek, *a.g.t.*, s. 56.

²⁷⁸² BOA. DH. MKT. 2809/46-1 (13 Mayıs 1909).

²⁷⁸³ Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 54.

vergisinden muaf tutulması sayesinde fabrika hızla büyümüştür. Bu alanda yeni işletmelerin kurulması ile Selanik 1900'lerde Rumeli coğrafyasının ihtiyacını büyük oranda karşılayabilir hale gelmiştir.²⁷⁸⁴ 400 işçinin çalıştığı fabrikada 1900'lü yıllarda yıllık üretim 500.000 kiremit ve 1.000.000 tuğlayı bulmuştur. Fabrikada tuğla ve kiremit dışında, fayans yer karosu, kil, çimento ve seramik de üretilmekteydi. Bir Fransız raporuna göre, Marsilya'daki fabrika ile rekabet edebilen tek tuğla fabrikası Selanik'te bulunan bu fabrikaydı.²⁷⁸⁵

Aynı tarihlerde Selanik ve hatta Osmanlı topraklarında henüz önemi bilinmeyen, ancak sonraki süreçte ekonomiye katkı sağlayacak olan ispirto²⁷⁸⁶ (alkol) ithalatının 1880'lerde hızla artmasının ardından Allatiniler bu fırsatı iyi değerlendirmiş ve 1881'den hemen sonra bir İspirto Fabrikası kurmuşlardır.²⁷⁸⁷ 21 Haziran 1882'de fabrikanın ürettiği alkollerden gümrük resmi alınmaması talep edildiğine göre fabrika 1882'de faaliyete geçmiştir.²⁷⁸⁸ Düyun-u Umumiyenin fabrikada üretilen ve ihraç edilen alkolden ithal edilen alkol kadar gümrük vergisi alması şikâyetlere neden olmuş,²⁷⁸⁹ bir süre sonra yabancı alkolle rekabet edemeyen fabrika kapanmıştır. Bunun üzerine Allatiniler, Vardar Kapısı dışında Beyaz Kule Caddesi üzerinde Şura-yı Devletin onayı ile buharlı makine ile çalışacak bir bira ve buz fabrikası kurmuşlardır.²⁷⁹⁰ "Bira ve Buz Fabrikası'nın" Modianolarla da ortaklığı olduğu ya da Modianoların bu konuda Allatinilere yardımda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bira fabrikasında yapılmakta olan buz dondurucu makineleri Modianolar adına sipariş edilmiştir.²⁷⁹¹ Bira fabrikasına bağlı buz üretimi 1904 yılında başlamıştır.²⁷⁹² Fabrikada günlük buz üretimi 10 tonu bulmakta ve limandaki gemilere de satış yapılmaktaydı.²⁷⁹³ Fabrika'nın 1896-1909 arasında yaptığı buz aşağıda tablo halinde verilmiştir.²⁷⁹⁴

²⁷⁸⁴ İpek, *a.g.t.*, s. 59.

²⁷⁸⁵ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 108.

²⁷⁸⁶ Nitekim 2 Mayıs 1865 tarihli bir belgede Selanik Valiliği tarafından Dâhiliye Nezareti'ne, Avrupa'dan getirilecek olan ispirtonun su ve bazı kimyevi maddeler eklenerek alkol yapıldığı ve bunun sağlık açısından bir tehdit olup olmadığı sorulmaktaydı. BOA. MVL. 1013/25-1, 20 Nisan 1281 (2 Mayıs 1965).

²⁷⁸⁷ BOA. HR. TO. 525/64-1, 23 Haziran 1881.

²⁷⁸⁸ BOA. ŞD. 571/3-1, 9 Haziran 1298 (22 Haziran 1882).

²⁷⁸⁹ BOA. ŞD. 2907/33-1, 8 Şubat 1298 (20 Şubat 1883).

²⁷⁹⁰ BOA. İ. MMS. 127/5411-1, 16 Teşrinievvel 1307 (28 Ekim 1891).

²⁷⁹¹ BOA. BEO. 134/9983-1, 22 Kanunuevvel 1308 (3 Ocak 1893).

²⁷⁹² Karaman, *a.g.m.*, s. 134.

²⁷⁹³ Quataert, *a.g.e.*, s. 111.

²⁷⁹⁴ BOA. ŞD. 2072/23-1 (16 Eylül 1911).

Tablo 48: 1896-1909 Yılları Arasında Buz Fabrikası Üretimi

Yıl (Rumi)	Üretim (Kilo)
1314 (1898)	658.545
1315 (1899)	660.205
1316 (1900)	554.880
1317 (1901)	657.186
1318 (1902)	585.220
1319 (1903)	666.126
1320 (1904)	1.221.327
1321 (1905)	1.778.740
1322 (1906)	2.044.507
1323 (1907)	2.766.667
1324 (1908)	2.180.752
1325 (1909)	2.225.943

(Kaynak: BOA. ŞD. 2072/23-1 (16 Eylül 1911)).

1895'te Allatini-Mizrahi ortaklığı ile Selanik Ticaret Şirketi (The Commercial Company of Salonique) kurulmuştur. Şirket kısa sürede Makedonya coğrafyasında faaliyet gösteren tütün ticaret şirketi olmuştur. İstanbul'da yönetim kurulu bulunan şirket, Londra, Selanik, İskeçe, Kavala ve Drama'da şubeler açmıştır.²⁷⁹⁵ Üç yıl sonra merkezi Marsilya olmak üzere "Fratelli Allatini Grubu" adıyla 3.000.000 Frank sermaye ile büyük bir şirket kurulmuştur. Kısa süre sonra şirket, "Selanik Ticaret ve Sanayi Osmanlı Anonim Şirketi" adıyla Moiz Morpurgo ve Henri Mizrahi'nin de iştirakleriyle Selanik'te faaliyet göstermeye başlamıştır.²⁷⁹⁶ Şirketin nizamnamesine göre kuruluş amacı Allatini Un Fabrikası ve diğer kuruluşları işletip geliştirmek, yönetmek ve yatırımlar yapmaktır. Nitekim şirket, Selanik, Orta ve Doğu Makedonya'da taş ocakları açmış,²⁷⁹⁷ 1908 yılı başlarında sermayesini 5.000.000 franga yükseltmiştir.²⁷⁹⁸

Modianolara ait şirket bünyesinde Modiano Bankası özellikle dikkat çekmekteydi. Modianolar banka aracılığıyla verilen borçlar ve kiralanan çiftlikler üzerinden yukarıda da söz ettiğimiz gibi önemli kazanç sağlamaktaydı. Öte yandan ihracat ve ithalat yanında Modianolar inşaat sektöründe de faaliyet göstermiştir. 1910 yılında Selanik'te yapılacak gümrük şirketi binasının yapımı ihalesi binanın önemi göz önüne alınarak 51.000.000 liraya Modianolara verilmiştir.²⁷⁹⁹

II. Meşrutiyet döneminde Selanik'te kurulan şirket ve açılan fabrika sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Bu dönemde aile şirketleri geri planda kalırken güçlü sermayeye

²⁷⁹⁵ İpek, *a.g.t.*, s. 62.

²⁷⁹⁶ BOA. A.DVN. MKL.40/3, 5 Kânunusani 1313 (17 Ocak 1898).

²⁷⁹⁷ Sofia Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 66.

²⁷⁹⁸ BOA. A.DVN. MKL.47/6-7-1, 15 Mayıs 1324 (28 Mayıs 1908).

²⁷⁹⁹ BOA. BEO. 3745/280833-1, 24 Nisan 1326 (7 Mayıs 1910).

sahip Musevi aileler sermayelerini birleştirerek “Anonim” ortaklıklar kurmuşlardır. Bu dönemin diğer bir özelliği anonim şirketlerin birçoğunun şehirde yeni fabrikalar açmak ve işletmek üzere kurulmuş olmalarıdır.

Ticaretle zenginleşen Fernandezler ve Torrezler,²⁸⁰⁰ 1908 yılında Allatini ve Mizrahilerle birlikte Vardar Kapısı dışında Hint keneviri ile dokunan bir çuval imalathanesi açmışlardır.²⁸⁰¹ 1909’da fabrika, 60 tezgâhta Avrupa ve Hindistan’dan getirilen kenevir lifinden günde 10.000 metre kumaş imal etmiş, şehirde bulunan un ve tütün fabrikalarının ihtiyacı olan çuval ve paketleri üretmiştir.²⁸⁰²

Bir yıl sonra Mayer de Buton Efendi tarafından, Yalı Kapısı dışında “Şark Ticaret Şirketi” kurulmuştur.²⁸⁰³ Şirket, yeni ticarethaneler açmayı, ilgilendiği iş kollarına bağlı ticarethaneleri satın alarak toptan ve perakende hırdavatçılık, tuhafiyecilik, çerçilik alanlarında fabrika açıp imalatta bulunmayı amaçlamıştır.²⁸⁰⁴

Mizrahi-Fernandes ve Kumpanyası 1911 yılında, Mösyö Gino (Jenviye) Fernandes, Josef ve Lazar Mizrahi, ile birleşerek “Olimpos Birahanesi Osmanlı Anonim Şirketini” kurmuşlardır. Şirket Allatiniler tarafından 1896 yılında açılan, 1909’da yanan bira fabrikasını yeniden inşa edip büyütmeyi amaçlamıştır.²⁸⁰⁵ Olimpos Biranesi Osmanlı Anonim Şirketi, Mezbahalar Caddesinde bulunan 39.401 dönümlük arsa üzerine kurulan fabrikayı işletmiştir.²⁸⁰⁶ Şirket, bira yanında buz üreterek şehirde ve Osmanlı topraklarında yeni bayiler açmayı planlamıştır.²⁸⁰⁷ Olimpos Bira ve Buz Fabrikası’nı işletmek için kurulan bu yeni şirkette Müslüman iş adamlarının da ortak olduğunu söylemeliyiz. Nitekim şirket 5-12 arasında üyelerden oluşacak İdare Meclisi tarafından yönetilecekti. Ayda bir defa toplanacak olan İdare Meclisi üyelerini üç yıllığına Josef Mizrahi, Mösyö Gino Fernandes Mösyö, Lazar Mizrahi, Saul Emmar, Ferit ve Halit Efendiler oluşturmaktadır.²⁸⁰⁸ Modern makinelerle üretim yapan fabrikanın üretimi

²⁸⁰⁰ BOA. İ. RS. M. 32/36-4 (13 Kasım 1908).

²⁸⁰¹ BOA. DH. MKT. 2885/81-1 (25 Temmuz 1909).

²⁸⁰² İpek, *a.g.t.*, s. 86.

²⁸⁰³ BOA. BEO. 3835/287562-1 (18 Aralık 1910).

²⁸⁰⁴ BOA. A. DVN. MKL. 51/ 11-1-1 (24 Aralık 1910). Şirketin İdare Meclisi 5-11 arası üyeden oluşabilecektir. İlk üç yıl idarede Mayer de Buton - İsak (İshak) Yahil, Mişel İsak (İshak) Nesim - Daniel Salem, Isac Karasu- Samuel Bivins, Samuel Abastadov Efendiler bulunacaktır. Her biri 50 hisse senedine sahip İdare Meclisi üyeleri ayda bir, her biri 20 hisse sahip heyet-i umumiye üyeleri ise 6 ayda bir toplanacaktır. A.DVN. MKL. 51/ 11-1-2 (24 Aralık 1910).

²⁸⁰⁵ BOA. A.DVN. MKL. 52/7-1-1 (29 Mayıs 1911).

²⁸⁰⁶ BOA. A.DVN. MKL. 52/7-1-1 (29 Mayıs 1911).

²⁸⁰⁷ BOA. A.DVN. MKL.52/7-1-1 (29 Mayıs 1911). Şirket gelirlerinin %10’u ihtiyat akçesi olarak kasaya aktarıldıktan ve %5’i hisselerle faiz olarak yansıtıldıktan sonra kalan %20’si kuruculara, %10’u İdare Meclisi üyelerine, %10’u müdürlere ve %6’sı hisse senedi sahiplerine dağıtılacaktır. BOA. A.DVN. MKL.52/7-1-3 (29 Mayıs 1911).

²⁸⁰⁸ BOA. A.DVN. MKL.52/7-1-2 (29 Mayıs 1911).

yıldan yıla artmıştır. 1911’de 2.744.713 kilogram olan üretim, 1912’de 2.779.796 kilograma çıkmış, 1913’te 3.000.000 kilogramı aşmıştır.²⁸⁰⁹

Moiz Avram Tayano ve hissedarları 1911’de “Mensucat Ticareti Osmanlı Anonim Şirketi’ni” kurmuşlardır. Şirketin nizamnamesine göre amacı, Selanik’te manifatura ticaretiyle uğraşan Samuel Avram Tayano’nun komandit şirketinin ticarî ve hukukî devamlılığını sağlamak, tekstil sektöründe faaliyet gösteren sanayî tesisleri satın almaktır.²⁸¹⁰

II. Meşrutiyet dönemi sonlarında açılan “Şark Hazır Elbisecilik Osmanlı Anonim Şirketi”, Musevi tüccarlar Sabatay Aşer Hasid, Salamon Danil ve Samuel Hason Efendiler tarafından kurulmuştur. 20.000 Osmanlı Lirası sermaye ile 50 yıl faaliyet göstermek üzere²⁸¹¹ açılan şirketin nizamnamesine göre amacı, yeni ticarethaneler açmak, mevcut ticarethaneleri satın alarak toptan ve perakende suretiyle tuhafiyecilik, çerçilik, konfeksiyon (hazır giyim) ve bu gibi iş kollarında faaliyet göstermek, her türlü ticarî ve sanayî ve malî kuruluşlara katılmak olarak belirlenmiştir.²⁸¹² Şirketi yönetecek olan Meclis-i İdare üye sayısı 5 ile 9 kişi arasında olacak, her ay toplanacak; Heyet-i İdare ise yılda bir kez toplanıp yönetimi denetleyecektir.²⁸¹³

Musevi girişimciler II. Meşrutiyet döneminde yeni bankacılık şirketleri kurmuşlardır. 1910 yılında Albert Alyon ve Banker David Benoid, “Popular (Avam) Bankası” bunlardan biridir. 50 yıl faaliyet göstermek üzere kurulan şirketin amacı, her türlü banka muamelesi ile komisyonculuk, hükümet, belediyeler, cemaat-ı muhtelifle ile cemiyetler ve özel şahıslara borç vermek, acentelik adı altında kara ve deniz taşımacılığı, maden işleri gibi her türlü ticarî teşebbüste bulunmak, sanayi ve ziraat alanında yatırımlara girişmek olarak belirlenmiştir.²⁸¹⁴ İdare meclisi normal şartlarda her ay bir defa toplanacak, şirketin gelirleri ve mülklerini idare edecek, borç verme, fiyat indirme, depozito ve şirketin diğer çalışma şartlarını belirleyecek, şirket için şubeler ve acenteneler açılıp-kapatılmasına karar verecekti.²⁸¹⁵ Şirket, devlet ve belediyeler yanında tüzel kişilik olarak tanınmış olan cemaatlara ve cemiyetlere de borç verecekti.²⁸¹⁶ Yine şirketin

²⁸⁰⁹ İpek, *a.g.t.*, s. 87.

²⁸¹⁰ BOA. A.DVN. MKL. 59/67-1-1 (12 Ekim 1911). Şirketin Meclis-i İdaresi dokuz yıl görev yapacak olan her biri en az 50 adet hisseye sahip 5-9 kişiden oluşacaktı. Meclis-i İdare her ay toplanıp şirketin yönetimi ile ilgili kararlar alırken, her biri en az 10 hisseye sahip Heyet-i Umumiye üyeleri yılda bir kez toplanıp şirketin geleceğine ilişkin kararlar alacaktı. BOA. A.DVN. MKL 59/67-1-4 (12 Ekim 1911).

²⁸¹¹ BOA. ŞD. 1239/10-1, 8 Nisan 1328 (21 Nisan 1912).

²⁸¹² BOA. A.DVN. MKL. 58/A5-2-1 (19 Haziran 1912).

²⁸¹³ BOA. A.DVN. MKL. 58/A5-3-3 (19 Haziran 1912).

²⁸¹⁴ BOA. A.DVN. MKL. 50/18-1-5 (24 Mayıs 1910).

²⁸¹⁵ BOA. A.DVN. MKL. 50/18-1-2 (24 Mayıs 1910).

²⁸¹⁶ BOA. A.DVN. MKL. 50/18-1-5 (24 Mayıs 1910).

Heyet-i Umumiyesi yarısı kadarının Osmanlı tebaasından olmak üzere 14-16 kişiden oluşması öngörülmüştür.²⁸¹⁷

5.4.1.2. Müslümanlara Ait İşletmeler

Selanik'in ekonomisinde oldukça etkin olan Müslüman cemaati arasında, yabancıların "dönme" olarak adlandırdıkları "Dönmeler" önde gelmekteydiler. 1908-1909'da şehirdeki 43 sanayi kuruluşundan beşi Müslümanlara aitti.²⁸¹⁸ Bunlar arasında özellikle Selanik Belediyesinin kurulmasından sonra uzun yıllar belediye reisliği yapmış olan Yakubî Hamdi Bey, Kapancı Mehmet ve kardeşi Yusuf Bey, Karakaşzâde Nazmi Bey, tütün tüccarları Kazım Emin ve Hasan Akif Beyler vardı.

Hamdi Bey, hem bir memur ve belediye reisi hem de Avrupa sermayedarları ile olan ilişkileri sayesinde Selanik'in gelişmesinde pay sahibi olacak birçok altyapı projesinin yapıcısı ve kurduğu şirketler aracılığıyla bu projelerin uygulayıcısı olmuştur. Hamdi Bey'in en önemli ve ilk büyük girişimi Selanik'in içme suyuna kavuşmasını sağlayacak olan "Selanik Su Şirket-i Osmanîyesi"nin kuruluşu olmuştur.²⁸¹⁹ Güllüzâde Hamdi Bey 1888 yılında Selanik şehrine Vardar nehrinin çeşitli menbandan makine ile su getirilmesi için kendisi ile oğlu Adil Bey'e imtiyaz verilmesini istemiş, konu Şura-yı Devlette görüşülmüş²⁸²⁰ ve kabul edilmiştir.²⁸²¹ Bu imtiyazın ihtiyaç olduğu gerekçesiyle Mayıs başından itibaren altı ay daha uzatılması talebi kabul edilmiştir.²⁸²² Bunun için Belçika sermayesi ile nizamnamesinde 50 yıl faaliyet gösterecek olan bir su şirketi kurulmuştur.²⁸²³ Proje tamamlandıktan sonra su şirketi sadece Selanik'te bulunan evlere su dağıtmakla kalmamış, bazı devlet kurumları ve Mekteb-i İdadî gibi okullara parasız olarak su sağlamıştır.²⁸²⁴ 24 Temmuz 1900 tarihinde imzalanan şartname uyarınca, şirket suyun 100 litresinden 15 Para, 1 metre küpünden 3 kuruş 30 para ücret almıştır.²⁸²⁵ Şirket suyu şehre kolayca ulaştırabilmek için 1909 yılı ortalarında biri Pazar Tekkesi, diğeri Çavuş Manastırı'nda olmak üzere iki su deposu inşa etmiştir. Bu tedbir yetersiz kalınca Yalılar bölgesinde oturan halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve belediye tarafından yapılan yolları gerektiğinde sulamak için Telli Kapı dışında Rum kabristanı civarında Hazine-i

²⁸¹⁷ BOA. A.DVN. MKL. 50/18-1-2 (24 Mayıs 1910).

²⁸¹⁸ Hronakis, *a.g.t.*, s. 72.

²⁸¹⁹ Baer, *a.g.e.*, s. 116.

²⁸²⁰ BOA. MV. 31/34-1-2 (23 Nisan 1888).

²⁸²¹ BOA. MV. 50/64-1-2 (23 Ocak 1890).

²⁸²² BOA. MV. 53/62-1-2 (11 Mayıs 1890).

²⁸²³ BOA. MV. 60/45-1-2 (17 Aralık 1890).

²⁸²⁴ BOA. MF. MKT. 289/39-1 (30 Eylül 1895).

²⁸²⁵ BOA. DH. İD. 107/39-2 (2 Mayıs 1910).

Hassa'ya ait taş ocaklarında bir depo inşa etmeyi planlamıştır.²⁸²⁶ 1910 yılında ise evlere su saatleri bağlanmıştır. Aynı yıl şirket tarafından hane başına mukavele şartlarına aykırı olarak saat ücreti almaya başlanmıştır.²⁸²⁷

Hamdi Bey, 1888'de Allatini Un Fabrikası-Gümrük-Beşçınar güzergâhında işleyecek 10 km'lik tramvay hattı imtiyazını almış, bunun için 50 yıllığına Selanik Tramvay Şirket-i Osmaniyesi'ni kurmuştur. Şirket tarafından Ocak ve Temmuz başlarında ödenmesi şartıyla 1.250.000 Franklık bir borç antlaşması imzalanarak %5 faizle ve 30 yılda 30 defa olunmak üzere beşer yüz Franklık 35.000 borç tahvili tedavüle çıkarılmıştır. Hatlar, vagonlar ve teknik makineler Belçikalı Charleroi Usines Şirketi fabrikalarından temin edilmiş, hat Nisan 1892'de Olimpos Kafe'den Beyaz Kule'ye oradan Hamidiye Büyükdere'ye kadar tamamlanmış, atlı tramvaylar hizmete açılmıştır.²⁸²⁸ 1905 yılında tramvay hatlarının elektrikli hale getirilmesine karar verilmiştir. Zira atlı tramvaylarda yaşanan kazalar nedeniyle vagonlar ağır hasar almıştır. 1906'da sipariş edilen 16 yeni vagon da sorunu çözememiştir. Bir yandan elektrik şirketi santrallerini kurarken öte yandan caddelere elektrige uygun hatlar döşenmiştir. 1908'de ABD'den 25 yeni vagon satın alınmıştır.²⁸²⁹ Elektrik fabrikası 1908 yılı ortalarında hizmete girmiş, tramvay hatlarının bazı kısımları elektrikli hale getirilmeye başlanmıştır.²⁸³⁰ Bu tarihlerde güzergâhlar yeniden belirlenmiştir.²⁸³¹ 1908 yılı ortalarında şehirdeki tramvayların elektrikli hale getirilmesi için çalışmalar hızlandırılmış,²⁸³² Olimpos Meydanı'ndan Rüsûmat İdaresine kadar olan kısım tamamlanmıştır.²⁸³³ 14 Haziran 1908'de elektrikli tramvay hizmete açılmıştır. Resmî açılış ise temmuz ayının ilk haftasında gerçekleştirilmiştir.²⁸³⁴ İlk aşamada Depo-Pyrgos Caddesi hattı, daha sonra Vardar Caddesinden Hamidiye'ye ve üçüncü olarak Sabri Paşa-Beşçınar hattı işletmeye açılmıştır. Belediye'nin tramvay şirketi ile yaptığı görüşmeler sonunda Küçük Karaburun'u Beşçınar'a bağlayacak yeni bir hattın yapılmasına karar verilmiştir. Yeni hat Depo, Yalılar, Hirch Hastanesi, Kışla, Hamidiye Caddesi, Yeni Kapı, Hirch Mahallesi ve doğuda demiryolu istasyonuna kadar uzanacaktı. Böylece tramvayla

²⁸²⁶ BOA. DH. MKT. 1293/3-1 (30 Ağustos 1908)

²⁸²⁷ BOA. BEO. 3749/281124-1 (14 Mayıs 1910).

²⁸²⁸ SVS, 1325, s. 640.

²⁸²⁹ Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatirivi, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 50, BOA. DH. MKT. 2765/36-1 (18 Mart 1908).

²⁸³⁰ BOA. BEO. 3339/250377 (20 Haziran 1908).

²⁸³¹ BOA. DH. MKT. 2754/50-1 (17 Şubat 1909).

²⁸³² BOA. TFR. I. AS. 38/3765-1 (18 Haziran 1908).

²⁸³³ BOA. TFR. I. MN. 21/2080-4 (14 Temmuz 1908).

²⁸³⁴ BOA. Y. A. HÜS. 523/72-1 (9 Temmuz 1908).

Selanik'in dođu ve batı mahalleleri birbirine bağlanacaktı. Ancak Őirketin hatları inşa edebilmesi için Belediyeden hattın geçeceđi caddelerin geniŐletilmesini istemesi bu iddialı projeyi suya dűŐürműŐtür.²⁸³⁵

Ancak güzergâh deđiŐiklikleri ve tramvay arabalarının yetersizliği bir yıl içerisinde sorunlara neden olmuŐ, halk ile Kumpanyayı karŐı karŐıya getirmiŐtir. 17 Őubat 1909'da Selanik valisinin verdiği bilgiye göre, Selanik Tramvay Kumpanyası 23 vagonla çarŐı ve rıhtım hatlarını gerek gördűđü yerlere duraklar koyarak idare etmeye çalıŐmıŐtır. Tramvaya binmek isteyen ahali, durakların ve arabaların yetersizliği nedeniyle soğukta beklemek zorunda kalmakta, bazı yolcular arabanın gümrük durağına gitmek yerine yolunu deđiŐtirmeden kendilerini daha sonraki duraklara götürmelerini talep etmiŐler, arabada olay çıkarmıŐlardır. Bu duruma Őahit olan polis de olayların büyümemesi için tramvay memuruna yolcuların isteğinin yerine getirilmesini söylemesine rağmen, orada bulunan Kumpanya mühendislerinden Műsyű Viritan'ın bastonuyla halkın üzerine yürüdüğü gören polis Viritan'ı gözaltına alıp karakola götürműŐtür. Vali, ahalinin Őirkete husumet göstermekte olduğunu da belirtmiŐtir.²⁸³⁶

Aslında bu olay ilk değildir. Belçika Sefaretinin iddiasına göre 17 Aralık 1908'de tramvay arabalarında hırsızlık olduğu gerekçesiyle, İpsilander Oteli karŐısında bulunan tramvay arabasının üzerine yürüyen ahali tarafından kondűktörün yoluna devam etmesi engellenmiŐtir. Kumpanya Direktörü Belçikalı Mühendis Műsyű Rut olaydan haberdar olup olay yerine gelmiŐ, iddiaya göre ahaliyi yatıŐtırmaya çalıŐırken orada bulunan polis memurları olayı seyretmekten baŐka bir Őey yapmamıŐlar, lakayt bir tavır takınmıŐlar, hatta Műsyű Rut'u ahaliye küfrettiği gerekçesiyle tutuklamıŐlardır.²⁸³⁷ Halkın tepkisinin bir nedeni de elektrikli tramvayın iŐletilmesi atlı tramvaya göre 3-5 kat daha pahalıya mâl olduğundan, Őirketin eski abonelikleri iptal edip bilet fiyatlarını arttırması olmuŐtur. Őirketin 200 eski abonesi İstanbul'da bulunan Őirket-i Hayriye-i Hamidiye'ye bir mektup yazarak "halkın seyahat için buharlı gemileri kullanacağını" belirtmiŐlerdir.²⁸³⁸

1909 yılı ağustos ayında Selanik Vilayet Meclisi mevcut tramvay hatlarının Şehre yeterli gelmediğinden, yeni tramvay hatları inşasına dair Selanik Belediyesi'ne teklifte bulunmuştur.²⁸³⁹ Öte yandan bu tarihlerde artık Şehirdeki tramvay vagonları da eskimiŐtir.

²⁸³⁵ Vasilis K. Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktoriği Yatııvi, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki 1991, s 50.

²⁸³⁶ BOA. DH. MKT. 2754/50-1 (17 Şubat 1909).

²⁸³⁷ BOA. DH. MKT. 2711/74-2 (17 Ocak 1909).

²⁸³⁸ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 50.

²⁸³⁹ BOA. DH. MKT. 2904/41-1-2 (16 Ağustos 1909).

Eskiye bu vagonların bir kısmı Konya vilayetine gönderilmek istenmiş, Konya valisi vagonlar çok eski ise gönderilmemesini rica etmiştir.²⁸⁴⁰ Hattın uzatılması konusunda Belediye de olumlu görüş bildirmiş, gerekli çalışmayı başlatmıştır. Hattın uzatılmasına cevap gelmeyince Belediye azalarından Yusuf Nar Efendi'ye tahsisat verilerek tramvay şehirde yeni tramvay hatları inşasını görüşmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir.²⁸⁴¹ Aynı yıl Selanik Tramvayı Osmanlı Anonim Şirketi, sermayesini 3.000.000 franga yükseltip 500 franklık 6.000 hisseye bölmüştür.²⁸⁴²

Hamdi Bey 1887 yılında Selanik'te bir kâğıt fabrikası kurma imtiyazını da almıştır.²⁸⁴³ Hamdi Bey 1890'larda iki önemli işe daha imza atmıştır. Birincisi 1889 yılında, sık sık sel baskınlarına neden olan Vardar Nehri ve Yenice göl yataklarının düzenlenerek çevresindeki bataklık arazilerin kurutulması,²⁸⁴⁴ ikincisi ise 1893 yılında Vardar Nehri ile Yenice Gölü'nde taşımacılık imtiyazı girişimleridir.²⁸⁴⁵ Bu girişimler kabul edilmiştir. Hamdi Bey'in son büyük girişimi, nehir ve gölde işlettiği vapurların Selanik sahillerine kadar çalıştırılması isteği olmuştur ki bu talep, imtiyazın Hazine-i Hassa'ya ait olması gerekçesiyle 1895'te Şura-yı Devlet tarafından kabul edilmemiştir.²⁸⁴⁶ Sık sık İngiltere, Fransa ve Belçika'ya giden Hamdi Bey 1906 yılı aralık ayında Brüksel'de vefat etmiştir.²⁸⁴⁷

Atlı tramvayların yavaşlığı 1905'te Osmanlı yönetimini Selanik'te ulaşım alanında yeni önlemler almaya itmiştir. Bir yandan tramvayların elektrikle işletilmesine karar verilip bu yolda çalışmalar başlatılırken öte yandan deniz taşımacılığının geliştirilmesi düşünülmüş, Ağustos 1906'da "Şirket-i Hayriye-i Hamidiye-Selanik" ortaklığı kurulmuştur. Sermayesi 50.000 lira olan şirket 5 liralık hisselerle piyasaya arz edilmiştir. Şirketin feribotları hem Termaikos Körfezi'nde şehir ulaşımını sağlayacak hem de Selanik ile Yunan ada ve limanları arasında çalışacaktı. Şirket-i Hayriye kısa sürede Selanik'te Olimpos Meydanı, Beyaz Kule, Kerim Efendi, Büyük Dere ve şehir limanında iniş-biniş noktaları oluşturmuş ve vapurlar işlemeye başlamıştır. Şirket 1907'de İngiltere'den yeni vapurlar satın almış, sahillerine yeni istasyonlar kurmuştur. Şirketin taşıma programına göre 191 tonluk en büyük vapur olan "Kassandra"nın,

²⁸⁴⁰ BOA. DH. MKT. 2907/88-1 (22 Ağustos 1909).

²⁸⁴¹ BOA. DH. MUİ. 15-1/40-3 (26 Eylül 1909).

²⁸⁴² BOA. A.DVN. MKL. 48/11-3 (13 Haziran 1909).

²⁸⁴³ BOA. İ. DH. 1083/84932-1 5 Mayıs 1304 (17 Mayıs 1888).

²⁸⁴⁴ BOA. Y. A. RES. 74/52-1, 3 Haziran 1305 (15 Haziran 1889).

²⁸⁴⁵ BOA. İ. TNF. 2/27-1, 8 Mayıs 1309 (20 Mayıs 1893).

²⁸⁴⁶ BOA. Y. A. RES. 74/52-1, 12 Şubat 1310 (25 Şubat 1895).

²⁸⁴⁷ BOA. HR. SFR.3. 565/26-1, 12 Kânunuevvel 1322 (25 Aralık 1906).

Halkidiki'den hareketle Kavala-Taşöz-Dafne hattında, 61 tonluk “Bosporus 57” ve “Bosporus 58” vapurlarının Büyük Karaburun-Kassandra-Eponomi-Katerini hattında, 28 tonluk en küçük “Haver” ve “Ahmet 23” vapurları ise Küçük Karaburun'dan Beşçınar'a kadar uzanan hatta çalışmaları planlanmıştır.²⁸⁴⁸

Selanik'te faaliyet gösteren bir diğer girişimci Osman Derviş Bey'dir. Şirketi Site Saul'de bulunan Osman Derviş Bey, 1899'da bir fes ve örgü fabrikası kurma kararı almıştır. Onu bu kararı almaya iten nedeni müracaat dilekçesinde, Osmanlı topraklarına Avrupa'dan getirilen feslerin %20-%30 gibi fahiş fiyatlarla satılıyor olması ve bu alanda yerli fabrikaların kurulması gerekliliği olarak izah etmiştir.²⁸⁴⁹ Şura-yı Devlet 50 bin lira sermaye ile kurulacak olan fabrikaya onay vermiş, ayrıca yurt dışından ithal edeceği alet ve edevat için 15 yıl gümrük vergisi alınmaması kararlaştırmıştır.²⁸⁵⁰ Ancak Osman Derviş Bey'in fabrikayı hemen açamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu alanda yeni girişimler yapılmış, Osman Derviş Bey aldığı imtiyazı gerekçe göstererek bu girişimleri önlemeye çalışmıştır. Şura-yı Devlet ise verilen imtiyazın tekel mahiyetinde olmadığını, imtiyazın üçüncü maddesinde belirtildiği gibi fabrikanın açılması için İstanbul'da bir bankaya yatırılmış olan teminat bedelinin iade edilemeyeceğine hükmetmiştir.²⁸⁵¹ Bunun üzerine Osman Derviş Bey, Kapancı Kardeşler (Ahmet ve İbrahim) ile “Fes ve Mensucat Şirket-i Osmanîyesi”ni kurmuş ve fabrikanın da bu şirket bünyesinde faaliyete başlamasını sağlamıştır.²⁸⁵² Bu noktada Marc Baer'in “Müslüman iş adamlarının ortaksız kendi işlerine sahip olmayı ve sadece akrabalarıyla muhatap olmayı tercih ettikleri”²⁸⁵³ iddiası pek gerçekçi görünmemektedir. Zira Kapancı'nın kurduğu fes fabrikasına üç Musevi ortak alınmıştır.²⁸⁵⁴

Öte yandan Karakaş Mehmet ve Balcı Kardeşler Selanik'te ikinci bir fes fabrikası açmışlardır.²⁸⁵⁵ Böylece bu sektörü baskılayarak Musevi tüccarları sektörden çıkarmışlardır. Nitekim fes fabrikalarının kuruluşuna kadar Osmanlı Devleti, Selanik'teki

²⁸⁴⁸ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 52.

²⁸⁴⁹ BOA. ŞD. 1215/3-1, 11 Ağustos 1315 (24 Ağustos 1909).

²⁸⁵⁰ BOA. Y. A. RES. 105/29-1, 14 Kânunuevvel 1315 (26 Aralık 1899).

²⁸⁵¹ BOA. Y. A. RES. 114/4-2, 4 Ağustos 1317 (17 Ağustos 1901).

²⁸⁵² BOA. A.DVN. MKL. 48/16-1-1 (12 Temmuz 1909).

²⁸⁵³ Marc Baer, “Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul”, *Journal of World History*, Vol 18, No 2, June 2007, s 151.

²⁸⁵⁴ Hronakis, *a.g.t.*, s 74.

²⁸⁵⁵ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 134.

jandarma ve askerler için gerekli fesi çoğunlukla İtalyan ve Avusturya fabrikalarından Michel Modiano gibi Musevi tüccarlar aracılığıyla karşılamaktaydı.²⁸⁵⁶

Hasan Akif Kumpanyası'nı şehirdeki dört büyük tütün şirketi arasında saymak mümkündür.²⁸⁵⁷ Hasan Akif'in şirketi, Avusturya, Belçika, Almanya ve İngiltere, hatta Amerika'ya kadar tütün ihraç etmekteydi.²⁸⁵⁸ Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra Mehmet Emin gibi o da ticarethanesinin merkezini Bulgaristan'a (Drama'ya) taşımıştır ve bu ticarethanede çalışan memurların da çoğunluğu Selanik kökenli Osmanlı tebaası İslam'dır.²⁸⁵⁹ Ticarethanenin Bulgaristan merkez müdürlüğünü yapan İsmail Bey'di.²⁸⁶⁰ 1909 yılından beri şirketin Drama Şubesi Müdürlüğünde Selanik Mekteb-i İdadîsi mezunu Hasan Akif bin Fuat, şubenin Sermuayene memurluğunda yine aynı mektepten mezun Abdurrahman bin Mustafa bulunmaktaydı.²⁸⁶¹ I. Dünya Savaşı sonrasında Bulgar baskısı sebebiyle onun da işleri bozulmaya başlamıştır.

Kazım Emin Kumpanyası şehirde önde gelen kuruluşlar arasındaydı. Şirketin başlıca faaliyeti tütün ticareti idi. Şirket, 1898'de Münih'te de bir fabrika kurmuştu. Kazım Emin, Selanik'in 1912'de Yunanistan tarafından işgalinden hemen önce İstanbul'a iltica etmiş ve arkasından 20 Mayıs 1913 tarihinde ortaklarıyla birlikte Münih'te "Zuban" adıyla bir sigara fabrikası kurarak işlerini buradan idare etmeye başlamıştır.²⁸⁶²

Genel olarak baktığımızda Selanik'teki Müslüman tüccar ve sanayiciler gerek II. Abdülhamit döneminde ve gerekse II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında birçok şirket kurmakla birlikte sermayelerinin yetersizliği nedeniyle Avrupalı sermaye sahipleri ya da gruplarıyla ortaklıklar kurmak zorunda kalmışlardır. Bunlar yabancı sermayenin "uşağı" olmamakla birlikte, iş yapabilmek için yabancı sermayenin zorunluluğunun farkına varmış Müslüman yatırımcılardır. II. Meşrutiyet döneminin ilerleyen yıllarında ise Selanik'te bulunan İttihatçılar özellikle deniz ticaretinde var olan boşluğu doldurmak ve aynı zamanda ekonominin millileştirilmesi düşüncesinin bir gereği olarak bu alanda şirket kurup işletmek istemişlerdir. Zira İttihat ve Terakki Partisi'nin (Cemiyeti) 1908

²⁸⁵⁶ 1905 yılında Selanik'in ihtiyacı olan feslerin bir kısmı Viyana'da bulunan bir fabrikadan temin edilmekteydi. BOA. Y. MTV. 271/129-1, 19 Şubat 1320 (4 Mart 1905). Michel Modiano, Ağustos 1908'de İtalya'da bulunan ve Selanik'teki III. Ordu için fes imal eden bir fabrikanın Selanik acenteliğini yapmaktaydı. BOA. TFR. I. SL. 194/19308-1, 27 Temmuz 1324 (9 Ağustos 1908).

²⁸⁵⁷ Bear, "Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul" ..., s. 71.

²⁸⁵⁸ Bear, "Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul" ..., s. 152.

²⁸⁵⁹ BOA. HR. SFR.04. 695/38-49 (8 Şubat 1917).

²⁸⁶⁰ BOA. HR. SFR.04. 695/38-53 (1 Eylül 1918).

²⁸⁶¹ BOA. HR. SFR.04. 695/38-54 (1 Eylül 1918).

²⁸⁶² BOA. İ. HR. 433/3-2 (6 Temmuz 1913).

programında ekonomi alanında millîlik vurgusu yapılmıştır.²⁸⁶³ İttihatçıların 1908 kongresinde II. Abdülhamit rejimi, ekonomiyi batağa saptamakla suçlanırken ticaret odaları ve anonim şirketlerin kurulması, taşımacılığın ve eğitimin geliştirilmesi ile ekonominin canlandırılabilmesi belirtilmiştir. 1911 yılı parti kongresinde de Osmanlı Devleti'nin deniz ticaretinde etkili olamaması eleştirilmiştir.²⁸⁶⁴

Öte yandan elektrikli tramvayların pahalılığı, Selanik Körfezi'nde ve İzmir-Yunan adaları arasında faaliyet gösteren Şirket-i Hayrîye-i Hamidîye vapurlarının yetersizliği,²⁸⁶⁵ buna karşın İtalyan, Yunan ve diğer yabancı deniz taşıma şirketlerinin Akdeniz'deki yoğun faaliyetleri, Osmanlı Hükümetinin deniz ulaşımı alanında boşluğu halen doldurulamadığının bir göstergesiydi. Yunan ve İtalyan vapurlarının deniz taşımacılığı konusundaki açık ara üstünlüğü, birtakım siyasî sorunlara da neden olmaktaydı. Zira milliyetlerin çarpıştığı, bir terör bölgesi haline gelen Makedonya'ya Yunan, Bulgar, Sırp komiteciler zaman zaman deniz yolu ile yabancı vapurlarla gelmekteydiler. Ayrıca bu vapurlarla Makedonya bölgesine yoğun miktarda patlayıcı madde ve silah kaçırılmaktaydı. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek amacıyla Selanik'te bulunan İttihatçılardan Eyüb Sabri Bey, Debre Mebusu Merhum İsmail Beyzâde Fuad Bey, Selanikli Kerim Efendizâde Tefik Bey, Tüccardan Giritli Selmiyanakizâde Ali, İskotaki İbrahim Fikri Efendiler, Selanikli Müftü İbrahim Beyzâde İhsan Namık Beyler bir araya gelerek vapur şirketi kurmayı amaçlamışlardır. Şirket, "İttihad Seyr-i Sefain Anonim Şirket-i Osmaniyesi" adıyla Temmuz 1911'de kurulmuştur. Diğer şirketlerden farklı olarak 50 yıl değil, 75 yıllığına faaliyet göstermeyi amaçlayan²⁸⁶⁶ bu şirketin nizamnamesine göre kuruluş amacı Osmanlı ve yabancı devlet sahillerinde seferler düzenleyerek yolcu ve eşya nakletmek ve bunlara ilişkin ticarî faaliyetlere girişmek olarak ifade edilmiştir. 250.000 lira sermaye²⁸⁶⁷ ile kurulan şirketin yönetimi Heyet-i Umumiye üyeleri arasından seçilen 11 kişilik bir Meclis-i İdareye ait olacaktır ve ilk yedi yıl bu görevi kurucular üstlenecektir. Meclis-i İdare en az altı üyenin katılımı ile 15 günde bir toplanacak, görüşmeler tutanak altına alınacaktır.²⁸⁶⁸ Heyet-i Umumiye her yıl mayıs ayında Selanik'te veya İstanbul'da toplanacak, şirketin ve İdare

²⁸⁶³ Zafer Toprak,.....

²⁸⁶⁴ Yunus Emre Tekinsoy, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İttihatçıların Millî Bir Vapur İşletmesi Kurmaya Yönelik Teşebbüsü: İttihâd-ı Seyr-u Sefâi'in Anonim Şirket-i Osmaniyesi", *Karadeniz Araştırmaları (KARAM)*, Sayı 71, s. 629.

²⁸⁶⁵ Vasilis K. Kolonas, *Í Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis*, ... s. 52.

²⁸⁶⁶ BOA. A. DVN. MKL.52/4-1-1 (26 Temmuz 1911).

²⁸⁶⁷ BOA. BEO. 3900/292433-1 (30 Mayıs 1911).

²⁸⁶⁸ BOA. A. DVN. MKL. 52/04-1-1 (26 Temmuz 1911).

Meclisinin faaliyetlerini görüşecektir. Şirketin gelirleri, giderler ve borç faizleri düşüldükten sonra kalacak meblağın %1'i ihtiyaç akçesi olarak şirket kasasına aktarılacak, %80'i hissedarlara, %5'i meclisi idare üyelerine, %2,5'i genel müdür ve müdürlere, %12'si de kuruculara dağıtılacaktır.²⁸⁶⁹ Şirketin kuruluşu tamamlandıktan sonra "İttihad" adı verilen bir vapur satın alınmıştır. Ancak Trablusgarp Savaşı sırasında Yunanistan'ın Pire Limanı'nda mahsur kalan vapura bir süre sonra Yunanistan el koymuştur.²⁸⁷⁰

5.5. Şehir Ekonomisini Etkileyen Kurumlar

Yabancı sermayenin nüfuzu ve buna bağlı olarak altyapının sürekli geliştirilmesi zorunluluğu Selanik şehrinin ekonomisini şekillendiren önemli bir unsurdu. Limanın inşası ve genişletilmesi, tren yollarının yapımı, liman ve tren istasyonu arasındaki bağlantının güçlendirilmesi Doğu Demiryolu Şirketi ve Liman Şirketinin imtiyazları ile gerçekleşmiştir.²⁸⁷¹ Bu yatırımlar daha önce de ifade ettiğimiz gibi Selanik'in ticaretinin gelişmesinin en önemli faktörleri olmuştur. Öte yandan Tanzimat reformlarıyla birlikte fiilî olarak esnaf örgütlerinin yerini "Bankalar", "Ticaret Odaları", "Ticaret Mahkemesi", "Sendikalar", "Cemiyetler (dernekler)", "Ticaret Okulları" gibi yeni kurumlar almıştır. Bu kurumlar bir yandan şehrin Avrupa ile ticarî açıdan eklemelenmesini sağlarken öte yandan sınıf içi etnik bir hegemonya inşa etmiş, her cemaatin bir arada yaşama düşüncesini pekiştirmiştir. Yani her bir cemaatin tüccarı "Ticaret Odası" bünyesinde kendi cemaatlerinin ve şehrin ortak iktisadî çıkarları doğrultusunda birlikte hareket etmişlerdir.²⁸⁷²

5.5.1. Bankalar ve Bankerler

1864 yılına kadar Selanik'te düzenli bankacılık mevcut değildi. Bu nedenle kredi imkânları son derece sınırlıydı. Sermaye, hatırı sayılır birkaç büyük tüccar ve toprak sahibine para veren zengin ailelere ait olan ve sayısı 15'i geçmeyen ticarî kuruluşun elindeydi.²⁸⁷³ Modern bankalar kurulmadan önce Selanik'te bulunan sermaye sahipleri banka gibi çalışmışlardır.²⁸⁷⁴ İncelediğimiz dönem boyunca çoğunluğu Musevilere ait

²⁸⁶⁹ BOA. A. DVN. MKL. 52/04-1-3 (26 Temmuz 1911).

²⁸⁷⁰ Tekinsoy, *a.g.m.*, s. 634.

²⁸⁷¹ Hronakis, *a.g.t.*, s 132.

²⁸⁷² Hronakis, *a.g.t.*, s 113.

²⁸⁷³ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 503.

²⁸⁷⁴ BOA. HR. TO. 525/64-1, 23 Haziran 1881.

olan bu işletmeler Selanik sermayesinin %90'ını oluşturmuşlardır.²⁸⁷⁵ 1864'ten sonra başta Osmanlı Bankası şubesi olmak üzere Selanik, Midilli, Orient (Doğu) ve Ziraat Bankalarının şubeleri açılmıştır. 1907 yılı vilayet salnamesine göre şehirde bulunan banka şubeleri ile bankacılık hizmetleri veren özel kuruluşların sayısı 20'den fazla idi.²⁸⁷⁶

Tablo 49: Selanik'te Bulunan Bankalar

Numara	Banka İsmi	Bulunduğu Mahalle
1	Osmanlı Bankası	Frenk Mahallesi
2	Ziraat Bankası şubesi	
3	Selanik Bankası	Frenk Mahallesi Allatini Bazargan Hanı
4	Midilli Bankası	Frenk Mahallesi
5	Atina Bankası	Frenk Mahallesi
6	Orient (Doğu) Bankası	Kirçi Hanı
7	Allatini Kardeşler	Frenk Mahallesi
8	Saulzadeler	Site Saul
9	Kapani Mehmed Efendi	İsmail Paşa Hanı
10	Hikmet Haşmet İzzet Kumpanyası	Site Saul
11	Vital Fernandez	Frenk Mahallesi
12	Avram Haim Amar	Frenk Mahallesi Tiyano Hanı
13	Mişon Tiyano	Frenk Mahallesi Tiyano Hanı
14	İsak Ben Susam ve Mahdumları	Frenk Mahallesi Yıldız Hanı
15	Mişon Avram Saltin	Frenk Mahallesi Saiyaz Hanı
16	Perikli Hacı Lazaro	Frenk Mahallesi Saiyaz Hanı
17	Atnaş Sosidis	Sosidi Hanı
18	Solomon ez Hasid	İstanbul Çarşısı
19	Papasoğlu Kardeşler	Mahallesinde Rongot Hanı
20	Solomon Davi Fransız	Lombardo Hanı
21	Şinasi Murtaza Vahidzadeler	İstanbul Çarşısı

(Kaynak: SVS, 1907, s. 578)

Modern bankalar kurulmadan önce bu alanda özellikle Allatini Kardeşler ön plana çıkmıştı. Bunların yanında Musevi Modiano, Amar, Benveniste,²⁸⁷⁷ Saulzadeler, Salamon Davi Fransız, Salamon ez Hasid, Avram Saltin İsak ben Susam gibi daha birçok bankacılık ofisi vardı.²⁸⁷⁸ II. Meşrutiyet öncesinde Kapancı Mehmet Efendi ve Hikmet Haşmet İzzet Kumpanyası bu alanda faaliyet göstermekteydi. Yerel ve özel bankacılık ofisinin tipik örneklerinden biri 500.000 Frank sermayeye sahip Müftüoğulları Ehat ve Hidayet Efendilerdi.²⁸⁷⁹ Rum Atnaş Sosidis, Perikli Hacı Lazaro, Dimostoni (Demosthenes) Angelaki yüksek sermayeleriyle Rum tüccarların borçlanma kapılarıydı.²⁸⁸⁰ II. Meşrutiyet döneminde de özel bankalar açılmaya devam etmiştir. 19

²⁸⁷⁵ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 507.

²⁸⁷⁶ SVS, 1907, s. 578

²⁸⁷⁷ Hronakis, *a.g.t.*, s 114.

²⁸⁷⁸ Evangelos Hekimoglou, "İ Tessaloniki Prin Apo to 1912, İkonomia Kai Koinonia", *Tessaloniki 100 Hronia Apo tin Apelevterosi*, (Haz:Dimitris Benekos-Aleksis Skanavis), Thessaloniki 2012, s 119.

²⁸⁷⁹ Evfrosini Roupa-Evangelos Hekimoglou, *İstoria tis Epihirimatikotitas sti Tessaloniki, Tomos Tritos I Epiheirimatkotita sthn Periodo 1900-1940*, Politistiki Eteria, Tessaloniki 2004, s 12.

²⁸⁸⁰ Hronakis, *a.g.t.*, s 114.

Ocak 1910'da Banker Benotiste, "Bank Popular" adıyla 1.000.000 Frank sermaye ile bir banka kurma başvurusunda bulunmuş, bankanın kuruluşuna Nisan 1910'da izin verilmiştir.²⁸⁸¹

Selanik'te ilk modern banka 1864'te açılan Osmanlı Bankası şubesi olmuştur.²⁸⁸² Banka şubesi, Rumeli'de bulunan Osmanlı memurlarının maaşlarının toplandığı, ödendiği ve vilayetin tüm resmî kurumlarının, Düyun-u Umumiye, Reji İdaresi ve diğer birçok şirket gelirlerinin toplandığı kuruluştur.²⁸⁸³ Osmanlı Bankasının Selanik şubesi Osmanlı Hükümetinin ve Müslümanların Selanik ekonomisinde varlığının simgesiydi. Avrupalı devletlerin dikkatini Makedonya sorununa dikkat çekmek amacıyla 28 Nisan 1903 tarihinde Bulgar komitacılar tarafından dinamitle havaya uçurulmuştur. Olaydan sonra Selanik halkı tedirginlik yaşamıştır. Selanik Valisi Hüseyin Fehmi Paşa halkı yatıştırmak için şehrin mahallelerini dolaşmış, bütün halka kendilerini koruyacağı sözünü verirken Müslümanları galeyana gelmemeleri konusunda uyarmıştır.²⁸⁸⁴ Bankaya yapılan saldırı ve bankanın önemi nedeniyle yeniden inşa edilen banka binası, 15 jandarma ile gündüz ve gece sıkı koruma altına alınmıştır.²⁸⁸⁵

Selanik'te modern anlamada bankacılık işlemleri yapan ikinci kuruluş Ziraat Bankası şubesi olmuştur. Bankanın Selanik şubesi 1888 gibi erken bir tarihte açılmıştır.²⁸⁸⁶ Banka Selanik ve kazalarında bulunan çiftçiye ziraat sandıkları aracılığıyla borç vermiş, tarımın gelişmesine katkı sağlamıştır.²⁸⁸⁷ Karaferye Mal Sandığı'ndan çiftçilere verilen kredileri (borçları) içeren 1911 yılına ait deftere göre banka, üreticiye 10 yıl ödemeli %6 faiz ile kredi sağlamaktaydı.²⁸⁸⁸ Defterden anlaşıldığına göre banka şubesi kredi verirken etnik kimlik gözetmemiştir. Kredi alanlar arasında Karaferye'nin

²⁸⁸¹ BOA. BEO. 3735/280071-1 (17 Nisan 1910).

²⁸⁸² Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmanî), devletin dışarıdan borçlanabilmesini sağlamak üzere İngiliz sermayesi ile 1856 yılında bir ticarî banka olarak 500.000 İngiliz sterlini sermaye ile kurulmuştur. 1863 yılında bankanın sermayesine Fransızların katılımı ile Bank-ı Osmanî-i Şahâne adını almış, aynı zamanda devletin merkez bankasının işlevlerini yürütmeye başlamıştır. Sudi Apak-Arzu Tay, "Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri", *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 63, s. 64.

²⁸⁸³ SVS, 1325/1907, s. 633.

²⁸⁸⁴ Pınar Şenışık, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 27, Sayı 1, s. 298.

²⁸⁸⁵ BOA. DH. MKT. 2735/50.

²⁸⁸⁶ Hronakis, *a.g.t.*, s 114.

²⁸⁸⁷ SVS, 1325/1907, s. 633-638.

²⁸⁸⁸ Örneğin Sait Efendi bin Osman Ağa'ya 877 kuruş taksitlerle 10 yıl ödemeli yüzde 6 faizle 6.600 kuruş kredi vermiştir. Son taksiti 1337 (1921) tarihinde ödenecek olan borcun toplam geri ödemesi 8.776 kuruş olacaktır. IAM. OT.5.501.1.1.4, s.1. 27 Teşrinievvel 1327 (9 Kasım 1911).

Ayan Mahallesinden Yankonun eşi Eftim,²⁸⁸⁹ Yozarin Çiftliğinden Yorgi oğlu Tanaş,²⁸⁹⁰ Yanko oğlu Mihail ve daha birçok Rum çiftçi vardı.²⁸⁹¹

Şehirde açılan ilk özel banka Selanik Bankası'dır. Allatinilerin kuruluşunda önyak olmaları nedeniyle Allatini Bankası olarak da bilinen Selanik Bankası, Avusturya "Landerbank", Fransız "Comptoir d'Escompte of Paris" ve yerel Allatini şirketler grubunun ortaklığıyla 2.000.000 frank sermaye ile kurulmuştur.²⁸⁹² 1891'de resmen açılan banka Musevi sermayesinin en büyük ve etkileyici başarısı olarak görülmüştür. Bankanın ortakları arasında Isaac Fernandez²⁸⁹³ de vardır ve bankanın kuruluş süreci Fernandez tarafından takip edilmiştir.²⁸⁹⁴ Fernandez'den sonra bankanın ortakları arasına Mizrahiler (Alfred Mizrahi) katılmıştır. 17 Mayıs 1910'da Banka Heyet-i Umumiyesi toplanarak Selanik Bankası merkezinin İstanbul'a taşınmasına karar vermiştir.²⁸⁹⁵ Haziran'da nizamnamesinin 3. Maddesi buna göre değiştirilmiş bankanın merkez idaresi İstanbul'a nakledilmiştir.²⁸⁹⁶

Makedonya sorununun şiddetlendiği 1900'lü yıllarda Yunan sermayesi ile Midilli, Atina ve Doğu (Orient) bankaları kurulmuştur.²⁸⁹⁷ Selanik'te Yunan sermayesi ile birkaç yıl içinde üç bankanın açılması anlamlıdır. Nitekim bankaların açılmasının iki nedeni vardı: Birincisi Selanik'in ekonomisinde Rumların ağırlığını arttırmak, ikincisi ve daha da önemlisi, Yunan devlet adamları ve aydınların, Yunan sermayesini kullanarak Osmanlı Makedonya'sında yaşayan kardeşlerini "Megali İdea" doğrultusunda yönlendirmektir. Bunu yaparken de doğal olarak para-banka sistemi içerisinde Osmanlı ve Selanik Bankalarının şehir ekonomisindeki önceliklerine meydan okunmuştur.²⁸⁹⁸ En başta Yunan sermayeli bankalar devletin kurduğu bankalar gibi davranmamış, çoğunlukla Rumlara kredi vermişlerdir. Rumlar Yahudilerin malî gücünü iyi tespit etmiş, kurdukları Orient Bankası, Atina Millî Bankası, gibi Yunan bankaları ile Musevileri ticaretten menetmeye çalışarak ticarî nüfuzlarını sınırlamayı amaçlamıştır.²⁸⁹⁹ Şehirde açılan

²⁸⁸⁹ 11 Kasım 1911'de kendisine her yıl 1330 kuruş taksitle 10 yıl ödemeli 10.000 kuruş kredi vermiştir. IAM. OT.5.501.1.1.4, s.5. 29 Teşrinievvel 1327 (11 Kasım 1911).

²⁸⁹⁰ Banka Tanaş'a 10 yıl ödemeli & 6 faizle 9550 kuruş kredi sağlamıştır. IAM. OT.5.501.1.1.4, s.1, 30 Teşrinievvel 1327 (12 Kasım 1911).

²⁸⁹¹ IAM. OT.5.501.1.1.4, s.12, 30 Teşrinievvel 1327 (12 Kasım 1911).

²⁸⁹² Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 505.

²⁸⁹³ Tzioumakis, *a.g.t.*, s. 33.

²⁸⁹⁴ BOA. Y. A. RES. 40/31-1, 11 Nisan 1303 (23 Nisan 1887).

²⁸⁹⁵ BOA. ŞD. 1230/40-1 (31 Mayıs 1910).

²⁸⁹⁶ BOA. BEO. 3772/282841-1 (3 Temmuz 1910).

²⁸⁹⁷ Evangelos Hekimoglou, "İ Tessaloniki Prin Apo to 1912, İkonomia Kai Koinonia", *Tessaloniki 100 Hronia Apo tin Apelevterosi*, (Haz:Dimitris Benekos-Aleksis Skanavis), Thessaloniki 2012, s 119.

²⁸⁹⁸ Hronakis, *a.g.t.*, s 114.

²⁸⁹⁹ Maria Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 19.

Buna 1905'te açılan "Atina Sanayi ve Kredi Bankası"nın şubesi ve Orient Bank eklenmiştir.²⁹⁰⁴ Bunlardan Atina Bankası Selanik şubesine bağlı olmak üzere, İskeçe ve Siroz kazalarında "Atina" ve "Şark" adlarıyla birer şube açmak istemiştir. Osmanlı Hükümeti, bankanın Yunanistan'ın Makedonya'da bulunan Osmanlı Rumlarına yönelik Helenizm söylemleri nedeniyle bu talebi olumlu bulmamıştır.²⁹⁰⁵

Doğu (Orient) Bankası, Yunan-Alman sermayesi ile 1905 yılında açılmıştır. Banka bir yıl sonra merkezi Almanya'da bulunan Deutsche Orient Bank'ın bir şubesi niteliğine bürünmüştür.²⁹⁰⁶ Bankanın Selanik dışında İstanbul, İzmir ve Manastırda da şubesi bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁰⁷ Doğu Bankası da Atina Bankası gibi Rum Ortodoks iş adamlarının menfaatleri doğrultusunda faaliyet göstermiştir. Kasasında bulundurduğu kredilerinin büyük bir kısmını Rum cemaatine yönlendirerek rakiplerinin, özellikle Musevilerin şehir ekonomisi üzerinde aşırı güçlenip Rumları ezmelerini engellemeyi amaçlamıştır. Bankada bulunan 630 mevduat hesabından 400'ünün Rumlara ait olması bunun kanıtıdır.²⁹⁰⁸ Bununla birlikte Selanik'te bulunan Yunan Konsolosluğu ve Yunan Ticaret Dernekleri, Doğu Bankası'na Megali İdeadan sapmaması yolunda telkinlerde bulunmuş, hatta zaman zaman müdahale etmeye çalışmışlardır. 1909'da Yunan Konsoloshanesi, bankaya gönderdiği bir yazıda, şehirdeki Rum ticarî kuruluşlar ve sanayisine sınırsız destek verilmesini istemiştir. Bu talepleri yerine getirmesine rağmen Yunan Konsolosluğunun ek taleplerini karşılayamayan banka yönetimi, "...*kredi politikasının belirlenmesinde tek sorumluluğun kendisinde olduğu*" cevabını vererek Konsolosluğun işlerine karışmasına tepki göstermiştir. Selanik'teki bankalar arasında süren rekabetten kopmamak ve ayakta kalabilmek için Orient Bankası yöneticilerinin Allatini, Saol ve Levi Modiano gibi Musevi ve Hasan Akif Bey gibi Müslüman girişimcilerle iş yaptığı görülmektedir.²⁹⁰⁹ Banka Müdürü Kleonas Hacılazaros ile Musevi Avukat Emanuel Salem arasındaki yakın ilişki bankanın uluslararası bir iletişim kanalı haline gelmeye çalıştığının göstergesidir. 1906-1911 tarihleri arasında sürekli var

²⁹⁰⁴ Bouroutus, *Ta Evropaika Sholia tis Tessalonikis (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis İsteris Aftokratorias...*, s 63. SVS, 1325 (1907), s. 639.

²⁹⁰⁵ BOA. BEO. 36700/277483.

²⁹⁰⁶ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 506.

²⁹⁰⁷ BOA. TFR. I. MN. 91/9052-2 (23 Nisan 1906). Manastır Valisi 1910'lu başlarında bankanın Manastır'da bir evde, ruhsatsız olarak şube açma girişiminde bulunduğunu bildirerek İstanbul'da bulunan banka şubesinin resmî; İzmir ve Selanik'te açılan şubelerin ise gayri resmî açıldığını iddia etmiştir. BOA. TFR. I. MN. 91/9052-2 (23 Nisan 1906). Hükümet banka şubelerinin resmî ruhsatla açıldığını bildirmiştir. BOA. BEO. 2812/210888-1 (23 Nisan 1906).

²⁹⁰⁸ Hronakis, *a.g.t.*, s 115.

²⁹⁰⁹ Hronakis, *a.g.e.*, s 118.

olan bu ilişki, Yunan Konsolosları ve Rum cemaatinin müdahalelerine rağmen, Osmanlı Hükümeti nezdinde bankanın meşruluğunun sorgulanmamasını sağlamıştır.²⁹¹⁰

Balkan milliyetçiliğinin her alana sıçradığı gibi sermaye birikimi konusunda da etkisini göstermesi Bulgaristan Emareti'nin ve Sırbistan'ın da Selanik'te simge olacak bir banka kurma girişimlerinin temel sebebi olmuştur. Bu konuda ilk girişim 1906'da Selanik'te yaşayan Hacı Mişef ve Viyana'da bulunan Poinçe'den gelmiştir. Mişef ve Poinçe; Selanik, Üsküp, Manastır ve Sofya'da şubeleri olacak bir banka kurmak istemişlerse de başarısız olmuşlardır.²⁹¹¹ Bunun üzerine Bulgaristan Emareti, Kasım 1907'de Bulgar Millî Bankası'nın birer şubesini Selanik ve Üsküp'te açmaya karar vererek Hükümete başvurmuştur.²⁹¹² Bu konuda Hükümet dikkatli davranmıştır. Rumeli Müfettişi Hükümete gönderdiği yazıda, böyle bir şubenin açılmasının bölgede yaşayan Bulgarlar ve Rumlar üzerinde kötü tesirler yapacağını, zira artık çetelerin Bulgar ahaliden para talep etmediğini, Emaretin çeteleri bizzat finanse ettiğini ve kurulacak banka şubesinin bu yolda kullanılacağını bildirmiştir.²⁹¹³ Hükümet'in Müfettişliğe verdiği cevapta, Emaret'in bu iddiaları kabul etmeyerek bankanın Selanik'te ve İstanbul'da birer şubesinin açılmasına izin verilmesi gerektiğini savunduğu aktarılmış ve banka şubelerinin çetelerle ilişkileri konusunda bir kanıt olmadığı, Selanik'te böyle bir resmî girişim olursa bildirilmesi istenmiştir.²⁹¹⁴ Nihayetinde Hükümet, kurulacak şubenin Bulgar komitelerinin iktisadî ve malî işlerini kolaylaştıracağı sonucuna vararak Bulgaristan Emareti'nin bankacılık işlemlerini şehirde bulunan diğer bankaların şubeleri aracılığıyla yürütmesini istemiştir.²⁹¹⁵

1908 yılı başlarında Selanik'te Sırp İhracat Bankasının gayri resmî olarak çalışan bir şubesi bulunmaktaydı. Bankanın direktörlüğünü Gorgi Detkoviç Efendi yapmaktaydı. Şehirde bulunan bazı Sırp tüccarlar Selanik'e getirecekleri mallar için Sırp banka şubesi ve müdürünü kefil olarak göstermekteydiler.²⁹¹⁶ Selanik Rüsumat İdaresi, şubenin kaçak olarak iş yapmasından şikâyet etmiş, banka işlemlerini zorlaştırmıştır. Bunun üzerinde Sırbistan Sefareti, Osmanlı Hükümetine başvurmuş; Hükümet de Jorj, Tokoviç ve Yuvan

²⁹¹⁰ Hronakis, *a.g.e.*, s 119.

²⁹¹¹ BOA. TFR. I. A. 36/3584-3 (19 Kasım 1907).

²⁹¹² BOA. TFR. I. A. 36/3584-3 (19 Kasım 1907).

²⁹¹³ BOA. TFR. I. A. 36/3584-2 (21 Kasım 1907).

²⁹¹⁴ BOA. TFR. I. A. 36/3584-1 (22 Aralık 1907).

²⁹¹⁵ BOA. A. MTZ. (04). 62/47-1-3 (14 Aralık 1907).

²⁹¹⁶ BOA. TFR. I. M. 19/1887-2 (1 Mart 1908)

Boboviç'in idarelerinde olan banka şubesinin, onlar adına kayıt yapılmak suretiyle resmîleştirilmesini istemiştir.²⁹¹⁷

5.5.2. Selanik Kulübü (Selanik Locası), “Cercle de Salonique”

Selanik'te ticarî hayatın canlanmasına paralel olarak yerel burjuvazi güçlenmiştir. Bu gelişme, yerli ve yabancı ileri gelenler tarafından Avrupa'dakilere benzer bir kulübün kurulması ile sonuçlanmıştır. İngiliz Konsolosu John Blunt ve Banker John Chasseaud'un desteğiyle 1873'te Selanik Valisi Galip Paşa'nın fahri başkanlığında, Selanik Kulübü (Selanik Locası), “Cercle de Salonique” kurulmuştur.²⁹¹⁸ Selanik Kulübü, iş dışında birebirleriyle temasları sınırlı olan yerli ve yabancıların bir araya getirilmesini ve her alanda iş birliğinin geliştirilmesini amaçlamıştır. Kurucuları Selanik Belediye Meclisi üyelerinden Hügo Allatini, Yusuf Misrahi, Samuel Modiano, Periklis Hacılazaro, İngiliz Konsolosu John Blunt ve onun maliyecisi John Hasset'dir.²⁹¹⁹ Kulübün diğer üyeleri arasında Anghelakis, Allatini, Abbot, Zannas, Kapancı, Misrahi, Modiano, Fernandez gibi Selanik'in önde gelen tüccar, sanayici, toprak sahipleri ile yabancı tüccarlar, konsoloslar ve üst tabaka meslek grubundan kişiler yer almaktadır. Bu açıdan Selanik Kulübü, temel özelliği homojen cemiyetlerin/dernek/kulüp yaygın olduğu bir ortamda, şehirde bulunan bütün etnik toplulukları bünyesinde toplamıştır.²⁹²⁰

Musevilerin sayısal üstünlüğü olmasına rağmen kulübün başkanlığını Ahmet Kapancı yapmakta, üyeleri arasında çok sayıda Rum ve Bulgar da bulunmaktaydı.²⁹²¹ Kulübün diğer bir kuruluş amacı, başta tüccarlar olmak üzere iş adamları arasındaki yoğun rekabeti sınırlandırarak ortak kurallar oluşturup Osmanlı Hükümetine karşı üyelerini kollamaktı.²⁹²² Öte yandan kulüp şehrin ticarî faaliyetini canlandırmak amacıyla kredi ve ödeme koşullarını belirlemiştir. Buna göre tüketicilere 6 ay ödemeli %9 faiz ile kredi sağlanmasına ve peşin ödemelerde %12 iskonto uygulanmasına karar vermiştir.²⁹²³

²⁹¹⁷ BOA. BEO. 3292/246863-1 (11 Nisan 1908).

²⁹¹⁸ Karaman, *a.g.m.*, s. 137.

²⁹¹⁹ Rena Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life*, Gorgias Press Piscataway USA, 2019, s. 153.

²⁹²⁰ 1887'de toplam üye sayısı 142'dir. Üyelerin 63'ü Musevi, 19'u Rum, 15', Alman, 14'ü İtalyan, 11'i Müslüman, 6'sı Fransız, 6'dı Slav, 4'ü İngiliz, 3'ü Ermeni, 1'i İskandinav'dı. Bu üyelerin 21'i doktor 19'u banker, 14'ü toprak sahibi, 7'si diplomat, 7'si sanayici, 7'si sigortacı, 3, ü armatör, 2'si mühendis, 2'si üst düzey kamu görevlisi ve 1'i, askerdi. Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, 151-158.

²⁹²¹ Hronakis, *a.g.t.*, s. 123.

²⁹²² Hronakis, *a.g.t.*, s. 122.

²⁹²³ Mehmet Çetin, “İngiliz Konsül Raporlarına Göre 19. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Limanlarında Ticari Hayatın Belirleyenleri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, s. 336.

Selanik Ticaret Kulübü, Selanik Ticaret Odası'na göre çok daha aktif olmuştur. İş adamları, müşteriler, komisyoncular ve acenteler için kredi, faiz, iskonto ve komisyonla ilgili bir dizi düzenleme yaparak rekabetin kurallarını belirlemiştir. Kulüp komitesi, tüccarlar ve müşteriler arasındaki anlaşmazlıkları tahkim etme yetkisine sahip olmuştur.²⁹²⁴

Yunan işgalinden sonra ve şehrin yavaş yavaş Helenleşmesi ile kulübün ismi 1914'te Selanik Kulübü ve 1935'te de Selanik Ticaret Kulübü olarak değişmiştir. Bu değişim Yunan iktidar partisi üyeleri ve bazı yabancı isimlerin kulübe katılımını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, Makedonya Valisi, Askerî Vali ve Vali Yardımcısı, bazı başkonsoloslar, konsolos yardımcıları kulübe katılmışlardır.²⁹²⁵

5.5.3. Selanik Ticaret Mahkemesi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan sonra yapılan ilk adli reform Ticaret Mahkemelerinin kuruluşu olmuştur. 1838 Balta Limanı antlaşmasından sonra Osmanlı topraklarında yoğunlaşan ticarî faaliyetlerden kaynaklanan anlaşmazlıkların çözümü için Meclis-i Umur-u Nafia ve daha sonra Ticaret Nezareti'nde oluşturulan Ticaret Meclisleri görevlendirilmiştir.²⁹²⁶ 1856 Islahat Fermanı'nda Müslüman ve gayrimüslimlerle yabancılar arasında doğacak sorunların çözümü için karma divanların kurulması öngörülmüştür.²⁹²⁷ Bu çerçevede 21 Nisan 1860 tarihinde çıkarılan "Zeyl-i Kanunname-i Ticaret" (Ticaret Kanunnamesi Eki) ile Ticaret Mahkemeleri kurulmuştur.²⁹²⁸ Böylece yürürlükte olan ticaret kanunnameleri bizzat konu ile ilgili mahkemeler tarafından uygulanacak, mahkemelerin verecekleri kararlar ile kanunların eksik yönleri görülüp giderilebilecekti. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile taşrada Ticaret Mahkemeleri kurulurken Selanik'te de Valinin atadığı bir başkan, bir yardımcı ve iki daimî üyenin bulunduğu Ticaret Mahkemesi oluşturulmuştur.²⁹²⁹ Selanik Ticaret Mahkemesinin yapısına baktığımızda 1900'lü yıllarda mahkeme başkanları ve üyelerinin sık sık yenilendiği görülür. 1900 yılında Selanik Ticaret Mahkemesinin başkanı Refet Bey, daimi üyeleri Akif ve Bogos Efendiler, geçici üyeler ise Hacı Mahmud ve Mişon Aşer Efendilerdi.²⁹³⁰

²⁹²⁴ Gounaris, "Selanik", *Review (Bernand Braudel Center)*, s. 505.

²⁹²⁵ Molho, *Salonica and İstanbul, Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life...*, s. 153.

²⁹²⁶ Sedat Bingöl, "Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Cerîde-yi Mehâkim'deki Üst Mahkeme Kararları", *Tarih İncelemeri Dergisi*, Cilt XX, Sayı 1, 2005, s. 24.

²⁹²⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*, İstanbul, 2010, s. 52.

²⁹²⁸ Akmandar Demirci, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Ticaret Mahkemeleri", *Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 75, s. 97.

²⁹²⁹ Hronakis, *a.g.t.*, s. 125.

²⁹³⁰ SVS, 1318/1900, s. 98.

1904-1906 yılları arasında mahkeme başkanı Memduh Bey, daimî üyeler Ahmet Fuat ve Bogos Efendiler, geçici üyeler ise Ahmet Kapancı ve Yako Kazez Efendilerdi.²⁹³¹ Bir yıl sonra mahkeme başkanlığına Mehmet Servet Bey getirilmiş, daimî üyeler görevlerine devam ederken geçici azalar değiştirilmiş, Ahmet Kapancı ve Yako Kazez'in yerlerini Ethem ve Salim Efendiler almıştır.²⁹³²

Selanik Ticaret Odasının birinci ve ikinci sınıf üyeleri Ticaret Mahkemesinde aktif rol oynamışlar, mahkemenin kararlarını etkilemişlerdir. Çoğunlukla iflas ve alacak-verecek davalarının görüldüğü mahkemelerde en büyük alacaklılar kendileri olmuştur. Nitekim "Journal de Selanik" gazetesi 1907'de: "...Ticaret Mahkemesi alacaklılar lehine karar veriyor, iflas kararı verdiği davalarda da alacaklılara talep edilenden daha fazla meblağlar ödenmesini istiyor," demektedir.²⁹³³

5.5.4. Ticaret Odaları

6 Temmuz 1876 tarihinde, İstanbul ve İmparatorluğun idari birimlerinden birer Ticaret Odası kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kanun uyarınca Osmanlı Devleti'nde ilk ticaret odası 1882'de İstanbul'da kurulmuştur.²⁹³⁴ 1885 yılında İzmir'de İstanbul'dakine benzer bir oda oluşturulmuştur.²⁹³⁵ Selanik Ticaret Odası, İstanbul ve İzmir odalarından sonra açılmıştır.²⁹³⁶

Selanik'te açılan Ticaret Odası'nın 12 kişiden oluşan yönetim kurulunun üyeleri Vali tarafından seçilmiştir. Yönetim kurulu üyelerinin vali tarafından belirlenmesi, devletin şehirdeki seçkinleri belirleme yetkisinin kullanmasına olanak sağlamıştır. Oda üyeleri arasında tüccarlar ve sanayiciler dışında, bankacılar, perakende satıcıları yer almıştır. Oda yönetiminin belirlenmesi gibi odaya üye olabilecek sektörlerin devletçe belirlenmesi, Selanik Ticaret Odası'nın da devlete bağlı bir kurum olarak tasarlandığını göstermektedir.²⁹³⁷

1886 yılı salnamesine göre Selanik Ticaret Odasının Başkanı Mehmet Kapancı, 12 kişilik oda yönetiminin müşavirleri İshak Tevfik Efendi ile Mehmet Ali Ağazade Ahmet Amiş Efendiler idi. Yönetimde bulunan üyelerin sadece bir tanesi Müslüman olup,

²⁹³¹ SVS, 1324/1906, s. 133.

²⁹³² SVS 1325/1907, s. 131.

²⁹³³ Hronakis, *a.g.t.*, s 127.

²⁹³⁴ SVS, 1322/1904, s. 85.

²⁹³⁵ Çetin, *a.g.m.*, s. 321.

²⁹³⁶ Hronakis, *a.g.t.*, s 124.

²⁹³⁷ Hronakis, *a.g.t.*, s 125.

diğerleri Musevi ve Hristiyan'dı.²⁹³⁸ Ticaret Odası'nın bu kozmopolit yapısı Selanik'in Yunanistan tarafından işgaline kadar devam etmiştir. Hatta odanın başkanlığını 1900'lerin başında kısa süreliğine diğer isimlere devretmesine karşın tekrar başkanlığa seçilerek Kapancı Mehmet Efendi yürütmüştür. 1900 yılında Selanik Ticaret ve Ziraat odasının başında manifatura tüccarlarından Mustafa Hüsnü Efendi bulunmaktaydı. Başkan yardımcısı Katıpzâde Mehmet Efendi, müşavirleri Saulzade Levi ve Jozef Mizrahi Efendilerdi. Üzümcü Ahmet Efendi, Osman Bey, Nehama Mallah, Osmanlı Bankası Selanik şubesi müdürü Sadok, Selanik Bankası müdürü Alfred Mizrahi, Atnaş Sosidi, Beniko Saltil, Dimitri Yuvanidis Efendiler yönetim kurulundaydı.²⁹³⁹ 1906'da bu yapı çok fazla değişmezken²⁹⁴⁰ 1907 yılına gelindiğinde odanın başkanı yine Ahmet Kapancı'dır. Başkan yardımcısı Saulzâde Modiano Efendi, Müşavirler Yako Kazez ve Osman Derviş Efendilerdir. Odanın yönetim kurulu üyeleri arasında Beniko Saltil, Selanik Bankası Müdürü Alfred Mizrahi, Atnaş Sosidi, Mişon Asail, Nehama Mallah, Avram Arara, Mois Morpurgo, Yako Sidi gibi tüccar, bankacı ve sanayiciler bulunmaktaydı.²⁹⁴¹

Selanik Ticaret Odası üyelerini gelirlerine göre 4 gruba ayırmak mümkündür. 1908 tarihinde odaya kayıtlı üyelerin %10,5'i birinci sınıf, %17,1'i ikinci sınıf, %44,7'si üçüncü sınıf ve %27,6'sı dördüncü sınıfa mensuptu. Zamanla oda yönetim kurulu üyeleri bu dört sınıfa mensup üyeler arasından seçilmiştir. Birinci ve ikinci sınıf üyeler ticarî davalarda hakemlik ve denetçilik görevleri de üstlenmişlerdi. Birinci ve ikinci sınıf tüccar olmak, bir saygınlık ifadesi olmuştur.²⁹⁴²

Açıkça anlaşıldığı üzere Selanik Ticaret Odası, şehrin seçkinlerinden oluşmaktaydı ve bu yapısı ile şehrin tarımsal ve sanayi üretimi ile şehrin ticaretinin düzenlenmesinde başrolü oynamaktaydı. Şüphesiz ki bunu yaparken de şehir bürokrasisi üzerindeki etkilerini kullanmışlardı. Oda, şehrin üst sınıfının birbirine kenetlenmesini de sağlamıştır. 12 üyeli genel kurul toplantıları iş adamlarının sosyalleşme yeri olarak görülmüştür.²⁹⁴³

²⁹³⁸ Odanın üyeleri Hacı Münif Efendi, Avram Torres, İsak Apastado, Behor Saltil, Şemo Şemota, Luka Pankaroş, Banka Direktörü Mösyö Lavar, Allatini, Fernandez, Yako Saul, Yanko Arinyos Efendilerdi. *SVS*, 1303/1886, s. 105.

²⁹³⁹ *SVS*, 1318/1900, s. 104.

²⁹⁴⁰ Oda başkanı yine Mustafa Hüsnü Efendi, Müşavirleri Saulzade Modyano ile Perikli Peşnikidi Efendiler idi. Üyeleri ise Ahmet Kapancı, Beniko Saltil, Selanik Bankası Müdürü Alfred Mizrahi, Atnaş Sosidi, Mois Asail, Osman Derviş, Ethem Derviş, Nehama Mallah bulunmaktaydı. *SVS*, 1324/1906, s. 137.

²⁹⁴¹ *SVS*, 1325/1907, s. 133.

²⁹⁴² Hronakis, *a.g.t.*, s. 127.

²⁹⁴³ Hronakis, *a.g.t.*, s. 128.

Ancak Rum tüccarlar “Helenist bir bakış açısıyla II. Meşrutiyet Dönemi’nde kurmuş oldukları “Yeni Kulübü” ön plana çıkararak odadan uzaklaşmışlardır. Bu dakikadan itibaren 12 kişilik yönetim kurulunda sadece 2 Rum’un mevcut olduğu görülür: Athanassios Sossidis ve Periklis Peskinidis. Rum tüccar ve iş adamlarının büyük bir kısmı odaya üye olmaktan kaçınmışlardır. Bunda Bulgar tehdidinin ortaya çıkmasından sonra Rumların içlerine kapanmalarının da rolü vardı.²⁹⁴⁴

5.6. 1912-1928 Yılları Arasında Selanik Ekonomisi

Yunan Hükümeti işgalden hemen sonra ekonomik gerilemeyi durdurabilmek için sermayeyi ve vilayetin vergi gelirlerini kontrol etmeye çalışmış, bu amaçla Selanik’te bulunan Ziraat Bankası şubelerini tasfiye ederken diğer banka şubelerini de denetim altına almıştır.²⁹⁴⁵ Şehirdeki Yunan sermayesini güçlendirmek amacıyla vakit kaybetmeden Yunan Millî Bankası’nın şubesi açılmıştır. Bu girişim ile kısa sürede gümrüklerde Osmanlı Lirası yerine Yunan Drahmisinin kullanımı mümkün hale getirilmiştir.²⁹⁴⁶

Diğer yandan Başkomutanı Prens Konstantin işgalden hemen sonra, Osmanlı Bankası şubesine bir yazı göndererek Düyun-u Umumîye idaresinin toplamış olduğu vergi gelirlerinin fazlasına el koyulacağını bildirirken²⁹⁴⁷ Yunan Hükümeti, aşar vergisi gelirlerinin Düyunu Umumîye’ye teslim edilmemesine ilişkin Selanik’e emir göndermiştir.²⁹⁴⁸ Her ne kadar Osmanlı Hükümeti ve Düyun-u Umumîye İdaresi, Selanik’te bulunan Avrupalı konsoloslara başvurup, Yunanistan’ı şikâyet etmişlerse de²⁹⁴⁹ Yunanistan’ın Düyun-u Umumîye gelirlerine ilişkin haksız tasarrufları devam etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Balkan devletlerinin ellerine geçen topraklarda bulunan Düyun-u Umumîye idarelerinin 14 Mart 1914 (1 Mart 1330) tarihinden itibaren kapatılacağını bildirmiştir.²⁹⁵⁰ Kasım 1914’te Osmanlı Hükümeti bir kez daha hem “Düvel-i Muazzama” hem de Yunan Hükümeti nezdinde el konulan vergi gelirlerini

²⁹⁴⁴ Maria Karastergiou-Katerina Roussos, “Nea Leeshi Tessaloniki (1902-1912), Ellines, Embori, Ortodoksi: Í Pollaples Anagnosis Tis Sillogikis Astikis Kinotitas”, *Epistimoniki Epetirida Tou Kendrou Ístorias Tesslonikis tou Dimou Tessalonikis*, Tomos/Cilt 8, Tessaloniki 2003, s. 227.

²⁹⁴⁵ Kavala, *Í Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 26.

²⁹⁴⁶ Asimopoulou, *Í Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 18.

²⁹⁴⁷ BOA. HR. HMS. İŞO. 147/19-1 (4 Şubat 1913). Langaza’da idareye ait olan bir bölgeye Yunan Maliye Nezareti’nin telgrafla verdiği emir üzerine el konulmuş, idarenin bölge müdürü Garoni’nin şikâyetine rağmen Yunan Hükümeti kendisini tanımadığını bildirmiştir. BOA. HR. HMS. İŞO. 209/53-1 (18 Kasım 1914).

²⁹⁴⁸ BOA. BEO. 4241/318021-1-2 (10 Aralık 1913).

²⁹⁴⁹ BOA. BEO. 4260/319459-2 (17 Şubat 1914).

²⁹⁵⁰ BOA. HR. HMS. İŞO. 146/6-1, 1 Ağustos 1332 (14 Ağustos 1914).

gündeme getirmeyi düşünmüşse de konunun alacaklı devletler için daha önemli bir durum olduğunu ve I. Dünya Savaşı'nın başladığını göz önüne alarak meselenin savaştan sonraya bırakılmasını kararlaştırmıştır.²⁹⁵¹ Balkan Savaşları'ndan sonra toplanan Paris Maliye Konferansı'nda Osmanlı borçlarının Balkan devletleri arasında paylaşımı ve uluslararası idarelerin durumu görüşülmüştür. Bu arada tütün Tekeli (Reji), Yunan rejimi altında 1914 yılına kadar faaliyet göstermeye karar vermiştir. Yunan Hükümeti, beş yıl sonra Reji'ye ait olan tüm tütünleri ve malları satın alarak Reji İdaresini ortadan kaldırarak tütünü devlet tekeline almıştır.²⁹⁵²

Yunanistan'ın savaşın ekonomisine verdiği zararı telafi edebilmek ve ele geçirdiği toprakları devlete entegre edebilmek amacıyla başvurduğu bu tarz uygulamalar şehir ekonomisi üzerinde etkisini hemen göstermiştir. Selanikli tüccarlar ithalat yapamaz hale gelmiş, büyük bir gelir kaybına uğramıştır. Daha Balkan Savaşları bitmeden ithalat bir önceki yıla göre %15,7 oranında düşmüş ve 90.000.000 frank olarak gerçekleşmiştir. Bükreş Antlaşması'ndan sonra toplam ithalat 60 milyon franga gerilemiştir. Yunan Hükümetinin kapitülasyonları reddetmesi ve gümrük tarifelerinde yaptığı değişiklik ticarî hayatı etkilemiş, tüccarların şehirden kaçışını hızlandırmıştır.²⁹⁵³ Düyun-u Umumîye, Reji İdareleri gibi büyük şirketlerin tasfiyesi ve sermayenin hükümet tarafından kontrol edilme çabası yanında, Yunan-Rum baskısı nedeniyle birçok Müslüman ve Musevi tüccar ile sanayicinin Selanik'ten ayrılması da ilk yıllarda ekonomik gerilemenin nedenlerinden biri olmuştur.

Balkan Savaşları'ndan hemen sonra işlerini Selanik'ten taşıyanlardan biri Kazım Emin Bey'dir. Kazım Emin önce İstanbul'a gelmiş, burada fazla kalmayarak işletmesini Alman sermayesinin de yardımıyla Sofya'ya taşımıştır.²⁹⁵⁴ 1913 yılı yaz aylarında eşiyle birlikte Alman vatandaşlığına geçmiştir.²⁹⁵⁵ Kazım Emin Bey, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Münih kentine taşınarak işlerini oradan idare etmeye başlamıştır. Kendisinin Sofya'da olmadığı zamanlarda şirket müdürlüğünü Mehmet Emin Bey yapmıştır.²⁹⁵⁶ Sofya Sefiri Fethi (Okyar) Bey, 1916 yılı sonlarında gönderdiği bir yazıda Kazım Emin Ticarethanesinde çalışanların çoğunun Osmanlı tebaası Müslümanlardan

²⁹⁵¹ BOA. HR. HMŞ. İŞO. 209/53-1 (12 Aralık 1914).

²⁹⁵² Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 17.

²⁹⁵³ Hronakis, *a.g.t.*, s 138.

²⁹⁵⁴ BOA. HR. SFR.04. 695/38-11 (8 Şubat 1917).

²⁹⁵⁵ BOA. İ. HR. 433/3-2 (4 Aralık 1913).

²⁹⁵⁶ BOA. HR. SFR.04. 695/38-9 (12 Aralık 1916).

oluşturduğunu bildirmektedir.²⁹⁵⁷ Şirketin yönetimi Sofya’da olmakla birlikte İskeçe ve Gümülcine şehirleri gibi Makedonya’nın birçok şehrinde şubeleri açılmıştır.²⁹⁵⁸ Gümülcine şubesi müdürlüğünü Hasan Avni bin Mehmet Latif Bey yapmıştır. Bu şubede çalışan memurların da büyük kısmı Osmanlı tebaası ve Müslümandır.²⁹⁵⁹ Sofya Sefirinin verdiği cetvele göre Kazım Emin Kumpanyasının Sofya merkez ve şubelerinde çalışanlar aşağıda gösterilmiştir:²⁹⁶⁰

Tablo 50: Kazım Emin Kumpanyası Şube ve Çalışanları

İsim, Babasının İsmi	Doğum Yeri ve Tarihi	Memuriyeti
Mehmet Emin bin Emin Osman	Selanik 1295	Ticarethane Müdür-ü Umumisi
İhsan Halil bin Halil Rıfat	Selanik 1294	Sofya Eksperi
Ali Nazım bin Ahmet Sırrı	Selanik 1302	Filibe Müdürü
Ahmet bin Mustafa Abdullah	Kavala 1297	Filibe Eksperi
Emin Lütfi bin İzzet Murat	Selanik 1306	Haskova Müdürü
Nazmi bin Mustafa Abduş	Selanik 1298	Haskova Eksperi
Yusuf Namyaz Liyaof	Selanik 1298	Kırcaali Şefeksperi
Mehmet Ekrem bin Halil	Selanik 1298	Kırcaali Eksperi
Ömer Hilmi bin Halim	Selanik 1299	Koşgovan Müdürü
Hasan Avni bin Mehmet Latif	Selanik 1285	Gümülcine Müdürü
Mehmet Miço bin Miço Hüseyin	Selanik 1300	Gümülcine Eksperi
Haim Nogos ..Moşon	Kavala 1297	Gümülcine Eksperi
Emin Lütfi bin Halil	Selanik 1294	İskeçe Müdürü
Ahmet Muhsin	Selanik 1302	İskeçe Şefeksperi
Nesim Muhsin bin Halid	Selanik 1302	İskeçe Eksperi
İsak Tabil... Yako Tabil	Selanik 1283	Dobruca Eksperi
Ahmet Emin bin Emin Osman	Selanik 1298	Drama Müdürü
İsmail Abdi bin abdi	Selanik 1290	Drama Şefeksperi
Rıfat Haşim bin Haşim Ahmet	Selanik 1300	Kavala Müdürü
Salih Hüseyin bin Hüseyin Salih	Üsküp 1303	Üsküp Eksperi
Rasim bin Hacı Ahmet	Eğridere 1297	Eğridere Eksperi

(Kaynak: BOA. HR. SFR.04. 695/38-50 (5 Temmuz 1917).

Kazım Emin Kumpanyası I. Dünya Savaşı sırasında Teşkilat-ı Mahsusa Binbaşısı Fuad Bey komutası altında Bulgaristan’da oluşturulan milis kuvvetlerinin aileleri için toplanan yardımların yerlerine ulaştırılmasına yardımcı olmuştur. 1917 yılı Kasım ayında sayıları 25.000’e yaklaşan Müslüman aileleri için toplanan 91.000 Bulgar levası şirketin Drama Müdürü Mehmet Emin Efendi aracılığıyla gönderilmiştir.²⁹⁶¹ I. Dünya Savaşı’ndan sonra Kazım Emin Şirketi’nin birçok çalışanı Osmanlı tabiiyetine geçmek

²⁹⁵⁷ BOA. HR. SFR.04. 695/38-4 (19 Aralık 1916).

²⁹⁵⁸ BOA. HR. SFR.04. 695/38-19 (27 Mayıs 1917).

²⁹⁵⁹ BOA. HR. SFR.04. 695/38-24 (8 Şubat 1917).

²⁹⁶⁰ BOA. HR. SFR.04. 695/38-50 (5 Temmuz 1917).

²⁹⁶¹ BOA. HR. SFR.04. 910/51-10 (7 Mart 1917). Bulgar 10. Fırka Kumandanı, Kumpanya şube müdürüne başvurarak kendilerinden izinsiz yollanan paranın teslim edilmesini istemiştir. BOA. HR. SFR.04. 910/51-13 (7 Mart 1917).

için başvururken²⁹⁶² Kazım Emin Bey de eşi Vesile Hanım ile Osmanlı tabiiyetine geçmek için başvurmuş, ancak Alman vatandaşı olduğu gerekçesiyle başvurusu geri çevrilmiştir.²⁹⁶³

İstiklâl Harbi'nden sonra Kazım Emin Bey ve eşi Vesile Hanım 1924 yılında Türk vatandaşı olmamalarına rağmen tasfiye talepnamesi teslim etmişler, Yunanistan'da kalan mallarını almışlardır.²⁹⁶⁴ Kazım Emin Efendi kısa süre sonra ailesiyle birlikte Viyana'ya yerleşmiştir.²⁹⁶⁵ 1926 yılından hemen önce Viyana'dan Almanya'ya geçtiği anlaşılmaktadır. Zira kendisi adına gönderilen bir protesto mektubu Viyana Sefirince teslim edilmek istenmişse de kendisinin Avusturya'da olmadığı belirlenmiştir.²⁹⁶⁶ 28 Mart 1932 tarihinde de hükümet kararnamesiyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınmalarında bir mahzur görülmemiştir.²⁹⁶⁷ Bir süre Türkiye'de yaşayan çift 1936 yılı Eylül ayında Türk pasaportuyla Paris'e gitmişler, vesile Hanım 1946'da burada, Kazım Emin de 30 Temmuz 1951'de Brüksel'de vefat etmiştir.²⁹⁶⁸

I. Dünya Savaşı sırasında da birçok tüccar ve sanayici Selanik'i terk etmeyi planlamıştır. Selanik şehbenderinin verdiği bilgiye göre, şehri terk etmek isteyen birçok tüccar Başkonsolosluğa gelerek Osmanlı topraklarına işlerini taşıdıkları takdirde beraberlerinde getirecekleri mallardan gümrük vergisi alınıp alınmayacağını öğrenmek istemişlerdir.²⁹⁶⁹ Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa, Selanik Başkonsolosu Fuat Bey'e verdiği cevapta, 7 Mart 1914 (22 Şubat 1329) tarihinde çıkarılan geçici kanunla Rumeli'de ticarethaneleri bulunan tüccarların mağazalarını tamamen kapatarak Osmanlı topraklarına taşımak isteyenlerin kanunun çıktığı tarihten itibaren üç ay içinde getirecekleri her türlü ticarî malın gümrük vergisinden muaf tutulduğunu bildirmiştir.²⁹⁷⁰ Osmanlı Hükümetinin bu kararı ile Selanik'te faaliyet gösteren birçok kuruluş şehirdeki varlıklarını sonlandırmıştır. Bu süreçte Musevi iş adamlarının yönetiminde olan "Şark Elbiseçilik Osmanlı Anonim Şirketi", ismini "Altınyurt Tuhafiyecilik Osmanlı Anonim Şirketi" olarak değiştirerek faaliyetlerini İstanbul'a kaydırmıştır.²⁹⁷¹ Yine Avram Tayano ve ortaklarına ait "Mensucat Ticareti Osmanlı Anonim Şirketi" de Selanik'teki

²⁹⁶² BOA. HR. SFR.04. 491/47-1 (29 Mayıs 1918).

²⁹⁶³ BOA. HR. İD. 89/39-1 (24 Eylül 1918).

²⁹⁶⁴ BCA 130.16.13.2.397/255-10 (5 Ekim 1924).

²⁹⁶⁵ BOA. HR. İM. 190/35-1 (14 Haziran 1926).

²⁹⁶⁶ BOA. HR. İM. 93/8 (9 Temmuz 1926).

²⁹⁶⁷ BCA. 30.18.1.2.27/23-12 (3 Nisan 1932).

²⁹⁶⁸ BCA. 30.11.1.0. 268/2-16 (13 Ocak 1958).

²⁹⁶⁹ BOA. HR. İD. 118/40-1, 8 Mart 1914.

²⁹⁷⁰ BOA. HR. İD. 118/40-2, 2 Mart 1329 (15 Mart 1914).

²⁹⁷¹ BOA. A.DVN. MKL 58/A5-5-1 (21 Mayıs 1914). BOA. MV. 235/57-1 (14 Mayıs 1914); BOA. BEO. 4285/321323-1 (18 Mayıs 1914).

faaliyetlerine son vermiştir. Şirket, 15-28 Ekim 1914 tarihleri arasında nizamnamenin 3. maddesinde yaptığı değişiklikle merkezini İstanbul'a taşımıştır.²⁹⁷²

Osmanlı topraklarına ve diğer devlet topraklarına taşınmayan şirket ya da fabrikaların birçoğu zamanla ya el değiştirmiş ya da kapanmıştır. Kapancıların ve Osman Derviş'in büyük hissedarlığı altında Müslüman-Musevi ortaklığına dayalı "Fes ve Mensucat Şirket-i Osmaniyesi" ve şirkete bağlı Fes Fabrikası Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra zarar etmeye başlamış, kaynak yetersizliği nedeniyle kapanmıştır. 1921 tarihinde fabrika tesisleri el değiştirmiş, A. Makris ve D. Millos adında iki Yunanlı fabrikayı satın alarak üretme yeniden başlamışlardır.²⁹⁷³

Yunan idaresi altında ve ilk yıllarda sürüp giden ekonomik bunalımdan etkilenmeyen sektörler ve iş adamları da olmuştur. Allatinilere ait işletmeler bu süreçte kârlı çıkmıştır. 1912 sonrasında tuğla ve kiremit fabrikasında üretimde bir sıçrama yaşanmıştır. Müttefik birliklerin şehre gelişi ve savaş boyunca kalışı, 1917 yangını yılda 600.000 parçaya ulaşan tuğla ve kiremit üretimine önemli bir ivme kazandırmış, hatta fabrika Yunan devleti yerel kurumlarının ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz hale gelmiştir.²⁹⁷⁴ Allatini'nin un fabrikası savaş dönemlerinde kârını katlayan sayılı kuruluşlardan bir diğeri olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında Yunan Hükümeti ve İtilaf Devletleri ile yaptığı anlaşmalarla fabrika, tamamen İtilaf ve Yunan askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için durmadan çalışmıştır.²⁹⁷⁵

Müslüman ve Musevi iş adamlarının şehirden ayrılmaları orta vadede Selanik'in ekonomik gelişimine engel olmamıştır. Venizelos Hükümeti, Selanik'in artık Makedonya coğrafyasının ticarî merkezi olma fonksiyonunu yitirdiğini görerek Selanik limanını 1914 yılı içerisinde serbest bölge ilan etmiştir. 1915 yılında limanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni binalar inşa edilerek liman genişletilmiştir.²⁹⁷⁶ Öte yandan I. Dünya Savaşı nedeniyle şehirde yaşanan ticarî faaliyetteki ve üretimdeki canlılık şehirde bulunan ve neredeyse iflasın eşiğine gelen tüccarları bir anda büyük kâra geçirmiştir. Zira binlerce müttefik askerinin ihtiyaç duyduğu ürünler Selanik dükkânlarında fahiş fiyatlarla

²⁹⁷² BOA. A.DVN. MKL 59/67-5-1 (28 Ekim1914).

²⁹⁷³ Kolonas, *İ Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, İkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912...*, s. 108-109.

²⁹⁷⁴ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 55,56.

²⁹⁷⁵ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 44.

²⁹⁷⁶ N. Sinos, *Apokatastasi ke Epanahrisi Ton Grafion Tis Elefteras Zonis ke Tou Kitiriou Ton Psigion Ston Limena Tessalonikis*, (Panapistimio Tesselias, Bachelor Thesis), 2007, s. 18.

<https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/13936/P0013936.pdf?sequence=1>

satılmıştır.²⁹⁷⁷ Bu gelişmeler sonucunda şehirde şirket sayısında muazzam bir artış görülür. Özellikle tütün şirketleri sayısında ciddi bir artış olmuştur. “Balkan”, “Nestos”, “Atlas”, “Allatini Tobacco Company” ve “Selanik Tütün Şirketi” şirketi gibi güçlü şirketler bu dönemde doğmuştur. Kimya sanayi bu süreçte gelişmiş, sabun fabrikası sayısı yediye çıkarken İsak Atsel tarafından şehirde “İs Atsel” adında bir kâğıt fabrikası açılmıştır.²⁹⁷⁸

1923’te başlayan nüfus mübadelesi sonucunda şehirde Yunan nüfusu artmıştır. Selanik’e yerleştirilen Rum mültecilerinden yüksek gelirli olanlar şehir merkezindeki mahallelere, düşük gelirli olanlar ise çevrede oluşturulan yeni mahallelere yerleştirilmişlerdir. Mültecilerin gelişi şehir ekonomisinin büyümesini sağlamıştır.²⁹⁷⁹ Bunlar özellikle tekstil sektöründe büyük işletmeler kurmuşlardır. Örneğin 1921’de Selanik’e gelen Grigoris Tsitsis, pamuk ağartıcı, boya ve şap üretimi için bir fabrika kurmuştur. 1926 yılında fabrika yeni ekipmanlarla güçlendirilmiş, “Nili Workshop Bili-Tsitsi SA” adı altında halka açık bir limited şirkete dönüştürülmüştür. Üç yıl sonra büyük bir iplikhane ünitesinin eklenmesiyle faaliyetleri genişlemiştir. 1923’ten 1930 yılına kadar şehirde 80 büyük fabrika faaliyet göstermiş ve endüstriyel üretimlerinin toplam değeri 500 milyon drahmiye yaklaşmıştır.²⁹⁸⁰

²⁹⁷⁷ Selanik’teki tüccarlara hâkim olan vurgun yaparak daha fazla kazanma anlayışı Venizelos’u şehirde sıkıyönetim ilan etme düşüncesine sevk ederken, şehir sokaklarında soygun ve gasp vakaları da artmıştı. Partena, *a.g.t.*, s.73.

²⁹⁷⁸ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 36..

²⁹⁷⁹ Kavala, *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina 2015, s 29.

²⁹⁸⁰ Asimopoulou, *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona...*, s 33-35.

SONUÇ

Selanik fethedildiği yüzyıldan itibaren bir Osmanlı kenti olmuştur ve bu kimliğini Balkan Savaşları'na kadar korumuştur. XV. yüzyıldan itibaren ne Sefarad Yahudilerinin şehre gelişi ne de yüzyıllar içerisinde gerçekleşen nüfus hareketleri nedeniyle Müslüman nüfusun azalması bu gerçeği değiştirmemiştir.

XX. yüzyıl başlarında Selanik Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında bulunan en gelişmiş şehri ve Makedonya'nın merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde şehirde yoğun olarak Museviler, Müslümanlar, Rumlar, Bulgarlar ve Yabancılar, az da olsa Sırp ve Ulahlar yaşamaktaydı. Etnik bakımdan Müslüman ve Yabancılar diğerlerinden ayrı olarak homojen değildi. Müslümanlar, Selanik'in fethinden itibaren yerleşen Türkler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Rus, Yunan, Avusturya ve Bulgar Prensliğinin baskılarından dolayı evlerini terk edip şehre gelen muhacir Arnavutlar, Boşnaklar, Kıptiler ve XVII. yüzyılda Yahudilikten Müslümanlığa geçen "Dönmelerden" oluşmaktaydı. Yabancılar arasında ise İtalyanlar, Fransızlar, İngilizler ve Almanlar çoğunluğu oluşturmaktaydı.

Müslümanlar etnik bakımdan homojen olmadığı gibi, ortak bir ulusal söylem de geliştirmiş değillerdi. Şehirdeki Müslümanlar arasında sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan en etkili grup "Dönmeler"di. Müslümanlar hem devletin kurucu unsuru, hem de geleneksel düşünce ile hüküm boyun eğer halde idiler.

Öte yandan şehirde bulunan Osmanlı tebaası olan Gayrimüslimler, milliyetçiliğin etkisi ile Makedonya topraklarını kardeşlerinin kurduğu devlet topraklarına katmaya çalışmışlardır. Böylece kısa süre içerisinde Selanik, Makedonya sorunundan kaynaklanan etnik çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Rum, Bulgar, Sırp ve Ulahların oluşturduğu komiteler Selanik'i üs olarak kullanmışlardır. Özellikle Rum ve Bulgar komitelerin terör faaliyetleri şehirde yaşayan diğer etnik kimlikler üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu söylemler ve Rum, Bulgar komitelerinin terör faaliyetleri Makedonya'da ve Selanik üzerinde hak iddia eden Ulahlar ile Sırları kaygılandırırken Padişah II. Abdulhamit ve Osmanlı Hükümeti'nin aldığı tedbirlerin yetersiz kalması Türk-Müslüman unsurun harekete geçmesini beraberinde getirmiştir. II. Meşrutiyetin ilanını sağlayacak olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin yönetici kadrosu Selanik'te ortaya çıkmış, merkezi burada bulunan Osmanlı III. Ordusunun genç subayları ve yerel sivil bürokrasiye fikirlerini ve amaçlarını benimsetmeyi başarmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile Selanik şehri "Kâbe-i

Hürriyet” sıfatını kazanmıştır. Balkan Savaşları’na kadar devlet yönetiminde ağırlığını hissettiren İttihat ve Terakki’nin Genel Merkezi Selanik’te kalmıştır. II. Meşrutiyet döneminde artık siyasallaşmış olan Türkçülük fikri Selanik’te olgunlaşmıştır. Türkçü aydınlar tarafından çıkarılan Genç Kalemler Dergisi’nde Kazım Nami, Ziya Gökalp ve Ali Canip tarafından dergide “Yeni Lisan” tartışmaları başlatılırken kısa sürede dergi İttihat ve Terakki’nin etkisi altına girmiştir.

Selanik’te yaşayan ve şehir nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan Musevi Cemaati XV. yüzyıldan itibaren İspanya, Portekiz, İtalya, Rusya gibi bölgelerden göç eden Yahudilerden oluşmuştur. Osmanlı döneminde hükümet ile Musevi Cemaati arasında neredeyse tam bir uyum sağlanmıştır. Museviler farklı bölgelerden Selanik’e gelip yerleştikleri gibi fikri bakımdan da Aliance Birliği üyeleri, Siyonistler ve Sosyalistler olarak üçe bölünmüşlerdir. Selanik Musevileri üzerinde Aliance Birliğinin etkisi güçlü olmuştur. Musevilerin şehirde kurdukları “Association des Anciens Élèves de l’Alliance Israélite Universelle” gibi cemiyetler hem cemaati iç birliği kuvvetlendirmiş hem de şehrin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Museviler arasındaki birliği “Kadima”, “Yeni Kulüp” gibi Siyonist ve bazı Sosyalist cemiyetler bozmuştur.

Selanik Rumları, Megali İdeanın temsilciliğini yapan Metropolitlik ve Yunan Konsoloslğunun etkisinde olmuşlardır. Rumlar, sosyal ve ekonomik bakımdan Musevi ve Müslümanlara oranla oldukça geri kalmışlardır. Bu nedenle cemaatin önde gelenleri tarafından kurulan, Metropolitlik tarafından desteklenen ve yine Helenizm propagandası yapan yardım cemiyetlerine sarılarak durumlarını kuvvetlendirmeye çalışmışlardır. Öte yandan Selanik’te komite merkezlerini açan Rumlar şehirde bulunan diğer cemaatlere karşı girişilen terör faaliyetlerini desteklemişler, özellikle Bulgarlara karşı sert bir tutum takınmışlardır. Şehirde nüfusları az olmasına rağmen Helenizm’in baskısı altında kalan Bulgarlar ile Ulahlar, keskin bir milliyetçi söylem içerisinde olmuşlardır. Şehirde nüfusları az olmasına rağmen Bulgarlar ve Romenler, ele geçirmek istedikleri Makedonya’nın merkezi olan Selanik’te durumlarını güçlendirmeye çalışmışlardır

Balkan Savaşları ile bölgede bulunan Osmanlı Gayrimüslimleri amaçlarına ulaşmışlar, Makedonya topraklarını paylaşmışlardır. Savaş sırasında Selanik şehri savunmakla görevli Osmanlı Batı Ordusu ağır yenilgiler almış, ordu komutanı Hasan Tahsin Paşa, Yunan veliahtı Konstantin ile yaptığı anlaşma ve ek bir protokol ile Selanik’i Yunan ordusuna teslim etmiştir. Teslim Antlaşması uyarınca 8 Kasım 1912’de Yunan ordusu, bir gün sonra da Bulgar ve Sırp birlikleri Selanik’e girmiştir. 14 Kasım 1913 Atina Antlaşmasına kadar Selanik’in geleceği konusu belirsizliğini korumuştur.

Şehir üzerinde Yunan-Bulgar çatışması Selanik'te yaşayan halkı olumsuz etkilemiştir. Şehre hâkim olan Yunan Hükümeti teslim antlaşması şartlarını göz ardı ederek Osmanlı askerini esir etmiş, Müslümanlara zulmetmiştir. Yunan Hükümeti, geçici olarak teslim aldığı Selanik'te kendi idari yönetimini kurmaya başlamıştır. Osmanlı bürokrasisini tasviye etmiştir. Şehirde bulunan asker, sivil Osmanlı bürokratlarının bir kısmı tutuklanırken büyük çoğunluğu Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. II. Balkan Savaşı'nın başladığı günlerde Selanik'te Yunan ve Bulgar askerleri birbirleriyle çatışmış, Yunanlılar, Bulgar askeri ile şehirde bulunan Bulgar liderlerini kovmuşlardır. Atina Antlaşması ile Selanik, resmen Yunanistan'a bırakılmıştır.

Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesi Osmanlı Devleti'nin geleceği açısından tehdit doğurmuştur. Şehrin stratejik önemi I. Dünya Savaşı sırasında açıkça belirgin hale gelmiştir. Savaş sırasında Yunanistan'ı İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa sokmak isteyen Venizelos, yandaşları ile Selanik'e gelip Kral'ı tanımayarak ayrı, geçici bir hükümet kurmuştur. Bu olay Yunan siyasetinde "Ulusal Bölünme" ye neden olurken Venizelos'un desteği ile İtilaf orduları Çanakkale ve Balkan cephelerinde üstünlüğü ele geçirebilmek amacıyla Selanik'e asker çıkarmışlardır. Böylece Selanik I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerinin Doğu Ordularının karargâhı olmuştur. Çanakkale kara savaşları sırasında cephede savaşan birliklerin her türlü ihtiyaçları Selanik üzerinden sağlanmıştır. Venizelos Hükümeti tarafından oluşturulan ve desteklenen Rum gönüllü birlikleri Selanik'te eğitilmiştir. Bu birlikler savaşın sonlarından itibaren Trakya ve Anadolu'ya gönderilmişlerdir.

İstiklâl Harbi'nde de İtilaf Devletleri işgal ettikleri İstanbul'a Selanik üzerinden yeni birlikler ile askeri malzeme göndermişlerdir. Bu dönemde Yunan Hükümeti, Selanik'i Doğu Trakya ve Batı Anadolu'nun işgali için askeri üs haline getirmiştir.

XX. yüzyıl başlarına kadar Selanik'te bulunan cemaatler dışa kapalı, kendilerine ait mahallelerde yaşamışlardır. Müslümanlar, şehri doğudan batıya ikiye bölen Vardar Caddesinin kuzeyinde, daha geniş ve ferah bölgelere yerleşmişlerdir. Rumlar, Osmanlı Devleti şehri fethetmeden önce eski Bizans surları içerisinde, yani Vardar Caddesinin doğu surları bitişiğinde bulunan bölgede yaşamışlardır. Museviler ve yüzyıllar içerisinde şehre gelen yabancılar limandan doğu surlarına kadar olan bölgede mahalleler kurmuşlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik faaliyetlerin ve buna bağlı olarak nüfusun artışı, şehir surlarının bir kısmının yıkılarak Hamidiye, Çayır, gibi yeni mahallelerin ortaya çıkmasını getirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde cemaatlerin ibadethaneleri çevresinde oluşturdukları mahallelerde yaşama alışkanlıkları değişmiş,

özellikle Musevi nüfusun kendilerine ait mahalleler dışında diğer cemaatlerin yoğun olarak yaşadığı mahallelere de yerleştikleri görülmüştür. Aslında bu durum diğer cemaatler için de geçerli olmuştur. Sabri Paşa, Yalılar, Hamidiye gibi şehrin toptan ve perakende ticaretinin yapıldığı caddelerin açılması cemaatlerin mahalleler arası nüfus hareketlerini tetiklemiştir. Şehir surlarının yıkılması yanında Rumeli'nin diğer bölgelerinden şehre gelen Müslüman muhacirler nüfusun artmasına neden olurken aynı zamanda şehrin kuzeyinde bulunan Müslüman mahallelerini de genişletmiştir. Öte yandan özellikle yangın gibi doğal afetler cemaatlerin şehir yerleşimindeki yerini etkilemiştir. Özellikle 1890 büyük yangını evlerini kaybeden Museviler için Hirsh/Bara adında yeni bir yerleşim birimi kurulmasına neden olmuştur.

Yunan yönetimi altında 1913 yılı başından itibaren Selanik'in mahalleleri ve nüfus yapısı keskin bir biçimde değişmeye başlamıştır. Müslümanların bir kısmı şehri terk edip Osmanlı topraklarına gelip yeni bir hayat kurarken Selanik'te bıraktıkları ev ve dükkânlara Trakya ve Batı Anadolu'dan göç eden Rumlar kiracı olarak yerleşmişlerdir. Ağustos 1917 yangını Osmanlı kimliğini taşıyan Selanik mahallelerinin büyük bir kısmını tahrip etmiştir. Yangından en çok zarar gören Yahudiler eski şehrin dışında kurulan yeni mahallelere yerleştirilmiş, Yunan Hükümeti yanan bölgeleri kamulaştırıp bir plan dâhilinde yeniden inşa etmiştir. Yangın bölgesinde kurulan yeni mahallelere şehre akın eden Rum mülteciler yerleştirilmiştir. 1923'te başlayan Nüfus Mübadelesi ile Selanik'e gelen 100.000'in üzerinde Rum, Müslümanların boşalttığı ve yeni inşa edilmiş olan mahallelere yerleştirilmişlerdir. Böylece Osmanlı dönemi şehir merkezi Müslüman ve Yahudilerin etkisi kırılarak Yunanlılaştırılmıştır.

XIX. yüzyıl ortalarından sonra Selanik'te eğitim hızla gelişmiştir. Yabancı kaynaklar Selanik'te eğitimin gelişmesini Musevi Cemaatini ve Aliance Birliğinin faaliyetlerinin bir sonucu gibi görmekte-dirler. Oysaki eğitimin gelişmesinde Osmanlı Hükümetinin başlattığı "eğitimde modernleşme" adımı etkili olmuştur. Bununla birlikte, milliyetçi düşünce ile hareket eden diğer cemaatlerin üyelerinin şehirdeki durumlarını her açıdan kuvvetlendirme düşüncesinin etkisi de önemli rol oynamıştır. Rum, Bulgar, Ulah ve Sırp'lar açtıkları modern eğitim kurumları ile şehir kültürü üzerine hâkimiyet kurma yarışı içerisine girmişlerdir. Bu nedenle Selanik'te açtıkları eğitim kurumlarını Berlin Antlaşması ile Makedonya Sorununa taraf olan Avrupalı Devletlere, şehirdeki varlıklarının simgesi olarak göstermeye çalışmışlardır.

II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı Hükümetinin açmış olduğu devlet okulları ve Müslümanların kurduğu özel okullar şehrin en modern eğitim

kurumları olmuştur. Bu okullar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal (Atatürk) ve daha birçok Cumhuriyet aydınına yetiştirmiştir. Müslüman eğitim kurumlarının gelişimi ile eş zamanlı olarak Museviler ve Rumlar modern eğitim kurumu açmaya başlamışlardır. Öte yandan Alliance Birliği ve şehirdeki zengin dindaşlarının maddi yardımları ile Musevi eğitim kurumlarının gelişimi sürekli ve hızlı gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Selanik'te bulunan Yabancılar emperyalist dürtülerle okullar açmışlardır. İtalyan, Fransız, İngiliz, Yunan, Romen, Sırp ve Alman okulları Makedonya'nın kalbi Selanik'te eğitim kurumları aracılığı ile etkilerini güçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Selanik'te bulunan Devlet okulları, Yabancı okullar ve Musevi eğitim kurumları din-mezhep ve milliyet ayrımı yapmamışlardır. Buna karşın Rum, Bulgar ve Sırp okulları tamamen milliyetçi bir anlayışla sadece cemaatlerine mensup öğrencileri okullarına kabul etmişlerdir.

Yunanistan yönetimi altında şehirde bulunan Rum okulları dışında diğer cemaatlere ve Yabancılara ait okulların gelişim şansı olmamıştır. İşgalden hemen sonra Osmanlı Devleti'nin ve Müslümanların açtığı okullar eğitim öğretime bir süre ara vermişlerdir. 1913'ü takip eden yıllarda ise bu okullar geliştirilememiş, Feyziye Mektebi gibi bazıları Osmanlı topraklarına taşınmış, bir kısmı da kapanmıştır. Lozan Nüfus Mübadelesi ile bütün Müslüman okulları boşaltılmış, binaları Yunan Hükümetine geçmiştir. Bulgar okulları da Müslüman okulları ile aynı kaderi paylaşırken Musevilere ait eğitim kurumları ile Yabancı okullar faaliyetlerine devam etmiştir.

Selanik şehrinin 1900'lü yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının merkezi olmasının en önemli sebebi bir yüzyıl gözle görülür hale gelen ekonomik değişimde aranmalıdır. İstanbul, İzmir, Beyrut gibi Osmanlı Devleti'nin bir liman şehri olan Selanik, İstanbul'a, Manastır'a, Üsküp'e demiryolları ile bağlandıktan sonra bütün Makedonya topraklarının transit ticaretinin merkezi haline gelmiştir.

Yarım yüzyıllık bir süre içerisinde ticari faaliyetleriyle sermaye birikimi sağlayan Selanikli tüccarlar XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin sağladığı teşvikleri göz ardı etmeyerek ithal etmiş oldukları mamul maddeleri şehirde açtıkları fabrikalarda üretilen kazançlarını arttırma çabası içerisinde girmişlerdir. Sanayi kollarının kurulup gelişmesi, Selanik ekonomisini ticari faaliyete dayalı olmaktan çıkarmış ve buna bağlı olarak savaş, salgın gibi dönemlerde ekonomik sıkıntılara düşmesini önlemiştir. Aynı zamanda Selanik, Osmanlı Devleti'nin fabrika sistemiyle birçok sektörde üretim yapabilen sayılı sanayileşmekte olan şehirleri arasındaki yerini almıştır.

Tüm bu dönüşüm sürecinde ticari ve fabrikalaşma (sanayi) faaliyetlerinde Museviler ve Yabancılar güçlü sermaye birikimleri nedeniyle ön plana çıkmışlardır. İtalyan tebaasından olan Allatiniler, Fernandezler, Modianolar, Saulzadeler Mizrahi ve daha birçok Musevi tüccar Avrupa liman kentleri ile geliştirdikleri ticari ilişkiler sayesinde büyük sermaye birikimi sağlamışlar, bankacılık faaliyetlerine yönelmişler, çeşitli fabrikalar kurarak Selanik ekonomisini omuzlamışlardır. Ancak özellikle yabancı kaynaklarda vurgulanan bu tez gerçekçi olmakla birlikte, Müslümanlar ve diğer cemaatlerin girişimcilik konusunda Musevi ve Yabancılara oranla geri planda kaldıkları anlamına gelmemektedir. Rumlar özellikle iç ticaretle ve Yunanistan ile yapılan ticari faaliyette başrol oynarken yerel yönetimde de oldukça etkin olan Müslüman girişimciler, şehir ekonomisinde Musevi ve Yabancıları kendilerine rakip olarak görmeyerek ve çoğu zaman onlarla ortaklık kurarak güçlenmişlerdir. Hamdi Bey, Kapancı Mehmet ve Yusuf kardeşler, Kazım Emin, Hasan Akif Bey, Balcı kardeşler gibi sanayici ve bankacı Müslüman girişimci II. Meşrutiyet dönemine kadar şehir ekonomisinin gelişmesinde önemli pay sahibi olmuşlardır.

II. Meşrutiyet döneminde savaşlar ve buna bağlı olarak görülen boykotlar, işçi hareketleri ve siyasi çalkantılara rağmen Selanik'te şirketleşme oranı ve sanayi kuruluşlarının sayısı kayda değer bir şekilde artmıştır.

Selanik ekonomisi, şehir Yunanistan tarafından işgal edildikten sonra kısa süreliğine sarsılmıştır. Para-Banka ilişkisi bozulmuş, savaş sebebiyle zaten güçsüz olan Yunan parası "Drahmi" ekonomiyi sürüklemekte yetersiz kalmıştır. Buna, Yunan Hükümetinin kapitülasyon rejimini reddederek Düyun-u Umumiye, Reji İdaresi gibi uluslararası kurumlara ait vergilere el koyması eklenince şehirde yeni rejime olan güven sarsılmış, birçok tüccar ve sanayici, şirket ve fabrikalarını Osmanlı topraklarına ve Avrupa şehirlerine taşımışlardır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması şehir ekonomisinin çökmesini engellemiştir. Yunan Hükümetinin para birimi olan drahminin yeni ele geçirilen topraklarda yaygınlaştırılmasına ilişkin girişimlerinin başarıya ulaşması, savaş sırasında şehirdeki fabrikaların müttefik ordularının ihtiyaçlarını karşılamak için çalışması, Selanik limanının serbest liman olmasına ilişkin Sırbistan ile anlaşmaya varılması, Trakya ve Anadolu'dan Selanik'e gelen Rum nüfusundaki artış şehirde ekonomik canlanmayı tetiklemiştir. 1923 Lozan Nüfus Mübadelesinden sonra Selanik'e gelen birçok Rum mülteci, şehirden ayrılan Bulgar ve Müslüman esnafın yerlerini doldurduğu gibi, ticaret ve sanayi kollarında da ağırlıklarını koymuşlar, Musevileri arka plana itmeyi başarmışlardır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A) Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

BOA. A.DVN. MKL.40/3; 47/6; 48/11; 48/16; 50/18; 51/11; 52/2; 52/4; 52/7; 58/A5; 59/67

BOA. A. MTZ. (04). 62/47; 150/121; 158/97; 164/50; 167/6;

BOA. A. MKT. MHM. 677/6;

BOA., BEO., 15/1121; 17/1622; 54/4029; 112/8383; 134/9983; 332/24843; 516/38655; 737/55206; 748/56034; 1220/91336; 1428/107044; 1515/113575; 1062/79575; 1062/79577; 1142/85626; 1158/86833; 1796/134645; 2216/166197; 2414/181039; 2414/181040; 2708/203063; 2812/210888; 2823/211653; 2825/211851; 2836/212685; 2885/216370; 2933/219927; 2950/221224; 2958/221786; 2959/221876; 2964/222283; 2998/224832; 3007/225511; 3014/226029; 3017/226253; 3023/226664; 3025/226860; 3027/226997; 3032/227293; 3041/228043; 3045/228346; 3047/228498; 3048/228527; 3055/229051; 3260/244437; 3102/232592; 3225/264349; 3243/243195; 3263/244682; 3274/245525; 3283/246157; 3284/246258; 3285/246315; 3290/246750; 3292/246863; 3312/248378; 3287/246500; 3299/247398; 3301/247575; 3305/247854; 3312/248367; 3312/248400; 3314/248493; 3321/249028; 3327/259514; 3330/249677; 3339/250354; 3339/250377; 3345/250804; 3349/251166; 3358/251798; 3360/251930; 3360/251964; 3362/252085; 3366/252385; 3367/252517; 3370/252733; 3276/245659; 3380/253479; 3390/254185; 3399/254884; 3403/255197; 3428/257044; 3429/257171; 3430/257231; 3431/257303; 3431/257317; 3437/257706; 3443/258167; 3453/258933; 3460/259442; 3460/259448; 3468/260057; 3471/260311; 3485/261372; 3491/261768; 3506/262922; 3508/263075; 3514/263511; 3516/263668; 3525/264349; 3530/264727; 3537/265214; 3544/265731; 3548/266071; 3554/266508; 3565/267307; 3567/267512; 3570/267733; 3576/268178; 3582/268612; 3592/269362; 3594/269511; 3597/269739; 3612/270829; 3621/271543; 3626/271917; 3637/272706; 3637/272712; 3652/273863; 3681/276028; 3684/276265; 3687/276491; 3700/277483; 3705/277801; 3714/278486; 3735/280071; 3745/280833; 3745/281504; 3749/281124; 3765/282312; 3772/282841; 3779/283412; 3794/284536; 3814/285976; 3816/286131; 3821/286542; 3825/286825; 3835/287562;

3858/289282; 3869/290154; 3870/290230; 3874/290481; 3878/290777; 3889/291671;
3900/292433; 3908/293074; 3908/293098; 3913/293471; 3930/294746; 3938/295312;
3943/295715; 3945/295840; 3953/296430; 3966/297394; 3986/298888; 3997/299704;
4010/300679; 4017/301268; 4034/302529; 4036/302662; 4037/302749; 4049/303606;
4060/304459; 4069/305163; 4104/307788; 4109/308122; 4113/308415; 4113/308451;
4114/308527; 4115/308602; 4117/308713; 4117/308755; 4120/308966; 4120/308950;
4120/308966; 4120/308968; 4121/309025; 4122/309082; 4223/316652; 4223/316657;
4124/309230; 4241/318021; 4151/311306; 4169/312652; 4179/313425; 4180/313487;
4214/316000; 4223/316652; 4227/316968; 4242/318078; 4243/318178; 4250/318692;
4258/319329; 4260/319459; 4263/319671; 4275/320565; 4276/326661; 4285/321323;
4286/321439; 4312/323329; 4334/324995; 4416/331134; 4548/341042; 4550/341185;
4663/349660.

BOA. C. DH. 273/13628;

BOA. DH. H. 33/6; 34/09;

BOA. DH. ĪD. 26/72; 28/3; 30 /44; 30/65; 50/4; 54/46; 55/17; 55/48; 59/4; 59/6; 60/10;
66/10; 67;/33; 73/2; 101/3; 107/39; 114/1; 116/52; 117/53; 117/66; 117/70; 119/61;
126/1; 126/2; 126/6; 132/6; 138/43; 163/2;

BOA. DH. EUM. EMN. 10/1; 10/14;

BOA. DH. EUM. THR. 4/2;

BOA. DH. EUM. MEM. 19/25; 26/14;

BOA. DH. ĪUM. 79/34;

DH., MKT., 4-1/40; 11/25; 116/31; 119/48; 194/78; 305/19; 466/2; 472/45; 666/86;
752/54; 842/66; 923/49; 1020/3; 1072/7; 1077/7; 1144/61; 1168/91; 1239/85; 1208/65;
1250/88; 1260/19; 1272/77; 1288/61; 1288/78; 1293/3; 1295/66; 1308/11; 1354/47;
1447/51; 1456/80; 1524/37; 1537/118; 1538/2; 1598/120; 1621/01; 1662/13; 1714/29;
1921/46; 1965/48; 2287/69; 2366/8; 2546/151; 2614/9; 2615/54; 2620/84; 2630/63;
2638/79; 2646/79; 2650/82; 2656/49; 2658/32; 2662/85; 2667/43; 2675/3; 2678/79;
2683/19; 2686/65; 2689/65; 2695/20; 2698/45; 2700/88; 2701/55; 2706/24; 2711/74;
2713/95; 2722/2; 2725/42; 2726/58; 2726/90; 2727/91; 2732/95; 2733/47; 2735/50;
2747/92; 2749/67; 2754/50; 2755/38; 2760/83; 2762/6; 2765/36; 2770/62; 2774/3;
2783/63; 2786/38; 2794/19; 2795/14; 2803/96; 2809/46; 2817/19; 2818/80; 2821/15;
2828/3; 2841/91; 2842/60; 2843/89; 2843/93; 2851/37; 2857/92; 2858/16; 2873/79;
2876/68; 2877/54; 2883/49; 2885/81; 2885/13; 2888/95; 2897/6; 2904/41; 2907/88;
2914/77;

BOA. DH. MUİ. 15/40; 25/27; 33/17; 44/46; 47/12; 47/30; 67/23; 69/27; 70/31; 71/64;
74/58; 77/44; 81/46; 90/48; 92/5; 96/1; 116/17;

BOA. DH. ŞFR. 40/19; 42/133; 129/1; 258/100; 282/71; 296/81; 380/10; 404/120;
405/119; 407/73; 407/90; 414/90; 642/65; 647/3; 648/92; 653/121; 657/1;

BOA. DH. SN. THR. 87/4;

BOA. DH. EUM. 1.şb. 2/58; 2/17.

BOA. DH. EUM. 3.şb. 1/10; 1/36; 2/370; 3/3; 3/14; 3/60; 4/8; 4/11; 4/28; 4/54; 5/5; 5/9;
5/44; 5/73; 7/41; 7/52; 7/53; 8/42; 8/51; 10/13; 10/14; 10/42; 10/59; 10/71; 11/2; 11/12;
11/58; 13/86; 14/41;

BOA. DH. EUM. 5.şb. 9/44; 12/33; 18/18; 19/50; 83/47;

BOA. DH. EUM. ECB. 6/25;

BOA. DH. EUM. KLU. 2/44;

BOA. DH. EUM. AYŞ. 11/129; 14/39; 16/73; 21/68; 23/20; 31/25;

BOA. DH. KMS. 17/28;

BOA. DH. MTV 25/13.

BOA HR. H. 316/48;

BOA. HR. İD. 20/43; 20/49; 63/39; 63/55; 63/88; 65/12; 76/97; 89/39; 118/40; 2031/16;

BOA. HR. İM. 93/8; 190/35;

BOA. HR. HMS. İŞO. 35/1; 81/7; 146/6; 147/19; 147/25; 198/26; 198/35; 205/38;
209/53;

BOA. HR. MKT. 306/9; 666/35;

BOA. HR. SYS. 1743/42; 1961/4; 1961/5; 1970/4; 1970/5; 1970/6; 1970/7; 2030/20;
2031/1; 2035/4; 2287/3; 2289/6; 2384/27; 2385/46; 2386/4; 2386/14; 2388/32; 2388/36;
2418/63; 2422/12; 2943/20;

BOA. HR. ŞFR. (3) 565/26;

BOA. HR. ŞFR. (04) 4/119; 246/23; 264/4; 264/31; 265/18; 278/44; 491/47; 695/38;
871/48; 902/23; 910/51;

BOA. HR. TH. 163/66; 185/89; 196/1; 266/5; 329/69; 351/33;

BOA. HR. TO. 302/73; 525/64;

BOA. HR. UHM. 172/27;

BOA. İ. AZN. 1/9; 15/6; 15/35; 16/46; 18/7; 24/31; 65/26; 69/16; 70/22;

BOA. İ. DFE. 19/17; 23/43;

BOA. İ. DH. 1083/84932; 1176/91921; 1468/8; 1475/76; 1477/22; 1493/34; 1494/83;
1495/9; 1495/67; 1176/91921;

BOA. Î. DUÎT. 83/21;
BOA. Î. EV. 52/28;
BOA. Î. HB. 12/10; 60/9; 104/36; 149/52;
BOA. Î. HR. 376/10; 405/13; 407/35; 433/3; 433/24; 435/23;
BOA. Î. HUS. 19/39; 167/121;
BOA. Î. MMS. 99/4173; 99/4178; 112/4786; 118/5093; 127/5411;
BOA. Î. MVL. 125/3207; 381/16714; 471/21334; 583/26229; 585/26293;
BOA. Î. MF. 3/13; 13/24; 13/56; 14/28; 14/39; 19/16; 20/14; 20/16;
BOA. Î. RS. M. 32/36;
BOA. Î. TAL. 168/23;
BOA. Î. TNF. 2/27;
BOA. Î. ZB. 3/25;
BOA. MF. ÎBT. 308/20; 423/73; 429/91; 466-3; 470/11; 494/27;
BOA. MF. MKT. 15/53; 34/109; 72/107; 74/50; 104/3; 172/42; 216/25; 274/70; 289/39;
342/23; 364/62; 423/48; 431/25; 503/26; 629/48; 712/42; 792/65; 931/65; 969/22;
994/78; 999/20; 1017/27; 1047/50; 1051/54; 1059/35; 1083/43; 1087/53; 1093/75;
1141/7; 1154/44; 1158/1; 1158/12; 1158/65; 1158/74; 1159/8; 1159/37; 1160/13;
1161/49; 1162/68; 1162/98; 1164/2; 1170/75; 1175/51; 1175/88; 1176/10; 1184/20;
1184/106; 1187/47; 1189/62; 1197/24; 1199/31;
BOA. ML. EEM. 217/45; 696/28;
BOA. MV. 31/34; 33/23; 50/64; 53/26; 53/62; 60/45; 149/35; 154/2; 226/99; 227/177;
229/24; 235/57;
BOA. MVL. 1013/25;
BOA. ŞD. 82/27; 173/67; 210/9; 210/20; 211/20; 221/13; 222/36; 427/71; 428/63; 439/9;
453/51; 463/22; 535/22; 535/49; 535/52; 541/18; 543/7; 544/7; 545/23; 571/3; 657/10;
1215/3; 1230/40; 1239/10; 2006/31; 2020./38; 2026/9; 2052/26; 2064/2; 2065/29;
2067/13; 2072/23; 2072/25; 2073/18; 2073/29; 2076/17; 2076./29; 2624/11; 2634/11;
2749/42; 2754/10; 2655/12; 2756/22; 2758/8; 2759/11; 2907/33;
BOA. TFR. I. A., 36/3574; 36/3584; 39/3801; 39/3827; 39/3848; 40/3926; 40/3936;
40/3944; 40/3992;
BOA. TFR. I. SL; 1/59; 74/7307; 76/7581; 89/8848; 91/9033; 98/9792; 99/9813;
100/9935; 101/10034; 109/10813; 110/10955; 114/11301; 114/11392; 116/11546;
116/11569; 117/11603; 117/11611; 117/11633; 117/11685; 117/11687; 118/11762;
120/11960; 122/12142; 123/12232; 124/12385; 125/12430; 125/12490; 126/12568;

127/12677; 129/12833; 129/12841; 129/12851; 130/12917; 130/12953; 131/13049;
133/13285; 134/13336; 134/13384; 135/13453; 136/13589; 137/13687; 138/13755;
138/13774; 138/13791; 139/13834; 141/14089; 143/14206; 144/14331; 145/14488;
146/14562; 146/14584; 147/14610; 147/14623; 147/14697; 148/14707; 148/14712;
148/14742; 148/14751; 149/14876; 150/14905; 150/14913; 150/14974; 151/15004;
151/150093; 151/15017; 153/15247; 155/15431; 155/15471; 156/15509; 156/15583;
157/15609; 157/15654; 159/15819; 160/15955; 161/16069; 164/16317; 165/16439;
169/16841; 170/16982; 172/17114; 172/17149; 174/17343; 175/17465; 175/17465;
176/17549; 177/17626; 177/17675; 179/17833; 180/17912; 180/17954; 180/17958;
180/17995; 181/18100; 182/18129; 182/18161; 182/18162; 182/18184; 185/18428;
185/18433; 186/18592; 187/18607; 187/18638; 187/18652; 188/18782; 189/18812;
190/18989; 191/19053; 191/19081; 191/19095; 192/19151; 193/19204; 194/19308;
195/19403; 195/19489; 196/19530; 196/19534; 196/19552; 196/19593; 197/19656;
197/19659; 198/19770; 200/19955; 202/20126; 202/20130; 202/20173; 202/20180;
203/20201; 203/20239; 203/20242; 206/20577; 209/20889; 211/21009; 211/21045;
212/21171; 212/21172; 212/21175; 212/21177; 212/21178; 212/21179; 212/21183;
212/21198; 213/21246; 214/21331; 215/21444; 215/21458; 216/21526; 216/21540;
216/21579; 216/21598; 217/21661; 217/21689; 218/21706; 218/21759; 218/21723;
219/21806;

BOA. TFR. I. M. 18/1789; 19/1887; 21/2080; 21/2088; 22/2148; 22/2167; 23/2230;
23/2248; 23/2271; 24/2310; 24/2332; 24/2359; 24/2382; 24/2396.

BOA. TFR. I. AS. 23/2239; 32/3124; 38/3765; 42/4138; 62/6101; 62/6102; 62/6104;
67/6622; 67/6698; 69/6884; 72/7147; 72/7161;

BOA. TFR. I. KNS. 8/762; 8/782; 9/846; 9/855; 9/899; 10/912; 10/930;

BOA. TFR. I. MKM. 16/1511; 17/1606; 22/2113; 24/2380; 24/2965; 28/2705; 29/2887;
31/3014; 31/3045; 32/9184; 33/32259; 33/3261; 33/3272; 34/3377;

BOA. TFR. I. KV. 146/14569; 158/15714; 214/21371

BOA. TFR. I. UM. 2/85

BOA. TFR. I. ED. 9/839;

BOA. TFR. I. MN. 21/2080; 91/9052; 103/10201;

BOA. TFR. I. SFR. 3/241;

BOA. TFR. I. ŞKT. 83/8221; 85/8475; 87/8626; 128/12714; 133/13245; 143/14233;
154/15343;

BOA. Y. A. HUS. 380/94; 385/106; 506/98; 506/135; 515/108; 516/120; 523/72; 523/184;
 BOA. Y. A. RES. 35/57; 40/31; 74/52; 105/29; 114/4; 143/21;
 BOA. Y. EE. 71/74;
 BOA. Y. MTV. 29/68; 29/72; 238/114; 271/129; 291/62; 304/214; 313/143;
 BOA. Y. PRK. AZJ. 12/200; 47/34; 53/54;
 BOA. Y. PRK. AZN. 4/72;
 BOA. Y. PRK. BŞK. 76/91;
 BOA. Y. PRK. DH. 13/91;
 BOA. Y. PRK. EŞA. 50/98.
 BOA. Y. PRK. KOM. 16/28;
 BOA. Y. PRK. TKM. 29/75; 50/11;
 BOA. Y. PRK. UM. 52/78;
 BOA. ZB. 69/37; 332/90; 451/66; 451/133; 452/24; 608/115; 621/86;

B) Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA. 30 10.102.668.13; 30.10.123/874.23.3; 30.10.6/32.12.1; 30.18.1.1.8/43.19;
 30.18.1.1/7.34.18; 30.10.239/616.9; 30.18.1.2.27/23-12; 30.11.1.268/2-16.
 272.11.19/93.8.2; 272.14/76.27.7; 272.14.76/28.1.1; 272.14.76/27.7;
 272.14.76/31.28.30.1; 272.14.76/31.27.3; 272.14.76/31.27.1; 272. 14.76/28.22.1;
 272.14.76/30.9; 272.14.79/72.4.2; 272.14.76/33.10.20; 272.14.76/33.10.23;
 272.14.76/33.10.32; 272.14.76/32.1.4; 272.14.76/31.28.31.1; 272.14.76/32.11.1;
 272.11.17/79.2; 30.10.112/761.2; 130.16.13.2.397/255-10.

C) Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE):

ATASE, BLH. 1/2; 15/12, 21/41; 22/80; 33/6; 75/11; 80/44; 129/36; 224/135; 285/402; 660/55.

D) İstoriiko Arheio Makedonias (Makedonya Tarih Arşivi IAM)

IAM. OTA. 001/5-2-55,
 IAM. OTA. 001/5-2-55, 18 Mart 1908-10 Kasım 1909 (5 Mart 1324-28 Eylül 1324).
 IAM. OTA. 001-01/6-2-716, 7 Şubat 1909-13 Mart 1910 ((25 Kanunusani 1324-28
 IAM. OTA. 001-01/6-239, 16 Temmuz 1325 (29 Temmuz 1909).

IAM. OTX, Defter No: 14, s. 43.

IAM. OTX, Defter 919, s. 4.

IAM. OTX, Defter 919; No: 921; No: 922; No: 923. IAM. OT.5.501.1.1.4, s.1.

E) Kızılay Arşivi (KA)

KA. 14/270; 16/23; 69/4; 72/34; 72/44; 72/48; 72/116; 72/130; 72/131; 72/135; 72/139; 72/140; 88/57; 88/148; 88/180; 88/221; 88/224; 88/245; 88/250; 88/296; 106/11; 106/24; 252/31; 394/ 99; 397/12; 397/50; 397/52; 397/56; 397/77; 397/151; 1256/212; 1287/120; 1287/204; 1296/65; 1296/157; 1296/70; 1296/140; 1296/184; 1296/212; 1296/225; 1296/270; 1297/12; 1297/61; 1297/67; 1297/97; 1297/204; 1297/212; 1336/16.

F) Gazeteler

Volkan, 22 Şubat 1324, No: 66; 23 Şubat 1324, No: 67; 24 Şubat 1324, No: 68; 25 Şubat 1324, No: 39; 26 Şubat 1324, No: 70.

2. Salnameler

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye (SNMU), 1321/1903..

Salnâme-i Vilayet-i Selanik (SVS), 1287/1870; 1288/1870; 1290/1872; 1299/1882; 1303/1886; 1307/1890; 1311/1893; 1318/1900; 1322/1904; 1324/1906; 1325/1907.

3. Telif Eserler

Aghatabay, Cahide Zengin, (2021) *Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930*, İnsancıl Kitabevi, Eskişehir.

Ahmad, Feroz, (1999) *İttihat ve Terakki 1908-1914*, (çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akçura, Yusuf, (2016) *Türkçülüğün Tarihi*, (haz. Erol Kılınç) Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Akın, Ahmet, (2016) "Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15/29, 179-211.

Akşin, Sina, (1980), 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

....., (1994), *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart*, İmge Kitabevi, Ankara.

Aleka, Karadimou Gerolimbu, (2008) "Poleodomikos Shediasmos ke Prosfigiki Engatastassi mıa Siskoli Shesi (Şehir Planlaması Ve Mülteci Yerleşimi Zor Bir

- İlişki)", *H Metamorfosi tis Tessalonikis İ Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika İmeridas), Epikentro.
- Ali Cevat, (1995) *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuz bir Mart Hâdisesi*, (haz. Faik Reşit Unat), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aliağaoğlu Alpaslan-Mirioğlu Güldane, (2020), "Balıkesir Kent Kimliği", *International Journal of Geography and Geography Education*, Volume 42.
- Alpaslan, Teoman, (2013) *Balkan Bozgunu*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Altinkaya, Emin İsmail, (2018) *Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler, Antalya.
- Altındaş, Eylem Tekemen, (2021) "Ankara Vilayet Gazetesi ve Salnameleri Penceresinden XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara'da Tarım ve Hayvancılık", *Abant Sosyal Bilimler Dergisi (ASBİ)*, Cilt 21/3, 961-983.
- Anastassiadou, Meropi, (2001) *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Kenti Selanik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Anastassiadou, Meropi, (1993) "Yörenin Batılıları", *Selanik 1850-1918*, (der. Gilles Veinstein), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Andonyan, Aram, (2002) *Balkan Savaşı*, (çev. Zaver Biberyan), Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Apak-Tay, Sudi-Arzu, (2012) "Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri", *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3/63, 63-103.
- Apostolou, Andrew, (2007) "Mother of Israel, Orphan of History: Writing on Jewish Salonika" *Israel Affairs*, Volume 13/1, 193-204.
- Arai, Masami, (2008) *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, (çev. Tansel Demirel), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir, (1999) *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arslan-Yıldırım, Ali-Bülent, (2013) "Fiilî Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15/1, 225-238.
- Asimopoulou, Sofia, (2014) *İ Epixeirisi Allatini: Ptihes apo tin Epiheirima tis Tessalonikis sto Proto Miso tou 20. Aiona*, Panepitimio Makedonias Sholi İkonomikon ke Periferiakon Spoudon Timima Valkanikon, Slavikon ke Anatolikon Spoudon, Diplomatiği Ergasia-Lisans Tezi) Tessaloniki.

- Aslan, Taner, (2009, Kış) “II Meşrutiyet Dönemi Genel Af Uygulamaları”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 3/5, 41-60.
- Aslan, Taner, (2016) “Ermeni Yardımsever Hayır Cemiyeti: Ermeni Cemiyet-i Hâyriye-i Umumiyesi ve Nizamnamesi”, *Ermeni Araştırmaları*, 53, 141-174.
- Aslan, Taner, (2008, Güz) “İttihat-ı Osmanî’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8/47, 79-120.
- Aydemir, Şevket Süreyya, (1971) *Enver Paşa*, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydın, Mithat, (2019, Yaz) “Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyeti”, *BELGİ*, 18, 623-652.
-, (2014) *Denizli’de Eğitim (Osmanlı Dönemi)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Aydın, Salim, (2013) *Balkanların Acı Yüzü*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Suavi, (2000) *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Mert Cemal, (2019) *Osmanlı Devleti’nde Kazancın Vergilendirilmesi Teşebbüsleri (1907-1914)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aykurt, Çetin, (2019) “Selanik’te Özel İslam Mektepleri”, “*Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (ed.Fatih Demirel), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Ayna-Kuyucu, Bayram-Fuat, (2021) “II. Meşrutiyet’in İlanı Sırasında Sadrazam Kâmil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İktidar Mücadelesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*”, Cilt 8/1, 2021, 67-82.
- Bali, Rıfat N., (1997, Eylül) “Türkiye Yahudileri ve Aliance Okulları”, *Tarih Toplum*, 28/165, 188-189.
- Bayar, Celal, (1997) *Ben de Yazdım*, C 1, Sabah Kitapları Yayınları, İstanbul.
- Bayram, Selahattin, (2009) *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baer, Marc David, (2007) “Globalization, Cosmopolitanism, and the Dönme in Ottoman Salonica and Turkish İstanbul”, *Journal of World History*, Volume 18/2, 141-170.
-, (2011) *Selanikli Dönmeler*, (çev. Sevinç Kayır), Doğan Kitap, İstanbul.
-, (1997, Aralık) “Selanik Dönmelerinin Camisi, Ortak Bir Geçmişin Tek Yadigarı”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 28/168.

- Becerikli, Sabri, (2019) “Selanik Dârümuallimini”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (ed.Fatih Demirel), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Belge, Rauf, (2018), “Denizli Kent Kimliğini Oluşturan Coğrafi Ögeler”, *Ege Coğrafya Dergisi*”, Cilt 27, Sayı 2.
- Binbaşı Sadık, (1335) *Dönmelerin Hakikâti*, Karabet Matbaası, Dersaadet.
- Bingöl, Sedat, (2005) “Osmanlı Mahkemlerinde Reform ve Cerîde-yi Mehâkim’deki Üst Mahkeme Kararları”, *Tarih İncelemeri Dergisi*, Cilt XX/1, 19-38.
- Bouroutus, Andreas K., (2012) “i Siniparski Ton Diaforetikon Kinotiton Sta Matitika Edrana. İ Periodis Tis Germanikis Sholis Tessalonikis” *Evreiko Mousio Tessaloniki*, Tessaloniki.
-, (2016) *Ta Evropaika Sholia tis. Tessalonikis. (1888-1943), Politistiki ke Kinoniki Tomi se tis. İsteris. Aftokratorias*, (Didaktoriki Diatrivi pou Ekponithike sto Tmima politikon Epistimon tou Aristoteliou Panepistimio-Doktora Tezi), Tessaloniki.
- Budak, Mustafa, (2017) “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Makedonya’da Yunan Zulmü ve Osmanlı Devleti’nin Tavrı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 16/32, 1-20.
- Çakılcı, Diren, (2017) “Selanik Şehrinden Bir Kesit: 19. Yüzyıl Ortalarında Çavuş Vladaton Manastırı Mahallesi”, *Cedrus*, 5, 447-462.
- Çetin, Mehmet, (2020) “İngiliz Konsül Raporlarına Göre 19. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Limanlarında Ticari Hayatın Belirleyenleri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8/21, 315-346.
- Çiçek, Hikmet, (2001) *Dr. Bahattin Şakir, İttihat ve Terakki’den Teşkilat-ı Mahsusa’ya Bir Türk Jakobeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Dakin, Douglas, (1966) *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki.
- Danon M. (1997, Aralık) “Türkiye’de Bir Mezhep, Yahudi Müslüman Mezhebi”, (Çeviren: Rıfat N. Bali), *Tarih ve Toplum*, Cilt: 28/168, 26-28.
- Demirci, Akmandar, (2019) “Osmanlı Devleti’nde Taşra Ticaret Mahkemeleri”, *Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 75, 95-129.
- Demirel, Fatih, (2019) “Selanik Vilayetinde Maârif Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (ed.Fatih Demirel), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

- Demirel, Fatih, (2019) “Selanik Vilayeti’nde Yükseköğretim”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (ed.Fatih Demirel), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Demirel-Düzgün, Fatih-İsmail Cahit, (2019) “Selanik Sanayi Mektebi”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (ed.Fatih Demirel), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Dimitriadis, Vasilis, (1983) “O Plitismos tis Tessalonikis ke i Elliniki Koinotita tis Kata to 1913”, *Makedonika*, Tom. 23.,
- Doktor Direyfus, (1329/1914) “Seneler Zarfında Selanik Belediye ve Musevi Hastanelerinde Ameliyatları İcra edilen Batnı Cüruh Nafidesi Hakkında Bazı Müttaalalar”, *Bilgi Mecmuası*, Cilt 1/5.
- Doğanay, Fatma Kaya, (2019) “Selanik Vilayetinde İlköğretim”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (ed.Fatih Demirel), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Drougka, Klioniki A., (2008) “Domi ke Leitourgia Tou Ellinikou Sholeiou Stin Anatoliki Traki Kata Tin Periodo Tis Otomanokratias 1352-1911”, (Aristoteleio Panepistimio Tessalonikis, Pedagogiki Sholi, Tmima Epistimon Prosholikis Agogis ke Ekpedevsis, Didaktoriko Diatrivi), Tessaloniki.
- Dumont-Georgeon, Paul-François, (2021) *Devrim Selanik’te Başlar*, Selanik 1850-1918: “Yahudilerin Kenti” ve Balkanlar’ın Uyanışı, (haz. Gilles Veinstein), (çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duru, Mehmet Kazım Nami, (2017) *Hatıralar, İttihat ve Terakki/Cumhuriyet Devri Makedonya Hatıraları*, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Ekinci, Ekrem Buğra, (2010) *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.
- Enarksis, Omilia Teletis, (2018) “Nosokomio tis. Tessalonikis. tous. Telefteous. Eones”, *Ellinika Diavitologika Kronika*, Tomos. 31/3.
- Erdal, İbrahim, (2012) *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Ergin, Osman, (1977) *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 1, Eser Matbaası, İstanbul.
- Eryaman, Ayşe, (2016) *Osmanlı Devleti’nin Selanik Politikaları 1908-1912*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
-, (2017, Eylül) “Selanik Vilayeti’nde 1908 Genel Seçimleri”, *History Studies*, Cilt 9/3, 45-63.

- Evliya Çelebi, (1928) *Seyahatname*, Cilt 8. Orhaniye Matbaası, İstanbul.
- Eyice, Semavi, (1989) “Alaca İmaret Camii”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, TDV Yayınları, s. 313.
-, (1991) “Ayasofya Camii”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, TDV Yayınları, s. 217-218.
-, (1997) Hamza Bey Camii” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, TDV Yayınları, s. 505-506.
-, (2001) “Kâsımiye Camii”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, TDV Yayınları, s. 553-554.
- Georgeon, François, (2008) *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*, (çev. Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Georgeon, François, (2008) “Yusuf Akçura”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Georgiou, Sergiadou, (1895) *Epitomos Romaiki İstoria*, Adelfon S. Notari, Konstanoupoli.
- Gkilis, Odisseas, (2017) “Pirkagia Tessaloniki 1917, Vivliografiki Episkopisi”, Tessaloniki.
- Gounaris, Basil C., (1996) “Reassessing Ninety Years of Greek Historiography on the Struggle for Macedonia (1904-1908)”, *Journal of Modern Greek Studies*, Volume 14/2, 237-251.
-, (1993) Selanik, *Review (Bernand Braudel Center)*, Cilt XVI/4, s. 499-518.
- Gökbilgin, Tayyip, (1990) “Selanik”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gökmen, Ertan, (2006) “Aydın Vilayeti’nde Sıbyan Mekteplerinin İbtidâi Mekteplere Dönüştürülmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20/20, s. 149-173.
- Gurbetoğlu-Atlı, Ali-Sibel, (2014) “ Kazım Nami Duru’nun Okul Öncesi Eğitime Katkıları ve “Çocuk Bahçesi Rehberi” Adlı Eserinin İncelenmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 15/1, s. 225-243.
- Gücel, Dilek, (2014) *Osmanlı Arşiv Belgeleri ile Selanik Vilayetinde Komitacılık: (1890-1913)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Hall, Richard C., (2000) *The Balkan Wars 1912-1913*, Routledge, London.
https://books.google.com.tr/books?id=IuWAAgAAQBAJ&pg=PA72&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
-, (1992) “The Role of Thessaloniki in Bulgarian Policy During The Balkan Wars” *Balkan Studies*, Volume 33/2, 231-241.
- Hassiotis, Ioannis K. (2005) *The Armenian Community in Thessaloniki: Origin, Organisation and Ideological Evolution*, University Studio Press, Thessaloniki.
- Hastaoglou, Vilma, (2008) “Prosfigiki Eenkgatastasi ke Poleodomiki Metashimatismi tis Tessalonikis”, (Selanik’in Mülteci Yerleşimi ve Kentsel Dönüşümü), *H Metamorfosi tis Tessalonikis Í Egkatastasi ton Prosfigon sti Poli 1920-1940*, (Praktika Ímeridas), Epikentro.
- Hekimoglou, Evangelos. A., (1992) “Ellinika Nosokomio tis. Tessalonikis. Epi Tourkokratia”, *Makedonika*, Tomos 28, 56-81.
-, (1994) “Í Elliniki Emboriki Ekpedevsi sti Tessaloniki stis. Arhes tou 19. Eona”, *Í Trapeza*, Dekemvrio.
-, (2012) “Í Tessaloniki Prin Apo to 1912, Íkonomia Kai Koinonia”, *Tessaloniki 100 Hronia Apo tin Apelevterosi*, (haz. Dimitris Benekos-Aleksis Skanavis), Thessaloniki.
-, (1995) *Tessaloniki: Tourkokratias kai Mesopolemos*, University Studio Press, Thessaloniki.
- Hürmen, F.Rezan, (haz.) (1993) *Bir Devlet Adamının Mehmet Teyfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Cilt 1, Arma Yayınları, İstanbul.
- Hüseyin Kazım Kadri, (2000) *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, (haz. İsmail Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Hronakis, Paris Papamikos, *Í Ellines, Evrais, Mousoulmani ke Dönme Empbori tis Tessalonikis, 1882-1919, Taksiki kai Etnotikoi Metashimarismoι se Trohia Eksellinismou*, (Panapistimio Kritis, Didaktoriki Yatrivi), 2011.
- Íoannu A. Tagaraki, *To Filantropiko Ergo Stin Elliniki Orfoloksi Kinotina Tessaloniki (1840-1928)*, (Selanik Yunan Ortodoks Toplumunda Yardım Çalışmaları 1840-1928).
- İleri, İlay, (2005) “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt 17/17, s. 1-10.

- İpek, Nurdan, (2011) *Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler 1830-1908*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler İstanbul.
- Kakulidou, Efi, (1982) "Ta Ellinika Ortodoksa Nekrotafia tis Tessalonikis to 19. Aiona", *Makedonika*, Tomos 22.
- Kalelioğlu, Oğuz, (2008, Mayıs) "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*", Sayı 41, s. 105-123.
- Kansu, Aykut, (2001) *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karabekir, Kazım, (2000) *İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*, Emre Yayınları, İstanbul.
- Karal, Enver Ziya, (2012) *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaman, Mehmet Ali, (2017) "XIX. Yüzyılda Selanikte Musevi Bir Aile: Allatiniler", *History Studies*, Cilt 9/5, s. 129-142.
- Karastergiou- Roussos, Maria-Katerina, (2003) "Nea Leeshi Tessaloniki (1902-1912), Ellines, Embori, Ortodoksi: İ Pollaples Anagnosis Tis Sillogikis Astikis Kinotitas", *Epistimoniki Epetirida Tou Kendrou İstorias Tesslonikis tou Dimou Tessalonikis*, Tomos/Cilt 8, Tessaloniki.
- Karatsa, Georgiou, (1902) *To Anagnosmatarion ton Paidion Mas*, Markopoulos kai Hatsioannou, Konstanoupoli.
- Karpat, Kemal, (2003) *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (haz. Osman Bahadır) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kavala, Maria, (2015) *İ Katastrofi Ton Evreon Tis Elladas (1941-1944)*, İstorikas PhD, Atina.
- Kaya, Dilek Akyalçın, (2015, Aralık) "Mustafa Arif Efendi'nin Selanik Yılları: XIX. Yüzyıl Osmanlı Taşrasında Burjuvazinin Oluşumuna Bir Örnek", *Tarih Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt I/2, s. 39-59.
- Kayam, Hüseyin Cevahir, (1993) "Lozan Barış Antlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun T.B.M.M.'de Görüşülmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, Cilt 9/27, s. 581-608.
- Kaypak, Şafak, (2010), "Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, (2012) *İttihat Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Kitap, İstanbul.

-, (2014, Kış) “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt XIV/ 2, 2014, s. 149-188.
-, (2007, Bahar) “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri”, *Çağdaş Türkiyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt VI/14, s. 3-25.
- Kiel, Machiel, (2009) “Selânik”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Klouri, Kristina, (1988) *İstoria kai Geografia sta Ellinika Sholeia (1834-1914)*, İstoriko Arheio Ellinikis Neolaias, Atina.
- Kocahanoğlu, Osman Selim, (2001) *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı*, Temel Yayınları, İstanbul.
- Kolonas, Vasilis K., (1991) *Í Ektos ton Teihon Epektasi tis Tessalonikis, Íkonografia tis Sinikias Hamidiye 1885-1912*, Didaktori Yatrivi, APT (Aristo Üniversitesi), Tessaloniki.
- Kolovos, İlias A., (1997, Aralık) “Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre 15. ve 16. Yüzyıllarda Selânik”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 28/168, 328-334.
- Konstantinova, Yura, (2019) “Bulgarskata Devicheska Gimnaziya”, *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Süvremie*, (der. Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya.
- Kontogonou, Konstantinou, (1847) *Epitomi Ellinikis Mitologias*, (Andreou Koromila), Ek tou Tipografia Andreou Koromila, Atinai.
- Koyuncu, Nuran, (2012) “Hukuk Mektebi’nin Doğuşu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt 16/3, s. 163-183.
- Köseoğlu, Mehmet, (2021, Mart) “Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları ile Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 8/1, s. 289-338.
- Köylü, Murat, (2015) “Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909-1922) İstiklal Harbine Etkisi”, *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2/4, s. 31-56.
- Kubat, Mehmet, (2020) “İslam Toplumunun Birlik ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmi ve Mescîdler”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10/20, s. 5-31.
- Kurt Keçeci, Songül, (2015, Aralık) “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı”, *Belleten*, Cilt 79/286, s. 1073-1098.

- Lafi, Nora, (2012) “The Municipality of Salonica between Old Regime, the Ottoman Reforms and the Transition from Empire to Nation State: Questions and Research Perspectives. Thessaloniki 1912-2012”, *Proceeding of Conference*, Thessaloniki. file:///C:/Users/Uze/Downloads/LafiSalonica2012FINAL3.pdf
- Lazarov, Velizar, (2008) *Bulgariskiyat Garnizon Solun Prez 1913*, (Selanik’te Bulgar Garnizonu 1913), VMRO, Varna.
- Lesiçkof, İvan, (1913) *Balkan Muhaberati Hatıratından: Selanik Nasıl Düştü?* (çev. H. Sıtkı), Balkan Matbaası, Filibe.
- Lewkowicz, Bea, (1999) *The Jewish Community of Thessaloniki: An Exploration of Memory and Identity in a Mediterranean City*, UMI, London.
- Litina-Danni, Mariya-Maria Litina, (2019) “Za İstoriyata na Solunskata Bulgarska Obshtina ot Grütskite İzvori (1880 – 1910)”, *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Süvremie*, (der. Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya.
- Lory, Bernard, (2021) “Yıl 1912, Yunanlılar Kente Girer”, Selanik 1850-1918: “Yahudilerin Kenti” ve Balkanlar’ın Uyanışı, (haz. Gilles Veinstein), (çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Macar, Elçin, (1997) “Selanik Dönmelerinin Yaşayan Simgesi, Yeni Cami”, *Tarih ve Toplum*, C 28/168, s. 28-29.
- Maden, Fahri, (2017) “Selanik Vilayetinde Bektaşilik”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13, s. 137-183.
- Malul, Chen, (2017) “When the Nazis Desecrated the Jewish Cemetery of Salonika”, *The Librarians*, https://blog.nli.org.il/en/thessaloniki_cemetery/
- Mantopoulou, Talia S., (1989) *Tiriskeftiki Arhitektoniki sti Tessaloniki Kata tin Teleftea Fasi tis. Tourkokratias. (1839-1912)*, *Eklisies-Sinagoges, Camia*, Didaktoriği Yatırvı, Tessaloniki.
- Mavrogeni, Stavroula, (2015) “Servika Sholia tis. Tessalonikis. sta Teli tou 19 ou kai tis. Arhes. tou 20ou Aiona, CDRÖM Praktika Diepistimonikou Simposiou, Evreiko Mousio Tessaloniki.
- Mazoer, Mark, *Selanik:Hayaletler Şehri Hiristıyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler(1430-1950)*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul, 2004.
- Megas, Yannis, (1994) *İ Varkarides tis Tessalonikis (İ Anarhiki Vulgariki Omkada ke i Vumvitikes Energias tou 1903*, Trohalia (Kasnak Yay) Atina.
- Mertzos, Nikolaos I., (2011) “İ Vlhi sti Tessalonikı”, *Eteryä Makedonikon Spoudon* (Makedonya Çalışmaları Derneği), Tessaloniki.

- Milonas, Haris G., (2002) “Etniki Oloklirosi kai Vouleftikes Ekloges sti Tessaloniki: 1910-1923”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atina Ulusal Kapodistrian Üniversitesi, Siyasi Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü, Atina 2002.
-, (1993) “Education in the Jewish Community of Thessaloniki in the Beginning of the Twentieth Century”, *Balkan Studies*, Volume 34/2, 259-269.
-, (2010) *Salonica and İstanbul: Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life*, Gorgias Press, Piscataway.
-, (2005) *Selanik Yahudileri (1856-1919)*, (çev. Panayot Abacı), Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Montopoulou, “O Paratalassios Naos tou Agiou Dimitriou sth Tessaloniki”, *Makedonika***
- Mordoch, Gabriele, (2022), “The Jewish Cemetery of Salonica”, *Michigan Library Blogs*, <https://apps.lib.umich.edu/blogs/beyond-reading-room/jewish-cemetery-salonica>
- Moutsopoulos, Nikolaos K., (1980) *Tessaloniki 1900-1917*, Ekdotis M. Molho, Selanik.
- Mutlu, Cengiz, (2013), “Balkan Savaşları’ndan Sonra Selanik Musevileri (1912-1943)”, *History Studies*, Cilt 5/6, s. 71-88.
- Moustopoulos, Nikos, (1995-1996), “İ Evreikes. Sinikies. ton Vrohton, Rogos. ke Omfalou, , *Makedonika*, Tomos 30.
- MTA, (1918) *Rapport Sur la Gestion de la Comission Centrale de Secours aux Sinistres de Salonique, Pour la Periode 22 Ağust 1917-31 Decembre 1918*, Imprimerie Papeterie “Eclair”, Salonique.
- Nachef, İvaylo, (2019) “Süyuzüt “Yunak” i Bulgarskoto Gimnastichesko Druzhestvo v SolunSolun ı *Bulgarite: İstoriyaPamet, Sövremie*, (der. Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya.
- Nitisi, Maria, (2022), *Osmanlı Yönetimi ve Rum Tebaa: Selanik Örneği (1876-1913)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- Oktay, Derya, (Mayıs 2011), “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış”, *İdealkent Dergisi*, Sayı 3.
- Özcan, Şevket, (2018) “Yahudilikte Pesah (Fısıh) Bayramı: Ritüeller ve Semboller Bağlamında Fenomenolojik Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11/61, s. 1206-1214.
- Özçelik, Ayfer, (2006), *Kimliğini Arayan Meşrutiyet*, İlgı Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Bülent, *Ottoman Reforms and Social Life: Reflections From Salonica 1830-1850*, The İsis Press, İstanbul, 2019.

- Özkan, Kenan, (2021) *Osmanlı Aydınlarının İslamcılık ve Türkçülük Siyasetleri Üzerine Tartışmaları Çatışma, Uzlaşma, Sentez*, (ed. Yunus Emre Tansu), İKSAD Yayınları, İstanbul.
- Özsüer, Esra, (2018, Güz) “I. Dünya Savaşı’nda Yunanistan’ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos-”Entente Cordiale” İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 63, s. 241-274.
- Pakalın, Mehmet Zeki, (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB Yayınları, İstanbul.
- Pallini-Scaccabarozzi, Cristina-Annalisa (2016) “In Search of Salonikas Lost Synagogues. An Open Question Concerning İntangible Heritage”, *Contemporary Jewish History, Volume 7*, s. 1-29.
- Parlak, Cengiz, (2019, Aralık) “Selanik Mevlevihaânesi (Evkâfi ve Yönetim Sorunları)”, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, V/2, s. 47-76.
- Papadopoulos, Stephanos J., (1986) “La Révolution des Jeunes-Turcs et l’opinion publique en Grèce”, *Balkan Studies*, 27/1, s. 129-137.
- Paparoussis, Steiheis, (1884) *Geografias*, Tiipis S. İ. Voutira, Konstantinopoli.
- Papastathis-Hekimoglou, (2010) K.-Evangelos, *The Great Fire of Thessaloniki (1917)*, EN Manos Ltd, Thessaloniki.
- Pehlivan, İsmail, (2017) *Bulgar Komitacıları ve Komitacılık Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2017.
- “Plitismos tis Ellados (Kata tin Apografis tis 15-16 Maiu 1928)”, *İpogrgion Etniki İkonomias*, Atina 1935.
- Quataert, Donald, (1987) *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (Çeviren: Sabri Tekay), Yurt Yayınları, Ankara.
- Ramsaur, Ernest E., Jön Türkler ve 1908 İhtilali, (1972), Çeviren Nuran Ülken Sander Yayınları, İstanbul.
- Regano, Emanuele, (2018/2019) “The Development of the Megali Idea Through the History of Greece”, *Faculty of Theatrical Studies*.
- Rençberler, Özgür, (2021) *Yunanistan’da “Ulusal Ayrışma” Söylemlerinin Eleştirel Çözümlemesi: Venizelos ve Metaksas Hesaplaşması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Roupa Evfrosini -Hekimoglou, Evangelos, (2004) *Ístoria tis Epihirimatikotitas sti Tessaloniki, Tomos Tritos Í Epiheirimatikotita sthn Periodo 1900-1940*, Politistiki Eteria, Tessaloniki.
- Saatçi, Meltem Begüm, (2005) “II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda Bulgar Rolü”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları, 115-127.
- Saltiel, Leon, (2014) “Dehumanizing the Dead: The Jewish Destruction of Thessaloniki’s Jewish Cemetery in the Light of New Sources”, *Yad Vashem Studies*, Volume 42/1, s. 1-35.
- Sechidis Konstantinos -Skourtis Ioannis, “To Metanastevtiko Revma Tessalonikeon Evreon Meta to 1929”
- Selanik 1850-1918*, Hazırlayan: Gilles Veinstein, Çeviren: Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Serbestoğlu-Temizir, İbrahim-Abidin, (2019) “Yunanistan İle Osmanlı Devleti Arasında İmzalanan Antlaşmalarda Müslümanların Tabiiyeti”, *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, C 2, s. 695-713.
- Sert, Serap, (2021) *Vilâyat-ı Selase’de Jandarma Teşkilatı’nın Kuruluşu ve Gelişimi: Selanik Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sezen Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Sistem Ofset Basım Yayın ve ticaret, Ankara 2017.
- Sinos, N. (2007) *Apokatastasi ke Epanahrissi Ton Grafion Tis Elefteras Zonis ke Tou Kitiriou Ton Psigion Ston Limena Tessalonikis*, (Panapistimio Tesselias, Bachelor Thesis).
- Sonyel, R. Selahi, (2011) *Türk Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Şenışık, Pınar, (2017) “Osmanlı Makedonyası’nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları”, *Türkiyat Mecmuas*, Cilt 27, Sayı 1, s. 289-303.
- Şentürk, Hatice, (2018) “Osmanlı Eğitim Sistemi’nde Sıbyan Mektepleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Aksaray Genç Kalemler Dergisi*, Sayı 5, s. 87-90.
- Şenyurt, Oya, (2016) “Selanik Hamidiye Camii: II. Abdülhamid Döneminde Mimaride Geleneksel Yaklaşımlar ve Oryantalizm”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31.
- Şıvgın, Hale, (2007) “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 42, s. 81-87.

- Tekinsoy, Yunus Emre, (2021) “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde İttihatçıların Millî Bir Vapur İşletmesi Kurmaya Yönelik Teşebbüsü: İttihâd-ı Seyr-u Sefâi’in Anonim Şirket-i Osmaniyesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt XVIII/71, s. 627-651.
- Termendoglou, Georgios K., (2013) *Engania Neoteron Naon tis Tessalonikis (1912-2011)*, Aristotelio Panapistimio Tessaloniki Teologiki Sholi (Lisans Bitirme Tezi), Tessaloniki.
- Tepekaya, Muzaffer, (2013, Aralık) “Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, *Belleten*, Cilt: 77/280, s. 1031-1070.
- Tekeli-İlkin, İlhan-Selim, (1980) “İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik’in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara.
- Thuillierie, R. Dufour de la, (1921) *De Salonique a Constantinople, Souvenir de la Division Navale d’Orient 1916-1919*, (ed: J. de Gigord), Courone Par L’academie Français, Paris.
- Tomanas, Kostas, (1990) *Ta Kafenia tis. Tessalonikis*, Nisides, Tessaloniki.
- Toprak, Zafer, (1983) “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 205-208.
- Trivizadaki, Angeliki A., (2017) “Vivlion Praktikon ton Kataliftison Epitropis tis Tessaloniki tou 1912”, *Kosmos*, Volume 4, Tessaloniki.
- Tsitsekis, Konstantinos, (2015) “O Mousoulmani tis Tessalonikis (1912-2012)”, *Epikendro*, (Editörler V. Gounaris-D. Kairidis), Thessaloniki.
- Tuğrul, Mehmet, *Balkanlarda Şehir Vakıf İlişkisine Dair Mukayeseli Bir Örnek: Selanik ve Sofya*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2020, s. 43.
- Tunçay, Mete, (1997) “Siyasal Tarih (1908-1923)”, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Tuncer, Hüner, (2018) *Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Turan, Şerafettin, (1991) *Türk Devrim Tarihi*, C I, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Türkgeldi, Ali Fuat, (1987) *Görüp İştittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tasos Kostopoulos, (2006) “O Emfilios Makedonikos Agonas (1904-1908)”, *Ta İstorika*, Tomos Eikostos Tritos, Tevkos 45.

- Tzioumakis, George, (2009) “O Evreikos Plitismos Tis Tessalonikis ke i Ekpedevsi Tou, Prin ke Meta Tin Ensomatosi Tis Polis Sto Elliniko Kratos”, (Pedagogiko Timima Dimotikis Ekpedevsis, Epistimes Agogis Metaptihiako Programma), Tessaloniki.
- Unat, Faik Reşit, (1995) *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünal Özkorkut, Nevin, (2002, Eylül) “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 51/3, 2002, s. 65-84.
- Üstel, Füsün, (2010) *Türk Ocakları, 1912-1931*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Üşümez, Döndü, (2010) “Tanzimat Devrinde Kapı Kethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 28, s. 375-401.
- Vakalopoulos, Apostol E., (1989) “İ Megali Pirkaia sti 5/18 Avgustos 1917 sti Tessaloniki”, *Makedonika*, 27/1.
- Vakalopoulos, Konstantin Ap., “Hıristianikes Sinikies, Sintehnikes kai Epangelmata tis Tessalonkis sta Mesa tou 19. Aiona”, *Makedonika*, Tomos 18/1.
- Valasi, Partena, (2019) *İ Katimerini Zoi Sti Tessaloniki Sta Hronia Tou A’Pangasmou Polemou*, (Panepistimio Makedonias, Sholi Oikonomikon ke Periferikon Spoudon, Diplomatiki Ergasia), Tessaloniki.
- Valsamidis, Paschalis, (2001) “İ Tourkikes Sinikies Horia ke O Tourkikos Plitismos Tis İpodiikisis Langada Kata To Etos 1914”, *Makedonika*, Cilt 32, Tessaloniki.
- Vasileva, Elmira, (2019) “Amerikanskoto Zemedelsko Uchilishte v Solun i Bulgarite”, *Solun ı Bulgarite: İstoriyaPamet, Süvremie*, (der. Yura Konstantinova-Nadia Danova).
- Vatansever, Erhan, (2019) *Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Bulgaristan’ın Bağımsızlığı (1841-1908)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Vlousou-Kouzou-İllidou, K.-G.-İ.A, (1886) *İstoria Tis Arheias Ellados*, N. G. Kefallidou, Konstantinopoli.
- Vamvas, Neofitos, (1849) *Grammatiki tis Arhais tis Simerinis Ellinikis Glossis*, Tipografiou A. Koromila kai P. Pashalis, Konstantinopoli.
- Vasakopoulos, Apostolos, (1885) *Geografia*, Adelfon Kefallinon, Konstantinopoli.
- Volkan Gazetesi*, (1992) (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Yavuz, Nuri, (2008, Yaz), “Birinci Balkan Harbi ve Selanik’in Kaybı”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1/2, 139-154.

- Yavuz, Rengin, (2019) “Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*”, Cilt 1/2, 221-232.
- Yellice, Gürhan, (2016, Bahar) “Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan: Çanakkale’den Milli Bölünmeye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16/32, s. 205-242.
- Yetim, Fahri, (2011) “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, s. 287-296.
- Yıldırım, Mehmet Ali, (2019) “Selanik Ziraat Ameliyyat Mektebi ve Numune Çiftliği”, *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (ed.Fatih Demirel), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldız, Mehmet, (2011) “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*”, Cilt 71/1, s. 173-183.
- Yıldız, Özlem, (2012) “20 Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti”, *ÇTTAD*, Cilt 12/24, s. 27-46.
- Yılmaz, İbrahim, (2015, Güz) “Osmanlı Polis Okulları: Eğitim”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 38, s. 103-130.
- Yücel, Ercan, (2022, Şubat) “Balkan Uluslarının Millileşme Sürecinde Kilise ve Mektepler Meselesi (1909-1910)”, *Dünya Yörük Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1/1, s. 37-75.
- Zahariadou, Konstantinou, (1870) *Sinopsis tis Genikis İstorias*, İ. A. Vretou, Konstantinopoli.
-, (1903) *İstoria tis Anatoliki Romaiki Aftokratias tis Epilegomenis Vizantinis*, Ek tou Tipografiou Estias, Atinais.
- Zahariadou-Spatari, Konstantinos-Andreou, (1888) *Stoiheiodis Geografia*, Patriarhikou Tipografia, Konstantinopoli.
- Zaimova, Raya, (2019) “Katolicheskite Misii, Solun i Bulgarite”, *Solun ı Bulgarite: İstoriya Pamet, Süvremie*, (der. Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya.
- Zehelev, Yordan, (2019) “Bulgarskata Obshtnost v Osmanskiya Solun: Demografiska, Stopanska i Sotsialna Kharakteristika”, *Solun ı Bulgarite: İstoriya Pamet, Süvremie*, (der. Yura Konstantinova-Nadia Danova), Sofya.
- Ziogu, Karastergiou Sidiroula, (2006) *Tessalonikis Ekpedevtika 19. 20 Aionas*, Aristoteleio Panepistimio, Tessaloniki.

5. İnternet

Aleka, Karadimou Gerolimbou, (2017) “İ Katastrofi kai i Anagennisi Mias Polis”, *To Vima*, 6 İnouario. <https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-h-katastrofi-kai-i-anagennisi-mias-polis/>

Alexandros Zaimi Hükümeti, <https://gslegal.gov.gr/?p=880>

Baş, İbrahim, “Muhtelit Mübadele Komisyonu”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/muhtelit-mubadele-komisyonu/?pdf=3457>

İ.L. Jalnina-Vasilkioti, (2011) “Russkaya belaya Emigratsiya v Salonikah (1919-1980)”, *Yejogodnik Doma Russkogo Zarubejya İmeni Aleksandra Soljenitsina*, Moskova. <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=tab02&id=174933>

Logos, Katerina, (2015) “The Thessaloniki Fire of 1917: The Role of Defensive Nationalism”, *American Historical Association NYC*, 1-7. https://www.researchgate.net/publication/277665945_The_Thessaloniki_Fire_of_1917_The_Role_of_Defensive_Nationalism

Thessmemory web site. <https://www.thessmemory.gr/σαν-σημερα/4-voεμβρίου-1922-φθάνουν-οι-πρώτοι-πρόσφυγ/>

Rapport Sur L'Ecole D'Arts&Metiers, Salonique 1887. <https://www.bibliotheque-numeriqueaiu.org/viewer/17833/?offset=4#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

Minareler Şehri Selanik, (2007) İstanbul Çevre Kültür ve Tarihi Eserleri Koruma Derneği (İSTED), İstanbul. <https://isted.org.tr/upload-file/selanik.pdf>

Modyano, Leon, (1909, Novembre) “*Le Judaisme et l'Alliance İsraelite*”, (Conference), *Association des. Ancients Eleves, Aliance İsraelite Universelle, Bulletin Annuel*, Volume 12. <https://www.bibliotheque-numeriqueaiu.org/viewer/16652/?offset=9#page=1&viewer=picture&o=bookmarks&n=0&q=>

Ye.V. Alekseyeva, ROSSIYSKAYA EMIGRATSIYA V GRETSII (1920-ye - seredina 1930–kh gg.) *Novyy istoricheskiy vestnik* , No 2(13) 2005. <http://ricolor.org/europe/grezia/2/rus/1/>

Atina'nın Kutsal Piskoposluğu; http://www.religiousgreece.gr/west-central-macedonia//asset_publisher/3qIw8hzBmYgG/content/i-n-ypapantes-tou-

christouAgios

Panteleimon

Kilisesi;

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1679 (

St. Mena, Victor ve Vikentiou Kutsal Kilisesi: <https://agiosminas.gr/istoria/>

Selanik Kutsal Metropolu Kutsal Ahleme Kilisesi, <https://inagiasriadis.gr/istoria/>

Hrisa Frangoudi, “Katoliki Eklisia”, *Tessarcghitecture*, (28.10.2016):

<https://thessarchitecture.wordpress.com/2016/10/28/>

Selanik Yunan Evanjelik Kilisesi; <https://www.eeeth.gr/index.php/en/>

Ksenophon Paionidis; <https://gohalkidiki.com/el/xenofon-paionidis-2/>

Miltiadou, Pantazis, Didaktikis Grammatikis tis Ellinikis Glossas to Sintaktikon,

<https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/13936/P0013936.pdf?sequence>

=1

Musa Dede, Sultan Süleyman'ın Adaleti, [http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/musa-](http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/musa-dede/sultan-suleymanin-adaleti-29088675)

[dede/sultan-suleymanin-adaleti-29088675](http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/musa-dede/sultan-suleymanin-adaleti-29088675)

